

MAGYAR SION.

EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

UJ SOROZAT. ÖTÖDIK ÉVI FOLYAM.

ESZTERGOM. 1891.

NYOMATOTT BUZÁROVITS GUSZTÁVNÁL.

SIMOR JÁNOS BIBORNOK-ÉRSEK,

a mi Istentől rendelt Főpásztorunk és atyánk, a mi örömünk és dicsőségünk — a végtelenül bölcs Istennek végzése szerint e hó 23-án reggel nyolcszadféltkor bevégezte földi pályafutását!

„Defecit gaudium cordis nostri, versus est in luctum chorus noster, — cecidit corona capitis nostri... pupilli facti sumus absque patre!“ (Thren. 5.)

Elárvult az esztergomi főegyházmegye, gyászol egész Magyarországon a katolicismus!

Gyászol — és van oka gyászolni.

Ki volt Simor János? Rendületlen hitű, tiszta erényű pap volt, akinek erős hitéből fakadtak erényei, jócselekedetei; — meggyéjének csaknem negyedszázadon át buzgó, éber főpásztora volt; — nyájának példányképe volt minden jóban, minden szépben, valóban „forma factus regis ex animo.“

Ki volt Simor János? A tudományoknak és művészeteknek kifogyhatlan bőkezűségű

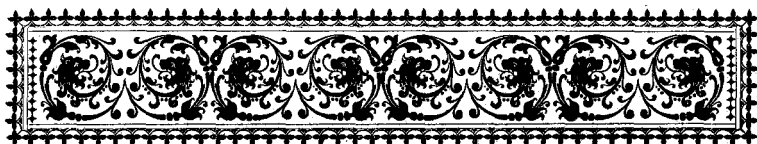
Maecenása volt. Magyar hazafi volt a szó igazi értelmében, aki tetteivel mutatta meg, mennyire szereti hazáját . . . akinek az ország jólétére, az ifjuság nevelésére, a szegények és árvák felsegélésére, s minden nemesre jóra fordított áldozatai meghaladják az ötmilliót.

De hogy lehessen most róla irnunk, róla beszélnünk? — — Ma kísérjük őt megtört szívevel utolsó utjára, ma helyezzük immár kihült tetteit a székesfőegyház sirboltjába, — elfojtja szavainkat a fájdalmas zokogás. De nem is talál szavakat lelkünk az ő mély szomorúságának kifejezésére.

A mindenható Isten, kinek szolgálatában töltötte az elhunyt nagy főpap egész, hosszú és tettekben dus életét, és kinek kezében ugyanő eszköz volt sokaknak boldogítására: boldogítsa őt az Ő színe látásával, legyen Maga az ő igen nagy jutalma!

Rebegjen hő imát minden hive az esztergomi főmegyének, hangoztassa szíve mélyéből minden magyar katolikus:

Requiem aeternam dona ei Domine: et lux perpetua luceat ei!

„AZ IDŐ TELJESSÉGE.“ Új-szövetségi kortörténeti adatok.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

Mindenki előtt, aki — hacsak futólag is — megismerkedett a szentírás egyes könyveinek tartalmával, tudva van, hogy ezeknek egy jelentékeny részét *történeti jellegű* könyvek teszik ki, azaz olyan iratok, amelyekben valamely valóban megtörtént esemény mondatik el. Az ó-szövetség negyvenhat szent könyvéből huszonegy, az új-szövetség huszonhét szent könyvéből öt ilyen történeti jellegű.¹

De az is épp oly köztudomású dolog, hogy e történeti jellegű könyvek nem tárgyalnak *teljes, ki-merülő, a szó szoros értelmében vett történelmet*, nem terjeszkednek ki mindenre, ami annak a korszaknak, melynek keretében az elbeszélés mozog, ismeretére szükséges vagy érdekes lenne. Szerzőiknek célja nem is volt az : történelmet írni, — hanem olvasóiknak vallásos szükségleteit kielégíteni, s e célhoz képest az általuk tárgyalt korszak történetének csakis egyes részeit, és pedig azon részeit ölelték fel, melyek a vallásos célnak különösen megfeleltek.

¹ Ezzel nincs az mondva, hogy a többi, tehát oktató és profétikus könyvekben éppenséggel nincsenek történeti részletek, — sem az, hogy viszont a történeti könyvekben nincs semmi profétikus vagy didaktikus elem, — itt is, mint mindenütt : a potiori fit denominatio.

Hogy egy-két példát említsünk, Mózes, a Pentateuchus szerzője, bizonyára nem akarta akár az emberiség történetét a Genesisben, akár a zsidó nép történetét a következő négy könyvben megírni, hanem inkább azt kimutatni, hogyan és miképen választotta ki az Isten a zsidókat az ő theokratikus népévé, amelynek ő maga szabott törvényeket. Hasonlóképp József szintén nem mást, mint azt akarta írásban hátrahagyni, mi módon teljesültek Istennek szándékai, tervei az ígéret földének elfoglalásában. És így tovább, a Birák, a Királyok, Paralipomenon stb. könyveiben nem fogjuk soha a zsidó nép *rendszeres történetét* keresni, hanem igenis, fogunk egyes *adatokat* találni eme történethez, itt többet, ott kevesebbet, amint azt a szerzőnek első sorban vallásos czélja szükségessé vagy kívánatossá tette. — Ugyanígy áll a dolog az új-szövetség történeti könyveire nézve is. A négy evangelistánál, meg az Apostolok cselekedeteiben hasztalan keresnők annak a körülbelül hatvan esztendőnek *általános történetét*, a mely pl. a Lukács evangélista első dátuma s az Apostolok cselekedeteinek utolsó adata között foglal helyet, de hasztalan még *Palaestina történetét is ugyan-ezen korszakban*, — de hisz nem is keressük; mert jól tudjuk, hogy ez öt szent könyvben *csupán egyes adatok* találhatóak Jézusnak, a Messiásnak életéből, tanításából, meg az apostolok működéséből, nevezetesen amaz adatok, amelyeket az ige hirdetői szükségeseznek tartottak mintegy prédikálásuk kivonata gyanánt feljegyezni, jobbára maguknak az új vallás hiveinek kértére.

És mégis! Daczára, hogy nem találunk a szent könyvekben teljes történelmet, hanem csupán adatokat: be kell vallani, hogy ez adatok — egészen véve — oly sűrűen vannak csoportosítva, oly lelkiismeretes gondnal felhalmozva, hogy pusztán ezek nyomán mégis egy egész, majdnem minden ré-

szében összefüggő történet vonul el szemünk előtt, legalább az Exodustól kezdve, t. i. a választott zsidó népnek története, *némi megszakításokkal*, egészen a Messiás eljöveteléig, nemkülönben magának a Messiás földi működésének története is, akiben, és aki által aztán, miként az már az új-szövetség sz. könyveiben elmondatik, az üdv kiterjesztetik az egész világra, úgy hogy ő utána nincs többé különbség görög és zsidó, barbár és scytha között, hanem immár a régi jövendölés szerint meg vannak áldva minden nemzetségek... Ahol az utolsó történeti szentkönyvnek, az Apostolok cselekedeteinek végső feljegyzései lezárulnak: már ott meg van térítve az egész akkor ismert világ a Messiás új vallására.

Azt mondtuk, hogy a szentírásban feljegyzett történetnek *némi megszakításai vannak*. Lássuk csak ez állításunkat közelebbről.

Meglehetősen világos a történet lefolyása, a zsidó nép keletkezésétől kezdve (a Pentateuchus, József, Bírák, Királyok, Paralipomenon stb. nyomán) egészen az ő visszatértökig a babyloni fogságból, amely visszatérésről Esdrás és Nehemiás könyvei értesítenek bennünket (körülbelül 1800 esztendő); világos annyira, hogy az e történeti könyvekben tett feljegyzések, hozzávéve még azon apróbb, epizódyszerű elbeszéléseket, melyek Rúth, Tóbiás, Judith, Esther könyveiben foglaltatnak, még azt a bizonyos történeti háttér is nyújtják, mely egy korszak képét előttünk olyannyira érthetővé teszi, hogy a korszakot magát szinte élénk varázsolja.

De ime, a fogságból hazájukba visszatért, s ott újból letelepedett zsidók története, egészen a Machabeusok koráig (körülbelül 300 esztendő) már nincs a kánoni könyvek egyikében sem leírva. Itt a történet fonala, mely az egymásután következő történeti könyvekben szépen tovább és tovább nyújtatott, megszakad, s ha más forrásokból nem merithetnénk, a

zsidó nép történetében *itt egy nagy űr tátongana.* Esdrás még leírta e nép viszontagságait a visszatérés utáni első évtizedekben, egyes adatok itt-ott felcsillámlanak a három utolsó prófétánál is, — de azután elhallgat minden; úgy hogy aki eme korszak története iránt akar némileg tájékozódni, aki ezt a hézagot akarja kitölteni, annak már *profán történetírókhoz* kell nyúlnia.

Ezeket legfőképen Flavius Josephus képviseli, és pedig „*Antiquitates judaicae*“ czimű művében.¹ Mindazon ujjabbkori írók, akik e korszakról irtak, Flaviust voltak kénytelenek használni. Tőle tudjuk meg, milyen hatással volt a zsidó nép politikai életére az a világrengető esemény, mely a hegemoniát a tönkretett méd-perzsáktól a győztes macedoniai nagy Sándor kezére juttatta, a híres Issus melletti ütközetben. (333. Kr. e.)

Érdemes itt nekünk is egy perczre megállapodnunk, s az ujjonnan instaurált zsidó népnek helyzetét, Flavius nyomán, kissé megvilágítanunk. Ezzel azt fogjuk nyerni, hogy az imént említett hézagot a történetben kitöltve fogjuk látni.

Az isteni gondviselés, mely szünet nélkül kormányozza e világ folyását, úgy intézte a választott népnek sorsát, hogy ama kétszáz év alatt, melyet e nép a méd-perzsák uralma alatt élt át, kárpótlásért a babyloni monarchia által ráért szenvedésekért.² Cyrus, Cambyses, Darius Hystaspes, I. Artaxerxes.

¹ Flavius iratainak értékéről lásd a «M. Sion» 1890. évf. 801. és kk. 11.

² Dániel próféta mindezt előre megjövendölte! Az ő prófétai látomásainak egyik legnevezetesebbike, sőt lehet mondani, egész könyvének alapgonddalata az a vízió, melyben a földi uralmakat látja egymásután felülkerekedni, és végre mindnyáját a Messiás országa előtt meghódolva, megsemmisíteni. E látomása könyvének 7. fejezetében olvasható, s ő maga adja ugyanott annak általános magyarázatát is, midőn a háborgó oceaznból egymásután felmerülő négy szörnyállatban; az oroszlánban, medvében, párduczban, s a negyedik, irtózatos, de még névtelen vadállatban négy országot lát, «melyek támadnak a földön, de az Isten szentei beveszik az országot és birni fogják az országot».

xerxes nevei, mint a zsidók pártfogóiéi, említettnek már a szentiróknál. Flaviustól pedig azt tanuljuk, hogy a zsidók, a méd-perzsa főhatóság alatt, mintegy köztársaságot képeztek, amely szabadon élhetett saját törvényei szerint, csak az adót fizette légyen meg a satrapáknak, — továbbá főpapjában tisztelhetette a köztársaság fejét, aki így mind nagyobb befolyásra is tett szert, s a népet az idegen souzerainnel szemben is képviselte. Sőt, Flavius feljegyzéseiből arra az eredményre jutunk, hogy a zsidók voltaképen a méd-perzsáknak köszönhették új templomukat, megerősített városukat, vallási és legalább relativ politikai szabadságukat.

A Kr. e. IV. század felé új változás állott be, új phasis a világtörténelemben: a görög uralom terjesztette ki hatalmát a világra; — az isteni Gondviselés ezt a változást is Izrael javára tudta fordítani. Ugyancsak Flaviusnál olvassuk,¹ hogy nagy Sándor Tyrus bevétele után ellenséges szándékkal indult Jeruzsálem ellen, de a teljes egyházi diszben eléje kivonult, s őt könyörületre indítani akaró főpap látára, nemcsak megváltoztatta szándékát, hanem térdreborult Jehova előtt, kinek neve a főpapi tiára aranylemezébe volt vésve. Bemenvén pedig a városba, s ott megismerkedvén Dániel próféta reávonatkozó jövendölésével, éppenséggel kegyes indulatot mutatott

got örökké és mindörökkön örökké.» (Dán. 7. 17. 18.) Az egyházatyák és theologusok egybehangzó és állandó magyarázata szerint, sőt már a Krisztus korabeli rabbi-iskolák exegesisé szerint is, (Dániel volt akkor a legkedvesebb könyvük) e négy ország vagy négy viláгурalom: a) az assyr-babyloni, melyet b) a méd-perzsa emészített fel, amelyet ismét c) a görög-macedon hatalom nyelt el, míg végre ezt is tönkre tette d) a rómaiak viláгурalma, mindent assimiláló, mindent magába felvevő erejével. De erre a római uralomra is következik egy még hatalmasabb, bár más természetű nagy hatalom, a Mesiás országa, mely jogarának szelid igája alá hajtja az egész világot.

Mily bámulatosan teljesedett be a Kr. e. 600 évvel élt Dánielnek jövendölése szóról-szóra!

¹ Ant. jud. XI. c. 8. 3—5.

a zsidók iránt, s megengedte nekik, hogy ezentul is békeségben éljenek saját törvényeik szerint. Így tehát az átmenet a méd-perzsa uralom alól a görög befolyás alá a zsidók részéről egészen nyugodtan, minden katasztrófa nélkül ment végbe, s maguknak a zsidóknak semmi okuk nem volt a csere miatt panaszkodniok.

Sándor halálával (323. Kr. e.) nem volt ember, aki az ő roppant birodalmát összetarthatta volna. Vezérei mindannyian hivatva érezték magukat az uralkodásra, s több mint húsz évig háboruskodtak azért egymás között. Végre is a nagy birodalom több kisebb országra oszlott, melyek közül minket itt kettő érdekel: Syria, mely a Seleucidáknak, és Egyptom, mely a Ptolomäusoknak jutott osztályrészül, — és pedig azért érdekel, minthogy Palästina ép e kettő közt birván földrajzi helyzetét, csakhamar Eris almájává lett a két uralkodó család között.

Nem fogjuk itt hosszasan ecsetelni a küzdelmeket, melyeket Ptolomaeidák és Seleucidák egymással vívtak, sem a viszontagságokat, melyeket Palaestina e küzdelmekben szükségkép szenvedett, — lapokat kellene nevekkel és évszámokkal, csatákkal és gyilkosságokkal megtöltenünk. Csupán röviden említjük meg, hogy eleinte a Ptolomaeidák voltak előnyben, akik a zsidókkal, általán véve, igen emberségesen bántak;¹ de később (220 körül Kr. e.) a háboru forgandó szerencséje következtében a Seleucidák kerítették hatalmukba a zsidók hazáját, akik alatt soruk nagyon is megváltozott. A legelső időben még ők is kedveztek nekik, Seleucus Nicator például egész

¹ Ptolomaeus Lagi ugyan százezer zsidót vitt el magával Alexandriába, de őket megbecsülte, ott, mint állandó gyarmatosokat letelepítette, polgárjogot és vallás-szabadságot engedett nekik, szóval oly jólétet biztosított számukra, hogy később akárhányan önkényt is átmentek Palaestinából Egyiptomba, Lybiába és Cyrenébe, s ott virágzó gyarmatokat létesítettek. Vallásukhoz azért mindig hívek maradtak, s midőn a későbbi nemzedék elfeledte a héber nyelvet, maguk a Ptolomaeusok gondoskodtak a szentírás görög fordításáról.

egyenjoguakká tette őket a görögökkel, ha fővárosába, Antiochiába telepednek, — ennek egy későbbi utóda, a „nagy“ Antiochus hasonlóképen gyarmatokat alapított számukra Phrygiában és Lydiában: de később, pénzsomjtól üzetve egyrészt, másrészt meg erőszakos hellenizálási törekvésekkel eltelve, üldözni, zsarnoki kegyetlenséggel elnyomni kezdték a zsidókat.

Elég egy Antiochus Epiphanesnek (176—164.) csupán nevét említeni, hogy emlékünkből megújuljon mindama kegyetlenségeknek, válogatott kínzásoknak, istentelen gázságoknak képe, melyektől egy-egy vérszomjas és amellet hatalmas pogány zsarnok történetében valaha hallottunk. Berontott ez a szörnyeteg a jeruzsálemi templomba, azt kirabolta, Jehova oltára fölé pogány oltárt emelt, ezen sertéseket áldozott Venusnak, — megfertőztette, megszenségtelenítette az egész templomot. A zsidó istentiszteletet egészen eltiltotta, el a körülmetélést, s még a magánházakba is behatolva, emberei által felkutattatta az elrejtett pentateuchus-példányokat, hogy azokat megsemmisítse, — és halomra gyilkoltatta a nemesen ellenállókat.

Ime, amíg ezen eseményeket, a Seleucidák kegyetlenkedéseit érintettük, szinte észrevétlenül eljutottunk ama határponthoz, amelynél újból a kánoni könyvekhez nyúlhatunk, hogy az izraeliták történetének folytatását bírjuk. Az Epiphanes zsarnok tetteiről már nemcsak Flavius, nemcsak egyéb profán történetírók értesítenek minket, fel vannak azok jegyezve a Machabeusok két könyvében is, melyek az utolsó történeti könyvek az ó-szövetségi kánonban.

A hézag ki van töltve, s lehet mondani, hogy kezdve a syr uralom kiterjeszkedéséről Palaestinára, megint a szent szöveg lép érvénybe s nyújtja tovább a történet fonalát.

Ismeretes, hogy a Machabeusok könyveiben mi van leírva. A hős papnak, Mathathiásnak gyújtó ha-

tásu fellépése a zsarnok ellen, (168. körül) még hősebb fiainak: Judásnak a Machabeusnak, utána Jonathásnak, majd Simónnak dicső harczai és győzelmei képezik azok tárgyát. Ámde az egész időköz, melyet e két könyv felölel, nem több, mint negyven esztendő, az a negyven esztendő, melyet a hithű zsidók az erőszakos elpogányosíttatás ellen való küzdelemben töltöttek el.¹

E könyvekkel, (melyek egyszersmind az utolsók az ó-szövetségi kánonban) *ismét megszakad a történet fonala*, s csak az evangéliumokban van ismét tovább nyújtva.

Mikép lehetséges ez? Vajjon hát a zsidó nép nemzeti létének is vége szakadt a machabeusi harczokkal? Ez nem képzelhető, hisz e harczok dicső győzelmekkel végződtek a zsidók részéről! De talán e győzelmekkel, melyeket csak hosszas, véres küzdelmek árán arathatott, végső erejét adta ki e nép, hogy közvetlenül következő korszakának nem akadt egykoru történetírója, oly történetírója, ki az inspiráció malasztjában is részesült volna? Éppenséggel nem így, — sőt ezen, a Messiás eljövételéhez már oly közel korszakában, új dicsőség fénye aranyozta be az Isten választott népének egész államéletét. Israel népe, hithűsége, vallásaért elviselt szenvedései jutalmául, rövid időre bár, de még egyszer boldog lett, saját, még a syr uralom által is elismert autonómiaja által, saját véreből származott fejedelmei alatt, saját szent törvényeinek és szokásainak szabad gyakorlatában. Hogy van mégis, hogy e szép, e dicsőségtől fényes korszak nincs leírva a kánoni könyvekben? A Machabeusok könyveiben, igaz, még megemlítvék a hős Judás, Jonathás és Simónnak, a három Machabeus-fivérnek viselt dolgai, hőstettei, — de Simon halálával (135. Kr. e.) végők

¹ A második könyv tulajdonkép nem is folytatása az elsőnek, csupán bővebb ismételése egyes, az első könyvben csak érintett eseményeknek.

szakad a feljegyzéseknek. Hol tehát a történet folytatása? Hiszen éppen a Machabeusok könyveiből azt tanuljuk, hogy ez a Simon, a főpap és fejedelem egy személyben az első, kit az ő saját és egész családja érdemeiért hálás zsidó nép örökös fejedelemnek kiáltott ki, aki e kettős méltóságát utódaira is átruházza! Miért nincs hát ez utódok története is a szent könyvekben megörökítve?

E kérdésekre a felelet minden bizonynyal a szent könyveknek az Ur Isten által contemplált rendeltetéséből, czéljából vonandó le. A Szentlélek nem azért inspirálta a történeti könyvek szerzőit, hogy maga a történet, a zsidó népnek története jusson el hiány nélkül, teljes összefüggésében az utókorra: hanem azért, hogy az *az üdv oeconomiájának története*, fejlődése, csodálatos összefüggése legyen ismeretes az emberiség előtt, s ezt az ő hitében, vallásos meggyőződésében megerősítse, s a kinyilatkoztatásban való hitének támpontokat nyújtson. Az a korszak pedig, mely a Machabeusokéra következett, habár önmagában egyike a legérdekesebbeknek, de az üdv oeconomiájának fejlődésére befolyással már nem volt. Az üdvösség előkészítésének, a kinyilatkoztatásnak története ugyan nagyrészt összefügg a zsidó nép történetével, úgy hogy ez amannak mintegy külső kifejezője: mindazáltal *a kettő teljesen nem esik össze, nem fedi egymást*. A választott nép az ő tiszta monotheismusával, szent erkölczstanával, s a messiánus ígéreteknek százados lánczolatával előkészítettetett a Messiás eljövetelére, — a próféták szava immár elnémult, hogy majdan csak a Messiás közvetlen előfutárában hangozzék fel újból, — a Messiást váró Israelnek utolsó epochája e korszak.

Ez tehát oka annak, hogy a korszaknak, melyről szólunk, inspirált történetirója nincs. Más kérdés azonban, hogy egyáltalán nincs-e sehol ez epochának története leírva?

Nem juthatunk-e máshonnan annak a *másfél századnak* ismeretére, amely a Machabeusok könyveinek utolsó adatától a mi kánonunk legközelebbi történeti könyveinek, az evangéliumoknak első határozottabb datumáig, Augustus római császár népszámlálási ediktumáig,¹ vagy Heródes judaeai királyságáig terjed? (135—140 esztendőről van szó.)

Látjuk, hogy itt, csupán a kánoni történeti könyveket tartva szem előtt, *ismét egy új, nagy hézag szakítja meg a történet folytonosságát*. Csaknem teljes másfél század esik ki a szent könyvek elbeszéléséből, és éppen az a másfél század, amely, ha nem is az üdvoconomiájának szempontjából, de *világtörténelmi szempontból* igenis egyike a legfontosabbaknak, a legérdekesebbeknek; azon korszak, melyet nemcsak a theologusnak, hanem minden művelt embernek is ismernie kell, *hogy a világ Megváltójának, Jézus Krisztusnak földi életéhez bírja a történelmi háttért*, s így, megértve az akkori világnak politikai helyzetét, megértve ama kornak mindennemű viszonyait: magának az egészről oly tiszta, világos képet alkosson, amilyet a tárgy fontossága nemcsak megérdemel, hanem joggal meg is követel.

Mi, a mi részünkről *nagyobb horderejű, momentósabb korszakot, mint ez a korszak, melybe a Megváltó születése és földi élete esik, nem ismerünk*. Itt már nem egy népnek a történetéről van szó, nem; itt az egész emberiségnek amaz állapotai követelik a mi figyelmünket, amelyek *a világ gyökeres átalakulásának idejét* előzték meg. A názáreti Jézus működése e földön nem csupán utolsó felvonása annak a drámának, melyet a zsidó nemzet viszontagságteljes története nyújt szemeinknek, — nem; oly korszakba esik az, amelyben az

¹ A kánon felosztatik ugyan 6- és új-szövetségre, mindazonáltal egy egészet képez. Az első keresztények az 6-szövetségi szent könyveket mint jogos örökséget vették át, s hozzájuk csatolták az 6 szent könyveket, mint a régieknek egészen egyenrangú, ugyanazon isteni tekintélyű folytatását.

események kerete folyton szélesbedik, a távlat mindig nagyobbodik. Ez azon korszak, melyben a világruralomra jutott Róma kiterjeszti karjait Ázsiának legrejtettebb kis országai után is; — ez az a korszak, melynek zajos hullámozása magával ragadja, s a szintérre sodorja a kisdéd, eladdig szinte eldugott Palaestinát, melynek valamikor oly féltékenyen őrzött separatismusa a viszonyok kényszerítő hatalma alatt megszűnik; — ez azon korszak, melyben elvétetik a királyi pálcza Judától s idegennek adatik, hogy beteljesedjék a haldokló Jákob pátriárka jövendölése a Schiloról, a nemzetek által epedve várt Messiásról; — ez azon korszak, melyben leperreg a Dániel próféta által megszabott symbolikus hetven hét, „hogy eléhozassék az örök igazság, . . . s a szentek Sente fölkenessék;“¹ — ez végre azon korszak, melyet sz. Pál apostol, de maga a Megváltó is az idők teljességének nevez.²

Valóban, *Jézus Krisztus nem mythosi időkben jelent meg e világon*, nem; ő oly korban élt e földön, amelyet a világtörténelem az ő teljes fényével bevilágít. Jézus Krisztus története egy darab a világtörténelemből, — nem, többet kell mondanom: *ő maga központja a világtörténelemnek*. Nincs az ő története a phantasia segítségével a történelem háttérére tükrözve; nem lehet, nem szabad azt elválasztanunk az emberiség történetétől, azon ürügy alatt talán, hogy az az Istennek közvetlen, természetfölötti beavatkozása, kinyilatkoztatása! Nem; valóságos, kézzelfogható, a profán események között helyet foglaló, velök szorosán összefüggő történet ez! Ugyanaz a Jézus Krisztus, aki a világnak Megváltója, aki millió szívnek édes boldogsága: ugyanaz egyszersmind Heródesnek egyik alattvalója, a rabbik és farizeusok ellenese, a synedrium vádlottja; — s az őt környező

¹ Dán. 9. 24.

² Gal. 4. 4. — Márk 1. 15.

személyek mindmegannyi történeti alakok, amelyeknek élete és szereplése nyitott könyv, — s csak olvasni kell e könyvben.

S hogy van mégis, hogy oly kevesen mondhatják magukról, miszerint e könyvet olvasták, s hogy e könyvnek tartalma egészen világos előttük? Honnan van, hogy nemcsak a már érettebb tanulóifjuság, hanem még a szentirási tanulmányokkal foglalkozó papnövendékek, sőt a művelt nagy közönség is bevallani kénytelenek, hogy a történelemnek ez a szaka a leghomályosabb előttök, s hogy nincsenek tisztában azzal, mikép illesztendő be Jézus Krisztus földi élete a világtörténelembe, — mikép olvad össze a zsidó nemzet története a római birodaloméval, — mi módon valósítja meg a végtelenül bölcs Isten az ő örökkévaló terveit az emberiség megváltására, s e megváltás gyümölcseinek az egész világgal való közlésére nézve?

Véleményünk szerint e homályosságot, e bizonytalanságot a történelem eme szakára vonatkozólag az a körülmény okozza, hogy már a középtanodában sem a profán történelem tanára, sem a szent történet magyarázója nem terjeszkedik ki kellőképen e korszak ismertetésére; amaz, nehogy vallási vonatkozásu, s mint ő gondolja, a bibliához tartozó tárgyakkal töltse szorosán kiszabott idejét, — ez, mivel megelégszik a szentírásban tényleg előforduló történeti adatok fölemlítésével, s az ott hiányzó darabot egészen a profán-történelem tanárának engedi át. Így esik meg aztán, hogy az ifjunak történelmi ismerete hézagos marad, sehol sem nyer tiszta áttekintést a történelemnek éppen legfontosabb korszakáról, s megmarad ingadozásában, tétovázásában. Meg kell vallani, hogy ez az ingadozás és tétovázás sokszor még a theologusnál sem szűnik meg, ha a szentírás tanára vagy csupán az introductióra, vagy kizárólag csak az üdv oeconomicájának történetére szoritkozik,

sőt ha mindkettőt felöleli is, de nem irányozza hallgatóinak figyelmét a világtörténelem amaz eseményeire is, melyek a szent történetre is elhatározólag folynak be. A művelt nagyközönség pedig az ily különleges kérdésekkel éppen nem foglalkozik, s bár tudja, hogy a történelem ismerete a műveltség fogalmához tartozik, nem is igen jut alkalomhoz, hogy pótolja azokat a hiányokat, kitöltse azokat a hézagokat, melyeknek eredete még ifjúkori tanulmányainak idejére viendő vissza, — és így szintén csak homályosan vagy homályosan is alig ismeri azt az epochát, *amelynek biztos és világos ismeretétől függ igazi történelmi és szentírásbeli jártassága, sőt függ sokszor meggyőződésének, hitének tisztasága is.*

Éppen ezért, át meg át levén hatva e tárgy fontosságának érzetétől, e néhány lapon azt a feladatot tűztük ki magunknak, hogy kimutassuk, *mikép ölelkezik a szent történet a világtörténelemmel*, a Krisztus előtti utolsó epochában és magában Krisztus Urunk korában; mikép illenek szorosán egymásba ennek és amannak szélei, úgy hogy egy egészet alkotnak, — és hogy megmutassuk, miután tényleg szokássá vált teljesen elkülöníteni, erőszakosan elszakítani e két történetet, a szentet és profánt egymástól: mikép találhatók fel ismét a szálak, melyek a kettőt összefűzik. *Adni akarunk egyszóval egy rövid, de amennyire lehet, világos új-szövetségi kortörténetet (Zeitgeschichte), vagy még praecisebben: össze akarjuk állítani a legfontosabb új-szövetségi kortörténeti adatokat, melyek előttünk a Megváltó korszakának történelmi képét szemlélhetővé tegyék.*

E szép, de éppen nem a legkönnyebbek közé tartozó feladatunkban, azt hisszük, a leghelyesebb kiinduló pontot magukban a kánon történeti könyveiben kell keresnünk, ott, ahol azoknak elbeszélése másodszor szakad meg, a Machabeusok könyveiben. Azt a hézagot kell kitöltenünk, azt az ürt áthidal-

nunk, mely a Machabeusok könyveiben említett utolsó történeti tény s az evangéliumokba első történeti dátum gyanánt félvett esemény közt sötétlik. És akkor elbeszélésünket természetesen a Machabeusok korától kell kezdenünk, de egyszersmind szemmel tartanunk mindig a háttért, melyet a világtörténelem nyújt.

Ez utóbbi annál szükségesebb, mert a történeti egymásután szoros megtartásától és gondos megfigyelésétől függ amaz egész korszakról alkotandó helyes átnézetünk. Mindazonáltal kerülni szándékozunk minden fölösleges hosszadalmasságot; mert jól tudjuk, hogy ez csak a világosság rovására szolgálna, amely világosság pedig főczél gyanánt lebeg szemünk előtt.

* * *

A Machabeusok I. könyve¹ ott szakítja félbe a történet fonalát, amikor Simon, a Machabeus Judásnak fivére s a vezérségben utóda, egyszersmind a zsidók főpapja, miután megélte azt a dicsőséget, hogy a nép „örökös fejedelemmé“ választotta őt, s hogy maga a syr hatalom is elismerni volt őt kénytelen, — saját veje által, aki a főpapi és fejedelmi méltóságra áhítozott, orozva meggyilkoltatott. (135. Kr. e. I. Mach. 16.), s e sorsát két vele lévő fia is osztotta. Megemlíti pár szóval még azt is, hogy Simonnak hátra volt még egy fia, Joannes Hyrcanus, aki nagynehezen elkerülte fivéreinek gyászos sorsát, — s így atyja helyére lépett.

Nekünk tehát ez időpontnál kell folytatunk a történetet. De minő források nyomán, miután a sz. szöveg elhallgatott? Természetesen profán történet-

¹ Mert a másodikra alig van szükségünk, miután az, mint már mondva volt, nem folytatja az eseményeket időrendben, hanem az elsőből ismételt egyet-mást, nevezetesen a hős Judás Makkabeusnak egyes tetteit mondja el bővebben.

írók nyomán, akik közt első helyen ismét Flavius Josephus áll, nevezetesen a zsidó nép történetére nézve; már pedig ez képezi számunkra itt azt a központot, azt a tengelyt, amely köré aztán csoportosulnak és hogy úgy mondjam, jegecednek a világ egyéb eseményei. Flavius mellé sorakoznak aztán, mint a többi népek krónikásai, Hegesippos, Diodorus Siculus, az előző időkre nézve Polybios, és mások; az újabbakra Suetonius, Tacitus, Dio Cassius stb. — nemkülönben az újabb történetbuvárlat mesterei, akiknek ujjmutatása mellett a világtörténet nyújtotta háttér alakjai fognak számunkra kidomborodni. Mert ki kell emelnünk, hogy újabb időben, főleg német theologusok (katholikusok és protestánsok) behatóan tárgyalták az „uj-szövetségi kortörténetet.“ Amily hasznavehetlenek, sőt sokszor kárhoztatandók kivált egyes német tudósok könyvei az *exegesisre* nézve, mint irányzatosak: oly használhatók és jelesek az ő *történelmi* kutatásaik Krisztus Urunk idejére nézve, — Hausrath, Jost, Hitzig, Schürer, Atzberger stb. sok szép adatot gyűjtöttek. Ezek tehát a mi forrásaink.

És nézzünk mindjárt most kissé körül a nagy világban, vessünk egy pillantást a világ akkori helyzetére.

Ezt a helyzetet — a Krisztus előtti II. században vagyunk — immár a mindig hatalmasabb és hatalmasabb Róma kezdi uralni. A Kr. e. II. század története már nem egyéb, mint ama véres háborúk leírása, melyekben a római fegyverek az elpuhult görögöktől a világuralmat elvitatni kezdik. Ekkor dühöngtek a pun háborúk is, melyek végre is Róma teljes diadalával végződtek; nagy Sándor birodalmának számos tartománya is már Rómát ismerte urának, — a sor csakhamar rákerült Syriára is. Már 190-ben Ázsiába tette be lábát a győzhetetlen római sereg, mely meg is verte a „nagy“ Antiochust, a magnesia-i ütközetben. Syria, a Seleucidák otthona megszűnt nagyhatalomság lenni. Nemsokára Macedonia is elbukott a pydna-i üt-

közetben (167.) és Polybios, aki első hozta be öntudatosan a pragmatismust a történetírásba, mondja, hogy „ezzel az ütközettel Rómának világalma biztosítva volt.“ És igazat mond. E perctől fogva királyok hódoltak a római senatusnak, s az egész világ elismerte azt a legfőbb birónak; — a görög tartományok egyenkint hullottak ölébe; maguk a görögök mint rabszolgák követték uraikat Rómába, s ott a tudományok és művészetek iránti hajlamot ébresztgetve, — alkalmat nyújtottak Rómának, hogy a nyers erő vívmányaival a szellemi fölényt is magában, mint a világ új központjában párosítsa.

Ime a nagyvilágnak vázlatos képe, ama korszakban, melyről szólni akarunk. — Róma, Dániel próféta negyedik monarchiája, képviseli immár a legnagyobb hatalmasságot a világban, a többi kezd törpülni, enyészni.

Ezzel a hatalmassággal a zsidók is lassankint érintkezésbe léptek, és pedig azt kell mondanunk, hogy az első lépést ők maguk tették az érintkezéshez. Már a Machabeus Judásról olvassuk, hogy hallván a rómaiak hírért, melylyel betelt volt az egész világ, nevezetesen, mikép teszik tönkre ellenségeiket, viszont mikép veszik oltalmukba azokat, kik barátságukat keresik: küldöttséget és leveleket menesztett Rómába, szövetséget ajánlván és kérvén a rómaiakkal, amit meg is nyert, bár belőle nem sok haszna lett;¹ — de igenis lett később alkalma a rómaiaknak maguknak, Syria és Palaestina ügyeibe beavatkozhatni. Judás fivére és utódja Jonathás megújította e szövetséget,² Simon pedig, a harmadik a sorrendben, már annyira ment, hogy trónralépését követség által jelentette Rómában,³ amire Róma azzal felelt, hogy

¹ Lásd I. Mach. 8.

² U. o. 12.

³ U. o. 14. 24.

Elő-Ázsia összes uralkodóihoz körlevelet küldött, melyben Simon uralmának önállóságát proclamálta, s ezzel tekintélyét nem kis mértékben emelte.

Ezek a követségek és levélváltások voltak az összeköttetés első szálai zsidók és rómaiak között. De miután Rómának érdekei a kelet e távol vidékén még nem voltak sürgősek, természetesen az egész viszony egyelőre nem volt egyéb, mint kölcsönös jóindulat, melynek még nem volt alkalma tettekben is nyilvánulni, de amely később, mint mondtuk, alapul szolgált Rómának a tettleges beavatkozásra, Palästina ügyeibe. Hogy mikép szokott a hatalmasnak jóindulata a gyöngé iránt kifejeződni, arra a történelem több példát mutat

Ami a zsidókat most még közelebbről érdeklő syr uralmat illeti, mely idáig oly nyomasztó befolyást gyakorolt rájuk, s mely ugyancsak Róma vaskezetől sujtva, bár megszűnt nagyhatalmasság lenni, még mindig elég hatalmas szomszédjuk volt: az ez idő szerint, Hyrcanus trónraléptekor (135.) már jóval emberségesebben bánt velök. Sokkal inkább el volt foglalva saját házi bajaival, a Seleucidák családi és örökösödési viszályaival, hogysem a zsidók belső, főleg vallási ügyeibe avatkozni kedve és ideje lett volna.

(Folyt. köv.)

A GARAN-SZ.-BENEDEKI MONOSTOR.

(Mutatvány *Knauz Nándor* «*A Garan-melletti sz.-benedeki apátság*» című legujabb disz munkájából.)

Mult évfolyamunk utolsó füzetében mutattuk be röviden Knauz cz. püspök és kanonok ur legujabb, monumentális művét. Nem tehetjük, hogy most legalább egy fejezetét e munkának be ne mutassuk t. olvasóközönségünknek, amely így világosabb fogalmat fog nyerni magáról az egész munkáról. A nagyérdekű fejezet némi rövid kihagyásokkal a következőleg szól:

A benczés apátságok tudvalevőleg hegyeken vagy halmokon épültek: Monostorunk is egy magasabb hegy keleti oldalából kiszökellő sziklán épült. Keleti részén, a tövében éjszakknak elvonuló országutról tekintve, elég meredek; de az éjszaki oldalon levő fő- s a déli kisebb kapuhoz a feljárat meglehetősen lejtős, nyugoti oldalát pedig az említett hegy teljesen uralja. Maga a templom egészen sziklán áll, s mint az ásátások alkalmával láttuk, az építészek a kiálló egyes kisebb sziklacsúcokat az első építkezés alkalmával meg sem bolygatva, a templom talapzatának magasságáig földdel befödtek.

A restauráció alkalmával azon reményben, hogy kripta vagy régi sirok fognak felfedeztetni, felásatott a templom egész talapzata. Kitünt ugyanekkor, hogy kripta az egész templom alatt, az ujjabb Kőhary-családét kivéve, nincs és soha nem is lehetett, mert alig van a sziklaalapig néhány méternyi mélység. Sirokat, néhány ujjabbkorit kivéve, sem találtunk; mert e talapzat már a XV. századi ujjáépítés s bizonyára a XVI. századi átalakítások alkalmával is fel volt forgatva, mit az ott talált nagy halmaz törmelék is tanusít. Mindazáltal az ásátásnak mégis nevezetes eredménye volt; felfedeztük tudniillik a Gejcsa király által épített első templomnak alapjait.

Eszerint ezen, természetesen román stílusú templom a

mostaninál egy egész mellékhajóval keskenyebb s majdnem az egész szentélyvel együtt rövidebb volt

Az alapító levélben keltének csak éve van feljegyezve s így a felavatás havi napját nem tudjuk; de ha tekintetbe vesszük, hogy Gejcsa csak 1074. év márczius havában lépett a trónra, valóban nagy lehetett «szeretetének kívánsága,» melylyel, mint mondja, e templom építését eltökélte, és lázasan siettethette a munkát, hogy e monostor alig rövid másfél év alatt elkészülhessen. Valószínűbb azonban, hogy Gejcsa már vezérkorában hozzáfogott az építéshez, mert e vidéken voltak birtokai, sőt az alapítólevél tanúsága szerint Udvard mellett saját kuriája és kápolnája volt. Még tovább megy Kachelmann, állítván, hogy ez apátság alapítása már szent István és I. Endre királyok nejei által előkészítettett,¹ de ennek nincs alapja.

Gejcsa nagyon jól megépíttette e monostort, mert századokon át daczolt az az idők viharáival. Fájdalom, a magyar monostorok szerzetesei általában nem vezettek házi krónikákat s így ezen monostor viszontagságairól is csak néhány sovány adat maradt reánk.

Az első veszély a tatárjáráskor érhetett, mert bizonyos, hogy a tatárok ezen vidéket is feldúlták s a közelfekvő Selmecz és Bélabánya városokat elpusztították;² de ámbár maga Béla király is azt mondja, hogy «universae regni ecclesiae ex generali subustione Tartaricae nationis adeo periissent, ut pene penitus sint desolatae,»³ s ámbár e monostorról és apátjáról 1239—1246. évekről semmi említés sem tétetik: valami nagy pusztulás aligha érte, mert sem okmányai el nem veszték, sem pedig a templom el nem pusztult.

Elkerülte a veszélyt akkor is, midőn a XVI. század elején trencsényi Csák Máté az érsekségnek a monostor területével határos Berzencze várát fenekestül felforgatta és birtokait irgalom nélkül feldulta, s fennállt e monostor még ezentul is egy teljes századig.

¹ Gesch. d. ung. Bergstädte, III. 2. 1.

² Kachelman, f. h. II. 104.

³ Fejér Cod. dipl. IV. II. 231.

De utoljára is nem birt ellenállni az idő hatalmának. Valószínűleg még a XVI. század végével a falak bomladozni, az ivék repedezni kezdtek s végre bizonyára kellő gondozás hiányában a templom és zárda összeomlott. Így tanusítja ezt VII. Incze pápa 1405. nov. 2-án kelt levele: «*edificia eiusdem Monasterij, quod per clare memorie Gethem (igy) et nonnullos alios eius successores Reges Vngarie fundatum et sufficienter dotatum fuerat, et in quo ad presens regula eiusdem sancti (Benedicti) per Monachos ibidem degentes seruatur ad unguem, propter vetustatem corruerit.*» Összeomlott pedig a templommal együtt az egész monostor is.

Igy pusztult el a Gejcsa által épített monostor, még pedig annyira, hogy alapfalain kívül az épületnek csak legkisebb részecskéje sem maradt fenn. Sőt a templom szerelvényeiből is csak két tárgy maradt reánk, az ebedeczi homokkőből készült elég egyszerű keresztút és egy igen értékes fafeszület, mely valószínűleg a diadalivról függött alá, újabb időben azonban a templom mellékkapuja melletti falon függött, most pedig kijavítva ismét a diadalivre alkalmaztatott. Négy szélén az evangelistáknak mult századi értéktelen s már eléggé elkopott arczképei voltak helyezve, melyek helyébe Storno Ferencznek diszes festményei tétettek.

Az iménti pápai levél tanusága szerint a mondott 1405. évben a templom már újra felépült, de a zárda még romban hevert s mivel ezt az apátság, javai jobbadán elfoglalva lévén, önjerejéből fölépíteni nem bírta, nehogy a szerzetesek e helyet elhagyni kényszerüljenek, VII. Incze pápa, Konrád apát kérésére, a hiveket bucsú-engedéllyel szólítja fel eképen: «*ad reedificandum edificia huiusmodi, pro eo, quod possessiones et bona dicti Monasterij propter guerras, in illis partibus vigentes, sunt destructa, ex quibus Abbas et Conuentus prefati pro substentione ipsorum modicos redditus percipiunt, eorum non sufficient facultates; Nos cupientes, quod Monasterium et edificia huiusmodi, ne propterea per Abbatem et Conuentum predictos*

deserantur, congrue reparentur: Vniversitatem uestram requirimus, — — quatenus de bonis, nobis adeo collatis, ad reparationem predictam pias elemosinas et grata caritatis subsidia erogetis, ut per subventionem uestram huiusmodi Monasterium et edificia predicta congrue valeant reparari.»¹

E bucsúlevélnek volt is foganatja, mert a zárda helyreállítására csakugyan megkezdett. Eberhard zágrábi püspök, kir. korlátnok s a váradi püspökség kormányzója, meg István erdélyi püspök Szalatnán 1406. szept. 7-én kelt levelükben a munka sikeresb folytathatása céljából a segédkezőknek egyenkint negyven napi búcsút engednek: Vt — — Monasterium s. Benedicti de iuxta gron, Strigon. dyocesis, a Xpi-fidelibus laudabili celebritate veneretur et pia elemosynarum largicione fabrica eiusdem, *per fratres* in eodem Deo iugiter famulantes *cepta*, debitum recipiat incrementum»; búcsút engednek: «Omnibus vere penitentibus et confessis, qui ad dictum Monasterium — számos elszámolt ünnepen — causa devocionis aut peregrinationis accesserint, — — aut quoquunque tempore et vbicunq̄ degentes, *ad structuram et reparationem ipsius Monasterij* manus porrexerint adiutrices.»²

És folyt már ez évben erősen a munka; mert a zobori konventnek ez évi levele szerint az apátság György nevű szentbenedeki kovácsát a kövek felvonásához szükséges vastag kötélért «pro maxima corda seu ligatura, qua mediante ad structuram prescripti Monasterij lapides extendi seu sursumerigi consueuerunt,» Ujbányára küldte, kit aztán jun. 27-én Nánai Pál lévai Cseh Péter ujbányai vámszedője, magához csalt s «calumpnia adinuenta» letartóztatta és «recepta et requisita vndique sua cromena,» 62 uj denárját elvitte.³

És evvel az építkezésre vonatkozó adatok megszűnnek. Egyébiránt nemsokára igen nehéz idők következtek be az egész vidékre s így a monostorra is. A huszitáknak már legelső portyázásai is e vidék felé irányultak. 1428. évi legelső

¹ Budai országos levéltár MODL. 9084. sz. Emliti Fejér Cod. dipl. X. IV. 326.

² Budai orsz. levéltár. MODL. 9235. sz. Fejér u. o. 555.

³ Budai orsz. lvtár. MODL. 9221. sz.

betörésük már Pozsonytól Szakolczáig terjedt. 1431. szept. hóban elfoglalták Likavát, Nyitrát, Nagyszombatot, Lévát pedig kirabolták; tehát már egészen a monostor szomszédságába hatoltak. 1432. jun. hóban Nagyszombatot és Szakolczát újra elfoglalták; 1433. apr. hóban pedig egészen Kőrmöczig nyomultak.

A veszély tehát mindinkább közeledett. 1434. apr. hóban már jelentik a kőrmöcziek Wallerand Jánosnak, hogy a husziták Tapolcsánynál gyülekeznek s Rosenberg előtt levő társaik segítségére készülnek; lévai Cseh Péter ugyan bekerítette őket,¹ de ha itt Kis-Tapolcsány értetik, akkor már a monostor közvetlen szomszédságába került az ádáz ellenség. Az apát ugyan idején gondoskodott a védelemről s Therján Mihályra bízta a monostor védelmét; így mondja Hédervári Lőrincz nádor 1437. évben: «tempore guerre sceleratissimorum Hvozzytarum, partes superiores regni subintrancium et deuastaucium, Michael filius Marcus de Therijen in claustro s. benedicti de juxta gron pro custodia et tuicione eiusdem constitutus et locatus extitisset»;² de a veszély teljesen elhárítható nem volt. A monostort az ellenség 1435. szept. táján elégette. A védelemben különösen kitüntette magát Miklós, Dénes fia, valkóczi jobbágy, mint Miklós apát s a konventnek decz. 8-iki levele ekként tanúsítja: «Idem Nicolaus tempore scilicet circa festum b. Michaelis archangeli proxime preteritum (szept. 29.) tempore scilicet combustionis huius Claustrum per infideles hussitas perpetrati, diuerse fortune casibus et imminentibus periculis se exponendo, in ore gladij pugnando, multorum gratuitorum ad nutum nostre voluntatis nobis exhibuit premia seruiciorum.» S azért Miklós apát ez évi decz. 8-án kelt levelével Valkóczon egy telket adományozott neki a helység tisztségével együtt.³

Ekkor valószínűleg csak a tetőzet égett le, mert a templom ezentúl is, mint az 1438. évi apátválasztás tanu-

¹ Kachelmann. f. h. III. 34.

² Eszt. kápt. lvtár. Lad. 9. 4. 3.

³ Eszt. kápt. lvtár. Lad. 5. 1. 7.

sitja, használatban volt. Nemisokára azonban a monostor új s még nagyobb veszélybe került, melynek emléke István apátnak, 1442. febr. 22-én kelt levelében maradt fenn, melylyel Miklós, Dénes fia részére az iménti Valkóczi adományt megerősíti s egy erdőrész átengedésével megtoldja újabban szerzett érdemei iránti tekintetből, melyeket így sorol el:

Nos igitur petitionibus eiusdem Nicolai inclinati, considerantes fidelissima servicia ipsius, quae tempore disturbij nobis et Ecclesie nostre *in conflictu montanistarum* (igy) *et teutunicorum de Cremnica Solio ac Monteregis, ceterisque locis montanistis, qui maligno spiritu ducti, circumvallantes Monasterium ad expugnandum totumque edificium ipsius Monasterij combusserunt*, eciam aliquos ex nostris familiaribus crudeliter interemerunt, aliquos vero vulneribus sauciaverunt; tunc idem Nicolaus de Walkoch non parcens corporis sui lesionem, ab honorum suorum perdicionem, in defensionem nostrarum personarum et ecclesie nostre una cum aliis nostris servitoribus viriliter et fideliter se opposuit Hogy ekkor a bányavárosok égették fel a monostort, annak bizonyára politikai oka volt. E városok ugyanis ekkor Erzsébet királyné részén és Giskra kapitánysága alatt voltak, az apátság pedig valószínűleg Ulászló részén állt s ebből fejthető meg e támadás. Egyébiránt az egyik bányaváros Selmeecz, hamar visszakapta a kölcsönt, mert Rozgonyi Simon egri püspök Cseh László társaságában még ez évi május 24-én 4 ezer emberrel megrohanta, egészen felégette, kirabolta s még a templomokat is feldulta.¹

E másodszori felgyújtás után a monostor már védművekkel is megerősített, mert, mint azonnal látni fogjuk, 1451. évben már erősített zárdának «*claustrum fortificatum*» neveztetik.

Azonban mig eddig az ellenség csak felégetni bírta és legfeljebb kirabolni, most, hogy megvolt már erősítve,

¹ Kachelmann, f. h. III. 45.

sajátságos szeszélyéből a sorsnak, árulás útján került az ellenség kezébe.

Hunyady János 1452. jun. 4-én Budán kelt levelével Csalkai Dénes, Balázs és Vitusnak «in nonnullorum exercituum nostrorum tam contra sevissimos Turcas, Crucis Xti persecutores, quam et aduersus infidelissimos Bohemos, Hungarie Regni speciales emulos motorum expedicionibus» szerzett érdemeik jutalmául trencsénmegyei csalkai részbirtokukban megerősíti s azonfelül Csalkai Máténak itteni részbirtokát is nekik adományozza, mely birtok «propter notam infidelitatis eiusdem, quam idem Matheus de Chalka in amissione et alieiuuacone Claustrifortificati Sancti Benedicti de Fuxla gran, per ipsum in manibus (igy) inimicorum et emulorum Hungarie Regni specialium facta, incurrisse asseritur, ad sacram Regni hung. Coronam rite et legitime nostre Gubernacionis tempore devoluta fore perhibetur.»¹

Ezen világos szavak szerint tehát Csalkai Mátyás, bizonyára az apát által kinevezett várnagy, a monostort az ország aemulusainak, kik alatt az idézett első sorok szerint a csehek, vagyis husziták értetnek, csúfos árulással átadta. Az idő nincs megnevezve; de ha tekintetbe vesszük, hogy Hunyady János 1451. évben a Giskra rabló csapatai ellen megindított hadjáratában szept. 3-án a losonczy csatát szintén árulás folytán vesztette el s hogy ekkor az ipolysági monostor is már Giskra kezein volt, nagyon valószínű, hogy sz. Benedek átadása is ekkor történhetett; de egyuttal következtethetjük, hogy nem sokáig lehetett a Csehek birtokában, mert Hunyady János új seregével okt. 14-én már Ipolyság alatt termett s azt egyéb várakkal a csehektől visszavette,² mely alkalommal kétségkívül Szent-Benedek is megszabadult tőlük.

A monostor viszontagságait a későbbi zavarok alatt nem ismerjük, de hogy ismételt támadásoknak lehetett ki-

¹ Eredetije Vály Béla ur birtokában. Közölte velem néhai Bellán Mihály bars megyei főszámvevő.

² Thuróczi Cron. IV. 48. fejt. — Kachelmann f. h. III. 59.

téve, azt már csak onnan is következtethetjük, hogy jó szomszédjai közül Tapolcsányi Kelemen 1450. évben a hrussói várba és tapolcsányi erődbe fogadott csehekkel pnsztította a vidéket; Lévai László pedig 1446. évben szintén cseh bérenczekkel a sági monostort kirabolta s különben is sokáig garázdálkodtak még e vidéken a rabló csehek

Hogy e zavarok alatt, különösen a cseh rablótámadások idejében a monostor többször idegen kezekbe került, azt Széchi Dénes primás és Sári Péter fehérvári örkanonok s kir. korlátnok 1462. decz. 19-én ezen szavakkal állítják Mátyás király előtt; «Conuentualis ecclesia sancti Benedicti abbatis de juxta gran hijs disturbiorum temporibus, post obitum videlicet et decessum condam Alberti Regis, ad manus hominum forensium et laicalium sepeseplus incidisset.»¹ Elképzelhetjük tehát, hogy mily rongált állapotba juthattak ekkor a templom és monostor épületei, főleg ha hozzáveszszük, hogy e vidéken 1443. június 6-án oly erős földrengés volt, hogy pl. Selmeczen a zárda, a templomok és a kőházak is összeomlottak.»² Fájdalom, hogy a monostor ekkori állapotáról semmi irott nyom nem maradt fenn. Csak annyit tudunk, hogy a templom 1483. évben újra felszenteltetett s ebből következtethetjük, hogy az apátok amint a monostort visszanyerték, rögtön s még ama zavarok tartama alatt hozzáfogtak az épületek helyreállításához, követvén e tekintetben Selmeczváros példáját, mely a földrengés által összeomlott alsó templomot 1444. évben felépíté 1462. évben pedig megnagyobbítá³ és követvén Széchy Dénes primás példáját is, ki az esztergomi főtemplomot szintén a legnagyobb zavargások alatt építette és szentelte fel 1453. nov. 18-án.

Miután ez építkezésekre vonatkozó feljegyzéseket a levéltárakban sehol sem találtam, felnyittattam a templom

¹ Eszt. kápt. lvtár. Lad. 9. 4. 4.

² Kachelmann f. h. III. 51.

³ Kachelmann f. h. III. 95. 129.

oltárainak kőlapjaiba az ereklyék elhelyezésére kivájt és cementtel elzárt üregeit, azon feltevésből indulva ki, hogy az ereklyék mellett szokás szerint találni fogok a templom-felszentelésére vonatkozó rövid írott emlékeket. S ime reményemben nem is csalódtam. A főoltár üregében 5 és fél cm. átmérőjű gömbölyű ólomtokot találtunk, vastag viaszréteggel borítva, melybe több helyütt pecsét volt mélyesztve a viasztól függő papírszalagon olvasható:

Assumpcionis Marie. A tokban három darabka ereklye-csont s három tömjénszem és belégöngyölve egy 19 cm. hosszú, balszélén 25, jobb szélén pedig 17 mm. széles hártvaszelet, mely oly tiszta és ép, mintha ma tették volna be és rajta ezen nagy érdekű sorok:

Nos Michael Episcopus Milkoniensis et vicarius ecclesie Strigon. generalis Memorie commendamus, Quod nos in anno domini 1483. In festo Translacionis sancti Benedictj hoc monasterium et hoc altare in honorem Assumpcionis beatissime virginis Marie consecrauimus. In quo altari reliquias s. Scolastice, Andreae apostoli et Gedrudis (igy) sepelivimus, ac omnibus in gracia existentibus festiuis diebus hanc ecclesiam et hoc altare deuote visitantibus, de Iniunctis eis penitencijs quadraginta dies misericorditer in domino relaxamus.

Hasonló tokot találtunk egy mellékoltárban is, de ez szétválva és üres volt, két más emléktárban pedig csak vékony, vörös selyem foszlányok voltak, kétségkívül tárczák maradványai, melyekkel az ereklyéket elhelyezték, de iratok hiányoztak. Ez oltárok tehát valószínűleg már fel voltak bolygatva. Két más mellékoltárban ismét egészen viasztól készült 3 cm. magas és 4 cm. széles négyszögű tartányt találtunk mindhat oldalaikon bemélyesztett gyűrűpecséttel. Az egyikről *Sancte Crucis*, a másikról *omnium sanctorum* feliratos papírszalagok függnek. Az elsőt óvatosan felnyitván, közepén erős vászonnal takart vékony vörös selyembe kötött ereklyék tüntek elő, melyek körül 22 cm. hosszú és másfél cm. széles hártvaszalag volt göngyölve s rajta ezen sorok:

Nos Michael episcopus Milkoniensis et vicarius gene-

ralis ecclesiae in memoriam S. crucis In anno domin 1483. in festo Translacionis s. Benedicti consecravimus. In quo reliquias S. andree apostoli, Scolastice et Gedrudis sepellivimus . . . in gracia existentibus, de Iniunctis eis penitincijs quadraginta dies misericorditer in domino relaxamus.

A másik viasztartányt, miután csekély változással ugyan e sorokat fogja tartalmazni, fel nem bontottuk. Ez érdekes leletből tehát kétségtelenül bizonyos, hogy e templomot 1483. jul. 11-én pénteken felszentelte Thuroni (de Thwron) Mihály milkói püspök, esztergomi érseki helynök, ki 1460—1484. években nógrádi főesperes, esztergomi és pécsi kanonok volt.¹ S így e templom hamarabb elkészült, mint Selmeicz város főnemlített, sz. Katalin-temploma, mely csak 1491. évben fejeztetett be s felszenteltetett 1500. nov. 15-én.² A sági prépostsági templom javításán is még 1491. évben javában dolgoztak.³

Az orgona csak 1506. év körül készült el. Felállította pedig valami Miklós mester; ki e mesterségéről az egész országban elhíresült Az első orgonás azonban csak 1521-ben fordul elő. Zabláthi Jakab apát ugyanis egy 1526. évi okmányával «magistri leopoldij Merengruber de *Sitra* Civitate, organiste dicte ecclesie nostre» érdemeit tekintve s mivel 14 forintnyi évi bérét már öt év óta ki nem fizette, neki egy általa ujonnan épített házat adományoz s minden teher s birói hatóság alól felmenti.⁴ E szent-benedeki orgona egyike volt az elsőeknek, például az esztergomi Bakács-kápolnában is csak 1496. évben állitatott fel az orgona 132 frton, a sági prépostságnak pedig 1499. év előtt volt már Szaniszló mester nevü orgonása.⁵

Az 1506. év körül a konvent e templomot be akarta

¹ Eszt. kápt. ltár. Liber ruber 132. 152. l. Kovachich Formulae Styl 417. 431. l. — Memoria Basilicae Strigon. 133. l.

² Kachelmann f. h. III. 129.

³ Orsz. ltár. MODL. 19762. sz.; sz.-benedeki ltár fasc. 19. 31.

⁴ Sz.-benedeki ltár. Fasc. 63. 21. és esztergomi kápt. hit. ltár Capsa 69. 3. 18.

⁵ Eszt. kápt. ltár. Lad. 45. 3. 21.. sz.-ben. ltár Prot. A. 170.

fedetni, nem ugyan csillogó rézpléhvel, mint a gazdagabb selmecziek tették,¹ hanem mégis ritkaságképen cserépszindelylyel. E végből megalkudtak Gergely mester budai cse-repessel Azonban Gergely mester felvállalt kötele-zettségeinek nem tett eleget.

Ki fedte be ezután a templomot, nem tudjuk. De az átjavítási munkálatok 1511. évben már végleg be voltak fejezve, mit tanusít a templomnak maig fenmaradt s most az esztergomi érseki képtárban elhelyezett s a 13. táblán látható egyik szárnyoltárképe, melynek tetején fehér-veres szegélyes szalagon e szavak voltak: Ecce homo crucifige crucifige, de e szalag a javítás és szétszedés óta hiányzik. A középet Krisztus álló alakja foglalja el fehér ágyéktakaróval s töviskoronával, mely alól, valamint felemelt kezeiből, oldalából nehéz vércseppek csurognak. Elötte süveges apát térdel, nyakán összekapcsolt, szépen czifrázott, de kissé merev s redők nélküli palliumban. A süveg alól camaura látszik ki, mely a fület egészen eltakarja, a süvegről lecsüggő czafrangos szalag feltűnően hosszú, kezében szentségtartót ajánl fel, melyről alább lesz szó. Átellenben e szavak olvashatók: hoc. opus. fecit. fieri. reuerendus iohannes. abas ad san-ctum. benedictum. anno domini. 1510. Ez alatt czimerpaizs-ban süvegen átdugott pásztorbot és i. h. betűk, felül jobbra várrajz látható, mely kétségkívül a monostort ábrázolja, még pedig a Garan kanyarodása felé néző keleti oldalt. Az elő-térben levő szeglet-torony az emelet magasságáig maig fönn van s föléje van építve az ugynevezett praefectura. Ekkor tehát az átjavítás kétségkívül teljesen be volt fejezve.

Külön meg kell itt említenünk az igen csinos gót ive-zettel diszitett, ugynevezett szentvér-kápolnát, melyhez a déli oldalhajónak szentélyéből néhány lépcső vezet fel. E kápolna oltárlapjának üregében 4 cm. magas s 2 cm. átmé-rőjű pléhtokban, mely vörös pecséttel ellátott vastag, de már levált viaszrétegbe volt burkolva, a vörös selyem szö-vetbe külön-külön bekötött és vékony hártya névjegygyel

¹ Kachelmann f. h. III. 129.

ellátott ereklyéken kívül 15 cm. hosszú s 4 cm. széles hártya-szalagot találtam, ezen nagy betűs sorokkal:

Ista Capella est consecrata per reuerendissimum in xto patrem et dominum fratrem Gregorium, dei gracia Episcopum Ecclesie nitriensis, Anno domini M' cccc^o 8-mo nono (1489.) VII. Kalendas aprilis, feria quinta post annunciacionis Marie, Ad honorem Sancte trinitatis, Corporis xpi. Beate Marie virginis, sancti petrj apostolj, Johannis Evange-
liste, Florianj, Sebastianj et Fabianj martirum, Johannis Bap-
tiste, Katharine, Dorothe, agnetis, lucie, scolastice virgi-
num, Elisabet, Magdalene, Anna et Elene viduarum et sancte
affre martiris.

Reliquie Sanctorum Recondite Procopij et Rupertj
Abbatium, Kunegundis virginis et venceslaj martiris (ponto-
san megvannak.)

E kápolna tehát hat évvel később 1489. márcz. 26-án, csütörtökön szenteltetett fel. Feltűnő, hogy a felszentelés nem az éppen előtte való napra esett Gyümölcsoltó bold. Asszony ünnepén történt s hogy a szertartást a nyitrai püs-
pök végezte.

Habár az imént közölt okmány szavai nem tanusítják is, minden arra mutat, hogy e kápolna a szent vérereklye számára készült

Helyén lesz itt e tárgygyal kissé körülményesebben foglalkoznunk.

Nálunk is, mint mindenütt a középkorban, igen nagy tiszteletben tartották az ereklyéket. Már Kálmán király rendeli I. 69. tczikkében, hogy az ereklyéket utközben csak jó és vallásos pap vihesse. A II. Endre király által a szent földön királyi költséggel, (regali theseauro exposito) össze-
vásárolt ereklyéket elszámálja Thuróczi,¹ a zágrábi egyház-
ban pedig mai napig látható két csontváz, állítólag az apró-
szentekből, melyeket e király ajándékozott a templomnak. Az 1279. évi budai zsinat meghagyja, hogy az ereklyéket a tartányon kívül ne mutassák, csakis nagyobb számban össze-

¹ Chron. II. 73. fej.

sereglett zarándokoknak; továbbá, hogy el ne adassanak s az ujonnan feltalált ereklyék csak pápai jóváhagyás után tétessenek ki köztiszteletre.¹ 1320. évben Egyed szerzetes az Inre váradai püspök által elvesztett s általa feltalált szent László király egyik ujjsontjának tiszteletére Hernád szigeten kápolnát emel, Tamás esztergomi érsek pedig búcsút engedélyez.² 1358-ban a veszprémi kápolnában őrzött szent György koponyájának tiszteletére, Nagy Lajos király mise alapítványt tesz s különösen kiemeli e kápolnáról, hogy «ez solatis lapidibus» volt építve, és «mirifice in pictura adornata.»³

Erzsébet királyné 1377-ben Zarában levén, az ott őrzött sz. Simon testének ezer arany márkán⁴ diszes ezüst szekrényt készíttetett, 1380-ban ugyane királyné a barsmonostori apátságban ujonnan feltalált ereklyéhez zarándoklókat a vám alól felmenti. E zarándoklásról így nyilatkozik: «Cum diversi boni et honesti homines et tam nobiles, quam burgenses et utriusque sexus masculi et foeminei causa devotionis et peregrinationis ad monasterium B. Mariae V. de Borsmonostra ad visitandas reliquias diuorum Sanctorum et Sanctarum nouiter inventas, apud quas multa miracula et signa, ac misericordiae fieri nunc perhibentur, continuum habent concursum.»⁵ 1492-ben II. Ulászló, hogy a trónkövetelő Miksa osztrák herceg elleni hadjáratra hiveit jobban fellelkesitse, tudtul adta nekik, hogy az ellenség a fehérvári templomból az ereklyéket is el akarja vinni:

«Nam vltra alia immanitatis, Impietatisque illorum opera, etiam sanctorum opera (helyesben corpora) reliquiasque, omnem denique supellectilem Ecclesie Albe Regalis forti manu hostes abducere, asportareque parant atque moliuntur.»⁶

¹ Péterffy Concilia I. 112. I. 27. fejt.

² Nagy Anjoukori Okmt. I. 540. Mon. Eccl. Strigon. II. 769.

³ Fejér Cod. dipl. IX. II. 665.

⁴ Fejér Cod. dipl. IX. V. 166. és 407. I. levél jegyzet.

⁵ U. o. IX. V. 406.; és újra VIII. III. 469., de itt már 1330. évre.

⁶ Sz.-benedeki lvtár. Prot. A. 125. I.

Egyházi ünnepélyek alkalmával ez ereklyék nyilvános tiszteletre kitétettek, s körmenetek alkalmával, mint az 1460. évi szepesi zsinat 37. fejezete is tanúsítja,¹ körülhordattak; sőt a zágrábi régi szerkönyv rendelete szerint az érkező király elé is a papság «cum Crucibus, Reliquiis» ment.²

Az ereklyék ily tiszteletéből önként fejlődött ki a nevezetesb ereklyékhez a hívek zarándoklása. Ily zarándoklási kiválóbb helyek voltak hazánkban sz. István sirja Fehérvárt, hol az arany bulla 1. §-a szerint évenként szent István ünnepén maga a király is megjelenni tartozott, szent László sirja Nagyváradon, szent Margit sirja a Margitszigeten, melyhez mint a Margitlegenda mondja «mynd tellyes Mager Orzag hozzaya fut,» és alkalom adtán egyéb helyek is, mint föntebb Borsmonostoráról láttuk. E zarándoklási váagnak azonban csakhamar szűkek lettek az ország határai s elkezdődtek a vándorlások a messze távolba, különösen Rómába, Compostellába, Aachenbe s főleg a szent földre s már IV. Béla alatt annyira elszaporodtak, hogy például az akkor készült selmeczvárosi jogkönyvnek 3 fejezete szükségesnek látta elrendelni, hogy a polgárok csak úgy zarándokolhassanak Rómába vagy Compostellába, ha nejeik megengedik, ellenben a sz. földre ezek engedélye nélkül is szabadon mehessenek.³

E zarándoklások részint ájtatosságból történtek; így például 1321. évben Tamás gróf, Hirsch fia, «iter ob remedium et salutem anime sue ad Limina Petri et Pauli beatorum apostolorum et aliorum Sanctorum Corpora visitanda assumpsisset»;⁴ 1367. évben pedig Ajáni Miklós végrendeletében meghagyja, hogy «pro redemptione anime sue,» helyette Kerk János «faciat peregrinationem ad Ecclesiam b. Virginis de Alba» (Buda mellett).⁵

¹ Péterffy Conc. I. 209. 1.

² Kerceselich Not. Praelim. 146. 1.

³ Wenzel Árp. új Okmt. III. 208.

⁴ Nagy. Anjoukori Okmt. I. 600.

⁵ Fejér Cod. dipl. IX. VII. 561.

De történetek ily zarándoklások büntetésből is; így 1300-ban valami Bencze megölvén nejét, ennek atyjával akkép egyezkedett ki, hogy megölt nejét eltemettetni, aztán két márkát tartozik fizetni, azonfelül a következő pünkösöd ünnepén «ad limina B. Virginis Aquisgranensis ire tenetur, ac in sequenti Dominica Septuagesime Romam ire tenetur.»¹

Önként következik, hogy még fokozottabb tisztelet tárgyát képezték a Megváltó személyére vonatkozó ereklyék. IV. Béla 1269-ben Csáky Mihálynak egy aranyba foglalt s drága kövekkel meg gyöngyökkel diszitett másfél tenyérnyi hosszúságu szent kereszt ereklyéért több birtokot adományozott. Midőn² 1343-ban Erzsébet királyné Olaszországban járt, Rómába is elment s ott egyebek közt, mint a krónika különmegjegyzi:

«Imaginem etiam Christi seu Veronicam, bis per scalam ascendendo, permissa est clarius visitare, ad quam cum devocione accedens, summo honore et humiliter adoravit.»³ Példáját követte Nagy Lajos király is, ki 1350-ben szintén Rómába menvén, «quotidie in Basilica S. Petri principis Apostolorum missam audiebat et eidem singulis diebus sudarium vultus Domini ostendebatur, ad magnam consolationem peregrinorum et multitudinis gentium confluentium.»⁴ Ugyane király követeinek, János váczi püspök, Széchy Miklós országbíró és Kátó mester dömösi prépostnak is a pápa 1370-ben külön levéllel megengedte, hogy a «sacrum sudariumot» megtekinthessék.⁵

Hazánkban három szent-vérereklyéről van tudomásunk: Sz.-Benedeken, Bátán és a horvátországi Ludbreg helységben.

Ez utóbbinak eredetét elmondja Kerceslich és megjegyzi, hogy külön üvegben tartatik monstranciában⁶

¹ U. o. VII. II. 203. és ujra Hazai Okmt. VII. 300., hogy azonban Aquisgranensis helyett Agrie áll.

² Fejér Cod. dip. IV. III. 490. és V. I. 24.

³ Thuróczi Chron. III. 4. fej.

⁴ U. o. 23. fej.

⁵ Fejér Cod. dipl. IX. IV. 249.

⁶ Hist. Eccl. Zagr. 209. 1.

Valamint a bátai sz. vérereklyének, ugy a sz.-benedekinek is eredetét és származását nem ismerjük. A helyi hagyomány és a Topographia Magni Regni Hung. című munka 381. lapja szerint Hunyady Mátyás ajándékozta a monostornak, ki azt Czinár szerint II. Pál pápától kapta. Irott bizonyítékot erre nem lehet felhozni s a legrégebb adatot fönt a toronyban találtam, az 1881. évi tűzvész alkalmával elolvadt egyik harangnak feliratában, melyet szerencsére néhány hóval a tűzvész előtt leirtam. Így hangzik:

Ad honorem † Sanctissimi † sanguinis † Dni. † nostri
† Ihu. Christi.

In hora mortis † defende nos † ab † in † sidiis † hostis. 1483.

Ezen a harangokon különben szokatlan feliratnak csak az szolgálhatott helyes okul, hogy ekkor a sz. vérereklye már a monostorban volt s miután a templom, mint láttuk, ez 1483. évben szenteltetett fel, lehetséges, hogy Mátyás király ez ünnepély emlékére és emlékére ajándékozta ide s ez időtől fogva az e vidéken általános tisztelet tárgya volt....

A templom ugy a mint 1483. évben elkészült, mai napig fennáll. Külseje ugyan annyiban változást szenvedett, hogy hosszfalát a XVI. században védelmi szempontból vagy 4 méterrel felemelték s az ablakokat félig beépítették; belsejének azonban változatlanul megmaradt. De a hosszú századok viharai annyira megviselték és javítás czimén annyit rontottak rajta, hogy a káptalan 1880-ban a javítást már elrendelte, sőt a munka már meg is kezdetett, midőn 1881. jul. 21-én éjjel közbejött a tűzvész, mely a templom és toronymagát a monostor magtárszárnyának tetőzetét egészen elhamvasztotta, a harangokat elolvasztotta s a falakat is tetemesen megrongálta. Ekkor a káptalan a templom gyökeres átjavítását s ujitását határozta el. A Storno Ferencz és fia Kálmán műépítészek által készített tervek a vallás- és közokt. miniszter által csekély módosítással 1882. márczius 31-én helybenhagyatván, a munka aprilis havában már megkezdett, a tetőzet azonban már előbb, rögtön a tűzvész után elkészítettetett. A terv szerinti átjavítást Storno

Ferencz vállalta el, fia Kálmán pedig mint művezető állandóan a helyszínén tartózkodott. A kőműves, ács stb. munkákat Pfalcz József esztergomi építész végezte, úgy hogy munkásai a Storno által kiküldött Nagelreuter Boldizsár soproni pallér felügyelete alatt álltak. A kőfaragó munkákat soproni kőfaragók végezték s a finomabb munkákhoz sz. margiti homokkövet használtak. Mint káptalani kiküldött pedig e sorok írója működött.

Az átjavítást mindenekelőtt rombolással kellett megkezdeni. A templomnak a várudvarra néző hosszfalához a keresztút fölé Olasz Pál prefektus 1611-ben egy emeletet épített s ezáltal a templomhajónak 3 ablakát majdnem egészen elfödte, a keresztútból pedig kamrákat alakított s ezen műérzékre valló tettét még emléktáblával is megörökíté, melyet azonban már teljesen kibetűzni nem lehetett, de a «Struxit Pavlvz Olasz» szavak még kivehetőek voltak. Ez épület, midőn e tűzvész alkalmával teteje, ablakai s ajtai különben is leégtek, hogy a templom-ablakok eredeti nagyságukban kibontathassanak s a keresztút helyreállíttassék, egészen lerontott. Még egy, de már nagyobb bajjal járó lebontást is kellett végrehajtani. Midőn a káptalan, mint a II. kötetben bővebben látni fogjuk, a monostort erőddé átalakítá, a régi apátlak, vagyis az északi homlokzat elé egy új szárnyat építtetett s melléje a belső kapu irányában egy új erős kaput erkélylyel, mely a szélső toronynyal egy támpillér alaku négyszögű épület által volt összekapcsolva. Ez által a templom portáléja a két kapu közé került, előtte alig néhány méternyi szabad térrel. Hogy tehát a templom bejárata szabadabbá tétessék s a régi apátlak ismét napfényre kerüljön, az épületszárny s a kapu szintén lebontatott.

Sürgette a lebontást még egy fontosabb ok is; tudniillik a toronynyal összekapcsolt fal megszállás vagy egyéb okból engedni kezdett s magával rántá a torony falát is, melyen már veszedelmes repedések mutatkoztak; továbbá az olasz építész a közbeeső egyik támpillért irgalom nélkül félig kivágta, s az így nyert üreget kéményt vezetett fel éppen a portale fölé, miáltal ismét veszedelmesen gyengíté

a főfalat. E lebontás által a templom portáléja s egész nyugoti homlokzata szabaddá tétetett s a régi monostornak legalább egy szárnya, az apátlak gót ablakaival ismét előtérbe került

Mint a mondottakból következik, legtöbb munkába a külső falak átjavítása került. A templom belsejében az éjszaki mellékhajó boltozatának egyik ivbordáját kellett ujjal pótolni, mert a régi valaha leválván, helyébe fabordát alkalmaztak, mely csak egyszerű vaspánttal volt a boltozathoz erősítve. Továbbá a sekrestyeajtó melletti pillér az ajtó magasságaig lebontva lévén, csak a levegőben függött s csakis az erős építésnek köszönhető, hogy régen le nem szakadt. Ezt is pótolni kellett, valamint a chorus szépen faragott párkányzatának s az oszlop főknék hiányzó részeit. Főleg pedig a gyönyörűen tagozott ablakgerinczek okoztak nagyobb munkát, mert ezek majdnem teljesen el voltak korhadva s nagy részben ujjakkal kellett pótolni. A vérkápolna alatti sekrestye, mely idővel kriptává alakítottatott át, eredeti alakjára ismét átjavítottatott. Evégre az ott eltemetve volt tetemek, köztük Prikkel János kanohek († 1823. szept. 2-án) nagy ünnepélylyel a temetőbe átvitettek, a falon áttört ajtó beépített s a felvezető régi beépített ajtó ismét kinyitottatott. Ez átjavítás alkalmával felásattam a sekrestye alját s találtunk is jó mélyen a földben két termésköböl egymás mellé rakott szűk sirt fedél nélkül s mindenikben egy csontvázat, de csak a koponyák voltak épek s szorgalmas keresés daczára is sem ruhafoszlányokat, sem semmit egyebet nem találtunk. Véleményem szerint ezek lehettek a monostornak talán első apátjai.

Le kellett továbbá a templom egész belsejéről, főleg pedig a pillérek és oszlopfőkről a szerencsétlenül ráházolt mészréteget vakartatni. E hosszadalmas, de fontos munka kellemes meglepetésben is részesített bennünket. Az éjszaki oldalhajó hosszfalán a mészréteg alól két igen érdekes nagy falfestmény tűnt elő. Az egyik a zsidók átkelését a Verestengeren ábrázolta, melyen a tenger megindító naivsággal veresen volt festve, de e kép csak egyes töredékekben ma-

radt fön s ezek is annyira elváltak kopva és rongálva, hogy e kép többé megmenthető nem volt. A másik kép sz. György a középkor e kedvelt szentjének legendáját ábrázolja s oly karban volt még, hogy ki lehetett javítani s most e templomnak egyik nevezetességét képezi. Ábrázolja a szentnek a sárkányyali harczát és győzelmét.

Igen érdekes a képen sz. Györgynek egészen középkori ruházata, továbbá a kép szélén levő várrajz.

A pillérekhez alkalmazott mult századi oltárok lebontása alkalmával még egy falfestményt találtunk, az egyik pillérbe vájt fülkében, egy Ecce Homo-t, fején töviskoronával, keresztbe kulcsolt összekötött kezekkel s egész testén vérsebekkel elborítva. — —

Az ablakok üvegfestményei Pesten Kratzmann Edénél készültek, egy-egy 820 frtba került, a mellék hajók apsisainak ablakai, mert jóval kisebbek, s csak mozaikalakra festettek, egyenkint 300 frtba kerültek, ugyanennyibe került a vérkápolna még kisebb két ablaka is. Ez ablakfestmények költségeit egyes kanonokok viselték, mint az ablakokon olvasható aláírások mutatják. A szentély három ablaka, melyeket az 1882. évben élt kanonokok közösen készítetttek, az apátság alapítására vonatkozólag van berendezve ekképen:

A középső ablakon sz. Mária, aláírva: sz. *Mária hazánk védasszonya*, és sz. Benedek, aláírva: sz. *Benedek e templom védszentje*. A jobboldali ablakon az alapító ezen aláírással: *I. Gejcsa király alapítá 1075. évben*, és II. Endre, aláírva: *II. Endre király megerősíté* (t. i. az alapító levelet) *1217. évben*. A baloldali ablakon sz. László, aláírva: sz. *László jelen volt* (a felszentelésen) *1705. évben*, és II. István, aláírva: *II. István király megerősíté* (az alapító levelet) *1124. évben*. E három ablak alsó felén a kanonokok arczképei vannak beosztva. A baloldali ablak egyik felső rózsjában az esztergomi káptalan nagyobbik pecsétje van lefestve, mely, valamint a középső ablak, a 12. táblán látható.

A déli mellékhajó első ablakán középen püspökalak, aláírva: *Borromei sz. Károly*, jobbra az 1619. szept. 7-én

Kassán megölt Marcus Crisinus, aláírva: *Körösi Márk esztergomi kanonok*; balra a pálosrend alapítója, aláírva: *b. Özséb első pálosfőnök*. Alul az adományozó czimere s ez aláírás: *Felajánlja nemesújfalusi Bubla Károly cz. püspök, esztergomi kanonok 1882.*

A második ablakon e templom felszentelői, középen: *Nehemiás esztergomi érsek*, jobbra: *Thuroni Mihály milkói püspök és érseki helynök 1483.*, balra hiven találva: *Simor János bíbornok, esztergomi érsek 1889.*, aztán mindháromra vonatkozólag: *Ezen templomot felszentelték*. Alul: *Felajánlják Meszlényi Gyula és Szilányi Ferencz esztergomi kanonokok 1882.*

A harmadik ablakon középen: *sz. József patriárka*, jobbra: *sz. Gellért csanádi püspök*, balra: *sz. István király*. Aláírva: *Felajánlja Szabó József felsz. püspök és esztergomi kanonok 1882.*

Az éjszaki mellékhajó első ablakán középen Salamon király, jobbra Asztrik első esztergomi érsek, balra b. Bánfi Lukács. Aláírva: *Felajánlja Furiga János esztergomi kanonok 1882.*

A második ablakon középen sz. Mária, alatta a magyar czimer, jobbra páduai sz. Antal, balra sz. Erzsébet. Aláírva: *Felajánlotta Dankó József barsi főesperes 1882.* Ez a legdiszesebb s legtisztábban kidolgozott ablak s a többinél 50 frttal többbe került.

A harmadik ablakon középen ez alirással: *sz. Imre herceg*, jobbra és balra két szerzetes, aláírva: *sz. Benedek szkalkai vértanu és sz. Zoënard szkalkai remete*. Az aláírás: *Felajánlják Szájbély Henrik cz. püspök és Somogyi Károly esztergomi kanonokok.*

A chorus ablakán, sz. Pál az areopag előtt, alul az adományozó czimere ez aláírással: *Felajánlja Paldsthy Pál esztergomi kanonok 1882.* Ez is igen diszes ablak, de az orgona által kissé el van takarva.

A vérkápolna egyik ablakán magyar sz. Margit, a másikon kiterjesztett szárnyu angyal feje fölött tartja a sz. vérmonstranciát. Mindkettőn ez aláírással: *Felajánlja Knauz*

Nándor esztergomi kanonok 1882. E két ablak Sopronban készült Vermes (Gruber) üvegfestészetében.

A 16 változatra berendezett stylszerü orgonát Mozsny Vincze pozsonyi orgonaművész készíté 4000 frton.

A harangok Sopronban öntettek. Emlékül leirjuk itt előbb az 1881. évi tűzvész által elpusztított régi harangokat is. A balra függött 1483. évi harang feliratát már főnebb közöltük. E nagy becsü harang még egészen ép volt, hangja ugyan érczes, de kissé tompa. A középső legnagyobb harang ily körirattal birt:

— — *hiveim tisztelni jertek az Istent, áldjátok őtet, ki titeket föntart.* Középen egyfelül sz. István király, a másik felén pedig sz. Adalbert domboru alakjai látszottak; alattok e versek:

*Mult század közepén ágyúból Görgei Márton
Öntette egyháznak, most repedezve levén,
Kormányzó kanonok Becker Jánosnak alatta
Visszanyerém hangom, áldani égnek urdt.*

Öntötte Bernhard Vilmos Selmeczen 1842.

E harang 2235 font nehéz volt, alsó öblének egy része letörött s hiányzott, de azért tiszta hangja volt.

A harmadik harang súlya 543 font volt, sz. József és Nep. sz. János alakjaival volt diszítve; körirata így hangzott:

Vr Isten tőLeD VárIUK Itt nepoMVki Iános VértanV,
sz. **Iózséf tIzszeLete áLtaL LeLkI épségVnket.** (1843.)

Öntötte Bernhard Vilmos, Selmeczen.

Volt még két kisebb harang, egyik ily körirattal: *Per Carolum Trill Grader, Tirnaviae 1782.* A másikon nem volt felirat.

Az új harangok elsején sz. Mária a kis Jézussal a karján látható, ez aláírással: «*Szűz Mária Magyarország védasszonya.*» Átellenben pedig; «*Öntötték Seltenhofer Frigyes és fia Sopronban, 1883.*» Alul: «*Az 1881. évi tűzvész által elpusztult harangok helyébe öntette az esztergomi főkáptalan.*» A második harangon sz. Benedek apát, a harmadikon pedig sz. Adalbert püspök képei vannak, az első harang felirataival. A negyedik harang kép nélkül, felirata az 1483. évi

harang felirata szerint így hangzik: «*Ad honorem sanctissimi sanguinis Domini nostri Jesu Christi, ut in hora mortis defendat nos ab insidiis hostis;*» aztán a tulsó oldalon: «*Öntötték Seltenhofer Frigyes és fia Sopronban, 1884.*»

Végre a kép nélküli ötödik harangon ismét a harangöntők iménti felirata, meg hogy a főkáptalan öntette, mint az első harangnál.

Az igen diszes új gót főoltáron a képek így vannak beosztva: középen Krisztus mint ítélő bíró, jobbán sz. Mária, balján ker. sz. János térdelő helyzetben, mint az emberiség közbenjárói, alattok az öt okos és öt dőre szűz, mint az emberi nem képviselői. Ezek alatt a predellán a négy evangelista mellképe, közben feszület. Az oltárszárnyakon, a felső mezőben, a tizenkét apostol, mint az utolsó ítélet bírótársai, alattuk a halottak feltámadása. A szárnyak hátlapján, mint bőjti kép az üres kereszt van feltüntetve, felette s alatta két-két angyal a szenvedés eszközeivel: jobbról Krisztus amint a pokoltornácba szállni készül a jámbor ösatyákhoz, kik egy kisebb képben ábrázoltatnak; balról a feltámadt üdvözítő; alul az üres sírnál álló angyal és a három asszony. A főoltár 3000 frtba került; e költséghez hozzájárultak ezen kanonokok: *Sujánszky Antal 1000., b. Hornig Károly 800, Lollok József 600, Markus Gyula 400, Krotky József és Pellet József száz-száz frttal.* Az első ketőnek köbe vésett czimere az oltár két oldalán látható.

Az oltárokon levő képeket Storno Ferencz festette, a faragványokat Fend János asztalosmester, az aranyozást Schadler József, a szobrokat pedig Lapicz Antal, mindannyian soproniak, készítették, valamint az igen csinos góth-stylü szószéket is, az utóbbit Ondrejkovics János sz. benedeki plébános 1000 frtnyi költségén.

A DARWINIZMUS.

Irta Dr. PETHŐ.

«Die zweckmässige Organisation ist ihrer Entstehung nach als eine auf dem Schöpfungsplan beruhende, der causalen Erklärung aber vorest unzugängliche Thatsache hinzunehmen.»

(Wigand.)

A species a természettudományban.

A Darwinizmust egyszerűen és élesen jellemezhetjük, ha mondjuk, hogy ez a *species tagadása*. A Darwinizmus oly leszármazási elmélet, mely a speciest tagadja. Vannak más leszármazási elméletek (Kölliker, Wigand) ezek épügy védhetik a faj fogalmát, mint Linné, Cuvier, Agassiz: de a Darwinizmus lényegesen a *species tagadásán* fordul meg.

Darwin szerint valamennyi alak leszármazott más egyszerűbb alakokból, sorba föl egész az ősalakokig vagy ősalakig, melyekhez érve azt kérdezzük: honnan az élet? Mit jelent Darwin szájában a species szó? jelent egy relative megállapodott alakot, mely számos változatokból fönmaradt; ezek a változatok mind eltűntek, mert nem birtak megélni, — egyik-másik fönmaradt, mert megbirt élni: tehát a species nem jelent semminemü *lényegkülönbséget* s egyszerűen mondva: *lényeges különbségek a szerves világban nem léteznek, — az alakok egy ugyanazon formának esetékes változatai*. Darwin tehát tagad minden speciest s s ha a szót használja, az nála nem egyéb, mint a most fönálló különbségek bizonyos osztályának neve.

Ellenben az aristotelesi species az alaknak oly határoltóságát, különbözőségét, elszigeteltségét jelenti, melynél fogva lényegesen nem változhatik, s ha valamikép változik is, akkor is megmarad a species lényeges határai közt. Ezen felfogásban van tehát *valami lényeg*, mely a speciest azzá teszi, a mi; *van belső típusa, teroszerűsége*, melyet el

nem hagyhat. A species ezen fogalmát védik a systematika hivei: Linné, Decandolle, Agassiz, Jussieu, Cuvier s eo ipso tagadják az alakok oly változékonyságát, melynél fogva az egyik elhagyhatná eddigi alakját, s specificé mássá változnék; elöttük az osztályok, a rendek, családok, nemek és fajok nem képeznek egy folytatólagos sort, melyben az egyik a másikból előáll véletlen variálás által, melynek a külső körülmények kedveznek, hanem ők az egymásra következő időszakok faunájában és flórájában a teremtés új kiadásait látják, melyek a föld kifejlésével lépést tartanak.

Jelenleg a természettudósok legnagyobb része a leszármazási elméletek hive. De azért, hogy valaki a leszármazási elméletek valamelyikét vallja, nem mondhatni, hogy darwinista. Különböztetni kell tehát a leszármazási elméletek s a Darwinizmus közt, s épenigy Darwin «speciése» s a leszármazási elméletek speciése közt. A leszármazási elméletekben a *species fogalma teljesen megfelelhet az aristotelesi „fajnak,”* s ennyiben a leszármazás ily felfogása a Darwinizmustól lényegesen különbözik. Leszármaznak a fajok itt is ott is, de a darwinizmusban csak névszerint vannak «fajok,» más leszármazási elméletekben léteznek valóságos fajok. *Ezt a különbséget sohasem szabad szem elől téveszteni.* Ugyanis:

a) a darwinizmus a szerves világ összes sorait *egy vagy több őssejtől származtatja,* — ezt más leszármazási elméletek is teszik;

b) a darwinizmus őssejtjei variálnak *minden irányban, belső teroszerűség nélkül, anélkül, hogy az egyik változat inkább megfelelné az alaknak mint a másik, mert az alakban nincs meg, hogy mi lesz belőle: —*

más leszármazási elméletekben a változatok egy belső, kifejlődési törvény következtében történnek. Hogy mely alak fejlődik a másikból, az *előre meg van határozva, a szervezet tervében ki van pontozva ;*

c) *hogy ép ily növények és állatok léteznek, annak oka a darwinizmus szerint csakis a külső körülményekben keresendő; mert a szerteséjjel variáló alakok közül némelyek alkalmazkodhattak s következőleg megélték, mások nem al-*

kalmazkodtak és kivesztek; ha mások a külső körülmények, más faunánk s más flóránk volna. A faunát és flórát tehát mint valami pépet kell gondolnunk, melynek nincs *alakja* magától, hanem terjeszkedik, dudorodik, nyulik a külső körülmények szerint; —

más leszármazási elmélet szerint az alakoknak *a külső hatóktól független törvényeik vannak, plasztikus erők*, melyek a szervezetet fejlesztik. A teremtés terve eszerint kezdettől fogva készen állna; az új s legújabb alakok csirában, képességben, «in potentia» megvannak; kezdet óta meg van határozva a kifejlés módja, rendje, melyben új meg új specicsenek lépnek föl.

Az örvény e két felfogás közt áthidalhatlan; — azon elméletek, melyek a leszármazást egy belső fejlődési törvénynek tulajdonítják, megtartják a *species fogalmát, a faj átváltozhatlanságát*, mert jóllehet egy faj a másikból származik, de *nem átváltozás, nem lassu átmenetek által*, hanem a belső, fejlődési törvénynek *rögtöni új iránya által*, mely bizonyos körülmények közt a csirasejtekben érvényesül. A fejlődés ezen törvénye, mely a fajok egymásból való eredését igazgatja, hasonló volna azon törvényhez, mely az egyed fejlődésében lép föl; — valamint ugyanis a *levélen* különféle átváltozási fokokat észlelünk, — valamint a *rovarok* bábjai, álczái egészen más és más alakok, — valamint a *porontyból* lesz béka, — *csupa eltérő alak a fejlődés különböző fokain*: hasonlóképen kellene felfognunk a szerves világot mint nagy organismust, mely fejlődési törvény alatt áll: a változó időszakok alatt egy fauna letűnik s másnak ad helyet, mely belőle származott ugyan, de nagy ugrásokban eltér az előbitől. Ez a fölfogás semmiképp sem ellenkezik a species fogalmával, mert ép azért, hogy a törvény határozza meg és lépteti föl a kész alakokat, megvan bennük a fajok fogalmához tartozó *állandóság és határoltság*.

Végre nem törődve leszármazással, mely nincs bizonyítva s darwinizmussal, mely álmodozás, de nem tudomány, azon véleményhez csatlakozhatunk, hogy specicsenek nevezzük azon egyedek összegét, melyek vagy most bírnak közös leszármazással vagy régen bírtak (mert a nagytekin-

télyü Baer-rel bizonyos határok közt mozgó leszármazással beérhetjük); s akkor mindazon változatokat és most külön speciesnek tartott alakokat egy speciesbe foglaljuk, melyek valamikor és valahogy egy-egy törzsből származtak, így például: a kanári, a stiglitz, stb. egy specieshez tartoznék.¹ Ezen föltevésben minden species külön törzs s mint ilyen számára külön őseredést kívánnánk. Igaz, hogy akkor a *természetben* sokkal kevesebb species lesz, mint a *rendszerekben* s azért kell különböztetni a *rendszerbeli* s a *természetbeli* faj közt; ez utóbbi ez a tulajdonképeni species, — a másik csak a rendszer kedvéért van fölvéve. Sok alakról, melyeket *természetes fajoknak* tartottunk, idővel megtudtuk, hogy egymásból erednek s következöleg, hogy *csak rendszerbeli fajok*.

A darwinizmus tarthatatlansága természettudományos alapon.

Hogy Darwin az őssejtekből leszármaztassa a 250,000 állatfajt s a növényországban a 200,000 virágos, s a 20,000 virágtalan növényfajt, fölvett néhány valóságos tény, melynek a *változékonyság, az öröklés, a létért való küzdelem*, melyben a legalkalmasabb túléli a többit; ezen tényeket «elvekké» tágitotta, oly értelmet és értéket tulajdonítván

¹) «Gewiss hat die alte Systematik den Artbegriff zu eng gefasst und die Constanz ihrer Arten zu ängstlich gewahrt. Die «wesentlichen Merkmale» sind selbst wieder unsicher und unbestimbar. Revidirt man das Inventar, welches sich seit Aristoteles angesammelt, so findet man, dass Gattung (genus) u. Art (species) ihre ursprüngliche Bedeutung eingebüsst haben, weil man nur bei äusserlichen Merkmalen stehen blieb und diese für wesentlich hielt. Das Genus ist die Generation, die Species *ἔτιδος* die äussere Gestalt ohne Rücksicht auf die Generation. Nachdem aber die Entwicklungstheorie die accidentelle Bedeutung vieler dieser Dinge nachgewiesen hat, muss man sich fast ganz auf das Genus beschränken. Die gemeinsame Abstammung gilt als das einzige sichere Moment im natürlichen Systeme, ob man die zusammenhängenden Individuen nun Art oder Genus nenne . . .» «Als Art wird demgemäss bezeichnet «die Gesammtheit der mehr oder weniger ähnlichen Individuen, welche durch ununterbrochene Succession von einem Paare abstammt oder abstammen könnte.» (Schanz, Apologie d. Christenthums I. 150. 1.)

nekik, amilyennel nem bírnak s kezdte velük magyarázni az élet bonyolult, össze-visszakuszált különbözőségeit. Az előirányzott «elvek» azonban még képzeleti varázserjükkel sem voltak képesek a természetet magyarázni, kellett tehát új «elveket» csinálni, milyenek az *ivari kivádlás*, v. i. a legszebbek s legerősebbek párosodása, — a *correlatio* v. i. a szervezet részeinek oly összefüggése, hogy egynek változával, változik a másik is, — a *használat* a létért való küzdelemmel összefüggésben, — a *megváltozott életfeltételek hatásai*. A hol ezek sem elegendők, hajlandó más «elveket» is elfogadni vagy legalább sejteni.

A Darwinizmus káprázata abban rejlik, hogy tényekből indul ki, mert a *változékonyság*, az *öröklés*, a *verseny*, az *ivari kivádlás*, a *correlatio*, a *használat*, a *megváltozott életfeltételek hatásai* valóságos tények, de azon mérvekben, azon erővel és hatásokkal fölszerelve, milyenek Darwinnak kellene, sehohsem léteznek. A Darwinizmus logikus hibája tehát abban áll, hogy mással kezdi s mással végzi, — kezdi tényeken, de manipulációja közben a tények helyébe nem tényeket, de képzeletes, boszorkaszereket csúztat s a vége természetesen az, hogy kijön a kívánt eredmény.

Ennélfogva a darwinizmust *nem nézhetjük természetmagyarázatnak*, hanem *spekulációnak* és pedig *rosz spekulációnak*. Nem tekinthetjük természetmagyarázatnak, mert «nem tényekkel» magyaráz; — tekintjük *rosz spekulációnak*, mert állítólagos «elvei» egy lépéssel sem vezetnek a tárgy megértéséhez, nem nyújtanak *okokat*, csak szavakat. Hogy ezt kimutassuk, *sorba vesszük az „elveket” s bebizonyítjuk, hogy mondvá csinált „elvek,”* — azután *bölcséleti alapon számon kérjük, hogy ugyan mily magyarázatot nyújtanak.*

Variabilitás, milyen Darwinnak kell, nem létezik.

Van elváltozás, van különbözőség, van egyéni eltérés a kertben, a mezőn, az udvaron; a talaj szerint, a hely szerint változik a növény, pelyhesebb vagy simább a levél, —

halványabb vagy élénkebb színű a virág; — van golyvás, — van pávagalamb; — eszem ágában sincs a variabilitást tagadni:

a) de a *variabilitás mindig a species korlátai közt mozog*. Ha még úgy variál az alak, milyen pl. a neritina virginea, heriacium, helix, planorbis, a lényeges jellegekben nem történik változás; — a variabilitás szűkebb vagy tágabb körben végzi rezgéseit, kitér s ismét visszatér, mint egy inga, mely ide s tova leng, de lengési köréből soha ki nem lép.

b) A *külső körülmények* (talaj, táplálék, stb.) következtében föllépő változatok a körülmények változtával eltűnnek: a *belső okok* következtében föllépő változatok pedig függetlenek a külső körülményektől s azért ezek által nem fokozhatók, össze nem gyűjthetők, *új speciessé nem szaporíthatók*. Ugyanazon varietások keletkeznek különböző körülmények közt, — s különböző varietások ugyanazon körülmények közt.

c) A domesticatióban v. i. a mesterséges kezelés alatt támadó varietások különböznek a szabad természet változataitól. Ezek állandók, azok csak folytonos elszigetelés, a körülmények mesterséges föntartása által óvhatók meg; a különbözőség tagadhatlan tény s azért a domesticatióról nem lehet következtetni a természetre.

d) Nincs chaotikus, minden lehető irányban induló változás; — ami varietások léteznek, azoknak iránya csak úgy van meghatározva, mint a species alakja, rendje és törvénye.

e) A species jellegét az ismeretes varietások alig érintik; minden valóságos speciést a jellegek töméntelen száma alkotja: a specifikus alakok jellegei anatomia, chemismus, morfológia, szövettan, élettan szempontjából ütnek el egymástól, ezek közül a species legfontosabb jellegeit, a morfológikus jellegeket a variabilitás érintetlenül hagyja.

Ezt nyújtja a hosszú, folytonos tapasztalat! De ha a variabilitás természeti tény s ha az exakt methodus éppen abban áll, hogy a tényeken mutatja ki elveit és törvényeit, miért nem kísértette meg Darwin a *fajok átváltozásának*

kimutatását *in concreto*? akár *kísérlet útján*, akár pedig egy *átváltozott faj fejlődési útjának részletes kipontozása által*?

Ha Darwin «A fajok eredete» cz. művének első fejezeteit olvassuk, melyek a fajok állítólagos átváltozásáról szólnak: semmi mást sem tudunk meg, mint azt, hogy házi állataink számos alakot mutatnak föl, — hogy a faj esetleges keresztpárzások által is változtatható, de hozzáteszi, hogy «a keresztpárzás által külön *válfajok* létrehozásának lehetősége igen nagyított» (35. l.), — «hogy a keresztpárzás által csak oly alakokat nyerhetünk, melyek bizonyos tekintetben mindig a szülfajok közt állnak.» (35. l.) Továbbá megtudjuk azt is, hogy korántsem bizonyos, hogy az agár, véreb, csipér (pincs), kopó, buldog, melyek amint általán tudva van, mind tisztán főnmaradnak, ugyanazon egy törzsnek utódai, hogy tehát lehetséges az is, hogy több vad fajból származtak. Azután a galamb válfajairól értekezik, melyek szerinte annyira különböznek, hogy «néhány ornitholog az angol postagalambot, a rövid képű bukfenczest, a golyvást, a pávafarkút, a runt és barkós galambot talán nem is sorolná ugyanazon nembe» s mégis «bármily nagy legyen is a különböző galambválfajok közötti különbség, teljesen meg vagyok győződve, hogy mind e fajok a vad vagyis szirti galambtól (*columba livia*) származtak.» (38. l.) Darwin ezen megjegyzéssel el akarja törölni a *fajok* és *válfajok* lényeges különbségét; mert szerinte néha nehéz megkülönböztetni, vajjon két alak két *válfaj* vagy pedig *igazi faj*: azért azt akarja, hogy fogadjuk el azt is, hogy nincs különbség faj és válfaj közt. Pedig csak az következne, hogy nem ismerjük ezt a két alakot teljesen s nem ismerjük minden esetben a fajt és válfajt alkotó jellegeket.

Bebizonyította-e, hogy a faj más fajjá változik? Csak az bizonyos, amit mindnyájan megengedünk, hogy a faj keretén belül sokféle az elváltozás. Az elváltozások azonban mindig megtartják faji jellegüket. A kopó, buldog, pinsc mind csak kutyák, — a bukfenczes és golyvás galamb nem tagadja meg faji típusát, — a merino juh s a közönséges birka közt nagy a különbség, de senki sem sorozza ezeket

külön fajokhoz. Még oly nagy variálás mellett is látni, hogy a különbség két válfaj közt — elenyészik azon különbséggel szemben, mely van a variáló alak s egy más faj közt. A faj tehát a variálást ki nem zárja, de határok közé szorítja. E határt a faj jellege képezi. E határokon belül a varietások majd közelebb, majd távolabb állhatnak, itt-ott tömörülhetnek s csoportokat képezhetnek, ha e csoportok állandók, válfajoknak hívjuk, de a fajjelleg meg van bennük. Ez a fajjelleg alakotani különbségeken épül, melyekhez bonczotani, szövettani, chemikus, biológiai jellegek szegődnek. A species mint önálló, külön typus rajtuk épül. Az ujkori kutatás nem hogy kimutatná a speciesek átváltozását s következésképp a *species tarthatatlanságát*, ellenkezésképp tágabbra s mélyebbre vájja a fajokat elkülönző árkot az által, hogy kimutatja mindazon különbségeket, melyek összevéve a faj jellegét alkotják.

A fajok átváltozására talán érvül szolgálhatna a keresztpárzás?! Lássuk!

A válfajok tökéletesen keresztteződnek. A különböző fajok him és nő egyedei szintén párosodnak és korcsokat hoznak létre. Példa rá az öszvér. Az öszvér nem ló s épp úgy nem szamar, hanem közép helyet foglal a két törzsfaj közt. A keresztteződés úgy látszik megszünteti a fajok közt a korlátot, mert új alakot léptet föl, mely a szülefajoktól különbözik. Ugy látszik tehát, hogy nincs oly állandósága a fajnak, hogy ne lehessen belőle új alak. Igaz-e ez?

Hogy mennyiben dönti meg a fajok átváltozhatlanságáról szóló tant a keresztteződés, arra ismét csak a tényekből felelhetünk. Van két fontos tény, mely a keresztteződést korlátozza s a fajkeletkezést e révén meghiusítja. Az első az, hogy a keresztpárzás a rendszerbeli rokonságot követi s azért senki sem gondolt még külön családokhoz tartozó egyedek kereszttezésére. Áll ez a növényekre; annál inkább áll ez az állatokra nézve: két fajból, melyet külön családba sorolnak, senki sem nevel korcsokat. Hanem egy családba tartozó fajok s ismét közelálló fajok igen is adhatnak korcsokat. Ugyanez áll az oltásra nézve is. A rendszerbeli rokonság

által van korlátozva az oltás sikere, mivel még senki sem volt képes két külön családba tartozó fát egymásba oltani. *Ez egy fontos tény, melyet így fejezünk ki: úgy a korcsképződés, mint a sikeres oltás követi a rendszerbeli rokonságot.* Nem ugyan úgy, hogy egyáltalában ne tegyen kivételt; de azért ez a szabály mégis általánosnak mondható.

Miért? mert minél elütőbb két szervezet, annál nehezebben kombinálható; *vannak fajok*, melyeket kombinálni nem lehet, pl. alma- és körtefaj nem termékenyíthető egymással; *vannak nemek*, melyek termékenyíthetők, pl. mandola és barack. Ennyiben a keresztezés az alakok lényeges különbségeire utal, melyeket legtöbbször kombinálni nem lehet.

A *másik tény az*, hogy a keresztezéssel terméketlenség jár, tekintve ugyanis a különfajú állatok kereszteződését, azt kell mondanunk, hogy a *termékellenség* Darwin szerint rendkívül általános s hogy a *korcsalak nem állandó, hanem visszaüt a törzsfajok egyikére.*

A növények keresztezésénél nem érvényesül oly fokban a korcsok terméketlensége. Míg az állatok korcsainak tökéletes termékenysége nézve alig van egyetlen megbízható esetünk: addig az oly növények termékenyítésénél, melyeket határozott fajoknak kell tekintenünk, tapasztaljuk, hogy «termékenységük a null-ponttól a teljes termékenységig, sőt néha tulságos termékenységig is fokozódik.» Helytelen tehát az a szabály, mely szerint különböző fajok nem adnak termékeny korcsokat, — hanem annyi tény, *hogy a fajokat átlag az jellemzi, hogy magtalanossággal mutatnak a keresztezésekben, — hogy átlag nem adnak termékeny korcsokat, s hogy ha termékenyeket adnak is, nagy a hajlam a szülefajokba való visszaütésre.*

Mindebből azt vonjuk le, 1) hogy a *keresztezés nem vezet új fajok keletkezéséhez*; mert a korcsok a természet játéka, — változatok, de nem faji változatok. Nem keletkezik a keresztezés által *faji typus*, avval a lényeges jelleggel, hogy új irányban, életképes, a szülefajokba vissza nem eső utódokat adjon. — 2) Azon tény, hogy külön fajok párosodnak, nem bizonyítja, hogy egymásból valók, csak azt

bizonyítja, hogy *némely alakok kombinálhatók*, szerveztük egymásra illik, — vajjon egymásból valók-e, azt ugyan ebből nem tudni. Sőt tekintve azt, hogy a *faj keretén belül álló különböző alakok* közt nagyobb a termékenység, mint a *nem különbözők* közt: így *egy törzs két virága* közt nagyobb mint *egy virág* szirma és bibéje közt, *két törzs virágai* közt nagyobb mint *ugyanazon törzs két virága* közt, *két válfaj* közt nagyobb mint *egyféle egyedek* közt: *ha a fajok nem volnának egyebek mint válfajok*, azt kellene várni, hogy *két faj közt még nagyobb lesz a termékenység*, ami nem áll; mert az állatországban a korcsok gyérek és magtalanok, — a növényországban pedig hol termékenyek, hol terméketlenek. Ez a tény egyrészt másféle, a válfajokétól különböző differenciának föllépését mutatja, másrészt a növényországban az esetleges termékenység okául nem adja a vérrokonságot, hanem a szervezetek kombinálhatóságát.

Tekintve már most a természeti tényeket azt mondjuk: van változékonyság, melynek következtében a bérczi növény, ha sikságba ülteted, elveszti zömök alkatát, szőrös mezét, — a juhból merinói juhot, — a tulokból szarvatlan teheneket és ökröket nevelnek, — az erdei epret szilvanagyságúvá fejlesztik, *de fajból más fajt a variabilitás létre nem hoz. Természettudományosan* ezt ki nem mutathatjuk. De talán *történelmileg*? A történelem nem természettudomány s az sem képes kimutatni, hogy fajból új faj származott; a kövületek, amint már említém, sok hasonlóságot tüntetnek föl, de átváltozást sehol. Hiába kecsegtetnők magunkat, hogy a palaeontologikus hézagokat a fölfödések lassankint kitöltik; Darwin szerényebb igényekre int: «Mint hogy a geologiai adatokból csak a legutóbbi kötet van birtokunkban és pedig ez is igen szakadozott állapotban, némely ritka esetek kivételével, semmi jogunk nincs azon kilátásra, hogy *valaha sikerül a természeti rendszer nagy hézagait kitölteni* és így a különböző nemeket és rendeket egyesíteni. Mind az a mit méltán *remélhetünk*, abból áll, hogy azon csoportok, melyek bizonyos geologiai kor-

szakokon belül nagy változást szenvedtek, a régibb képződményekben nem csekély közeledést fognak mutatni egymáshoz, úgy hogy a régibb tagok némely jellegeikre nézve *kevésbé* térnek el egymástól, mint ugyanazon csoportnak most élő tagjai, — ami legjelesebb palaeontologaink egyező tanúsága szerint gyakran így is történik.» II. 151.

E szerint «mindaz, amit méltán remélhetünk, abból áll,» hogy más hasonló kövületekre fogunk akadni, — de átmeneti alakokra fajból fajba — — nem.

Fajokat képző variabilitás tehát *nincs*, — az ismert multban *nem volt*; — ha valaki azt akarja mondani, hogy az ismeretlen multban volt, mondhatja, de a természettudomány s a logika rovására.

Ha valaki megengedi, hogy a fajok most változatlanok, annak meg kell engedni, hogy mindig változatlanok voltak. Nem mondhatja, hogy most változatlanok, de előbb változtak. — És pedig azért, mert akkor *vagy azt teszi fel, hogy a természet törvényei vagy működési módja s erői mások voltak, vagy azt, hogy nem voltak ugyan mások, hanem most szünetelnek.* Mindkettő természettudományellenes felelet. Az első azért, mert minden természettudomány lehetlenné válik s következőleg tagadtatik, ha föltehető, hogy a tudomány általánosságát garantírozó suppositum vagyis a természet erői és törvényei változók. Nem lehet általános normáról szó, ha ez a norma nem általános érvényű, hanem változik; következőleg tagadtatik minden általános elvnek, törvénynek tudása is, vagyis tagadtatik a tudomány. Ez nem szorul bővebb fejtegetésre. Van azonkívül más speciális okunk; épen az újabb természettudósok ellenzik a természet magyarázatába fölvetett rendkívüli, a fejlődés közönséges folyását megszakító erőket és katasztrófákat. A geológok, köztük a legjelesebb, Lyell s a paläontológok, köztük Torbes, Heer, Göppert mindjobban meggyőződtek, hogy a földrétegek, melyek kövületeket foglalnak magukban, nagy katasztrófák nélkül, lassan és folytonosan képződtek, úgy amint most is képződnek. S maga Darwin is ezt a gondolatot vette föl s lassú és folytonos fejlődése által véli ki-

magyarázhatni a világot: *Tehát a természet erői ugyanazok, mint voltak akkor, midőn a fajok egymásból keletkeztek, s dacára annak most semmi sem keletkezik.* Rá kell tehát mondani az enthymema másik részét, hogy az erők ugyanazok most is, de szünetelnek. Ez sem segít! A szünet nemcsak tagadás, de állítás is: állítás annyiban, mert mondja, hogy azelőtt dolgoztak vagy legalább azután dolgozni fognak, mert ha mindig szünetelnek, akkor ránk nézve nem léteznek. Be kell tehát bizonyítani, hogy vagy azelőtt dolgoztak vagy azután dolgozni fognak. Sem az egyikét sem a másikat be nem bizonyíthatják. Így tehát igaz, hogy mind a logika, mind a természettudomány ellenkezik azon föltevéssel, hogy előbb voltak faji változatok, s csak most nincsenek.

Az önálló fajok védői a tapasztalat, az inductio nyomában haladnak. Látják először, hogy a fajok a nemzedékek egymásutánjában mindig egynemű egyedekkel birnak, hogy a typus *egy* mindennemű egyéni változatokban; ez az inductio évezredekre terjed. «De hát nem terjed föl a lét kezdetéhez?! meglehet, hogy az általunk kontemplált időközök előtt történt ez az átmenet, vagyis hogy akkor a most mindig egymáshoz hasonló nemzedékek más hozzájuk hasonlatlanból lettek?» A természettudomány erre, ha ugyan tisztában van methodusával, azt mondja: tessék bebizonyítani. Mikor mi azt mondjuk, hogy a fajok állandók, akkor részben a tapasztalat, részben az *inductio alapján* állunk; a tapasztalat alapján állunk, midőn azt mondjuk, hogy tényleg és 5000 év óta a species valami változatlan alak, s az inductio mezejére lépünk, midőn azt mondjuk, hogy az ismert évezredek előtt is úgy volt, mert a természet állandóságánál fogva ez föltehető. A kinek e következtetés nem tetszik, annak a species tényénél kell megállni.

Röviden összefoglalva az egészet: az önálló, változatlan fajok védői a természeti tényt mondják ki, — azt, amit 4000–5000 évi tapasztalat szemeink elé állít; e szemeink elé állított tény az, hogy a fajok változatlanok. Azonban a fajok változatlansága magában foglalja azt is, hogy kezdet-

től fogva is változatlanok vagyis ugyanazok voltak, s következőleg, hogy egymástól nem származhattak. A species ismeretlen multjára és kezdetére tapasztalatunk ki nem terjeszkedik, *e hiányt azonban az inductio által pótoljuk.* Ezt kívánja a helyes természettudományi methodus; a Darwinisták közül pedig azok, kik azt mondják, hogy a species most nem változik, de előbb változott, *a tapasztalat hiányát egy önkényes állítással, egy spekulációval pótolják.* Kinek van igaza?

Öröklés, milyen Darwinnak kell, nem létezik.

Darwin így fogja föl az «apró változatok» további sorát: a szülőktől öröklök azokat az ivadékok, hiven öröklik s fokozzák a változatokat, melyek a következő nemzedékben még nagyobb és szilárdabb mérvben föllépnek, — a negyedik generációban ismét halmozódnak és szilárdulnak, míg végre *előáll egy új alak.*

Eszerint az alakoknak hajlamuk volna a föllépő változatokat *átadni és szilárdítani.* Csak ilyen öröklési hajlam mellett keletkezhetik új alak. Nem akárminemű öröklésről beszél Darwin, hanem olyanról, a mely a *változatok fokozatos megszilárdítását célozza,* melyben ez a törekvés van meg, hogy a változatokat fixirozza, mert különben ha a változatok átörököltenek, de ismét eltűnnek, nem képződhetnének új alakok. Ez az *öröklési hajlam magában véve* eredményezi azt, hogy a változatok átszarmazzanak, *nem a külső körülmények,* a talaj, az életmód, a táplálék, a klíma okozza, hogy a változatok az utódokra átszálljanak.

Már pedig az ilyen öröklési hajlam nem tény, hanem képzelet, — nem elv, hanem szédelgés.

a) Az élőknek főtörvénye, hogy szívosan ragaszkodik a faji jellegekhez s főtendenciája megtartani azokat tisztán; — miként mondhatja valaki, hogy az ivadékok törekszenek jellegeiket megváltoztatni? hogy fér meg egymás mellett ez a két hajlam? hisz e másik hajlam éppen megfordítja a

tényállást, mert e szerint a *faji jelleg* volna folyton *variábilis* s a változat volna folyton *örökös*.

b) Vannak ugyan öröklések, az ivadék sokszor a szülő kinövéseit öröklí; de hisz ezt nem tagadja senki; ez nem az az öröklés, mely Darwinnak kell; azonban az alak törekszik visszatérni őstypusához. Ezt a visszatérést «Atavismus»-nak mondják.

c) Az alakok változatait csak folytonos elszigetelt párvás által lehet föntartani, vagy pedig a külső körülmények tartják fön azokat, pl. a növényeknél a talaj, klima, — mi-helyt ez óvszerek mellöztetnek, megvan a visszautés.

d) Domesticatio alatt az állatok hajlandóbbak ivadékaikra átszármaztatni változataikat, de a szabad természetben az öröklés *fölötte állhatatlan* s ha hozzá vesszük, hogy a párosodás és a termékenyítés keresztülkasul történik változott és változatlan egyének közt, világos lehetetlenséggé növekszik a változatok *átszármaztatása* és *halmazása*. Seide számításai szerint, ha 100 közül két pár egyformán változik s minden nemzésben 100-szorosan sokasodik, — a valószínűség értéke, hogy a negyedik generációban az egyenlőben változottak termékenyíték egymást = 0.0000000000000000 4295; — a változat biztosan elenyészik.

e) Ha a változat átszármazik s megszilárdul, miért kezd újra variálni az alak? ugy látszik mégsem szilárdult meg. S honnan van az, hogy ugyanazon irányban változik tovább, hiszen a variabilitás korlátlan s iránytalan? A változat állítólag véletlenül támadt, mondhatjuk-e, hogy véletlenül támad másodsor, harmadszor, negyedszer . . . s mindannyiszor, míg új alak áll elő?

f) Végleg semmitmondó az átöröklés hypothezise *új szervezetek képződésénél*. Ha arról van szó, hogy egy dinynyét édesebbé változtassunk, epret szilvanagságúvá növeljünk apró változatok összeadása által, azt a domesticatio alatt értem, de hogy mikép képzödjék apró változatok összeadása által *új szerv*, ezt álomban sem képzelhetem; mert ebben a változatokat nemcsak összeadni kellene, hanem az öröklési hajlamban foglaltatnék az is, hogy az alak kva-

litative különböző változatokat törekedjék — egymásután mást és mást — magára venni s azokat átszarmaztatni. Ha nincs benső kifejlődési törvény, mi adja az irányt?

Létért való küzdelem, milyen Darwinnak kell, nem létezik.

A létért való küzdelem, melyet *természeti kivádlásnak* hívják, a darwinizmus legfontosabb tényezője. A variabilitás ugyanis csak össze-vissza kuszált alakokat produkál, s az öröklés elve átszarmaztatja a változatokat, — de hogy ebből a rendszertelen torzalakokból mi éljen, mi haljon, — hogy mily alakot öltön, vajjon gerinczoszlopa legyen-e valaminek vagy ne, négy vagy öt lába, virága vagy csak spórája, — mindezt a természeti kiválás határozza meg. Nem azért van az emlősnek gerincze, négy lába, emlője, mert *az alak belső elve ezt kívánta*, hanem azért, mert *a külső körülményekkel való harcz, az alkalmazkodás*, a minden irányban föllépő apró változatokat gerinczczé, négy lábbá, emlővé alakította.

Ismét kell különböztetni a *sok létért való küzdelem közt, mely tény, s a közt, mely nem tény* s csak a darwinista képzelet szüleménye.

Mindenesetre van a növény- s állatországban küzdelem. A szívósabb növény jobban daczol a fagygyal, a szárazsággal, — a kifejlettebb gyökérrel bíró elvonja a tápot a szomszédtól, — a hegyre ültetett kerti faj szőrös pelyhes mezt ölt magára bundául. A gyorsabban repülő galambot nem éri utól a héja, — a vigyázóbb csibét nem kapja el a vércse, — az erősebb fogazat, a gyorsabb láb, az élesebb szem vagy fül előnyt adnak az állatnak. De mi e harcznak eredménye? az, hogy a gyengébb előbb vész el, mint az erős. Éppoly igaz az a gondolat, hogy egymástól elűtő állatok és növények közül sokkal nagyobb szám fér meg egy helyen, mint ugyanazon egy fajukból. Ha tehát az elszaporodott egyének közül egyik-másik változnék, ez a változat az illető egyének nagy előnyére volna. Pl.: vegyünk egy húsevő ragadozó fajt, melynek egyénei régóta elérték azt a számot, melyet a vidék föntarthat. Ez csak azon eset-

ben szaporodhatik, ha más állatok helyét birja elfoglalni, v. i. ha ivadéakai változnak, új táplálékhoz szoknak, megtanulnak fákra kapaszkodni vagy halászni. A növényeknél detto: ha egy darab földet egynemű fűmaggal hintünk be s ugyanolyan különböző füvek magjaival: ez utóbbi esetben több szénát kapunk. Vajjon ez a változat, melyet a húsevőkről emlegettünk, lehetséges-e, azt most meg nem ítélem, de ha beáll, akkor világos, hogy a változó alak javára van. Tehát a gondolat régi: az élet mennyisége, jobban mondva az élők mennyisége egy helyen a szerkezet változatosságától függ; ez oly általános igazság, hogy a gazdák, ha tehetik, váltó gazdaságot üznek.

Itt azonban *nem akármilyen küzdelemről van szó, hanem olyanról, mely új faji jellegeket képes legyen előteremteni*; Darwin szerint ugyanis a létért való küzdelem az *apró változatok hasznossága következtében dűl el*, — amely alaknak megvan ez a változata, az megél, amelynek nincs, az elvész; — ez a hasznosság tovább fejleszti a változatot, míg végre kinövi magát faji jelleggé, — s előáll az új faj. Ez a Darwinizmus természeti kiválása.

Ha kritika alá fogjuk a *küzdelmet, mely valóság s a küzdelmet, mely állítólag fajokat nevel*, tehát a *darwinista küzdelmet*, ujjal meggyőződünk, hogy a darwinizmus tényen kezdi, de azután a tényt meghamisítja s «elvvé» emeli; meggyőződünk arról, hogy ez a látszólag egyszerű természetmagyarázat, mily óriási lehetetlenségeket halmoz egymásra, s hogy gondolat helyett szép szóval magyarázza az alakokat.

a) A darwinizmus csak oly «küzdelmet» használhat, *melyben a változott s az át nem változott egyed élet-halditra vívnak*, melyet tehát a változat hasznossága dönt el, úgy hogy a melynek ez a változata nincs, az elvész, amelynek van, az megél. Mert ha megél az át nem változott is, akkor nem keletkezik új alak, — nem lesz semmi, ami a változatot tovább fejlesztsze és a visszaütéstől megóvja.

b) Csak *ugyanazon faj keretén belül keletkező változatok jöhetnek tekintelbe*, nem pedig az a küzdelem, mely faj

és faj közt van, mert ez a küzdelem legfőleg a gyöngébb fajt pusztítja ki, de nem hoz elő új alakot. Már most gondolható-e «apró változat» (Darwin szerint mindig apró a változat), mely ugyanazon faj egyedét annyira életképessé teszi, hogy a másik, melyen az az apró változat nincs, okvetlenül kivész? Azután lehet sok változat mely fajképzésre nem vezet, de a növényre nézve nagyon hasznos pl. ha mélyebbre terjesztheti gyökereit.

c) A természeti kiválás föltételezi azt is, hogy a variáló alak *éppen azon tulajdonságai* által képesítessék a létre, melyek variálnak. Ha ezt föl nem tételezi, akkor verseny nem létezik, mind a *két alak megél* s új faj nem keletkezik. Hányféle alak fér meg egymás mellett; megél a változatlan, megél a változott is, de nem öli ki egymást okvetlenül.

d) Pedig ha nincs ilyen okvetlenül élet-halálra vivódó küzdelem a változott s nem változott egyedek közt, akkor a *keresztpárzás* csakhamar eltörli a külön föllépő változatot.

e) Ez az élet-halálra vivott küzdelem oly *arányokat tételez föl* a variáló alakok és a külső körülmények közt, melyek bármily csodán tultesznek. Így például, ha mondjuk, hogy itt-ott mélyebb nektáriummal bíró virágváltozat keletkezett, melyhez csak hosszabb szívó nyelvvel bíró méhek férhettek, ennek következtében, azon méheknek volt előnyük, melyek szívó nyelve megnyúlt. Helyes; de hát mi fejlődik ki az ilyen változattól? hogy a változat megóvassék, esetleg fejlesztessék s új alakká nőjje ki magát, ahhoz az kellene, hogy a többi méh, melynek nincs megnyúlt szívó nyelve kiveszszzen, — de ezek csak akkor veszhetnek ki, ha valamennyi virág egyszerre mélyebbre vetné nektáriumát, mert ha nem veti akkor *megél a változott egyed s ép úgy a változatlan.*

f) Még nagyobb a lehetetlenség, ha a változat fokozásáról, *ujolag való föllépéséről és megszüлдítéséről van szó.* Wigand kitünően magyarázza a darwinizmus ezen igényeinek monstruoizitását a zsiraf nyakán. Volt valamikor nagy szárazság, annak következtében gyér lombzat a zsirafok hazájában; csak az a néhány zsiraf maradt életben,

amelynek megnyúlt a nyaka, minek következtében magasabbra ért föl a fán s elérte azt a lombot is, mit a többi el nem ért; a többi megdöglött. Lettek tehát hosszabb nyakú zsirafaink, melyek elszaporodtak. Sok száz év múlva ismét szárazság volt, de *nagyobb mint azelőtt, néhány fokkal*; ismét csak az *újra megnyult* nyakú zsirafok menekültek az éhhaláltól. Ezer év múlva ismét szárazság üt be, de *megint nagyobb mint azelőtt* s így tovább *nagyobb és nagyobb* szárazság és éhhalál pusztit; a lombzatnak ugyanis minden egymásra következő szárazságban *fokozatosan feljebb* kell állani, hogy mindannyiszor csakis a megváltozott zsiraf érhesse el. Nem csoda-e az, hogy a szárazság ily fokozatos arányokban haladt?! -

g) *Folyton léteznek legalacsonyabb foku állatok.* Mit mondjunk ezekről? azt-e, hogy *nem alkalmazkodtak?* hogy van az ez esetben, hogy mindig léteztek s léteznek? vagy azt mondjuk, hogy *alkalmazkodtak* s azért maradnak egy fokon? már pedig a régiek csak oly alkalmazkodottak voltak; miért nem maradtak lent, miért fejtettek ki felsőbb alakokká? s miért voltak mindig alacsony foku állatok és növények, ha létezik a létért való küzdelem? ha pedig nem létezik, hogy van az, hogy a fajban nincs tulszaporodás, hiszen a *tulszaporodás a Darwinizmus szerint el nem marad* s ép ezért van okvetlenül harcz a létért?

h) Látjuk ugyanazon mediumban, pl. a vízben s ugyanazon helyen különböző foku állatok laknak egymás mellett: *egy helyen keletkeztek-e ezek vagy nem?* Föl nem tehető, hogy minden egyes alak más-más elszigetelt helyen keletkezett, — ezt az állatok és növények elterjedésének *közös területei* is mutatják. Egy helyen pedig különböző, *rokon fajok* nem keletkezhetnek, mert csak akkor keletkezhetik új faj, ha a versenyben a többi nem bír alkalmazkodni s következőleg elvész; de *ha több változat* vagy *plane a változatlan* s a *változott alak egyaránt megél*, akkor már nincs verseny s nincs fajképződés.

i) A palaeontologia nem tünteti föl sehol az alkalmazkodás hiányában pusztuló alakokat, melyek helyébe *lassan-*

lassan lépnének más változatok. Az alakok különböző fajokban *egyszerre* tűnnek föl; ez az amit Cuvier mond, hogy nincsenek *folytonos sorok*, hanem vannak *egyásra következő világok* (tableaux).

A természeti kiválás lehetetlenségén Wagner Móricz szerint az *elszigeteltség* segít; mert megakadályozza a kereszteződést. Darwin szerint azonban sokkal nagyobb a hátránya, mert kisebb számu fajok és egyedek kevesebb változatot hoznak, kevesebb a verseny, kevésbé bonyolultak az életviszonyok; kevesebb a harcz, kevesebb a pusztulás; így érthetni, hogy Madeira flórája, mért hasonló Európa tertiér korszakához. Vagy hogy miért maradtak az édesvízi medencékben ganoid (legrégebbs alakok) halak; azért is az édesvizek azok, melyekben néhány más igen rendkívüli alakot is feltalálhatunk, minők pl. az Ornithorhynchus és Lepidosirén, melyek mint a kövületek, a mai természet lépcsőzetén egymástól nagyon távoleső lényeket kötnek össze.

Tehát létért való küzdelem, milyen Darwinnak kell, olyan nincs. Van a létért való küzdelemnek szerepe a fajok földrajzi elterjedésében, az alakok megrostálásában. Így p. igaz, hogy ha valamely faj nagyon megritkult a közeliék összepárázása előmozdítja a kihalást. Ez a bölények sorsa Litvániában, a szarvasoké Skócziában. Vagy igaz az is, hogy az uralkodóvá lett faj mindinkább terjedni kíván. Ausztrália délkeleti részében, ahol ugy látszik a világ különböző részeiből bevándorlott fajok vannak, a benszülött ausztráliai fajok fölöttébb megapadtak. Ez mind igaz; az efféle létért való küzdelem csak az életre képtelent rostálja, — de új alakokat nem képez.

Ivari kiválás, milyen Darwinnak kell, nem létezik.

«A kiválásnak ezen alakja nem a *sserves lényeknek egymással* vagy a külső körülményekkel folytatott létért való küzdelmétől függ, hanem az *egyik* és pedig általában a *him ivarú egyéneknek a másik ivar bírásdért folytatott küzdel-*

métől.» A nőstények az *előnyösen változott hímeknek* adnak előnyt, ez által *ez előnyös változatok* megszilárdulnak s az utódokra is szállnak. Ha tehát látunk különbségeket a hímek és nők közt, ezt az ivari kiválásnak kell tulajdonítani; az oroszlán sörénye, a kakas sarkantyúja, a himmadarak éneke és pompás tollazata részben védelmül és fegyverül, részben a párszerzésnél vonzó és kecsegtető ékszerűl szolgálnak. A nők ugyanis az erősebb és szebb hímeknek adnak előnyt. Képes-e a párszerzésnél föllépő választás a nemek közti különbséget magyarázni?

a) Darwin azt állítja, hogy átlag a nőstények választanak; valami igaz van benne, de sokkal igazabb, hogy nem választanak, ha az állatországot egyetemességében tekintjük. Az alsóbb állatoknál nincs válogatás s mégis vannak különbségek, — a felsőbb fokú állatoknál a nőstény az erősebbnek hódol, mit is csináljon. A madarak, ezek ugy látszik a legszetikusabbak: a hímek mutogatják tollaikat s paradiroznak mint egy színelőadásban a szemlélő nők előtt, — vagy énekükkel törekszenek hódítani; — de ebből szabályt alkotni vagy darwinista következtetéseket vonni, hiú képzelődés. Mutogatja a páva tollait akár a disznó előtt is s okadatolatlan föltevés az, hogy csak a nőkben volna meg az az érzék a szép iránt; — a bájos éneke minden madár fülel; — szép tollai vannak nemcsak a hímeknek de a nőstényeknek is, s a széptollazatú him pávák, fajdyúkok, kacsáknak a nőstények udvarolnak, s a hímek választanak, eszerint a nőstényeknek kellene szép tollazattal birni.

δ) Ha valaki a hímek és nők viszonyairól beszél olyformán, hogy a nőknek vonzalmuk van, előszeretetük van ilyen vagy olyan hiutulajdonságok iránt, — hogy a nő-organismus sajátságai megfelelnek a himszervezet viszonyos sajátságainak, — hogy például a hímek megérik a nőstények szagát, — hogy a nőstények vonzódnak a szépen éneklő hímek iránt: ezáltal semmit sem magyarázott meg, mert mindenki kérdezheti, hogy hát ezen vonzódások és sajátságok honnan? az ének teremtette meg a vonzódást vagy a vonzódás az éneket? melyik való előbbre? melyik

nevelte a másikat? Ha pedig e vonzódásokról nem mondhatni mást, mint hogy az ivarjellegéhez tartoznak, ugyanezt kell mondani a színről, a sörényről, a sarkantyúról. A nemzési erő és képesség bizonyára nem keletkezett a létért és nőkért való küzdelemből: épúgy nem keletkezett a többi ivari jelleg. Az ivari jellegek a szervezettel adatnak, világos bizonyíték erre a herélés.

c) A «létért való küzdelem» ellen fölhozott nehézségek itt is érvényesek. Mit használ a tollzatban föllépő *apró változat*? Oly *kicsiny-e a nőstények száma*, hogy a kevésbé erős vagy szép hímek nem is találnak párt s okvetlenül kipusztulnak? Kiterjed-e az ivari kiválás *mindazon finom rajzokra, vonalakra, alakokra, satirozásokra*, melyeket a madarak és lepkék szárnyain észlelünk? S miért *öröklik* e változatokat a hím utódok? s miért halad a *változékonyság* egy és ugyanazon irányban tovább?

d) Mit csinálunk mindazon fajokkal, melyeknél *mindkét nem* színompás vagy énekes? ott, azt mondják, a hímeken keletkezett ivari kiválás által a sajátság s *azután átszállt a nőstényekre*. S miért nem *szállt át más fajoknál* is? s azon fajoknál, melyeknél átszállt, hogy válogatnak most? Mit csinálunk egyes *növényfajokkal*, melyeknél szintén találunk nemi különbségeket?

Ismét egész erdeje a nehézségeknek, melyek a nemi kiválás bűvös erejét ugyancsak tehetetlennek bizonyítják. Lehet a nemi különbségnek, lehet a nemzési ösztönnek, az általa fokozott élettevékenységnek befolyása egyes fejlődésekre, de nem teremtik meg a sajátságokat, csak kifejlesztik; *a sajátságok az organismus természetében rejlenek*; a nemi különbség maga egy radikális tény, a többi sajátság pedig összefügg vele. Aki a himtollzat pompáját természet-tudományosan akarja magyarázni: az kutassa fel a színek chemiáját, fiziologiáját — s ne kezdje esztetikán, melynél fogva: ez vagy az a szép toll azért ilyen, mert ez a nősténynek megtetszett.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Jésus-Christ. Par le Père Didon, de l'ordre des Frères Prêcheurs. Nagy VIII. rét. Két kötet, LXXXVIII. és 483 és 470 lap. — Páris (Plon, Nouvrit et Cie) és Brüssel (Société belge de librairie) 1891. Ara 16 franc = 9 frt. 60 kr.

Sok szép, sok remek munkát ismertetett már folyóiratunk, remélhetőleg fog is még sok szépet bemutatni olvasóinak: de a P. Didon «Jésus-Christ» című munkájához foghatót, melyet ime, ez idén recenseálandó könyveink közt az első helyre tettünk, keveset fog találni a könyvedvelő sok száz, sok ezer új munka közt is. Az ilyen munka igazán számot tesz a század theologiai irodalmában. Tudom, hogy nagy szó az, amit most kimondottam; mert a theologia irodalma, századunk második felében, Német-, Franczia-, Olaszországban, de még tán nálunk és Angolországban is örvendetes képet nyújt: — és mégis megmaradok állításomnál.

Az én figyelmemet erre a munkára a hirhedt Renan feljajdulása terelte. Pár hónap előtt, de hisz egész pontosan is megmondhatom, 1890. október 21-én, az «Egyetértés» cz. liberális lap napi újdonságainak rovatában a következő sorok ötlöttek szemeimbe:

Hetek óta hirdették már, hogy Didon atya, a párisi dominikánus rend tagja könyvet irt Jézus életéről. A könyv a napokban megjelent s a kor hangulatát tekintve, mely szívesen tranzigál ó- és új eszmék közt, Didon atya munkája hatásra is számíthat. Célja az, hogy a katolikus egyház hitét s a modern bibliamagyarázatot egymással kibékítse. (?) S ez nem könnyű dolog. (!) Az a modern exegezis ugyanis teljesen megfosztotta a bibliát isteni ihlettségétől s olyan emberi munkává tette, mely három század érdekei s küzdelmei közt öltötte föl jelenlegi alakját. (?) Ebből a bibliából próbálta meg összeállítani Renan is a keresztény val-

lás alapítójának életét. S ehhez a könyvhöz, Renanéhoz irmost Didon atya egy másikat, mely tökéletesen más szempontból mutatja be Jézust, természetesen úgy, hogy az egyháznak ne legyen rajta semmi kifogásolni valója. A könyv becsét illetőleg Renan ekképen nyilatkozik: „*Ama körülmény, hogy Didon engedélyt kapott a papoktól könyve közrebocsátására, már önmagában abszolút elítéltetését képezi e könyvnek. A katolikus egyház el fog veszni engesztelhetetlensége és azon lehetetlenség következtében, hogy dogmáit módosíthassa. A változtatásnak eme lehetetlensége, a mely erejét képezte a múlt századokban, romlását fogja okozni a közeledő századokban. (!) Például: be van bizonyítva, hogy Jézusnak voltak testvérei s a buzgó katolikusnak nincsen megengedve, hogy higgye, miként Jézusnak voltak még testvérei. És mily veszély származnék abból, ha Jézus nem lett volna Mária-nak egyetlen gyermeke? Az egyház le van lánczolva s nem változtathat semmit sem azon, amiben eddig hitt, akárhány okmánynyal is bizonyítsák be neki, hogy eddigelé hamis uton járt. Didon atya, aki rabja a vallásnak, e szerint képtelen a Jézus életének a megírására. Midőn én megírtam művemem, egy pillanatra sem volt szándékomban, hogy kételyt támaszszak a hívők lelkében. Én történelmet írtam s semmi egyebet. Nem kutattam, vajjon amit irok megfelel-e a dogmáknak, hanem csakis a történelmi igazságot tartottam szem előtt. Nem kértem tanácsot a szent atyáktól, mert azok homlokegyenest ellenkeznek egymással. Kutattam a szerzőket s tanulmányoztam a héber irodalmat, a Talmud-ot; hogy pedig megszerezsem a szükséges suggestziót, amely nélkül komoly művet nem lehet írni: fölkerestem a Jézus által lakott helyeket. Azután pedig con amore hozzáfogtam művem megírásához. Tant pis, ha kutatásaim nem felelnek meg az egyházi atyák ízlésének.*“

Nemde érdekes közlemény?

Eltekintve ama badárságoctól, melyeket a telivér liberális, sőt szabadkőmives irányu magyar napilap itt «modern exegezisről,» s ennek a kath. egyház hitével való «nem könnyü összegyeztetéséről,» stb. összehord, — az «Egyet-

értés» ujdonsági rovatvezetőjével már csak nem fogunk theologiáról disputálni! (aki egyébiránt a «Magyar Állam» 1890. október 25-i számában, tehát mindjárt melegében, különben is megkapta a feleletet) — kit ne bosszantana, kinek vérét ne lázitaná fel a vén Renannak itt reprodukált otromba nyilatkozata, melylyel, a szaktekintély súlyát vindikálva magának, már előre pálczát tör oly könyv fölé, melyet még nemcsak nem olvasott, de még csak nem is látott, csupán azért, mert azt pap írta? mert egyházi approbációval jelent meg? — De egyszersmind melyik figyelmes olvasója e nyilatkozatnak ne kezdené gyanítani, hogy annak a könyvnek, amelynek pusztá hírére Renan ennyire feljajdul, valami nagyon jeles munkának kell lennie, amelyről jó eleve úgy kellett informálnia a közönséget, — persze azt a közönséget, mely még tart valamit őreá, — hogy az nem fog megállhatni a tudományos kritika előtt?

Én bennem legalább azonnal felébredt ez a gyanu, azonnal kíváncsian kezdtem érdeklődni ez új könyv iránt. Renan nyilatkozatának *tendenciája* ragadta meg figyelmemet, nem pedig maga a nyilatkozatnak *merituma*, melynek arcátlan hazudozásai, és kirívó silányságai csak ismétlései azoknak a nagyképű ürességeknek, melyeket Renan az ő «klasszikus» munkájába tett le, és melyek már régesrég kellő méltatásban részesültek egy Freppel, egy Meignan, egy Poujoulat, egy Parisis, egy Haneberg stb. jelesnél jelesb munkáiban. Mert hát — így gondolkóztam — ugyan miért jajdul fel olyan érzékenyen az az ember, aki most már ugyis egyéb dolgokon jártatja az eszét (pl. a «Histoire du peuple d'Israel» új kötetén, ahol, miután az eddigiekben a történelmi valóságot egészen kiforgatta, a prófétákból radikális ujságírókat csinált stb. valószínűleg megint új czifraságokkal fogja meglepni a világot, s ezek kigondolása időbe, erőlködésbe kerül), — ugyan miért kiáltoz oly hangosan, hacsak nem azért, mert fél, hogy az igazi tudósoktól eddig reámért vágásokhoz ebben a Didon-féle új munkában ujakat fog kapni? És miért protestál, védekezik már előre oly kétségbeesetten, hacsak nem azért, mert sejti, hogy az a nyi-

latkozat, amelyet az 1863-ban Münchenben, Döllinger elnöksége alatt összegyűlt tudósok az ő «Jézus életére» nézve ünnepélyesen, az egész világ előtt kiadtak, a francia dominikánus e munkájában csak új megerősítést fog nyerni? (Ez a müncheni nyilatkozat, melyet a nemrég magyarul is megjelent «Történelmi hazugságok» című könyvben is megtalálhatni,¹ ekkép hangzik: «A katolikus tudósok gyülekezete kinyilvánítja, hogy Renan Ernőnek «Jézus élete» című irata nemcsak kereszténytelen, hanem egyáltalán nem is tudományos, fölületes, és hozzá még egyenesen erkölcstelen fércmunka Módszere egyáltalán kritikátlan, amennyiben a bizonyítékok helyébe kápráztató meglepetések lépnek . . . A legrosszabb Renan tudományos hírnevére az, hogy a szentírás valódisága ellen fölhozott ellenvetések nemcsak hogy német művekből kölcsönözték (?!), hanem hogy oly uton és módon vannak átvéve, amint tehetetlen mükedvelők szoktak terjedelmes tudományos művekből egyes helyeket összeolvasni, a bizonyítás és eszmemenet értése nélkül Amennyiben Renan a kereszténység leküzdésében még a legcsekélyebb tudományos erőlködést is fölöslegesnek tartotta, föl kell tennünk, hogy a tudományos világ becsülésével semmit sem törődött. Bármiként gondolkodjék is valaki a kereszténység lényegéről: eredetének ily fölületes magyarázatát az őskor minden ismerője a szellemi tehetetlenség felé való sajnálatos hanyatlásnak lesz kénytelen bélyegezni . . . Nem marad egyéb hátra, mint azt tennünk föl, hogy Renan, kortársai nagy tömegének fölületességére számítva, egyedül csak a tömegnél nyerendő diadalért dolgozott.» — E nyilatkozat, azt hiszszük, elég világos.)

Ilyen nyilatkozatnak ismétlésétől kellett tehát Renannak rettegnie, hogy Didon munkájának megjelenésekor mindjárt ő «nyilatkozott,» — máskép az ő feljajdulását nem is lehet magyarázni.

Annyi bizonyos, hogy én nem tudtam nyugodni, míg Didon könyvét, melyet azonnal megrendeltem, kezeimhez nem

¹ 29. l.

kaptam. És jó is volt sietnem a megrendeléssel; mert, ha egykissé tovább késem, hetekig vagy hónapokig várhattam volna, amennyiben az első kiadás rövid pár hét alatt teljesen elfogyott. Ebből is látszik, mennyire általános volt az érdeklődés e könyv iránt azoknál, akik megjelenéséről tudomást szereztek, s mennyire okadatolt volt az én kíváncsiságom.

Ez előzményekből elképzelheti t. olvasóm, mily mohósággal estem én a pompás vaskos két kötet tanulmányozásának. Sokat vártam, de még sokkal többet találtam. Jézus életét többen megirták már hívő katolikus részről is, — Seppé bő, s csakugy duzzad a tudománytól, Scheggiusé kisebb, de vonzóbb Seppénél, — ámde Didoné fölülmulja elődjeit, omne tulit punctum. És mennél tovább olvastam e két kötetben, annál nagyobb élvezetet találtam a remek irányú, s mégis tudományos, formai szépségei által vonzó, s mégis minden sorában alapos készülségről tanuskodó munkában.

Vajha találkozónék valaki, aki idejét e munka magyarra fordítására szentelhetné! A mi magyar irodalmunk eleddig ugy sem dicsekedhetik egy nagyobb szabásu, tudományosan művelt emberek kezébe való «Jézus életével.»

És most, hadd mutassam be a mi t. olvasóközönségünknek is, legalább vázlatosan e munkát, részleteiben.

P. Didon egyszerű dominikánus, akinek egész személyiségéről semmi egyebet nem tudunk meg, mint hogy a rend növendékeit theológiára tanítja, és hogy egy-két évet töltött a szentföldön. Egyebekben subjectivitása egészen eltűnik. — De ez az utóbbi körülmény, a szentföldön való tartózkodás oly irónál, aki Jézus életét akarja megvilágítani, fölötte nagy előnyt biztosít számára, mert ebből az ő közvetlen szemléléséből, a Jézus jelenléte által megszentelt helyeknek tüzetes és személyes ismeretéből meritheti csak azt az élénk, világos, szinte kézzelfogható biztosságot, ugy a történeti, mint a geographikus részekben, mely Jézus életének leírásánál oly szükséges. — Hogy a történelmi háttér ecsetelésében is kifogástalanul járjon el, az persze már a lelkiismeretes kutatásnak, tanulmánynak az eredménye. És Didon ezt

a fáradhatlan kutatást, ezt a kitarító tanulmányt nem is mulasztotta el. Bebizonyítja ezt nagyszabásu művének minden egyes sora.

Mielőtt magát a tárgyat megkezdené, 68 lapon át gyönyörű világossággal, scholastice fegyelmezett itélettel, lapidaris rövid mondatokban kimutatja, mi a hivatása a kritikának úgy, mint a történelmi kutatásnak Jézus életének megírásánál. A kettő ugyan elválaszthatlan egymástól, mindazáltal élesen meg is különböztetendő egymástól. A kritika itél, a történelem elbeszél, s miután a múlt, amit a történelem elbeszél, csakis okmányok útján jut tudomásunkra, és pedig tanuk által nyújtott okmányok útján: a kritika van hivatva megvizsgálni e tanukat, okmányokat, s egybevetni azokat a tényekkel.

Igy készíti el a Szerző magának az utat az evangéliumok történeti hitelességének bebizonyítására, kiterjeszkedésére aztán a «modern» iskolák álláspontjára, azt kellőképpen megvilágítja, majd áttér a chronológiára, s minden kapcsolatos kérdésre.

Most kezdődik maga a munka, Jézus életének leírása, öt könyvre osztva.

Didon a Megváltót teljesen abban a környezetben tünteti fel és állítja az olvasó elé, melyben valósággal élt. Nagy vonalakban lefesti a világ akkori állapotát; mert történelmet akar írni, már pedig, amint pl. a mai kor történetét nem lehetne — ugymond — helyesen megítélni és megírni, anélkül, hogy a társadalom terén a socialismust, a politikát illetőleg a parlamenti és katonai állapotokat, a tudománykérdésében a kísérleti tudományok mai helyzetét, végül a szellemi téren a vallási két főirányt, a hívő kereszténységet s a teljes hitetlenséget ne érintené az író: úgy a Megváltó életrajzát sem lehet anélkül nyújtani, hogy az akkori világ állapotait, és különösen a Palaestinát érdeklő állapotait ne vegye az író tekintetbe. Ez a fejezet (les temps, 3—33. ll.) valami fölséges. Oly helyes álláspontról világítja meg, oly biztos kézzel mutatja meg D. kivált azt a négy mozgó elemet: a római politikát, a pogány világnézetet, a

görög bölcseletet s a judaismust, melyeknek összeműködése adja meg e keretet Jézus életéhez, hogy az olvasó szinte beleképze magát ama századba.

A következő fejezetek (II—VI. 34—110. ll.) az Ur Jézus fogantatásának, születésének, gyermek- és ifjukurának, küldetésének vannak szentelve. Mily remek elbeszélés, mily exegetikus tudomány, mily ragyogó irány!

Ez az első könyv.

A második a Megváltó nyilvános föllépését kezdi tárgyalni, s így természetesen első fejezetében az elbűtárról, keresztelő sz. Jánosról beszél. (III—136. ll.) Ismét oly fejezet, mely egymaga megérdemelné, hogy mint önálló tanulmány minél több olvasót gyönyörködtessen és oktasson. A pharisaeusok és rabbik aprólékos veszekedései, a sadduceusok előkelő, főnhéjazó közönye s politikai gondjai közepette, egyszerre csak felhangzik «a pusztában kiáltónak szava,» s a nép ezreit vonzza a Jordán tájára! És ime, nemsokára megjelenik a János keresztségét kérők között az is, akit ő, mint az «Isten Bárányát» mutat be a népnek. Következnek Jézus megkereszteltetése, megkísértetése, nyilvános működésének ecsetelése, — ami aztán a harmadik könyvben is folytatatik. (137—479. ll.) És ez a három könyv teszi ki az I. kötetet.

A II. kötet a negyedik és ötödik könyvet, meg a függelékeket foglalja magában. A negyedik könyv, mely a «jeruzsálemi nagy küzdelmek» általános czímet viseli (les grandes luttes à Jérusalem), tíz fejezetben, az Ur Jézus utolsó beszédeit és cselekedeteit, legnagyobb csodáit írja le gyönyörűen, tudományosan és vonzóan, (1—168. ll.) — az ötödik pedig, elkezdve a virágvasárnapi triumphalis bevonulással, tizenkét fejezetben annak a hétnek nagyszerű eseményeit tárgyalja, (169—376. ll.) amely az Isten fiának keserves kinszenvedésével, kereszthalálával, és dicső feltámadásával kitöltve, örökkön örökké, mint a legszentebb, legemlékezetesebb hét fog ünnepeltetni. Hogy a szerző irányának szépsége, bája a tárgy magasztos voltánál fogva itt éri el tetőpontját, mondanom sem kell.

Következnek ezután a «függelékek,» — számra nézve nem kevesebb, mint huszonkettő. (377—466. ll.) Mi van ezekben a függelékben? Jeles tudományos exegesis, egy-némely vitás, vagy nehezebben érthető evangéliumi helyhez. A szerző ugyanis, igen helyesen, nem akarta e helyeknek magában a szövegben adott bővebb magyarázatával elbeszélésének fonalát megszakítani, sem pedig apró jegyzetekkel a vonal alatt a szép lapokat megcsonkítani, és ezért, mindazt, ami a tudomány szempontjából mélyebbreható magyarázatot igényel, e függelékbe osztotta be. Hogy csak egy-néhányat nevezünk meg az itt tárgyalt kérdések közül, ilyenek például a chronologia Jézus életére nézve; az Ur Jézus kettős genealogiája; a «probatica piscina»; Emmaus holléte; Magdolnának, a bethániai Máriának s a «peccatrix»-nak identitása stb. stb. Mindezekben igen sok exegetikai tudomány van letéve, ami különben az egész munkán keresztül is érvényesül.

Még négy térkép, illetve tervrajz is járul a könyvhöz, u. m. Palaestina Krisztus Urunk idejében, Jeruzsálem és környéke, — a szent város tervrajza ugyancsak Krisztus Urunk idejében, végül a templom alaprajza.

De itt állapodjunk meg egy kissé. Didon munkáját már mások is recenseálták, s a recenseálók nem mind látják oly kifogástalannak ezt a művet, mint mi.

Nevezetesen Keppler, jeles tübingai tanár, (a Liter. Rundschau ez évi első számában) az exegesis szempontjából emel kifogásokat a francia munka ellen, melyet különben ő is mint remeket magasztal, s hódolva adózik Didonnak, a jeles történésznek, a földrajzban otthonos írónak, a szinte festésnek nevezhető leírás és elbeszélés mesterének. Hanem hát, azt mondja, az exegesis nem erős oldala Didonnak, ő a legujabb exegesisben nem jártas, nem ismeri az «evangéliumkérdés» mai állását, nem otthonos a mai tudós exegeta fegyvertárában. Mi azt hisszük, Keppler recenziója kissé túloz; legalább mindarra, amit részletek gyanánt főleg Didon római számu lapjairól felhoz, nagyon meg lehet felelni. Véleményem szerint épen nem volt szükséges, hogy D. minden

exegetikai tudását feltalálja annak a jobbára világi olvasóközönségnek, melyet szem előtt tartott; sőt hogy ezt nem tette: csak dicsérni tudom benne. A theologusnak nem e könyvből, hanem máshonnan kell megismerkednie azokkal a nehézes, jobbára német eredetű exegetikai diffikultásokkal, melyek világi olvasónak semmikép sem valók. Ha D. mindent, mindent, amit egyes, a német recensens által felhozott pontokra nézve mondani lehet, felvett volna munkájába: akkor az nem két, hanem hét vaskos kötetre terjedt volna; — akkor a szép leírás virágos mezeje az iskola porától elszürkült volna; — akkor D. célját semmikép sem érte volna el: a szentírási történetet szinte észrevétlenül annak a publikumnak kezeibe juttatni, mely a tulajdonképi szentírást ugyancsak nem ütné fel, és ugyanazt a publikumot meggyőzni, hogy az a történet, amely ott el van beszélve, örökszép, s mindig lelkünk mélyére ható!

Hanem még egy más recenzió is látott napvilágot D. könyvéről, az «Allgem. Z.» 1890. 335. számának mellékletében. Ez meg már igazán szájalmas. Írója — persze valószínűleg protestáns — úgy találja, hogy Didon nagyon is historice mutatja be Jézus Krisztust, s ezzel eltérve az egyház tanától, a protestantismus felé hajlik; sőt azt sem áallja mondani ez a recensens, hogy, ha nem látná a czimlapot, azt hinné, hogy valami orthodox, hívő protestáns theologus munkáját tartja kezeiben. No már akkor, mint maga a «Lit. Rundschau» recensense is mondja, bizonynyal félálomban szendéregve olvasta ez az úr Didon könyvét. Hát mit képzél ő a kath. egyházzól? Talán azt, hogy ez Krisztust nem tekinti történeti személynek, s az evangeliumokat nem tartja történeti könyveknek? Ugyan tanuljon előbb valamit az ilyen recensens, és aztán írjon.

Végre is, Didon munkája egy oly remek szép «Jézus élete,» melynél jobbat a mostani olvasóközönség számára nem ismerek.

Röviden s nagyon gyarló vázlatban mutattam be Didon új munkáját a «Magyar Sion» t. olvasóinak. Nagyszerű munka ez, a szó teljes értelmében. Renannak volt oka fel-

jajdulni, midőn e munka megjelenésének hírére vette; mert, ha a tudományos világ előtt régesrég igaz színében tűnt is ő fel: ezen új könyv, főleg az ő laikus honfitársainak művelt köreiből elterjedve, teljességgel szét fogja rombolni azt a nimbust, amelylyel őt a fölületesség s a gonoszakarátú rationalismus idáig mint a «biblia mély-ismeretű magyarázóját» körülvette.

De hisz hasztalan iparkodom a dicséretnek, a magasztalásnak legpraegnansabb szavait válogatni, hasztalan veszem elő mindama jelzőket a felső és legfelsőbb fokban, melyekkel a recensens valamely munkának előnyeit, szépségeit feltüntetni szokta: nem fejezhetem ki kellőleg azt, mennyire kitűnő munkának tartom én Didon «Jésus-Christ»-jét. Olvasni kell ezt, bele kell ebbe mélyedni, át meg át kell ezt tanulmányozni, — akkor az, aki ez ismertetést olvasva, tán csudálkozik e könyvért való lelkesedésemem, vagy talán mégis tulzottnak gondolja reá halmozott dicséreteimet: igazat fog nekem adni. És ezért, nem tehetem, hogy ne fejezzem ki ismételten azt az óhajtásomat, vajha ez a remekmű magyar fordításban is látna napvilágot, hogy így azt ne csak azok forgassák, akik francziául értenek, hanem minél többen olvashassák, ne csak papok, hanem főleg a művelt világiak közül, akik midőn e forrásból lelki szomjukat oltani fogják, egyszersmind ingadozó hitökben is meg fognak erősödni, s újra meg újra meggyőződni arról, hogy «más alapot senki sem vethet, azon kívül, mely vettetett, mely a Krisztus Jézus,» (I. Kor. 3. 11.) és «nincs másban senkiben üdvösség; mert nem is adatott más név az ég alatt az embereknek, melyben nekünk üdvözlünk kellene.» (Apost. csel. 4. 12.)

Miután azonban, még a legjobb esetet számítva is, ha t. i. valósággal fog fordítóra akadni Didon «Jésus-Christ» című munkája, a mű teljes megjelenéséig nagyon sok idő fog letelni: föltett szándékom legalább egy-két mutatóval szolgálni a «M. Sion» ez évfolyamában t. olvasóinknak, hogy «ex uno discant omnes,» hogy az egyes részletek szépségéből következtetést vonhassanak az egész mű tőkélyére.

Dr. Kereszty Viktor.

Költemények, írta Gyürky Ödön. Esztergom, 1890. Nyom. Laiszkynál, kis 8-r., 138. l. — Ara füzve 1 frt, diszkötésben 2 frt 50 kr. Megrendelhető szerzőnél. (Bpest, IV. koronaherczeg-utca 17. I. em.)

A M. Sion csak a legritkább esetekben, s mintegy kivételképen ismertet költeményeket.

De ennél a kis kötetnél, indittatva érzi magát, ezt a kivételt megtenni, mert Gyürky költeményei, amellet, hogy minden tekintetben megütik a mértéket, határozottan katolikus szellem által vannak át meg áthatva, s így megérdemlik, hogy t. olvasóink, kiknek bizonyára nem egyszer van alkalmuk világi ismerőseik, barátaik, hiveik számára jó könyveket ajánlani, ajánlják e költemény-kötetet, s ezzel szorítsák ki azokat az emberimádással, sokszor istenkáromlással telített «lyrai» költeményes könyveket, melyekkel a mai salonok asztalai el vannak árasztva, s melyek nagyon is alkalmasak arra, hogy ifjak és hajadonok fogalmait egészen össze-vissza zavarják.

Gyürky, kinek költeményei az utóbbi években sűrűn jelentek meg különböző katolikus folyóiratokban, ezeket most ujakkal s még sehol meg nem jelentekkel megtoldva, bocsátotta közre a kötetben, — és pedig három főrésze osztva: «Dalok a viharban,» «Szerelem» és «Vegyesek» czimekkel.

Az első czim alatt tizenkilencz költeményben zengi az egyház veszedelmeit, keserveit, az ellenfél törekvéseit, azt megalázni, — s lelkesítve buzdít az egyház elévülhetlen jogainak védelmére. A «Riadó,» a «Hallatok-e hírét,» az «Éljen a pápa-király,» «Oh gyáva nép, oh gyáva kor,» a «Viharban,» czimü stb. stb. versezetek tüzesnél-tüzesebb buzdítások egyházunk szeretetére, és megvédésére.

Ez az első rész tárgyánál fogva a legszebb, a legmagasztosabb, — ebben mutatja ki leginkább a költő, hogy lelkes katolikus, ki szereti, lelkesedéssel szereti egyházát.

A második rész huszonkét lyrai költeményt ölel fel, melyek megint különös dicséretet érdemelnek abból a szempontból, hogy daczára, hogy az ember legerősebb szenvedő-

délyét éneklük meg, még sem merülnek abba a realiztikus mocsárba, melyet a mai költő-nemzedék, mihelyt szerelemről van szó, alig bír kikerülni. Gyürky itt sem feledkezik meg a vallásról, hitről, égi boldogságról, a lélek tisztaságáról, röptét nem gátolja itt sem az erkölcsi törvény, sőt magasabb szárnyalásra készíti.

A harmadik részben «vegyesek» czim alatt tizenhat költeményt tartalmaz, melyek szintén maradandó becsel bírnak. «Szomjuhozom,» «Anyám emléke,» «Egy fiatal szerzeteshez,» stb. stb. igen szépek. Sehol semmi izléstelen-ség, mindenütt gondos választékosság, sehol üres phrasisok, mindenütt igazi költői gondolat.

Egy szóval: még egyszer melegen ajánljuk azoknak, kik érthető zavarban vannak az iránt, milyen költeményes könyvet juttassanak a gondjaikra bizott fiatalság kezébe. Ne térjen közönnyel napirendre a szépirodalom barátja Gyürky e költeményei fölött! Aki a könyvet megveszi, nemcsak a kath. szépirodalmat pártolja, hanem sok tiszta élvezetet nyújtó vers-gyűjteményt is fog birni.

†-y.

A katolika egyház szertartásai. Elemi iskolák számára. Horváth János lelkész és népiskolai hitelemzőtől Kun-Félegyházán. Második javított kiadás. Kis-Kun-Félegyháza, Ranezay J. kiadása 1890. — Kis 8° 46 l. — Ára 20 kr.

Egy ilyen rövid könyvecskének, dióhéjba szorított liturgikának, ismertetése is csak rövid lehet.

A szerző világos és rövid kátészerű kérdésekben és feleletekben megy végig a liturgika anyagán, első sorban az egyházi személyekről, azután a szent helyekről, egyházi tárgyakról (egyházi ruhák, edények stb.) — majd az egyházi cselekedetekről (szentmise-áldozat, szentmisék, szentelmények, imák,) szól. Következik aztán az egyházi ének ismertetése, függelékül pedig a ministrálás módja.

Az egészről véleményünk helyeslő és dicsérő. Csupán az az egy tűnt fel nagyon, hogy homlokán az egyházme-

gyei hatáság jóváhagyása nincs feltüntetve. Már pedig egy iskolai használatra szánt, a vallástanhoz tartozó könyvről ennek hiányoznia nem lenne szabad.

K.

Katholikus egyháztörténet rövid foglalatja több szentnek életrajzával. Néptanodák, polgári és iparos iskolák használatára. Irta Horváth János telkész és népiskolai hitelemző Kun-Félegyházdán. Ranezay József kiadása. Ára a 72. lapra terjedő könyvecskének 30 kr.

Ugyanazon szerzőtől származik e könyvecske is, amelynek megírásánál ugyan gondja volt arra, hogy az egyház XIX. százados történetének legkimagaslóbb eseményei alkalmas helyet találjanak; de némi hézagokat is hagyott. Így szóval sem emlékszik meg a keleti nagy egyházszakadásról, melyről pedig már azon oknál fogva is illő lett volna szólnia, mivel a magyar nép tudja, hogy léteznek nálunk oláhok, rácok, ó-hitű keresztények, s velök számos helyen érintkezik is. A nyelvezet több helyen nem száll le a nép értelmi fejlettségének niveaujára. Alkalmas azonban a buzgó szerző művecskéje arra, hogy a nép ismeretkörét tágítsa, az egyházat vele megszerettesse s hitében és Isten iránti bizodalomban megerősítse a minden jóra hajló gyermeki lelket. Egyházi approbatio itt sincs különben feltüntetve.

Dr. Horváth.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Visszapillantás a hónapra. A nagy elkeresztelési vita zugó viharként vonult el hazánkon nemrégiben. Tombolt az orkán, de csak fejünk felett. Az igazság, szabadság és jog alapja, melyen a kath. mozgalom állott, rendithet-

len. A nagy vita viharja sokat lendített a magyar katholicizmus ügyén, mert felrázta az alvókat, kiábrándította az elbizottakat; tova ragadta az álbéke hitölő miasmáit s a hosszú tespedés penészgombáit. Fölebredtünk álmunkból, belepillantottunk az örvénybe, melyhez a magyar katholicizmus közelebb áll, mint Európa bármely országának egyháza. Keserűen tapasztaltuk, hogy még azok is ellenségeink, árulóink, kiket barátinknak tartottunk. Ugy bántak a magyar parlamentben a catholicismussal, mintha az Magyarország politikai közéletében zérus lenne. Idáig hozta a dolgot a liberalizmus, melynek rendszere honunkban oly bőven aratott! Sokan már kétségbeesve mondogatják is, hogy lehetetlen nálunk megtörni a liberalizmus hatalmát! Ha semmit sem teszünk, hogy igáját lerázzuk, bilincseit összetörjük, ha a tétlenség öngyilkossága tovább fog tartani, akkor persze lehetetlen; de ha Istenbe vetett bizalommal lelkesen és kitartóan hozzá fogunk s hozzá látunk az együttes küzdelemhez, akkor biztos a győzelmünk; mert a történelem tanúsága szerint a catholicizmusnál *küzdeni s győzni egy és ugyanaz. Mily óriási mozgalmat* tudott megindítani a kath. klérus a közelmúltban egységes vezérelt nélkül is mintegy varázsütésre! Már erre a szervezetlen kérvényező kíséreltetre is mennyire meghökkent a liberalizmus! Hát még, ha az oly égetően szükséges kath. párt megalakuland! Ne legyen ezentul a valläserkölc s egyház csak *mellékes* dolog a politikai programmban, vagy éppen *közömbös* hitvány dolog, hanem mint a haza üdve kívánja, s a dolgok természetes rendje magával hozza, *ez legyen a fő!* A kath. pártra szüksége van nemcsak az egyháznak s a közügyek egészséges fejlődésének, de szüksége lesz maholnap főképen *a trónnak!* A Szentatya védelmére is sokat fog tehetni ily párt!

A kultuszminiszter a *kath. autonomia* ügyében értekezletet tartott, mely azonban széteszlott anélkül, hogy együttes határozatban megállapodott volna. A kongrua bizottság tagjainak száma 32-re egészítettett ki.

Azt is érdemes feljegyezni, hogy a mérsékelt ellenzék

programot tett közzé, melyből minket a következő paszszus érdekel: «Reformok és szabadelvü intézmények (phrasis) szükségesek, hogy a vallásfelekezetek a társadalmi összeoldásnak utjába ne álljanak (házasság) és hogy legyen meg a biztosítéka minden vallásfelekezet benső összhangjának. Sürgetjük ennél fogva a kath. autonomiát országos szervezet alapján, a kötelező polgári házasságot a teljes vallás és lelkiismereti szabadság törvénybe igtatását.» Ezekben az urakban sem bizhatunk föltétlenül.

Tisza Lajos gróf a kormány feje előtt az uralkodó párt nevében mondott *új-évi üdvözlésében* panaszkodik, hogy «vallási türelmetlenség tüneteivel találkozunk, melyek elhatalmasodása a XIV. XV. századba vetné vissza Magyarországot;» de azt természetesen elhallgatja, hogy a protestans lelkészek hurczolták a bíróságok elé kath. plébánosainkat és pedig — szégyenükre legyen mondva — oly vétség miatt, melyet titkon a türelmetlen törvénytisztelők maguk is üztek! Ezek azok a «vakandok munkát teljesítő alantas közegek,» melyekről a kormányelnök a gratulációra adott feleletben megemlékezik, nem pedig a kath. plébánosok, a kikre való czélzása *igazságtalan*. Amit a kath. klérus tett: az *alkotmányos* védelme volt a szülői szabadságnak és egyházi jognak.

Valami fanatikus ember őrvöngéseit írta le röpirat alakjában, s Febronius név alatt közzé is tette ily czimen: Ultramontanizmus és nemzeti állam: Megkapta a magáét a kath. napisajtóban.

Január 23-a gyászba borította az országot, első sorban az esztergomi főmegyét. *Négy napi betegség sirba döntötte az ország Primását, a mi érsek-atyánkat!* Erős karja, melylyel még pár nap előtt annyi erélylyel kormányozott, tehetetlenül hanyatlott alá; munkabíró vállalai, melyekkel csak az imént Atlaszként hordozta az egyház ügyét hazánkban, erőtetlenül roskadtak össze! *Isten óvja az ő egyházát, a katolikus ügyet Magyarországon!*¹

¹ Mikor a gyászeset beállott, füzetünk már zárva volt. Innen van, hogy most csak oly röviden tehetünk arról említést, ami szívünket oly fájdalmasan sújtja.

Hát a külföld? A mult hónapban megejtett *olaszországi képviselő-választások* legérdekesebb eredménye az, hogy Crispi pártja a választók kisebbségét képviseli. — A «Moniteur de Rome» szerint a pápa békebíróvá választotta a portugál és belga országok részéről a Kongó állam határvonalának vitás kérdésében. Ez nagyban fogja ismét emelni Szentséges Atyánk tekintélyét. — A kínai német missziókat a pápa *Németország protekciója* alá helyezte a kínai és német császárok beleegyezésével. Mivel ezáltal Németország befolyása Kinában emelkedni fog, a császár Anzer apostoli helynököt a legnagyobb kitüntetéssel fogadta Berlinben. A németországi diplomácia segítségével Olaszország protekciója is elfogadtatott a kínai udvarnál az olasz hitküldérekre nézve, de XIII. Leo pápa parancsára az olasz hitküldérek ezentul is francia protektoratus alatt maradnak s francia utlevéllel utaznak Kinában. Az olasz diplomácia tehát kudarcot vallott. A pápa barátsága mégis csak ér valamit napjainkban is! — A hiveinek könyöradományaira utalt XIII. Leo 497,125 lirát osztott ki a mult évben jótékony czélokra.

Németországban főképen a jezsuita-törvény eltörlése s az új népiskolai törvény foglalkoztatja a katolikusokat. A porosz püspöki kar a kormányhoz benyújtott együttes memorandumban adja elé az egyháznak az új iskolai törvényjavaslathoz való állásfoglalását.

Franciaországban a szabadkőmives kormány elviselhetlen új adóval akarja tönkre tenni a még meglevő szerzeteket s kongregációkat.

Az angolok meetingeznek az orosz zsidók érdekében, de még mindig nem adnak az Ireknek emberhez méltó existenciát. Az ír nemzeti párt Parnell miatt ketté szakadt, 28 képviselő ezentul is Parnellt vallja elnöknek, 52 pedig tőle elszakadt s új elnököt választott Mac Chartry személyében. A püspöki kar Parnell ellen nyilatkozott.

Spanyolországban és Portugálban a szabadkőmivesek republikanus veleitásai folyton veszélyeztetik a monarchiát, s nyugtalanítják a szegény katolikusokat.

Nevesebb katolikus hírlapok és folyóiratok.

Magyar Állam polit. napilap, szerk. Hortoványi, Szemecz, ára egész évre 20 frt.

Religio. 50. évf. megjelen Budapestten hetenkint kétszer, szerdán és szombaton; előfizetési ára egész évre 10 frt; szerkeszti dr. Breznay Béla k. m. tud. egyetemi r. tanár.

Egri Egyházm. közlöny. 23. évf. megjelen Egerben, minden hó 1-én és 16-án; ára egész évre 2 frt; szerk. dr. Böhm József. Eger, papnevelő-int.

Egri népujság. 22. évf. megjelen minden csütörtökön; ára egész évre 2 frt; kiadó-szerk. Luga László, Eger.

Népiszkolai tanügy, kath. népnevelés-tanítási hetilap. 21. évfolyam; megjelen minden szombaton, előfizetési ára 5 frt; a **Cecillia** kath. egyház-zenei szaklappal 6 frt, szerkesztő Katinszky Gyula.

Irodalmi Szemle, könyvészeti szaklap; 16. évf. ára egész évre 1 frt; kiadó-szerk. Luga László, Eger.

Kalocsai Néplap, 14. évf., felelős szerkesztő Mócsy Antal; előfizetési ára egész évre 2 frt.

Közművelődés, az erdélyi rk. irod. társ. heti közlönye; 14 évf. ára egész évre 4 frt; fel. szerk. Pál Antal, Gyulafehérvár.

Népiszkolai Lapok, kath. tanügyi havi folyóirat; 11. évf. Sopron. szerk. Tormássy János; ára egész évre 3 frt.

A Kath. Hitterjesztés Lapjai, képes havi közlöny; 10. évf. ára egész évre 3 frt; kiadó-szerk. Nogely István, Nagy-Várad.

Népnevelő, kath. nevelés oktatásügyi lap; 10. évf. előfizetési ára egész évre 4 frt; szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. érsek u. 2. sz. szerkesztő és laptulajdonos: Komlóssy Ferencz orsz. képviselő, muzslai plébános; főmunkatárs Zelliger Vilmos.

Veszprémi Közlöny, előfizetési ára egész évre 4 ft. A lap szellemi vezetője: Léway Imre.

Órangyal, a gyermekek barátja, tanítója és vezére; 7. évfolyam, ára egész évre 80 kr, küldendő Győrbe, (tanítóképezde); kiadó-szerk. Veninger Ernő.

Katholikus hitoktatás, 6. évfolyam, ára egész évre 3 frt; kiadó-szerk. Fonyó Pál.

Bölcseleti folyóirat, 6. évfolyam, ára egész évre 5 forint; kiadó-szerkesztő dr. Kiss János. Budapest, Szent-István-Társulat háza.

Katholikus Egyházi Közlöny, egyes tart. s irodalmi folyóirat: 3 évf. ára 2 frt; kiadó szerk. Dedek Crescens Lajos; Budapest, lipótvárosi plébánia.

Katholikus Szemle, a Sz.-István-Társ. megbízásából szerk. dr. Kisfaludy A. Béla; 3. évf. ára nem-tagok számára 5 frt. Bpest. Sz. Istv. társ. háza.

Hittudományi folyóirat, 2. évf. ára 5 frt; évenként négy füzet, egyenkint legalább 10 ivvel, kiadó-szerk. dr. Kiss János: Bpest. Sz. Istv. társ. háza.

Borromaeus. Kath. hitszónoklati folyóirat. Szerkeszti Horváth Lajos. Győr. Ára 4 frt.

Havi közlöny az elméleti és gyakorlati lelkipásztorság köréből. Szerk. Tokody Ödön és Patzner István. Uj-Pécs (Torontálm.) Ára 4 frt.

Hitszónoklati Folyóirat. Szerk. Karkecz Urbán, sz. F. r. áldozár Szabadkán. Ára 4 frt.

Gör. szert. kath. **Hitszónok**. Szerk. Melles Emil. Ungvár. Ára 2 frt.

Jézus szent Szive Hirnöke. Szerk. Tóth Mike S. J. Havi folyóirat. Kalocsa. Ára 1 frt 50 kr.

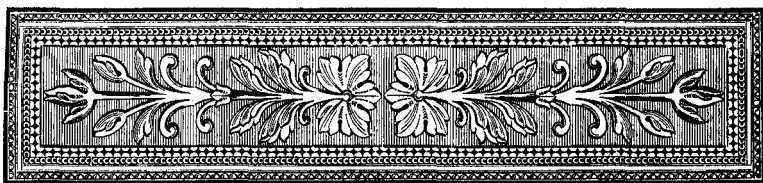
Isten Igéje sz. beszédekben. Szerk. Jagicza Lajos. Esztergom. Ára 2 frt.

Jó Pásztor. Egyházszónoklati folyóirat. Szerk. Hajós Krizant. Pozsony-Sz.-György. Ára 4 frt.

Keresztény Magyarország. Hetilap. Szerk. Clair Vilmos Budapest. Ára 4 frt.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

EMLÉKEZÉS BOLDOGULT ÉRSEK-ATYÁNKRA.

„Látván pedig az egész sokaság, hogy meghalt Áron, siratá őt harmincz napig minden családjában.“
(Num. 20. 30.)

Elmult már harmincz napja, hogy meghalt a mi főpapunk, az egyház intézkedései szerint „die tertia, septima et trigesima“ megtartott ünnepélyes requiemekkel a szorosan vett mély gyász véget ért: és mi, a megboldogult főpásztor árván hagyott papjainak és hiveinek sokasága, még mindig siratjuk, még mindig gyászoljuk őt. Nem lehet őt felednünk, a bölcs vezért, a jó atyát, — nem is fog lehetni soha!

Legyen az ő emlékének szentelve ez a néhány lap, — mult füzetünkben ugyis alig fejezhettük ki pár szóval a mi mély szomorúságunkat, annyira megbénította nyelvünket a gyászos eset hirtelen beállta. De meg, érsekatyánk halála a hó vége felé történnén, mult füzetünk jóformán már teljesen készen állott, s így alig lehetett helyet szoritanunk annak a kevés szónak is, melylyel drága halottunkról megemlékeztünk.

Ne várja azonban tőlünk senki, még most se, hogy akár Simor János bibornok-érsek áldásdús életét beszéljük el, akár az ő rövid, de végzetes betegségének lefolyását mondjuk el részletesen; de azt se, hogy talán a temetés pompáját írjuk le egész tüzetességgel; vagy, hogy a gyászos napon Eszter-

gomban megjelent notabilitásokat soroljuk el egyenkint, összes czimeikkel egyetemben; vagy, hogy az országos részvét impozáns nyilvánulásait regisztráljuk hiány nélkül: hisz' mindezekről kimerítő, meleghangú tudósításokat hoztak a napilapok. És e tudósításokat mohón olvasta mindenki széles e hazában, és amint olvasta, saját szívében meghallotta ugyancsak mindenki a viszhangot a napilapok ama meleg, tiszteletteljes hangjára; mert ebben a hangban *az igazi közvélemény* fejeződött ki, — Simor neve tisztelt volt mindenfelé, a királyi palotában ép úgy, mint a földmives gunyhójában, tisztelt volt még az ország határain túl is, az egész művelt világban.

A jobb hazába költözött főpapnak jellemrajzát sem szándékozunk itt ecsetelni; nem őt bemutatni, mint a papnak, a főpapnak példányképét, mint a tudományoknak és művészeteknek pártfogóját, mint a szegények és árvák jótévő atyját: az az olvasóközönség, mely e sorokat olvasni fogja, nagyon jól tudja, ki volt ő, ismerte őt, bámulta erényeit, épült az ő életén. Tudja az az olvasóközönség, hogy *Simor Fános a hitből élt*, és ezért bővelkedett jócselekedetekben. Valóban, tettei fogják őt magasztalni, még a késő utókorban is.

Mit akarunk tehát e pár sorral? Mindössze nem egyebet, mint egy-két naplószerű feljegyzést adni olvasóink kezébe, kegyeletes emlékül a hön tisztelt és szeretett főpásztor utolsó óráira, — megemlékezésük az ő Esztergom gyásznapjaira.

Mint mikor az elárvult gyermekek emlegetik egymás közt szomoruan, de mégis bizonyos édes érzéssel a körükből eltávozott jó atyának utolsó napjait, szeretettel beszélve meg újból meg újból, mintegy fájdalomuk megnyihítése végett, az ő végső szavait, utolsó intelmeit, halála körülményeit, sőt még a végső tisztesség alkalmából összesereglett rokonok és jó ismerősök részvétét is: úgy akarunk mi

is e helyen egyet-mást elmondani a megdicsőültnek végnapjairól s az egész ország színe előtt neki adott végtisztességről.

Január 18-a volt, vasárnap, Jézus szentséges nevének ünnepe. Hideg, téli nap.

A primás még teljes jóegészségnek örvendett, s estefelé négy-öt óra közt egészen rendesen végzte szokott sétáját a palota kertjében.

És ez a séta lett minden valószínűség szerint reá nézve végzetes. Éjjel már heves lázrohamok gyötörték a hetvennyolcz éves főpapot, megrabolva őt a jótékony, üdítő álomtól.

De a láz reggelre elmúlt, s bár villámgyorsan terjedt el mindenfelé a szomorú és teljesen szokatlan hír, hogy a primás beteg; még sem látszott e hír komoly aggodalomra adni okot, hisz' eleinte maguk az orvosok is vigasztaló nyilatkozatokat tettek.

Január 21-én, szerdán estefelé azonban a betegség egészen komoly alakot öltött, a főpap ereje ijesztően kezdett hanyatlani, és környezete szükségesnek látta a Szentatyát és a királyt értesíteni a baj aggasztó voltáról.

22-én az ország minden részéről érkező, aggodva kérdezősködő sürgönyökre már csak azt a lesújtó választ lehetett adni, hogy a legszomorubb eshetőségre is el kell készülvén lennünk. S a késő délutáni órákban ez a veszély valóban mind jobban és jobban látszott közeledni. A Szentatya áldását küldötte a súlyosan beteg primásnak.

A Bibornok óhajtására megjelent halálos ágyánál a mélyen megrendült főkáptalan, melynek a szenvedő gondjaiba ajánlotta alkotásait és intézkedéseit, s aztán főpapi áldásában részesítette a testületet. Szívfacsaró jelenet volt ez! Majd a rokonság, s utána a cselédség borult térdre a haldokló primás ágya körül — ezeket is megáldotta, és elbucszott tőlök. Ekkor aztán, már jó későn estve,

a pár órával előbb érkezett veszprémi püspök a töredelem szentségében s az oltári szentségben részécsitette a Bibornokot, míg az utolsó kenetet saját oldalkanonokja adta reá.

És nemsokára, ugy éjféel felé, elkezdett a Bibornok a halállal vivódni. Az éjt jobbára eszmélet nélkül töltötte, siránkozva virrasztó rokonai között, és január 23-án reggel hülmi kezdtek végtagjai, — s már nyolczadfélkor utolsót dobbant az a nemes főpapi szív, mely Istent és felebarátait annyira szerette; megdermett az a munkás, fáradhatatlan kéz, mely mindenfelé csak áldást hintett; lezárultak azok az ajkak, melyek Isten ígését annyiszor hirdették a leglelkesebb ékesszórással.

Nyolcz óraker megkondult a székesfőegyház legnagyobb harangja, hirdetve az egész városnak és környéknek, hogy Simor János primás nincs többé!....

Istenem! Ily hirtelen, ily váratlanul ért ez a csapás, ez a fájdalom, ez az „alig pótolható veszteség,“ — mint a király mondta részvétsürgönyében — első sorban minket, a megboldogultnak papjait, de mondjuk csak ki, mindnyájunkat, nemcsak az esztergomi főmegyéhez tartozó hiveket, hanem az összes magyar katolikusokat is! Igen, igen, az őS Sion ormáról szétáradt ez a fájdalom Kárpátoktól Adriáig, de szét még az ország határain messze túl is, — odanyilallott az egészen az anyaszentegyház szive közepéig, Rómáig; mert a Szentatya tanácsának, a biboros collégiumnak is egyik kimagasló alakja volt a megdicsőült; — eltöltötte az a fájdalom az apostoli magyar királynak szivét is; mert trónjának egyik leghivebb támaszát vesztette el az eltávozott primásban!

A Szentatya Ranpolla biboros államtítkárt bizta meg fájdalma tolmácsolásával, ki is a következő sürgönyt küldte Esztergomba: „A Szentséges Atya a tiszteletreméltó és annyi érdemeket szerzett egyházfejedelem halála híréet a legmélyebb fájdalommal hal-

lotta, s lelkét buzgón ajánlja Isten kegyelmébe. A főt. főkáptalannak, s névszerint a káptalani helynöknek az egyház részvétét nyilvánítja R.“ A király ő Felsége pedig a kabinetiroda főnökének hagyta meg, hogy királyi részvétének méltó kifejezést adjon, aki is ily szavakkal kereste fel az itthon szomorkodókat: „Legfelsőbb meghagyás folytán sietek a ft. székesfőkáptalannal tudatni, hogy ő cs. és apostoli királyi felsége mélyen meghatva szeretve tisztelt főpásztorunk, Magyarország nagyérdemű biboros hercegprimásának gyászos, az egyház és az államnak alig pótolható veszteséget okozó elhunyna által, e szomorú hírről a legbensőbb részvétellel értesült, s osztja a székesfőkáptalan és az egész ország méltó fájdalmát nagy halottjuk fölött. Pápay.“

A sok száz, melegnél melegebb hangú, őszinte fájdalmat kifejező sürgönyök közül, hadd legyen még ide igtatva a József főherceg ő fenségeé, kinek a boldogulthoz való igazi magyar barátságát mindnyájan ismertük: „Azon lesújtó csapás — ugymond — melyet az isteni Gondviselés egyházunkra és hazánkra mért, mélyen meghatott. Jobblétre hívta azt, akit atyai barátomnak tekinték. Áldja meg őtet a Mindenható ott tul azokért, miket e világon kiérdemelt.“

Ó! feljajdult, felzokogott mindenki erre a gondolatra: Meghalt Simor primás! — de hajh! nem adhatta őt vissza többé nekünk senki. Isten elvette őt, — legyen az Ő sz. neve áldott mindörökre. — —

Minekutána a kardinális földi maradványait január 24-én bebalzsamozták, 25-én d. u. 4 órakor levitték a palotával szomszédos vizivárosi plebániatemplomba, s ott diszes ravatalra helyezték.

Ott nyugodott a megholt főpásztornak hült teteme pontifikális ruhákba öltöztetve, mitrával fején, a rózsafüzérrel mellén összekulcsolt kezeiben. Száz gyertya világította meg halvány, szelid arczát, üveg-házának üdezöld délszaki növényei környezték a ra-

vatalt, mosolygó életük által enyhítve a halálnak szomorú képét. A nép harmadfél napon át seregesen tódult szeretett főpásztora hamvaihoz, hogy ott leborulva imádkozzék az Istenhez, s még egyszer láthassa a koporsóban azt, akit, míg élt, annyiszor látott az Ur oltáránál, annyiszor hallott a szószékről.

De elérkezett végre január 28-a is, az a gyásznap, melyen el kelle válnunk a drága halott-tól, a temetés napja.

Ködös, borongós reggel, mintha a természet is részt akarna venni a komor gyászpompában. Kora reggeltől sűrű néptömegek lepték el az utcákat, azokat nevezetesen, melyeken a gyászmenet utolsó útjára volt kísérendő az ország első papját, — aki csak mozogni birt, mind jelen akart lenni a szeretett főpap végtisztességén, ha nem az utcán s a templomban, legalább a házak ablakiban. Az egész város gyászban volt, a házakról nagy fekete zászlók lengettek, az égő lámpák gyász-fátyollal voltak bevonva.

10 órakor a szepesi püspök, mint a jelenlevő püspökök legidősbje meghatottan állott segédletével a már lezárt koporsó elé, s intonálta az: „oremus pro fidelibus defunctis“-t. És felhangzott száz meg száz papnak ajkairól a „Circumdede runt“ s a „Venite exultemus“ gyönyörű dallama, megszólaltak az „Absolve“ s a „Benedictus“ Istenbe vetett bizalmat kifejező versei.

Azután megindult a szomorú sokaság, fel, a Bazilika felé. Legelől megyei lovashusár vitte a gyászlobogót, közvetlen utána három növendékpap lépdelt a kereszttel és a gyertyákkal, azután a tanuló ifjuság s a növendékpapság tömött sorai következtek, az utóbbiak a rózsafüzért imádkozva hangosan, — majd a különféle megyei, városi, egyesületi küldöttségek, a száz és száz főnyi papság, az akadémia, egyetem küldöttei léptek egymás nyomába.

Ezek után a gyászindulókat játszó katonai zenekar lépdelt, melyet ismét a jelenlévő pécsi, váczai, veszprémi, fehérvári megyés püspökök, s maga a fungáló szepesi püspök az ő assistentiájával követtek, — közvetlen utánuk a hatlovas gyászkocsi az alpacca ezüst koporsóval, amelyet a megboldogult egyenes végrendeleti intézkedése szerint nem ékesített koszorú. A koporsó után ment a megdicsőült főpaprak 3 udvari papja, vánkosokon vive az ő bibornoki kalapját és nagy rendjeleit, — s az egész nagyszámu rokonság.

Egy teljes órát vett igénybe, míg az impozáns menet a székesegyházhoz ért.

És most, — azt a főpapot, akit huszonnégy éven át minden nagyobb ünnepen itt várt a főkapunál a diszbe öltözött káptalan és papság, s aki az „Ecce sacerdos“ akkordjai közt oly sokszor lépdelt végig a templom hajóján, friss erőben egészségben, a nép sorfalai között áldást osztva: mint holtat kísértük be utoljára a gyászosan diszitett székesfőegyház csarnokaiba az orgona bús hangjai között, s odahelelyeztük az óriási kupola alatt felállított mennyezetes ravatalra! O mors, quam amara est memoria tua!....

Az alatt már elfoglalták helyeiket a szentélyben a király képviselőjében megjelent Frigyes főherceg, továbbá József főherceg képviselője, az ifju József Ágost főherceg, a kormány tagjai, a főrendiház és képviselőház kiküldött tagjai, stb., — és az egész egybegyűlt sokaság között látható megindultsággal mutatta be a szepesi püspök Istennek a vérontás nélküli áldozatot, a primás lelki üdvéért. A szentmise után pedig úgy ő, mint a megyés püspökök megadták az utolsó absolutiót a ravatal körül, amint az a Caeremoniale Epporum-ban előírva van, — s ennek is végeztével a primás tisztjei vállalkra emelték a drága terhet, s a papság s nép kíséretében levitték a fényesen kivilágított sírboltba.

In paradisum deducant te Angeli!

Lenn a sirboltban, hol már több elődje aluszsza hosszú álmát, még egy utolsó beszentelés, még egy utolsó, buzgó ima után, abba a locusba helyezték el a megboldogultat, melyet ő még életében maga választott magának, a kupola alatti körönd jobb oldalára.

Két köműves azonnal elkezdte az üreg befalozását, s mi könnyes szemmel néztük, néztük, mint nő perczről perczre az a kis fal, a mely nagy halottunkat el fogja zárni az élőkől!

Itt, itt fog tehát nyugodni Simor János; ez a szűk üreg lesz lakóhelye annak a porhüvelynek, melyet egykoron egy nagy, az egész országot dicsőségével, hirnevével betöltő szellem éltetett

Ez a dicsőség, ez a hirnév azonban nem fog enyészni Simor János neve mellől soha!

Mi még sokkal közelebb állunk a gyászos eseményhez, hogysen Simor primás tevékenységét, erényeit, nagyságát kellően méltatni tudnók; az igazságos történetírás fogja azokat egykoron följegyezni, s e feljegyzések olvasgatásánál a késő utódok fognak még hevülni, s hálálkodva fogják emlegetni, hogy aki hivatását így fogta fel, aki ily fáradhatlanul munkálkodott, aki Isten igéjét annyi buzgósággal hirdette, a ki nemzetét és hazáját ennyire szerette, aki a tudományra és művészetre ennyit áldozott, aki a szegények és árvák könyveinek letörlésére ily bőkezű alapítványokat tett: az nagy ember volt, nagy primás volt

De hadd tegyem le már én is tollamat, — oly nehéz az úgy is, mintha vesztességünknek sulya nehezednék reá egész terhével!

Isten veled, te nagy Főpap, te szerető atyja papjaidnak, te gondos őre a katholika egyháznak Magyarországon!

Igen, Isten veled; hamvaidd ott nyugosznak már az általad befejezett, általad feldiszitett bazilika sirboltjában; de halhatatlan lelked, hiszszük, az Istent látja

immár az Ő végtelen dicsőségében, s esedezik a te elárvult egyházmegyédért! Emléked élni fog köztünk mindvégig, áldást mondva fogjuk azt emlegetni; — bölcseségednek fénye világítani fog nekünk, szivednek éltető melege lelkesíteni fog minket ezután is, — nemes szellemed a mi vezércsillagunk leend mindenkor az élet forgandó esélyei között.

„AZ IDŐ TELJESSÉGE.“

Új-szövetségi kortörténeti adatok.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

(Folytatás.)

Midőn tehát *Hyrchanus* (így neveztetve hyrcaniai győzelmei folytán), atyjának örökébe lépett, mint főpap és fejedelem egy személyben,¹ Israel népének a világban való helyzete elég békés képet nyújtott.

¹ Főpap és fejedelem egy személyben! Mi ez? Mikép egyeztethető ez meg a mózesi törvénynyel s a zsidók tradícióival? Hogy e két méltóság a Hasmonaeusok korában egyesítve volt, mindenestre rendkívüli és feltűnő dolog, melyről egy-két szót okvetlenül szükséges e helyütt mondanunk. (Hasmonaeusoknak nevezettek Mathathiás utódai egy ősről, Haschmonról, vagy mások szerint egy helynévtől.) A dolog rendkívülisége először is abban áll, hogy Mathathiás, a Hasmonaeusok atyja, nem származott az egyenes főpapi vonalból, — de a mi másodsor még feltűnőbb, ugyanez a Mathathiás, pap lévén, a Lévi törzsből származott, nem pedig Juda törzsből, amelynek pedig, Jákob jövedőlése szerint, a jogart bírnia kell Israelben, egész a Messiás eljöveteleig.

Az elsőre könnyű a felelet. A Hasmonaeusok, ha nem is az idősebb, törvényes ágon, mégis Aaron ivadékai voltak Eleazar nemzedékéből, — és, tekintve, hogy már előzőleg, a syr uralom alatt (153. évtől kezdve) mindenféle visszaélés történt a főpapi méltósággal, sőt azt a többet ígérő is megkaphatta a zsarnok Seleucidáktól, még javult helyzetnek volt tekinthető, midőn a nép általános akarata a hős Machabaeus Judást, a különben is a főpapi családból származottat, diszítette fel a főpapi tiárával, s e méltóságot családjában megtartatni óhajtotta. — A másik nehézség ekkép oldandó meg: Bi-

Hyrcanus okos, bátor fejedelem volt, aki felhasználva a Seleucidák házi bajait, magát most már egészen függetlenítette tőlök; alatta teljes szabadságot és dicsőséget élveztek a zsidók, sőt, miután Samarián, Galilaeán végig hordozta győztes fegyvereit, s az idumaeusokat is meghódította s a körülmételés felvételével szinte uj-zsidókká tette, még hosszas békét is. Nem volt külellenség, mely a békét háborította volna. A rómaiakkal való barátság kölcsönös követségek által uj meg uj megerősödést nyert. Szóval: Hyrcanus kora a zsidóknak egy uj aranykora lehetett volna, — ha belső viszályok nem kezdenek vala köztök dúlni. A secták ütötték fel fejeiket. Flavius szerint egy pharisaeus megsértette, és pedig méltatlanul Hyrcant, kétségbevonta tiszta főpapi származását, — s ez arra vitte a mélyen megbántott fejedelmet, hogy a sadduceusok pártjára ment át,

zonnynal Juda törzse birta a királyi pálczát a Messiás eljöveteleig. Dávid királytól Sedeciásig, aki a babyloni fogságba hurczoltatott, a successió egészen világos, — a fogságból való visszatéréskor már csak Juda törzse volt a tulajdonképi zsidó nemzet, mert Benjaminé és Lévié csak gyöngén, a többi pedig még gyöngébben volt képviselve, úgy hogy mindezek beleolvadtak Judába. Zorobabel és utódai voltak az ügyek élén, kik szintén Juda-beliek voltak. A királyi pálczára való jogczim tehát tényleg mindig Judánál volt; ha ez szabad választással bárkinek adta azt kezébe (idegent, nemzsidót kivéve,) a jelen esetben tehát a Hasmonaeusoknak: méltán mondható, hogy a királyi pálcza nem mult el Judától. — Avagy megszűnt a római császárság római lenni, ha thrák vagy hispániai volt a császár? Vagy megszűnt Lengyelország Lengyelország lenni és elvesztette önállóságát, akkor, midőn szabad választással a magyar Báthory Istvánt ültette trónjára? Semmi esetre nem. Elvesztette volna önállóságát, ha pl. a török leigázta s maga uralkodott volna zsarnokilag a lengyelek fölött, amint elmúlt a királyi pálcza Judától, midőn az idegen Heródes a zsidók megkérdezése nélkül, a római senatus határozatával tételt a zsidók királyává, de előbb nem. Jákob jóslatának exegesise ez: A zsidók jogara, amint egyszer Juda törzsebeli királyok kezeiben lesz, nem fog elvétetni idegen fejedelmek által, nem fog jutni nemzsidó kezekre, hanem mindig Judánál fog maradni a jogarnak és koronának joga: amíg a Messiás el nem jó ugyancsak Juda törzséből, aki aztán ki fogja terjeszteni szende uralmát a lelkek fölött, az egész világon, mindvégig! (V. ö. Cornel, a Lap. Comment. in Gen. 49. 10.)

holott eddig a pharisaeusoknak, kik valóban a népszerűséget s tekintélyt képviselték, kedvezett. A zsidók történetében ekkor kezd erősebben szerepelni a pharisaeusok és sadducaeusok neve, mely két név később, főleg Krisztus Urunk idejében már két hatalmas párt képében jelenik meg a szent történet lapjain.

Itt egy kérdés, a secták kérdése, tolul tehát az előtérbe, melyet, habár taglalása kissé megszakítja is történetünk egymásutánját, hallgatással nem lehet mellőznünk. A pharisaeusok és sadducaeusok két sectája különben is roppant befolyással van a dolgok későbbi fejleményeire s azért azoknak rövid jellemzéséből a történet is világosságot nyer, amennyiben abból sok mindenfélét megérthet a kutató, ami e secták ismerete nélkül homályba burkolva maradna előtte.

A pharisaeusok és sadducaeusok eredete legalább is a machabeusi harczok elejére vihető vissza. Amit ama hősök karddal kezökben védelmeztek, hitők tisztaságát, nemzetiségök és szokásaik megőrzését a pogány befolyás ellen: azt a *pharisaeusok*, a béke helyreálltával, *a tan által*, az ő iskoláikban akarták a legmagasb tökélyre vinni. Ismeretes az evangéliumból, mennyire tulhajtották a dolgot, mennyire átvitték a dogmatikus kizárólagosságot a gyakorlati életbe, (innen nevek is, Peruschim = a magukat elválasztók): a mózesi törvényt megszámlálhatlan aprólékos magyarázattal, vagy, mint ők mondani szerették, „atyáik hagyományáival“ sövényezvén körül. Az is tudva van, mily aggályossággal különböztették meg a „tisztát“ a „nemtisztától,“ mindenben és mindenütt, olyan dolgokban is, amikről a mózesi törvény nem rendelkezett, s hogy végre is e tulzások képmutató külsőségekké fajultak el, amelyeket az evangélium tanúsága szerint a Megváltó nem egyszer szigoruan korholt.

Mindazonáltal — és itt rejlik a kérdésnek lényege, itt fekszik súlypontja — a nép szerette, bámulta a pharisaeusokat, ragaszkodott hozzájuk. A nép

maga, a fegyverzörej elmúltával napi foglalatosságaihoz, a földmiveléshez, kereskedéshez térvén vissza, nem igen ért rá, a pharisaeusok által elbírt számtalan szabálynak eleget tenni; de azért tisztelettel, csodálattal tekintett fel azokra, kik szerinte a tökély oly magas fokán állottak. Nagyban emelte a pharisaeusok tekintélyét, nagyon növelte a nép irántok való rokonszenvét az is, hogy ők úgy iskoláikban, mint a közéletben minduntalan a nép javát, a közérdeket hordozták ajkaikon, s egyszóval, a *democrata* pártot képviselték, szemben az arisztokracziával, melyet a *Sadducaeusok* látszottak visszatükrözni.

Ezek (kiknek nevét Zadok paptól, vagy Sadoc tudóstól, vagy végre zedek = igazságtól származtatják) jobbára a gazdagokból, előkelőkből, sőt a papi családokból állottak, s hit dolgában mai névvel deistáknak (kevésbé rationalistáknak), politikai álláspontjuk tekintetéből opportunistáknak lennének nevezhetőek, ami persze nem nagy dicséret. Hogy papok is találtattak köztök, főleg magas templomi hivatalokban levő papok, meglepőnek látszhatik első pillanatra, de, aki meggondolja, hogy a zsidóknál nem hivatásból, hanem születésénél fogva lett valaki pap, az ép úgy felfogja sok pap hithidegségét, mint egy-két főbb pap apostasiáját is (Manasse, Onias). Viszont azért ők is orthodoxoknak tartották magukat, sőt a mózesi törvényt a maga tisztaságában csak maguknál mondták találhatónak. Tévedés lenne tehát a sadducaeusokban hitetleneket látni, szemben a jámbor pharisaeusokkal, nem; amazok csak azt mondták, hogy tisztán akarják tartani a mosaismust minden hozzáadástól. Szent hagyományról persze a sadducaeusok épen semmit sem akartak tudni, csak azt ismerték el hit tárgyául, ami a Pentateuchusban van megírva, már csak pusztá gögből is, nehogy a pharisaeusokhoz látszassanak iskolába járni, s tőlök tanulni, mi theokratikus, s mi nem az. Tagadták a test feltámadását, Jehován kívül más

szellemet nem hittek létezni. Nem csoda, hogy ily elveknek megfelelő volt sokszor gyakorlati életök is, szabadabb mozgásuk, szabadosabbak erkölcsaik. S ha ehhez még azt vesszük, hogy a néppel keményen, megvetően bántak, hogy a politikában mindig a hatalom hordozójával kaczerkódtak, lett légyen az syr, vagy idumeus, vagy éppen római: könnyű megértenünk, hogy a néptől egyebet, mind ellenszenvet és gyűlöletet nem várhattak.

Ime, már e rövid pár vonásból is kirí nemcsak az ellentét e két párt között, hanem a zsidó népnek helyzete és viszonya is a két párthoz. Hiába, a közélet mindig egy és ugyanaz, s a benne lévő ellentétek lényegökben változatlanok, akár nevezzük azokat conservatív és reformpártnak, akár demokracziának és aristokracziának, plebejusoknak és patriciusoknak, — a név változik, de a lényeg marad. Hogy ez ellentét a zsidóknál végelemzésben nem külpolitikára, nem dynastikus érdekekre, nem nemzetgazdászati kérdésekre, hanem vallási tételekre épült s a vallásos életet bírta alapjául: az csak az egész zsidóságnak hivatásában, fő életirányában leli magyarázatát.

Csakhogy az is világos, hogy éppen a vallási élet lévén centruma az egész nemzeti létnek is a zsidóknál, vagy még világosabban, a nemzeti lét csak külső összetartó héja a vallási életnek: a pharisaeusok és sadducaeusok két pártja belejátszott minden politikai eseménybe is. Mennél jobban fitogtatták amazok az életszentséget, mennél ragyogóbb szinekkel festették a Messiás jövő földi országát, mennél tüzebben izgatták a népet később az idegen, tisztátalan rómaiak ellen: annál előkelőbbben huzódtak vissza emezek az ujitásoktól, annál kevesebbet törődve a jövővel, élvezték a jelent, s annál számitóbban alkalmazkodtak az adott politikai viszonyokhoz. Az uralmat, a befolyást a népre így természet-

tesen a pharisaeusok ragadták magukhoz, ők fejezték ki a nép hangulatát, ők voltak a közvélemény¹.

Ezek után tehát már értjük, hogy midőn Hyrcanus a sadduceusokhoz fordult, s a pharisaeusok befolyását mind szűkebb mederbe iparkodott szorítani: elfordult tőle a nép szeretete, sőt gyűlöletté változott át.² Ezt megszüntetni éppen nem volt alkalmas az a későbbi tette, melylyel Dávid király sirjából kincseket vett ki, hogy háborui, építkezései költségét fedezhesse.

Mindazáltal, annyira meg volt már is szilárdulva a Hasmonaeus ház uralma, hogy kormányváltásra gondolni sem mert senki, még Hyrcanus nemsokára bekövetkezett halálakor sem, ellenkezőleg mindenki természetesnek találta, hogy a megholt fejedelem helyére legidősb fia *Judas Aristobulos* lépjen (106. Kr. e.)

Ez a zsidó-görög név szomorú határvonalat jelez a Hasmonaeusok eddig dicső, de ezután gyászos két korszaka között. Ő miért, hogy a földön a szerencse és boldogság nem állandó! Mert az emberek megfélemedeznek Istenről s az ő törvényeiről. A zsidók új aranykora az ő hitűségöknek, törvénytiszteletöknek volt jutalma: de hamar véget vetett annak a törvénszegés, az Istentől való elfordulás. Az egykor jeles elődöknek késő unokái, mint egy kitűnő biblikus mondja, „nemcsak utánozták a pogány királyok erkölceit, hanem részben még túl is haladták azokat természetellenes kegyetlenségekben, dőzsölésben, perfidiában; ahelyett, hogy Israel szellemi életének szilárd támaszai lettek volna, csak zavarták, gátolták, elnyomták, feldúlták azt.“³ Nagyon is igaz ez Aristobulosra nézve. Első

¹ Volt még egy harmadik felekezet is, az *Essenusoké*, de ezek a politikára éppen nem folytak be, hanem csendes visszavonultságban éltek, ima, elmélkedés és munka közt töltve napjaikat. Mindazonáltal később visszatérünk reájok.

² Joseph. Flavius *Antiqu. jud.* XIII. 10.

³ Haneberg *Gesch. d. bibl. Offenb. Regensburg, 1863. 445. 1.*

dolga volt, saját édes anyját, kitől koronáját féltette — mert ő már királyi czimet vett fel — börtönbe zárni s éhhalálra kárhoztatni, fivérei közül egyet megöletni, s többit elzáratni. Mi lett volna e kis zsarnokból, ha tovább uralkodik, mint egy eszten-deig!¹

Halála megnyitotta fivéreinek börtönét, akik közül *Alexander Jannaeus* kiáltatott ki királylyá. De ennek uralkodása (105—78.) sem mondható szerencsésnek; mert ugy harczias természete, melynek folytán minduntalan apróbb-nagyobb csatározásokba kelle bocsátkoznia, mint atyjától örökölt gyűlölete a pharisaeusok iránt, kik pedig most még jobban, mint valaha voltak hangadók a nép előtt, sok bajt okoztak neki. A mellett ő is kegyetlen volt, megölte egyik fivérét, — mi természetesebb, mint hogy teljességgel népszerűtlenné lett? Ez a népszerűtlensége immár akkora mérveket öltött, hogy egy alkalommal nyilvános helyen insultáltak már őt, mire ő aztán valóban állatias zsarnokságra ragadtatta magát, nem kevesebb, mint 6000 zsidót gyilkoltatott le! Erre meg polgárháboru ütött ki, melyben ötvenezer zsidó esett el, — s midőn a lázongók még mindig nem nyugodtak meg, a dühös Alexander saját szemei előtt feszítettett keresztre nyolczvan előkelő zsidót, kiirtva ezek családjaikat is!² Valóban véres lapok ezek Israel történetében, gyászosan tanuskodók amellet, hogy az isteni törvényeknek megvetése, a földiekbe való teljes elmerülés s a pártoskodás szelleme, mikép teszi tönkre a legvirágzóbb, legboldogabb nemzetet!

Későn látta be Alexander, hogy az uralkodó párttal, a pharisaeusokkal dacolni nem lehet. Halálos ágyán nagyon lelkére kötötte nejének, Saloménak, (ki szin-

¹ Hogy Strabo mégis talál rajta dicsérnivalót, onnét magyarázandó, mert Aristobulos igen nagy barátja volt a görögöknek, V. ö. Jos. Flav. XIII. 11.

² Jos. Flav. i. m. XIII. 13.

tén a görög Alexandra névvel szerette magát nevezetni): hogy béküljön ki a pharisaeusokkal, sőt legyen elnéző még netáni tulkapásaikkal szemben is. De azért a maga nevét és emlékét nem volt már képes a gyalázattól megtisztítani, mindig mint „dühöngőt,“ (*θραξιδης*) emlegette őt az utókor.¹

Az özvegy *Alexandra* tehát vajmi nehéz körülmények közt vette át a kormány gyeplőit (78-ban). Ő, szegény, követve haldokló férjének tanácsát, a pharisaeusok karjaiba vetette magát, de azért még sem élt boldog napokat. Két fia volt, Hyrcan és Aristobul, kiknek természete, hajlamai teljesen elütöttek egymástól. Hyrcant az ő csendes, szelid modora nagyon alkalmassá tette a főpapi méltóságra, de nem a kormány vezetésére; viszont Aristobul tüzes vérmérséklete, vakmerő természete arra látszott alkotva lenni, hogy ő álljon az ügyek élére. E két különböző, sőt ellentétes természetben már el volt vetve a testvérháború mérges csirája. A forrongó pártoknak heve pedig nem engedte soká késni e csirának kifejlését. A pharisaeusok hatalmára már rég féltékeny sadduceusok örömmel fogadták táborukba a dicsőségszomjas Aristobult, aki már anyja életében jelentékeny hatalomra is tett szert, annak nemsokára bekövetkezett halála után pedig (69-ben) egyenesen hadat üzent fivérének. A szelid Hyrcan, a maga részéről szívesen lemondott volna minden igényéről a trónra, s megelégedett volna a főpapi méltósággal, sőt a békének még ezt is örömmel hozta volna áldozatul: de nem bírta magát mások befolyásától függetleníteni, olyanokétól, akik a szegény, kevés önállósággal bíró embert saját előnyükre akarván eszközül használni, éppen nem riadtak vissza a testvérharcz lángjainak szításától.

Élt ez időben a Hasmonaeusok udvarában egy

¹ U. o. XIII. 14.

előkelő idumaeus,¹ Antipater nevű. Gazdag, eszes, cselszövő volt ez az Antipater, aki igen jól látva, mi van készülöben, messze előre számított, miként a politikában szükséges, — és az ifju II. Hyrcannál annyira behizelegte magát, hogy ez őt teljes barátságára méltatta. Ez az Antipater a zavarosban akaráván halászni, nem engedte a viláért sem, hogy a szelid lelkületű Hyrcan visszavonuljon, miként szeretett volna, bátyja támadásai elől; — harczot kívánt ő minden áron. Nap-nap után azt a gyanut csepegtette barátja szívébe, hogy Aristobul az ő életére tör, és nem nyugodott addig, amig Hyrcan beleegyezését nem adta, hogy Aretast, Arabia királyát segítségül hiva, fegyveresen fog ellenállni bátyjának.

A csatározások megkezdődtek a két testvér között, s változó szerencsével folytak. Nem időzünk hosszasan a testvérháború szomorú részleteinél, hanem annál a fordulópontnál folytatjuk elbeszélésünket, midőn végre is, mindkét fél, hogy valahára egyik vagy másik az uralom biztos birtokába jusson, a ravasz Antipater tanácsára egy hatalmasabb forumhoz fordulni látta a legtanácsosabbnak, Pompejusnak, a híres római hadvezérnek, akkor éppen Damaskusban időző proquaestorához, M. Aemilius Scaurushoz.

Mert ez időben nagy dolgok történtek ám a Keleten. Már fönebb említettük, hogy a rómaiak betették lábukat Ázsiába, — s ahová ők egyszer behatoltak, onnan ugyan ki nem vonultak, hanem ellenkezőleg mindig nagyobb és nagyobb tért iparkodtak foglalni. Azóta, hogy a syr nagyhatalmat megtörte (190-ben, a magnesia-i ütközetben) és Macedoniát elnyomta (167-ben a pydni csatában), sok idő telt el, s ezt a sok időt Róma nem hagyta el-

¹ Az idumaeusokat, mint fönebb említettük I. Hyrcan János hódította meg, s a körülméletlésnek is alávetve őket, egészen assimilálni akarta a zsidókkal.

mulni felhasználatlanul. El volt ugyan foglalva ott-honi bajaival, viszályaival — tudjuk, hogy azóta dúltak a gracchusi nyugtalanságok (121.), ezek után a Marius és Sulla közti polgárháboru ütött ki (87.). majd meg Spartacus rabszolga-lázadása (71.), pár évre rá ismét Catilina összeesküvése izgatta a kedélyeket (65.): de azért Róma szemmel tartotta már kivivott eredményeit.

Hasonlókép több ízben utaltunk már a Seleucidák családi veszekedéseire is, melyek Antiochus Epiphanes óta, tehát immár 80 éven át mind jobban elmérgesedtek, míg végre odáig vitték a dolgot, hogy a syrek fellázdak, felforgatták az egész országot, s koronájukat felajánlották az örmény királynak Tigranesnek, (75 körül Kr. e.) aki, mellesleg mondva, veje és szövetségese volt a világtörténelemből jól ismeretes Mithridatesnak.

Ez a Mithridates pontusi király már többször adott dolgot a rómaiaknak, akik őt ugyan mindannyiszor megverték, de azért veszélyes embernek tartották. És méltán, mert minden veresége után újból felkelt, s újból zavargásokat idézett elő. Elvégre is, hogy mindenkorra elvegyék kedvét Rómával kikötni, erős sereget küldöttek ellene Pompejus vezérlete alatt, mely őt aztán ártalmatlanná is tette (66.). Utána mindjárt Tigranesra került a sor.

A rómaiak semmi esetre sem türhették, hogy Syria trónján Mithridatesnek egy szövetségese üljön, s hogy így az ő ázsiai hódítmányai veszélyeztetve legyenek, — gyökeres orvosláshoz fogtak tehát, és Syriát, semmi figyelemben nem részesítve a még netán jogigényekről álmódó Seleucidákat, egyszerűen elfoglalták a maguk számára; Tigranesnek pedig értésére adták, hogy meg kell elégednie régi országával, Armeniával.

Syriát Pompejus azonnal római tartományná tette, római módra szervezte, és így jutott Pompe-

jus embere, Aemilius Scaurus Damascusba. — Mivelhogy pedig a Machabeus Judás ideje óta a zsidók, mint a rómaiak barátai, és, — eddig bár csak platonikus — szövetségesei gyanánt tekintettek: nagyon könnyű megmagyarázni, hogy Antipater, kinek érdekében volt a csomó megoldását siettetni, a római ember elé vitte a kényes, de reá nézve szép reményekkel kecsegtető ügyet.

A proquaestor nem soká vizsgálta a dolgok mibenlétét, hanem csakhamar a reá jobb benyomást tevő Aristobulnak adott igazat, s hogy ítéletének nyomatékot is adjon, Hyrcant nyílt csatában megverte, Aristobult pedig királyi méltóságában megerősítette.

Az így létrehozott állapotok mindazáltal még mindig nem voltak a véglegesek, — hisz maga Antipater sem lett volna ügyes számító, ha nem egészen más eredményt eszelt volna ki.

Pompejus, bevégezve a Mithridates elleni háborút, maga jött Damaskusba, és ekkor érkezett el Antipater órája. Értett hozzá, pompás ékesszólásával megnyerni védecze, Hyrcan számára a hatalmas római hadvezérnek jóindulatát, — sőt annyira fel tudta kelteni ennek érdeklődését a bonyolódott ügy iránt, hogy a két czivakodó fivért személyesen óhajtotta maga előtt látni.

Egy ily hatalmas és hirneves férfinak óhaját mellőzni nem lehetett. 63-ban mindkét fivér megjelent Pompejus előtt, s ez alkalommal Aristobul azzal a meggyőződéssel volt kénytelen az ő színe elől távozni, hogy a tekintélyes római nem az ő embere. De amily vakmerő, és harczias volt, még egy Pompejus szava előtt sem akart meghajolni, — kész volt vele is daczolni. Fegyvert ragadott, s fegyverrel akarta ügyét még a római hatalom ellen is megvédeni. Hiu törekvés! Pompejus is utnak indította embereit, sőt személyesen állott élökre, Jeruzsálemet,

mi több, a templomot magát, hová Aristobul menekült, három hónapon keresztül megostromolta, egy szombati napon¹ be is vette, Jeruzsálem falait nagyrészt lerontatta, Aristobult elfogta és számos másokkal együtt Rómába hurczoltatta, és nagy vérontás után teljes érvényt szerzett szavának, midőn *Hyrcont* főpappá és ethnarchává kinevezte, egyszersmind a „socius atque amicus populi Romani“ czimmal tüntetvén őt ki. Ez alkalommal történt, hogy a pogány Pompejus, a szentek szentjébe is belépett, ami a zsidók szemében természetesen borzasztó istenkisértés volt, — de volt benne annyi nemesség, hogy a templom kincseit érintetlenül hagyta.

Az a nap, melyen Jeruzsálem Pompejus által bevétetett, (63.) fontos nap a mi történetünkre nézve. *E nap száz esztendőre előre eldöntötte Palaestina sorsát.* E naptól kezdve *adótt fizetett* Jeruzsálem, a szent város, s vele egész Judaea, a pogány rómaiaknak, Pompejus egy parancsszavára. E naptól kezdve vége volt Judaea szabadságának, vége függetlenségének. Nem lett ugyan még római provinciává, a synedrium a főpappal élén, pro forma, intézte ugyan a folyó ügyeket: de igenis adófizető tartományyá lett, amelyet Pompejus Scaurusnak, ekkor már Syria helytartójának, különös figyelmébe ajánlott,² s amelyre a római hatalom most már, hol távolabbról, hol közelebbről, de *állandóan befolyást gyakorolt.* E nap vetett véget örökre annak a kölcsönös jóindulatnak is, melylyel a Makkabeusok idejétől, mint említettük, a két nép, a római és a zsidó, egymás iránt viseltetett.

És Antipater? Ó, ő eme zavaros időkben igen jól érezte magát. Nem lehet csak felületesen tárgyalnunk az ő szerepét; mert ez a szerep, ez a közvetítői szerep a rómaiak és a zsidók közt nagyon fon-

¹ Némelyek szerint éppen az expiatio napján. V. ö. Hausrath Neutestam. Zeitgesch. I. 212. 1.

² Jos. Flav. i. m. XIV. 4. 5.

tos arra az egész, világtörténelmi jelentőségű szá-
zadra, amelyről éppen szólunk.

Nos tehát, Antipater kettőztetett erővel dolgozott, hogy eddigi fáradozásainak gyümölcsseit mihamarább élvezhesse. Hisz eddig is minden törekvése odairányult, hogy összekúszálván a zsidók közügyeit, alkalmas pillanatban aztán a maga és családja számára szerezze meg a hatalmat, a rómaiak kegyes beleegyezésével. S meg kell vallani, hogy ennek az embernek ügyessége mellett még roppant szerencséje is volt.

Mert, ha Rómában ezidőtájt rendezett viszonyok vannak, talán még sem ment volna minden oly simán, ahogy azt Antipater kieszelte; — de így, miután maguknak a rómaiaknak éppen ez a korszaka vajmi viharos volt, annál könnyebbé vált dolga a ravasz idumaeusnak.

Pompejus 61-ben nagyszerű triumphust ünnepelt Rómában. Mithridates gyermekei mellett, Aristobul a zsidó fejedelem és családja is diadalszekere előtt haladtak. Három világrészben tizenöt országot, 400 várost győzött le! Dicsősége halhatatlannak látszott. Ámde ki ne ismerné a nép kegyeinek változóságát, kivált a római nép kegyeiét? Aközben, hogy Pompejus a Keleten szerzett hirt, dicsőséget a római névnek, és kincseket hazájának: otthon a népnek egy új bálványa támadt, a szellemdús Julius Caesar személyében, aki nemcsak a háboruban, hanem a békében is ki tudott tűnni, és nyájas modorával magának mindenkit lekötelezni. Egyik tisztség a másik után ruháztatott reá, s ő mindegyiknek pompásan megfelelt. Pompejust bántotta, sértette mindez; — de elfojtotta érzelmeit, s inkább Caesar *mellett* akarta a nép előtti tekintélyét fenntartani, mintsem hogy *ellene* foglalva állást, azt egészen kockára tegye. Szövetséget kötött tehát vele, s még a gazdag Crassust is felvéve a szövetségbe, megalakította így az u. n. első triumviratust (60.). Hanem azért

az elfojtott irigykedés mégis csak utat tört magának, Caesar és Pompejus nemsokára már mint dühös vetélytársak állottak szemközt egymással.

Amint a nád hajlik ide-oda, a szél által ingatva, úgy simult Antipater is egyik vagy másik római nagyur felé, aszerint, amint annak szerencsecsillaga felragyogott, vagy elhalványult, amely lényeges körülményt ő mindig nagyon feszült figyelemmel kísért. Ezt legjobban fogjuk látni, ha történetünk fonalát újból felvesszük.

Midőn Pompejus Aristobult elfogta, vele együtt két fiát is foglyul ejtette, Alexandert és Antigonust. De utközben Róma felé, az elsőnek sikerült megszöknie, — s ez később, szintoly harczias és vakmerő levén, mint atyja, összeszedve ennek maradék párt-hiveit, be-berontott Judaeába. És bizony Hyrcannak meg Gabinius syriai proconsulnak nem kis fáradságába került őt a táborhegyi ütközetnél (55-ben) megtörni. Ekkor meg Aristobul és a másik fiú Antigonus is megszöktek Rómából s hazajöttek, még mindig nem esve kétségbe uralmuk visszanyerhetése iránt. És ez, egyidőre legalább úgy látszott, hogy nem is tartozik a lehetetlenségek közé.

Eközben Pompejus népszerűsége s ezzel együtt hatalma is, leáldozóban volt, Julius Caesaré pedig, az ő vetélytársáé, eddig hallatlan módon emelkedett. Ez időre esik az ő átkelése a Rubiconon, a híres „alea jacta est“ mondással (49.), továbbá a pharsalusi csata, melyben Caesar teljesen legyőzte Pompejust, aki Egyiptomba menekült, de ahelyett, hogy segítséget nyert volna, mint remélte, — a partralépéskor meggyilkoltatott. (48.) Mi természetesebb tehát, mint hogy a Pompejus által elejtett, üldözött Aristobul védelmet és jóindulatot talált Caesarnál? De nemcsak platonikus védelmet és jóindulatot értünk, hanem két légió képében nagyon is megtestesült jóindulatot és védelmet, melyekkel Aristobul a már kifáradt, kimerült

Palaestinában bizonyynyal juthatott volna valamelyes eredményre, ha hamarjában Pompejusnak még mindig élő hivei által meg nem mérgeztetik. Fiát, Alexandert erre könnyű volt elfogni, és mint lázadót lefejezni.

Ekkor aztán Antipater is érkezettnek látta az időt, egészen megfordítani szekere rúdját, és teljesen a győztes Caesar pártjára állani. Minden ügyességét oda összpontosította, hogy Caesarnál magát behízelegje. E célból az egyiptomi zsidókat jól megdolgozta Caesar javára, maga is egy kis sereggel Caesar segélyére jött, aki ekkor éppen Alexandria körül csatározott, egy Ptolomaeida ellen, — s oly eszélyesen vitte a dolgát, hogy Caesar kegyeit teljes mértékben kivivta úgy a zsidók számára, mint főleg maga magának; elannyira, hogy amit tán maga sem remélt ily gyorsan, kineveztetett Judaea procuratorává, (*ἐπίτροπος*), kineveztetett továbbá római polgárrá, a rómaiak szolgálatában szerzett érdemei pedig Alexandriában egy ércoszlopra vésettek! (47.) Ime, mikép arat sikert az ügyességgel párosult kintartás!

Elnyerte tehát Antipater, amit hosszú évek, mit mondok, évtizedek során át annyi fáradsággal, oly szívós kitartással keresett, a hatalmat Judaeában. Elérte célját, megjutalmazva érezte magát munkájáért.

A Hasmonaeusok uralmának vége lett mindörökre, hisz az annyit küzködött, annyit szenvedett, magamagában meghasonlott család már nagyon meg is fogyott. A tehetetlen Hyrkanon kívül az egy Antigonus, II. Aristobulus fia volt még csupán életben, s a lefejezett Alexandernek kiskoru gyermekei; de ezek már nem látszottak veszedelmeseknek az új uralkodó-családra, az idumaeus Antipater családjára nézve.

Mielőtt a Hasmonaeusok családjától végbúcsút

vennénk, nem fog ártani könnyebb áttekintés végett annak családfáját ideiglatnunk:

Mathathiás, a hős pap

János, Simon, Judás a Makkabeus, Eleazar, Jonathás

Joannes Hyrcanus

Judas Aristobulus, Alexander Jannaeus

Hyrcan, Aristobul (II.)

Antigonus, Alexander

Aristobul (III.), Mariamne (Heródes neje.)

E családja nem teljes persze, mert ama származékokat, melyek a történetben nem szerepeltek, nem neveztük meg.

(Folyt. köv.)

ÉSZREVÉTELEK A „FELOLDOZÁS ÉS UTOLSÓ-KENET“ CZIMŰ CZIKKRE.

Irta BALICS ANTAL.

A «Magyar Sion» 1890. évi 12. füzetében Spuller Gyula azon tételt védelmezi, hogy a beteget, ki gyónási szándékának és bánatának semmi jelét nem adja, *nem lehet* feloldozásban részesíteni, hanem *közvetlenül* az utolsókenet szentségét kell neki feladni. E tételét pedig így okolja meg: Mert az utolsókenet eltörli a halálos bűnöket is, ha azokat a beteg meg nem gyónhatja. Nem kell tehát, így következ-

tet ő, előrebocsátani a feltételes föloldozást, sőt szerinte e föloldozás érvénytelen.¹

Tagadom e következtetésnek, illetve a fennebbi tételnek helyességét, bár elismerem, hogy az utolsókenet esetleg a halálos bűnöket is eltörölheti.

Midőn ugyanis keresztelt egyéneknél bűnbocsátásról van szó, *mindenekelőtt* azon szentséghez kell folyamodni, melyet az Ur Jézus ily szavakkal: „*a kiknek bűneit megbocsátjátok, meg vannak bocsátva, a kiknek megtartjátok, meg vannak tartva*“ — e célra rendelt. Ez pedig a töredelem szentsége. Azért mondja a tridenti zsinat: «Etenim pro iis, qui post baptismum in peccata labuntur, Christus Jesus sacramentum instituit poenitentiae.» Általánosan szól a zsinat, semmi különbséget nem tévén egészségesek és betegek, eszméletnél és már eszméleten kívül levők között. Azután folytatja: «Unde docendum est, christiani hominis poenitentiam post lapsum multo aliam esse a baptismali, eaque contineri non modo cessationem a peccatis, . . . verum etiam eorundem sacramentalem confessionem saltem in voto et suo tempore faciendam, et sacerdotalem absolutio-*nem.*»² Ismét nem tesz különbséget a zsinat a «sacerdotalis absolutio»-ra nézve, vajjon eszméletnél, vagy már eszméleten kívül van-e az illető egyén; tehát annak szükségessége mind az egyik, mind a másik esetben fenforog. Miért is a tridenti zsinat a töredelem szentségét azokra nézve, kik a keresztség után a kegyelem állapotát elvesztették, oly szükségesnek mondja, mint a keresztséget a meg nem ke-

¹ Az egyházi tan ezen tekintetben teljesen ki van fejtve. Hogy mi a töredelem szentségének anyaga, azt a trienti zsinat adja elénk. Ha az anyag nincs meg, természetesen a szentség valóságban ki nem szolgáltatik. De hogy megvan-e az anyag az eszméletlenül fekvő betegnél, azt nem tudni, s azért a morális szerint, meg kell a föloldozást is adni. De ép oly szükséges az ily föloldozás után az utolsókenetet is kiszolgáltatni, mert a föloldozás érvénye kétséges. Jóllehet mindkét szentséghez szükséges a bánat, de a töredelem szentségéhez megkívántatik a bánat külső nyilvánítása, mint anyag, az utolsó kenet pedig ez nem kívántatik meg, s azért *biztosabb szentség ily körülmények közt az utolsókenet*, mint a penitencziatartás. — Szerk.

² Sess. VI. cap. 14.

reszteltekre nézve. «Est autem hoc sacramentum poenitentiae lapsis post baptismum ad salutem necessarium, ut nondum regeneratis ipse baptismus.»¹ Már pedig a keresztség szükségességére vonatkozólag ekkép nyilatkozik a zsinat: «Quae quidem translatio (t. i. in statum gratiae) post evangelium promulgatum sine lavacro regenerationis aut eius voto fieri non potest.»² Mi következik ebből? Az, hogy azok, kik a keresztség után halálos bűnbe estek, *a töredelem szentsége vagy ennek óhajta nélkül* a kegyelem állapotába nem juthatnak.

Ha tehát a töredelem szentsége ennyire szükséges, mikép lehetne akkor azt a halállal tusakodóknál, kik a kegyelem állapotára leginkább rászorulnak, mellőzni?

Pedig mégis lehet mellőzni, válaszolja t. ellenfelem; mert, ugymond, az utolsókenet is eltörli a halálos bűnöket. Igen ám, de minőket? Bárminőket! Nem bizony. Hanem csakis azokat, melyek *a töredelem szentségének fölvétele után* bármi oknál fogva még a beteg lelkén megmaradtak.

Ezt pedig bebizonyítom ugyanazon tekintélyekből, melyekre t. ellenfelem saját álláspontjának igazolása végett téves felfogás mellett hivatkozott.

1-ső tekintély a szentírás, nevezetesen sz. Jakab apostol, ki az utolsókenet egyik hatását ekkép jelzi: «Si in peccatis sit, remittentur ei.» Mi következik ebből? Az-e, hogy, ha valaki már gyónni nem tud, mert önkivüli állapotban van, őt a szentségi feloldozásban ne részesítsük, hanem ezt mellőzve, csupán az utolsókenetet szolgáltatassuk ki neki, minthogy si in peccatis sit, ugyis remittentur ei? De ha ez állhatna, miért ne állhatna akkor az is, hogy mellőztessék a szentségi feloldozás akkor is, ha a beteg még eszméleténél van s gyónni is tud, minthogy az apostol szavai szerint si in peccatis sit, ugyis remittentur ei? De ez utóbbit, dicséretére legyen mondva, már t. ellenfelem sem írja alá, habár a következetesség így is hozná magával. Kell tehát valami bökkenőnek lenni a dologban. Ez pedig az apostol «si»

¹ Sess. XIV. cap. 2.

² Sess. VI. cap. 4.

szócskájában rejlik. Szent Jakab ugyanis *nem föltétlenül* mondja, hogy az utolsókenet eltörli a bűnöket, hanem csak *föltételes*en, «si in peccatis sit.» Hogyan? Hát szent Jakab apostol föltételezi, hogy a pap az utolsókenet kiszolgáltatása végett oly emberekhez is hivatik, kiknek semmi bűnük nincsen? Ő mint istenileg ihletett író ne tudná-e, a mit a másik ihletett író ily módon fejez ki: «Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus et veritas in nobis non est»¹ De hisz maga sz. Jakab apostol is mondja: «In multis offendimus *omnes.*»² Ha tehát az utolsó kenetre vonatkozólag mégis így szól: «si in peccatis sit,» akkor ennek más értelme nem lehet, mint az, hogy, ha azon szentség fölvétele után, mely tulajdonképpen a bűnök bocsánatára van rendelve, t. i. a töredelem szentségének fölvétele után is bármiféle oknál fogva (pl. ha ezt a saját vagy a kiszolgáltató hibájánál fogva érvénytelenül vette volna fel, vagy újabb bocsánatos, vagy oly halálos bünt követett el, melyre már nem emlékszik, vagy melyet már nem gyónhat) bűnökben volna a beteg, ezek neki az utolsó kenet által megbocsáttatnak. Tehát sz. Jakabnak «si in peccatis sit» szavai föltételezik, hogy a beteg, kinek az utolsó kenet feladandó, a töredelem szentségében már részesült; miért is kell, hogy ez utóbbi mindenkor megelőzze amazt.

2-ik tekintély a trienti zsinat. Ez az utolsókenet hatására vonatkozólag a többi közt mondja: «Unctio delicta, si qua sint adhuc expianda, . . . abstergit.» Nem éppen úgy beszél-e itt a zsinat, mint fennebb sz. Jakab apostol? Éppen úgy («si»), sőt még világosabban az «adhuc» szócska hozzáadásával. Mit jelentenek itt a «si» és az «adhuc» szavak? Semmi mást, mint azt, hogy a beteg, ha annak daczára, hogy már részesült azon szentségben, mely a bűnök expiálására rendeltetett, t. i. a töredelem szentségében, mégis bizonyos oknál fogva volnának még expiálandó bűnei, ezek neki az utolsókenet szentsége által elengedtetnek. Te-

¹ Joan. 6, 8.

² Jac. 3, 2.

hát a trienti zsinat is megköveteli, hogy a beteg, mielőtt az utolsókenetet fölvenné, előbb mindig a töredelem szentségében részesíttessék.

3-ik tekintély a Catech. Romanus. Ez az utolsókenetről mondja: «Peccata et *imprimis* quidem leviora, venialia remittit. Exitiales enim culpaе Poenitentiae sacramento tolluntur. Neque enim hoc sacramentum (extr. unct.) *primario loco* ad graviorum criminum remissionem institutum est, sed Baptismus tantum et Poenitentia vi sua hoc efficiunt.» E szavakból Sp. ur azt következteti, hogy az utolsókenet, ha nem is első, de mégis *másodsorban* szintén eltörli a nagy bűnököt, miértis ha a beteg eszméletlen állapotban levén, gyónási szándékának s bánatának semmi jelét nem adja, minden feloldozás mellőzésével közvetlenül az utolsókenet szentségében részesítendő. Ez érvelés csak akkor állhatna meg, ha az eszméletlen betegek, kik állapotuk miatt a bánat külső jelét nem adhatják, egyáltalán képtelenek volnának a töredelem szentségének fölvetelére. De, amint alább tüzetesebben látandjuk, ezt állítani nem lehet; miértis ily betegeknel is az utolsókenet előtt előrebocsátandó a szentségi feláldozás által az a szentség, mely a nagy bűnök eltörlését *primario loco* eszközli, t. i. a töredelem szentsége.

4-ik tekintély sz. Tamás. Ezt Sp. Gy. így idézi: «Si invenerit (unctio) peccatum aliquod vel *mortale* vel veniale, quoad *culpam* tollit ipsum; dummodo non ponatur obex ex parte recipientis.» Ebből aztán idéző ur azt következteti, hogy az eszméletlen betegnél élégséges az utolsókenet is a töredelem szentsége nélkül. De kérdem, ezt tanítja-e szent Tamás is? Éppen nem. Mert ez az utolsókenetről ezeket mondja: «*Principaliter* hoc sacramentum est institutum ad sanandum infirmitatem peccati. Et ideo hoc sacramentum non datur contra defectus, quibus *spiritualis vita* tollitur, scilicet contra peccatum originale, vel *mortale*. S azért, mint alább mondja, csak „*ex consequenti, si invenit peccatum aliquod* vel *mortale*, vel veniale, quoad culpam tollit ipsum.» Szent Tamás szerint tehát az utolsókenet főrendeltetése nem a bűnöknek, hanem a bűnök káros maradvá-

nyainak eltörlése, és csak esetleg, ha találna még a beteg lelkén, törli el a bünt. „*Principalis effectus huius sacramenti, mondja röviden összegezve a fentebb mondottakat, est remissio peccatorum quoad reliquias peccati, et ex consequenti etiam quoad culpam, si eam inveniat.*“ Vagyis szent Tamás az utolsókenetről épügy nyilatkozik, miként, mint fentebb láttuk, sz. Jakab és a tridenti zsinat nyilatkoznak. Tehát szent Tamás szerint is az utolsókenetet mindig meg kell előznie a töredelem szentségének. Ezt különben ő egész nyíltan is kimondja e szavakkal: «*Et ideo quia poenitentia est principaliter instituta contra actuaalem culpam, quodcunque aliud sacramentum actuaalem culpam debeat ex consequenti (mint az utolsókenet is), non excludit necessitatem poenitentiae.*»¹ Ez elég világos és határozott beszéd.

5-ik tekintély Gury. Ez az utolsókenetre vonatkozólag ezt a kérdést veti fel: «*Quaenam dispositio requiratur ad huius sacramenti susceptionem?*» Nem arról van itt szó, hogy a *pápnak* minő kötelmei vannak a beteggel szemben, hanem egyedül arról, hogy a *betegnek* minő *lelkülettel, előkészülettel* kell birnia, hogy az utolsókenet szentségét üdvösen fölvehesse. S erre nézve mondja nagyon helyesen Gury: Azon esetben, ha a beteg halálos bűnben volna, meg kell előbb gyónnia; ha pedig a beteg már nem gyónhatnék, akkor legalább *tökéletes bánattal* kell birnia, «*contritio saltem praecedat*»; sőt ez esetben elégségesnek látszik a *tökéletlen bánat* is, «*in tali casu ipsa attritio sufficere videtur.*» Ismétlem: Gury itt nem a *pap teendőiről*, hanem egyedül a beteg *dispositiójáról, lelkületéről* szól. Nem lehet tehát Gury fentebbi szavaiból azt következtetni, hogy az önkivüli állapotba jutott beteg a szentségi feloldozás mellőzésével csak az utolsókenet szentségében részesítendő. Mert a ki ily esetben, Guryre támaszkodva, a szentségi feloldozást mellőzendőnek állítja, annak, ugyancsak Guryre támaszkodva, mellőzendőnek kellene állitania *magdt az utolsókenetet* is, minthogy Gury szerint az utolsókenetet

¹ Summa, III. Par. Suppl. Qu. 30.

a *contritió*nak, vagy legalább is az *attritió*nak meg kell előznie, már pedig egy önkivüli állapotban levő betegnél sem az egyikről, sem a másíkról a *pap tudmással nem bírhat*, s ennél fogva az utolsókenetet annak ki sem szolgáltathatná.

Ugy hiszem, Gury szavainak értelmezésében ennyire következetes maga Sp. Gy. sem akar lenni. A miből következik, hogy ő az értelmezésben nem helyes álláspontra helyezkedett, tévesen azt vélvén, hogy Gury a hivatolt helyen nemcsak a beteg lelkiületéről, lelki állapotáról, hanem *együttal a pap teendőiről* is szól — hisz nyíltan is megjegyzi czikkező ur: «NB. nem mondja: *absolutio praecedat*» — holott Gury *csakis* az előbbiről, t. i. a beteg dispotiójáról, lelkiületéről nyilatkozik. Lássuk ezt példában. A beteg reggel meggyónt s megáldozott: de a nap folytán halálos bünbe esett, estefelé pedig hirtelen oly rosszul lett, hogy eszméletét is elveszté. A rokonok papot hívnak! ez megjelenik, s a betegnek azon gondolatban, hogy ugyis az nap gyónt, a szentségi feloldozás előrebocsátása nélkül feladja az utolsókenetet, mire aztán a beteg egy-két percz mulva kiadja lelkét. Kérdés, használt-e az utolsókenet az elköltözöttnek? Attól függ, vajjon volt-e *contritió*ja, vagy legalább is *attritió*ja az utolsókenet fölvétele előtt. — S ily esetekre vonatkozik értekezése végén Spuller urnak ezen idézete is: «*Ex hoc colligunt theologi, fieri posse, eum per hoc sacramentum (extr. unct.) salvari, qui alioquin esset damnandus.*»

Hogy Gury fennebbi szavait helyesen értelmeztem, midőn azokat nem a pap teendőire, hanem *csakis a beteg lelkiületére* vonatkoztattam, és hogy ennél fogva tévedett Spuller ur, midőn Gury tekintélyére támaszkodva az eszméletlen betegeknel a szentségi feloldozást mellőzendőnek állította: hadd bizonyítsa ezt maga Gury, ki így szól: „*Absolvendi sunt sub conditione moribundi omnes sensibus omnino destituti, qui christiane vixerunt, etsi nullum signum doloris nec petitionis confessionis dederint. — Absolvendi sunt, etiam conditionate, alii moribundi sensibus destituti, qui parum christiane vixerunt.*»¹

¹ P. II. n. 506.

Spuller ur tételének igazolására még két tekintélyre hivatkozik; ezek: a kis káté és a szerkönyv.

A káté így szól: «Az utolsókenet megszerzi azon halálos bűnök bocsánatát is, melyeket a beteg már meg nem gyónhat.» A káté e tanítása, ugymond Spuller; nem volna igaz, ha az öntudatát vesztett betegnek *mindig* előbb kell adni feloldozást s ennek folytán lesznek bűnei megbocsátva. Ha ez érvelés helyes, akkor helyes az én érvelésem is, midőn mondom, hogy: a káté nem tanít igazat, hogyha Spuller szerint a beteg, *ha nem gyónhat*, de adta jelét vagy kétes jelét e szándékának és bánatának, előbb *mindig* (feltétlenül vagy feltételesen) *feloldozandó*. Azonban ez érvelésemet Spuller nem fogja helyesnek elismerni, és pedig joggal; azért ép oly joggal nem ismerhetem el én sem az ő érvelését. A káté ugyanis fennebbi szavaival nem a papnak ad instructiót, hanem csak az utolsókenet hatását jelzi bizonyos esetekben. Már fennebb az 1. és 5. pont alatt említettem ilyen eseteket.

A mi pedig a szerkönyvet illeti, ez a papnak ily utasítást ad: «Illud imprimis ex generali Ecclesiae consuetudine observandum est, *si tempus et infirmi conditio permittat*, ante extremam unctionem Poenitentiae et Eucharistiae sacramentum infirmis praebatur.» Ebből Spuller azt következteti, hogy a beteg, *ha állapota nem engedi, hogy gyónják és áldozzék*, — csak az utolsókenet szentségében részesítendő, minthogy, ugymond, a szerkönyv távolról sem említi, hogy a beteg előbb föltételesen feloldozandó.

Ez bizony, engedelmet kérek, egy kissé furcsa következtetés, a miről maga Sp. ur is bizonyára meg fog győződni, ha e következtetését szembeállítja saját tételeivel, melyek így hangzanak: a) „*Ha a beteg nem gyónhat*, de adta jelét e szándékának és bánatának, *előbb föltétlenül feloldozandó*; b) ha ezeknek kétes jelét adja, *föltételesen feloldozandó*.” Lám, tehát ő maga is eltér a szerkönyvtől, midőn a beteget, *ki nem gyónhat*, az utolsókenet előtt *feloldozandónak* mondja, jóllehet a szerkönyv a feloldozást nem is említi. Ily visszás helyzetbe pedig önmagával ugy

került Sp. ur, hogy fennebbi következtetésében tullött a czélon. A szerkönyv ugyanis fent hivatolt szavaival csak arra utasítja a papot, hogy a provisióknál *rendes körülmények között* — si tempus et infirmi conditio permittat — tartsa magát az egyház általános szokásához, mely szerint tudniillik előbb a beteg annak módja szerint meggyóntatandó s megáldoztatandó, és csak azután részesítendő az utolsókenet szentségében. Erről és semmi egyébről nem intézkedik ott a szerkönyv. Nem intézkedik tehát azon esetre, si tempus et infirmi conditio *non* permittat; vagyis nem ad utasítást a papnak *rendkívüli* esetek felmerülésével, melyek különfélék lehetnek, s melyekről tüzetesen a theologikus szakművek tárgyalnak, miértis ily esetekben az eljárásra nézve a kellő tájékozást a papnak e források nyomán kell birnia.

Az eddig elmondottakból tehát nyilvánvaló, hogy az utolsókenet feladása előtt a feloldozás egyáltalán nemcsak nem «főlöleges,» hanem *szükséges is*.

Spuller e feloldozást egy oly betegnél, ki bűnös voltának és bánatának semmi jelét nem adja, *érvénytelennek* is állítja. Mert, ugymond, minden szentséghez szükséges az anyag és alak; a tridenti zsinat szerint pedig a töredelem szentségének anyaga (quasi materia) a bánat, gyónás és elégtétel levén, ezek pedig az eszméletlen betegnél hiányozván, hiányzik ilyenkor a töredelem szentségének anyaga, s azért nem is érvényesülhet a szentség, vagyis nem lehet bűnbocsánat.

Erre hadd feleljek először egy példával, melyet saját tapasztalatomból meritek. Sétaközben látom, hogy az emberek nagy sebességgel a folyó felé sietnek; rosztat sejtven, magam is arra tartottam. A folyó partjára érve, azonnal világos lett előttem a csődület oka. A víz színén, félig elmerülve, egy emberi alak uszott. Végre egy pár ember ladikkal feléje közeledett, őt a vízből kiemelte, partra szállította, hol azután a vizet belőle kifolyatták, jól megdörzsölték, mire csakhamar mutatkoztak is rajta az élet jelei; ezután kocsin a kórházba szállították. Hogy ki volt az illető,

s mi módon jutott ily szánandó helyzetbe, maig sem tudom. — Most kérdem, volt-e ez esetenél nekem, mint esetleg jelenlevő *papnak*, valami teendőm? Kétségkívül. Mi? Az, hogy azt a szerencsétlent sub conditione feloldozzam. Ezt én meg is tettem, mihelyt őt a vízben megpillantottam. Nem kétlem, Spuller úr ez esetben hasonlóképp cselekszik vala. De hát nem volt-e az én feloldozásom *érvénytelen*? Spuller úr fentebbi érvelése szerint: *minden bizonynyal*. Csak lassan e kategorikus felelettel. Tegyük fel, hogy a vízbefult egyén katolikus volt, ki véletlenül, vagy akár öngyilkossági szándékból is került a folyó hullámaiba; mielőtt eszméletét veszítette volna, a borzasztó veszély közepett lelkét Istenhez emelé, bűneit szive egész hevével megbánta, és készörömost meg is gyónta volna, ha lehetséges lett volna. Ily gondolatok s érzelmek közt merült elméje az eszméletlenség homályába. Kérdem, megvolt-e itt a töredelem szentségéhez a kellő anyag, a quasi materia? Mindenesetre; mert hisz adta jelét bánatának s gyónási szándékának. Azért ez esetben az én feloldozásom is érvényes volt.

Hasonlóképp érvényes lehet, s azért *mindenesetre* megadandó a feltételes feloldozás bármiféle eszméletlen betegnél; mert fel kell tételezni, hogy az illető egyén akár még eszméleténél levén, akár esetleges világos pillanataiban bűneit bánja s azokat meggyónni is kész, habár nincs is alkalma vagy elég ereje e lelkületét világosan kifejezésre is juttatni.

Végül meg kell jegyeznem, miszerint teljesen értelmetlen előttem Spuller urnak azon állítása, hogy érvelése előtt, mely szerint az eszméletlen, s azért bűnös voltának és bánatának semmi jelét nem adó betegnél az anyag hiánya folytán a töredelem szentsége nem érvényesülhet, — meghajolnak azok is, kik a föltételes feloldozás mellett kardoskodnak. Ezt éppenséggel nem értem. Mert, kérem szépen, hogyan kardoskodhatik valaki a föltételes feloldozás mellett, hogyha azt ugyis érvénytelennek tartja? Ép elmével ezt senki sem fogja tenni. De hát megtagadom én az ép elmét Dr. Schmitt Jakabtól, kit Spuller állításának igazolá-

sára idéz? Távol legyen ez tőlem. Mert egyrészt Schmitt éppen azt mondja, amit én fennebb bizonyítottam, hogy tudniillik a föltételes feloldozást tartozik a pap megadni az eszméletlen betegnek még akkor is, hogyha rajta a bánat semmi jelét sem konstatálhatja; másrészt pedig én is igazat adok Schmittnek, midőn így szól: «*Allein die Lossprechung ist ungiltig, wenn der Kranke kein Zeichen der Reue mehr geben konnte, weil dann die Materie des Buszsacramentes fehlt*»; vagyis nemcsak magyarul, de magyarul is mondva: Az így adott feloldozás azonban *érvénytelen* azon esetre, ha a beteg a bánat felindítására *már képtelen* volt; — de erről csak a mindentudó Istennek lehet tudomása.

Fennebbi észrevételeimmal, úgy hiszem, eléggé kitüntettem, hogy igaza van a tudós moralistának, Müllernek, midőn a provisióknál ténykedő papnak követendő szabályul odaállítja: „*Quandocunque Extremam Unctionem moribundo administras, antea absolutionem sacramentalem eidem impertire non omittas.*“¹

A DARWINIZMUS.

Irta Dr. PETHŐ.

(Vége.)

A Darwinizmus tarthatlansága bölcseleti alapon.

Tegyük föl, hogy minden alak úgy keletkezett amint Darwin mondja, variabilitás, átöröklés, természeti és ivari kiválás által: mit nyertünk vele? van-e *okmagyarázatunk a szerves világról*? Nincs; ezek az «elvek» semmit sem magyaráznak. Ezek az állítólagos «elvek» csak ismétlik a tényt, — a tény pedig természetesen nem ok, hanem van neki oka: következőleg ezek az elvek is merő semmiségek.

¹ Theol. Mor. L. III. p. 374.

I. A variabilitás nem magyarázat.

Az első elv a *variabilitás elve*. Mi az a variabilitás és pedig *nem eredményében*, hanem *önmagában véve*? Senki se tud róla semmit.

A kérdésre, hogy mi ezen vagy azon változásnak az oka, azt felelik: az az oka, hogy a szerves alak *magában véve változékony*. Fogjuk fel ezt úgy, hogy a változékony-ság minden szerves alak lényegében rejtőzik; a változékony-ság ez által a szerves alak lényeges eleméül állíthatnák fel. Mit nyerünk vele? minő magyarázat támad ebből? A változékony-ság vagy teljes határozatlanságot mond minden irányban: s akkor nem tartozhatik a szerves alak lényegéhez, mert minden alak s minden lényeg határozott valami, vagy pedig *bizonyos okoktól függő tüneménysorozatot mond*: s akkor már nem magyarázat s nem is elv, hanem maga is magyarázatra szorul, melyet azon okokban meg is talál.

A változékony-ság tehát mint elv, egészen érthetetlen és semmitmondó állítás; — a változékony-ság pedig mint tény nem más, mint egyszerű természeti tünemény, mely nem ok, hanem okozat; mert hogy miért változik valamely alak, annak nem az a megfejtése, hogy természete változékony, hanem valami bonczani, vegytani vagy physiologiai oka lesz. A variabilitás nem mondja, hogy mily oknál fogva dudorodik az egyik galamb csőre, — miért nő az állatnak szőre: a variabilitás csak a tényt állítja, hogy így meg úgy van. Hogy mennyire semmitmondó a változékony-ságra, mint világmagyarázó tényezőre való hivatkozás, kitűnik azon «tudományos» cselekedésként, melylyel a változékony-ság elvének semmitmondóságát palástolgatják. Szerintük az alakokban apró változatok jönnek elő a variabilitás elvének fogva; ez apró változatok folyton halmozódnak ugyancsak a variabilitás elvének fogva, míg végre előáll a systematikus új faj. Ime kész a magyarázat! Mi eszközölte a magyarázatot? a variabilitás. De ez csak csel. A nagy különbséget, mely a

két systematikus species közt fönállt, szétszedték darabkákra, hogy fel ne tűnjék az apró változat föllépése; ezt az apró változatot eléggé gondolták okadatolhatni a variabilitás elvével. De hát, ha a variabilitás az oka az apró változatoknak, mért ne lehetne oka egyszerre az egész nagy különbségnek? Ha a variabilitás képes létrehozni apró ugrásokat, nem volna-e képes létesíteni nagyokat? Nem mondom, hogy teszi: de csak azt állítom, hogy nincs a variabilitás fogalmában, hogy apró ugrások helyett nagy ugrásokban ne változtasson a szerves alakokon. A variabilitás fogalma evvel bizonyosan nem ellenkezik. Már most miféle magyarázata volna az alakok különbözőségének, ha azt mondanók: ez az alak a másikból lett rögtöni, ugrásszerű változás által? Ez semmit sem magyarázna, csak a tényt ismételné: ép ugy semmit sem magyaráz a variabilitás, ha apró változatokra alkalmazzuk.

A természettudománynak a mechanikus okoknál kell maradnia, s akkor fogják látni, hogy belső fejlődési törvény nélkül nem boldogulnak. Igy például, midőn azt mondják, hogy az egyeden mutatkozó változatokat a szülők nemzési szerveiben föllépő változatok által kell magyarázni, — hogy az egyik határozatlan változást ne magyarázzuk más, hasonlóképen határozatlan tényezővel, azt kell föltennünk, hogy a nemzési szervekben föllépő különbözőségnek oka a szervezet anyasejtjeiben, s tovább ismét ezen anyasejtek anyasejtjeiben s végre az egész anyaegyed természetében keresendő. Hogy pedig ez az anyaszervezet eltérőleg változik más hasonló egyedektől, annak oka ismét a megelőző nemzetség sorában keresendő, mig végre odaérünk az illető species kezdetéhez. De ezen fölfogás involválja a tervszerűséget, a belső elv által meghatározott irányt és fejlődést.

Ilyen fejlődés, mely belső szükségszerűséggel megy végbe, fölöslegessé teszi a létért való küzdelem alakokat formáló szerepét. Más szóval lehetlenné teszi a darwinizmust, mely az alakokat kívülről határozza meg, mint az esztergályos, a téglás és a pék, — s nem belülről, mint az élő természet teszi valamennyi művében. Éppen azért tagadják

a belülről kiinduló fejlődést, s egy oly variabilitást állítanak fel elvül, mely nem egyéb, mint *mindennemű változatok lehetősége*.

II. Az öröklés nem magyarázat.

A második az *öröklés elve*? Mi az az öröklés? Tudunk-e róla mást, mint azt, hogy a szülőből származik a hozzá hasonló ivadék?

A legelső fokon a származás *egyszerű oszlás*: a megnőtt, kifejtett moszat két vagy négy részre oszlik; minden részben benn van a moszat egész lényege és szervezete, következésképpen minden rész önálló, külön életet kezd. Ha nem is értjük *ez oszlásnak* titkát, de az oszlásban magában okát látjuk annak, hogy az ujonnan előálló két vagy négy moszat miért bir ugyanazon természettel.

Ugyanezt kell mondanunk minden származásról és nemzésről; mindenütt megvan *ez az oszlás*; nem oszlik ugyan részekre az egész test, hanem oszlik *a testnek mintegy vejeje, az az eredeti szervező anyag, a plazma*, mely a szülő testét kiépítette, azután megnőtt, azután alkalmas körülmények közt egy-egy rész elválik belőle s önálló kifejlésnek indul; ezt az önálló életet ivadéknak, gyermeknek mondjuk. A származás tehát, a moszatnál épugy mint az állatnál s embernél, nem állna másban, mint hogy a szülői plazmának egy része elválik s növekvését elváltan folytatja.

Igy gondolja ezt különösen Nägeli; de megmagyarázni, ugyan nem magyarázza; főleg ha azon másik kérdésre térünk, hogy mint rejlik a csirasejtben az egész alak. *Chemiai, fiziológiai, mechanikus uton kimutatni az átöröklés okát és menetét* — erre eddig gondolni sem lehet, s a mechanikus magyarázatok, részben tehetetlenek, részben mesék; különösen fantasztikus Darwin pangenezise, mely szerint a csirában befoglaltatnék a szülő test minden sejtecskéjének magvacskája s a fejlődés egyes stadiumaiban az egyiknek növekvése megindítja a vele rokonnak fejlődését, míg végre előáll az a sor és az a rend, melyben a tömecsek a szülőnek szervezetét képezték.

Mit jelent tehát az öröklés «elve»? Minő magyarázatot ad? *magyarázatot nem ad; csak a tényt ismétli*, hogy élőből élő származik. Ilyen «elvből» ugyancsak nem lehet lehozni azt, hogy a fajból más faj keletkezhetik.

III. A természeti és nemi kiválás nem magyarázat.

A harmadik és negyedik elv: *a természeti és nemi kiválás „elve.”* A létért való küzdelem vagy a természetes kiválás elvét így fejezhetni ki: *ami alkalmas és hasznos, az megmarad.* Ez valami elv-féle; de *nem természettudományos elv.* A természettudományos elvnek ki kellene mutatnia, hogy miért létezik ez, ami alkalmas és hasznos? *nem azért létezik, mert hasznos*, hanem *megmarad igenis azért, mert hasznos* — miután már létezik, megmarad. Ha valaki azt mondja: azért van szemem, mert ez hasznos nekem, — úgy ez czélszerűségi magyarázat, de nem természettudomány; a természettudomány a fiziologiai, chemiai okait keresi a szemképződésének, nem pedig a czélt.

Már pedig a természeti kiválás elve, mely azt mondja, hogy azért létezik valami, mert hasznos, mindig a célból magyaráz; azért képtelen a természetet kimagyarázni. Miért van hosszú nyaka a zsirafnak? mert különhen éhen döglött volna, — miért van gyors lába a nyúlnek? mert különben kipusztították volna, — miért van bundájuk az állatoknak? mert különben megfagytak volna, — miért van virágja a növénynek? mert különben a rovarok elmaradnak s nincs termékenyítése, stb. Látnivaló, hogy a zsiraf, a nyúl, a medve, a növény kivesznek, *ha* nincs megfelelő alkatuk; de *miért* van olyan alkatuk? ennek a külső körülmény nem adja okát.

Azt mondják, az *alkat a variáció által jött létre.* De hát tudunk-e ez által többet arról az okról; a variáció merő szó és nem nyujt materiális, konkret okságot. Hogy a szőr, a virág, a csigolyák képződtek, annak belső oka van; ezt a belső okot a variabilitás szóval takarják, mert nem ismerik, s következőleg nem magyarázhatják.

De a főbaja a darwinizmusnak az, hogy az oksági magyarázat helyett a „véletlennek“ juttatja a főszerepet.

a) *Véletlen a variáció föllépése.* A variációnak nincs határa s nincs iránya. Minden változat lehetséges: tehát ez vagy az az egy nem volt szükséges. Ennek nem kellett jönnie; miért jött? *mert lehetséges volt.*

b) *Véletlen a variáció megmaradása.* A variációk chaotikus tömegéből egynéhánynak megfelelnek a *véletlenül* fönnálló külső körülmények. A találkozás *véletlen*. Miért találkoztak? azért-e, mert lehetséges volt találkozniok? ez nem magyarázat. Egyes esetekben megjárja, ha valaki azt mondja: ez véletlenül történt: de aki egy általános és rendesen visszatérő jelenséget a véletlenből magyaráz, az bizonyára szakított a természetvizsgálat elveivel. Pedig mennyi a *véletlen* találkozás! a) az első variációk és a körülmények, b) az egy irányú változatok egymásutánja, c) a keresztezés megakadályozása, d) a létért való küzdelemben föltételezett számviszonyok.

c) *Véletlen a variáció ismételt föllépése ugyanazon irányban.* A variációnak nincs iránya belülről, mert ez által elfogadnának bizonyos *belső hajlamot, fejlődési törvényt*; nincs iránya kívülről: mert a külső körülmények változók, — mert ugyanazon alakok különböző helyeken és klimák alatt jönnek létre, — mert ha a változatok regula nélkül találkozó kül- és belkörülmények hatásai: akkor általános törvények és a tudomány maga lehetetlenné válik. A darwinizmus szerint minden egyes alak véletlenül variált, ki lesz most már képes, visszafelé haladva a közreműködő tényezők bonyodalmán, kimutatni az alaknak fejlődését? ez ép oly lehetetlen, mint kimutatni a légynek, mely most e lapon mosakodik, szállongásait. Igaz, hogy mi sem bírjuk kimutatni az organikus alakok eredetét, és ha állítjuk, hogy Isten teremtette őket, ezt nem a természettudomány nevében tesszük: de *természettudományt hirdetni léptenyomon s amellet variabilitással és természeti kiváltsal v. i. a „véletlennel“ magyarázni a szerves alakokat*, ez anynyit tesz, mint a természettudományt meghamisítani.

Szóval a darwinizmus nem tudomány, mert nem mutatja ki azt, hogy *valaminek így kell lenni*, hanem csak arról beszél, hogy *így meg úgy lehetne azt elgondolni*, — nem épül fel azon suppositumon, hogy az *egynemű változatok törvényszerűen képződnek s a variáló egyed megtartja lényeges sajátosságait*: hanem előtte *lényeg nincs, a variáció irány- és határtalan, a külső körülmények kifürkészhetlen folyása képezi okát az alakoknak . . . s minden véletlen*.

IV. A „létért való küzdelem“ elvének tehetetlensége.

Az «elv» mint elv semmit sem mond, s azért nem is létezik; de ha föl is vennők létezését, a szerves világ kifejlésében oly irányokra akadunk, melyek ez elv szereplését merő lehetetlenségnek bizonyítják.

Ennek bizonyítására más érvek mellőztével csak a következő syllogismusra szoritkozom. Ha a szerves alakok közt fönnálló különbségeket, melyek a szerves világ formagazdagságát alkotják, a létért való küzdelem állította a világba: akkor e különbségeknek mind *hasznosoknak*, sőt föntebbi megjegyzéseim szerint *döntőknek* kellene lenniök a létért való küzdelemben; már pedig éppen ezen különböztető s a szerves világ sokféleségét megalkotó jellegek óriási száma nem hasznos s még kevésbé döntő a létért való küzdelemben: tehát a létért való küzdelem nem magyarázza meg eredetüket. E syllogismus kifogástalan. Megértésére hívjuk vissza emlékezetünkbe, hogy a természet csodaszerű sokféleségét, alakjainak változatosságát a variáló alakokban állítólag a létért való küzdelem teremtette meg; ez megragadja azt a változatot, mely a küzdelemben hasznos s elhanyagol mindent, ami nem hasznos. A szerves lény alkata e fölfogás szerint csakis a hasznosságra van fektetve s a hasznosságból kellene kimagyarázni mindenét. Lehet-e ezt?

Csak néhány tényrt hozok fel.

1) Van sok, különböző faji jelleg, melynek semmi funkciója, következöleg semmi haszna nincs, csak alaktani (morfologiai) tekintetben mérvadó; így a tojánhéj alkata a

strucznál, kauzárnál, melyeknek semmi hasznuk; — így a csontvarratok nemcsak az emlősök koponyáján vannak, melyeknél azért, mert a szülésnél a fej összeszorulását lehetővé teszik, hasznosak, — de a madarakéén is megvannak, ezek pedig a tojásból való kibuváskor természetesen hasznukat nem veszik. — Mit használ, vajjon fűrészelt vagy kerekded a növény levelének széle. — Vannak azonkívül egészen ártalmas és hátrányos szervek, pl. a méh fullánkja. — Ha azonban egyik-másik faji különbséget a hasznosságból kimagyarázni sikerülne, evvel még nem fejtenék meg, a faji jelleget. A faji jelleget nem alkotja egy egyetlen különböző jel, hanem sokféle eltérés összege: alaktani, boncztani, szövettani, vegytani tekintetben minden species egész erdejét mutatja fel az eltéréseknek. Nincs a növényben szerv, nincs alkatelem, melyben egy faj nem ütne el többé-kevésbé más fajtól s mindez csupa oly tulajdonság, mely a létre nincs befolyással.

Mivel tehát a faji jelleg alaktani tekintetben sokféle eltérések összege, azért a hasznossági elv által kimagyarázni nem lehet; ha lehetne is kimagyarázni egyet-mást, de ez csak egy vonása a faji jelleg bonyolult képének s el nem választható az egyik jellemvonás a másiktól. Hogyan fejlődésze, hogyan alkossa meg a létért való küzdelem a faji jelleg alkatrészeit, talán egyszerre vagy egymás után teremtsse elő azokat? egyszerre nem teheti, mert akkor a variabilitásnak több, szerteséjjel húzó irányban kellene működnie: — egymásután sem fejlesztheti a jelleget képező alkatrészeket; mert föltételezik egymást. Tehát sehogysem. A faji jelleg nem egy toldott-foldott férczmű, hanem egységes természet, ugy csirájában, mint kifejltségében.

A faji jelleg tehát oly morphologiai és physiologiai tény, melylyel a hasznosság elve nem boldogul.

2) Vannak faji jellegek, melyek csak teljes kifejltségükben használnak, előbb nem. Tegyük fel, hogy a szerves alak változékonysága létbe hívta a most kifejlett faji jelleg kezdetét, de a létért való küzdelem meg nem ragadhatta e változatokat, mert csak a hasznosságot keresi.

Mit használ pl. a bálna kezdődő halcsontja? hogy kezdődjenek az emlősök tejmirigyei, s mire jó a kezdődő emlő? ezeket más tényezőnek kellett létbe hívnia.

3) Vannak faji jellegek, melyek nem absolute hasznosak, csak hypothetice, v. i. ha más sajátságai megvannak az alaknak, akkor igen hasznosak s megfordítva, ez utóbbiak föltételezik az előbbieket. Tehát kölcsönösen feltételezik egymást. Egyik sem előbbrevaló mint a másik; pl: a a kérődzők fogazata és sajátságos alkatu gyomra, a rovarok szívó nyelve és a virágok nektártartója. Mihez fogott itt a létért való küzdelem, a fogazathoz vagy a gyomorhoz? külön-külön nem hasznosak; vagy mindkettőhöz? már pedig Darwin szerint „*a természeti kiválás* (a létért való küzdelem) *csak aprós, átöröklött változások fentartása és összegyűjtögetése által hat.*“ (A fajok eredete I. 122 l.) Mi haszon lehet a gyomor vagy a fogazat változataiból, míg *aprósak?* Találni sok ily kölcsönös, egymást föltételező jelleget, melynek keletkezéséről a természeti kiválás felvilágosítást nem adhat.

4) Darwin szerint azért van ragyogó színű virág, mert ez használ a növénynek; a rovarok ugyanis a nektár miatt, inkább a feltűnő virágra szállnak, s így ezek könnyebben s hatásosabban termékenyíttetnek. Tehát a növényen a nektár előbb van meg mint a színes pártalevelek; mert a rovarok a nektárt minden virágon keresik; a csillogó pártalevelek csak arra szolgálnak, hogy inkább látogadják ezt a díszes virágot, mint az igénytelen. — De honnan van a nektár? Darwin szerint a szép pártalevelek miatt; ezek ugyanis sok rovar csalnak a virágra; a rovarok tipegtek, tapogtak, szurkáltak, szívták, míg végre a növény nektárt eresztett. Tehát a virág van a nektár miatt s a nektár van a virág miatt. . . . De hiszen vannak szép virágok nektár nélkül, . . . vannak szép színek a növényeken a virágokon kívül is, miért nincs ott nektár? Miért sárga, miért piros a répa? a retek? mi haszna annak? vagy lehet valami piros haszon nélkül is?

5) Mily óriási feladat lép a hasznosság elve elé, ha nemcsak a faji jelleg magyarázatát, s synthetikus uton annak megalkotását követeljük, hanem ha azután a fajtól a

nemhez, a nemtől a családhoz, az osztályhoz, a rendhez felfelé haladunk s kérjük a programmban megígért közös leszármazás kimutatását a variabilitás s a természeti kiválás v. i. a létért való küzdelem «elveinek» erejében.

Ha már a species jellege nem egyféle különbség által alkottatik meg, hanem sokféle jellegből szövődik; mennyivel inkább kell ezt mondanunk a rendszer felsőbb osztályairól, a nem, a család jellegéről? Hogy fog itt boldogulni a létért való küzdelem? A nem jellege nem különbözik a faj jellegétől abban, hogy *az több, ez kevesebb, — hogy az a méretek nagyobb arányait tünteti fel, ez kisebbeket; hanem a nem jellege egészen más mint a faj jellege.* Egy nemben lehet több faj; de a faj nem lesz nemmé azáltal, hogy több alfajra oszlik. Némelyik úgy gondolja, hogy *a faj* azáltal lesz *nemmé*, hogy *több alfaja támad.* Ez nem áll. A nem jellege egészen más irányt követ. S következőleg a létért való küzdelem nem bírja nemmé emelni a fajt, mert a faj és a nem jellege nem képeznek egy sort, melyben a nem jellege feljebb fekszik, s alább van a faji jelleg; a nem jellegét nem szabad csak a faji jelleg folytatásának tekinteni, mintha egyik a másikból apró változatok összegyűjtése által keletkezhetnék.

A szorgalmas kutatás éppen napjainkban folyton fölszínre hozza ezen mély, szerteszéjjel ágazó különbségeket a fajok, nemek, családok, rendek közt: úgy hogy lehetetlen elgondolnunk, mint lehessen a faji jellegeket a létért való küzdelem által magyarázni s a fajokból a nemeket s vissza föl ismét a családokat, osztályokat, rendeket fölfoghatóvá tenni a külső okok által vezetett leszármazás révén.

Darwin maga belátta, hogy sok esetben lehetetlen a hasznossági «elvvel» az alakokat megfejtteni; az ötödik angol kiadásban pedig bevallja, hogy kelletténél többet akart kimagyarázni a hasznossági elvből, hogy ezen túl ezt a magyarázati módot az *alkalmazási* jellegekre szorítja, a többit pedig megfejteti a *szervezet természete*.

Ezzel elismeri, hogy a szerves alakok származásában más, mély benső tényezők szerepelnek s a létért való küz-

delem csak külső, rostáló, az elterjedést rendező hatalom, mely a tökéletes alakoknak, legyenek azok oroszlánok, gyíkok vagy giliszták kegyelmez, a tökéletlent pedig, a mi élni nem képes, minden rend- és rétegben pusztítja.

V. A kölcsönös változás.

A Darwinizmus kézzelfoghatólag mutatja képtelenségét az által, hogy «elveit» oly tényezővel toldozza, mely velük homlokegyenest ellenkezik: ez a «kölcsönös változás elve» (Correlation des Wachsthums):

«Ez elnevezéssel azt szándékozom kifejezni, hogy növése és fejlődése idején az egész szervezet oly szoros összefüggésben áll, hogy a midőn valamelyik részben csekély változások történnek, s ezek aztán a természeti kiválás által összegyűjtetnek; ezáltal más részek is megváltoztatnak. Ez igen nagy fontosságú tárgy . . . (Darwin, A fajok eredete. I. 176 l.) Hogy miért nagy fontosságú e tárgy, annak több oka van, de a legfőbb oka, mely minket különösen érdekel, az, hogy *belső törvényszerűséget, szerves összefüggést* jelez, mely a külső tényezők befolyása alól ki van véve. «Mi tehet feltünőbb, mint a macskáknál a teljes fehér színnek s a kék szemnek a siketséggel való összefüggése, vagy az, hogy a sárga, fekete és fehéren foltozott szőrűek nőstények, vagy pedig az, hogy a galamboknál a tollal fedett láb külső hüvelykujjai közt bőrhártya van; továbbá, hogy a tojásból kikelt kicsinyeknek több vagy kevesebb pelyhességétől függ a tollazat későbbi színe; valamint a csupasz török ebeknél a szőrzet és fogképződés közt való összefüggés.» (i. m. I. 178 l.) Efféle változásoknak semmi közük a hasznossági elmélethez. Hogy a virág bokkrétája élénken színezett, arra a darwinizmus tud valami hasznossági okot mondani, mert az élénk szín alkalmas a rovarok csalogatására, hogy látogassák a virágot, a rovarok látogatása pedig hasznos a növény megtermékenyítésére. De nem magyarázza meg mindazt a csodálatos színezést, árnyalatot, sávot, mely a virág rajzát képezi legszebb, legolvadékonyabb átmen-

tekben. Ez már az alak természetéből folyik. Efféle összefüggés számtalan van, mi arra kényszerít, hogy a szervezetek természetéhez v. i. a szervezet *belső, fejlődési törvényeihez* forduljunk, — s ott vagyunk a darwinizmus tagadásánál.

A benső, fejlődési törvények elismerése manapság nem valami elszigetelt tünemény. Ez elismerést kieroszakolta a faji jellegek óriási száma, melyeknek semmi hasznuk a létért való küzdelemben, s melyek mégis fajokat, ugynevezett *alaktani (morphologiai) fajokat* alkotnak. Jeles természettudósok, ha még oly lelkes hívei a leszármazási elméleteknek, elismerik az alaktani fajok létét s eo ipso a benső, fejlődési törvényeket. Ezek közül Nägeli a szervezeteknek progresszív kifejlődésre való hajlamáról beszél; Kölliker pedig a szervezetek fejlődési törvényéről. A hasznossági elv tehát nem elég; kell a vak s buja variálásnak egy benső elvből irányt adni s mint említettem Darwin is kész a variálison kívül, mely benső, de nem iránytadó elv, következőleg nem is elv, más alakító hatalmat fölvenni, melyet *kölcsönös változásnak* nevez; azonban Kölliker szerint: «indem sie diess thun, verlassen sie den Boden ihrer Hypothese und stellen sich auf die Seite derer, die ein Entwicklungsgesetz annehmen und innere, in den Organismen selbst liegende Ursachen als Gründe ihrer Umgestaltung aufstellen.»

Mindenütt föltünik szüksége valami benső, alakító, pozitív elvnek. Elöttünk ez elv a *fejlődési törvény vagy a teremlési tervezet*, mely az anyagot determinálja s a szervezetek typusát, — tágabb vagy szűkebb határok közt végzett kitérések, ingadozások megengedésével (ez a variabilitás) — meghatározza. A kitérések, ingadozások határa képezi a variáció keretét. Az alak ugyanis kisebb, nagyobb tökélyénél fogva az általános jellegek határozottsága mellett bizonyos határozatlanságot is mutat. Hogy ez a határozatlanság mekkora: vajjon nem oly nagy-e, hogy sok species később csak válfajnak fog bizonyulni, — azt a haladó tudomány a jövőtől várja. Azonban bármily sürgősen jelentkezék is a benső, pozitív elvnek szükségessége, mindazonáltal a természettudósok semmitől sem óvakodnak annyira; mint

hogy ezen belső, pozitív valamiben teremtési tervre ismerjenek. Szerintük ez nem volna természettudományos magyarázat, mely csakis mechanikus okokat ismer. De hol van az megírva, hogy a mechanikus okok elégségesek a természet kimagyarázására? Hiszen ez a tétel egy takaros «petitio principii»-nak beillik. A kutatás nem szabhat mértéket és határt a természet elé, ha a természetből kell mindent elővennie. Már most a természet elemzése azt mondja, hogy a mechanikus okok elégtelenek: következésképp el kell fogadni más, valóságos, nem mechanikus elvet és okot.

Nägeli ezt a belső elvet «tökéletesedési hajlam»-nak mondja, s a protoplazmába helyezi; van a protoplazmának egyrésze, mely magától fejlődik s melyben le van téve minden később beállható fejlődésre való képesség; ez a képesség külső kedvező körülmények közt fölbred s különféle kombinációkban előteremt az alakokat. Nevezhetjük ezt idioplazma elméletnek vagy akárminek, nincs benne más, mint hogy ismétli aényt: a szervezetekben van képesség a tovább fejlődésre. Ott vagyunk, a hol voltunk, elismerésénél azon valóságnak, hogy a szervezet lényege valami belső elv által van föltételezve, melynél fogva ez a szervezet csirájában ugyanaz, ami majd lesz később, teljes kifejltségében.

Haeckel a *belső fejlődési törvényt a széneny természetében keresi*.¹ Szerinte az élet nyitja a széneny vegytana. Azért a szerves vegytant sokan a széneny vegytanának hívják, mert a szerves testek és vegyületek képleteiben, a széneny és annak kombinációi más elemekkel képezik az alapot és mondhatjuk, hogy a szerves vegytanra

¹ «Warum sträubt man sich alsdann (ha t. i. belső fejlődési törvényt fölvesznek) so sehr gegen einen sich durch die Naturgesetzmässigkeit vollziehenden Schöpfungsplan . . .? es ist doch gewiss mehr begreiflich und mit dem Causalprincip im Einklang, dass die Idee, das Bild, seinen Ursprung in demselben intelligenten Wesen hat, welches zugleich der Urheber der Materie und ihrer Kräfte ist, durch welche das Bild Gestalt gewinnt, — als diese Idee einem Thier zu supponiren, welches selbst das Product der materiellen Kräfte nach jenem planmässig schaffenden Princip ist.» (Wigand. Der Darwinism, u. d. Naturf. . . I, 185 l.)

a széény nyomja rá mintegy saját jellegét. A szerves világ a vegytannak 67 vagy ha tetszik több elemei közül kiváltképen a széényen épül fel, amire ez elemet proteusi változékonysága, a vegyületekbe alkalmas beilleszthetősége, más elemeknek általa való kiváltási könnyüése képesíti. Ez annyira igaz, hogy az egész szerves világ a *széényre mint alapelemre fektetett teremtsnek tűnik föl*.

A széénynek ez uralkodó szerepe a szerves vegytanban arra indítja a természettudósokat, hogy az élő testeket csak széényvegyületeknek, a *protoplasma mozgásait a széény tulajdonságának nézzék*, szóval az élet tüneményeinek megfejtését a széény természetének felderítésétől várják. *Az élet e szerint a széény vegyületeinek ép oly természetes sajátága*, amint hogy más vegyületeknek is megvannak a maguk sajátágaik. Az élő alakok sokfélesége magyarázatát leli a széény kombinációinak jellemző sokaságában, ép úgy az élő alakok fejlődésében nyilvánuló valami — nevezük azt akár «tökéletesedési hajlamnak,» akár «kifejlődési törvénynek» vagy plane «alaki elvnek» — szerintük nem lesz más, mint a széény vegyületeinek sajátos törvényei.

Tagadhatatlan, hogy első tekintetre megkapó gondolat! Szem előtt tartva az atomizmus tanát az elemek egyenértékéről tudjuk, hogy egy alapképletből mintegy őstypusból behelyettesítés által egymás után sokféle változatos alakokat — értsd vegyületeket — nyerünk. Az egyenértékű, de különböző természetű elemek vagy vegyületek behelyettesítése által, egyik savból előáll a másik, s mindig följebb és följebb emelhető a vegyületbe belépő alakok száma, ez által a *test természete* folyton változik s egész skáláját alkothatjuk meg a mindig komplikáltabb s egymás nyomában föllépő testeknek. Van ebben valami, a mi tervhez, törvényhez hasonlít.

Példával világosabbá teszem fejtegetésemet. A széény (C) négyértékű. Leköt tehát négy egyértékű atomot vagy atomcsoportozatot. Valamennyi egyértékű atomot lehet más egyenértékű atommal vagy atomcsoportozattal helyette-

síteni. H, OH, CH₃, CO₂H sorban helyettesíthetők egymással mint csupa egyértékű atomcsoportok; egy csoportot kiválthatja a másik, C₆H₅ helyébe léphet CO₂H vagy más egyenértékű. Ily helyettesítések által a test más testté változik és összetétele folyton folyvást komplikáltabb lehet. Másrészt azonban meg kell jegyezni, hogy a behelyettesítések nem korlátlanul számuak s így nem lehet mindenképp minden, hanem tágabb, szűkebb körben ki van már jelölve a lehetséges alakok száma. A testnek más testté való változása behelyettesítés által szemlélhető lesz e példában: egy atom Hydrogén helyettesíthető Methyl által, melynek képlete C₂H₃. De a Methyl megint magában foglal Hydrogént, melynek egy atomját ismét Methyllel válthatjuk ki. Ily helyettesítések által a hangyasav eczetsavvá, az eczetsav propionsavvá, ez megint vajsavvá változik át.

Az egyszerű vegyületnek helyettesítés által komplikált kombinációvá fejlesztése s másrészt ugyancsak ez uton egyik alaknak más alakká való változtatása, — ime, mondják, ez képe annak, mint fejlődik ki az anyasejtől az embryo, mint fejlődik más-más elemek behelyettesítése, a kombinációk más más irányítása által különböző alakokká. *A szervezetek fejlődési törvénye* tehát a *széneny vegyületeinek behelyettesítési törvénye*. Az ősi szervezetek óriási variabilitása magyaráztatik a széneny vegyületek proteusi, változó, ingatag, állhatatlan természetéből; ez a variabilitás tömémentelen alakot teremtett, beláthatatlan sorait alkotta a szénenyvegyületek tiszta formáinak, s még nagyobb számát a különfélelép befolyásolt s ép azért rendetlen alakulásoknak.

Két gondolat nyer e fölfogásban alakot; az egyik haladást jelez, a másik hanyatlást; az eredmény tehát az, hogy e fölfogás célhoz nem vezet, mert az egyik gondolat ledönti azt, a mit a másik épít.

Haladást jelez azon belátás, mely elől a természettudomány sehogysem zárkozhatik el, hogy a *szervezeteket belső, irányító, meghatározó elv nélkül magyarázni lehetetlen*; hanyatlás áll be ezen fölfogásban akkor, midőn ezt a

belső elvet a *szénenyvegyületek természetének* mondják. — Nem; a szénenyvegyületek «természete» nem magyarázza a *szerves alakok, a növények és állatoknak, de még a leg-tökéletlenebb szervezetnek keletkezését sem.*

Hisz az legvilágosabban éppen a behelyettesítés és kiváltás fogalmain mutatható ki. Nemde a szerves testek természete az elemek minőségétől függ; már most meg van-e határozva a behelyettesítési törvény által az elemek minősége s behelyettesítésük sorja, rendje? éppen nem; a behelyettesítési törvény csak annyit kíván, hogy a kombinációk a vegytani egyenértékűség szerint történjenek, de nem határozza meg, hogy az egyenlő értékkel bíró elemek és elemcsoportozatok közül *melyik mikor* lépjen a vegyületbe. Pedig ettől a «melyik» s «mikor»-tól függ a *typus* természete. A behelyettesítési törvénynek semmi beszólása az ellen, vajjon H, OH, CH₃, CO₂H (csupa egyértékű atomcsoport) helyettesítettik-e be; bármelyik lép a Carbonium egy értéke helyébe, a behelyettesítési törvény minden esetben sértetlen marad, jóllehet az alakok közt ég és föld a különbség. Pedig mennyi a kombináció, mennyi a különböző rend és irány éppen a szerves alakok egymásra halmozott s éppen azért nagyon állhatatlan egyensúlyú atomtömegeiben, abban a folytonos egyesülésben és bomlásban, belépésben és kiváltásban. Ezen ezer és millió változatu folyamatnak rendező, irányító elvre van szüksége, mely nem nyújt fizikai erőt, hanem csak meghatározza a folyamatok menetét és sorrendjét! ezt «belső elvnek,» «fejlődési törvénynek,» «lényegnek» hívjuk.

Többen kérdezték már, mit csinál az a «belső elv,» az a «fejlődési törvény,» az a «teremtési terv,» az a «lényeg,» az a «typus,» ha nem ad semmi erőt, miben áll az a neki tulajdonított determinatio, mely által az anyag fölött uralodik? E kérdések mutatják, hogy valóban az emberek általában hinni kezdik, hogy nincs a természetnek más ható elve, mint az, mely «lök» vagy «nyom.» Valóban a «belső elv» nem lök s nem nyom: a «belső elv» aktusa nem áll erő kifejtésben. A «belső elv» mintegy *belső alakja* a lénynek, s valamint

a külső alakja a tárgyaknak, például a cserépé, nem nyújt új erőt az agyagnak, de meghatározza az egymásra következtetést, s kifejezést ad az egységnek, mely egységben az agyag tulajdonságai és erői egy célra irányítvák s azáltal használhatókká lesznek. Ugyanigy kell gondolnunk a belső alakot, a típust, a «belső elvet,» mely a *szervezet természetét meghatározza, a fizikai és kémiai tényezők egymásra következésének, ez által összeköttetésének, ez által egy közös cél alá való tartozásának meghatározása által*. E fölfogásban a «belső elv» adja a lényegét, az egységet, a célt, az érthetőséget, — mindezt minden új fizikai vagy kémiai erő közbekeverése nélkül. Ezek előrebocsátásával igen tanulságos lesz, ha az olvasók ítéletére bizom Langanak, a híres materialistának szavait, melyek a szövegben, szem elől tévesztve az eredeti jelentését, talán imponálhatnának is; Lange így ír: «Wo sich daher auch immer in der Zuhülfenahme eines «Schöpfungsplanes» und ähnlicher Begriffe der Gedanke verbirgt, es könnte aus einer solchen Quelle mitten in den geregelten Lauf der Naturkräfte hinein ein fremdartiger Factor fließen, (milyen faktor? mechanikus erő? azt senki se állítja; de igenis a «Schöpfungsplan»-ból ered az egésznek alkata, mint ahogy a gép alkata, kerekei, rúdjai, szelepei szóval a belső berendezés ugyancsak nem mozgató gőztől valók,) da befindet man sich nicht mehr auf dem Boden der Naturforschung, sondern einer unklaren Vermengung naturwissenschaftlicher und metaphysischer, oder vielmehr in der Regel theologischer Anschauungen. (Az nem áll; a hajtóerőtől megkülönböztetjük a gépet. A gép lényege bizonyára nem tartozik a theológiához: éppúgy a növény belső alkata nem magyaráztatik meg a mechanikus erő által.) Jeder Eingriff einer *mystischen Kraft* (!), welcher eine Anzahl von Moleculen aus der Bahn wegnimmt, in welcher sie sich nach den allgemeinen Gesetzen bewegen, um sie gleichsam nach einer Planzeichnung in Reih und Glied zu stellen — jeder derartige Eingriff würde nach naturwissenschaftlicher Betrachtung eine Arbeit leisten, die sich nach *Aequivalenten messen* lässt, während sie doch die *Aequivalentreihe durch-*

bricht, wie ein in eine richtige Gleichung hineingeschneider Schreibfehler, der das ganze Resultat verdirbt.» (Geschichte des Materialismus. Zweites Buch. Erste Hälfte. 273. old.) Hát a «rend,» az «egymásután» talán csaknem valami lökés vagy nyomás, s azért mégsem mondhatni, hogy «mystische Kraft.»

VI. Az utánzás „elve“ (mimicry).

Az «elvek» semmitmondósága jellemzi a Darwinizmus másodrendü tartalékelveit is, melyek közt kiváló helyet foglal el a mimicry v. i. az utánzás. A mimicry meg akarja fejtetni azon feltűnő hasonlóságot, melynél fogva főleg a rovarok és lepkék közt sok faj annyira hasonlít a föld színéhez, a fák kérgéhez, leveleihez sőt ágaihoz is, — vagy pedig egyes erőtlen és ártalmatlan faj annyira hasonló a mérges fajhoz, hogy a legélesebb szem is csalódik s nem különböztet köztük. E hasonlóság mindenesetre természeti tény, melynek magyarázatát keressük. A létért való küzdelemben tagadhatlanul nagy szerepet játszik ez a hasonlóság, mert védelmet ad, ezer meg ezer veszélyben megóv, amikor a kedvező színekkel nem bíró egyedek sorban elbuknának. A *hasonlóság tehát tény, — hogy ez a hasonlóság oltalmat ad, az is tény; de hogy miképp fejlődött ki ez a nagymérvű hasonlóság, — ez probléma!* Vajjon a variáció véletlenül ép ezt a szint hozta elő, melyet azután a létért való küzdelem mint az alakra nézve hasznos jelleget megragadott és tovább fejlesztett, — vagy pedig másképen állt elő a kedvező szín, ez már nem tény, hanem *theoria a probléma megoldására.* Az előbbi mód a mechanikus természetmagyarázat theoriája, mely szerint a kedvező szín lassu *hasonulás* által jött létre, mely *hasonulást semmi belső „fejlődési törvény,“ hanem csak a véletlen variáció és a hasznossággal számító létért való küzdelem vezet.* A magyarázat merőben külső tényező által vétetik fogamatba, mely szerint a körülmények olyanok, hogy a kedvezően színezett állat megmarad s utódaira is átszármaztatja a kedvező jelleget magát.

valamint ezen jelleg tovafejlesztését vezető hajlamot, — a kedvezőtlenül színezett pedig elvész. A kedvező szín eredetére vonatkozólag nem ad más felvilágosítást, mint azt, hogy a variálás ezt a szint is előteremtette. Megvan tehát a *kezdet* s megvan a *tovafejlesztési elv is*; — *beliülről működő alaki elvről, a színezetnek a szerves alak tervével való összefüggéséről* szó sincs.

Azonban megoldja-e a kérdést az ilyen magyarázat? a modern természetbölcselet még e másodrendű jellegekkel sem boldogul. A magyarázat *egy ismeretlennel kezdődik, melyről felvilágítást nem kapunk*. Mondom, hogy ismeretlennel kezdődik a magyarázat, mert nem ad semminemű feleletet azon kérdésre, honnan a kedvező szín fellépése? Azt kell mondani, hogy miután *a variáció mint elv általános változékonytságot, tehát határozatlanságot, tehát formáliter semmit* mond, nem lehet tőle várni, hogy okát adja egy tüneménynek; hogyha pedig a föllépő színnek okául physikai vagy chemiai erőket hoznak fel, akkor ez erők, s ezeknek a lényeggel való szoros egysége, tehát az alaki elvtől való függése fogják magyarázni a kedvező szín föllépését. Ez a magyarázat pedig már nem a variációból, hanem egészen más elvből folyik. Azért mondjuk mi mindig, hogy a variációval magyarázni valamit annyit tesz, mint kijelenteni róla, hogy *véletlenül* történt. Ha pedig azt mondják, hogy a véletlen csak reánk nézve véletlen, mert a tárgyi rendben határozott physikai, chemiai vagy physiologiai oknak ismét van oka vagy közvetlenül vagy közvetve a typus lényegében, amely lényeg, miután magában véve többé-kevésbé meghatározott valami, meghatározott irányokba is fogja terelni a változatokat: helyesen beszélnek; csakhogy az ilyen *változás és változékonytság irányát kisebb-nagyobb megszorítással a typus lényege*, a szervezet természete határozza meg, mi semmikép sem azonosítható a modern világmagyarázat *határozatlan hajlamával és képességével a variálásra*. Igaz marad tehát előbbi állításom, hogy a variációval magyarázni valamit, annyit tesz, mint kijelenteni róla, hogy véletlenül történt. Szokás e logikátlan állítás leplezésére

fölhozni azt, hogy millió és millió változat közül ez is csak úgy állt egyszer valamikor elő, mint a többi, s hogy ép azért nem igényelhetünk számára nagyobb okadatolást, mint a többiére. Azonban ez helytelen és fölös szóbeszéd; mert a véletlen esetlegessége semmivel sem hozatik a felfogáshoz közelebb azáltal, hogy állítjuk, van még sok más millió ép ilyen okadatolatlan változat.

De a probléma megfejtése nemcsak egy, *de több ismeretlent* is tüntet fel, melyekben még világosabban lép föl az alaki elv hiánya. Ugyanis alaki elv nélkül sehogysem képződhetik az a szembeszökő hasonlóság, még azon esetben sem, ha megengedjük, hogy a kedvező szín kezdetleges, durva állapotban került a variáció által valamiképp fölszínre. A szembeszökő hasonlóság nem képződhetett sem rögtöni föllépésben egyszerre, sem folytonos, lassu hasonulás útján; tehát sehogysem képződött. Nem képződhetett rögtöni föllépésben, mert a mimicry tárgyát képző szinezetek, árnyalatok, vonások és rajzok oly változatosak és bonyolultak, hogy véletlenül és rögtön ilyesmi elő nem állhat, belső cél és tervszerűség, más szóval alaki elv nélkül. Véletlenül és esetleg ez apró vonalkák és alakocskák, e színváltozatok sohasem állhatnának úgy össze, hogy a mimicry csalódásig hasonló képeit adják. Ehhez annyi véletlen kell s annyi esetlegesség, hogy a valószínűség törtjének nevezője véget nem érne, oly hosszúra nyúlnék.

Ép oly kevésbé állhat elő a szembeszökő hasonlóság lassú folytonos hasonulás által; mert a lassú variálás csak kis változatokat hozhat elő, a kis változatok pedig nem hasznosak, s következőleg nem képezhetik tárgyát a természeti kiválásnak, más szóval a létért való küzdelemnek. A kis változatok nem hasznosak, mert a rajz csak egészében csal, apró kis kezdeményezések az üldözött el nem terelhetik. Ez által már gyökerében kivesz a mimicry lassú variálás által való magyarázata; mivel a lassú változás nem hasznos, nem képezheti tárgyát a természeti kiválásnak. Nem is említem az időt, mely e kép létrejöttére szükséges volna; hiszen miattunk a tudomány fölvehet bármily hosszú időszakokat, csak maga meg

ne bánja. Megbánhatja pedig mindjárt itt e kérdésben; — mert ha egyrészt szívesen húzná ki akár millió évre az időszakot, mely alatt a mimicry zavartalanul s kényelmesen működhetik; de másrészt tekintetbe kell vennie, hogy az időn kívül más is kell a rajz létrejöttéhez: hogy ugyanazon időszakban a klimatikus viszonyok, a növényzet, az üldözők és az utánzott alakok is átlag állandóak maradjanak és ne kezdjék meg szintén az általános variációt. S lehetnek-e ez időszakok oly túlságosan hosszúak, mikor a variálás a szerves természet alaptüneményét képezi?

Tagadhatatlan, hogy e nehézségekkel szemben csak egy kibúvója van az alaki elvet nem ismerő természetmagyarázatnak; fölteszi, hogy a most hasonló alakok közt mindig volt bizonyos kezdetleges hasonlóság, hogy az állat takaróján, legalább nagyjából már létezett a rajz, melyből azután előálltak a finomabb vonások és árnyalatok. — Tovább a variálás s a létért való küzdelem sarkai közt forgó természetmagyarázat nem mehet. De e végső megerősítésében annál győzelmesebben emeli föl az alaki elv igényeit.

Ugyanis e föltevésre először azt mondjuk: gratis asseritur, gratis negatur, mert azt sok esetben nem tudják, hogy megvolt-e már az a rajz legalább nagyjában. Másodszor azt mondjuk: simpliciter nego. Határozottan tudjuk ugyanis, hogy a mimicry oly fajoknál jelentkezik legfeltünőbbben, melyek egészen elütnek a hozzájuk közel álló fajoktól s nagyon távol eső fajokat utánoznak. Darwin is említ ily mimicry-eseteket; ezeknél nem volt semminemű, még durva hasonlóság sem. A hol pedig megvan a durva hasonlóság, mint például némely hernyók és a föld vagy fakéreg színei közt, ezeknél oly arányos hullámvonások és pettyek találhatók, miket a mimicry sehogysen fejthet meg.

Azonban ezek tárgyi nehézségek; a főszűly az oksági nehézségeken fekszik. Elveket, okokat keresünk s nem találunk. Az első nehézség az, hogy az utánzás kezdetét véletlenül előálló hasonlóságokba fektetik. A hasonlóság kezdete tehát egészen okadatolatlan és ismeretlen, mely sem a külső

tényezőkben, sem az általános, belső variálási képességben elégséges okkal nem bír. Azon kérdésre, hogy honnan a kedvező hasonlóság, azt felelik, hogy előállt, v. i. a tény magyarázatául fölhozzák magát aényt. A második nehézség az, hogy megengedve a hasonlóság kezdetét: mikép fejlődött ki a sokszor sokféleképen bonyolult hasonlóság ugy a színben és a rajzban, mint az alakban? erre azt felelik, hogy a mintaképhez hasonló állatsorok közt találkozott egyik másik, mely ugy alkalmazkodott a sokféle hasonulási folyamat közt az eredeti mintához, hogy azon arányban, melyben ez, változott maga is, s így ha millió egyed el is vezett, találkozott legalább néhány, melynél az alkalmazkodási képesség a változó mintát ugy a hogy követhette. Mi által magyarázza tehát a fejlődő hasonulást? azáltal, hogy állítja és folyton ismétli, hogy bizonyos sorok oly kedvezően alkalmazkodtak, hogy a sokoldalú változásnak is megmaradhattak nyomai. Ismét csak aényt ismétli!

Ellenben ha a *belső elvet, a fejlődési törvényt* behozzuk, megtaláljuk okát nemcsak a hasonlóságnak, hanem, *a mit bizonyos határok közt mi is megengedünk, a hasonulásnak*. — Szerintünk is van hasonulási folyamat az alakok közt. Van ugyanis a szervezetnek a törzsalakokban bizonyos kereten belül *hajlékonysága, képessége az alkalmazkodásra és a változásra*. Ez a hajlékonyság, ez az alkalmazkodás és változás azonban nem Darwin határozatlan variabilitása, hanem a szervezet határozza meg természetének, belső alaki elvének megfelelőleg az irányokat, melyekben az alak előre mozoghat; ez irányok már a typus tervezetében meg vannak határozva, a létért való küzdelem, a külvilág legfőlebb megindíthatja a csirában már meghatározott fejlődést.

Ekkép a mimicry is a belső elvre tereli a bűvár figyelmét, s kényszerít, hogy *fő okát* az utánzásnak *belső fejlődési törvényekben keressük*. A külső tényezők lehetnek másodrendű, szereplő okok, melyeknek ugy is tért nyitunk, a mint hogy a *fokozatos hasonulást* is elfogadjuk részben, csak belső alaki elvet támasztunk alája.

Különben a mimicry csak specialis esetetét képezi a

határozatlan variabilitás- és alkalmazkodásból mint elvekből kiinduló természetmagyarázatnak. Kimutattam már, hogy mint elveknek semmi jelentésük sincs, s ha mint tényeket szemléljük, akkor mögöttük áll az *alak természetét* meghatározó s magát a *varibilitást és alkalmazkodást* intéző *alaki elv, a causa formalis*.

Tehát a belső, positiv tényezőkben szenved hiányt a modern természettudomány, még pedig pótolhatatlant; mert elveti az első, belső, a természetet jellemző s meghatározó okot; ha ez megvan, akkor a többi tényezőre nézve csak annyiban lesz véleményeltérés, a mennyiben többet vagy kevesebbet tulajdonítunk nekik. Ezek után a létért való küzdelem, melyet hasznossági vagy alkalmazkodási elvnek nevezhetünk, — mert mind ez a név egyet jelent, — előtünk is hatalmas tényező marad, mely az alakok fejlődését sürgeti s némileg igazgatja, az élet elosztását a földön szabályozza, több tekintetben a szervezetek közt az egyensúlyt föntartja, de a mennyiben az *alkalmazkodási képességet minden fejlődés magyarázatul szerepeltetik*, annyiban csak a fejlődés tényét ismétlik s valóságos petitio principii esik meg rajtuk.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Timotheus. Briefe an einen jungen Theologen. Von Dr. Franz Hettinger. Mit Approb. d. hochw. Erzbischofs v. Freiburg i. B. Herder, 1890. 8° 550 l. Ara 4 Mk.

Rég vár már ez a könyv recenzióra, de nem közölhettük ezt a recenziót addig, míg újra meg újra át nem néztük annak a «Timotheus»-nak tartalmas, jelesnél jelesb fejezeteit. S ez hosszadalmas, de egyszersmind — megvallani — élvezetes foglalkozás volt.

Növendékpapok, fiatal papok, papneveléssel foglalkozó előljárók, — és mindazok, kiknek ideáltok egy szivben, jellemben, tudományban művelt pap: vegyétek im e könyvet kezeitekbe, s azt fogjátok mondani: igen, ez az: így kell elkészülve lennie ma a papnak, ahogy azt H. e könyvben megirta!

Ép most mult egy esztendeje, († 1890. Jan. 26.), hogy Hettinger, a német theologusoknak egyik elseje a században, meghalt. A «M. Sion» nem mulasztotta el neki parentálni, és ha nem is összes, de monumentalisabb munkáit felsorolni (lásd 1890. évf. 156 l.)

Ez a műve azonban, a «Timotheus,» *posthumum opus*, melyet halála után háromnegyed évre adott csak ki dr. Stamminger würzburgi tanár. Maga H. utolsó napjaiban «végrendeletének» nevezte ezt a művét. Előszavát is csak pár héttel halála előtt írta meg; ott kimondja azt a nemes czélt, melyet szemei előtt tartott e munkájával: vezérelni azokat a theologusokat s ifju papokat, kik még netán nem találtak volna maguknak atyai vezetőt, hogy hálából az isteni Gondviselés iránt, mely neki ifjuságában gondos vezetőket adott, ő is, a tapasztalt semináriumi előljáró, a hosszú éveken át theológiát tanító professzor, segédkezet nyújtson a szent hivatásra készülő fiatalságnak, mely annyira szívéhez nőtt.

De hát mi van tulajdonképen ebben a könyvben? Röviden kifejezve, ez: mikép legyen elkészülve, az erények mily pánccéljával felvértezve, a szent és profán tudományoknak mily fegyvereivel legyen ellátva, az általános ismereteknek mily kincseiben bővelkedjék az a fiatal levita, aki a mai világban, mint igazán helyét betöltő, művelt pap akar működni, saját és felebarátai üdvére.

Nagyszerű thema valóban, méltó egy Hettingerhez!

S mily szépen oldja meg ő e feladatát! Első sorban a *hivatást* tárgyalja (1—51 ll.), majd áttér a tudományos *előképzésre*, amint az a mai (német) gymnasiumban történik (52—133 ll.), sok komolyan megszívlelendő véleményt nyilvánítva az e tárgynál még mindig függő (hát még nálunk!!) kérdésekre. — Következik az *egyelemi tanulmányok* tárgya-

lása, (Németországban tudvalevőleg a papságra készülő ifjak, jobbára még künn a világban lakva és élve, járnak az egyetemi, bölcseleti és theologiai előadásokra, s csak egy-két évet töltenek a semináriumban. Hettinger nincs e módszerrel megelégedve, s az ottkünn sokat vitatott kérdést: «seminárium-e avagy egyetem»? ekkép dönti el: «seminárium és egyetem.» 134—146 ll.) Szép két traktátust találunk ezután a *bölcselet*, és nevezetesen *szent Tamás bölcselete* szükségessé voltáról (147—213 ll.), továbbá ismét egyet a *theologia és természettudományok* egymáshoz való viszonyáról. (214—238 ll.) Fejtegeti aztán a kérdést, szükséges-e, kívánatos-e, hogy egy művelt pap a *művészeteket* is tanulmányozza, hogy azok termékeit méltányolni tudja, amely kérdést természetesen igenlőleg dönti el (239—273 ll.)

Belép ezután olvasójával a *seminárium* csendes falai közé, s megmondja, mik azok a *lelkigyakorlatok*, amelyekkel már közelebbről kell készülni a papi életre. (274—330 ll.) És aztán elkezdti tüzetesen a *theologiai tudományok momentumát* taglalni, általában, s az *egyes disciplinákét* különkülön (331—456 ll.) annyi elmeélel, annyi komolysággal és bensőséggel, amint azt egy hozzáértőtől csak várni lehet.

Záradékol a pap fő élethivatásáról, a *lelkipásztorkodásról* s annak ágairól: a katechetika-, homiletika- és liturgiáról szól még a tudós szerző. (457—528 ll.) A hátralevő lapokat (—550 l.-ig) pompás tartalomjegyzékek töltik ki.

Mindez a szellemi kincs, ami e könyvben le van téve, a legkellemesebb, a legélvezetesebb formában tárul elének. A *levél-alakot* választotta H., nem a *tankönyv* száraz, oktató hangját. «Timotheus»-ban egy kedves, jó szándékokkal s tudományszomjjal telt ifjut lát, aki komoly törekvéssel készül a papi pályára, s akihez ő harmincz bizalmas levelet intéz, melyeknek tárgyai a főntebb elősorolt fontos kérdések. És az a meleg, szeretetteljes hang, az a közvetlenség, mely a levélformából szinte önkényt folyik, még becsesebbé, vonzóbbá teszi a már sokoldalú tárgyánál fogva is értékes munkát:

Az elhunyt tudósnak irományai közt találtak apróbb feljegyzéseket, melyekből kitűnt, hogy a «Timotheus»-hoz még három levelet volt szándékában csatolni, egyet a papi ima-életről, egyet a coelibatusról, és egyet a papnak első sorban szükséges Mária-kultusról. De daczára annak, hogy ezek, mint ki nem dolgozottak, elmaradtak: a «Timotheus» egy teljesen egész, kerekded, systematikus munka, úgy, hogy ebből a szempontból nem volt szükséges, hogy a kiadó mintegy kárpótlásul e befejezetlen részecskék elmaradásáért Hettingernek «Kreuzweg» című, kis, tíz lapnyi értekezését átvegye a linzi theol. folyóiratból, ámbár megint másrésztől csak örvendeni lehet, hogy ez a remekszép tractatus így szélesebb körben is ismeretessé válik.

Hettinger «Timotheus»-a, egyszerűen, méltóképen sorakozik a nagy férfunak egyéb, számos munkáihoz.

Dr. Kereszty Viktor.

Hit és szeretet, vagy a mai társadalom bajainak orvoslása. Szentbeszéd. Tartotta Montefeltrói Ágoston, szent-Ferenczrendű atya. Fordította Fagicza Lajos ravazdi lelkész. Esztergom, Buzárovits. 1890. 8-r. 186 l., ára 1 frt 20 kr. (Különben 4-ik kötete Montefeltró összes sz. beszédeinek, ára mind a négy kötetnek 6 frt.)

A talán tulságosan is termékeny hitszónoklati irodalom mezején, köztudomásulag rendkívüli feltűnést keltettek Montefeltrói Ágoston sz. beszédei, melyek, amint a szónok által legelőször előadatva, elragadták a tömegesen odatódult hallgatóságot, úgy más nyelvekre fordítva is nagyon-nagyon használhatók; mert éppen az az egyszerűség, az a világosság, az a bensőség, ami három főjellemvonása Montefeltrói Ágoston beszédeinek, a jó fordítás által semmit sem veszíthet.

A fönnevezett buzgó kiadóczég az eddigi három Montefeltró-féle magyarított szentbeszéd-kötethez [I. Az igazság. (14 sz. beszéd.) — II. Jézus Krisztus és a keresztyén igaz-

ság. (12 sz. beszéd.) — III. Katholikus igazságok (11 sz. beszéd)], most a negyediket is közrebocsátotta.

E kötetben is tiz szebbnél szebb thema, s a függelékben ismét négy tárgy van feldolgozva, azokkal az előnyös eszközökkel, melyek Montefeltrói Ágostont annyira híressé tették. És külön akarjuk kiemelni, hogy ezen eszközök közt a hirneves szerző nem feledkezett meg a tudomány fegyvereiről sem, egyszerű és mindenki által érthető modorban czáfolja meg, a tudomány nevében hit és erkölcs ellen felhozott támadásokat is; — socialismus, darwinizmus, s egyéb napi kérdések ép oly otthonos tárgyalóra találnak benne, mint a legegyszerűbb erkölcsi themák.

A fordítás jól sikerült.

Hosszas ismertetés helyett legyen elég meleg ajánlásunk.

F. Sz.

Supplementa ad collectiones monumentorum et litteraturae. Collegit et edidit Augustinus de Roskovány episcopus Nitriensis. Tomus VII. VIII. IX. X. Romanus Pontifex ecclesiae primas et princeps civilis. Nitriae 1889. et 1890.

A világhírű tudós, az önfeláldozásig vitt irodalmi tevékenységű agg főpap ismét négy vaskos kötetre terjedő okmányos gyűjteménnyel kedveskedik a katolikus tudományosságnak; az okmányos gyűjteménnyel lépést tartva közli a magas szerző a megfelelő kornak tárgyára vonatkozó nevesebb irodalmi termékeit, sokszor bő kivonatban.

Eme «Supplementák» folytatását képezik a már előbb kiadott e nemű «Monumentáknak,» úgy hogy a VII. kötet az egész e tárgyú vállalatnak tulajdonkép XVII. kötetét képezi, mely magában foglalja 1) a római pápa egyházfőnökségére vonatkozó okmányokat a IX—XVIII. századokból, 2) a római pápa világi fejedelemségére vonatkozó okmányokat XI—XVIII. századokból; végre a Jézus-társaságra vonatkozó egyes szétszórt okmányokat. Ezek után követ-

kezik tárgyunkat érintő gazdag irodalom ismertetése a XVI. XVII. és XVIII. századból.

A VIII. kötet a monumentákat felviszi 1879-ig s adja az 1880. éveket. Ugyanily időkből valók az irodalmi részek is.

A IX. kötet okmányai az 1881—1884. évekből valók a bemutatott irodalmi termékek szintén ez időre esnek.

A X. kötet (illetőleg XX.) az 1885—1890. években kelt okmányok irodalmi szemelvények említett vonatkozású gyűjteményét tartalmazza.

Emberi erőt meghaladó munkát végzett a tudós főpap oly korban, midőn a pihenés is terhünkre van. Legyen jutalma diadala azon igazságnak, melynek hosszú életén át oly kiváló bajnoka volt.

Dr. Horváth.

P. Georg Patiss S. J. Marienpredigten. Fünfte, vom Verfasser verbesserte und vermehrte Auflage. Mit Erlaubniss der Obern. Innsbruck. 1890. Rauch. 8-r. 580 lap. Ara 2 frt.

Fastenpredigten in sechs Cyclen. Dritte, vom Verfasser vermehrte und verbesserte Auflage. Mit Erlaubniss der Obern. U. o. 8-r. 532 l. Ara 2 frt.

Az ujabbkori hitszónoklati irodalom ugyszólván napról-napra gyarapodik. Sűrű egymásutánban jelennek meg a könyvpiaczon munkák, a melyek a legnagyobb művészetek egyikének pálmájáért versenyeznek. Ha azonban valahol, úgy itt valóban elmondhatjuk: «Omnes currunt, sed unus accipit bravium.»

Patiss ez irodalmi ág legtevékenyebb és leghivatottabb munkásai közé tartozik. Alapos tanulmány, gondolatbőség, mély érzés és az emberi természet beható ismerete tükröződnek vissza, egyszerű, de nemes irányú és nagy gondal dolgozott beszédein. E ritka előnyök magyarázhatják meg és tehetik könnyen felfoghatóvá azon nagy sikert, hogy beszédei évről évre új kiadásokban látnak napvilágot.

Az előttünk fekvő kötetek is új kiadások. Az egyik már *ötödik*, a másik *harmadik* kiadásában jelenik meg.

A Mária-beszédeket tartalmazó kötetben 61 beszéd van, melyek részint a b. Szűz ünnepeire, részint a májusi ájtatosságok alkalmára szólnak, de mind a legjobban választott tárgyak körül forognak és úgy érdekes kidolgozás, mint kenetes előadás által tűnnek ki.

A nagyobbírti beszédek 6 teljes ciklust foglalnak magukban. Az első a töredelem szükségességéről és kellékeiről szól. A második a megtérés akadályait fejtegeti. A harmadik azon indokokat taglalja, amelyek miatt a megtérést sokan halogatják. A negyedik a megtért kötelességeivel foglalkozik. Az ötödik a malaszt által támogatott lélek életét ecseteli, míg a hatodik az Üdvözítő szenvedésének legkiemelkedőbb mozzanatait tárgyalja és ezeknek megragadó fejtegetése által akar a javulásra indítani.

A legnagyobb részben dogmatikus beszédek főforrását a szentírás képezi. Idézi ugyan a sz. atyákat, a zsinatokat és a legkimagaslóbb írók nyilatkozatait is, de túlnyomólag a szentírás szavaira, az ott lelhető példákra támaszkodik. Ezekkel fűszerezi azon igazságokat, melyekre hallgatóit oktatni, követésökre buzdítani iparkodik. A tanulságok sorában sűrű vonatkozásokat találunk e szent beszédekben a napi életre és mondhatni, hogy Patiss a kor hibáit, kinövéseit, félszégeit az élet legkülönbözőbb mozzanataiban egyenlő alaposággal ismeri, úgy hogy e szempontból véve is oly beszédeket nyújt, a melyek valódi minták gyanánt tekinthetők és behatóbb tanulmányozásra ajánlhatók.

Dr. Waller Gyula.

A piaristák Zemplén vármegyében 1727–1890. Irta Hudra János k. r. tanár, S.-A.-Ujhely, 1890. A „Zemplén“ könyvnyomtató műintézetéből. 8-r. 158 és XII. l. Ára 1 frt.

Oktatásügyünk multjának mozzanatait még mindig oly homály fedi, hogy a leghasznosabb feladatok egyikét végezi,

ki azokat felkutatni, távolabbi körökkel megismertetni törekszik.

Ily hálás munkára vállalkozott a fentisztelt szerző is, midőn közoktatásunk egyik legérdemesebb tényezőjének, a kegyesrendiek működésének ecsetelésére határozta magát. Műve a piaristák zemplénmegyei, nevezetes sátoraljaujhelyi működése körül forog.

Röviden előadva kal. sz. József életét, szól az általa alapított tanított tanító-rend elterjedéséről s nevezetesen megtelepedéséről hazánkban, hol legelőször a szepesi *Podolinban* találjuk őket 1642-ben. Áttér azután letelepedésükre Zemplénmegyében, hol Tokaj volt munkásságuk legelső színhelye. Egy nemeskeblű hölgy Pikóczy Eleonóra tette lehetővé, hogy a rend Zemplénben megtelepedjen. Minden ingó és ingatlan vagyonát u. i. 1721-ben a rendnek hagyományozta.

Több, mint 60 év múlva, 1789-ben telepedtek meg Ujhelyen és kezdték meg azon áldásos tevékenységüket, mely minden elfogulatlan hazafi részéről a legteljesebb elismerést vivta ki számukra, mint akik nemcsak a vallásoságnak és erkölcsiségnek voltak mindig gondos ápolói, nemcsak a tudománynak voltak lelkes terjesztői, hanem a nemzeti érületnek is apostolai és élesztői.

A rend tevékenységének nagyobb megvilágítása céljából ismerteti a szerző, azon, eddigelé sehosem közölt és 20 pontra terjedő «Methodus instituendae juventutis» czimű tantervet és tanítási szabályzatot, melyet *Cörver* tartományfőnök 1757-ben irt és a rend követett. Majd a rend egy igen érdemes tagjának, *Sivulszky Józsefnek* működését írja le, ki Berenus Keresztély tokaji házfőnök betegeskedése miatt, az ujhelyi házat, melyben azelőtt pálosok laktak, átvette és később ritka tapintattal és erélylyel törekedett arra, hogy az intézetet rendeltetésére minden tekintetben alkalmassá tegye, annak jó hírnevet biztosítson és tekintélyét lehetőleg emelje.

Vácsolja azután az intézet beléletének történetét, felsorolja a tanárokat, a tanulók számát, különféle tanterveket,

tanrendekeket és egyéb az iskolai életre vonatkozó szabályzatokat. Felsorolja aztán azon nevezetesebb férfiakat, kik S.-a.-Ujhelytt végezték tanulmányaikat, kik között Kossuth Lajos is található 18¹⁰/₁₁—18¹⁵/₁₆.)

A munka tanulságos, kellemes olvasmány és szorgalommal készült oly becses adaléka oktatásügyünk történetének, amelyre nézve felette kívánatos volna, hogy a tisztelt szerző példáját mások is utánozzák.

Dr. Walter Gyula.

Elbel Theol. Moralis. ed. Bierbaum. Paderbornae. Typographia Bonifaciana. 1891. Vol. 1. Pars. 18-r. 250 l. Ára?

A mult század sok rigoristájával szemben igen kedves jelenség Elbel fellépése. Moralisa a mult század közepe táján jelent meg először; sok dicséretet és elismerést aratott és ismételt kiadásokat ért. Már a nagy sz. Alfonz is elismeréssel volt a mű iránt, sokszor hivatkozik Elbelre, mint tekintélyre. A modern ítélet is igen kedvező Elbelre nézve. Gury azt mondja róla: Praestans sana nitidaque doctrina necnon casuum practicorum expositione et solutione. Lehmkuhl őt «inter classicos scriptores» — helyezi — «numerandus inter primarios scriptores theologiae moralis.» Ezek után nem csodálkozhatni, ha ma a sok modern auctor társaságában e másfélszázados moralistát is látjuk ismét feltűnni. Rendtársai ez új kiadással éppen nem végeznek hiábavaló munkát.

Elbel moralisának csak első kötete fekszik előttem. Ez nem egyéb mint a Moralis általános része: De actibus hum., De Consc., De Legibus, De Pecc. tractatusokkal. Per modum conferentiarum czimet adott a szerző művének, e konferenciákat más auctor paragrafusoknak mondaná. E konferenciákban kérdés és felelet alakjában dolgozza fel tárgyát. Minden konferenciát az életből vett casus követ. A casusokat követi «Corollaria» czimmel az előző konferenciában foglalt tárgynak bővebb kifejtése a netalán tá-

madt nehézségek megoldásával. Elbel igen kedves auctor, nagyon világos, pontos a berendezése, felosztása; anyagának feldolgozását az egyszerűség, a rövidség, a világosság; a határozottság jellemzi.

A conferentiákhoz csatolt casusok alaposan és világosan vannak megfejtve.

Rövid határozott érvei mellett nagy tényező nála az auctoritás is; mintegy 86 morális auctort és művet idéz.

Írányában, elveiben probabilista; bár a szigoru probabilistának nem tetszhetik, hogy a «melior est conditio possidentis» elvet ő is úgy magyarázza, hogy pl. certum est votum, sed dubia, probabilis est eius impletio: ergo possidet votum. A művet csak ajánlani lehet, még tankönyvnek is. Várjuk a következő részeket.

Dr. Krammer.

Karkecz Hitszónoklati folyóirat. I. évfolyam. 12 füzet. 8-r. 755 l. (Megrendelhető a szabadszakai szent Ferencziek zárdájában évi 4 frttal.)

Egy év munkája fekszik előttünk. Szép vaskos kötet. Kiállítása megnyerő; papirja finom s e mellett erős; nyomása igen tiszta, szép, az áttekintést igen elősegíti; a beszéd pontjai, részei, valamint az idézetek dült betűkkel vannak adva.

A kötet tartalmaz 103 sz. beszédet, s pedig 14-et Urunk ünnepeire, 6-ot a B. Szűz dicsőítésére, 10-et a szentek tiszteletére, 21 alkalmit; a többi az év vasárnapjaira szól. Alakjukra nézve rendszerint szónoki beszédek, ritkábban van hitvédelmi, hitelemzési vagy homileticus jellegük. Tartalmuk többnyire egyes ker. erényekről, kötelességekről s bűnökről szól. Ami azonban beltartalmuk dogmatikai, retorikai, gyakorlati becset illeti: én nem állithatom más ilyenmü magyar folyóiratok fölé. A M. Sion 1889. decz. számában jelent meg részletes birálatom e sz. beszéd-kötet akkor megjelent I. füzetének minden egyes beszédére. Ki utána néz, látni

Magyar Sion. V. kötet. 1. füzet.

fogja, hogy az egészen tárgyilagos akart lenni, de ha mégis valaki szigorúnak találná azt a kritikát, vegye tekintetbe, hogy a Sz. ur maga adja a mértéket a bíráló kezébe, mikor azt mondja, hogy szándéka « a vállalatot azon színvonalra emelni, a melyen a szónoki ideál legkönnyebben megközelíthető lesz.» Én ama bírálatomat bizony kiterjesztem többé-kevésbé az egész kötetre.

Névszerint a dogmatica részéről nem egészen helyeselhetem a következő kifejezéseket, melyek éppen szemembe ötlöttek:

I. f. 7. l. A pogány — — legjobb indulata mellett sem juthatott el a kegyelem és így az örök élet forrásához.

II. f. 107. l. Mit érne olyan mennyország, hol szabad akarattuk ellenére lennének az emberek? Tömlöcz volna az reájuk nézve.

VII. f. 402. l. Isten csak azok bűneit bocsátja meg, kik azokat megbánják s többé készakarva nem vétkeznek.

X—XI. f. 610. l. A tisztítóhely, melynek kinjai nem enyhébbek a pokol kinjainál, sőt tekintetbe véve az égető vágyat, minél előbb egyesülhetni Istennel, még borzasztóbbak.

Dr. Krammer.

VII. A Győr-egyházmegyei papság irodalmi működése.

Abday József, nagyécsi plébános, született 1838. márczius 15-én Győrött. A fővárosi és vidéki lapok több jeles közleményt hoztak tőle. Az «*Ανατολή*» czimű uj-görög kath. hirlap levelezője.

Alaxai József, gyömörei plébános. Írói működését Danielik és Ferenczy II. 3. l. említik.

Ananias, II. István király alkanczellárja és győri kanonok. (1115—1118.) Mint író «Nagy-Győr Jelességei» cz. cikk mutatja be a Tudományos Gyűjtemény 1820-ik évi folyamának IV. kötet. 39. l.

Apfalter József kanonok, meghalt 1796. decz. 21-én. 1774-ben egy német nyelven írott egyházi beszédet adott ki.

Aranyas Ferencz, vépi plébános. 1728-ban Győrött egy gyászbeszéde jelent meg.

Badrn János, udvari káplán Sajtoskaálon, szül. 1856. július 20-án Rába-Patonán, Győr-m. Mint pesti kispap két kiváló czikket irt a «Munkálatok»-ba, u. m. A szécsényi országgyűlés kora vallásügyi viszonyainak rövid ismertetése. 1880, — A magyar növendékpapság irodalmi egyletei. 1881.

Bakács Tamás, a nagyhirű esztergomi érsek, 1495—1509-ig győri püspök volt. Mint író t lásd Esztergom-főmegye írói közt. Uj M. Sion 1886. 91. l.

Balits Antal, hittudor és theol. tanár, szül. 1840. szept. 18-án Dinnyén, Sopronm. A győri egyházmegye jobb nevű íróihoz tartozik. Önálló munkái: Egyh. beszéd szent István napra. Győr. 1880. — Hét nagybőjti szent beszéd. Győr. 1881. — A kath. egyház és ellenei. Előadva hét nagybőjti és egy Sylveszter-esti szent beszédben. Győr. 1883. — Apróbb tanulmány czikkei: Isten választott népe az ó-szövetségben. Kath. Theol. Folyóiratban. 1883. — Könyvismertetés. 1883—1884-ben ugyanott. A «M. Állam»-ba is többször irt. (Ép most közlünk mi is tőle czikket.)

Balits Lajos, hittudor és szintén theol. tanár, szül. 1856. febr. 8-án Német-Lövön, Sopronm. Pályakoszos író. Kitűnő művéből: «A római kath. egyház története Magyarországon» az I. kötet jelent meg 1885-ben. A Kath. Theol. Folyóiratban. Aranyszáju sz. János, az egyházi szónokok fejedelme. 1883.

Balogh Elek, t. kanonok. Van egy alkalmi beszéde. Megjelent Győrött, 1780-ban.

Balogh Sándor, kapuvári születésű; Jézus-társasági akadémiai tanárból győri apát-kanonok lett, mint ilyen 1810. július 14-én halt meg. Van egy latin és egy magyar munkája; amannak czime: Augustae Theresiae Regi Apostolico et Parenti Patriae ob Translatam Budam Universarum Scientiarum Academiam Eucharisticon sacratum, dum haec artium Universitas anno 1780. instauraretur. Győr. 1780. — A másiknak czime: Szent István első magyar királynak

dicsérete. Béts. 1805. Lásd Stöger J. N. *Scriptores Societatis Jesu* 20 l.

Baur György, büki plébános, szül. 1838. ápril 20-án Székesfehérvárrt. Gazdasági író.

Beidl Alajos, kanonok, szül. 1844. márcz. 27-én Temesvárt. Mint pesti kispap Abdayval és Olgyaival együtt fordították Roselly de Lorgues: Krisztus és a század, vagy a tudományok új bizonyítéka a kath. hit mellett. Budapest, 1865-ben.

Bejczy Károly, szentpéteri plébános, szül. 1849 január 25-én Bejczen, Vasm. 1873-ban németből magyarba tette a «Vakoló vagy kereszt» népies elbeszélést. Megjelent Pesten.

Bertalan Ferencz, császári plébános; 1798-ban Pécssett egy alkalmi költemény jelent meg tőle.

Bertha János, hittudor és kanonok, szül. 1821. január 22-én Köhalomban, Sopronm. 1872-ben Bécsben mondott sz.-Istvánnapi beszédén kívül a Pátkai-féle gyűjteményes kiadás is közölt tőle beszédeket. A «Religió» is igen becses közleményeket hozott tollából.

Békássy Ferencz, szombathelyi plébános. Mint író 1736. évben szerepelt. L. Tud. Gyűjt. 1818. VI. 109. l.

Békeffy Kálmán, levéli plébános, szül. 1852. jul. 28-án Dinnyésen, Fehérm. A «M. Állam,» «Örangyal,» «Üstökös,» «Egri Népujság,» «Budapesti Hírlap» és «Magyaróvár és Vidéke» című lapok igen sok és becses közleményt hoztak tőle.

Bélik Pál, plébános. «Nagy-Győr felességei» cz. főnőbb is említett forrás után csak annyit tudunk róla, hogy Győr egyik specialis írója volt. L. említett czikk 40. l.

Bobleter Ignác, zurányi plébános, szül. 1846. aug. 4. Sopronban. Politikai és nemzetgazdasági író. A «M. Állam» vezérczikkezője. A «M. Koroná»-ba is igen sok becses czikke jelent meg. A «Magyar Katholikus» munkatársa. Németül is ír.

Bubits Zsigmond, jelenleg kassai püspök, szül. 1821. márczius 17-én Süttörön, Sopronmegye. — Azelőtt Győr-egyházmegyének volt tagja, 1879. váradi kanonok, 1889.

püspök. Kitünő műtörténész. Önálló műve: Magyarországi várak és városoknak a m. n. muzeum könyvtárában létező fa- és rézmetszetei. Budapest, 1877. Lenyomat a M. Könyvszemléből.

Budai Pál, kereszttúri plébános. Sopronban 1799-ben egy gyászbeszéde jelent meg.

Csizmazia János, egyházas-keszöi plébános több breviariumi hymnus lefordításával gazdagította énekköltészetünket. E nembeli fordításai 1833—34-ben az Egyházi Tár kötetekben jelentek meg.

Csödy Pál, vasvári prépost, később Szombathely-egyházmegyei kanonok. Három alkalmi beszéde jelent meg, u. m. Kalocsán 1776-ban és Sopronban 1770- és 1771-ben.

Czerhák Ignác. Mint győri kispap Pesten a centraléban tanult. Egy cikket fordított a «Munkálatok» számára: Isteni intézetek az emberek üdvösségére. 1836.

Czörfusz Ferencz, felsőlászlói plébános; alkalmi beszédet adott ki 1793-ban Sopronban.

Dallos Miklós, püspök, szül. Győrött; meghalt 1630. márczius 24-én. A váci püspöki székről lett Győrré áthelyezve. Mint író l. Vutkovichnál 102. l.

Dedk Pál, endrédi lelkész, szül. 1852. június 24-én Kethelyen, Komáromm. — Van egy alkalmi sz. beszéde.

Dedky Zsigmond, czimzetes püspök és nagyprépost, szül. 1795. május 14-én Himódon, Sopronm.; meghalt 1872. decz. 29-én. A m. tud. Akadémiának levelező tagja volt. Mint író l. Danielik és Ferenczy II. 55. és Vutkovich 154. és 420. l. Vallásos költészetünk emelésére nagy mértékben működött közre. Akadémia székfoglalója alkalmával mondott beszéde 1861-ben jelent meg a M. Akadémiai Értesítőben. Lásd Életrajzát Tud. Gyűjt. 1828. V. 123. l. — Uj M. Sion. 1872. IV. 76.

Dombó Mihály, kanonok, meghalt 1746. október 12. Irodalmi működését l. Danielik és Ferenczy II. 62. l.

Domanovich Ferencz, kisboldogasszonyi plébános-esperes, szül. 1836. april 2-án Malomházán, Sopronm. Horvátul írt: Historia pripeliénya starogai novoga testamta.

Kis-Marton. — 1874. — Maly Katekizmus. Megjelent ugyan-
csak Kis-Martonban 1874-ben.

Ebenhöch Ferencz, kanonok, szül. 1821. július 25-én
Budapesten. A kath. archaeologia elsőrendű képviselője.
Fáradhatatlan kutató és áldozatot nem ismerő régiséggyűjtő.
Kutató munkásságának önálló eredményei: «Győr vidékének
kőkorszaki leletei.» Győr, 1877. és «A Budapesten rendezett
iparmű és történelmi emlékkiállításra Dr. Zalka János
győri püspök által küldött egyházi műtárgyak és régiségek.»
Győr, 1883. — Becsesnél becsesebb cikkei közül a követ-
kezőket tudtuk csak összeírni: Őskor. 1874. Győrmegeye
monographiájában. — A győri székesegyház. U. ott. — A
megeye viránya. U. ott. — Mit kell értenünk a «poculum
pro communicantibus» alatt? 1884. Egyházművészeti Lap-
ban. — A veszprémi káptalan egyházi készletei 1656-ban.
U. o. — Az Archaeol. Közleményekben: A koronczói vi-
déknek kő-, bronz- és vaskori leletei. VI. kötetben. — Ro-
mánkori oltárkereszt. VII. k. — Két románkori kerekgye-
ház nyoma Győrmegeyében. U. ott. — Magyar Sionban:
Győrmegeyei egyházállapotok. A III. és VII. évfolyam-
ban. A «Győri tört. füzetek» munkatársa volt. Dolgozott a
M. orvosok és természetvizsgálók munkálatainak XVII. év-
folyamába is.

Erdős Alajos, babóthi plébános, szül. 1828. november
26-án Nagycsén Győrme. Mint pesti kispap 1852-ben a «Mun-
kálatok»-ban mint társfordító szerepel.

Fabschich József, theologiai tanár, szül. 1755. márcz.
3-án Kőszegen, Vasm., meghalt 1809. decz. 23-án. A megeye
egyik legtekintélyesebb írója lásd Danielik és Ferenczy I.
127. és Vutkovich 40. és 410. l. Életrajzát lásd Tudomány
Gyűjt. 1829. I. 54. — Győri Közlöny 1861. 43—4. sz.

Farkas Sándor, segédlelkész, szül. 1855. aug. 8-án
Nyalkán, Győrme. — Van egy önálló munkája: Csepreg
mezőváros története. I. köt. Budapest, 1887. Azonkívül
többnyire álnevek alatt a Magyar Koronába, Győri Köz-
lönybe, Sopronba és több más lapba irt költeményeket.

Fábián István, előbb széplaki plébános, majd kano-

nok, szül. 1809. szeptember 2-án Tamásiban, Sopronm. meghalt 1871. július 19-én. A M. T. Akadémiának tagja volt. Változatos és ritka szorgalmu író. Írói szereplését igen szépen méltatja Danielik és Ferenczy II. 384. és Vutkovich 204. és 253. l. Mint újabb adatokat hozzáadhatjuk még, hogy a boldogult a M. Encyklopoediának munkatársa volt, — Egyházi költészetünk terén kiváló érdemei vannak. Nevesebb cikkei a Nyelvtudományi Közleményekben (4), Nyelvészetben (2), Magyar Sionban (5) és a Budapesti Szemlében (1) jelentek meg. Életrajzát lásd Uj Magy. Sion 1871. 637. — Sopron 1871. 29. Fővárosi Lapok 1871. 171.

Felber János, segédlelkész, szül. 1853. május 6-án Kajáron, Györm. — Vannak egyházi beszédei a «Borro-maeus»-ban és közgazdasági, ismeretterjesztő és népies irányú az «Egri Naptár»-ban.

Feltinger István, kanonok. Meghalt 1840. aug. 10-én. Három szent Istvánnapi egyházi beszéde van, az első megjelent Bécsben 1817-ben, a második és harmadik Budán és pedig 1826-ban s 1833-ban.

(Folyt. köv.)

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

A mult havi füzetünk sajtó alá rendezése óta *hazánkban* lefolyt események sorából feljegyzésre méltó mindenekelőtt a *kisdedóvásról* és a *vasárnapi munkaszünetről* szóló törvényjavaslatok országközi vitája. A magyarországi liberalizmus nem az angolok gyakorlati, sem az amerikaiak türelmes fajtájából való, hanem napról-napra inkább közeledik a francziák zsarnoki, vallásos érdekeket sértő szabadkőmivesi liberalizmusához. Fényes példa rá a kisdedóvásról szóló törvényjavaslat módosítás előtti eredeti szövege, mely *mereven kötelező és felekezetenlküli óvókat* kontemplált, s a ka-

tholikus jellegű óvók konfiskálásától sem rettent vissza. Zichy Nándor gróf, a katolikusok politikai vezére éles szemével észrevette csakhamar e tendenciát, s elvbarátaihoz intézett *felhívásában* rámutatott a szabadságunkat, mindenünket elnyelő molochra. «Hitünk nem engedí,» ugymond, «hogy a neveléssel és kisededóvással interkonfeszszionális térre lépünk,» s a vallásos nevelés szabadságának védelmére buzdít. Az országházban Károlyi Sándor gróf meg is buktatta a felekezetenélküli *fohászszerű imdát*, s megmentette a szentegyházunk pénzén, vagy katolikus nemes férfiak költségén emelt s fentartott óvók kath. jellegét, biztosítván oly imák és vallásos gyakorlatok elrendelhetését, amelyeneket e téren egyedül illetékes szent egyházunk elér. Rászolgált szent hitünk barátinak hálájára felsőbüki Nagy István képviselő is, a ki hithű kath. öntudattal, nyílt nemes magyar jellemmel sikra száll szent hitünk mellett, valahányszor a szabadság elnyomói annak ezredéves gyakorlatában bennünket háborgatni merészelnék. Fájdalommal kell konstatálnunk, hogy a nyájnak rontó farkasok hátán ez alkalommal sem láttuk a pásztorbot funkcióját.

A vasárnapi munkaszünetet végre valahára a magyar törvényhozás is elrendelte, de csak a gyári munkásokra s a kisiparosokra nézve; a mezei munkások ezentul is zsidó földesuraik kénye-kedvétől fognak függni. Andrássy Tivadar gróf indítványára „*Szent*“ István ünnepe is pihenő napnak dekretáltatott. Némely protestáns képviselők prüszköltek a «szent» jelző hallatára, de megérdemlett kifiguráztatásuk után szent István még is csak az maradt a magyarnak, amije a történelem tanúsága szerint a századokon át eddig volt: nemcsak nagy, de *szent* királya! Egyébiránt a vasárnapi munkaszünetet korántsem azért rendelték el bölcs törvényhozóink, *mert Isten parancsolja*, hogy hetedik nap ne dolgozzunk, (minek is volnának ők akkor): hanem mivel közgazdasági érdekeink így követelik. Csak haladjunk a liberalizmus ösvényén tovább, majd belátjuk Isten többi parancsainak hasznát is, csak azután ne sokaljuk a leczke-pénzt!

A magyar kir. belügyminiszterium indokainál fogva helybenhagyta Molnár János komáromi apátplébánosnak elmarasztaltatását az alsóbb forumok által a hirhedt február 26-iki min. rendelet alapján. Nem gondolják meg ott fenn, mily veszedelembé döntik a hazát a lelkek elleni gyászos harcz inaugurálásával! Nem fontolják meg azt, hogy a szellemeket anyag eszközökkel legyőzni soha, de soha sem lehet, legkevésbé pedig a kath. papokat, kiket még Bismarck a vasember sem birhatott rá, hogy vétsenek lelkiismeretük ellen. —

A mi szívünk gyászáról nem szólunk itt. E helyen csupán némely napi lapoknak ama híresztelésére akarunk reflektálni, mely szerint Simor bibornoknak *pótvégrendeletét* keresték volna Esztergomban, a mely pótvégrendeletben az E. M. K. E.-nek is tetemes hagyaték lenne biztosítva. Tény az, hogy semmi pótvégrendelet Simor után nem találtatott, de nem is kereste azt senki; tény továbbá az is, hogy a boldogult érsek nem volt barátja az oly kulturális törekvéseknek, melyek, hogy többet ne mondjunk, nem a kath. vallás alapján állanak. Sokan vannak, kik az E. M. K. E.-t, valamint a dunántuli közművelődési egyesületet — s általában minden *felekezetenlküli kulturális* egyesületet — szabadkőmívesi propagandának, az új pogányság terjesztésére szolgáló szervezetnek tartják, s kiknek úgy látszik, hogy új és új gyűrűi ezek a liberalis boa constrictornak. A magyar nyelv terjesztése csak köpeny, melybe a hitetlenség modern apostolai burkolódní szoktak. —

Keleti Károly az országos statisztikai hivatal igazgatója febr. 12-én az akadémiában érdekes felolvasást tartott a legújabb népszámlálásról, melyből a protestáns önértzet emelésére átveszszük e sorokat: «Van ugyan egy *fergetelmes ok*, mely nevezetesen Somogyban és csodálatosan (?) éppen a *református vallásuak* közt szomoruan megakasztja a természetszerű népszaporodást, de ezt bővebben kifejteni tartózkodom.» Tetszik érteni? Seperjenek a maguk ajtaja előtt a protestáns atyafiak, a kik a szent gyónásról oly épületes amerikai dolgokat tudnak regélni, s akik azzal dicsek-

szenek, hogy Magyarországnak éppen legműveltebb megyéit ők lakják. Nem kérünk ebből a műveltségből.

Örömmel örökitjük meg a Magyar Sion lapjain is a nevét Kalmár Józsefné szül. Fazekas Anna félegyházi asszonynak, annak a nemes szívü katholikus magyar honleánynak, a ki mult hó második felében 100 ezer forintnál nagyobb összeget tett le alapítványképen a kath. nevelés ol-tárára és pedig 40 ezer frtot Félegyházán alapítandó leányiskola; 54 ezeret pedig apáczakolostor javára. A mai hithideg anyagiasság rideg korba alig beleilleszthető nemes tettét jutalmazza meg Isten ezen és a más világon!

A kegyesrendi atyák széles e hazában Pirotti Pompilius nápolyi rendtársuk boldoggá avatását ünnepelték fényesen az ájtatos hívek ezereinek részvéte mellett.

Külföld. Szentséges Atyánk XIII. Leo pápa felhívja a kath. világot, különösen a serdülő ifjúságot szent Alajos három százados évfordulójának buzgó és méltó megünneplésére. — Az «Osservatore Romano» buzdítására az olasz katholikusok kathol. parlamentté alakulnak, mely második kongresszusát már Rómában fogja tartani. — Crispi olasz kormányelnök, szentegyházunk malteros üldözője, a modern hazafi háromnejü mintaképe megbukott. Adja Isten, hogy minél előbb lejárja magát a forradalmi banda többi tagja is!

Németország a népiskolai törvény miatt új kulturharcz előtt áll. E törvény ugyanis az állami mindenhatóság elvén nyugszik, szerinte a vallásoktatás is az állam dolga, úgy hogy a papok és más egyének csak mint az állam megbízottjai adhatják elő a keresztény hitigazságokat az állam által jóváhagyott iskolai könyvek nyomán, melyek csak annyiban terjesztetnek a püspöki kar elé felülvizsgálat végett, amennyiben netán hitellenes tételt tartalmaznának. A tanítói tekintély szuverén függetlensége, ez a kath. egyház egyik alapdogmája, ebbe akar beleharapni Goszler porosz kultuszminiszter, de reméljük, beletörik a foga. — A zárlati pénzekről a porosz kormány az igazságnak megfelelő törvényjavaslatot nyújtott be; e szerint 16 millió márka a püspököknek fizettetik ki, hogy ők azt azok közt, kiktől elvona-

tott, kioszszak, esetleg más egyházi czélokra fordítsák. A protestáns vakbuzgóság mindent elkövet, hogy a restitutio művét megakadályozza.

Franciaországban nagy hullámokat ver Lavigerie bitoros eszméje, mely szerint a katolikusoknak el kell ismerniök a köztársaságot, s ez alapon nagy katolikus párttá tömörülniök. Freppel angersi püspök Rómába utazott, hogy Ő Szentségének bebizonyítsa a kath. egyház és a köztársaság kiengesztelésének lehetetlenségét. A szerzetesrendek ellen új törvényjavaslatot nyújtott be a kormány, mely a rendtagok kilépésére s az idegenek kizárására vonatkozik.

Angolországban Gladstone hatályon kívül helyezését indítványozta ama törvénynek, mely a katolikusokat az angol lordkancellársági és az ír alkirályi méltóságokból még mindig kizárja, holott zsidók és mohamedánok kinevezhetők e méltóságokra. És ime, a jogegyenlőség csufjára Gladstone indítványa megbukott.

Ausztria új választások előtt áll. A püspöki kar *közös pásztorlevélben* oktatja hiveit polgári kötelmeinek hű és helyes teljesítésére. — A kultuszminiszterium a kath. iskolai egyletnek egyik olvasókönyvét csak azon feltétel alatt hagyta jóvá, ha az érseki approbatio, mely már megadva volt, a czimlapról elmarad! A szocialisták majd megtanítják jogtiszteletre a liberalis miniszter urakat.

Protestans henczegés. Azon kérdésre, hogyan történhetett, hogy nálunk jelenleg a protestánsok dominálnak, a kath. lapokban kaptál már többször feleletet, kedves olvasó. Változatosság kedvéért olvass el egyszer protestáns feleletet is. «Hát nem ismeri a historia tanulságait? — írja a Prot. Egyh. és Iskol. Lap cikkezöje (1890. 39. sz.) — «Nem látja, hogy az egész modern fejlődés világszerte hátat fordított a rozoga katolikus bárkának, s a protestantizmus fürge gőzösére kapott fel? Nem veszi észre, hogy a par excellence pápista országok folytonos politikai és kulturális válságokban vergődnek, míg a protestáns Német- és Angolország a protestáns Amerika stb. rohamosan törnek elő a békés fejlődés utjain. Nem tapasztalja, hogy újabb időben

a katolikus országokban is protestáns eszmék dominálnak, azok az evangéliumi örök igazságok, melyeket régebben csak a protestáns templomok és iskolák hirdettek, de ma az egész művelt világ közkinccsivé lettek? A józan szabad-
 elvűség ezeket az önök által ócsárolt vagy hamis felfogásba burkolt evangéliumi igazságokat a mi értelmezésünk szerint vitte be a családba, iskolába, tudományba, politikába és kulturába, mert meggyőződött arról, hogy a vergődésnek gunyolt protestantizmus mindenütt a békés fejlődés útján halad előre, az önök dicsőített pápistasága pedig kínos vergődésben nyomorgatja az értelmet és lelkiismeretet, a tudományt és kulturát, az államot és az egész közéletet. Csöndben működik, de nagy az intenzivitása ennek a protestantizmusnak, mely ott is irányzó erővé izmosul, hol bevallott hivei kisebbségben vannak. Megragadja, foglyul ejti a katolikus országokat, a kath. államférfiakat sőt még a professionatus clericalis elméket is.» Minket e sorok csak arról győznek meg, hogy a cikkíró henczeg, mert rövidlátó. Cso-dálom, hogy a szerkesztő a katholicizmust kicsinylő szavait lapjába felvette; hisz e lap hasábjain akárhányszor lön figyelmeztetve a tulsó tábor a «római ősz ellenség» erejére, hatalmára. Most szent Péter hajója egyszerre rozoga bárka lett? Nem bárgyuság rozoga bárkának nevezni azt a hajót, mely már 19 századon át szeldeli a véges lét tengerének hullámain? Azután ne gondolja cikkező ur, hogy minden támadás, melyet a kath. egyházra intéznek, minden ütés, melyet reá mérnek, merő professio helvetica vagy augustana! A kik manap hátat fordítanak a «rozoga kath. bárkának», azok nem eo ipso a protestantizmus «füрге gőzösére» kapnak fel; hacsak e füрге gőzös nem maga a fodros hullám, amint csakugyan az, mert az isteni ács csak egy hajóját építé az üdvnek. Amit a katolikus országok vergődéséről beszél, azt nem lehet a katholicizmusnak imputálni; mert amaz országokban a szabadkőmivesség szektája rágódik, ama nemzetek jobb kath. időben szerzett dicsőségén, pénzén és véréen. A «protestáns országok békés fejlődése» cikkező előtt ismeretlen. Olvassa csak Caprivi német kancellár legutóbbi be-

szédjét, abból megtanulja, mily ellenséget rejt méhében az a fejlődés. Vagy tán a szocializmust cikizező nem ismeri? A békés fejlődés e réme tán szintén katolikus? Ez az a modern fejlődés, mely a katholicizmusnak hátat fordított! Teljék benne kedve!

A szocialisták és a zsidóság. A zsidóság köztudomás szerint a tőke-uralom szószólója, zászlóvivője, képviselője; a szociálisták ellenben úgy viselkednek, mint a munkások védői az őket kizsákmányoló tőkepénzes zsidók és nem zsidókkal szemben. A célok ellenkezéséből joggal következtethetnénk arra, hogy a szociálisták legelkeseredettebb ellenségei a zsidóknak, s viszont a zsidók a szocialistáknak. És ime, mit látunk!? Singer, a szocialisták egyik vezére zsidó, és pedig természetesen gazdag zsidó! Marx és Lassalle a német szocializmus megalkotói zsidók voltak. A «Socialdemokrat» című ujság szerkesztője: Bernstein szintén zsidó. A német szocialisták hajóján tehát zsidó zászlót lenget a szél! Hát nem a tőke uralmát akarják a zsidók? Dehogy nem! Hát nem a munka jogait hangoztatják a szociálisták? Hogy is ne! Honnét van hát a zsidó vezérlés a szociálista táborban? Egyes egyedül önnét, mert a szociálisták a jelenlegi keresztény társadalmi rendet összes vallási és politikai intézményeivel fel akarják gyökerestől forgatni. Ezt úgy érik el, ha a tőke és munka közötti ellentéteket fentartják, fokozzák, ápolják, mindaddig míg csak két osztálya leszen a társadalomnak: tőkepénzesek és munkások. Akkor azután mindenre ráteszi a kezét a szocialdemokrata állam; s tabula rásá-t csinál a vallásból, a házasságból (már eddig is a próba-házasságok divnak náluk) a trónokból és tulajdonból. Egészen másképp jár el a keresztény szocializmus. Ez nem gyűlöletet, hanem szeretetet, nem rablást, hanem igazságot prédikál, s már eddig is szép sikert mutathat fel a munkások védelmében. Azért hagyják ott a munkások a Singereket, Csillagokat és más ily fajta veszedelmes ámitókat, s tömörüljenek a kereszt zászlója alatt keresztény munkás egyletékké. A szocialdemokrata célok meg nem valósíthatók, küzdelmök tehát

meddő, sikertelen; de ha meg is valósulnának, hasznuk csak azoknak volna, kik őket ámitják, azoknak is csak talán; minket pedig, s a munkásokat is végtelen baj sujtaná. Egyház és haza elodázhatlan kötelességünk ké teszi nekünk magyar papoknak is, hogy a kath. legényegyletek mellett alakítsunk kath. munkásegyleteket is.

A török kulturharez. Köztudomásu dolog, hogy a görög oekumenikus patriárka és a porta közt konfliktus támadt, s hogy a patriárka a joghatósága alá tartozó összes egyházakat interdiktum alá helyezte. Ezen interdiktum két élű fegyvernek bizonyul; mert a vallási érzületében sértett nép nemcsak az állami hatóságok ellen fordul, hanem az egyháziak ellen is. Smyrnában nov. 23-án 40,000 ember vonult a kormányzó lakása elé azt kérelmezve, hogy a szultán ő felsége kényszerítse a patriarkát és a püspököket a templomok megnyitására s az istentisztelet folytatására. Az elkecsereedett nép általában véve nincs papjainak pártján; többeket közülök inszultált is.

A legérdekesebb e konfliktusban az, hogy a patriárka, mielőtt az interdiktumot elrendelte volna, nemcsak a csárhoz, de XIII. Leo pápához is fordult a portánál való közbenjárásért. A görög egyház fejének e lépése eklatánsan bizonyítja, mily nagyra becsülik a pápaság hatalmát, tekintélyét és befolyását még legrégebb ellenségei a keleti szakadárak is. Sok görög ujság, különösen a «Neologos» Konstantinápolynak legtekintélyesebb lapja tüntetőleg helyeselte azt, hogy a patriárka Rómához fordult. «A görög egyháznak — írja a Neologos — megszámlálhatlan baját nem képes orvosolni, zilált helyzetét nem képes megszüntetni sem a sok önző tanács, mit Örményországnak a protestáns Anglia ad, sem e gyakori hitegetés és biztatás, amivel a görögöket az oroszok sarkalják; ellenkezőleg a keleti egyházakat, s az általuk képviselt nemzetiségeket mind inkább fokozódó veszély fenyegeti az orosz szlavismus részéről. A keleti egyházaknak tisztában kell lenniök az iránt, hogy e veszély elől számukra nincs más menekülés mint a *Rómával való egyesülés*, mely széttepi azon

végzetes köteléket, melylyel Oroszországhoz bilincselvék. Vagy tán a protestantizmus a révpartunk? Mit várhatna a kelet a protestantizmustól? A római egyház sokkal közelebb áll a keleti egyházakhoz mint a protestantizmus. — A meddig a keleti egyházak a schismában, ezen állítólagos orthodoxiában megmaradnak: Oroszország a vallás védelmének ürügye alatt mindig alkalmat fog találni arra, hogy belügyeikbe avatkozzék, ősi intézményeiket aláássa, nemzeti nyelvüket és liturgiájukat kiszorítsa, amint ezt mind az egész világ szemeláttára a legbrutálisabb eszközökkel román, örmény és egyéb nemzetiségű tartományaiban meg is cselekedte, mindenütt a ruszszifikáció munkáját végezvén. Ha azonban az orthodoxia vészthozó bilincsei a keleti egyházakról lehullanak, ha ezek Rómával egyesülnek s a csár helyett a római pápát ismerik el fejüknek, az általános virágzás szép korát érik meg. Róma sem függetlenségüket, sem autonómiájukat nem fogja bántani, legkevésbé fogja pedig megtámadni szokásaikat, hagyományaikat s őseiktől öröklött szertartásaikat. Hisz látjuk mennyi előzékenységgel találkoznak Rómában az unitusok vágyai, mennyi skrupulozitással védi a Szentszék jogaikat.» Így ír a «Neologos»! Bárcsak megértenék szavát nemcsak a görögök, de a mi oláhaink és szerbeink is!

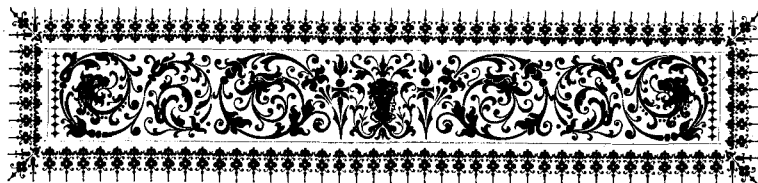
Mily exegesist fognak ránk a protestánsok? A «Prot. Egyházi és Iskolai Lapja» 47. számának vezérczikében a szerkesztő, Sz. F. ur ránk katolikusokra a többi közt azt is fogja, hogy a szentírás e szavait: «Inkább kell engedelmeskedni Istennek mint az embereknek, úgy értelmezzük, hogy inkább kell engedelmeskedni «az egyháznak mint az államnak.» «Elementaris erővel» — mondja a cikkező — «nyilatkozott az országházban a magyar állam ereje és hatalma, tekintélye és méltósága iránti bizalom és tisztelet, melyet a lázító alpapság (e kifejezése miatt szégyelje magát Sz. F.!) forradalmi szelleme a vallási lelkiismeret szent jelszavával rút hatalmi érdekből az egyház isteni tekintélyével állított szembe, urbi et orbi kiabálva, hogy inkább kell engedelmeskedni *Istennek (= egyház), mint embernek*

(sic!) (= *állam*).⁴ Emez idézetben a protestáns lapszerkesztő nyilván arról vádol minket, hogy mi az állami tekintélyt nem származtatjuk Istentől, azért nem is isteni, hanem csak merő emberinek tartjuk, hogy egyedül és kizárólagosan az egyház számára foglaljuk le az isteni tekintélyt. A cikkzőnek azonban lehetetlen nem tudnia, hogy mi katolikusok valljuk és hiszszük, legfőbb pásztorunk a római pápa a szentírás alapján pedig folyton hirdeti, miszerint nincs hatalom, hacsak nem az Istentől, hogy tehát az állami hatalomnak is mint Istentől rendeltnek engedelmisséggel tartozunk. Miután egyuttal azt is hiszszük és valljuk, hogy az egyházi hatalom is Istentől származik, s ennél fogva vannak ügyek, melyek eldöntése egyedül az egyházhoz tartozik, az állami hatalom kizárásával: önkényt következik, hogy valahányszor az egyház a maga illetékességi körében valamit parancsol vagy tilt, mindannyiszor *az ellenkező állami akarattal szemben is* az egyháznak tartozunk engedelmeskedni. Ilyen esetekre alkalmazzuk mi a szentírás szavait: «inkább kell engedelmeskedni Istennek mint az embereknek.» És ezen eljárásunkat helyeselnie is kell mindenkinek, aki vitatni nem akarja, hogy egyedül az állami hatalom származik Istentől, hogy ezen hatalom korlát- és határ-nélküli, forrása minden jognak s minden hatalomnak. Az egyháznak *csalhatatlanul tudnia kell* mire és meddig terjed hatalma, mire kötelezheti joggal hiveit; valahányszor tehát az egyház minket valamire kötelez, implicite arra is tanít minket, hogy arra joggal kötelezhet, hogy tehát ennek ellenkezőjére az állam nem kötelezhet s ha ezt megtenné, átlépné *Istentől nyert* hatalma határait.

P. Rosty Kálmán S. I. Kedves kis buzgalmi könyvet adott ki «Márctsiusi ibolyakoszorú» czimmel, sz. József tiszteletére, kit az egyház márczius hónapban különösen tisztel. A szép könyvecskét, melynek ára 30 kr., (a ka-locsai J. t. collegiumban), jövő füzetünkben fogjuk ismertetni.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

„AZ IDŐ TELJESSÉGE.“

Új-szövetségi kortörténeti adatok.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

Palaestinának mostani politikai állapotai tehát, (44. Kr. e.) ezt a képet nyújtják:

Antipater volt az ország ura; de ő, hivatkozva előhaladott korára, mindjárt kezdetben átruházta Jeruzsálem kormányzását idősebb fiára Phasaelre, Galileáét pedig ifjabb fiára, Heródesre.¹ A főpapi méltóság Hyrcan-é maradt, a kinek megengedtetett, hogy a szent falakat is újból felépíthesse, melyek Pompejus óta romokban heverték. A synedrium az ő elnöklése alatt végezte rendes hivatását.

Mi volt ez a synedrium? Ez a zsidók „nagy tanácsa“ volt, (a Talmudban: Sanhedrin), írástudókból, törvényt magyarázókból, volt főpapokból s előkelőbb papokból, összesen 70 tagból álló, kiknek elnöke mindig a tényleges főpap volt. E tanács eredetét némelyek a régi „nagy synagógára“ viszik vissza, melyet Ezdrás létesített a babyloni fogságból való visszatérés után, — de valószínűbb, hogy a Machabeusok idejében szerveztetett ebben a formájában, vagy pedig I. Hyrcanus uralkodása alatt; mert már itt biztos nyoma van a történelemben.² Ez a synedrium

¹ Volt neki még két fia, Joseph és Pheroras, és egy leánya Salome, akiknek azonban a mi történetünkben vajmi kevés szerep jutott.

² V. ö. 2. Macc. I. 10.; 4. 44.; II. 27. és Jos. Flav. Ant. XII. 3. XIII. 5.

naponkint, a délelőtti órákban, összegyűlt a templom egyik csarnokában, és ott a zsidó vallási és politikai életnek fontosabb ügyeit beszélte meg; hozzá tartozott elintézni az ünnepek miként való megülését, magyarázni a törvényt, itélni a nagyobb bűnösök fölött, — halálítéletet is hozhatott, (csak hogy később a rómaiak e jogot elvették tőle.). Egyszóval, a zsidók közéletében a synedrium képviselte a legnagyobb tekintélyt.

Ez idő szerint tehát Hyrcan volt annak elnöke. Antipater, a hatalom biztos tudatában, nem zavarta Hyrcannak különben is jelentéktelen működését e téren, — két fia, Phasael és Herodes pedig, külsőleg legalább, szintén tisztelettel látszottak viseltetni „atyai jóbarátjuk“ iránt; míg maga a gyöngye, jószágos Hyrcan valósággal szerette a két ifjút, és jóakarattal nézte, hogy oly korán „tetrarchák“ lettek.

Az idő tehát, annyi vérontás, annyi zűrzavar után látszólag helyreállt, — de a béke és nyugalom korántsem. Megszűntek ugyan a harczok, de a harczok alatt rendetlenséghez szokott népsöpredék, melynek mindig akadtak lázító, rablásaival, pusztításaival, keserítette a föld népét.

Valóságos rablóbandák verődtek össze, amelyeknek tagjai magukat voltaképp a theocratia védőiként szerették feltüntetni a nép előtt Rómával szemben, és ez okból bizony a népnek az a része, mely személyes tapasztalásból még nem ismerte az ő vakmerőségüket, némi sympathiával is viseltetett irántuk.

Az ifju, körülbelül huszonöt éves Heródesnek jutott a föladat, ezeket a rablókat megfékezni, csak hogy a pezsgő vérű, s már természeténél fogva kegyetlenségre hajló ember túllépett a helyes határon, iszonyu szigort fejtett ki, s szinte állati kegyetlenséggel végeztette ki azokat, akik, mint portyázó rablók vádoltatva, kezei közé kerültek. Most megint ez volt a baj! A synedrium maga kezdett zúgolódni

Heródes ellen, mint aki a főpap s a synedrium jogaiba avatkozik, ehhez tartozván a halálítélet kimondása. Aztán az igazat megvallva, a két ifju „tetrarchá“-nak kineveztetését bizony a zsidók különben sem vették oly közönyösen, mint Hyrcan; s ha az erős rómaiakkal szemben nem ismerték volna saját gyöngeségüket, aligha hallgattak volna. De most már, midőn látták Heródes zsarnokoskodását, felforrott a vérük. A vének addig izgatták Hyrcant, míg az kénytelen nem lett szavuknak engedni, és forma szerint a synedrium elé nem idézte Heródest.

Heródes meg is jelent, és pedig fejedelmi pompával, állig fegyverben, sőt fegyveres kísérettel. Halatlan dolog! A synedrium előtt, e tisztos, s a vallásos zsidók szemében oly nagy tekintélyű gyülekezet előtt, így még nem jelent meg senki. Egyesek felszóltak Heródes ellen, aki viszont a legkihívóbban viselte magát. Már-már kitört a felbőszült a zsidók haragja; de Hyrcan csakhamar véget vetett a kinos jelenetnek, s Heródes bántatlanul távozott. Hanem ez a nap keserű öntudatra ébresztette a zsidókat. Ó ekkor már lehetett látni, hogy amíg az idumaeus család ül a hatalom polczán, addig Izraelnek vallási és politikai alkotmányos jogai nemcsak tiszteletben nem fognak tartatni, hanem idegen befolyásoknak alávetetve, még módosítani is fognak, s részben szétromboltatni.

A közel jövő, mint látni fogjuk, igazat is adott ez aggályoknak.

Annyi bizonyos, hogy Heródes legkevésbé sem ijedt meg a synedrium tekintélyétől, — miért? mert Caesar kegyei folytán annyira el volt kevélyedve, úgy el volt bizakodva, hogy nemcsak nem tűrt semmiféle figyelmeztetést vagy épen rendreutasítást, még e hatalmas testület részéről sem, hanem ha kellene, még fegyvert fogni is képes lett volna a synedrium ellen.

Szerencsére, atyja és fivére idejekorán észreté-

ritették ötet, akik, higgadtabbak levén nálánál, megmagyarázták neki, hogy ez semmikép sem lenne okos eljárás.

Ilyen mérséklés, és egyéb jótanácsok szempontjából a bár ravasz, de egyszersmind dühös természetű Heródesnek még soká lett volna szüksége atyjára, a hideg számítóra: de máskép volt Antipaternek sorsa megírva. A történelem psychológiája szerint szinte meglepő, hogy idáig szöhetette csselfogásait ez az ember, aki elvégre is mindig idegen volt Judeában, s hogy nem akadt egy oly vetélytársa, vagy legalább is oly elszánt ellensége, aki a Nemesist személyesítve, egy jól irányzott tördőfessel határt nem vetett intrigáinak. Ami azonban késik, el nem marad, — egy Malich nevű zsidó, aki egyébiránt a rómaiak ellen zúgolódó, hevesebb pártnak volt egyik vezérférfia, s különben is már rég irigy szemmel nézte Antipater sikereit: máskép nem birva azokat ellensúlyozni, alkalmat talált őt egy Hyrcannál tartott lakománál megmérgezni.

Ezalatt Rómában is nagyot fordult a sors keze. Julius Caesar, az istenített férfiú, aki az egész immár óriási római birodalom összes szálait kezeiben tartotta, összeesküvésnek esett áldozatul. (44.) Új emberek kerültek felszínre, egy második triumviratus alakult, Antonius volt consulból, az ifju de már is népszerű Octavianusból és Lepidusból álló. A köztársaságnak már csak neve volt meg, s annak végromlása s az egykoron olyannyira gyűlölt *egyeduralkommal való felcseréltetése* csupán idő kérdése volt már. A három új triumvir ezt az időt, ugy látszott, még jobban meg akarta rövidíteni: eltettek mindenkit láb alól, aki csak távolról is veszélyesnek látszhatott. [Igy öletett meg a többi közt Cicero is (43.)] De akadt ellenzékők is, amelynek Brutus és Cassius voltak vezérei, — szintén jó ismerősök a római történelemből — akik a Caesar elleni összeesküvésnek

is azon czimen álltak élén, mintha ő, Caesar, az egyeduralomra törne, s ekkép a haza függetlenségét veszélyeztetné. Ez a két ember most is a szabadság s a köztársaság megóvása nevében erős sereget gyűjtött, amely Macedoniában foglalt állást, és főleg a Keletre helyezte súlypontját.

Igy történt, hogy Heródes is, még nem tudván, mikép fog eldőlni e függő kérdés a triumvirek s a szabadsághősök között, ennek a Cassiusnak, ki időközben Syria helytartója¹ lett, iparkodott kedvében járni; de biz ennek jóakarátát egyrészt roppant pénzzel kelle megfizetnie, másrészt mindössze sem ért el általa sokat. Cassius összes tevékenysége Heródes érdekében nem állt másból, mint hogy az ő hatáskörét Judaeára is kiterjesztette, (ami egyébként ugy sem igen maradhatott el), hogy továbbá megtorolta Antipater halálát, s Malichot kivégeztette.

Heródes ezután menyegzőt ült, és pedig egy Hasmonaeus hajadonnal; a szép és nemes Mariamnét, a harczias Alexandernek leányát s így II. Aristobulnak unokáját vette el, — ugyanazon Aristobulét, aki ellen Antipater, persze Hyrcan érdekében, (?) oly soká küzdött. E házasság természetesen a zsidóknak, kik még mindig szeretettel csüggték a Hasmonaeusokon, főpapjok ősein, nagyon tetszett, — s Heródes is érdekeinek nagyon megfelelőnek találta azt.

Ámde a nászünnepegy vigalmainak zaját csakhamar ismét fegyverzörej váltotta fel.

A római és palaestina zavarokat t. i. az ifju Antigonus, II. Aristobulnak még élő fia, egy utolsó kísérletre akarta felhasználni a Hasmonaeusok uralmának visszaállítására, és pedig a parthusok segítségével, akik ez időben kitűnő vezérek alatt oly ha-

¹ E szót használjuk a változó proconsul, legatus, praetor, propraetor elnevezések helyett; — e czimek magyarázása a római közigazgatásból bár igen érdekes, de egyszersmind igen hosszadalmas is lenne.

talomra tettek szert a Keleten, mely magukat a rómaiakat is gondolkozóba ejtette. Antigonus tehát úgy számított, hogy a rómaiak ezen, épen nem kicsinylendő ellenségei neki nagyon jó szolgálatot tehetnek a rómaiak által kegyelt Heródes ellen. És a hadi működés kezdete igazolni is látszott számítását. Bevette Jeruzsálemet, elfogta nagybátyját Hyrcant a főpapot, és borzasztóan megcsonkította, füleit vágta le, hogy a főpapi méltóságra alkalmatlanná tegye; Phasaelt is elfogta s börtönbe vetette, ahol ez kétségbeesésében öngyilkos lett. Ámde nem számolt Antigonus azzal a körülménnyel, hogy a rómaiak annál nagyobb érdekekkel fognak beleavatkozni e dologba, mennél veszélyesebbnek fog elöttük feltűnni a parthusok elhatalmasodása Keleten. Heródes, aki nagynehezen megmenekült a győztes Antigonus kezei közül, lehető leggyorsabban futott Alexandrián és Rhoduson át Rómába, hogy a rómaiaktól segílyt kérjen úgy a „zsidóknak, az ő barátaiknak érdekében, kik főpapjuk megcsonkítása által szörnyü sérelmet szenvedtek vallásos érzelmeikben,“ mint saját maguknak a rómaiaknak érdekében is, mint akiknek hatalma a Keleten erősen veszélyeztetve van a parthusok által.

Az ekkor Rómában mindenható triumvirek, — igen, mindenhatók, mert az ellenzékét eközben már megtörték Philippi dombos vidékén, (42) — belátták, hogy csakugyan komoly rendszabályokhoz kell nyúlniok keleti hegemoniájok biztosítására, de másrészt méltányolták is Heródes ügybuzgalmát, s hogy az imminens háboruban a parthusok ellen őt teljesen megnyerjék a római érdekeknek: Octavián kivitte, hogy *a senatus, ünnepélyes határozattal kinevezte Heródest Judaea királyává.* (40. Kr. e. 714 ab u. c.)

És így megtörtént, aminek az örök, mindentudó isteni Gondviselés tervei szerint meg kellett történnie, elérkezett az időpont, melyben *a királyi pálcza*

elvéstetik Judától, és idegennek adatik, idegen hatalom által, — hogy megjelenjék a földön Az, akit a nemzetek vártak . . .

* * *

Heródes tehát a zsidók királya lett! Mily öröm dagasztotta keblét, kielégített hiúsága és kevélysége mennyire siettették őt vissza Palaestinába!

Csakhogy hátra volt még a parthusokat s velök Antigonust kiűznie, hogy így tényleg átvehesse királyságát, s ehhez megint a rómaiak segítségére volt szüksége. Küldtek is ezek sereget, hogyne, hisz nekik is érdekükben állott, hogy Palaestina és Syria feletti fenhatóságukat állandóan biztosítsák. Antonius triumvir maga jelent meg a sereg élén, és meg kelle futniok a parthusoknak egész Syriából, Antigonus is kénytelen volt véres küzdelem után feladni Sosius római hadvezérnek és egyszersmind syriai helytartónak Jeruzsálemet, ahol csaknem három évig király és főpapként viselte magát. Ő maga is elfogatótt, s Heródes ugyancsak belenyult pénztárába, hogy végleg megszabaduljon vetélytársától, aki így csakugyan halálos ítéletet kapott Antoniustól, s előbb megostoroztatván, lefejeztetett. (37.)

Ekkép aztán meg lett volna végrevalahára vetve a belbékének alapja, Heródes mint király vonulhatott be Jeruzsálembe, és megkezdhette országlását.

Én Istenem, milyen országlás! Csupa vér, csupa kegyetlenség és példátlan zsarnokság! Mindjárt proscriptiókkal kezdte, (ugy látszik, ezt tanulta meg legjobban Rómában) — visszaemlékezett a synedrium ama tagjaira, kik egykor lehangosabban gáncsolták őt. Azután szervezni kezdte a kormányzat egyes ágait, és megnyirbált minden eddigi jogot. Fél-tette tekintélyét, féltette trónját mindenkitől, még saját árnyékától is, — és ezért nem kimélt senkit, akire csak a legtávolabbról gyanuja volt, hogy va-

lamikor veszélyeztethetné uralkodását. Ó mily jól meg lehet érteni az evangéliumnak e rövidke megjegyzését, midőn a zsidók ujonszületett királyáról terjedt el a hír: „Hallván pedig ezt Heródes király, megháborodék, és vele egész Jeruzsálem“¹; mondom, mily jól meg lehet ezt érteni: ha ismerjük azokat a borzasztó gyilkosságokat, melyekkel e dühögő szörnyeteg trónját meg akarta szilárdítani! Igen, megháborodék egész Jeruzsálem; mert újra oly vérfürdőtől rettegett, amilyent Heródes trónraléptekor látott. Mert valóban vérfürdő volt az. Megölte Heródes sok más előkelő zsidó után a népszerűségnek örvendő fiatal főpapot, III. Aristobulust, saját feleségének fivérét (ez volt utolsó sarjadéka a Hasmoneus családnak, t. i. fia Alexandernek és unokája II. Aristobulnak, s a megcsonkított Hyrcan utóda, — 36. Kr. e.), megölte az öreg, szerencsétlen, már senkire sem veszélyes Hyrcan főpapot, akinek révén jutott uralomra (31. Kr. e.); megölte anyósát, Alexandrát; megölte saját feleségét, Mariamnét, akit pedig szeretett, de akinél örülten féltett koronáját még sokkal inkább szerette; megölte saját édes gyermekeit, Aristobult és Alexandert; megölte két fivérét Pherorast és Antipatert.

Önkénye nem ismert határokat. Egész uralkodása alatt a tömlöczök mindig telve voltak rablánczra fűzött zsidókkal. A főpapi méltóságot tetszés szerint adományozta annak, akinek akarta, el is vette attól, akitől akarta, hogy ismét mást diszitsen fel a főpapi ruhákkal, melyeket éppen ezért állandóan Baris várában őriztetett.

Képzelmű, hogy e vérengző tigris, ez a megtestesült zsarnokság mennyire megutáltatta magát a zsidók által! Hisz már maga a mód, melylyel koronájához jutott, ellenszenvet szülhetett csak őbennük kezdettől fogva. O mi egészen más volt a Hasmoneusok királysága, mint a Heródesé! Azokat dicső

¹ Máté 2. 3.

győzelmek jutalmául a nép tette királyokká : ezt idegen hatalom toltá nyakukra ; azok a theocratia védnökei voltak : ez a pogány uralomnak bérencze ; azokat még a külhatalmak is becsülték : erre még az utolsó római ember is megvetéssel tekintett. Mit használt most a zsidóknak, hogy külháborúk által nem nyomattak, s hogy a hosszas belviszályoknak is végők szakadt? Mit használt, hogy csend lett az országban? A temetőnek csendje volt ez, mocczanni sem mert senki.

Heródes, a nép figyelmét elfoglalandó, de meg különben is, a többi keleti dynastákkal együtt Rómának akarván hizelegni, hol ekkor a művészetek nagyban kezdtek ápoltatni: óriási építkezési vállalatokba fogott, Jeruzsálemet megszépítette, a Baris nevű váracstot, a templom északi részén megújította (Antonia nevet adva neki), Samariát és egyéb városokat kicsinosította, palotákat, tornyokat, amphitheatrumokat emelt. Mindez azonban rengeteg pénzbe került, pedig Palaestina az eddigi háborúk által már is teljesen ki volt szívattyúzva, — s így az adók emelése folytán ez építkezések csak nagyobb elkeseredésre adtak okot, mely elkeseredést épen nem volt alkalmas megszüntetni vagy csökkenteni Heródesnek az a szokása, hogy csupa római és görög neveket adott új épületeinek meg a restaurált városoknak, ezzel is hizelegni akarván hatalmas pártfogóinak. Midőn a zsidó Caesareát hallott emlegetni (Octavián tiszteletére), meg Sebastét, Agrippéiont stb., midőn pogány modorú épületeket, amphitheatrumokat látott emelkedni Palästina szent földjén,¹ a saját keservesen gyűjtött és adóképen beadott pénzén : vallásos érzületében mélyen sértve érezte magát, s rettegett atyái hiteért, s szent törvényeiért ; hisz épen

¹ De ugyancsak a zsidók pénzén a külföldön is, Rhodus szigetén egy Apollotemplomot, Antiochiában, Damascusban, Sidonban, Tyrusban, Laodiceában stb. nagyszerű épületeket emelt Heródes, hogy nevét ünnepeltesse.

ezért hogy szabad vallásgyakorlatát tisztán megőrizze, ragadt egykoron fegyvert, s küzdött oroszlánként a hellenizáló Syria ellen! Elégedetlenségének pedig nem mert kifejezést adni, mert jaj volt annak, aki egy szót merészelt volna Heródes intézkedései ellen hangosan szólni;¹ ő ezt minden városra, sőt minden falura kiterjedő kémrendszere által okvetlenül megtudta volna. Pedig a pohár szinte csordultig telve volt már, — hisz, mióta Antipater a rómaiakkal viszonyba lépett, irtózatot pénzösszeget szíttak ki a római hivatalnokok a zsidóktól. Crassus még a templom kincseiből is körülbelül tizmilliónyi értéket zsarolt (54.), később Cassius állt elő követeléseivel (43.), — ez időben pedig, amelyről szólunk, Antoniusnak volt-szüksége sok, nagyon sok pénzre, hogy Egyiptomban, Cleopatra karjaiban pihenhessen. Ő, Rómának mindig roppant sok pénz és megint csak pénz kellett, s erre voltak valók a leigázott provinciák, a világ minden részében, — erre a kis királyok, kik az ő kegyelméből uralkodtak. Valóban, szegény Palaestina sokat, nagyon sokat szenvedett!

Maga Heródes is belátta már, hogy kell valamit tennie, amivel az elidegenített zsidók kedvét megnyerje. A Kr. e. 25. évben nagy éhség állott be Palaestinában, csaknem semmi sem termett; Heródes külföldi összeköttetései által gabonát szerzett a népnek. Majd a templomra, egész Israel szemefényére, legnagyobb kincsére fordította tekintetét, ennek megnagyobbitásával, felékesítésével akart a zsidók vallásos érzületének hizelegni. Tudjuk, hogy a Babylonból visszatért zsidók nem birtak oly fényes, szép templomot építeni Jehovának, milyen a Salamon által épített gyönyörű templom volt,² — ezt a bár szép

¹ Mindezekhez v. ö. Jos. Flav. i. m. XV. 5—9, ahol egyes összeesküvésekről is van szó, melyek azonban nem sikerültek, és csak a részesek borzasztó leggyilkoltatását eredményezték.

² V. ö. Aggeus 2. 4.

méretü, de egyszerű épületet nagyszerüvé, márványtól és aranytól ragyogóvá akarta Heródes varázsolni. Kr. e. 16. évben, Róma építése után 734. évben¹ hozzáfogott a munkához, — s élte fogytáig nem birt vele elkészülni. Igaz, hogy a templom gyönyörü is lett, óriás colonnadeok övezték köröskörül, számos melléképület emelkedett a csarnokokban, — s magának a főépületnek fehér márványból készült párkányzata, a reggeli nap sugaraitól megaranyozva, bájoló képet nyújtott már messziről a vándornak.²

Ámde sokkal nagyobbak és számosabbak voltak Heródes bünei a zsidók vallásos érzülete ellen, hogysesem ez egy hizelgő tette oly súlylyal birhatott volna, mely az ő előnyére nyomta volna le a mérleg serpenyőjét a zsidó nép ítéletében. Az az ember, aki meg tudta egyeztetni lelkiismeretével, hogy királylyá neveztetésekor Rómában, a Capitoliumon áldozzon az isteneknek;³ — aki pogány templomokat emelt itt is, ott is; — aki egészen pogány színezetü ünnepi játékokat rendezett Caesareában, sőt Jeruzsálem közelében is; — aki még a megújított templomra is aranyozott római sasokat alkalmazott; — aki annyi ártatlan ember vérével mocskolta be kezzeit: az az ember a zsidóknál népszerű nem lehetett többé soha.

* * *

A szenvedések, az elnyomatás, a nyilvános közéletnek a nyomott hangulat által előidézett pangása,

¹ Ezért mondják a zsidók Jézusnak: Negyvenhat esztendeig épült ez a templom . . . (Ján. 2. 20.), mondják pedig 780-ban, Tiberius császár uralkodásának tizenötödik évében, amikor Jézus körülbelül 30 éves volt (Luk. 3.) — A zorobabeli templomnak csakis restaurációjáról és diszitéséről levén szó, helytelen három templomot (salamoni, zorobabel és heródesi) megkülönböztetni, — csak kettő volt. Mások másképp iparkodnak a 46 évet magyarázni, de nem sok szerencsével.

² V. ö. Márk. 13. 1.

³ Haneberg i. m. 517. l.

— csak annál határozottabban irányították a vallásához mindig hiven ragaszkodó zsidó népnek minden sympathiáját, minden gondolatát a templom felé, immár egyedüli örömük és büszkeségök felé, — csak annál erősebben indították őt magát arra, hogy hitében, szent könyveiben keressen vigasztalást. Soha még oly bensőképen, oly teljesen át nem értette a prófétáknak egy Messiásra, egy Megváltóra vonatkozó vigaszteljes jövendöléseit, — soha őszintébb vágyódással nem fohászzkodott, vajha eljönne már ez a hatalmas, földöntúli és mégis földi lény: mint a zsarnoki elnyomatás e keserű éveiben. Igaz, hogy a fogalmak, melyeket egyik törvénytárgyos magának és hallgatóinak a Messiásról alkotott, nagyban különbözött azoktól, melyeket a másik, a harmadik iparkodott érvényre juttatni; — igaz, hogy a legtöbben egy erős, földi hatalommal felruházott hőst vagy fejedelmet képzeltek eljövendőnek, aki őket az idegeneknek mind nagyobb és nagyobb befolyása alól fel fogja szabadítani, sőt a zsidókat fogja oly hatalmasokká tenni, hogy még az idegenek felett is uralkodjanak: de végre is, a Messiás után mindnyájan vágyakoztak, s voltak olyanok is, kik mélyebben behatolva a prophetiák értelmébe, magasztosabb, tisztább képzetel bírtak egy szellemi hatalmu Messiásról. Ő reá gondoltak, midőn ekkép fohászkodtak: „Oh Adonai! Israel házának feje, add nekünk meg az üdvösséget!“ A zsinagógákban nap-nap után imádkoztak a Dávid király ivadékának eljöveteleért, a husvét-ünnepi vacsora alkalmával a Megváltó utáni forró vágyakozást a legerőteljesebb, legtüzesebb szavakba öntötték,¹ — és Zakariás pap, meg az ősz Simeon és Anna, akikről az evangelium beszél,² csak néhány képviselője, mintája azon bizonynyal számos jámbor s Istentől meg minden kedélyességnek megszűnése a társas életben

¹ Mischnah, Pesach X. 6.

² Lukács 2, 25.

világosított zsidóknak, kik igazán és buzgón epedeztek Izrael váltsága után.

És vajjon az a biztosság, melylyel a synedrium tagjai, tehát a zsidó theologia képviselői, a napkeleti bölcsek megérkezése alkalmából Heródes színe elé idéztetve, azonnal Michaeas prófétára tudtak hivatkozni,¹ — vagy az a hivatalos küldöttség, amely ugyancsak a synedriumból küldetve a pusztába ment ki keresztelő szent Jánost megkérdezni, hogy ő-e a próféta (ὁ προφητης), — továbbá a körülbelül ugyanekkor készült Targumim² messianus magyarázatai a szent szöveghez, amely magyarázatok éppen nem magánézeteket fejeznek ki, hanem ama kor általán elfogadott exegesisét: nem kétségbevonhatatlan tanui-e annak az általános vágyakozásnak a Messiás után, mely ez időtájt minden zsidónak lelkét betöltötte?

És csoda-e, hogy éppen ekkor érte el ez a vágy tetőpontját? Hiszen, eltekintve a Heródes zsarnoksága okozta vigasztalan állapotoktól, a próféták nem ezt az időpontot jelelték-e ki bámulatos pontossággal a Messiás elérézésére? Nem ép most uralkodott-e fölöttük egy idegen származású, idegenek által az uralomra segített fejedelem, amint azt a haldokló Jákob pátriárka megjövendölte, egyszersmind ugyanezt az időpontot jelölvén meg a nemzetek várakozásának beteljesítésére? És Dániel próféta nagyszerű látomása értelmében, nem közeledett-e már, a zsidók gondos számítása szerint, a 69-edik hét, (hét évet számítva mindig), mely után a Fölkent működésének meg kell vala kezdődnie? Igen, igen, mindeme gondolatok erősen foglalkoztatták a vallásos zsidókat, s valahányszor felmentek templomukba, nem teheték, hogy ne gondoljanak vissza Aggeus próféta szavaira:

¹ Máté 2, 5.

² Targumim alatt értjük a szentírás chald-aram nyelvű paraphrasticus magyarázatát; a legrégebb ily magyarázatok, Onkelos-é és Jonathan-é épen a Kr. e. utolsó századra szoktak visszavezettetni.

„Nagy leszen ez utolsó háznak dicsősége, nagyobb, mint az elsőé volt, ugymond a seregek Ura, és e helyen békeséget adok, ugymond a seregek Ura!“¹

Szinte boldognak kellene mondanunk e népet, még szenvedéseiben is boldognak; mert vigasztalást talált szent könyveiben, vallásában, s ez oly vigasztalás volt, melytől őt a föld egy zsarnoka sem foszthatta meg. Vallásának isteni eredetét, prófétáinak Istentől való sugalmaztatását kétségtelen, csodás jelek bizonyították, és így legalább a jövőben volt egy támpontjuk, volt mibe vetniök reményök horgonyát, — ó mennyire boldogabb volt Izrael e reménysége által, minden elnyomatása mellett is, a pogányoknál, a lelki sötétségben tapogatódzó pogányoknál!

Mert ne gondoljuk ám, hogy amig Heródes Palaestinában zsarnokoskodott, addig a pogány világ, mely fölött ez időtájt Róma uralkodott, talán a béke áldásait élvezve, boldogságban uszott. Legkevésbé sem. Sőt ama folytonos katasztrófák, amelyek már Sullától, Mariustól kezdve, folytonos lázban tartották az egész emberiséget; — az immár egy század óta szünet nélkül hangozó rémes csatazaj, fegyvercsörgés, a haldoklók jajkiáltása, mely a levegőt betöltötte: kifárasztották, kimerítették az egész pogány világot.

Vessünk ismét egy futó pillantást a világ állapotára ez időben, melyről szólunk.

Az utolsó mozzanat, melyet történetünk érdekében a római történelemből fel kelle említenünk, a második triumviratus megalakulása volt, ahol el nem mulasztottuk megjegyezni, hogy az a három férfiú, Lepidus, Antonius és Octavianus, már nem a köztársaság javáért lelkesedett, hanem önző czélokat tűzött maga elé. A római annalesek elmondják nekünk, mikép alakult, és pedig rohamosan, ez önző czélokhöz képest, a dolgok fejlődése. Lepidus elbu-

¹ Aggeus 2. 10.

kott, Antonius saját vesztére tört; mert mit sem törődve hazájának érdekeivel, de sőt még az eszélyesség törvényeivel sem, Cleopatra egyiptomi királynő fényes udvarában, gyáván csakis a kéjnek élt; úgy hogy Octaviának nem is volt nehéz, — az actiumi csata után (31.) — az egyeduralmat magához ragadni, azt az egyeduralmat, amelytől Róma századokon át annyira irtózott, amelyet oly mélyen gyűlölt, amelynek távoltartásáért annyi vért ontott! *És Octavián valósággal monarcha lett*, csak hogy nem nevezte magát királynak, — hogy is? hisz ama kis keleti királyokkal, teszem, egy Heródessel, csak nem akarhatott közös czimet birni, — hanem nagybátyja, Julius Caesar után Caesarnak akart neveztetni, amely czimhez még a senatustól az „Augustus“ nevet is kapta.

Igy szünt meg, annyi véres jelenet után a köztársaság lenni, *s alakult át császársággá* (30.) Hiszen már úgy is csak a formák, a külső héj voltak meg a régi, dicső és hatalmas köztársaságból, — s e formákat Octavián továbbra is fentartotta, habár a consulok, s egyéb hivatalnokok által tulajdonkép mégis csak ő parancsolt. Ő volt a hadur (imperator), ő a senatus feje, ő a biráskodás legfőbb foruma (tribunicia potestas) ő végre a pontifex maximus. Egy kézben volt a roppant birodalom, mely három világrészben, az Atlanti tengertől az Eufrátig, a Rajnától, Dunától s a Fekete tengertől az afrikai és arab pusztákig terjedve, a legvirágzóbb országokat foglalta magában, (Hispania, Görögország, Macedonia, Kis-Ázsia, Egyptom, stb.), mintegy százhusz millió alattvalóval! Mindez egy jogar alatt, oly organizációban, minőt még nem látott a világ.

Octavián, most már Augustus, bölcs mérséklettel uralkodott, s jobb urat Róma nem is kaphatott volna, mint milyen ő volt, sőt még többet kell mondanunk, — idáig jutott Róma! — ő *nélkülözhetetlen* volt. Hiszen többször eljátszotta ő — épen

nélkülözhetlenségének biztos tudatában — azt a szerepet, mintha szabadulni akarna a kormányzás gondjaitól, de mindannyiszor kérve kérte őt a senatus, hogy csak kezelje ő a kormány gyepelőit, ő, ki oly méltó a „haza atyjának“ neveztetni. És Augustus mindannyiszor engedett a kérésnek; sokáig uralkodott.

Szerencsés is volt Augustus hosszú kormánya, alatta a tudományok és művészetek oly mértékben virágoztak fel, mint még soha, úgy hogy az „Augustus százada“ elnevezés alatt még ma is mindenki a római irodalom, a római műveltség aranykorát érti. Cornelius Nepos, Titus Livius, Diodorus Siculus, Sallustius, Virgil, Horác, Ovid, Plautus, Terentius oly nevek, melyek ma is ragyogó fényben tündetik fel ama századot. Ugy látszott, hogy a közmondás: *Roma aeterna*, mely ama korban szájról szájra járt, megdönthetetlen igazságot fejez ki.

És mégis! Daczára e műveltségnek, daczára a roppant gazdagságnak, daczára a külső rendnek és administratív egységnek, melyet a centralizáló Róma, az egész világon szétterjesztett kormányzati rendszerével létesített: az emberiség, a Róma aegise alatt egyesített pogány világ nem volt boldog! Hiányzott valamije, az hiányzott, aminek a lélek legbensejét kell elfoglalnia, ami nélkül az ember állattá aljasul. Nem volt *vallása*, szomjazó lelke nem nyert sehonnan kielégítést. A pogány vallás, isteneinek roppant száma daczára, — pedig a rómaiak még a meghódított népek isteneit is befogadták mythológiájokba — nem volt már képes hatni senkire. A pogány templomokban senki nem áldozott, hogy is? hisz a papok maguk elárulták teljes közönyüket, hitetlenségüket, midőn ténykedéseiket gúnymosolylyal végezték; a műveltebbek pedig már rég belátták, hogy a különböző népeknek különböző vallási rendszerei mind, mind a mesék országába valók, ahonnan azo-

kat csak körültekintőbb férfiak varázsolták elő az életbe, hogy az államokat és az egyeseket megvédjék az emberek fékvesztett szenvedélyeitől. Valósággal és tulajdonképen a Caesar volt az isten; és Augustus nem is volt rossz személyesítője ez istenségnek; — igen, de ha majd ez az istenség nem fog oly szeliden kormányozni, mint Augustus, ha neki tetszeni fog óriási hatalmával visszaélni, mi lesz akkor? hová menekülni előle, ha nem a halálba?

A vallási érzelem megvolt, kielégíteni azt, ol-tani némiképp ezt az égető szomjat semmi sem volt képes. Végre is, az összes cultusok természetimá-dásban culmináltak, s a természet vak volt, süket volt, attól a tulvilágra nézve mit sem lehetett remélni. A legörültebb babonákhoz, varázslásokhoz fordultak az emberek kétségbeesésökben, — mindhiába. A bölcsélet, melyhez némelyek folyamodtak, szintén nem volt alkalmas a tulvilágra vonatkozó kételyeket megszüntetni, sőt e kételyeket még jobban előidézte, amint azt Cicero „de natura deorum“ munkája ép oly szomorú világossággal bizonyítja, mint megmutatja az uticai stoikusnak, Catonak öngyilkossága is. Hiába, az erénynek soha nem nyújt elég biztos alapot a philosophia.

A teljes vallástalanság borzasztó erkölcstelenséget szült, a rothadó feloszlás rémes kórjelei mutatkoztak az egész pogány világban. Erkölcsileg süllyedt volt az egyén, a család, az egész társadalom, — és iszonyú részleteit hagyta hátra e süllyedésének a történelem emléklapjain, amelyek szemlélésénél az ember arczába szökken a vér. Kinos üresség a szellemekben, kimondhatatlan pusztaság a szivekben, mély és általános kétségbeesés mindenfelé: ez jellemvonása a pogányság utolsó századának.

Az ó világ befejezte pályafutását; amit önerejével hozott létre az emberiség, az már végét járta. Romhalmazzá lett minden alkotása az emberi szel-

lemnek, s már e romhalmaz is bedőléssel fenyegetett.

Megújulás, megváltás után esengett tehetetlenségében az egész világ! Érezte, hogy örvény fenekén van, hogy magára hagyatva nem bir szabadulni, hogy szüksége van egy üdvözítőre. Cicero írja, hogy az ő idejében a Sybillának egy jóslata volt közbeszéd tárgya, mely egy királynak közeli megjelenését helyezte kilátásba, akit az egész világnak el kell majd ismernie.¹ És, hogy e királyt békés hódítónak képzelte, kiviláglik egy más helyébről: „Akkor nem lesz más törvény Rómában, más Athenban, más ma, más holnap: hanem minden nemzetet, minden időben, egy örök és halhatatlan törvény fog összetartani; és mindnyájának egy közös ura, uralkodója leszen: az Isten.”² „Általános a hit, régi jóslatok nyomán“ — írja ismét Tacitus — „hogy a Kelet fog tulsulyra emelkedni, és hogy nemsokára Judeából fognak jönni azok, kik az egész világot kormányozni fogják.”³ „Egész Kelet,“ mondja Suetonius, „tele volt ama régi és állandó véleménynyel, hogy ezen időben Judeából fognak származni az egész világ jövődö kormányzói.”⁴ „Eljött az utolsó időszak, melyet a cumaei Sybilla megjósolt,“ — énekli Virgilius — „a letűnt évszázadok nagy rendje újra kezdődik . . . már uj nemzedék száll le a magas mennyből, . . . gonosztetteinknek örökre eltörült nyomai megszabadítják a földet az örökös félelemtől. Egy gyermek, az istenség kebeléből veendi életét . . . jöjj ó mennynek ragyogó sarjadéka . . . jöjj elvenni dicsőségteljes tiszteletet, melylyel neked adózunk! Nézd eljöveteledkor, mint inog tengelyén a világ, nézd mint háborognak a végtelen tengerek, mint rendül meg a magas ég,

¹ De divinatione II. k. 54. f.

² De republic. lib. III.

³ Tacitus Hist. 5. k. 13. f.

⁴ Vita Vespasiani.

mint remeg az egész természet a század reményének jöttén.¹

Ép így várakozott az egész Nyugat, Gallia, Britannia egy megváltóra, — és bámulatos! a druidák, mintha csak ismerték volna Izaiás szózatát: „ecce virgo concipiet,“ oltárokat emeltek erdők mélyén, ily felirással: *Virgini pariturae*. Telve volt a Kelet is, India, China, Chaldaea, Egyptom egy szentnek, egy szabadítónak eszméjével.² — Szinte bizonyos, hogy ez általános várakozás részben onnan is magyarázandó, hogy a zsidók szent könyveinek tartalma, a LXX. utján, ismeretes kezdett lenni a pogány világban is.

És a szivek e szózata, a népek e kétségbeesett epedése elhatolt az Isten trónjáig. Ő nem akarta, hogy elveszzen az emberiség, melyet ő teremtett: és most, midőn egyik nemzet a másikat szinte fölémésztette, — most, midőn jóformán csupa rabszolgából és vadakból állt az emberiség: elérkezettnek látta az időt, hogy megmentse az ő teremtményeit, hogy újra gyermekeivé fogadja őket. Az egek — a próféta szavaival — harmatoznak, az Igaz leszáll, mint a termékenyítő, áldásos eső, . . . az Ige testté lesz és megjelenik az emberek között, telve malasztal és igazsággal

* * *

Ki írhatná le a magasztos érzelmeket, melyek a bethlehemi eseménynek, a világtörténelem legfontosabb eseményének meggondolásánál eltöltik a keresztény em-

¹ Ecloga 4. a. (Érdekes megjegyezni, hogy Konstantin császár a latin költőnek e darabját görögül szavaltta a nicaei zsinaton egybegyűlt háromszáz püspök előtt, mint érvet Jézus Krisztus isteni küldetésének bebizonyítására, v. ö. Leroy, a történelem kath. bölcsészete. I. Bpest. 1872. 221. l.)

² V. ö. Bougaud A kereszténység és korunk III. k. 501. s kk. ll. ahol idézve vannak e régi népek hagyományai, — szintugy Leroy id. műv. I. k. 214—228 ll.

ber lelkét? Hol van a toll, mely méltóképen ecsetelhetné azt az édes, azt a szent borzalmat, amely át meg átjárja egész valónkat, midőn karácson estéjén a római Martyrologium e nagyszerű szavait halljuk énekelni: „Anno a creatione a mundi, quando a principio Deus creavit coelum et terram, quinquies millesimo centesimo nonagesimonono anno imperii Octaviani Augusti quadragesimosecundo, toto orbe in pace composito, sexta mundi aetate, Jesus Christus, aeternus Deus, aeternique Patris Filius, mundum volens adventu suo piissimo consecrare, de Spiritu sancto conceptus, novemque post conceptionem decursis mensibus, in Bethlehem Judae nascitur ex Maria Virgine, factus homo!“

Megszűnt a nemzetek várakozása, mert beteljesült; mert megérkezett az, „akit a nemzetek vártak,“ — mert megszületett Az, akit Izrael prófétaí megjövendöltek volt. Testet öltött az Istennek egyszülött Fia egy szűznek méhében, akihez nem férközhettek az eredeti bűnnek, s az ez által okozott romlottságnak piszkos hullámai; egy szűzében, aki Juda törzsből, Dávid király családjából származott; — testet öltött az Isten Fia a távol kis Judeának Bethlehem városkájában, 749-ben Róma építése után, épen azon időpontban, mikor a királyi pálcza már el volt véve Judától: — ime, mindmegannyi beteljesülései a próféták egyes jövendöléseinek.

Igen, a kisdéd zsidó nép az őt környező óriási tömegek közül kiemelkedik, ő belőle indul ki a világ valláserkölcsi megújulása. Neki magának, mint önálló nemzetnek hivatása betelt, mint nemzetnek nincs már mit keresnie a világ szinpadán, — és annál inkább nincs, miután a kebléből született Messiást nem akarja elismerni; el kell vesznie, ki kell töröltetnie a nemzetek sorából, hisz küldetését befejezte: de általa, belőle tör ki a fény sugar, mely megvilá-

gitja a „sötétségben, s a halál árnyékában ülöket,
— „salus ex Judaeis est.“¹

* * *

És itt elérkeztünk ahoz a határponthoz, amely-nél már az ujszövetségi kánon történeti jellegű szent könyvei is feljegyzik a történeti eseményeket, persze azokat az eseményeket, amelyek Jézus életével kapcsolatosak, s azokat is igen röviden, jóformán csak érintve; — sokat teljesen mellőznek, mert hisz az evangelistáknak céljuk nem volt történelmet írni, hanem a világ Megváltójának életéből a fontosabb tényeket, speciális céljuknak megfelelőleg, olvasóikkal közölni.

A hézag tehát, mely a Machabeusok könyvei, mint az ószövetségi kánon utolsó történeti könyvei — és az evangéliumok között tátong, a chronologikus rendben adott főesemények által ki van töltve; az ür, melyről többször szólottunk, át van hidalva. Ámde ugy az evangéliumok, mint az „Apostolok cselekedetei“ nem terjeszkednek ki az ő szent témáikkal párhuzamos profán eseményekre, csak utalnak itt-ott rájuk, mint már ismeretes dolgokra.

Épen azért a mi feladatunk: a profán történelemnek szálait egybekötni a szent történet adataival, és kimutatni, mikép ölelkeznek azok egymással, — e határpontnál épen nem ér véget, sőt még fontosabbá válik, még több gondot és figyelmet igényel mint eddig; mert épen itt, Krisztus Urunk korában, szükséges különösen, hogy mindenki tisztában legyen a történelmi adatokkal s a mozgó elemekkel, melyek a korra jelleget nyomnak; — épen itt szükséges kiváltképen, hogy kiki tisztán lássa a történelmi háttért abban a korban, melyben a mi Urunk és Megváltónk élt; Galileában, Samariában, Judaeában járva kelve tanított; érintkezett nemcsak a zsidókkal,

¹ Ján. 4, 22.

hanem a pogányokkal is. Szükséges, mondom, hogy világos körvonalokban ismerjük azt a korszakot, melyben a legtisztább, legszentebb, legtökéletesebb vallás tanai hirdették, azok a tanok, melyek a Mester élő példáját állítva az emberek szemei elé, átalakították az egész erkölcsi világot, megújították a föld színét.

A profán történetírók, Flavius, Tacitus, stb. már most nem elégítenek ki bennünket, az evangéliumoknak s az Apostolok cselekedeteinek történeti adatait, melyek önmagukban már a legteljesebb hitelt érdemlik, kell amazokéivel egybevetnünk, és akkor fényes történelmi világosságban fogjuk látni e korszakot. Flavius és Tacitus Rómából, a világ központjából s a tudós szemeivel tekintik a dolgok folyását: a szent történet írói pedig az egyszerű, de közelálló szemlélőnek benyomásait tették le őszintén könyveikbe. — —

Nem lehet jól ismernünk valamely korszakot, ha nem ismerjük annak politikai alakulását, szellemi mozgalmait, egész irányát.

Mint minden korszakban, úgy Krisztus Urunk századában is megvoltak a világ folyásának a maga mozgató elemei, úgy az anyagiak, mint a szellemiek. A nyers erőt és hatalmat, mint már láttuk, a római uralom képviselte: a szellemi törekvésekben a görög bölcsélet vitte, versenytárs híjában, a vezérszerepet; — erkölcsiség dolgában künn a nagyvilágban a pogány vallásoknak kellett volna érvényre jutniok, ha egyáltalán lett volna benső életerejük.

De mindezek inkább a távolabbi háttért képezik, amelyet bár igen jól látunk, mégis, mintegy az előtérbe helyezve, maguknak nagyobb részt követelnek és fontosabb szerepet játszanak a mi történetünkben annak a kisdéd népnek viszonyai, melyből a Megváltó született, melynek közepette élt: a zsidó népnek viszonyai, — és pedig (miután e népnek előző

történetét már ismertnek kell feltételeznünk), különösen abban a korban, melyben a Messiás köztök megjelent.

Láttuk már eddig is, hogy Izrael népe abba az állapotba jutott, melyben nemzeti önállóságát a legnagyobb veszély fenyegette; — a történelem mutatja, hogy valóban egy pár évtized multával vége is lett örökre a zsidók nemzeti létének. Az a maroknyi nép, mely nem semmisült meg az assyr-babyloni hatalom nyomása alatt; mely a méd-perzsa hatalmat ép úgy megbirta, mint utána a görögöt; mely legutóbb is győzelmesen küzdött a Seleucidák zsarnoksága ellen: most az idumaeus Heródes jogara alatt, tulajdonkép pedig a római imperium hatalma alatt görnyedett. (Bámulatosak az Isten utai!) Ezen kolosszus nyomása alatt el kelle vesznie.

És még sem rettegett attól, hogy a mindent assimiláló óriás monarchia által fel is emésztethetik. Mialatt ennek az óriásnak vasmarka már-már nyakára van illesztve, hogy őt megfojtsa: a zsidó szívósan ragaszkodik a maga hagyományaihoz, makacskodik, nem simul, nem közeledik legkevésbé sem az őt körülözlő népekhez. Hiszen még a diasporában is (mert ez időtájt már száz és száz ezer zsidó élt szét-szórva az egész világon) megőrzi vallási és faji különlegességeit, nem keveredik össze házasság útján sehol sem a pogány nemzetekkel, sőt még ezekből gyűjt proselytákat a maga vallása számára. Ugyanezt teszik otthon főleg a pharisaeusok. Emellett ráérnek belviszályokra is, pártokra szakadnak kicsinyes casuistikus nézeteltérések miatt. Soha még élénkebb ellentétbe nem volt állítva a sadducaeusok szabadon kényelmes törvénytárgyalása a pharisaeusok tulhajtott szigorával és aprólékos, szinte elviselhetetlen observanciáival, mint épen abban a korban, melyben Jézus Krisztus föllépett. Az evangelium erre számos példát mutat fel.

Már egyszer rajzoltuk e két nagy pártnak főirányát, s itt, óvakodva az ismétlésektől, csak azt kell rólok megjegyeznünk, hogy az a két főirány a politikai viszonyok változtával is megmaradt. A sadduceusok e korszakban is a templomi aristokracziából verődtek össze, amely, hogy méltóságából kifolyó előnyeit megőrizze, képes volt megalkudni még a római hatalommal is, s békelábon állani akár Heródesssel, akár a római prokuratorral. Ezért a nép most is ép úgy, mint egy századdal azelőtt, elfordult tőlük; — mert a nép még mindig a theocratia visszaállításáról ábrándozott, amit képzelete szerint a hatalmas, még elnyomatásukat is megboszulandó Messiás fog majdan eszközölni. És a népnek ezt a szellemét legélénkebben képviselték, élesztgették most is úgy, mint száz évvel ezelőtt, a pharisaeusok, akik úgy ezért, mint látszólagos törvénytiszteletök- és életszentségökért, de még azért is, mert mindig a nép érdekét hordták ajkaikon: osztatlan tiszteletnek és rokonszenvek örvendettek.

A harmadik irány, az *essenusoké*, most sem vett részt a korszak mozgalmaiban, követői most is a Holttenger körüli pusztaságokban éltek az ő tiszta mysticismusuknak. Különös jelenség ez az essenusoké! Nem vesznek részt az áldozatokban, de azért küldenek ajándékot a jeruzsálemi templom számára; — allegorice magyarázzák a szentírást, de azért a mózesi törvény előírta levitikus tisztaságot aggályosan megőrzik, s igazi erényekkel párosítják; — coelibatusban élnek, közösen mondják imáikat, az egész napot szorgalmas munkálkodás, ima és elmélkedés közt osztják meg, főnökeiknek föltétlenül engedelmeskednek.¹ A zsidók közéletében teljességgel nem vesznek

¹ Akadtak ujabban írók, akik keresztelő sz. Jánost, sőt magát Jézust is essenusnak akarták bemutatni, — s magát az essenismust, mint átmenetet a zsidóságról a kereszténységre felfogni: azonban okoskodásaik semmiféle realis alappal nem bírnak. Hogy is? Az essenus elzárkózott a külvilágtól, az

részt. Átengedik a tért egészen a pharisaeusoknak és sadducaeusoknak, akik az ő felfogásuknak éles ellentétét bezzeg nagyon is átvitték a mindennapi gyakorlati életbe.

Valóban ez éles ellentét a két párt között vajmi sok surlódásra adott okot, s e surlódások nagyon is hevesek voltak, amit eléggé megmagyaráz nemcsak a keleti vérmérséklet, hanem első sorban maga a vallásba vágó thema is, amely körül a surlódások legtöbbszörre történtek.

És ezalatt Róma csak alkalomra várt, hogy egészen hatalmába kerítse, közönséges provinciává alakítsa a zsidók országát, ha kell, erőszak által is.

Ezen, a Krisztus korabeli palaestinai állapotoknak csak vázlatosan odavetett néhány vonása után, jó lesz, ha ismét visszatérünk történetünk folytatására.

* * *

Augustus császár — így adja elő sz. Lukács evangélista első világos történeti datumát — parancsot adott ki, hogy az egész római birodalomban népszámlálás tartassék. Sz. Lukács az időt is némileg meghatározza, mondván: „Ez az első összeírás Ión Cirinustól, Syria helytartójától.“¹ Ez a népszámlálás azért oly ropant fontosságu, mert ez volt az alkalom, az ok, mely miatt a bold. Szüz, ki már méhében hordozta szent Fiát, jegyesével sz. Józseffel Betlehembe ment magát beiratni, ahonnét t. i. Dávid családja származott, — s így szülte meg ott a világ Megváltóját.

essenus nem prédikált, az essenus nem elegyedett soha a nép közé, az essenus a társaival közös életben találta csak fel ideálját. Keresztelő szent János egymaga vonult ki a pusztába az oda ő hozzá sereglő népek prédikált, — az Ur Jézus pedig épenséggel egész nyilvános életét a tanításnak szentelte. Hanem azt az egyet igenis meg lehet engedni, hogy az essenusok, akik az erény gyakorlatában többre vitték a pharisaeusoknál, könnyebben voltak megteríthetők a keresztény vallásra, mint más zsidók.

¹ Luk. 2. 2.

Meg kell azonban vallani, hogy az időnek eme meghatározása, főleg a szentírás magyar fordítása szerint, vajmi homályos, — de még a Vulgata, sőt a görög eredeti szerint sem olyan, hogy minden kételyt eloszlathatna. Innen van, hogy ez a vers az exegeták szorgalmát és elmeéletét mindig nagyon igénybe vette, innen, hogy ezen vers különböző magyarázatokat is nyert.¹

Nekünk a római történelemben kell adatokat keresnünk erre nézve, s minden bizonynyal az a magyarázat leendő a leghelyesebb, amely ezeknek az adatoknak leginkább megfelel. Szükséges pedig ez annyival inkább, mert rationalista részről sz. Lukács itt nagy anachronistikus tévedésről vádoltatik, hogy t. i. Quiriniusnak (mert ez a helyes kiírása a Cirinusnak, teljes neve: Publius Sulpicius Quirinius) tiz évvel későbbi népszámlálását ide teszi át.

Nos tehát, ámbár a római történelem adatai nem oly világosak, hogy teljes bizonyosságot nyújtanának: annyit a priori bátran kimondhatunk, hogy Lukács, az egykoru történetíró, ilyen vastag hibát az időszámításra nézve el nem követhetett. Valósággal kétszer történt népszámlálás tiz év alatt, — mert igenis tudunk arról a későbbiről — az egyik-

¹ Az egyik pl. hogy: sz. Lukács élesen meg akarva különböztetni e népszámlálást egy későbbitől, mely olvasói előtt azért volt élénk és friss emlékezetben, mivel Judás Golanitis (Galilaeus?) lázadására alkalmul szolgált, «prima»-nak nevezi e népszámlálást 2, 2.; — a másik szerint «prior» teendő «prima» helyett, ez értelemben: «E népszámlálás korábbi, mint a Quiriniusé, melyet ti jól ismertek,» — és ez a magyarázat hivatkozik Tertullianra, aki szerint Krisztus születésekor Sentius Saturninus volt a syriai helytartó, nem pedig Quirinius, csakhogy Tertullian e megjegyzése nem egészen megbízható. V. ö. Zeitschr. f. kath. Theol. Innsbr. 1888. 472. l. — Ismét egy más exegesis szerint Quirinius kétszer, két ízben volt Syria helytartója, a mi csakugyan a legvalószínűbb stb. stb. — Az az ellenvetés, hogy Palestina még nem volt tulajdonképi római provincia, s így ott népszámlálás a rómaiak részéről nem is tartatható, elenyészik, ha megfontoljuk, hogy bizony Palestina már Pompejus óta adót fizetett a rómaiaknak, — és Heródes király voltaképp semmi más nem volt, mint a római császárnak alárendelt hivatalnoká.

ben a személyek irattak össze, mintegy előleges tájékozás végett; a másokban, melynek az első előkészítésül szolgált, az adók is kivettek. Lukács az elsőről beszél. Szokás, és pedig bölcs szokás volt a rómaiaknál, oly fontos működéssel, minő a népszámlálás, nem mindig a rendes közigazgatási hatóságokat megbizni, akik esetleg igen könnyen rút visszaéléseket követhettek volna el, minden ellenőrzés hiányában: hanem külön kiküldött „legatusokat“ és pedig a legtekintélyesebb, legkitünőbb férfiak közül.¹ Ilyen volt Quirinius. Jerünk tovább. Ancyrában egy tábla találtatott, mely kétségtelenné teszi, hogy Augustus 726-ban, 746-ban és 766-ban (ab u. c.) népszámlálást tartatott; de miután Rómában magában minden öt évben tartatott népszámlálás, ez évszámok bizonyára nagyobb szabásu, a provinciákra is kiterjedő népszámlálási éveket jeleznek.² És mikor is lett volna alkalmasabb idő erre, mint éppen 746-ban, amikor Janus temploma zárva volt, s a császár egész szabadon adhatta át magát kedvencz administratív irányának?

A profán történelem nyujtotta körülmények is megerősítik tehát Lukács evangelista feljegyzését, úgy hogy azok alapján is bizonyosra vehetjük, miszerint 746-ban ab u. c. Augustus császár, felhasználva az általános békét birodalmában, elrendelte a népszámlálást.³ — Már most, amig az akkori idők lassu közlekedése, s magának e munkának óriási volta lehetőségessé tették, hogy ama rendelet a távol Palaestinában is foganatosittassék: bizony addig bőven eltelhetett kéthárom esztendő. (748—49. u. c.) A kérdés immár az, ki vezette, ki foganatosította Palaestinában, 749. körül

¹ Lásd Suidas Lexiconát, Ἐπογραφῆ szónál, hasonlókép Tacitus Annales XIV. 46, Plinius Hist. nat. VI. 14.

² V. ö. Didon Jésus-Christ. II. App. A. 384. l.

³ Cassiodorus (Var. epist. et formul. III.) és Suidas, akik oly dokumentumokat láttak, melyek mi ránk már nem jutottak, erről határozott bizonyosságot tesznek.

ezt a népszámlálást? Mindenesetre Quirinius, sz. Lukács szerint, már akár mint syriai helytartó (első ízben), akár mint külön kiküldött legatus. Lukács evangélista mint történetíró mindig bir annyi hitelességgel, mint bármely profán történetíró. Ha igaz, hogy Quirinius ekkor még nem volt Syria helytartója, hanem, hogy ezt a méltóságot ez időben, mint némely történetbuvárok állítják, Quinctilius Varus töltötte be¹ (748—753.): Quirinius, mint a helytartóság ügyeiben eddigi működésénél fogva igen jártas ember, mint a népszámlálás megejtésére Augustus császártól külön kiküldött főnök, csakugyan rendezhette és igazgathatta azt a népszámlálást, melyről az evangélista beszél. Igen ám, de Lukács őt egyenesen „Syria helytartójának“ nevezi. Ennek egész helyes magyarázata van. Ugyanez a Quirinius, miként nemsokára látni fogjuk, tényleg Syria helytartójává lett, s mint ilyen nagyon is ismeretes lett a zsidók előtt: ezért már e címével említi őt Lukács evangélista, már csak azért is, mert ő, jóval később irván, természetesen későbbi, legmagasabb s olvasói előtt legismeretesebb címét mellékli Quirinius nevéhez.

¹ A syriai helytartóknak ugyanis csaknem teljes névsora ismeretes az utókor előtt, úgy Flaviusból, mint Tacitusból, nemkülönbön epigrafikai és numismatikai leletekből. Mommsen, a híres történész «Res gestae div. Augusti» (Berlin 1865.) elősorolja őket, bár megengedi, hogy a névsor nem teljes, s hogy az évszámok esetleg szintén nem egész pontosan felelnek meg mindenütt.

E névsor a következő:

Cassius, (Caesar egyik gyilkosa)
710—712.

Decidius Saxa 713—714.

Ventidius Bassus 715—716.

Sosius (ki, mint láttuk, Heródes számára bevette Jeruzsálemet.)
716—717.

Qu. Didius 724.

Valerius Messala Corvinus 725.

M. T. Cicero (a szónok fia) 726.

Varro 731. körül.

M. Agrippa (Augustus veje) 741-ig.
Titius.

Sentius Saturninus.

Quinctilius Varus 748—753. (ha igaz!)

Quirinius? (ha t. i. két ízben volt.)

Cajus Caesar (Augustus unokája)
757-ig.

Volusius Saturnin 758-ig.

P. Sulp. Quirinius 759—764. Ez biztos adat.

A többire egyelőre szükségünk nincs.

S mindezt nem alap nélkül mondjuk. Quirinius (teljes névvel, még egyszer mondjuk: Publius Sulpicius Quirinius) éppenséggel nem ismeretlen ember a profán történelemben. Sok becses adat maradt feljegyezve róla úgy Flaviusnál, mint Tacitusnál, úgy hogy ezek nyomán szinte az ő egész pályafutását megismerhetjük. E forrásokból azt tudjuk róla, hogy Augustus császárnak kegyeit teljes mérvben birta, hogy 742-ben már consul volt, hogy azután győzelmes hadjáratot vezetett a Hamonadok ellen Ciliciában, majd meg, hogy azután az ifju Cajus Caesar syriai helytartó mellett mint tanácsadó működött, — míg végre 759-ben ő maga lett Syria helytartója, „legatus Augusti proconsulari potestate.“ Ha valaki, úgy e megbízható, tekintélyes, s a Keletet kitűnően ismerő férfiú volt alkalmas egy syriai és palaestina népszámlálás vezetésére, sőt mondjuk ki, senki nálánál nem volt alkalmasabb. Tényleg ott volt már a Keleten, mint a katonaság fővezére, s a császár bizalmával határozottan dicsekedhetett. Kérem már most: tévedhetett-e Lukács egy ily ismerős névben? Soha! — Ha pedig a másik szintén lehetséges esetet vesszük, hogy t. i. Quirinius két ízben volt Syria helytartója, (mert az újabb kutatók évszámítása nem éppen csalhatatlanul megbízható), — akkor éppenséggel világos az egész kérdés.

Ludit in humanis divina sapientia rebus!

Ennyi bölcseséggel intézi az isteni Gondviselés a világ eseményeit, — ekkép intézte Augustusnak népszámlálási parancsát, hogy Jézus Bethlehembben szülessék, amint a Messiásnak a próféták szerint Bethlehembben kellett is születnie!

A világ Megváltója tehát okvetlenül 747. és 750. u. c. közt született. Hogy pontosan mikor, az a tudósok közt sok vitának volt tárgya, de, hogy 747. előtt nem születhetett, sem 750. után, aziránt teljes a megegyezés; mert a népszámlálási edictum 747. előtt Palaestinában végre nem hajthatott,

750. tavaszán pedig a „nagy“ Heródes király már meghalt volt, aki pedig még az ujszülött Messiás élete ellen tört.

Mi, számtalan oknál fogva¹ a 749. évet (decz. 25.) tartjuk az Ur Jézus születési évének.

Hogy miért és mi módon tört a trónjára oly féltékeny Heródes a gyermek Jézus élete ellen, azt Máté evangelista írja meg II. fejezetében, a „napkeleti bölcsek“ történetében. Egy csodás fényű csillag, mely Judaea felé látszott utját venni, Arábiából néhány idegent vonzott Jeruzsálembe, akik is ott, kérdezősködésükkel: „hol van a zsidók ujonszületett királya,“ oly feltűnést keltettek, hogy maga Heródes is hallván a dologról, megrémülve maga elé hívatta az idegeneket, s tudakozódni kezdett kérdésük alapján. Majd a synedriumot is maga elé idézte, s megtudván tőlök, hogy Bethlehemben kell a zsidók e titokzatos „királyának“ születnie, maga utasította az idegeneket oda, — de már ekkor megérett lelkében a terv, hogy megöli ezt a „gyermekkirályt.“ A „mágusok“ a csillag vezérlete mellett valóban megtalálták az isteni kisdedet, s leborulva imádták őt . . .

Mit mond e történethez a profán történelem? Azt mondja, hogy a Keleten általánosan el volt terjedve a csillagvizsgálás; azt mondja, hogy az egész Keleten vártak ez időben valakit, és pedig Judaeából, aki uralkodni fog mindenek felett;² azt is mondja, hogy a zsidók messiánus reményei, ha homályosan is, de eljutottak a pogányokhoz; arról is bizonyosságot tesz, hogy egy új csillag megjelenésében s más feltűnő égbolti jelenségekben a régiek valamely híres férfinak születését vagy halálát gondolták jeleztetni.

¹ Melyekből elég legyen itt a Luk. 3. 1. és 23. versére, meg a már felhozott Ján. 2. 20-ra utalnunk. Hogy a mi aeránk e szerint nem felel meg pontosan Krisztus születésének, hanem körülbelül négy évi különbséget mutat: az mindenki előtt ismeretes.

² Lásd Tacitus és Suetonius már idézett helyeit.

Astronomiai feljegyzéseink persze amaz időből nincsenek, — de vajjon nem elég ennyi annak belátására, hogy az Ur Isten egy csodálatos tünemény által is fel akarta kelteni az emberek figyelmét arra, hogy a Messiást, ha akarják, felismerjék?¹ Avagy elégséges oka van a rationalismusnak gyanakvással fogadni e történetet, csupán azért, mert még azon időkben nem készítettek pontos astronomiai feljegyzéseket, amelyek reánk maradtak volna?

A vén Heródes, nap-nap után várta vissza az idegen vendégeket, s azalatt ravasz terveket kovácsolt. Látván azonban, hogy a „mágusok“ nem térnek vissza hozzá, csak megerősödött gyanujában, hogy e különös esetben minden bizonynyal ő ellene szőtt csel lappang, hogy itt egy trónja ellen irányuló összeesküvéssel áll szemben. Leirhatlan haragra gyuladt, a gonosz szívében rejtőző gyanakvás, féltés, melynek már annyi emberéletet áldozott fel, még saját családjában is,² annál keserűbb napokat szerzett neki, mennél inkább figyelmeztette őt saját megtört ereje, vénsége, hogy már ugy sem soká fog tarthatni hatalma és zsarnoksága. Dűhe abban a gyalázatos, kegyetlen parancsban tört utat magának, melylyel a Bethlehemben és környékén található

¹ Kepler, a nagy csillagász, a Mars, Jupiter és Saturnus conjunctióját gondolja a szentírás e helyén leírva, anélkül, hogy egy csodálatos fényű csillag megjelenését kizárná, — és kiszámítja, hogy 747-ben valóban megtörtént e conjunctió. Ez is megerősitené a 749-et, mint Krisztus születési évét, mert a Magusok csak hosszabb idő elteltá után szánhatták csak rá magukat a hosszú utazásra. L. Kepler: De nova Stella in pede Serpentarii, Praga 1606. — idézve Didon remek munkájában: «Jésus Christ.» II. 393. l.

² Iszonyú kegyetlenségei Augustus császár fülébe is eljutottak, és őt arra a nyilatkozatra bírták, hogy «jobb Heródes sertésének, mint fiának lenni.» A szójáték a görögben világos: ὄν—ὄιον... V. ö. Macrobius Sat. conv. 2. 4. — Pedig valamikor Heródes dicsekedhetett Augustus kegyeivel; a távol keletnek ezen eddig oly gyarló közbiztonságu vidékén a császár, kinek a közlekedés, jó és biztos utak voltak szenvedélye s nem az örökös háborúk, jó szemmel nézte az «erélyes» Heródest, ki mindenben Róma tetszését kereste.

minden két éven aluli figyermeknek megöletését rendelte el. Meg volt győződve, hogy a „zsidók ujonszületett királya“ sem kerülheti el így a halált. Azonban, a kisedd Jézus, nevelőatyjának, Józsefnek adott isteni sugallat folytán, ekkor már elmenekült volt Egyiptomba, ahol Heródes karja őt már el nem érhetette.¹

Profán történetírók, nevezetesen Flavius, e gyermekirtásról nem tesznek említést, természetesen; mert ők politikai álláspontból irva történelmi műveiket, nem tulajdoníthattak oly fontosságot néhány gyermek megöletésének,² kivált egy Heródesnél, aki hosszú uralkodása alatt nem egyszer vitt végbe tömeges gyilkolásokat, hogy arról külön említést tenni szükségesnek látták volna. Hisz Heródesnek, ennek a szörnyetegnek kegyetlenkedései közt az a gyermekirtás elenyészett, mint csepp a tengerben!

Ő maga azonban lehütötte boszuját. Nem kétkedett, hogy ez oldalról magát immár teljesen biztosította. Külömben is ezt a keserüséget más bajok, új gondok, számára még nagyobb keserőségek váltották fel élete alkonyán. Saját fiai, kik gonosz-

¹ Egyptom nem volt messze, Hebronon és Beth-Zacharán át hét nap alatt elérhető volt, és sok zsidó lakott ottan. A traditio szerint, Matareában, közel az Onias templomához lakott a szent család. Meddig? Nincs sehol meghatározva, de félévnél tovább aligha, mert Heródes halála után nem volt oka a rejtkehelyen tartózkodni. — És akkor Jézus gyermekségének evangéliumi adatai ily időrendben állítandók össze: 1. a pásztorok hódolata, 2. a körülméltetés, 3. a napkeleti bölcsek imádása, 4. menekülés Egyiptomba, gyermekirtás Bethlehemben, 5. visszatérés és alkalomadtán Jézus bemutatása a templomban. Mert, ez utóbbit illetőleg, ámbár a törvény a negyvenedik napra szól, azt bizonyára a palestinai zsidók sem tarthatták meg mindig, és így a papok sem sürgették a negyvenedik nap megtartását, hanem, amikor épen lehetséges volt a szülőknek jönniök, akkor fogadták el az áldozatukat.

² Nem kell ugyanis gondolnunk, hogy talán százakra vagy ezrekre ment a Bethlehemben leölt gyermekek száma. Bethlehem kis városa volt, alig 1000 lakossal; ha ezekre, a statisztika alapján évenként 15—16 figyermek születését vesszük, két évre 30—32 fog juthatni. De ugyancsak a statisztika szerint a gyermekek fele meghal, mielőtt második évét elérné, — marad tehát 15—16 gyermek.

ság dolgában nem messze állottak apjoktól, mindenféle izgágát okoztak neki, úgy hogy folyton csak Rómával levelezett, rimánkodva, hogy megbüntethesse őket. Ugy látszik tudniillik, hogy Augustus újabb időben határt szabott Heródes gyilkolási maníájának, s önmagának tartotta fenn a jogot, hogy csak az ő beleegyezésével oszthasson igazságot családjában. Már halálosan beteg volt Heródes, már a férgek emésztették még élő testét, mikor megkapta Rómából az engedélyt, hogy Antipater nevű fiával tetszése szerint bánják el. Ki is végeztette őt azonnal, — s már öt napra reá ő maga is nyomorultan fejezte be bűnökkel szennyezett, undok életét 750. ab. u. c., tavasszal, kevéssel a husvét ünnepe előtt, hetven éves korában.

Igy veszett el ez a vérengző szörnyeteg, miután közel negyven esztendeig dühöngött trónján, ahol nem tehetette, hogy magamagában egy *első ellenmondást* ne lásson. Igen, ott kezdődött már ez az ellenmondás, Rómában, amikor a Dávid koronájáért hálákat adandó, a Capitoliumi Jupiternek áldozott! Ez az ellenmondás huzódik végig egész uralkodásán. Mint zsidó akarna uralkodni, de hisz minden gyermek tudta, hogy hatalma Rómától van. Hogy némi törvényes színezetet adjon uralmának, rokonságba lép a Hasmonaeus-házzal, amelyet cselszövésével taszított le a trónról, — és mit nyer vele? hogy természetes ellenségei rokonaivá lettek. Most a gyilkokhoz nyúl, saját édes gyermekeit irtja ki, mert a Hasmonaeus-vér, mely anyjok után ezek ereiben pezseg, a trónra több jogot biztosít nekik, mint neki az apának magának van! Borzasztó példája az Isten véghetetlen igazságosságának, mely már sokszor e földön bünteti a gonoszságot!

(Folyt. köv.)

RÓBERT MESTER ESZTERGOMI ÉRSEK.

— Főtekintettel az egyháztilalom lefolyására az ő korában. —

Irta NOGÁLL LÁSZLÓ.

A keresztény Magyarországnak immár kilencz százados multja igazolja azon tényt, hogy külföldről hozzánk átszármaszott és itt letelepedett idegeneknek, kik megszerették e magyar hazát és beszívták magukba annak hazafias és vallásos szellemét, jól folyt dolguk; nem egy esetben kimagasló szerep jutott nekik osztályrészül ugy a világi pályán mint az egyházi pálya göröngyös utain. És valóban! ha azon korra irányozzuk tekintetünket, midőn Pannonhalma ormán a kereszt felragyogott, azt tapasztaljuk, hogy a keresztény vallás és a vele okvetlen karöltve járó civilizatio első bajnokai, előharczosai a külföld önzetlen és önfeláldozó férfiai voltak; ha azon korra tekintünk vissza, midőn hazánkban a keresztény felvilágosodás magvai csemetévé, majd kifejlődve terebélyes tölgygyé váltak, azt veszszük észre, hogy idegen földön eredett, de magyarrá lett nagy családok ivadéakai feljutottak polgári téren a nádori méltóság magasságaig, az egyházi küzdelmes pályán a főpapi hatalom fényeig, a harczidicsőségtől ragyogó katonai életpályán a fővezéri méltóságig. Nincs különben. A magyar történelem e tekintetben fényesebbnél fényesebb példákkal szolgálhat kinek-kinek. Mi is egy oly férfiú életét ohajtjuk itt bemutatni, kinek a távol nyugaton nőtt ugyan törzsöke fája, de ki a magyar nemzet és ősi magyar anyaszentegyház felvirágoztatásának áldozta eszét, adta szívét, szentelte egész életét.

Ezen nevezetes férfiú neve: Róbert mester, kit emlékeink, okleveleink «Rudpertus» vagy «Rupertus» mesternek is szoktak nevezni.¹ E név, melynek viselője egykor a vesz-

¹ Knauz: Monumenta Ecclesiae Strigoniensis: I. 257. Fej. cod. dipl III. II. 482.

prémi, később pedig az esztergomi érseki széken ült, előkelő és fényes helyet foglal el úgy hazánk mint egyházunk történetében; méltányos dolog tehát, hogy késő századok után meggyujtsuk az emlékezet kialudt fáklyáját e kimagasló alak emléke felett.

I.

Róbert mester mint veszprémi püspök.

Róbert mester nagynevű történetbuvárunk Dr. Knauz Nándor szerint Belgium leodiai (Lüttich) egyházmegyéjéből származott át hozzánk.¹ Születéséről, iskoláztatásáról, fiatal éveiről, egyházi és politikai működéséről, mielőtt hazánkba jött volna, okleveleink, emlékeink, melyek eddig a nagy közönség birtokába jutottak, hallgatnak. Az idő talán, mint sok más történelmi kérdésre, úgy ezen homályba burkolt multra is meg fogja adni a választ.

Emlékeink Róbert mesterről először² 1207-ben tesznek említést, midőn a fehérvári prépostságot nyerte el;³ nemso-kára az udvari kancellári hivatal diszes állásában látjuk őt működni.⁴

Ezen hivatalát nem sokáig viselte, mert 1209-ben már a nagytekintélyű veszprémi egyház «electus»-a czimét viseli⁵ s a következő években mint veszprémi püspök a magyar püspöki kar egyik legkiválóbb tagjává küzdötte fel magát.

Ezen állításunkat misem igazolja jobban, mint azon számtalan megbizások, melyekben úgy a király, mint a pápa részéről különféle helyeken és alkalmakkal eljárt.

¹ Knauz. i. m. 257. és 263. idézett kutfők.

² Egy 1199. évi január 31-én kelt oklevél szól bizonyos «Robertus Anglicus»-ról, ki többedmagával oklevél-hamisítással volt vádolva; ezen Anglicus Robertusban némelyek a mi leodiai Róbert mesterünket vélik feltalálhatónak, de ez a két különböző előnévvel bíró Róbert bajosan lehetett egy személy. (v. ö. Knauz. i. m. I. 257 és 258.)

³ Fej. cod. dipl: III. II. 470.

⁴ U. o.

⁵ U. o. 472.

Tudjuk hogy Rómában Róbert mester püspöksége ideje alatt kétszer is megfordult; egyszer a magyar király képviseletében a koronázási ügy érdekében, másszor saját püspöki jogai és kiváltságai megvédelméért.

Ismeretes dolog, hogy az esztergomi és kalocsai érsekiség között régebb idő óta feszült viszony támadt, amely feszült viszony éles ellentété fejlődött ki János esztergomi és Berthold kalocsai érsek idejében. A királyi családdal rokonságban álló Berthold kalocsai érsek nagyratörő tervei által üzetve, az esztergomi érsekség különös jogait és kiváltságait magához akarta ragadni, vagy legalább azokban osztozkodni kívánt.

Ennek folytonos békétlenkedés lett a következménye, amelynek megszüntetésére II. Endre is közbevetette magát; végre sikerült is a két perlekedő fél között egyezkedést létrehozni.

Az egyezmény, melyet a győri püspök és Róbert mester fogalmazott,¹ a következőleg hangzik rövid kivonatban:

A király koronázása az esztergomi érsek kiváltsága; csak az esetben, ha az esztergomi érsek valamely akadály vagy roszakarát folytán nem végezhetné vagy nem akarná végezni a koronázást, illesse a koronázás joga a kalocsai érseket. A másodszori koronázás mindkét érseket egyenlően illesse.

A vert pénz tizede, vagy az, ami ennek helyét pótolná, az egész országból az esztergomi érseké.

Az esztergomi érsek lemond mindazon jogok és kiváltságokról, melyek netalán őt eddig megillették a kalocsai érsekség területén.

A királyi udvari tisztviselők azon egyházfejedelem joghatósága alá tartoznak, kinek területén tartózkodnak.

A királyi családot a szentségekkel a király óhaja szerint bármely püspök elláthatja.

Végül elhatározott, hogy ha a jelen egyezmény nem nyerné meg a szentszék megerősítését, minden maradjon a régi állapotban.²

¹ Balits: A róm, kath. egyház története Magyarországon. II. k. 1. r. 207.

² Mon. Strig. I, 198, Fej. cod. dpl: 129. i. h.

Ez ügy Rómába került. A király és az érdekelt felek képviselőiben a többi közt Róbert mester is elküldetett Rómába oly célból, hogy az említett egyezményt a pápával szentesítse.

Róbert mester el is ment Rómába, de célját nem érte el, mert az esztergomi káptalan óvást emelt küldöttei által az egyezmény ellen, mivel az esztergomi egyház nagy kárával járna. A pápa tekintettel e körülményre és kivált arra, hogy ha a koronázási jog megosztva lenne e két érsek között, úgy trónörökösödés alkalmával nagy zavarok támadnának, a megerősítést megtagadta.¹

Róbert mester alighogy hazatért Rómából, viszályba keveredett az esztergomi érsekkel; a két főpap között az ügy annyira elmérgesedett, hogy Róbert mester az esztergomi érseket Rómába idéztette² s ott személyesen előadta a pápának, hogy az érsek őt több ízben háborgatta jogaiban és kiváltságaiban; nevezetesen, hogy az érsek őt önkényüleg megfosztotta a királyné fölkenési és megkoronázási jogától; továbbá hogy a szent olajat és egyéb egyházi szereket is az érsek küldi a veszprémi egyházmegye területén fekvő királyi apátságok- és prépostságoknak, az ő püspöki joghatósága megcsorbitásával.

A pápa bírakat rendelt az ügy megbirálására. A bírák a feleket békés megegyezésre birták; a kiegyezés feltételei a következők voltak: Ha a király és királyné egyidőben volna megkoronázandó, ez esetben az érsek a királyt, a püspök pedig a királynét koronázza meg. Ha pedig csak a királyné koronázandó meg, akkor az érsek a királynét felkeni, a veszprémi püspök pedig fejére illeszti a koronát; ha pedig az érsek nincs jelen a királyné koronáztatása alkalmával, mindkét szertartás végzése a veszprémi püspököt illesse meg.

Egyszersmind meg lön határozva, hogy ha az esztergomi érsek a budai egyházban adja fel a szent rendeket, ezt a veszprémi püspök engedelmével tegye és csak saját

¹ Mon. strig. u. o.

² Mon. Strig. I. 209. Balics. i. m. II. 208.

papnövendékeit részesíthesse a felszentelésekben. Továbbá, ha az érsek chrismát szentel Budán, úgy azok, kik a veszprémi egyház kötelékébe tartoznak, a keresztelés és utolsó kenet szentségeihez használandó olajokat tőle el ne fogadják. Végül a budai gyermekeket csakis a veszprémi püspök részeltetheti a bérálás és egyéb szentségekben.

Igy nyert szerencsés megoldást a per, melyet 1220. év december tizenharmadikán a pápa külön levelében befejezettek jelentvén, az egyezkedést a jelzett irányban helybenhagyta.¹ Ezzel a veszprémi püspökök vita alatt levő jogai egyszer mindenkorra biztosítva lőnek.

A veszprémi püspökök tehát máig fennálló kiváltságos jogukat Róbert mester erélyének köszönhetik.

II.

A szentföldi zarándok és szerepe az aranybulla megalkotása körül.

A tizenharmadik század elején a művelt katolikus nyugatot megszállta a vágy felszabadítani a szentföldet a pogány uralom alól.

1215-ben III. Incze pápa összehívta a IV. lateráni zsinatot, mely zsinatra Magyarország küldöttei is megjelentek. Az egyetemes zsinat egyik főtárgya: a szentföld felszabadítása vala.

A zsinat lelkes határozatai Magyarországot is elragadták és ezen hangulat hatása alatt II. Endre régebben tett fogadalmát beváltandó, elhatározta, hogy a szent földre zarándokol.² Elhatározását tett követte; II. Endre indulóban a szentföldre utbaejtette Veszprém városát is. Itt kárpótlás ígérete mellett egyéb kincseken kívül szent István neje, Gizella királyné drága kövekkel ékített aranykoronáját, mely tizenkét márka tiszta arany sulyu volt, magával vivén Ró-

¹ Mon. Strig. I. 224. Fej. cod. dipl. III. I. 299.

² Balits i. m. II. 1. r. 222.

bert mester ellenkezése daczára, utóbb azt a tengeren túl kárpótlás ígérete mellett száz negyven márkáért eladta.¹

II. Endrét szentföldi útjára Róbert mester is elkísérte, amint ezt egy 1218-ban keltezett oklevél igazolja.²

Róbert mester azonban mielőtt Magyarország határát átlépte volna, III. Honor pápa parancsából öt vagy hat kereszttest fogadalmaik alól feloldott.³

II. Endre keresztes hadjárata bevégeződött; 1218. év február havában hazafelé indult jobb sorsra érdemes és csekély eredményt felmutatni képes hadseregével, mert szomorú hírek érkeztek Magyarországból.⁴

Az állapotok itthon valóban rettentők voltak. II. Endre többi közt így panaszkodik a pápának: a hűtlenségnek sokkal nagyobb bűneit találtuk itthon úgy az egyházi mint világi személyek részéről, mint arról értesültünk. . . . Tudja meg szentséged, hogy midőn hazatértünk, nem Magyarországra, hanem egy elkinzott országra találtunk.⁵ — Világiak és egyháziak egymással versenyt futottak a romlás és rombolás útján.⁶

Az egyháziak közül a zavargók feje a váci püspök volt, kinek ügye megvizsgálását a többi közt Róbert mester is vezette a pápa megbízásából.⁷

Beh szomoruan nézett ki ekkor Magyarország! Róbert mesternek sok mással, kik újból a szentföldre ké-

¹ U. o. II. 2. r. 299; Horváth: Magyarország története: I. 342 (1860. kiad.); ezen tárgyak visszafizetésére unszolta a pápa II. Endrét Róbert mester által: Mon. Strig. I. 258. Fej. cod. dipl: IX. VII. 646; a kárpótlást II. Endre végre meg is adta, három falut adományozván a veszprémi egyháznak. Balits, i. m. II. 1, r. 299.

² Mon. Strig. I. 219; ezen levél «in peregrinatione Hierosolimis Commorante» kelt, melyen Róbert mester neve is ott található. Horváth. I. 252. és Balits II. 1. 275.

³ Mon. Strig. I. 257. Theiner. I. 5.

⁴ Balits, i. m. II. 1. 237.

⁵ Theiner I. 20.

⁶ V. ö. Balits, i. m. II. 1. 239; Horváth I. 345. 6.

⁷ Mon. Strig. I. 258.

szültek, ezen szándékuktól el kellett állniok a mind erősebben fellépő bajok miatt.

Az erőszakoskodás hétköznapi dolog lett. A fosztogatásoknak leginkább az egyháziak birtokai voltak kitéve.

Az aradi prépostot javaiból kiűzték s azokat minden módon pusztították ugyannyira, hogy a prépost a pápához volt kénytelen segedelemért fordulni; a pápa csakugyan segített is a préposton, amennyibe az esztergomi érseknek és Róbert mesternek szívére kötötte a prépost ügyesbajos dolgát; mindkettőnek mint a király benső embereinek feladata lett tehát a prépost ügyében a korona előtt felszólalni.¹

Az ily erőszakoskodások és fosztogatások által az országban az anarchia mindjobban terjedt s vele a közveszély nőttön nőtt. A papsággal együtt a köznemesség, akik legjobban érezték e bajok súlyát, mind hangosabban kezdtek követelni az ország ősi szabadságának visszaállítását.

Végre II. Endre a köznyomás és a püspöki kar erőlyes felszólamlása után kiadta az aranybullát, mely századokon át védbástyája lett az ország szabadságának.

Amint kétségtelen tény, hogy e nevezetes oklevél: az aranybulla létrejötté főleg az akkori főpapság erélyének köszönhető: úgy bizonyos, hogy Róbert mesternek ezen századokra kiható oklevél létrehozása körül tényleges része vala.

Azon oklevélen ott tündöklök az ő neve is, mert ő is aláírta azt.²

III.

Róbert mester érsekké választatása.

Az 1226. évben okleveleink Róbert mester nevét mint «veszprémi püspökét» nem igen emlegetik már, jeléül annak, hogy ő a veszprémi püspöki méltóságot nem sokáig viselhette, hanem csakhamar felcserélte mással. És ez ugy is volt; mert alighogy a pápa nevében II. Endrét a német lovagokat ille-

¹ Mon. Strig. I. 232—238—9.

² U. o. I. 236. Horváth. I. i. m. 359.

töleg jobb meggyőződésre igyekezett birni,¹ már ugyan azon év márczius tizenötödikén a pápa kitüntető szavak kíséretében az esztergomi érsekségre helyezte őt át.²

Róbert mester esztergomi érsekségét azonban nem egy könnyen foglalhatta el, bizonyosság erre azon hosszú széküresedés, amely idő alatt ugy II. Endre és az ország, valamint az esztergomi főmegye egyaránt nélkülözték az esztergomi érsekben a tanácsadót, támaszt és védőt.

Érezték is ezt az illetékes tényezők, amint kiviláglik ez a pápa szavaiból is, amelyekkel az érsek-választást az esztergomi káptalan szívére köti, majd utóbb fenyegetően követeli.

Tamás esztergomi érsek az ország és az egyház nagy kárára 1224. év vége felé az örök életre szenderült. Halálával az esztergomi érseki szék majdnem két évig üresedésben állt vala. Tamás érsek halálával az esztergomi főkáptalan csakhamar összeült, hogy az érsekválasztást megejtse;³ a választás azonban eredményre nem vezetett. A káptalan egyik része a csanádi, a másik része a nyitrai püspököt óhajtá érseknek.⁴ E pártoskodás eredménye az lett, hogy egyik fél sem nyugodott meg a másik választottján; a választás körülményeit, lefolyását tehát mindkét fél a pápa elé terjesztette fel.

A pápa megvizsgálva a választás mikéntjét, hiányos kánoni eljárás miatt az egész választást megsemmisítette és egy hónap lefolyása alatt új választást rendelt el oly meghagyással, hogy ha az érsekválasztás ezen idő alatt meg nem esik annak rendje és módja szerint, saját maga fog intézkedni az esztergomi érseki szék betöltéséről. A választásra engedélyezett egy havi határidő elmúlt, de a káptalan véleménye a jelölt felől ismét megoszlott; egyik rész Tamás esztergomi főesperest, a másik rész a csanádi püspököt jelölte ki.⁵ A

¹ Mon. Strig. I. 259.

² U. o. I. 260.

³ Balits. i. m. II. 1. r. 254.

⁴ Mon. Strig. I. 253.

⁵ U. o. I. 254.

pápa a hozzá beterjesztett választást ismét megsemmisítette, és meghagyta a káptalannak, hogy négy kanonokot kebeléből mint a káptalan meghatalmazottjait, Rómába küldjön az ügy tisztázására, mert — ugymond a pápa — nem akarjuk, hogy az esztergomi főpásztori érseki szék még sokáig üresedésben álljon.¹ Ugy történt. A pápa a jelöltjeikhez makacsul ragaszkodó kanonokokkal nem tudott boldogulni, hiába igyekezett az egyesség utját egyenetleni. Eredmény tehát ismét, újból nem lett. Végre a káptalan sok fontolgtatás után 1226. év márczius hóban Róbert mester veszprémi püspököt választotta meg egyhangulag esztergomi érsekké.²

A jelöltek közül tehát Róbert mester lett a győztes. Az esztergomi káptalan a választás után menten két kanonokot küldött Rómába, kérve a szentszéktől Róbert megerősítését. A pápa szívesen helybenhagyta és megerősítette a választást.

Róbert mester feloldoztatván a veszprémi egyház kötelékétől, III. Honor pápa által az esztergomi érseki székre emeltetett, mint olyan, aki Isten és emberek előtt egyaránt kedves, ki a magyar király és országa gyarapodását és felmagasztaltatását szíven fogja viselni.³

Ezzel az ország és II. Endre, ki oly hosszú időn át nélkülözte az esztergomi érsekben támaszát és hű tanácsadóját, végre egy erélyes férfit nyert az ország legtekinélyesebb és legbefolyásosabb állására.⁴

¹ U. o. és Fej. cod. dipl. III. II. 56.

² Mon. Strig. I. 260.

³ Mon. Strig. I. 260. vespremiensem episcopum, virum dilectum a Deo et hominibus, vita et conversatione preclarum, de quo certi sumus, quod Regis Ungarie et regni sui exaltationem diligit et augmentum, cum nullum alium ad praedicta invenerimus tam idoneum etc.

⁴ II. Endrének és Róbert mesternek az utóbbi megválasztást külön levélben adja tudtára. Fej. cod. dipl. III. II. 80—84.

IV.

A hittérítő.

Róbert mester alig hogy elfoglalta az esztergomi érseki széket, november huszonhetedikén a pápától felszólíttatik, hogy menjen Csanádra, és ott legjobb belátása szerint intézkedjék a székesegyházi kanonokok jövedelmei felől, kiknek jövedelmei háboruságok és sokféle gonoszság miatt nagyon leapadtak ugyannyira, hogy a kanonokok helyeiket elhagyják. Egyuttal tudtul adja a pápa az érseknek azt is, hogy Dezső csanádi püspök azért folyamodott hozzá, hogy a megyebeli kápolnák jövedelmének egy része a kanonokok fizetésének emelésére fordíttassék.¹

Ezen megbízásoknál 1227. év július 31-én Róbert mester sokkal nevezetesebb küldetésben részesült.² A küldetés a kunokhoz szóllott, kik az evangéliumi világosság útjára voltak térítendőek.

A kunoknál az evangéliumot Pál mester kilenczven társával nagy sikerrel hirdette;³ a köznép két fejedelmi sarjjal élén, majdnem egészen hajlandóvá lett a kereszt vallását befogadni. Ezen hajlandóság a kereszténység befogadására a kunoknál azon idő tájban mutatkozott leginkább, midőn II. Endrét Gergely pápa újabb keresztes hadjáratra akarta rábirni. II. Endre azonban szomorú pénzügyi viszonyai miatt nem vállalkozott újabb keresztes hadjáratra.⁴ Ennek daczára akadtak lelkes férfiak, akik felülemelkedve az őket környező bajokon, elhatározták, hogy a szentföldre zarándokolnak; ezek között első sorban ott találjuk Róbert mestert.

Róbert mester elhatározását tett követte. El is indult a szent földre; útja közben azonban Borics kun fejedelem fia atyja nevében arra kérte az érseket, hogy adja fel a szent

¹ Mon. Strig. I. 260 Oltványi: Csanádi püspöki megye birtokviszonyai 4. lap.

² Mon. Strig. I. 263. Fej. cod. dipl. III. II. 219.

³ Balits, i. m. II. 1. 302.

⁴ Horváth, I. 375. és előbb.

keresztséget a kunoknak.¹ A kun fejedelem fia emlékeink szerint így szólt Róbert mesterhez: «Uram keresztelj meg engem és tizenkét társamat; atyám is eljő majd két ezer emberrel, akik mindnyájan tőled akarnak megkereszteltetni.»

Róbert mester, miután őt a pápa szentföldi fogadalma alól egy időre feloldozta,² pápai követté nevezte ki a kunok részére; hatalmat adván neki prédikálni, keresztelni, templomokat építeni, papokat és püspököket felszentelni.³ Róbert mester a jog és hatalom birtokában hozzálátott a kunok megtérítéséhez. Előhírnökeül domokosrendű szerzeteseket küldött, maga pedig Béla, az ifju király és Bertalan pécsi püspök kíséretében Erdélyen keresztül a Kunságba ment, hol Boricsot, tizenötezernyi népével együtt megkeresztelte.⁴

E ténnyel meg lőn alapítva az egyház a kunok közt, kiknek első főpásztorává Tódort, a jeles domokosrendű szerzetest rendelte Róbert mester.⁵

Mindezzel nem elégedett meg Róbert mester; főtörekvése oda irányult, hogy a bolyongó⁶ kun népet állandó lakásra bírja. Ezen törekvését siker is koronázta; községek, városok és azokban templomok, iskolák emelkedtek.

Oly adat ez, mely nyilvánvalóvá teszi a katolikus egyház polgárosító hatalmát.

Gergely pápa Róbert mestert az egyházi építkezésekhez szükséges pénzösszeg előteremtése czéljából bucsú-hirdetési hatalommal is felruházta.⁷ És valóban az érsek bucsut is adott mindazoknak, kik ima és alamizna által elégegették a kun egyházak előhaladását.⁸

Róbert mesternek gondja volt arra is, hogy a kun egyház elegendő pappal legyen ellátva; e czélból kivitte Ger-

¹ Mon. Strig. I. 263.

² U. o. I. 293; utóbb véglegesen feloldozza őt. U. o. I. 274.

³ U. o. I. 264.

⁴ Horváth. i. m. I. 3 5.; Balits. i. m. II. 2. r. 302.

⁵ Theiner. I. 107. Balits. i. m. II. I. r. 304. Mon. Strig. I. 268.

⁶ Igy nevezi őket a pápa: Mon. Strig. I. 266.

⁷ U. o.

⁸ U. o. és Theiner. I. 87. Fej. c. h. III. II. 153.

gely pápánál, hogy ez a hazai domokosrendű szerzeteseket buzdítsa, ne késsenek Róbert mester kivánságára kellő számú és tudományu papokat küldeni.¹

Róbert mester, miután a kunok közt az egyház ügyeit rendezte, haza tért. Azonban alighogy visszajött Magyarországra az általa keresztény hitre vezetett kunoktól, ezek csakhamar visszakivánták, amint ez kiviláglik a pápa egyik leveléből,² amelyben Róbert mestert ismételten felmenti szentföldi fogadalma alól, hogy ujjal a kunokhoz mehessen.

Bizonyára székesegyház és egyéb templomok építése miatt kivánták vissza a kunok térítőjüket.³ Hogy a kunszékesegyház fölépült-e, nem bizonyos, de valószínű; mert e tekintetben Béla, az ifju király ígéretet tett egyrészt, másrészt meg a pápa erre utóbb is figyelmeztette.⁴

A kun püspökség csakhamar virágzásnak indult, püspöke pedig nagy tekintélyre tett szert.

Róbert mester a kun egyház körül szerzett érdemeivel ércznél maradandóbb emléket állított fel magának s az utókortól megérdemli, hogy «kunok apostolának» neveztessek.

(Folyt. köv.)

JÉZUS FOGANTATÁSA.

Mutatvány P. Didon «*Jésus-Christe*» című munkájából.

Francziából: DR. KERESZTY VIKTOR.

Midőn az évfolyamunk januári füzetében (lásd 63. l.) Didon remek munkáját ismertettük, megigértük t. olvasóközönségünknek, hogy ugyanabból egy-két mutatvánnyal fogunk szolgálni, hogy így az egyes részletek szépségéből következtethessenek az egész mű ama tökélyére, melyet ismertetésünkben ismételve kiemeltünk.

Eddig nem lehetett ez ígéretünket beváltanunk egyéb

czikkeink összetorlódása miatt; de most a legelső alkalmat felhasználjuk, hogy szavunknak helyt álljunk.

Azonban meg kell elégednünk egy közléssel, — hisz nemsokára Didon műve magyar fordításban is napvilágot fog látni;¹ — s bár a szebbnél szebb fejezetekből nem volt könnyü a választás: mégis legalkalmasabbnak találtuk a bemutatásra azt a fejezetet, amely a Megváltó fogantatását (az I. köt. 34—48 ll.), ecseteli. Ebből is jól fogja látni a figyelmes olvasó, miként tudja Didon, a leírásnak, a festésnek ez a nagy mestere, a szentírás szövegét véve szorososan alapul, a biblikus tudományt a nyelvezet formai szépségeivel egyesíteni, ami az ő művének fő jellemvonása.

Adjuk át tehát a szót P. Didonnak.

*
*
*

Jézus eredete koránsem hasonlít a miénkhez.

Ő nem úgy született, mint mi, «a vérből, sem a test ösztönéből, sem a férfiú akaratából»;² ő, aki azt a titkot, azt a képességet hozta meg az emberiségnek, hogy a Szentlélekből szülessék újra: asszonytól született ugyan, de a Szentlélek erejéből.

A Szentlélek a legfőbb hatalom. Ő intézi e mindeniségnek általános fejlődését, ő annak rendszeres, haladó mozgását. Amint a megteremtett chaosban, az anyagban létrehozta az érzéssel bíró teremtményt, s az állatvilág megteremtése után a gondolkodó lényt: úgy most közbelép, hogy a gondolkodó lények közt «a föld megadja gyümölcsét,»³ s hogy az emberiség lássa feltűnni a Megváltót, a «Szentet,» «az Isten Fiát.»⁴

Az isteni közbelépésnek eredménye eddig a teremtmény volt; ez utolsó esetben az eredmény a végtelen magasán áll.

Isten személyesen egyesül a teremtménnyel, — és

¹ V. ö. mult füzetünk boritékán Dr. Kiss János hirdetését.

² Ján. 1, 13.

³ Zsolt. 66, 7.

⁴ Luk. 1, 35.

amint egykoron életet hozott az anyagba, érzést az életbe, gondolatot az érzésbe: úgy most Ő maga megtestesül, emberré lesz. A természet országai egymáshoz sorakoznak az anyaghoz járul az élet, a növényországhoz az állatország, ehez ismét az ember: most az Isten országa következik, az Isten Fia jelenik meg az emberiségben.

Emez egymásra következő genesisekből együttvéve, alakul e világnak nagyszerű drámája. Titokzatos mindmégannyi, és mennél tökéletesebb a teremtett lény, annál mélyebb a titok.

Az élet rejtélyesebb valami, mint az anyag, az állat bámulatosabb, mint a növény, az ember még kifürkészhetlenebb, mint az állat: Jézus, a Fiu Isten megtestesülése titokteljesebb, mint minden egyéb. A dolgok eredetének kutatója ama materiális feltételeket ragadja meg, amelyek között a lények létrejönnek; a végső ok, a «causa prima» nem képezi az ő kísérleteinek tárgyát. Honnan az anyag? honnan az élet? Honnan az érző lény? Honnan a gondolkozó lény? Honnan a lángész? Honnan a Krisztus?

A tudomány, amely a phaenomenonoknál kénytelen megállapodni, azt fogja felelni: Nem tudom. Az ész azonban, mely az okokat is felfogja, azt mondja: Az Istentől.

Ámde milyen felfogható és történeti formában nyilatkozott a Szentlélek actiója Jézus eredeténél? Az evangelium okmányait kell megkérdeznünk; mert ezek az egyedüliek ama régi korból, melyek bennünket részletesen értesítenek e rejtélyes, szinte észrevétlen eseményről, amely esemény mégis megváltoztatta a föld színét!

Ez eseménynek első jelenete Galilaeának egyik jelentéktelen városkájában játszódik le. Názáreth a neve, eladig szinte ismeretlen név, ami virágot, új hajtást jelent. Jeruzsálemből jövet, Samaria végső csucsairól már észrevenni a távolban a városkát, mint fehér pontot ama meredek magaslatokon, melyek Jesrael sikkja fölött uralkodnak. Szürke, négyszögű, lapostetejű házikói két, egymástól mély út által elválasztott domb lejtőjén emelkednek mintegy egymás fölé, s ez a mély út egyszersmind főutczája Názárethnek. Itt a

vizmedenczék, a boltok, a műhelyek, itt tartatik a vásár, itt áll a zsinagóga is. A város keleti részén völgy terül el, amelyen végig szökell a manapság Mária-forrásnak nevezett kis patak.

A völgy s a mély ut az utolsó házikók mögött találkoznak s mögöttük kis fensik terül el, zöld háttéréül a lejtőnek, amelyen Názáreth épült. Ez a kis fensik amily üde, pázsitos tavasszal, oly kiégett a nyáron, — ezt szokták használni a názárethiek gabonájuk, rozsuk kicséplésekor.

Olaj- és fügefák, széles, örökzöld levelű nopalok, gránátalma-fák, mandola- és citromfák, vegyítve feketéllő cyprusokkal, igazolják a virágos, növényekben gazdag város nevét.

A forráshoz vezető utcácskák reggelenként, estenként megélnékülnek; asszonyok, fiatal leányok jönnek-mennek, lassú léptekkel és hallgatagon, vödreiket fejükön hordva s felemelt kezeikkel tartva, — hátravetett fátylaik lebegnek a szellőben: úgy néznek ki, mint megannyi mozgó görög szobor.

Ünnepeken, szombatokon megtelnek a mezők ösvényei. Férfiak és nők csoportjai, különválva a dombok lejtőire gyűlnek, az olajfák alá, a sirokhöz közel. Szüntelenül csevegnek; a férfiak köpenyben vannak, a nők tarka ruhákban, homlokukon szalaggal, vállaikon pedig fehér vászonból való nagykendőkkel, melyek csaknem halotti lepelhez hasonlítanak.

Csöndes, kedves hely ez, a dombok nem kietlenek, körvonalaik oly lágyak, hullámosak, sehol sincs valami kellemetlenül éles contur. A Djebel-es-Seikh láncza határolja köröskörül a szemhatárt. Semmiféle zaj nem zavarja ezt az elzárt magányt, ahonnan a tekintet és a gondolat szinte önkénytelenül is az ég felé irányul.

Ime itt, eme csöndes házikók egyikében élt ismeretlenül az a szüz, kinek Istentől a legnagyobbszerű kinyilatkoztatás jut vala osztályrészüil.

A zsidó nemzet reményei közeledtek megvalósulásukhoz. Isten nem tekintett a hatalmasokra, a főpapokra, az írástudókra, a gazdagokra, a törvénytudókra. Ő a tömegből választott ki egy alázatos teremtményt; mert ő a nép kö-

zepette őriz meg oly lelkeket, amelyek annak igazi szellemét birják, a nép soraiból szemeli ki a választottakat, kik hivatva vannak azt boldogítani.

A szűznek neve vala Mária.

Még nem volt tizenhat éves.

A hagyomány atyját Joachimnak, anyját Annának nevezi. Azt hiszik, hogy atya még az ő gyermekkorában halt el. Királyi vérből, Dávid családjából származik. A templomban nevelkedik. És különös, ama nép közepette, amelynek minden asszonya ambitionálhatta a dicsőséget, hogy a Messiásnak anyja legyen, s amelynél éppen ezért, szégyen volt a meddőség: Mária, isteni inspirationnak engedve, szüzességi fogadalmat tesz Istennek!

Mindazáltal, a zsidó törvény és szokás szerint, mint egyetlen leány és örökös, rövid idő óta el volt jegyezve, oda volt ígérve egy József nevű férfinak, aki ugyanezen törzsből és családból származván, mint közel rokona az örökségnek részese leendett. De még a házasság nem volt megkötve, még Mária nem ment jegyese házába, anyjánál lakott, s kis kelengyéjét készítette, mint azt az ő hazájában minden mennyasszony tenni szokta.

És ime, egy napon, emberi alakban az Isten angyalát Gábritelt látja megjelenni, s házukba lépni.

Az angyal így szól hozzája: «Üdvözlég, malaszttal teljes, az Ur teveled, áldott vagy te az asszonyok között.»

A zsidó mennyasszonyok visszavonultan s elrejtözve szoktak élni társnőikkel, távol az emberek tekintetétől.

Mi természetesebb tehát, minthogy Mária, látván az angyalt, és hallván az ő szavait, megzavarodott. Gondolkodott s fürkészgette, mit jelentsen ily üdvözlés.

«Ne félj Mária» — szólta ismét az angyal — «mert kedvet találtál az Istennél. Ime méhedben fogansz és fiat szülsz, és az ő nevét Jézusnak hivod. Ez nagy leszen, és a Magasságbeli Fiának fog hivatni; és neki adja az Ur Isten Dávidnak, az ő atyjának székét, és országlani fog Jákob házában mindörökké, és az ő országának nem lesz vége.»

Ekkor megértette a Szűz, hogy az általánosan várt

Megváltóról van szó, arról, aki a Dávid összeomlott trónját örökre fel fogja állítani, aki Izraelnek dicsősége, a nemzetek várakozása, anyjának büszkesége leszen. De hogy legyen ő erre a fölséges szerepre hivatva, ő, ki elhatározta magában, hogy soha nem lesz anyává, semmiféle férfiú által?

Meglepetettségében, egész nyílt egyszerűséggel kérdezte tehát: «Mikép leszen az, holott férfiut nem ismerek?»

Az angyal így felelt: «A Szentlélek száll tereád, és a Magasságbelinek ereje megárnýékoz téged, és azért a Szent is, mely tőled születik, Isten fiának fog hivatni.»

És bizonyítékot is adott neki: «Erzsébet» — ugymond — «a te rokonod, ő is fiat fogant vénségében, és ez a hatodik hónapja annak, ki magtalannak hivatik; mert Istennél semmi sem lehetetlen.»

Ekkor Mária felkiáltott: «Ime az Ur szolgáló leánya, legyen nekem a te igéd szerint.» (V. ö. Luk. 1. fej.)

Az angyal eltávozott.

Im, ez Jézus eredete.

Ő csak anyja által tartozik az emberiséghez. Ő, aki azért jö a világra, hogy az Isten fiának új nemzedékét létesítse, nem születik közönséges, földi módon, őt nem férfiú nemzi: a Szentlélek hozza őt létre a szűznek tiszta méhében.

Igy teljesedett be az a szózat, mely egyike Israel látnokai legnagyobb, legcsodálatosabb, legtitokzatosabb szózatainak: «Ime egy szűz méhében fogan, és fiat szül, és neve Emmanuelnek fog hivatni» (ami annyit jelent: Isten velünk) (Iz. 7. 14.)

Csaknem egy századdal később, egy aggastyán, egy apostol, az, aki legmélyebben be volt avatva Mestere lelkének titkaiba, — szent János adja meg e tény magyarázatát, mintegy Plato nyelvezetét kölcsönözve, egy oly lapon, mely túlhaladja mindazt, ami fönségest csak mondhatott Istenről a görög bölcselet, midőn azt tanítja, hogy Jézusban «az Ige testté lőn, és mi köztünk lakozék.» (Ján. 1. 14.)

Az emberiség legmagasztosabb vágyakozása az Ember Fiában akkép valósult meg, hogy túlhaladta magát a vágyakozást. Az Isten lett emberré; s az emberi természet

Krisztusban az isteni természettel egyesült. Ez a lény lesz ezentúl minden vallási mozgalomnak központja. Bárki akarjon Istenhez felemelkedni, annak Krisztushoz kell fordulnia. Ő ama kő, mely ez idők közepette felállított. (Róm. 9. 32.) Akik ellene támadnak, össze fognak zuzódni, akik pedig reá támaszkodnak, nem fognak elesni, hanem ellenkezőleg, ezek fogják képezni egymásután az épületet, az Isten városát, az Isten országát, ami az összes teremtésnek a végczélja, s aminek várásában eladdig minden teremtmény szenvedett és fohászzkodott.

Midőn az Isten Lelke néhány, egy és ugyanazon műre kiválasztott lélekben működik: ezeket egymás felé vonztatja, összehozza ellenállhatlan benső erők által. Mindjárt másnap, hogy Mária Jézus anyjává választott, ugyanő egy más aszszonyhoz, rokonához sietett, aki meg arra volt kiválasztva, hogy kora és terméketlensége daczára, Keresztelő Jánosnak legyen anyja.

Erzsébet, férjével, Zakariás pappal, Juda hegyei közt, egy kis faluban lakott, milyent sokat találni Palaestinában.

A Karem nevű falucska, ma Ain-Karim (= szőlőhegyi forrás), egy hegykúpon épült, amely a köröskörül elterülő kis dombok fölött uralkodva, ezeket egyszersmind bezárta. Csupa szőlővidék, közbe olaj- és fügefákkal, innen a falu mellett végigszőkellő forrásnak is neve. A szemhatár egyenletes vonalán néhány őrtorony, váracs emelkedik felül, itt-ott terebinth- és fényeslevelű eperfabokrokkal.

E két nőnek találkozása, amint azt sz. Lukács hosszasan elbeszéli, teljes világosságba helyezi azt az isteni működést, mely e bizalmas kis körben végbement, ahol Israhelnek magasztos reményei teljesedni kezdettek, ahol az Isten, anélkül, hogy a világ tudott volna róla, előkészítette az emberiség üdvét.

Akiket ugyanazon egy érzelem tölt el, azok fölismerik egymást, szó nélkül is. Itt is, az első szónál már, megértette egymást a két anya.

Midőn Mária üdvözölte Erzsébetet, ez örömeiben remegni érezte szive alatt hordott gyermekét, s isteni sugalmazás

hatása alatt imigy kiáltott fel: «Áldott vagy te az asszonyok között, és áldott a te méhednek gyümölcse! és honnét vagy az nekem, hogy az én Uram anyja jöjjön hozzám? mert ime amint köszöntésed szava füleimbe jött, a magzat örvendve röpösött az én méhembem. És boldog vagy, ki hittél; mert beteljesednek mindazok, mik neked mondatnak az Urtól.» (Luk. 1. 41—45.)

És ekkor Mária kiöntötte Erzsébet előtt az ő hivatásának, az ő anyaságának titkát:

«Magasztalja az én lelkem az Urat» — ugymond — «és örvendez lelkem az én üdvözítő Istenemben. — Mert megtekintette szolgálójának alázatosságát; ime mostantól boldognak hirdet engem minden nemzedék. — Mert nagy dolgokat cselekedett nekem a Hatalmas, kinek szent az ő neve. — És az ő irgalmassága nemzedékről-nemzedékre száll az őt félőkön. — Hatalmas dolgot cselekedett az ő karjával, elszélesztette a szívök szándékában kedélykedőket. — Levetette a hatalmasokat a fejedelmi székéből, és felmagasztalta az alázatosakat. — Az éhezőket betöltötte jókkal, és a gazdagokat üresen bocsátá. — Oltalmába vette Israelt, az ő szolgáját, megemlékezvén irgalmasságáról; amint szólt atyáinknak, Ábrahámnak és az ő ivadéknak örökre.» (Luk. 1. 46—55.)

A költészet a hatalmas benyomásoknak, magasztos eszméknek nyelve. A zsidóknál, de a többi keleti népeknél is, bizonyos inspirációból jó létre. Mindenki költő ott, ha nagy öröm vagy fájdalom éri.¹

De ha valaha igazán inspirált dicséneke kellett kitörnie egyszívnek: ugy az annak a szűznek szive, akit Isten a Messiás anyjává választott. A bibliai történetben fölemlített asszonyoktól, akik ő előtte szintén megrémegtek anyaságuk boldog érzetében, mint Lia,¹ vagy mint Sámuel anyja,² — kölcsönzi kife-

¹ A zsidók költészete és prózája közt a fő különbség abban a rythmikus parallelismusban van, melynél fogva két ellenkező eszme ellentétbe állítottatik vagy két egybehangzó eszme különböző szavakkal ismételtetik.

¹ Gen. 30. 10—13.

² I. Kir. 2. 1—8.

jezéseit, de azokat ki is terjeszti, átalakítja. De ajkaira veszi, mint ki azokat megszokta sokszor énekelni, a nemzeti dicsőénekek szavait is, melyek az Isten irgalmát, mindenhatóságát, bölcsességét, hűségét zengik.

Volt-e valaha teremtmény, mely magasabb küldetésnek volt tudatában, és nagyságában mégis alázatosabb, hogy úgy mondjam, megsemmisülőbb volt? Az ember önmagában szokott kevélykedni, gyakran még Isten ellen is akarja használni erejét, lángeszét: Istennek ez a szolgálója csak saját kicsinységét emlegeti, és csak az Istent akarja dicsőíteni. Igen, megjósolja ő a maga jövődő dicsőségét, hallani látszik immár azt a nagyszerű dicsőségkiáltást, mely őt a századokon át üdvözölni fogja: de ebben csak Annak diadalát látja, aki őbenne ily csodát mivelt.

Egyszerű, közönséges asszony, Éva leánya, nem beszél így! Ez az inspirált dicsőének tulszárnyal minden földi határt, és bezárja a régi idők uralmát; ebben már nem az Istenben bizó reménység van kifejezve, hanem maga a diadalmas hit, amely látja, amely birja Istent; új idők hymnusa ez, az örömmel oly szava ez, minő még soha emberi kebelből fel nem hangzott.

Mária tartózkodása Karembe, Zakariás házában, közel három hónapra húzódott ki. Ez a három hónap egy hosszú ima volt, szakadatlan édes bizalom volt, Isten szándékainak buzgó imádása, s azok teljeseződésének jámbor várása volt.

Azok az érzelmek, melyek a Szűz magasztos hymnusaiban kifejezvék, sokkal mélyebbek voltak, hogyses ki ne zártak volna minden egyéb érzelmet; annyira elfoglalták őt, annyira bennök élt, mint azok szoktak, kiket, hogy némi hasonlattal éljek, a mély szerelem tart fogva; csakhogy a földi szerelem elkülöníti magát mindentől, míg az isteni szeretet kiterjeszkedik, eltölti az illető környezetét is; Mária Isten-szeretete beragyogta az egész családot, amelynek vendége volt, betöltötte Zachariásnak, Erzsébetnek, még a születendő gyermeknek lelkét is.

Elérkezvén az ideje, Erzsébet fiut szült a világra, mint az Zachariásnak megígérve volt, akkor t. i. mikor egy reg-

gelen a jeruzsálemi templomban tömjént áldozva, a tömjénoltár jobboldalán Isten angyalát pillantotta meg, és tőle értesült e gyermek nagy, vallásos hivatásáról. (Luk. 1. 1—23.)

A gyermek születése nagy feltűnést keltett a szomszéd helységeekben, s főleg Zachariás rokonságában. Tudták, hogy Erzsébet már élemedett korban van, s hogy mégis szült, minden emberi reményt túlhaladva, ez nagyon is megmutatta, hogy itt az Isten különösen beavatkozott. Az anyának természetesen minden oldalról szerencsét kívántak.

Nyolczadnapra körül kellett metélni a gyermeket: s ez ismét új, rendkívüli eseményekre nyújtott alkalmat. A rokonok és jóbarátok, szokás szerint az apa nevéől Zachariásnak akarták nevezni az elsőszülöttet. — «Soha!» kiáltott fel az anya. A zsidóknál ugyanis, a nőnek volt az a joga, hogy nevet adjon gyermekének. Ki is ismerné azt jobban, mint ő? Ki találná el jobban az ő nevét? Ha a névnek jelezni kell azt, ki azt viseli: az anya lelke fogja bizonyynyal a legmegfelelőbb nevet meglegelni. Erzsébet tudta legjobban, hogy ő ezt a fiut Istennek köszönheti, s azért csak szive és hite sugallatára hallgatva, oly nevet akart adni gyermekének, mely kifejezze az anyának osztályrészül jutott isteni kegyelmet. «János lesz az ő neve» — mondá. (János — Joannah = Isten ajándéka.) A rokonok ellenvetéseket tettek, hivatkoztak a szokásra, «hisz senki sincs rokonságodban — mondák — ki e néven hivatnék.» Integettek az atyának is, hogy megtudják az ő akarátát. Zachariás, aki tudvalevőleg néma lett ama látomásakor a templomban, jegyző táblát kért, s azt írta rá: «János az ő neve.»

És e pillanatban visszanyerte szavát, s elkezdte az Istent dicsérni. Az egész rokonság meg volt hatva! Elmondogatták, mi történt az öreg pap házánál, s Judaea minden helységében, ahová ez események híre eljutott, bámultak az emberek. A Messiás reménye élt amaz időkben a népben, mindenki várta a nagy prófétát. Vajjon nem lesz-e Zachariásnak ez a fia a Messiás, vagy legalább annak egy prófétája? Találgatták jövőjét, versenyt kérdezősködtek: «Vaj-

jon ki leszen e gyermek? Mert az Ur keze van ő vele.» (Ez kedvelt szólásmódja volt a zsidóknak.)

Mialatt e homályos hírek városról városra szállonganak, Isten folytatja az ő művét János bölcsője körül. János atyját is elragadja a régi próféták szelleme, látja a kimondhatatlan titkot, melyet a názárethi Mária hord méhében; tiszta fogalma van neki fia hivatásáról, megérti, hogy amit az Isten az ő szentjei és prófétái által évszázadok óta hirdetett, az végre beteljesedik, s a Szentlélek által felmagasztosulva, ezt a fönséges jövendölést hangoztatja: «Áldott az Ur, Izraelnek Istene; mert meglátogatta és megváltotta az ő népét. És fölemelte nekünk az üdvösség szarvát, Dávidnak, az ő szolgájának házában; amint ígérte az ő szent prófétái szája által elejétől fogva, szabadulást a mi ellenségeinktől, és mindazok kezéből, akik gyűlöltek minket. Irgalmasságot cselekedvén atyáinkkal, és megemlékezvén az ő szent szövetségéről, — az esküről, melylyel megesküdött atyánknak, Ábrahámnak, hogy megadja nekünk. Hogy ellenségeink kezéből megszabadulván, félelem nélkül szolgáljunk neki, — szentségben és igazságban ő előtt minden napjainkban.».....

És ránézvén fiára, felkiáltott:

«És te, gyermek! a Magasságbeli prófétájának fogsz hivatni; mert az Ur színe előtt jársz majd, elkészítendő az ő utait; hogy az üdvösség tudományát közöld népével, az ő büneik bocsánatára, a mi Istenünk nagy irgalmassága által, melylyel meglátogatott minket a magasságból támadó, hogy megvilágosítsa azokat, kik sötétségben s a halál árnyékában ülnek, — és lábainkat a békesség útjára igazgassa.» (Luk. 1. 67—69.)

Sem a Hillel- vagy Schammaiféle iskolákbeli pharizaeusok tudománya, sem a papoknak összes rituális buzgósága nem ismert ilyen beszédet, ilyen nyelvet. Új szellem élteti az emberiséget.

Még meg sem született, alig hogy fogantatott: már anyja méhében csodákat művel Jézus, megszenteli Jánost Erzsébet méhében, Zachariásnak pedig oly szavakat inspirál,

melyek a régi prófétákat juttatják eszünkbe; oly nagy ez az öreg, általa át meg átváltoztatott pap, mint a próféták.

Azonban, nem elég a materiális, kézzelfogható tényeket feljegyeznünk; szükséges, hogy a lélektani tényeket, az érzelmeket, az eszméket, az ihletet is jelezzük, melyek között amazok végbementek; a történelem érdeke épen eme rejtett rúgók körül forog, amelyek a valóságot, az eseményt létrehozzák. Mert semmi sem történik itt e földön láthatólag, aminek meg ne lenne láthatatlan oka a lélekben, vagy az Istenben.

Az a csendes kis zug ott, Judaea hegyeiben, ahol szűz Mária, Erzsébet, és Zachariás pap együtt valának, olyan volt, mint egy templom. Már ott rejlik az egész kereszténység. Jelen volt ott az Isten, bár láthatatlanul. Felmagasztosította azt a két anyát, szózatával és a szeretet szent tüzével töltötte be lelkeiket. Ez a három teremtmény, daczára, hogy emberi szemekkel nézve a dolgot, nélkülöz minden földi segédeszközt, mindent, ami e világot netán megmozdithatná: mégis hordozója annak a mármár megszületendő erőnek, amely be fogja tölteni, át fogja alakítani, ujjá fogja teremteni a világot. Ők már hirdetik, hogy közel van megvalósulásához az az esemény, melyet a próféták a távolból szemlélték; ők valóságos, tiszta tüzhelyei a zsidók nemzeti reménységének; ők teljes világosságban látják már és fenszóval hirdetik, hogy Istennek nagy műve, végtelen irgalmasságának terve, amely Israel és az emberiség üdvét birja tárgyául, végrehajtásához közeleg.

A kereszténység kezdetekor, Jézus szellemének fényes diadala előtt talán lehetett volna ezen homályban élő teremtményeket, s az ő prófétai éneköket kicsinyleni: ámde, midőn látjuk a kész művet, a mindig győzedelmes művet, el kell ismernünk, hogy bennök emberinél fensőbb szellem nyilatkozott; hogy elsőrangú, kiválasztott teremtmények ők. Ilyesmit csak az Isten hozhat létre, a költők képzelme nem is álmodhatik ilyesmiről.

Ott volt-e Mária, mikor János született, jelen volt-e a körülmetélés szertartásánál? Az evangélium az ellenkezőt

látszik jelezni. Szent Lukács előbb megemlíti, hogy Mária visszatért Názárethbe, s csak azután beszéli el, micsoda események színhelye volt Zachariás háza, amelyeknél semmi ok sincs arra, hogy az ő jelenlétét feltételezzük. (Luk. 1. 56.)

Eleddig a szent szüz csak jegyese volt Józsefnek, még nem vezetett be az eléirt szertartások szerint ennek házába; de úgy látszik, az erre meghatározott idő már közeledett, s ezért tért vissza Názárethbe.

Az Aïn-Karimban töltött békés napok után kemény próba várta Máriát.

Anyaságának jelei kezdtek mutatkozni. Mikép fogja az Isten az ő szüzi tisztaságának becsületét az emberek, de kivált jegyese előtt megóvni? E gondolattal telve kellett lenni az ő lelkének: de nem kell hinnünk, hogy e gondolat aggálylyal volt párosulva. Ami egy közönséges, önmagára utalt természetet bizonynyal félelemmel töltött volna el, az nem zavarhatta meg tiszta derültségét annak, aki így szólt: «Ime az Urnak szolgáló leánya, legyen nekem a te igéd szerint.»

Mindazok, akik érzik, hogy egy bizonyos tekintetben eszközök az Isten kezében: reábizzák magukat egészen, teljes hitökkel, mert tudják, hogy ő elháríthat, leronthat bármely akadályt. Mária is — mint az ékesszóló Bossuet mondja — mindent Istenre bizott, s maga megmaradt az ő lelke békéjében.

És ime, mi történt Názárethben?

József, ki nem volt beavatva abba a titokba, melyet Mária csupa alázatosságból is, elhallgatott előtte, észrevette az ő állapotát. A külső látszat jegyesét hűtlenségről látszott vádolni, de ugyancsak az ő erényessége minden gyanut kizárt. József tétovázott, habozott; hisz nem érthette meg az Istennek kifürkészhetetlen szándékait. Ő igaz ember volt, s ezért arra határozta magát, ami minden tekintetben jónak látszott; nem akarta jegyesét nyilvánosan mint hűtlent vádolni, hanem tőle csendben elválni.

De a legbölcsebb, leghiggadtabb embernek gondolatai is sokszor messze járnak az Isten igazságától és bölcseségé-

től. Ha József kiviszi az ő tervét, megnyugtatta ugyan a saját lelkiismeretét, de árt az anya és a gyermek hirnevének.

Midőn valaki mindent megtett a maga részéről, hogy kötelessége szerint járjon el, tévedhet ugyan, de megérdemli, hogy Isten segítse őt, s megmentésére közbelépjen. Józsefet is megvilágosította az Isten, s részt juttatott neki is a műben, mely oly közel hozzá ment végbe, és melyről még sem volt eddig tudomása.

Kételyei, aggályai közepette, éppen, midőn már közel volt ahoz, hogy megteszi, amit legjobbnak ítél, egy éjjel álmodott.

Az Isten angyala jelent meg neki, és mondá: «József, Dávidnak fia! ne félj elvenni Máriát, a te feleségedet; mert ami ő benne fogantatott, a Szentlélektől vagy. Fiat szül pedig, kit Jézusnak (Jeschuah = Megváltó) fogsz nevezni, mert ő szabadítja meg népét büneitől.» (Máté 1. 20. 21.)

Az Isten által küldött világosság — bármily uton jusson a lélekbe, külső látomás vagy álmok által, éber állapotban vagy álomban, hirtelen, egyenes inspirációk által, belső, vagy külső hangok által, a természet szava vagy emberi szó által — mindig teljes bizonyosságot ad. Az értelem általa tudni fog, az akarat határozni, az ember cselekedni fog.

József is felébredvén, felkelt, s habozás nélkül engedelmeskedett az isteni szózatnak; mert tudta, hogy ez lelkiismeretét kötelező parancs.

Némsokára bevezette Máriát házába, Mózes törvénye s a zsidó s galilaeai szokások szerint. Hét napig tartott az ünneplés, bárány-áldozatokkal, fiatal, meggyújtott lámpákat és myrthus-ágakat vivő leányok részvételével.

Szüz Mária csupa tisztaság és kellem, csupa szelidség és erély, csupa alázat és fönség. Az ő típusa lelkesítette a legnagyobb művészeket, s mégis tulhaladta az ő lángeszöket; az egész keresztény világ bámulja őt, az alázatos názárethi szüzet, aki az egész mindenségénél magasabban áll, mint eszményképe a nőnek!

A két házastárs szent tökélyét leszámítva, nem különbözött e házasság másoktól. József és Mária tudták csak,

mások nem is gondolták, hogy e házasságnak célja, az Isten tervei szerint, a Messiás bölcseje fölött örködni, támaszt adni az isteni kisdednek és anyjának, egy férfiuban, aki, törvény és jog szerint, mint amannak atyja, emennek férje fog szerepelni.

A házastársak, mint testvérek éltek egymás mellett, az evangélium discret, de határozott kijelentése szerint: «és nem ismeri vala őt.» (Máté 1. 25.)

József megértette, mi az ő rendeltetése Jézus gyermekiségében; tudta, hogy neki e két szent gyöngesség őrének, támaszának kell lennie, neje tiszta szüzességének, és a születendő kisded gyermekiségének.

Ez az egyszerű, szelid és becsületes kézműves méltó volt ama dicsőségre, hogy a zsidók előtt mint a názárethi Jézusnak atyja szerepeljen; hogy mintaképe legyen mindig az önmegtágadásnak, odaadásnak, a hűségnek. Az ő neve a két legszentebb, szeretetre legméltóbb két névhez, a Jézuséhoz és Máriáéhoz csatlakozik a keresztyény egyház kultuszában, s nem választatik el amazoktól; ez az egyház, az ő kemény megpróbáltatásai között, az emberi gyarlóság okozta bajok között, fölemeli szemeit minden századon át ezen, az Isten által kiválasztott lélekhez, s láthatatlan pártfogóját tiszteli benne.

A napok nagy várakozás között folytak Názárethben, Józsefnek, az ácsnak házában. Az evangéliumok józan szükzavusága nem nyújt nekünk részleteket; de akik ismerik az anyai szívet, azoknak némi fogalmuk lehet arról, mily isteni érzésekkel kellett eltelve lennie a Szűznek, mielőtt Jézust e világra szülte! A földi anyák álmodoznak, remény és félelem közt ingadoznak, midőn ilyenkor a titkos jövőre gondolnak. De Jézus anyjának reménysége határtalan volt, annak teljességét, derűtségét semmi aggodalom nem zavarhatta meg

MÉG EGYSZER A FELOLDOZÁSRÓL ÉS UTOLSÓKENETRŐL.

(Észrevételek a mult füzetbeli «Észrevételekre.»)

Irta SPULLER GYULA.

A «Feloldozás és utolsó kenet» felett való vitában három vélemény merült fel:

1. Dr. Balics A. uré, mely szerint a beteg, habár állapotja miatt a bánat *külső jelet* nem adta, gyónási szándékát nem *nyilváníthatja*, feltételesen feloldozandó az u. kenet előtt. (V. ö. M. Sion febr. füz. 110. lap. 14 s köv. sor. és 113. lap. 2. bekezdés.)

2. Csekélységem véleménye. E szerint a töredelem szentségének érvényes felvevéséhez nem elég a bánat a *szívben*, a gyónásnak csak *belső óhajta*sa, hanem szükséges ezeknek *külső* nyilvánulása is. Quasi materia sacramenti poenitentiae sunt *actus*, non *sensus* poenitentis.

3. A t. szerkesztőségé, mely velem együtt vitatja a bánat, gyónási szándék valamely *külső* jelének szükségét az érvényes feloldozáshoz; de B. urral kívánja minden esetben a feltételes feloldozás előrebocsátását az unctio előtt. (105. lap. jegyzet.)

Ebből kitünik, hogy B. úr velem ellenkező alapon áll; ez az oka, hogy sokszor félreértett. Mielőtt észrevételeire, a t. szerkesztőség engedelmével, megtenném megjegyzéseimet, vagyok bátor kijelenteni, hogy cikkemben a 918. lapon, 19. sorban sajtó-hiba folytán áll «tökéletes bánat,» tökéletlen helyett.

B. ur azt mondja: «kik a keresztség után halálos bünbe estek, a töredelem szentsége *vagy ennek óhajta*sa nélkül a kegyelem állapotába nem juthatnak.» Aláírom. Állítottam-e valahol az ellenkezőt? B. szerint igen. «Mégis lehet mellőzni (a töredelem szentségét), válaszolja t. ellenfelem;

mert, ugymond, az utolsókenet is eltörli a halálos bünöket.» Tagadom az előzményt; állítom a másik részt. Igenis mondtam és mondom, hogy az u. kenet eltörli a halálos bünt; de kinél? a kinek van bánata, a ki a *töredelem szentségét óhajtja*, tényleg azonban *fel nem veheti*.

Azt is mondja továbbá B. ur, hogy ha az eszméletlen betegnél mellőzhető a feloldozás, mivel az u. kenet folytán ugy is megigazul; miért ne volna mellőzhető «a szentségi feloldozás akkor is, ha a beteg még eszméleténél van s gyónni is tud, minthogy az apostol szavai szerint si in peccatis sit, ugyis remittentur ei?» Ismeri-e B. ur Aesop meséjét a gyerekről és a mogyoróról? Hasonlókép mint az, B. ur is sokat markolt! Ha akarni, annyi mint nem akarni; akkor igaz következtetése! Ugyanis B. ur eszméleténél levő betege részesülhetne a sz. gyónásban s feloldozásban; de *nem akar*: az én eszméletlen betegem *akarja, óhajtja*; de el nem nyerheti. Tehát a «bökkenő» nem a dologban, hanem B. ur 'téves magyarázatában keresendő. De szerencsésen benn is reked e «bökkenőben,» melyből sz. Jakab «si»-jével akar kimenekülni; mert hogy is magyarázza e szavakat: si in peccatis sit? Si = «a töredelem szentségének fölvétele után.» Melyik szótár szerint tetszett fordítani, ha szabad kérdenem?

Sz. Tamásra vonatkozólag kérdem: Mikor mondtattam vele, hogy az u. kenet *principaliter* contra mortale vel veniale van rendelve? Amit pedig belőle idéztem, azt mondja.

Gury-nél, mondja B., «nem arról van szó, hogy a papnak minő kötelmei vannak a beteggel szemben, hanem egyedül arról, hogy a betegnek minő lelkiüettel, előkészülettel kell birnia, hogy az u. k. szentségét üdvösen felvehesse.» Nos? ha az alanynak (subiectum sacramenti) meg van a kellő *lelkiülete, előkészülete* (dispositio), vajjon nincs-e joga arra, hogy a pap neki az illető szentséget kiszolgáltassa? Szabad-e a papnak ilyenről a szentséget megtagadni?

Folytatja: «ki ily esetben (eszméletlen betegnél, ki bánatának jelét nem adta) Guryre támaszkodva, a szentségi feloldozást mellőzendőnek állítja, annak, ugyancsak Guryre

támaszkodva, mellőzendőnek kellene állítani az u. kenetet is, minthogy G. szerint az u. kenetet a contritionak, vagy legalább is az attritionak meg kell előznie, már pedig egy önkivüli állapotban levő betegnél sem az egyikről, sem a másíkról a pap tudomással nem bírhat.» Ha valaki B. úr nézetét követi, megengedem; ha az enyémet, tagadom. Ha B. ur bővebb magyarázatot kér; tessék a szerkesztőség rövid és velős jegyzetét elolvasni a M. Sion 105. lapján.

Megvallom, mosolyogtam, midőn B. urnak állítása megvilágítására kieszelt példáját olvastam: «A beteg reggel meggyónt s megáldozott: de a nap folytán halálos bünbe esett, estefelé pedig hirtelen oly rosszul lett, hogy eszméletét is elveszté. A rokonok papot hívnak? ez megjelenik, s a betegnek azon gondolatban, hogy ugyis az nap gyónt, a *szenstégi feloldozás előrebocsátása nélkül* feladja az u. kenetet, mire aztán a beteg egy-két percz mulva kiadja lelkét. Kérdés, használt-e az u. kenet az elköltözöttnek? Attól függ, vajjon volt-e contritiója, vagy legalább is attritiója az u. kenet felvétele előtt.» No B. uram! e példa alapján kezet foghatunk! Ugy járt el, mintha nem is Balics, hanem Spuller volt volna! Mert az elköltözöttet sem B. ur jó vélekedése, sem a *reggel* végzett gyónás nem szabadította meg a *délután* (vagyis később) elkövetett halálos büntől; hanem a *feloldozás előrebocsátása nélkül feladott u. kenet*.

Van azonban, elismerem, B. urnak egy alapos ellenvetése *Guryból* meritett érvem ellen; t. i. G.-nek azon állítása, hogy «absolvendi sunt sub conditione moribundi omnes sensibus omnino destituti . . .» Nehézségbe ütközik G. e két állítását összeegyeztetnem; ezt nálam okosabb emberekre bízom. Mindazáltal azt G. felől álmodni sem merem, hogy önmagának ellenmondana, mint B. ur, midőn G.-t magyarázva azt írja, hogy az eszméletlen beteg, ki nem adta bánata jelét, az u. kenet előtt feloldozandó, s midőn a beteg előtte fekszik, a feloldozást mellőzve szolgáltatja ki neki az u. kenetet. A t. szerkesztőségre, mint tudós és nem érdekelt félre bízom G. e két állítása összeegyeztetését s aztán ítélje őt oda akár B. urnak, akár nekem, — megnyugszom.

A káténál és szerkönyvnél engem ellenmondásba akar keverni; irván a többi közt: «a káté nem tanít igazat, hogyha S. szerint a beteg, ha nem gyónhat, de adta jelét vagy kétes jelét e szándékának és bánatának, előbb (az u. k. előtt) mindig feltétlenül vagy feltételesen feloldozandó.» Természetesen feloldozandó; hiszen a beteg *gyónt*; *gyónt a hogy képes volt*; ennél fogva feloldozandó. Azon kifejezésem: ha nem gyónhat, mint a szöveg mutatja, annyit jelent: ha rendes gyónást nem végezhet. Különös B. ur feljebb idézi ellenem Gury, P. II. n. 506. hát a n. 505. nem olvasta-e? hiszen a tétel ezen számmal kezdődik! ott pedig ez áll: «Absolvi potest et debet, et quidem absolute, quilibet moribundus, qui *aliquo modo, voce vel signo* confitetur, vel absolutionem petit. Ratio est, quia adsunt omnia requisita ad sacramentum et ad confessionem formaliter integram.»

Később ismét egy példával áll elő B. ur, elmondván, hogy a vízbe bukott embert mint oldozta fel; azután kérdi, nem volt-e érvénytelen feloldozása? «S. úr fentebbi érvelése szerint: minden bizonynyal.» És én B. ur nagy csodálkozására azt felelem: *érvényes* volt minden bizonynyal! *ha* igaz, mit alább ír ezen emberről «hisz adta *jelét* bánatának s gyónási szándékának.»

Dr. Schmidt kanonok urtól nem volt eszemágában az ép elmét eltagadni; értem őt; tudom két állítását összeegyeztetni. De a sorok közt úgy látszik, hogy B. ur az én ép elmémet vonja kétségbe, azokért, miket a töredelem szentségének anyagáról s az u. kenet szentségének az eszméletlen, bánat jelét nem nyilvánította betegre való adásáról mondtam. Vajjon, meri-e a jezsuitatársaság ép elméjét is kétségbe vonni? Pedig a régi jezsuita iskolában az volt előírva a töredelem szentségére nézve, mit én állítottam, az ellenkező véleményt nem volt szabad tanítani. D'Abren Sebestyén J. t. volt egyetemi tanár s kancellár irt egy művet, melynek czime: Institutio Parochi (Aug. Vindel. et Dilingae, 1701.) E jeles munkában tárgyunkra vonatkozólag sokat ír; csak egy-két helyét idézem. mert úgy is hosszadalmasakká váltak megjegyzéseim.

P. 738. n. 343. «Confert hoc sacramentum (Unctionis) remissionem peccatorum, quoad culpam. Probo, quia in institutione huius sacr. fit mentio remissionis peccatorum sub conditione, quoad sint; ergo causat talem effectum, aliter enim non diceret Jacobus . . . Nec Trid . . . nec in forma diceretur: Indulgeat tibi . . . Unde Christus instituendo hoc sacr. dedit illi vim peculiarem ad remittenda peccata, si qua forsitan remittenda supersint; *non tantum per accidens*, ut de aliis sacramentis dictum est . . . sed ex intentione saltem *secundaria* ipsius institutionis.

N. 354. Cuius rei ea ratio assignari potest. Quia contingere potest, quod infirmus invalide confessus sit, oppositum sibi persuadens, vel quod *non possit confiteri et habere solam attritionem* . . . Christus voluit ut hoc sacramentum, — *haberet vim supplendi defectum sacr. Poenitentiae, quod vel accipi non potest*, vel sine fructu acceptum fuit. Confert ergo interdum primam gratiam, facitque ex attrito contritum, non quando suscipitur cum sola attritione cognita, cum enim sit sacr. vivorum, per se loquendo, gratiam supponit; sed quando quis invincibiliter se putat rite confessum aut contritum aut *quando attritus sensibus destitutus illud suscipit.*“

Nehogy B. ur ezeket is elmagyarázza, kénytelen vagyok e szerző más helyét is idézni; p. 1102. n. 67.: «An aliquando liceat Parocho absolvere moribundum, qui nec confessionem petiit, nec dedit signa poenitentiae? Affirmant aliqui recentiores apud Dianam et ut audio est in praxi aliquarum Provinciarum, maxime in Gallia et Belgio, si moribundus christiane vivebat, sacramenta frequentabat, probus reputabatur. Nihilominus omnes fere DD. tamquam *certum* supponunt *non posse absolvi sacramentaliter quemquam, ex cuius parte non processit saltem petitio aut desiderium confitendi per aliqua signa externa indicatum.* Et ita debet teneri et observari in praxi. Fundamentum est; quia absolutio sacramentalis non potest impendi, ubi non datur materia proxima . . . sed in hoc casu nulla est materia proxima, hoc est, nulla confessio peccatorum, neque per pe-

titionem, neque per alia signa exhibita: ergo non datur supra quod cadere possit forma sacramentalis absolutionis; quae super materiam, qua sit aliqualis confessio dolorosa peccatorum cadere debet: ergo nullus sacerdos absolvere potest talem moribundum.

N. 68. Tovább bizonyítja e tételt s így végzi „*Quae sententia adeo est certa, ut opposita nullam habeat probabilitatem, saltem ab intrinseco, quam Diana, quia omnia probabilia credit, in ea invenire non potuit. Unde prohibitum est in nostra societate, ne talis sententia doceatur.*“

P. 1103. N. 69. «Ne tamen talis homo sine ullo remedio ex hac vita discedat, curet Parochus ei ministrare reliqua sacramenta, nempe Eucharistiam et Extremam unctionem Numquam vero omittat Extremam unctionem; quia per receptionem huius sacramenti potest contingere, quod si sit attritus, fiat contritus iuxta Doctrinam Theologorum . . . et sic salvetur.»

Sz. Jeromos szavaival végzem soraimat: «Sufficit enim mihi probare mea et aliena non carpere.» (Ad s. Aug.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Dr. Schuster's Handbuch zur bibl. Geschichte, für den Unterricht in Kirche und Schule. Mit Karten, Plänen, und vielen Holzschnitten. Neu bearbeitet v. Dr. J. B. Holzammer. (Domcapitular und Regens des bischöfl. Seminars zu Mainz.) Fünfte, verbesserte Auflage, zweiter Halbband. Herder, Freiburg. 1891. (427—879. ll.) Ara 4 Mk. (Tehát az egész köteté 8 Mk.)

Még nincs több, mint három hónapja, hogy a Holzammer által átdolgozott Schuster-féle híres bibliai kézikönyvnek új, immár ötödik kiadása első «félkötetét» ismertettük. (L. mult évf. 942. l.)

Magyar Sion. V. kötet. 3. füzet.

És ime, ma már előttünk van a második félkötet is, melynek tárgya az ó-szövetségi szent történetnek folytatása, Mózes halálától egészen a Messiás eljöveteleg.

Nincs semmi új mondanivalónk ez új félkötetről, ismételnünk kellene mindama dicséretet, melylyel az első félkötet előnyeit kiemeltük. Kiterjeszkedik ez is minden szükséges kérdésre, ismerteti ez is a régi népeknek, melyek a választott néppel érintkezésbe léptek, szokásait, történetét, felhasználja ez is a legújabb munkákban letett vívmányokat, bővelkedik ez is a szép illusztrációkban, térképekben, stb. — szóval: kitűnő vezérfonalat ad a papoknak, első sorban pedig a középtanodai hittanároknak, hitelemzőknek kezébe, akik, már érettebb ifjakat látván maguk előtt, nem elégedhetnek meg a szentírási történetnek csupán rövid tárgyalásával, hanem kötelesek az egyes, vitás pontokat, melyeket a roszakarat kételyek felidézésére aknázhat ki, megvilágitani, — a csodákat, profécziákat, stb. stb. megmagyarázni, s mindenképen oda hatni, hogy a keresztény katolikus ifjak meggyőződjenek arról, miszerint a biblia éppen nem búvik el a «tudomány világossága» elől.

Ezeknek legyen tehát Schuster munkája különösen figyelmükbe ajánlva.

Dr. Kereszty Viktor.

Márcziusi ibolyakoszoru szent József tiszteletére. Füzte Rosty Kálmán S. J. A ft. érseki főegyház. hatóság jóváhagyásával. Kalocsa. 1891. Malatin XVI-odré. 130 lap. Ara 30 kr.

Már mult füzetünk végén felemlítettük ezt e kedves kis ájtatossági könyvecskét, s megigértük, hogy azt ismertetni is fogjuk.

A szerző maga mondja meg előszavában, hogy mit akar e könyvecskével: «Márczius sz. József hónapja. Hisz ő a mennyei márcziusi ibolya, közös virága az elmuló télnek s a nyiló tavasznak; mely az ó-szövetség téli rögében gyökeredzve, az üdv tavasznapján fakadt ki, s illatával, éré-

nyeinek kenetével két ezredéven át betölté az eget és földet. Mint Jézus nevelőatyja és szüz Mária tiszta jegyese különösen arra hivatva, hogy e két szent szív erényeit magába felvén, azokat reánk is visszatükröztesse, és azok malasztkincseit reánk leáraszsa. Mint a legelső anyaszentegyház védője, napjainkban IX. Pius pápától a kath. egyház főpártfogójává emeltetett, hogy azt az ujkori Heródesek ellen mególtalmazza. Mint a szent család földi őre és feje, most is a keresztény családok és nevelőházak természet-szerű pártfogója és példaképe. Ezért e művecskét főképp a családoknak és növendéknek ajánlom; benne márczius hó egyes napjaira áhitat gyakorlatokat, olvasmányt és alkalmas szavakat találhatnak.»

És csakugyan, ezek az áhitat-gyakorlatok, ezek a kis elmékedések, fohászok, s a füzetke végén található versek oly szépek, oly vonzóak, hogy mindenki örömmel fogja azokat olvasni. Hiszszük is, hogy az «Ibolyakoszorú» sokfelé el fog terjedni, s kedves illatával számos magyar ifjút fog gyönyörködtetni.

F. Sz.

Simor János bibornok, hercegprimás emlékezete. Irta dr. Walter Gyula. Nyom. Buzárovitsnál Esztergomban. 1891. 4°, 170 l. Ára 1 frt 50 kr.

Az esztergomi főkáptalan, az Urban elhunyt érsek-atyánknak lelkiüdvéért febr. 26-án tartott ünnepélyes gyászistentisztelet alkalmára, egy emlékkönyvet akart a boldogult tisztelőinek kezébe adni, melyben a nagy főpapnak életadatai, alkotásai, s a nagy nemzeti gyásznak emlékei legyenek megörökítve.

Ez emlékkönyv megírásával Walter Gyula drt, egyik szerkesztőtársunkat bizta meg, aki a kitüntetö, de egyszersmind nehéz megbizatásnak derekasan meg is felelt. Nehéznek mondjuk e megbizatást; nemcsak azért, mert az Istenben boldogult főpapnak áldásos pályafutása annyi momentumban bővelkedik, hogy mindazt pontosan feljegyezni szinte a

lehetetlenséggel határos, hanem leginkább azért, mert az írónak alig volt több ideje három hétnél a munka összeállítására.

A könyv czimlapján nincs feltüntetve, hogy annak mintegy tulajdonosa, kiadója a főképtalan, — tény, hogy a főképtalan ezerkétszáz példányban osztotta s részben osztja ma is még szét a könyvet.

E pár sornak célja nem lehet kritika, de még tüzetes ismertetés sem; csupán azt akarjuk az érdeklődőknek megmondani, mi van a 22-ivnyi nagyon szép kiállítású quartokötetben. Világos, hogy nem teljes és kimerítő élet- és jellemrajz. Erre még most korán is volna; mert, mint Walter az előszóban ki is mondja: «sokkal közelebb állunk még Simor magasan kiemelkedő alakjához, hogysen nagyságát egész valójában méltányolni tudnók.» Mi tehát? Érintve van első sorban a «nagy nemzeti gyász,» (9—12. ll.), azután Simor életadatai, pályafutása következnek, (15—80. ll.), — majd az ő nagy alkotásai jegyezték fel (83—98. ll.), bemutatja őt azután W. mint gazdát (101—104. ll.), mint rokont (105—110. ll.) s leírja aztán az ő utolsó napjait, halálát, temetését. (113—142. ll.) «A részvét» czim alatt, örök emlékül összegyűjtve a nagyszámu részvét-táviratok és levelek, a sajtó parentatiói stb., melyekben a közvélemény ama felejtetlen gyásznapokon kifejezést nyert.

Ez a könyvnek tartalma, amelyből kiki láthatja, hogy a könyv egészen alkalmas arra, amire szánva van, kivált, ha még megemlítjük az egynéhány jól sikerült phototypiát is (a Primás arczképe, ravatala a vizivárosi templomban, a székesegyházban): hogy t. i. ama szomorúan nevezetes napoknak emlékeül szolgáljon.

Dr. K. V.

Hitszónoklati Gyorsíró. A Gabelsberger-Markovits-rendszer szerint. I. Rész. Levelezési gyorsírás. Irta Schell Antal, egerághi (Baranyamegye) esperes-plébános. Ára egy forint ötven krajczár.

A gyorsírás, ez a valóságos «calamus scribae velociter scribentis,» ma már az élet és tudomány majd minden ágába elhatolt, ugyannyira, hogy kezdve az országgyűléstől, melynek naplóit a gyorsírók készítik, a legutósó ankétig és ünnepélyig, mindenütt nagy szerepet játszik.

A gyorsírás ma már szinte életszükségletté vált, mert hiszen «az idő pénz,» s éppen a gyorsírás teszi lehetővé, hogy aki kellőleg jártas benne, hat-nyolczszor rövidebb idő alatt képes bármit leírni, mint közönséges írással.

Az egyházirodalom és szónoklat terén a gyorsírás eddig parlagon hevert. Ha használták is a parlamenti gyorsírást egyházi szónoklatok leírására, az ezekhez alkalmazva nem volt, ennélfogva nagy hasznát sem lehetett venni. Mint minden tudományszaknak, úgy és különösen az egyházirodalomnak is megvannak a maga terminus technicusai, melyekről (nagyobbrészt idegen szavak is lévén,) a gyorsírás-tudomány meg nem feledkezhetik. Az egyházirodalmi gyorsírást azonban eddig megállapított elvei nem voltak, rendszerüleg kidolgozott tankönyve hiányzott.

Ezen segített Schell Antal új tankönyvének közrebozsátása által, melyben a Gabelsberger-Markovits-féle gyorsírási rendszert az egyházirodalomhoz alkalmazta s világos könnyen érthető előadásával lehetővé tette, hogy azt akárki könnyű szerrel elsajátíthatja. A fősúly nem a szabályok sokaságára, hanem a mennyire lehetséges volt, azok egyszerűsítésére, s különösen a gyakorlati példákra van helyezve, melyek kivétel nélkül az egyházirodalom köréből vétettek.

A munka, melyet szerzőnk végzett, nagy és fáradságos volt, annál nagyobb az érdeme, s méltóbb elismeréssel kell, hogy legyünk iránta. Ő tankönyvét egyedül a papságnak szánta, hiszen egyházirodalommal ma más nem foglalkozik. S mi is azon nézetet vagyunk, hogy e gyorsírási tankönyv felkarolására a papság, első sorban pedig a papnevelő intézetek hivatvák. Az előny ugyanis, mely a gyorsírás elsajátításából a papságra háramlik, kiszámíthatlan fontossággal bír; csupán annak felemlítésére szoritkozunk, hogy már a theológián azon tantárgyaknál különösen, melyek magyarul

adatnak elő, a növendékpapok magyarázatjegyzését igen megkönnyíti, miáltal a tanár is könnyebbségben részesül; az életben pedig pl. a szentbeszédék készítésénél szintén nagy időnyereséggel jár. Tudja azt mindenki, hogy a lassu írás csak akadályául szolgál a gyors gondolkozásnak, leköti, bilincsekbe veri annak szárnyait, míg ezzel szemben minél gyorsabban tudjuk gondolatainkat papírra vetni, annál frissebb lesz gondolkozásunk, annál inkább élesedik elménk, s könnyebb önképzésünk is.

Nem hiszszük, hogy a gyorsírás ez előnyeit félreismernék azok, kiknek gondjaira a papnevelők vezetése bizva van, s nem tudjuk eléggé ajánlani különösen magának a növendékpapságnak, hogy az egyházszónoklati gyorsírást saját körében felkarolja, s ha másként nem, magánuton el-sajátítsa. Azt a csekély időt, melyet annak megtanulására fordít, bőven kárpótolja a folytonos időnyereség, melyet a gyorsírás lépten-nyomon nyújt.

H. K.

Considerationes pro reformatione vitae, in usum sacerdotum, maxime tempore exercitiorum spiritualium. Conscriptis G. Roder S. J. Cum approb. rssmi AEppi Friburg. et Superiorum ordinis. Editio altera. Friburgi Brisgov. Herder. 1891. — 32. edrét, 372 lap, ára egy Mk.

Hogy mit akar ez a picziny, kedves könyvecske, azt a szerző már a könyv czimében egészen megmondja. A lelki magányba visszavonuló pap számára nyújt igen alkalmas, beható elmélkedéseket: elsőben is a tiz parancs elleni bűnök fölött, külön-külön, azután a bünbánat szentségének lehető jó és tökéletes felhasználása fölött. (1—223. ll.)

Amiről azonban a czimben nincs szó, s ami mégis csaknem felét teszi ki a kötetecskének, az az (225—370. ll.) «Appendices» czim alatt összegyűjtött nyolcz függelék, amelyeknek tartalma papok számára nagyon is gyakorlati. Hogy csak egyiket-másikat említsük, van itt igen jó lelkiismeretvizgá-

lási tükör, van kitünő tanítás az aggályos lelkiismeretű töprenkedők számára, adva van a papi elmélkedésnek, a misézésnek, stb. helyes módja, továbbá rövid kivonata a censuráknak, szóval: csupa oly dolgok, amiknek ismételt felújítása, megfontolása nekünk, papoknak olyannyira szükséges. Az utolsó függelékben pedig a legelterjedtebb, s jobbára búcsúkkal egybekötött imákat találjuk összegyűjtve.

A tartalom e rövid áttekintéséből láthatja az olvasó, hogy e könyvecske mennyire hasznos, — tegyük még hozzá, hogy tetszetős, kicsiny alakja, melynél fogva azt mindig magával hordhatja az ember, még praktikusabbá teszi a tartalmilag is jeles művet.

Dr. K. V.

Egyházpolitikánk, vagyis a magyarországi katholicizmus egyházpolitikai fonákságait feltáró napi kérdések külföldös tekintettel a „kath. autonomiára“ és a napirenden levő „febr. 26-iki rendeletrre.“ Irta dr. Laurán Agoston, szent Agostonról nevezett kalocsai cz. apát, nagyvradai gör. szert. kanonok. Nagyvárad, 1891. 206 l. Ara 1 frt.

Ugy látszik, hogy ez a füzet a mély tudományu, termékeny és korrekt tollu szerző hasontárgyu és irányu egyéb egyházpolitikai kiadványainak befejezése akar lenni. Azon önálló és öntudatos felfogással, erős meggyőződéssel, igazsághoz való hűséggel, philosophiailag képzett s fegyelmezett elmével, melyet eddigi műveinek ismertetésében méltán kiemeltünk, itt is találkozunk. Tojás alig hasonlít jobban tojáshoz, mint szép nevű egyházpolitikai írónk egyik műve a másikához. Bár más és más a tárgy, melyről ír, de az álláspont, melyről hozzászól, az alak, melybe gondolatait önti, mindig ugyanaz. Az egyház dogmái s a római Szentszék tanaival világít bele a napi kérdések éjjelébe. Ezenkívül azon ismeretes álláspontjáról, mely szerint a kath. vallás Magyarországon maiglan is nem recepta, hanem avita constitutionalis stb. religio, itéli meg az autonomia érdekében s a «febr. 26-iki rendelet» ellenében támadt mozgalmat. Sz.

szerint az 1848. XX. tcz. a katholicizmus államvallási minőségén mit sem változtatott. Hogy ezzel ellenkező «törvényellenes ferde felfogás révén tényleg a kath. vallás is mint bevett szekta szerepel, ehhez az is hozzájárult, hogy már 1848-ban protestáns színezetű autonomia kellett a katolikusoknak is, kik ezért készségesen feladták a kath. vallás államvallási minőségét.» Helyesen dob félre a szerző minden oly autonómiát, mely a helyett, hogy a hierarchiát fontos hivatása teljesítésében *támogatná*, azt inkább egyház-kormányzati joghatóságában *korlátozná*. Azért szerinte a kath. autonómiának 1871. évi szervezeti szabályzata sem illeszthető az egyház isteni szervezetébe, ugymond, ha ez keresztül vitetnék, «beállana az, hogy azon autonomikus testület, mely az egyház védője gyanánt volna hivatva szerepelni, lenne annak gyilkolója.» Éles elmével von párhuzamot a kath. autonomia, amint azt kath. világi feleink fogják fel, és az erdélyi kath. status-gyűlés között, s kimutatja, hogy erre mint praeciensre nem lehet hivatkozni.

Miután sz. szerint az 1868. 53. tcz. a katolika egyházra nem vonatkozik, hanem csak a bevett *keresztyén* felekezetekre, természetes, hogy nem tekintheti törvényesnek a febr. 26-iki rendeletet, de következetességből e törvény revíziójára irányult kath. mozgalmat sem helyeselheti.

A kiseddóvásról szóló cikkében, mely a husz közül egyike a legszebbeknek, elítéli a sz. és méltán azon állami s egyéb *felekezetnélküli* óvókat, «hol *kényszereszközökkel* összetoborzott kisedd gyermekserég kálvinista, lutheranus, zsidó vagy éppen vallásnélküli erkölcsökre fog szoktattatni, aszerint: amint az illető óvó vagy óvónő kálvinista, lutheránus, zsidó avagy éppen semmiféle, de mindenesetre a kath. egyháztól független vallási elveket vall.»

Melegen ajánljuk dr. Laurán művét különösen azoknak, kik a helyes egyházpolitikának gyökérszárait képező kath. hitelvekkel tisztában lenni óhajtanak.

Dr. Horváth.

VII. A Győr-egyházmegyei papság irodalmi működése.

(Folytatás.)

Fengler József, püspök. szül. 1732-ben Bécsben. Az osztrák kegyesrendiek tagja volt. Meghalt 1802. febr. 4-én. Mint író Horányi E. *Scriptores Scholar. Piarum* I. 779. lapján mutatja be. Életrajzát l. *Zeitschrift von und für Ungarn*, 1802. I. 270. l.

Ficzko József, peresznyei plébános, szül. 1772-ben Boriche nevű vend faluban, Vasm. — A legkimagaslóbb azon írók sorában, kik Győr- és Szombathely egyházmegyéekben szórványosan élő horvátok számára, — mely nép nyelvének eredetiségét, menten a szomszéd szláv tartományok nyelvújításaitól, a maga sajátágaival együtt mind ez ideig megőrizte, — könyveket írtak: annyira behatolt a nép génuszába, és nyelvezete, melyben az illir és horvátországi újítások átültetéséről távol állott, valamint irmodora, melyben az ékezetes szláv helyett a magyart követte és mindenben csakis olvasóközönségének nyelvkörében mozgott és irányadónak ezt tartotta, annyira megfelelt a nép nyelvérzékének, hogy művei, melyekről a közönség akként szokott nyilatkozni, hogy «azok a mi nyelvünkön írvák,» rendkívüli elterjedésnek örvendtek s kapósak még ma is. «Katekizmus» most is közkézen forog; bibliai történelme pedig: «Kratok pregléd sztaroga i nóvoga Testaménta» két kötet, Sopronban, 1824-ben oly kedves és keresett olvasmánya a népnek, hogy most már drága pénzen sem szerzhető meg. Hirnevét azonban a «Hizsa zlata» című jelenleg is általánosan használt imakönyv örökölte meg; vagy tiz kiadást ért s közönségesen csak «priszičke knjige» (peresznyei imakönyv) néven ismeretes; és habár az újabb írók e nembeli műveiket annak alapján készítik, de mivel nyelvújításaik az itt lakó nép eredeti és sajátágos nyelvérzékére nincsenek tekintettel s attól eltérnek: Ficzko műveinek kedveltségét távolról sem közelítik meg. Műveinek életrevalóságát egyébiránt és kelendőségét misem tünteti föl inkább, mint azon körülmény, hogy midőn 1843. november 28-án Peresznyén elhalt, hagyatéka, jöllehet ro-

konait életében bőségesen segélyezte, 60,000 forintra rugott, mely összeg nagyobb részt az elárusított könyvekből folyt be.

Fláskár János, ismeretlen állásban. Van egy programmértekezése a győri reáliskolai programmban: Öszinte iránytű az üdvös haladás felé. 1857.

Tolnay Ferencz, deáki apát és erdélyi választott püspök. Van egy «Predikatioja gr. Batthányi Ádám hitvesének teste fölött.» 1653. Ez egyházi beszédet mint vasvári és törjei prépost, deáki apátúr és Vasvármegyei főesperes adta ki. Erdélyi választott püspök 1665-ben lett. Életrajzát lásd Lieb Quart. 1790. 369. l.

Frank György, hittudor és kanonok; meghalt 1822. nov. 22-én. Mint író a Tudományos Gyűjt. 1820. IV. 40. l. említi.

Frauenhoffer József, barbacsi plébános, szül. 1785. márczius 19-én Rába-Csanakon, Sopronm., meghalt 1870. július 26-án. Egyházi beszédei jelesebbjeit a Pázmány-Füzetek és Garay gyűjteményes kiadása hozták.

Geiger Mátyás, szül. Erdélyben, Kolozsvárt 1520. február 24-én, 1738-ban Jézus-Társaságába lépett be és Budán, Kolozsvárt, Bécsben és Nagyszombatban tanárkodott; 1768-ban a soproni, majd a Társaság fölözlásával a nemes ifjak győri nevelő-intézetének kormányzója lett. Meghalt mint Mura-szent-keresztii apát. Beszélt latinul, németül, magyarul, francziául, olaszul, angolul, románul és törökül. Irodalmi szereplését l. Stöger J. N. Scriptorum Societatis Jesu 96. l.

Gieszwein Sándor, hittudor és szentszéki jegyző, szül. 1856. febr. 4-én Tata-Tóvárosban, Komárom-m. «A Blätter für Kanzelberedsamkeit,» «Neue Weckstimmen» és a «Kath. Theologiai» Folyóirat» és a «Borromaeus» kiváló munkatársa. A M. «Sion»-ba is dolgozott. Egyházi beszédei és egyháztörténelmi cikkei országos körben vonták magukra a figyelmet. Önálló művei: Mizraim és Assur tanúsága, vagyis az ó-szövetségi szent iratok hitelessége az aegyptologia és assyrologia világításában, — a m. kir. tud. egyetem hittudományi kara által

Horváth-féle jutalommal kitüntetett pályamunka; továbbá: Az összehasonlító nyelvészet főproblémái.

Gliszbért János, agendorfi plébános; 1791-ben Sopronban egy alkalmi beszédet adott ki.

Gladich Pál, magyar-kimlei plébános, szül. 1855. szept. 5-én M.-Óvárt. — Az «Örangyal» szerkesztője.

Glavanich Gáspár, szavkői plébános, szül. 1833. január 4-én, Büdöskúton, Sopron m. Meghalt 1872. december 19-én. A «Kath. Lelkipásztor»-ba dolgozott; horvát iskolakönyveket és több évfolyam naptárt is adott ki.

Gregoriancz Pál, püspök, azelőtt egri kanonok, majd pécsi és zágrábi püspök. Irodalmi működését l. Bartakovics Emlékkönyv. 270. l.

Groll Adolf, püspök, szül. 1861-ben Kremsierben, Morvaországban. A Kegyesrendiek Generálisából lett győri püspökké: meghalt 1743. november 24-én, l. Tudom. Gyűjt. 1820. IV. 39. l. Életrajzát l. Zeitschrift von und für Ungarn. 1803. IV. 318.

Gröfft János, német-pereszttegi plébános. 1758-ban alkalmi beszéde jelent meg.

Hahnekamp György, tanítóképző-intézeti igazgató Sopronban, szül. 1843. szept. 15-én Sz.-Györgyön, Sopron m. A «M. Állam»-ban több becses cikke jelent meg. Irt a Sz.-Család Naptárba is (1885.) Van egy hitbuzgalmi irata; Menjetek Józsefhez. Ájtatossági kalauz sz. József tisztelői számára. Budapest 1885.

Hahnenkamp Sándor, védenyi plébános, szül. 1846. január 22-én Kis-Martonban, Sopron m. Cikkeivel leginkább a vidéki lapokat keresi fel.

Harrer János, rákosi plébános, ugyancsak alkalmi beszédet adott ki Sopronban. Az évszám nincsen adva.

Harsányi József, segédlelkész szül. 1851. február 13-án Esztergomban. Irt «Katholikus szertartás»-t.

(Folyt. köv.)

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Visszapillantást vetve az utolsó füzetünk kiadása óta lefolyt egyházi érdekű eseményekre, *hazánkban* első sorban meg kell említenünk a tiszteletreméltó *primási szék áthelyezésének*, üresedése idején előtérbe tolt eszméjét, s ez eszme megvalósítására irányult mozgalmakat, mellette vagy ellenében felmerült törekvéseket. A fővárosnak gyászos, árvaságnak beillő egyházi viszonyaival, vallás-erkölcsi állapottal senki sem lehet megelégedve; azért, hogy az egyházi hátramaradottságnak vége szakadjon, jószándékú kath. férfiak előbb püspökséget, azután külön vikariatust sürgettek Budapest számára, végre magát a primási széket. A főváros törvényhatósága már feliratot is intézett a kormányhoz az áthelyezés érdekében. Az országházban Andrássy Manó gróf interpellálta meg a vallás és közokt. minisztert, kath. mágnástól nem várt, legalább is meggondolatlan alakban. Interpellációjában ezen a katolikusokat megbotránkoztató passus fordult elő: «a helyett, hogy az esztergomi bazilika Rómára emlékeztesse (nemzeti egyház kellene?) tekintsen (a primás) a Mátyás király templomára s az az alatt fekvő parlamenti épületre, mely Magyarország alkotmányosságára fogja emlékeztetni.» (Ugyane mágnás azt a legkevésbé okadatolt állítást is kockáztatta néhány választója támadására irt önvédelmi nyílt levelében, hogy a protestánsok valóságosabbak a katolikusoknál, mert jobban tartanak össze; mintha bizony a Róma elleni gyűlölet közös működésében, nem pedig hit-, remény- és szeretetben állana a vallásosság.) A meginterpellált miniszter rögtön felelt, kijelentvén, hogy az állam és egyház jól felfogott érdeke kívánja a primási szék áthelyezését, hogy ez a széküresedés idején könnyebben vihető keresztül. Esztergom város megrémült a miniszteri nyilatkozatra s a teendőkről *tandcskozott*, a főkáptalan, mint az érsekségi jogok és egyházi érdekek éber őre és buzgó védője pedig küldöttséget menesztett úgy a trón zsámolyához, mint a kormányhoz, s mint az áthelyezés kérdé-

sében egyik érdekelt fél és illetékes tényező, szakszerű memorandumában kifejtette, hogy az egyház érdeke s az érseki szék méltósága csak szenvedne az áthelyezés által, melyre különben a széküresedés ideje az egyházjog szempontjából a legeslegalkalmatlanabb.

A kultuszministeriumban folyton készülnek az új rendeletek. A febr. 26-iki rendelet miatt támadt konfliktus még nincs megoldva, már is az a rendelet járta be a *67 katólikus jellegű gymnasium igazgatóságait*, hogy lutheranus, kalvinista, unitarius és zsidó vallású hitoktatásra hívják be kath. gymnasium épületeibe a növendékeket: azokba az épületekbe, melyeket az egyedül igaz vallás védelmére s terjesztésére emeltek istenes kath. őseink, azok hívják be a növendékeket, azok szolgáltatassák ki a tévtanoknak a kath. hit és tudás csarnokait, kik, jobbára a vallás szolgálói lévén, a tévtanok leküzdésére vannak hivatva, s ezt tegyék daczára annak, hogy a középiskolai törvény szerint az akath. hitfelekezetek magok *gondoskodnak* a hozzájuk tartozó növendékek hitoktatásáról! Mily szomorú kontrasztot képez a tévtanok szolgálatában buzgólkodó e rendelet a budapesti II. ker. községi középkereskedelmi iskola igazgatóságának $203/810$ számú átirata az esperességi hivatalhoz, melyben az egyházi hivatallal tudatja, hogy «a nm. vall. és közokt. min. 1890. évi 4110. sz. a. kelt engedélye alapján» az 1890—91. tanévben az új tanterv lép életbe, mely szerint az iskola I. és II. osztályaiban a *hit és erkölcsstan tanítása megszűnik!*

A kisdédóvásról szóló törvényjavaslatot a főrendi ház is letárgyalta. Főpásztoraink közül többen szólaltak fel s a kath. gyermekek katólikus nevelésének biztosítására módosításokat nyújtottak be, de a derék Zichy gróffal együtt a megreformált főrendek által leszavattak az egész vonalon. A vallás Istentől rendelt óreinek aggályai mindazok előtt, kik a vallásra még adnak valamit, már csak nagyobb súlylyal bírhattak volna! Ime, mint tolja a «liberalismus» mindig közelebb az ő ostromgépeit a szent hit várfokához.

De a kath. stagnáczióknak órái talán mégis meg vannak

számlálva, szebb jövő csiráit, pezsgő élet tavaszát látjuk a *kath. nagygyűlést, a budapesti kath. autonomiát, a kath. tanítók nagygyűlését* előkészítő szervező bizottságok ülésezéseiben. Tekintélyes, tudós és tapasztalt kath. férfiak felismerték a kozmopolitikus vallásnélküliség veszedelmét, s organizmusokat teremtenek a katholicizmusnak a közéletben való nyilvánulására.

Felekezetnélküliség, ime ez az ellenség! Azért nem tartjuk elegendőnek vármegye-házakban kikelni pl. Beksits Gusztáv D. T. K. E. alelnöke ellen, s a felekezetnélküli természeténél fogva elvetendő egyesületre mégis megszavazni 1000 frtot, mint ezt a buzgó papi szónok tevő a soproni megyegyűlésen. Alkalmazzunk a liberalizmus kórsága ellen már egyszer radikális kurát: qui non est mecum contra me est, qui non colligit mecum spargit. Nyelvet nem lehet terjeszteni eszmék nélkül, eszmék közt vannak vallási eszmék is: ezeket sehogy se bizzuk a felekezetnélküliekre; mert ezek mind Beksitsek, ha tán nem is mind oly öntudatosak. — —

Esztergom gyásza után alig egy hónapra reá, következett Zágráb gyásza. Feb. 19-én Mihálovits József zágrábi biboros-érsek szenderült el 78 éves korában. A zirczi ciszterczita rend is siratja apátját Supka Jeromost, ki febr. 17. költözött el a jobb hazába 60 éves korában.

A Külföld legnagyobb eseménye Windthorst Lajosnak a nagy kath. centrumvezérnek folyó hó 14. életének 80-ik évében bekövetkezett gyászos halála. E nagy férfit nemcsak *Németország*, hanem az egész világ siratja, mert egyik oszlopa volt a világ-egyháznak, vezércsillaga a politikai küzdelmek hullámain a kath. népeknek. Ha a kath. egyháznak mauzoleuma volna, hova nagy halhatatlan fiait temetné, oda kellene vinni Windthorstot is. Az ő élő hite, gyermeki jámborsága, lángoló buzgalma, bátor eszélye, folytonos önzetlen és önfeláldozó munkássága már is — mint erősen hiszszük — megkoronáztatott az égben, az igazság, szabadság és jog Istenétől, neve pedig a világtörténelemben mindig dicső leend. Egyik-másik magyar lapunk kicsinylő hangon ír róla, — ugyan olvassák el a német, protestáns sajtó nyilatkozatait; akkor megtudják, ki volt Windthorst!

Franciaországban a katolikusok politikai téren még most is széthuznak a kath. ügy kárára. — Az áprilisban megtartandó kath. tudományos kongresszuson Freppel püspök fog elnökölni.

Ausztriában a képviselő választások nagy meglepetéseket szereztek a kormánynak az ócsehek bukásával s az antiszemiták szaporodásával. A liberalizmus a városokban, Bécsset kivéve, erősen tartja magát.

Olaszországban a Rudini kormány most kezdi végrehajtani az opere pie törvényét.

Belgiumban a munkás-párt a püspöki karhoz feliratot intézett az általános szavazati jog behozatala érdekében.

Egy megtért orosz czár. A francia «Revue des églises d'Orient» czimű folyóirat érdekes közleményt tartalmaz I. Sándor czár katholizálásáról. E szerint 1825. évi november hóben megjelent Rómában Michaud tábornok a czár adjutánsa azzal a megbizatással, hogy hozza tudomására XII. Leo pápának, hogy urának szándéka a római egyház kötelékébe lépni, s kérje a Szentatyát: küldene neki titokban a szükséges felhatalmazásokkal ellátott papot. A pápa Orioli, szent ferenczrendi atyát szemelte ki e célra, ki már előkészületeket is tett az elutazásra, midőn váratlanul a czár halálának híre érkezett Rómába. Emez érdekes esemény bizonyosságául szolgáljanak a következő positiv értékű adatok: XII. Leo elbeszélte azt Don Capellari Mórnak, a kamalduli rend apátjának (a későbbi XVI. Gergelynek) ki legelőször volt kiszemelve a fontos utra, de saját kérelmére küldetése abba maradt. Midőn a szerény apát később szent Péter székén ült, az egész esetet elbeszélte Msgr. Maroni-nak, ki azt egyháztörténelmi nagy szótárában az utókor számára megörizte (dizionario di storia ecclesiastica 59. köt. 310. lap). A Michaud tábornok római utjáról szóló részletet megerősíti a híres Gagarin herczeg, orosz konvertita. Más forrásból meg az is bizonyos, hogy a czár kevéssel váratlan halála előtt a domonkosok szent pétervári priorjának megparancsolta, miszerint egy Rómából jöendő papnak illő elszállásolásáról gondoskodjék. Történt pedig ez akkor, midőn

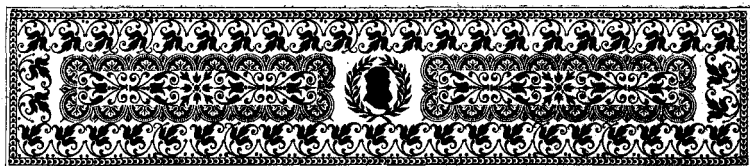
Michaud tábornok római utjából még vissza nem érkezett. Új bizonyítékot szolgáltat a leirt esetről Laval-Montmorency hercegnő, a híres de Maistre József lánya, (Konstancia) a ki 1876. év május 13-án sajátkezüleg a következő nyilatkozatot írta alá: «Bizonyítom, hogy magának Michaud tábornoknak szájából hallottam, miszerint Sándor czártól titkos megbízást kapott annak kijelentésére az akkori pápa előtt, hogy ura a Szentszék lelki hatalmának magát teljesen aláveti. A tábornok letérdelt a pápa előtt, s a czár nevében elismerte őt az egyház fejének.» Ez okmány jelenleg az orosz származású tudós Pierling J. t. atya birtokában van, ki Oroszországról irt tanulmányaival szép nevet szerzett magának a tudós világban.

Róma felé. Zsilinszky Mihály a bányai ev. egyházkerület előtt azzal az indítvánnyal lépett fel, mely szerint püspökeik (?) «felszabadítandók lennének a mindennapi parochialis teendők alól.» Szontagh Pál ellene volt Zsilinszky indítványának, mely szerinte a mai presbyterialis szervezetükbe be nem illő ujitást foglal magában és az *episcopalis rendszerhez* vezet; egymás valaki azért is ellenezte az indítványt, mert ez haladás lenne „Róma felé.“ Ne féljenek az atyafiak, e tárgyban semmikép sem áll az, hogy minden ut elvezet Rómába! A római kath. egyházba csak egy ut vezet s ez az: alávetni magát sz. Péter utódjának a római pápának! Csinálhattok püspököt a mennyit s a minőt tetszik, lelkészi hivatallal vagy anélkül, alkothattok érseki székeket, lehet primástok Debreczenben, még pápátok is Genfben vagy Berlinben: még sem értek egy lépéssel sem közelebb Róma felé! Püspökeitek soha sem lesznek püspökök, papjaitok soha sem lesznek papok, mert minden lelki hatalmuk azoktól vagyon, kiknek *semmi hatalmuk* nem vala.

Szegény vak vezetői a vakoknak!

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

„AZ IDŐ TELJESSÉGE.“ Új-szövetségi kortörténeti adatok.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

De hát mi történt Heródes halála után?

Heródes az ő végrendeletében, melynek érvényét természetesen Augustus beleegyezésétől volt kénytelen függővé tenni, fiát Archelaust nevezte utódjává; hogy azonban többi fiai se távozzanak üres kézzel, felosztotta Palaestinát több részre, úgy hogy Archelaust Judaeával, Samariával és Idumaeával ki-elégítvén: másik fiának Heródes Antipasnak, mint negyedes fejedelemnek (tetrarcha) Galilaeát és Peraeát hagyta; a harmadikra, Philippusra pedig, ugyancsak mint tetrarchára a többi, északkeleti részeknek, Trachonitis, Gaulanitis, és Batanaeának (az egykori Bagan) stb. kormányzását bizta. — Augustus császár, kihez Rómába Archelaus, és utána fivérei is eljöttek, hódolatukat bemutatandók, (Antipas pedig azzal a csöndes szándékkal is, hogy ő nyerje el egész Palaestina fölött az uralmat), csakugyan legnagyobbbésztt meg is erősítette a végrendelet tartalmát; de mivel a zsidók már is küldöttségileg panaszt emeltek nála Archelaus ellen, mint kegyetlen és zsarnoktermészetű ellen, és hivatkoztak az otthon duló lázongásokra, melyekben a hosszú elnyomatás után a reakció kezdett nyilvánulni, — és pedig valóban oly erősen, hogy Varus syriai legatus alig bírta azt elfojtani —,

és kérve kérték a hatalmas császárt, hogy mentse meg őket a Heródes házából származott regensektől: a királyi czimet már nem adta meg Archelausnak, hanem egyszerűen ethnarchának nevezte őt, s csak azon esetre helyezte neki a koronát kilátásba, ha arra méltónak fog bizonyulni.

A királyfiak meglehetősen nyomott hangulatban tértek vissza Palaestinába. Archelaus semmiképen sem felelt meg a neki szabott feltételeknek, legalább a zsidók panaszai az ő vérengző önkénye ellen minduntalan megújultak.¹ Mintha Heródes dühe, féltékenysége, bosszúvágya szállt volna belé! Kikereste, felkutatatta azokat, akikre gyanakodott, hogy nem barátai, lettek legyen azok papok, vagy pharisaeusok, — két főpapot is eltaszított, szóval, folyton csak kegyetlenkedett. Ezért végre is Augustus meghallgatta a zsidók könyörgéseit, és alig kilencz év múlva, (759. u. c.) letette Archelaust, és a galliai Vienne-be száműzte, ahonnet soha többé nem is tért vissza, — *országát pedig, Judaeát, közvetlen római felügyelet alá helyezte.*

És ekkép, amíg a másik két fivér, Antipas és Philippus a maguk tartományaiban zavartalanul uralkodtak, amaz — mintha atyjától különösen a pompa szeretetét örökölte volna, — leginkább szép építkezésekkel töltve idejét, (Tiberias, Sepphoris stb.); emez pedig minden gondját arra fordítva, hogy emberséges uralkodás által népének osztatlan szeretetét vivja ki magának, ami sikerült is neki: ad-

¹ V. ö. Ant. XVIII. 13. 2. — Bell. jud. II. 7. 3. — Ezért mondja az evangelium (Máté 2. 21.), hogy az Egyiptomból visszatérő sz. József félt Judaeában megtelepedni a kised Jézussal és szüz anyjával, nehogy Archelaus, követve atya példáját, szintén halálra keresse a «zsidók királyát»: hanem inkább Galilaeában, az ő kis Názareth városkájában vonult meg, annyival is inkább, mert isteni sugallat is ezt javasolta neki. Oda vonult, ámbár nem tudta, mikép fogja majd így az egykoron férfiúvá növeendő Messiás az ő hivatását betölteni, lévén a Messiás szintere, a próféták szerint, Judaea és a szent város. De Istenbe vetette bizalmát, s megnyugodott.

dig Archelaus országa, Judaea (és Samaria) már 759-ben u. c. egyenes és közvetlen római fenhatóság alá jutott. Flavius szerint Judaea egyszerüen Syriához, mint már régibb római provinciához csatoltatott, úgy hogy a syriai legatusnak felügyeleti joga kiterjesztetett Judaeára is, amely jogának könnyebb gyakorlására egy Judaeában lakó *procurator* adatott melléje, mint helyettes; — újabb, alapos történelmi kutatások szerint azonban *Judaea maga is bár másodrangú, de külön római provinciává lett*, amelynek kormányzásánál egy, egyenesen a császár által kinevezett, s egyedül neki felelős *procurator* bízott meg, aki vagy Jeruzsálemben, vagy Caesareában székel, — s akinek hatalma a syriai legatusétól csak annyiban különbözött, hogy nem volt saját parancsnoksága alatt álló hadserege, hanem kellő számú katonákat mindig a syriai helytartótól kapott,¹ egyebekben, még a „*jus gladii*“-ra nézve is vele egy hatalmú levén. Pl. ha a synedrium valakit halálra méltónak ítelt is, a procuratornak kellett az ítéletet megerősítenie. És ezen egy körülménynél fogva, hogy nem volt saját serege, de meg, mivel rangfokozatban a syriai helytartó fölötte állt a judaeai procuratornak, (s hozzá még szomszédi helyzetöket is tekintve, legközelebb fölötte): mégis látjuk némi nyomait a közönségnek a syriai helytartó s a procurator között, de a helytartó fölényének is a történelemben.

* * *

Ime tehát, ezzel ismét jelentékeny változás állott be a zsidók közéletében, amelynek következményei

¹ V. ö. Mommsen: *Res gestae div. Augusti*, Berlin 1865., ahol a tudós romanista bebizonyítja, hogy a «procuratorok» nemcsak Judaeában, hanem egyéb oly tartományokban is, melyeket bármí ok miatt nem lehetett teljesen romanizálni (Thracia, Mauritania, Egyptom), a császár mandatariai voltak, s hogy hatalmuk a császár halálával ipso facto elmult.

kihatnak szinte a zsidó nemzet pusztulásáig 70-ben Kr. u.

Igen. Mialatt az Ur Jézus a názárethi ház csendes és boldog légkörében élte gyermek- és ifjuéveit, amely egész időből csupán egyetlen eseményt, a tizenkét éves Jézus első jeruzsálemi templomlátogatását, jegyezte fel az evangelium; mialatt csendes visszavonultságban „növekedett bölcsességben és kedvességben Isten és az emberek előtt“: azalatt Jeruzsálemben, a zsidó nemzeti lét központjában új politikai állapotok foglaltak tért, melyek a kegyetlenül megcsalódott zsidóknak, — akik azt remélték, hogy Archelaus elmozdítása után a főpap fog felettök uralkodni, legfőlebb a syriai helytartónak felelve, — és főleg az exclusiv nemzetiség legerősebb képviselőinek, a pharisaeusoknak sehogy sem tetszettek, sőt melyek folytonos elégtelenségre, új meg új lázongásokra szolgáltattak okot.

Ezek a lázongások viszont a római hatalom részéről provokáltak represszáliákat, s így érett meg, így fejlődött ki lassan-lassan az a csíra, amely a zsidó nemzeti létnek pusztulását hordozta magában.

A közvetlen közelből szemlélt római hatalom, a legtöbb prokuratornak személyes rosz tulajdonai, kegyetlen szigoruk első sorban, és kapzsiságuk, — a nappal-napra felvonuló fényes fegyverzetű római katonák látása, a római biráskodási modor, a forgalomban levő római időszámítás, és ó jaj, a rómaiaknak fizetendő adó! egyszóval: a római iga, melybe tehetetlenül voltak kénytelenek nyakukat hajtani: mélyen elkésé-ritette a régi dicsőségről, a theocratia nyújtotta fölényről, sőt egy már közeli, bár titokzatos jövő uralomról álmodozó zsidókat, főleg a pharisaeusokat, akik mint már ismeretes, az egész népre nagy befolyást gyakoroltak, s annak hangulatát megteremtették. De hisz el is képzelhetjük ez állapotok nyomasztó voltát. Mily éles ellentét a római fogalmak s

a zsidó világnézet között! Hogy lehetett volna itt békés együttéléstről szó? A zsidónak az ő vallása, az ő atyáinak hagyománya volt mindene; — egész élete nem volt más, mint szakadatlan láncolata a vallásos szabályok figyelembe vételének, melyekkel munkája, imája, még étele, itala is, szóval minden napi teendője körül volt vonalozva; innen az az aggályos örködés levitikus tisztaságának megóvására, melynél fogva még a közönséges nép is óvakodott a pogánynyal érintkezni, a pharisaeus pedig még a néptömegbe sem akart keveredni, az essenus meg épenséggel a magányba vonult vissza Szentnek tartotta a zsidó az ő egész országát, szentnek a tized által, melyet terményeiből Istenének áldozott, szentnek főleg a jeruzsálemi templom által, hol napról-napra szállt az égbe az áldozatok füstje.

És ezt a szent földet pogányok lepték el, ebbe a szent városba pogány rómaiak tettek be lábukat, akik soha nem érthették meg a theokrátiának e sajátos jelenségeit, akik nem voltak képesek fölfogni a zsidó vallást, melynek nincs ábrázolható istene, s mely mégis az élet minden mozzanatát szabályozza; — rómaiak, kik az ő praktikus, logikus államéletök fogalmiban nevelkedve, vállat vontak eme nekik egészen új élet láttára, s nem egyszer gúny tárgyává is tették annak nyilvánulásait; — akik nem vették figyelembe a zsidók túlságos érzékenységét, s épen nem erőltették meg magukat, hogy azt valamiképp meg ne sértsék. Hisz a rómaiak tulajdonképen babonásoknak, vallástalanoknak tartották a zsidókat, épen mert láthatatlan lényt tiszteltek isten gyanánt, ami elütött minden eddigi tapasztalattól.¹

¹ Már Cicero «barbara superstitio»-nak nevezi a zsidó vallást (pro Flacco 28.). Horác szava pedig közmondássá vált: «Credat Judaeus Apella» (Sat. I. 5, 100.). Plinius szerint is «gens contumelia deorum insignis»-nek nevezi a zsidókat, persze mert az egész világ polytheismusában nem volt részök; Tacitus meg azt mondja rólok, hogy «szokásaik ellenkeznek az egész

Már most, ily ellentétek, oly közel hozva egymáshoz, hogy ne szültek volna mély elkeseredést a gyöngé, az elnyomott részben, a hatalmas s erejét és főnhatóságát éreztetni is tudó és akaró másik rész ellen? De hát, „vana sine viribus ira“! Mit tehettek a zsidók oly hatalommal szemben, minő a római volt? És mégis, nem egyszer jöttek kísértetbe, fölkelni a római hatalom ellen s kitörést engedni annak a gyűlöletnek, melylyel telve volt szivök minden ellen, ami római volt. — Daczoltak folytonosan, daczoltak mindenben, mintegy elvből, — és persze minden egyes esetben a szent törvényre hivatkoztak, mint amely nem engedi meg nekik, hogy így vagy amúgy a pogányokkal érintkezésbe lépjenek.

Említettük az *adót* is, mint egyik forrását az elkeseredésnek. Azt tudjuk a főnebbiekből, hogy Pompejus ideje óta fizettek már a zsidók adót a rómaiaknak. Augustus császár idejében ez az adó pontosabban vettetett ki, — hisz ez volt célja a kétszeres népszámlálásnak is, — a rómaiaké lett most már a hidvám, határvám, stb. is. De hosszú évtizedek alatt sem tudott megbarátkozni a zsidó azzal a gondolattal, hogy ő, az Istentől neki jutott földdarab után a pogánynak fizessen; sőt bűnnek látszott előtte, hogy ő hozzájáruljon ahhoz a tényhez, mely szerint Jehova osztani volt kénytelen a pogány császárral az ő általa fizetendő tizedekben.¹ Innen az a mélyen meggyökerezett gyűlölet a *publicanusok* ellen, a notorius, megbélyegzett bűnösökkel egy sorba helyezett vámosok ellen is,² akik t. i. kibérelték a rómaiak jogát, s ezen már magában is a zsidók megvetésére méltó szerephez sokszor még saját nyereségökre is visszaéléseket kö-

emberiségével, náluk ros az, ami másutt szent, s megengedett, ami másutt utálatos.» (Hist. 5, 13.)

¹ V. ö. Máté 21, 17.: «Szabad-e adót adni a császárnak, vagy nem?»

² Publicanus = publicus peccator.

vettek el, uzorát üztek, — hogy így a bérlő, sőt az albérlő is haszonhoz jusson.

Palaestinában tehát, egyszóval, sok volt a baj. Az ország ez állapotok következtében valóban rohamosan szegényedett, — hisz már Heródes óta tartott a nemzetgazdászati romlás, amit, ha más-honnét, főleg ezen adóterhekből nem is látnánk: eléggé elképzelhetnénk az Ur Jézusnak annyiszor használt példabeszédeiből, melyekben az adós, a hitelező, az adósok börtöne vajmi gyakran szerepel.¹

Mindezekhez a bajokhoz járultak a hangadó pharisaeusoknak messiánus reményei, hamis fogalmai a Szabadítóról ebben a korszakban, mely fogalmaiknak ők napról-napra hangosabb kifejezést adtak, amint nagyobb és nagyobb volt a politikai nyomás, melynek súlya alatt a zsidók görnyedtek.

Ha meggondoljuk ezeknek a pharisaeusoknak, s általok az egész zsidóságnak eszmekörét ez időszakban, lehetetlen nem bámulnunk azon a lelki vakságon, melyet lépten-nyomon tanusítottak! Látták az örvényt, mely felé nemzeti létök rohant, — s még sem hittek a katasztrófa lehetőségében. Hogy vesztetnének ők el — gondolták — ők, a választott nép, melyet Jehovah idáig oly csodálatosan vezérelt, melyet ugyanaz a Jehovah még a hatalmas babyloni monarchia karmaiból, sőt ujabban a Seleucidák hatalmából is kiszabadított, s melynek századokon át oly fényes ígéretek tett? S ha most római iga alatt nyögnek is, ez nem tarthat soká, mert hisz a hős, a hatalmas Messiás oly dicsőséget fog rájuk deríteni, hogy amellet még a Dávidé és a Salamoné is el fog homályosulni. És ezen idő már nem is lehet messze. Ah! miért késik tehát

¹ V. ö. Luk. 7, 41. Máté 18, 23. Luk. 6, 34., — 12, 58., — 17, 6, 7. Máté 13, 46. stb. stb. — Egyáltalában, az Üdvözítő az ő példabeszédeit mindig az életből, legközelebbi környezetéből, s hallgatóinak ismeretköréből vette, — innen azoknak élénk volta, s már emberileg szólva is nagy hatása.

mégis? Miért türi Jehovah az ő népének sanyarú elnyomatását?

Ez volt e kornak öntudata, ez szellemi atmosphaerája. Ezért nem is annyira szomorúság, mint inkább valóságos düh fogta el a zsidókat, valahányszor a rómaiak jelenléte figyelmeztette őket állapotukra.

A szerencsétlenek félreismerték helyzetüket. Rosszul magyarázva az Irást, névszerint Dániel próféta könyvét, melyet ezidőben különösen nagyon szerettek (mivelhogy abban a bünbánatot hirdető, Isten haragjával fenyegetőző Jeremiás, Hosea stb. kemény szavai helyett, csupa vigasztalás, csupa édes reménység található): *a Messiás szellemi uralmát földi hatalmasággá alakították át képzeletökben, — a zsidó vallást összezavarták a zsidó nemzetiséggel.* Igen, a zsidó vallás hivatva volt, a monotheismust tisztán fentartani, s a zsidó népet, mint „populus sacerdotalis“-t, amely az üdvösséget majdan közvetítse az egész világnak, a többi népektől különválasztani: de a zsidó nemzetiség nem volt örökös létre szánva; ez csakis arra volt hivatva, hogy szilárdabb existenciát, helyesebben consistentiát kölcsönözzön magának a fajnak, mely a zsidó vallást követte. Elérkezvén a Messiás, s megalapítván szellemi uralmát: a zsidó nemzetiségre nincs szükség többé a Gondviselés terveiben.

De hát hogyan és mikép romolhatott meg ennyire sokaknál a Messiásról való fogalom? Mikor lett a tiszta reménységből, mely a patriarchákat és prófétákat lelkesítette, ez a zavaros, anyagias czélokra irányzott várakozás?

Nehéz lenne az ily elvont dolognak pontosan megszabni kezdetét, nehéz lenne élesen megvonni a határvonalat, melyben az egész emberi nem Szabadítójából a zsidók nemzeti és politikai Megváltót csináltak maguknak képzeletökben. Mindazáltal a dolgot magát nagyon is meg lehet magyarázni. Épen mivel oly szorosán függött össze a zsidó államélet a zsidó val-

lással, épen azért fejlődött ki a rabbik tana egy oly Messiásról, aki a zsidó nemzet külső történetében jelentékeny szerepet fog játszani. Milyen lesz ez a szerep? Tekintve a zsidó nemzet separatismusát, sőt ellenséges indulatát a többi nemzetekkel szemben: ez a Messiás, aki ugyancsak a választott népből leend, természetesen szintén csak ellensége, s majdan hős legyőzője lehet a többi, pogány népeknek. Tehát: a Messiás Dávid trónján dicsőségesen fog megjelenni, népének fényét és hatalmát örök időkre fogja megalapítani, a pogányokat le fogja igázni, — s ekkor fog az igaz Isten békéje mindenütt és mindenekben uralkodni!

Ó, de mily messze tért el e tan az igazságtól, a kinyilatkoztatás tanától! Hát nem a büntörlő Megváltóról szól-e a protoevangelium? A patriarcháknak adott ígéretekben nem olyan Szabadítóról van-e szó, akiben minden nemzetségek meg fognak áldatni? Mózes nem mint prófétát, isteni tanítót mutatja-e őt be? És a következő messiánus helyek, Izaiásnál, Jeremiásnál stb. stb. nem-e mint a béke fejedelméről, mint szenvedő Istenemberről szólnak ő róla, kihez az összes népek gyülekezni fognak?

Igen, ő a zsidó népből születik, — a zsidóknak ajánlja fel első sorban az üdvösséget, de küldetése kiterjed az egész emberiségre, nem szoríttatik határok közé a zsidó nacionalismus által. Ezt akarták a zsidók belátni, ez volt az ő borzasztó vakságuk, amelyhez mégis konokul ragaszkodtak.

És innen magyarázandó, hogy ők a római hatalomban egy megvetnivaló ellenséget láttak, amely csakhamar le fog vettetni ama helyzetből, melybe most jutott, — ezért dühöngtek, lázongtak ellene, mintegy siettetni akarván az ő romlását.

Ime, így álltak, röviden jellemezve, a dolgok Palaestinában akkor, midőn már-már a Messiás kilépendő volt visszavonultságából

A zsidóknak ezt a kemény, hajthatatlan természetét, s vallási nézeteikben gyökerező merevségét jól ismerte Augustus, — és, meg kell neki adni, hogy amennyire lehetett, respektálni is hajlandó volt e karakteröket, — és ép ezért egy bár igen erélyes, de egyszersmind tapintatos, kitűnő férfit bizott meg ez időben Syria praetorságával, a már ismert Quiriniust,¹ egyszersmind őt küldötte ki arra is, hogy Archelaus távoztával a közvetlen római kezelést Judaeában szervezze.

Ez részint tapintattal, részint katonai szigorral meglehetősen szűk határok közé tudta szorítani a zsidók elégületlenségének nyilatkozatait. Tapintatának tudandó be, hogy a főpappal, legalább eleinte, jól ki tudott jönni, mert méltányolta ez állásnak még mindig mélyreható befolyását a zsidó népre,² habár maga a főpap személye már nem is volt annak a határtalan tiszteletnek a tárgya, mint hajdanta. Szi-

¹ Pályafutását főnebb láttuk, — jeles tulajdonait elmondja Tacitus *Anal.* III. 48. abból az alkalomból, hogy halálát feljegyzzi, mely ugy 774 körül u. c. tehát Kr. u. 24. körül következett be.

² Később azonban letette ezt a főpapot, Joazart, és Ananust tette helyére, aki a szentírásban Annas néven ismeretes, s aki által egy hatalmas sadducaeus család kezdett szerepet játszani a zsidó közéletben. Ezt az önkényes bánásmódot Quirinius különben Archelaustól, sőt már Heródestől tanulta, akik tetszésök szerint fosztották meg a főpapokat méltóságuktól és neveztek ki helyökbe másokat. Az ifju Aristobulus óta, aki még a Hasmonaeus család sarja s mint ilyen, jogszerinti főpap volt, s akít Heródes vízbe fojtatott, minduntalan változtak a főpapok. Heródes alatt Jesus Phabi, Simon Boethi, Matthias Theophili, aztán Joazar következtek; majd a római uralom alatt Ananus (másképp Annas), Ismael, Eleazar, Simon, végre Kajaphas, ez öt mind a prokuratorok creaturája. Látszik tehát, hogy a prokuratorok is igen jól értettek az önkényeskedéshez, de az is látszik, hogy hová jutott az egykor oly fényes, oly tiszteletreméltó főpapi állás! (V. ö. *Antiq. jud.* 17, 6.) De hisz vége is volt a főpap tekintélyének a nép szemében. Személyes gyarlóságaihoz járult még az is, hogy jobbára a Sadducaeusokból, ebből a gyülölt, mert a pogánysággal is megalkuvó aristokraciából kerültek ki, abból az aristokraciából, amely fényűző pazarlásával elkeserítette a szegény népet. Hogy lehettek volna tehát még tiszteletreméltók?

goru erélye pedig eléggé ki volt fejezve ama római legiók képében, melyeket az ujonnan érkezett első *procuratorral Coponiussal* együtt Jeruzsálembé hozott, hogy részben itt, részben Caesareában és Judaea egyéb városaiban állandó szállásra helyezze el őket. Quirinius erélyes és határozott fellépésének, melyet eme működése alkalmával, — értjük, a közvetlen római uralmat Judaeában organizáló működése alkalmával — tanusított, az az eredménye lett, hogy a syriai helytartóknak jó ideig ő utána nem igen kellett személyesen, nagyobb számú katonaság küldésével beavatkozniok, — s átengedhették a tényleges működést a *procuratorok*nak. Ekkor történt a második népszámlálás, (759. u. c.) amelylyel szemben Lukács evangelista a kilencz-tíz évvel előbbit „első“-nek nevezi, — s amelynek alkalmából a fanatikus galilaeai Judás fellázadt egy kis, de vakmerő csapattal együtt; de a rómaiak vaskeze által csakhamar lesujtatott.¹

A *procuratorok* sorrendjét tehát *Coponius* kezdi (759—761. Kr. u., tehát a mi időszámításunk szerint 5—7-ig).² Utána következett *Marius Ambivius* (8.), majd *Annius Rufus* (9—13.), akinek *procuratori* működése alatt halt meg Augustus császár Rómában, 767-ben u. c. (13. Kr. u.) életének 77., egyed-uralkodásának 43. évében. Következett a *procuratorságban* a már Tiberius császár által kinevezett *Valerius Gratus* (14—26.) ez után pedig, minden jel szerint az akkor mindenható, hirhedt Sejanus miniszter közbenjárása folytán, *Pontius Pilatus* (26—37.), akinél egyelőre megállapodunk. Elődeiről épen semmi följegyezni való sincs, ők római minták szerint kezelték a provinciát, s legfőlebb a főpapok letevésével mutatták meg hatalmukat, ha itt-ott a zsidók

¹ V. ö. Ap. csel. 5. 37.

² Judaea *procuratorainak* sorrendje még pontosabban ismeretes, mint Syria *legatusaié*; Flavius hiány nélkül felsorolja őket, szoros egymásutánban, csak az évszámokat nem mellékel.

hangosabb jeleit adták nemtetszésöknek az új állapotot illetőleg, de egyébkint a szorosán vallásos ügyekben békén hagyták működni a synedriumot a főpap elnöklete alatt, amely immár egyedüli nemzeti foruma volt a zsidóságnak, de persze már jelentékenyen megcsonkított hatalommal. A prokuratorok nevei mellé adott évszámokból azt is látjuk, hogy az új császárnak, Tiberiusnak elve volt, tovább hagyni egyeseket e hivatalban, már csak a biztosabb kormányzás, s a kevesebb haszonlesés szempontjából is. Tiberiusról ugyanis fel van jegyezve, hogy azt szokta mondani: Ha a sebesült elkergeti a legyet, mely vérét szívja, csak azt nyeri vele, hogy más legyek jönnék az elűzött helyett, amelyek új mohósággal szívják a vérét.¹

Igy telt el körülbelül húsz esztendő (759—780.), egészen addig az időpontig, amelyet szent Lukács evangelista, igazán történetíróhoz méltó pontossággal és részletességgel, de egyszersmind bizonyos ünnepegyességgel határoz meg, az uralkodók szerint, evangeliumának III. fejt. 1. és 2. versében, ahol azt az időt akarja megjelelni, amikor keresztelő sz. János, a Messiás előhírnöke elkezdett prédikálni, — aki után aztán alig pár hónappal maga a Messiás is elkezdte nyilvános működését.

„Tiberius császár uralkodásának“ — ugymond — „tizenötödik esztendejében,² midőn Pontius Pilátus helytartója vala Judaeának, Heródes (Antipas t. i.) pedig negyedes fejedelme Galilaeának, Fülöp (Philippus) az ő testvére pedig negyedes fejedelme Ituraeának és Trachonitis tartománynak, és Lysanias negyedes fejedelme Abilinának, Annás és Kaifás papi

¹ Suetonius Neron. 32.

² Azaz 780-ban ab u. c., mert bár Augustus császár 767-ban halt meg, de Tiberiust, harmadik nejének Liviának fiát már 765-ben társcsászárrá — consors, collega imperii — fogadta, s így Tiberius uralkodása 765-től számíttatik.

fejedelmek alatt¹: lőn az Ur Igéje Jánoshoz, Zakariás fiához, a pusztában“. és ugyanekkor „Jézus harmincz éves kezdett lenni“ mondja tovább az evangelista, „amint vélték, Józsefnek fia“ és elkezdí ecsetelni Jézusnak nyilvános működését.

Akkor tehát, midőn a világ Megváltója kilép az ő csendes félrevonultságából, Judaeában már rég a közvetlen római uralom intézte a dolgokat, *Pontius Pilátus* procurator által képviselve, — Galilaeában azonban még mindig *Heródes Antipas* uralkodott, szintugy Batanaeában s a hozzátartozó kis tartományokban még mindig *Philippus*. Ami azt a *Lysaniast* illeti, Abilene tartományban (máskép Chalkis, a Libanon tövében, Abela fővárossal), meg kell valani, hogy ennek kiléte kissé homályos. A történelem ugyan ismer egy Lysaniast, aki valóban Abilinában uralkodott, s Antigonust segítette Heródes ellen, de ezt még Cleopatra eltette láb alól 37. Kr. e.² Már most az evangelista vagy ennek hasonnevű fiát érti (Jos. Antiqu. XIV. 21.) — vagy pedig másolók csúszattatták az evangéliumi szövegbe e nevet, ama hiszemben, hogy kell egy negyedik tetrarchának is lenni (tetra = négy. Sepp. L. Chr. I. a. 236.). Bármint legyen, ez az egy adat egészen lényegtelen történetünkre nézve. Lényeges ránk nézve főleg Heródes Antipas uralkodása Galilaeában, és pedig azért, mivel Jézus, életének legnagyobb részét Galilaeában töltötte, ott lakott Názarethben, és nyilvános tanításának három éve alatt is legtöbbet Galilaeában az ő honfitársai között volt, — és Judaeába csakis rövidebb időszakokra jövén, Philii-

¹ Nem volt ugyan két főpap egyszerre, hanem, a folytonos változtatás folytán igen sok ex-főpap. Ilyen volt Annas is, aki a jelenlegi főpapnak, Kajafasnak apósa lévén, de máskülönben is, gazdagsága, tekintélye, erőszakos természete által még mindig igen nagy befolyást gyakorolt a közügyekre, kivált pedig magára gyöngge jellemű vejére.

² V. ö. Sepp, *Leben Christi* I. a. 234. l. (2. kiad. Regensb. 1853.

pussal pedig épen semmi érintkezésbe nem jutván,¹ — ennek a Heródesnek alattvalója gyanánt lehet őt tekinteni, aminthogy tekintette őt Pilátus is, midőn őt, a kínszenvedés napjának reggelén átküldötte az akkor ép Jeruzsálemben időző Heródeshez. Innen van, hogy a szent könyvek is nem egyszer emlékeznek meg erről a tetrarcháról.

Ezek voltak a külső politikai állapotok, akkor, mikor a Messiás föllépett. És milyen volt a közhangulat? . . . Olyan, milyennek azt főnebb vázoltuk.

* * *

Elérkezvén az idő, amelyet a véghetetlen isteni Bölcsesség és Irgalom öröktől fogva meghatározott, hogy abban beteljesitse a látnokok jövendöléseit, s hogy visszavezesse magához az egész, lelki sötétségben vakoskodó, s a bűnök fertőjébe elmerült emberiséget: ime, bámulatos, rendkívüli dolgok kezdettek végbemenni a kisdud Palaestinában.

Ha akkor, mikor a napkeleti bölcsek Jeruzsálemben egy különös ujszülött után tudakozódtak, akit ők a „zsidók király“ának neveztek, ez a dolog némi feltűnést keltett is: bizonynyal rég megfeledkezett már arról mindenki Jeruzsálemben, s most, harmincz év eltelte után aligha gondolt is valaki arra az eseményre, mely egykoron néhány napig képezte a beszélgetés tárgyát. Különben is, talán egynéhány jámbor s istenfélő zsidót kivéve,² a nép legnagyobb része, mint már nem egyszer mondtuk, a Messiásban egy hőst, egy földi királyt várt, aki a Mózes törvényét jogerőre fogja emelni az egész világon, a

¹ Habár területén igenis megfordult, — hogy csak egyet említsünk, Fülöp Caesarea, Caesarea Philippi (Máté 16.) ahol az örökké híres ígéretet tette Péternek, Philippus területe volt.

² Hogy voltak, kik tisztább és nemesebb fogalmakkal bírtak a jövendő Messiásról, kiviláglik az u. n. apocryph irodalomból, nevezetesen a Henoch könyvéből és Salamon psalteriumából, melyek körülbelül ez időben írtak.

zsidó nemzetet a világ összes népei fölé fogja helyezni.

Pedig az igazi Messiás, aki szellemi országot volt alapítandó, már itt élt, e nép között, szegényen, és még visszavonultan. Ő volt az a harmincz év előtt született „zsidók királya.“ Erre az igazi Messiásra irányozni az emberek figyelmét, és majdan őt magát a népnek megmutatni: egy férfiú volt hivatva, aki szigorú, önmegtágadó élete, és komoly intelmei által a régi prófétákra emlékeztette mindazokat, kik őt a Holttenger mellett s a Jordán partjain elterülő zord pusztaságban, eleinte csak szórványosan, később tömegesen felkeresték.

Nemcsak az evangelium, Flavius is beszéli, ¹ hogy ezidőtájt egy próféta óriás hatással prédikált a zsidóknak. E férfiút Keresztelő szent János neve alatt ismerjük.

Ki volt hát tulajdonképen ez a férfiú?

Tudták róla, hogy papi családból származik, miért nem lett hát ő is pap? Miért ment a pusztába, s élt teljes magányban? Az Isten Lelke, mely a régi prófétákat megszállotta, hívta őt ez életmódra. A zsidók bámulták aszkézisát, melylyel nemcsak az élet kellemeiről, de még az emberek társaságáról is lemondva, a puszta magányába vonult; mindazáltal ez még nem vonzott volna ezereket a pusztába öhozzá, ha valóban Istennek prófétai adományokkal felruházott küldöttjét nem látták volna benne. Malachiás óta, tehát immár több mint 300 év óta nem hallottak a zsidók prófétát; most, a római elnyomtatás idejében mily nagyszerűnek, mily momentozusnak kelle feltűnnie egy oly férfiúnak, aki a legtökéletesebb életszentséggel még prófétai ihlettséget is párosít, s esetleg talán a zsidók közel szabadságát, dicsőségét fogja hirdetni.

¹ Ant. XVIII. 5. 2.

Ámde János nem ilyen themákról beszélt, nem tartozott ő a rabbi-iskolák egyikéhez sem.¹ Illés próféta szelleme látszott őbenne megújulni. Szigorúak voltak az ő szavai, — az ő intelmeinek, prédikálásának veleje mindig a penitencia, a bűnbánat volt; azt a lelki nyomort akarta ő feltárni hallgatói előtt, melybe őket a bűn sodorta, s melyből első sorban ki kell bontakozni, hogy a lélek magasabb szárnyalásra is képes legyen, nevezetesen, hogy a már „elközelgett Isten országát, a „Messiás tanát felfoghassa. Ime, a szigorú erély a legédesebb reményt is hangoztatja. Már közeledik az Ur, mondja ő, már kezében a szórólapát, melylyel szérűjét megtisztítja, hogy a tiszta búzát a csürben összegyűjtve, a polyvát a tűzbe vesse.² Igen, János azt akarja kimutatni, hogy az „Isten országa“ nem homályos álomkép, hanem valóság, amelyet meg kell ragadni. Azokon, akik szavától meghatva, megbánták bűneiket, János egy cerimoniát végzett, mely a mózesi törvényben nem volt egészen ismeretlen, s amit keresztelésnek nevezünk,³ leöntötte a Jordán tiszta vizével a bűnbánókat, hogy így külsőleg symbolizálja az őszinte bánat belső, tisztító hatását. Az bizonyos, hogy óriási benyomást tett hallgatóira, — hisz maga ő az élete prédikáció volt, szavainak pedig az Isten oly súlyt adott, mely megrázta az embereket.

Voltak, kik őt, aki annyiszor hangoztatta a Messiás közellétét, magát tartották a Messiásnak, de

¹ Némelyek ujabban essenust akarnak látni ker. Jánosban, de nagyon tévesen: nem tartja ő azok tanait; nem ruházkodik, nem foglalkozik úgy mint ők; nem él társaságban, mint ők; semmi közös vonása sincs velök. Hanem «naziräus» igenis volt.

² V. ö. Máté 3, 12.

³ A görög βαπτισμα első jelentménye csakis vízzel való leöntés, megmosás, — a «kereszttség» szó már a keresztény fogalmat jelöli, — mindazáltal ismeretes mindenki előtt, hogy János «kereszttsége» nem szentségi jellegű, mint a Jézus Krisztus által rendelt kereszttség az.

ő kimondotta, és nevezetes a synedrium hivatalos kiküldöttei előtt is kimondotta, (mert már a synedrium is megmozdult volt, s tudni akarta, hogy ki az, aki az ő hire és tudta nélkül prédikálni mer,) kijelentette, mondom, hogy ő csak előhírnöke, a próféták által megjósolt előfutárja a Messiásnak.

Sőt nemsokára alkalma volt rámutatni magára a Messiásra, akkor, midőn a „názáreti Jézus“ szintén megjelent a Jordán folyónál, és Jánostól meg akart kereszteltetni.

Találkoztak-e valaha azelőtt János és Jézus? Valószínű, hogy soha, — amit János emberileg tudhatott Jézusról, azt anyjától, Erzsébettől tudta, aki bizonynyal elmondotta fiának a csodás körülményeket, melyek az ő születését kísérték De ekkor, a Jordán-parti találkozásnál igenis tudta már János, isteni sugallatból tudta, hogy ez az, akinek ő előhírnöke volt, akinek nem méltó sarusziját megoldani; hogy ez az Isten béránya, aki elveszi a világ bűneit. Vonakodott azt, aki maga a tisztaság és szentség, a tisztítás symbolumával, a keresztséggel megmosni, — de Jézus megnyugtatta őt, s ő engedelmeskedett

És itt kezdődik az Isten Fiának nyilvános működése, melyet az evangelium beszél el oly fönséges egyszerűséggel, oly tiszta őszinteséggel, oly szívhez szóló egyenességgel, hogy lehetetlen nem látnunk ez elbeszélésen az isteni inspiráció jellegét.

Tanítványokat gyűjt maga köré, sőt magának Jánosnak tanítványai közül is többen csatlakoznak ő hozzá, — elmegy Judeába, majd vissza Galilaeába, ott az első csodát műveli a kánai menyegzőn, ami által az ébredő hitet az ő tanítványaiban megszilárdítja; elkezd prédikálni, beszélni az Isten országáról, és pedig úgy beszélni, miként még embert sohasem hallottak beszélni Csodákat művel, betegeket

gyógyít, halottakat támaszt fel . . . s e csodáira mint istenségének bizonyítékaira hivatkozik.

Midőn Jézus megkezdi tanítását, keresztelő sz. János visszavonul az élet szinpadáról. Maga János azt mondja Jézusról: „Öneki növekednie kell, nekem pedig kisebbülnöm.“¹ Még egyszer van szó Jánosról a szentírásban, amikor bebörtönöztetését és gyászos végét örökíti meg az evangelista. János, a szigorú erkölcsbíró ugyanis erélyesen gáncsolta Heródes Antipásnak, Galilaea tetrarchájának vérfertőztető viszonyát saját sógornőjével, Heródes Philippusnak feleségével, Herodiással,² s ezért Machaerus várába, börtönbe vettetett. Eleinte fogsága nem volt még oly szigorú; mert meghitt tanítványai érintkezésben maradtak ő vele, amint ez ama követségből is kilátszik, melyet a már prédikáló, s csodákat mivelő Jézushoz menesztett. (Máté 11.) De később, a boszúvágyó Herodiás, meg nem elégedvén azzal, hogy a prófétát szabadságától megfosztva tudta, élete ellen tört, és nem nyugodott addig, amíg Antipás, bár a néptől való félelmében és saját lelkifurdalásai miatt is csak nagynehezen, ama hirhedt lakoma alkalmával³ ki nem adta a parancsot, hogy János lefejeztessék. Ez lett vége a Messiás előhírnökének, így kellett neki az erény és igazság védelmeért meghalnia.⁴

¹ János 3, 30.

² Ez a Philippus nem egy és ugyanaz a Batanaea csöndes, jó uralkodójával, — hanem a «nagy» Heródesnek egy másik nejétől született (lásd alább a családfát) és Rómában élt mint magánzó. Heródes Boethosnak is neveztetik. Itt, Rómában csábitotta el nejét Antipás, s innen vitte magával Galileába. Az asszony csak egy föltételt kötött ki, hogy Antipás az ő törvényes nejétől váljék. Ez Aretasnak, Arábia királyának volt leánya, s boszút esküdve ment el Antipás házából haza, — és apja valóban háboruszkodni is kezdett Antipással, s e háborúskodást több éven át folytatta, míg végre a rómaiak beavatkoztak, s véget vetettek a nyugtalanságoknak.

³ Máté 14, 1—12.

⁴ Flavius is említést tesz ker. Jánosról (Antiqu. XVIII. 5. 2.) de egész leírásából az látszik, hogy nem ismerte tisztán a nagy férfinak történetét és

És itt, az Ur Jézus nyilvános működését, az ő irgalmas jótékonyágát, melylyel annyi betegnek adta vissza az egészségét, az ő isteni tanítását, melylyel az egész, lelki sötétségben vakoskodó emberiségnek nyitotta meg a boldogság napfényes hazáját — hadd beszélje el maga az evangelium.

Hadd beszélje el, mikép prédikált három éven keresztül¹ az „Isten országáról,“ mely, im, elérkezett, mikép tanított Galilaeában, az egyszerű földmiveseknek egyszerűen, a természetből s a nép mindennapi életéből meritett szebbnél szebb példabeszédekkel világítván meg tanítását; — Judaeában, az írástudókkal és rabbikkal szemben mély tudománnyal és bölcseséggel, a szentírásból érvelve, a törvényt s a prófétákat idézve, akik őt megjövendölték, s megczáfolva, semmivé téve az ő roszhiszemű kifogásaikat. — Igen, hadd beszélje el az evangelium az ő számtalan csodatételeit, melyekkel megerősítette, bebizonyította, minden kétségen kívül helyezte azt a szintén számtalanszor hangoztatott nyilatkozatát, hogy ő a Messiás, hogy ő az Istennek egyszülött fia; — hadd beszélje el, hogy sokan, igen sokan hittek ő benne, megvallották e hitöket, királylyá akarták őt kikiáltani; mint Messiást, mint a béke fejedelmét, hosannával fogadták, ruháikat terítve szőnyeg gyanánt utjára, — míg mások, a pharisaeusok és írástudók folyton gúnyolták, mert gyűlöltek; örökké üldözték, mert irigykedtek reá, míg végre halálra keresték azt, aki nekik csak jót

szereplését, még kevésbé különös hivatását. Persze egészen a profán politikába lévén elmerülve, hogy is foghatta volna fel az Isten ily rendkívüli beavatkozását a történelemben?

¹ Sokféle véleményt lehet olvasni az Ur Jézus nyilvános működésének tartamáról, épen, mert az evangelisták nem tartanak szoros időrendet elbeszélésökben. Mindazonáltal, az ő adataik szerint, általános lett a legjelesebb biblikusok közt az az álláspont, mely szerint Jézus három évig és néhány hónapig prédikált. Három husvétünnep esik bele az ő működésébe, a mi aeránk szerinti 28-i, 29-i és 30-i, mely utóbbiban végre is hajtotta a megváltás művét.

tett; rágalmazták, istenkáromlásról, lázadásról vádolták azt, aki egyedül mondhatta magáról: „ki vádolhat engem bűnről?“ — s kivítették a ravaszul megfélemlített Pilátus prokuratornál, hogy ez átadja őt nekik, hogy keresztre feszíthessék. . . . De hadd beszélje el ugyancsak az evangelium a csodák csodáját is, hogy, amint Jézus azt több ízben előre kijelentette, harmadnapon föltámadt, kikelt a sírból, s még negyven napig társalgott az ő tanítványaival, beszélvén nekik az Isten országáról, arról az intézményről, melyet nekik volt hivatásuk elterjeszteni az egész földkerekségen.

Nincs könyv, nincs történet a világon, melynek hitelessége oly kétségtelenül bizonyos volna, mint az evangeliumé! Annak a négy rövid, egyenkint alig száz lapra terjedő könyvnek értékét immár tizenkilencz századon át tették az emberek beható tanulmány tárgyává: s mindig csak új meg új érveket találtak azok czimszerűsége s következőképen hiteles volta mellett; — s midőn mégis akadtak emberek, akik az evangelium elbeszélését „az ész világánál“ kétségbe akarták vonni, ezzel csak annál világosabb, annál hangosabb nyilatkozatait idézték elő az igazi tudománynak. Egy Baur („tübingai iskola“) egy Strauss, egy Renan irányzatos, Krisztus istenségét, s ezzel az evangelium hitelességét tagadó munkái csak alkalmat nyújtottak arra, hogy száz meg száz hang emelkedjék a tudományos világban, melyek mindannyian az evangelium hitelessége mellett tettek bizonyosságot, és pedig kifogástalan tudományos alapon.

Nem is fér ehhez kétség! Akik e négy könyvet irták, szenvedtek és életüket adták oda azok igazságaért, amiket leirtak. De minek itt a hosszadalmas bizonyítgatás? Olvassa bárki az evangeliumokat, — minden lapjukon a történeti igazság bélyegét fogja találni. Palaestinának ugyanazt a vallási, politikai, pol-

gári társadalmi képét fogják azokban festve látni, melyet a profán történetírók adtak róla e korszakban, ugyanazt a keverékét az önkormányzatnak és ostromállapotnak, hagyományoknak és szokásoknak, zsidó követeléseknek és idegen foglalásnak, melyet Flavius és Philo, Tacitus és Plinius ecsetelnek az ő könyveikben. A külső érvek, a tanubizonyságok pedig felnyúlnak egész az I. századig, magukig az evangelistáig.

De talán feltűnőnek találhatná valaki, hogy arról a csodálatos férfuról, akit az evangelium, mint a világ Megváltóját, az Istennek egyszülött Fiát mutat be, a bámulatos események egész sorozatáról, amelyeknek Palaestinában óriási feltűnést kellett előidézniök: az egykoru profán íróknál alig találunk említést.

Ennek oka nagyon egyszerű. Azok a pogány írók, akik e korban, vagy a közvetlenül következőben történetírással foglalkoztak, egészen elmerültek az akkori világ politikai és, egyszóval, világi vonatkozású állapotainak szemlélésébe. Ő hozzájuk el sem juthatott a távol Palaestinában végbemenő rendkívüli dolgoknak hire, vagy ha el is jutott, legfőlebb megvető gúnymosolyt csalhatott ajkaikra; mert azokban az ő felfogásuk, az ő tapasztalataik szerint egyebet mint magikus művészetet, vagy mondjuk: bűvészetet nem láthattak, ilyent pedig eleget láttak, és pedig oly emberektől, akik ezt a művészetet jó pénzért uton-utfélen mutogatták. De megkülönböztetésben is, sokkal gögösebbek voltak ama kor írói és egyáltalán műveltjei, hogy sem egy „barbár“-ral, vagy épenséggel a legnagyobb megvetésben részesülő zsidóval foglalkozni, méltóságukon alóli dolognak ne tartották volna. Azután Jézus Krisztus semmi olyast nem művelt, ami az akkori pogány nagyvilágnak figyelmét őreá irányozta volna. Nem foglalkozott politikával, oly emberek között töltötte életét, akikhez a római nagy világ ér-

deklódását idáig még semmi sem vonzotta. E pogány írók szemeiben, mint egy jeles francia író oly szépen mondja: „az előtérben nem Jézus Krisztus áll, hanem Augustus, . . . Caesaral, ki megelőzi, és Tiberiussal, ki követi. Rajtok függött akkor minden szem. A Calvaria dicső és titokzatos színterét emberi fény nem önti el, nincs is szüksége rá. A háttérben van, a tájkép egy félreeső zugában; de mindennel összhangban áll. Eléggé homályban van, hogy keresés nélkül ne láthassuk; s elég világításban, hogy valóságát ne tagadhassuk.“¹

Mindazonáltal egyes nyomait találjuk Jézus működésének profán íróknál is, és pedig a legközelebbi évtizedekben ő utána. Leghíresebb ezek között *Flavius Josephus*-nak nyilatkozata, (*Antiqu.* XVIII. 3.) melyet már volt alkalmam méltatni, azt hiszem, jobbra ugyanazon t. olvasóközönség előtt, mely ezen kortörténeti adatokat olvasni fogja,² s egyszersmind azok közé állani, kik bebizonyítottak tartják, hogy Flavius e nyilatkozatát ha nem is egészében, de mindenestre lényegében hitelesnek kell tartanunk. — *Tacitusnál* is találunk egy helyet, (*Annal.* 15, 44.) ahol ő, elbeszélvén Róma égését Nero alatt, s hozzátévén, hogy Nero e szerencsétlenségért a keresztényeket okozta, alkalmat vesz magának, a keresztényekről és alapítójokról nyilatkozni. Róma felgyújtásában nem tartja a keresztényeket részeseknek, de máskép szigorú büntetésre méltóknak, mint akik az államvallást megvetik. „Alapítójuk,“ — ugymond Tacitus — „Krisztus volt, ki Tiberius császár uralkodása alatt, Pontius Pilátus procurator által halállal büntettetett ugyan, de azért az egy időre elfojtott babona újra tért foglalt, és pedig most már nemcsak Judaeában, ahol ez a gonoszság kezdődött, hanem Rómában is (per ur-

¹ Bougaud: A kereszténység és korunk, 2. kiad. II. köt. 130. l.

² Flavius Jos. iratainak értékéről. M. Sion. 1890. 814—819. l.

bem) ahol minden szégyenletes ocsmányság felgyülni, sőt ünnepeletetni szokott.“

De minek nekünk a profán feljegyzések Krisztus isteni személyéről? Elég nekünk az evangélium, melynek történeti igazsága, mint már kimutattuk, minden kétségen fölül áll.

Hanem, egy egészen más kérdés, más szempont toluul itt számunkra előtérbe, mint akik a világ Megváltójának működését a történelem által nyújtott korviszonyok között, a zsidóknak akkori politikai helyzetében, akkori közhangulatában, akarjuk szemléletünk tárgyává tenni.

Ez a kérdés, ez a szempont körülbelül ilykép fog concret alakot öltetni: Mikép volt lehetséges, hogy a Messiásnak három évi működése, számtalan nagyszerű csodája, melyeknek száz meg száz, ezer meg ezer szemtanuja volt, szóval: *az az óriási ok*, mely későbbben, a Szentlélek eljövetele után létre is hozta *az óriási okozatot*, a világ megtérését, — nem mutatkozott rögtön oly hatásosnak, nem hozta létre azonnal az okozatot, a zsidóknak megtérését? Hogyan és mikép fogjuk fel mi azt, hogy ugyanez a folytonos csoda, Jézus működése t. i., amely, elbeszélve, az egész világot hinni készítette, s gyökerében megváltoztatta, — amely mireánk, kétezer évvel később ugyan csak elmondva, oly mély hatást gyakorol, s fog gyakorolni utódainkra a világ végezetéig: hidegen hagyta a zsidók legnagyobb részét, kik pedig minde csodákat látták, tapasztalták, — sőt ádáz gyűlölet szült egy osztályukban a jótékony Mester iránt, amely osztály elég nagy tömeget volt képes vonzani maga után arra, hogy az utolsó husvét alkalmával ezren és ezren kiáltották Pilátus előtt: „feszítsd meg, feszítsd meg őt?“ Hol voltak hát ekkor azok a vakok, sánták, süketnémák, inaszakadtak, kiket a Messiás meggyógyított? Hová lettek azok a bélpoklosok, kiket borzasztó betegségekől megtisztítva, visszaadott az életnek s az em-

beri társaságnak, melyből ki voltak taszítva? Hol rejtőzött el az az ötezer ember, aki egytől egyig magamagán tapasztalta Jézusnak csodatevő hatalmát?

Erre a kérdésre csakis a zsidóknak ama megromlott Messiás-fogalmai adják meg a feleletet, melyekről már több ízben tettünk említést. Minden elfogulatlan és jóakaratu szemlélője Jézus nyilvános működésének, egybevetve azt a próféták jövendöléseivel, eljuthatott arra a meggyőződésre, hogy ez a Messiás. Elkezdve a Genesis protoevangeliumától egész a zsoltárokig, Izaiástól egész Malachiásig, minden egyes a Messiásra vonatkozó jövendölés, — és jól megjegyzendő, a zsidók által is a Messiásról értelmezett jövendölés — csak a názárethi Jézusra illik reá, és senki másra. Ő tehát az igazi Messiás, ő az, akinek minden életmozzanata le van írva a próféták-nál, akiben a jövendölések az utolsó jotáig beteljesedtek. Nem űz ő földi politikát, nem szoritkozik ő particularistikus határok közé; általános, az egész emberiséget átölelő az ő műve, — milyenek a Messiasé előre mondva volt, — isteni mű, egyszóval, mely az embert az Istenhez emeli fel. De, amint azt már ismételten volt alkalmunk megmutatni, az Ur Jézus zsidó kortársai, épen a Messiásról táplált fogalmaikban nem voltak elfogulatlanok, s a pharisaeusok, a nép hangadói emellett még jóakaratuak sem voltak. Anyagiásan magyarázták prófétáikat, s mind jobban eltávolodtak az ő szavaik szellemi-értelmétől, és pedig főleg azért, mert nem tudtak kiszabadulni nemzetiségi gőgjök bilincseiből. A nép rég megszokta már, s vajmi szívesen hallgatta a pharisaeusok szellemében működő rabbi iskoláknak azt a magyarázatát a Messiásról, mely olyannyira hizelgett nemzeti aspirációinak, s mely szerint a Messiásnak egy hatalmas hódítónak kell lennie, aki szét fogja törni a rómaiak igáját, s a zsidókat világalomra fogja juttatni. Pedig el volt terjedve köztök Izaiás jövendö-

lése szerint az a tan is, hogy a Messiás szenvedni is fog, — csakhogy ők képesek voltak inkább két Messiásról álmodni, egy dicsőről és egy szenvedőről, hogysesem a zsidó nemzetet újból felmagasztalando Messiás eszméjéről lemondjanak!

Ily elfogultság, ily szellemi vakság mellett, hogy akarták volna felismerni a názárethi Jézusban, akit ifjúkorától fogva ismertek, mint szegény kézműves családban felnőttet, akiről tudták, hogy nincs hová fejét lehajtania, azt a hatalmas Messiást? Hogyan elfogadni azt Szabadítójuk gyanánt, aki a világ hiúságaival semmi közösségben nem volt, aki csak vallási igazságokat hirdetett, aki soha egy szavával, egy tettével nem csiklandozta a zsidók nemzeti göggjét, s annál kevésbé járult a rabbik hamis tanához a Messiásról?

Ők nem ilyen szellemi, vallási jellegű Megváltóról álmodoztak, hanem *nemzeti hősről, politikai szabadítóról*. Nem egyszer mondta is meg nekik az Üdvözítő, hogy ő király ugyan, de országa nem e világról való; hiába! nem birták, nem akarták őt megérteni.

Felhoztuk példaképen azokat, kik jótéteményeit élvezték, nevezetesen azt az ötezer embert, akik a pusztában Jézus csodatevő jóvoltából kenyeret kaptak. Ő, ezek akkor lelkesedtek, rajongtak Jézusért, a Messiást látták benne, de persze azt a Messiást, akit ők képzeltek, mert ime királylyá akarják őt kiáltani, Jeruzsálembé kísérni, („*ut raperent eum et facerent regem*“), hogy ott megkezdje messianus akcióját — t. i. a rómaiak ellen. S az Ur Jézus, nehogy e paroxizmus ragálya még az ő tanítványaira is átragadjon, kénytelen először a hegyekbe menekülni, azután hajóra szállani, s így csendesíteni le a néptömegnek azt a lázas mozgalmát, mely egészen más czélt látott maga előtt, mint ami a Messiásnak igazi hivatása volt. (Ján. 6.)

A saját hiúsága folytán elvakult ember nem látja az Isten működését — „animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei“ (I. Cor. 2. 14.) — így az Ur Jézus zsidó kortársai, csodáinak szemtanúi is, egészen el lévén foglalva az ő nemzeti és politikai tendenciáikkal, nem bírták a szenvedély sűrű fátyolától megszabadítani lelki szemeiket, hogy az igazi Messiást megismerjék.

Ezen a lelki vakságon szenvedett hajótörést — emberileg szólva — a Messiás működése a zsidók között. Emberileg szólva, mondom; mert hisz mi történelmet írunk, ahol a másodrangú okok, a szembeötlő tények jönnek tekintetbe; — a hívő lélek igen is jól tudja, hogy mindez a végtelen isteni Bölcsesség szándékai szerint történt, amelynek örök végzésében meg volt írva, hogy „multi ab oriente et occidente venient et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno coelorum; filii autem regni ejicientur. . . .“

De ezen és sok más hasonló nyilatkozatából az is kitűnik, hogy Jézus — ismét emberileg szólva — nem is ringatta magát abban a csalódásban, hogy sikert fog aratni zsidó kortársainál. Ő számtalanszor megmondotta övéinek előre, hogy sokat kell majd szenvednie Jeruzsálemben a zsidók főembereitől. Hanem az ő halála egyszersmind diadala is; mert itt kezdődik annak a hitetlen népnek a büntetése, itt szerencsétlenségeinek sorozata, mely megsemmisülésével fejeződött be. A világ pedig, a nagy világ, az egész emberiség befogadta Jézus igéit, — az evangelium terjeszkedésében feldöntötte a pogány bálványokat, s a nemzetek a világ minden részében azt az Istent kezdték imádni, akit Jézus az ő Atyjának nevezett.

Hogy mily fájdalommal töltötte el az Üdvözítő nemes szívét a zsidóknak csökönőssége, és vaksága: arról nekünk, embereknek tiszta fogalmunk nem is lehet! Remekül írja P. Didon, az Ur Jézus életének leg-

ujabb, és méltó feltűnést keltő írója: „A legnagyobb fájdalom oly emberre nézve, ki nyilvános szereplésre van hivatva, nem az, hogy meg kell halnia; hanem, hogy látnia kell, mikép ismertetik félre az általa hirdetett igazság, mikép dobatic el az üdv, melynek utját ő megmutatta. És ez a fájdalom egyszersmind a legnemesebb, mert önzetlen! Jézus határtalanul szenvedett, keserősége, önzetlen fájdalma akkora volt, amekkora végtelen szeretete az ő népe iránt. Ime, az ő fáradhatlan buzgalma, tanítása, ismételt hivatkozása küldetésére, számtalan csodája, ékesszólása, szentsége, ünnepélyes kijelentései, sőt fenyegetései: mindez, a zsidó népre nézve, mit sem használt Három évi pihenést nem ismerő tevékenység után nemcsak nem sikerült eloszlatnia a törvénytudósok és pharisaeusok gyanakvását, nemcsak nem sikerült meggyőznie őket küldetéséről, hanem ellenkezőleg, kénytelen volt látni, mint növekszik napról-napra az ellenmondás, a vakság, a gyűlölet, az erőszak ő ellene! — A nép, az igaz, vonzódott feléje, de az meg ingadozó, könnyelmű volt, — s midőn dicsőítette őt, inkább kíváncsiságát, saját érdekeit, álmainak illúzióit tartotta szem előtt, ahelyett hogy behatolt volna az ő szellemébe. Jézus egyedüli diadala, három évi prédikálása után az volt, hogy egynéhány ember lelkében hitet gerjesztett, a legegyszerűbb, néha vétkes, de bizonynyal őszinte emberekében. Néhány szegény halász, néhány vámos lett az ő hívő tanítványa, — ezek megtanulták az ő iskolájában azt, amit a tudósok és pharisaeusok nem akartak megtanulni! Ez az ő sikere. Szerény siker, amely ki nem elégített volna bármely földi ambíciót, de amely mégis kiinduló pontja lett Jézus dicsőségének.“¹

Igen, ez volt kiindulópontja Jézus dicsőségének,

¹ Didon, Jézus-Christ. II. 231. (Paris, Bruxelles. 1891.) — szabadon fordítva.

az ő neve megismertetésének az egész világon; — mert az a néhány ember, az a néhány szegény halász, a Szentlélek isteni erejével felvértezve, meghódította egy pár év múlva az egész világot, s a legnagyobb csoda által, mely valaha e világon történt, Üdvözítőnek, Isten Fiának, ismertette el zsidók és pogányok által azt, akiben a zsidók, mikor őt látták, mikor hallották, mikor vele érintkeztek, nem akarták a Messiást meglátni, sőt akit az ő fejeik halálra üldöztek.

* * *

(Vége köv.)

RÓBERT MESTER ESZTERGOMI ÉRSEK.

— Főtekintettel az egyháztilalom lefolyására az ő korában. —

Irta NOGÁLL LÁSZLÓ.

V.

Az alkotmány őre.

Miután Róbert mester apostoli munkáját a kunoknál szerencsésen befejezte, a kun egyház jövőjét az isteni Gondviselésre bizván, visszatért hazánkba. Róbert mestert itthon nemcsak kisebbjelentőségű ügyek elintézése várta,¹ de egyuttal fontos feladat is jutott neki osztályrészül t. i. egyrészt, hogy a királyi családot a birtokvisszavételekben támogassa, másrészt, hogy folytonosan örködjék az aranybulla cikke-lyeinek végrehajtásán; mindkettő egész erélyét volt igénybe veendő.

¹ Mon. Strig. I. 271. 27. Theiner. I. 976. Fej. cod. dipl. III. II. 251. stb.

Az egész ország forrongásban állott; ezen forrongást főleg a jogtalanul elidegenített javak visszavétele idézte elő. A jogtalanul elidegenített királyi javak visszavétele nemcsak teljes erővel indult meg, de javában folyt; mert a pápa nemcsak II. Endrét, de az erélyes Béla ifju királyt is erre több ízben felhívta.¹ A királyi javak visszavételére az egész országban bírák nevezettek ki; ily bírói cselekményben Róbert mester is részt vett, jóllehet ily irányu működés az esztergomi érsekek életében szokatlan vala.²

Ámde az elidegenített javak visszavétele nem ment oly simán, mint amilyen könnyelműen eladományoztattak.

Ugyanis a vagyon bírásában megcsökonyösödött főurak, a tőlök «atyja akarata szerint és főbbek tanácsára»³ az adományokat visszavevő Béla ifju király és az egész királyi család ellen úgy elkezdettek gyűlölködni, hogy sokan közülök Frigyes császárt kínálták meg Szent-István koronájával.⁴ Tervök azonban sikert nem aratott.

A királyi javak visszavétele ezután még nagyobb erélyvel és még nagyobb sikerrel folyt,⁵ de az óhajtott eredményt még sem hozta meg, mert a végbukáshoz közelálló államháztartásban az egyensúlyt nem volt képes helyreállítani.

Ezen bajon II. Endre Dénes nádor és más urak tanácsára ugy segített, hogy az aranybulla világos rendelkezése és a püspöki kar határozott ellenmondása daczára a korona-javak bérletébe és kezelésébe az izmaelitákat, zsidókat ismét visszahelyezte.

Mindennek az volt a következménye, hogy az izmaeliták, zsidók módnélkül elhatalmasodván, nemcsak a királyi javak bérletét s a kereskedelmet kerítették hatalmokba, de

¹ Fej. cod. dipl. III. II: 47. 49. stb.

² Mon. Strig. I. 298.

³ Szalay: Magyarország története II. 18, Fej. cod. dipl. III. II. 203.

⁴ Szalay: i. h. Horváth. I. 366, Katona: Hist. hit. V. 553.

⁵ V. ö. Horváth. I. 367. és Balits. I. m. 257.

nagy vagyona¹ is tevén szert, felsőbbségöket, ép úgy mint napjainkban, látszólagos műveltséggel igyekeztek állandósítani.

Mindéz kimondhatatlan nyomor és elégedetlenség forrásává lett.

Rövid idő alatt e vagyona áhítózó népfaj, mely a kedvező alkalmat nagyon ki tudta aknázni, az országot végnyomorra juttatta.

Róbert mester, ki aggódó figyelemmel kísérte az ország szomorú állapotát, az apostoli szentszéknek egy levélben adta tudtára, hogy hová süllyedt a magyar nemzet. E végnyomort Gergely pápa Róbert mesterhez intézett válaszában a legrikítóbb szinekkel festi.² Rémitő — ugymond — a hir, a melyet Te és mások értesítése nyomán kaptam; mint hegyes tör, úgy járja át szívünket a gonoszságok hosszú sorozata, mely Magyarországon végbe megy; ha a római szentszék nem jő az ország segítségére, a keresztény hit kivész, az egyház szabadsága letiportatik, a királyi tekintély hitelét nagyban elveszti. A szegény keresztények elnyomása s felettök a zsidók és szerecsenek uralkodása miatt sokan a keresztények közül elviselhetetlen adózásokkal terheltetnek s midőn látják azok «jobb dolgát»³ önként áttérnek azokhoz s felveszik vallásukat, hogy ők is ugyanazon szabadságot élvezzék. A szerecsenek nemcsak együtt élnek a keresztény asszonyokkal, hanem őket nőül is veszik, keresztény rabszolgákat vásárolnak, rajtok mint sajátjokon gyalázatos kéjeiket kielégítik, őket hithagyásra kényszerítik, fiaikat nem engedik megkereszteltetni; sőt mi több a keresztények általok annyi zsarolással sanyargattatnak, hogy fiaikat, leányaikat kénytelenek eladni nekik önmaguk megváltása végett... S még a szegény kunok is, kiknek egy része a hit világához eljutott, a másik része pedig szintén arra törekszik, rabszolgácul általok megvéve, a hit világához eljutni gátoltatnak. Jóllehet a toledói zsinat elhatározta,

¹ Knauz-Lányi: Magyar egyháztörténelme. I. 678.

² Mon. Strig. I. 275; Balits. i. m. 258—9. II. 2; Fej. cod. dipl. III. II. 241; — Katona, Hist. Crit. V. 591; Theiner, I. 93—94; Horváth I. 368.

³ V. ö. Knauz-Lányi magy. egyházt. I. 679.

hogy zsidók nyilvános hivatalt ne viseljenek; mégis viselnek s így az egyháznak mérhetlen károkat okoznak. Az egyház szabadsága megsemmisítve, az egyházak és egyházi férfiaknak adót kell fizetniök, sőt világi előtt feleletre vonatnak. Ősi, szent birtokaikban megkárosíttatnak. A keresztények házassági ügyei felett világi bíróság önkényesen ítél s az elválás általok mondatik ki.¹ Ilyen és hasonló dolgok után csoda-e, ha a czisztercziták arról értesítik a pápát, hogy hazánkban az igazságszolgáltatás teljesen kihalt.²

Ime hová lett a szerecsen-zsidófaj uralma alatt hazánk és egyházunk boldogsága!

Természetesnek kell találnunk ezekután azt, hogy Gergely pápa szigoruan meghagyja Róbert mesternek, miszerint ilyen és hasonló dolgok elejét vegye azáltal, hogy a keresztényeket vonja el a zsidóktól s az esetben, ha az előbbieket vonakodnának ezt tenni, a kiközösítés fegyverét a világi karhatalommal együtt ne késsék igénybe venni.

Ily szomorú volt az egyház állapota; az egyház állapotánál az országé se volt külön, mert az oligarchia itt is versenyt futott a gonozsásban a zsidókkal.

Jellemző a szegény népre, hogy a Fertő kiáradását,³ Pray, a jeles történész pedig az idővel bekövetkezett tájárjárást⁴ e dolgok természetes büntetésének tartotta.

A pápa levele hatott II. Endrére is, mert Béla az ifjú király, továbbá a főpapok és főurak erélyes sürgetésére az aranybullát újból kiadta, illetőleg annak egyes czikkeit az idők követelményeihez képest megváltoztatta.⁵

Az aranybulla ez új kiadásának utolsó czikke fontos átalakítást vitt végbe a nemzet jogi életében, azért kell, hogy felőle egy kissé bővebben szóljunk.

¹ Ezen levélhez hasonlót tartalmilag már II. Honor pápa is menesztett az országba: v. ö. Fej. cod. dipl. III. II. 49.

² Balits, i. m. II. 1. 261. Venczel. Árp. új. okml. I. 285.

³ Szalay: i. m. II. 19. jegyzet.

⁴ Katona: Hist. Crit. v. 594.

⁵ Fej. cod. dipl. III. II. 255. Mon. Strig. I. 279. Katona: Hist. Crit. V. 628. Theiner. I. 109. Szalay. II. 20; Horváth I. 398—9; Knauz: II. Endre szab. lev. 37.

Az aranybulla harminczegyedik cikkének utolsó fejezete, mely így szól: «Ha pedig mi magunk vagy valaki utódaink közül valaha ezen rendeletünk ellen vétene, e levél erejénél fogva minden hűtlenségi bűn nélkül mind a püspököknek, mind más uraknak s az ország nemeseinek s utódaiknak, összesen és egyenkint, jelenleg és jövőben mindenkorra szabadságukban álljon nekünk ellentmondani és ellentállni,» meg lőn változtatva,¹ részint mivel a nemzet az ellentállási jog kettős élet és czélszerűtlenségét a hazafias ellenörködés és vitézség csökkenése miatt belátta, részint mivel a királyi ígéret és eskü ereje annyira hitelét vesztté, hogy a nemzet ezekre nem sokat hajtott a számtalan csalatkozás miatt, amelyből tapasztalatai felébresztették.

Ezen törvényváltoztatás hazánk történetében eddig nem ismert módon ment végbe. Ugyanis a nemzet örködési jogát átadta az egyháznak, ugy hívén, hogy a «királyi család lelkiismeretében és az egyház villámaiban»² nagyobb biztosíték rejlik mint a hazafiak örködésében. Az egyháznak illetőleg az esztergomi érseknek adott felhatalmazás szavai a következők: «Hogy ezek (a bullában foglalt határozatok) a magunk és utódaink idejében szilárdul és sértetlenül fönn állhassanak, megtartásukat esküvel fogadtuk s az iratot mind magunk, mind fiaink pecsétével megerősítettük, önként reá állván, hogy azon esetre, ha akár mi akár fiaink és utódaink ezen általunk adományozott szabadságot fölbontani akarnók, az esztergomi érsek, előrebocsátván a törvényes megintést, minket is, őket is kiközösithesse.»³ Így avattatott Róbert mester a magyar alkotmány őrévé.

Állapodjunk meg egy kissé e fontos tény konstatálásánál s vessünk egy tekintetet a középkor társadalmi életébe; ez meg fogja adni a választ azon önkényt felmerülő kérdésre, miért fordult a nemzet az egyház lelki hatalmához,

¹ Egyéb változtatás olvasható: Katona. Hist. Crit. V. f. h.

² Szalay i. m. II. 21.

³ Fraknói: Magyarország története. I. 120; az oklevél keltezésére nézve lásd: Mon. Strig. I. 279. Knauz, II. Endre szab. lev. 45 - 46. l.

midőn belátta saját tehetetlenségét az oligarchiával és zsidókkal szemben.

A nemzet ez eljárását én természetesnek találom. Ugyanis a középkorban az állam és egyház egy közös alapon állván, a kettő között a viszony szoros és benső volt. Mert a katolikus egyház a középkorban nemcsak a Megváltó tanításainak és kegyszereinek intézete, hanem egyuttal a kiskorú emberiségnek, az állami és társadalmi élet minden viszonyaiban kalauza, őre, mintegy gyámja volt. Ezen Európában általánosan elismert hivatásánál fogva eldöntőleg befolyt a köz- és magán-élet összes átalakulásaira. Ápolta a tudományt és művészetet, oltalma alá vette a jogot és az igazságot, enyhítette a nyomort, de ugyanakkor sujtotta mindazokat, kik letértek a törvény, az igazság és erkölcsösség ösvényéről. Hatalmas karjait nem kerülték ki azok sem, kik a trón magasságáról vagy bevehetetlen sziklavárák ormairól játékot űztek minden fensőbb eszmével s minden maguknál alantabb állóval.¹

Ily korban, midőn az ököljogra támaszkodó, hatalmas várakat lakta oligarchák, kik gyakran a védtelent sujtották és nem ritkán a királyok hatalmával is szembeszálltak, nem volt anyagi hatalom, mely sikra szállhatott volna ellenök, csak a katolikus egyház nyujthatott az ő szellemi hatalmával az ártatlannak elégtételt, a jognak és becsületnek igazságot. Ugy van. A katolikus egyház nemcsak tanította, hogy az egyházi és a világi hatalom Istentől ered, hanem ha szeretettel ezen jogelvének utat nem tudott nyitni, kezébe vette az egyház villámait, melylyel kérlelhetetlenül sujtott bárkit, lett légyen az szegény vagy gazdag, alattvaló vagy uralkodó. Az egyház feje, a pápa, és a püspökök, ha a köz vagy magán, társadalmi vagy egyéni életrend fönntartására minden eszköz hatálytalan maradt: az egyházi büntetésekhez folyamodtak.

Az egyházi büntetés két főalakja volt használatos: a tilalom (interdictum) és a kiközösítés.²

¹ Fraknói, Magy. története I. 121 és előbb.

² Zánkay: Egyházi gyógybüntetések: 20—310.

A IV. századtól, midőn az állam és egyház testvéri szövetségre lépett, a kiközösítés és a tilalom polgári következményeket vont maga után.¹ Ha uralkodó esett az említett egyházi büntetések alá, alattvalói feloldoztattak a hűségi eskü alól, vagy más uralkodó szólított fel, hogy az egyház határozatának érvényt szerezzen; ha pedig alattvaló esett ily büntetések alá, katonáskodásból, hivatalból, perből való kizárással lakolt.

Ha pedig egy egész testület vagy község vagy ország esett ily büntetés alá, az «rémitő» következményekkel járt.

Ily fontos következményekkel járó jog adatott a törvény által az esztergomi érseknek Róbert mester személyében.

VI.

Róbert mester és az egyháztilalom.

Azt várhatta volna az ember, hogy II. Endre belátva az ország szánandó helyzetét; ezen ünnepélyes ígérete és az egyház által kilátásba helyezett, az akkori idők embe-reire nagy hatást gyakorló egyházi büntetés kellő erőt fog kölcsönözni II. Endre újabb konstitúciójának, alkotmányos tényének.

Azonban, akik így nagy reményeket kötöttek a bajok orvoslásához, az érdekeiben sértett vagy fenyegetett oligarchák nélkül számítottak,² mert jól mondja Szalay,³ hogy papirosban és írásban nem rejlik a végrehajtó erő, ha mindjárt a bölcsesség és erény aranybetűivel is volnának tele írva. Ugy van. A büszke oligarchák, kik hozzászórtak a csaták véres mezején saját felsőbbségök öntudatában és fegyvereik nyereségében bizni, ezen szokásukat béke idején lassankint a velök nem egyező honfitársaikkal szemben is igénybe vették, védte bár honfitársaikat a vallás és törvény

¹ Cantu Caesar, Világtörténelem X. 293. — Fraknói; Magyar nemzet története I. 122.

² Horváth. i. m. I. 369.

³ i. m. II. 21.

szentsége. Kiki önmagának lett birája; aki jobban birta, azé lett az igazság.

Ily fajta oligarchák közé tartozott az ország két főméltósága is: Dénes nádor és Miklós tárnokmester; ezeket elveikben és tetteiben követte egy egész legio.

Dénes nádor és büntársai minden követ megmozdítottak, hogy II. Endre újabb alkotmányos tényének élet vegyék és a hozott határozatokon magukat tultegyék.

A törvények kijátszásában főszerepet játszott azon körülmény, hogy Béla ifju királyt a »békesség« címén az ország ügyeinek intézésétől eltávolították.¹ Ekként a törvénytisztelő Bélától nem tartva II. Endre előrehaladott korával párosult gyengeségét szabadon zsákmányolták ki. A törvénytelen ségnek tárt kaput nyitottak.

Az említett két főméltóság segítségével, ha a zsidók nem is helyeztettek be a koronajavak bérletébe, de azt érték, hogy az általok előbb viselt só-, vám- és kamarai hivatalokban mint segédek alkalmaztattak s így a régi panaszok ismét előállottak.

Ezen bajokat az oligarchák egy jól kigondolt terve még növelte. Ugyanis az oligarchák a törvény szigorát főleg az egyháziakkal éreztették és pedig a legtöbb esetben jogalap nélkül, úgy számítván, hogy ezek ellenmondása és a pápa beavatkozása a törvény végrehajtását lehetetlenné fogja tenni.² II. Endre örökös pénzzavaraitól sarkaltatva azt a meggondolatlanságot is elkövette, hogy a papságra és népeire adót vetett ki és szedetett be kiváltságuk ellenére; ezek természetesen a törvénytelen ségek ellen óvást emeltek. Mindez azt eredményezte, hogy az országban a rend helyreállítva nem lett; arról pedig éppen szó sem volt, hogy az 1231-ki szerződés cikkelyei végrehajtsanak. A törvény tehát irott malaszt maradt. Az oligarchák tehát céljukat többé-kevésbé elérték.

A dolgok ily alakulása után kétségtelenül elegendő

¹ Horváth. I. 369.

² U. o. 370.

oka volt Róbert mesternek arra, hogy a nyert fölhatalmazás alapján a törvényes megintést II. Endrének tudomására hozza.¹ A pápa is felemelte szavát.² A Róbert mesterhez intézett levélhez hasonlót menesztett II. Endréhez; kérte az elharapódzott bajok orvoslására. II. Endre megijedt; s hogy félvállról nem vette a dolgot, arról tanuskodik azon körülmény is, hogy fiait, meg főpapokat a főurakkal és udvari tisztviselőit összehíván,³ ígért eget-földet.⁴ De mindhiába! az ígéret ígéret maradt. Dénes nádor karjaiból nem bírván magát kiszabadítani, minden a régiben maradt.

Ezek után Róbert mester az ügyek állását megfontolva, a pápa újabb sürgetésére a magyar nemzet életében eddig páratlan s oly nagy nevezetességre vergődött egyháztalalom alá vetette az egész országot.

A nevezetes okirat szövege így szól:⁵

Miután mindeddig semmi sem javított meg azok közül, amelyeket a pápa ur óhajtott és parancsolt volt;⁶ miután a király ur rendelete megvetttévén, foganatlan maradt, az utolsó hiba gonoszabb lett az elsőnél s a jelen rosszabb a multnál; ugyanis a szerecsenek nemcsak a kamarai tisztségeket viselik s egyéb közhivatalokat, hanem még az előbbinél jobb állapotra jutottak, néhányan közülök, kik eddig szolgáló osztályhoz tartoztak s évenként bizonyos összeg pénzt tartoztak fizetni a királynénak, zsoldosokká és szabad

¹ és ²: Horváth. i. m. I. 370. Fej. cod. dipl. III. II. 303. Theiner. I. 107—8.

³ U. o.

⁴ Fej. i. m. III. II. 369. Ezen ígéretét írásba is foglalta, amely oklevél létrejöttét bizonyítja a beregi szerződés 68. §., amely mondja: 3 oklevelet adtunk; a 2. és 3. megvan, az első valószínűleg ez, mely tartalmilag részletesen nem ismeretes; v. ö. Knauz II. Endre szab. lev. 70. Ezen években adja vissza II. Endre Csák Miklósnak a már egyszer elvett birtokot, ez eleendőleg mutatja, hogy ígéretei komolyságában mennyire lehetett bízni.

⁵ Mon. Strig. I. 281. Katona Hist. Crit. V. 635; Fej. i. m. III. II. 295.; Török: Magyarország primása II. 28.; Pray: Annales I. 235.; Knauz: Magy. egyh. tört. I. 668.; M. Sion: 1863: 292. l.; Theiner I. 107.; Fraknoi: i. m. 122.; Horváth: i. m. I. 371.; Balics: i. m. II. I. r. 262.

⁶ Hivatkozás a pápa levelére: Fej. i. m. III. II. 241.

emberekhez hasonlókká lettek;¹ — szokásuk lett a keresztényeknek a szerecsenek szertartásaira áttérni, úgy találván, hogy Magyarországon jobb dolguk van a szerecseneknek mint a keresztényeknek. Mi lesz az egyszerű és együgyű keresztényekből, ha a szerecseneket maguk felett uralkodni, a nemesekkel egyenlőknek látják? Föl kell tennünk, hogy még nagyobb készséggel mint eddig, lassankint úgy az ideiglenes jó mint könnyebb állapot miatt a pogány szertartásokhoz és ocsmányságokhoz áttérnek. Tudhatjátok pedig ti is, hogy ily nemű áttérések a lelkek birodalmában mily nagy rést ütnek. Amit pedig mondtunk a szerecsenekről szóló cikkelyekről, ugyanazt mondhatjuk az egyes cikkelyekről, melyek a pápa ur levelében foglaltatnak, mivel azok közül egy sem javított meg; az egyházak, monostorok, papok, árvák és szegények sorsa napról-napra sulyosbodik, mert a sok adomány és alapítvány, melyeket az egyházak és szerzetesek birtak királyi kedvezmény által, a szerecsenek gonoszságából a király tanácsosainak gonosz sugalmazása által a vallási és egyházi rendektől elvonattak.² Hogy tehát engedetlenség vétkébe ne essünk, Isten és pápa ur haragját magunkra ne vonjuk s hogy mint béresek és rosz pásztorok, vagy mint néma, ugatni nem tudó ebek a farkas elől megfutamodni ne látszassunk, nehogy a a szegények nyomorát, a keresztény hit ily nagy gyalázatát, az egyházi és vallási rendek ily nagy elnyomatását eltitkolni látszassunk; miután Endre király ur gyakori intelmeink daczára, a pápa ur kegyes és atyai intelmére a fentebbi kicsapongásokat nem akarta megjavítani; mi végrehajtván az apostoli parancsot, a pápa ur felhatalmazásából, melyet

¹ V. ö. Knauz—Lányi magy. egyháztört. I. 676.; Fej. cod. dipl. IV. I. 109., és IV. II. 425. IV. III. 366., III. II. 141—171.; v. ö. Horváth. I. 368.

² Róbert hivatkozása Fejér. u. o. 241.; s tán czélzás a Bárczaságra, melyet a német lovagoktól a nagyok irigysége vett el. Magyar Sion. 1864. 169—70. Fej. u. o. 370.

ez ügyben birunk, egész Magyarországot¹ tilalom² alá vetjük, parancsolván és tiltván, nehogy Magyarországon ugy az esztergomi mint kalocsai egyháztartományban, a király ur és fiai udvarában vagy bárhol valaki merészseljen isteni szolgálatot tartani. Azok pedig, kiknek arra a törvény vagy külön kiváltság erejénél fogva szabadalmuk van,³ halkan, a tilalom alá helyezettek kizárásával végezzék az isteni szolgálatot.

Tiltjuk továbbá s meg nem engedjük, hogy fentnevezett egyházi kerületekben valaki a szentségeket kiszolgál-tassa, kivéven, hogy a kisdedektől a kereszttség, az Ur teste és vére, a bűnbánat és utolsó kenet a haldoklóktól meg ne tagadtassanak; a holttestek azonban az egyház által el ne temettessenek. Minden plébánosnak legyen szabad egy hónapban egyszer bezárt ajtóknál, harangszó nélkül, a kiközösítés és tilalom alá helyezettek kizárásával halkan misét mondani s a betegek számára az Ur testét elkészíteni. Mivel pedig a királyi felséget, mennyire Isten szerint lehet, örömet kiméljük, személye ellen, várván javulását, ítéletet nem hozunk; tanácsosait azonban, kiknek tanácsa

¹ Ez valóban megtörtént, amint II. Endre mondja a pápához intézett levelében. V. ö. Mon. Strig. I. 283.

² E szót «interdictum» magyarra különböző módon teszik át. Rendsen «átok» szóval fordítják. (Horváth, Szalay, Gyurits, Balits.) Pedig ez helytelen. És pedig azért, mert e szó «interdictum» «anathema» a görög «ἀνατίθημι»-ből származik, és közönséges szójárás szerint annyit jelent mint elválasztani, kizárni, elkülöníteni. Ugyanez vallási értelme is. A görög népnél, mint vallási fogalom a bálványnak adott ajándékot jelentette. (Zánkay, Gyógybüntetések, 751. lap.) Ezekhez pedig semmi «átok» fogalom nem volt kötve. Helytelen keresztény szempontból is, mert az egyház senkit sem szokott kiátkozni. Az egyház csak lelki kincstárát vonja meg az arra méltatlantól. Az «átok» szó mint specifikus magyar fogalom megfelel a magyar «végzet», «sors»-nak, tehát ily értelemben is helytelen volna az anathema fordítása. (V. ö. Magy. Encyklopedia, IV. 1033., Ipolyi: Magy. Mythologia 338.) Szalay (II. 21.) azt mondja: «Róbert a kuruzslók által Európában alkalmazott orvos-szerhez nyúlt.» Ez sületlen beszéd; nem felel meg a valónak.

³ Gergely pápa misehallgatásra kedvezményt ad Ilonának, Gyula bán nejének (Fej. cod. dipl. III. II. 303.) és a garamszentbenedeki apát és konventnek. (Fej. cod. dipl. III. II. 339.; Mon. Strig. I. 285.)

által gátoltatik, a fentebbi kicsapongások megjavításától visszatartatik és kiknek sugalmazása által a szerecseneket kitünteti, nyilvános hivatalokba helyezi, kiközösítjük. Dénes nádort nemcsak a mondott okokból, hanem számos egyéb okból is kiközösítéssel sujtjuk, mint ki nemcsak több egyházi személyt, vagyonuktól, jövedelmeiktől és egyházi dolgoktól megfosztott; sőt mi több közülök néhányat meg is veretett s más módon illetlenül bánt velök; azon sérelmeket és erőszakoskodásokat nem is említve, melyekkel a szepesi prépostot s a szepesi plébánosokat illette. Nem akarjuk s nem is szabad elhallgatnunk, hogy János mestert, pozsonyi prépostot arczul verette s emiatt sem az egyháznak sem a megsértettnek elégtételt nem adott. Még gonoszságában a szerecseneket és hamis keresztényeket is ótalmazza, közülök néhányat még saját javaiba is befogadván. Miklós tárnokmesternek, miután ő a király ur tanácsosa, ki által, ugy a királyi mint kamarai ügyek elintéztetnek, jövő nagy csütörtökig időt engedünk, hogy ezalatt azokat, melyek általa a czikkelyek szerint rosszul tétettek, megjavítsa; különben tudja meg, hogy akkor kiközösítés alá helyezük és kerülni fogja őt minden ember.

Továbbá Sámuel, egykori kamara grófot névszerint kiközösítéssel sujtjuk, mivel mint eretnek elmarasztaltatván s arra íteltetvén, hogy hibájának helyrehozása és megtisztítása céljából keresztet vegyen fel s menjen tengeren tul, határnap is szabotván, nem ment el; sőt szerecseneket és hozzá hasonló álkeresztényeket támogat és ótalmaz. Isten és a pápa tekintélyével megtiltjuk, nehogy valamely keresztény bárminemű közlekedés vagy szerződésbe bocsátkozzék s így bármi néven nevezendő közösséget birjon valamely szerecsennel,¹ míg az összes szerecsenek meg nem kereszteltetnek vagy megkereszteltetni nem akarnak, legyenek a megkeresztelték fiai Magyarok, Bolgárok, Kunok, vagy tartozzanak bármely nemzethez, akár szolgák, akár szabadok legyenek. A pápa tekintélyével, melylyel e részben műkö-

¹ A pápa parancsának végrehajtása. Fej. cod. dipl. III. II. 244.

dünk, megparancsoljuk,¹ hogy a szent engedelmesség erényében ugyan tekintélyvel, melylyel nekünk keményen meghagyatott, nektek is szigorúan megparancsoljuk, hogy a tilalmat megtartsátok és egyházmegyétekben minden huza-vona nélkül nyilvánosságra hozzátok,² és mindenkitől megtartassátok.³

Ha pedig papok vagy más egyházi személyek, miután ezen körlevelünk hozzájok eljutott, magát a tilalmat pontosan és szorosán nem tartják meg és fentebb említett szabályok ellen végzendik az isteni szolgálatot: örökre hivataluktól felfüggesztve legyenek, kivéve, ha a szentszék által, kinek tekintélyével ez történt, vissza nem helyeztetnek. Ha pedig kétkedtek, vajjon a pápa parancsát bírjuk-e, küldjétek némelyeket hozzánk, akiben biztok, kik lássák és olvassák a pápa ur levelét s nektek megvigyék az igazságot.⁴

Igy szól a komoly és fontos következményekkel járó okirat, melyet Róbert mester intézett a nemzethez. Nincs

¹ E felhatalmazás foglaltatik: Theiner: I. 93., és előbb jelzett hely. Mon. Strig. I. 275., Fej. u. o. 313.; az esztergomi érsek kiközösítési joga régebbi keletű már, v. ö. Mon. Strig. I. 274. jegyzet: «excommunicandi majores de regno.»

² Ez meg is történt, amit bizonyít a tilalom szövegének átírása: «Quam vos episcopi, qui tunc praesentes eramus in regno, confitemur et recognoscimus sub eodem tenore ad nos fuisse destinatum etc.» Fej. cod. dipl. III. II. 311—12.; Mon. Strig. I. 287.; Theiner I. 107.

³ A győri, zágrábi és váci püspökök, kik nem voltak jelen, mondják: «Confitemur eandem formam ad capitula ecclesiarum nostrarum, sicut ab ipsis pro certo audivimus — et diligenter observatam, — u. o.

⁴ Itt következik Róbert mester nem levelének, de levele másolatának keltje: Budán karácsony napján 1232. év decz. havában. Hogy a tilalom-okirat, mikor lett kihirdetve, azt megmondja II. Endre egyik levelében, melyet a pápához intézett; (Theiner I. 104. Mon. Strig. I. 283.) «initium quadragesimae» vagyis február huszonötödike körül. (V. ö. Mon. Strig. I. 283. jegyzet.) A mód, mely szerint a kihirdetés történt, ugyanazon levélben van előadva: midőn mint jó keresztény (II. Endre) templomba akart menni, hogy mint jó fejedelem lerőjja vallási kötelmeit. U. o. — 1232. év december havában pedig Budán tartott értekezleten Róbert mester püspök társai előtt a pápai levelek bemutatása által igazolta azt, hogy ezen tilalom kihirdetésére joga volt. Fej. cod. dipl. III. II. 312; Cherier: Magyar egyháztört. 73. l.

különben. Rettenetes szózat, mert hallatlan erős a velejáró büntetés.

A hívők megfosztattak a vallás vigaszaitól, melyek a lélek erejét az élet viharai közt fenntartják. A templom, melyben a láthatlan Isten felsége s örök országa annyi látható jel által képviseltetik, ott állt ugyan a halandók között, de mint egy hulla életjelek nélkül. A pap többé nem áldozta fel Krisztus Jézus testét és véré a mennyei táp után sóvárgó lelkekért; nem oldozta fel a mardosástól kinzott öntudatot és megtagadta a küzdelem és győzelem jelét: a szentelt vizet. Az orgona méla hangja és a himnuszok nem hangzának többé; a gyertyák halotti ének kíséretében oltattak el, mintha az élet és a fény a halálnak és sötétségnek adott volna helyet; a feszületet s a vértanúk s hitvallók képét a méltatlanok elől fátyol takarta el. Az üdv szava nem hangzék le a szószékről, kövek hajigáltattak le, hogy a sokaság lássa, mikép őt is Isten akkép vetette el s hogy az élő Isten házának ajtóí, éppen úgy mint a földi egyházéí, elzáratának. Amaz épületes helyek, melyek a külső által a belsőhöz szólnak, nem öntöttek többé a keblekbe vigaszt és bizalmat. Az élet legfontosabb szakaiban nem szenteltett meg többé, mintha nem is lett volna már közbenjáró a bünös és az Isten között. A kisedet megkeresztelték ugyan, de ünnepség nélkül, mintegy lopva; a házasságok megáldattak, de nem az élet oltáránál, hanem a sirok felett. A pap néha bünbánatot hirdetett, de fekete stolában és csak az egyház csarnokában. Csak ide jöhetett avatásra a tisztulandó anya és megáldatásra az utra induló zarándok. Az oltáriszentség a haldoklónak titkon szolgáltaték ki, a szentelt földben való eltakarítás azonban megtagadtatott tőle. Ki voltak véve a papok, koldusok, zarándokok, idegenek és keresztések. Csak egy-némely monostornak volt megengedve az Urnak könyörögni éjjel, zárt ajtóknál, halk hangon, a világiak kizárásával, könyörögni, hogy malasztjával a kihalt lelkeket uj életre hozza.

Az ünnepek, a lelki élet ezen örvendetes napjai, me-

lyeken az Ur és az alattvaló az oltárnál együtt imádkoztak, gyásznappokká lettek, melyeken a pásztor és a nyáj megkettőztette a siránkozást, az általános bűnbánat zsoldárait és a bőjtöt; a kiközösítettekkel minden közlekedés megszűnt; a jegyzők az oklevelekben meg nem említék az említésre méltatlan fejedelem nevét; minden baleset az egyháztilalom következményeül tekintetett.¹

Ime mily rettentő következményei voltak Róbert mester egyháztilalmának! Azt hiszem s nem kétlem, hogy aki ismeri a középkor főjellemvonását: a vallásosságot; aki tudja, mily jogelméletek voltak irányadó vezetői a középkor társadalmának; aki komoly figyelemre méltatja azt, hogy mily szoros viszony volt a középkori egyház és állam közt; aki meggondolja, hogy a középkorban az állam ellen vétő az egyház ellen is vétett s megfordítva; aki tisztában van azzal, hogy mily jogokat gyakorolt az állam által ezekkel felruházott az egyház; aki a vallásos sziv mérlegén tekinti az egyház-tilalom következményeit s hogy e tekintetben, mily elrettentő példákat mutat fel a történelem: az, nem kétlem, hogy «könnyen elképzelheti ama tompa gyászt, amely a hivek szemében gyilkos sulylyal nehezedett az átok alá (?) fogott országra.»² Avagy aki el nem tudja képzelni a hatást³ ezek után se, melyet a tilalom gyakorolt amaz istentisztelet és hit-sóvár századokban, gondolja el, mi történnék, ami léha és hitetlen élvhajhászó korunkban, ha például a színházak és kávéházak bezáratnának!

Igaz, úgy van; rettentő hatással volt Róbert mester tilalma az országra, és II. Endrére. Lehet-e csodálkozni, ha II. Endre valóban megdöbbsent? II. Endre IX. Gergely pápához intézett levelében⁴ fájdalommal, keserűség-

¹ Cantu Caesar: Világtörténete X. 294.

² Szalay: i. m. II. 24.

³ Cantu: u. o. 295.

⁴ Mon. Strig. I. 283. Katona: Hist. Crit. V. 645., Theiner: I. 104. Ez oklevélben már előfordul: «pedum oscula beatorum.» Fessler: die Geschichte der Ungarn. II. 471, a) jegyzet.

gel telt szavakban¹ adja tudtára, hogy Bélát, első-született fiát, az ország első méltóságaival küldötte Róbert mesterhez első, második- és harmadikban,² hogy a tilalom alól mentse fel országát, eleget tesz — ugymond — mindennek. Az érsek hajthatatlan maradt; félt, ha beszünteti a tilalmat, a régi állapot ismét visszatér.

Végre azonban az érsek szive megesett II. Endrén és országán; az egyházi és világi urak kérelmeire, sokszoros unszolására az egyháztilalmat husvét napjától Szent István napjáig felfüggesztette,³ oly feltétel alatt, hogy II. Endre orvosolja a sérelmeket, azokért elégtételt ad, ellenkező esetben az egyháztilalom ismét lépjen érvénybe.⁴ Ugy történt.

II. Endre az előbb említett levélben továbbá arra kérte a pápát, hogy neki Róbert mesterrel szemben, ki vele oly méltatlanul bánt, daczára annak, hogy ő oly fiui szeretettel és hódolattal csüngött mindenha az egyház emlíni, adjon elégtételt. Haragjában az érsektől ekkor II. Endre elvette a pogrányi szőlőműveseket.⁵

Ez alkalommal a kényes ügy tisztázása végett követiséget is küldött II. Endre Rómába Dénes nádor, Simon, győri főispán, Reinhold, magyar és horvát urak személyeiben.⁶ Ugy látszik a követek azon véleményt érlelték meg a pápában, hogy az érsek eljárása elhamarkodott volt, mert július 22-én a pápa Róbert mesterhez intézett

¹ Quanto magis immeritus tanto majori moerore mei cordis intestina vulneravit. U. o.

² Mittendo carissimum meum primogenitum Belam inclytum regem et omnes regni mei principes ad praedictum archiepiscopum primo, secundo tertio eum exhortans, imo flebiliter supplicaus eidem. U. o.

³ April hetedikétől augusztus huszadikig, tehát 41 nap.

⁴ Fej. cod. dipl. III. II. 369. Theiner: I. 115.

⁵ Mon. Strig. I. 287.

⁶ U. o. I. 283—4.; ezen levelet II. Endre a tilalom után írta 1232. május 16-án, nem pedig a következő évben mint Katona állítja. (Hist. Crit. V. 641.) V. ö. Mon. Strig. I. 284. Fej. cod. dipl. III. II. 299., mert különben nem parancsolhatta volna a pápa Róbert mesternek, hogy július 22-én vonja vissza a tilalmat, (Mon. Strig. I. 284.)

levelében¹ meghagyja, hogy a tilalmat visszavonni törekedjék; az ügyeket Jakab praenestei választott püspök és pápai követre bízván.

De nemcsak erre szólította fel Róbert mestert, de megparancsolta, hogy Endre ellen a tilalmat az apostoli szentszék engedelmé nélkül senki se merészelje kimondani.²

(Vége köv.)

AZ ISKOLAI ÉS A TEMPLOMI KATECHEZIS.

Irta DR. MAYRHOFER JÓZSEF.

«Elmenvén tanitsatok minden nemzeteket, —
tanítván őket megtartani mind, a miket
parancsoltam nektek.»

Matth. 28. 19. 20.

Isteni Megváltónk, Krisztus Urunk, minden tanítók, hitszónokok és *hitelmezők* legtökéletesebb s valóságos *remek példája*; az ő véghetetlen bölcsesége, legforróbb tanítói buzgalma, kifogyhatlan szeretete, és — kivált az ártatlan kisdedek iránti szívélyes leereszkedése,³ valamint a gyermekek s tudatlan nép gyenge fölfogási tehetségeihez mért beszédmódja: — a katechetának mindenkor szem előtt tartandó s utánzásra legméltóbb normája.

Az apostolok is, kik isteni Mesterük meghagyása következtében, *legelső teendőjüknek tekintették*, mind nyilván a zsinagógában, mind magánházaknál is a népet Krisztus hitére oktatni, — s kik szintén mindenkor a

¹ Fej cod. dipl. III. II. 302.; Theiner: I. 105.; Mon. Strig. I. 284.

² Fej. i. h. 302. Theiner: I. 106.

³ Matth. 18, 10. — Marc. 10, 14.

hallgatók fölfogásához s szükségeihez képest, hol tej gyanánt, hol pedig erősebb eledelképen nyújtották a lelki élelmet, a keresztény oktatást, hallgatóiknak: példányképei e katechetáknak.¹

Az apostolok utódai, a püspökök és későbbben a ker. hívek szaporodása következtében az ő segédeik, *az áldozárok* is, mindazokat, kik a ker. hitre térni akartak, s akik az első két században többnyire már felnöttek valának, ugyanazon apostoli módon vezették a ker. hit ismeretére, ahoz képest t. i. a mint azok még csak kezdők (adspirantes) vagy pedig már haladók (competentes) voltak.

A legelső vagy is a kezdő oktatás — kivált gyermekeknél — a püspökök által többször hitbuzgó s ügyes hívekre, jobbra a gyermekek szüleire, vagy pedig a keresztatyák- vagy anyákra, rendszeren áldozárok, diakonusok vagy lectorokra bízott. — A végleges oktatást azonban, t. i. a szent keresztység fölvételét megelőző tanítást rendszeren a püspök maga, nyilvános, ünnepélyes szentbeszédi alakban szokta tartani.

A kereszténység I. korszakában, vagyis a négy első században szokásos tanítást, — az ugynevezett Catechumenusok oktatását — sz. *Agoston* püspök könyvei tüntetik előnkbe.²

A kereszténység II. korszakában, (középkor, avagy az ötödik századnak mintegy közepétől kezdve) a pogányságlegyőzete után a ker. hit már mindenfelé el lévén terjedve, a felnöttek megtérése már sokkal ritkább lett, miért is *a katechezis már most* mindinkább *jobban a megkeresztelt gyermekekkel foglalkozott.*

Ezen *gyermekoktatás mindenkor igen fontosnak* s szükségesnek *tartatott*, és az egyháznak ezen időben nagy gondja volt arra, hogy az ifjuság a ker. religió elemeire alaposan taníttassék. Amit tanusítanak az időről-időre az egyházi

¹ Hebr. 5, 12.

² S. Aug.: Enchiridion. C. 3. — Item de Fide C. 6. — De catechisandis rudibus, C. 12—15.

zsinatokban,¹ és az egyházi szertartás-könyvekben (a Rituálék) olvasható rendeletek s intések az illető szülékhez, a keresztyák- s anyákhoz. De *bizonyítják ezt* az akkor már *sok helyen keletkezett keresztyén népiskolák is.*

A katechezis anyaga ekkorig nem mindig ugyanaz, hanem az oktató tanítványok tekintetbe vételével — amint t. i. azok még kisebb vagy már nagyobb korúak voltak — többé-kevésbé különböző volt. Közönségesen a katechezis tárgya szokott lenni: az apostoli hitvallás, az Ur imádsága, a keresztség szentsége. Vagy ezeken kívül a 10 parancsolat is, a 7 főbűn, a penitencziatartás s oltári szentség, és az angyali üdvözet.

De a mindezek előadására szolgáló irott *szabályok s hitelemző utmutatások az első két időszakban hiányoztak,* kivéve az előbb idézett sz. Ágoston püspök jeles műveit, sz. Tamás,² sz. Bonaventura,³ és a tudós Gerson János⁴ iratait, melyek a katechetáknak legalább is közvetve szolgálhattak segítségül.

A ker. katechezis a III. időszakban: vagyis a XV. század harmadik évtizedétől fogva — 1780-ig már világosabb képet nyújt.

Az újabb időben fölébredő tudományi vágy, ugyszintén az ugynevezett «reformatio» is nagy befolyással volt az ifjuság tanítására; amaz képesített, emez pedig ösztönzött arra. A *trienti zsinat* meg lévén győződve a ker. nép és ifjuság alapos oktatásának szükségéről, megrendelte a prédikáczió kivül a keresztyén hit elemeiben való nyilvános oktatást is.⁵ *A tartományi s egyházmegyei zsinatok, a püspöki*

¹ Concilium Arelatense d.: ann. 813. C. 19. — Conc. Moguntin. 813. C. 45.

² S. Thomas: De 10 praeceptis et lege amoris. — De articulis fidei, et Ecclesiae Sacramentis. Op 5. — Expositio orationis dominicae. Op. 7., — Expositio salutis. ang. Opus 8: — Expositio Symboli. Op. 16.

³ Bonaventura: De 10 praeceptis. Op 4. Tom. 7.

⁴ Gerson † 1429.

⁵ Conc. Trid.: «Episcopi etiam, saltem dominicis et aliis festis diebus pueros in singulis parochiis rudimenta fidei, et obedientiam erga Deum et

rendelmények is időről-időre, a trienti egyetemes zsinat eme sub gravi kötelező határozatát a clerusnak emlékezetébe hozták, és minden kitelhető módon annak pontos megtartására sürgették. — Ekkép már általánosságot nyertek a dél-utáni vasár- s ünnepnap i keresztény tanítások, vagyis a templomi katechezisek.

A katechezist legrégebb időtől fogva meg is tartották: a püspökök, pl. Borromaei sz. Károly, Salesi sz. Ferencz, sz. Alphonz; a plébánosok s ezeknek lelkiségédei, — a templomban s később az iskolában is — és a szerzetes papok. Ezek közül e tekintetben különösen kitüntették magukat mind szó mind írásbeli működésökkel a Jézus-társaságiak.¹

A katechetikai tanítás anyaga idő haladtával már most bizonyos szabályszerű rendbe állítatott, de jobbára még most is a régenten szokásos alapra fektetve adatott elő; t. i. symbolum, az Ur imádsága, a 10 parancsolat, a szentségek, a ker. megigazulás és az utolsó dolgok.

A könyv, mely az ekképen rendezett, s minden ker. katolikusknak tudnivaló hit és erkölcsi igazságokat kérdések és feleletek alakjában rövideden magában foglalta, Katechizmusnak neveztetett, a tanítás maga pedig katechezisnek, mely nem egyéb, mint nemcsak az ifjuságnak, hanem a vallásban nem elég jártas megnötteknek is, czélszerű oktatása.

A katechezis tanmódja utóbbi időkben zsinatok, püspöki rendelmények s utasítások által közelebb meghatározottat s megállapítottat.² Minek következtében már nem hiányoztak buzgó lelkipásztorok, s egyéb tudományos egyházi férfiak, kik kiadott idevágó utbaigazi-

parentes diligenter ab iis, ad quos spectabit, doceri curabunt, et si opus est, etiam per censuras ecclesiasticas « Sess. 24. de reform. Cap. 4.

¹ S. Franciscus Xav. — Petrus Canisius — Legujabban: Deharbe etc.

² Benedictus XIII. — Concilium Rom. «Instructio ad facilitandam methodum docendae bene doctrinae christianae. — Synod. Constant. 1609. I. 19. — Synod. August 1610. — Acta Mediolanensia.

tásokkal, *katechetikai segédkönyvekkel újabb paptársaiknak segítségére lenni törekedtek.*¹

Lássuk most *a katechézis IV. és legújabb korszakát, t. i. a XVIII. század utolsó két évtizedétől kezdve.*

Ezen korszakban *az újabb s igen is termékeny sajtó sok új katechizmust, s a hitelemző-módszert tárgyaló könyvet, (Catechetikát) szült, melyek itt-ott, a tartalmat s tanmódot tekintve, a régi hagyomány és ususból eltávoloztak, és egymástól is nagyban eltértek. Az ezen ügyben, főkép Némethonban lábrakapott tulságos s rendetlen buzgalom, és az újabb katechizmusok egyrésze azonban felsőbb és a legfelsőbb egyházi forumnál jóváhagyást nem nyert.*²

Ezért, a mi korunkban, először is a német tartományok lelkes főpásztorai idején lenni taládták, a katechizmusok változatos elágazásának véget vetni, s Deharbe jeles katechizmusát alapul elfogadni, 1848-ban. Kiknek példáját hazánk s más országok püspökei is követték.

A katechizmusra fektetett hitelemzésben *napjainkban örvendetes haladás s kellő buzgalom mutatkozik mindenfelé*³

¹ Bossuet — Michael Schmidt: Methodus tradendi elementa religionis. Bamberg. 1769. — Felbiger: Vorlesungen über Katechisiren Köln 1777.

² Clemens XIII. 1761. Junii 14.

³ Ezen időszakból ajánlható katechetikai művek:

I.

Socher: Anleitung zur Katechetik. 1803.

Overberg: Anleitung zum praktischen Katechisiren. 825.

Overberg: Katechetische Unterredungen. 1847.

Gruber: Katechetische Vorlesungen. 1830.

Gruber: Handbuch der Katechetik. 833.

Leonhard: Theoret—Praktische Anleitung zum Katechisiren. 819.

» » Praktisches Handbuch. 822

» » Religionsunterricht in Fragen und Antworten. 822.

» » Schulkatechesen. 841.

Weinkopf: Wissenschaftliche Katechetik. 824.

Müller: Lehrbuch der Katechetik. 838.

Hirscher: Katechetik, 840.

Schmidt Ferencz: Katechetik. 840.

a tudományok nagyobb kedveltetése s a tanmód általános jobbra fordulásának következtében, mikre az újabb *hazai törvények* is¹ tetemes befolyást gyakoroltak. — Leginkább pedig köszönheti a hittudományi emelkedést *egyházunk főpásztorai* fáradhatlan *buzgalmának*, melylyel meg nem szün-

Fitzga: Schulkatechesen. 834.

Löffler: Schulkatechesen. 848.

Wieser: Anleitung zum Katechesiren. 859

Jarisch: Schulkatechesen. 682.

Zenotti: Schulkatechesen 874.

II.

Schmid: Historischer Katechismus. 851.

Mehler: Katechetisches Handbuch. 856.

» Katechetische Beispiele, Erzählungen und Parabeln. 851.

Ehmig: Katechesen. 853.

» Erklärungen der Evangelien. 854.

» Katechetische Gleichnisse, Beispiele und Erzählungen. 867.

Schuster: Katechetisches Handbuch. 856.

Schmitt: Katechese 874.

Deharbe: Erklärungen des Kath. Katechismus. 861—866.

Leonhard: Christenlehren. 826.

Zwickenpflug: Christenlehren. 841.

Königsdorfer: Christenlehren. 847.

Zinsler: Katechese. Bresanvido után. 852.

Löffler: Christenlehren. 853.

» Die Evangelien, Lectionen und Episteln. 859.

» Die Religion in Erklärungen und Gesprächen. Grätz 825. —

Ennek fordítása Pest 832.

Magyar nyelven:

Katekizmus magyarázata. Fordítás németből Láng után. 800.

Zimmermann: Kikérdő-vallástan. 844.

Mayrhofer: Hitelemzési oktatás. 1850. — Ezen a katechetikai szabályok szerint kidolgozott 2 kötetű munka az előbb szokásos magyar iskolai hitelemzés úttörőjének tekinthető.

Mayrhofer: Rövid oktatás a szent bérmálásról. 859.

» » Vallási próbatéti párbeszéddek. 879.

Mendlik: Katekizmus magyarázata. 859.

Nagy Antal: Hitelemzés példákban. 876.

Keletéri Fonyó Pál. Hitelemzések, 1881. s. a. t.

¹ 1868. évi törv.-czikk XXXVIII. §§. 1. 11. 48.

tek s szűnnek, opportune importune odahatni, hogy a trienti zsinat határozatai értelmében a ker. katolikus ifjuság ne csak a templomban vásár- s ünnepnapokon, hanem hétköznap az iskolában is, a kiszabott napi órákban a hit és erkölcsstanban minden kitelhető szorgalommal alaposan oktattassék.

Ezeknek rövid előadása után — lássuk már most, vajjon „*mi különbség van az iskolai és templomi katechezis között* — tekintve a tanítás anyagát és módszerét?»

E kérdés megfejtése igen megkönnyítették és mintegy magától következik, ha *egyenként tekintetbe vesszük mind a kétféle katechezisnak:*

I. *Hallgatóit;*

II. *Célját.*

I. A katechezis hallgatói.

A. *Az iskolai katechezis hallgatói,* az előbb idézett hazai törvények értelmében:

1. A mindkét nemű ker. kath. gyermekek, életkoruk betöltött 6-ik évétől kezdve a betöltött 12 évig.

2. Az ismétlő-iskola-köteles ifjak és leányok a betöltött 12. évtől fogva 15. évük betöltéseig; ide értve tehát akármily iparosok tanonczeit is.

B. *A templomi katechezisnek hallgatóiról,* a 15 évnél idősb ifjak és leányokról az állam ugyan nem rendelkezik, de *gondoskodnak* azoknak további vallás-erkölcsi oktatásáról az *egyházi törvények,* melyeknél fogva, hogy az ő halhatatlan lelkek kárt ne valljon: kötelesek ők további vallás-erkölcsi oktatás hallgatására vagyis a templomi catechezisre legalább is 18 éves korukig vásár- és ünnepnapokon. délután megjelenni. Annnyival inkább tartoznak ide azok az ifjak és leányok, kik máshonnan jöven, s talán soha iskolába nem járván, a községben most állandóan tartózkodnak; ugmint akiknek vallás-erkölcsi tudatlanságán legsikeresebben segíthet a vasárnapi keresztény tanítás.

De mindezekon kívül a mindennapi iskolába járó gyer-

mekek, de még a ker. kath. szülők és egyéb megnöttek is, jól tudván, hogy ennél jobbat sohasem tehetnek, el szoktak a délutáni isteni szolgálatra s keresztény tanításra járni. Amiért tehát ezek is *mindnyájan a templomi katechezis hallgatóinak tekintendők.*

II. A katechezis célját illetőleg.

A. Az iskolai katechezis célja:

a) Az iskolásgyermeknek — gyenge elméjükhöz képest — a ker. kath. hit- s erkölcsstanról a koruknak megfelelő kellő ismereteket megszerezni, és vallás-erkölcsi kötelességük pontos teljesítésére őket minden kitelhető buzgalommal serkenteni és szoktatni.

b) Valamennyi észbeli tehetségük kifejlődését lehetőképen elősegíteni, és ez által őket a további tanulmányok sikeres folytatására, s a kellő keresztény életbölcse ség megszerzésére képesíteni.

c) Minden iparkodással azon lenni, hogy egyaránt az ész- és szívmevelődés által az Isten s emberek szeretetének, és ez által a valódi földi s majdan mennyei boldogságnak is szilárd alapja megvetessék a gyermekekben.

B. A templomi katechezis célja:

Arra törekedni, hogy az iskolavégzett, de még 18 éven alóli ifjuság, vagyis mindazok, kik a templomi katechezis köteles hallgatóit képezik, az iskolában nyert hit-erkölcsi tudomány s műveltségben mindinkább haladjanak, növekedjenek; hogy tehát rájuk nézve a vallási oktatás kellőleg bővítettessék, szilárdítottassék, az ő jelen koruk s viszonyaikra, és majdani életükre is alkalmaztassék; — hogy ők — de a többi valamennyi hallgatók is — a vallástalanság, erkölcsatlenség, a napjainkban igen is elterjedt hitközönbösség veszélyei, és a gonosz példák ellen biztosítottassanak; — és hogy azok is, kik talán iskolába csak rövid ideig, vagy hanyagul, vagy talán sohasem jártak: ezen — kivált önékik fölötte szükséges oktatásnak minél nagyobb hasznát vegyék.

Miértis a keresztény tanításnak főadata ez: leginkább az értelemre, de amellet az akaratra s szívre is hatni; tehát az előadandókat világosan megmagyarázni, rövid példákkal, történetekkel fölvilágosítani, velősen bebizonyítani; a teendőket meghatározni, és mintegy utat készíteni a keresztény tanításnak életükben való alkalmazására.

III. A katechezis anyaga.

Az előadottakból láthatni, hogy a mindkétféle katechezis anyaga majdnem ugyanaz, t. i. a katechizmusban fogker. kath. hit és erkölcsstan, ama különbséggel: hogy az iskolának minden egyes osztályában, egy év folytán az egész katechizmus végig befejezendő: az egyházi tanításban pedig ez ugyanazon egy évben czélszerűen nem lévén esz-közölhető, (minthogy az egész katechezis ilyféle fejtegetése igen is rövid, száraz s fölületes volna): egyes részek tárgyalandók.

Azonban itt is kettőnél több évre a katechizmus befejezését nyújtani sem helyes sem czélszerű nem volna.

A tananyagra nézve továbbá azon különbség is vagyon a kettő között, hogy az iskolában a katechizmuson kívül rendszeres tantárgyat képeznek az ó- s uj-szövetségi történetek, és a felső osztályban a sz. evangelium fölolvása s magyarázata is, mely tantárgyak a katecheta által annak módja szerint előadandók, értelmezendők, és aztán részletesen ki-kérdendők s alkalmazandók.

A templomi katechezis anyagát a bibliai történetek csak annyiban képezik, a mennyiben a lelkipásztor itt-ott, hol helyén van, a bibliából egyik másik példát, vagy a bibliai történetek egy vagy több szakaszát előadásába, azoknak helyes alkalmazásával, beleszövi.

IV. A katechezis tanmódszere.

Ami a katechetikai tanmódot illeti, erre nézve már nagyobb s valóban lényeges különbség van a szóban levő két-féle katechezis között. Ugyanis:

A. *Az iskolai katechezisben*, hogy az az iskolás gyermekek elméleti tehetségeinek, és az ő kevés s jobbra még hiányos fogalmuknak megfelelő legyen, *nem a figyeleti* (acromaticus), *hanem jobbra a kérdő* (erotematicus) *tanmódszert kell követni.*

Voltak valaha, és talán még most is vannak egyes a régihez szokott egyházi férfiak, kik az iskolai hitelemzésben még jelenleg sem igen tudnak a katechetikai tanmóddal megbarátkozni; vagy mert hosszabb ideig ezen tanmódot kisdedeiknél még meg nem kísérelték, vagy mert a *katechetikai tanmódszert sokratesinek tartják, vagy* legalább is *hibásan annak nevezik.*

E ferde nézetnél fogva azután azt állítják: «hogy az ugynevezett sokratesi hitelemzési tanmód meg nem érdemelt érvényre leginkább azért emelkedett, mivel annak barátjai elfeledték azt, hogy *Socrates*¹ tanítványai nem éretlen gyerkőczök, hanem már megnőtt ifjak valának, valamint azt is, hogy nálunk keresztényeknél nevetséges sőt veszélyes kábaság volna, a szegény kisdedeket kérdéshalmazokkal, mint megannyi tekervényes utakon a hitigazságaink ismeretére vezetni, hová a sz. történetek elbeszélése által röviden s egyenes uton eljuthatunk. Hogy a gyermek az elbeszélés meghallgatására igen hajlandó, és az elmondottak beemlézésére fogékony is, és hogy azért a dajkák jól megválasztott gyermeki meséikkel sokkal nagyobb lélektapintatot árulnak el, mint némely tudós hitelemzők, az ő sokratesi kérdés készülletükkel.» s. a. t.

Ezen kifogások megczáfolására *elég lesz* röviden *érinteni* a híres *Socrates tanmódját*, és azután *leírni a katechetikai tanmódszert*, hogy világosan kitűnjék a kettő közötti különbség.

a) *Socrates többnyire a hibán, a tévelyen szokta oktatását megkezdeni*, és onnan kiindulva tanítványait az igazságra vezetni. *A katecheta* ellenben mindenekelőtt az igazságot mondja ki, vagy pedig tanítványát néhány kérdés által

¹ Meghalt 404.: Krisztus Urunk születése előtt.

annak ismeretére rávezeti, azt kellőképpen megmagyarázza, megfogható érvekkel bebizonyítja, és csak a hol szükséges vagy üdvösnek tartja, figyelmeztet az ellenkező tévelyre s ezt velősen megczáfolja.

b) *Socrates egyedül csak kifejtőleg* (heurette) s sohasem közlőleg (communicative) tanította ifjait, ugymint akiket csak természeti igazságokra akart oktatni s egyedül természeti s polgári erényekre serkenteni; azért is mindeket észből bizonyított be. — *Nem így cselekszik a hit-elemző katecheta* a ker. kath. iskolában, és korántsem szabad neki a kisdetek tanításában így eljárni; hanem követi az igazi czélszerű *katechetikai tanmódszert*, mely minden egyéb tanmódtól különbözik abban: *hogy taglaló vagy összefoglaló, hol kifejtő, hol pedig közlő modorban tanít; de akár az egyik akár a másik tanmódot, használja, mindenkör kérdésenkint halad előre.*

Midőn t. i. a katecheta valamely a *gyermekektől kifejthető fogalmat* akar belőlük kiteremteni, például: Mit tesz hinni, remélni, szeretni, s. t.; akkor rövid kérdések által a fogalom egyes részeire figyelmezteti őket, ezen részeket velők kérdésenkint egybefoglaltatja, kimondja maga a katecheta a fogalom nevét, ezt több gyermek által elmondattja, és az egészről ennek egyes részeire kérdezgetve megy vissza. Nagyobb fölvilágosítás kedvéért mond példát is, a hiányos fogalmat kiigazítja, pl. hogy, aki igaznak tartja azt, amit maga látott vagy tapasztalt, arról mondhatni-e, hogy hisz? s miért nem mondhatni?

A kinyilatkoztatott igazságoknál, vagy a még ismeretlen történeteknél, kellőleg elmondja a kinyilatkoztatás szavait, és ugyanezeket több gyermek által mondatja el; pl. a Szentháromság titkánál. A szentírás egyes szavait taglalja s értelmezi, a sz. titoknak fogalmát kimondja s kifejtőleg tér vissza. Ha pedig az igazság történeten alapszik, pl. az Ur Jézus kereszteltetése; akkor a sz. történetet elmondja, s kérdésekkel segítve, a gyermekekkel elmondattja.

Hogy a *gyermek*ek csak ezen uton s módon nyerhetnek a tudni való igazságokról *világos fogalmakat*, s hogy eze-

ket azután egykönnyen el nem felejtik; hogy e foglalkozásban örömmel járnak el; hogy csak ez által lehet figyelmüket folytonosan ébren tartani; és hogy — ami meg nem vetendő, sőt igenis fontos kelléke a tanításnak, — hogy t. i. a gyermekek csak ekképen tanulnak meg rendesen gondolkodni, elmélkedni, s észszerűleg okoskodni; és végre, hogy minden lelki tehetségeik kapcsolatban fejlődnek ki: azt egyedül csak az tagadhatja, ki a gyermekek oktatásában a kellő katechetikai fáradságot elhanyagolta.

De talán azt mondják némelyek: Boldog Isten! de lassan és iszonyu fáradsággal járna az ilyen oktatás!

Az elsöre a felelet: *Lassan járj, tovább jutsz.* A másodikra: *A fáradságot pedig soha se restelje a tanító, kivált a vallástanító, a pap!* Hogy a katechetika szabályai szerinti rendes hitelemzés a papnak több dolgot ad, hogyszem az egyszerű elbeszélés vagy a katechizmus szavainak puszta magyarázata, ez áll; de áll nemkülönben az is, hogy a lelkipásztorkodás minden ágaiban, *nem kényelem, nem könnyebbség a zsinórmérték, melyhez a pap magát tartsa.*

Szabály szerinti sikeres iskolai katechizálás csak a katechetikai tanmódszer útján eszközölhető, és azért is hiszem, hogy manap azt hazánkban is már mindenki, aki a hajdani «more patrio»-féle hittanításnál jobbat s czélszerűbbet ismer, követi.

Az iskolai katechezisnek egyik tananyaga — mint főnebb említettett — az ó- s uj-szövetségi történelem, és felsőbb osztályokban a sz. evangéliumok magyarázata is lévén: helyén lenni találok, mindkettőnek előadási módszerét ide csatolni.

Az ó- s uj-szövetségi történetek előadásában a katecheta ekkép szokott eljárni:

1. A történetek egyes nagyobb szakaszait egymásután, értelmesen elbeszéli, anélkül, hogy a részleteknek az egészszel való összefüggését előre megmutatná. Ezután a történetnek előadott egyes szakaszait egyik-másik tanítvány által rendesen elmondattja, czélszerű kérdezgetéssel, segítvén őket.

2. Az ő elbeszélése a sz. történelemnek hiven felel

meg. A biblia szövegéhez önkényes toldalékokat nem csatol, tudományos hypothesisekbe, bizonytalan véleményekbe sohasem ereszkedik.

3. Elbeszélési módja olyan szokott lenni, amilyent a gyermekek kedvelnek, t. i. világos, élénk, szemléltető, vagyis az előforduló személyek mintegy maguk beszélnek s cselekednek. Hangja szivélyes, beszédmódja gyermeki, de nem gyerekes, de sohasem is fellengző.

4. Nem minden a bibliában előforduló személyt tüntet elő mint megannyi szentet; mert a törvény elleni cselekvények olyanok maradnak a bibliai személyekben is, és az írás maga sem mentegeti a rossz cselekvényt, a vétket. De azért a katecheta a vétkeket korántsem kárhoztatja, hanem ily esetekben az emberi gyarlóságra figyelmezteti tanítványát.

5. Elhagyja, vagy legfőlebb csak általánosan említi meg mindazt, — főkép az ó-szövetségből — mi a tanítványokra nézve érthetlen, vagy alkalmazhatlan volna. pl. a zsidó nemzetnek elágazásait; annyival inkább marad el mindaz, mi az ő ártatlanságuknak ártalmas lehetne, pl. Loth élet-rajza, Dávid vétke. Szintugy annak tárgyalását is elhagyja, a mi a keresztény elvekkel meg nem egyez, pl. Jefe fogadalmát.

6. A történetek s cselekvények következéseire is figyelmezteti tanítványait, pl. Ábrahám szilárd hitére s fölálló engedelmességére, az egyiptomi József jámborságára stb.

7. Megmagyarázza a zsidónép szokásait, az ó-szövetség szertartásait, ha ez a történetek vagy cselekvények könnyebb fölfogására szolgálhat pl. az ó-szövetségi áldozatokat s egyebet.

8. Elbeszélését igen hosszúra nem nyújtja, hanem egyes szakaszokra osztja, melyek mindegyikét, mihelyest elbeszélte, fölváltva mondatja el a tanítványok egyikével, másikával is. — A katecheta némelykor tanítványainak ítéletét kérdezi a történetekről, valamint azt is, hogy vajjon ők mikép cselekedtek volna hasonló körülményekben, s minő tanulságot vehetnek az elmondott történetekből pl. a kis Sámuel Isten iránti engedelmsége — József testvé-

reinek szivtelensége — a büszke fárizeus s az alázatos vámos imádságából?

9. A csodatetteknél a katecheta tanítványait figyelmezteti, hogy semmiféle ember, sőt mindnyájan az emberek együttvéve sem tehettek s nem tehetnek most sem ilyesmit, pl. midőn Jézus a tenger fölött járt; a vakokat, bénákat, siketeket egy szavával meggyógyította, Lázárt halottaiból föltámasztotta; vagy midőn sz. Péter a sánta koldust lábára állította sat.; valamint arra is, hogy az Isten ezeket azért cselekedte, hogy az emberek ilyeseket látván, higgyenek Jézusban, és hogy ezáltal a ker. hit minél gyorsabban mindenfelé terjedjen.

10. Az egyes ó-szövetségi történeteket összefoglalja és tanítványait figyelmezteti az isteni Gondviselés utjaira s eszközeire, melyeken és melyek által az Isten el akarta érni azt, mire a világ kezdetétől fogva a választott Israel népében az embereket fokonkint előkészítette, t. i. a Messiás születésére.

11. Végre azután tanítványaival észreveteti az ó- s új-szövetség csodálatos szoros összefüggését, melynél fogva egyik a másik nélkül megérthetetlen maradna, minthogy *amaz* sokakban *példázza ezt* pl. Noé bárkája, Izsák föláldoztatása, Melchizedech főpap, az égi manna, a husvétii bárány sat. *vagy egyenesen hivatkozik* emerre Malach. 1, 11. és a többi próféták jövendöléseiben; *emez pedig sok helyen hivatkozik amarra.*¹ Figyelmezteti őket különösen a Messiásról szóló jövendölésekre,² melyek Krisztus Jézusban egytől egyig beteljesedtek. Kitünteti a patriarkák s próféták élő hitét,³ ama boldogtalan utódaik ellenében, kik noha látták s hallották azt, aki nekik meg volt ígérve és megjövendölve; még sem hittek neki, minthogy szívük el vala vakitva.⁴

¹ Matth. 12, 40. — 16, 4. — 27, 35. — Maic. 15, 28. — Luc. 4, 21. — Joan. 5, 46. — 19, 24—30. — Hebr. 1, 1.

² Micheas 5, 2. — Isai. 7, 14. — Malach. 3, 1. (Matth. 11, 10. — Marcz. 1, 2. — Luc. 7, 27.)

³ Joan. 20, 29.

⁴ Marc. 6, 52.

Ami már a *sz. evangéliumok magyarázatát* illeti, a mi időnkben a *katecheta ez ügyben a következő tanmódot követi:*

1. Az egyházilag kitűzött evangéliumot egyik, és ha hosszabb, vagy nehezebb tartalmu, másik tanítvány által is fölolvastatja.

2. Ha az evangélium könnyü és rövid, akkor mindjárt a fölolvadás után annak tartalmát valamelyik tanítvány által elmondattja, és ahol szükséges, magyaráztatja. Ha pedig az evangélium nem elég világos vagy könnyen meg nem fogható, azt a katecheta maga versről versre népszerűen értelmezi, s részletesen kikérdezi a mondottakat. Ez után egybe foglalja maga az egészet s egymásután több tanítvány által elmondattja.

3. Az evangéliumban foglalt hit- és erkölccstanokra az ifjakat figyelmezteti, s azokat egyikkel másikkal kiemelteti, megkérdésvén őket, hogy hol, mikor s mikép kelljen azokat a keresztény embernek, különösen pedig önekik alkalmazniok s gyakorolniok.

4. Ha az evangélium valamely csudát tartalmaz, akkor tanítványait figyelmezteti, hogy mikép, mi végre s mily eredménnyel cselekedte az Jézus.

Ha pedig az evangélium tartalma példabeszéd (parabola), ez esetben a tanítványokat az egymáshoz hasonló tárgyakra figyelmeztetvén, észre veteti a hasonlatosságot, ezt velök kimondattja s az életben több esetekre alkalmazattja: pl. a vetőmag és az Isten igéje; a mustármag és a ker. anyaszentegyház.

5. Előadása népszerű, könnyen megérthető, élénk s szivélyes szokott lenni.

B. A templomi katechezis tanmódozatáról.

Ez, valamint a tanítás anyaga is, már a czél meghatározásánál előlegesen és általánosan kimondattott. Amaz általános szabályokon kívül s különösen a külső alakot illetőleg, a következő eljárás ajánlható a keresztény tanításban:

A tanítási módszer itt tulajdonkép a *figyeleti*, de közbevetve *némelykor a kérdő tanmód* is használtatik.

a) Előrebocsátott rövid bevezetés után, mely a körül-

mények különféleségéhez képest változó szokott lenni, a *katecheta a tanítás tárgyát kimondja*, ezt néhány önmagának tett főkérdésre osztja, melyekre ő maga felel magának. Ez által az előadás kellő világosságot nyer, könnyebben s tartósabban megmarad a hallgatók emlékezetében úgy, hogy aztán a kikérdezendők minden nehézség nélkül felelhetnek a föltett kérdésekre. — Az előadottakból a hallgatók közül *csak azok kérdezhetnek ki, kik* a keresztyén tanításon *megjelenni köteleztetnek*, vagyis azon 18 éven alóli ifjak s leányok, a kik már nem járnak se mindennapi se vasárnapi iskolába.

b) *A kikérdezés* legczélszerűbben *szakonként*, azaz, minden egyes főpont tárgyalása után *történik*. Csak így lehet, a szórakozásra amugyis igen hajlandó ifjúságban a közfigyelmet fentartani, mely, ha a tanító mind végig folytonosan beszél, nagy részben csakhamar kezd lankadni.

c) A köteles hallgatók közül — kivált *kezdetben* a többiek bátorítására — *azokat kérdezi ki*, kiknek értelmes, hangos szavuk van, és a kiktől helyes s jó feleleteket várhat. — A könnyebb kérdéseket a gyengébbeknek, a nehezebbeket jobb eszűeknek teszi föl. Az érveket s indokokat legfőkép a kinyilatkoztatásból veszi, mégis az észből folyókat sem hagyja el. — A felelők közül *senkit meg nem szégyenít*, avagy illetlenül meg nem dorgál. — *Midőn hibás felelet adatik, azt nem úgy, mint az iskolában szokás*, hanem legrövidebb uton ő maga igazítja ki, vagy egyik jártasabb ifju vagy leány által újra mondatja a feleletet; vagy talán egy jeles s bátor iskolai tanítványhoz intézi a kérdést.

d) Az érthetlenül kimondott feleletet hangosan elmondja maga, vagy ismételteti egy másikkal. *Leginkább* pedig *arra törekszik*, hogy a hallgatók az előadott tanokat jól megértsék. De a mellett a katechizmus szavainak betanulását is megkívánja.

e) Tanítás közben a vallásoktató *minden fölhevüléstől óvja magát*. Hivatalának ezen ágában kiváló szelidséggel

szokott eljárni, megemlékezőn Krisztus Urunk ama szavairól: «Tanuljatok tőlem, mivel szelid vagyok és alázkodó szívű.»¹

f) *Beszédmodja* mindenkor egyszerű, de mégis élénk s szabályos, soha sem száraz vagy untató. Itt-ott mérsékelt taglejtés is kíséri előadását.

g) *Vége tanítását többnyire* rövid, az elmondottak teljesítésére serkentő fölszólítással vagy a jövő oktatástárgynak kijelentésével vagy pedig rövid imádsággal fejezi be.

h) A templomi katechezis előadására való igen alkalmas hely ugyan a szószék, úgy mint melyen a jelenlevők mindnyájan láthatják s jól érthetik a hitoktatót, de ennek ellenében áll az is, hogy a szószékről való kérdegetés helyesen nem esik, kellemetlen benyomást tesz, s jó eredménnyel nem igen gyakorolható. Minél fogva is ezen tanítások jobbra az oltárról tartatnak.

Óhajtandó, hogy 1. a keresztény tanítást, míg az egész katekizmus magyarázata be nincs végezve, vagy legalább is egy éven át, ugyan azon egy hitoktató tartsa.

2. Soha senki lelkiismeretes elkészülés nélkül ne fogjon hozzá ezen fontos oktatáshoz, melynek — ha kellőleg végeztetik — igen áldott gyümölcssei lesznek.

Az egész eljárás a sz. helyhez illő komolyságot s méltó mérsékletet tanusítson, és mind az előadásban mind a kikérdezésben szeretetteljes legyen.

3. Fordittassék kellő gond arra, hogy az illető ifjuság szorgalmatosan s pontosan megjelenjék. Minélfogva is a tanköteles ifjúságot, külön osztályozott jegyzőkönyvben, melyben az ifjak s leányok külön külön be legyenek írva, mindig evidentiában kell tartani. Azonban a templomban névsor ne olvastassék, hanem mindenik osztályban rendeltessék két megbízható fölvigyzó, kik az összes tanköteles ifjúságot szemmel tartsák, és az isteni szolgálat után fölíratva jelentésük be azokat, kik a tanításon jelen nem voltak, kikre nézve aztán nemcsak a hitoktató, hanem az általa megkérendő szülők, és az illető előjárók, házi urak és asszonyok

¹ Matth. 11, 29.

részéről is, helyén lesz az opportunus, importunus „*argue, obsecra, és increpa*“ is.

4. Iparkodjék a lelkipásztor, a katecheta, azon lenni, hogy okszerű szelid bánásmódja s *kellemes előadása* által a *korosabb ker. híveket is ezen tanítás hallgatására édesgesse.*

5. Különösen pedig szem előtt tartandó, hogy a templomi catechezisnak — az ugynevezett *keresztény tanításnak* — *hallgatósága*, szoros értelemben véve, *vegyes*, t. i. a kisebb iskolásoktól kezdve az öregkoru hívekig álló legyen; *miértis* fölötte kívánatos, hogy a *keresztény tanítás olyan legyen, melynél fogva* a ker. hallgatók közül *üdvösséges tanulás s lelki épülés nélkül senki se maradjon*, és hogy az illető lelkipásztor sz. Pál apostollal igazán mondhassa: «Mindennek mindene lettem, hogy mindenkit üdvözítsek. I. Cor. 9, 22.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Dr. Matth. Binders Praktisches Handbuch des kath. Eherechts. Für Seelsorger in Kaiserthume Oesterreich. Vierte, mit den neuesten kirchl. und staatlichen Gesetzen in Einklang gebrachte, vermehrte und vielfach umgearbeitete Auflage von dr. Jos. Scheicher, Prof. theol. in St. Pölten. Mit bischöfl. Approb. Freiburg. Herder 1891. 8-r. 530 l. Ára 6 Mk.

Akik t. olvasóink közül elteszik a M. Sion évfolyamait, felüthetik az 1888-i kötetnek 135. lapját, s ott meg fogják találni bő ismertetését a Scheicher által kiadott Binder-féle házasság-jog *harmadik* kiadásának.

Eme *negyedik* kiadás ismertetésénél tehát jóformán csak ismételnünk kellene mindama dicséreteket, melyekkel az akkori recensens a mű jelességeit, nevezetesen gyakorlati hasznavehetőségét kiemelte. A kiadó ugyan azt mondja már a czimlapon, hogy ez új kiadást «öszhangzásba hozta

a legujabb egyházi és polgári törvényekkel,» hogy továbbá «bővítette (a mult kiadás csak 458 lap volt) s sokszorosan átdolgozta» azt: de ezek az új törvények, bővítések és átdolgozások jobbra a katonai nősülési engedély körül forognak, melyeket itt nem szükség külön méltatnunk, miután az illető szabályok az egyházmegyei körlevelekben ugy is esetről-esetre tudomására hozatnak a lelkészkedő papságnak. A könyv lényege, nevezetesen azon témák, melyeket nemcsak az osztrák, hanem a magyar papság is hasznára fordíthat a gyakorlatban, (mert Ausztriában tudvalevőleg az egyház törvényein kívül a polgári codex szabványaival kell a papnak számolnia minden egyes esetnél) — a régi, helyes és könnyen érthető modorban vannak adva.

Főczélja a kiadónak, saját szavai szerint: nem az volt, hogy tudományos, akademikus értekezéseket nyújtson, hanem, hogy lehetőleg röviden praktikus utbaigazitással szolgáljon a lelképásztornak. És ez, meg a kiadások gyors egymásutánja ajánlja a könyvet legjobban.

F. Sz.

*Káldi válogatott egyházi beszédei. Bevezetéssel és szó-
tárral. Szerkesztette Bellaagh Aladár középiskolai tanító.
Budapest. Franklin-társulat. 1891. 8-r. 300 l. Ára 1 forint.*

Ugyanaz a szorgalmas főgymnasiumi tanár, vagy, amint ő magát erős puristaként nevezi «középiskolai tanító,» aki két évvel ezelőtt a nagy Pázmány egyházi beszédeiből válogatott ki tizennégyet, hogy azokban irodalomtörténeti szemelvényeket adjon a «jeles írók iskolai tárába,» — ugyanaz most a híres bibliafordító jezsuitának, Káldinak, Pázmány jeles kortársának prédikációiból szemelt ki tizenötöt, és azokat csinos kötetben tette közzé.

Nagyon érdemes munkát végzett, az bizonyos. Régi jeles prózairóink oly kevéssé hozzáférhetők; az a remek, magvas magyar nyelv, amelyet elődeink a XVII. században beszéltek, olyannyira ismeretlen a mai nemzedék előtt,

hogy dicséretreméltó minden oly fáradság, mely ama kor-
nak termékeit megóvja a teljes feledtetéstől.

Káldi beszédei különben is, úgy tartalmuknál, mint formájuknál fogva kiváló becsüek. Meglátni bennök, mily gazdag volt a magyar nyelv már két évszázal ezelőtt is, — de azt is észre lehet venni olvasásuk közben, mennyi törölmetszett, jó magyar szó és szólásmód veszett ki azóta nyelvünkől, a mult század végén vivott nyelvújítási harcok tüzeben.

Hogy e tanulságot annál kézzelfoghatóbbá tegye: a kiadó hiven ragaszkodott az eredeti szöveghez, csupán némi oly módosításokat tett a helyesíráson, melyek a mai olvasóközönség igényeinek szempontjából mulhatlanul szükségeseknek látszottak.

Csak olvassák is minél többen e beszédeket, — és a papok használják fel a szószéken is a fáradhatlan, buzgó magyar jezsuitának fenkölt gondolatait. Talia nunquam veterascunt.

Dr. Kereszty Viktor.

A katolikus ifju a divatos világban. Levelek egy ifjuhoz. Irla Egger Ágoston szt.-galleni püspök. Fordította Szecsey Ferencz. (Különlenyomat a Kath. hitvédelmi folyóirat 11. évfolyamából.) Pozsony, 1890. 8-r. 44 lap. Ára 15 kr. (Kapható a kath. hitvédelmi folyóirat szerkesztőségében Pozsonyban, vagy a fordítónál, Felső-Thúron, Hont-m.)

Ezt a kis füzetet küldötte be nekünk a fordító, hogy azt felemlítsük, és érdem szerint ajánljuk. Nos tehát, egész nyugodtan, és bátran ajánlhatjuk, első sorban a katolikus legényegyleteknek. Legjobb lenne, ha ezek elnökei tömegesen rendelnének a füzetből, s a példányokat a tagok közt szétosztanák; mert bizony-bizony nagyon ezeknek való üdvös intelmek foglaltatnak a könyvecskében az önismeretből, a hitbeli bátorságról, a hithűségről, a templomba járásról stb. stb. — A fordítás is jó, legfőlebb a «kedvesem»-

féle megszólitás ellen lehetne kifogást tenni, mint amely a magyarban nem felel meg a német «mein Theuerster» s ilyes kifejezéseknek.

K. V.

Lehrbuch der kath. Katechetik, von Fr. X. Schöberl, bischöfl. geistl. Rat und Dechantpfarrer. Kempten, Verlag der Kösel'schen Buchhandlung. 1890. 8-r. XX. 664. Ára ?¹

Fiatal, tudós tanár, a «Magyar Sion»-nak egykor szorgalmas munkatársa volt az, ki tőlem egykor kérdé: Igaz-e, hogy a falusi pap nem foglalkozhatik tudományokkal? Mosolyogva viszonzám: Miért e kérdés? Mert, válaszóla, némelyek ezt mondogatják. Ezen állítás tulzó; volt válaszom.

Igaz ugyan: «Vae soli!» Igaz, hogy Goethe szerint is: „*Mit andern kann man sich belehren*, — Begeistert wird man nur allein»; a falusi pap pedig magára van hagyatva. Az ész hasonló a gyémánthoz, mely teljes fényben csak úgy ragyog, ha más gyémánttal jó hosszadalmas surlódásba. A koronás irónő, Carmen Sylva is mondja: «Az ember nem lehet szellemes, hacsak azok, kik környezik, nem birnak szellemmel.»

De hát itt a könyvek, a falusi papnak is vannak könyvei! — «Habet nescio quid latentis energieas viva vox et in aure discipuli de authoris ore transfusa fortius sonat...» (Sz. Jeromos.) Az élöszót nem képes könyv pótolni.

Vannak könyvei? E tekintetben is, a falusi van hátrányban; nem állnak könyvtárak rendelkezésére. Ámbár, elismerem, több hasznunk van abból, ha egy könyvet ismételve forgatunk, mint ha sokat össze-vissza olvasunk. Ugy vagyunk a sok könyvvel, mint Aesop gyereke a mogyoróval, melyet a szüknyaku edényből *tele marokkal* akarván kivenni, nem birt; mert a ki sokat markol, keveset fog.

¹ Azóta már magyarul is megjelent Tóthfalussy Béla fordításában, s mi szívesen ismertettük volna egyuttal a fordítást is, ha az nekünk beküldött volna. — *Szerk.*

A falusi pap, eltekintve hivatalos teendőitől, a tudomány és kenyér közt «divisus est.» A májusi fagyok alkalmával a városi előveszi téli felöltőjét és védve van; a falusíró épen e fagy huzza le a kabátot és didereg; (t. i. elfagy termése, nem lesz kabátja.) Folyton utána kell néznie a gazdaságnak; mert máskép felkopik az álla.

Mindazáltal a falusi pap is többé-kevésbé művelheti a tudományt, sőt ha nála tehetség szorgalommal párosul, vezérszerepet is vihet; vajjon nem ilyen volt-e Ipolyink? Az országban minden művelt ember ismeri a nagy hellenista, a «kazári pap» nevét; a fiatal apari plébános Európaszerte ismert régész; s hogy a mieink közül is említsek valakit, van Kmetynk, a párját ritkító fűvész, ki néhány uj rózsafajt is fedezett fel, melyek tőle nyerték nevüket. Amivel azt is bebizonyította, hogy a tövises lelkipásztori téren is lehet rózsát találni.

Tehát azon állítás, hogy a falusi pap tudományyal nem foglalkozhatik, csak sz. Jeromos azon mondását igazolja; «Negligentiae semper excusatio socia.»

Falusi papok közé sorozom Schöberlt is. Igaz, hogy az előszó Laibstadt-ból van keltezve; de biz az csak afféle Krähwinkel; mert míg terjedelmes német lexiconom a másodrendű magyar mezővárosokról elég kimerítően ír; Laibstadt-nak hírét sem hallotta.

Szerzőnk megírta a kath. hitelemzés történetét, tárgyát, módszerét. Az elméletiekben, falusi pap volta daczára, kiállja a versenyt tudós, egyetemi tanárokkal, sőt egyik-másiknak tévedését is elkerüli: a gyakorlatiakban pedig épen mert falusi pap, nem egyben azokat felülmulja.¹

Három részre oszlik műve. Az I. részben tárgyalja a hitelemzés történetét kezdettől napjainkig. Az első, legnagyobb, isteni hitoktatóval, minden hitelemző eszményével, Kr. Urunkkal kezdi. Áttér az apostolokra, kik tanítván a nem keresztényeket, két irányban működtek: iparkodtak 1) hívökké tenni a hitetleneket (*Missionspredigt*); 2) a ke-

¹ Majdnem félszázada működik a lelkipásztorokodás terén.

resztséghez előkészíteni azokat, kik a hitet elfogadták (*Taufkatechese*). Péter pünkösdnapiján az egybegyűlt zsidóknak bizonyítá, hogy Kr. Urunk feltámadt s hogy ő az ígért Megváltó; ez volt a *hitléritő-beszéd*. A kik bűnbánatra gerjedve, hívő szívvvel kérdezték tőle: mit cselekedjünk? bővebben lettek oktattva, a keresztség felvételéhez előkészítve, — katekizálva; ez volt a *hitelemzés*.

Már az apostolok idejében voltak kateketák; v. ö. Gal. 6, 6. A leendő keresztények kézfeltevással lettek a keresztelendők sorába felvéve; bűjtöltek, imádkoztak (s velők a hivek), hogy a régi embert levetkezzék, az ujba öltözzenek; így történt sz. Pállal. (Ap. csel. 9.) A hitelemzés tárgya volt a Hiszekegy (hit), a parancsok (Isten és felebaráti szeretet parancsa, valamint a tiz parancs), a malaszteszközők (ima, különösen Miatyánk; a szentségek lehetőleg szemléltetvén: a liturgia alapján).

Az egész I. résznek épen ez a célja, hogy történetileg kimutassa, miszerint az egyházban a hitelemzés mindenkor e három (hit, parancsok és malaszt-eszközők) körül forgott; tehát most is ezeket kell a hitelemzésnek felölelnie. Téves némely protestáns azon állítása, miszerint a régi egyházban nem tanították a 10 parancsot; sőt ellenkezőleg az oly általánosan ismert volt, hogy «plerumque mendicus unum nummum petens ad ostium tibi praecepta Dei cantat.» S. Aug.

Legyen szabad itt az ismertést félbeszakitnom s két megjegyzést koczkáztatnom. Véleményem szerint igen téves a szerző azon állítása, mintha a keresztelendők azon szokása, mely szerint némely egyházaknál bűneiket a püspöknek megvallották, a sz. iráson alapulna. (122. l.) Ker. sz. János mondotta: Tartsatok bűnbánatot és keresztelkedjetek. Szent Péter mondotta: Tartsatok bűnbánatot és keresztelkedjetek. E kettőt egybevetve szerző így okoskodik: János hivei keresztség előtt bűneiket is megvallották; tehát Péteréi is! Bűnbánat és gyónás nem egy. — Ap. csel. 2, 15 és 2, 41. szerint félnap alatt mintegy 3000 embert kereszteltek az apostolok, azt nem mondja, hogy előbb őket meggyóntatták; nem is lett volna erre idejük.

A második, min meg is botránkoztam, azon ismételt kifejezése (22. lap. v. ö. 303. l.): «Die Armen im Geiste sind die Rudes.» Ha a tudatlanok a lelki szegények, kiket Kr. Urunk boldogoknak mond: akkor mire való a katekezis? minek a kateketika? akkor hagyjuk őket békében! legyenek tudatlanok, de boldogok! Minden kis exegesis megmondja, kik a «lelki szegények.»

A középkorban általános lett a gyermekek keresztelése; ezzel a hitelemzés módszere megváltozott. Az ó-korban főleg pogányok lettek általa előkészítve a kereszttséghez, (bérmálás és áldozáshoz is); most a hitelemzés céljává a jó *gyónás* és a jó *áldozás* vált. A középkorban is voltak megtérítendő pogányok, az egyház ezeket is tanította, keresztelte; azonban a társadalmi viszonyok folytán kevesebb előkészülettel kellett ezeknél beérnie. A gyermekek hitoktatásában részt vett a ker. család, a keresztszülők, főleg azonban az iskola. A zsinatok folyton sürgetik, hogy a kolostorok, plébániák mellett iskolák állitassanak fel, hol a gyermekeket tanítsák a hit elemeire s egyéb hasznos tudnivalóra. A IX—X. században Angliában minden szabad ember gyermeke írni és olvasni tudott. Vajjon tud-e napjainkban, az iskolakényszer korában? Az imákat a tehetségesebbektől nemcsak anyanyelvükön, hanem az egyház nyelvén is megkivánták.

Böven foglalkozik szerző a középkori kateketikus művekkel. Szerkesztésökben főleg abban ütnek el a mi katekizmusainktól, hogy azokban a tanuló kérdez s a tanító felel.

A középkor módszere volt: «A katekizmust szóval előmondották, utánmondással beemlézték, szóval, írásban s képpel megmagyarázták, s azután gyakrabban, különösen gyónáskor kikérdezték.»

Az *ujkorban* igen fellendült a kateketikai irodalom. A XVI. század a katekezis fénykora. Mint egyéb ágakban, úgy a kateketikában is a jezsuiták tűntek ki. A nagy szellem, Bellarmin, a pápa parancsára irt katekizmust, mely Rómában, utóbb egész Olaszországban előiratott; sőt a propaganda hittérítői is ezt használják. Canisius katekizmusa Eu-

rópa nagy részében a legujabb időkig általános használatnak örvendett.

A XVIII. század a kateketika legszomorubb korszaka. A rationalista irány befészkelte magát sok helyen a módszerbe, sőt némely írónál a tárgyba is.

Néhány lelkes férfi, kik közt Gruber, kivált Hirscher említendő, e század harmadik tizedében nagyot lendített a kateketikán. Ámbár Hirscher elve, hogy csak a nagyobb fiúk tanítandók katekizmusra, a kisebbek *csak* bibliára, téves. Maga belátta tévedését, midőn később a kisebbek számára is katekizmust irt.

A pálmát e században is jezsuita — Deharbe ragadta el a többi író elől, kinek katekizmus meghódította a világot; úgy látszik, hogy jobban van elterjedve mint volt Canisiusé és Bellarminé.

A vatikani zsinaton, 1870., a katekizmus ügye is szóba került. A pápa Bellarminak akarta elfogadtatni a világ püspökeivel; Ketteler, a német püspökökkel Deharbét pártolták. A zsinat el lett napolva, mielőtt ez ügyben határozhatott volna.

II. rész. A katekizmus eszméje és szervezete.

A hitelemzés története mutatja, hogy tárgya e négyből áll: hit, parancsok, szentségek és ima. A hit a Hiszekegy, a parancsok a tiz parancsolat, az ima a Miatyánk alapján. Óriásilag tévedtek, kik ujjab időben katekizmust akartak írni Hiszekegy, tiz parancsolat, sőt Miatyánk nélkül.

A katekizmus tanítókönyve a hitelemzőnek; tanulókönyve a gyermekeknek. Kérdések és feleletekből álljon, «így lesz megszegve a kenyér a kisdedeknek.»

(Érdekes, hogy Luther katekizmusában a X *parancsolat van elől*, csak azután következik a Hiszekegy. Hogy lehet ezt a «sola fides» elvével megegyeztetni? kétségkívül Luther sem tudná megmagyarázni.)

A *bibliáról* téves a nézet, mintha csak Luther óta képezné a tanítás tárgyát. A Constit. Apost. parancsolják már, hogy a hitujoncz bibliai történeteket is hallgasson. A középkorban a 980. év körül irt «Ecloga Theoduli» szol-

gált kézikönyvül a bibliai történetek tanításánál. Szerzőnk kárhoztatja ama túlságot, melybe némely különben jeles férfiak estek, midőn a katekizmust a bibliába olvastották, mint pl. Fleury, Catechismus historicusában tévé. A bibliai történetek a katekizmusnak csak *segéd-tantdrnya*. „*A hit-tanítás alapja és központja a katekizmus*“; mondja dr. Knecht.

A hitoktatásnak központinak (concentrisch) kell lennie. Mindig ugyanazt, de mindig teljesebben kimerítőbben! Így válnak a tanultak vérré! Azért a szerző, ki a bajor viszonyokat tartja szem előtt, nem helyesli, hogy a tanítóképző-intézetekben tudományos szerkezetű tankönyveket használnak a legjobban megfelelő nagy Deharbe helyett, melyet a bajor püspöki kar ezen intézeteknek valóban elő is irt. Hasonló okból helyteleníti, hogy a gymnasiumokból a katekizmust kiküszöbölték; még rosszabb, hogy tudományos módszerű könyvekkel helyettesítették. A végeredmény az, hogy ezeket meg nem értik, meg nem tanulják; a katekizmust pedig ezalatt elfelejtik.

A *III. a módszertani rész*. A hitelemző mint tanító előbb maga *tudja* és *cselekedje* azt, amit tanít. Ne csak az értelemhez, hanem a szívhez, az akarathoz is szóljon. Nem érdemli meg a hitelemző nevet, ki csak az értelmet gazdagítja ismeretekkel. «*Quidquid narras, ita narra, ut ille cui loqueris, audiendo credat, credendo speret, sperando amet*»; s. Aug.

Praktikus természetének megfelelőleg szerző e részben ismét egy-két kidolgozott hitelemzést közöl. Ezek egyikében 535. lapon megütköztem e kifejezésén: «*Jesus betet mit lebhafter Erkenntnisz seiner Unwürdigkeit.*» Azt hiszem e kifejezés legalább is «*piarum aurium offensiva,*» ha nem rosszabb.

Azután elmondja miképen készítse elő a hitoktató tanulóit a szentségek méltó és buzgó felvételéhez. Itt főleg gyakorlatiakkal foglalkozik, igen helyesen s éppen ezért alig fog valaki találkozni, ki valamiben ezek olvasása által, ne okulna.

Téves azonban állítása a 618. lapon: «*Fällt ihnen (den*

Kindern) nach der Beicht noch etwas ein, so dürfen sie, wenn sie nicht ganz genau wissen, dasz das Vergessene eine schwere Sünde ist, ruhig zur h. Kommunion gehen ...» Akár volt halálos bűn, akár nem, amit az ember a szent gyónásban önhibáján kívül megvallani elfelejtett: mehet «ruhig zur h. Kommunion.» Hiszen a 628. lap helyesen mondja: «Hat man in der letzten Beicht eine schwere Sünde vergessen und ohne Schuld ausgelassen, so war die Beicht gültig ...»

Spuller Gyula.

Die Sprachkunde und die Missionen. Ein Beitrag zur Charakteristik der älteren kath. Missionsthätigkeit. (1500—1800.) Von J. Dahlmann S. J. Freiburg. Herder. 1891. 8-r. 128 l. Ára 1.70 Mk.

Dahlmann e művében azon kérdéssel foglalkozik: mit köszön a nyelvtudomány a kath. missióknak? Oly kérdés ez, melylyel szemben hál' Istennek, most már nincs elfogultság. A művelt, indifferens világ is azt hirdeti, amit Müller Miksa, a híres oxfordi nyelvtudós mondott: «a misszionáriusok serege, mely a földet ellepi, legczélszerűbb gépezetnek bizonyul a különféle, tudományos ismeretek összegyűjtésére. Önök, missionáriusok, vannak hivatva arra, hogy a tudomány úttörői legyenek.» A legujabb korban «akár az «amerikanisták» akár az «orientalisták,» akár más barbárnevezetű, de a modern tudomány színvonalán álló társulatok gyűlései nagy elismeréssel szólnak a missionáriusok nyelvtudományi dolgozatairól s az általok elért eredményekről. E divat hatása alatt a bibliothekák és archivumok porlepte lim-lomjából előhozzák a múlt s a 17-dik századbéli hithirdetők kiadatlan kéziratait s az elfogult «fölvilágosodás»-nak, mely mindezt ignorálni iparkodott, nem igen kecses bókokkal szolgálnak. A kath. missionáriusok a pogány világ összes nyelveinek tanulmányozásában elsőrangú érdemmel bírnak; igaz, hogy ez náluk csak eszköz és nem cél; —

de ha a tanulmányozást valóban siker koszoruzza, ezen a szándék semmit sem fog változtatni.

A szerző csakis a kath. missiókról szól; ezzel azonban nem akar elzárkózni a protestáns missionáriusok nyelvészeti érdemei elől. Morrison, Medhurst, Hardi valóban sokat értek el. Érdekes Morrisonnak ötlete, aki a missiók előmozdítására általános filológiai társulatot akart alapítani «Universal philological Society» a missiók fölségélyezésére!... így lehetne alapítani «földrajzi,» «embertani,» «ethnologiai,» «kereskedelmi» társulatokat a missiók emelésére. E társulatok bő kárpótlást találnának áldozataikért a missiókból rájuk háruló s részletes céljaiknak szolgáló haszonban. A missiókra szükséges szellemet, önfeláldozást semminemű társulat pénze sem teremtheti elő, de méltányos, hogy a missióknak «szellemi» törtetését a társulatok legalább segítsék.

A kath. missiók üdvös befolyása a nyelvészetre oly nagy, — a grammatikába, lexiconokba, fordításokba merülő tanulmányozás oly mély, hogy azt bizony kimerítőleg méltatni, egyrészt lelketőlő másrészt a nagy közönség számára hálátlan munka volna; de úgy, amint azt a szerző teszi, azon határok közt s azon általánosságban s a fölös részletezés untató hosszadalmasságának elkerülésével, műve a nagy közönségnek való. Sorba veszi Indiát, Chinát, Japánt és Amerikát, — ez utóbbi hosszú fejezet tulságos sok nyelvre és nyelvjárásra terjeszkedik. Legérdekesebb a chinai nyelvészethez a missiókhoz való viszonya, s ezeknek a «sinológiára» gyakorolt befolyása. Számtalan apró, történelmi adatot találunk a fejezetekbe beleszöve; — a nyomdák felállítása, a nyomtatványok minősége, a kéziratok sorsa, a könyvtárak alapítása és szaporodása élénk világot vet a missiók nyomában járó művelődésre. A múlt század barbarizmusa, mely a szabadkőmivesség kegyetlen zsarnokoskodásával az amerikai missiókat tönkre tette, — ugyanakkor az összes művelődésre mérte halálos csapásait; protestáns utazók könnytől ázó leírásai, melyek a helyszínén, az elhagyott épületek penészszagának, a könyvektől megfosztott hosszú, üres állványoknak, — s a kéziratok foszlányaiért

patkányokkal, skorpiók és százlábukkal folytatott harcoknak benyomásai alatt irattak: adnak, gyanusíthatlan fogalmat a pusztulásról s azon károkról, melyek a «fölvilágosult» szabadkőmivesség gyűlölete révén a kereszténység ellen, — a tudományra háruhtak.

Valóban «veritas liberabit vos»; még az olyan tökéletlen s vagy tán jobban mondva, befejezetlen «veritas» is, milyen az emberi tudomány részletekre ereszkedő elágazása. Ily művek, milyen az itt ismertetett, utat nyitnak a tudós, magas körök nézeteinek a missiókról, méltányos jóakaratot öntenek a nagy közönségbe fejlődésük iránt. Az ember elismeréssel adózik azon fölemelkedettségek, azon elfogulatlanságnak, melylyel a missiókról az épen nem katolikus tudósok is beszélnek. «Mielőtt a «barbár» szó helyére,» ugymond Müller Miksa, «a «testvér» szót ültették, mielőtt a népek mind azt a jogot kivívták, hogy egy nemzetség tagjaiul, egy család gyermekeiül tekintessenek: addig hiába keressük a nyelvtudomány kezdetét. E változást a kereszténység eszközölte . . . A kereszténység leszakította a választófalakat a zsidó és pogány, a görög és barbár, a fehér és a fekete közt . . . Kereszténység nélkül nyelvtudomány nem keletkezhetett volna.»

Haladjunk így tovább. A valódi tudomány méltányos érzületre, kölcsönös becsülésre vezet. Törjön magának utat az igazság! Az Isten szelleme termékenységének sajátos jellegeit mindenre rásüti, ami hatáskörébe kerül, — népre, műveltségre, haladásra, melyek nemesítésének hathatós és boldogító tényezője, — s a nyelvre is, melyről az mondatik, hogy «Spiritus Domini replevit orbem terrarum et hoc quod continet omnia, scientiam habet vocis.»

Dr. Pethő.

A Palásthyak. Kiadja Palásthy Pál sareptai fölszentelt püspök, esztergomi kanonok. II. kötet. 646 lap. Nyomatott a „Hunyady Mátyás» intézetben Budapesten.

Nem kimélve fáradságot, költséget, folytatja nagynevű egyházi írónk ezt az ő általunk az I. kötet megjelenésekor is érdem szerint kiemelt kegyeletes munkáját. Ősi nemes magyar családjára vonatkozó okmányoknak 1528—1676. évekre eső részét közli a munkás főpap a II. kötetben, mint zajtalan de pozitív értékű tevékenységének legujabb gyümölcsét.

A 780 okmányból képét állíthatjuk elő a magyar családi élet változatos multjának erkölcsi, vagyoni s egyéb vonatkozásaiban, melynek tanulmányozása nélkül nemzetünk politikai, gazdasági fejlődéséről s társadalmi életéről csak hézagos, fogyatékos fogalommal fogunk birni, lévén az egyes családok mind meg annyi szervei a nagy nemzettestnek.

Ezenkívül az igazi magyar, mert magyar életből kifejlett közjogunkat, a közigazgatás és igazságszolgáltatás koronkinti állapotát, a vármegye, e magyar specialitás fokozódó jelentőségét is elének tárják a közölt okmányok, melyeknek kül- és belháboruink alatt sokszor nagy áldozatokkal járó megőrzéseért a káptalanokat és monostorokat mint hiteles helyeket a magyar nemzet hálája méltán megilleti.

A *nyitrai* és *honti* Palásthyakról szóló ez okmányokat lendületes előszó előzi meg néhány az okmányokból kiragadott esemény rajzával, s tájékoztató prolegomenákkal, utánuk pedig 15 lapra terjedő személy- és helynévmutató és hat, részint a Palásthyaknak, részint pedig a rokonsági és sógorsági családoknak nemzedékrendi táblája következik.

Dr. Horváth.

Sajtó-hiba. Márcziusi füzetünkben a «Róbert mester esztergomi érsek» czimű czikk végén, a 205-ik lapon a felső sorokhoz való jegyzetek a szedő tévedéséből kimaradtak, miért is azokat a következőkben ide igtatjuk:

¹ Mon. Strig. I. 266. és Fej. u. o.

² U. o. I. 274.

³ Balits. i. m. II. 1. 304.

⁴ U. u. 304; Horváth. i. m. I. 376.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Hazánkban a lefolyt hónapban a kath. közélet terén első sorban a kath. tanítók nagygyűlését előkészítő bizottság buzgó és körültekintő tevékenysége vonta magára figyelmünket. Midőn a felekezetenélküli, az emberiséget, különösen a gyermeksereget Istentől elszakító u. n. kulturális egyletek gomba módra támadnak sz. István országában, s az új pogányság új és új szervezettel, új és új, de mindig pogány keretben lép fel, pogány nézeteket és erkölcsöket terjesztve magyar nemzeti eszme gyanánt: akkor csak örülni tudunk, ha végre valahára a kereszt zászlaját is látjuk lobogni, s a harcot a világmentő elvek érdekében, szolgálataiban is megindíttatni. Nem kérdem én, erős kezekben van-e a zászló; tudom hogy nekem csakis e zászló alatt kell és lehet küzdenem, azért alája sietek, hogy mulasztás részemen ne legyen. Így tesznek azon kath. tanítók, kik az előkészítő bizottság által meghivatva főpásztoraik engedélyével a kath. tanítók nagygyűlésére jönni fognak. —

A D. T. K. E. alelnöke ellen még mindig foly a küzdelem a kath. lapokban, sőt megkezdődik az már a társadalmi téren is. A győregyházmegyei locsmánderület papsága együttes nyilatkozattal sujtja a kath. hit és papság nyílt ellenét. A «kerületi papság» — mondja többi között a nyilatkozat — «ugy mint eddig, ezután is fog ugyan hivatásszerűen és törhetlen hazafias lelkesedéssel közreműködni a nemzeti kultúra terjesztésén, de mint szövetséges a mondott egyesület keretein belül csak akkor, ha annak vezénylete Beksits urnak személyéhez többé semminemű vonatkozásban állni nem fog.» Mi már a D. T. K. E. egyesületről többször fejeztük ki véleményünket, azt ismételni feleslegesnek tartjuk; azt azonban ujjal hangsúlyozzuk, hogy nemcsak Beksits ur ellen, de minden Beksits-féle ur ellen is kell sikra szállnunk, még ha Beksitsizmusát nem oly nyíltan

üzné is, mint a D. T. K. E. mostani alelnöke. Quid Christocum Belial? Mit keresünk mi ott, ahol Beksitsek nem mondom alelnökök, de csak tagok is lehetnek? A hit szolgálai nem valók a felekezetenküliek szekere elé igavonó baromnak, de még a hiveink sem. Igazi vallás nélkül nincs igazi műveltség, tehát művelődés sem, legyen az magán- vagy közművelődés. —

Megdöbbenéssel olvashatták a katolikusok a lapok ama híré, mely szerint a *Magy. Allam föszerkesztöje* szabadkőmives, 1874. febr. hó 2-án vétetvén fel a györi «Kisfaludy Károly» páholyba; s miután elbocsájtatását máig sem vette ki, mint szabálytalan testvér még ma is a szövetséghez tartozik. Napi lapjaink közül leginkább a Független Ujság szörnyüködött e hirre. «Hát ez már — így ír — netovábbja mindannak, a mit korunk kétkulacsosságában, elvtelenségben, erkölcstelenségben produkál. Ez már annyi, mint beférközni a templomba, kilopni az örök lámpából az olajat és azután leborulva imádkozni a Miatyánkot, forgatni ég felé a szemeket. Pusztá haszon, pusztá nyereségvágy kedveért előbb megszegni hitelveit, s *azután megszegni a szabadkőmivesi* esküt stb.» A kit leleplezni vélték, *nyilatkozott* lapjában, hogy igen is *volt szabadkőmives*, de csakhamar az éjjeli bandából ki is lépett. Mi Dr. Hortoványi ur nyilatkozatát a katolikusokra nézve teljesen megnyugtatónak tartjuk; mert habár őt a szabadkőmivesek magukénak vallják is, nem övék, és pedig nem azon órától fogva, *melyben az egyháznak eleget* tett, akár kérte a szabadkőmivesektől elbocsájtatását akár nem. A mi a szabadkőmivesi eskü megszegését illeti, erre az a megjegyzésünk, hogy oly eskü, mely bünre kötelez, semmis.

A két protestans felekezet közalapja javára a kormány nyereség-kölcsön-kötvények kibocsátását engedélyezte. Ezenkívül a reformatusok csurgói főgymnáziuma 4000, a miskolci 3500, a szepsi-szentgyörgyi 1890/1-ik évre 4000, 1891/2-re 4800, a szászvárosi pedig 10000 frt rendes államsegélyt kap; általános beruházásokra a halasi gymnasiumnak 8000, a pápainak 10000, a csurgóinak 8000, a mis-

kolczinak szintén 8000 frtot tett folyóvá a közoktatásügyi miniszterium. Mindezekkel a kedveskedésekkel meg van elégedve a reformatus konvent; csak az bántja, hogy a kath. lelkészek 4 mondd négy gyermeket megint elkereszteltek törvénytelenül. Mennyit kereszteltek el tőlünk az ő lelkészeik persze *törvényesen*, azt felsorolni a gravamenes bizottságnak nem jutott eszébe.

Az Österr. Revue írja, hogy Franki Antal jeles zágrábi egyetemi tanárt egyszerűen megfosztották cathedrájától pusztán azért, mivel a bécsi nunciatura felhívására Horvátország valláserkölcsei állapotáról felvilágosítást adott. Spevec tanár ugyanezen lap szerint taníthatja szabadon, hogy Krisztus soha sem létezett, de azért haja szála sem görbül meg a zágrábi egyetemen.

Németországban sőt azon túl is sok port vert fel az a magában csekélynek látszó körülmény, hogy Vilmos császár az idén nem gratulált Bismarcknak névnapjára. — A porosz Kreuzzeitung haragszik, hogy evangélikus hercegnő alig tud menni orosz nagyherceghez nőül anélkül, hogy hitét meg ne tagadná; s utal a Habsburg és Bourbon házak női tagjaira, kik ilyesmire soha sem valának rávehetőek.

Olaszországban belátják, hogy Crispi kellenél messzebb ment az egyház elleni merényletekben. Az opere pie törvényt revisio alá veszik.

Chinai levél. Érdekelni fogja olvasóinkat a csaknem mindnyájunk által ismert P. Üрге Ignác lazarisita hittérítőnek egy levele, melyet nem sokkal Chinába visszaérkezte után intézett egy esztergomi kanonokhoz. Elhagyva az egészen magán jellegű részeket, közöljük a levelet.

Khina, Tso-fou-pang, 1891. január hó 17.

Az Ur Jézus kegyelme legyen velünk mindenkor!

.....
 Hogy sikerült Isten segítségével haza vergődnöm, jelen sorok is eléggé bizonyítják. Elég sokáig tartott a földönfu-

tás, végül magam is unni kezdtem. Még így is nem egészen rajtam mult, hogy legalább három hónappal előbb nem indulhattam utnak. Várom kellett azon társaimra, kik velem együtt voltak utazandók Kхинába. Már június hóban csak azért kószáltam, hogy az időt némileg kitöltsem; július és augusztus hónapokban pedig végkép Párisban vesztegeltem, mert csak szeptember 7-én szállhattunk hajóra. Október hó 26-án kötöttünk ki Shanghai-ban; mire állomásomat elértem, lett belőle november hó közepe. Azután tüstént neki kellett gyürkőznöm, mert sok dolog várt elintézésre. Eleddig a felével sem vagyok rendjén; husvét lesz, mikorra az évi szükségesség missiókból kibontakoztam. Azután jövend a nagyja, t. i. az építkezés, mert a rövid téli napokban kár volna hozzá fogni, lévén különben is fölötte nehéz és kétszerte költségesebb az anyag szállítása a folytonos esőzések miatt.

Ha nem untatom vele Nagyságos uramat, azt is elmondom, hogy európai utamnak, úgy látszik, nagyobb lesz erkölcsi mint anyagi eredménye. Azt akartam ugyan, hogy tervünk és szándékunk titokban maradjanak. És mig el nem indultam Európába, a dolog tudatlanban is maradt. Ám ismerni kell a khinai természetet. Mindaddig nem nyugszik, sőt bőrébe sem fér, mig a dolgot fenékiig ki nem fürkészte. Ez nem tudvány ő nála, hanem bizonyos neveletlen kíváncsiság. Mig oda voltam, kieszelték, mi járatban vagyok. Nosza, lett szó, lett beszéd; az egész környék rövid idő alatt tele lett vele. Mandarinok, alfőnökök, az uton, a piacon úgy szólván csak erről beszélnek. És mondhatom, hogy kedvező értelemben. Bizonyos lelkesedés észlelhető a lakosok között. Mióta tudják, hogy kórházat akarunk építeni s a betegek számára irgalmas nénéket idehozni, mindenki mintegy előmozdítani akarja a dolgot. A telkeket, melyekre szükségünk van, elég jutányos áron engedik át. A mi Kхинában hallatlan, számos temetkezési helyet is megvásárolhattunk s a tetemetek magok a pogányok tovább szállították. Az alatt, mig ótthon voltam, a megtérők száma kétszer akkora lett; csecsemőt pedig annyit hoznak, hogy minden héten kénytelen vagyok egyet-kettőt elutasítani helyiség és

költség hiánya miatt. Mindezt azon föltevésben teszik, hogy kórház lesz, nének lesznek; egyszóval, előlegezik bizalmukat. Sajnálám szegényeket, ha bizalmukban csalatkozniok kellene, a mi pedig könnyen megtörténhetnék. Mert, kérem Nagyságodat, tessék itélni. Mielőtt haza érkeztem, máris elköltöttek 25 ezer frankot a gyűjtött pénzből. Ez a telkek kisajátítására ment. Maradt 80 ezer frank; ez képezi az előbbivel a gyűjtött összeget. Eme 80 ezer frankon vagyis 40 ezer forinton építenem kellend 1. lakházat két hittérítő számára, a melléképületekkel, iskolával, cselédházzal, raktárral, lomtárral együtt; 2. lakházat 8 irgalmas néne számára a szükséges melléképületekkel; 3. kórházat legalább 50 beteg férfi, 4. kórházat ugyannyi beteg nő számára, 5. árvaházat legalább 200 lányka számára; 6. beteglátó terme- ket külön a férfiak, külön a nők számára; 7. ha lehet kór- házat azok számára, kik az ópiumról le akarnak szokni; 8. külön kórházat, ha lehet, a ragályos betegek számára. Vajjon mindez meglesz-e? Nem tudom, és fölötte kétlem; pedig erről mind nemcsak szó van, hanem ez van a közvé- lemény várásában. Európában 40 ezer forintért állítanak tisz- tességes emlékszobrot; itt pedig egy kis város alapításáról van szó. Nem túlzok tehát, midőn azt mondom, hogy sze- rencsés leszek, ha ebben a munkában galambfehérré nem őszülök. Bocsásson meg kedves Nagyságod ezen alkalmatlan részletekért; quo cor plenum est, os loquitur.

Ám illendő, hogy végezzek. Oly állásban levő férfiak, mint Nagyságod, a perczeket drágán veszik, drágán adják. Végezetül csak ezt a néhány szót:

Ha nagyságos Uram az előző évek arányában vagy nagy nagyobb arányban ismét kegyeskednék engem meg- szánni bizonyos összeggel a missio-czélokra begyűlt pénz- ből, kimondhatlan hálára kötelezne. A nyujtandott összeget a «Magyar Sion» szívesen továbbítja. Ha végre volna egy maradék Schematismus Cleri Dioec. Strig., szinte nagy örö- mömre és vigasztalásomra szolgálna. Ugyancsak a «Magyar Sion» elküldené a füzetekkel együtt.

Az Ur Jézus és a boldogságos szüz Mária szentséges sziveinek szeretetében nagy hálával és még nagyobb tisztelettel vagyok és maradok Nagyságos uramnak

alázatos szolgája

Ürge Ignác

lazarista, apost. hitterjesztő Khinában.

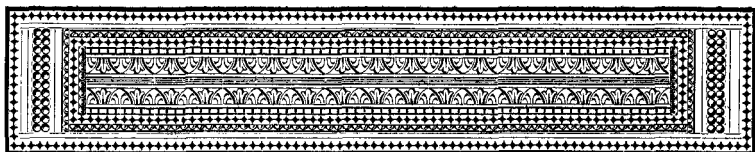
Kath. tanítóink jövő nagygyűlésének figyelmébe ajánljuk a németországi katolikus tanítók egyik gyűlésében egyhangulag hozott következő határozatot: «Tekintettel arra, hogy a népiskolának a *nevelés szolgálatában* kell állania, az igazi nevelés pedig csak is az Isten által kinyilatkoztatott *vallás-erkölcsiség* talaján lehetséges; tekintettel továbbá arra, hogy a vallás-erkölcsi nevelésnek, hogy benső becsel birjon, s ne csak pusztá külsőség legyen, szükségképen a nevelő hitvallásának vallás-erkölcsi tanaiból kell kiindulnia, következésképen *hitvallásos jelleggel* birnia; tekintettel ismét arra, hogy a hitvallásos nevelésnek nem szabad csak a vallástani órákra szorítkoznia, hanem az iskola egész összműködésében is kell nyilvánulnia s *egységes* rendszerben történnie; tekintettel nemkülönben arra, hogy nemcsak kath., de hires protestans tekintélyek is a közös iskolát a vallási közöny terjesztőjének és a felekezeti surlódás előmozdítójának vallják; tekintettel végre arra, hogy a közös iskola a szubverzív elemek (szocialisták) részéről pártoltatván, programjukba felvétetvén méltán tekintendő rombolási terveik előharcosának: kijelenti a gyűlés, hogy hiven ragaszkodik a hivallásos iskolához, melynek védelmét egyik fő kötelességének tartja.»

Készüljünk! Az egész világon készülnek a katolikusok az angyali ifjunak, szent Alajosnak, a legnépszerűbb szentek egyikének három-százados évfordulóját méltóképen megünnepelni. Ez *dhitatos mozgalmat* maga XIII. Leo pápa Ő Szentsége indította meg apostoli körlevelének buzdító szép szavaival, s azzal, hogy Rampolla biboros államtitkár útján apostoli áldásáról biztosítja mindazon lapokat s folyóiratokat, melyek szent Alajos harmadik czentenariumának méltó megünnepelésére buzdítólag közreműködnek.

A mozgalom nagy arányairól, széles hullámveréséről tanúságot tesznek a következő adatok: Az ima-apostolság egylete az egész 1891. évre imát rendel a Gonzaga ház leghiresebb tagja emlékének fényes megüléseért. *Olaszországban* a legnagyobb ünnepélyeket Róma fogja rendezni. Az örök városban mindjárt az év elején bizottság alakult e célra a legkiválóbb személyiségekből, élén Massimo herczeggel. Az ünnepi programm fénypontját fogja képezni a 8 napig tartó ájtatosság sz. Ignác templomában a dicső szent sirjánál. A legjelesebb szónokok, köztök praelatusok is dicsbeszédet fognak mondani e nyolczad alatt, kiknek sorát maga a Vicarius Urbis Parocchi biboros fogja bezárni. Ugyancsak a római bizottság programjában van egy nevelőintézet alapítása is különböző nemzetiségű ifjak számára, kik szent Alajos védnöksége alatt a gonosz világtól elzárva óhajtanak készülni életpályájukra. Ezenkívül a Szentatya helyeslésével találkozott a programm két más nevezetes pontja is, mely a kath. ifjak *nemzetközi római zarándoklata*ra s egy *díszes albumra* vonatkozik, mely a világ kath. mindkét nemű ifjuságának keresztnéveit fogja magában foglalni, s sz. Alajos sirjára lesz elhelyezve a Szentatya nevében Parocchi biboros által, annak jeléül, hogy a kereszténység atyja a Szentnek védnöksége alá helyezi az ifjúságot. Ez fog történni Rómában. — Pisában papi egylet alakult, melynek tagjai kötelezték magukat, hogy cholera, pestis vagy más ragályos betegség idején szent Alajos önfeláldozási példája után indulva a betegek testi lelki szolgálatára fogják szentelni magukat. Több püspök kérni fogja a Szentatyát, hogy sz. Alajos ünnepét mint az ifjúság védszentjét *dupplex majus* rangra emelje. A többi országokban is serény készülétek folynak az ünnepségre. Nekünk magyaroknak sem szabad elmaradnunk.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

„AZ IDŐ TELJESSÉGE.“ Új-szövetségi kortörténeti adatok.

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

Hanem, nagyon ideje már, hogy visszatérjünk feladatunkhoz, és folytassuk ama történelmi adatok gyűjtését, melyek e korszakot, s annak állapotait megvilágítják.

A procuratorok névsorában utolsónak említettük *Pontius Pilatust*. Ki ne gondolna e név hallatára rögtön arra a gyászos, megvetésre méltó gyáva szerepre, melyet e név viselője akkor játszott, midőn a Megváltót, akit ő maga ismételten ártatlannak nyilvánított, mégis átadta a gyűlölettől égő, lármázó zsidóknak, hogy keresztre feszíttessék?

Ezzel a procuratorral, kinek neve oly gyászos érdekességű lett, kinek személye az Ur Jézus kinszenvedésével oly szorosán függ össze, kissé tüzetesebben kell foglalkoznunk. Milyennek kellett lennie annak a jellemnek, micsoda subjectiv alkotó elemekből kelle állania annak az egyéniségnek, mily behatásoknak kelle azon ember szívét, akaratát elfoglalniok, aki oly szomorú hírnévre vergődött az emberiség történelmében?

Pilatus, mielőtt a hirhedt Sejanus pártfogása folytán a kiténtető procuratori állásra kineveztetett volna, minden valószínűség szerint, a rendes katonai carriéret futotta meg Rómában. Nem sokkal a Messiás föllépte előtt kezdte meg az államhivatalnoki

pályát, amelyen első (és utolsó) hivatalos működési teréről Judaeát kapta, (779—80. u. c., 26. Kr. u.) De itt mindjárt eleve kimondhatjuk, hogy ez a működési tér semmikép sem felelt meg Pilatus képességeinek, jellemének. Ő jó katona lehetett, de jó kormányzó nem vált belőle. Főlebbvalóinak engedelmelkedni, katonai pontosságot tartani tudhatott; de önállóan kormányozni, saját belátására hagyva, bölcsen eldönteni, hogy az adott körülmények közt mily magatartást kelljen mutatnia: ez felülmulta tehetségeit.

Kivált oly állapotok között, milyenek ekkor Judaeában voltak, a zsidóság oly hangulatában, milyen az ő idejében uralkodó volt!

Hiszen, mihelyt hivatalát elfoglalandó, Italiából megérkezett: szinte elvesztette a fejét, daczára a minden bizonynyal kapott instrukcióknak, ama, számára egészen új, soha nem is képzelt viszonyok között, melyeket a zsidóknál talált. Köröskörül csupa izgatottság; a pharisaeusok által az egész népben elterjedt, és számtalanszor nyílt jelenetekben kitörő ellenszenv, sőt gyűlölet a rómaiak ellen, de még ama közegek ellen is, amelyekre a vámok, az adók beszédese volt bizva, amely foglalkozás a legutálatosabb színben volt feltüntetve, s egy sorba helyezve a nyílt rablással (= publicani); — a végletekig vitt féltékenység a vallási szabványokat illetőleg, melyeket ha a rómaiak csak a legtávolabbról érintettek, azonnal kigyult a szenvedély lángja, rögtön kész volt a veszekedés: ime ez egy pár szóval a helyzet signaturája, abban az időben, mikor Pontius Pilatus elődjének Gratusnak helyére lépett.

Van-e nagyobb, van-e engezzelhetlenebb gyűlölet, a vallási gyűlölségnél? Nincs. És ez a vallásból fakadó gyűlölet töltötte el a zsidókat a pogány rómaiak ellen. Nemcsak elnyomóikat látták bennök, hanem Jehovah ellenségeit, akikkel érintkezni is gyötrelem,

akiket előbb vagy utóbb borzasztóan fog lesújtani az isteni boszú. Ez volt a hangulat Palaestinában, midőn Pilatus a zsidók procuratorává lett.

Mindjárt mikor megérkezett, kellemetlenségei támadtak. Nagyszámu katonaság kísérte őt Caesareából Jeruzsálembe, s ezek a császár mellképével diszitett hadi jelvényeiket is magukkal hozták. Már ez vérig sértette a zsidókat. Jeruzsálemben, a szent városban, nem tűrhettek képeket, szobrokat, melyek Mózes törvényében tiltva voltak. Az eddigi procuratorok figyelembe is vették ez érzékenységeköt, s a hadi jelvényeket Caesareában hagyták. Mi természetesebb tehát, mint hogy a zsidók fellázadtak tüstént? Csoportosan rohantak Caesareába, hová Pilátus csakhamar visszatért, s öt napon át gyűlögtek háza körül; — s midőn Pilatus azzal kezdett fenyegetőzni, hogy katonáinak a fegyver használatát fogja parancsolni: odavetették magukat lábai elé, kibontották ruháikat, s meztelen mellököt tárták eléje, hogy megmutassák, miszerint készebbek inkább meghalni, hogysen vallásuk megsértését nyugodtan elnézzék.¹ Pilatus bámulva e szívósságon, kénytelen volt engedni.

Másszor ismét, hogy Jeruzsálemet és főleg környékét, bizonyos eshetőségekre jobban ellássa vízzel, csatornákat akart Pilatus építtetni, s mivel egyéb pénzforrásai kiapadtak, a templomi pénzekhez nyult. Nosza lett ismét haddelhadd, a zsidók ujra összeütötték fejeiket, hangos zúgolódásban törtek ki, s ordítva tolongtak a praetorium körül, követelvén, hogy a munka tüstént szüntettessék be. Pilatusnak ezuttal kifogyott türelme, s erőszakos módon csitította el a zúgolódást, a leglármásabbaknak vérébe fojtotta el a lázadást. Ez alkalommal sokan ölettek meg a zsidók közöl. És ez időtől fogva, ugy látszik,

¹ Jos. Flav. Antiq. XVIII. 4. és Bell. Jud. II. 9.

² Antiq. XVIII. 3. — Bell. Jud. II. 9.

a zsidók merevsége Pilatusban is bizonyos hajthatatlan szigort szült, amely sokszor aztán igazi méltánytalanságra is ragadta őt, amire egy helyen az evangelium is céloz.¹ Viszont a zsidók, akik eddig ő benne inkább a római hatalom képviselőjét gyűlöltek, most már személyét is gyűlölni kezdték, — s csak alkalomra lestek, magukat rajta megboszulni, nem ugyan erőszakkal, hanem ravaszsággal.

Már akkor, midőn a Gethsemani kertben elfogott Jézust ő eléje állították, hogy a halálítéletet fölötte kimondja, a zajongó zsidó sokaságnak ez a kiáltása: „Ha ezt (Jézust) elbocsátod, nem vagy a császár barátja,“ nem jelentett mást, mint fenyegetést, hogy őt a császárnál, mint felségsértőt befogják vádolni. Igen, oly ravaszok voltak a zsidók, hogy egyrészt Jézust magát is mint lázítót, mint olyat „ki magát királylyá teszi,“ vádolták be Pilatusnál, — mert hisz jól tudták, hogy a pogány római közönnyel venné igazi, fanatismus sugallta okait, s ezek alapján semmi esetre sem mondaná ki a halálítéletet, — másrészt Pilatust, magát a császár képviselőjét, a császárra emlékeztetik, s alávaló képmutatással a legloyalisabb alattvalók szerepét veszik magukra, midőn azt kiáltozzák, feleletül Pilatus gúnyos kérdésére: „hát királytokat feszítek keresztre?“ — „nincs királyunk, hanem csak császárunk!“ És valóban, Pilatus egész viselkedését Jézus megítéltetésénél figyelemmel szemlélve, azt kell mondanunk, hogy *a félelem volt* az indok, mely a világ fennállása óta a legigazságtalanabb ítéletet kimondatta vele, a félelem, hogy a császárnál fel fog adatni, s kénytelen lesz állásától megválni.

Avagy nem nyilatkoztatta-e ki ismételten, hogy „nem talált bünt ebben az emberben?“ nem mosta-e kezeit, erősítvén, hogy ártatlan ez igaz vérének kiöntésában? nem gondolt-e ki mindenféle kiutat, nem

¹ Luk. 13, 1.

küldte-e át a szenvedő Jézust, mint galilaeait, az ép Jeruzsálemben időző Herodes Antipashoz, csak hogy megszabadíthassa magát lelkifurdalásaitól?

Nagy volt Pilatus bűne, aljas gyávaságból öntudatosan mondott igazságtalan halálítéletet arra a férfiura, akinek tiszta ártatlanságáról meg volt győződve, — de még sokkal nagyobb a gyűlölettel égő zsidóké, mint azt az Ur Jézus határozottan ki is mondotta: „. . . annak, ki engem neked átadott, nagyobb bűne vagyon.“

Legyen szabad itt egy rövid kitérést tennünk, a történehamisító racionalismus kényszerít erre. Sok örült hypothesisit állított fel ez az irány, csakhogy hinnie ne kelljen, de kevés örültebbet, mint mikor azt szerette volna elfogadhatóvá tenni, hogy a Messiásnak működése tulajdonképen *politikai háttérrel* birt, hogy ő tulajdonképen népének *felszabadítója* akart lenni *a római iga alól*, s így mint lázadó bűnhődött is!¹ E törekvés abszurditásának belátására igazán semmi más nem kell, mint egy kis józan ész! Ha csakugyan így állt volna a dolog, akkor a római procurator nem azt kérdezte volna, hogy mivel vádolják a zsidók ez embert: hanem maga jött volna reá, maga fogatta volna el a lázadót, sőt jutalmat adott volna annak, ki őt kezeibe szolgáltatta; — akkor nem erősítette volna ismételen, hogy „nem talál benne bűnt,“ nem nevezte volna a zsidók boszantására még a kereszt feliratán is „a zsidók királyának“ Jézust, nem akarta volna őt minden módon megmenteni: hanem ellenkezőleg a rómaiaknál szokásos szigorral sujtotta volna őt azonnal; — akkor Herodes Antipasnak is tudnia kellett volna erről. Sem Tacitus, sem Suetonius, sem az ifjabb Plinius (Trajánához irt levelében) nem tudnak a keresztény vallás ala-

¹ Ennél már csak az olasz szabadkőművesek ütik arczul istenkáromlóbban az igazságot, akik szobrot akarnak emelni a «galilaeai népvezér»-nek, mint az első demokratának és szabadsághősnek!

pitójáról semmi olyast elbeszélni, ami őt politikai szereplőként tüntetné fel. Vallási ürügyekből kivánták Jézus halálát a zsidók, ezek pedig a közönyös, tolerans rómaid vajmi kevésbé érdekelték.¹ Minden komoly történetíró, még ha egy szikrányi hite sincs is, azt kénytelen mondani, hogy Jézus működése *vallási revolutió és purgatio volt*, mely a mózesi törvényt tökéletesítette, de melyet a roszakaratu pharisaeusok által elvakitott nép nem értett meg.

Pilatus eleinte korrekt magatartást követett a vádlott Messiással szemben; — hogy mi birta őt e magatartás megváltoztatására, már fönnebb láttuk: a gyávaság, az emberi tekintet, a félelem a császártól.

És ezzel az egyszeri gyávaságával, ezzel az egyszer kimutatott gyöngye oldalával csak megerősítette a zsidókat, régi boszútervök további megérlelésében és kivitelében. Az alkalom erre nemsokára, egynéhány év múlva megjött. Egy népcsődület alkalmával, Samariában, Pilatus katonasággal akart rendet csinálni, s midőn a zsidók ellentállottak, valóságos vérontást vitt végbe közöttük, s több előkelőt közülök foglyul ejtve, kivégeztetett. Ugy látszik, ő is szive mélyéből viszonzta a zsidók gyűlöletét; ösztönszerűleg érezte, hogy ezek végzetes befolyást fognak gyakorolni az ő sorsára. Ugy is lett. Azonnal feljelentették őt Vitellius² syriai helytartónál, aki szintén rögtön közbelépett, s Pilatust felfüggesztve állásától, Rómába küldte, hogy ott a császár előtt feleljen eljárásáért.

¹ Amint hogy a rómaiak sohasem is avatkoztak a leigázott népek vallási belügyeibe. — Később üldözni kezdték ugyan a keresztényeket, de ez már más tekintetből ítélendő meg, az önfentartási ösztönből, melylyel az államvallást az új szellem hatalma ellen akarták kétségbeesetten megvédeni.

² Mindezekről Flavius értesít Antiq. XVIII. 4. 1. — Vitellius a hatodik syriai helytartó Quirinius után, Krisztus Urunk kinszenvedésekor ez az állás egy időre nem volt betöltve, amint azt szorgos történeti kutatások bizonyítják. V. ö. Zeitsch. f. kath. Theologie Innsbr. 1888. III. 481 l., továbbá Zumpt, Geburtsjahr Christi 264. l.

Ez 37. elején történt (Kr. u.), mert Pilatus még a tengeren volt, útban Róma felé, midőn Tiberius császár, 37. márczius havában meghalt. Pilatus ügyében, ugylátszik a senatus ítelt, Vitellius informatiói alapján, s Galliába, Viennebe száműzte őt, mint olyat, aki Róma érdekeit magas állásában kockáztatta. A hagyomány szerint száműzetésében megőrült, s önmaga vetett véget életének. Ez volt talán az a borzasztó álmkép, mely Pilatus nejét, Claudia Proculát annyira gyötörte akkor, mikor Pilatus maga ítéletet volt mondandó az ártatlan Jézus fölött, hogy kiűzent hozzá, mondván: „Semmi közöd neked avval az igazgal; mert sokat szenvedtem ma álomlásban ő miatta?“¹

Vitellius syriai helytartó ideiglenesen — mert procuratort kinevezni csak a császárnak állt jogában, valami *Marcellust* bizott meg Judaea kezelésével, a ki azonban minden valószínűség szerint meg is erősítettett az új császár, *Caligula* által, mert Flavius legalább, aki pedig, — mint említettük — a procuratorok teljes névsorát feljegyezte, *Cuspius Fadusig* nem nevez meg senkit. Marcellus tehát legalább is 41-ig maradt Judaeában.

* * *

Ez a 41. év ugyanis megint némi változásokat hozott magával Palaestinára nézve.

Említettük már több ízben, hogy Archelaus elűzetésével, 759. u. c., tehát a mi aeránk szerint 5. Kr. u. óta Judaea, Samaria és Idumaea közvetlen római uralom alatt állott, és római módon kezeltetett, míg Galilaea és Peraea még mindig Heródes Antipast uralták, Batanaea pedig hasonlóképp még

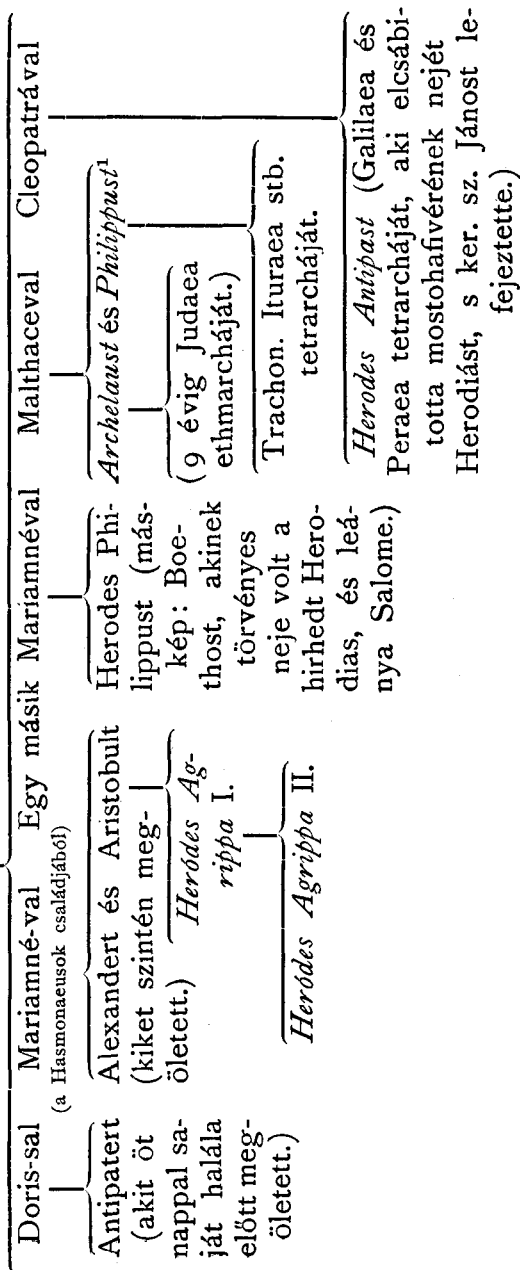
¹ Máté 27, 19. — Ugyancsak a hagyomány, talán épen Procula e részvéte alapján, melyet az Isten által intézett álomlátása folytán a szenvedő Istenember iránt érzett, azt tartja, hogy Pilatus neje keresztény lett. A görög egyház épenséggel szentjei közé vette őt fel.

mindig a csöndes, jóságos Philippus által kormányoztatott. Így maradt Palaestina egész Tiberius császár haláláig, azaz Kr. u. 37-ig, — akit nemsokára Philippus is követett a sirba.

Caligula alatt azonban némi változás állott be eme politikai állapotokban. Ugy látszik, a római uralom iránt elkeseredett zsidóknak mind hangosabban nyilvánuló ellenszenve, sőt mind gyakrabban észlelhető valóságos *forradalmi tünetek* birták arra a császárt, hogy némi látszólagos kedvezményrel lecsillapítandó a hevesebb zsidókat, Judeának kormányzatát megint egy herodesi ivadékra bizza. Ez ugyan első pillanatra furcsa kedvezménynek látszhatik nekünk, akik emlékszünk, hogy a „nagy“ Herodes halála után a zsidók küldöttséget menesztettek Augustus császárhoz, s épen azt kérték tőle, hogy ne a Heródes házából adjon nekik királyt: de tekintetbe véve, hogy azóta csaknem négy évtized telt el, s hogy e négy évtized alatt a római uralom közvetlen szemlélése a zsidóknak nemzeti érzületén mély és folyton sajnó sebet ütött, úgy hogy félni lehetett oly zendülési jeleneteknek, milyenek Pilatus alatt előfordultak, folytonos ismétlődésétől: részben talán indokoltnak tünteti fel Róma gondolkozásmódját, melylyel a Herodianus családot, mint a zsidókhöz közelebb állót, akarta megint Judaea kormányzatával megbizni, — természetesen csakis alantas hivatalnokot látva az ily fejedelemben, s a főhatalmat mindig a maga számára tartva fön.

Heródesnek az az ivadéka, akire ezuttal Caligula választása esett, úgy a profán-történelemben, mint az Apostolok cselekedeteiben is *Heródes Agrippa* (I.) nevet visel. A sok névhasználatosság, de meg a helyes átnézet is ajánlatossá, hogy ne mondjam, szükségessé teszik, hogy a Heródes családjának főbb lezármazásait itt feltüntessük ;

A „nagy” Heródes, (több nővel) több fiut nemzett, és pedig

¹ A dült betűs nevek az uralkodók nevei.

Miként tehát e családi táblázatban látjuk, ez a Heródes Agrippa egyenes unokája volt a „nagy“ Heródesnek s a Hasmonaeus-családbeli Mariamnénak, s főleg ez utóbbi szempontból, hogy t. i. Agrippa ereiben Hasmonaeus-vér is csörgedezett, remélte Caligula, hogy ez az ember népszerűvé fog válhatni a zsidók előtt. Személyes, ifjúkori rokonszenv is fűzte e két férfit egymáshoz; mert tudnunk kell, hogy ez a Heródes Agrippa ifjúkorát Rómában töltötte Augustus császár udvarában, ép úgy mint maga Caligula, — ahol egészen római erkölcsöket vett magára, s a többi közt, mulatozásainak, költségeinek fődözésére kitűnően megtanult adósságokat csinálni. Uralkodói erényeknek csiráit épen nem bírta felmutatni, mindazonáltal Caligula, mikor császárrá lett, elhalmozta őt kegyeivel. A Philippus halála által megürült tetrarchiát adta mindenekelőtt neki, majd Antipásnak területét is, akit egyszerűen megfosztott országaitól és Galliába, Lugdunumba száműzött (épen akkor, mikor ez, a gögös és nagyravágyó Herodias-tól buzdittatva, Rómába utazott, hogy megkisértse, nem nyerhetné-e ő el a Philippus örökét.)¹

Szerencsekivánataival utnak bocsátotta tehát Caligula az új uralkodót a távol Keletre. Ugy mutatkoztak azonban a körülmények, hogy a caesar szerencsekivánatai nem akarnak minden akadály nélkül teljességbe menni.

Midőn ez az Agrippa Palaestinába érkezett, az egész országot óriási, izgatottságban, felháborodásban találta. De hát mi történt? Római fogalmak szerint

¹ Innen azonban később Hispaniába került, mert Flavius szerint (de bello Jud. II. 9. 6.) ott végezte be életét, nyomorultan, ez az erkölcstelenségéről híres Heródes Antipás, aki sz. Jánost lefejeztette, s Krisztus Urunkat is kigúnyolta, mikor eléje vezetteték. Isten keze utólérte e gonosz fejedelmet, szintugy a gögös Heródiást, de még Salomé is, emennek leányát, a hírhedt «tánczosnőt,» aki jég alá szakadt, s még mielőtt megfúlhatott volna, az öszetorlódtott jégdarabok által levágott fejjel mult ki.

semmi különös; de a zsidók gondolkozásmódja szerint új, óriási sérelem az ő vallásuk ellen. A rómaiak Jamniában az új caesar tiszteletére oltárt emeltek, ezt pedig a zsidók, mint a caesarnak a szó szoros értelmében való istenítését, zsidó területen nem tűrhették. Az oltárt lerontották; mert abban vakmerő megsértését látták ama privilegiumoknak, melyeket Augustustól nyertek, aki, ha egyéb meghódított provinciába római szokás szerint behozta is a római kultust, a zsidók vallási gyakorlatát érintetlenül hagyta. De — a dolog megtörtént, s hire Rómába is eljutott. Caligula dühösen parancsot adott ki a syriai helytartónak Petroniusnak,¹ hogy tanítsa meg a zsidókat a császárt tisztelni, és pedig úgy, hogy az ő szobrát most már magában a jeruzsálemi templomban állíttassa fel, s hogy e végből a syriai seregeknek felével vonuljon be Judaeába. Képzeltető, mily óriási megbotránkozást, elkeseredést idézett elő e barbár parancs a vallási szabályaikhoz, főleg a római uralom alatt oly szívékonyan ragaszkodó zsidóknál! Pogány császárnak, egy embernek szobra az igaz Isten templomában! Tömegesen siettek az érkező Petronius elé, negyven napig ostromolták őt kéréseikkel, rimánkodásaikkal, elhagyva minden dolgaikat, még a leg-sürgősebb mezei munkákat is, hogy ezt a szentségtörő, istenkáromló parancsot véghez ne vigye. És ez a mérsékelt, jóindulatu férfiú látván, hogy itt csakugyan vagy engedni kell, vagy élet-halálra harcolni a császár örült szeszélye miatt, birt annyi nemességgel, hogy megrettenve oly mézszárlástól, milyennek

¹ Itt, a névsor teljessége kedvéért folytathatjuk a syriai helytartók főnebb abbanhagyott névsorát. Quirinius utódai: Caecilius Metellus (765—770), Calpurnius Piso (772-ig), Sentius Saturnius (?), Aelius Lamia (785-ig), Pomponius Flaccus (788-ig), Vitellius (788—790), Petronius (790—795), Vibius Marsus (797-ig), Cassius Longinus (799-ig), Quadratus (801—813), Domitius Corbulo (60—63. Kr. u.), Cestius Gallus (63—66, — kezdi a hadjáratot a zsidók ellen), Licinius Mucianus (66—69).

itt bekövetkeznie kellett, merészkedett, kockáztatva saját szerencsáját, halasztást kérni Caligulától.

Ép ekkor érkezett meg Agrippa. Helyzetének kényes voltát teljesen átlátta. Ha neki, az új uralkodónak, sikerül a császári parancs visszavonását kieszközölni, népszerűsége a zsidóknál biztosítva van: ha nem, úgy gyűlöletes marad mindvégig a zsidók szemeiben. Itt azonnal kellett cselekedni. Gyorsan határozott, és haladék nélkül visszament Rómába, megtette újból azt a roppant utat Egyiptomon át Itáliába, ahonnan ép az imént érkezett. A császár eddigi kegyenczét, mihelyest értesült utja czéljáról, oly keményen fogadta, hogy Agrippa — elájult. És ime, épen ez a hatása az ő zsarnoki fellépésének hizelgett Caligula hiuságának. Részvétre gerjedett egykori kegyencze iránt, s megtette, ami eleddig nála hallatlan volt, hogy irt Petroniusnak, s parancsát hatályon kívül helyezte!¹

Ez a siker biztosította Agrippa népszerűségét a zsidók szemeiben, aki tehát most úgy Rómához, mint új alattvalóihoz való viszonyában meglehetősen erősen állott. Sőt e kedvező helyzete még szerencsésebben látszott alakulni, midőn Caligula gyorsan bekövetkezett halála után (41.) *Claudius* lett a római császár, aki szintén ifjúkori barátja volt Agrippának s vele együtt nevelkedett Augustus házában. Némely történetírók még azt a véleményt is kockáztatták, hogy Agrippának része volt Claudius trónrajutásában,² — bármint legyen, ez még több kedvezményben részesítette Agrippát, mint elődje, ugyanis a már eddig általa birt területekhez még Judaeát és Samariát is neki adta, sőt még a *királyi czimmet* is feldiszitette őt.

Igy érkezett meg, immár másodszor, Agrippa Palaestinába, oly kiterjedt hatalommal, mely szinte Dávid fénykorára emlékeztethette volna a vérmesebb

¹ V. ö. Haneberg i. m. 603. l.

² U. o. alább.

zsidókat, ha nem tudták volna, hogy a zsidó „király“ mégis csak vazallusa a római császárnak. De legalább római procurator nem ült nyakukon, nem voltak kénytelenek napról-napra látni a megtestesült idegen uralmat a zsidóság között.

Agrippa ki is akarta aknázni kedvező helyzetét. Népszerűséget hajhászott minden cselekedetében. Ez volt rugója ama tervének, hogy Jeruzsálemet megerősítse, hatalmas falakkal vegye körül, amit ki is vitt; — ez volt indító oka a keresztény-üldözésnek is, melyet megindított. „Azon időben“ — így szól az Apostolok cselekedeteinek szerzője — „Heródes király kinyújtá kezeit, hogy megsanyargasson némelyeket az anyaszentegyházból. Így Jakabot, (az idősbet) Jánosnak bátyját megöleté karddal. Látván pedig, hogy ez tetszik a zsidóknak, eltökélé, hogy megfogatja Pétert is kit megfogatván börtönbe vete, husvét után ki akarván őt hozni a népnek.“¹

Tudjuk a szentírásból, hogy sz. Péter csodálatos módon szabadult ki a börtönből, és hogy eltávozván Jeruzsálemből „más helyre méne.“² Hogy mi ez a *más hely*, azt is tudjuk az anyaszentegyház legbiztosabb hagyományából; Róma az, a pogány világnak központja. Abban az évtizedben, amelyet most ecsetelünk, az apostolok már szétmennek az egész világra, s mindenütt hirdetik, zsidóknak úgy, mint pogányoknak, a megfeszített Jézus Krisztust; — már ekkor meg van nyerve szent Pál, az isteni malasztnak ez a csodája, a kereszt ügyének, már megkezdzi az ő bámulatos hittérítő utazásait először Kis-Ázsiában, hogy majdan folytassa Európában, egész a Nyugat végső határaig, (római sz. Kelemen), oly utazásokat, melyek még a közlekedés mai eszközei

¹ 12. 1—4.

² Ap. csel. 12, 17.

mellett is csodálatra gerjesztenék a figyelmes szemlélőt; — már, óh imádandó bölcsesége az Istennek! már át van téve a félreeső kisded Palaestinából a világ központjába, Rómába a kereszténységnek centruma is! Igen, ez az őt megillető hely; innen, honnan mindenfelé vezettek Augustus híres utjai, innen kell annak a világosságnak eljutnia minden országába a föld kerekiségének, amely világosság minden e világra jövő embert meg akar világosítani. És most valósult meg csak igazán az az Augustus-korabeli mondat: *Roma aeterna!* megvalósult a szónak sokkal magasztosabb, sokkal igazibb értelmében, mint amelyben először mondatott; — Róma valóban az örök város, amelyet az apostol-fejedelmek vérökkel szenteltek meg, — ahol Péter apostol utódja székel, ahonnan meg nem szűnt és meg nem szűnik a keresztény világ az ő hitét, az ő egységét meríteni. . . .

De mindezt már az egyháztörténelemre kell hagynunk, — magunknak pedig a mi történetünk folytatására visszatérünk.

Ott hagytuk el, hogy Agrippa minden lehető módon iparkodott a zsidók kedvében járni. De bizony nem soká élvezte dicsőségét és népszerűségét. Az, aki a nemzeteknek és az egyeseknek sorsát intézi, nem türte soká az ő elbizakodott kevélységét, hanem boszuló karjával sujtotta a görögös királyt. Halála, amint azt ugy sz. Lukács, mint Flavius Josephus egyhangulag — Lukács még tökéletesebben mint a zsidó történész — elbeszéli,¹ oly rendkívüli körülmények között ment végbe, hogy az isteni igazságosságban hívő ember szükségkép az isteni büntetést látja abban. A férfikorának virágában álló király, éppen a caesareai színházban fogadta a phoeníciai követeket, s a kielégített hiúság mosolyával hallgatta ezeknek szinte az istenítésig hizelgő sza-

¹ Ap. csel. 12. — Flav. Antiq. XIX. 8.

vait, midőn hirtelen rosszul lett, — Flavius szerint egy bagoly röpködött feje fölött rosz omen gyanánt, sz. Lukács szerint pedig az Isten angyala sújtotta őt, — s borzasztó kinok közt volt kénytelen magát palotájába vitetni, ahol ötödnapra, férgek által fölemésztetve belső részeiben, megszűnt élni. (44.)

És így, rövid három év mulva a zsidók megint csak római procuratort kaptak Judaeába, bármennyire fájt ez, most, a pár évi elszokottság után még jobban, az ő független nemzetiségről ábrándozó szívüknek. Ez időponttól kezdve immár rohamosan haladt a zsidóság ama lejtőn, melynek alján a végromlás várt reája.

Elbeszélésünkben innét fogva rövidebbek is lehetünk; mert, legfőlebb a nevek változtával, mindig csak lázongásokról, a római hatalom ellen megkísérlett forradalmi velleitásokról, s ezek retor-siójáról kellene szólanunk. Ezek jellemzik annak a két évtizednek a történetét, mely még a zsidó nemzeti létnek osztályrészül jutott. *Cuspius Fadus* volt az új procurator neve, szereplése pedig (44—46.) Flaviusnál akkép van megörökítve, hogy az országban dúló és minden jel szerint politikai célokkal bíró rablóbandákat, nevezetesen a Theudasét, aki valami szabadítóként tolta fel magát, megfékezte, s részben ki is végeztette. Habár ez a Theudas nehezen azonos a Gamaliel beszédében fölemlített lázongóval,¹ hanem későbbi, — mégis, épen a két különböző forrás elbeszéléséből nagyon is meggyőződhetünk arról, mennyi forrongásnak, mennyi zürzavarnak volt színhelye ez időben a szerencsétlen Palaestina!

Ilyen forrongó nyugtalanságok megbabolázása töltötte ki a következő procuratornak, *Tiberius Julius Alexandernek* (46—48.) működését is, akinek pedig ez annál nehezebb föladat lehetett, mennél gyü-

¹ Ap. csel. 5, 36.

lőletesebb volt az ő személye, mint hitehagyott zsidóé,¹ a pharisaeusok szemeiben. — Talán ennek a körülménynek lehet tulajdonítani, hogy Claudius császár a megholt Agrippa fiának, II. Heródesz Agrippának, (l. a családi táblázatot) kire jóakarátát apjáról szintén átszármaztatta, némi befolyást engedett a zsidók ügyeire, ámbár voltaképen saját területeül csak Chalkist és Batanaeát, (a Philippus egykori országát) adta neki, a királyi czimmel együtt. (47.) Nevezetesen, ő neki adta a hatalmat, főpapokat kreálni meg letenni. Agrippa csakugyan élt is e hatalmával, minduntalan változtatta a főpapokat.² De bizony az ő jelenléte nem szerzett nyugalmat a zsidók földjén, Jeruzsálemet szépítő építkezései, bár tetszetek a zsidóknak, de nem elégitették ki egészen másfelé irányuló vágyaikat.

Aztán az ő királysága mit sem változtatott Judaea politikai állapotain. A procuratorok szakadatlan sorban következtek egymásra; az imént említett Tiberius után *Ventidius Cumanus* (48—52.) jött, akinek ügyetlen kormányja alatt a katonák fegyelmentlensége idézett elő oly véres jeleneteket, melyek több

¹ Ő t. i. Alexandriából származott, gazdag zsidó családból, (a híres zsidó bölcsele és író, Philo, nagybátyja volt), de nagyravágyását kielégítendő, szakított atyái vallásával, s fényes jövőt is teremtett magának. Többet találhat az olvasó Kellner értekezésében: die röm. Statthalter von Syr. u. Jud. Zeitsch. f. kath. Theol. Innsbr. 1888. IV. 636. l.

² Az utolsó főpap, kit említettünk, a Krisztus Urunkat káromlásról vádoló Kajaphas volt. Utána következtek: Jonathas, a hatalmas Annas fia; Theophilus, másik fia; Simon Cantheras, (Boëthos volt főpap fia,) Matthias, ismét Annas harmadik fia, s ez így ment folytonosan, egy-két hatalmas saducaeus család birlalta a pontificatust. Hogy névsorunk teljes legyen, ideigtatjuk még Elionäus, Joseph ben Kamei, Ananias (kiről Ap. csel. 23, 2. és 24, 1. van szó), Ismael Phabi, Joseph Kabi, Ananus, (az ifjabb Jakab apostol gyilkosa), Jesus ben Demnai, Jesus ben Gamaliel főpapok neveit. Az utolsó volt Matthias, aki 70-ben a többi zsidók között meggyilkoltattott. V. ö. Calmet Dictionarium etc. s. script. ed. Mansi II. 237—39., és Schürer Gesch. d. jüd. Volkes. im Zeit. J. Chr. 2. Aufl. 2. Th. §. 166—171., nemkülönben Zeitschr. f. kath. Theol. Innsbruck, 1888. IV. 651.

ezer zsidó életébe kerültek, úgy hogy a császár maga is megsokalva a dolgot, Rómába idézte őt s megfosztva tisztjétől, száműzetésbe küldötte; — ez után meg *Felix* (52—59.), (fivére a hirhedt Pallasnak, Claudius mindenható kegyenczének,) aki előbb végigfutva a katonai pálya diszesebb rangjait,¹ azután a „jövedelmezőbb“ polgári hivatalokra vágyódott. Ezt a Felixet, akit az „Apostolok cselekedetei“-ből is² ismerünk, mint aki sz. Pál apostolt, a jeruzsálemi bösz zsidók elől Lyzias ezredes által Caesareába küldöttet több ízben kihallgatta, s bár ártatlannak találta, mégis fogva tartotta; mert pénzt remélt kapni a keresztényektől kiváltása fejében. — Elég hosszú kormányzása alatt neki is elég baja volt a nyugtalan zsidókkal. Nevezetesen mindenféle hamis Messiásokkal akadt dolga, sőt egyszer egy olyannal is, aki harminczezer embert volt képes maga köré gyűjteni, s ezek előtt Jeruzsálem falait ígérte egy szavával ledönteni. Felix szétverte a tömeget, de magát a rendzavarót nem bírta elfogni. Az ő kormányéveibe esik a császárváltozás is Rómában, Claudius után *Nero* lépett a trónra. (54.)³ Ennél vádolták be a zsidók Felixet, kapzsisága s a rablókkal szemben tanusított tehetetlensége miatt.

Felix utóda *Porcius Festus* (59—60.) lett. Borzasztó rendetlenségben találta provinciáját. Politikai czélokat kergető rablóktól, néplázítóktól és szédelgőktől hemzsegett Palaestina, — s Festus nem birt rendet hozni az országba. Tudjuk, hogy ő is kihallgatta szent Pál apostolt, és pedig mindjárt megérkezte után; hogy

¹ Sueton. Claudius 28.: Felicem, quem cohortibus et alis, provinciaeque Judaeae praeposuit.

² 23. és 24. feje.

³ Innen némely tudósok különvéleménye, hogy Felix már 54-ben távozott Judaeából, mert a procuratorok hatalma a császár halálával együtt szűnt meg. V. ö. Zeitschr. f. k. Theol. Innsbr. 1888. IV. 651. — Csakhogy az új császár is megerősíthette a régi procuratorokat. Ez esetben legalább a dolog nem egészen világos.

a nála tisztelgő II. Agrippának s Berenicének is bemutatta őt, de, mivel sz. Pál a császárra appellált, nem ítelt fölötte, hanem hajóra szállíttatta, s Rómába vitette.¹

Festus nemsokára, mint procurator halt meg, — s egynéhány hónapnak kelle eltelnie, míg az ujonnan kinevezett utód rendeltetése helyére érkezhetett. Ezt a pár hónapi fejtelenséget fel is használták a zsidók, főleg a keresztények elleni dühüknek kielégítésére. Ekkor esett gyűlöletüknek áldozatul a többi közt a kisebb Jakab apostol, Jeruzsálem első, szentéletű püspöke is Ananus főpap izgatásai következtében.²

Mire megjött az új procurator, *Albinus* (61—4.), már csak megtorolhatta a vérlázító igazságtalanságot; letette Ananus főpapot, s mást kért Agrippától kineveztetni. Ez ki is nevezte új főpappá Jesus ben Demnait, akinek működése már a *Gessius Florus* (64—66.) procuratorságával esik össze, aki alatt aztán teljes erővel kitört a lázadás a római hatalom ellen. (66. május.) Ez a procurator ugyanis mindent elkövetett, szántsándékosan, kegyetlenkedett mód nélkül, csak hogy fellázítsa a zsidókat, — hogy így aztán a notorius lázadók esetleges panaszai Rómában süket fülekre találjanak, ő pedig annál biztosabban elégithesse ki utálatos kapzsiságát.

Czélját részben el is érte. Szörnyű lázadás gyuladt ki Jeruzsálemben, mindkét részről gyilkoltak, raboltak, gyujtogattak. Cestius Gallus, Syria helytartója ez időben, látta, hogy itt tenni kell valamit. 15000 emberrel tört be Judaeába, megjelent Jeruzsálemben, de a nép dühe immár oly mérveket öltött, hogy C. Gallus semmire sem tudott menni vele szemben.

A baj hire Rómába is eljutott, s Nerot mód nélkül felbőszítette. Azonnal elmozdította Florus procuratort, s helyébe, mint hadvezért, *Flavius Vespas-*

¹ Ap. csel. 25. 26. ff.

² Flavius is beszél erről, (Antiq. XX. 9.), de bővebben Hegesippos, még bővebben sz. Jeromos.

sianust, a germánok és britannok legyőzőjét küldötte Judaeába, három legióval, hogy véglegesen elnyomja a forradalom tulcsapongó lángjait.¹ — (Polgári procurator ezután már csak egy következett, akinek azonban már nem sok dolga akadt a teljes pusztulás felé rohanó zsidósággal.)

* * *

Közeledünk a zsidó nemzet drámájának utolsó felvonásához.

A régi elkeseredés Róma ellen, mint eddig is láttuk, mind szélesebb körben terjedt el, mind nagyobb hullámokat vetett, — és immár nem volt földi hatalom, amely azt az áradatot a józan ész gátjai között meg bírta volna tartani. Egy három milliányi nép fel-lázad, fegyvert ragad egy oly birodalom ellen, melynek legalább 120 millió az alattvalója! Mi más lehetett e forradalomnak vége, ha nem a gyöngébbnek teljes pusztulása?!

Vespasián három legiója csakhamar egyesült Titusnak, az ő fiának seregével (67. május.) s így a római hatalom körülbelül 60,000 jól fegyverzett harczossal volt képviselve. Egymásután estek el a városok, ezrenként hullottak a zsidók. Ők is csata-rendbe állottak, Johannes Gischala volt az egyik csapat vezére, Jesus ben Sapphia meg Justus (Tiberiasból) a két másiké; Josephus Flavius Galilaeában parancsnokolt, nagyon kétes szerepet játszva, melyről már másutt tettünk említést.² De vereséget vereség után szenvedtek, sok város megadta magát, amelyek pedig ellenállottak, erővel vétettek be, s lakosaik részint halállal, részint rabsággal lakoltak vakmerőségükért.

Végre már csak Jeruzsálem volt a lázadóknak gyűlhelye, de itt azután ugyancsak ők vitték a ve-

¹ Tacitus, Hist. I. 10.

² M. Sion, 1890. 805. s. kk. ll.

zérszerepet. Mindazok, akik békét ajánlottak, vagy higgadtabbaknak látszottak, részint elcsukattak, részint megölettek; a „zeloták,“ — így nevezték a legradikálisabbakat — nem kimélték senkit, aki előttök gyanusnak látszott. Ekkor esett a többi közt áldozatul az ő dühüknek Zachariás, Baruch fia is, akit, mert szintén nem osztotta a zeloták nézeteit, kegyetlenül legyilkoltak a templomban magában.¹ Irtózatossá polgárháboru dult a falak közt, még mielőtt a római sereg körülvette volna a várost. Sokan, (körülbelül 2000-en) kiköltöztek Jeruzsálemből, ezek közt voltak bizonyára a keresztények is, akik megemlékeztek az Ur Jézus intelméről, hogy fussanak, meneküljenek ama napokban, akik tehetik, s még a szükséges ruháért se maradjanak vissza!²

Vespasián a telet (67—68.) arra használta, hogy a birtokába esett városokat megerősítse. De mihelyt kitavaszkodott, újra megkezdette véres mesterségét, újra egyik várost a másik után foglalta el. A római császárváltozások eleinte nem zavarták az ő hadi működését (Nero 68-ban meghalt, utána Galba, Otho, Vitellius igen rövid ideig uralkodtak), de mikor Vitellius is agyonütetett, a sereg nyíltan Vespasiánt, szeretett hadvezérét akarta a római császári trónon látni. Így a palaestinaí sereg vezérletét egészen fiára Titusra bízván, maga Rómába hajózott.

Titus még egy ideig foglalkozott az ország kü-

¹ Ez főleg azért említették itt meg, mert akadtak exegeták, akik az Ur Jézusnak Máté 23. 35. mondott szavait erre a Zachariásra alkalmazták, mint jövendölést. A contextus azonban világosan mutatja, hogy az idézett helyen *mult dolgokról* beszél Krisztus Urunk, és pedig, sz. Jeromos magyarázata szerint annak a Zachariás főpaprak megöletéséről, aki Jojadasnak volt fia (Jojadah = Barachia), s Joas király idejében követtetett meg a templom csarnokában.

² Máté 24, 16—21. Eusebius (Hist. III. s.) legalább ezt határozottan állítja, s Pellát nevezi meg, mint azt a helyet, hová a keresztények először is menekültek. — Theodoretus is (in Zach. 4, 2.) erre vonatkoztatja az idézett profécziát.

lönböző vidékein, míg végre 70. tavaszán Jeruzsálem falai alá hozta seregét. Két hét alatt be is vette a külvárost, s a zsidókat a belső falak közé szorította, a következő két hét alatt pedig, daczára az elkeseredett védelemnek, ezeket is lerontotta.¹ A zsidók jóformán már csak az Antonia várba szorultak. Éhség kezdett köztök pusztítani; az Ur Jézus jövendölése (Máté 24.) szóról-szóra kezdett rajtok beteljesedni. Szülők gyermekeik szájából ragadták ki a falatot, gyermekek szülőikéből. Egy anya saját gyermekét sütötte meg, hogy éhségét csillapítsa; sok hullának szájában fűvet, gyökereket találtak, melyekkel az éhhaláltól akartak menekülni. Titus nem egyszer szólította fel a városbelieket, ne kényszerítsék őt, hogy földig lerontsa az egész várost; de ezek a legnagyobb nyomorban is daczoltak vele, az éhség daczára sem akartak hallani a megadásról. Ahelyett ott benn garázdálkodtak; Johannes Gischala a templomot fosztogatta, s a szent edényeket olvasztotta össze. „Soha még város ennyit nem szenvedett“ — jegyzi meg Flavius, a szemtanú, — mert ekkor már ott volt a rómaiak táborában —,² „de soha nem is volt nemzedék gonoszabb a földön, mint emez.“³

Titus ekkor sánczczal vette körül az egész várost, (circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te et coangustabunt et, et ad terram prosternent te... (Luk. 19, 43.)... — nem mozdulhatott onnét senki. Még a holtakat is a falakon dobálták le. A feloszlásnak indult holttestek kigőzölgése pestissel fenyegette ugy az ostromlottakat, mint az ostromlókat. Maga Titus, kinek szelid természete iszonyodott ennyi nyomor láttára, égre emelt kezekkel esküdött

¹ Jos. Flav. Bell. jud. V. 8.

² Eleinte mint hadifogoly, később felszabadítva, amikor is a «Flavius» nevet felvette, hizelegve az őt felszabadító Flavius Vespasianusnak. V. ö. M. Sion, 1890. évf. 801. s. kk. 11.

³ Bell. jud. V. 10, 2.

meg, hogy ő nem oka e borzasztó állapotnak, — s most még jobban iparkodott mihamarább végére járni feladatának. Julius 5-én az Antonia-vár falai is összeomlottak az ostromgépek folytonos működése következtében, — s nemsokára, bár Titus kiadta a parancsot, hogy a templom megkíméltessék, magasra lobogó lángok jelölték a helyet, hol az izraeliták szemefénye, az „Isten háza“ állott!... És pedig némelyek szerint nem is római katonák, hanem maguk a zsidók vetették az üszköt a szent csarnokokba,¹ egy római katona pedig magába a szentélybe. Ugyanaz napon (10. Ab), melyen egykoron Nabukodonozor elhamvasztotta az első templomot, kellett e másodikonak is eltűnnie a föld színéről! — A füstölgő romok közt patakokban folyt a vér, halomszámra heverték a holttestek, az égő gerendák sistergése összevegyült a haldoklók végső nyögésével, hisz 6000 ember volt a csarnokokban összegyűlve, akik hittek egy hamis prófétának, hogy az Isten e szent helyen természetfölötti módon fog segítségökre jönni!

Elpusztított, kirabolgatott, felgyújtott azután az egész város is, — 823. u. c., Kr. u. 70. szept. 8-án, öthónapi ostrom után, egy-két erős torony kivételével, Jeruzsálem nem létezett többé! Egy millió és százezer ember veszett el, Flavius szerint, a fegyver, éhség és pestis által, s közel százezer hurczoltatott fogságba.²

Titus, Vespasián császárral együtt ezután triumphust ünnepelt Rómában, s győzelmi jelvényei közt maga előtt vitette az arany asztalt, a hétágu aranygyertyatartót és a thorát is, — amint ennek dombor-

¹ Sepp. Gesch. d. Ap. 397. 1. (Schaffhausen, 1866.)

² Az ostrom ugyanis ép husvét táján kezdődött, midőn a nép nagy része már a szent városban volt összegyűlve, s onnét többé ki nem szabadulhatott. Innét ez az óriási szám, — habár vannak, kik azt mégis túlzottnak állítják.

művü képe ma is látható az örök városnak Titusról nevezett diadalívén

* * *

Ez lett tehát vége a zsidó nemzeti létnek, ez borzasztó bünhödése az isteni Gondviselés szándékaival szembeszálló, szent hivatását lábbal tipró Israelnek!

E politikai megsemmisülésnek okvetetlenül be kelle következnie, miután a zsidóság, elvakítva a gonosz és felfuvalkodott pharisaeusoktól, más irányt választott fejlődésének, mint amely eléje volt szabva. Eldobta az üdvösséget, mely oly közlről nyujtatott feléje, — azt az üdvösséget, melyre évezredek óta készült, mely után évezredekén át epedett!

„A kereszténységnek éltető leheletét, ujjászülő szellemét, mely pedig virága, gyümölcse volt saját életének, be nem fogadta magába; öngyilkossá lett! Elvéhdedett testére, melyet már nem éltetett a szellem, nem várhatott más, mint az enyészet és rothadás. — Azóta Israel a történelem századain keresztül mint kísértet jár-kei, kiáltó bizonytságot szolgáltatva a proféczia ígéretei és fenyegetései igaz voltának, de egyszersmind a kereszténység igazságának — a világ végezetéig. Elérkezett számára az az idő, melyet Ozeás próféta jövendölt meg neki, mondván: „Sok napig maradnak Israel fiai király és fejedelem nélkül, áldozat és oltár nélkül, ephod és teraphim nélkül“ (3. 4.). Azaz: nem lesznek se pogányok, se igazi izraeliták. Avagy nincs ugy? Nem pogányok, de nem is igazi izraeliták ök már; mert mi a zsidóság templom és áldozat nélkül, papság és theokratia nélkül? „Van buzgóságuk Istenhez, de nem az ismeret szerint“ (Róm. 10, 2.), van törvényök és vannak prófétáik, de a törvény talmudi szabványok által van megmerevedve, a profécziák pedig körül vannak véve azon értelmetlen magyarázatoktól, melye-

ket a „vakoknak vak vezetői“ (Máté 15, 14.) találta ki. — Szemeiket és sziveiket lepel borítja, hogy ne lássák az ó-szövetség olvasásánál az evangélium tiszta világosságát. (II. Kor. 3, 15.) Ábrahám fiainak nevezik magukat még most is, pedig nem utánozzák Ábrahám hitét; — azt hiszik, még mindig atyáik Istenét imádják, pedig ugyanez az Isten Krisztusban emberré lett, s ezt ők elvetették maguktól És ennek a népnek, mely a maga nemében páratlanul állt a régi történelemben, most sincs hasonlója, az új korban: szét van szórva az egész világon, s még sem elegyül más népekkel; üldöztetik, elnyomatik, bántalmaztatik, s még sem gyöngül, még sem fogyatkozik meg számában; még külső physiognomiájuk sem változott a zsidóknak, bármely klíma alatt éljenek. Tizenkilencz század vonult el immár e nép fölött, s nem birt még sem változtatni belső és külső sajátságain; a mindent megmászító idő nem volt képes az ő különös tulajdonságait megmászítani; nincs hazájuk, s mégis külön népet alkotnak, nincs cultusuk, s mégis külön vallásuk van, nincs támpontjuk, s mégis reménykednek. Az a *bolygó zsidó*, aki a mély értelmű monda szerint nem bir nyugtot találni századokon át, míg el nem jő ismét az általa káromolt Megváltó, — nem más, mint maga az egész zsidóság.¹

A Messiásnak országa pedig, melyben az emberiség megtalálta földi és földöntúli boldogságát, terjedt és terjed ma is, — Jézus Krisztus szent neve a történelem legnagyobb neve lett, s az is marad mindörökké, melyet imádvá ejt ki s fog kiejteni mindvégig minden nemzedék, éljen bár a világ legműveltebb országaiban, vagy legrejtettebb zugaiban.

S e név viselője előtt le fog még borulni Israel is. Ezechiél prófétának egykor látomása volt; mezőt lá-

¹ Kurtz, Lehrbuch d. hl. Geschichte, Königsberg, 1880, 201. s. kk. II.

tott, mely telve volt holtak csontjaival. És mondá neki az Ur: „Ember fia! véled-e, hogy élni fognak e csontok?“ (37, 3.) És ime, csakugyan a bámulatos vízió tovább tartott, és látta a próféta, mint sorakoznak e csontok egymáshoz, mint vétetnek körül hússal és inakkal, mint száll beléjük a lélek! És ismét hallá az Ur szavait: „Ember fia! ezek a csontok mind Israel háza.“ (11. v.) Ezt a jóslatot az egyházatyák és írók csaknem kivétel nélkül a zsidók egykori megtéréséről magyarázzák, az Ur Isten által erre meghatározott időben történendőt; valamint Ozeás próféta jövendölését is: „És azután megtérnek Israel fiai, és keresni fogják Urokat Istenöket . . . az utolsó időben“ (3, 5), — amiben megerősíti őket szent Pál apostolnak világos kijelentése: „Akarom, hogy tudjátok, atyámfiai . . . , hogy a vakság Israel egy részén addig vagyon, míg a pogányok teljes száma belép. És így egész Israel üdvözülni, (Rom. 11. 25. — azaz: ámbár eddig Israel népe nem fogadta el az üdvöt, csak egyesek belőle tértek meg: eljő majd az idő, amikor az egész zsidó nép be fog lépni Krisztus egyházába, legfőlebb egyesek kivételével). Csak-hogy előbb teljesednie kell az Üdvözítő mondásának, mely szerint a pogányok és nyilvános bűnösök megelőzik a választott népet az Isten országában; mert: „Sokan lesznek . . . elsőkből utolsókká, és utolsókból elsőkké.“ (Máté 19, 30.)¹

¹ V. ö. ugyancsak Kurtz id. m. 203. l.

RÓBERT MESTER ESZTERGOMI ÉRSEK.

— Főtekintettel az egyháztilalom lefolyására az ő korában. —

Irta NOGÁLL LÁSZLÓ.

VII.

A pápai követ, meghatalmazottjai és Róbert mester további szereplése.

Róbert mestertől tehát az ügyek elintézését Jakab pápai követ és prenestei püspök vette át. Ámbár ugyanez diplomáciai működését hazánkban 1232. év augusztus 31-én megkezdte,¹ maga a kérdésben forgó ügy előbbre nem haladt majdnem egy teljes évig, aminek okát dr. Knauz Nándor² abban keresi, hogy a király és a pápai követ közt a tárgyalás vagy mindjárt kezdetben elakadt, vagy a pápai követ érdemleges tárgyalásba nem is bocsátkozott.

Hogy Róbert mester egyháztilalma nem szűnt meg ez idő alatt, azt mutatja a pápa eljárása is, aki egyeseket és testületeket a tilalom ideje alatt a tilalom alól felment, kedvezményekben részesít.³

Miután II. Endre, ha országát nem is, de legalább királyi személyét⁴ biztosította az egyháztilalom következményeitől, minden módon igyekezett Róbert mesternek kedvébe járni; a pogrányi szöllibmivéseket, kiket — megharagudván az érsekre a tilalom kimondása miatt — tőle elvett, most ismét visszaadja neki; majd az érsek embereit különféle zaklatásoktól megmentendő, az érsek kérelmére egyenesen királyi bíraskodása alá rendeli őket, meghagyván, hogy Ró-

¹ Knauz: II. Endre szabadságlevelei: 50. l.; Fej.: i. m. III. II. 303.; Katona: Histor. Crit. V. 604; Theiner: I. 106.

² Knauz: i. m. 50.

³ Mon. Strig. I. 285.; Fej.: i. m. III. II. 339, 303.; Theiner: I. 106.

⁴ Mon. Strig. I. 287.; Fej. i. m. 310.

bert mester emberei sem nádor sem más bíró előtt megjelenni ne köteleztessenek.¹

II. Endre e kedvezéseinek okát az érsek iránt abban kell keresnünk, hogy Róbert mestert magának jó előre le akarta kötelezni arra az esetre, ha Jakab pápai követ az egyháztilalmat királyi személyére is kiterjesztené.

Hogy II. Endre ily eshetőségnek ki volt téve, mutatja IX. Gergely pápa levele,² melyben keserűen panaszkodik azon dolgok ismétlődése miatt, amelyek miatt Róbert mester egyháztilalmát kimondta.

IX. Gergelynek II. Endréhez intézett intelmeinek foganatja nem lett, mert II. Endre «gonosz tanácsosai által vezéreltetve» az ígért elégtétel idejét egyik napról a másikra halogatá.³

A pápai követ ily körülmények között nem tudván mitévő legyen, Róger káplánját utasítás kikérése végett Rómába⁴ küldte. Róger káplán jelentése alapján a pápa egyrészt komolyan figyelmeztette⁵ II. Endrét, másrészt pedig követét határozott utasítással látta el: a tilalmat léptesse életbe vagy más alkalmas büntetéssel igyekezzen a királyt jobb meggyőződésre bírni.⁶

Az előadott dolgok hatása alatt jöhetett létre a hires beregi szerződés, amely a Róbert mester által kiadott egyháztilalmi okiratban jelzett bajok gyökeres orvoslását helyezte kilátásba.⁷

A beregi szerződés a felizgatott kedélyeket egy időre ismét lecsendesítette; a szerződés egy két pontjában való

¹ U. o. I. 288.

² Fej. i. m. III. II. 367.; Theiner I. 114.

³ Fej. i. m. III. II. 271.

⁴ U. o. Theiner I. 115.

⁵ Fej. i. m. 370 és Theiner I. 114.

⁶ Fej.: i. m. 372 és Theiner: I. 115, de ezen intézkedését a pápa még ugyanazon napon keletkezett levelében hatályon kívül helyezé, tartva ugy látszik annak komoly következményeitől. Fej. u. o. 372.; Theiner I. 116.

⁷ Mon. Strig. I. 296.

végrehajtása¹ némi megnyugvást és javulást idézett elő az országban.

A belbékét a király külháborura használta fel;² e háboru s főleg a velejáró kiadások a beregi szerződés teljes végrehajtásának utját állták. Tudomására jutván ez a pápának, bizalmát elvesztette II. Endrében, és Béla ifju királyhoz fordult levelével, amelyben tudtára adja, hogy ha ezután sem lesz oly sok ígéretnek fogantja, azok makacsságát, kik esküjüket nem igyekeznek megtartani, sokáig nem fogja elnézni.³ A pápa szava ismét elhangzott mint a pusztában kiáltó oroslán szava!

A pápai követ erre Róbert mester és a püspöki kar esküje által akart hatni II. Endrére; megfogadtatta velök, hogy a beregi szerződés pontjait pontosan betartják s amennyiben hatalmokban áll, a királylyal is megtartatni fogják.⁴

De biz ez se használt ugyszólván semmit sem; ugyanis II. Endre újabb meggondolatlanságra hagyta magát ragadtatni, fiai ellenzése daczára már mint hatvan éves újabb házasságra lépett Aldobrandini őgróf leányával, Beatrixxal;⁵ e házasság évenként ismét jelentékeny terhet rótt a kincstárra,⁶ egy okkal ismét több, amely visszatartotta II. Endrét, hogy ígéreteit az anyagiakat illetőleg beváltsa. Az említett házasság hozománylevele kiállításánál Róbert mestert is ott találjuk Székesfehérvárott.⁷

A pápai követ ezalatt még egyszer és utoljára szerencsét próbált II. Endrével; felvette újból az alkudozás fonalát.

II. Endre újabb levelében⁸ ismét ígért eget-földet;

¹ V. ö. Fej. III. II. 352, 355, 360. Árp. uj okmt. VI. 517—19.

² V. ö. Horváth: i. m. 373.; Katona: i. m. V. 688—9. Szalay: i. m. II. 26.

³ Fej. i. m. III. II. 348—9.; Theiner: I. 121.

⁴ Fej. i. m. 374.; Theiner: I. 122.

⁵ Katona: Hist. Crit. V. 689—93.

⁶ U. o. 590.; Fej. i. m. i h. 376.

⁷ Mon. Strig. I. 302.

⁸ E levél tán elveszett; teljes szövege ismeretlen. V. ö. Knauz: II. Endre szab. lev. 75. Fej. i. m. III. II. 390.; Katona: Hist. Crit. V. 699.;

megnyugodott abban, hogy ha a kitűzött határidőre esküvel megerősített szavát be nem váltaná, úgy ő maga, továbbá udvara, tanácsosai s mindazok, kik ezen újabb szerződésnek akadályt vetnek, kiközösítéssel legyenek sújthatók.¹ A pápai követ nagy néptömeg jelenlétében ünnepélyesen kihirdette mindezeket s a boszniai püspökre, az esztergomi döméspriorra és a ferenczrendűek tartományi főnökére bizta a végrehajtási jogot, ha II. Endre emez ígéretének sem lenne a kívánt eredménye.

A pápai követ ezután belefáradva eredménytelen működésébe 1234. év május 12-e előtt az országból eltávozott.²

A határidő el is jött, el is múlt. II. Endre gonosz tanácsosai által vezéreltetve ígérete ellenére kevés vagy mondhatni semmi elégtételt nem adott.³ Erre a boszniai püspök és társai, miután a kitűzött határidőn túl is sokáig várakoztak II. Endre ígéreteinek teljesítésére, de eredménytelenül, éltek kiközösítési jogukkal.

De mi történt? A tilalmat kimondó boszniai püspök és társai utjába állt egy merész férfiú. Ez Róbert mester vala, kit a király kedvezései által,⁴ minden módon igyekezett magának megnyerni.

Az érsek nemcsak a tilalom közhírré tételét akadályozta meg, de nehogy mások által köztudomásra jusson, fellebezést jelentett be Rómában.⁵ Valóban sajtáságos volt Róbert mester eljárása. Előbb az általa kimondott tilalomhoz görcsösen ragaszkodott, most meg nem engedte, hogy az mások által életbe léptetessék. S mi több, a királynak azt ta-

Theiner I 126.: «prout evidenter serenitatis litterae manifestant, ez kétségtelenül bizonyítja a levél létrejöttét.

¹ U. o. et generaliter omnes — impedimentum praestarent excommunicationis et in curiam tuam ipsius regis interdicti sententias promulgaret.

² Theiner I. 124. Fej. i. m. 382.: *tunc* in partibus Hungariae apostolicae sedis legatus-nak nevezi őt a pápa.

³ Fej. cod. dipl. III. II. 389–90.; Katona: V. 649.; Theiner: I. 126.

⁴ Mon. Strig. I. 301.; ez időtájban egyezkedett ki Róbert mester előnyösen a királylyal a tized ügyében.

⁵ Mon. Strig. I. 303.; Katona, Hist. Crit. V. 596.; Fej. cod. dipl. III. II. 389., a levél Knauz szerint nem 19-én, de 28-án kelt.

nácsolta: föl se vegye. Róbert mester ez eljárásának okát történetíróink különböző okokból igyekeznek kimagyarázni. Horváth¹ szerint az érsek sértve érezte magát, hogy a pápai követ az ítélet hozatal végrehajtását másra bizta; Katona² állítja, hogy az érseknek nagy oka volt azt tenni, de hogy mi lett legyen az, arról hallgat; Knauz³ azt véli, hogy részint azért állt ellen az érsek a tilalom kihirdetésének, mert nem rég egyezkedett ki az érsek előnyösen a királylyal tizedügyében, részint mivel az érsek belátta,⁴ hogy a király legjobb akarata mellett sem teljesítheti, amit ígért, a kincstár nyomoruságos állapota miatt; végül, hogy rossz néven vette, miszerint egyháztilalma Rómában nem helyeseltetett; a pápa pedig fel akarja tenni az érsekről,⁵ «hogy simplicitate lapsus vagy «errore» tette; ezeket összegezve, azt lehet mondanunk, hogy Róbert mester különös eljárásába mindez belejátszhatott, mindezen okok együttes hatásának eredménye az érsek fellebezése. De hogy mindezen okok között az első és főszerepet azon körülmény vitte, hogy Róbert mester belátta, miszerint II. Endre ígését be nem válthatja — tekintve a kérdés vagyoni oldalát — legjobb akarata mellett se, tehát lehetetlenre nem kötelezhető, az kétségtelen; egyébiránt a többi kicsinyes ok Róbert mester határozott jelleméhez nem is méltó. Róbert mester eljárásának híre eljuthatott Rómába is. A pápa nem szívesen hallotta a megtörtént dolgot, mert neheztelésének, szemrehányásnak egy komolyhangú levélben⁶ adott kifejezést. A pápa megütközött Róbert mester eljárása fölött, mert — ugymond

¹ I. 374.

² V. 698.; non est dubium Robertum graves causas cur appellationem interposuerit habuisse, ezek szavai.

³ Knauz: II. Endre szab. lev. 76.

⁴ V. ö. Katona: Hist. Crit. V. 738., hol ez áll: quia sicut rex asserit, nihil esse aliud iuramentum et mandatum observare, quam renunciare regiae dignitati.

⁵ Mon. Strig. I. 307.

⁶ Mon. Strig. I. 303.; Fej. cod. dipl. III. II. 388—9.; Katona: Hist. Crit. V. 695.; Theiner: I. 126.

— egész élte alkonyáig oly hiven szolgálta a szentszéket s most élte végén kell felőle ily szomorú híreket hallania! Róbert mester ellen a vád indokai a következők voltak: *a)* az egyháztilalomnak ellenszegült, daczára annak, hogy a boszniai püspök és társai fel voltak arra a pápától hatalmazva; *b)* hogy nemcsak nem engedte kihirdettetni, hanem hogy másoktól se legyen kihirdethető, fellebezést jelentett be. *c)* az érsek volt oka, hogy a tilalom nem lőn megtartva, mert biztatta a királyt: ne hajtson reá;¹ mert II. Endre az ő unszolására mehetett csak el az osztrák herczeg menyegzőjére és mi több maga a király is itthon hetedhét országra szóló lakodalmat tartott;² *d)* az érsek a királynét is megkoronázta és a szentségeket másoknak is kiszolgált;³ végül *e)* hogy ily példák után II. Endre udvari káplánjai is végezték az istentiszteletet,⁴ mintha nem is lett volna egyháztilalom.

E terhelő körülmények mind Róbert mester fejére zúdultak. Ezek miatt megparancsolja neki a pápa, hogy négy hó leforgása alatt jelenjék meg személyesen Rómában öngazolása végett.⁵

Egyébiránt Róbert mesternek szívére köti, hogy addig is az egyháztilalmat illetőleg alkalmazkodjék rendeletéhez: tartsa meg.

II. Endre Róbert mester ily megrendszabályoztatására egy kissé meghökkent, mert csakhamar követséget menesztett Rómába ügye tisztázása végett.⁶ A pápa II. Endre követével azonban mindaddig érdemleges tárgyalásba sem akart bocsátkozni, míg a tilalom tart, s míg eleget nem tesz a király. A követek tehát minden eredmény nélkül hazatértek.

A pápa ezekután intő levelet küldött II. Endréhez⁷ és

¹ Regi suasisti, ne dictas sententias servet, u. o. a pápa szavai.

² Horváth: I. 373.; Szalay: II. 26.; Katona: Hist. Crit. V. 689—93.

³ Fej. i. h. 450.; Theiner: I. 136.

⁴ Theiner: I. 136.; Balits: i. m. II. 1, 271.

⁵ Infra quatuor menses receptione presencium nostro te conspectui representes personaliter, tuam super hoc innocentiam ostensurus, Mon. Strig. I. 303.

⁶ Fej. cod. dipl. III. II. 392.; Katona: Hist. Crit. V.; Theiner: I. 126.

⁷ Katona: u. o. 694—70.; Fej. u. o. 390.; Theiner: I. 126.

egy másik levélben pedig tudtára adja, hogy az egyháztilalmat mindaddig szigorúan megtartsa, míg alóla föl nem lesz oldozva. A pápai meghatalmazottaknak pedig utasítás gyanánt tudtára adja, hogy a tilalmat addig is, míg a király eleget tesz, enyhíteni igyekezzenek, s ha eleget tett a követelményeknek, haladéktalanul szüntessék meg a tilalmat.¹

A pápa levele után az egyháztilalomra és Róbert mester kritikus helyzetére vonatkozólag semmi érdemleges nem történt majdnem egy teljes évig.²

Mi ezen sajtáságos dolognak oka, az ismeretlen; valószínűleg a király egyben-másban hajlott a jó szóra és eleget is tett részben.

VIII.

Róbert mester Rómában és a tilalom vége.

Róbert mester, jóllehet különös eljárása az egyháztilalom ügyében a szentszék helyeslését nem érdemelte ki, mégis a pápa nem egy megbízásában részesült azon idő alatt, míg Rómába öngazolása véget ért menendő.

Igy 1234. év október 14-én Gergely pápa Róbert mester rendelkezését a kunok közt megerősítvén,³ ugyanaz nap kelt másik levelében neki és társainak meghagyja, hogy II. Endrénél a német lovagok érdekében tegyenek lépést;⁴ hasonlólag pápai megbízás folytán enyhíté a pápai követ felfüggesztő ítéletét a pécsi püspök ellen, ki a király megbízásából követi minőségben hosszabb időt töltött Spanyolországban.⁵

Ezen pápai megbízások teljesítése után körülbelül egy hónapra Róbert mester a szentszék már előbb említett rendelete folytán megjelent Rómában, hol teljes szabadságot

¹ Fej. i. m. III. II. 393.; Theiner : I. 127.

² 1234. év augusztus 13-ától 1235. év augusztus 18-áig.

³ Mon. Strig. I. 303

⁴ U. o. I. 304. Fej. i. m. 394.

⁵ Mon. Strig. I. 304.

kapott és élvezett, hogy önmagát a fejére zúduló vádak alól tisztázza. Ennek daczára az érsek védekezése nem jól ütött ki, mert az önigazolására felhozott okokat a pápa nem találta az egyházi szabványok szerint valóknak.¹

Habár Róbert mester nem is volt képes magát kellőleg igazolni az apostoli szentszék előtt, mégis a pápa kegyesen felmentette, s a felmentés okát is adja. Ugyanis tekintetbe veszi — ugymond egyik levelében — számtalan az ország és szentszék körül szerzett bokros érdemeit; továbbá felteszi róla jóakarólag, hogy nem annyira rossz akaratból, mint inkább a dolog mibenléte felől való nem jól értesülés vagy tévedésből szegült ellene az egyháztalalomnak.

Róbert mester tehát ily formán kegyesen felmentetett a vád alól.

Nem így II. Endre, Róbert mester pártfogoltja. Ugyanis 1234. év második felében II. Endre újabb háboruja az osztrák herczeggel,² továbbá leányának, Jolántának kiházásitása,³ végül a pécsi püspök megjutalmazása⁴ követségi fáradozásaiért: oly rendkívüli kiadások gyanánt szerepeltek a kincstár számadásai között, amelyek egyrészt fedezeti alappal nem bírtak, másrészt a királyt újabb törvénytelenésekbe sodorták, amennyiben II. Endre a beregi szerződés ellenére a pápa beleegyezése nélkül az egyházakra adót vetett ki.⁵

II. Endre ugyan a beregi szerződés követelménye szerint tudtára adta a pápának adókimetű szándékát, de beleegyezését az adókimetésbe be nem várta,⁶ pedig ezt is megkövetelte ugyanazon szerződés és így törvénytelenéget kö-

¹ Fej. cod. dipl. III. II. 450; Katona: i. m. V. 734. Mon. Strig. I. 307. Comperimus excusationem tuam minus canonicam esse, mondja pápa.

² Katona: Hist. Crit. V. 714—6.; Horváth: i. m. I. 374.

³ Katona: i. m. 729—30.

⁴ U. o. 371. Fej. i. m. III. II. 421—29.

⁵ Katona: i. m. 737.; Fej. i. m. 452.; Theiner: I. 134.

⁶ Theiner: i. m. I. 134.; Katona: u. o. 737. az említett szakaszát a beregi szerződésnek betű szerint való értelemben vette, V. ö. Knauz: II. Endre szab. lev. 77. l.; a szerződésnek kérdésben levő szakasza a 67. §. Mon. Strig. I. 276.

vetett el. Ezen törvénytelenésre való tekintettel a pápai parancs ellenére a meghatalmazott végrehajtók II. Endrét nem akarták feloldozni a tilalom alól.¹

Előbb Róbert mester szegült ellen a tilalomvégrehajtóknak, most meg a végrehajtók szegültek ellen a pápa akaratának.

A király kényszerhelyzetében, csakhogy a tilalomtól megszabaduljon, megígérte, hogy vagy megtéríti a jogtalanul szedett adót a sérelmet szenvedő egyházaknak, vagy e részben aláveti magát a pápa akaratának; elégtétel határnapjául Mindenszentek napja tüzetett ki.²

II. Endre azonban a jogtalanul beszedett adót nem akarta visszatéríteni, még a pápa felszólítására sem,³ mert — ugymond — ama szerződést megtartani annyi lenne, mint lemondani királyi méltóságáról, miután királyi bőkezűsége folytán jövedelmei, melyből fiainak és unokájának három részt adott, igen leapadtak.⁴

Ez oknál fogva nemcsak a kivetett adó elengedését, de újabb adó kivethetését kérte II. Endre a pápától.

A pápa úgy látszik ez ügyben a kalocsai érsek és két más főpap által jobban értesítetvén odanyilatkozott,⁵ hogy II. Endre a visszafizetés könnyebbsége végett a törvénytelenül szedett adó fejében a jogaikban sértett egyházaknak évenként öt éven át ezer-ezer márkát fizessen; továbbá egyuttal az is elhatározott, hogy az izmaeliták és zsidók dolgainak megvizsgálása ne évenként történjék, amint a szerződés előírja, hanem két évenként; mert évenként az bajos is, de meg az illetők vizsgálat ürügye alatt a köteles szolgálatot is megtagadják.

Ezen engedményeit a pápa még avval fokozá, hogy a király személye, fiai, családja ellen a tilalom kimondását az ő különös engedelme nélkül meghatalmazottjainak megtiltja.⁶

¹ Fej. i. m. 393.

² U. o. 452.

³ Fej. i. m. 452.; Katona: i. m. 737.; Theiner: I. 134.

⁴ Horváth: i. m. I. 134. és i. m. i. h.

⁵ Fej. i. m. III. II. 453.; Katona: i. m. 739—40.; Theiner: I. 134.

⁶ Theiner: I. 735.

Hasonló kedvezményben részesült Róbert mester is, ki magát a pápai meghatalmazottaktól folytonosan fenyegetve látta annál is inkább, mert a király pártját fogta.¹

A pápa az engedményekben még tovább megy; ugyanis a királyi udvari káplánoknak, kik a tilalom alatt a szentségeket kiszolgáltatták s egyházi szertartásokat végeztek, feloldozását meghagyja, ha a szokásos bünbánati cselekvényeket elvégzik.²

Mindezen engedményeire a koronát a pápa avval teszi fel, hogy a boszniai püspök és társai, a tilalom végrehajtóinak meghagyja, hogy az ő különös felhatalmazása nélkül az egyháztilalmat életbe léptetni ne merészeljék.³

A pápa e rendeletével az egykor Róbert mester által kimondott tilalomnak, mely oly nevezetes szerepet játszott hazánk történetében, egyszersmindenkorra vége szakadt. — Ezekután önkénytelenül fölmerül a kérdés, mi az oka, hogy a római szentszék egyszerre és oly hirtelen engedékeny kezd lenni II. Endre és védője Róbert mesterrel szemben? Erre a pápa egyik levele⁴ adja meg a választ, amelyben II. Endrét felmenti régebbi kereszt-fogadalma alól, hisz ujabban ismét fogadást tett a kereszt felvételére.⁵ Ime ez az ok, amely miatt a pápa oly engedékeny lett; hisz a szentföldre zarándoklók a pápa különös kegyében állottak mindenha.

Ha most egy futó pillantást vetünk a Róbert mester által egykor kimondott s immár megszűnt egyháztilalom czélszerűségére és alkalmatosságára, akkor be kell vallanunk, hogy az többé-kevésbé hasznos volt ugy az egyházra mint az országra. Mert egyrészt visszatartotta II. Endrét a még nagyobb erkölcsi és anyagi bukástól, másrészt a kiáltó társadalmi és politikai viszonyok ezáltal bizonyos tekintetben

¹ Mon. Strig. I. 313.

² Theiner: i. m. I. 136.

³ Katona: i. m. V. 736.; Fej. i. m. III. II. 451.; Theiner: I. 136.

⁴ Knauz: II. Endre szab. level. 78.

⁵ Zelo fidei et devotionis accensus de novo signum crucis acceperis ad obsequium confixi, Theiner: I. 136.

javultak, hisz II. Endre egyben-másban mégis segített a bajokon. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Róbert mester egyháztalalma eredményezte II. Endre legtöbb szabadságlevelét, melyek ha végre nem is lettek hajtva, de azok által a jobb erkölcsüek és az utókor kezébe fegyver adatott, hogy az erény, becsület és jog mellett hangosan felemelhessék szavokat. És ez oly vivmány, mely elegendő arra, hogy késő századok után is elismeréssel emlékezzünk meg azon férfiu nevérol, kinek mindez jórészben köszönhető.

IX.

Róbert mester és IV. Béla.

Alig hogy megszűnt az egyháztalalom, Magyarország rendei fényes ünnepségre gyűltek egybe Székesfehérvárra; Róbert mester IV. Bélát, Szent István koronájának örökösét 1235. év október 11-én, jöllehet már mint kis gyermek megkoronáztatott, régi szokás szerint újra megkoronázta.¹ Ennek oka valószínűleg abban rejlett, hogy Szent István koronáját már ekkor bizonyos nymbusz vette körül, mely szerint csak az a valódi király, kinek fejét a szent korona érintette.

IV. Béla, immár a teljes hatalom birtokában, ifju hévvel s annak türelmetlenségével fogott a törvényes rend helyreállításához. Nemcsak világiakkal, de egyháziakkal is kérlelhetetlenül bánt el, ha arra rászolgáltak. Sőt mi több az illetéktelenül elidegenítetteknek tartott javak visszavételét az egyháziakon kezdte meg, nem egy esetben jogalap nélkül; ezen szándéka megváltoztatására igyekezett a pápa egyizben Róbert mester és püspök-társai által rábirni IV. Bélát.²

Egyébiránt Róbert mester IV. Béla nevében többemagával saját főmegyéje területén birtokvisszavételeknél,

¹ Mon. Strig. I. 312.

² Theiner : I. 142., Balits : i. m. II. 2. r. 288.; Horváth : I. 379.

mint világi bíró is működött, tanuskodik erről egy 1236-ban kelt oklevél, mely szerint Róbert mester társaival a király nevében az esztergomi egyháztól jogtalanul elragadott birtokot visszaadni rendelte tulajdonosának.¹

De szükséges is volt egy kis rend és fegyelem az országban. A törvény tisztelete felette megcsökkent, még a papságnál is. Csattanós példa erre Róbert mester esete, aki kénytelen volt a pápához fordulni, hogy intézkedjék, miszerint, ha egyházi látogatásait végzi főmegyéje területén, tisztelettel fogadják papjai s atyai intézkedéseinek készszívesen engedelmeskedjenek.² Ugylátszik Róbert mester erélyesen lépett fel az egyházi fegyelemrontók ellen, mert különben oly méltatlan fogadtatásra nem talált volna a papság egyes tagjainál, hogy őket mint fenséges hivatásukról megfélemlített papokat kénytelen volt bevádolni.

Hogy az ország első főpapjának tekintélye a zavaros idők alatt mennyire alászállott, mutatja a pápa kegye Róbert mester iránt, mely szerint őt a pápa különös felhatalmazása nélkül senkinek sem állott hatalmában kiközösíteni.³ Az akkori állapotokra ez igen jellemző és mindenesetre sajtószerű dolog!

Ha a papság egy része méltatlanul is bánt Róbert mesterrel, annál inkább megbecsülte őt IV. Béla király, ki, még mielőtt hatalomra jutott, már ismerni tanulta Róbert mester kiváló jellemét. Ezt nemcsak szavakban, de tetteiben is kinyilatkoztatta.

Igy pl. 1237. évben IV. Béla Róbert mestert az Imre király által az esztergomi érsekségnek adományozott némely somogy megyei jobbágyok birtokában megerősíti, meghatározván tartozásukat is.⁴ Majd felmenti az esztergomi egyházat régi szabadalmi alapján minden vámkötelezettségtől; engedélyt ad Róbert mesternek az ugynevezett viziváros

¹ Mon. Strig. I. 315.; Fej. cod. dipl. IV. I. 67.

² Mon. Strig. I. 373.

³ U. o. Róbert mesternek egyéb kellemetlenségei is voltak, hogy egyet emlitsék az aradi préposttal. U. o. I. 309–312.

⁴ Mon. Strig. I. 321.

felépítésére, felruházván azt vásárjogokkal is; továbbá szülei és saját maga lelke üdveért Ponth, Földémes és Alvar helységeket adományozza neki minden néven nevezendő hozzátartozandóságaikkal — örök időkre. Mindezeket különös alamizsna gyanánt nyújtja az érseknek, kinek elődei, mint ő maga is kiváló érdemeket szereztek a királyi család körül.¹ Hasonlóan Róbert mester tanácsára és beleegyezésével IV. Béla némely földeket, továbbá különösen az esztergomi közös fürdőket, melyeket nagyanyja készítetett, a keresztes lovagok házának adományozza.² Általában IV. Béla az érsek megyéje és emberei iránt kiváló jóakaratot tanusított. Midőn a nagyszombati polgároknak a többi közt lelkészválasztási jogot ad, azt úgy teszi, hogy belőle kár ne háramoljék az érseki jogokra,³ Róbert mesterre.

IV. Béla az érsek káptalana irányában is kimutatja jóságát, midőn atyjának adományát megerősíti.⁴ Hasonlóan kegyét érezte Róbert mester udvarbirájával is; Mátyás udvarbiró a komárommegyei Anyala nevű öt ekényi földet tulajdonjoggal bírta, de amelyet a várjogok visszaszerzésére kiküldött bírák, miután az említett föld a szolgagyőri, bányai és komáromi várakhoz tartozott, tőle elvettek; IV. Béla azonban másfél ekényit belőle visszaadat az érsek udvarbirájának, sőt ebbe Mihály prépost által őt be is igtatja.⁵

Róbert mester is régtől fogva becsülte IV. Bélának iránta való szivességes jóvoltát, azért igyekezett királyának kedvében járni. Hogy egyet említsünk a sok közül, 1236-ban az érsek IV. Béla kivánságára a kispesti Szent-Gellért egyháznak kegyuri jogait, minden jövedelmeit, két kápolnával együtt, káptalana beleegyezésével a péterváradai vagy Béla forrása monostornak adja némi kikötéssel.⁶

¹ U. o. I. 328—9.

² U. o. I. 326.

³ U. o. I. 327.

⁴ Mon. Strig. I. 322—27.

⁵ U. o. I. 330.

⁶ U. o. I. 316 és 320.; Rupp: Magyarország helyrajzi története, II. 28. lap.

A pápa is tudomással bírta e szivélyes viszonyról, a mely IV. Béla és Róbert mester közt fennállott, és azért ez utóbbi befolyását az ellenséges elemek által fenyegetett II. Balduin latin császár és Konstantinápoly érdekében is felhasználta IV. Bélánál. Amint az eredmény megmutatta, e tekintetben sem Róbert mester fáradozása,¹ sem befolyása IV. Bélánál, ki erélyes felléptével a veszedelmet elhárította II. Balduin latin császár és Konstantinápolytól, nem bizonyult sikertelennek.²

X.

Róbert mester halála és érdemeinek méltatása.

Az 1239. év november 2-án Bélának fia született, kinek világrajötteért az irások szerint sok könyörgés szállott fel Isten trónjához.³ Róbert mester adta fel a kis királyfinak a szent keresztiséget, melyben az, Magyarország első szent királya emlékére István nevet nyert. Róbert mesternek ez volt utolsó szent ténykedése, mert az öregkor s e korrall járó küzdelmes élet megtörvén, sirba vitték őt. Róbert mestert a keresztény nép szentnek tartotta és pedig nem ok nélkül, mert önmegtagadó élete számtalan bizonyítványait találták meg halála után. A cilicium, melyet titokban hordott, mélyen belevágta magát testébe s midőn halála után szekrényeit átvizsgálták, a kemény vezeklés számtalan eszközét találták azokban.⁴ Ily önmegtagadó férfiú volt az, kinek életét bemutattuk. Amit Pór Antal⁵ II. Tamás mester esztergomi érsekről mond, hogy amily rendületlen hive volt királyának, ép oly buzgó főpapja egyházának, gerjesztője és táplálója a hitéletnek, őre az egyházi fegyelemnek, barátja a papságnak és szerzetesrendeknek, védője az egy-

¹ Mon. Strig. I. 314, 325, 326.

² Balits: i. m. II. 1. r. 295.; Horváth: i. m. I. 385.

³ Mon. Strig. I. 331.

⁴ Balits: i. m. II. 1. 299.

⁵ Szent-István-Társulat almanach-ja, 1889. 63. l.

ház jogainak; kegyes, jótékony, szolgálatkész, igazságos, erélyes, szigorú, — ez mind tökéletesen illik Róbert mesterre is.

Róbert mester két király alatt szolgálta a hazát és egyházat a legnehezebb körülmények között. Ugy Endre mint Béla királynak hű támasza, okos tanácsadója s hibáiknak javítója volt. Birta mindkét király rokonszenvét.

Midőn az egyháztilalmat kimondotta az országra, mily kimérettel viseltetett a király iránt, kinek személyét egyelőre kivette a tilalom büntetése alól.¹

Az ország és egyház jogainak megcsorbitását nem nézte sivár közönnnyel, hogy a pillanatnyi népszerűség ingatag virágait elnyerje, hanem felemelte hangosan lelkiismerete és igaz meggyőződése szavát s a szerint cselekedett. Jól tudta, hogy okosabb a király és tanácsosai kedvét megrontani, pillanatnyi keservet okozni nekik, mint rövid, muló öröm árán a királyt, országát és az egyházat a korrupció gyalázatos hidrájának kiszolgáltatni. Ezen tántoríthatlan jelleme, nyíltsága miatt érdemelte ki egy hazai történetirótól e szép és minden emléknél halhatatlanabb czimet: ő volt «az országnak és királyainknak élő és el nem némitható lelkiismerete.»²

Ha szigorú is volt a királyhoz, tudott hozzá kegyes is lenni; ő volt egyedül, aki II. Endrét a tilalmat kimondó boszniai püspök és társai ellenében védelmébe vette. Nem csoda, ha II. Endre és fia Béla is kegyelte s vele szemben szeretetök jeleit éreztették. II. Endre, amint láttuk, fehérvári préposttá s udvari kancellárrá, majd veszprémi püspökké tette, s mint esztergomi érsekben bizalmas emberét tisztelte.

II. Endre a pogrányi szőllőmiveseket, kiket indokolatlan harag hatása alatt az érsektől elvett, később visszaadja;³ az érsek kedvéért szigorú határozatot ad ki azok ellen, kik a Dunán fel- és lehajókázván az érsek gyümölcsös kertjét

¹ Lásd az egyháztilalom szövegét.

² Balits: i, m. II. 1. 298.

³ Mon. Strig. I. 287.

Helemba szigeten és szénatermését a «Szent-Mária» szigeten meglopkodják; ha rajta éretnek — ugymond — mint tolvajok és rablók halállal lakoljanak.¹ IV. Béla is, mint atyja szintén szives szeretettel viseltetett iránta, hisz ő volt békeangyala a családban akkor is, midőn II. Endre és fia visszavonásban éltek egymással.²

Egy 1239-ben kelt levélben, mint hallottuk, midőn Béla Róbert mestert adomány és szabadalomban részesíti, dicsérettel elhalmozza elődeit s az érseki méltóságot s vele természetesen az érseket is, midőn így szól³: «Quod nos consideratis fidelitatibus et serviciis meritoriis sancte matris Ecclesie Strigoniensis, que nos et nostros predecessores in omnibus Juribus, Regalibus et Reginalibus, et supervenientibus necessitatibus contra omnes insultantes et infideles tyrannos fovit, aluit, consuluit et defensavit, toto posse cum opere subsecuto, a tempore sue prime fundacionis, maxime in Coronacione Regia, Regnique adeptione, ac pro nostra et nostrorum successorum iniuria repellenda, se et sua omnia submittens fortune casui et perdicioni. Et cum predicta sancta Strigoniensis Ecclesia locum primatis in regno nostro tenere dignoscatur, tam a beata sede apostolica, quam a sancto primo Rege Rege Stephano, nostro progenitore, qui predictam sanctam ecclesiam fundavit, dotavit et libertatibus firmavit et multitudine dignitatum decoravit.» Ez fényesen bizonyítja, kik voltak az esztergomi érsekek, s mily kötelékek tartották fenn a szivélyes viszonyt köztök és a királyi család között. Ez Róbert mester dicsérete is.

A pápák mily megbízható egyházi férfit láttak benne, bizonyítja ama számtalan felhatalmazások, melyekből elég kijutott neki, amint dolgozatunkból kiviláglik. Midőn pedig az érseket felmenti a vád alól a pápa, habár kellőleg iga-

¹ U. o. I. 302.

² Fejér: cod. dipl. III. II. 82.; Béla elválásában is Róbert mestertől kért jelentést a pápa. Mon. Strig. I. 258.

³ Mon. Strig. I. 328.

zolni nem tudta magát, ezt oly megjegyzéssel teszi: előbbi életével az apostoli szentszék különös kegyét kiérdemelte.¹

1220-ban pedig, midőn a pápa Róbert mestert Guncellus spoletói érsek életének megvizsgálásával és felszentelésével bizta meg s midőn e hivatalos működésében nem a legnagyobb körütekintéssel járt el, az ezzel elégedetlen spoletói káptalant így nyugtatja meg a pápa: mi a veszprémi püspököt körütekintő férfinak ismerjük s iránta teljes bizalommal viseltetünk.² Ez Róbert mesterre mindenesetre jellemző!

Róbert mester mint főpap is jeleskedik érdemekben; a pápa felszólítására gondoskodik szegény kanonokjai felől, kiknek társadalmi állásuknak megfelelő jövedelmök nem volt.³ Fekölt gondolkozásmódját bizonyítja püspöki kápolnája feldiszítése és annak minden egyházi szerelvénynyel való ellátása.⁴ Nemes szivét, igazság szeretetét, méltányos gondolkozásmódját hirdeti azon tette, hogy a veszprémvölgyi apácáznak előde által lefoglalt tizedeit visszatéríti.⁵ Rendíthetetlen védőjüket tisztelik benne a veszprémi püspökök különös kiváltságai és jogai, amint már említettük.⁶

Befolyását, a magyar főpapi rang egyik kellékét, a királyi udvarnál fenn tudta tartani és ha a szükség úgy hozta magával, azt latba is vetette az általa pártolt ügy védelmére; a pápa többizben vette igénybe e főpapi befolyását Róbert mesternek; Bosznia liliomát, a bán fiát is a Róbert mester hathatós pártfogása által ajánlotta a pápa II. Endre kegyelmébe.⁷

Az egyházi fegyelem fenntartására irányult törekvéseit dicsérik azon méltatlanságok, melyeket főmegyéje pap-

¹ U. o. I. 307. «Gratiam ejus (apost. sedis) specialem merneviset ab ipsa multipliciter honorari.»

² U. o. I. 258.

³ Mon. Strig. I. 257.

⁴ U. o. I. 258.

⁵ U. o. és Fej. cod. dipl. III, I. 103.

⁶ Dolgozat elejét lásd!

⁷ Mon. Strig. I. 315.

sága kis részétől szenvednie kellett. A szerzetesrendeket kedvelte, de követelte, hogy eredeti szabályaikhoz hiven ragaszkodjanak, meg levén győződve, hogy csakis azon eredeti szent erő, mely azokat megalapította, képes azokat fenntartani és áldásos gyümölcsöket teremni e földön s maradandókat az örökkévalóságra. Ő volt, ki a pápa parancsából a többi közt a szent-benedekrendü ercsi monostort, mivel szellemileg és anyagilag annyira tönkrement, hogy reformálni lehetetlen volt, karthauziakkal volt betelepítendő.¹

Az Ur Jézus szenvedéshelyei iránt való gyakori kívánsága s azok megvédésére törekvő szelleme és azokért való lelkesültsége, mely részben befolyással lehetett II. Endre keresztes hadjáratára, s számtalan keresztes buzditása és önmaga forró óhaja a szentföldre zarándokolni: bizonyítékai azon vallásos sziv melegének, amely őt élte. Apostoli buzgalmát a kunok megtérítése és azok egyházi ügyeinek rendezése örökre hirdetni fogják.

Kitünő gazdát és védelmezőt birtak benne az érsekség uradalmi; számos pere is volt birtokai és hasonló vagyoni ügyek miatt²; gyarapította ő is egyházmegyéje uradalmait.

Szóval élete és művei dicsőítik Róbert mesterben a tevékeny férfit.

Ily jól betöltött életpálya után valóban nyugodtan szállhatott le a sír mélyére Róbert mester az esztergomi érseki szék magaslatáról. Hatodfél század zugott le az idők vésteljes viharaiban, amióta megszűnt dobogni a nemes sziv, mely két király tanácsadója, támasza, a magyar királyság és ősi magyar anyaszentegyház fenntartója és védelmezője volt. Nagy idő, elég idő, hogy egyrészt az utókor részrehajlatlan véleményét felette ítélet alakjában kimondja, másrészt hogy emlékezetét elmossa az idő s emlékével önmagára is a feledés fátyolát borítsa. Emléke azonban nem veszett el, — él, mert az igaz emlékezete örökké él! Nincs különben. Csak hadd álljon fenn emlékezete, csak hadd vir-

¹ U. o. I. 326.

² Mon. Strig. I. 203, 257, 308, 321 stb.

rasszon ott az örökkévalóság ormain az idők zivatarjai fölöött! igen csak hadd hirdesse utódaiban is az Isten, egyház és a hon szeretetét, melynek zászlótartója volt hosszú időn át a négy folyam határai között.

Emléke élni fog, kell, hogy éljen, mert akiket érde-meik jelesítnek, örökre — élnek!

KELL-E AZ ESZMÉLETLEN BETEGET utolsókenet előtt feloldozni?*)

Irta DR. HALMOS IGNÁCZ.

Akár azt mondom, hogy igen, akár pedig hogy nem; válaszom mindkét esetben helytelen lehet. Mert nem tudom, hogy a kérdés tartalmi köre mennyire terjed? mi esik annak keretén belül s mi azon kívül? Pedig ennek szabatos meghatározása teszi csak lehetővé a helyes feleletet.

A tapasztalás s annak alapján az orvosi tudomány az eszméletlen állapotnak több fokát ismeri.

Midőn a beteg nemcsak hogy nem nyilváníthatja belső öntudatos lelki életét érzékek alá eső, tehát észrevehető jelek által, hanem egyáltalában benső öntudatos lelki életre képtelen, — ez az eszméletlen állapotnak legmélyebb, vagy ha úgy tetszik, legmagasabb foka. E fokát az eszméletlenségnek a theologusok e kifejezéssel: «Usum rationis amisit» jelölik meg s fejezik ki.

Az eszméletlen beteg bensőleg öntudatos életet él, s ennek külsőleg is, jelek által tud kifejezést adni úgy, hogy ezek belső életének tolmácsává lesznek az őt környezőők előtt. Ez az eszméletlenségnek azon állapota, melyet a theologusok

*) Tekintettel a múlt évfolyam 917. lapján, s ezidei füzetünk 104. meg 220. lapján olvasható cikkekre. — *Szerk.*

«usu sensuum nondum destitutus» kifejezéssel körülvonalozva jelölnek meg.

Az eszméletlenségnek ezen két foka közt közép helyet foglal el az eszméletlen állapot azon foka, midőn a beteg benső öntudatos életet él ugyan, vagy legalább az ilyen benső életnek lehetősége nincs kizárva, de ezen benső öntudatos életét külsőkép, érzékeinek használata által, tehát észrevehetőleg nem nyilváníthatja. Az ilyen betegről mondják a theologusok, hogy; «usu sensuum destitutus et sui conscius.»

Ime az «eszméletlenségnek,» majd szűkebb, majd tágabb köre!

A kérdésnek megoldása attól függ tehát, hogy vajjon az «eszméletlen» által melyik fokát akarjuk kifejezni az eszméletlen állapotnak?

Ha az elsőt, s ez az állapot oly biztos, hogy azzal az öntudatos actus, és pedig akár csak a benső öntudatos actus lehetősége össze nem egyeztethető, akkor a theologusok egyező válasza az, hogy az ilyet absolválni nem szabad; mert az eszméletlenségnek ezen foka képtelenné teszi a beteget minden öntudatos actusra tehát a bánatra is. Azért ide vonatkozólag s teljesen a mi esetünket tartva szem előtt Ballerini ezeket írja: «Quod absolvi is non debeat nec possit, qui nulla ratione dispositus censerit potest, diffitebitur nemo» Cf. Gury-Ballerini Tom. II. Nr. 505. p. III. not a) pag. 505.

Megjegyzem azonban, hogy ez az eset a követendő praxist távolról sem érinti azon egyszerű oknál fogva, mivel a belső öntudatos élet teljes hiányát egész biztossággal megállapítani, teljes lehetetlen.

Ha pedig az «eszméletlen» kifejezés alá az eszméletlenségnek második fokát foglaljuk: akkor is a theologusok egybehangzó válasza az, hogy az ily eszméletlen beteget fel kell oldozni; quia suppeditat omnia, quae ad essentiam sacramenti poenitentiae pertinent.

Hátra van még az eszméletlenség azon foka, mely az előbbinek csak az első kellékét bírja, vagy bírhatja, de a

másikat nélkülözi. Kérdés, kell-e az ily eszméletlen beteget is feloldozni? Minden félreértés kikerülése végett vegyük igénybe a helyettesítés szabályát és ennek segítségével formulázzuk a kérdést: Kell-e az eszméletlen beteget, azaz oly beteget, a kiről föltehető, hogy benső öntudatos lelki életet él, de azt külsőkép, érzetek alá eső, tehát észrevehető jelek által nem nyilvánítja vagy nem nyilváníthatja, feloldozni?

E kérdés megoldása összefügg szorosan a bűnbánat szentségének közeli anyagára vonatkozó tannal.

A theologusok a bűnbánat szentségének közeli anyagáról két véleményt állítottak fel. A két iskola, daczára, hogy a közeli anyagra vonatkozó tanban egymástól különbözik s mint ellenvéleményes áll egymással szemben, a felvetett kérdés megoldásában mégis megegyez s találkozik.

A skotisták a kérdést úgy amint az áll, minden változtatás nélkül, magukévá teszik s kimondják, hogy az ily eszméletlen beteget föl lehet oldozni, hiven felállított véleményükhöz, mely szerint «actus poenitentis non esse de essentia, quamvis jure divino exigantur toties quoties a poenitente praestari possunt; essentiam autem hujus sacramenti in sola absolute consistere, atque gratiam conferre dummodo sive tunc sive antea peccatorum suorum poenituerit» és «Alii vero juxta diversam, quae scholae Scotisticae tribuitur, opinionem, reponunt non obstare, quod infirmus voluntatis suae signum praebere non possit; actus enim poenitentis esse tantum materiam circa quam; id est dispositionem ad sacramentum, quae non necessario debet esse sensibilis.» Cf. Gury-Ballerini Tom. II. Cap. I. Nr. 414. p. III. Not. a) pag. 298. U. o. Pars. II. cap. I. art. II. §. II. Nr. 509. p. II. not. b) pag. 407 et 408. Berardi, Praxis Confessariorum. Pars. I. Sect. II. cap. IV. art. I. punct. XI. §. IX. Nr. 761. Lit. N. pag. 691 et 692., u. o. Sect. III. Cap. I. Nr. 990. pag. 919—921. Lugo. De Sacramt. Poenit. Disp. XII. Sect. II. Nr. 29. Van Rovy: Tractatio practica seu systema Scoti ad praxim applicatum.

Az idézett helyekből mindenki meggyőződhetik, hogy Berardinak nem minden alap nélküli e véleményre vonatkozó ezen nyilatkozata: «Nihilominus fundamentum aliquod invenitur in doctrina Scoti quae nunquam ab Ecclesia damnata fuit et a multis primi subsellii Doctoribus defenditur.» «Certum est, quod plurimi TT. stant pro validitate absolutionis, quae datur infirmo sensibus destituto, quamvis confessionis desiderium non ostenderit, dummodo in corde suo poenituerit.» I. c.

Hogy az eszméletlen állapot ezen foka nem tartozik tán csak a képzeltek közé, arról még az ezen iskolához nem tartozó theologusok is tanuskodnak. «Habentur enim exempla eorum, qui aut videbantur sensibus destituti aut re ipsa destituti erant, qui tamen postea sui compotes effecti testari potuerint, se in ipso ultimo momento vere dolorem de peccato concepisse, quum jam *exterius nihil* prodere possent.» Lehmkuhl. Theol. Mor. Vol. II. Lib. I. Tract. V. Sect. III. Art. IV. §. 1. A) pag. 364. Edit. V.

Mindezekből az következik, hogy a scotista theologusok a felvetett kérdésre igenlőleg felelnek s hogy ezen válaszuk nem minden alap nélküli.

Nézzük most a thomista theologusokat minő álláspontot foglalnak el ezek a felvetett kérdéssel szemben?

Ezek szemük előtt tartva a bűnbánat szentségének közeli anyagáról vallott véleményüket, a felvetett és helyesítés szabálya szerint formulázott kérdést így a mint van, változtatás nélkül, nem teszik magukévá.

Véleményük szerint szükség esetében absolválni mindenkit lehet, kiről feltehető, hogy a megkívánt actusokra nem képtelen, mivel annál a szentség közeli anyagának lehetősége nincs kizárva. Erre mint principiumra támaszkodva így következtetnek: Ahol lehetséges a benső öntudatos élet, ott szükségképen nyilatkoznia is kell külsőleg ezen benső életnek s így a benső élet actusainak is. Már most ezek alapján ők így formulázzák a felvetett kérdésre adott válaszukat: Fel lehet oldozni az oly eszméletlen beteget, akiről feltehető, hogy benső öntudatos életet él, «Ut incipiam

de dolore interno, ut dispositio est, hunc adesse, praesumere possumus et *debemus.*» Lehmkuhl l. c., mert annál ki van zárva moraliter, hogy belső bánatát külsőkép ne nyilváníthassa s ebben a desideriumot is.

Halljuk e kérdésre vonatkozólag a nagy tudományu Franzelint: «Quo modo cum doctrina de materia sacramenti poenitentiae concilietur absolutio impertienda moribundo *sensibus destituto*, facile intelligitur, si haec tria advertantur. a) In sacramento instituto per modum iudicii, ad finem absolutionis a reatu sufficiens est materia essentialis, ut peccator poenitens se subiciat clavibus h. e. poenitentem se sistat iudici ut absolvatur; b) ex eadem forma iudicii colligitur non requiri, ut actus poenitentiae manifestati, quibus se vult subicere clavibus, *physice* jungantur cum forma sacramenti, quae est absolutio, sed sufficit conjunctio moralis; c) Quamdiu peccator sui conscius est, si eum vere poeniteat, et ipse desideret se subicere clavibus, moraliter fieri nequit in hac nostra natura composita, ut illud desiderium nullo actu sensibili se manifestet, licet ab aliis forte non valent distinguere.»

Mi következik ebből? Ezt megmondja nagyon világosan maga Franzelin: «Ex his principiis consequitur, destitutum jam sensibus posse absolvi absolute, si constet eum postulasse confessionem, et posse absolvi conditionate, etiamsi id non constet; quia sicut potest in eo praesumi poenitentia, ita pari omnino jure praesumitur poenitentia manifestata in ordine ad se subiciendum clavibus quando poenitens adhuc erat sui conscius.» Franzelin. Tract. de Sacramt. in Gen. Thes. IV. panc. 4. pag. 39 et 40. Ugyancsak ezen casussal foglalkozik Lehmkuhl is hason magyarázattal okadatolván az ily eszméletlen betegnek föltételes feloldozhatóságát.

Ezen magyarázat fentartja a közeli anyagra vonatkozó tant s kifejti, hogy az fel nem oldozható, a ki erre képtelen; de mivel az ily eszméletlenről be nem bizonyítható minden kétséget kizáró bizonyossággal, hogy ő erre képtelen, sőt Franzelin szerint: «moraliter ficti nequit in hac

nostra composita natura, ut illud desiderium nullo actu sensibili se manifestet» s Gury-Ballerini szerint: Verum, cum dispositio praesumi possit vel in eo, qui sensibus destituitur in ipso peccandi actu, vix apparet, quandonam futurum sit, ut nullo modo moribundus possit attritus praesumi»: azért Gury fentartva a bűnbánat szentségének közeli anyagáróli véleményét, mégis minden ellenmondás nélkül joggal irhatja: «Absolvendi sunt sub conditione moribundi *omnes*, de quorum indispositione vel incapacitate *certo* non constat.»

Midőn a thomisták ezt állítják az ily eszméletlen betegről, akkor sem ellenmondásba nem jönnek magukkal, sem pedig meg nem tagadják felállított tanukat, hanem kiterjesztik azt egyszerűen az ily eszméletlen betegre is, kimagyarázván «cum aliqua probabilitate», hogy még az ily eszméletlen is képes a szükséges actusokra.

Szem előtt tartva már most a szentségeknek szükség esetben való kiszolgáltatására vonatkozó azon elvet, hogy «in casu extremae necessitatis in Sacramentorum administratione licet uti opinione etiam parum fundata» és «Falsum est tutiorem partem semper esse sequendam in favorem Sacramenti.» Kimondjuk az előbbieik alapján, hogy a jelen kérdésre nézve a theologusok közt nincs véleményeltérés; ami van, a magyarázat s okadatolásban van; továbbá, hogy az ily eszméletlen betegnek az absolutiója nem absolute érvénytelen, tehát feloldozható; s végre, hogy Guryben ellenmondásról szó sem lehet.

Még egy kérdés. Minő álláspontot foglalnak el a régiebb theologusok e tétellel szemben? Ezek az eszméletlen betegnek feloldozását — hacsak a beteg, mielőtt eszméletlen állapotba esett, bánatának és gyónási szándékának külső jelét nem adta — egyszerűen érvénytelennek mondják, vagy különbséget tesznek arra nézve, vajjon az eszméletlen beteg jámbor, jó keresztény volt-e vagy sem és ettől teszik függővé a feloldozás megengedett vagy tiltott, érvényes vagy érvénytelen voltát. 7. Lugo l. c. Disp. XVII. Sect. III. Nr. 33—42.

Érv-e ez a jelen kérdés igenlő megoldása ellen? Ko-

rántsem! Midőn a későbbi theologusok így oldják meg a tételt, akkor nem csak hogy nem szakítanak a régibb theologusokkal, hanem a régibb theologusok által vallott principiumokat csak kiterjesztik és alkalmazzák ezen esetre, lehetőnek bizonyulván be időfolytával az, amit azok abban a korban lehetetlennek tartottak. S hogy ez a látszólag ellentétes álláspont, ne mondjam szakítás nem áll egyedül a hittudomány terén, azt concret esetek előszámlálásával okadatolni, azt hiszem, nem szükséges.

A mi pedig a Ritualekat illeti, tudjuk, hogy azok is hű tolmácsai az akkori korban uralkodó hittudományi véleményeknek s ezeknek befolyása alatt jöttek létre. A Ritualék megítélésénél ezt soha sem szabad szem előtt téveszteni. A Ritualék dogmaticus részeikben sértetlenek s megközelíthetetlenek; ahol azonban csak véleményeken alapuló utasításokról van szó, ott igen is van helye a változásnak, bővítés vagy megszorításnak vagy eltérésnek.

A hittudomány s nevezetesen az erkölccstan nem zárkozhatik el, de nem is akar elzárkózni a tapasztalás s az orvosi tudomány tényei és érvei előtt. Az öntudatosság lévén az emberi beszámítás alá eső cselekedetek lelke és mérlege — a meddig ez terjed és tart, addig terjed és tart a moralis beleszólási joga és kötelessége, történjék az akár a lélek kárára, akár javára; addig követi a katolikus egyház is a gondjaira bizott embert kegyszereivel, akár a valóság, akár pedig csak a lehetőség czimén, hogy meg ne rövidítse az embert jogaiban, ép akkor, midőn örök üdvössége forog szóban.

Absolválható lévén az ily eszméletlen beteg az összes theologusok egyező tanusága szerint, önként következik ebből, hogy az ily beteget ob casum necessitatis kell is absolválni. «Absolvi potest et debet, saltem conditionate, quilibet moribundus in quo contritio et confessio praesumi possunt aliquo modo quantumvis tenuiter probabili; quia in casu extremae necessitatis etiam in Sacramentorum administratione licet uti opinione etiam parum fundata.» l. c.

Vagy talán az utolsókenet szentségének feladása fel-

ment minket az absolutionnak ily eszméletlen betegre való feladásának kötelessége alól? Legkevésbé sem! Így kell eldöntenünk e kérdést, hacsak le nem akarunk térni azon alapról, melyen eddigi fejtegetésünk alapszik; arról pedig letérni nem szabad.

Fel kell oldozni az ily eszméletlen beteget tekintet nélkül a fölادandó utolsókenetre; mert:

1) A jelen esetben a bánat s következőleg annak külső jel általi nyilvánítása nincs kizárva. J. Franzelin, 'Gury-Ballerini, Lehmkuhl. Ily föltevés mellett, — ez pedig nem alaptalan feltevés — nem tudom, hogy mi alapon tehetné azt bárki is, hogy a bünbocsánat rendes és ebben az esetben lehetséges és szükséges eszközét, t. i. a bünbánat szentségét mellözve rendkívüli eszközhöz folyamodjék?

2) Confessio obligat per se in periculo eo magis in articulo mortis. Ezen kötelességének az eszméletlen beteg állapotának megfelelőleg eleget tehet és akarhat is eleget tenni. Ezen kötelesség magában involválja az absolválás kötelességét.

3) Az utolsókenet élők szentsége első sorban. A kegyelem állapotát a rendelkezésünkre álló eszközökkel meg kell szerezniünk, a megszerzés lehetőségének legvégső határáig alkalmazva az ezt eszközlő rendes kegyzsereket. Már pedig itt a lehetőség körén belül vagyunk, tehát.

4) A szükséges dispositio lehetősége nincs kizárva, igaz, hogy hiányozhatik is. De ha megvan, mi czimen vonja meg vagy teszi lehetetlenné a pap azt a nagy kegyelmet, melyben részesülni volt joga a betegnek már a feladandó absolutio folytán? Vagy tán teljesen kárpótoltatik az utolsókenet által?

5) Teljesen hibás következtetés: hogy mivel Guryben azon kellékek közt, a melyeknek az utolsókenet felvételét kell megelőzniök, nincs megemlítve az absolutio, következik, hogy az ily eszméletlen betegre nem kell feladni az absolutiót. a) Ez tagadó érv; hogy mennyit bizonyít, azt mindenki tudja. b) Jól megjegyzendő, hogy itt a szerző elősorolja csak a subjectumra vonatkozó szükséges kellékeket,

s nem a minister ily esetbeni kötelességét és teendőjét! Ime! hisz az első pontban is csak mondatik, ha gyónni tud, gyónnia kell. Az absolutiot még ebben a pontban sem említi Gury. Nagyön természetes, mert az absolutio nem a subjectum, hanem a minister dolga. *c)* A jelen eset semmi módon sem sorozható a második pont alá; mert a gyónás lehetősége, suo certo modo, nincs kizárva. *d)* Oka pedig annak, hogy Gury ezen a helyen mit sem szól a föladándó absolutióról, ezen paragrafus kizárólagos czéljában keresendő egyrészt, másrészt pedig abban, mert a szerző más helyen és pedig jóval előbb elmondotta, hogy mi a papnak a kötelessége az ily eszméletlen beteggel szemben.

5) Ezen kötelességet t. i. hogy utolsókenet előtt absolválni kell a beteget, világosan kimondják. *Quare excludi non debent ab extrema unctione; a)* sensibus destituti, qui parum christiane vixerunt, *b)* neque qui in ipso actu peccati signo poenitentiae non manifestato, sensibus destituuntur: quibus quamquam S. Eucharistia danda non est, tamen cum conditionata absolute extrema unctio omnino concedenda est.» Lehmkuhl. P. II. Lib. I. Tract. VI. Cap. II. §. 1. Nr. 577. pag. 407. Si sacerdos cum s. oleo accedens, intelligat infirmum esse in extremis et periculum imminere, ne decedat, antequam sacramentum cum omnibus ritibus administraverit: omittere debet praecedentes unctiones et praemissa tantum confessione sacramentali, vel saltem absolute.» Cf. P. J. B. De Herdt Sacrae Liturgiae praxis. Tom. III. Pars. 6. Nr. 205. pag. 285. Továbbá Schüch, Gassner, Müller, Berger.

6) Ugyan kérdem, mit tenne a pap akkor, ha sétaközben jóbarátja, akivel kint a mezőn sétál, hirtelen ily eszméletlen állapotba esnék, szentelt olajok hiányában? Nem fogja feloldozni? Nem hiszem! S ha feloldozza, mi alapon teszi? Csak nem akar öntudatosan érvénytelenül kiszolgáltatni szentséget!

Mit akkor, ha ratione scandali az utolsókenet szentségét feladni teljes lehetetlen?

7) Az utolsókenet szentségének azon hatására vonat-

kozólag pedig, hogy az *secundaria institutione per se et directe* eltörli azon halálos bünöket is, amelyeket általában az eszméletlen beteg *hic et nunc* meg nem gyónhat, azt kérdem: ha az a beteg felgyógyul, köteles lesz-e az legközelebbi szent gyónásában az utolsókenet szentségének feladása előtt s utolsó érvényes gyónása után elkövetett halálos büneit újra elmondani? Ha igen, akkor ezek *directe* nincsenek megbocsátva; ha nem, akkor nem áll az, hogy *in praesenti oeconomia salutis peccata mortalia post Baptismum commissa directe tantum Sacramento poenitentiae remittuntur*. Cf. Aemilius M. De Augustinis S. J. De Re Sacramentaria. Lib. III. De extrema Unctione art. V. Thesis V. p. 4. pag. 396.

Pro praxi. A bünbálat szentségének érvényessége kettőn mulik. A pap csak a formát mondja, a materiát pedig a poenitens adja, s mert arról, hogy megvan-e tényleg az a materia, a melyre vonatkozik a forma, kivált a mi esetünkben, meg nem győződhetik, azért nincs is kizárva az a lehetőség, hogy a pap tényleg Sacramentumot nem is administrál. Az utolsókenetnél azonban a minister kezelvén úgy a formát, mint a materiát, a saját részéről egész bizonyos lehet a szentség tényleges kiszolgáltatásáról s így a tényleg létrejött és kiszolgáltatott szentség által nagyobb bizonyossággal működik közre az eszméletlen beteg örök üdvösségéhez, mint a feladott absolutio által. Ennélfogva legyenünk mindig azon, hogy a feladott absolutiót az ily eszméletlen betegnél kövesse okvetlenül az utolsókenet szentségének feladása.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Die Wohlthätigkeitsanstalten der christl. Barmherzigkeit in Wien. Von Heinr. Pesch S. J. Mit Titelbild. Ergänzungsheft 51. d. Stimmen aus M. Laach. Herder. Freiburg, 1891. 8-r. 141. l., ára 1.90 Mk.

Ime ismét egy könyv, melyet már előre is nagy érdeklődéssel vesz kezébe az ember. És midőn elolvassa, eltelik hálás érzelmekkel azon egyház iránt, amely megújította egykoron a föld színét, s amely ma is ezerféle módon érzeti jótékony hatását az emberiséggel, kiváltképen a nagy városokban, hol a bűn és nyomor azt különösen szükségessé teszik.

Nincs még két esztendeje, hogy folyóiratunkban behatóan ismertetve voltak Párisnak, a nagy világvárosnak keresztény jótékonyági intézetei, a „*Humanismus vagy Charitas*“ cz. dolgozatban, (lásd Magyar Sion 1889. 401. 502. ll.), melynek alapjául t. dolgozótársunk Ducamp Maximenak egy nagyon érdekes munkáját vette, aki szabadelvű létére bámulattal adózik a találékony keresztény szeretet változatos jótékonyági műveinek. Jóval előbb már a nagy Hettinger is irt e tárgyról, „*die kirchl. u. socialen Zustände von Paris*“ cz. munkájában, (Mainz, 1852.) amelyhez igen találóan Marbeaunak azt a szép mondását választotta jeli géül: «Si Paris est la ville des plaisirs, Paris est aussi la ville de la charité. Il lui sera beaucoup pardonné, parce qu'elle a beaucoup aimé.»

Bécs is világváros ma már, ott is felütötte tanyáját a romlottság és a pauperismus. Ámde Bécsnek — egészben véve — még sokkal katolikusabb jellege van, mint Párisnak, s azért nem lephet meg senkit, ha ott is száz meg százféle alakban nyilvánul az a felebaráti szeretet, melyről Krisztus Urunk azt mondotta, hogy arról ismerik meg az emberek az ő tanítványait. Ennek az áldozatkész, önzetlen szeretetnek nyil-

vánulásairól, a keresztény, katolikus jellegű jótékony intézetekről állította össze Pesch H. jezsuita azt a statisztikát, melyet imitt bemutatunk.

Az első fejezetben történeti visszapillantást vet a régi jótékony intézetekre, melyeket az uralkodó család tagjai, vagy szerény polgárok, papok és világiak alapítottak. Ennél a fejezetnél nincs miért időznünk, — tovább megyünk, a jelenkori állapotok azok, melyek érdeklődésünket magukra vonják.

Első helyet követelnek maguknak itt azok a szerzetek és congregatiók, melyek a betegek ápolásával foglalkoznak. Ime, régi idő óta áll fenn már Bécsben az *irgalmas barátok* kórháza férfiak számára, melynek évi betegforgalma ezer felé jár; az *Erzsébet-apáczkáké*, nők számára, körülbelül ép oly betegforgalommal. Nyolcz különböző női congregatio tagjai, kiket a bécsiek gyűjtő névvel *irgalmas nővéreknek* neveznek, évenként nem kevesebb, mint 40,000 beteget és öreget ápolnak részint kórházakban, részint magánlakásokban. (*Szent Vincze leányai* nyolcz kórházban működnek, körülbelül 600 beteget gondozván évenként, a *gumpendorfi sz. Vincze-apáczkák* csupán Bécsben szintén nyolcz intézetben 8—10,000 beteget ápolnak évente, az *isteni Megváltó leányai* kilencz házban 500-at, s amellett magánházakba is járnak, a *borr. sz. Károlyról nevezett nővérek* aggastyánok menedékházaikban szolgálnak stb. stb., sz. *Ferencz harmadik rendjének nővérei* szintén kórházakban, kisdédóvókban, menedékházakban működnek.) Mennyi jót művelnek, mennyi megtérést eszközölnek szavaikkal, példájokkal e tiszta lelkek!

De a keresztény szeretetnek mindez csak egyik nyilvánulása, — még sok mindenféle intézetet létesített ugyanaz a bő forrás, s mindannyiban enyhíteni törekszik a szükségben szenvedők nyomorát.

Van az osztrák fővárosban menedékhelye a *gyógyithatatlan betegeknek*, öreg, keresetképtelen *férfiaknak és nőknek*, — van «Calasantinum» nevű intézet ifju iparosok és munkások számára, ahol a világ csábításaitól megóva, jámbor keresztények maradhatnak, — van a *jó Pásztorról nevezett*

asylum megtévedt, bűnbánó nők számára, — van több menedékháza az elhagyott gyermekeknek, kikkel senki sem törődik; — vannak egyletek, melyek a didergő szegénynek melegedő szobákat állítanak a kemény télen; van „*Norbertinum*“ című gyönyörű nagy intézet, melyben kétszáz árva fiúcska részesül ellátásban, ruházatban és kitűnő nevelésben az iskolatestvérek (*Schulbrüder*) által, mindaddig, míg maga megkeresheti kenyerét, — és a „*Stephaneum*,“ melyben ismét 100—120 árvaleány talál menhelyet és neveltetést; van *arimathaeai sz. Józsefről* nevezett egylet, mely a szegények temetési költségeit állítja elő, stb. stb. — A virágzó *kath. legényegyletről*, meg a még virágzóbb *sz.-Vincze-egyletről* nem is szólunk . . .

Hogy pedig a gyermekek katolikus neveléséről mily szépen van gondoskodva Bécsben, — ami a keresztény szeretetnek ép oly fontos, sőt még fontosabb nyilvánulása, mint a jótékony intézetek, — azt nem kell hosszasan bizonyítanunk, ha egy pillantást vetünk a „*Schulbruderek*“ intézményére, akiknek kezében sok elemi iskola, sok árvaház van, — meg az *Orsolya-szűzek*, a *Salesiánák*, a *Sacré-Cœur-apáczák*, a *döblingi apáczák* stb. intézeteire; — arra a körülbelül 40 egyletre, amely gyermek-menedékhelyek és kisdédóvók felállításával s gondozásával foglalkozik, arra a 70 egyletre, mely a szegény iskolásgyermekek segélyezését tüzte ki céljául.

De ki gyözné elszámlálni mind azt a jót és szépet, amit a keresztény szeretet találékonysága létrehozott Bécsben, hogy segítse a szűkölködőt, s rajta a testi s lelki irgalmasság cselekedeteit gyakorolja, ki gyözné mindezt felsorolni, még Pesch könyve nyomán is, aki pedig szintén nem merithette ki teljesen témáját!

És, ha most, (amit az eszmetársulás folytán alig lehet kikerülnünk), magunkban egy csendes összehasonlítást kísérlünk meg, csak aránylagosat is az osztrák főváros, és a mi kedves, büszkeségünket képző fővárosunk között: nem kell-e fölsóhajtanunk, hogy ó mily messze vagyunk mi még keresztény, katolikus jellegű jótékony-intézetek dolgában attól a

ponttól, ahol már lennünk kellene?! Tagadhatatlan, hogy az újabb időben sok történt e téren is, de az is bizonyos, hogy a hatvanas-hetvenes években, mikor a főváros élete addig ismeretlen módon föllendült, mulasztások történtek, amelyek pótlása sok időbe fog kerülni, s amely mulasztásokat felhasználta a liberalizmus és szabadkőművesség, hogy a maga «humanitási» czégére alatt állítson egyleteket és intézeteket, melyekből a keresztény jelleg ki van zárva. Sőt még az újabb intézkedések is, melyek első pillantásra vigasztalóknak tűnhetnek fel, tüzetesebb meg szemlélés után, a maguk igaz valójában mint olyanok mutatkoznak, melyek a keresztény gondolkozásu embert ki nem elégíthetik. Hogy csak egy példát hozzak fel, nemde szép dolog, hogy a régi és új sz. Rókus kórházakban körülbelül 160 irgalmas nővér ápolja a betegeket? Igen, de mennyire veszít e dolog értékéből, ha tudjuk, hogy ezeknek a jámbor lelkeknek nem szabad a betegek előtt vallási themákról beszélni, nem szabad őket arra figyelmeztetni, hogy itt az ideje, a halálra elkészülniök és a haldoklók szentségeihez járulniök: ezt az igazgatóság szigoruan tiltja!

Talán a jövő hoz jobb állapotokat, — addig is, buzditó példányképül, lelki épülésre olvassák mindazok, kiket érdekel, Pesch könyvét.

Dr. Kereszty Viktor.

Szentírási szövegkritika. 8-r. 53 l. ára 30 kr. — Szentírási régiségtan. 8-r. 152 l. ára 1 frt 20 kr. — Kath. Szentírási Hermeneutika. 8-r. 93 l. ára 80 kr. Iskolai és magánhasználatra írta dr. Karsch Lollion; a nagyváradi l. sz. egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. Nagyvárad, Bergernél, 1891.

Amit a termékeny író a «Hittud. Folyóirat» tavalyi utolsó füzetében még csak mint tervet említett, amit ez év elején, miként márcziusi füzetünknek borítékán olvasták t. előfizetőink, már közel kilátásba helyezett, egy magyar *szentírástani kézikönyv* megírását: azt a lefolyt hónapban, részben legalább, meg is valósította. A két kötetre terve-

zett *szentírástannak* (I. kötet: Apologetika, szentírási nyelvek, II. kötet: szövegkritika, régiségtan, hermeneutika), második kötete, egyszerre három füzetben, melyeknek czimeit főnebb láthatják olvasóink, napvilágot látott.

Az első kötet megjelenését szerző ugyancsak még ezen év tartamán belül igéri megtörténendőnek. (A második azért előzte meg az első, mivel ez utóbbit még nem volt alkalmá K.-nak egészen összeállítani.)

A tudós szerző már annyira ismeretes a magyar katólikus olvasó-közönség előtt, s nevezetesen a szentírási tanszéken már annyi ideje működik odaadó buzgalommal: hogy, midőn most biblikus tankönyvet akar a növendékpapság kezébe adni, arról már a priori is jó véleményt kell táplálnunk. És, átlapozva a füzeteket, e jóvéleményben csak megerősödünk.

Vegyük azokat sorra.

1. A «szövegkritika,» melyet iskoláinkban a «generalis introductio»-ba szoktak beszőni, külön tárgyalatik, rövid, velős és világos §§-okban. Adva van e füzetben a sz. szöveg kül-és belalaki története, megmondatik, hogyan lett a cursiv írásból interpungált, stichometrikus stb., hogy keletkeztek a várians lectiók, — melyek a nevesebb kódexek és fordítások.

2. A «régiségtan»-nak ugyanazok az előnyei, melyek a «kritiká»-éi, velős rövidség, világosság. Három főszakaszra oszlik, melyeknek elseje a szentföld geográfiáját, a választott nép történetének vázlatát adja, másodika a vallási régiségeket ismerteti (ősvallás, áldozatok stb.), harmadika pedig a politikai és családi életet vázolja. Szokássá lett ujabban, és pedig egész helyesen, a régiségteni könyveket illusztrálva kiadni; szerző ezt a szokást azért nem követte, mert egy «szentírási atlaszt» is szándékozik külön kiadni, amelyben a szükséges ábrák, térképek és kronologiai táblák mind meglesznek.

3. A legnehezebb feladattal, a «hermeneutiká»-val szintén játszva birkózott meg a szerző, Güntner elterjedt kézikönyvét véve alapul, annak már elavultabb nézeteit, meghatározásait ujjakkal pótolta, egyebekben pedig hosszadalmasságát, a világosság határozott előnyére, megrövidítette.

Röviden szólva: e tankönyvek ott, ahol a szentirásban magyar nyelven adatik elő, mindenesetre nagyon használhatóak lesznek; a tanárnak lesz feladata, alkalomadtán bővebben is kiterjeszkednie. Érdeklődéssel várjuk a még hátralevő részek megjelenését.

Dr. Kereszty Viktor.

Isten és a Világ. Különös tekintettel a természettudományokra, írta dr. Prohászka Ottokár. Esztergom. Buzárovits. 8-r. 241 l. Ára 1 frt.

Ezzel a címmel adta ki, letéve írói álnevét, (dr. Pethő) szerkesztőtársunk különlenyomatban összegyűjtve azokat a magvas cikkeket a hit s a természettudományok összhangjáról, melyeket t. olvasóink folyóiratunk múlt évi folyamában tőle, különböző czimek alatt, olvastak.

Természetes dolog, hogy itt nem fogjuk recenseálni azt, ami saját lapjainkon látott napvilágot; e pár sorral csakis a különnyomat megjelenését akarjuk constátálni, s a szerzőnek azt a szándékát elősegíteni, hogy művéről minél többen vegyenek tudomást, és pedig nem más czélból, mint hogy az első sorban a tudományosan művelt világiak kezébe jusson; mert ezek közt találhatók leginkább azok, akik rögtön ingadozni kezdenek hitökben, mihelyest a természettudományok köréből valamelyes ellenvetést hallanak.

F. Sz.

A római kath. egyház története Magyarországon. Írta dr. Balics Lajos. II. kötet. Kálmán királytól az Árpád-ház kihaltáig. I. része. 1888. 8-r. I—XI. 471 l. és II. része. I—IX. 654 l. Budapest, 1890. Szent-István-társ. kiadása.

Balics munkájáról folyóiratunk még nem hozott ismertetést; kissé megkésve bár, de még mindig elég jókor akarunk mi is, tisztünkhöz képest, hozzászólni.¹

¹ Érdekes feljegyezni, hogy a nagytekintélyű «Hist. polit. Blätter» is éppen most közöl e könyvről tárgyilagos, alapos ismertetést.

Midőn Tárkányi Béla, egyházi irodalmunknak nemcsak hivatott művelője, hanem buzgó pártfogója is, oly lelkesedéssel tevő meg ajánlatát s hirdette ki a pályázatot hazánk egyházi történetének megírására, úgy látszik maga is eléggé érezte, hogy a pályázat esetleges sikere aligha fog absolut-becsü eredményre vezetni. Gyanítani lehetett ezt abból, hogy az absolut becsnek csak lehetőségét hangsúlyozta, anélkül, hogy a pályadíj kiadását feltétlenül ahhoz kötötte volna. Lehet, hogy ő maga is keveselte a pályamű benyújtására szabott időt; vagy tán más körülmények aggodalmat keltő s ép ezért tartózkodást parancsoló impressiója következtében félt az absolut becs magas irodalmi mértékének feltétlen alkalmazásától; — tény az, hogy a pályázat eredménye amint reményét nem multa felül, úgy tán várakozásán alul sem maradt.

Dr. Balicsnak, az előttünk fekvő pályadíj-nyertes mű szerzőjének, az első kötet benyújtása alkalmával — ha jól emlékszünk — négy versenytársa akadt; de e négygyel úgy látszik könnyebben küzdött meg, mint azon egygyel, aki a második kötetnél szállt vele sikra. Mig az első pályadíjat a bírálók egyhangu ítélete alapján jóformán játszva nyerte el, — addig a második kötet megbírálására felkért szakférfiak bizottsága sehogysem tudott megegyezésre jutni a benyújtott két mű felett, úgy, hogy egy arbiterre volt szükség, kinek véleménye aztán az ő javára billenté le a serpenyőt. S ezen körülmény amint egyrészt mit sem von le a mű tulajdonképeni értékéből, úgy másrészt jelzi azt, hogy mindakét pályázó derekasan látott a munkához, komolyan véggezte feladatát.

A két részre osztott második kötet vastum opus; nem kevesebb mint 73 nyomtatott ivre terjed és Árpádkori multunk egyházi történetének két utolsó századát öleli fel Kálmán királytól az Árpádház kihaltáig 1095-től 1301-ig. A mű mindkét részének külső és belső czimlapja makacs következetességgel egy egész századdal botlik ugyan — 1095 helyett 1195-re tevén Kálmán uralkodásának kezdetét, — ez azonban csak sajtóhiba; de oly sajtóhiba, mely két egész

éven át bitorolta helyét az I. rész czimlapján, s melyet ezen idő alatt bizonyára ki lehetett volna küszöbölni, nehogy a II. résznél már polgárjogot nyerjen.

A mű első fele mintegy egyházpolitikai vonatkozásait tárgyalja a kornak, királyok uralkodása szerinti sorban csoportosítván az eseményeket. Kezdve a keresztes hadaknak hazánkon történt átvonulásával és Magyarországnak ezekben való szereplésével, egymásután vonulnak el szemeink előtt ezen mozgalmas kornak politikailag és egyházilag egyaránt nevezetes eseményei, melyeknek kölcsönös egymásrahatása félreismerhetlen. Ezen közeli vonatkozások tehát, melyek hazánk állami és egyházi életének nyilvánulásai között — kivált a vallásos középkorban — annyira kidomborodnak, nem csak kívánatos, de egyuttal szükségessé is teszik, hogy az egyház állapotának vázolásánál kellő figyelemben részesüljenek a koresemények azon pontjai, melyekben az egyház a nemzet államéletével s ennek főbb mozzanataival közvetlen érintkezésbe lépett. És az egyháztörténelmileg taglalt ezen korszakot félig sem értenők meg, ha azt kilépve a nemzet általános és az egyház egyetemes történelméből pusztán odaállítanók mint egy összefüggés nélküli töredéket, melyből a kornak az egyházra s viszont ennek a korra való kölcsönös hatása hiányzanék. Azonfelül a Magyarország kath. egyházának életében annyira fontos tényezőt, a koronás fejedelmet sem szabad figyelmen kívül hagyni; valamint azon alkotmányos mozgalmakat sem, melyekben az egyház is kivette a maga részét s melyek leginkább kitüntetik, hogy az egyház jó és balsorsa mennyire összeforrt a nemzetével.

Teljesen méltányoljuk tehát szerzőnek azon igyekezetét, mely szerint ezen kor egyházi eseményeinek külső történetét a hazai és egyetemes egyház történetének keretébe illeszti be. De másrészt több helyütt óhajtottuk volna, hogy ezen keret méretei ne táguljanak vala oly szertelen terjedelemben, hogy bennök maga a kép mintegy elenyészszék. Az eseményeknek oly aprólékos részletezéssel való levezetése néha felesleges is, de mindig a kerekdedség rovására történik. Mert utoljára is e műnek nem az a rendeltetése, hogy

történelmi a-b-c-re oktassa az olvasót; s azon közönségről, melynek szánva van, nagyobbbrészt fel lehet tételezni a történelmi ismereteknek akkora készletét, hogy az események okozati összefüggését rövidebb uton is el tudja találni. S ez nem csak az eseményeknek tulmessziről való levezetésére, hanem egyes történelmi tények bizonyítási módjára is vonatkozik. Tudjuk, hogy a nagy közönség nem nagyon kedveli, ha olvasmányát az argumentálás nehézkes kitéréseivel kell minduntalan félbeszakítani; beéri az eseményeknek gördülékeny és logikai folytonosságú elbadásával. Ha a szerző egyes kérdéseket tisztáznai, saját álláspontját igazolni, ellenkező véleményeket megdönteni akar, ám ott von a vonal alatti rész, a jegyzetek. A szakember, aki az ilyenek iránt érdeklődik, megtalálja azokat ott is s tán gyönyörködni is fog bennök; de a nagy közönség, mely a tudományos pöröléseket csak kevés figyelemmel kíséri, nem szereti, ha olvasmánya szövegét folyton zavarják.

Tévedés volna azt hinni, hogy ezzel mellőztetni akarjuk, avagy fölöslegesnek tartjuk akár az adatoknak és véleményeknek összevetését, akár azon kritikai szigort, melynek kohóján kell azokat átbocsátani, hogy a lehető legtisztább igazsággá olvadjanak össze, akár pedig azon kérdések tisztázását, melyek éppen elegendő bizonyítékok hiányában jelenleg még függőben levén, szinte provocálják a hozzászólást s melyekben a szóba vett mű által tárgyalt korszak is eléggé bővelkedik. Ezeknek nem szükségességét vitatjuk tehát, hanem pusztán azon módszer helyességét, melylyel azok tárgyalva vannak oly müben, mely jegyzetek alakjában már terjedelménél fogja is kényelmesen felölelte volna mindezen érvelő digressiókat, anélkül, hogy akár történelmi értéke csökkent, akár pedig tudományos színvonala sülyedt volna. — —

A XII. és XIII. század egyházi tevékenységének jelentékeny részét veszik igénybe azon hitterjesztő és hitvédelmi munkálatok, melyek hazánkban a hivatottak legjobb-jait foglalkoztatták és a kereszténység hit- és erkölcsstanainak megőrzése és terjesztésére irányultak, Míg a XI. szá-

zadban a kereszténység megszilárdítására irányzott törekvések sulypontja abban feküdt, hogy a nemzetet a pogányságba való visszaeséstől megóvja és a kereszténységnek ekként megmentett nemzet testébe annyira átvigye a keresztény hitelveket és erkölcsstanokat, hogy ezek benne élet-szükséggé váljanak: addig a XII. és XIII. század működésének oda kellett irányulnia, hogy a magyar nemzet keresztény szellemerkölcsi világa körébe bevonja azon népfajokat, melyek időnként az ország belsejébe szakadtak és az immár teljesen megtért magyarság szellemétől elütő s így a hit-tisztaságra felette kártékony valláselveket hoztak magokkal. S ezzel párhuzamosan kellett haladnia azon munkásságnak is, mely a kereszténység mellett vagy ezen belül támadt torzsalaku hitelvek tévesztő áramlatának utját állja, az egyház kebeléről levált s ezzel meghasonlott tévelyírányzatokat az elhagyott hitközösségbe visszavezérelje.

A folytonos ébrenlétre utalt hitterjesztő munkafolytonosságot részben védő, részben térítő alakban e korban idebennt kivált a kunok és az ország hatalmi gyarapodása következtében a magyar szent korona uralma alá jutott Szávan tuli és tenger melléki tartományok pataren eretnekei vévék igénybe leginkább. Harcz volt ez; harcza az államnak politikailag veszélyes irányzatok, s harcza az egyháznak a hit-erkölcsi tisztaságát mételyező áramlatok ellen. S midőn e küzdelem annyira igénybe vette az egyház hitterjesztő és hitvédő tevékenységét, méltán igényt tarthat arra, hogy a kor történésze által nemcsak mint a történelmi eseményekre befolyt egyik tényező-részlet, hanem mint a consolidált keresztény hit- és államéletnek erős és diadalmas küzdelme egész terjedelmében külön figyelemben is részesíttessék.

Balics a hitterjesztés és hitvédelem e korban végzett munkájának nem szán külön részt művében. Az anyag hozzá jóformán megvan mind, de gyakran annyira szétszórva, hogy felette nehézé teszi a tökéletes átnézetet. És az, aki e működés egész terjedelme, lefolyása, hatása, akadályai és eredményéről akar tájékozást nyerni, bátran átlapozhatja a II. kötet ezer és egynéhány lapját, hogy az erre vonat-

kozó adatokat összeböngészve magának fogalmat alkothaszon. Az ez irányban való működés egyes mozzanatainak, pl. a kunok és patarenok megtérítésének részben való vázolása nyert ugyan egy-egy közbeékelt fejezetet; de a hitterjesztés és hitvédelem egész nagy műve, mint ilyen nem alkotja egy önálló külön részét a munkának. Igaz, hogy az idevágó események mint tényezők folytak be a kor erkölcsi, társadalmi és egyházpolitikai viszonyaira, s azért ezekkel összefüggésben is kellett azokat tárgyalni; mindazáltal külön tárgycsoportban is ki kellett volna emelni és vázolni azokat ha nem másért, ugy legalább könnyebb és gyorsabb tájékoztatást nyújtó átnézet okáért. Egyik-másik részletnél tán ismétlésekbe esett volna ez által a szerző; de se baj, egy kor történetének ily tüzetes feldolgozásánál ilyesmit amugy sem lehet elkerülni.

Többé-kevésbé ugyanezt mondhatjuk a XII. és XIII. század zsinatainak vázolásáról is, melyeknek bár csak töredékes emlékei maradtak fenn, de miután ezek is feltüntetik a magyar püspöki kar testületi együtt-működését, méltán számot tarthatnak arra, hogy ily terjedelmes történelmi mű önálló fejezetet szánjon nekik. Szerzőnk a nyomtatott kutatókban és az e korra vonatkozó okmánypublicatiókban előforduló zsinati emlékek legtöbbször tudomást vesz és a II. rész elején azok némely sajátosságait is kiemeli; mindezeket azonban szétszórva említvén, lehetetlenné teszi, hogy az olvasó az egyház beléletének, szervezetének, kormányzása, fegyelme és hitéletének ezen fontos tényezőiről lehetőleg tiszta képet alkotthasson magának, s felette nehézzé azt is, hogy egyes zsinatok csak ugy futtában említettvén, ezek sajátosságait észrevehesse. Így pl. az 1134-ben tartott váradi zsinatot egyszerűen érintvén csak annyit jegyez meg róla, hogy végzései ismeretlenek. Hogy milyen lehetett e zsinat? nem kutatja. Tudjuk, hogy e zsinaton Felician esztergomi érsek is jelen volt, s ő hozta az ítéletet a vitássá vált dumbrovai erdő ügyében. Tartományinak nem mondhatjuk a zsinatot, mert Várad a kalocsai érsekséghez tartozván, az esztergomi érsek ebben aligha vett volna részt; valamint bajos

feltenni azt is, hogy saját érseksége tartományi zsinatát tartotta volna egy idegen érsekség területén. Egyházmegyéinek se lehet mondani, mert Felician érseken kívül ott voltak más főpapok is. Ez tán a zsinat nemzeti jellegére vallana, bár tudjuk, hogy a nemzeti zsinatok, ha nem is mindig az esztergomi érsek székhelyén, úgy rendszeren érseksége területén szoktak volt tartatni.

E kor történelmi kutfőiben, az esztergomi zsinatoknak maradt legtöbb nyoma: pedig tudjuk, hogy nem csak Esztergomban tartattak zsinati tanácskozmányok, mert a IV. lateráni zsinat határozata következtében megyei püspökeink évenként szoktak volt tartani zsinatot, mint ezt Veszprémről is tudjuk, hol az egyházmegye védszentjének ünnepén, szent Mihály napján tartatott évenként zsinat; sőt Boleszló váci püspök már a lateráni zsinat határozata előtt kötelezte papjait, hogy évenként Kisasszony-napján zsinatba jöjjenek össze s ebbeli költségek fedezésére tizedeinek egy részét ajánlá fel.

Esztergomban szintén tartattak évenként tartományi zsinatok, amint ez Fülöp érseknek a szebeni dekánek és plébánosokra vonatkozó 1264-iki rendeletből kitünik. Ezen szokás a XIII. század végén uralkodott anarchikus állapotok mellett úgy látszik oda módosult, hogy e zsinatok nem évenként, hanem minden második esztendőben tartottak, s ezeken az időközben felmerült bajok orvosoltattak, vitás kérdések, peres ügyek elintéztettek s ha esetleg előbb jelentettek volna be az érseknek, általa a legközelebbi tartományi zsinatra halasztattak. Így tartatott 1292-ben, 1294-ben, egy figyelemreméltó adat szerint 1296-ban, 1298-ban tartományi zsinat Esztergomban; s fentebbi feltevésünket nem csak a zsinatok idejének bizonyos szembetűnő rendszeresége, de kivált az utolsó (1298-iki) zsinat két esete is igazolja.

A veszprémi püspöknek ugyanis 1297-ben pere volt a dömölki apáttal bizonyos tizedek miatt, s ezért még ez évnek szeptember 1-je előtt az esztergomi érsek elé terjeszté panaszát, ki ezt nem intézte el rögtön, hanem «in quindenis

beati Georgi martyris» (maj. 9. 1298.) tartandó zsinatra halasztá. — Ugyancsak a veszprémi püspöknek Béla-forrás apátjával is volt ez évben pere, — melyet az ez ügyben megkeresett Lodomér érsek ismét csak a máj. 9-én összeülendő zsinatra halasztott; mi arra látszik mutatni, hogy a zsinat megtartásának ideje már jó előre volt megállapítva; s ebben a két évi időközben, mely a négy zsinat mindenike között bizonyos rendszerességgel ismétlődik, az esztergomi érseki tartományban — ez idő szerint legalább — minden második évben összejött tartományi zsinatnak feltűnő nyomait véljük felismerhetni.

Ezen tartományi zsinatok mellett egyházmegyeiek is tartattak Esztergomban, melyeken az egyházmegye házi ügyei tárgyaltak. Mint láttuk, Veszprém püspökének 1297-ben benyújtott panasza ez évben nem nyert elintézését, hanem a következő év tart. zsinatára halasztatott. Pedig Esztergomban 1297-ben is volt zsinat; mert Lodomér érsek ez évben tartott zsinatából utasította a csuthi prépostot és pest-ujhegyi plébánost, hogy a veszprémi püspöknek a csallóközi plébánosokra kimondott kiközösítését hirdessék ki. Miért nem intézte el ekkor az érsek ugyancsak a veszprémi püspöknek a dömölki apát elleni szintén ez évi panaszát? Tán mert már a megtartott zsinat után nyujtatott be; de lehet hogy azért, mivel az ügy nem az egyházmegyei, hanem a tartományi zsinat elé tartozott.

Az itt felsorolt sajátságokból vont következtetések tán csak hozzávetés számba jöhetnek; de mindenesetre figyelmet érdemlő, történelmileg megállható hozzávetések. Mert e kor történetének sokszor fogyatékos adatai vajmi gyakran kényszerítik a történetírót arra, hogy a rendelkezésére álló anyag csoportosítása és helyes kezelés által legalább lehetőleg összeconstruálja, elevenebbé tegye a multak homályos képeit, anélkül, hogy ez által bármiképen is maga a történeti igazság ellen vétene. —

Azon nagyfontosságú tevékenység, melyet a kath. egyház nálunk a XII. és XIII. század folyamán minden irányban kifejtett, s mely a magyar nemzetnek a keresz-

ténység színvonalán való megtartására irányult, leginkább abban nyerhette a maradandó siker biztosítékát, ha működését a belső szervezkedésre is kiterjeszti és a XI. században létesült egyházi intézményeket nemcsak fenntartja, hanem azokat a koronkint jelentkező szükségletek arányai szerint szélesíti is. Gondoskodnia kellett, hogy a nemzet keresztény közéleté és műveltségének legfontosabb őrhelyeiben nemcsak a társadalomra való hatás több eszközét és érintkezési pontját nyerje, hanem ügyelnie kellett arra is, hogy az egyházi intézmények fejlődése mellett megőriztesék azon szellemi és testületi egység is, melyen az egyház ősi hierarchiája alapul.

Szerzőnk figyelemmel kíséri a hierarchiai jogviszony fejlődését és alakulási módozatait; figyelme szükségkép kiterjed a két érsek — esztergomi és kalocsai — közt ez idő szerint megzavart joggyakorlatra és heves küzdelemre, mely Kalocsáról indult ki és az Esztergom főpapjával való egyenjogúság nevében vivotott. Áttér ezután egyes egyházmegyék átalakulására, itt pedig első sorban a bácsi és kalocsai főpapi székek egyesítésére; s ebben a kérdésben amily fennhangon elveti Katona és Fejér véleményeit, ép oly félénk tartózkodást látszik tanusítani Városov álláspontja iránt, kinek öt év előtt nyilvánított véleménye eddig utolsó szó volt ez ügyben. Pedig ő utána is bizony még mindig nyílt kérdés maradt.

Városov ugyanis annak bevitását tűzte ki feladatául, hogy Kalocsa és Bács sohasem volt két különvált egyházmegye, hanem a kalocsai szék, melyet sz. István alapított, Asztrik óta érsekség volt, időközben átvitetett Bácsra, úgy, hogy Kalocsa érseki szék maradt és az érsek tartományának határai közt két érseki székkal, két székesegyházzal és két főkáptalannal birt.

Az ok és kutfőnyomozó történet megbízható adatok egybevetése alapján mindinkább törekszik tisztába hozni sz. István alkotásainak számát, melybe egykor több oly intézmény is soroztatott, melyet utóbb a kritikai szellem csak későbbi kor műveinek ismert el. Az első szent királyunk alapításának

egykor tulajdonított püspökségek számából ekként a váradi és nyitrai immár kiesett, a vácsi még kérdés alatt áll, a bácsi pedig ez álláspont szerint mint önállóan egyáltalán soha nem létezett esnék el. Az előbbi három püspökségnek sz. Istvánkorabelisége iránt történetiróinknak már előbb is voltak kételyeik, s e kételyek kiterjedtek némileg a bácsira is, anélkül azonban, hogy egykori létezését valaki kétségbe vonta volna. A bácsi főpapi szék kufőinkben oly határozott alakban domborodik ki, hogy azt az ősi egyházi intézményeink sorából kiküszöbölni felette bajos; és az új álláspont mellett felhozott érvek — bár sok tekintetben figyelmet érdemlők — de hogy nem döntő súlyúak: érezni azt a bizonyítás egész menetén. Szerzőnk tehát, ki a két főpapi szék egyesítése idejének meghatározására nagy súlyt látszik fektetni, előbb a két szék külön önállóságának kérdését vehette volna kritikai bonczkés alá annál is inkább, mert első sorban ez van most napirenden.

Nyílt kérdések közé tartozik a nyitrai püspökség alapításának kora is. Az első szent királyunk által létesített egyházi intézmények között nem sokáig foglalhatott helyet e püspökség, mert a kritika egy századdal későbbre, Kálmán idejére kezdte helyezni alapítását korát; sőt legujabban ennél is későbbre II. Géza uralkodására helyezi azt. Szerzőnk műve I. kötetéből szintén Kálmán korára következtethetnénk, amennyiben ő is csatlakozik az 1111-i oklevélből vont következtetéshez, mely szerint villa Gan a nyitrai püspöké volt. A nevezett oklevélben tényleg előfordul villa Episcopi, csak hogy éppen az hiányzik mellőle, hogy Nitriensis, s lehetett volna bizony más püspök villája, mint Karácsonyi mondja, akár az esztergomi érseké is. — A püspökség ezen időtájban történt alapítására vonatkozhatnék az is, amit a II. kötet felhoz Gerváz püspökről, kinek neve két okmányon is előfordul, anélkül, hogy megyéje meg volna nevezve, s «míg a többi püspökök székhelyeit ki tudjuk mutatni, — így érvel a szerző — addig Gerváz püspök székhely nélkül marad, mi alkalmas ok lehet arra nézve, hogy őt egy újabb, tehát a nyitrai püspökség főpásztorának tart-

hassuk.» Volt idő, mikor ily érvelés mellett sz. István korára helyezték ezen püspökség alapíttatását, amennyiben Bisztridet, a Vatha-féle lázadásban megölt ismeretlen megyéjü püspököt, szintén nyitrainak tartották; s valamint ezen bizonyíték nem volt képes megmenteni a püspökség szent István korabeli voltát, ugy Gerváz püspök esete is bizonytalan, érvül. Maga a szerző is, daczára hogy végképen nem ejti el, föltétlenül még sem bizik benne, s e kérdésnél ő is II. Géza kora felé hajol.

Azon homályosság, mely annyi egyházi alkotásunk ősi multját környezi, kihat a kor monostor-intézményeinek legtöbbszörére is. Innét van, hogy az Árpádkorszak oly számos monostoráról alig maradt ránk több, az okmányokban csak esetleg feljegyzett pusztá névnel, viszontagságaik töredékes emlékénel, melyeket csak fáradsággal aknázhatunk ki az ősi mult monumentáiból; míg másokról ennyit sem tudunk, így tehát az egykor létezetteknek még számát sem birjuk megállapítani s legfőlebb gyaníthatjuk, hogy az országszerte kihantolt omladékmaradványok helyein egykor az áhitat, szelidült erkölcsök, tudomány és művészet egy-egy gyarmata állott, melyet a mostoha mult zivatarai névtelenül temettek el.

Balics nagy tárgyszeretetre valló szorgalommal vagy harmadfélszáz oldalon számol be ez irányban tett nyomozásáról, s bizonyára nem rajta mult, hogy számos monostornál alig tudott felmutatni többet, mint annak pusztá nevét, hogy ne is emlitsük azon nehézségeket, melyekkel annak megállapítása jár, mily szerzetcsalád tagjai lakták egykoron e vagy ama monostort, mely szent tiszteletére épült stb. És éppen ebben a tekintetben több óvatosságot mernénk ajánlani a szerzőnek, ki több helyütt kelleténél nagyobb háttározottsággal nyilatkozik. Így pl. az aracsai apátságot háttározottan benzéseknék itéli oda s Péterffy nyomán a XIII. század elejére helyezi. Péterffy ugyanis az 1256-iki (tán 1252-iki) esztergomi zsinatnál felsorolja a zsinaton résztvett főpapok neveit, többi között egy Miklós nevü aracsai (de Aracha) apátot is. Már Koller is felette kétesnek tartotta e névsort; mert honnan tudta ezt Péterffy, ki maga is azt

mondja, hogy «sola sui memoria synodus ista ad nos transivit»; tehát a névsort csak úgy találomra közli. De legyen, hogy ott volt a nevezett aracsai apát, ezért még nem bizonyos, hogy benzésnek kellett lennie, mert lehetett volna ciszterczi is. Péterffy adata nyomán indult Czinár meg Rupp is; előbbi azon egyszerű megokolással itéli oda Aracsát a benzéseknek «quam abbatiam cum cuique alteri ordini tribuendi fundamento caremus» — ergo benzés volt, pedig ily bizonyítási methodus mellett ép úgy ciszterczitáknak is ítélhető oda. Pázmány nem is említi appendixében; előfordul ugyan nála egy abbatia de Raach, de ez nem lehet azonos az aracsai-val, mert Borsodba helyezi. Védszentje körül is vannak eltérések. Szerzőnk Bold. Szűz védnöksége alá helyezi, míg Czinár és Rupp sz. Miklóst tartják védszentjének.

Ugyanezt mondhatjuk egyebek közt a bolduai apátságról is, mely a szóba vett müben szintén mint benzés apátság szerepel, holott több oldalról alapos kételyek merültek fel ez ellen. Vannak, kik azt az apátfalvival azonosítják, mely ciszterczitaké volt; mások meg Jászót akarták alatta érteni, mely Boldua vize mellett feküdt s mint prémontrei monostor prépostság lett volna. Ennek védszentje körül is vannak eltérő nézetek; szerzőnk sz. Jánosról czimezi, mások meg a Bold. Szüzet tartják védszentjének.

A tornovai apácza-monostort eddig egész rendszerességgel üldözte a félreismerés fatuma; majd Biharba tették, majd ismét görögnek tartották, szóval elég sok jogtalanságot követtek el rajta. Pedig bizonyos, hogy régi neve alatt a mai Somlyó-Vásárhelyt kell értenünk, szentBenedekrendü apácza lakták és sz. Lambert tiszteletére épült. Mint annyi sok vitás kérdést, ugy ezt is Knauz terelte helyes irányba vagy huszonöt évvel ezelőtt; hozzájárultak az ujabbkori okmánypublicatiók, melyek több fontos adatot tartalmaznak erre vonatkozólag. Éppen ezért csodálatos, hogy — daczára már az első kötet alkalmával tett idevágó megjegyzésünknek — szerzőnk éber figyelmét mégis sokáig elkerülte azon összefüggés, mely okmányainkban Toruna és Apácza-Somlyó nevek között félreismerhetlen s mely voltaképen egy és

ugyanazon helyet jelöli: a mostani Somlyó-Vásárhelyet. Utóbb észrevette ő is ezen közeli vonatkozásokat s műve végén reflectál is erre, de oly röviden, hogy szívesen vetjük volna ha még legalább néhány sorral megtoldja vala a rectificatiót.

Soraink korántsem számíthatnak arra, hogy a szóban forgó nagy terjedelmű munka tartalmára nézve kimerítőnek tartassanak; egyszerűen igazolni akarják azon igénytelen nézetünket, melyet főlebb vallánk, s mely úgy a munka remélhető folytatása, mint esetleges átdolgozásánál legalább is annyi figyelmet érdemel, mint számos recensens száraz reproducálású tárgyhalmaza, mely sok esetben nem több, mint magok a szerzők által kivonatolt tartalomjegyzék hiányos utánnomása. És ha e nézetünk beigazolása mellett felhozott s itt-ott érvekkel is támogatott véleményünk és következtetéseink nem is egyeznek mindig a szerzőével, mentse ezt egyrészt elfogultság nélküli tárgyszeretetünk, melyet a szerzőben is tisztelhetni szerencsénk vagyion; másrészt pedig készséggel nyújtott elismerésünk mellett azon őszinteség, mely kerül minden oly fraternizáló hangot, minőt a mű első kötetének egyik tulbuzgó ismertetőjétől volt alkalmunk hallani, ki csak úgy per «mi Lajosunk» diskuráltgatott a szerzővel. Végül pedig kérjük a tisztelt szerzőt, hogy műve folytatásánál ő maga egy külön szerződéssel kötelezze az Athenaeumot, hogy az évszámokkal ezentul ne üzzön oly embertelen visszaéléseket, minők több helyütt éktelenkednek s melyeket tisztán csak ez intézet számlájára kell írunk.

Tomann.

Folyóiratunk januári füzetében felsoroltuk a nevesebb katolikus hirlapokat és folyóiratokat, melyek hazánkban, s magyar nyelven jelennek meg. — Ez alkalommal említést akarunk tenni egy néhány külföldi, nevezetesen a hozzánk legközelebb eső német katolikus folyóiratokról, és pedig azokról, melyek tar-

talomra és kiállításra nézve a legelső helyeket követelik meg maguknak. Ezek:

1. *Historisch-politische Blätter für des kath. Deutschland*, herausg. von E. Förg & F. Binder (Eigentum der Familie Görres). Megjelenik Münchenben, (Residenzstrasse 7.) minden hó 1- és 16-án. Előfizetési ára félévenként 9 Mk.

E folyóirat már régóta és méltán örvend nagy tekintélynek, lehet mondani, az egész katolikus világon. Tartalma a legváltozatosabb, mindaz, ami az egyház életére, a katolikus tudományra vonatkozik, helyes méltatásra talál e vállalatban, sőt még profán tudományágak is, irodalomtörténeti kérdések például, szigoruan katolikus álláspontról tárgyaltatnak e kitünő sárga füzetekben. Tartsunk egy kis szemlét az ezidei évfolyam tartalma felett. Van itt egy nemzetgazdasági, sőt, ha úgy tetszik, magas politikai czikk-sorozat az orosz nemzet jövőjéről, egy irodalomtörténeti essay Grillparzerről, egy értekezés a katolikusok viszonyáról a socialdemocratiához, méltatva van egy protestáns norvég theologus nyilatkozata a kath. egyházzal stb. Simor bibornok működésének ismertetése, egyháztörténelmi monografiák, Ranke történésznek érdemleges méltatása, stb. mindenféle érdekes dolog szintén megtalálható e folyóirat lapjain. A «Zeitläufe» cz. rovat pedig, mely korunk politikai eseményeit a katolikus ítélet mérlegén mérlegeli, általánosan mint kitünő van elismerve.

2. *Stimmen aus Maria-Laach. Katholische Blätter. Freiburg im Breisgau. Herder.* Megjelenik minden öt hétben, mindannyiszor 8–9 ivnyi tartalommal, — előfizethetni 10 Mk. 80 fillérrel minden könyvkereskedésben.

Ez is egyike a legdusabb tartalmu, s ennek következtében legterjedtebb s a művelt német katolikusok előtt legkedveltebb folyóiratoknak. Nemcsak a theológiához értő publikumot tartják a jezsuita szerkesztők szem előtt, hanem minden tudományosan művelt katolikus számára való ala-

pos dolgozatokat közölnek füzetekben a socialis kérdésről, irodalomról, természettudományi tárgyokról, stb. Különösen derekas könyvismertetések találhat e füzetekben az olvasó. Hogy csak egy példát említsünk, — nemrégiben óriás reklámot csináltak a lapok egy új könyvnek, melynek czime: Rembrandt als Erzieher. Még az öreg Bismarckot is megszólaltatta egy interwievoló, s magasztaló véleményét az új könyvről nem késett kikürtölni a lapokban. Ért is az a könyv rövid pár hónap alatt vagy harmincz kiadást, s elterjedt mindenfelé, ugyannyira, hogy még nálunk Magyarországban is százával kelt el. E sorok írója nemrégiben hallotta egy pesti könyvárus szájából, hogy ez a könyvárus egymaga 50 példányt adott el rövid idő alatt. Ez már csak — *incredibile dictu!* És ime, mi voltaképen az a «Rembrandt als Erzieher»? Megmondja a *Stimmen aus Maria Laach* egyik legkitünőbb recensense P. Baumgartner S. J.; egy üres phrasis-halmaz, mely csak egy utópiákat kergető német idealista szobatudósnak agyában jöhetett létre.

Az idei, eddig megjelent értekezések közt legjelesebbek: Franckenstein élet- és jellemrajza, a dogma nélküli kereszténység absurdumának bebizonyítása, a Wallenstein-irodalom ismertetése, inasegyletek és menhelyek ajánlása, egy-két természetrajzi cikk, stb. stb. Jóformán az összes tartalmat ki kellene írunk, mert hisz az egész megüti a tudományos mértéket.

3. *Die katholischen Missionen. Illustrierte Monatschrift. Ugyancsak Herdernél Freiburgban. Előfizetési ára 4 Mk. (2 fr. 40 kr.) Előfizethetni bármely könyvárusnál.*

Ez is nagyon szép, hasznos, tanulságos, épületes folyóirat. Már czime mutatja, hogy a hitterjesztés érdekes, változatos fejlődéséről, a hithirdetők fáradságos viszontagságairól akarja olvasóit tájékoztatni. De többet nyújt, mint amennyit czime ígér. Nemcsak a missionáriusok működését a pogány országokban látjuk itt leírva, amint ezer baj és veszély között fáradnak a legnemesebb cél elérésére, hanem az igazi kulturának terjedését is a föld legtávo-

labbb pontjain, ahol csak a keresztet letűzték a földbe. Aztán azok a leghitelesebb ethnographiai adatok, melyeket a missionáriusok, kik éveket töltöttek a vad népek között, nyújtanak ez olvasónak, vajjon kit ne érdekelnének? Vegyük még ehhez a kifogástalanul szép illusztrációkat, melyek, jól megjegyzendő, nem önkényesen szuratkak be egész heterogen szövegbe, hanem a szöveghez tartoznak, azt érzékeltetik: s azt kell mondanunk, hogy ily olcsó illusztrált lap, oly jeles tartalommal ritkítja párját.

Nem hihetjük, hogy bárki is e folyóirat dicséretes fel-
említésében praejudiciumot lásson a mi derék, magyarnyelvű,
Nagyváradon megjelenő hasontartalmu folyóiratunk ellen.
A «Kath. Hitterjesztés Lapjai,» melyet már januári füze-
tünkben ajánlva említettünk, minden tekintetben megállja
helyét. Összehasonlításnak a német és magyar folyóirat
közt már csak azért sincs helye; mert óriási a különbség
a német és magyar olvasóközönség számaránya között.

K. V.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Mielőtt hazánk és a külföld mult havi egyházi vonat-
kozásu eseményeinek szokásos feljegyzéséhez fognánk, meg-
kell emlékeznünk egy *nemzetközi* jelenségről, a szocialisták-
nak május elsejére tett egyetemes ünnepéről; nem mintha
nagy dolgoknak lett volna születésnapja, hanem mivel *kri-
tikus* nap ez, s ilyennek van beírva nem ugyan Falb kalen-
dáriumába, de az európai társadalom közös sejtelmébe.
Ha az uralkodó osztályok az evangéliumi törvényekhez
vissza nem térnek, ha trónusára vissza nem helyezik szí-
veikben, iskolákban, országházban az Istent, ki az igazság
alapja s a szeretet forrása: akkor egy május elsején az eu-
rópai krach és konflagraczió elkerülhetlen, akkor hyper-
kulturáknak romjain ordítani fog a puszták oroszlánja. —
Ez évben május elseje még elég simán folyt le, bár nem

minden forrongás, lázongás és vérontás nélkül. Ugyanis Franciaország vidéki városaiban Fourmiès- és Lyonban, valamint Rómában Olaszország hivatalos fővárosában véres összeütközés volt a felizgatott munkásnép és a katonaság között; s fájdalom hazánkban is folyt honfivér Békés-Csaban és Orosházán. De eme helyi csete-paték csak önkénytelen és teravnélküli kitörései voltak a féktelen. nép haragjának; melyektől magok a szocialista vezérek óvták a munkásokat: kilátásba helyezvén a *tervszerű* támadást majdan a siker órájában.

Hazánkban a szocialista munkás szövetkezet kötelékéből kiváltak a hazafias érzelmű magyar munkások, s külön egyletté alakultak, mely kizárja a kozmopolitizmust, zászlajára a *hazafiságot* írja, s törvényes eszközökkel fog törekedni segíteni a munkás osztály sorsán. Nekünk ebben az egyletben sincs bizalmunk, mert ezt sem vezérli, lengi át a keresztény szellem, a vallás regeneráló hatalmát ez is figyelmen kívül hagyja: a ker. vallás nélküli hazafiság pedig a próba idején nem állja meg helyét. Keresztény munkás-egyletek már minden országban vannak, mi mint igen-igen sok jónak, ezeknek is hijával vagyunk.

A kath. tanító-gyűlés ügye új stadiumba lépett, — elhalasztatott addigra, míg a «Gondviselés új primást ad az országnak.» Mindazáltal értekezlet fog tartatni a szünidőben.

A D. K. E. egylet, elnökének aláírásával, *körlevelet* intézett a dunántuli kath. papsághoz, melyben azzal iparkodik lépni csálni az együgyüeket, hogy segély-morzsákat helyez kilátásba a felekezeti óvodák- és iskoláknak. Azonban kérdelem, a felekezetnélküli óvodák- és iskolákba, ezekbe a kedvencz Beksics-csarnokokba nem-e a kath. gyermekeket akarják fölvenni, s nem-e felekezetnélküli nevelőkre bizni, vagy legalább olyanokra, kik a kath. egyház joghatósága alól ki vannak vonva? S mi kath. papok saját zsebünkéből saját tekintélyünkkel közreműködünk arra, hogy a kath. gyermekserreg nevelése idegen vallásuak vagy éppen vallástalanok gondjaira bizassék? Elvonjuk-e nemcsak a mi filléreinket, de kath. világi hiveinkét is (rosz példával) a kath. in-

tézményektől teszem, a szent László-társulatot, hogy prosperálhasson az a felekezetenélküli egyeslet? Nem! Soha! Tudjuk mi és akarjuk is terjeszteni a magyar nemzeti kulturát felekezetenélküli, kozmopolita keret nélkül is. Mutatják ezt papjaink s tanítóink számos helyen, s ami derék apáczáink mindenütt. Azért egyesüljünk kath. zászló alatt *magyar, de katholicus* óvodák s iskolák emelésére s szaporítására.

Szent Alajos három százados évfordulójának megünneplésére édes hazánkban is megindult a mozgalom. Mária országának ifjusága nagy tisztelője volt a lilium tisztaságu fejedelmi ifjunak mindig. Szent hagyományképen szállott korunkra szent Alajos tisztelete még azon időből, mikor a Jézus-társaság atyái álltak középiskoláink élén. Mint sok jónak kezdeményezői, ugy emez áhitatos mozgalom megindító is buzgó főuri nemes hölgyeink, kik a magyar kath. ifjuság *diszalbuma* ügyében fáradoznak. A *budapesti központi papnevelő* levitái felhívást intéztek más szemináriumok növendékeihez a papnövendékek külön *diszalbuma* érdekében. *Rosty Kálmán* jézus-társasági tag megírta ékes magyar nyelven az ifjuság példanyképének és pártfogójának életrajzát, melyből a szentek nagy tisztelője Meszlényi Gyula szathmári megyés püspök ur ő méltósága egymaga rendelt ezer példányt. Az *esztergomi növendékpapok* lélekemelő ünnepélyt rendeztek az angyali ifju tiszteletére. Tervben van a magyar ifjuság római zarándoklata is.

A hazai protestantizmust nagyon blamirozta az *ág. ev. testvéregyház* (!) *dunáninneni kerülete*; mely a protestánsok magyar érzelmü részével nem akar zsinatolni. A protestantizmus alapelvei jogczimén nem is lehet egy kalap alá vonni az összes protestánsokat, de még kettőt sem; az azonban, kell hogy fájjon minden igaz magyarnak, hogy a hazaszeretetben sem birnak egyesülni.

Budapesten felütötték a fejüket a *swedenborgianusok*. Imaház-avatási ünnepen 40 főnyi hallgatóság előtt prédikált egy magyar s egy német apostol.

A «Független Ujság» megtámadta a zsidókat *kóser* felirataik miatt és méltán, mert ha nem türjük felvidéken a

pánszlavizmust, annál kevésbé türhetjük a *pánhebraizmust* fővárosunkban.

Debreczen a patronatusi terhek viselése miatt renitenskedik s ellene szegül a kormány rendeleteinek; Temesvár a patronatusi jogok gyakorlata miatt zajong; pedig a szabad kir. városok kegyurasági joga mindkét irányban szépen és világosan van megírva Timon Ákos által. Ajánljuk a tudós tanárnak a városi kegyuraságról szóló munkáját a két városnak.

Az egyesített *zircei*, pilisi, pásztói, szt. gotthárdi apátságok uj *apát*-jává máj. 9-én Vajda Ödön előszállási rendi kormányzó lett a Felső által kinevezve, ki 1834-ben született s a buzgó rend önálló magyar apátjai sorában a visszaállítás óta az ötödik.

A külföldi események sorában első helyen kell említenünk a *lőporrobbanás* gyászos katasztrófáját Rómában. Napjainkban nem ritkán látjuk, hogy a liberalisok konzervatívokká lesznek: meg akarják tartani a zsákmányt. A piemontiak is meg akarják tartani az elrablott Rómát; azért aknákkal, sánczokkal s egyéb védművekkel vették körül nem gondolván arra, hogy éppen ez által teszik ki a végpusztulás veszélyének. A berlini «Germania» azt írja, hogy a robbanás okozói a szocialista érzelmű katonák, kikre a lőpor-torony őrizete bizva volt. Mindenesetre elég gyanus az, hogy ezeknek semmi bajuk sem lett, hogy fél órával előbb elmenekültek a veszély helyéről. 1890. május 13. óta ez már a harmadik eset, hogy lőportorony légbe röpült Itália szép ege alatt. A robbanás nagy kárt tett a vatikáni palotában, főképen pedig sz. Pál gyönyörű bazilikájában, a Vigna Pia árvaházat meg teljesen romba dönté. Nagylelkű hivek sietnek segítségére Szentatyánknak kárvallásában. — Ő Szentsége a szocialis kérdéstről szóló encyklikája már elkészült, s legközelebb publikáltatott az «Osservatore Romano»-ban. A szabadkőmives lapok dühöngnek a kormány ellen Rómában, mivel nem gátolta meg, hogy XIII. Leo pápa békebiróvá választassék a Kongó ügyben a portugál és belga kormányok részéről. — Schröder Frigyes S. J. a

római német-magyar kollegium volt rektora lefordította Ce-
parinak «Vita di S. Luigi» czimü könyvét, sz. Alajos leg-
bővebb és leghitelesebb életrajzát s azt saját levéltári kuta-
tásaival gazdagította. P. Schröder felfedezte, hogy sz. Ala-
jossal rokonságban van a német császári család, mert Bor-
bála, a Gonzaga di Castiglione ház ős anyja VI. Frigyes
első brandenburi örgróf unokája volt. Szent Alajos Cepar-
i-Schröderféle megbővített életrajza számos illusztrációval
ellátott diszkiadásban egyszerre német, angol, francia, spa-
nyol és olasz nyelven fog megjelenni.

Németországban az a nevezetes dolog történt, hogy
Bismarck birodalmi képviselővé választott! Ez is csak va-
lami!? Igaz, hogy nyele sem a veszett fejszének! — A
fiatal császár sokat foglalkoztatja a közvéleményt és a saj-
tót, mert folyton utazik s folyton dikcióz. Nemrégiben azt
mondá országá egyik városában, hogy ő az egyedüli ur
Németországban s hogy maga mellett más urat nem tür.
Ezt Bismarck jobban érti, mit jelentsen, mint mi.

Ausztriában konfiskálták a «Deutsches Volksblatt»-ot,
mert Korfuból levelet közölt, mely szerint a zsidók ritualis
gyilkosságot követtek el egy keresztény leányon, emiatt
üldözöbe vette őket a keresztény lakosság. Mi igaz ebben
mi nem, nem tudjuk; de *tény*, hogy a zsidó negyedek a
katonaság őrzi a nép dühe ellen, melynek már több zsidó
áldozatul is esett.

A kalmár Anglia nagy philantropiát tanusított az orosz
zsidók iránt. Meetingezett érdekekben, sőt fel is irt az orosz
czárhoz. Ez persze mind nem került egy garasába sem a
kalmár népnek. A sok szép szót szépen csengő arany pénz-
nek vették az üldözött orosz zsidók. Jerünk, mondák, köl-
tözzünk át a szabadság és humanitas földjére Angliába! És
Anglia néhány szállitmány hamisítatlan minőségü lengyel
zsidót kapott. A meetingek most az angol kormányra van-
nak czimezve, és sürgösen követelik a kellemetlen zsidó
vendégek eltakarítását Londonból!

A washingtoni kath. egyetem Amerikában legujabban
500 ezer dollárnyi vagyont kapott ajándéku M. James Ma-

hon newyorki kath. plébánostól. Csak volna nekünk is kath. egyetemünk, találkoznának nálunk is ilyen nagy lelkek. Hej! de mi még azt sem tudtuk megtartani, mit jobb apáink alkottak számunkra!

Szentséges Atyáinknak legújabb encyklikája a szociális kérdéstről pünkösöd napján megjelent. Tartalmát a Germaniának római levelezője a következőkben adja: Az encyklika elején szó van a szociális kérdés fontosságáról s megoldásának sürgősségéről, azután megczáfolja a bölcs pápa a kollektív tulajdonnak, s az individualis tulajdon eltörlésének elméletét; s eládjaja a szociális kérdés megoldását a kath. tanok szerint. Ezek szerint a sikert csak többféle elv és tényező közreműködése biztosítja. *Az egyház közreműködése nélkül hatástalan minden egyéb eszköz.* Az egyház ragaszkodik az evangelium tanához, mely azt írja elő, hogy a munkaadó és a munkás közt egyetértés uralkodjék, nem pedig harcz düljön, teljesítvén egyik is másik az *igazság* (iustitia) kötelmeit s élvén, mint ugyanazon egy család tagjai. Az egyház e tanokat a gyakorlatba viszi át, s a szenvedő munkásoknak anyagi és erkölcsi segílyt törekszik nyújtani, aszerint, amint ennek a keresztény szeretet módját találja. Ami az *állami beavatkozást* illeti, ezt az egyház, ha a munkások érdekében történik, általában véve helyesli, s különösen nemcsak megengedettnek de kötelezőnek is ismeri azt el, ha a közjó, s a társadalom jogainak védelme megköveteli. A körlevél szól ezekután azon esetekről, melyekben az állami interventio szükséges, s ilyenek a tulajdon védelme, a közbiztonság megóvása, a munkások jogos érdekeinek szellem is anyagi jólétének biztosítása. Ezek kapcsán tárgyalatik a munkabér kérdése, a vasárnap megszentelése, a munkaidő tartamának meghatározása tekintettel a munkások különböző korára s nemére. Végre vizsgálat alá vétetnek a munkások életviszonyaikban, kölcsönös segílynyújtás, betegség, balesetek s munkaképtelenség elleni biztosítás céljából alakított egyleteik, a vegyes bizottságok, a modern viszonyokhoz alkalmazott testületek stb. Ezeket az államnak elő kell mozdítan, meghagyva nekik a szükséges

szabadságot. A munkás egyletektől, melyekről bőven van szó, a szentatya mulhatlanul megkívánja, hogy keresztény szellem hassa át s vezérelje.

Buddhismus Európában. Szomoru jelenség! Ki hitte volna a régi keresztény világban még lehetőségét is annak, hogy keresztények Európában az ázsiai pogányok vallására térjenek, sőt hogy e pogányok valaha kedvet kapjanak proselytáskodásra az európai keresztények között! S ime szabadkőmiveseink, fölvilágosultjaink, liberalisaink annyira lesúlyesztették az európai civilizáció niveauját, hogy szélső Ázsia nyomorult népe saját civilizációját elég erősnek tartja arra, hogy vele a mienket a világ szinpadáról leszorítsa. Ez nagyon megszegyenítő modern felvilágosultságunkra nézve! A derék Himmell őrnagy, ki katolikus vallását nyiltan vallja védi és gyakorolja, értesít minket arról, hogy Buddha papjai, kikkel Indiában volt alkalma érintkezhetni, úgy vannak meggyőződve, *hogy a buddhismusnak Európában nagy jövője van.* A siker reménye tette is sarkalja a buddhistákat. 1886. és 1888-ban megjelent a buddhista káté német nyelven, s 1891-ben a Párisban megalakult buddhista hitközség már nyilvános istentiszteletet tartott. Ekkor kitűnt, hogy a buddhisták száma Párisban már ezerekre rug. Himmell őrnagy, bár föltétlenül bizik a kereszténység isteni erejében, és kétségtelen fölénységében, még is veszedelmes játéknak tartja Európára nézve a buddhismust, mert ez nyugot felé mozgósíthatja a kelet fanatizmusát, s a keresztény civilizációt természetes fejlődésében megzavarhatja, annál is inkább, mert alkalmas talajt készített a buddhismusnak a modern hitetlenség. Ugyanis az atheismus természetellenességénél fogva magát nem tarthatván mindig a legképtelenebb babonává szokott átváltozni. Les extrêmes se touchent, atheismus és babona közelebb állnak egymáshoz, mint első tekintetre látszik.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

SZENT ALAJOS.

1591—1891.

Irta: Dr. PETHÓ.

Ez évben a kath. ifjuság egy háromszázados sírhoz zarándokol, hogy e sírnál a tiszta erkölcs halhatatlanságát ünnepelje. E sír a római sz. birodalom egyik herczegének sírja, mely 23 éves életre börtötta a halál éjét.

Lehet-e lesújtóbb valami, mint egy nagyreményű ifju sírján a felirat: élt 23 évet? Ez a három szó fölér egy tragoediával! A halál bizonyára megakasztotta hódító futását, — kioltotta csillagát, — s tört remények néma-játékával ünnepli a füstbe oszlott törekvések emlékét.

De itt nincs ugy! Hisz ez nem is sír; nem sír ez a márványból emelt trón, melyet oltárnak hívnak ott a római s. Ignazio templomban, — nem koporsó ez a lapis lazuliból faragott dombormű, — nem sőtét myrtus-lombok a csavart oszlopok csigavonalai-ban fölkúszó aranyos érczrepekény; — nem letűnés, nem enyészet annak a 23 éves életnek kialvása: mindez, ha nem álom, hát apotheosis!

Szent Alajos csak azért halt meg az ifjuság tavaszán, hogy a későbbi korok emlékezete benne mindig az ifjut lássa, — kiemelkedett kedves, vonzó alakja az idő folyamából, hogy ez emésztő ár le ne törülje a castiglionei liliom havát, hogy színe ne fakuljon, gyengédsége meg ne kérgesedjék, — hogy mindig benn álljon az ifjuság azon termékeny üdeségében, mely oly illatos, oly jótevő, mint

az az ezüstös párázat, melyet a tavaszi hajnal lenget a virágos mezőkön! Lám mily csodálatos ez! Háromszáz év óta nem vénült, — háromszáz év le nem szítálta róla a szüzi ifjuság leheletszerű himporát, — Alajos folyton az ifjuság élén áll s állni fog, mert hiszen megöregedni, elhervadni, elvirágozni csak az időben lehet; ami az idő folyamából kimered, az le nem törrik, el nem kopik. Alajos tehát egy virágában megörökített ifjuság, — folytonos tavasz, melyre nem jön nyár, sem ősz, sem tél, — hervadatlan virágzás: s mint ilyen mindig az ifjuságé marad; — hivatása a ker. ifjuság élén állni s erényei illatával az ifju lelkeket maga után vonni.

Sz. Alajos sírját nem ékitheti egy megrepedt oszlop, — nem egy megtört virágszál, — nem egy felhőbe rejtőző csillagzat, — nem merenghet sírján korai halált sirató bánat, — nem tört reményekkel vivódó anyai szív; nem, — hiszen futása teljes, pályája célhoz ért, *élete a legnagyobb, s legeszményibb feladatok egyikét oldotta meg!*

Mi az a feladat?

Megfelel rá a ker. ifjuság lelkesülése, — megfelel az ifju szivekben ébredő nemes elhatározások, szüzi vágyódások, liliom-illatú áldozatok csendes symphoniája, mely leggyengédebb Istendicséretként egyesül a két orgona bűgásával s a három énekhar harsogásával, melyek San Ignazio hatalmas boltivei alatt minden év június 21-én öntudatunkra hozzák Alajos hivatását és feladatát; e hivatás: *vezetni az ifjuságot!*

Föl a tiszta erkölcs tövise, de rózsás ösvényeire vonzani az ifjuságot . . . ime sz. Alajos hivatása!

E hivatással járja be 300 év óta a világot. Azon mélyen megrendítő ünnep óta, midőn 1604-ben először került képe a castiglionei társas káptalan templomának oltárára s az első imádkozó, ki leborult előtte, az öreg grófné, Donna Mártha, Alajos

édes anyja volt; azon lelkes ifjusági ünnep óta, midőn Bresciában, Castiglione egyházmegyéjének püspöki városában először csődült az ifjuság sz. Alajos képéhez, hogy hallja az ifju Ottavio Spinola lelkesítő beszédét, ki úgy belemelegedett a szent ifju életének dicsőítésébe, hogy ő maga is mindjárt Jézus társaságába lépett: azóta Alajos neve jelszó lett, mely magában foglalja a férfikorra, az élethivatásra készülő nemzedék összes erényeit, — azóta Alajos vezér lett, azon folytonos „ascensio“ élén, melylyel egy tiszta, életképes ifjuság megvigasztalja a vénülő világot, hogy ne essék kétségbe a jövő iránt: van még tiszta erkölcs, melyből életkedvet merit a serdülő ifjuság, — melylyel a férfikor termékeny működésének mezejére kíván lépni, — van ideális törekvés, mely az életet Isten nagyobb dicsőségére s az emberek boldogítására szenteli.

E nagy feladatot csak egy jámbor, tiszta erkölcsű, munkás, eszményekért s áldozatokért lelkesülő ifjuság képes megoldani. Az ifjukor e feladatát fényesen oldotta meg sz. Alajos; azért a vallásos nevelés s maga az egyház sietett lefoglalni sz. Alajost az ifjuság számára s viszont az ifjuságot szent Alajos számára, — az ifjuság érzelmeit, buzdulását, rügybe, virágba menni kívánkozó hajlamait sz. Alajos áhítatának, tisztaságának, eszményekért való lelkesülésének utánzására. E célrt szolgálja sz. Alajos tisztelete. A szentnek tiszteletére megünnepeltetni szokott hat vasárnap, — az életét, csodáit dicsőítő irodalom, — különösen Jézus társaságának buzgalma és befolyása Alajost oly magasra emelték az oltárok, kápolnák, templomok fényében, s oly lágy és erőteljes hatalommá varázsolták az ifjuság szívében, hogy a 17-dik s 18-dik században az ifjuság sz. Alajosé, s Alajos az ifjuságé volt, vagy ha ez túlzásnak tetszenék, — mert ki volna képes megfékezni azt a háborgó s hajótörésekről hirhedt tengert, az ifjusá-

got? — legalább azt mondhatjuk, hogy mentő s védő szellemként lebegett fölötte és sugalmazta nemes és eszményi törekvéseit.

Szent Alajos alakja élénkebb színekben s vakítóbb pompában tűnik fel újra ez idén lelkünk előtt; világraszóló hivatása a háromszázados évforduló lendületes ünneplésében nyomatékosabb hangoztatást követel, s meg vagyunk győződve, hogy a dicsőítés, az elismerés, a hódolat és segélykérés e kiáltását, melyben zaklatott, vágyódó s aggódó szívünk érzelmeit, — hasonlóan a biztosító-szelep éles, megfélemlítő fölsikoltásához — világgá eresztjük, visszahangoztatni fogják a mai kor közerkölcsiségének roncsolt falai, a hajdan virágzó szüzesség kopársága, az ideális törekvések dómjainak beszakadt ívei, az ősi erőtelj szű- és hernyó-ette lombtalan erdeje. S a visszhangból megértjük a siró vágyódást: bár lenne Alajos ismét az ifjuság lelkesítő eszménye s bár éledne föl ifjuságunk e nagy búcsújáraton, melyet emlékéhez vezetünk.

Mily vonásokban lép elénk e régi emlék? Mily vonásokat domborítsunk ki a feledés ködfátyolába burkolt életből?

A szentek mind naiv óriások; így mondja ezt egy szellemes francia író, kinek tekintélyével akarunk takarózni, midőn e szavakat thémánkúl vesszük. Egyesül bennük a csodálatos az érzelmessel, az egyszerű a fonséggel; megvan bennük a feledett nemzedékek epikus nagysága; gyermekdedek mint a gyermekek, — erősek mint az óriások. Aki a szentekről kicsinyt és erőtlent tud gondolni, az saját törpeségét és erőtlenségét ruházza oly alakokra, melyekről fogalma sincs.

Sz. Alajos is szent, tehát sz. Alajos is egy naiv óriás! Homérnak görög hősei, az erőnek és az emberinek ezen megjelenítései mind naivok, sirni tudnak,

félni tudnak, — de amellett oly erősek, hogy a harczy zajt túlordító Aresnek is meggyül velük a baja. Sz. Alajosban a leggyengédebb tisztaság, mely oly üde, mint egy kipiruló gyermekarcz, egyesül páratlan akaraterővel, — ime az elfelejtett nemzedékek epikus nagysága. Sz. Alajost némelyek gyenge, beteges kedélyü, fonnyadt gondolkozásu, szégyenlős ifjunak tartják; miért? mert szemérmes volt, mert szemeit lesütötte, mert féltékenyen őrizte tisztaságát; pedig hát ez csupa erő, csupa törekvés, csupa bensőség és lelki mélység. Nem gyöngé ő, nem gyermek ő, de igenis gyermeked; szóval naiv óriás; oly gyermeki, hogy fél az árnyéktól is s oly erős, hogy nem fél a legnagyobb áldozattól sem. Szent Alajos egy radikális jellem. Ha Renan a prófétákban és apostolokban a socialdemokraták elszántságára ismer, — hogy ily modern összehasonlítást kockáztassunk: amint azok a semmiségbe törnek, úgy Alajos az égbe tört; hajlithatlan volt, — elveivel, szüleivel, világi nagyságával, örökkévalóságával leszámolt . . . juvenis fortissimus.

Szent Alajosnak első, őt jellemző erényéről a lilium beszél. Minden ifju szív egyet gondol, midőn általában bünről van szó; egyet s ugyanazt, midőn erényről van szó; a tisztaság s a tisztátlanság az ifju életnek tavasza és tele, napja és éje, disze és tönkje. Szent Alajos az ő liliumával az ifju szivek erényének s hajótöréseinek irányát jelzi. Sz. Alajosnak már a természettől rendkívül finom érzéke volt a tisztaság s a szemérem iránt. De hisz ez a fiatal, Istent szerető lélekben magának az egész belső értéknek s életnek virága. Erényt szeretni, büntől félni fiatal korban: egybeesik a tiszta étellel. Mert lehet-e későbbi virágzás és fejlődés a lelkiismeret gyengédsége nélkül? lehet-e tavasz szivárványos, érintetlen harmatcseppek nélkül? lehet-e tiszta, felhőtlen égen napkelte, hajnalpir nélkül? . . . ime az erény keltének

pirja a szemérem pirja; ez környezi a fölkelő, a ki-
gyulladó tüzet, — ez jósol világosságot és meleget.

Az a finom érzékü lélek már a gyermekkor já-
tékaiban is nyilvánult; midőn „zálogot“ játszottak,
méltatlankodva utasítja vissza a pajtások követelését,
hogy csókolja meg egy leány árnyékát. — Midőn a
florenczi udvarnál Eleonora, a későbbi mantuai her-
czegné s Mária, az egykori franczia királyné gyer-
mekbálokat rendeztek, sohasem vehették rá a 10—11
éves Alajost, hogy velük táncoljon. Hisz abban a
fiuban már oly szív élt, mely csakhamar kivirágzott
szüzességi fogadalmában. Ez időtől fogva megkettőz-
tette örökösét érzékei fölött, érzelmei s hajlamai
fölött, — oly szigorú eszközökhöz nyúlt, amilyenek
a leghevesebb kísértetek ellen valók, — vérig osto-
rozta magát, — sarkantyú pengékből vezeklő övet
fűzött magának össze, — edzette magát, — hideg
kőpadlón térdelt órahosszat, míg a fagy átjárta, —
keze, lába el volt fagyva, — meleget nem tűrt szo-
bájában.

Különösen szemeire vigyázott Alajos, — ezeken
át gyujtja meg az ördög az érzéki vágyat. Amióta
oly kizárólag a sz. Szűznek szentelte magát, azóta
alig emelte asszonyra szemét. Mária spanyol király-
nét, ki előtt Jakab koronaherczeg kíséretében min-
dennap megjelent, csak egyszer látta, de akkor is
oly keveset nézett arczába, hogy saját vallomása
szerint rá nem ismerne, ha találkoznának.

Sz. Alajos szüzességi elhatározásában rendület-
lenül állt, s kifejezte jellemén, elvein, viselkedésén,
föllépésén a gyermekded tisztaság óriási erejét. El-
szánt volt, rettenthetlen volt, mert nincs harciasabb
erény mint a tisztaság. A tisztaság harczból él, —
békét nem ismer. A tisztaság jellemeket nevel, me-
lyeknek az önmeggyőzés volt bölcsődaluk. A tiszta-
ság oly akaraterőt ébreszt, mely még az álmodó
képzeletet is megfegyelmezi. Szóval a tisztaság ké-

pezi virágát a férfikor gyümölcsöthozó termékenységének. — A tisztátlanság puhává s pulyává tesz, erőtlentit és sírját ássa az erkölcsi erőnek és önállóságnak, — a tisztátlanság megőrli a komoly törekvést s a tanulási vágyat. Mily hatalmas tőke a küzdelmes életre . . . a sértetlenül átélt ifjuság!

Ha ilyen volna a mai fiatalság, kellene e más a világnak? Az emberiség uj hajnala hasadna ránk vele!

De hol az az ifjuság, mely a mennybe tör? hol az ifju szivek azon „ascensió“-ja, mely az erkölcs, a szüzi élet erejére alkalmazná a Gonzágák jelmondatát: Fides·Olympus?

A „Historisch-politische Blätter“ 103-dik füzetében olvassuk: „Oroszországban szép, fiatal leányok, gazdag családjaikat elhagyják, — szakítanak finom élvezetdús életükkel, — eltűnnek, . . . s távol vidékeken rongyos, piszkos koldusok társaságában bolyongnak, kiket a nép szenteknek tart. Szakítsunk ezzel a vén, rothadó világgal — ez az ő felfogásuk —, melyen már senki sem segít, mely az enyészetbe, a semmiségbe siet.“ 134. l.

A világ undorodik önmagától; az emberi szív teleszívta magát édes méreggel, — a gyönyör mámoros injekciói által fölemésztette erőit, látja, hogy nyomorult és utálatos. — Az emberi szív ugyan még mindig él, s halálharczot vív benne a kétségbeesett erkölcs az erkölcstelenséggel, — az emberi az állatival. De e harcok ép e korban átlag az erkölcs vereségével vivatnak, liliomos zászlajuk inog s porba hajlik. Oly korban, midőn az irodalom a 19. század izlése szerint kivirágzott s virágul egy nagy fekélyt hajtott, melynek czime is — la bête humaine — az emberről s emberiről, a szép- és nemesről való eszmék hajótörését jelzi: az ember érett lett arra, hogy mint a rákfenétől fölemésztett arczu ember megutálja önmagát. — A föld szomjas. . . . a szenvedély kiégette, a világ bűzhödt, keres tiszta, éltető légáramot

. . . . De utálatból meg nem él, neki szeretnie kell; az utálat ugyan szintén szeretetből való, de ragyogó eszmék nélkül, az utálat csak haldokló szeretet; — a sopánkodás szintén vágy, de remény nélkül, inkább a pusztában elhaló vészkiáltás végső foszlánya. — Haldoklásból, undorból, panaszból, — életet varázsolni nem lehet. Szárnyszegetten az emberiség „ascensióját“ előkészíteni, — fuldokló nyögéssel buzdulásának hymnusát zengeni akarni, ó ezt még elgondolni sem lehet.

Az emberiség ascensióját csak új nemzedék veheti kézbe, az irás „casta generatio“-ja; nemzedék, mely nincs megmértelyezve, — nemzedék, melynek szívében van még szentély, melynek lelke gyengéd s pirulni tud, melynek szeme tiszta, úgy hogy ki-gyúlhat rajta az eszmei lelkesülés lángja.

Az emberiség óhaja, ha öntudatlan is, — az őstermészet boszuja és követelése, ha gondolatlan is, — csakugy mint a legmelegebb öntudat s a legszárnyalóbb gondolat egyaránt azt keresik, azt kutatják: a tiszta, szeplőtelen, szüzes ifjuságot.

S amint van ez az egyházon kívül, úgy van ez az egyházon belül, — mélyen bent, magában a szentélyben. A tisztaság, a szüzesség védangyala az eucharistiának... Őrszelleme az oltároknak, . . . a lilium czimere valamennyi áldozatos műnek. Sz. Alajosnak nagy hivatása van az ifju papság körül! Mily mély bepillantást engednek az Ur Jézus fájdalmas szívébe a szentégtörésektől romban heverő oltárok, . . . a földült, s elfelejtett kegyelemforrások, . . . a régi papi erény dómjainak füstölgő szilánkjai. Egy rettenetes átok pusztit a sz. helyen, a tisztátlanság kísértete, hallani a kitombolt, de ki nem elégitett szenvedély tördelt panaszát Elsuhognak gyászos árnyak gyanánt az elcsábitott, fiatal, gyenge lelkek, halotti sápadtságban lézengnek a hajdan erőteljes eszmények óh élet hová lettél? hová lett

lelkesülésed? . . . mily fertőbe estek rózsáid? . . . mily szennybe temetted lelkedet, . . . ott akarsz pihenni?

A tisztaság meg nem tagadja erő- és jellemteljes természetét. Kiséretében bírja a lélek legszebb tevékenységét.

Mi ez a tevékenység? nem egyéb mint az értelem leglendületesebb fölemelkedése egész az Istennel való társalgásig, — az imáig, — s az akarat izzása egész a szeretet maniájáig, az áldozatig.

Ez a tiszta gyermek és fiú, Alajos, már 7, 8, 9 éves korában is buzgón és hosszasan imádkozott. Az imában tanusítja a lélek Istennel való rokonságát s aszerint amint közelebb rokon, tovább és szivesebben időzik nála. Alajos közel rokonságban állt az Istennel, tiszta, kegyelemteljes lelkénél fogva; azért elröppentek az órák s észre sem vette, — kamarásának figyelmeztetnie kellett őt, hogy elmúlt már az imára kitűzött idő. Ez a hajlama az imára növekszik Flórenczben, hol első gyónását végzi s a sz. Szűz iránt való áhítata a szüzességi fogadalom letételére ragadja. S ugyanekkor e sz. életű ifjun a Szent-Lélek egy más vonást léptet föl, mely kezdetben is már élesebben mutatkozik rajta s idővel szentségének s csodálatos életének második jellemvonásává fejlődik: az önsanyargatást. De nem akármilyen önsanyargatást, hanem annak legeszményibb alakját: az áldozatot szinte öldöklő szeretetnek önsanyargatását.

Szüzesség és önsanyargatás . . . mi természetesebb? de ép úgy: ima és önsanyargatás, . . . szivtisztaság és önsanyargatás s a legszedítőbb fokon Istenszeretet és önsanyargatás!

S minek e kemény vonás a sz. ifju életében, — minek a szigor a lehelet-gyengéd lélekben, melynek soha sem volt hajlama a tisztátlanságra, s nemcsak hogy nem volt hajlama, de Isten különös kegyelméből kísértete sem volt neki soha ez erény ellen? Hagyjuk azt: Sz. Alajosnak hivatása volt a ker, ifjuság

példaképévé válni, — belelehelni a myrrha illatát az érzékies, puha világba, megmutatni az utat, melyen a pezsgő vér, a lázas fej felküzdheti magát a tiszta erkölcsre. Az az ifjuság, melynek puskaportorony a szive s mégis tűzijátékokat rendez körülötte, — melyben az érzékiség lángja magasan lobog s mégis fát hord s olajat önt a tüzre, — mely nem tiszta s még sem akarja megszorítani a nyugtalankodó testet, Alajosban birja megszügyenítő példaképét . . . az Alajos-névben hallja gyávaságának eliteltetését.

Nagy, mélyértelmű jel ez a sz. Alajos a könnyüvérű s élvezetszomjas fiatal világ előtt! Amily feltűnő jelenség volt a vigéletű Florenczben, hol a legműveltebb udvar lakott, tüzi, vizijátékok, fölvo-nulások, ünnepélyek közt töltvén napjait, — hol a kellemes halmokon, melyeket az olajfán rezgő napsu-gár ezüst fátyolba burkol, üde, friss életkedv kacza-gott, s a szőlőkötöző lányok Ariosto stanczáit éne-kelték . . . ez élvezetvágy s életkedv körében a 10 éves Alajos komolyan nézett maga köré, majdnem oly komolyan, mint a szigoru Vallombrosa vagy a Monte Senario kolostora, melyek szunnyadó, erdei magányból néznek le a viruló Arno-völgyre.

De nemcsak Florenczben, hanem mindenütt fény és pompa övezte Alajost; — a tizenegy éves fiu Mantuában, a Gonzágák palotájában lakott; Giulio Romano freskói néztek le Alajosra, — flamand tapé-ták, aranyos felső padozatok, márvány padlók éki-tették otthonát. A 16-dik század jól értett hozzá „élni világát.“ Nem laktak már a nagyok sötét, ösz-szeszorított várakban, — szellős, derült palotákkal váltották fel sziklafészkeiket. Termeiket a művészet, a mesterség s az ipar vállvetett fáradsággal diszitet-ték; — freskók váltakoztak aranyozott korduán tapé-tákkal vagy flamand szőnyegekkel; — szobrok, ké-pek, ébenfából készült szekrények, ércz- és márvány-lapokra lehelt festmények, nagy majolikavázák s re-

mekül kötött könyvek emelték a káprázatos hatást. A butor aranyozott fából való, selyemdamaszt redők fődik el az ágyakat, előttük szőnyegek terülnek el. — A lucullusi vendégségek fénye ezüst edényeken, tányérokon s asztalékitményeken csillámlik föl, — aranyos serlegek járják, melyekben a görög és nápolyi borok mély tüze gyönyörködteti a szemet s ingerli a képzeletet. A fogásoknak se hossza se vége, — zene, színház pihenteti a belefáradt vendégeket.

S ily környezetben Alajos úgy élt mint egy remete. Személyét nem övezte pompa, — élvezetei csak a lélek szárnyain voltak megközelíthetők. Az élet zaja, az udvarok szertartásai nem tettek rá benyomást. Alajos mindenütt nagyobb környezeténél. Önérzetes, elveivel, céljaival tisztában levő ifju. Alajosnak van benső élete s örzi azt magában; bárhol van, nála az erény nem húzza a kurtábbat. Ő oly összeszedetten, szerényen, alázatosan, oly szívéllyességgel jár kel, forog a nagy világban, hogy mindenütt elterjeszti az erény illatát. Ez csak ugy lehetséges, ha az ember maga ki nem ömlik. Alajos a világ csábjait legyőzte az által, hogy tekintetét az örökkévalóságról le nem vette. Ismerjük elvét „quid haec ad aeternitatem,“ . . . ismerjük ez elv mélységét s Alajos e mélységben állt, s azért hasonlóan ahhoz, ki mély kútból nézve föl az égre fényes nappal is látja az ég csillagait: Alajos is a meggyőződés s a hit mélyéből a paloták s a pompa káprázatos, vakító fényében látta az örökkévalóság csillagait.

Midőn Alajos e fényes termekben járt, ugy érezte magát néha, mint a kinek kedve támad mosolyogni, nevetni. S nem nevetnek-e azok néha, kik a velencei tükrök, a kristály üvegek szóródott világosságában ropogó parketten vagy perzsa szőnyegekben járnak, — kiknek unalmát művészi órák kegyegése kísérti, — kik a csilingelő, szintördelő, üveghasábos csillárokat ugy megszokták, mint a paraszt

a mestergerendát, nem nevetnek-e, mikor esetleg józanabb pillanatban a tükörben meglátják az embert? Alajosról mondják életirói, hogy sokszor vonult át lelkén az a hangulat, melyet a próféta akkor ír le, midőn mondja : „sedebit solitarius et tacebit, quia levavit super se.“

Midőn Mantuában volt, súlyos betegség nyomai mutatkoztak rajta; az orvosok azzal akarták elhárítani a bajt, hogy megszorították ételét, s ő oly szigoruan ragaszkodott e rendelethez, hogy csoda, mikép élhetett meg. Egy tojás . . . ez volt a 12 éves fiúnak egy napra való eledele. A bajt ezzel meg is akasztották, de nagy gyomorgyengeség vett ezentul a fiún erőt. Hiába változtatták meg most az orvosok rendeletüket. Amit Alajos eddig testi jólétére tett, azt ezentúl lelki hasznára folytatta. Az önmegtartóztató életmód szokásává vált s Istenért kedves lett előtte. Később még hetenként háromszor böjtölt; szerdán, pénteken, szombaton csak kenyéren és vi-zen élt. A szolgák titokban megmérték ételét s úgy találták, hogy este reggel nem eszik többet egy uncianál v. i. két latnál.

13 éves korában más önsanyargatáshoz is fogott. Hetenként háromszor ostorozta magát, s mert nem volt mivel mással, leoldotta az akkori udvartartásban nagy szerepet játszó kutyák nyakáról a zsineget és lánczot s avval verte magát, — ágyába fahasábokat rakott, . . . emellett hosszan imádkozott.

E túlságos böjt és szellemi megerőltetés visszahatással volt a rég meggyöngült szervezetre. Már most jelentkezett nála az az erős fejfájás, mely őt ezentúl el nem hagyta. De Alajos távol attól, hogy enyhítse, még fokozta önsanyargatását, mert alkalmas emlékeztetést birt benne az Ur Jézus töviskoszorújára.

Igy élt Alajos, a gyermek, a fiú . . . s eltagadhatná-e valaki tőle, hogy óriás? Hány öröm kínálkozott, sőt tolakodott feléje s ki törődött velük kevesebbet mint ő? Nem értett-e hozzá, a gazdagságban

szegénynyé, az élvezetben tartózkodóvá, a tisztelet nyilvánításai közt, melyek személyét érték, igénytelené lenni, fájdalmas önmegtagadásban s kényelmetlenül élni?

De e szigoru kép még nincs eléggé kiszinezve, — inkább sért mint vonz; vonásai nagyon élesek, nagyon szúrók, — kellene valami, ami enyhitené ez érdes érintést. Az ösztön nem csal; a szentség sértő és szúró nem lehet; még annak a vérző, vergődő szentségnek is van kelleme; azokon az éles vonásokon is gyönyörködtető zománcz játszik. Fölfedezük-e azt?

Alajosban a szigoru önmegtagadást az áldozat szelleme lengi át.

Az áldozat oly magasztos, hogy fogalma mindig eszmény; az eszmények pedig nem kísértetek, hanem ragyogó angyalfejek.

Alajosban a szigor, az önmegtagadás tiszta, merő áldozat volt. Ő nem annyira bűneiért vezekelt, — hisz teljes bünszámba alig mehet valamely hibája; — ő, legalább később, nem annyira kísértetei ellen emel védfalakat önmegtagadása által, hanem inkább szenvedni akar, vérzeni, vezekelni áldozati vágyból. Alajos áldozattá kíván lenni. Azon mozgalmas kornak düledező oltárára rakta le minden örömét és élvezetét, s meghintette áldozatát könyeinek s véreinek cseppjeivel. Halljuk csak őt magát: „A világ mély gonoszságban leledzik, ki engesztelheti meg az ég bosszúját? Sok pap és szerzetes nincs hivatása öntudatában. Hogy szívelheti el az Ur országának ily romlását? A hívek lanyhaságuk által rabolják el az Isten dicsőségét, ki fogja azt kárpótolni? Jaj a világfiaknak, kik bünbánatukat az élet végére halasztják, . . . jaj a papoknak, kik addig alusznak!

Tehát kárpótolni saját nagylelkűségével az Isten elrabolt dicsőségét, — fölépíteni az áldozatos szeretet tevékeny karjaival a romba dült istenországot....

ime Alajos eszménye, melyet szigorú vezeklésében valósított meg.

S még itt sem állt meg. Aki a keresztet megszereti, az egy titkos világba lép, melyben azt veszi észre, hogy az a kereszt mintha csak élne, csodadolgokról suttog neki, lágyan, andalítólag, nyugtatólag, — melegen lehel rá s boldogítja őt. A lélekben édes vágyak s nagylelkű érzelmek támadnak, melyeket máskor nem érzett. — Alajos a kereszt szeretetében élt, — belevette magát a kinszenvedésbe . . . mi lesz majd belőle? A szenvedő Megváltót egészen akarja átkarolni!

Nem gondolhatni csodásabb, lezúzóbbs s amellettedesebb és vonzóbb szellemet, mint mely a keresztet szerető lelket eltölti. A hatás az önmegsemmisülés, melynél fogva az ember csak saját „szegény lelkével“ gondol, melynek számára üdvözülést, irgalmat keres, s midőn ezt a keresztben találja, minden erejével hozzátapad. Ezt a szellemet éles kifejezésben találni az egyház szentjeiben. „Szegény lelküket“ üdvözíteni akarják a teljes lemondás, a legnagyobb áldozat által. Alajos már 12—13 éves korában álmodik azok boldogságáról, s egyedüli vágya osztozni azon szerencsében, hogy osztatlanul Istené legyen.

De e vágyának izmosodnia kellett, hogy ellentállhasson a zivatároknak, melyek a szülői szeretetből csapnak majd le; komor, bánatos felhőket borítanak a családi körre, — esőt eresztenek az anya és atya szemeiből, mely oly keserű, hogy kiégeti a gondolatot és elhatározást, ha ugyancsak nem gyökeres, — villámot is zúdítanak, a felbőszült apának haragját azon elsőszülött fiú ellen, ki nem akarja szeretni őt, — ki el akarja hagyni, el akarja felejteni őt, azt az atyát, ki szívének minden ízével, reményeivel, büszkeségével, örömeivel rajta csügg.

Alajos harcjai a szülői szeretet erőlködései ellen, melyekkel főleg apja ügyekezett őt a rendbe való

belépéstől visszatartani, szivrepesztők. Éveken át húzódtak e küzdelmek; Alajos minden követ megmozdított. Egy alkalommal öt óra hosszat imádkozott, érezte, hogy még egy kísérletet kell tennie. Az örgróf köszvényben feküdt. Alajos belép szobájába s tiszteletteljes, de szilárd hangon így szól: „Hatalmadban vagyok Atyám! s te rendelkezél velem. De tudd meg, hogy Isten engem a Jézus-társaságba hív, s te az Isten akaratának állod utját, ha hivatásomat ellenzed,“ — megfordult és kiment. Az atyát szíven találta e szózat, — fölébredt benne a lelkiismeret, — de dúlt lelkében a fájdalom is, hogy ily fiat elveszítsen. Fájdalom és gondtól leteperve, a falhoz fordult s sirva fakadt. Az egész család tanuja volt fájdalomának, melynek okát nem tudta. Kevéssel rá elhivatta Alajost s így szólt hozzá: „Mily sebet ütöttél szivemen, gyermekem! Szerettelek s szeretlek, mert megérdemled s minden reményemet beléd helyeztem. Mondod, hogy az Isten másfelé hív, s nem akarlak többé visszatartani. Menj a hová akarsz, s légy boldog, erre kérem Istent.“ Könyzárpor követte az atyai szeretet e panaszos kitörését, . . . Alajos rövid néhány szóval köszönetet mondott, azután szobájába távozott, hogy ne növelje atyjának fájdalmát. Otthonában térdeire borult s hálát adott az Istennek.

Alajos győzött; vitte, ragadta őt a kegyelem; örült; a szülő pedig kinlódott, hiszen a szeretet is, ha földi, nyűg és tövis. Lemondott elsőszülötti jogairól s vonult Róma felé. A noviciatus küszöbén elbúcsúzott kísérőitől. Kamarása által tiszteltette anyját; az udvari káplánnak meghagyta, hogy atyját a zsoldáros szavaira emlékeztette: „Feledd el népedet és atyád házát“ (44, 11.); azon kérdésre, hogy mit üzen öccsének, Rudolfnak, Alajos azt mondta: „aki Istent féli, az jót cselekszik.“ (Eccl. 15, 1.) Alajos jezsuita lett.

Sz. Alajos boldog volt. Krisztus szeretete boldogi-

totta. Oly tisztán és ártatlanul szerette Istent, hogy édes méz és illat töltötte el mintegy lelkét. Kitérgült szive, de nem erőlködve, — nem, — hanem vágyai kedvében, természetesen s kellemesen mint a virág kelyhe. Ugy szerette Istent, hogy tiszta és alázatos kívánt lenni saját vére ontásának árán is, — óh mikor ez a szeretet a lépcső, mely a szentséges Szív sebéhez emel. E sebből szívta Alajos a bölcsességet, mely oly mélyre lát s átérti, hogy minden semmi, — hogy az egész világ felhőivel, napjával, virágai-
val, dalaival, berkeivel, suttogó titokzatosságával — mindez silány, silány ahoz képest, amit egy Istent szerető szív magában rejt. Mondd csak, miért adnád oda csak ezt a merő érzetet is, melynek hevében öntudatod van róla, hogy szereted az Istent? Miért adnád oda aztán azt a koronát, mely csillagsugárból fonódik, s a föld királyává tesz? mivel cserélnéd fel a trónt, melyen mindeneken uralkodol?

Mi lépjen ki a küzdőterre az Istenszeretetet s az örök remény ellen?!

Pénz és uralom? ah mily boldog volt Alajos, hogy szive őszinteségében azt mondhatta: nekem nem kell; — örgrófság és nagy név? az örgrófság elpusztult s a kétes nevet nagyobbbal cserélte föl. Ez a szív, ez az alajosi szív, az volna ott a bibor alatt is, — az volna ott az ünneplő termekben is; de mi haszna, ha szárazabb, ha szárnysegettebb, vagy ha épen üres és czéltévesztett volna? Mi haszna, ha nem volt volna neki oly vonzó, oly virágos az oltár — nem oly szikrázó az eucharistia? ha nem mosolygott volna feléje ugy a lomb és virág, — ha nem illatozott volna neki oly édesen az erdő? Boldogság, teltség kell a szívnek, — ez az a mély forrás, mely a szívet öntözi s benne mindig tavaszt fakaszt. Csodálkozunk-e, hogy nincs ember, ki a tavasznak nem örülne, hogy még a keserű lélek is megrezdül fualmaira? — lám mi való a léleknek? tavasz és élet!

S miért nem szerzi meg? miért téved más örömök felé, hol csalódás vet véget bolyongásának? Miért nem marad azon eszméknél, melyek mindig virágznak, — azon reményeknél, melyek ki nem vesznek? Siratja később ifjúkori üdeségét, — bánatosan éleszti föl emlékeinek halvány kisérteteit, — panaszkodik az élet küzdelmeire és kegyetlenségére, melyek kiapasztották forrásait: szegény lélek, én is sajnállak, — de látom, hogy fonnyadásodnak magad vagy oka, — te szakítottál az étellel, te léptél le az ösvényről, te fölmondtad az engedelmességet, s ezzel búcsút vetél az erkölcsi erőttől.

Ki ne ismerne e sorokban a modern kor gyermekeire: romlott ifjaira, — eszmények hiányában lézengő férfaira, — örömtelen vénjeire? Ime az emberiség élő romjai! Akarunk-e mosolygó véneket, akarunk-e lelkes, eszményi férfiakat? tegyük tisztává az ifjúságot, — tegyük edzetté a harczias erény küzdelmei által, — szóval tereljük azt sz. Alajos zászlaja alá. A tisztaság tündöklésében virágzó ifjúság nemcsak virága az emberiségnek, hanem ereje és reménye is.

Az ily ifjúságnak védőszentje sz. Alajos! Van-e szebb és áldásosabb védnökség?!

AZ ISTEN ESZMÉJE a nemkeresztény népeknél.

Irta ERHARDT VIKTOR.

«Az Isten egysége ama forrás, melyből fakadnak, ez azon tenger, hová visszatérnek az összes vallások: China, Laotsen rationalismusa előtt tiszta fogalommal imádta az istenséget, a hindu trimurti csak Brahma elemzése Egyiptomban, Hom az istenek előtt létezik, Perzsiában Ormuzd és Ahrimant Zervane az örökkévaló nemzi, Görögországban a bölcsék és avatottak az istenségeket, az isteni erő személyesítésének tartják.» Cantu, Világtört. I. 737.

Midőn a hittudósok azt vallják: hogy az Isten megfoghatatlan lény, nem azt értik, hogy nincs fogalmunk e lényről, mert így szó sem lehetne róla; hanem az Istent oly érteményben nevezik megfoghatatlannak, miszerint a véges emberi ész nem képes a végtelen lényről oly tiszta ismeretet szerezni, minővel a véges létezőkről bír. Isten alatt a feltétlen, érzékfölötti valóságot, más szavakkal a szellemi fölényt értjük, ki létének okát önmagában, azaz legtökélyesebb lényegében foglalja, s minden véges létezőnek végső oka, ki mindentudó észszel és mindenható akarattal a világot létrehozta s szüntelen igazgatja.

E lény az észnek legfönségesebb eszméjét képezi, mely minden egyéb eszmének végalapja, minden igaznak, szépségnek és jónak kútfeje.¹

Ez eszme mélyen be van vésve az emberi kebelbe, s azt onnét sem a műveletlenség, sem az erkölcstelenség nem képes kitépni. Igaz ugyan, hogy az ó-kor culturnépeinél, — melyeknél ez eszme a legrégebb korban teljes fényében ragyogott, — a visszaesés, a hanyatlás beálltával elhomályosodott, de csak is elhomályosodott, teljesen soha sem ve-

¹ Purgstaller J. Ismerettan 108.

szett el. A mai vadak — ha ugyan szabad a kifejezést használnom — kik nem lehetnek egyebek, mint hajdani kulturnépek ivadékai,¹ elvesztvén a culturát, az Isten eszméjét mint egyetlen örökségüket fenntarták; s ha vannak is egyes emberek, kikből s egyes családok, melyekből ez eszme teljesen kiveszett; de egész népek, nemzetek Isten eszméje nélkül az egész földkerekségén nincsenek s nem is voltak. Az Isten eszméje továbbá, a mi tartalmát illeti lehet némely emberben igen kezdetleges, egyszerű, másokban kifejtettebb, teljesebb és világosabb; de ez mindig egy bizonyos fogalom Istenről. Az ész ugyanis, mely egy másodrendű valóságot megismer, egy első s legfőbb valóságra is gondolhat s gondol, ha veleszületett törvényei szerint működik s nem tagadja meg természetét. Az emberi nem pedig — egyes tagjainak kivételével, kik oly kevesen voltak vagy vannak, hogy az egész mellett számba sem jöhetnek, — az ész törvényei szerint gondolkodott s gondolkozik, mert ez természetete neki; innen van, hogy minden népeknél és minden időben általános és állandó meggyőződés uralkodik az első, a világtól különböző és minden többi létező fölött kimagasló lény vagy Isten létezéséről — írja Répászky J.

S ha tekintjük az atheusokat, kiknek kultuszában az emberi szenvedélyek a tömjénfüst, a halál az áldozó, az oltár a koporsó és Isten — a semmi,² ezek küzdelme is az Isten eszméje létét bizonyítja; mert hisz semmi ellen küzdeni, nem lehet. Miért is az új korban újabbnál újabb érvek erősítik Cicero nyilatkozatát: «Nemo omnium est tam immanis, cujus mentem non imbuerit deorum opinio . . . ipsisque in hominibus nulla est gens tam immansueta, tamque fera, quae non, etsi ignoret qualem habere Deum deceat, tamen habendum esse sciat.»³ S a fitogtatott istentagadás sem annyira az ész vagy szív, mint inkább az akarat hibája. Az ész belátja Isten létezését, a szív kívánczik utána; de az akarat ellenáll s elnémitja a szív óhajait s ellenkező

¹ Soos M. A keresztény álláspontja a természetben. III. 221.

² Chateaubriand. A kereszténység szelleme. I. 287.

³ Lib. I. de. leg. c. 8.

érvek gyártására kényszeríti az észet. Ezek azonban csak kivételek lévén, nem hogy gyöngitenék, sőt ellenkezőleg megerősítik az általános szabályt. «Nemo omnes, neminem omnes fefellerunt» — mondja ifj. Plinius.

Az ember ugyan az érzéki világba van helyezve; de vágyai tulszárnyalják a földi lét határait s egy tulvilági élet után áhítozik; a természeti erők felett uralkodó magasabb erkölcsi szellemeket gyanít; a gonosz feletti győzelem után jutalmat vár s körülvéve az enyészettől a siron tuli élethez ragaszkodik. Az emberi lélekbe letett ezen isteni szikra a magasabb eredet tanuja — csakhogy sajnos, e színarany sokszor mocsárban hever s a gyarló ész szava tul ordítja az istenség szózatát. Gyakran a korcs növény rút kinövéséről s a beleoltott, idegenszerű, sokszor mérges növényről alig ismerjük fel a nemes gyököt.

A természet hirdeti az Isten létét, ki jelenlétével betölti az eget és a földet. De miként juttassa az ember saját egyéni és nemzete kérelmeit e közös Isten elé? Alkot magának több istent: nemzeti s alsóbb rangu isteneket s kérését bizalomteljesen ezek elé terjeszti. S miként képzelje az Istent? képét az őt környező érzéki világból kölcsönzi is miután az emberi alaknál szebbet, nemesebbet nem talál, emberi alakot tulajdonít neki (anthropomorphismus) s nemcsak az emberi tökélyek és erények, hanem szenvedélyek és bűnökkel is felruhazza őt!¹ Ez nyilván az ész tévedése; de érv az Isten-eszme általános volta mellett.

Most már lássuk, ugy a világ színpadáról letűnt, valamint a még most is élő nemkeresztény népeknek Istenben való hitét.

A legrégebbi nép, melyet a történelem ismer, a *zend* nép.

Tibet fensíkjaairól, a népek szétszóratása után utra kelt egy nép, mely ariusnak nevezé magát; egyik ága az Oxus és Jaxartes síkjain telepedvén le az Iran nevű papi államot alkotá. E nép zendnek is hivatik s vallási rendszere az «Avesta» (isteni ige) nevű könyvben foglaltatik s miután zend nyelv

¹ Rotteck. Weltgesch. I. 272.

ven iratott, a zend-avesta nevet kapta. Az «Avesta» több könyvből áll, ezek legérdekesebbje a «Vendidad», mely a zend nép történelmén kívül, annak vallástanát is magában foglalja.

A Vendidad istentana szerint van egy szellemi fölény Zervane Akarane (végtelen idő; az örök akarat, a világosság főforrása, mely öröktől fogva való). Ettől két tevékeny főhatalom származott: Ormuzd (Ahuramazda) minden szépnek, jónak, igaznak és a világosságnak kutfeje és ennek ellentéte, Ahrimán — a gonoszság, megátalkodottság és sötétség elve. E két elv (a világosság és sötétség; a jó és rossz) békében élt egymással mindaddig míg Ahuramazdának sugallata nem támadt arra, hogy egy eszményi világot teremtsen, azaz őskéjét, előrajzát mindannak, mit valóban teremteni akart. Ez az angyalok világa, kik között elsőek voltak a hét főangyal (Amschaspad) s az Izedek a teremtésnek mindenben segédei. Ez eszményi világ az eddig nyugton levő Ahrimant is tette ösztönzé; ő is megteremté a sötétség eszményi világát: a devchet a hét fő devvel (ördög). Ezek legveszélyesebbike Asmof (Asmod), ki a fő Amschaspad Bahmannel versengett.

Ahriman nem volt mindig rossz, eleinte jó volt, csakis az irigység által lett rosszá.

A jó és rossz okfő közti harc négy szakra osztott 12 ezer évig tartott. Az első korszakban Ormuzd egyedül uralkodott; a másodikban megjelenik Ahrimán; de még alárendelt szerepe van; a harmadik korszakban már harcra kel a jó okfő ellen; a negyedikben uralkodni fog, míg végre Ormuzd diadallal legyőzi őt.

A mondottak szerint az ősz zendeknél a monotheismusnak kellett uralkodnia; ezt bizonyítja az egy szellemi fölényben való hit, ki minden jónak forrása, s így tőle csak jó származhatik, ki a világtól különbözik, ki «zennanak,» az időnek kezdetet adott s kinek uralkodó helyettesei a csillagok. A dualismust megelőzte a monotheismus. Ugyanis nem tudván okát adni a világon levő rossznak, mert helyesen okoskodván, a jó Istent a rossz létrehozójának nem tart-

hatták, de elvesztvén a kinyilatkoztatást, a rosznak forrását nem az emberben s annak szabad akaratában keresték; hanem az eredeti egyetlen okfőt két részre osztották s az egyiket a jó, a másikat a rosz kutforrásának tartották. Minden jó Ormuzdtól, minden rosz Ahrimantól származik; de mindkettőjüket megelőzte Zarvane Akarane az egyetlen fő-lény.

Kezdetben egyszerű lévén vallásuk, az egy Istent imádták a természetben, mely által nyilvánul s így templomaik és bálványaik sem voltak. Némelyek ugyan tűzimádóknak tartják őket, én azonban nem merem ezt rájuk fogni: a perzsák tűzimádók voltak, de őseik nem, ezek a tüzet Ormuzd, a világosság istene jelképeének tartották, mindenfelé éleszték s a király előtt is hordozták. Dadgah név alatt mindenütt égett a sz. helyeken. Később azonban öszszetévesztvén a jelt a jelzett tárggyal (VI. sz. K. e.) magát a tüzet is imádták. S e tűzimádás századokon át fenntartotta magát. A geberek azonban, kik az ősz zend nép maradványainak tartatnak s régi vallásukhoz mai nap is szívosan ragaszkodnak, jelenleg is irtóznak a bálványimádtól s a tüzet csakis az istenség jelvényének tartják. Igy Ouseley (*Travels in various countries of the East more particularly Persia. London, 1819. czimű művében*) a jelenkori parsok (geberek = hitetlenek, e nevet az izlamra áttért rokonaiktól kapták) vallásának vizsgálatából azt következteti, hogy a persák hajdan egy Istent imádtok s a tüzet az ő jelképeül tekinték. E geberek most is Ormuzdban imádják a minden áldások kutfejét s a tüzet s a világosságot ama fő-lény legjelesebb jelvényeinek tartják. Meghajolnak az égi testek: a nap, hold és csillagok előtt s reggeli, esti imájokat a két előbbi égi test felé fordulva végzik. A tűzimádás vádját határozottan visszautasítják s kijelentik: mi, miként a keresztények hiszünk egy láthatatlan Istenben, a mindenség teremője, fenntartója és kormányzójában. Más lény imádtát istenkáromlásnak tartjuk. Hiszszük, hogy az Isten örök világosság, mert a világosság az élet, növekedés, jószág és hatalom forrása, ezért is törvényünk, hogy imádság

közben a nap, vagy a tűz forduljunk s ezeket a legfőbb hatalom symbolumainak tartjuk. A műveletlenek azonban mégis a tüzet imádják.¹

Az ó-perzsák a tüzön kívül a napot is az istenség jelvényének tartván, később ez is isteni tiszteletben részesült, sőt az assyrok és babyloniaktól átvették a Mithras tiszteletet is s így a bálványozásba estek.² E fajtalan bálványozás pedig a kereskedelem révén jutott hozzájuk. Mithras név alatt a mennyei tüzet imádták s e bálványimádás a római császárok korában újabb fejlődésnek indult.

Nyomról-nyomra kísérelhetjük tehát a zend nép vallása hanyatlását. A monotheismusból lett a dualizmus s ebből a bálványozás. Az Istenség eredeti egyégének fénysugara azonban az eltorzított fogalmakból is önként átcsilámlik.³ Ormuzd így szól: «Az én nevem kezdete és központja minden dolognak; az én nevem: az, a ki van, a ki minden, a ki mindent fenntart.» (Izeshne Ha. XIX.) És «az Isten által adott ige, az élet és tevékenység ígéje, mely a vizet, eget, földet, állatokat és növényeket, a tüzet, a tiszta embereket, a deviket, valamennyi javakat, a tiszta csirákat mind megelőzte.» Jesht. Ormuzd. Aquentil. Zend-avesta II. köt. 145. l.

A világosság vallása azonban hanyatlásnak indult, midőn N. Sándor leigázta őket s végleg megszűnt a VII. században. Midőn pedig Perzsia az arabok kezére került, az ősz zend nép unokái felvették az Izlamot, egyedül a gebeerek-parsok maradtak hivek őseik vallásához.⁴

¹ P. Szathmáry. Az emberi nem művelődési tört. 474. l.

² Schwenk. Mythologie der Perser. 199. l.

³ A zendek vallási rendszerét Zoroaster reformálta; mikor élt, bizonytalan, Volney szerint a 12. másik szerint a 6. században K. e. Ő azonban nem megtestesülése az Istennek mint a brahmismusban, hanem egy külön egyéniség, kinek Ormuzd kinyilatkoztatja a világegyetem rendjét, a jónak és rossznak ösvényét.

⁴ Ls. Cantu. i. m. II. 36—51. 528. ll. P. Szathmáry I. m. 466. 474. 127. et 130. Hellwald-Toldy. A föld és népei. 434—437. ll. Rotteck. Weltgesch. I. 287. Rolfus. Weltgesch. 23.

A hinduk eredeti vallása egyetlen istenség tiszteletéből állott, ki örök mindenható lény, minden dolgok teremője, az istenek istene, kinek természete nincs alávetve a romlásnak, ki a világ fenntartója, ki minden istenek előtt volt, ki méltó az embernek imadására.¹ Az Ezourvedamban — a vedák ősi magyarázatában is kimutattatik az Isten egysége s a babonás vélemények megczáfoltatnak. — Álljon itt a naphoz, Indrához a legnépszerűbb ősi istenséghez intézett hymnus:

Isten az első szülött,
Ki felruházta mind a többi istent,
Kinek hatalmán reszket a föld és ég
Oh népek — az Indra!

Ki szilárdan alkotá a földet,
Kinek villáma sujt le felhő-sárkányt,
Ki szétfeszíti a légkört és eget,
Oh népek — az Indra!

Ki hősnek diadalt ad,
Ki önképére teremt, alkot mindent
Ki létet s mozgást adott minden lénynek,
Oh népek — az Indra!²

Ilyen gyöngyökre azonban, mint az emberi kebel önkénytelen nyilvánulásaira ritkán akadunk, mert vallásuk alapja kétségkívül pantheismus.

Brahma — mondják a védák — az aki, s örömben, boldogságban nyilatkozik. Az Isten Brahmának hivatik s öröktől fogva szükséges lénynek tartatik. Ezt még monotheismusra vall; de következik: «A világ az ő neve és képe; valósággal csak ő létezik, mindent magában foglal s minden tüneménynek kutfeje. Nem ismeri az időnek a térnek határait; nem mulandó; a világnak és különösen minden lénynek lelke. Az egész világegyetem Brahma, Brahmától származik, Brahmában létezik, Brahmába tér vissza. Brahma a tudomány, a végtelen világok alakja. Az összes világok

¹ A Baganad-ghitában ls. Ariuna imádságát. Cantu. J. m. I. 492. l.

² P. Szathmáry I. m. 103. l.

csak egyet tesznek ő benne, mert az ő akaratából léteznek; ez akarat minden testben benn lakik és a teremtés, fenn-tartás, enyészet, az idő s a tér mozgalmaiban és alakjaiban nyilatkozik.» Ez pantheismus, melyből azonban a monotheismus nyoma sem hiányzik: Egy az Isten, kiből minden származott s a ki minden. E fő isten majd Adar (mozdulatlan) majd Karta, Parabrahma, Paravastu, — ki önmaga nem tesz semmit, hanem hatalmát átadja Brahma Visnu és Shiva s más több alárendelt istenségeknek.

A hinduknak mintegy ezer évig csak Brahmájok volt, ekkor jelent meg Shiva a második istenség, később pedig ehhezjárult a Vishnu tan, mely az örzöngő shivismust mér-séklé s e három tan összevegyüléséből származott a trimurti (háromalaku) nevű háromság (brahmismus).

E vallás reformátora Sakia Muni vagy Gautama volt, a buddhismus alapítója.

Buddha (Sakia Muni) tanítását Magadában kezdé s egész tana egy tényül elfogadott véleményen s bizonyosság gyanánt előadott reményen alapszik. Az előbbi abban áll, hogy az ember és minden ami őt környezi a lélekvándorlás örökös körében forog s érdeme szerint különféle fokozatokat foglal el a lények lépcsőzetén. A remény pedig abban állott, hogy megmeneküljenek e vándorlástól a megsemmisülés (Nirvana) által, mit a természeti és erkölcsi törvények határtalan ismerete s a természetfeletti erények: az alamizsna, morál, tudomány, erősség, türelem és szeretet által érhetni el.

Lássuk már a trimurti-tant.

Brahma = hatalom és Shiva = szerelem, egy harmadik lény Vishnu szintén örök ige által egyesülvék, mely egy aranyból való hast zár magába a világegyetem tojásával. E háromság him és nő, mindegyik személy pedig kétnemű, vagyis a him okfőtől elkülönzött nővel is bír, ki vele együtt a hármassország egyikét: az eget, földet és poklot, vagy a lét három fokát: a teremtetést és fenntartást és enyészetet igazgatja.

A trimurti az Oum szó által jelképeztetik: e három

betüből álló szótagot mondotta ki először a teremtő s az magában foglal minden tulajdonságot. Minden brahmin emléken olvasható.

A trimurti első és legfőbb személye: Brahma. A vedák szerint az angyalok a mindenható trónusa elé gyülekezvén alázattal kérdezik, hogy mi ő. «Ha kívülem hozám hasonló volna — felelé Brahma — azáltal mondatnám meg, mi vagyok. Én öröktől fogva vagyok és örökké leszek. Én vagyok mindennek első oka, keleten és nyugaton, északon és délen, fenn és alant; én minden vagyok, régibb mindennél, a királyok királya; én vagyok az igazság; én vagyok szelleme; én vagyok a teremtő; én vagyok az ismeret, a tisztaság és világoosság, én mindenható vagyok.»¹ Brahma teremté a többi istenségeket, a napisteneket (12 aditiát), a jó szellemeket (devik) és a 332 millió alsóbbrendű isteneket. Ennyi teremtés által gögössé tétetvén, Isten (Parabrahma) feltámadt ellene s a Narako pokol fenekére taszítá őt t. i. Brahmát, s hogy kegyelmet nyerhessen, négy megtestesülésen kellett átmennie. Csupán aranyból készített szobra; négy arcczal (a világ négy tája, annyi is mint mindentudó) négy kézzel (mindenható) ábrázoltatott, hattyun a jövendölés jelvényén ül vagy pedig lotus-virágon nyugszik.

Vishnu, Brahma igéje, a megváltó, ki által Brahma működik. Ő szintén több megtestesülésnek volt részese s ezáltal mind jobban és jobban megtelt az istenséggel, míg végre a tizedik megtestesülés alkalmával, mely a századok végén fog teljesedni, az egész istenség boszuló és bevégzőként fog leszállni, mikor is a halálnak és befejezett megszentülésnek fehér lova negyedik lábával a földre dobbantván, a világ enyészetére jelt adand.

Első megtestesülése (Avatara) alkalmával halképében jelent meg, másodszer teknyősbekává, később vadkanná változott s agyaraival felemelte a földet s egyensúlyba helyezé a tengeren; negyedszer mint oroszlán-ember, ötödször mint törpe, hatodszor mint szegény brahmin jelent meg. Leg-

¹ P. Szathmáry J. m. 96. l.

dicsőbb volt hetedik megjelenése vagyis Krishna megtestesülése, ki nem egyéb mint a rejtélyes nap, áldozó és áldozat, a tiszta lelkek jegyese, kikkel közlekedik s azok ő vele.

A Baganad-purana szerint Krishna emberi alakban született a Ganges sz. rétjein. Még gyermek korában dajkája egy napon falánkságról vádolta őt; de ő kinyitván száját, abban megmutatta neki a világegyetemet a maga egész dicsőségében.

Részemről e megtestesülésekben a cosmogoniát vélem feltalálni; az egyes megtestesülések, a különböző lények, a víz, a vizi és szárazföldi állatok, az ember teremtését s a világ végét juttatják eszembe.

Vishnu mint fekete bőrű ember ábrázoltatik, négy kezében bunkót, kagylót, tányért és lotusvirágot tart, fején hármas koronát visel, mely a tenger, az ég és föld urát illeti.

Shiva, a rettentő pusztító istenség, ki a Himaláján lakik, nyakán emberi koponyákból összeállított lánczot hord s az ő kiengesztelésétől függ a népek boldogsága. Minden rettenetes volta daczára, mégis ő a hinduk legkedvesebb istensége, ennek oka pedig az, hogy a jó és gonosz szellemek elkészítvén a halhatatlanság italát, abból jóllaktak, az embereknek csak az alját, egy kevés savanyu és csipős savót hagyván, — hogy az emberiség e gonosz italtól megmeneküljön, Shiva kiitta azt, mire torka megdagadt. Shiva is több megtestesülésen ment át s az ő tisztelete nem egyéb mint a természeti erők személyesítése, melyek folytonos küzdelemben rombolják és ujitják meg egymást. Ő ugyanis a romboló és ujjíteremtő (nemző) isten. Alakja ezüst színű, ötféjü homlokán — egy szeme van — a félholdat és a fajtalan jelképet viseli, fehér bikán ül.

A himnemű trimurti kiegészítő része a női háromság. A három istennő anyja Parascati, Brahma neje, vagyis teremtő hatalma, mint Brahma neje Saravostinak hivatik. Vishnu neje Lacmi vagy Laksmi, a földmivelés istennője; duzzadt emlői bőséget jelentenek, a tenger habjából eredt (Venus). Shivától teherbe ejtetvén, Camost, hasonlóan az egyiptomi Isis Horusához, hordozza méhében. Shiva neje

vége Bavani, Parvati vagy Ganges. Brahma nevében Minerára, Vishnuéban Venusra, Shiváéban Ceresre ismerünk.

A him és női háromságon kívül kiváltképen tizenhét istenséget imádnak: Laksmia, Indra, a lég és ég; Varuna, a víz; Parana, a szél; Agni, a tűz istene. Vama, az alvilág, a holtak királya; Kuvera, a jólét; Kantikeia, a háboru; Kama, a szerelem istene. Surya, a nap; Soma, a hold; a Ganesa, a bölcsesség istene stb. Hasonló vagy inkább még nagyobb tiszteletben részesítik a planetákat, a sz. folyókat főleg a Gangest, mely egy istennőt személyesít. Ehhez búcsút járnak, benne fürödnek, abból isznak, abban mossák le büneiket, ebben szereznek érdemeket az örök életre. Évenként százezren keresik fel s volt idő, midőn 2 $\frac{1}{2}$ millió ember fordult meg ott. A beteg a Gangesben keres egészséget, s az egészségesnek főgondja, hogy földi maradványai a Gangesbe dobassanak. Idegen népek isteneit is elfogadták, például Mithrast a perzsáktól.

Figyelemre méltó, hogy a tizenkét állatköri nap, melyeket a görögök Venus, Apollo, Mercur, Jupiter, Ceres, Proserpina, Mars, Diana, Vulcan, Juno, Neptun és Pallas nevek alatt tiszteltek: közülök havonként egyet segítségül hívtak (Venussal Aprilban kezdvén a sort). Indiában is más nevek alatt feltalálhatók. Neveik: Lacmi, Indra, Buddha, Avater, Pitivi vagy Gondodi, Maja, Shiva, Bavani, Ganesa, Indraris, Vishnu és Saravasti. Ez azonban korántsem Buddha tana, Buddha a trimurtiról hallgat, sőt Istenről sem szól; nem tagadja, de nem is vallja — atheismusa negatív, ugymond Dr. Kiss János, Hittud. folyóirat I. füzet, 60 lap. Buddha tana később lett a polytheismussal egybeolvasztva.

Vége nevezetes az, hogy a jelenlegi buddhismusban számos keresztény igazság és szertartás található. P. a dala-lai láma (ki az istenség megtestesülésének tartatik) pásztorbotot hord; az ereklyéket tisztelik, a Megváltó születése és szenvedéséről tudomással bírnak, vannak férfi és női szerzeteseik, gyónásuk, szentelt vizök, olvasóik, harangjaik. Szent irataikban a szentírás nyomai is feltalálhatók. Igen valószínű — jegyzi meg Cantu — hogy a keresztény Európát bejárt

hunnok és mongolok által lettek ezek elsajátítva s a mindenben alkalmazkodó buddhismusba felvéve.

Miként alsóbbrendű isteneiket más pogány népektől, úgy szertartásaik egy részét is a keresztényektől kölcsönözték; sőt mi több az Ur Jézus életének főbb eseményeit is beleszótták alapítójuk Shakia Muni életrajzába. Shakia Muni ciu-tang csillag 25-kén, egy szeplőtelen királyi vérből származó szüztől született, midőn a földön béke uralkodott. Születése nem sérté a méhet, mennyei fény áradt szét a földön s a mennyei szellemek igéző danája hirdette a Megváltó születését. Néhány király imádja stb. Hat évet töltött pusztában töredelemben, az ördög megkísértette; de győzedelmeskedvén rajta a világot a jó ösvényre igyekezett téríteni. Végre tanainak ellenségei akasztásra vitték őt s midőn lelkét kiadta, rengett a föld és elsötétedett az ég. Ez csak eclatans bizonyítéka annak, miként alkalmazta a buddhismus az apostolok és más hithirdetők által hirdetett tant saját saját eszméi és előítéleteihez. A buddhismus és a kereszténység némely tanai között való csodálatos hasonlatosság bizonyosan feltűnt az összes hittérítőknek s először fejtegette azt a tudós ágostonrendű De Giorgi egy értekezésben, melyet 1761. a római propaganda congregatiójától kiadott «Alphabetum Tibetanum» élén közrebocsátott. Helyesen mondja Guigniant: «Tous les livres hindous sont chargés d'additions et d'interpolations modernes.» Csalás, ámitás az egész.

A brahmaismus és buddhismusban azonban, habár sz. könyveik meg is vannak hamisítva és pedig csalási, ámitási szándékból, mégis feltalálható az egy Istenben való eredeti tan: Parabrahma = csak egy, később járult hozzá a trias (trimurti), mely eredetileg az egy Parabrahma tulajdonsága lehetett, teremtés (Brahma) fenntartás (Vishnu), rombolás (Shiva).

Jelenlegi alakjában részint pantheismus, részint atheismus, végeredményében pedig nihilismus (Nirvana); — s ezt a vallást merik ma némelyek Krisztus vallása mellé állítani sőt föléje helyezni! — De még Buddha eredeti tana is

messze elmarad a kereszténység istentana mögött, — mert hisz Buddha tana atheismus!

A hinduk eredeti vallásának a brahmaismusnak mintegy 150 millió — a reformált brahmaismus vagyis a buddhaismusnak 300 millió követője van. Ez utóbbi négy főfelekezetre oszlik: 1) a természetbölcselek, kik tagadják az okfő létét. 2) a theisták, kik elfogadnak egy értelmes Istent, kit némelyek egynek, mások pedig a dualizmus első részeül tekintenek, a második félnek az örök anyagot tartják. 3) a moralisták, a lelkiismeret által kísért erkölcsi törvény követői. 4) a spiritualisták, szintén a lelkiismeret által kísért erő vagyis értelmi működés követői.¹

China. A chinaiak legrégebb története Istenről szól, kinek a császár évenként egyszer áldozatot nyújtott. Hoang-Ti (2698. K. e.) császár idejében Istent az ég teremtmője és urának vallották, tiszteletére oszlopot emeltek, hogy ott áldozatot mutassanak be a «legfőbb lénynek» (Schang-Ti). Schao-Hao, az előbbi fia és utódja alatt az egyetlen legfőbb lény tisztelete külső fényben emelkedett.² Tsching-Thaang alatt hét évig szárazság és éhség uralkodott (nem-e az egyptomi 7 szük esztendő?) s ekkor a császár megvallá bűneit s önmagát áldozatul felajánlván imájával esőt idézett elő. Így szólt: «Imádkozni fogok, áldozni fogok, hogy az ég népemen megkönyörüljön. Én leszek az áldozó főpap, én leszek az áldozat. Egyedül én érdemlem meg a büntetést, tehát én legyek az egyedüli áldozat is.» Miért is Harlez a louvaini jeles orientalista «La controverse et la contemporaine» című folyóiratban (1884. évf. I. k. 5. l.) buvárkodása eredményeül kijelenti, hogy «a chiraiak, midőn a történelem szinpadán fellépnek, monotheisták.» Vallásuk egy hitcikkelyben foglalható össze: egy az Isten. Ezen legfőbb Istent Chan-ti-nak nevezték, azaz: főurnak. Ez az őseredeti hit úgylátszik fennállott mindaddig mig Konfutse 552—477.

¹ Cantu I. 496. 502—508. 530. 543. II. Balbi Allg. Erdbeschreib. I. 85. P. Szathmáry J. m. 96. 97. 100. 1.

² M. G. Panthier, Asien I. 67.

K. e. és Laotsen 565. K. e. abba a természetbölcseletet s a rationalismust be nem csempészték; de őket is annyira befolyásolta a buddhizmus, hogy a Fo- vagy Láma-vallás a buddhizmus egyik ágának tekinthető.

Az Isten az ős-erő s ezt nem személyesítik. Az ős-erő képviselője az ég, melynek mint teremtőnek kiegészítő része a föld; fia a császár, az egyetlen főpap. Vallásuk később sabäismussá, az égi testek tiszteletévé, sőt fetishizmussá is fajult. A tudósok és bölcsek azonban egy, a teremtett világtól különböző, teremtő, fenntartó Istenben hittek; de azok hite nem lett a nép hitévé, vagyis helyesebben szólva, a bölcsek fenntartották a régi néphitet, — a nép pedig elvesztvén azt bálványimádóvá lett.

Állítólag Konfutsetól származik e templomi felirat: «A kezdet és végnélkül való okfőnek. a világ teremtője és kormányzójának, annak, ki végtelen jó, és végtelen igazságos s aki az egész természetet világítja, fenntartja és rendezi.»¹ Álljanak itt Lao-tsen csodálatos szavai is: «Ugy tartják, hogy három annyi mint három; és nem tudják, hogy három annyi mint egy.» És: «Az isteni nemzések az első személytől indultak ki; ez az első önmagát szemlélvén szüli a másodikat; az első és második kölcsönösen szeretvén egymást a harmadikat lehelik ki; e három személy vont ki mindent a semmiből.» S e szavakra czélozván mondja Tin-Chu-Tien: «A mindenség gyökere és kútfeje az egység. Az egység önmagától az, ami; létét semmi más-tól nem nyeri. Az egység szükségképen szüli a másodikat; az első és második egymással ölelkezvén létrehozzák a harmadikat. Létet minden lénynek e három ad.» Csodálatos szavak a Krisztus előtti korból! «Mik ezek? kérdi Bougaud — a lángész bepillantásai, az őskinyilatkoztatás maradványai, a zsidókra bizott örök tannak e népekbe csepegtetése? Talán mind együttvéve? Tulajdonképen mindegy.»²

¹ Rotteck. J. m. I. 286. l.

² Bonnety Annales XV. k. 331. l. ls. Bougaud. A kereszténység és korunk. III, 97—98. l.

Jelenleg az államvallás Konfutse pantheistikus bölcselete. E szerint a legfőbb lény az ég (Tian), mely alatt a kék eget, a nap, hold és csillagokkal együtt kell értenünk. Idővel az ég mint legfőbb lény tiszteletéhez járult a szellemek és démonok tisztelete, kiket részint jótékony, részint ártó hatalomnak tartanak.

Az államvallás mellett a da-osz (Tao-tsen) felekezet is nagy számat tesz. Lao-tsen alapítójuk szerint a legfőbb anyagtalan isteni lény az ész Tao-Tao, melynek kifolyása az emberi lélek. Erényes élet után a lélek visszatér a Tao-ba; a bűnös azonban földi testekben vándorol.

E két valláson kívül el van terjedve a buddhizmus is, mely a K. u. 70. évben hozatott be Indiából, s ez miként láttuk nem egyéb mint bálványozás.

Chinában ezenkívül a védistenek tisztelete is divik. Nevezetes mi módon jutottak védistenhez a porcellán gyárosok. A császár egykor azt kívánta, hogy az ő terve szerint készítsék a porcellánt; de e terv kivihetetlen vala s minél jobban bizonyítgatják kívánsága képtelenségét, ő annál inkább ragaszkodott hozzá. Az előjárók veréssel is kényszerítik a munkásokat a kívánt porcellán előállítására. E kegyetlen bánásmód mód miatt az egyik munkás kétségbeesvén az izzó kemenczébe ugrott, s ott megégett, s ime a kívánt porcellán önmagától előállott. Azóta a szerencsétlen véget ért embert hősnek, istennek tartják.¹

A földművelés és takácsmesterségnek is vannak védistenei, az egyik férfiú, a másik nő. A mythus szerint a tejút választja el őket. A 7-ik hó 7-ik napján a világon élő összes házások egybegyűlnek s a tejutat áthidalják, hogy védisteneik szeretetben egyesülhessenek.²

Chaldaeusok. Baal³ a legfőbb isten — mi szintén az eredeti monotheismus jele — s a chald tudósok szerint, ez szellemi Isten. Az ő tiszteletére épült a roppant torony az Elő (Ilú), Isten kapuja, s megszólításai: Uruk! Urcham!

¹ Oberländer, fremde Völker 64. l.

² U. o. 72. l.

³ Baal, Bel (napisten) = Úr.

Baal mellé, ki maga is több értelemben vétetik (Balzebub = a rossz, a haragvó; Bal-Zamen = a jó; a kegyes = Bél), több istenség is járul, leginkább az égi testek, melyek személyesítvék. Jalambo = hold; Turra = Mars; Derheto = Venus. Félisten-királyok: Aloros, Alparos, Amillaros, Urukh, az utolsó, Hasisadra (Xixusthrus) alatt volt az özönviz.¹

Az újabb időben talált feliratok bizonyága szerint a chald népeknél a monotheismus volt a vallás alapja, mely azonban idővel polytheismussá fajult. A kushita vallások s az ős chaldaei vallás alapja — írja Maspero — az egy Isten, ki egy és egyszersmind sok is; egy, mert belőle származik az anyag s ő az anyaggal egyesül; sok, mert minden cselekedete, melyet az anyagra véghez visz, úgy tekintetik, mintha tőle különböző lényektől eredne, s ennél fogva különböző nevekkel is bír. Kezdetben e különféle lények még nem csoportosítvák, még nincsenek hierarchikus rendbe szedve; egymás mellett állnak anélkül, hogy egymásnak alá volnának rendelve, s közülök mindegyik egy-egy városban vagy törzsnél, a többieknél nagyobb tiszteletben részesül. Anu, Bel, Sin, Narduk csak egy lénynek különböző nevei.»¹

Az assyr vallásos fogalmak nagyon hasonlítanak a babiloniakhoz. De itt is feltalálhatók az ős monotheismus maradványai. Legfőbb istenök Hu (el, hebet) ki Ninivében helyi tiszteletben részesült. A csillag-istenek felett állottak: Ann, Bil, Nesroch (IV. kir. 19, 37. Izai. 37, 38.) velök egyenrangú: Dagon, az állati termékenység istene; Bin = mennydörgés; Lil vagy Lilith = az éj. A nemi különbség is előfordul: Anu mellett Anat; Bel mellett Bilit; Merodach mellett Zilpanit áll.

Assyriába az államvallás Babelből származott. A főisten a nemzet istenített törzsatyja Assur volt, kivüle nagy tiszteletben részesült Istar, mely más népek harcz és szere-

¹ P. Szathmáry I. m. 124. l.

² Maspero, Histoire ancienne 2. kiadás. 148. l. ls. Vigouroux-Ibach. Die Bibel. III. 20. l.

relem istennőjének felel meg, mint előbbi arbelai, mint utóbbi ninivei istennek hivatik.

Ezeken kívül volt még számos alsóbbrendű istenök is: mennyei és földi szellemek; a jó és rossz geniusok különböző osztályai. Tizenketten a «nagy isten» czímet viselték. II. Salmanassar obeliszkjén ezek a következők: Assur, Anu, Hea, Sin, Bin, Samas, Merodach, Ninib (Adar), Nergal, Nuschka, Beltis, Istar.

Az alvilágnak is saját istenei és alsóbbrendű szellemei voltak: Etena, Ner, Ninkigal, az alvilág fejedelmnöje, a földek úrnője.¹ A főbb isteneket, ugylátszik, az erény jutalmazói, az alsóbb rendűeket pedig a gonoszság büntetőinek tartották a jövő életben.

Az istenek életét az assyr költészet mythosba öltözteté, s e mythosok részben az őskinyilatkoztatás visszhangját képezik.

Isteneiket emberi alakban vagy symbolicus képekben ábrázolták jellemző jelvényekkel. Layard Ninivében egy istenszobrot talált, melynek kezében bárd van. Egy ilyen alaku bálványról Baruch (6, 14.) is megemlékezik: «fegyver is vagyom kezében és szekercze, de a harcztól és tolvajtól nem szabadithatja meg magát. Ebből tudva legyen előttek, hogy azok nem istenek.» A Nimrudban felfedezett istenszobor testét hosszú öltöny fedi, négy szárnya közül kettő felfelé, kettő lefelé áll, fejét süveg, füleit függők ékesítik; baljával a földre mutat, jobbát áldásra emeli, lábait saruk fődik.

A symbolicus alakokhoz tartozik a sasfej, a sas, a szárnyak, kosarak, fenyütobozok — egy képen az öltönyt halpikkelyek helyettesítik (Dagon ?) s a tiárát halfej képezi. Ide sorolandók az emberfejú bikák, melyek jelenleg Londonban a British muzeumban láthatók és oroszlánok, melyeket Kerub-nak (Cherub ?) neveztek² s melyek a paloták bejáratánál őrt állottak. A sasfejú emberi alak volt valószínűleg a főisten.³

¹ Kaulen, Assyrien und Babylonien 151. l.

² Kaulen, J. m., 179—182. ll.

³ Gratz, Schauplatz der hl. Schrift. 37. l.

Az assyrok a tohu va bohut, sőt a tehom-ot (mélység) is személyesítvén, isteneket alkottak belőlök; az előbbi Bahu, a chaos istennője, az utóbbi Tihanti vagy Tihanti, a tenger.¹

(Folyt. köv.)

CSEVEGÉS A PROGRAMMRÓL.

Irta: HENRICI.

Priusquam incipias consulto, et ub
consulueris, mature facto opus est.

Sallustius.

Szegény virágok! A változó divat zsarnoki szeszélye úgy elbánik velök, akár csak a ruhával. Ruha—felhő. A szél egy lehelete másfelé hordja, más alakot ad a felhőnek, a föld ruhájának; és az ember szeszélyének egy fuvalma akkorát fordít a divaton, hogy majd az embert nem lelteni a ruhában, majd a ruhát az emberen. Ezenkívül a mérsékelt égöv lakója egy év leforgása alatt végigélvezheti a gyönyört rendre, melyet az ember az arcticus zónától kezdve — Kamerunig lelhet mezében.

Ép úgy változtatja mulékony előszeretete a klimák flóráját. Mily mesés árakat fizettek a mult századokban egy egy ritkább fajú tulipán-hagymáért! Azután divattá lett nemcsak a carreau-dáma kezébe, hanem rurális menyasszonyok kelengyéjét rejtő ládákra is tulipánt festeni, de még a szűrt és bundát is e virág ékes szirmaival tarkázni, nem is említve fayence-t és majolikát, mely hódító varázsát, felkapottságát és közkedveltségét kétségkívül a rajta oly sűrűn pompázó tulipánnak köszönte.

De ha örökké még a tengeren sem maradhatott ur Hollandia, hogy adhatott volna örökké irányt az izlésnek? Nem

¹ Vigouroux Ibach. J. m. I. 166. 1.

Eydamra gondolok, hanem Harlemre, azaz nem sajtra, hanem tulipánra. — S így meg kellett érnie a kegyencznek, hogy valamint még régebben az Anjou-liliom helyébe a Corvinok hollója ült, mely nem virág ugyan, hanem nálunk mégis virágkor jelképe, — valamint a bourbon-liliomot a tricolor váltotta fel, mely nem «viola» ugyan, de sokat «violált,» — úgy végre őt is dethronizálták. Megvan még, sőt merő anachronismussal még kedvelője is akad, hanem oly életnélküli, mint a Nilus-völgyi sziklasírok conservált teteme. És ha a byssus-pólyák alatt nem szünt meg érezni a sziv, ha kísért még benne keserv, és van hozzá, mitől e keserv enyhülhet, ó akkor a pháráo-mumia vigaszt érezhetett a mulandóságon támadt fájdalmában, hogy az a sok dynastia mind nyomába taposott, mind elmúlt. És ha érez a múmia és indignálódik, tudom csak akkor keseredett el vigasztalanul, midőn a késő diadochák sorában megjelentek a mamelukok. És ha tulipán-kedély háboroghat, bizonyos, hogy e vigasztaló forgandóságban csak az esett neki zokon, hogy e dynastiák, e divatos disznövények közt megpillantotta a krumplit.

Illetlen bohóság! Mikor az ember oly komoly témát tárgyal, mint a *programm*, és oly komoly utitársat szegőd-tet, mint Sallustius. De a mulandóságra gondolni, — az emberi törekvések e keserű iróniájára — ettől serkenhetett a piros nedv a vena satyrica-ból.

Tehát bukott nagyság lett a tulipánból. Követte a jáczint, szegfű, hortensia; jogarát örökölte a rhododendron, camelia és rózsza; divatot alkottak, mint ő, a dahlia, pelargonion és az orchideák; a democratia százada a dynastiák közé emelte más égaljak dudváját... cactusokat, áloékat, — az ujságok aerája levelök kedvéért ápolt növényeket kapott fel, s a ficusok, pálmák és exoticus lapúk közt végül — legközelebb az özönvizi korszakhoz — megjelenik a *programm* is.

Elvétettem a sort. Hiszen a madaraktól kellett volna a hasonlatot vennem! — Madarak repülnek és szólnak. Ami énekeseink ezenfelül még vándormadarak is. A *programm*, ha

kinyomatják, repül a papir szárnyán mint a madár; ha elmondják, szól mint a beh kár! mily termékeny talajt, mily dús ért hanyagoltam el!

De — Hamlet, ne kísérts! — talán mégsem. Mert ha madárral symbolizálok, Pharao keservét a mameluk felett a szajkóéhoz kell hasonlitanom a papagáj felett. Pedig ez utóbbi csak tarkább és lármásabb, mint elődei, különben csak oly szajkó, mint akár a seregély. Azután meg mame-luk, bár a papagáj jobban jellemzi, alig érdemes másra, mint hogy krumplival vessék — nemis egybe, hanem együvé.

Ünnepélyes óvást kell azonban emelnem azon feltevés ellen, mintha a krumplit cultur-történelmi jelentőségének minden phásisában akarnám oda alacsonyítani, hogy alkalmas képnek itéljem mameluk, program s több effélék számára. Krumplit tudvalevőleg most már nem tenyésztenek virág-cserépben, míg mamelukot — akár melegágyban; továbbá krumplit most már sütnék is. Akármilyen sülve-főve vannak pedig a program-szerzőkkel azok, kik tapsolnak nekik, bizony csak sok sületlenséget — mondanak el a szerzők, s még többet tesznek fel, hisznek el rólok a tapsolók.

Köztudomásu, hogy krumpliból keményítőt is iparkodtak készíteni. És akad oly babonás ember akárhány, ki elhiszi, hogy a program szilárdit. — — Nincs negyedszázada, hogy a Szajna melletti Sphynxnek, III. Napoleonnak minden ujévi beszéde programszámba ment. Visszafojtott lélekzettel lestek rá, mit mond, akár a számkikiáltóra a lutri-huzásnál. Abból jövendölt békét és háborut, derüt és zivatart Európa minden politikusa in folio és diplomatája is in 16°, mint az üstökösből inséget minden rustica Minerva. És Napoleon megbukott. — És a Spree-Athéné Periklese? Reges continerunt super eo os suum, arra, aki kimondta, hogy nem megy Canossába. Nem is oda küldték, hanem Friedrichsrühéba. — Crispi pedig talán sohasem mondott programmot? És mégis úgy kimaradt alóla a népszerűség talaja, és úgy összecsapott feje felett a bizalmatlansági szavazat hulláma, mintha beleesett volna.

No de mindezek daczára mégis csak tény marad, hogy

az emberek kapnak a programmon, sőt egyenesen megkövetelik, elvárják, mint — most már nem krumplit emlegetek — a fogast aspic-kal és tatár mártással a diszebédén.

Főispán, alispán és bálrendező bizottsági elnök, — polgármester, államtitkár és szoborbizottsági elnök, — intendáns, állatvédő-egyesületi és jótékony nőegyleti elnök, — szépitési bizottsági-, fodrász-segédék segélyző egyletének bizottsági elnöke; minister, — követjelölt, párt-club- és czipészlegények strike-rendező-bizottsági elnök, — kiállítást rendező bizottsági elnök, akadémiai tag és hadastyán-egyesületi elnök, önkéntes tűzoltók, gazdakör, vámconferencia Linné a megmondója, hány nem, faj, csoport, család és egyed diszlik e czimen, — mindez meg ne kísértse program nélkül fellépni, belépni, szerepet, hivatalt, működést kezdeni! Minden programmal kezdődik, — kivált ami fiascoval végződik, — és program nélkül nem kezdődik semmi. Mert minden szándék első megnyilatkozása a program, szándék nélkül pedig nem fog senki semmihez. Programm csorog minden fontos egyén ajkáról, programmtól árad minden terem és minden valamirevaló működési tér — talán ennyivel is beigazoltnak tekinthető, hogy e tarka flóra kecses egyvelege közvetlenül a diluviális korszakot előzi meg, sőt mélyen beléje is ér?

Tehát a program fontos mozzanat. Amire az emberek adnak valamit, azzal számolnia kell mindenkinek, kinek kötelessége az embereket valamibe venni.

Végre! Látom már, alig kerülhetem el az elkomorlyodást.

Mibe vegyük az embereket? Már a program tartókat értem? Cui similem aestimabo generationem hanc? Pueris sedentibus in foro? Elmondhatják: cecinimus et non saltastis, lamentavimus et non planxistis? — El bizony, mert az emberek sopánkodnak ugyan velök, sok járja is úgy, a mint a program fújja, hanem az események, az eredmény!

De talán nem is járok el helyesen, midőn első sorban ama programokat contemplálom, melyeket legmohóbban követelnek, melyek elmondói legtöbb fontosságot arrogálnak

magoknak, melyek mindazáltal a legártatlanabbak — a politikusok programjait. Ártatlanok? — Az eseményekre gondolok ismét kérem, nem a hallgatókra. Folyóba dobott kő igen szép hullámgyűrűket kelt ugyan a felszínen, hanem a folyó azért csak folydogál a maga ereje szerint odább. Mester olyik abban, hogy hetet is szökik köve, míg fenékre sülyed: hét muló gyűrűcsoport lesz az eredmény, a folyó pedig csendesesen folyik odább. Hanem azért mig folyó és kő lesz, lesz iskolás fiú is, ki kedvét leli benne, hogy követ szöktet a vizen, és ha ügyes a kópé, még a meglett emberek közt is akad nézője.

Ki akarná tagadni, hogy vannak alkalmak, melyek fontossága abban áll, hogy programot mondanak rajtok? Hijával volnának a komoly, ünnepies jellegnek, ha elmaradna a program. Mivel pedig ily ünnepségnak is kell lenni, azért szükséges a program is! — Volt idő, komoly idő volt, midőn kardot hordtak körül az országban. Aztán jöttek emberek, kik fontosaknak és komolyaknak kívántak feltünni, és kardot kötöttek, kardot hordtak. Most is vannak diszalkalmak, disz-emberek és diszkardok — mind igen-igen komoly dolgok, — és ez utóbbiak fajába tartoznak a programok is.

Omnis similitudo claudicat. Tehát halmozzuk őket; a sok között csak találkozik két ép láb? Kettő egy pár; azon megáll a hasonlat is.

Mihez hasonlitsam tehát a programot?

Báli bokkrétához — drótszáru virágból. Vége sincs a mulatságnak, máris hervadt. — De van ennél komolyabb is.

Papier-mâché-ből imitált márvány-piedestalhoz az à la minute nagyságok számára, kik nőnek mint a gombák, diszlenek mint a tiszavirág, enyésznek mint a szappanbuborék. — Van ennél furfangosabb kép is.

Felütött färbli-kártyához hasonlít a program: együgyü partner azt nézi, amit lát, okos azt találgatja, mit nem ütöttek fel. — Ennél is akad körmönfontabb.

Talleyrand definitiójához a nyelv céljáról — parlamenti dialectusra fordítva. De ennél meg nagyobb szabású van.

Vajudó világrendszerhez, csillagköd-embryóval és üstökös lendülettel, nap és rendes utu planéta nélkül, telve satelles készséggel és hullócsillag-rajokkal. Mert üstökösanyag is válhatik szilárdult conditíóju égitestté; azért van az üstökösnek többnyire oly hosszú uszálya — kapaszkodó hulló-csillagokból. — Avagy nem «sidera errantia» talán e programmok? Hallott már a világ arról, hogy programmot a csillagok közé helyeztek? Pedig mennyi csillogó volt köztök! Pedig hányat emelt égig a magasztalás! Ott az egész Bereniké haja, pedig ugyancsak hosszú volt a szép királynő fejére! — Sok programmban ellenben mennyi ész nyilatkozik! — Ott az egész Szobieszky pajzsa; pedig hány programm többet fedezett mint Bécset! — Ott Eridanus folyó — a Galaxist nem is említve; pedig mennyivel vízdúsabb a programmok özöne, és mennyivel inkább tejjel-mézzel áradó mint a kis Eridanus, és a melyről soha sem szedhető tejfel — a Galaxis! Ó hálátlan astronomia! Hanem persze e programmok semmit sem fixiroznak, kivéve tán azok eszméit, kik hajtanak rájuk; «sidera errantia,» ilyeket pedig nem iktat abroszára az astronomia.

De ne járjunk oly magasban, hiszen — csak programmról van szó! Hajdan, midőn még türelmes barátok másoltak könyveket, a könyv elejét, fejezetek homlokát ékes initialisokkal tarkították. Aztán feltalálták a könyvnyomás mesterségét. — Kérem, ennek a ténynek sem mint oknak, sem mint okozatnak semmi köze a nexus causalis révén a barátok türelméhez. — A mai világban s e demokratikus mesterségben a nagy kezdőbetű az egyetlen hirmondója a letűnt csillagu feudal-aristocratikus kor codex-írás és uncialis-pingálás divatának. De azért azokat a régi codexeket még most is csodálják — az uncialisok kedvéért; a textust persze kevesebbe veszik, mert azt érteni is kellene. — Nil novi sub sole; a programm-uncialist keresik, követelik, csodálják manap is sokan; a plausibilitásra, kivihetőségre, az események textusára kisebb a gond, mert hát — ahhoz érteni is kell.

Mik is azok a programmok?

Nemes fényű érmek ritka példányainak szám- és értéknélküli galvanoplastikus sokasításai.

Haditervek — a gerolsteini nagyherczegnöböl.

Zenei potpourri-k — opera ouverture-ökből, melyeknek azonnal végök, mihelyt actiora gördül fel a függöny.

Ha komolyan méltatom a programmot, úgy gombnak mondom, melyről még csak a frakk hiányzik; ha pedig érdeme szerint, akkor az önbizalom, vagy önhitt szándék előre vetett árnyának — míg a programmszerző, -író, -szónok napja emelkedőben, rövidül az árnyék... és ha delel a nap, az árny eltörpül, majdnem eltűnik, és a modern Schlemilek nem is esnek kétségbe... és még azok sem mernek ilyenkor zúgolódni, kik az árny hűsében pihenni remélnek; sőt immár érdem, ha nincs árny — hányan mernek arra gondolni, hogy ha valakinek árnya nincs, ez nem az ő érdeme, hanem delelő napjáé? — Jelentése pedig a programnak jó értelemben: a tevékeny és lelkiismeretes ember munkája, eredményével betölti a tért, melyet szándéka árnyékával megjelölt, ha erejénél hatalmasabb tényezők nem gátolják; rossz értelemben: az önzés talpa alá kerit mindent, míg magasan ragyog napja. Mihelyt azonban a szerencse, kegyeltség, népszerűség napja alkony felé tér, ismét nyúlik az árny, ám ekkor többé senki sem kíván benne pihenni, senki sem keres benne enyhét, — ily program-árnytól mindenki fázik, borzong az ember az esti hűvösségtől, és ha a fáradt programmszónok maga elé tekint, nem pillantja meg többé lábánál az elismerés vagy hódolat mosolygó koszorúit, hanem csak a közöny hidegétől harmatos fűvet, és min ő a «remény zöldét» látta, abban gonosz emberek csak a «zöldséget» hajlandók felfedezni.....

Elérzékenyülök! Gyorsan vissza a valóságba. Gyűjtünk rá, ez visszavisz témánkhoz. Hiszen szivarvég a program is: e jótéteményt a közönség khinai gyermekének szánják — az élvezet szivarja azé, ki elmondja a programmot — saját céljára. Füst a program, majdan hamu is... és (elandalog elmém a kavargó kék füst kalandosalaku gomolyain)... így mennek füstbe a program-keltette szép

remények . . . s Bábel romjain és Potemkin falvain át és a mindig más-más pseudonym alatt szereplő Utópián keresztül a távol kelet pusztájában termek, hol nincs ugyan program és szivarvég, de még fűszál és harmat sincs, hanem igenis alkonyatkor hosszabbodó árnyék, ha akad merész halandó, ki szerencséjét kísérti e sivatagban, s kinek lépése alig hagy észrevehetőbb nyomot az izzó fövényen, mint a felette ellebbenő árnyék.

Ott halad a karaván — teve, öszvér, kalmár-nép — égető nap, szomj, félelem és csalfa délibáb gyötrik őt, — kedves olvasó, olvastál már effélééről, kérd elő emlékeidet, pótolj e kép hézagait, szinezd ki halvány körrajzát . . . És míg a tikkadt vándorsereg némán ballag a néma pusztában, élesen szól a vezérteve nyakán a csengetyű. És látja ez a lármás jószág, hogy mindig arra halad a karaván, merre az ő hangja jeleli az utat, mondogatja magában: «Erre jöttök, merre szólok, ha nem szólnék, utat, ösvényt sem lelhetek . . .» és nagy az ő véleménye magátról. Hallja a seik is, és érti a szót, mert megértene, min-Merlin, még a madár nyelvét is, ha járna arra madár és elmosolyodik. Nézi pedig nappal a verőfényes napot, éjjel a tündöklő csillagot, és midőn ő ad jelt, akkor pihen el a kavarán az árnyékban, és kél utra hajnal hasadtán, és mennek merre naptól, csillagtól tanult utat a seik, és hallgat a csengetyű is, mig pihennek, s ha elindulnak újra felhangzik az örökös csiling-csiling

Épen a programokra akarom e keleti idyllt alkalmazni, midőn ablakom alatt is megszólal egy hang — nem csengetyűtisztá ugyan, — régen lehetett, hogy Lucza-néne hangja még csengett, — és az sem cseng, amit ráz, mert kukoriczaszemet ráz szakajtóban; és valami dévaj szellem azt súgja, hogy ami most odakünn foly, sokkal alkalmasabb kép a programra, mint a fentebbi. Mert Lucza-néne azt kiáltja: «Csire, csire!» — és jön a tyúkfélék családja; aztán: «Buri buri!» — és gágogva fut a lúd; végre: «Tubi, tubi!» — és csattogó szárnynyal csap le az eszemadta szép galambfi. — És én néma gyönyörrel merengek ez állatok

okosságán, mivelhogy nem olyanok, mint az «animal bipes implume,» ki beéri vele, ha a programm-szakajtóban csörög a kecsegtető ígéretek kivánatos kukoricza-szeme, ha nevén szólitanak mindenkit — csire, buri, tubi, kinek hogy dukál — ha mindjárt egy szem sem hull is eléje, vagy ha phrasisok szakajtóján dobol is az orátor, melyben egy szem . . . sincs — —

De hát épen nem lehet e thémáról komolyan szólni? Távol tőlem ily pessimismus! Szolgálók műsorával a komolyából is. Van programm, mely bejelenti azt, minek az emberek és viszonyok természete, a functionáriusok megállapított ügykezelési rendje és az események logicája szerint szükségkép be kell következnie. Szabókréta a posztón, melyből kabát lesz. Banalítások, §-lelkű emberek érdeklődnek irántok. — Van programm, mely a jelzett kategóriába tartozó dolgokat akár eszméjökben, akár bevégzettségükben azok személyes érdemévé szeretné bélyegezni, kik a programmot szerkesztették vagy elmondták. Ez nagyképszerűsítő svihákság. Némely közönség ilyenért is lelkesedik. — És végre van programm, mely meddő talaj — a pia desideria vetése számára, gyümölcstelen vállalat értéktelen részvénye, nem létező sorsjegyekről kibocsátott igérvény. Ez önkéntelen vagy tudatos ámitás. Szerzője hol téved, hol csal; a dupirozott közönség hol részvétet érdemel, hol satyrát. Vannak csalódások, melyeknek némely ember szívesen engedi át — jobb meggyőződését.

Int az alkony ünnepi csende, hogy hagyjak békét a tollnak. Kigyúl a csillag az égen, — kinyilik az astrologusok ősi a-b-cés könyve, ezen legravaszabb programmcsinálóké. Bölcsen oly tanukkal támogatták e selmák mesterségek hitelét, kiket sohasem lehetett kérdőre vonni, kikhez sohasem fért emberi bíró. És éldelegni kezdek a gondolaton, hogy lejárt az astrologia kora . . . tekintetem a naptárra esik, megértem a csillagok ironicus pislantását, — ezt jelenti: «Mutato nomine fabula de te narratur — o homo credule,» és beismerem, hogy az astrologia igen discreditált tudomány ugyan, hanem annál jövedelmezőbb iparág a ka-

lendáriumcsinálás, e mindig modern programmé, mely nem a fekete és piros napok rendje miatt, nem is új ötletei, élvezetes olvasmányai és hasznos tudnivalói miatt a legkapósabb könyv, hanem mert megmondja, milyen lesz az időjárás. Sohasem szakad magjok a programcsinálók: míg ember lesz, ki csak program szerint és programmal él, lesz olyan is, ki programból él.

Legyen igaz az ige: «Melior est finis orationis, quam principium.» Komoly szép csillagok, ne nézzetek rám oly szemrehányólag. Hisz az én lelkem sem örökké háborgó tó, melynek megtört tükrében mindennek csak eltorzult képe tűnhetné fel. Értem én rejtelmes szavatok néma bölcsességét. Ha bűbájos fényetek végigdelejezi lázasan háborgó lelkemet, lerajzolódik elsimult felszínére azon örök harmonia, melyet gyémántsarkokba ágyazott rendetekről gyarló szemem a tér végtelenében, az égbolt kupoláján lát. És a megdöbbenő nagyszerűség szemlélete és rejtelmes valójának gondolata kibékít a parányiságok fonákságaival, és érzem homlokom körül folyni az aether tisztább hullámain, melyeket napjával száguldó földünk rohanása kevert tikkasztóbb légkörébe és kéjes elragadtatással szemlélem a lenge alakot, mely sugárból szöppen emelkedik sóhajjal párázó lelkemből s felint — túlra a távoli világok közein — és megilletődve mondom el imámat:

«Homo ponit, Deus disponit.»

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Cultus ss. Cordis Jesu, sacerdotibus praecipue et theologiae studiosis propositus. Cum additam. de cultu puriss. Cord. BVM. Scripsit Hermannus Jos. Nix S. J. Ed. altera, emendata & aucta. Cum approb. aeppi Friburg. et superiorum ord. — Freiburg (Breisgau), Herder, 1891. — 8-r. 189 l. Ára 1 Mk. 60 fill. (= 1 frt.)

Junius hónapja a sz. Szivnek hónapja, — a buzgó keresztények áhitata Jézus szentséges Szívéhez e hónapban még intenzivebb, mint máskor. Minden év meghozza e hóra a maga irodalmi virágát, az idei sem maradt meddő.

A szent Sziv tiszteletének terjesztését, ápolását célzó irodalom ezidei termékeinek egyik nevezetesebbike ez a könyvecske, helyesebben annak már második és bővített kiadása.

A könyv latin nyelven van írva, mert papoknak és papjelölteknek használatára van szánva, akiknek első sorban hivatásuk a szent-Sziv-cultust alaposan ismerni, gyakorolni és terjeszteni.

E hármás czélnak megfelelőleg a szerző adja a szent-Sziv tiszteletének történetét napjainkig (Cap. I.), alapos theologiai motiválását, (Cap. II.) voltaképi czélját (Cap. III.), különböző módjait, (Cap. IV.), elsorolja végül gyümölcseit (Cap. V.) — Függelékképen egy fejezetben (Cap. VI.) szól Mária szeplőtelen szívének tiszteletéről is, amely szoros összefüggésben van a sz. Fiáéval, és bezárja művét egy-két gyakorlati paragrafussal, melyekben a följánlásnak igen jó és rövid formuláit, meg a szent-Sziv-társulatok alapszabályait, stb. közli.

Mindez igen szépen, és theologiai szempontból alapos tanulmánynyal van megírva, miért is a munka megérdemli, hogy legmelegebben ajánltassék.

F. Sz.

Praktisches Handbuch der kirchl. Baukunst, einschl. Malerei & Plastik. — Zum Gebrauche des Clerus & der Bautechniker. bearb. v. Heckner, Priester d. Erzdiöc. München-Freising und ehemaligen Baumeister. — Mit 188 in den Text gedruckten Abbildungen. Zweite, gänzlich umgearbeitete u. vielfach ergänzte Auflage. Freiburg (Breisgau), Herder, 1891. — 8-r., XIX. és 411 l., ára 4 Mk. (= 2.40.)

Ezt az igazán szép és hasznos könyvet vettük nemrégiben kezeinkhez, s miután vajmi sokszor fordul elő, hogy

a pap, ki templomának restaurációját, alapos megújítását forgatva fejében, vagy éppenséggel új templom tervével foglalkozva, egészen magára van hagyatva, s nem rendelkezik hozzáértő, igazán készült építőmesterrel: nem tartjuk fölöslegesnek, olvasóink figyelmét erre a jeles munkára felhívni, mely nekik az említett körülmények között nagyon jó szolgáltatásokat fog tenni. Ezzel a könyvvel kezében, nemcsak megismerkedhetik bárki a templomépités minden föltételével, hanem még maga szolgálhat utasítással az építőmesternek. Mert biz e «szakemberek» között van elég, akinek tudása, mikor praxisra kerül a sor, fölmondja a szolgáltatást.

Az, aki e könyvet írta, most pap, plébánosa egy népes községnek, — de mielőtt pappá lett, technikumot végzett és hat éven át építőmester volt. Ismeri tehát az építészet minden csinyját-binját, és ismeri az egyházi építészet, a templomfelszerelés kellékeit is. Erről minden sora bizonyosságot tesz.

Midőn panaszkodik, hogy nagy a száma az avatatlan kontrároknak, úgy a templomépitők, mint a diszitők között, akik drága pénzért olyasmit produkálnak, ami sehogysem felel meg a czélszerűségnek, a katolikus szellemnek, az egyházi szabványoknak: egyszersmind kötelezi magát, hogy munkájában alaposan és szakszerűen ki fog dolgozni minden idevágó kérdést.

S ezt meg is tette. Munkája elejétől végig praktikus, minden benne van, amit akár új templom építésénél és felszerelésénél, akár a réginek fentartásánál, restaurációjánál tudni és figyelembe venni szükséges, az alapoktól a torony keresztjéig, a főoltártól a keresztkútig. — A különböző stílek ismertetésén kezdve, részletezi a teendő előmunkálásokat, aztán külön a kőmives-, kőfaragó-, ácsmunkákat. Majd áttér a felszerelésre, a szobrász teendőire, az asztaloséira, az orgonaépítőére, a festőére; még a harangok s a toronyóra elhelyezéséről is szól. Külön, kimerítő fejezet van szánva a templomrestaurációnak. Aztán összeállítja a költségvetéseket, melyek kitűnően tájékoztatják a papot, nehogy sok-

szor nagy gonddal és fáradsággal gyűjtött pénzét haszontalanul dobja ki. Szóval: sok csalódástól és fölösleges kiadástól óvja meg e könyv az oly papot, ki templomot építet vagy újíttat.

Igen nagy érdeme a könyvnek a 188 szebbnél szebb illusztráció, melyek még az olyan olvasó előtt is becsessé teszik e könyvet, aki tán soha nem lesz kénytelen a szöveg gyakorlati hasznát érvényesíteni; mert ezekben összegyűjtve birja a világ legszebb, leghíresebb templomainak képmásait. Tartalomjegyzék és külön betürendes tárgymutató a sok heterogen themáról szóló könyvet könnyen használhatóvá teszik.

Dr. Kereszty Viktor.

Homers Entlehnungen aus dem Buche Judith v. E. Fourrière, Pfarrer in Oresmaux, autorisierte Übersetzung von dr. Franz Endler, Katechet in Reichenberg. 1891. nagy 8-r. 96 l., ára 50 kr.

Hát ez mi? fogja kérdezni a figyelmes olvasó. Kérem, nem kevesebb, mint hogy a francia szerző, a kinek okoskodása nagyon megtetszhetett a német fordítónak, ki akarja mutatni, hogy a nagy Homer, kiért hajdan hét város veszedett, mint szülöttjeért, nem más egy közönséges plagizátornál, s hogy nevezetesen az «Ilias» telve van bibliai «reminiscenciákkal.» Nevezetesen pedig Judithnak, a hős bethuliai hölgynek története, van szerinte igen ügyesen az Ilias III., VI. és XIX. énekében felhasználva, úgy hogy a nevek megváltoztatásával szépen vissza lehet vezetni a mythológiát a szent történetre.

A dolog mindenesetre érdekes, de mindjárt eleve megjegyezzük, hogy a fölállított tétel kényszerítő bizonyossággal, teljesen bebizonyítva nincsen. Ezzel nem tagadjuk magát a tételt, korántsem, hiszen, hogy a görög mythológiában nagyon sok van átlopva a régi revelációból, az bizonyos, s azt már a szentatyák, névszerint Justinus vértanu egész határozottsággal szemökbe vágták az egykoru pogányságnak.

Csak azt akarjuk érteni, amit mondtunk, nem többet és nem kevesebbet: hogy a tétel, mely szerint az Ilias egyik-másik éneke nem más, mint Judith könyvének eltorzítása, nincs teljesen bebizonyítva.

Hanem, azt meg kell vallani, hogy, habár az egyes összehasonlítások sántikálni látszanak, az egész összefüggés gondolkozóvá teszi az embert, hogy ennyi egyező pont pusztá esetlegességnek tudható-e be.

Ha netán valaki önmaga akarna ítéletet mondani, véleményyt formálni magának a kérdésben, annak számára ki-írjuk az átnézendő s Judith történetével összehasonlítandó passusokat. Ezek: az Ilias III. éneke, 121—244 vv., a VI. ének, 73—118, 237—310. vv., és az egész XIX. ének.

Dr. K. V.

Dr. L. Kotelmann. Gesundheitspflege im Mittelalter. Kulturgeschichtliche Studien nach Predigten der 13., 14. und 15. Jahrhunderts. Hamburg und Leipzig. 1890. Leopold Voss. 8-r. 276. l. Ara 3 frt 50.

Az iskolai egészségügy lelkes előharczosának, Kotelmann hamburgi híres szemorvosnak igen érdekes munkája az, melyet az alábbiakban t. olvasóink elé vezetni akarunk.

Fő forrásait a XIII., XIV. és XV. századbéli szónokok művei szolgáltatták. Különösen regensburgi Berthold († 1272.), nagyhirű ferenczes, Tauler János dömés († 1361.), Geiler († 1510.) beszédeit fürkészte át, de tanulmányozta e legkiválóbbak mellett a kisebb jelentőségű szónokok műveit is. Tanulmányainak gyümölcsét a jelen vaskos kötetben tárja elének és szól a következő tárgyokról.

1) A táplálkozás (6—62. lap.) 2) A ruházat. A haj és bőr ápolása (63—120). 3) Az erkölcstelenség (121—176). 4) A testgyakorlatok nemei (177—187). 5) Az orvosi segítségnyújtás (188—242). 6) A betegápolás és halottkémlés. (243—263). E hat fejezet után következik még a 32 lapra terjedő «Bírálat,» melyben véleményt ad azon ismeretek értékéről, melyekről a szónokok művei tanúságot tesznek.

Lássuk röviden az egyes fejezeteket.

A táplálkozást illetőleg konstatálja Kotelmann a szónokok munkáiból, hogy a legáltalánosabban a hustáplálék volt elterjedve. Különösen kedvelték a bárány- és sertéshúst.

Szerették és nagyban fogyasztották a házi szárnyasokat, főleg a tyúkokat, kappanokat, galambokat is. Nem vetették meg azonban — a fácánokat sem! Becsülték a vadat is. Különösen izlett a régieknek a nyúl, annyira, hogy Geiler még sz. beszédet is tartott; „*A nyúl lelki jelentéséről*“... .

A húseledek mellett nagy szerepet játszott a hal, a tojás, rák, vaj és sajt. A növényi tápanyagok közül használták a gabonaneműeket, többféle főzelék-növényt, a spárgát, a cukorrépat, (mely Plinius szerint kedvencz étele volt Tiberius császárnak és oly kitűnő termelt Németországban, hogy évenként onnan láttatta el vele házát); továbbá a németeknél még ma is különösen kedvelt retket. A hüvelyes véleményeket nem szerették. Berthold és Geiler összhangzó tanúsága szerint, «a lencse, bab, borsó» «rosz ételek» (schlechte speyss). Legrosszabb pedig a — bab. «Hinden noch findt sich die bon.» A «cukorborsót» azonban szerették, sőt «nyalánkságnak» tartották.

A gyümölcsfélék közül legnagyobb becsben állott az alma, de csak ha «nemes» volt és nem hatolt belé féreg. Szerették az «erdepphile die suozen» (= dinnye) és a naspolyát, «nеспeln, die die hitze leschen.» Fügét, mandolát sokat importált Németország Olaszhonból, de diót maga is termelt és pedig oly nagy mennyiségben, hogy alig volt értéke. «Wertlose kleine dinge,» mondja a dióról Geiler. Az eper szintén csekély becsben állott, de annál nagyobb kedveltségnek örvendett a szőlő, amelyről ugyancsak Geiler mondja, hogy «Istennek egyik legnagyobb áldása Németországra nézve, ha nem is oly nagyok a fürtök, mint Kanaanban voltak.»

Ételeik készítésénél a régiek igen sok fűszert használtak, főleg borsot, melyet azért kedveltek, mivel az azzal dúsán ellátott ételek «zum trinken reizen.»

A szeszes italok iránt u. i. régóta sok előszeretettel mutattak a germánok. Strabo és Tacitus említik már a — sört és mondják, hogy képesek voltak a németek éjjel-nappal inni! «*Diem noctemque continuare potando, nulli probum.*»¹ később szoktak a borra, amelytől szintén nem idegenkedtek. Nem élvezhették azonban oly arányban, mint a sört, mivel drága volt.

Az ételek és italok mennyiségét tekintve, világosan kitűnik a beszédekből, hogy igen sokat ettek és ittak a középkori németek. Sűrűen ostorozzák u. i. — és nem is nagyon válogatott szavakkal² a szónokok a mértékletlenséget, a torkosságot és ajánlják a mértékletességet, az önmegtartóztatást és böjtöt.

A II. fejezetben a Sz. mindenekelőtt a test tisztaságának eszközeiről szól és dicséri a szónokokat, mily figyelemmel intik a népet az e tekintetben olyannyira szükséges fürdésre. Majd kikelnek a nők körében nagyon elterjedt — haj- és arcfestés ellen. Még inkább ostorozzák azon férfiakat, kik e szokásnak hódoltak. Azután felsorolja a szerző a ruhadarabokat, amint azok a szónokok műveiben érintetnek. A fej befedésére férfiak egyaránt kalapot vagy sapkát hordtak. A nők ezenfelül a szónokok által erősen ócsárolt különféle fej-ékeket viseltek, amelyek csak a hiuság kielégítésére szolgáltak. Dicsérik a szónokok a nőket másrészt szorgalmukért, hogy az alsó ruhákat mind maguk fonták, szövtek, varrták. A felső ruhákat a szabók készítik, kik hűtlenségük miatt, melylyel a szövetből sokat elvontak és a ruhákat ekként «*an der wite und an der lenge*» elrontották, sűrű korholásokat hallanak. Legtöbb gondot fordítottak a középkori nők a köpenyre s főleg a «*mennyasszonyi köpenyre,*» melynek élénk színűnek, gazdagon ékesítettnek és lehetőleg — külföldinek kellett lennie.

A papság hosszabb kabátot viselt, mint a világiak, kiknél az csak térdig ért. A papok kabátja a földig nyúlt

¹ Tacitus. De Germ. lap. XXII.

² Nagyon drastice festi pl. Geiler, mit tesz a részeg, ha nagy nehezen haza érkezik. Postille III. Th. 47. l.

alá, közönségesen «kuttén» néven neveztetett és nem ritkán oly hosszú uszálya volt, hogy külön szolgálak vitték azt a «Praelaten» után, «fuernemlich in Franckreich und Italia.»¹

Mindkét nem viselt keztyüket is, melyeket a szabó varrt és gombok helyett, szijjakkal voltak a kézhez erősítve. A cipők különféle bőrokból, továbbá fából készültek, melyek, hogy a lábat melegebben tartsák, szalmával lőnek kitöltve.

Csizmáik is voltak a németeknek, de ritkábban. Ezek közül legritkábbak — a kordováncsizmák, «aller koestlichest, welche vor diser zeit in Teutschlandt nicht gebrauchlich sein gewesen, aber jetzundt tregt man die selbigen nicht allein gantz hefftig, sonder man legt auch noch pantoffel darueber an, in gestalt eines halben rings.»

A szónokok számtalan nyilatkozatából kitűnik, hogy a ruházattal férfiak és nők egyaránt nagy pompát űztek. A divat oly uralomra jutott, hogy hatósági rendeleteket is adtak ellene.² A fényűzés átragadt a szerzetesekre is. Különösen megemlíti Geiler, hogy a czistercziták egészen kivetköztek régi egyszerűségükből, úgy hogy «lüttichi és mechelni» szövetekből készült ruhájuk után itélve: «Die Bernarder . . . wellen nume (= nicht mehr) münch, sunder thuemherren (= Domherren) sin.»⁴

A III. fejezet ijesztő képét adja az elharapódzott erkölcsstelenségnek, mely ellen nagy hévvel és lelkesült buzgalommal küzdöttek a szónokok.

A IV. fejezetben elmondja a szerző, mily testgyakorlatok divtak a középkorban és mily állást foglaltak el ezekkel szemben a szónokok. A szigorú felfogás, melynek hódoltak, könnyen érthetővé teszi, hogy oly szokások ellen, melyek közeli bűnre vivő alkalmak gyanánt szolgálhattak, hevesen keltek ki, pl. a táncnak egyik-másik faja ellen.

¹ Geyley. Weltspiegel. 15. l.

² Strassburg városa 1685-ben rendeletet adott ki, hogy a leányok, kik férjhez akarnak menni, tartózkodjanak minden sváb-divat szerinti ruhától. Geyley. Postill. III. rész.

³ Weltspiegel. 42. l.

Igen érdekesek az V. és VI. fejezetek is, melyekben az orvosi segélynyújtásról, a betegápolásról és halottkémlésről szól sz. és dicsérőleg említi azon sokoldalú ismeretet, melyről a szónokok művei idevonatkozólag tanuságot szolgáltatnak, valamint a buzgalmat, melylyel a küiönféle babonás szokások ellen sikra szállottak.

Általában nagy elismeréssel szól a szerző a középkor papságának tudományosságáról. „*Theologusok voltak ugyan első sorban — ugymond — de azért nagy jártassággal bírtak ugy a klaszszika irodalom, mint a történelem, a természettudományok és csillagászat terén.*“ (265. l.)

Ily nyilatkozata egy oly férfinak, ki az ezen munkában tapasztalható szorgalommal tanulmányozta a középkori egyházi irodalmat, bizonyára nyomós érv azon felületes álitások ellen, melyek a középkori sötétségről regélnek.

Dr. Walter Gyula.

Der Glaube. Apologetische Vorträge von dr. Leonhard Atzberger, Prof. d. Theol. und Univeritátsprediger in München. Mit Approb. d. hochw. Erzhischofs von Freiburg. — Herder, Freiburg (Breisgau), 1891. 8-r. 383 l. Ára 3 Mk.

Amióta Atzberger «die christl. Eschatologie» című munkáját tavaly közrebocsátotta, igen jó nevet vivott ki magának a theologiai irodalom művelői között. Azért érdeklődéssel vettük kezünkbe ezt az új művét is, hogy aztán annak tartalmáról t. olvasóinknak referálhassunk.

Nem egyéb az, mint ama dogmatikus cyklus-prédikációknak alapzata, melyeket a szerző, — ki, mint könyve címén is feltüntetve van, amellet, hogy theológiát tanít, még egyetemi hitszónok is — néhány éven keresztül a müncheni egyetemi hallgatók előtt tartott. A prédikációk alapzata, mondtuk; tehát maguk a témák, de már nem prédikációk alakjában, hanem mint tudományos előadások kidolgozva. És mi körül forognak e témák? Ama kérdések körül, melyek a tudományos apológiákban szoktak tárgyal-

tatni. Tehát: a hitről, az igazság megismeréséről, Isten léteéről, a reveláció lehetőségéről és szükséges voltáról, nemkülönben kritériumairól, az evangéliumok hitelességéről, az egyház tanítói tekintélyéről stb. stb. Mindez bőven, alaposan ki van fejtve az ötven fejezetben, illetve előadásban, melyből az egész mű áll.

Világos, hogy mindeme dolgok nem újak, hogy azok már többszörösen ki vannak dolgozva, és pedig oly jelesen, amint azt csak egy Hettinger, egy Schanz, egy Gutberlet, egy Weiss, egy Scheeben és mások az ő nagy apologetikus műveikben kidolgozhatták; — s hogy mindezeket Atzberger fel is használta, azt maga is bevallja előszavában. Amennyiben azonban ez említett jelesek munkái nagyon is volumínó-zusak, annyiban ez az új mű bir létjoggal, s apologetikus prédikációkhoz, előadásokhoz, stb. alkalmas anyaggyűjteményként szolgálhat. Akiknek könyvtárában tehát ama nagyobb apologiai műveket nincsenek meg, azoknak ezt az aránylag igen olcsó könyvet merjük ajánlani.

Dr. Kereszty Viktor.

Jezsuita-Mesék. Művelődéstörténeti adatok. Irtta Duhr Bernát S. J. Magyarra fordította Rózsa József. I. füzet. Szeged, Endrényinél, 1891. 8-r. 86 l. ára 65 kr.

Duhr jezsuitának, aki a történetkutatással foglalkozik már évek óta, legújabb munkája a «Jesuitenfabeln» című, öt füzetre terjedendő munkája, amelyben be akarja bizonyítani, szoros történeti dokumentumok alapján, hamisságát ama rágalmaknak, ráfogásoknak, meséknek, melyekkel Jézus társaságát annyira szerették és szeretik ma is némelyek gyűlöletessé tenni a világ előtt.

Alig hogy Duhr első füzete megjelent, már olvastuk Rózsa plébános urnak, a termékeny fordítónak felhívását, hogy a műnek általa eszközözlendő magyar fordítását minél többen szerezzék meg. És ime, ma már előttünk van a kész magyar első füzet csinos kiállításban, és jó fordításban. A tételek, melyek

e füzetben czáfoltatnak, a következők: 1. Loyolai Ignác a jezsuitarendet a protestáns vallásnak kiirtására alapította. 2. Mária Teréziának elárult gyónása. 3. XIV. Kelemen pápának megmérgezése. 4. A «Monita secreta, vagy a Jézus-Társaságának titkos rendeletei. 5. A jezsuitáknak nevelése veszélyes.

Még négy, nagy nyolczadrétü, 6—7 ives füzet fog megjelenni, hasonló érdekes tartalommal, mindegyik 65 krajczárért (etiam erga sacra) lesz kapható a fordítónál (Magyar-Bánhegyesen); aki gyűjtőknek tiz példány után tiszteletpéldánnyal is szolgál.

F. Sz.

Ötödik ezer műkereszt. Eredetileg ollóval metszette dr. Majer István cz. püspök, nagyprépost, főkáptalani helynök. Esztergom, 1891. Laiszky János. 11 lap. XLIV tábla.

Midőn Majer István 1884-ben „Ezer műkereszt“ címü, a maga nemében páratlanul álló munkáját közrebocsátotta: osztatlan volt a csodálkozás úgy a képzelet ama rendkívüli gazdagsága, mint a technika azon bevégzettsége felett, melyről a jelzett munka tanuságot szolgáltat.

A kritika öszhangzó ítélete szerint egyike volt e mű a legérdekesebb alkotásoknak s nagy jelentőséggel bir a műipar szempontjából, amennyiben a legváltozatosabb alakban nyújtott keresztjei e téren sokféle alkalmazást találhatnak. A vallásosság ápolásának fejlesztése tekintetéből is figyelemreméltó a munka, amint azt Ő Szentségének a szerzőhöz intézett, 1884. nov. 20-án kelt s sajátkezüleg aláírt kegyes sorai is különösen hangsúlyozták.

Amily feltűnést keltett azonban a jelzett mű, épp oly kevésbé hitte volna valaki, hogy lehetséges legyen a kereszt ezen ezer-alakján kívül még újabb ezer és ezer változatot összeállítani. Pedig már a következő évben, 1885-ben, a budapesti országos kiállításon újabb két ezer ily keresztben gyönyörködhetett a műértő közönség, melyet ő méltósága ott hét kötetben tett közszemlére és a jury „*kitűnő munkáért*“ nagy éremmel tüntetett ki.

A gazdag képzelet e gyűjteményben még fényesebben nyilvánult. Nemcsak az alakok számára, hanem az alakítás szépségére nézve is bátran versenyezhetett e gyűjtemény az előbbivel és a műértők részéről épp oly elismeréssel lőn elhalmozva. Alulirotnak alkalmá volt külföldi műértők véleményét is hallani e második gyűjteményről. Mindannyian a legnagyobb elragadtatás és csodálat hangján szóltak róla.

A kis ollócska azonban még mindig nem vonult nyugalomba. Hiven szolgálta avatott kezelőjét további alkotásaiban és szerencsésen közreműködött a *negyedik*, majd a most előttünk fekvő *ötödik* ezer kereszt megalkotásában.

A jelen gyűjtemény igen nevezetessé válható, de — fájdalom — elmaradt alkalomra volt szánva.

A bold. emlékü *Simor János* bibornok 1892-ben bekövetkezendett 25 évi érsekségének emlékére készült. E célra azonban már nem szolgálhatván, ő méltósága azt saját, folyó évi ápril 26-ára esett 25 éves kanonoki jubileuma alkalmából adta ki, a boldogult bibornok dicső emlékének ajánlva.

Az ezer kereszttel diszeskedő táblákat egy 11 lapra terjedő előszó vezeti be, mely a mű keletkezésére vonatkozó történelmi adatokat tartalmaz.

Utána következik a 44 tábla, melyeken összesen 1002 műkeresztet találunk a következő különféle stylekben.

Az I—XVII. tábla, 428 kereszttel, a modern stílyt képviseli.

A XVIII—XX. táblák «magyar motívumokkal bíró» kereszteteket nyújtanak.

A XXI. táblán 24 «ó-római» kereszt van.

A XXII—XXVII. táblákon «ó-német» stíly keresztet táruznak szeméink elé.

A XXVIII—XXXII. táblákon góth stíly keresztetben gyönyörködünk.

Renaissance-stílyben, a XXXIII—XXXV. táblák 107 keresztet hoznak.

Utánuk a XXXVI. táblán 19 rokokó-stilü kereszt pompázik.

Majd a XXXVII. tábla 17 mór-stilü keresztet ad.

A XXXVIII—XL. táblákon a keleti: japáni és chinai stilben tartott 74 kereszt diszeleg.

Az utolsó négy táblán pedig, összesen 59 kereszt geometriai alakokat tüntet fel s leginkább a műasztalosoknak szolgáltathat különféle czélokra igen kedves mintákat.

A nagybecsü és rendkívül érdekes munka csak 3 példányban létezik. Az egyik, folió alakban, az eredetieket tartalmazza, Brünben élő hazánkfia, *Tillmann* könyvkötő művészies kötésében. A másik két példány oktáv-alaku és az eredetiek nagyságának egy harmadában kicsinyítve nyújtja a kereszteteket.

Hü titoktartás reményében megsúgjuk, hogy ő méltósága most a *hatodik* ezren dolgozik, melylyel Ő Szentségének óhajt a jövő évi jubileum alkalmával kedveskedni.

Adja a jóságos Ég, hogy e szándékát ő méltósága szerencsésen megvalósíthassa és aztán kedvencz foglalkozását viruló egészségben még az évek hosszú során keresztül folytathassa.

Dr. Walter Gyula.

Sanct Aloisius-Gebetbüchlein. Von einem Priester der Diocese Brixen. 16. neu bearbeitete Auflage. Mit Gutheissung des hochwürdigsten f. b. Ordinariates Brixen. Innsbruck. 1891. Felician Rauch. 16-rét. XII. és 490 lap. Arai: füzve 25 kr. Vászonkötésben 50 kr. Bőrben 75 kr.

«Azon szerencsés és időszerű esemény» alkalmából, hogy a f. évi június 21-én 300. évfordulója köszönt be az anyagi Ifju halálának, világszerte lelkes mozgalom indult meg e nevezetes nap méltó megülésére.

A tervbe vett ünnepségekkel versenyre kelt az irodalom is és úgy terjedelmesebb életrajzokkal, mint rövidebb ünnepi iratokkal és ájtatos művekkel siet közremunkálni arra, hogy a kath. világ figyelme az ég azon dicső Lakója felé írá-

nyuljon, ki immár három század óta élvezi erényeinek örök jutalmát.

Szeri-száma nincsen a szent Alajosról szóló nagyobb, és kisebb munkáknak, melyek, ez alkalomból, napvilágot láttak. A klasszikus Cepariét lefordította Schröder S. J., — önállót irt Meschler; magyarul, mint már kétszer hirdettük, Rosty S. J. stb.

Az érintett munkákhoz méltóan csatlakozik a jelen imakönyv is, mely a német kath. irodalomban eléggé hangzatos névvel bíró *Schöpf Fános* lelkész által szerkesztve 16. kiadásában látott most napvilágot.

Az izlésteljesen kiállított mű két főrésze oszlik. Az első rész sz. Alajos életét, a hat vasárnapon tartatni szokott ájtatossághoz alkalmas elmékedéseket és a sz. Alajos-társulat ismertetését foglalja magában. A második rész tíz fejezetre osztva különféle imákat tartalmaz, melyek ügyesen válogatvák össze; egyszerű, kedves irályuak, rövidek és különösen áhitatra hangolók.

Nemcsak sz. Alajos tiszteletének gyakorlására szolgálhat azonban a könyv, hanem igen jól használható az egész év folyama alatt is, mivel kiterjeszkedik az összes főbb ünnepekre és minden ily alkalomra külön áhitatgyakorlatokat nyújt.

Hazánk is serényen készül sz. Alajos háromszázados emlékünnepének méltó megülésére. Nincs kétség benne, hogy amily lelkes viszhangra talált az e célra készülő album ügye, ép oly buzgalommal fog hazánk szépreményű ifjusága a tervbe zárandoklathoz is csatlakozni.

Amily öröndetes e felbuzdulás, épp oly kívánatos lenne a sz. Alajos-tisztelet mélyebb meggyökereztetése is. E célra kitűnő szolgálatokat tehetne a jelen imakönyv, amiért is a legmelegebben ajánljuk azt mindazok figyelmébe, kik az ifjuság vezetésének nemes munkájában fáradoznak.

Dr. Walter Gyula.

VII. A Győr-egyházmegyei papság irodalmi működése.

(Folytatás.)

Hätzinger István, veszényi plébános, szül. 1850. november 11-én Győrött. Nagy buzgalmu író. A «M. Állam» munkatársa. Lefordította «Lacordaire H. Domonkos magán- és szerzetes élete» című művet Chocarne B. francia hasonczímű munkája után. Budapest, 1883.

Hecsey József, győrujvárosi plébános, szül. 1804. aug. 4-én Győrött, meghalt 1861. márczius 17-én. A győri lapok legszorgalmasabb munkatársa volt. Életrajzát lásd Győri Közlöny, 1861. 29.

Héigl Ferencz, theol. tanár, majd plébános. Írói szereplését Tud. Gyűjt. 1820. IV. 40. említi.

Hermann József, kanonok, született 1723-ban, meghalt 1769. jul. 22-én. Maga idejében hirneves szónok. Irodalmi méltatását illetőleg l. Uj M. Sion 1883. 113. l.

Herz József, soproni kanonok, szül. 1815. márczius 14-én Győr-Szigeten. Leirta «A megye területén talált római érmekeket.» Megjelent Győrmegye monografiájában 1874. évben.

Hérits Antal, czinfalvi plébános, és a Ferencz József-rend lovagja, szül. 1825. febr. 13-án Zala-Egerszegen. Egy sz.-István-napi egyházi beszéde jelent meg Sopronban 1876. évben.

Hérits Márton, bokodi plébános, szül. 1855. január 28-án Szováthon, Sopronm. 1875-ben, Győrött kiadta «A lourdesi kegyhely rövid ismertetésé»-t. A «Magyar Korona» és «Religio» több jeles cikkét hozták.

Hohenegger Lőrincz, hittudor és kanonok, szül. Sopronban, meghalt 1840. junius 9-én. Németül irt. Önálló műve: Necrolog Sr. Eminenz des Fürsten Alexander von Rudna. Bécs, 1833. — Igen becses cikkei vannak báró Hormayer József «Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst» című folyóiratában.

Holdházy János, déghi apát, kanonok és József főherczeg Ő Fensége gyermekeinek nevelője, szül. 1840. február 18-án Vácson, Pestm. — Irodalmunkat több becses cikkel

gazdagította. Ilyenek: VIII. Bonifác. Religióban, 1861. — Kazinczy Ferencz levele Tatay Jánoshoz. Győri Füzetek. 1862. — A győri püspökség egyházhatósági területe. Győr-megye monografiájában. 1874. — A győri székesegyház. — Önálló kiadása: Sz.-István-napi egyházi beszéd. Győr, 1875-ben.

Holecz István, nagy-czeni plébános, ugyancsak alkalmi beszédet adott ki Sopronban 1766-ban.

Horváth Endre, pázmándi plébános, eposzi-költészetünk elsőrendű fénye és Győr-egyházmegye büszkesége, szül. 1778. nov. 25-én, meghalt 1839. márcz. 7-én. A M. T. Akadémiának tagja volt. Irodalmilag előnyösen ismertetik Danielik és Ferenczy I. 190. és Vutkovich 86. és 371. lap. Életrajzát lásd N. Tud. t. Évk. 1838—40. 215. l. — Tud. Gyűjt. 1834. X. 123. l. — Fővárosi Lapok 1879. 142. — Győri Közl. 1879. 50. — Magyarország. és a N. V. 1879. 25. Arczképpel. — Győri Lapok 1879. 53. 68. — Hazai s külföldi Tud. 1839. I. 33. — Figyelm. 1839. 11.

Horváth István, kanonok Sopronban. 1753-ban ugyanott egy sz.-István-napi egyházi beszédét nyomatta.

Horváth József, plébános. A Tud. Gyűjt. 1820. IV. 40. lapon csak általánosságban van írói működéséről említés téve.

Horváth Lajos, győrujvárosi plébános, szül. 1827. jul. 17-én Nagy-Baráton, Győrm. — Az egyházmegye egyik igen tekintélyes írója. Leginkább az egyházi szónoklat terén működik. Legtöbb egyh. beszéde a «Kath. Lelkipásztor»-ban, a «Jó Pásztor»-ban és az «Isten Igéjé»-ben jelent meg. Vannak költeményei is. 1869-ben, Győrött jelent meg tőle: Ubrik Borbála siralma vagy a befalazott krakói apácza szózata az egész kereszténységhez.

Hoszik Ferencz, plébános. L. Tud. Gyűjt. 1820. IV. 20. lap.

Hupka Ferencz, hit- és egyháztudor, prépost-kanonok, szül. 1811. január 1-jén, meghalt 1882. szept. 8-án. Vallástudományi író. Az egyházi folyóiratok igen számos és fölötte becses közleményeket hoztak tollából. Általánosság-

ban Pauer F. Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében 372-ik lapján őt is említi.

Igaz Gáspár, sövényházi plébános. Egy önálló munkát birunk tőle. «Jézus szenvedésének története beszédekben.» Pozsony, 1810.

Fauernek József, nyugalmazott dőri plébános, szül. 1832. szept. 5-én Láziban, Veszprémm. Az egyházi és politikai, nemkülönbön társadalmi dolgokban igen sokat irt a Religióba, Idők Tanujába, Győri Közlönybe, Zala-Somogy-megyei Közlönybe; Keszthelybe, Falusi Prédikációkba, Garay-Füzetekbe, Szabad Polgárba és az Érsekujvár és Környékébe: vannak egyházi énekei és imái, valamint önálló egyházi beszédei is. Írói álnevei: Szárazági, Döry József, Győri, Miravalle, X—y, B—Irma, Irma és Laura, Publius Philo, Sajóvölgyi stb.

Jáky Ferencz, oslii plébános, szül. 1806. decz. 9-én Győrött, meghalt 1885. márcz. 13-án. A hitbuzgalmi iratok országszerte ismert szerzője. Ajtatosági iratai százezerrel forognak a hívők kezében. Önálló munkái, melyekről tudomást szerezhettünk, a következők: Összegyűjtötte és kiadta a «Szent-Rózsafüzérek» könyvét, azaz 50 különféle sz. Rózsafüzér elmondására vezérlő utmutatásokat. Pest, 1869. — Legujabban a «Sz. Gyermekség művei» számára fordított. 1884. Apróbb cikkei az egyházi énekek írása, szerkesztése és gyűjtése körében mozognak. Kitűnő e nemből a Tanodai Lapokban 1862-ben megjelent cikke az «Egyházi énekgyűjteményről» és «A kath. egyházi énekek gyűjteményéről ugyanott 1865-ből, továbbá «Javaslat az egyházi magyar énekek ügyében.» Religio. 1877. Évtizedeken át vitt vezérszerepet az énekügyi mozgalmak terén. — Igen jó fordításban birjuk tőle: Kempis T. «Krisztus követéséről négy könyv»-ét. — Ugyancsak magyarra tette Rodriguez A. két kötetes munkáját: A tökéletességnek és keresztény éretnyeknek gyakorlata. Kalocsa, 1875. — Lefordította németből D'Exauvilles M. «Megtérésem vagy a protestantismusnak méltatása tana és szerzői szerint» című művét. Budapest, 1882.

Fordán Tamás, apát-kanonok, szül. 1815. decz. 21-én Oroszvárt, Mosonmegyében. Elsőrendű horvát író: Önálló munkái: Goffine Evangelium magyarozatát horvát nyelvre fordította. Megjelent Sopronban, 1854. Vivia Perpetua Miu-sencia. (V. Perp. vértanu.) Győr, 1884.

Fugovits István, nagy-czenki plébános. Irt egy alkalmi beszédet, Sopronban 1793-ban jelent meg.

Fuhász Ferencz, ládonyi plébános, szül. 1841. október 12-én Győrött. A M. Állam, Tanodai Lapok, Népiskola, Népiskolai Lapok, M. Korona és Sopron, igen sok becses közleményt hoznak tollából.

Furanits György, peresznyei plébános, szül. 1778-ban Horvát-Zsidányban, Sopronm., meghalt 1852. junius 8-án. — Szegénysorsu szülőktől származott, kilépvén az elemi iskolákból, Nagy-Udvardon, gróf Niczky kastélyában mint fűtő nyert alkalmazást, hol magánszorgalom útján s titokban annyira elsajátotta a latin nyelvet, hogy lehetővé tette kiképeztetését. Ugyanis a gróf észrevette észtehetségét és bámulatos szorgalmát, maga járt utána, hogy a kályhafűtőből ember legyen. Pappá szenteltetvén, nemsokára a hittudori oklevelet is megszerezte magának. Mint plébános szülőföldjén kezdte meg működését, honnan 1844-ben Peresznyére ment. Kitűnő és nagy hirben álló matematikus volt, magyar nyelven irt röpiratot bocsátott közre a «Földmozgás»-ról, 1848-ban pedig «A peresznyeiek ártatlansága» cz. füzetben beigazolta azon elterjedt gyanunak alytalanságát, mintha a Viss és Peresznye között vivott ütközet alkalmából egy elesett huszár halálát peresznyeiek okozták volna, minek következtében a falu meg is kiméltetett a felpörzsöltetéstől. — Lásd Tud. 1820. IV. 40 l.

Kapuy Elek, papnöveldei lelkiigazgató, szül. 1852. febr. 22. Osliban. Sopronm. Az egyházi lapok kiváló cikket hoznak tollából.

Kardacson Imre, tanulmányi felügyelő, szül. 1863. febr. 19-én Tomán, Veszprémm. — Két nevezetesebb munkája van: Boistwain. Tört. elbeszélés francziából. 1885. Kathol. Hetilapban. Tájszók és szólásmódok. 1884—5. M. Nyelvörben.

Károly Lőrincz, zebegényi apát, győri nagyprépost és scardonai vál. püspök, meghalt 1747. márc. 21-én. Mint író t lásd Horányi E. Nova Memoria II. 303. l.

Kelez Imre, kanonok, szül. Vas megyében Pétermajorban 1707. decz. 20-án. Tanulmányai végeztével Jézus-Társaságába lépett és mint bölcselet- és hittudor Kolozsvárt, Kassán és Nagyszombatban tanárkodott. Majd hazánk különböző vidékein hat éven át mint vándor szónok és hittérítő működött, mely állásából a győri püspök gyóntató-atyjává hivatott meg, végül soproni, zágrábi és pozsonyi házfőnök lön. A Társaság fölосzlásával kőszegi plébános és vértés-keresztúti apát, 1777-ben pedig győri kanonok, meghalt 1792. nov. 15-én. Irodalmi munkásságát lásd Stöger J. N. Scriptorum Soc. Jesu. 177. l.

Kiss Ignác, koronczói plébános, szül. 1842. ápril 18-án Dasztifaluban, Sopronm. Halhatatlan Pázmányunk vasárnapi és ünnepi beszédeit németbe tette át és két kötetben adta ki: Predigten auf die Sonn- und Festtage von Petrus Pázmány, etc. Regensburg, 1874. — Egyes egyházi beszédeket a «Pázmány-Füzetek» valamint a «Jó Pásztor» is közölte tőle.

Kiss Mihály, nyug. kúnzigethi plébános, szül. 1839. szept. 20-án Pápán, Veszprémm. — Két ájtatossági könyvet ír: Anna-könyv. Németből. Budapest és Winterberg, 1885. — A kereszt diadala. Riggel nyomán. Budapest és Winterberg. 1887. — Mindkét művet Kúnzigethi Mihály álnév alatt írta.

Kiss Pál, akadémiai tanár, nagyváradi apát-kanonok, meghalt 1848-ben. Mint a bécsi Teréziánus tanára 1831-ben sz.-István-napi egyházi beszédét adta ki. — Van egy másik műve is: Szeretetnek és Bizodalomnak az szava legfőbb és legkedvesebb Jónkhoz e földön, vagy az Oltári-szentségnek szerelmes és bizodalmas látogatásai. Németből. Bécs. 1818-ban.

Kisfaludy Árpád Béla, hittudor és theol. tanár, most egyetemi tanár, szül. 1847. május 31-én Gyömörén, Györm. — A megye egyik legrokonszenvesebb írója. Önálló munkái:

Koszorú. Pázmándi Horváth Endre születésének százados évfordulója alkalmából Pázmándon 1879. június 22-én rendezett ünnepélyre. Győr, 1879. — A szentmise áldozati valósága. Győr 1886. — Thomisztika. Budapest, 1886. — Levelek hugomhoz az olvasásról. Budapest, 1888. — Apróbb dolgozatai: Egyházi beszédek az «Isten Igéjé»-ben. — Terminologia. Egyházművészeti Lapban. 1880. — Arany Jánosról. Az «Emlék a győri Arany-ünnepélyről» című könyvben. 1882. — A műveltségről és vallásról. Sz.-István-társulati Emlékkönyvben. 1883. — A kath. könyvkereskedésről. Irodalmi szemlében. 1883. — A házasságról. Kath. Theol. Folyóiratban. 1883—1884. — A theologia magyar nyelve. U. o. Öt év óta szerkeszti a «Kath. Szemlét.» — Vannak költeményei, melyeket «Buhinvölgyi» név alatt a Magy. Államban, Kath. Hirlapban és Kath. Társadalomban tett közzé. — Egyes cikkeket a sz.-István-társulati Naptár is hozott tőle.

Kisfaludy Zoltán Lajos, lébenyszentmiklósi káplán, most taápi plébános, szül. 1854. jul. 20-án Gyömörén, Györm. — Ugyancsak a hazai folyóiratok szívesen olvasott cikkezője.

Klemenchiz Márton, oszlopi plébános volt. Mint íróról Tud. Gyűjt. 1818. III. 107. lapok tétetik említés.

Koch Adolf, környei plébános, szül. 1839. máj. 28-án Kis-Mártonban, Sopronm. — Az egyházsónoklati irodalom jeles munkása. Egyházi beszédeit majdnem kizárólag a «Jó Pásztor» hozza. (1884—1885.) «Tata-Tóváros» című helyi-lap munkatársa.

Kondvicska Márton, rákosi plébános, szül. 1790. jan. 30-án Szöllösön, Komáromm., meghalt 1858. június 12-én. Egyházi beszédei vannak, lásd Irodalmi Szemle 1884. 90. l.

Konya Ferencz, szentgróti plébános. Alkalmi beszédet adott ki Sopronban, 1757-ben.

Koppy Lajos, jelenleg Páli szent Vincze kongregációjának tagja. Mint győri kispap Pesten végezte a theológiát és 1853—1854-ben mint társfordító szerzett érdemeket. Különben 1834-ben Magyar-Óvártt született és Bécsben lakik.

Kovács Ignácz, peresznyei plébános, szül. 1840. július 18-án Hidegségen, Sopronm. A sz.-István-társulat 25 arany-

nyal jutalmazta egyik pályaművét. Van két cikke a «Magyar Sion»-ban is: A győri püspökség megalapítása. III. évfolyamban. — A győri egyházmegye első főpásztora. IV. évf.

Kovács József, apát-kanonok és nagyprépost, született 1768. márcz. 12-én Nádalfán, Vasm., meghalt 1848. szept. 15-én Bécsben 1826-ban egy sz.-István-napi egyh. beszéde jelent meg. Már mint dadi plébános is irt vallástudományi cikkeket. Lásd Vutkovichnál 92. l.

Kovács Lajos, gyömörei plébános, szül. 1837. július 16-án. Győrött. Az egyházi szónoklat kiválóbb képviselője. Egyházi beszédei a «Jó Pásztor»-ban jelennek meg. (1884 és 1885.)

Kozmár Pál, papnöveldei lelkiigazgató, majd káptalan vissi esperes-plébános, szül. 1793. június 30-án Beőn. Sopronm. meghalt 1866. márcz. 30-án. Mint pesti kisap a «Munkálatok»-ban «A szentségek hét számá»-ról irt. 1841-ben. Mint első éves theologus már az «Egyházi Tár»-ba is irt.

Kreskay Antal, lébenyi plébános, szül. 1842. decz. 24-én Győrött. Leirta a lébenyi híres templomot. «Kalauz a lébenyi templomhoz Mosonmegyében. 1879. — Van egy ima- és énekeskönyve: «Lelki rózsabimbók.» 1877.

Kurcsy János, rákosi plébános, szül. 1842. aug. 20-án Fertő-Szent-Miklóson, Sopronm. — 1876-ban az «Uj Magyar Sion»-ban «A magyar írók arczképcsarnokát» irta.

Kutassy János, püspök Iskoláit Bécsben elvégezvén, Nagyszombatban lett tanár. 1578-ban esztergomi kanonok, 1587-ben pécsi- és 1592-ben győri püspök, mint ilyen a kalocsai érsekséget is birta, 1597-ben esztergomi érsek és mivel jövedelmei szerények valának, állítólag a pannonhalmi főapátság javadalmaít is húzta; meghalt 1601. szept. 16-án Nagyszombatban. Mint győri püspök 1594-ben Regensburgban adta ki beszédeit.

Kyskóss Mihály, köveskúti plébános. A mult század jeleőbb szónokai közé tartozott. Egyházi beszédeit illetőleg l. «Uj Magyar Sion» 1884. 679. l.

Langendorff Remig, ruszti plébános. Bécsben 1716-ban alkalmi beszéde jelent meg.

László Antal, röjtöki plébános, szül. 1830. jun. 13-án Tatában, Komáromm. Az «Egyházműv. Lap»-ban 1881-ben: Röjtök plébánia-temploma.

Lépes Bálint, püspök (1619—1613.) Lásd az Esztergom-főmegyei írók között, Uj M. Sionban, 1886.

Levay Pál, siglói plébános, szül. 1851. jul. 1-jén Undon, Sopronm. Daczára, hogy horvát származású, mégis dicseretes részt vesz az időszaki sajtóban.

Limpp János, német-kereszturi lelkész, szül. 1847. október 21-én Miklósfalván, Mosonm. — Még mint kispap fordult meg az irodalmi téren. Ruschek Antal kispap társával lefordította Bolanden Konrád «Ráfael» cz. német regényét. 1870. Megjelent Budapesten Lonkay A. kiadásában.

Liszti János, püspök (1573—1578.), meghalt Prágában 1578. január 19-én. Mint író I. Horányi E. Nova Memoria II. 496. l.; Dr. Pauer J. Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében» czimü nagybecsü művének 426. lapján ezeket írja: «Liszthy János (1568—1573) veszprémi püspök, később győri püspök, Ferdinánd király titoknoka, következő munkákat írta: De inanguratione Maximiliani II. Kiadta Bél Mátyás. Irt jegyzeteket Bonfin történeti könyveire. 1559-ben, mint kancellár, Miksa császár jelenlétében, az országosan egybegyült karokhoz és rendekhez Pozsonyban már magyar nyelven szólott és olvasott.

Lörenz János, steinbergi plébános, 1791-ben Sopronban egy röpiratot adott ki.

Székhelyi Majláth Antal, egyideig Jézus-társasági tag, majd pápóczi prépost és apát-kanonok, szül. Kereskényben Hontm., meghalt 1804. decz. 12-én. Mint író a Tud. Gyűjt. 1820. IV. 39. lapon említi. Van egy: «Liber moralis unicus-a és több alkalmi beszéde és költeménye. Életrajzát I. Zeitschrift von und für Ungern, 1804. VI. 386. és Stöger J. N. Scriptorum Societatis Jesu 214. l.

Mardz Ferencz, prépost-kanonok Sopronban, született Magyar Sion. V. kötet. 6. füzet.

1827. ápril 8-án Sopronban. Az időszaki sajtó több becses cikket hozott tőle.

Marckl Mátyás, kismártoni plébános, 1714. körül jelent meg egy munkája. L. Tud. Gyűjt. 1818. III. 107. l.

Matussek András, azelőtt Esztergom-főmegyében hédervári plébános, 1668-ban győri kanonok lett és mint scopii választott és tinnini fölszentelt püspök és nagyprépost 1713-ban májusban halt meg. Az egyházi szónoklat terén korának elsőrangú szónoka. Ő tartotta 1695-ben Nagyszombatban Széchenyi György érsek fölött a gyászbeszédet. Beszéde ugyanott meg is jelent. Lásd Esztergom-főmegye írói között, Uj M. Sion, 1886.

Mayrhofer József, pápai főpap és győri prépost kanonok, szül. 1810. június 5-én Okán, Sopronm. — Mint kitűnő hittanár gyakorlati ismereteit tette közzé. Ilyenek: Valási előadások. I—II. 1850—1853. Ez az első rendszeres jó magyar catechitikai vezérkönyv. Irt latinul, magyarul és németül. A «Religió»-nak is buzgó munkatársa volt. Ezidén a M. Sionban is volt egy jó cikke. Egyházi beszédei közül több a Pázmány-Füzetekben jelent meg. Végül van egy program értekezése: «Egy a szükséges.» 1863. Győri realisk. progr.

Májér Ferencz, győri kanonoknak írta magát, noha neve a győri kanonokok között nem fordul elő. 1807-ben sz. István-napi egyházi beszédét tette Bécsben közzé.

Merchich Máté, horvát-kimlei plébános, szül. 1850. szeptember 19-én Frankón, Sopronm. — A «Kath. Theologiai Folyóirat» s a «Bölcs. Folyóirat» munkatársa. Itt jelent meg tőle: A syllogismus bizonyító ereje. Mill St. J. tanával szemben. 1883. — Igen jó könyvismertető cikkeket ir.

Mersich Simon, pandorfí plébános, szül. 1800. október 28-án, meghalt 1878. nov. 3-án. Horvátul irt hitbuzgalmi könyveket. Legnevezetesebb munkája: «Zsitak Szveczev» (Szentek élete) Vogl után fordítva, két kötetben; a harmadik kötet kiadatlan maradt.

Miletics János, oszlopi plébános, szül. 1848. jan. 13-án Tömördön, Vasm. Noha horvát, mégis magyarul ir. Magyarra fordította Dr. Schmitt János «Előkészítés az első

szent áldozásra» czimü művét. Pest, 1872. — Azonkívül számos cikket irt a «M. Állam»-ba és «Sopron»-ba.

Mladoniczky Ignác, papn. rektor, szül. 1840. jun. 19-én Szöllösön, Komáromm. — Irodalmi munkássága: Erénypéldák sz. Ferencz fiainak életéből. 1864. Kath. Hetilapban. — Lefordította: «Mieczyslaska Makrina Minski Bazilita rendi nőzárda fejedelemasszonya» czimü történeti rajzot. Megjelent Kalocsán, 1864. — Ugyancsak Patiss Gy. után lefordította: A Jézus-társasága ellen intézett vádak. Győr, 1867. — Lateau Lujza, a Megváltó szent sebéinek jeleivel ékeskedő bois d'hainei szüz. 1875. Budapest. — Egyházi beszéd a lébeny-sz.-miklósi templom fölszentelésének százados évfordulója alkalmával. Győr, 1875. — A Religióban, M. Államban és Györi Közlönyben igen sok és érdekes közleménye jelent meg. — Több cikke alatt «ky» jegy áll.

Mohl Adolf, lorettomi plébános, szül. 1855. febr. 25-én Német-Lövön, Sopronm. — Az Uj M. Sion munkatársa. Itt jelentek meg: Kis-mártoni missiók a XVIII. században. — A provisiókról. 1884. — «Kismártoni» álnév alatt az Egyházműv. Lapban, 1881-ben leírta «Kis-Márton város plébánia-templomá»-t.

Mohl Antal, györi kanonok és theol. tanár, szül. 1836. april 10-én Kapuvárt, Sopronm. Van egy egyházi beszéde aranymisére. Győr, 1884. — A Magyar Sionba «Az Orsolyaszüzek Amerikában» cz. cikket irt 1890-ban.

Moravitz Mátyás, hittudor és tolnai lelkész, született 1845. szept. 12-én Tormafaluban, Sopronm. — A «M. Állam,» «M. Korona,» «Tata-Tóváros» és az «Összetartás» munkatársa. Rendkívül sokat és becseset irt. Nagyobb ideig tartózkodott Keleten.

Módy János, ismeretlen állásban. Mint író különösen az «Egyházi Tár»-ba dolgozott. (1831—1839.)

Muskovich János, horvátszidányi-plébános, szül. 1848. aug. 28-án. — Horvát író. Van két munkája: Bogu zaprydne dice. Szombathely. 1883. — Solymossy Eszther. U. ott. (Lefoglaltatott.) — Számos cikket irt «Plett» név alatt a horvát lapokba.

Müller József, oszlopi plébános. Latinból fordított egy hittani munkát. Megjelent Pozsonyban, 1802.

Müller Károly, tatai plébánosból győri prépost-kanonok, szül. Győr-Szigeten, meghalt 1857. jun. 13-án. Még mint tatai plébános 1835-ben Bécsben ő mondotta Szent István napján az egyházi beszédet, mely ugyanott meg is jelent.

Nagy Antal, ó-szőnyi plébános, szül. 1842. január 17-én Csécsenyben, Győr-m. A magyar katekitekai irodalom ez időszertinti első rendü képviselője, sokáig ugyszólván minden versenytárs nélkül. Alig van vidék, hol szakkönyveit ne használnák, azok pedig a következők: Hitelemzés példákban, vagyis a katolikus hit- és erkölcsstan rövid foglalata. 2 kötetben, 4 részben. Budapest, 1876. — Elemi katekizmus gyermekversekben. Komárom. — A katekizmus nefelejcs számai. Hasznos emlékkönyvecske kath. gyermekek számára. 1882. — Továbbá tőle vannak: Nagybőjti szent beszédek. Komárom. 1878. Lenyomat az «Isten Igéjé»-ből. — Szivhangok vagy ujévi, név- és születésnapj tanodai ünnepelekre való s egyeb alkalmi üdvözletek, emléksorok versben és prózában. Komárom, 1883. Második kiadás. — Az iskolamester leánya. Regény. Irta Hahn-Hahn Ida grófnő. 2. kötet Budapest, 1874. — A M. Állam lelkes munkatársa. Néhány cikke megjelent a Kath. Néplapban és a Szent-Család Naptárában.

Nagy Ignác, sekrestyeigazgató, szül. 1823. december 17-én Győr-Szigethen. Mint pesti kispap 1847-ben «Krisztus és egyháza» címü cikket írta a «Munkálatok»-ba.

Nagy János, szanyi plébános, szül. N.-Váradon 1732-ben, meghalt 1803-ban. Írói munkásságát l. Danielik és Ferenczy II. 220. l. Életrajzát lásd M. Kurir 1790. 260. — Hadi Tört. 1790. 276. l.

Nagy József, később szombathelyi nagyprépost. Írói szereplését l. Danielik és Ferenczy II. 221. l.

Nagy Lajos, tanítóképző-intézeti igazgató Győrött, szül. 1850. aug. 22-én Völcsén, Sopronm. Egyházi és tanügyi cikkeit az Uj M. Sion, Kath. Hetilap, Győri Közlöny,

Tanítók Naptára, Borromaeus és a Győri Tanító-egylet Értesítője hozták.

Nácz József, zsömlei plébános, szül. 1846. június 16-án Lébenyben, Mosonm. — A fővárosi lapokba, továbbá a «Sopron»-ba és «Tata-Tóváros»-ba szokott írni.

Negyedes Pál, híres hitszónok, szül. Győrött. L. Danielik és Ferenczy II. 225. l.

Nemes Sándor, németperesztegi plébános, szül. 1851. márczius 16-án Bükön, Sopronm. — A «Havi Közlöny» munkatársa.

Németh Mihály, sövényházi plébános, szül. 1751-ben Kis-Baráton, Győr. meghalt 1830. július 30-án. Lásd Danielik és Ferenczy II. 225. és Vutkovich 213. l.

Nogáll Károly, ansari vál. püspök, pápóczi prépost, győri kanonok és püspöki helyettes, 1816. április 20-án Győrött. A győri irodalmi férfiak kitünő pártfogója, maga is élénken vesz részt az irodalmi mozgalmakban. Pázmándi Horváth Endre jubileumának főtevényezője és rendezője. Az ő költségén jelent meg az «Emlékkönyv» is 1879-ben. Kiadta «Kempis Tamás négy könyvét Krisztus követéséről.»

Noszlopy Kálmán, dőri plébános, szül. 1847. február 14-én Téthen, Győr. Egy kis füzetkét írt: Lurdi emlék, vagyis a lurdi búcsújáróhely és az 1881. évi magyar zarándoklat története. Három kiadásban jelent meg a derék munka, mind a háromszor Budapesten és pedig 1882-ben, 1883-ban és 1884-ben. — Az «Isten Igéje» már több ízben hozott tőle egyházi beszédeket. — A «Havi Közlöny» is hozott tőle érdekes cikkeket.

Pader Rezső, győri plébános, szül. 1851. április 20-án Nagy-Vászonyban, Veszprém. A «M. Állam,» «M. Korona,» és «Religio» munkatársa. — Nagy föltűnést keltő cikke volt annak idejében: Nyílt levél Jánosy János országgyűlési képviselőhöz. 1884-ben a M. Államban.

Paintner Antal Mihály, Jézus-társasági tagból novii vál. püspök, prépost-kanonok, főigazgató, szül. Sopronban, meghalt 1826. szept. 27-én. Megírta Pray György nagyvárad kanonok életét, tudományos fáradozásait. Budán, 1805.

Nagybecsü kéziratokat hagyott maga után, melyek most a kir. egyetemi könyvtárban őriztetnek. Lásd Tud. Gyűjt. 1820. IV. 40. l. és Dr. Pauer I. Az egyházi rend érdeme. 481. l. Életrajzát l. Ver. Ofner-Pest Ztg. 1826. 80. sz. és Stöger J. N. Scriptoros Societatio Jesu. 249. l.

Pajer Mihály, szentmargiti plébános, szül. 1821. jan. 14-én Fehéregyházán, Sopronm. — A napi kérdéseket tette tanulmánya tárgyává és az eredményt a «Vaterland»-ban, Regélőben, Honderüben, Budapesti Híradóban, Tanodai Lapokban, Idők Tanujában, Magyar Államban, Kath. Családban, Wiener Kirchenzeitungban, Gegenwartban, Universben, Korunkban, Dunántuli Ellenzékben és a Sopronban tette közre. — Írói nevei: Bertavi Pál.

Pávay alias *Pavek Antal*, kálnoki plébános, szül. 1851. szept. 5-én Ó-Szönyben, Komáromm. — A M. Állam, Győr Közlöny, Egri Népujság és Isten Igéjének munkatársa.

Pierer József, szül. Oszlopon, 1731. nov. 1-jén. Tizenkilencz éves korában Jézus Társaságába lépett és mint ilyen Bécsben, a Teréziánumban tanárkodott. A társaság eltörlése után dinnei püspök és győri kanonok lett. Meghalt 1805. július 5-én. Latinul és németül irt. Lásd Stöger J. N. Scriptoros Societatis Jesu. 266. l.

Póda Endre, apát-kanonok és soproni plébános, szül. 1840. december 11-én Felső-Szeliben, Pozsonym. Több lap levelezője. Van egy sz. István-napi egyházi beszéde, melyet Budán mondott és Sopronban jelent meg 1831-ben.

Primes György, soproni plébános; két alkalmi beszédet adott ki Sopronban, az egyiket 1762-ben, a másikat 1765-ben.

Rausch Ferencz, birodalmi lovag és Jézus-társasági tag, szül. 1843. szept. 13-án Ausztriában, Prelenkirchenben, meghalt 1816. január 26-án mint győri kanonok és tankezületi főigazgató. Nyolcz mennyiségtani, mértani és természettudományi munkát irt. Megjelentek Budán, Pesten és Nagyszombatban. — Lásd Stöger Scriptoros Societatis Jesu. 293. lap.

Reisinger József, tanítóképző-intézeti tanár Győrött.

szül. 1856. szept. 29-én Kőszegen. — Önálló munkája: Alkotmánytan. II. kiadás. Győr, 1886. — A Sopron, Népiskolai Lapok, M. Állam, M. Korona «Rákosi» nevű munkatársa.

Réffy András, egyházfalusi plébános, szül. 1829. ápr. 11-én Csényén. Cikkeivel a vidéki lapokat keresi fel.

Réthy András, plébános. Lásd Tud. Gyűjt. 1820. IV. 40. lap.

Rotter József, plébános. Lásd Tud. Gyűjt. 1820. IV. 40. lap.

Rushek Antal, györszigethi plébános, született 1851. márczius 5-én Győrött. Mint kispap Limpp János kispap-társával lefordította Bolanden K. «Ráfáel» című regényét. Budapest, 1870. — Majd később megírta «A vidéki sajtó hiányának méltatását és a «Győri Közlöny» rövid történetét. Győr, 1882. Fordításai ismereteseek.

Sáji János, ismeretlen állásban. A múlt század második felében Sopronban egy alkalmi beszéd jelent meg tőle.

Sághy János, tatai plébánosból győri apát-kanonok, meghalt 1848. december 3-án. Még mint császári plébános mondott 1813-ban Bécsben sz. István napján prédikációt; maga a prédikáció Komáromban nyomatott.

Sárváry Béla, azelőtt a magyar Kegyesrendiek tagja, majd nagyléghi plébános, szül. 1816. márcz. 21-én Győrött. Nyelvészeti szépirodalmi s egyházi író és a római remekírók fordítója. Lásd Danielik és Ferenczy I. kötetének 402. és a II. kötetének 414. lapján; nemkülönben Vutkovich 100. l.

Sebő Mihály, apát-kanonok és győri plébános, meghalt 1764. febr. 28. Hires szónok. Győr visszavételének százados ünnepélyén ő tartotta az emlékbeszédet; meg is jelent a beszéd Győrött 1756-ban.

Silberknoll József, győri apát-kanonok, meghalt 1857. febr. 2-án. Az «Egyházi Tár»-nak (1832–1839.) lelkes munkatársa. Különösen az egyházi énekek tárgyában működött.

Simonyi József, kenyeri és ostfi-asszonyfai pléb. 1743-ban Sopronban nyomatta ki egyik alkalmi beszédét.

Simor János, biboros-érsek, Magyarország hercegprímása, mint győri püspöktől a Pázmány-Füzetek hoztak egyházi beszédet, ugyancsak mint győri püspök pártfogása mellett jelent meg a «Győri történelmi és régészeti füzetek» című folyóirat 1861-ben. A nagy főpap életrajzi és irodalmi adatait l. Esztergom-főmegye iróinál, Uj M. Sionban, 1886.

Somogyi Gyula, mocsai plébános, szül. 1849. jul. 8-án Sopronban. Az «István Bácsi Naptár»-ának 1885. évfolyamába irt.

Somogyi Lipót, szombathelyi püspök, azelőtt Győr-egyházmegyében kis-mártoni plébános, majd győri kanonok-plébános és pápóczi prépost. Meghalt 1822. febr. 19-én. Írói munkásságát l. Danielik és Ferenczy II. 285. l.

Stehenicz János, szanyi plébánosból veszprémi kanonok, majd a győri káptalanhoz helyeztetvén át, itt nagyprépost és temnei vál. püspök, meghalt 1769. febr. 17-én. Hirneves szónok volt. Csak magyar beszédet tartott. Alkalmi beszédei közül igen sok jelent meg nyomtatásban. L. Uj M. Sion 1884. 680—681. l. Beszédei 1734—1751. között jelentek meg Győrött.

Steiner Adolf, soóki plébános, szül. 1852. január 17-én Sopronban. Az időszaki sajtó egyik buzgó munkatársa.

Steiner Fülöp, hittudor, volt bécsi egyetemi hittanár, nagyváradi kanonok, jelenleg székesfehérvári püspök, szül. 1839. ápril 28-án Fehérházán, Sopronm. Magyar és német egyházi beszédeket irt. Van egy sz. Istvánnapi magyar prédikációja, mely 1874-ben Bécsben jelent meg. Az Uj M. Sion munkatársa is volt.

Steiner Márton, magyar-óvári apát-plébános és Ferencz-József rend lovagja, szül. 1828. febr. 28-án. Van egy egyházi beszéde, melyet a feketeerdői templom fölszentelése alkalmából mondott. M.-Óvár, 1863.

Surányi János, hittudor és theol. tanár, szül. 1855. július 28-án Okán, Sopronm. — Tekintélyes író. Önálló munkái: A polgári házasság. Koszoruzott pályamű. Győr, 1869. — Mi államveszélyes, a pápai tévmentesség-e vagy a

modern liberálizmus? Pest, 1872. — A socialis kérdés s néhány javaslat annak megoldásához. Győr, 1882. — Győr-megyének 1874-ben kiadott monográfiájában a «Levéltárak»-ról irt. Az «Isten Igéjé»-ben egyházi beszédei, a M. Sionban jogi czikkei jelennek meg.

Svastics Ignác, lébenyszentmiklósi plébános. Irodalmi szereplését Danielik és Ferenczy a II. 289. lapon hozza.

Schlegel Péter, írói néven Sulyok Gábor, süttöi plébános, szül. 1839. márc. 24-én Győrött. Egy egyház-politikai röpiratot irt: A római kérdés, azaz mit kell minden katolikusnak tudni és tenni IX. Pius pápa ügyében? 1868. A M. Sionban, a IV. évf. van egy czikke: A pitheni várkapolna felirata.

Schulmann János Keresztély, soproni kanonok, 1780-ban ugyancsak Sopronban alkalmi beszéde jelent meg.

Herczeg Schwarzenberg Ernő János Ferencz, esztergomi kanonokból győri püspök (1819—21). Meghalt Bécsben 1821. márcz. 14-én. Székfoglaló beszéde «Oratio inauguralis» külön is megjelent 1819-ben. Életrajzát lásd Pressb. Ztg. 1820. 53. és M. Kurir 1821. I. 24.

Szalay József, csapodi plébános, szül. 1839. febr 28-án Nagy-Hanyban, Zalam. — A Pesti Hirnök, M. Állam, Sopron, Vaterland sok becses cikket hoztak tőle. Írói álneve: Sokoróalljai, Sz. J., y. f.

Szalay Pál, dadai plébános, szül. 1840. 2-án Keczőlön, Sopronm. — Az egyházi folyóiratok és lapok egyik legszivesebben olvasott munkatársa «Rusticus» írói neve széles ez országban ismeretes. Változatosan, szellemesen és hozzá mindig alaposan ir. Csakis hirlapokba ir. Leginkább a Tájékozóba, Religióba és Kath. Theol. Folyóiratba irt. Nevesebb czikkei: A nemzetiségi kérdés tárgyalása és megoldása természetes és evangéliumi alapon. 1879. Tájékozóban. — Tanés nevelésügyünk. U. o. — A társadalom, a papság és a Sajtó. 1880. U. o. — Kétféle morál. U. o. — Kis bajok, nagy gondok, vagy: valami naptárirrodalmunkról. 1881. U. o. — A katholicizmus az alkotmányban. U. o. — A «Mércze.» 1882. U. o. — A munka. U. ott. — A zsidókérdéshez. 1883.

U. o. — A horvátkérdéshez. U. o. — Valljunk szint! U. o. — A kathol. szövetkezetek kérdéséhez. U. ott. — A mai uralkodó eszmék eredete, természete- és horderejéről. 1884. U. o. — A gyakorlati vallásról, különös tekintettel a hitterjesztésre. U. ott. A kath. autonomia kérdéséhez. U. ott. — *Politica sacra*. U. o. — Papi segélyegyletek. 1885. U. ott. — A «M. Korona», «Jó Pásztor» és a «szent-István-társulat Naptára» is hozott tollából alkalmi cikkeket, illetőleg beszédeket.

Szarvas Mihály, plébános. Lásd Tud. Gyűjt. 1820. IV. 40. lap.

Szely Lajos, hittudor és apátkanonok, szül. 1842. szept. 21-én Csepregen, Sopronm. Pesti kisap korában görögből fordított a «Munkálatok» számára és pedig: Gyászhangok Naz. Gergely után. 1862.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Szentséges Atyánknak XIII. Leo pápának május 17-én megjelent «*Novarum rerum*» kezdetű, a munkások helyzetével foglalkozó enczyklikája bámulatra ragadta az egész világot. A kath. hivek milliói ismétlik a chalcedoni egyetemes zsinat atyáival: *Petrus per os Leonis locutus est!* A más vallásuak a nagy elme megvillanását látják Leo fenséges szavaiban s irigykedve szemlélik a fényt, mely az Istentől elfordult államok közgazdasági tohu va bohu-jára a Vatikánból szétáradt! A munkások érezni kénytelenek a kereszténység atyja jóságos szívének szeretetteljes dobbanását! Méltán mondja a porosz Nord. Allg. Zeitung, hogy Leo enczyklikája „világ esemény“ számba megy, s határkövet képez közgazdasági fejlődésünkben. A szocialisták «Vorwärts» cz. lapjukban kénytelen-kelletlen bevallják, hogy a pápa, «amennyire az a jelen társadalmi viszonyok között lehetséges, a

szocialis kérdést megoldotta. Nekünk pedig jól esik konstatálnunk, hogy a kath. egyháznak *nincs része*, a modern államok népeket fosztogató, a munkát kizsaroló és dehonosztáló gonoszságaiban! Leo apostoli körlevele ez igazságnak ünnepélyes dokumentálása. Az egyháznak nem is lehetett része a jelen kétségbeejtő társadalmi rend megalkotásában; mert a mindenható állam minden, isteni és emberi hatalmat magához ragadott, az egyházat minden befolyásos pozícióból kiszorította, működését lehetőleg akadályozta, erejét bénította, gyámkodásával megkötötte. Ha tehát a jövő századok történetirója ecsetelni fogja századunk lelketlenségét, felszinre hozva az éhező néptömegek rongyait s rablánczait, ki kell mondania azt az igazságot: hogy *az egyház mindezekről nem tehetett*; mert ha ezt elhallgatja, ha úgy fogja leírni korunkat, mint a középkort szokás, t. i. büneit az egyházra kenve, akkor a történethamisítás vádját fogja fejére zudítani XIII. Leo enczyklikája!

Ő Szentsége junius 1-én titkos konzistoriumot tartott, melyben számos püspök prekonizálása mellett két biborost is kreált: Rotelli Lajos érseket, párisi nunciust, és Gruscha Antal bécsi érseket emelvén a sz. Kollegium tagjainak diszes sorába.

Rómában szent Alajos három százados évfordulójának méltó megünneplésére nagyszerű előkészületeket tesznek. Szent Ignác templomát pazar fénynyel diszítik. Már számos helyről érkeztek pompás kiállítású diszalbumok. A szentnek sirjára hódoló iratot küldöttek a többi között a kis spanyol király, és az ő két nővére: D. Mercedes és M. Terézia, valamint a következő főhercegnők: M. Christina, a kis Erzsébet, néhai Rudolf trónörökös leánya, M. Anna, Henriette, Natália és Izabella, továbbá József főherceg és egész családja.

A mi hazánkat illeti, fájdalommal kell konstatálnunk mindenek előtt azt, hogy az *elkeresztelések* ügye valamint a *primási szék* betöltése még mindig függőben van. A «Germania» római levelezője ugyan jelenti, hogy az ismeretes febr. 26-iki kultuszminiszteri rendelet végrehajtása el fog maradni. Tehát megkapjuk nem a kérdésnek gyökeres meg-

oldását a szülői jog és vallásszabadság alapján; hanem az eddigi *modus vivendi*-t. A *denunciálás* eddig a protestáns lelkészek fanatizmusának rovására történt; ezentul a protestáns eklezsia türelmességének lesz betudandó. Ugyanis a dunántuli reform. egyházkerület Tisza Kálmán, Thaly Kálmán, Várady Gábor, Kiss Albert palástos képviselők közreműködése mellett ezen határozatot hozta: «Vallássérelmi ügyben utasítás adatik a lelkészeknek, hogy elkeresztelés esetében a megtagadott anyakönyvi kivonatot a miniszteri rendelet értelmében közigazgatási uton követeljék.» Mi türelmetlen pápisták csak megmaradunk amellet, hogy nem denunziálunk!

A középiskolai hitoktatás dolgában kibocsátott *decz. 11-iki miniszteri rendelet*, mint előre látható volt szintén legyőzhetlen akadályokba ütközik, s nemcsak kath. de protestáns részről is talált ellentállásra. A «Magyar Hirlap» e tekintetben ezeket írja: «Sérelmes miniszteri rendelet czim alatt megjelent hírünkre vonatkozólag Győrből illetékes oldalról azt az értesítést kapjuk, hogy a benczés rendiek gymnasiumában a sérelmesnek tartott miniszteri rendeletet nem foganatosították és Vaszary Kolos főapát azonnal tiltakozó levelet irt Csáky Albin gróf miniszterhez, s a rendeletet a benczés rend tagjai már is visszavontnak tekintik, — Karsay Sándor dunántuli ágostai evang. püspök haladéktalanul tiltakozást jelentett be a miniszter rendelete ellen, mely a dunántuli ifjuság vallásoktatását szabályozza.» Ugy tudjuk, hogy a szent Benedekrend magyar főapátja azon esetre, ha a kultuszminiszter a kath. lelkiismeretbe ütköző rendeletét fentartaná, megtiltja a más vallásuak felvételét a rend gymnasiumaiba. — Mig a kath. lelkiismeret a kultuszminiszteriumnak Hekuba, addig a protestáns és zsidó lelkiismeret általa oly bánásmódban részesül, mint az elkényeztetett gyermek szülei részéről. A febr. 17-én kiadott hivatalos magyarázat siet megnyugtanni a protestánsokat, hogy a decz. 11-i rendelet a felekezeti autonomiák középiskoláira nem vonatkozik. A zsidó lelkiismeret megnyugtatóására először elrendeltetik, hogy a *zsidó vallásu ta-*

nulók az ipariskolákban szombati napokon írásra és rajzolásra nem kényszeríthetők, azután pedig az iskola látogatásától is felmentetnek. Valami Baruch Amália és Ziegler Adolf nevű hitestársakat a kir. törvényszék szétválasztja, a menyasszony megjelenik a rabbi előtt új vőlegényével, hogy megeskesse őket, a rabbi lelkiismerete vonakodik a kir. törvényszék ítéletét jogérvényesnek elismerni, az elutasított felek panaszt emelnek a rabbi ellen, de a kultuszminiszteriumban a rabbi lelkiismerete szent és sérthetetlen! Hej! nem ilyen a kath. papok-é!

Kath. napilapunk nagyon meg van elégedve magával *Beksits Gusztávnak* a D. M. K. E. alelnökségéről való lemondása alkalmából. Elismerjük, hogy a M. Állam ágitációjának köszönhető emez egyházellenes férfiu befolyásának csökkentése az egyletben. De ne becsüljük túl e sikert! A *felekezetnélküli* egylet áll és működni fog úgy, amint természetete magával hozza: felekezetnélküli szellemben. E szellemet ismerjük, nyilvánulásai ott vannak Olaszországban, Franciaországban, de hogy messze ne menjünk, ott vannak a magyar parlamentben, magyar kir. tudomány-egyetemen, s az akadémiában, s e nyilvánulások főjellemvonása mindenütt: a katolikus-ellenesség, nálunk még hozzá a protestáns propaganda. Mikép terjeszti az E. M. K. E. a magyar nemzeti kulturát? Megmondja a M. Állam egyik tudósítója: református templomokat épít kath. székely községekben. Tehát magyarok közt terjeszti a protestáns kulturát! Avagy a székely csak akkor magyar, ha református? Tehát az érdem elismerése mellett kijelentjük, hogy a «Magyar Állam» nem tett eleget kötelességének teljesen, midőn a D. M. K. E. nem támadta meg szervezetében, *felekezetnélküli irányában*, hanem csakis Beksits ur személyében. Kiváncsiak vagyunk, milyen állást foglal el most a D. M. K. E.-vel szemben a «M. Állam,» mikor Beksits ur már nem áll az élén. Tán ajánlani fogja? No ezt nem hiszszük. Reméljük, hogy helyette ajánlani fogja kath. magyar kulturegyesületek alakítását a *soproniak* mintájára, melyet Haller József ur mutatott be a «M. Állam» olvasóinak.

A kath. tanítók nagygyűlése elmarad ugyan ez évben, de lesz helyette *országos értekezlet*, melyre a felhívás az előkészítő bizottság részéről már szétküldetett. Megjelenhetnek az értekezleten nemcsak kath. népiskolai- és tanítóképezdei tanítók, lelkészek és hitoktatók, hanem általában mindazon kath. férfiak, kik kath. nevelésügygyel foglalkoznak.

Jézus Szent-Szívének hónapja két igen-igen örvendetes eseményt szolgáltat feljegyzésre. Jun. 5-én benedikáltatott a szent Szív temploma Budapesten. Szent Ignác fainak gondjaira van bízva e szentély. — Junius 22-én konszekrálattott a kegyelmes királyi Felség legmagasabb jelenlétében a nagy műzléssel és másfél milliónyi költséggel restaurált *pécsi bazilika*. A monumentalis épület restaurációjával a nm. pécsi püspök ur a világhirü kath. művészt, Schmidt Frigyes bárót bízta meg 1882-ik évben. E halhatatlan férfiu tervei szerint s felügyelete mellett szakadatlanul folytak a munkálatok 1891. év jan. 28-ig vagyis a nagy művész haláláig. A bazilika restaurációját Kirstein Ágoston fejezte be. A falfestményeket Andreä Károly rajnavidéki és Lotz Károly valamint Székely Bertalan budapesti festőművészek készítették. Az ornamentikai festés Bamberger Gusztáv munkája, a szoborfaragványok pedig Zala György budapesti szobrásztól vannak. Hirdesse Isten dicsőségét édes magyar hazánk népeinek az ékes menyasszony, sponsa ornata viro suo, völegényének pedig, qui dilexit decorem domus Dei, nyujtsa az Ur hosszura életét, hogy sokáig gyönyörködhessen jegyese szépségében.

Napi lapjaink ismét szönyegre hozták a *sz. ferenczrendiek reformját*, s a «Magyar Államot» kivéve mind a reform ellen nyilatkoztak. Hogy ujságírók annyit értenek az askezishez, mint a hajdu a harangöntéshez, azon nem csodálkozunk, nem is vesszük igen rossz néven; de jegyezzék meg maguknak, hogy az, aki arról, mihez nem ért, prelekcziót akar tartani szakférfiaknak, nemcsak pökhendiségéről tesz tanuságot, de szánandóan nevetségessé is teszi magát. Nem igaz az, hogy a reform henyéülésre, a világtól való elzárkózottságra fogja kárhóztatni sz. Ferencz fiait; nem igaz,

hogy a boldogult Simor primás ellene volt a reformációnak. Mi nem avatkozunk a dologba, de annyit tudunk a jogból, hogy a reformációt nem fogják a professusokra akaratum ellenére rá diktálni, azt meg elvárjuk az elégedetlenektől, (tisztelet a nagy többségnek!) hogy képzelt sérelmeik orvoslátát nem az államnál, vagy a liberalis ujságíróknál, hanem illetékes egyházi forumoknál fogják keresni.

Külföldön az eddigi irányzatok korlátai között folynak az események. *Németországban*, miután a cenzurpárt is hozzájárult, elfogadták a zárlati pénzokról szóló törvényjavaslatot. — Müller bajor kultuszminiszter a filologusok kongresszusán a vallás-erkölcsi nevelés szükségességéről és fontosságáról beszélt, kijelentvén, hogy a vallás a közérkölciségnek főtámasza. — Egész Németország katolikusai emelkedett szellemü üdvözlő feliratokban adtak kifejezést bámulatuknak, szeretetüknek és ragaszkodásuknak Melchers biboros, egykori kölni érsek iránt, ki e hónapban tartotta 50 éves áldozári jubileumát.

Franciaországban folyik a harc a kath. iskolák és a betegápoló apácák ellen. A szabadkőmivesek Besançonban határozatot hoztak, mely szerint a képviselőház megkérendő, hogy világi ápolónők számára tanintézetet állítson fel, hogy így a kórházak teljes elvilágiasítása annál gyorsabban hajtassék végre. — Junius 5-én szentelte fel Richard párisi érsek a montmartrei Jézus legszentebb Szive templomát. A szabadkőmives atheusokat s az anarchista csöcseléket annyira bántották a felszentelési szertartás ünnepélyei, s az előkelő hívek nagy seregének látása, hogy elhatározták, miszerint a templom lebontását illetve a templom-építési engedély felfüggesztését fogják kérelmezni.

A Montecitoriön meginterpellálták Rudini minisztert, mit szándékozik tenni az orosz zsidóüldözések beszüntetése ügyében. Rudini azt felelte, hogy Olaszország nem avatkozik más országok ügyeibe; de ha ezt tenné, a vallási türelmesség nevében az üldözöttek mellett emelné fel szavát. Bizony az intervencziót veszedelmes emlegetni Olaszország-

ban! A vallási türelemről is jobb lett volna hallgatni! Hisz ezt sehol sem sértik inkább mint Olaszországban.

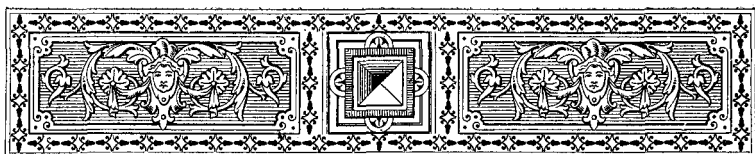
Ausztriában az antiszemita ellenében zsidóvédő-egylet alakult. Tagjai közt vannak Billroth, Nothnagel és Albert orvosok. Kár, hogy ezek a humánus urak az elnyomott bitanggá lett keresztény népért nem bírnak lelkesedni.

Chinában a fanatikus pogány lakosság üldözi a keresztényeket. Vuvuhban felperzselték a missió-házat, s a hitküldéért megölték.

A pápai enczyklika és két rágalom. XIII. Leo pápának «Novarum rerum» enczyklikája sem maradt ment a rágalmaktól. A szocialistáknak nem tetszik, de megczáfolni nem bírják, azért rágalmazzák. A protestánsoknak sem tetszik, mi okból nem, tudjuk; de czáfolgatni veszedelmesnek tartják, azért ezek is rágalmazzák. Előbbiek azt hazudják követőiknek, hogy a pápa fenn akarja tartani a jelen állapotokat, s hogy a szegény munkásokat a tulvilági javakra és örökökre utalja. Utóbbiak azt vetik a katholicizmusnak szemére, hogy ime a pápa elhagyta a középkori kath. tradiciót, és új tant hirdet; mert eddig a katholicizmus a szegény munkások helyzetének javítására s a socialis bajok orvoslására nem ismert egyéb eszközt mint a keresztény szeretet műveit s intézményeit, most meg az állami intervencziót is prédikálja a pápa. A szocialisták hazudnak, mert az enczyklika csak a magán tulajdont akarja fentartani, de nem egyszersmind a munka igazságtalan kizsárolásának liberalis rendszerét. Hazudnak a protestánsok is, mert az egyház mindig tanította a hetedik parancsolatot, mindig kárhoztatta a más kárával járó meggazdagodást. A ki a középkori ipar- és munkáviszonyokat tanulmányozza (ajánljuk Janssen I. kötetét), az meg fog győződni róla, hogy azoknak az igazságnak megfelelő rendezettsége éppen a kath. egyház tanaiból fejlődött ki.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

A NAZARÉNUS SZERZETESEK PÉLIFÖLDÖN.

Irta HAICZL KÁLMÁN.

Manapság „nazarénusok“ alatt első pillanatra mindenki azokat a szegény rajongókat (vagy tán inkább ravasz számítókat) érti, kik a magyar alföldön, jobbra a kalvinizusból válva ki, külön szektát kezdenek képezni, mely szeretné még jobban meglazítani a családi kötelékeket, szeretné magát az adófizetés s a katonáskodás alól kivonni.

Mi itt most nem ezeket az eretnek nazarénusokat értjük. Mást, egészen mást jelentett valaha ez a név; — egy szigorú szerzetet jelöltek meg azzal, melyről ma már kevesen tudnak, — ami nem is csoda, mert a nazarénus szerzet igen rövid életű volt, nagyon gyors véget ért.

Varela-Losada János, spanyol nemes alapította azt 1750-ben Spanyolországban, s innen rövid idő alatt Olaszországban is elterjedt. Nálunk Magyarországon is letelepedtek a nazarénusok már 1757-ben, tehát hét évvel alapításuk után, de csakhamar le is tűntek, mindössze három évtizedig sem állott fenn itt a szerzet. Kétségkívül ez az oka annak, hogy történetíróink alig emlékeznek meg¹ róla. A szerzet neve: „Nazarénusok,“ „Congregatio fra-

¹ Karcsu Arzén: «A szerzetes rendek egyetemes történelme» cz. művének II. kötetében egy fejezetet szentel nekik, csakhogy adatok hiányában feljegyzései is igen hiányosak.

trum de Poenitentia,“ jeligéjük pedig: „Jesus Nazarenus est nostrum refugium“ volt, mely utóbbi a rendtagok minden levelén olvasható.

Első magyarországi szerzetházuk Felsőtárkány (Borsodmegye) mellett a Segedelemvölgyben „in valle auxilii“ volt, a hová őket 1757-ben Barkóczy Ferencz, egri püspök telepítette le. Rendszabályaikra nézve tüzetesebb adatokat találnunk nem sikerült, azonban elegendő utmutatásul szolgál Vágner József egri kanonoknak az időközben primássá lett Barkóczyhoz 1762. május 17-én intézett levele,¹ melyben a szerzetesek életmódjáról részletes jelentést tesz. Ez Barkóczy egyenes megbízásából történik, a ki a primási széken sem feledkezik meg Krisztus eme új plántájáról. A jelentés szerint a szerzetesek Isten kegyelmében mind jobban előhaladnak, a bajokat és viszontagságokat türelemmel viselik. Szerzetes magányban és csendben élnek; ha valaki őket meglátogatja, azt egyedül a házfő fogadja, a többi atya és laikus testvér czellájába zárkózva Istennel és tanulmányaival foglalkozik. Erényeik és példás erkölcsök csakhamar megnyerék a hívek rokonszenvét, úgy hogy, különösen ünnepnapokon, seregenként tódulnak hozzájuk az emberek. A felszentelt papoknak kötelességük gyóntatni, Isten ígését hirdetni, s a haldoklók szentségeit is kiszolgáltatni. És a szerzetesek dacára annak, hogy legnagyobb részük külföldi származású volt, rövid idő alatt megtanulták a magyar nyelvet. A fentebbi jelentésben magyar gyóntatóként Szabó Endre atyán kívül a spanyol származású Guiroga József atya, házfő is szerepel, a kik ketten a nagyszámban odaözönlő nép gyóntatására alig voltak képesek. Az atyák száma 1762-ben mindössze négy volt.

Alapítványaik nem voltak, élelmüket és egyéb

¹ Primási levéltár Arch. Vet. Intr. N. 1481.

szükségleteiket alamizsna útján szerezték. Egyáltalában ők a főpapoktól csak letelepedési helyet kértek, a többiben magukat az isteni gondviselésre és embertársaik szeretetére bizván. Barkóczy püspök bőven gondoskodott róluk, azonban az ő távoztával sem szenvedtek hiányt; a húsнемüt Tárkányból, majd Felnémetből, vagy Egerből kapták. Bort bőven szolgáltatottak a hivek, sőt, vaját, olajat, gyertyát s egyebeket a már említett Vagner kanonok szerzett készpénzen, kenyeret pedig az egri kanonokok által adományozott lisztből hetenkint Bajzáth nevű felsőtárkányi lakostól kaptak.¹

Ruházatukat Karcsu következőleg írja le: „Öltözetüket csupán durva posztóbokány kis csuklyával s egy szinte posztónemű fekete belköntös (tunica) képezte. Övük szőrből készült, mely cseresznyesint mutatott, s lecsüngő két végén fehér szőrbőli foszladék volt. Nagyobb szigor tekintetéből kalapot és lábbelit nem viseltek; mindig s mindenütt, még az oltárnál is, meztláb jártak.“ (265. l.)

Segedelemvölgyben azonban a nazarénusok sokáig nem maradhattak. Mialatt az alapító a szerzetet Brixenben, Ferrarában és Triesztben terjesztette, azalatt első magyarországi kolostoruk komoly válságnak nézett elébe. Az új egri püspök, Eszterházy Károly gróf, a helyett, hogy a szerzetet támogatta s ottani letelepedésüket megerősítette volna, talán s leginkább azért, mert a pápa által a szerzet még nem approbáltatott, otléléüket napról-napra megnehezítette. Nem szerette a szerzetet. Bevallja ezt maga Vagner kanonok is 1762. október 10-én a

¹ E levél megdőnti Karcsu A. abbeli állítását, hogy a szerzetesek «a segélyadományokat csak három napig tarthatták meg, s azontul a szegényeknek kelle azokat kiosztaniok.» Hiszen a levélben többi közt az is foglaltatik: «In Cellario meo pro parte illorum ex oblatione fidelium pro hoc Anno adhuc habent trium urnarum vini vasa plena numero septemdecim: quae, nisi valde hospitabiles sint, usque ad Annum venturum sufficient.»

primáshoz intézett levelében, mely szerint a püspök ugyan facultást adott két páternak etiam in reservatis; náluk volt, egy éjet is ott töltött, de semmiféle segítséget sem nyújtott nekik, „nullum — írja — praeter locum et focum adjutorium et subsidium accipiunt: atque hinc colligimus, quod fortasse libenter haberet, si a Valle auxilii abirent, et valedicerent.“¹ Fájdalommal panaszolja el ezt Guiroga házfő is 1762. aug. 22-én Barkóczyhoz intézett levelében: „Inveni eum (a püspököt) affabilem, quia talis est, non valde addictum nobis.“ Azt az ajánlatot tette nekik, hogy hagyják ott a szerzetet, s legyenek plébánosokká, a kiknek az egyházmegye nagy hiányát érzi. Ezt azonban az atyák visszautasították: „scandalum mihi sunt — írja Guiroga házfő — verba ista; quanto enim vita nostra illa excellentior, recte consideranti patet.“²

Mindenféle híreket is terjesztettek felőlük, így többi közt, hogy Egerben akarnak megtelepedni, pedig ők egyebet nem kértek a püspöktől, mint hogy ott maradhassanak.³

Maga az alapító 1763. évi május 4-én a primásnál panaszt emel a jezsuiták ellen is, hogy az ifjakat a gyóntatószékben épugy, mint az iskolában tőlük elidegenítik. Az egri irgalmasok pedig daczára annak, hogy tartományi főnökük elrendelte, hogy a szerzet részére gyógyszereket ingyen adjanak, ezt tőlük megtagadták. Vagner kanonoknak kellett a költségeket fedeznie.⁴

Ehhez járult, hogy az atyák egy része Segedelemlövölgyben folyton betegeskedett, Ferencz és Tamás atyák 1762. év nyarán a budai fürdőkben vol-

¹ Primási levéltár A. V. Intr. N. 1481.

² Ugyanott.

³ L. Guiroga levelét 1772. szept. 26. u. o.

⁴ Primási levéltár u. o. N. 245.

tak kénytelenek gyógyulást keresni, Sierra és Márton atyák pedig hasonlóképp, de eredmény nélkül használták a fürdőt. A fraterok ugyanazon okoknál fogva alig voltak képesek valami munkát végezni. Csak egy ember bírta ki, Guiroga házfő.

A már felsorolt okok arra birták Guirogát, hogy Barkóczy primást kérje, adjon nekik egyházmegyéjében helyet, vagy engedje meg legalább, hogy más magyar püspököknél kereshessenek azt, mert nem szeretnék a jövő telet még mindig a Segedelem-völgyben tölteni.¹ A primás ennél fogva Péliföldön, Szent-Kereszten (Esztergomhoz közel) jelölt ki számukra helyet, ahol a templom és remete-lak üresen állott. Az alapító nem is győz eleget hálálkodni a primás ezen kegyeért és 1763. febr. 26-án kelt levelében felemlíti, kiket szándékozik odaküldeni. A primás olyanokat kívánt, a kik magyarul tudnak, hogy a nép lelki szükségleteinek eleget tehessenek. Ilyenekül a segedelemvölgyi kolostorból az alapító kijelölte Guiroga házfőt és Szabó András atyát. Ez utóbbi Ferencz atyát és három növendéket szintén a magyar nyelvre oktatja, a kiknek egyike csakhamar el is készült.¹

1763. május vagy június havában az említett atyák Péliföldre költöztek. Velük ment az alapító Varela-Losada is, s bizonyos ideig ott tartózkodék. Itt a nazarénusok megkapták mindazt, ami eddig a remeték vagyonát képezte. Ez pedig az 1783-iki canonica visitatio szerint állott: a templom részére a sz. kereszt feltalálása és felmagasztaltatása előnapján és ünnepén szabad italmérési jogból, továbbá a persely-, és a vásárosok által fizetett helypénzből. A lelkésznek birtokát a templom körüli rét képezte. A primás ezenfelül Péliföld területét a nyergesujfalusi plébánia joghatósága alól is felszabadította.²

¹ 1762. aug. 22. u. o. N. 247.

² Primási levéltár. Can. Visit. Fasc. XXXIX. lib. 178.

Valamint azelőtt a Segedelemvölgyben, ugy most Péliföldön a nép a nazarénusokat rövid idő alatt igen megszerette, s seregesen tódult hozzájuk, különösen a gyóntatószékbe, úgy hogy Varela alapító már ugyanazon évi július 4-én kénytelen volt Ignác atyát Bécsből társai segítségére hozni s számára az érsektől gyóntatási engedélyt kérni, a mit az érsek örömmel teljesített is.

A szerzetesek száma mindinkább növekedett, s a laikus fraterok a theológiában annyira előhaladtak, hogy már 1764-ben jan. 19-én Guiroga házfő arra kérte Barkóczyt, hogy néhányat közülök ordináltasson.¹ A primás ennek következtében még ugyanazon hó 28-án kiadta a rendeletet Zbisko József püspök és általános helynöknek, hogy a nazarénus szerzetes növendékeket, mihelyt Turány Márton esztergomi kanonok és Klastromy András, esztergomi esperesplébános által megvizsgáltatván, arra érdemeseknek találtnak, szentelje fel.² A vizsgálatot febr. 13-án megejtették, és 16-án a három felszentelendő Guiroga házfővel együtt Pestre mentek Zbisko püspökhöz, a ki őket az irgalmasok kápolnájában 18-, 19-, 22- és 25-én ordinálta. Valának pedig ezek: Cemerinus Sebestyén olasz, Hernandez Domonkos spanyol és Miller Venczel morva származásuak. Hernandezt az alapító rögtön Egerbe küldte. Sebestyén első sz. miséjét a pesti ferenczrendieknél, a kiknél szállva voltak, Venczel pedig Péliföldön tartotta, a hová daczára a nagy hónap, ez alkalommal igen számos hívő sereglett össze.³

A primás időközben a péliföldi templomot kijavíttatta, új orgonával ellátta, s új szeretházat építtetett. Később pedig Guiroga kérelmére a Péliföldre

¹ A theologia tanulása végett Péliföldre maga Barkóczy is egy remetét küldött, kiről a házfő igen dicsérőleg emlékezik meg.

² Prim. levélt. Intr. Nr. 1481. 248.

³ L. Guiroga levelét 1764. márcz. 5. Nr. 1481. 246.

sereglő búcsús nép számára korcsmaházat is emeltett. Ekkor 4 felszentelt atya és 5 növendék volt a kolostorban. Az előbbieket minden vasár- és ünnepnapon prédikáltak, s délutánonként katechesist tartottak három nyelven, melyekre a gyermekek a közel falvakból tömegesen eljártak.¹

Ellátásukról itt javarészt az érsek gondoskodott. Ez év jan. 24-én ugyanis Guiroga köszönő levelet intézett hozzá azon élelmi czikkekért, melyeket nekik az érsek küldetett, s más leveleiben is többször megemlékezik Barkóczy jótékonyágáról. A jelzett levélben olvassuk azt is, hogy az egyik spanyol származású növendék Lamas Gábor, a ki theologiae doctor volt, jan. 20-án meghalt.

Ez az utolsó adat, melyet a nazarénusokra vonatkozólag találhattunk. Szerzetük pápai jóváhagyását megnyerniök mindeddig nem sikerült, és maga az alapító, Varela-Losada sem élte meg azt, mert már 1769. május 22-én Ferrarában meghalt. Sőt maga a szerzet is Magyarországon, még mielőtt pápailag jóváhagyatott volna, megszűnt. Az 1765-iki törvényekben ugyanis a szerzetesek ügye szabályoztatván, két évvel később a nazarénusok, mivel approbálva még amugy sem voltak, teljesen eltöröltettek, s szabad választásukra bízott, hogy vagy a világba, vagy más szerzetbe léphetnek; áldozópapjaik lelkészkedhetnek, ha pedig a magányban maradnak, ujonczokat többé fel nem fogadhatnak.²

E királyi rendelkezésnek következménye az lett, hogy időközben a nazarénusok főpártfogója, Barkóczy primás is elhalálozván, a széküresedés ideje alatt a péliföldi templom és kolostor vagyonának kezelését a szerzetesektől az egyházi hatóság vette át, maga

¹ Lásd Guirogának 1764. július 20. és szept. 17-iki levelét a primási levéltárban. Intr. N. 1481.

² Lányi-Knauz Magy. Egyháztört. II. 310. l.

az egyház pedig a bajóthi plébánia joghatósága alá helyzetetett.¹ A szerzetesek egy része azonban ott maradt és szerzetesi ruhájukat sem vetették le. Erre mutat azon tény, hogy midőn II. Józsefnek 1782. jan. 26-iki rendelete, melylyel minden remeteszerzetet eltörült, megjelent, s a magyar helytartótanács azt febr. 25-én az ország primásával Batthyány bíborossal azon megjegyzéssel közölte, hogy a rendelet vételétől számított négy hét alatt minden remete szerzetesi ruháját végleg leveesse, s azon esetben, ha ünnepélyes fogadalmat tettek, tanácsért lelkiatyáikhoz forduljanak, csupán a kik kántortanítói, vagy sekrestyési tisztet viseltek, maradhassanak meg helyeiken éltek fogytáig, az áldozópapok pedig az egyházmegyékben alkalmaztassanak²: Péliföldön nazarénusok még mindig léteztek, igaz, hogy csak ketten, egy felszentelt pap, ki a templomot gondozta és egy laikus fráter, ki az előbbinek mindenben segítségére volt. Minden tekintetben szerzetük szabályai szerint éltek és szerzetesruhát is viseltek. Esztergom vármegye ennek következtében ugyanaz év márcz. 13-án tartott gyűléséből azon kérdéssel fordult a primáshoz, vajjon a két szerzetes, ki Sz.-Kereszten tartózkodik, remetének és így a királyi rendelet alá esőnek tekintendő-e?³ Mire Luzénszky László báró, vikárius odanyilatkozott, hogy legjobb lesz, ha a két nazarénus a szerzetesi ruhát leveti, s a templom őrizetére tovább is ott maradhat, és pedig a páter, a ki eddig is a péntekenkint odaözönlő népet gyóntatta ily minőségben, a laikus frater pedig sekrestyés és szolgatendőket végezhet.⁴ Batthyány primás így is cselekedett. A megye közönségéhez

¹ Bajóth azelőtt szintén Nyerges-Ujfalu leányegyháza volt, s csak 1771-ben alakítottatott át külön plébániává.

² Primási levéltár. Acta Card. Batthyány P. E. N. 178/27.

³ U. o. N. 178/34.

⁴ U. o. N. 178/36.

intézett levelében kinyilvánítja, hogy a sz.-keresztii remetelakot a magáénak tekinti, s nem a közönséges remetelakok osztályába sorozza, „ne autem — folytatja — et in illa (solitudine) intentioni et institutioni regiae contraveniatur, commisi vicario generali Baroni Luzenszky et Praefecto meo, ut cum D. Vicecomite eam ineant rationem, qua solitudo haec mea usibus meis reservata ita instruat, ut nihil sit, quod altissimis jussis adversum reperiatur.“¹

A két szerzetes tényleg ott is maradt: Veisskirchner Lőrincz atya és a másik laikus frater, kinek neve feljegyezve nincsen. Az előbbi saecularisáltattott, azonban ünnepélyes fogadalmaktól fel nem mentettek.²

Csak 1784-ben, tehát mikor a szerzet hazánkban létezni megszűnt, nyerte meg VI. Pius pápától az approbatiót. Erről értesíti Batthyány primást Tápics Antal, a rend vicarius generalisa 1784. aug. 14-én kelt levelében, melyhez az approbáló bulla mását is mellékelte. E szerint a pápa a nazarénusok részére két Brevét állíttatott ki, az elsőben a Congregatiót approbálta, a másokban pedig ugyanazt valódi szerzetesrenddé emelte. „Siquidem — ugymond a pápa — cum nos hodie per alias nostras in simili forma Brevis expeditas literas, Regulas et Constitutiones dilectorum filiorum fratrum Poenitentiae nuncup. approbaverimus, ac confirmaverimus, iidem Fratres, Nobis insuper exponi fecerunt, quod cum ipsi in Religiosa eorum Congregatione singula, quae veros et formales decent Regulares tum respectu habitus, tum caeterorum operum, ad quae juxta praedictas Constitutiones tenentur, adimpleant, eandem Congregationem in veram, et formalem Religionem, in qua non vota simplicia, sed expressa et so-

¹ U. o. N. 178/25.

² Can. Visitatio id. h.

lemnia, sicut in quatuor Mendicantium Ordinibus, caeterisque approbatis Religionibus in posterum ab omnibus perpetuo profiteantur, ita ut in posterum dictae Congregationi Religionis, et Ordinis, ipsis vero fratribus illud Religiosi, et Regularis nomen respective conveniat, et Religio hujusmodi quoad Personas, et Inservientes quoscumque a jurisdictione Ordinarii sub praedictis Constitutionibus, ut praefertur, auctoritate nostra Apostolica confirmatis exempta intelligatur, et esse debeat, per Nos erigi, et approbari, ac confirmari; Gratias, et privilegia spiritualia, quae alias Fratibus Ordinis S. Francisci per Romanos Pontifices Praedecessores Nostros fuerunt concessa, ipsis per Nos communicari summopere desiderent; Nos eorumdem Exponentium votis hac in re, quantum cum Domino possumus, favorabiliter annuere volentes. et eorum singulares personas a quibusvis excommunicationis, suspensionis, et interdicti, aliisque Ecclesiasticis sententiis, censuris, et poenis a jure, vel ab homine quavis occasione vel causa latis, si quibus quomodolibet innodatae existunt, ad effectum praesentium dumtaxat consequendum harum serie absolventes, et absolutas fore censentes, supplicationibus eorum nomine Nobis super hoc humiliter porrectis inclinati, praedictam Congregationem fratrum de Poenitentia nuncup. in veram Religionem cum votis solemnibus ex integro etiam ab iis, qui hactenus vota hujusmodi in eadem Congregatione emiserunt, emittendis, ita tamen ut nova vota emitentes prius de inefficacia praecedentium votorum ad constituendum eos veros Religiosos certioerentur, auctoritate Apostolica tenore praesentium perpetuo erigimus, et instituimus; Gratias, et privilegia spiritualia alias, ut praefertur, per Romanos Pontifices Praedecessores nostros Fratibus Ordinis S. Francisci quomodolibet concessa etiam specifica, et individua mentione digna, et quibus memoratus Ordo S. Fran-

cisci de praesenti utuntur, fruntur, potiuntur, et gaudent, ac uti, frui, potiri, et gaudere possunt, vel poterunt in futurum, ad praedictam Congregationem, seu Ordinem fratrum de Poenitentia nuncup., et singulas illorum Conventus Domos, Loca Regularia, illorumque Superiores, Guardianos, Praelatos, ac quascumque Regulares Personas auctoritate Apostolica tenore praesentium extendimus, illaque eis communicamus, concedimus, et indulgemus etc. Datum Romae apud S. Petrum sub Annulo Piscatoris die XXI. Maii MDCCLXXXIV. Pontificatus Nostri Anno Decimo.⁴¹

Hogy meddig állott fenn a szerzet még ezután a külföldön? nem tudjuk. Valószínűleg a francia forradalom s az utána beállott állapotok szüntették meg végleg Spanyol- és Olaszországban.

AZ ISTEN ESZMÉJE a nemkeresztény népeknél.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Folytatás.)

Assyr-Babylonia. A legrégibb időben itt csak helyi istenek voltak. Diodor szerint tizenkettő (állatkör), kik többféle alakban egy és ugyanazon typust tüntetik fel. A 12 isten felett azonban egy főisten uralkodik, kinek neve miként láttuk, az assyroknál Assur (igaz, jó = summum bonum), a babyloniaknál pedig Ilu (mindenható) volt, s ez világos jele annak, hogy e népek valaha monotheisták voltak; mert jól mondja «Mizraim és Assur» szerzője: «ha azt találjuk, hogy valamely nép a főistenséget *κατ'ἐξοχήν* Isten-

⁴¹ Primási levéltár. A. N. Intranea. 1242.

nek nevezi, az annak jele, hogy e nép eredetileg monotheista volt.»¹ Az Assur és Ilu pedig kétségkívül az egy Isten kétféle elnevezése, ezenkívül Ilu éppen úgy, mint a héber El (il = ul) annyit jelent mint erős, hatalmas (el-ből van képezve az elohim, mely úgy miként Jehovah az ó-szövetségben az Istent jelenti.)²

Az *akkadok*, kik szintén Chaldea őslakói és Sir Henry Rawlinson szerint chamiták voltak, s eredetileg Senaarban laktak s a tudomány- és művészetek haladásának hatalmas előmozdítói voltak, akik az ékirás feltalálóiak tartatnak: mielőtt az assyr-babyloniak által meghódítottak volna, csak a jó és gonosz szellemekről birtak fogalommal; de ezek felett trónol maga az istenség (Dingir, Dummer, Ana), tehát itt is tagadhatatlan a monotheismus nyoma. A jó és gonosz szellemeket a csillagzatok s azok befolyásával azonosíták, midőn azonban a semi eredetű assyr-babylonok uralma alá kerültek, a csillagtisztelettel még csak kevésbé elferdített monotheismus fejlődött ki, mely 1500. Kr. e. államvallássá lett. E szerint az istenek hierarchiát képeztek; felettök állott a főisten s közte s az emberek között a kapcsot az «istenek» képezték.

De térjünk vissza a babyloni istenségekhez: Első helyen áll az Anu, Bél (Baal) és Hea-ból³ álló háromság. Egy más háromság: Samas (nap) Sin (hold) és Raman (lég). Ezek után következtek az istenített planeták: Ninib vagy Adar (Saturnus), Marduch (Jupiter) a szentírásban Merodach (Jer. 50, 2.) Nergal (Mars), Nabu vagy Nebo (Mercur) és Itsar vagy Ástarte (Venus). Ezek eredetileg egyes városok istenei, névszellemei voltak, így Anut, Uruch vagy Erechben, és Annamelech név alatt Sepharvaimban; Bélt Nipurban, Heat Erituban tisztelték. Samas tisztelete Sarsaból, Siné Urból, Adaré Nipurból, Merodaché Bábelből, Nergalé Kuthából származik. Nem csalódunk, ha e különböző nevek

¹ Dr. Giesswein: Mizraim és Assur I. 94.

² Wetzer und Welte Kirchenlexicon, 1885. 4. k. 426. l.

³ A legfőbb ismeret istennője, jelvénye a kigyó.

alatt az egy Istenre gondolunk, mert miután e különböző hajdan független városok állami kötelékbe léptek, az állam adoptálta az összes városok különféle néven nevezett isteneit, azokat rendszerbe szedte s így keletkezett a mythológia,¹ s így minden város egy Istenéből keletkezett annyi isten, ahány volt a város. Azonban mindannak daczára az egyes városok nem tisztelték egyformán az összes isteneket, mindegyik a sajátját különös tiszteletben részesíté. Így olvassuk a sz. írásban, hogy Izrael tiz törzsének a fogságba való hurczoltatása után is a babyloni férfiak hajlékot (szokobotbenetot)² csináltak lányok számára, kik Venus szolgálatában álltak; a kutai férfiak Nergalt,³ az ematiak Azimát,⁴ a szefarvaimiak pedig megégették tüzzel fiaikat Szefarvaim isteneiknek: Adramelek és Anameleknek.⁵

A legfőbb babyloni istenség emberi alakban ábrázoltatik. Fején szarvakkal ellátott tiara látható (az erő kifejezése), melyet sugarak és lángok vesznek körül, egyik kar-

¹ A Mythológiában Bil vagy Baal mindenkor mint primitív legfőbb isten áll előttünk (Jos. 46, 1. — Jer. 50, 2, 51, 44.) Az emlékek szerint ziruabu ili = az összes istenek atyja; nur ili = az istenek világossága, bann = a teremő alkotó; Sar gimir = a mindenség fejedelme. Schrader. Die Keilinschriften und das alte Test. 80 l. L. Vigouroux Im. III. 223.

² Succoth-benoch. Lenormant szerint, a Sakeusoknak, Zarpanit, a nemzet istennője tiszteletére rendelt ünnepök volt. Ehhez fűződött a gyalázatos Mylitta-cultus. Berosus szerint ez ünnep lényeges része, a rabszolgáknak pillanatnyi uralma volt uraik felett — ő a prostitutióról hallgat. L. Lenormant «Manuel» II. k. 249. és Commentaire de Bérose 167—174. ll.

³ Nergal a kutaiak helyi istene volt.

⁴ Ki és mi volt Azima, bizonytalan. A talmudisták szerint alakja szakáltalan vagy rövid szakálu bak volt.

⁵ Adramelek megfelel az az assyr Adarmalik és Anamelek Anumalíknak. Adar és Anumint az istenek neve gyakran előfordul az ékíratokban. Adar, ki később Saturnus bolygóvá lett, eredetileg a nap-isten volt. Anu pedig az assyrok nagy istene vala. A feliratok szerint: «az istenek atyja, az alvilág istene, a sötétség ura, a rejlett kincsek ura.» Sir Henry Rawlinson ellenben azt állítja, hogy Adramelek = a nap hatalma férfi alakban. Anumelek pedig ugyanaz női alakban. A nap-isten (Samas) különösen Sipparában a napvárosában tiszteltetett, melynek lakosai gyermekeiket annak tiszteletére elégették. L. Vigouroux Ibach. I. m. IV. 144—152. ll. — IV. Kir. 17, 30—31.

ját felemeli, a másikban ijjat tart.¹ Ezechiél látományaiban is ilyennek festi Jehovát.

A mi pedig a babyloniak csillagimádását illeti, úgy vélem, hogy ez az emberiség első eltérése az igaz ösvényről. Elvesztvén az igaz Isten ismeretét, a keleten oly bűvös fénynyel ragyogó csillagokhoz fordultak. A csillag-isteneken kívül istenített hőseik is voltak p. Nemrod. A köznép magát az anyagot, a papság az azt éltető szellemet isteníté.

A csillagászati eszmékkal pedig egy, keleten nagyon is elterjedt cosmogoniai fogalmat is kapcsoltak össze. Ott ugyanis a teremtő erőt egy him és egy nő, egy termékenyítő és egy termékenyített okfőre oszták; így a napot és holdat Bél és Milyttában személyesíték. Nevezetes továbbá az is, hogy a Bél-Adad kíséretében levő egész sereg Belim — himnö. Harmincz alsóbbrendű csillag, mint az isten tanácsa szerepelt *Βουλαιους Θεους*, ezek fele része a föld alatti, másik fele a földön levő helyekre ügyelt. Valószínűleg az elemeket is, a Tigris az Euphratest is isteni tiszteletben részesíték. Végre bizonyos védszellemekekben is hittek, melyeket galamb, hal, sárkány-alakban és szörnytestű gonosz szellemekkel tusában képzeltek magoknak.²

Tagadhatlan, hogy a felszaporodott istenségek száma a világ legrégebb kulturnépeinél szomorú látványt nyújt; de kézzel foghatólag bizonyítja, hogy hová jut az emberi ész, ha egyszer letér az igaz utról, — az első ballépés megszámlálhatlanok lánczolatának első szemét képezi. Az előadottak azonban azt is bizonyítják, hogy az assyr-chald-babyloni népek ősvallása a monotheismus volt s ezt nemcsak a mindenkor előforduló főistenségek létéből következtethetjük, de irott okmányaik is ezt bizonyítják. Álljon itt néhány.

Számos ékirattal borított agyag-lap került felszínre az újabb időben és miután az ékirat kulcsára rájöttek, az eredmény bámulatos s egyszersmind örvendetes. Így a főisten-ség dicséretét zengi ama kétnyelvű akkad-assyr hymnus-

¹ Vigouroux i. m.

² Cantu. I. m. I. 400.

gyűjtemény, mely jelenleg a British-muzeumban őriztetik. E himnuszok némely része az egy igaz Isten alakját állítja eléünk s abból láthatjuk, hogy Ur város istene — Uruki vagy Sin — eredetileg az igaz Isten volt. A többi között olvassuk: «Uralkodó, az istenek fejedelme vagy ura, ki az égben és földön *egyedül* fölséges... Irgalmas és kegyelmes Atya, a kinek keze fentartja az egész emberiség életét... Atya, a mindenség létrehozója, az élő lények világossága, Ur, ki törvényt szab az égnek és a földnek, kinek parancsát senki sem dönti meg. Ki az esőt és villámokat kezében tartod, minden élő lénynek védelmezője, egy isten sem ismerte meg tökéletességedet. Az égben ki fölséges? *Te egyedül* te vagy fölséges... A földön ki fölséges? *Te, egyedül* te vagy fölséges... Uram, az égben van a te uralmad és a földön birodalmad, az istenek, a te testvéreid között *nincs hasonmásod*. Királyok királya, *ki fölött nincs bíró, kinek istenségéhez egy isten sem hasonlít*.

E himnusokat először I. Sargon Agade királya gyűjtötte össze és parancsára tudósai azokat assyr nyelvre fordították. Később I. Sargon (Samaria hódítója) s különösen Assurbanipal assyr királyok könyvtáraik számára lemásoltatták s így maradtak fenn számunkra.¹

E magasztos himnusokból látható, hogy azok szerzői az akkadok, akkor is bírnak az igaz Isten fogalmával, midőn a polytheismusnak hódoltak.

Assurnazirhaab (882. K. e.) palotájának feliratában pedig a következőket olvassuk: «Assur, a nagy ur, Assyria istene, az összes királyi koronák ura.» Egy Sinkarahnál talált henger a következő felirattal van ellátva: «Nabuchodonozor, Babylon királya, a jámbor és istenfélő király, az *Urak Urának* (Merodach) tisztelője, a pyramis és torony helyreállítója, Nebopalassar, babyloni király fia (tudtul adja): Midőn Merodach, a nagy ur, az *istenek dicső feje*, ez országot és népet hatalmam alá hajtá, a tarasi templom, ez a larsai nap-templom (Sin-Karah) a nagy kortól romba dőlt;

¹ Lenormant, Magie 413, 1. idézve Dr. Giesswein I. m. I. 120. 1.

a boltozat beszakadt s romokban hevert, képei felismerhetetlenek voltak. Uralkodásom alatt később Merodach, a nagy ur, földrengés által ugyanezen templomot megrendíté, mire az, mind a négy világtáj felé eső részein összedőlt; a bensejében felhalmozott törmelék, a kép feltalálása végett át meg átkutatattatott; ekkor ő nekem Nabuchodonozor, Babylon királyának, az ő első imádójának a templom helyreállítását célzó komoly utasításokat adott. A felső sik téren homokot terítetttem szét, rá lapos téglákat rakattam; azután felépítém a tarai templomot, mint jeles templomot, az én Uram, a napisten lakását, a napistennek, ki Tarában lakik, mely Larsában fekszik. Oh nap! te nagy Ur! ha tarai templomodba, a te isteni lakásodba örvendve s vigan bevonulandasz, kezeim ájtatos művét tekintsd meglelégedéssel! s ajkaid hosszú életet, uralmat, hosszú uralkodást biztosítsanak nekem, és vajha a jótettek könyvébe feljegyeztetnék, hogy nem kimélvén költséget én építettem a tarai templom kapuit, termeit s egyéb részeit.»

Más babyloni ékirat ismét így kezdődik: «A nap istennek, a nagy urnak, ki Bit-Parrában Sippara városában lakik.» E város pedig a babyloni hagyomány szerint már az özönviz előtt is állott.¹ — —

A phöniciaiak (a görögök az ott bőven termő datolyákról nevezték őket phönikes, phönök vagy púnoknak) az assyr perzsa és egyiptomi vallásból számos fogalmat vettek át. Ezekkel együtt ők is a napot (Baal), holdat (Astaroth) és a jótékony természeti erőket részesítették tiszteletben. «El» a termékenyítő ős-erő, Bél vagy Baal, az assyr-chald napisten, az egyiptomi Osiris.

A népvallás merő Baalokat s a csillagokkal viszonyban álló más istenségeket képzelt. Baalnak (Saturnus) két szeme volt homlokán, kettő nyakán, kettő lezárva, kettő nyitva; hátán négy szárnya volt, kettő kiterjesztve, kettő a testhez simul, fején is kettő. Azt híresztelték felőle, hogy a közjóért saját fiát is feláldozta s ez oknál fogva a gyer-

¹ Kaulen. Assyrien und Babylonien 98. 138. II.

mekek feláldozásával tisztelték őt. (Eusebius. Praep. Evang.)

A legrégebb népek egyikénél sem találjuk az emberáldozatokat — a phönök erről híresek. Moloch (király) a rombolás rettentő istene is emberáldozatokat kívánt, miről a nép vérengző kegyetlen voltára lehet következtetni; különben ez nem saját találmányok, a kananitáknál tanulták. E bálvány emberi alakkal, bikafejjel birt, melyet korona diszített, — karjait előre nyujtá. Érczből vagy agyagból készítették, üres gyomrába tüzet raktak s izzó karjaiban gyermekeket égettek el. A jelenlevő szülőknek nem volt szabad sirniok. E kegyetlenségtől undorral fordul el minden nemesebb érzésű kebel; mert ez egyike az emberiség szégyenfoltjainak, legborzasztóbb tévedéseinek, — habár annak alapja a büntudat s a kiengesztelődés utáni vágyódás volt is.

A phönöknél Dagon a víz-isten is könnyen tett szert népszerűsége, ők voltak ugyanis az ó-világban a tengeri kereskedelem úgy szólván kizárólagos közvetítői.

Nőisteneik is voltak: Astarta (Baltis? Mylitta, Venus) Byblasban tiszteltetett, fajtalan s oltára vérről mocskolt. Ő a rettenetes Moloch neje vala. A Karthagót alapító Didóról azt hitték, hogy annak földi megjelenése, később a monda csakugyan istennővé is tette őt.

A Baal-kultuszban az egy Istenben való őshit nyilvánul; a számtalan Baal ugyanis nem egyéb mint az egy Baal szétforgácsolása; a nép azokat egymástól különböző lényeknek tartá. E szétforgácsolás alapja pedig nem annyira bölcseleti, mint inkább földrajzi és politikai. A Tyrus, Sidon, Tarsusban imádott Baal, Baal-tsour, Baal-Sidon, Baaltarsnak neveztetett s itt nem nehéz felismerni az eredeti egy Baalt. Bizonyos felirat is bizonyítja, hogy Melkart a tyrusiak istene, nem más mint a főváros Baalja. «Melkart — Tyrus Baaljának,» e szavakkal kezdődik a dedicatio két, Malta szigeten felfedezett fogadalmi gyertyatartón. Ez a legfőbb isten, mint helyi isten tekintve, a város védője, mit az etymologia is bizonyít: *Melkart*, mi csak rövidítése en-

nek: *melek kareat* = a város királya. De még a nő-istenek is az egység mellett bizonyítanak. A Karthagóban talált felirat szerint Tanit, *Ten-Baal*-nak hivatik, mi annyit jelent mint Baal kijelentése. Tanit tehát lényegesen nem különbözik Baaltól; második isteni személy ez, mely még is annyira különbözik az elsőtől, hogy avval házasságra léphet; de azért nem egyéb az, mint az istenség külső nyilvánulása. Astarte, Sidon istennője sem más mint az isteni név személyesítése — az Isten nevét külön lénynek tartván lett belőle egy különálló isten — úgy miként az Isten arczából is. Nyomról-nyomra követhetjük tehát itt is a polytheismus fejlődését s a mythosok keletkezését.¹ S így Schröderrel elmondhatjuk, hogy a phöniciék polytheismusa, nem egyéb mint zavaros monotheismus.»² — —

Most már egyidőre hagyjuk el a polytheismus és bálványozásba merült népeket, s keressük fel azon ősnépet, mely a világ polytheismusa közepette is fennen lobogtatá a monotheismus zászlaját. — E nép Ábrahám ivadéka: *a zsidó nép*. Az ó-kori népek között ez az egyetlen, mely az egy Istenben való őshitét számos viszontagság közepette sem veszté el. A racionalisták ugyan erőnek erejével azt szeretnék bizonyítani, hogy a zsidók ősvallása a polytheismus volt s csakis a Kr. u. 8. században hirdették volna a próféták a monotheismust. Állításuk bizonyítása végett a szent-irásból idézik Tharét, Ábrahám atyját, ki Jozue 24. 2. szerint idegen isteneknek szolgált; továbbá Rachel, ki atyja Nachor bálványait ellopta (Móz. I. 31, 19.), idézik még Jákobot is, ki (Móz. I. 35, 2.) házinépe bálványait — az idegen isteneket, Sichem mellett egy tölgyfa tövénél ásta volt el.

Ez idézetek azonban éppenséggel nem bizonyítanak a racionalisták állítása mellett; mert abból hogy Thare, Ábrahám atyja bálványimádó volt, nem következik, hogy Ábrahám és ivadéka is az volt, sőt ellenkezőleg a Jozueból idézett hely, miután Ábrahám őseit, utódaival szembesíti s azo-

¹ Vigouroux Ibach. I. m. III. 21—23. ll.

² Schröder. Die phönizische Sprache 10—12. ll.

kat bálványimádóknak mondja, indirecte elismeri, hogy ezek vagyis az utódok egy Istent imádtak, azt az Istent, ki Ábrahámot azon szándékkal vezette ki Chaldeából ősei földről, hogy benne és utódaiban fenntartsa a monotheismust. Hogy pedig Nachor, Rachel atyja, Jákob apósa polytheista volt, szintén nem szolgálhat érviül Ábrahám ivadékai polytheismusa mellett; Nachor lehetett bálványimádó; de ebből nem következik, hogy Jákob is az volt. Az utolsó idézet pedig éppen azt bizonyítja, hogy nem volt. «Hányjátok el — mondá — a nálatok levő idegen isteneket.»

Midőn pedig az idézetekből levont következtetést tagadjuk — egyszersem elismerjük, hogy a zsidónép időnkint, azon népek isteneinek is hódolt, melyekkel érintkezett; a chaldaeusok, phöniciek, philisteusok, syrok, sabeusok isteneit: Menit, Kiount, Gadort, az aranyborjut, Baalt, Beelphegort, Astartét, Molochot stb. még Zeust (Jupiter) is isteni tiszteletben részesíté; de ez sem törvényes, sem nemzeti cultus nem volt. Sőt még általánosan sem volt köztök elterjedve — ez hűtlenség, pártütés, a sz. írás szavai szerint «házasságtörés» volt. A nemzet legszomorubb napjaiban az istentelen Achab alatt, midőn az egész nép bálványimádásba merült, találkozott hétezer zsidó, ki nem hajtott térdet Baal előtt. A zsidók tehát gyakran vetemedtek bálványimádásra s azzal csakis a babyloni fogságból való visszatérés után hagytak fel végképen; de azért nem lehet azt állítani, hogy ősvallásuk a polytheismus lett volna — az «idegen isteneket» szenvedélyök, állhatatlanságuk fogadtatta el velök, s ezeket az egy igaz Isten Jehova vagy Jahve mellett is imádták; de e hamis istenek, nem voltak Israel istene: ez az élő egyetlen Isten volt.

«Jehova az Isten, kivüle nincs más» ez eszme aranyfonalként húzódik végig Mózes könyveiben s a Sina hegyen, a zsidók vallása bölcsőjénél hangzott már e szózat: «Én vagyok a te Urad, Istened; idegen isteneid ne legyenek én előtttem (mellettem, kívülem) s a hamis istenek: elohim, aherim, elilim, habelim = hiú, haszontalan, signasim = gyalázatos dolgoknak, gilloulim = büznek neveztetnek.

Habár tehát a zsidónép gyakrabban önhomlokára süté a polytheismus bélyegét: ősatyái: Ábrahám, Izsák, Jákob; vezérei: Mózes, Jozue; jeles királyai: Dávid, prófétái szóval kiváló férfiai a monotheismus határozott hivei.

A racionalisták továbbá Isten különféle neveiből is érvet kovácsolnak a zsidók polytheismusa bizonyítása céljából. Az Isten a sz. iratokban: El, Elohim, Jehova, Adonai, Schaddai, Elion név alatt fordul elő.

Ezen érv azonban csak akkor nyomna valamit a latban, ha bebizonyítanák azt is, hogy e nevek különböző személyek nevei voltak. Erre nem képesek, mert a zsidók az egy láthatatlan Istent értették a különféle nevezetek alatt. Mi is az Istent, Urnak, Mindenhatónak, Teremtőnek, Magasságbelinek stb. hívjuk, és ha már most évezredek mulva ebből valaki azt következtetné, hogy a polytheismus hivei valánk, alapos volna-e következtetése? nem egy csapáson járna-e ez is a mai racionalistákkal?

Tudjuk, hogy a polytheismus hivei, minden egyes istenségnek külön-külön templomot építettek s azokat külön-külön ritussal is tisztelték; mutassák meg tehát nekünk hol volt El temploma, hol volt Elohim-é, és hol volt Jehová-é és mutassák ki a különféle ritusokat is. A zsidóknak miként a pusztában egyetlen sátoruk, egyetlen szentélyök, egyetlen oltáruk, ugy később is egyetlen templomuk, egyetlen pap-ságuk s így csak egy Istenök volt.

De hiába! itt is bebizonyul, hogy a tévely makacssággal szövetkezik. «Elohim — mondják — többszám; ergo a zsidóknak több istenök volt!» Igazuk van abban, hogy Elohim, eloha többese; de ebből nem következik, hogy több Eloha jelölésére szolgált. Elohim eredetileg oly többes volt, melynek nincs egyes száma. De mi az oka ennek? Ezt annyi ezredév után bajos megfejteni. A tudósok nagyobb-része azon nézetet vallja, hogy a többes végzet annak kifejezéseül szolgál, hogy Isten magában bírja az összes tökéletességeket. Különböen ily különlegességek, más nyelvekben is találhatóak: «Nôtre père, qui Vous *êtes* aux cieux»; vagy a németben du helyett *ihr*; de ebből korántsem következik,

hogy a mennyekben több isten van, vagy hogy a megszólított, több személy. Hogy pedig a zsidók a többes végzésű Elohim alatt is csak egy személyt értettek, bizonyítja a vele construált ige vagy névhatározó egyes száma. A sz. írásban mintegy kétezerszer fordul elő Elohim, egyes számu ige vagy névhatározóval; ellenben midőn a hamis istenek jelölésére szolgál (mintegy ötszázszor) az ige mindig többesben áll.

Igen — folytatják — az igaz, csakhogy újabb, a fogás után való időből való írók, elkerülni óhajtván a polytheismus vádját, az igék többeseit, egyesszámra változtatták vagyis a régibb sz. könyveket meghamisították?

Nevetséges! Hát akkor mért nem változtatták át egy füst alatt az Elohim-ot is elohává. Hisz az egyik szót épp oly könnyű meghamisítani, mint a másikat. A kinek szándéka lett volna az elohimmal construált többes végzésű igéket, a polytheismus nyomának megsemmisítése céljából megváltoztatni, az bizonyára a többes végzésű Elohim-ot sem tűrte volna meg. Nem marad egyéb hátra, mint azt mondani, hogy az Elohimmal construált igék egyes száma, már eredetileg úgy volt írva, annak jeleül, hogy az Elohim alatt az *egy* Istent kell érteni.

Vége, hogy a próféták a Kr. e. 8. században a zsidók polytheismusából fejtették volna ki a monotheismust, az a mondottak után nem szorul czáfolatra, a zsidók a próféták megjelenése előtt is monotheisták voltak.¹

Szóval, minden rationalistikus okoskodás daczára is, a zsidónép, az ó-kor népei között az egyedüli, mely a monotheismust eredeti tisztaságában bírta és fenntartotta s így előkészíté az utat a kereszténység számára s nincs is valószínű irányu, az ó-korból származó könyvünk, mely az egy Istennek oly tiszta fogalmát tárná elénk, mint a zsidók sz. könyve: a biblia. E szerint az Isten egy, személyes, láthatatlan, az ég és föld, szóval a világ teremtője, fenntartója és kormányzója, kit az ég s az egek egei képtelenek befo-

¹ L. Vigouroux-Ibach, I. m. III. 25—69. ll.

gadni, ki önmagáról mondja: «én vagyok, a ki vagyok.» Ő az egyedüli ur és király, aki uralkodik örökké és mindenkoron.» «Változhatatlan, minden léleknek Ura, Istene, hív és minden hamisság nélkül igaz és tökéletes.» A «szívet nézi,» „rettenetes minden istenek felett s kivüle nincs más isten» — «kegyelmes és irgalmas, tüdő és sok könyörületü; végtelen — „magasabb ő az égnél, mélyebb a pokolnál» — «mértéke hosszabb a földnél és szélesebb a tengernél» — «mindent megtehet és semmi gondolat sem titok előtte» — mindentudó — «ki a sziveket és veséket vizsgálja.» Hatalmas «ki uralkodik a tenger hatalmasságán s hajjai dagályát lecsendesíti, ki mennybe helyezte az ő székét s uralmának minden alá van vetve.» Mindenütt jelen van. Igazságos. Őt ismerni «tökéletes igazság és kinek tudni igazságát és erejét a halhatatlanság gyökere.» Örök, neve «felséges,» ítéletei igazak; de egyszersmind emésztő tűz, boszuálló, rettenetes Isten, kinek keze elől lehetetlen elfutni; színe előtt az «ég s az egek egei, a tenger és az egész föld és mik azokban vannak reszketnek,» «hangja előtt megrendül a föld és a népek nem viselhetik el az ő fényességét.» A föld «lábai zsámolya.» «Nagy, határtalan magas és végtelen,» dicsőségét másnak nem adja, sem dicséretét bálványoknak.» Ő mondja magáról: «Én vagyok az Ur és nincs több; én kivülem nincs Isten.» «Én az Ur és nincs más.»¹

Ime ily magasztos fogalommal birtak Ábrahám utódai Istenről s habár a nép ezen hite nem is volt mindig oly szilárd, hogy képes lett volna ellenállni a bálványozás kísértéseinek — mire különben ők maguk adtak okot, Isten parancsa ellenére ki nem irtván, sőt megtürvén maguk között a bálványimádó kananeusokat s más népeket — az

¹ Kir. III. 8, 27. — Móz. II. 3, 14. — 15, 18. — Móz. IV. 23, 19. — Móz. V. 4, 24. — 32, 4. — Kir. I. 16, 7. — 17, 20. — Ezd. II. 9, 17. — Tób. II. 8, 9. — 42, 2. — Zsolt. 7, 10. — 76, 14, 15. — 88, 10; 102, 19. — 118, 137. — 138, 7-12. — 144, 17. — Bölcs. 12, 15. — 15, 3. — Jer. im. 5, 19. — Dán. 13, 42. — Izai. 6, 3. — Kron. I. 16, 25. — Bölcs. 16, 15. — Sir. 16, 18. — Jer. 10, 10. — Izai. 66, 1. — Bar. 3, 25. — Iz. 42, 8. — 45, 5-6.

Istenről való fogalmaik messze tulszárnyalják a chald-babyloni és egyiptomiak, e culturnépek Istenről való fogalmait s lehetetlen csak gondolni is, hogy magasztos, párját ritkító eszméiket e culturnépektől kölcsönözték volna; sőt inkább nemcsak a történelem fonalán, hanem még inkább a kinyilatkoztatás alapján azt kell vallanunk, hogy ellenkezőleg egyéb népek tőlük kölcsönözték az Isten magasztosabb fogalmát, habár az később homályba veszett s a polytheismusban szétfoszlott.

Ezenkívül a zsidók — az Isten választott népének tartván magukat, azon hitben éltek, hogy az Isten kiváltságos módon az ő istenök, ki kiváltképen az ő gondjokat viseli; a szó szoros értelmében az ő királyuk; e viszonyt Flavius József a theokratia szóval jelöli. Az Istent királyuknak, önmagukat alattvalóinak tekinték. Ő volt törvényhozó, bírójuk, övé volt a «jus belli et tributorum,» ki a papok s főleg a főpap által gyakorolta hatalmát rendesen, vagy rendkívüli módon jóslatok és válaszok által. E viszony azonban megszűnt, midőn a nép megvetvén Isten hatalmát, felkiáltott: «nincs királyunk, hanem császáruk.»¹ —

A *kananeusok* fő-istene: Baal = Ur, mester és valószínű, hogy ez az igaz Isten primitiv neve; Baalnak tulajdonittatik ugyaúis a legfőbb hatalom. Tisztelete terjesztői leginkább a phöniciék voltak.² Egy a Musée Louvre-ban levő régi gránit oszlopon Baal fejét sugarak veszik körül, a kezében hatalma jelvényét a villámokat tartja (Zeus). Baalból csakis akkor lett polytheistikus név, midőn a helyi isteneket is Baaloknak kezdték nevezni. «Miként ugyanis — mond Vigouroux — a chald és assyr polytheismus kezdete, az egy Isten különböző neveinek személyesítésében keresendő, úgy a kananeusok polytheismusa a Baal tulajdonságai személyesítése, vagy pedig a változatos helyi cultusok követ-

¹ Dankó. Hist. rev. div. I. 128. s kk. 11.

² Különösen Karthagóban, mit e nevek is bizonyítanak: Asdon-bal = Bál a segítő; Hanni-bal = Bál kegyelmezz. Baal — mond Movers — a syr-phönici népek legfőbb istene. Religion der Phönicier 169. l. Vigouroux. Hach. Im. III. 222. l.

keztében jött létre.» Így például mint a szerződések és frigyek előjárója Baal-Berithnek hivatott (berith = szövetség.) Az ammoniták Moloch (ettől melek = király) Milcom vagy Malcomnak nevezték. Mint a Palestinában nagy mérvben elterjedt legyek istene: Beel-Zebub, (zebub = légy.) Hermon hegyén, Baal-Hermon, Hazorban, Baal-hazor, Phegorban, Baal-phegornak hivatott.¹ Mint az ég ura — Baal-schamaim, (schamaim = ég, coeli) mint napisten Baal-Salah ki a sugarakat küldi, vagy Baal-haman, a lángoló-isten. Eltűnván később Baal eredeti egysége, ő lett a baalim-ok atyja és ekkor hab-baalnak nevezetett, mi annyit tesz, mint legfőbb ur. Cultusa a legrégebb időben bizonyos fák és kövekhez volt kötve, melyeket az istenség lakásának tartottak s Istenben, a természetnek elrejtett, az anyagot éltető erejét imádták; később azonban Baal napistenné lett, s habár cultusának főhelye Tyrus volt, Jozue idejében egész Kanaánban Baált imádták.

A számos Baalokon kívül, miként a chaldaeusok és egyptomiaknak, nő-isteneik is voltak s habár az istenséget azok módja szerint nem is oszták mindenkor két részre, hanem a fi- és nőnemet egy személyben egyesíték, mindazonáltal a kettő közötti különbség egy vagy más alakban mégis fennállott és a nő-isteneknek is hódoltak.

Astoreth, a görögök Astarte-ja, a rómaiak Venusa volt. Minden Baalnak volt egy Astorethja és így annyi az Astoreth, a hány a Baal s annak tisztelete a Baal-tisztelet kiegészítő részét képezte, és miként Baal az eget, úgy Astoreth a megtermékenyített földet személyesítette. Különbenben Astoreth a hold is volt — miként Baal a nap. Egyik fennmaradt szobrán fejét a hold-szarv ékesíti s innét származik Astoreth-Cornaim neve. Astoreth továbbá valószínűleg egy és ugyanazon istennő Ascherával, kinek szobra Kir. IV. 21, 7. szerint Jehova templomát is megszentelténité. Cultusa fajtalan volt. Képe különböző alakban számos régi

¹ Bir. 3, 3. — 9, 4. — Kir. IV. 1, 2. — II. 13, 23.

érmen látható; majd mint tenger-istennő hajóban áll, majd pánczél födi, majd ökörfejjel bir.¹

A görögök Astartéja a sz. írásban említett Astaroth — az Assyr Istar, Ninive és Arbellos istennőjének másolatja.²

Adonis cultusa, melyken a zsidónők is résztvettek, a tudósok véleménye szerint nem más, mint a Baal-cultus népies alakban. Különbösen is semi nyelven Adon ugyanegy értelmű Baallal = ur.³

Az *ammoniták* bálványa Moloch volt, vagyis Baal mint király, kinek, miként a phöniciék, gyermekeiket áldozták fel. Ezt tiltja Mózes III. 18, 21. «Magzatodból ne adj Moloch bálványnak áldozatul,» és III. 20, 2. halálbüntetés van szabva e parancs áthágóira.

A *moabiták* istene Kámosz,⁴ valószínűleg hasonlított az ammoniták Molochjához.

A *philisteusok* — kik Crétából származnak, főistenükül Dagont tisztelték s benne — miként a kananeusok Baalban — a nemzöderőt imádták. Alakja fél ember, fél hal, így tünteti fel őt nemcsak a sz. írás, hanem a chorsabadi emlékeken is ily alakja látható. Társnője Atergatis vagy Derketo, szintén fél nő, fél hal; a hal bizonyára a termékenységet jelenti.

A *japánok* eredeti vallása a monotheismus bélyegét viseli. E szerint van egy legfőbb lény, mely az egész mindenség felett áll és sokkal magaszosabb mintsem hogy imában megszóllíthatatnék; lakása az ég (tenka). Kivüle még több isten is van ugyan, ezek földi istenek, kik között ismét az első a legfőbb s ezt az összes felekezetek mai nap-ság is elismerik; neve: Tensis Dai Dsin. Az isteneken ki-

¹ P. de Layard Nachrichten der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen 1881. 15. sz. 396—400 ll.

² Vigouroux. J. m. III. 222. — 238.

³ Hadrián császár óta Betlehemben s egy barlangban, melyben a hagyomány szerint Jézus is tartózkodott, Venus (Astarte) kedvesét (Adonist) síratták. Sz. Jerom. ep. 58. ad Paulin. Ez ocsmányságnak Constantin vetett véget.

⁴ Kir. III. 11, 7. Móz. IV. 21, 29.

vül tisztelik a kami-kat, a szellemeket, a megholtak lelkeit. Habár állítólag bálványaik nincsenek, imádásuk tárgyai az égi testek; fehér nemzeti lobogójuk is a piros naptányért viseli; tisztelik az elemeket, a természeti erőket, melyeket régóta kamiknak tartanak.¹ A Tensis Dai Dsin (vagy Ten Sjo Daizin) tulajdonképen napistennő oly fenséges, hogy az imádkozó nem mer közvetlenül hozzá fordulni — közvetítőre van szüksége s ezek a kami-k, kik két osztályból állnak; a felsőbb osztályhoz tartoznak a született istenek, az alsóbbhoz az istenek sorába iktatott s boldogokká avatott emberek. Egyéb isteneik nevei: Sosano wo no Mikoto = holdisten; Mittu no kami = víz-isten; Inani = a rizs védistene; Yebis = tenger-isten; Hatschmian = hadisten stb.

Hét házi istenben is hisznek, és azt tartják, hogy ezek adhatnak az embernek földi javakat, ugymint: hosszú életet, gazdagságot, mindennapi kenyeret, meglelégedést, okosságot, dicsőséget és szerelmet. Ezek közül kiki választ magának egyet vagy többet és azokat tiszteletben tartja. A nép rendszeren csak a mindennapi kenyér s tán a gazdagság istenét hívja segítségül; a kereskedő ezeken kívül a meglelégedés és hosszú élet istenéhez is folyamodik. E négy szerencse-istennek is hivatik.

A mythologia igen egyszerű, gyermekded-naiv, s talán ennek tulajdonítható, hogy a munkás osztály gyermeki vig-sága és szellemi elevensége el nem veszett.

Különben ez istenek tisztelete — mond Oberländer — nem nevezhető tulajdonképeni bálványimádásnak. A japán jól tudja, hogy azok csakis az ő képzelme szülöttei s a legcsekélyebb lelkifurdalás nélkül nevetségessé teszi őket.²

A Mikádót, ki midőn méltóságát elfoglalja, kami-vá lesz, mint félistent tisztelik, — a világtól elzárkózva él és sz. nevét tilos kimondani. 1869 óta azonban a Mikádó a

¹ Hellwald «A föld és népei» II. 526. l.

² Oberländer fremde Völker. 5, 36. ll.

reformok terére lépett s népéhez intézett szózatában a haladást tette jelszavává.¹

Az eddig tárgyalt istentan a szinto vallás istentana. K. u. u. 522-től a buddhizmusnak s az ugynevezett szinto vagy Sziza bölcséleti tannak is vannak követői Japánban. Ez utóbbi gyenge utánczata Kon-futse tanának, és tiszta materialismus, mely a felsőbb körök és tudósok vallása.²

Tibetben, hol a Dalai Láma székhelye van, Istent majd Koncikocich = egy Isten, majd Koncioksum = három istennek nevezik. Valami olvasófélet is használnak s azt pörgetvén e szavakat ejtik ki: Om, Ha, Hum. Om = értelem, kar, hatalom; Hu = szó, ige; Hum = sziv vagy szeretet — és e három szó is Istent jelenti. Tibetben különben a brahma hit egy elkorcsosodott faja van elterjedve és habár a hinduk vallásától különbözik is, annak főbb elemei feltalálhatók benne.³

Koreában a köznép Lao-tse. a műveltebbek Kon-futse tanát követik. *A birmánoknál* a buddhizmusmal karöltve jár a természet-imádás, ősvallásukról megbízható adataim nincsenek, talán azonos volt a hindukéval.

Az *anamiták* a buddhizmus hívei, a fősulyt azonban a szellemek tiszteletére fektetik; ezeket két osztályba sorozzák. A jó szellemtől csak jót kérnek, — a rosszakat pedig csak azért imádják, hogy haragjuk kitörését magok akadályozzák. Minden helység saját védszelleme oltalma alá van helyezve. A szellemeket azonban nem azonosítják az Istennel, mert csak addig tisztelik, a mig vágyaiknak megfelelni látszanak, ellenkező esetben büntetést szabnak rájuk. Így például, ha a császár kedvező szelet kér hajói számára s a szél esetleg elmarad; ha szárazságban esőért imádkozik és az eső késik — a szellem trónusát a szegényfához kötötteti és megbotoztatja, sokszor megsemmisíti annak szellemi diplomáját és nyilvánosan megfosztja rangjától; ellenben ha a

¹ U. o. 40. l.

² Hellvald I. m. i. h.

³ Bornety. In. XVI. k. 222. l. lásd Bougaudnál I. m. III. 97. l.

kívánt eső beáll s a szél feltámad, császári rendelettel magasabb rangra emeli.¹

Sziamban, hol szintén a buddhizmus van elterjedve, a fehér elefánt különös isteni tiszteletben részesül. (Totemismus.) A monda szerint miként Zeus bika alakjában közlekedett Európához, — Buddha, Kopilawatti királynénak mint fehér elefánt jelent meg.

A fehér elefántnak saját civillistája van.

A ki egy fehér elefántot felfedez, nemesi rangra emeltetik s oly nagy területű földet kap, a meddig az elefánt ordítása elhallatszik s e föld adó- és robotmentes. Az elefánt bőrének vereses fényűnek, körmeinek feketéknek, farkának sértetlennek kell lennie. A fehér szemű, világosbarna elefántok, a követek és kormányzók rangjával birnak.

Amint híre jár, hogy egy fehér elefántra akadtak, — a mi üdvhozó eseménynek tartatik — az illető tartomány kormányzója parancsot kap, hogy az erdőn keresztül széles utat vágasson a Menam folyóhoz — ezen megy át az elefánt s állami hajón szállítják a fővárosba. Itt a hercegek térdenállva fogadják és szolgálnak körülötte, a népnek több napon át mutogatják. Az aranylánczokkal elborított elefánt mellett a király trónusa áll; a király legfényesebb ruhájában foglalja azt el. Nagy szerepet játszik a király fivére, ki mint az elefánt országos marsalja az ünnepeket rendezi. Az ormányos beiktattatván méltóságába, külön udvartartást nyer; midőn a szolgák jártatás végett kivezetik, napernyőkkel védik a nap heve ellen; udvari orvosa ébren őröködik egészsége felett. Egy sereg rabszolga folyton füvet kaszál számára s asztalán arany edényekben sütemények, banánok, czukorkák állnak rendelkezésére. Agyarait arany karikákkal, homlokát gyémántkoszorúval ékesítik.² Nemzeti zászlójuk piros és rajta a fehér elefánt képe.

Ceylon szigeten — melynek néhány lakói a singhaliak pár évvel ezelőtt Budapesten is láthatók valának — az ör-

¹ Oberländer I. m. 102. 1.

² Oberländer I. m. 108. 1.

dögök és gonosz szellemek tisztelete divott. Később a buddhizmus főfészkévé lett, az ördög-imádás azonban megmaradt, sőt mai nap is divatos. Buddhának eredeti tanai majdnem végképen elvesztek.¹ — —

Végezetül mielőtt nemünk bölcsőjétől bucsut vennénk, még az *arab*-okról kell megemlékeznünk. Náluk régente a sabaeusok csillagimádása divott, később az idegenekkel való érintkezés következtében Zoroaster, Mózes és az Ur Jézus tanainak némely töredékét fogadták el, így sajátították el az egy istenről szóló tant is, mely náluk állandóan meghonosodott.

Muhammed fő és alaptana: «egy az Isten és Muhammed az ő prófétája!» Tana a keresztény, zsidó és pogány vallás zagyvaléka. Van egy örök vallás, melyet Isten az emberekkel egymást követő kinyilatkoztatásokban, választottai és hírnökei, főleg hat prófétája: Ádám, Noé, Ábrahám, Mózes, Jézus Krisztus és Muhammed által hirdettetett ki. Muhammed az utolsó és legnagyobb próféta.

Vallási könyvük a Korán a valótlanágok, tudatlanság és ellenmondások és unalmas ismétlések vegyülete, daczára annak, hogy a 12. Sura szerint abban nincsenek hazug és költött elbeszélések.

A Korán szerint Isten egy, szellemi és végtelen lény. Az egy Isten fogalma teljesen kizárta a sokistenséget, eltiltá a képek, jelvények, fetisek használatát és az emberek tiszteletét. Ezen egy Isten ura az erkölcsi és anyagi világnak: mindenható, mindentudó és végtelenül jó. Minden ami történik, azt előre meghatározza; az ember szabad és felelős — de ezt nem fejtí ki.²

Alljon itt néhány szemelvényt a Koránból.

2. Sura. «A ti Istenetek egy Isten, kivüle nincs Isten. Isten mindent megtehet . . . Hogyan tagadhatjátok ti az Istent? Egykor holtak valátok, ő adott nektek életet, ismét elveendi élteteket és visszaadja azt, akkor visszatértek hozzá,

¹ L. Cantu I. m. II. 545. 1. és Ceylon sziget lakói a singhaliak című füzetet.

² Rotteck Allgemeine Weltgesch. IV. 269.

ő a mindentudó. 3. Istenen kívül nincs Isten, és Isten hatalmas és bölcs . . . kegyelemosztogató, szereti azokat, kik jót tesznek. 4. Ő megbocsát, ő könyörteljes, ő a végtelen kegyelem, mindenütt jelenlevő . . . Ő az ég és föld teremtője, ő szigoruan büntet, mindeneket hall, kegyelmes és szelid. Isten az Isten, kivüle nincs Isten, ő az Élő, az Örök. Ő tudja a mi volt és a mi lesz, s az emberek csak annyira képesek felfogni az ő mindentudóságát, amennyire ő akarja. Trónusa az ég és föld felett van szétterjesztve s a rólok való gondoskodás nem esik terhére. Csak egy Isten van . . . 6. Isten kifürkészhetetlen . . . A te Urad szigorú a büntetésben, de kegyes és irgalmas is. 9. Ti hívők, csak az Istent féljétek; Benne helyezem bizalmam, ő a fenséges trónus ura. 12. Dicséret, dicsőség Istennek, mert nem vagyok bálványimádó. 13. Az ég dörgése hirdeti dicsőségét és az angyalok rettegve magasztalják. 17. Őt dicsőíti a hét ég és a föld s mindaz a mi bennök van. Igen, nincs lény, mely Őt nem dicsőitené, de ti e dicsszót nem értitek. 21. Az Isten egységének tana intelmeim (a Korán) és az előbbi intelmek (kinyilatkoztatások) tartalma. 22. Isten az igazság és a mit kivüle segélyül hívnek, hiúság és egyedül Isten a legfőbb és legmagasztosabb lény. 27. Vajjon Isten mellett van-e még egy más Isten? S az emberek mégis más lényeket helyeznek melléje. Ki erősíté meg a földet és ki vezette annak közepén a folyamokat? Ki állítá fel a mozdulatlan hegyeket és állítá a kettős tenger közé a válaszfalat. Vajjon Isten mellett van-e még egy más Isten? De legtöbben nem akarják ezt elismerni. Ki hallgatja meg a hozzá kiáltó szorongatottat s ki szabadítja ki őt szorongatásaiból? És ki helyezett beneteket elődeitek utódjaiul? Tehát Isten mellett van-e még egy más Isten is? 28. Dicsértessék ezen és a jövő életben. Egyedül övé a birói hatalom s egykor mindenké hozzá térnek vissza. Ne légy bálványozó s Istenen kívül más istent ne hívj segítségül, mert kivüle nincs más Isten. Minden elmulik, ő nem. 34. Előtte mi sincs elrejtve ami a földön és az égben van — s ha csak oly súlyos is mint egy hangya . . . Ő mindent hall «közel van azokhoz, kik hozzá folyamod-

nak, 35. A bálványoknak — melyhez fordultok, még a datolya héja felett sincs hatalmok; ha segítségül hívjátok őket, nem hallják, ha hallanák is, még sem felelnek nektek. 40. Isten a legfőbb lény. 53. Isten az első és utolsó. 112. Mondd: Isten az egyedüli és örök Isten, Ő nem nemz és nem nemzettetett, lény hozzá nem hasonlít.»¹

A *khoodok* India lakói, hisznek egy legfőbb lényben a világosság istenében, ki minden jónak forrása; a világosság istene egy nőt teremtett, a föld istennőjét s ez a sötétség istenasszonya: tőle származik minden rosz (dualismus.) Némelyek azt tartják, hogy a rosz elv ezen képviselője le van győzve, mások ezt tagadják. Ez utóbbiak szerint ő tartja kezében a jó és rosz mérlegét, ő intézi az emberek sorsát és hogy jótéteményeiben részesülhessenek, áldozatokkal tisztelik. E szent szokás megtartásától függ a gyermekek egészsége, a jó termés, a nyáj szaporasága, az ellenség leverése, a villámütés elkerülése stb.² A *kachik* (hátsó India) jó és gonosz szellemekben hisznek.³ A *southalok*, Bengália őslakói a napot istenitik s annak havonként véres áldozatot nyújtanak.⁴ A *Kaukázust* lakta ősnép története első lapján az Isten neve áll: From-thuct s e név, Pellontier a kelták története szerint «jótékony» istenséget jelent. A *cserkeszek* habár ismerik is a keresztet, a szűz Anyát, az apostolokat, — őseik bálványait jelenleg is tisztelik: Merisát, a méh-istennőt; Seosesrest, a szelek istenét, Tliebs-t, a kovácsok védnökét s ezeknek áldoznak is.⁵ — A jelenleg keresztény *örmények* ősei három fő istent tiszteltek s azok most is részesülnek némi tiszteletben. Az első Mir volt, jelvénye a tűz. A második a nap, most is boldognak tartatik az, ki a nap felé fordított arcczal hal meg; halottjaitkat is naplementén szeretik eltakarítani. Harmadik istenök

¹ Der Koran. Aus dem arabischen wortgetreu neu übersetzt etc. von Dr. L. Ullmann. 8. Aufl. 1881.

² Oberländer fremde Völker. 434. l.

³ Hellwald. A föld és népei II. 599. l.

⁴ Die Kath. Missionen 1874. évfoly. 10 sz.

⁵ Cäs. Famin. Kaukasien. 40. l.

volt Anachides, az erő és bölcsesség istennője, az asszonyok védőasszonya és minden jónak forrása.¹ A *drúzok* Syriában habár vallásukat még most sem ismerjük teljesen — de annyit tudunk, hogy hisznek Istenben.² A *scythák*-nak varázslóik voltak, tehát a természetfeletti erő és hatalomban hittek. A *tauriaik* a csillagokat, főleg a holdat tisztelték, s ennek áldozák a hadi zsákmány egy részét.³ A dravida törzshöz tartozó *todák* (India) egy láthatatlan szellemhez intézik imáikat, tőle várják egészségök visszaállítását, a betegség eltávolítását. Tisztelik a dombokat, erdőket, s a felkelő napot, s este imázva gyujtanak világot. Oberländer szerint bálványokat nem imádnak.⁴

Végezetül némi nemzeti büszkeséggel mondhatjuk, hogy az *ősmagyarok* is egy Istenben hittek, bálványt nem imádtak, s a magyar ősvallásnak az istenségről való fogalma, lényegében nem különbözött azon fogalomtól, melylyel mi keresztények birunk; s ezt azon körülmény is látszik bizonyítani, hogy a keresztény vallásra áttért pogány magyarok ősvallásuk eredeti (Isten) elnevezését, új vallásukba is átplántálták, mi ellenkező esetben kétségkívül a hittérítők ellenszegülésével találkozott volna, kik mindazt gyökeresen kiirtani tüzték ki feladatul, mi az ősvallás és annak egyes hitágazataira távolról is emlékeztette volna az unokákat.⁵

Vannak, kik az «Isten» szót a parz Izdan-ból származtatják; de sokkal valószínűbb, hogy az egyértelmű a finnek isantä és isä-jával s így atyát, házi gazdát jelent.⁶ Ipolyival tehát azt mondhatjuk, hogy «Isten» eredeti magyar szó.⁷ Csengeri Antal pedig így ír: «Az Isten fogalom náluk már annyira tisztult és emelkedett vala, hogy Istenöket, mint

¹ Oberländer. J. m. 478. 1.

² Hellwald J. m. II. 376. 1.

³ C. famin. Die Krim. 4. és 7 ll.

⁴ Oberländer. J. m. 441. k. 1.

⁵ Frankl Vilmos. A magyar nemzet műveltségi állásának vázlatja. Pest, 1861. 259. 1.

⁶ Horváth Mihály. Magyar tört. I. 66.

⁷ Ipolyi A. Magy. Myth. 2. 1.

személyes Istent, a teremtő, a gondos atya alakjában tün-
tette fel képzeletök, sőt miként ez maiglan él a magyar nép
öntudatában, őt népok saját védurául, a magyarok Isteneül
tekinték, ki a mennyég közepén a felhők között lakik.¹ A
szivárvány képezte kézijját, s avval lötte le tüzes nyilait.
Karja villám volt, melyet a légben villogtatott; Ő intézte
a fellegek és szelek járását; Ura volt a dörgés és villám-
lásnak. Nyilai félelmesek voltak s ha valaki ellene romlását
kivánta, csak azt óhajtá: «Verjen meg a tüzes Isten-nyila!»
mely átok-forma maiglan is él nyelvünkben.²

Az egy Istenben való hitöket ezenkívül classice bizo-
nyítja a kétségkívül jól értesült Theophilaktos Simocatta:
«a magyarok rendkívüli módon tisztelik (colunt) a tüzet; a
vizet és levegőt tiszteletben tartják (venerantur); azonban
imádják és Istennek nevezik (adorant et Deum nuncupant)
csakis azt, ki e mindenséget teremtette és ennek áldoznak
lovakat, ökröket, juhokat.» S ha az emlékek egyes helyei
istenekről is szólnak, ez inkább üres frázisnak veendő, mert
ugyanazon emlékek egy Istenről is szólnak pl. «Deus tra-
didit duci Árpád.»³

Ezek alapján mondja az idézett író: «Emlékeink, ha-
gyományaink és nyelvünk nyomai tehát a magyar ősvallás
hitét egy fölényről, kit Isten neve alatt ismert, kétségte-
lenné teszik. Ezen hit ötet, egy létező, bizonyos kijelölt fö-
lényt, az egynek, mindenekfelett élőnek, ősnek, öröknek
tartá, ki előtt esdeni, kit imádni kell; Ötet a boldogság, a
mindentudás, látás, jóság, gondviselés tulajdonaival képzelé,
ki a jót segíti, áldja, fogadja, a rosszat haragjával kíséri,
nyila, mennykövével üti, átokkal, halállal, nyavalyával veri-
sujtja, ki mint egy jóltevő ősatya az erényt csodás, minden-
ható erejével jutalmazza, ki az eget és földet teremtette, ki

¹ Most is így beszél a magyar: «Él még a magyarok Istene!» «Meg-
emlegeted a magyarok Istenét.» «Nem rövidült meg a keze a magyarok Is-
tenének.»

² Csengeri A. Az altáji népek ősvallása tekintettel a magyar ősvallásra.
A magyar akad. évk. IX. k.

³ V. ö. Ipolyi J. m. 19.

a napot és a csillagokat az égre fölviszi és a világra földeríti, kitől a halandók és az elemek teremtvék, ki az élet és halál ura, ki végre mint védő nemzeti istenség választott népét vezérli, neki különös rendeltetést ad, őt az ígéret földjére juttatja.»

A jó Istenen kívül azonban — nem tudván kimagyarázni a világon levő rossz eredetét — egy hatalmas gonosz szellemben is hittek; képzeletökben a jó Isten mellé egy gonoszat is helyeztek. Ezen hitők a persa dualismust vallja forrásának. A magyar ősvallásban is előforduló «ármány» (Ahriman) és ördög (urdung, ördöng, ewredewg) volt azon két gonosz szellem, mely mint a rossz elvének képviselője, bizonyos tekintetben a jó istenségnek ellentétes fogalmát képezte, azzal azonban egyenjogu és egyenlő hatalmu fölénynek éppen nem gondolták.¹ E rossz szellemek emléke mai nap is él a «manó» szóban; «vigyen el a manó,» «Eredj manóba!» stb. átokformákban mai nap is halljuk említettet.²

A jó fölényen s a neki alárendelt ármány és ördögön kívül az ezeknek alárendelt jó és gonosz szellemekben is hittek; ilyenek: a fene, a fennemlített manó, guta, tradár, mirigyláz s a tündérek különféle nemei.³ Tisztelték; de nem imádták a tüzet, vizet, földet, levegőt, napot, holdat és csillagokat. Gönczöl szekere, tejes út, a hadak útja (via belli), Lehel kürtje (csillagkép); a göröghattyu jelesebb csillagai: az egyik vezér, a másik hadnagycsillag és a sereghajtó.

Voltak végre bálványaik — de miután Theophilaktos szerint csak az Istent imádták, azt kell állitanunk, hogy bálványimádók nem voltak; ők különbséget tettek a bálvány és az Isten vagy szellemek között s abban ezt imádták vagy tisztelték s nem a bálványt magát tartották Istennek.⁴

És ezzel végeztünk Ázsia ős és ujjabb lakóival.

(Folytatása köv.)

¹ Frankl V. J. m. 265. 1.

² Horváth V. J. m. I. 66.

³ Ipolyi J. m. 222. 1.

⁴ Frankl V. J. m. 277. 1.

A TIHANYI VIASZKÉP.

— Történeti elbeszélés. —

Irta: POKORNY FRIGYES O. S. B.

A tihanyi apátság birtokában van többi között két mellkép is, melyek ugyan ábrázolt személyiségüknél fogva más és más helyen őriztetnek, aminthogy semmi közösségük sincs egymással; de én, e sorok szerény írója, majdnem mindig együtt látom őket. E képek fantáziámat visszavarázsolják a mult századba, az egyiket a másik nélkül annyira nem képzelhetem, hogy ha szemlélem, teszem azt Mária Terézia arczképét a tihanyi monostor refektoriumában, melyen az alak szépsége összes jellemző tulajdonságainak ki-domborulásával tanulmányozható: azonnal akaratom ellenére is eszembe jut a freskóképes sekrestye dus faragványu szekrényében őrzött másik viasz-arczkép, mely élethiven fejezi ki a világhírü Jézus-társasága alapítójának alakját — viasz-mellszoborban — visszatükrözi jellemét, sőt szellemét is, mely egykor hevité.

Ha az ember csak a maga kis közönséges s mindennapi történettudományával lép e két mellkép elé, épp oly hiányosan érti meg a reájok irottakat, mint teszem azt a tihanyi templom műfaragójának síriratát, melyről egy napilapban szólottam. Mert ez a két kép is történeti filozófia. Nem az eseményekkel foglalkoznak, ez a szoros értelemben vett história még a krónikák dolga. De az okokat és eredményeket mérik össze pragmatikus bírálattal; egy-egy el-ejtett szavuk a korszakra és uralkodó ideáira vet hirtelen világot s aztán nagy vonásokban adja a végső tanulságot. Hogy fölfoghassuk a történeti filozofiát, a papirosra és vászonra vagy viaszra vetettet egyaránt — fejünkben kell lennie ama korszak egész históriájának génuszával és apró részleteivel együtt.

A legtöbb vendég, turista és fürdőlátogató, e készültség nélkül járul a tihanyi sekrestye viaszmeltszobra elé; azért a viaszöntvény az ő szemükben csak egy gyermeki kegyelettel megalkotott s a néző szemét épen nem gyönyörködtető mellkép. Történeti súlya, hatása, monumentális ereje reájok nézve nincsen; mert az a csekélység, mit Mária Terézia császár-királynő és Innigo de Loyola ((tulajdonképen Innigo Lopez de Recalde) s az ő társulatának történetéből, működéséről tanultak, nem termékenyitheti meg fantáziájukat.

A loyolai szent Ignácznak — kiről való szent beszédét egyik buzgó tisztelője Vajda Samu bencés, későbbi tihanyi apát Győrött így kezdte: «*Az Isten azért törette el a bal lábát, hogy jobb lábon járni megtanítsa*» — viaszmeltszobrához csatolt latin szövegű felirat egész kiterjedésében így hangzik:

«Prototypon sancti Ignatii de Loyola. Anno 1556. pridie Kal. Augusti e vultu genuino depositum, ac annis plusquam ducentis in Collegio Romano Suae et Societatis Jesu cultum.»

«A Laurentio Riccio, Ultimo Societatis Jesu Generali ante funus ejusdem Societatis, Augustae Mariae Theresiae oblatum.»

«Augusta Domina Ignatio Krampmüller suo in spiritualibus Patri, Hic Comitissae Leopoldo Nádasd, Haec Josepho Fuxhoffer Ex-Jesuitae, Suorum Nepotum Praefecto, Hic demum Germano suo Damiano Fuxhoffer Benedictino, Qui Ignatium reddidit Ordini Benedictino, in quo Emeritus hic miles tyrocinium posuit Sanctitatis ac fundamenta Societatis Jesu.» — Magyarul:

Loyolai szent Ignác eredeti képe, 1556. évi jul. 1. (halála napján) saját arczáról levéve s több mint kétszáz éven át a római Collegiumban a maga és Jézus társasága által tiszteltetve.

Ricci Lőrincztől, a Jézus-társaságának utolsó generálisától Mária Terézia ő fölségének ajánlva.

A fölséges urnő, Krampmüller Ignác lelki atyjának, ez Nádasdy Lipót grófnének, ez Fuxhoffer József volt je-

zsuitának unokái nevelőjének, ez végre Fuxhoffer Dömjén bencés édes testvérének adományozá; ez pedig Ignácot visszaadá a Szent-Benedek-rendnek, melyben e kiérdemült katona a saját szentségének s Jézus-társulatának alapját veté.

Ime! ez a viasz mellkép mellé csatolt igénytelen, de sokat jelentő okirat; ki tudna hamarjában ezen eligazodni s az eseményeket emlékezetébe mind visszaidézni, hacsak nem hivatott historikus? Már pedig nemcsak ezek, hanem és főképen a nagyközönség számára van ezen okmány oda-csatolva, mely a megolvasás vagy a tudatlan cicerone magyarázata után csak annyit tud a mellkép felől, mint annak-előtte. Tehát ezt az ismerethiányt akarjuk röviden pótolni, midőn lassan lefelé ringatózván az események, a szóhagyományok és emlékek folyóján, beszély alakjában röviden kiemeljük, kidomborítjuk a történeti tényeket s ama mozzanatokat, melyek viasz mellszobrunk keletkezésére s annyi tisztelt kézen keresztül való vándorlására vonatkoznak.

* * *

Ha arra, hogy valaki «nagy» jelzővel megtiszteltessék, elegendő lenne az, hogy az illető kislelkűen s kicsinyszerűleg soha se nem gondolkozott, se nem érzett, se nem cselekedett, úgy már ezen okból is Mária Terezia császárnét és magyar királyt, kinek formás homlokára írva volt, hogy lelkét, szellemét csak a nagyszerű, csak a rendkívüli elégítheti ki, méltán nagynak nevezhetnők; ámde mi úgy érezzük, hogy ehhez több is kell. Kell mindenekelőtt dicsőséggel teljes fényes, szerencsés uralkodás; kelleneek följegyzésre méltó haditettek, meglepő vállalkozások, sikerkoronázta eredmények; sőt kelleneek még talán fényes ünnepek is, kedélyderítő multságok, szemkápráztató pompa! S mindezt Mária Terézia dicső uralkodása alatt változatos egymásutánban láthatták, élvezhették, utódok számára írásba foglalhatták s foglalták is kortársai.

Midőn Mária Terézia atyjának, III. Károlynak halála után a trónt elfoglalta, Bécsben a hódolások nagy ünnepséggel és szertartások mellett mentek végbe. Az atyja öro-

kébe lépő fiatal uralkodónő (24-ik évében volt), szépsége, kedvessége s barátságos, lebilincselő közvetlensége az alattvalók szívét mintegy varázsütésre birta hódolásra, annyira, hogy egyetlen szó, a hűség, a szeretet szava hangzék a küldöttségek ajakáról, melyek országok és tartományok nevében az új uralkodónőt üdvözölni siettek.

S a mily örömmel, a mily lelkesültséggel siettek az alattvalók Mária Terézia üdvözlésére s hódolatuk bemutatására uralkodása küszöbén: époly igazán és mélyen gyászolták őt, midőn 40 évig tartó dicsőséges uralkodása után atyjához, férjéhez és őseihez a Habsburgokhoz szállt a bécsi kapuczinusok sirboltjába; mert mindenikük anyát, oly vigasztalót vesztett el benne, ki kész is, meg elég hatalmas is volt minden szükségben segíteni. Magas lényre erényt és méltóságot sugárzott, mely megkapó módon érvényesülve a sziveket utánzásra serkenté. Mária Terézia kitüntetésekben részesíté tudósokat, művészeket s díjazások és jutalmazások által buzdítá őket. Jámbor volt ő a szó legszebb és legnemesebb értelmében, életmódja pedig példás annyira, hogy már természeténél fogva is undorral fordult el mindattól, mi az erénnyel s erkölcstisztasággal össze nem hangzott. Soknemű és változatos teendőinek elvégzésében fáradhatatlan, beszédmodora szilárd és határozott, irálya rövid, világos és jellemző volt. Bizalmával nem egykönnyen tüntetett ki valakit, de ha már valakit megajándékozott azzal, azt mindig meg is hallgatta. Határozottság és nagylelkűség valának fő jellemvonásai s a természet nemcsak testalkatát emelé magasra a köznapiság színvonala fölé, hanem szívét és lelkét is. Egész lényre, úgy mint külső méltóságos magatartása tiszteletet és szeretetet parancsolt.

A mi éttermi mellképünk özvegyi gyászruhában tünteti fel az uralkodónőt, melyet fölséges férjének halála napjától (1764. aug. 19.) saját haláláig le nem tett. Nagyon meglátszik e képen, hogy eredetije, ha felépült is halálos betegségéből, a himlőből, melyet menyé ápolásakor kapott: de nem épült fel anélkül, hogy még mindig szép vonásai bizonyos fájdalmas megváltozáson ne mentek volna át. A jó

szem még ama zuzódás és horzsolás nyomát is véli látni a képen, melyhez akkor jutott, midőn legkedvesebb leányát Mária Krisztinát a pozsonyi várban meglátogatván, a lovak elragadták, a hintó felborult s az összetört hintóablak üvegcserepei arczát jelentékenyen megsértették.

Ezt a mellképet minden valószínűség szerint Vajda Samu szent Ányosról czimzett tihanyi apát (1560—1795. tehát Mária Terézia megerősítése) szerezte, ki életszentsége, emberszeretete, egyházi és nemzeti irodalmi munkássága által tünt ki. Az apátságnak 1787-ben történt eltörültetése alkalomával — midőn a monostornak annyi ingósága jutott jöttment emberek kezére — valószínűleg azért nem került ez arczkép, valamint Mária Terézia férjeé sem zsidókhoz, mert a cs. biztos nem merte, vagy átalotta a kegyeletet nem ismerő nyilvános kótyavetyére bocsátani azt a képet, mely József császárnak, a szerzettörlőnek édes anyját illetve szüleit ábrázolta. Tehát a kép itt maradt; disze volt vagy a kolostor ama részének, mely plebánia-lakul volt kijelölve, egész a szerzet visszaállításáig (1802.), vagy a zárda ama termét ékesíté, melyben az uri székek tartatni szoktak.¹

Mária Terézia felől igen szépen és találóan mondja Hormayr: «A nagy tulajdonok, melyek *egyenként is* elégségesek lettek volna más koronás nőket megörökíteni, nála *egyesülve* valának. Nem élt még nő, ki nagyobb lett volna a trónon s példásabb a magánéletében, mint azon fejedelmű, kiben a régi Habsburgok kihaltak, hogy a Lothringek törzsében újra föléledjenek. Valamint Szemiramisz egyetlen pillantásával lefegyverze egy egész ostromló, lázadó csoportot: úgy fegyverzé föl Mária Terézia pozsonyi várában mondott beszédével a magyarokat, hogy ingadozó trónjáért vagyonukat és vérüket kockáztassák.»² Szép volt ő és önönmagán uralkodni tudó, mint egy Zenobia; tisztán látó

¹ Hogy ki festette legyen, azt én gyöngé és laikus szememmel ki-
venni nem tudom, de nem lehetetlen, hogy Hickel ecsetje alól került ki.

² A magyarság szívéből még akkor nem volt kiölvé a nagy elhatározások bátorsága, mely arra bírta a nemzetet, hogy a félvilággal szembeszállva, reszketés nélkül kiáltsák el, a trón köré seregelve a híressé vált «moriatur»-t.

és szilárd akaratú, akár az északi Margit, de ennél a nyelv, erkölcs és kormányforma által egymástól elválasztott népek összefűzésében sokkal okosabb és szerencsésebb, mint a minőnek az a kolmári unioban bebizonyult. Az angol Erzsébethez hasonlóan okos és határozott volt Mária Terézia, s valamint az, úgy ő is a koronájának becsületeért, megosztatatlanságáért s függetlenségeért vívott harczaiból mind nagyobb- és nagyobbnak emelkedvén ki, folytonosan tett-vett országainak határain kívül és belül, mint kortársnője az orosz Katalin, — hű, gyászoló feleség volt ő, mint egy Artemizia s Kornéliaként felülmulhatatlan anyja.»¹

A magyarok felbuzdulásán és áldozatkészségén kívül egyedül Mária Terézia jellemszilárdsága, kitartása s vasakurata mentette meg a trónt és a tartományokat. Férje Ferencz meghalt 1765-ik évi aug. 18-án Innsbruckban s Mária Terézia özvegyi gyászruháját egész haláláig, tehát 15 éven át le nem tette. Igaz ugyan, hogy magyar nemzeti szempontból Mária Terézia uralkodásának megítélésére a kritika más mérvesszejét kell alkalmazni, daczára annak, hogy ő maga jó magyar nőnek vallotta magát szóval és írásban; de ettől eltekintve, a kül-, egyházi és családi politikáját s annak sikereit illetőleg áll a fenti dicséret; hozzá tehetjük még, hogy míg az ő kormánya nagyban előmozdítá — kivált az örökös tartományokban — az ipart, a kereskedelmet s a földművelést, pártolá a művészeteket és tudományokat, reformálá a közigazgatást s az igazságszolgáltatást: ő a maga részéről a közügyek ily javulása s felvirágzása mellett az erényesség, a jótékonyság és általános megközelíthetőség által tette magát nevezetessé. Általában népeinek áldott jólékü uralkodónője, férjének pedig és családjának példás neje és anyja volt.

II.

Nem volt tervünkben a nagy császár-királynő hosszú kormányzásának dicső tetteit elősorolni, avagy csak kor- és

¹ Dest. Plutarch XI. 123.

életrajzát — hacsak dióhéjban is — adni; feladatunk, a meny-nyiben elbeszélésünkhöz tartozik, családi életének csak egy szerény, majdnem végső s viaszöntvényünkkel szoros összefüggésben álló epizódját leírni, a melyben ő mint viaszme-llszobrunk adományozója szerepel; e végből hirtelen, minden előkészület nélkül a nagy uralkodónő halálos ágyához lép-jenek velem m. t. olvasóim.

Csak egy kis rosullét tünetei mutatkoztak nála, s ime nyomukban már is a halál jelentkezett a bécsi hof-burg küszöbén. Midőn Mária Terézia 1780-ik évi október hó 18-án Bécsben a kapuczinusok sirboltjában férje szarkofag-ját meglátogató, s a kötél, melyhez kötve volt a szék, me-lyen leereszkedék, elszakadt, a magas látogató fohászszerüen mondá:

Itt akar tartani, — nem sokára jövök! s hat hétre reá csakugyan férjéhez költözött abban a koporsóban, melyet szeretett Ferenczének — Franzl — halála után magának csináltatott és szobájában őrzött.

Mária Terézia a kriptában tett látogatása után egy hónapra katarrhust kapott, mely november 20-án fuldoklásá fajult. A veszedelem napról-napra annyira növekedett, hogy a magas beteg már 26-án abbeli kívánságának adott kifeje-zést, miszerint részesülni szeretne a haldoklók szentségeiben, melyeket példás áhitattal fel is vett.

Miután a lélekemelő ájtatosság végét érte, melyben a császár-királynő otthon levő gyermekei valamint az egész női környezete részt vett, a gyóntató atya ily szavakkal fordult Mária Teréziához:

Fölséges császár-királyné! van-e oly állapotban, s ha igen, méltóztatik-e kegyesen megengedni, hogy még néhány szót intézhessenek Fölségedhez?

Oh igen! volt a válasz; szívesen fogom meghallgatni.

A halál, kezdé Krampmüller atya, melyre Fölséged az imént oly példásan elkészült, semmi esetre sem egész megsemmisülése az egész emberi lénynek; a halál, mint azt szent hitünk tanítja, csak elválás, mely természetünk, lé-nyünk legnemesebb részét életben hagyja, hogy számára

egy más világ ajtaját megnyissa. Hiszen az imént is, midőn röviden végig mentünk az emberi hagyományok- és hitcikkelyeken, miután megkérdeztük szívünk hajlamát és vonzalmát, miután egy kicsit elméltünk a legfőbb lénynek az Istennek tökéletességei fölött, felkiáltottunk s felkiáltott Fölséged is: *hiszem a jövő életet* — *credo vitam venturi saeculi*. — Tehát távol attól, hogy az emberi szellem csalódásai s agyrémei megingattak volna bennünket szent meggyőződésünkben, inkább arra szolgáltak az istentelenek büszke, lenéző közönye s brutális tagadása, hogy csodálják szent hitvallásunk egyszerűségét, nemes nagylelkűségét s nagyságát, melylyel az a jövő sorsunk titokteljes kérdését megoldja. Az Isten kegyelme, irgalma nagy, véghetetlen és mindenható; ha ő úgy fogja találni, hogy Fölséged élete kedves és fenséges gyermekeinek, népeinek s országainak, kiknek valódi anyjuk volt, szükséges: úgy egészsége minden emberi gyámoltalanság s tehetetlenség daczára helyreállani s élete meghosszabbíthatni fog.

«Oh ne, ne! ezt nem kérem,» mondá meghatottan a fölséges beteg; «hozzá, az ur Istenhez akarok menni, hol Ferenczemet láthatom, ki reám már régóta, teljes 15 év óta várakozik; aztán itt a császár» — szemeit József fiára szegzé — «már alig várja, hogy kidolgozott reformterveit életbe léptesse.»

Fölséges császárnő, édes anyám! akará ez viszonzni.

«Jó, jó, hagyja csak,» válaszolá az anya császár-királynő; «azt gondolja talán, édes fiam! hogy nem tudom, miszerint Ön is meg a Kaunitz is égnék a vágytól reformjaikat mielőbb életbe átvinni? azt gondolja, hogy nem tudom, miként Ön is meg a Kaunitz is hozzájárult hátam mögött ezen jó lelki atyám társulatának eltöröltetéséhez? Kettejük nélkül nem ment volna oly könnyen és simán a dolog; de hagyjuk ezt most e szent pillanatban.»

Lehet azonban, — folytató eme megszakítás után Krampmüller, — hogy Fölséged e földi zarándoklását nemsokára befejezi, s megtisztult lelkét áthatandja ama fénysugár, mely majd megmutatja örök tartózkodási helyét! adja a jó, az

irgalmas, a kegyelmes ur Isten, hogy ezen jövő hazája az örök boldogság helye legyen Fölségednek, boldogult Ferencz császár- s kedves felejthetetlen férjének, minden fönséges gyermekének, azoknak is, akik Fölségedet már megelözték, azoknak is, akik egykor, de minden bizonynyal követni fogják, s minden alattvalójának is. Amen.

Néma csend s mély magábaszállás követte e kis exhortációt, melyet csak fohászok, könyvek törlése s a visszatartott zokogásnak el nem nyomható csuklásai szakítottak meg.

A lelkiatya már visszavonulni készült, midőn Mária Terézia merengése- s mélázásából, vagy talán mély gondolkodásából is — ki tudná ezt megmondani? — felocsúdva, e szavakkal fordult a beteg ágya mellett álló fiához József császárhoz :

«Oly jól estek szivemnek a tiszt. lelkiatya szavai, anynyira megvigasztalt, de különben is már annyi év óta vezetöm, kalauzom, jó lelki atyám, hogy teljes megelégedésem s elismerésem némi jeléül valamit adni szeretnék neki; mit gondol, édes fiam! mi szerezne neki örömet?»

Talán, felelé a császár, ha tisztességes kegydíjat kegyeskedik számára halála napjáig rendelni.

«Oh nem!» viszonzá a gyöngéd érzelmü császárnő; «azt nem vehetné köszönetem, hálám különös jeléül; hiszen az magától értetik, hogy tisztességes ellátásáról gondoskodnunk kell.» Erre egy kis feszültnek látszó gondolkodás után majdnem hangos örömmel mondja:

«Megvan! hozzák csak el a kápolnából azt a mellképet, melyet nekem hét évvel ezelőtt főt. Ricci atya Rómából küldött s felajánlott! fájdalom! én már akkor semmit sem tehettem érdekében.» — S midőn a képet fátyollal letakarva behozták, következő szavakkal fordult Krampmüllerhez:

«Nézze csak, kedves lelkiatyám! itt van egykori hires rendje nagy és szent alapítójának loyolai szent Ignácznak viasz-mellszobra, melyet Ricci Lőrincztől, utolsó generálisától kaptam; én gondosan a kápolnámban őriztem avval a szándékkal, hogy visszaadom a társulatának, ha

az visszaállíttatni találna; idáig nem történt ez meg; én tovább nem őrizhetem, ő fölsége a császár pedig — s ezzel a még mindig ágya mellett álló József fiára veté fátyolos tekintetét — úgy hiszem, nem igen bánja, ha e mellkép a burgból távozik. — Fogja tehát, tiszt. lelkiatyám! vigye magával, őrizze s becsülje meg e képet úgy, mint a hogy én őriztem, megbecsültem s tiszteltem; s ha netalán bekövetkezik még az az idő, hogy dicső rendje újra életre támad, akkor ajánlja oda, ahonnét én kaptam, a collegium romanum templomába.»

József császár szótlan közönnyel, a szájszegletei körül némi kárörvendő mosoly árnyalatával nézte, a mint Krampmüller a viaszöntvény képét átvette, mély tisztelettel megcsókolta s mély meghajlás után a legnagyobb hálálkodások közt magával a szobából kivitte avval az ígérettel, hogy gondja lesz, miszerint, ha a társaság visszaállításának legforróbb óhaja teljesedésbe nem menne, halála esetére s egyáltalán mindig oly kezek közé kerüljön a viasz-mellszobor, melyek azt kellően méltányolni s megbecsülni tudni fogják.

Amint Bécs városában elterjedt annak a hire, hogy a nagy császárnő már a haldoklók szentségeit is fölvette, lett mindennemű nagy zavar, levertség és bánkódás; a színházi lapok s egyéb mulatságra csábító reklámok a falakról letépvék s minden nyilvános látványosság és multság betiltva; a tanintézetekben az előadások, az írószobák- s búrókban a tollserczegések szünetelnek, s mindenki csak a hofburg felé és elé siet! . . . Ott bent pedig a fölséges beteg egy negyedóráig sem bírja ki az ágyban, s azért többnyire karszékben ül. . . . Sonnenfels akadémiai beszédjében következőkép ecseteli Mária Terézia végső óráit:

«A császár (József), a főherczeg (Miksa), Mária Anna, Mária Krisztina és Erzsébet főherczegnők szótlanul körben álltak körül a beteg ágyát s könyáztatta szemeiket nem vevék le arról, kit elveszteni félték; a mint a magas beteg megparancsolá, hogy az idegenek szobájából kivonuljanak, a császárhoz fordulva imigy kezdé beszélni:

Isten határozott életem fölött; én érzem ezt. Többé

semmisen az enyém mindabból, amit hátrahagyok, minden az Öné lesz. Csak e két leányom (Mária Anna és Erzsébet) még az enyém; ezeket is Önnek adom át. Legyen nekik necsak uralkodójuk, necsak testvérük, hanem legyen atyjok is! Részemről, azt hiszem, hogy szép örökséget hagyok nekik hátra.

Noha József császár szeretete ezen ajánlatot már régen megelőzte, mégis sietett tiszteletteljes ígérete által az anya aggodalmát e pillanatban eloszlatni s nővéreit a bekövetkezendő veszteség fölött legalább ez oldalról megnyugtítani. Ezen szivfacsaró jelenet a gyermeki szeretet hurjait a legmagasabbra feszíté; a szeretetteljes anya észlelé a kényszer, melyet mindannyian magukra erőszakolának, látá az elő-előtörő könyvekben a lehetetlenséget, hogy a gyermeki érzület kitörését tovább is visszatartsák, s azért ugyanazon hangon folytatá:

Jó lesz, ha a mellékszobába vonulnak, könnyebbségükre lesz az nekik.

Most a császár egyedül maradt az anyacsászár- királynővel. Ez volt azon, nemzetek és népek sorsa fölött döntő időpont, melyben Mária Terézia átadá utódjának országait, tartományait, s drága örökségül ajánlá, hogy trónörököse minden idejét, erejét és tehetségét a népek javára szentelje, melyeknek boldogítása az ő negyvenévi kormánygondjainak és fáradozásainak egyedüli célja volt. Vajha ezen ünnepélyes megbeszélés tárgya tudomásunkra adathatnék a mi megnyugvásunk, a nemzetek vigasztalása s az uralkodók mihez tartása végett! De hiába való kívánság ez! a két koronás fő tanuk nélkül értekezett a jövő kormányzást, az államok javát s az Európa közjólétét biztosítandó rendszabályokról. Hogy többet ne mondjunk, meggondolatlanság gyanujába esnénk, ha a valóság helyére gyanításokat, sejdítéseket akarnánk csusztatni. Mindamellet biztosra vehetjük, hogy az élettől és szeretett övéitől bucsuzó császár- királynő, csak magasztos tanításokat adott fölséges utódjának, és József császár szive azon tábla, melyre az üdvös intelmek mélyen és kitörülhetetlenül bevésődtek ugyan, de reánk nézve

megfejthetetlenek és kibetűzhetetlenek maradtak eddig s maradni fognak még jó ideig ezután is, ha nem örökké. Mondják, hogy az uralkodók eszmecseréje nemcsak átálán a kormányzásra vonatkozott, hanem hogy külön is minden egyes ország, minden egyes tartománynak az ügyeit is megbeszélték. A császár- és királynő a birodalom minden egyes részének összetartozásáról, viszonyáról, gyöngé és erős oldaláról, továbbá minden egyes nemzet és nemzetiség jó és rossz tulajdonairól, szelleme-, képessége- s tehetségéről, valamint a módról, melylyel velük bánni kell, oly beható és éles megjegyzéseket tett, melyek a szavát leső utódját bámulatba ejtették s melyek, mint ő állítólag egy ízben maga is erről nyilatkozott, egy Montesquieu-nek is becsületére váltak volna. S mindezt akkor tette, midőn ott fenn az égben már el vala végezve, hogy Mária Terézia élete már csak kétszer huszonnégy óráig tart.»

S életének e két utolsó napján sem mulasztá el rendes foglalkozásait s uralkodónői teendőit. Végig olvasá a hozzá intézett folyamodványokat, meghallgatá az előterjesztéseket, határozott s aláírásával hitelesített. Csak az ismétlődő rohamok s fokozódó gyöngeség kényszeríthették, hogy munkásságát olykor-olykor félbeszakítsa. De mihelyt a rosszulét egy kicsit engedett s ő eszméletét ismét visszanyeré, fohászszerű imái váltakoztak közönséges teendőinek ellátásával s a jövőre vonatkozó intézkedései- s rendeleteivel. Ily kedvező időközökben némelyeket utánpótoltt, mik végrendeletében nem tartalmaztattak. Ezen végrendelet, mely már egy idő óta megfogalmazva íróasztalának titkosfiókjában feküdt, anyai szívének igazi lenyomata, telve imádatos részvétellel és gondoskodással azok iránt, kik jótékonyágának köszönhették vagy egész egzisztenciájukat, vagy csak támogatásukat és segítségüket; anyai jó szíve nem akarta, hogy ezek megélhetése halála esetére veszélyeztetve legyen. Miután abban a még hajadon főhercegnőkről, nevelőintézetek-, iskolák- s jótékony alapítványokról rendre anyailag gondoskodott, következik egy hosszabb bekezdés, melyben a fölséges haldokló minden bizalmasabb szolgáját

valami emléktárggyal jutalmazza. Ezen kitüntetõ megemlékezés a legszebb jutalom, melyet valaha szolgálat várhatott, s a becsületességnek gyanu alá nem esõ bizonyítéka, mely a nagy horderejü okirattal, a mely azt tartalmazza, a birodalom archivumában letéteményezve s megõrõkitve van. A végrendelet többi és pedig nagyobbik részét az azok felõli kegyes intézkedés tölti be, kik abban a szerencsében részesültek, hogy személyes szolgálatuk folytán az uralkodónõ személyéhez közvetlen közel állottak. Azt akarta a kegyes és jószívü urnõ, hogy ezek beállandó veszteségüket — a mennyiben az rajta állott — ne érezzék, vagy úgy, hogy fizetésüket éltük fogytáig meghagyta, vagy hogy egyszersmindenkorra jelentékeny pénzhagyományyal emlékezett meg róluk. A császár föltétlen beleegyezését adá édes anyja jótéteményeinek meghosszabbítása- és fokozásához.

A nagylelkü szívnek ily s hasonló ömlengései s kedvencz foglalkozásai közepett közeledik a gyarló test feloszlása. Azok, kik a haldokló uralkodónõ környezetében valának, aggálylyal és félelemmel néztek eléje, az pedig, aki körülbõl mindenkorra távozandó volt, közönynyel, megadással és Istenbe vetett bizalommal. Míg közelében mindenki sir és vigasztalhatatlan, õ maga nyugodt s mindenkit vigasztal. — Hogy figyelmét ama másik hazára tarthassa irányítva, a melybe költözendõ volt, felolvastatott magának egy e célra alkalmas könyvbõl, azonban átugorták ama helyet, melyen a halálról volt szó és melyet a magas beteg állapotához alkmatatlannak vélték. Mária Terézia a mint ezt észreuvé, azonnal megparancsolá, hogy épen e helyet olvassák fel elõtte egész terjedelmében. Azonban a felolvasónõ képtelen volt reá, mert a fájdalom, melyet idáig magába fojtott, most egyszerre a könyeknek egész özönét sajtolta ki szemeibõl.

«Távozzál! — mondá a császár-királynõ — és csak akkor jer vissza folytatni a felolvasást, ha jól kisirtad magad. Ti mindnyájan oly félénkek és kislelküek vagytok; én épen nem félek a haláltól; megbarátkoztam vele már 15 év óta.» — S nemsokára ezután, midõn egy kis szenderbõl fölrezzent:

«Ne hagyjatok aludni; én látni akarom a halált és — hozzátette mosolyogva — a mennyire tőlem telik, szemébe nézni.»

E tréfás megjegyzés egy oly szempillanatban nagy-szerűen magasztos!

Fűtött szobában nem tartózkodott szívesen s hozzá volt szokva, hogy ablakai a legkeményebb tél közepett is nyitva legyenek. Eme halálos betegségében is a nyitott ablakhoz vezetteté magát egy izben, hogy fris, üde levegőt élvezhes-sen; a nap ködös, borongós volt.

«Az idő — mondá a császárnak, kinek vállához fejét támasztá — nem ép a legkellemesb egy ily nagy utra».

S mégis kilépett övénel nagyobb bátorsággal e hosszú útra! Házi orvosának meghagyá, hogy ne merje előtte eltitkolni állapotának rosszabbra fordulását s utolsó órájáról idejekorán értesitse. Lelki vidámsága nem hagyá el még akkor sem, midőn már üvegesedni kezdtek a szemei s bár fuldokló hangon, de még mindig beszélt a környezetével; majdnem ő volt az első, ki magán a halálvonaglásokot észrevév.

«Ezek az utolsó, — kérdé figyelő orvosát — a tulaj-donképeni halálrángások?»

«Talán még nem az utolsók!» — felelé ez zavartan.

«Oh, akkor az utolsóknak igen nehezeknek és fájdal-masaknak kell lenniök!»

Ez volt az egyetlen fájdalmas sóhaj, melyet az egész súlyos betegsége kiszalasztatott vele, az egyetlen jel, mely arról tanúskodék, hogy a halállal vivődő magas beteg szenved.

Az égető forróság, mely életerejének utolsó kis marad-ványát végleg felemészté, egy gépies mozdulatnak lőn elő-idézője, mely által levegőhöz és lehűtéshez akart jutni, erre egy görcsroham felemelkedésre készte.

«Hova akar Fölséged?» — kérdé a császár.

Megtört szemeit az égre emelve mondá;

«Oda fel hozzád! . . . megyek már!»

Ezek valának az élők sorából távozó nagy uralkodó-nőnek végső és bucsuszavai, melyek után fiának erős kar-

jaitól támogatva, lassan visszaesett betegágyára, utolsó lélekzetvétele összeolvadván fiának bucsucsókjával, kit a fájdalom, melynek egész eddig ura tudott lenni, most egyszerre annyira lesujtott, hogy eszméletét veszve összerogyott.

Amint öntudatát visszanyerve, mély fájdalmában s minden iránt érzéketlenül szemeit a terem falain körülhordozá, valaki a környezetből figyelmeztette őt bátor lelkére, erős szellemére, a melylyel eddigelé oly könnyen tudta magát túltenni hasonló eseteknél.

«Ily esetben, — mondá a legnagyobb fájdalom szivfacsaró kifejezésével — kell, hogy minden lélekjelenlét felmondja a szolgálatot».

III.

Rómában, a kereszténység fővárosában, még pedig annak egy igen híres, *al Gesu* nevezetű templomában vagyunk úgy délután 5—6 óra között; e szentegyháznak fölékesítésére a jámborság két század óta ezüstöt, aranyat, lazuli s egyéb drágaköveket halmozott össze. A nagyszerű templom főoltárán, a szentségtartó-szekrényke fölött áll egy tömör ezüstből mesterileg készült szobor, melynek alakja és arcvonásai a templom félhomályában tisztán ki nem vehetők ugyan: de hogy valami hatalmas, kiváló tisztületben részesülő szentnek képe a jelzett szobor, eléggé mutatja már azon egy körülmény, hogy előtte egy hosszú fekete talárba öltözött papi alak térden állva buzgón imádkozik. Áhítatos imája hosszú könyörgés lehet, mert ha a félhomályhoz már hozzászokott szemeinkkel közelebről tekintjük meg a könyörgőt, fájdalomdulta arcán könyvek nyomait látjuk, bár ő maga élettelen emberi alaknak tűnik föl. — De hallga! az alak megmozdul, karjait ég felé terjeszti, nedves szemeit igazán könyörgő módon a szoborra tapasztva a következő imát zokogja föl:

«Oh örök ige, Istennek szent Fia! taníts minket, a te méltatlan szolgálodat, ami védőszentünk és alapítónk közbenjárása által az igaz nagylelkűsége; taníts minket arra, hogy úgy szolgálhassunk Neked, miszerint mindig eltaláljuk a te

legszentebb akaratodat; add kegyesen, hogy alamizsnát osztogathassunk az adományt nem értékelve; hogy küzd-hessünk a sebekkel nem törődve; hogy munkálkodhassunk nyugalmat nem keresve; add, hogy feláldozhassuk magunkat anélkül, hogy más jutalmat várnánk, mint az öntudatot, miszerint a te legszentebb akaratodat teljesítettük. Amen.»

Elhallgat, feje mellére hanyatlik, ismét elmélkedésbe mélyed; majd hosszabb csend után mélyen felsóhajtva fohászodik az Istenhez, kérve őt, hogy könyörüljön rajta és társaságán.

Szegény generális, szegény generális! hogy segédkeztek mindenütt az egyházban, a társadalomban, az emberiség körül, jó tanácsokat adva, csak hogy az emberek nem igen fogadták meg, s ti oly kiválasztottak valátok, kiknek fenéig kelle kiüríteni e keserü poharat!

A rend feje hiába kiáltott Istenhez: Uram! legyen elég. Az Ur titkos szózat által azt felelte neki: még nem.

Uram! engedj meghalni!

Nem halsz meg; mondotta a szive.

Uram! lásd nincs már könnyem, nem tudok többet sirni.

Majd sirhatsz még eleget; sугá neki ugyanaz a belső hang; és sirt is, midőn tisztességes ugyan, de azért mégis csak őrizet alá helyeztetett, lehetetlenné tétetve minden összeköttetés közte s egykori fiai között. Majd erőt merítve a buzgó imából fenhangon folytató:

«Suscipe Domine universam libertatem meam! Fogadd oh Uram! az egész szabadságunkat; fogadd emlékezetünket és akaratunkat. Vedd mindenható ótalmadba mindegyikünket s az egész társulatunkat, melyet emberi számítás szerint a legnagyobb veszély fenyeget. Mindenünket amink van és amivel birunk, Te adtad oh Uram! Ha tehát kifürkészhetetlen bölcseséged azt határozta, hogy társulatunk a te dicsőségedre tovább is működni megszünjék: vedd vissza mindenünket, rendelkezél vele és velünk mindnyájunkkal legszentebb akaratod szerint... Csak egyet kérek megalázódott szívvel részemre s minden rendtársam és

fiaim részére: add nekünk oh Uram! a te szent malasztodat és szeretetedet, akkor történjék velünk bármi is, mód nélkül gazdagok leszünk. Amorem tui solum cum gratia nobis dona, et divites sumus satis.»

A szobor, mely előtt e buzgó imát az al Gesù templomában mondták, lojolai szent Ignácznak szobra, s a talárba öltözött férfiú, ki az imát rebegette, Ricci Lőrincz, a jezsuiták utolsó hires generálisa volt.

Ugyanakkor Rómának egy másik templomában, a győzelmes Miasszonyunkról nevezett szentegyházban egy tiszta fehér talárba öltözött pap is imádkozott. Minthogy a szent szűz kegyképe előtt imazsámolyon térdel s a templom belseje is elég világos hozzá, kis leírását is adhatjuk; közép arányu testalkat, széles homlok, koromfekete és vastag szemöldök, mély tüzü sötét szemek, hosszukás s élénk piros arc; ez rövid, de szembeszökő körrajza ama hatvan s néhány év terhét vállán hordó tisztas alaknak, kit a kereszténység 1769. óta atyjának vall, ki magát II. József császárnak, midőn a konklávében megfordult, s őt mint fekete habitusba öltözött papot föl sem vevé, következő szavakkal mutatá be: «Szent Ferencz-rendű szerzetes vagyok, hordva a szegénység egyenruháját.» Őt a világ megválasztása előtt Ganganelli Lőrincz név alatt ismerte.

A pápa ájtatossága Szűz Mária kegyképe előtt hoszszu elmélkedésből állott, melyet következő félhangon elrebegett imával fejezett be:

«Legkegyelmesebb Jézus, örök főpásztor! ki engem méltatlan szolgádat a legfőbb apostoli tisztre meghíni méltóztatál, hogy nyájadat üdvös tanítások eledelével tápláljam s anyaszentegyházadnak, melyet drágalátos véred által megváltottál, feje és vezére legyek; borzadok s egész testemben reszketek, ha meggondolom, mi és ki vagyok én, s mit igényel a teher, mely gyöngye vállaimra nehezedik. Aki alig tudok a magam lelkéről számot adni, hogy fogok az egész nyájért beszámolhatni? Szerencsétlen én! hová, kihez forduljak, ha azt a nagy kincset, ha azt a drágalátos leté-

teményt, melyet saját véred árán szereztél magadnak, esetleg hanyagul találok őrizni? Azért mindenekelőtt engedd, hogy én az életen kívül, a teremtményeken kívül, mindenén kívül csak tied legyenek, oh én Jézusom! tied egyedül, örökre! Mert ha erőmet tekintem, nélkülöd, malasztod nélkül képteleneknek érzem vállaimat e nagy teher elviselésére. Akadozó és lassu nyelvű vagyok Uram! nem tudok beszélni; gyermek vagyok s inkább arra való, hogy engem kormányozzanak, semhogy én másokat kormányozzak. Kérlek tehát oh Üdvözítőm! ki senkitem szoktál valamely állás betöltésére híni anélkül, hogy neki ahhoz a szükséges erőt is meg ne adnád: ojts be engem, hasztalan ágat, Magadba, ki az igaz szőlőtő vagy, hogy méltó és bő gyümölcsöt hozzak. Adj méltatlan szolgáltnak fogékony szívet, hogy népednek szent akaratodat hirdethessem; add, hogy hiven ragaszkodjam szent tanításod ígééhez, mert én is csak úgy leszek képes szent tanodat hamisítatlanul megőrizni, hirdetni s akik netalán ellenmondának, megczáfolni. Ujítsd meg életemet s fordítsd jobbra erkölcsömet, nehogy énmagam elkárhozzam akkor, midőn másokat, szent akaratodat hirdetve, az örök üdv kapujához vezérlek. — Távoztasd tőlem a kevélységet, a haragot, az érzékiséget, a kincs- és birtvágyat. Add a te szent malasztodat, hogy juhaidat minden kivétel nélkül úgy szeressem, mint ahogy Téged szeretlek, úgy szeressem, mint az anyaszentegyház gyermekeit szeretni szokta. Különösen pedig oh világosság Atyja! világosítsd fel elmémet, hogy a te legszentebb akaratod szerint intézhessem el ama szomorú ügyet, mely gyermekeid szívet lázban tartja s nyájadat, melyben csak egy akaratnak, csak egy szívnek kellene lenni, két ellenséges táborra osztja.

Könyörögjete az anyaszentegyházért ti szent apostolok! melyet hogy egybegyűjthessetek, az egész világot bejártátok; könyörögj érte különösen te szent Péter! kinek őrizetére és gondosságára Urunk a juhokat és a bárányokat bizta; nemzetek apostola te szent Pál! ki Jeruzsálemtől Illirikumig hirdetéd az Isten ígését, eszközöld ki hatalmas köz-

benjárásod által, hogy felismerjem az eretnekek szándékait, az illuminátusok akarátát, a hitetlenek törekvéseit s a kellő ellenszereket jó siker reményével alkalmazhassam.»

Itt a pápa újra elmélkedni kezdett, majd némi szünet után könyves szemeit a kegyképre szegezve félhangon folytatá :

«Tisztaság szent anyja, világosság szent anyja, örökké szűz anya! könyörögj érettem.» Érezte s mintegy le volt sújtatva a nagy gondtól és felelősségtől, melytől az egyetemes egyház kormányzása elválaszthatatlan. — «Te vagy menedékem, örömöm kutforrása, bölcseségem temploma, az elefántcsontból való torony, melybe tisztaságomat bezártam, őriztem s őrzöm. Szeplőtelen kezeidbe adom magamat, könyörgök hozzád: fogadj be engemet, fedj el fátyolod szárnyával, rejts el ártatlanságod sánca mögé, ruházatod szent vértjével, hogy semmiféle testi kisértés el ne érheszen. Szükségem van reád, meghalok nálad nélkül, érzem, hogy örökre elválasztatom tőled, ha segítők karjaid közt a világ mindennapos szennyéből el nem visesz azon fénylő tisztaság körébe, melyben te élsz. S azért

Anyám, benned bizom s reménylek!
 Anyám, te utánnad epedek!
 Anyám, te jóságos, kegyelmezz!
 Anyám, te hatalmas, védelmezz!
 Anyám! jőjj, segíts imádkozni;
 Anyám! oh jőjj, segíts küzdeni;
 Anyám! oh jőjj, segíts szenvedni;
 Anyám! oh jőjj, ne hagyj elveszni. Amen.»

Ezen rövid elmélkedésektől megszakított hosszú és buzgó ima után a pápa az égi kegyelemből, mely belsejét és egész valóját előzőnlötte, mint égi fürdőből, emberfölötti erőt merített. Lángoló szemekkel s korához képest ruganyosan fölegyenesedve, elhagyta az oltárt, melyen a kegykép a sok aranytól és drágakövektől ragyogott; el az imaszámolyt, amelyen térdelve erőért, felvilágosításért és kegyelemért könyörgött; s mintha csak áhítatos imája máris meghallgatást nyert volna, legyőzhetetlennek, oly erős hit-

től áthatottnak érezte magát, hogy szilárd lett a meggyőződése, miszerint az egyház hajóját, melyet északról, dél- és nyugatról magasra torlódó vészterhes hullámok összecsapása elsüllyesztéssel fenyegetett, biztos kézzel kormányozhatja és csendes vizekre terelheti.

A két külön templomban elrebegett hő imák megértéséhez a következőket kell adnunk.

XIII-ik Kelemen pápa halála után még feszültebbé vált azon viszony, mely a szentszék s az európai udvarok legtöbb kormánya között a politikai összeköttetésnek már majdnem megszakításával fenyegetett; a legtöbb uralkodó, illetőleg azok nevében az államminiszterek oly pápát akartak megválasztatni, ki végre sürgetéseiknek engedve a Jézustársaságát feloszlassa. Egyedüli dicséretes kivételt tett e tekintetben Mária Terézia császárkirálynő, csakhogy már itt is fia József császár és Kaunitz Venczel államkancellár az anyakirálynő jó szándékát azzal hiúsították meg, hogy az ő tudta nélkül és határozott akarata ellenére Choiseul francia és Aranda spanyol miniszterekkel kölcsönös levélváltás útján a jezsuiták megtörésére szövetkeztek.

Ily körülmények között a konklave felhős égboltozathoz hasonlított, melyen rémséges égiháboru készül kitörni; mert az összegyűlt biborosok egymással ellenkezve s egyet nem értve hasonlók valának a villámokhoz, melyek a sötét felhőkből ki-kiczikáznak s a mennydörgést megelőzik. Némelyek ugyanis olyan pápát akartak, ki rettenthetetlenül folytassa a küzdelmet a világi hatalom ellen; nem hiányoztak azonban olyanok sem, kik a további küzdelemtől semmi jót nem várva, véget szerettek volna vetni a kormányokkal való ellenkezésnek.

Az 1769-ik évi pápaválasztáskor két jelölt jött komolyan szóba: Chigi és Ganganelli; midőn ez utóbbtól néhány biboros azt kérdezte, akar-e pápa lenni? ő nagyszerűen reájok tekintve felelé:

«Miután arra, hogy megválaszthatatok, kevesen vagytok, arra pedig, hogy titkomat megőrizzétek, sokan, mitsem fogtok tőlem megtudni.»

A két pápajelölt közül minden emberi számítás ellenére Ganganelli Ferencz Lőrincz lett megválasztva, s nagy lett, mint ilyen alkalommal mindig, a római nép örömrivalgása, midőn neki a biborosdékány 1769-ik évi május 19-én tudtára adá:

Ganganelli Ferencz Lőrincz lett pápdtokká, ki XIV. Kelemen nevet vett föl.

Nevét XIII-ik Kelemen pápa iránti kegyeletből vevé föl, ki őt 1759-ik évi szeptember hó 24-én akarata ellenére s engedelmességi fogadalmára való hivatkozással kényszeríté a biboros kalap elfogadására s viselésére.

Jellemző, hogy hogyan mutatta be magát akkor Ganganelli Lőrincz a szent apostolokról nevezett zárdában rendtársai előtt.

Ő szentsége biborossá nevezett ki; de ne ijedjete meg e magas rang megemlítésénél. Én köztetek mindig olyan leszek, mint aki közületek való; ugy élek majd a körötökben mint szolgátok, mint barátotok és sohasem fogom éreztetni veletek, hogy az állásom megváltozott.

Pápává történt megválasztatása után néhány napra allokuciót tartott a biboros collegiumhoz, mely méltó volt szivéhez és zsenijéhez. Miután megemlité, hogy épen az ő személyében láthatják, miszerint az Isten kezében a semmiből is lehet valami, észrevétlenül a pápai szent szék hatalmának és eldjogainak lendületes ecsetelésére ment át, s miután még a czélt is röviden érinté, melyet egyházi és világi kormányzása elé kitüzött, beszédjét következő nyomós szavakkal fejezé be:

«Tehát ugy fogjuk Isten segedelmével a harczoló anyaszentegyházat kormányozni, hogy a győzedelmeskedőt el ne veszítsük. Amen.»

Röviddel ezen szép beszéd elhangzása után történt az, hogy amidőn különféle rendü és rangu egyházi és világi hivek hódolatuk bemutatása végett a pápa elé járulva lábcsókra bocsáttatának, Ricci Lőrincztől a jezsuiták generálisától e hódolat elfogadása megtagadtatott, daczára annak, hogy az uj pápa majd mindenkit arról sietett biztosítani,

miszerint az ezredéves szokás, magát a pápa előtt megalázni, nem a pápa személyes nagyságának, hanem inkább az egyháznak és fejének, Krisztus földi helytartójának szól, mondván:

«A hódolatnyilvánítások, melyekben külsőleg az egyház látható fejét részesítik, nem annyira én reám, mint inkább az egyházra vonatkoznak: én a magam személyére nézve egy hajszálnyit sem igénylek belőlük.»

Ricci Lőrincz tehát ezen mellőzésében nem ok nélkül megüzentnek hitte a hadat saját társulata ellen.

Mindenki tudja, hogy ezen a loyolai szent Ignác által alapított és III. Pál pápa által 1540-ben megerősített társaságnak kezdettől fogva nagy pártfogói, de hatalms el-lenségei is voltak. — A csalatkozhatatlanság csak az egész anyaszentegyháznak és szent Péter törvényes utódjának, a római pápának lévén megígérve akkor, ha ex cathedra szól a hit és erkölcs dolgában, következik, hogy nem volt és nem lesz papi rend vagy társulat, mely hibát el nem követhetett, vagy amelylyel igazságtalanság nem történt volna vagy a jövőben nem történhetnék. Sokkal kevesebb szemre-hányásban részesültek volna a jezsuiták, ha nem lettek volna köztük oly fényes tehetségek s nem tartottak volna elfog-lalva oly fényes állásokat. Ők nem gondolták meg azt, hogy az által, ha az uralkodó fejedelmek bizalmát megnyerik, mindenütt féltékenykedés s irigykedés magvát hintik el, mely legkisebb hibájokat állam-ellenes nagy, veszélyes bün-merényletnek minősítette.

XIV. Kelemen pápa, ki épen központjában volt ama magasztalásoknak és rágalmazásoknak, melyeket Jézus-tár-sasága ellen felhoztak, elegendő indító okot talált mind arra, hogy őket eltörölje, mind pedig arra, hogy megtartsa s védelmébe vegye. Jól tudta ő, hogy a társulat legtöbb tagja keletkezésétől kezdve egész az ő egyházi kormányzá-sáig ernyedetlen buzgalommal azon volt, hogy Isten igé-jét széles e világon hamisítatlanul hirdessék, hogy az ifju-ságot oktassák, és hogy példás életet éljenek. De tudta az ellenük szórt vádak is, névszerint, hogy kereskedést üz-

nek, a békét állítólag zavarják, tágkörű erkölcsant hirdetnek, és hogy a «keresztény», a «katholikus» és a «hűséges» fölségek (portugal, spanyol, nápolyi), miután államaikból kiűzték a jezsuitákat, végleges eltöröltetésüket sürgetve kérik.

Mindezek merőben oly vádak, melyeket a szentség mérlegére kellene vetni, s a mindig mérsékelt, csak fontolva haladó Ganganelli négy egész évet fordított arra, hogy egy ily nagy lépésnek, a Jézus-társasága eltöröltetésének hasznát és kárát meggondolja, sőt kiszámítsa, nem törődve sem a hízegő dicséretekkel, sem a gúnyiratokkal. Négy évig huzta halasztotta a végelhatározást akkor, midőn az uralkodók s ezek követői naponkint biztatták a döntő lépésre; akkor, midőn a közönség nagy része annak be nem következése miatt zúgolódott.

Bámulatos, hogy mennyi kihallgatás és mennyi eszmecsere történt ez ügyben ő szentségénél. Bernis, Orsini bitorosok, Aspuru, a spanyol követ s ennek elhalálózása után Monino, kiről a jezsuiták párthivei azt mondták, hogy kigyó, mely mindig a pápa körül tekerődzik s időnkint meg-megcsipi, hogy a társulat eltörlésére felingerelje, — majd egyenkint, majd együttesen jelentek meg a pápánál, előadva kormányaik okait, kívánságait, állásuk befolyását abban az irányban akarva kevésbé gyöngéd módon érvényesíteni, hogy rábirják ő szentségét, miszerint e nagy horderejű ügyet mielőbbi végső befejezéshez juttassa.

És XIV. Kelemen e fontos, az ó- és új-világot egyaránt érdeklő alkudozások közepett nyugodt maradt — különleg; egyetlenegy arcizom rándulása sem árulá el, hogy mi történik lelkében s a környezet látva a lehetetlenséget, hogy jól őrzött titkát meglesse, gyerekes gyanúsításokra és találgatásokra adta magát, de minden számbavehető eredmény nélkül.

«Oly uralkodó,» szokta mondani a pápa, kinek sok meghitt embere van, legtöbbször ezen meghittjeitől függ, sőt sokszor el is árultatik; én nyugodtan alszom, mert biz-

tos vagyok a felől, hogy titkomat egyedül én magam bírom; amit nem mondunk, azt le sem írják.»

A szentatya jól tudva a római közmondást, mely szerint a római pápa csak akkor látja az igazságot, ha az evangeliumot olvassa, dolgait a legnagyobb körültekintéssel s a legnagyobb lelkiismeretességgel szokta végezni; szinte olvasá a perczeket, hogy se el ne késsen valamivel, se el ne hamarkodjon valamit.

«Nem bizom élénk buzgalmamban,» írta egy alkalommal Stoppani bíborshoz, «s ép azért csak nyolcz nap mulva felelek arra, amit Magasságod kíván. Ami képzelő tehetségünk sokszor a legnagyobb ellenségünk; azon vagyok, hogy előbb kifáraszszam, mielőtt egy lépést előre tennék. Az ügyeknek is ép úgy kell megérniök, mint a gyümölcsnek.»

Szemére vetették neki, hogy szerzetes papok iránt, kik rendjüket elhagyni s világi papokká lenni akartak, tulságosan elnéző volt s a szekularizálási breve-t nagyon könnyen kiadta; de hát igen jól tudta ő mint volt szerzetes, hogy az elégedetlen rendtag folytonos botrányköve a zárdának, s hogy a ker. szeretet megkívánja, miszerint szánakozzunk azokon, kiket a könnyelműség, vagy a jobb és biztos kenyér reménye, vagy végre a világgal való meghasonlás üzött a kolostorba.

«Inkább köszönettel tartoznak azért,» mondá egy alkalommal egy rendfőnöknek, ki nem fojthatta magába a panaszt, hogy ő szentsége is előmozdítá egyik háladatlan fiának a szerzetből való kilépését, — «inkább köszönettel tartoznak azért a jótéteményért, melyet akkor gyakoroltam; azon ember, kiről szó van, engedetlensége miatt rendjünkben elromlott, talán el is züllött volna; romlásába valószínűleg másokat is ránt magával, akik talán vele együtt még az örök üdvöket is veszélyeztették volna.»

XIV. Kelemen pápa tudta, amint erről több ízben nyilatkozott is, hogy a szerzetes rendek eredeti szigorúságukból sokat engedtek, tudta, hogy lazább fegyelem alatt éltek, mint aminővel eredetüknél fogva bírniok kellene; mert lehetetlen, hogy az eredeti buzgalom századokon is át min-

dig ugyanazon foku, ugyanazon hevü, ugyanazon üdeségü és elevenségü legyen; tudta, hogy egy reformáció csak száz évig tart, ha mégis tart; mert egy híres író megjegyzése szerint e száz évből is csak hetven az Istené és harmincz a világé (vajha megfordítva ne lenne!); tudta, hogy a tudományokat sem ápolják többé úgy a zárdákban, mint azelőtt; egyuttal nem került el figyelmét az sem, hogy igen sok kolostorban, kivált a mezővárosok- és falvakban, a szórakozások különféle nemei igen sok visszaélésnek széles ajtót nyitottak: de ugyanakkor lelkében úgy vala meggyőződve, hogy a szerzetes rendek teljes eltöröltetése csak kárára lenne mind az egyháznak, mind pedig az államnak és társadalomnak; tudta, hogy a zárdák oly bástyák, melyeken megtörnek a tudatlanság és hitetlenség hullámai; tudta, hogy a kolostorok azon időkben is nevezetes írókat adtak az egyháznak és az emberiségnek, midőn a nép zöme a betűket is alig ismerte.

S míg a közönség azt hitte, hogy a pápa a jezsuiták-ról már egészen megfélekedezett, és hogy a római udvar eddigi szokásához hiven csak időt akart nyerni: ő nem szünt meg megkoronáztatása óta ez ügygyel foglalkozni; majd kinyitatta a propaganda oklevéltárát, hogy megolvashassa Tourrnon biboros tudósítását, vagy Maigrot, de la Beaume és más jezsuita hittérítők évkönyveit; majd felolvastatta magának a társaság elleni vád- és védőleveleket. Nem volt jelentékenyebb, nyomósabb mű a jezsuiták mellett vagy ellen szóló, melyet ő jól nem ismert volna; s egyaránt bizalmatlan lévén akár a feltétlen magasztalók, akár a heves ócsárlók iránt, sem ezeknél, sem azoknál nem kereste az érveket és okokat, melyek itélethozatalát befolyásolhatták volna.

«Hagyjanak időt,» szokta volt mondani, «hogy a fontos ügyet, mely fölött ítéletet mondandó vagyok, jól megvizsgálhassam s alaposan áttanulmányozhassam; én közös atyja vagyok a hiveknek, s nem törülhetek el egy rendet anélkül, hogy arra olyan okaim ne legyenek, melyek tettemet min-

den századok, saját lelkiismeretem, de különösen az Isten ítélőszéke előtt ne igazolják.»

Míg a kedélyek a jezsuiták sorsát illetőleg így megszólalnak, s majd mindenki kínos bizonytalanságban leledzik, a pápa, kinek ezenközben elég ideje volt a vád- és védőiratok áttekintésére, magához rendelé Ricci Lőrinczet, a jezsuiták nagynevű generálisát s következő szavakkal fogadja:

«Krisztusban szeretett fiam! úgy hiszem, nem titok előtted, hogy a kath. hatalmasságok majdnem mind a te nevezetes társaságod eltöröltetését sürgetik; lelki szemeiddel láthatod, mint vonulnak fiaid vándorbottal kezükben egyik országból a másikba; alig menekültek Avignon-ba, s a francziák városunkat, tartományunkat elfoglalva, kiűzték őket, s birtokunkat még mindig megszállva tartják; alig pihentek meg egy kicsit Korzikában s a sors sajátságos intézkedése folytán csakhamar abba a kényszer-helyzetbe jutottak, hogy onnét is kivonulni kényszerüljenek, Portugal-, Spanyolországról, Nápoly- és Parmáról nem is szólok; úgy is jól tudod, hogy ez utóbbi minden perczen kész államunkba törni hadseregével és hogy mögötte Franciaország áll, valamint az sem ismeretlen előtted, hogy Ponte-Corvo s Benevent tartományainkat fiaid miatt a nápolyi katonaság zsarolja; szóval halálig üzött s fáradt fiaid- és rendtársaidnak nincs helyük, hol megpihenhetnének. Tudom én igen jól, hogy társaságod igen sok jeles férfit adott a társadalomnak; tudom, hogy rended a világ minden tájain nagy tudósokat, hittérítőket, hitszónokokat, irodalmi nevezetességeket és szenteket adott az egyháznak; tagadhatatlan, hogy társaságod kitűnő iskolákat tart s alaposan megneveli embereit a maga céljaira vagy az ő terveivel rokon egyházi és világi célokra; előre látom, hogy ha létezni megszűnnétek, — s itt élesen tekintek arczára — igen sok hézag fogna támadni a gyónó- és szószékeken nem kevesebbé, mint a katedrákon, melyeket alig vagy csak nagy nehezen lehetne betölteni; azt is érzem, hogy ha eltöröltetéstekbe beleegyezném, mindazoknak, kik védőitek és barátaitok — mert ezekben nincs hiány — neheztelését, sőt a jámbor lelkek elégedetlenségét

is magamra fognam zúditani, kik titeket csupa jámbor és épületes embereknek s így jobb sorsra érdemeseknek tartanak. De másrészt tagadhatatlan, hogy társulatotok keletkezésétől fogva sok nyugtalanságot okozott; nem tagadhatom, sőt egész komolyan tudodra adom, hogy a társaságod elleni vádak és panaszok napról-napra számban és súlyban szaporodnak; tudomásod van róla, hogy a francia, spanyol, portugál és nápolyi királyok fiadat országaikból részint már kiűzték, részint kiűzni készülnek; tudomásod legyen róla, miszerint legujabban igen sok püspök és sok más rang, tudomány s életszentség által kitűnő férfi is megszüntetésért folyamodott; és végre nem zárkozhatom az elől sem, hogy régi szervezetetek és a változott korszellem mellett nem hozhatjátok többé azt a sok és kitűnő gyümölcsöt, melyért a szerzet voltaképp alapítva lett. — Mit gondolsz tehát, Krisztusban kedves fiam! lehetne-e rendi alkotmánytokat úgy megváltoztatni, hogy a korszellemnek némi engedményt téve, illetőleg ahhoz némileg simulva mind a kath. fejedelmeknek némi elégtétel adatnék, mind pedig társaságok fennmaradása biztosíthatnák?»

Szentséges Atyánk! vevé föl a szót Ricci, ami a rendi szervezetünk megváltoztatását illeti, arra csak elődöm szavaival felelhetek

«Elég, ne tovább! . . . én is tudom,» folytató a pápa kissé ingerülten, «hogy elődöd Centurioni generális, midőn dicső emlékü elődöd XIV. Benedek pápa társaságod szabályainak megváltoztatását jól felfogott érdekekben sürgette, minden változtatást kereken visszautasítva azt felelé: *a jezsuiták vagy úgy legyenek, amint vannak, vagy ne legyenek.* Jesuitae aut sint, ut sunt, aut non sint. — Pedig hát nem lehet, hogy ismeretlen legyen előtted, miszerint az egyház maga is a fegyelmet illetőleg sokszor változtatásokat léptet életbe.» — Majd némi szünet után folytatá:

«De tudod-e, kedves fiam! dicső elődöm feleletét is?... Azt mondá:

Hogy nekem utódod lesz, az biztosra vehető; de épen nem vehető biztosra, hogy önnek is lesz utódja.

Hozzá teszem még: valamint a szent Benedek rendjéből való pápák nem maguknak szerezték az egyházi vagyont s az egyházi államot — úgy hiszem tudod a római közmondást: ha Benedek nincs, Péter koldulni jár, —: úgy engem is, azon dicsőlk méltatlan utódját, nem személyes indító ok, hanem egyedül az anyaszentegyház érdeke és java fog vezetni elhatározásaimban. S ezzel, kedves fiam! eszmeceserénket akár be is fejezzük.» Mire szemeit az égre emelve s balkezét mellére téve, jobbját pedig bizonyos keresetlen kecsességgel kinyujtva a térdre ereszkedő Ricci Lőrinczet megáldván, magánszobáiba vonult, míg a generális mintegy villámsujtottan a pápa távozása után is több perczig ott térdelt, ahol az áldást vevé.

(Folytatása következik.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A keresztény hit tudományos védelme a legújabb kutatások nyomán. Irta Duilhé de Saint-Projet kanonok s a toulousei „Institut Catholique“ tanára. A szerző engedélyével a III. franczia (1890.) kiadás után fordította a csanádi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája. Temesvárott, a csanád-egyházmegyei könyvsajtón. 1891. 8-r. 437 lap. Ara?

A csanádi növendékpapok immár csaknem egy negyed század óta, évenként megajándékozzák a magyar egyházi irodalmat jónál jobb műekkel, jobbára fordításokkal.

Ezidén, munkálataik huszonharmadik évfolyamában oly mű fordítását eszközölték, mely a korunknak nagyon is megfelelő apologiai irodalomban határozottan számot tesz. És épen ezért, nem végeztek fölösleges munkát, habár már négy jeles külföldi apologia forog is közkezen a magyar olvasóközönség között (Hettinger, Chateaubriand, Bougaud,

Weiss). Ebből a fajtából épen a mi napjainkban minél többre van szükségünk.

Hogy mennyire korszerű és kitünő Duilhé de Saint Projet műve, azt már a priori megmutatja az, hogy eredetije rövid idő alatt három kiadást ért, hogy a világ minden művelt nyelvére már le van fordítva, és, hogy a szentatya külön dicsérő brevélvel tisztelte meg a tudós szerzőt. A munka részletes ismertetésébe csak azért nem bocsátkozunk, mert azt már a német kiadás megjelenésekor megtettük folyóiratunkban. Tessék olvasóinknak felütni az 1889-i évf. 714. lapját, ott dr. Pethő tollából kimerítő recenziót fognak találni.

Itt tehát csak a fordításról magáról szólhatunk, amit szerencsére igen röviden végezhetünk, megdicsérve az ifju fordítókat, gördülékény, magyaros fordításukért. Kivánjuk nekik, nemcsak az ő érdekükben, hanem magának az ügynek érdekében, hogy minél több példányt adhassanak a publikum kezeibe.

F. Sz.

Isten és az ember. Irta Kemenes Ferencz. Veszprém, Petöfi-nyomda, 1891. Kis 8-r. 200 l. Ára?

Ki ne ismerné a derék katolikus költőt, kinek szép, vallásos költeményei már évek óta gyönyörködtetik a katolikus folyóiratok figyelmes olvasóit?

A költő most egy vaskos kötettel lépett fel, a fönti czimet adván könyvének. Az egész két kötetre osztja. Az elsőnek tartalma, ha azt lehet mondani, az egész kinyilatkoztatás, a bünbeesés, stb. stb. majd az Ige megtestesülése, Jézus születése, tanítása, szenvedése, halála, feltámadása, örök dicsősége, — a Szentlélek uralma; mindez gyönyörű, magasan szárnyaló versszakokban van itt megénekelve. Majd a lélekről, s a négy utolsó dolgokról elmélkedik a költő, megragadó, hatalmas akkordokban adva kifejezést reflexióinak.

A II. kötet tartalma: forró, mélytüzű fohászkodások

az Atya-Istenhez, Fiu-Istenhez, Szentlélek-Istenhez, — a bold. sz. Szűzhez, az angyalokhoz. «Utóhangok» czim alatt még tíz verszet járul az egészhez.

Nagy élvezettel olvastuk a szebbnél szebb szakokat, — a rimelés legtöbb helyen pompás. A költő szereti a gyér használatu szókat is alkalmazni, azért igen helyesen tette, hogy ezeknek a kötet végén külön tartalmát állította egybe.

Dilettans.

Az ujjáalakított pécsi székesegyház. Képekkel ellátott népszerű templommagyarzó kalauz. Kiadják a „Szent-Család” képes népnaptára szerkesztői. (A tiszta jövedelem a regöli nőzárda és a szakaddthi plébánia-templom javára fordítatik.) Pécs-Budapest, 1891. Kapható akár a pécsi pap-nevelő-intézetben, akár Budapesten, a „Szent-Család” kath. műintézetnél. 4-r. 48 l. Ára 25 kr.

A múlt hó végén telve volt az egész ország a stylszerűen, gazdag fénynyel restaurált pécsi székesegyház magasztalásaival.

Engem is odavonzott a vágy, látni e műremeket, saját szememmel gyönyörködni az Istennek e méltó hajlékában, — és midőn előttem állott ez a monumentum, felkiáltottam Sába királynőjével: «Non credebam narrantibus mihi, donec ipse veni, et vidi oculis meis, et probavi, quod media pars mihi nuntiata non fuerit, . . . et majora sunt opera, quam rumor quem audivi. (III. Kir. 10. 7.)

Jövő füzetünkben az építészet és az ornamentika e remekének szakszerű leírását fogják venni olvasóink, egy oly férfiú tollából, ki jelen volt az építés minden phasisánál, kinek szemei előtt fejlődött ki a régi, roskatag templomból ez a mai, fényes román bazilika.

Van már annak több leírása, a Gerecze Péter tanaré, mint tudományos leírás, különösen megemlítendő, (magyarul és németül), ugyanőtöle egy még nagyobb szabású leírás is van készülöben. De nem lehet hallgatással mellőznünk azt

a kedves, népszerű leírást, amelyet a «Szent Család» nap-tár szerkesztői adtak ki, s melynek czimét főnebb ol-vashatni.

Minden megvan ebben, amit tudni szükséges annak, ki hazánk ez új kincse iránt érdeklődik. A templom törté-nete, méretei, építésének lefolyása, a homlokzatok leírása, a remeknél remekebb képek ismertetése összefüggő soroza-taik szerint, a templom belső felszerelésének bemutatása, a 4 kápolnának, melyek mindegyike egy-egy bijou, meg a sekrestyének leírása stb. stb., sőt záradékul még az ujitást elrendelő és éber gonddal kísérelő püspököknek, meg a mes-tereknek életrajzai is advák.

Ezekhez járul a nem kevesebb, mint huszonegy kép, mind meg annyi hű phototypia (Zelesny kitünő fényképei után).

Ha az ember mindezt figyelembe veszi, bámulva kérdi, hogy lehet egy ilyen könyvet 25 krért adni? Bizonyára csak úgy, ha ezren és ezren veszik azt meg maguknak. Ne is mulasztás el azt olvasóink, szerezzék meg mindenki, min-dig gyönyörködve fogja szövegét olvasni, s képeit nézdelni, — s el fog telni büszkeséggel, hogy hazánk magáénak mondhatja e kincset; s mikor le fogja tenni kezéből a köny-vet, fel fog sóhajtani, hogy az Isten éltesse és jutalmazza meg azt a főpapot, kinek műizlése és gondoskodása e drága gyöngygyel megajándékozta a magyar hazát.

Dr. Kereszty Viktor.

Néhány lap Esztergomváros és megye múltjából. Irta Villányi Szaniszló sz.-benedek-r. házfőnök és főgymn. igaz-galó. Esztergom, 1891. Laiszky könyvnyomdájában. Nagy 8-r. 152 l. 1 czimkép, 2 térkép, — ára 2 frt.

Esztergom monographiáját megírni egyike lenne a leg-nehezebb feladatoknak. Hisz a kereszténység első két szá-zadában Esztergom volt a magyar királyok székhelye, Esz-tergom volt a központja az ország összes egyházi, politikai,

Magyar Sion. V. kötet. 7. füzet.

hadi, közművelődési mozgalmainak. Mennyi földolgozandó anyag! Mennyi kétes kérdés! Mennyi nehézség! Ez lehet az oka annak, hogy mind máig senki nem vállalkozott, még az arra hivatott történetbuvárok között is, e feladat megoldására.

Addig is, nemcsak meg kell elégednünk, hanem örömmel kell üdvözlönnünk minden oly jelenséget, mely Esztergomnak egykor mégis csak megirandó történetéhez megvilágító adatokkal járul. Ilyen jelenség Villányinak, a magyar történelmet évtizedek óta kultiváló tanárnak előttünk fekvő munkája, mely gondos és eredeti forrástanulmány alapján igen értékes adatokat nyújt Esztergom és vidéke hadi történetéhez a XV. és XVII., — és nagybecsü képét rajzolja a város és megye műveltségi állapotainak a XVII. században.

A főelőnyök, melyek V. könyvét értékessé teszik: a szerző széles látóköre, nyílt felfogása, biztos ítéléte, szép irálya és könnyű előadása. Ez előnyöknél fogva a könyv nemcsak az ex professo historikus szaktudósoknak lesz kedves, hanem a nagyközönség is élvezettel fogja azt olvasni, — és nevezetesen az esztergomiak szívesen fogják a pompás két térképet szemlélgetni.

Kár, hogy a külső kiállítás nem oly tökéletes, milyent a tartalom megérdemelne, a papírnak vastagabbnak, a betűknek testesebbeknek kellene lenniök.

F. Sz.

Geschichte der katholischen Kirche in Irland. Von Alfons Bellesheim Zweiter Band 1509—1690. Mainz, 1890. Kirchheimnél. 8-r. XXXV. 772 l. Ára?

Folyóiratunk tavalyi folyamának olvasói még jól fog-nak emlékezni arra a hosszabb recensióra, melyben Bellesheim irországi egyháztörténetének első kötetét ismertettük. (Lásd M. Sion 1890. 784—874—923. ll.) Az óriás munkának nemrégiben jelent meg második kötete, melyet im

szintén bemutatunk, bár valamivel rövidebben, t. olvasóinknak.

Bellesheim könyvének második kötetében hasonló terjedelemmel és alapossággal tárgyalja Irország egyháztörténetét *a reformáció behozatalától* egész a limericki kapitulációig, mint az első kötetben az előzőt. És ez az ir egyház történet legnevezetesebb korszaka. A hit harcáé az elnyomás ellen, a szabadság küzdelméé a zsarnokság és állati durvaság ellen. Ha az irek már a Plantagenetek alatt sokat szenvedtek, akkor igazi mártiromságuk most kezdődött, mert az angolok mohó kapzsisága és a lángoló nemzetiségi gyűlölet mellé még egy oly válaszfal állott a két nemzet közé, mely mindennél hatalmasabb és borzasztóbb: a vallási különbség. Elképzelhetetlen és kimondhatlan, amit a szegény ireknek protestáns elnyomóiktól szenvedniök kellett. A reformációnak örökös szégyenfoltját fogja ez képezni és ha már a németországi polgárháborúkban nem nyomatott volna homlokára a testvérgyilkosság Kain-bélyege, ha a Dániában, Svédországban elkövetett borzasztóságok történetek volna is, mégis feledhetlenné tenné a reformációt az a végtelen nyomor, melyet Irlandra hozott.

A középkor letűntével az angolok nem bírták az egész Irországot, hanem csak a szigetnek délkeleti partjait, mely Pale néven neveztetett. Azontúl független ír-főnökök uralkodtak, egymás közt és az angolokkal folytonos harcban állva. A szigetnek teljes leigázása csak Cromwell alatt sikerült.

VIII. Henrik sietett vallásügyi törvényeit Irlandba is bevinni; a kivánt alkalmat megadta erre a dublini érsek halála. Helyébe dr. Brown volt augusztinust nevezte ki és általa iparkodott a felsőbbbségi esküt Irlandban is keresztül vinni. Azonban az 1536-iki parlament sehogysem akart erre rá állani. Egy-két püspök, akiket a király tolt fel, le is tette az esküt, de a papság és a nép utálattal fordult el az újításoktól. Jobban sikerült a kolostorok kifosztása. Még 1536-ban 370 kolostort foglalt el a király 32,000 font évi jövedelemmel és 100,000 font ingó vagyonnal, 1538-ban pedig az összes kolostorok javai elkonfiskáltattak. Minda-

mellett nem sikerült a szerzeteseket kipusztítani vagy őket a felsőbbbségi eskü letételére kényszeríteni, inkább a vértanúhalált választották. Különösen kitűntek buzgalmuk és bátorságuk által a trinitariusok és a cisterciták. A szerzetesek a legnagyobb halálmegvetéssel vigasztalták a katolikusokat és erősítették meg őket hitükben. Maguk az anglikán püspökök sem merték tanaikat hirdetni félvén a nép lázadásától.

VIII. Henrik politikáját követte utódja, de a protestantizmus alatta sem ment előbbre. Az anglikán papi állások valódi sine curák voltak, melyek az elkobzott kath. egyházi vagyon egy részének jövedelmeit felemésztették. Mária alatt a protestáns püspökök letétettek és a katolikusok helyeiket ismét elfoglalhatták. Sajnos azonban, hogy Mária sem tudott szakítani elődeinek ír politikájával. Az ő kormányzása alatt is tovább tartott az ír főnökök kifosztása és birtokaiknak angol gyarmatosok közt való kiosztása.

Erzsébetnek a katolikusok ellen hozott kivételes törvényei Irlandban nem voltak keresztülvihetőek. Sem az irek sem az angolok nem voltak hajlandók vallásukat megváltoztatni. Erre a legrettenetesebb üldözés következett. Nem a vérpad folytonos munkája, nem az óriási pénzbírságok és a lelkiismeret leigázása jön itt annyira számításba, mint az a rendszeres és kiszámított terv, amelylyel a katolikusokat a felkelésre kényszerítették, hogy így azután javaikat elkobozhassák. Egy 1560-ban tartott és a királyné embereiből összehitt parlament elrendelte ugyan a felsőbbbségi eskü letételét és a kath. kultusz eltörlését, de e rendeletek végrehajthatlanok maradtak, az anglikán püspököknek nem adtak hivőik. Rosz életük, az egyházi vagyonnak elpazarlása s szimonia voltak az ő jellemvonásaik; ezekkel pedig nem lehet hiveket szerezni.

Igen üdvösen működött Wolf Dániel jezsuita, pápai commissarius a katolikusok érdekében. A papságban támadt irt pedig, miután Irlandban kath. papnevelő-iskolák nem voltak, a római, lissaboni valladolidi és a löveni kolégiumok pótolták.

Erzsébetnek terve, a kath. egyház vagyonát a protestáns papság javára elszedni, 1560. óta több lázadást idézett elő, de II. Fülöp spanyol király tábornokának, aki az ireket vezette, tétlensége és gyávasága folytán megverettek és a legborzasztóbb kegyetlenségeket kellett elszenvedniök. Az angolok, hogy a lakosságot kiéheztessék, a vetéseket elpusztították, az emberekre formális vadászatokat tartottak, asszonyok és gyermekek legyilkolása a tiszteknek legnagyobb mulatságát képezte. Legtovább tartott a harcz északon, ahol O'Neill és O'Donell vitézül ellenállottak, csak a kinsalei vereség után (1603.) kellett a tulnyomó erő előtt meghajolniok és ezzel az egész sziget angol lón.

Azon remények, melyeket a katolikusok I. Jakab, Stuart Mária fiának uralkodásához fűztek, hiuknak bizonyultak be. Ő a telepítést a sziget északi részen Ulster grófságban a legnagyobb kegyetlenséggel vitte keresztül. Minden ok nélkül, peres eljárás nélkül vette el az irek földét és adta angoloknak. A földbirtok 80%-a angol vagy skót kézre került, akik többnyire presbyterianusok voltak és közönséges gonosztevők. Több mint 400,000 hold földet raboltak el Ulsterben a katolikusoktól, 385,000-et pedig a középső grófságokban. A katolikus papokat kiűzték, a felsőbbeségi esküt még a világiaktól is megkövetelték; aki a protestáns istentiszteletre nem járt, az egy shilling (5 forint) büntetést fizetett minden egyes alkalommal. A katolikusok minden politikai jogoktól meg lettek fosztva. Minden egyházi funkcióért tartoztak a protestáns papnak is stólát fizetni.

Mindamellet a katolikus egyház élt és működött. A kilkenny-i és armaghi zsinatok bölcs intézkedéseikkel gondoskodtak a népről. A szerzetes és világi papság nagyszámu volt és a legnagyobb buzgalommal részesíté a szerencsétlen nemzetet a vallás vigasztalásaiban.

I. Károly trónralépésekor a connaughtiak 120,000 fontot ajánlottak fel, ha vallásszabadságuk nem sértetik meg és birtokaikban nem háborgattatnak. A király el is fogadta a pénzt, de Strafford irlandi helytartója által, aki azt irta

neki, hogy sem igazságosság sem becsület nem kötelezi őt arra, hogy e pápistáknak adott szavá megtartsa, megkezdette a konfiskációkat. Nem csoda, ha 1641-ben Sir Phelim O'Neill alatt Ulsterben felkelés támadt. Az angolok kapva kaptak ezen, a legborzasztóbb vandalizmussal estek az irekre. Az angol puritánok el voltak határozva az ir pápistákat kiirtani. A veszély egyesítette a katolikus angolokat és az ireket a kilkenyi szövetségben 1642. A püspökök is melléjük állottak és a nemzet ismét fegyverhez nyúlt. Az angolok több helyen vereséget is szenvedtek, de a katolikusok közt egyenlenségek ütöttek ki, és Cromwell a vér és vas embere, a legnagyobb zsarnok, akit a föld valaha létrehozott, megjelent Irlandban, hogy a pápistákat megsemmisítse. Droghedát bevette, az összes férfiakat, asszonyokat és gyermekeket agyonverette. 1652-ben Irland le volt verve.

Az 1653-iki Acte for the Settlement of Ireland elrendeli, hogy az irek Connaughtban telepíttessenek le, így akartak tőlük szabadulni. Bár a háboruban százezrek pusztultak el, számuk még most volt akkora, hogy félni lehetett tőlük. Ezért a külföldi hatalmakat értesítették, hogy az irek zsoldba fogadását örömezt megengedik. Spanyolország, Lengyelország és Franciaország siettek katonákat toborozni köztük és 1651—4, tehát 3 év alatt 34,000 férfi hagyta el hazáját. Ez a systema még a XVIII. században is tartott és Irland legjobb férfait vesztette el és teljesen védképtelenné lett. Az özvegyeket és árvákat, akik nem tudták magukat fenntartani, azokat az angol gyarmatokba, u. m. Barbados, Nyugot-India stb. deportálták, ahol «jó keresztényeket és angolokat lehet belőlük csinálni.» Valóságos hajtvadászatokat tartottak ir leányokra, hogy őket a nők nélkül szükölködő gyarmatokra vigyék. Penn admirál kívánságára 1655-ben 1000 ír leányt szállítottak Jamaikába. A katolikusok természetesen minden hivatalból ki voltak zárva, minden jogn kívül állottak és teljesen védtelenek voltak. Mindazonáltal a katolikus hitet nem sikerült kiirtaniok.

II. Károly (1660—1685.) ezen közönséges kéjencz uralkodása alatt sem fordult a katolikusok sorsa jobbra. A

katholikusok birtokait cromwellisták nyerték ajándékul és I. Károly tisztjei. A püspökök és papok folytonos életveszélyben voltak, az egész országban csak két püspök volt, számos székhely üres volt. Ebben az időben a lanyha katolikusok Walsh franciskanussal élükön egy nyilatkozatot köröztettek, hogy a katolikusoknak az angolokkal való kibékülését csak a pápa akadályozza. A klerus és a nép legnagyobb része azonban távol maradt ezen mozgalomtól. A Titus Oater-féle összeesküvés is szomorú következményekkel birt az irekre.

II. Jakab trónraléptét az irek örömmel üdvözölték. Tapintatlan eljárásuk azonban a protestánsokat a katolikusok ellen ingerelte. Elűzetésekor az ireknél hathatós támogatásra talált, de III. Vilmos mindenünnen kiszorította őt. Csak Limerick tartotta magát, III. Vilmos egyezkedni volt kénytelen a vár hősi védőjével Sarsfielddel, melynél fogva a katolikusoknak szabad vallásgyakorlat engedélyeztetett és csak a hűség-eskü (Oalt of Allegiance) követeltetett tőlük.

Bellesheim a legapróbb részletekre való kiterjeszkedéssel tárgyalja ezen kort, mely az ir népnek a katolikus hithez való tántorithatatlan ragaszkodását fényesen tanúsítja; könyvének terjedelmét igazolja a tárgyalt események fontossága. Kimutatja, hogy Irland szétszűllött gazdasági és socialis állapotai gyökerét a protestáns angolok által vérlázító számítással végbevitt erőszakos fosztogatások képezik. Azért, aki Irland mai helyzetét alaposan megérteni akarja, annak az ország XVI, XVII, XVIII. századbéli történeteit ismernie kell. E célra Bellesheim könyve kiválóan alkalmas.

Dr. Vargha Dezső.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Julius hónapja gyászszal kezdődött a magyar egyház számára. A hó 4-ik napján Dr. Haynald Lajos bibornok, kalocsai érsek, rövid szenvedés után, de miután már közel harmadfél évig élőhalott volt, csendesen elhunyt. Imár a harmadik kardinális, kit ez évben a kérlelhetlen halál elragadott a magyar katolikusoktól. O mily mélyen érezzük árvaságunkat!

Az összes hazai és külföldi lapok melegen parentáltak az elhunyt főpap emlékének. Kiemelték genialitását, tudományát, művészeti érzékét, bőkezűségét, ékesszólását, hazafiságát, emberszeretetét, páratlan népszerűségét, — és mind ezt méltán. Nem közöljük életadatait, annyszor voltak már azok ismertetve, legkivált 1889-i papi jubilaumakor, de most a szomorú alkalomból is, hogy minden olvasónk előtt teljesen ismerteknek kell azokat feltételeznünk. De nem tehetünk róla, ha elvonul lelki szemeink előtt, most, hogy ő a kalocsai székesegyház sirboltjának csendes lakója lett, az ő egész pályafutása, melynél fényesebbet, dicsőbbet még a nagy szellemek közt is kevés futhatott be Egybe volt az forrva a magyar nemzet parallel történetével! Ő nemcsak főpap volt, hanem főfaktora a főrendiháznak, a delegációknak, szereplése országos volt, — sőt a nagy külföldre is kiterjedett. Elöl állott ő a magyar nemzet szellemóriásai között, folyton tevékenyen, fáradhatlanul, dicsőségteljesen, s jótékonytságban versenyzett a mi még most is siratott, és mindig siratandó Simorunkkal. S most mindez a fény, mindez a dicsőség, amely egy volt Haynald nevével: kialudott, — elszállott közülünk a nagy szellem , de megmaradtak alkotásai.

A bibornok hült tetemeit nagy pompával, s óriási részvéttel helyezték nyugalomra juliushó 8-án, a kalocsai székesegyház sirboltjába. Ő Felségét a főszertartásmester

képviselte, — főhercegek, főpapok, miniszterek, mágnások stb. száz meg száz részvétsürgönyt menesztettek a káptalanhoz. R. i. p.

A primás székhelye Esztergomban marad. Így hozták ezt most már az összes napilapok. Ugy látszik tehát, az érvek, melyek az áthelyezés ellen szólottak, és melyek névszerint az esztergomi főkáptalan memorandumában felhőzattak, mégis megtették hatásukat az intéző köröknél. Igen helyesen. Már az ellen, hogy az ország első főpapja koronkint a fővárosban időzzön, s nevezetesen akkor, mikor a király ott van, ő is ott legyen; senki fiának kifogása nem lehet; valamint az sem fog legyőzhetlen akadályokba ütközni, hogy — amit a közvélemény szintén óhajtani látszik, — Budapesten érseki helynök legyen. Mindez egészen más-kép hangzik, mintsem az amily könnyen felvetett, ép oly nehezen megvalósítható székhely-áthelyezés.

A munkácsi egyházmegye új főpáztort nyert *Firczák Gyula* személyében, melyhez mindenki a legszebb, és legjogosultabb reményeket fűzi. Ad multos annos!

A gyönyörűen restaurált pécsi románstíliu bazilika mind több és több látogatót vonz a Mecsekhegy tövében bájosan elterülő püspöki székvárosba. Egymást érik ott, mint értesülünk, a bel- és külföldi érdeklődők, papok úgy, mint világiak, s mindannyian elragadtatva beszélnek a templom remek structurájáról, a szebbnél szebb freskókról, a legutolsó gyertyatartóig tisztán megtartott stíluszerűségről, a gregorián ének kedves hatásáról. De még más valamiről is beszélnek: a pécsi papságnak nyájas vendégszeretetéről és előzékenységéről, melyet, akik azt élveztek, feledni soha sem fognak.

A jövő füzetben, hacsak lehet, mi is beható ismertetéését fogjuk adni a pécsi cathedrálisnak, hazai építészeti műkincseink e legujabb gyöngyének.

A külföldi katolikus érdekei eseményeiről a következőket lehet e hónapban feljegyeznünk:

Franciaországban a Szentatya különös óhajtására fontos lépések tétettek a katolikusok reorganizálására. Sok

ám ott az igazi jó katolikus, az új pogányok közepette, csak hogy nem igen találják fel egymást, hogy közös actiót fejthessenek ki. A párisi bíboros érsek elnöklete alatt egy husztagu bizottság ült össze a napokban, mely az összes francia katolikusokat, politikai párttekintetek nélkül felszólította, «a fenyegetett hit érdekében, a haza jóléte nevében, amelyet az istentelenség teljes romlásra vezetne, ha a keresztényellenes, szabadkőmives secták programja továbbra is keresztülvitné a törvényhozásban és a közigazgatásban: hogy az Isten szerelmeért, egyesüljenek, vivják ki újból maguknak a vallás- és tanítás-szabadság, a tevékeny felebaráti szeretet, az egyesülési szabadság gyakorlatát, és eszközöljék ki revideálását mindannak, ami akár az iskolai és véderő-törvényekben, akár a pénzügyi törvényekben eme jogoknak nyílt sérelmével jár.» A socialis kérdésnek keresztény álláspontból való megoldása a bizottság nyilatkozatában különösen van hangsúlyozva.

Olaszországban a zsidó-lapok megint a kolostorok ellen izgatnak, szeretnének, úgy látszik, Israel fiai számára könnyű módot szerezni, hogy a kolostorok javait olcsó pénzért maguknak megkaparíthassák.

Az osztrák parlamentben valami Pernerstorfer nevű képviselő meg épenséggel a középiskolákban nagyon elterjedt s üdvös «Mária-congregációk» ellen kardoskodott, azon ürügy alatt, hogy azokban árulkodásra, demuntálásra nevelik az ifjakat. Bizony fogalma sincs szegény fejének e congregatiókról. Meg is kapta a feleletet dr. Kathrein tirioli katolikus képviselőtől. «Nem hallgathatok,» — ugymond ez utóbbi — «az ilyes gyanúsítás ellen egész határozottsággal kell tiltakoznom. A képviselő ur nem is ismeri e Mária-congregációkat, nem azok alapszabályait, nem azok szervezetét, legkevésbé pedig azoknak áldásos működését (Helyeslés jobbról). Pedig ismerhetné mindezt: mert hisz a Mária-congregációk nem titkos társulatok, a bel- és külföld számos egyetemén s középiskolájában egész nyilvánosan működnek. És vajjon mi ezen vallásos egyesületeknek feladata? Engedje meg a képviselő ur, hogy azt önnek megma-

gyarázzam. Első sorban az a feladata ezen egyleteknek, hogy az ifjakban megóvják és megszilárdítsák azt a hitet — névszerint az egyetemeken — melyet a szülői házból magukkal hoztak, s hogy ugyanazon ifjakat megőrizték ama veszélyektől, melyek őket körülveszik, mint azt Önök mindnyájan meg fogják nekem engedni! — Tudom, hogy ezen egyletekben a tanulók az ő kötelmeik teljesítésére, s a szorgalmas tanulásra buzdíttatnak. Azt is tudom, hogy éppen ezen congregatiók feladatuknak tekintik, a vallás-erkölcsi befolyás által tagjaikat erős jellemekké fejleszteni, bennök a dynastikus és hazafias érzelmeket megerősíteni; erre amaz egyletek vezetői különös figyelmet fordítanak. (Tetszészaj.) És ezért azt mondom: E Mária-congregatiók valóságos jótémény ugy a tanulókra, mint a szülőkre nézve, s én szívből kívánom, hogy terjedjenek minél jobban a mi közép- és főiskoláinkban. És engedjék meg, Uraim, hogy még hozzátegyem mindehez azt is, hogy különös örömömmre szolgál, miszerint az én saját fiam is tagja egy ilyen Mária-congregatióknak.» (Hosszas tetszésnyilvánítások.)

Egy másik képviselő, dr. Straszewsky, szintén jól lefőzte Pernerstorfer uramat, s egyenesen megmondta neki, hogy biz az ő szemében csupán az a büne a Mária-congregatióknak, hogy vallásos szelleműek. Már pedig — ugymond — mi a vallást a hazafiság és nemzetiség főoszlopának, főtámaszának tartjuk, s a mai áramlattal szemben törekedni fogunk ifjainkat ugy nevelni, hogy az ő jövődö existenciájuknak alapjai ne legyenek már eleve aláaknázva stb.

Ilyen parlamenti emberek, ilyen parlamenti beszédek már azután illők komoly és alapos férfiakhoz. A hasonlítgatást a mi parlamenti szónokainkkal — ezuttal elhagyjuk.

A mai socialistikus irányzat mellett örvendetes jelenségnek kell vennünk azt az eseményt, mely a napokban Franciaországban végbement. Mintegy háromezer francia gyáros és kereskedő összegyülekezett a párisi mont-martreli Jézus-Szent-Szive-templomában, s ott Langénieux bibornok kezéből az oltáriszentséget vevén, Jézus-szent-Szivének ajánlották, «lelköknek, akarataknak egész erejével önmagukat,

családjaikat, alárendeltjeiket-, munkásaikat és gyáraikat.» A szentatyához is adresset intéztek, s kijelentették, hogy el vannak határozva, mindent megtenni, hogy a «munkások helyzetéről szóló encyklica sociális tanait az ő gyáraikban, műhelyeikben és raktáraikban ki is vigyék.»

Zsidó theologusok a kereszténységről. Az Egyesült-Államokban valami Sparger nevű brooklyni rabbi könyvet irt nemrég, melyben első sorban orthodox hitsorsosait támadja. De kapunk oldalvágásokat művében mi is, keresztények. Hitsorsosainak messiás-várása alkalmul szolgált neki, hogy a mi isteni megváltónk ellen is gyalázó támadást intézzen. Arra a vakmerő állításra vetemedett a többi között, hogy szerinte *soha sem is élt* oly férfiú, oly tulajdonságokkal, a ki oly tetteket hajtott volna végre és oly beszédeket mondott volna. Így tehát ez a zsidó még a névleges keresztények u. n. kritikai iskoláján is tultesz, a mely, mint tudjuk, elismeri Krisztus történeti személyiségét, de csak filozófnak tartja őt, nem egyébnek.

Krisztus Urunk történeti személyiségének védelmére a hetvenkedő reform-zsidó leczkét kapott nem sokára könyve megjelenése után arról a részről, a honnan talán nem is várta; orthodox hitsorsosai köréből. Sikra szálltak ellene Rodefelt Meyer, Posner Israel és Levy Miksa orthodox rabbinusok. Vita-iratukból hadd álljon itt a következő részlet:

«Vajjon család, illusio képes volna-e megmagyarázni azt a *tényt*, hogy a kereszténység nemcsak diadalmasan ellenállt a legkülönfélébb támadásoknak, melyek őt közel 1900 év óta érték, hanem azalatt annyira el is terjedt, hogy *most már a világ minden népe alkalmazkodik hozzá*, míg más vallások csak többé-kevésbé korlátolt érvényt tudtak maguknak szerezni? Ezt azok is kénytelenek beismerni, kik mint mi, a keresztény tanokkal nincsenek egyetértésben. Mi lett volna az emberiségből a kereszténység nélkül? Mi izraeliták számra nézve igen jelentéktelen nép valánk, szigorú elkülönöttségben éltünk, és megvetéssel tekintettünk másokra; míg a keresztények a pogányokat megtéríteni és

megjavítani igyekeztek. Hogyha mi némely országokban a legteljesebb egyenjogúságot élvezzük, akkor mi ebben ott részesülünk csupán, a hol a keresztény vallás alapítójának tanai érvényre emelkedtek. A zsidóságnak dicsőséges kezdete van, de mi még mindig az atyáink által vert nyomokon járunk. Ők az isteni jövendölések beteljesülését várták. Mi is. Egyetlen egy próféta sem támadt azonban körünkben ő *ellene* (Krisztus ellen), senki róla csalást be nem bizonyított. Senki az ilyen férfit megtámadni nem jogosult, még egy görög filozóf sem, a mint legujabban a dolgot magyarázni szokták.» (Religio.)

Az esztergomi kath. legényegylet tagjai, a «Rerum novarum» encyklika hatása alatt hálaadó, hódoló feliratot intéztek a Szentatyához, s most abban a szerencsében részesültek, hogy a Szentatya, Rampolla bíboros által, legnagyobb meglepetését fejezte ki az ő ragaszkodásukért. A levél, melyet a bíboros államtitkár a káptalani helynök urhoz ez ügyben intézett, a következő:

Méltóságos Uram! A szentséges Atya, XIII. Leo pápa nagy örömmel vette az esztergomi kath. legényegylet hódoló levelét, melyben a tagok hálájuknak adnak kifejezést ő Szentsége előtt a munkások helyzetéről irt körlevélért, s ígérlik, hogy a benne foglalt tanítások és intelmeknek azon vidéken leendő megtartására fognak törekedni. Méltó dicséret- és elismeréssel kíséri ennél fogva ő Szentsége a fiui ragaszkodás eme nyilvánítását, mely az aláírók hite, tanulékonysága és készségéről tanuskodik, egyszermind kívánja, hogy ezen érzelmeit a fennemlített tagok előtt nyilvánítsa s őket arról értesitse, hogy őket összesen és egyenkint apostoli áldásában örömmel részesíti. Méltóságodnak pedig ő Szentsége nevében köszönetet mondván a két könyvért, melyek az említett körlevelet magyar fordításban tartalmazzák, örömmel adok kifejezést kiváló nagyrabecsülésnek, melylyel maradok Méltóságodnak Róma, 1891. jul. 9. jóakarója Rampolla M. bibornok.

Hogy a szeptemberi római zarándoklat minél népe-sebb, minél impozánsabb legyen, annak buzgó szervezője,

Robitsek Ferencz dr. budapesti központi papnev. tanulm. felügyelő ur minket is felkért, közölnénk folyóiratunk lapjain az ő minden magyar paphoz intézett nyílt levelét.

A legszivesebben teljesítjük ez óhaját, abban a reményben, hogy ez uton is szaporodni fog a zarándokok száma. A nyílt levél im a következő:

Főtisztelendő Ur! Hivatkozással ő Szentségének 1891. jan. 1. kelt «Opportune quidem» kezdetű brevéjére, nemkülönbén Alliata Fülöp lovaghoz, az olasz katolikus ifjak társulata elnökéhez, irt és $\frac{1}{2}$. alatt tisztelettel ide csatolt levelére, nemkülönbén Mermillod Gáspár, Lausanne és Genf püspökének felhívására, van szerencsém Főtisztelendőségedet felkérni, hogy hatáskörében mindent megtenni sziveskedjék, hogy a f. évi szeptember hó 23-án, Budapestről induló római zarándoklaton, Magyarország minél méltóbban legyen képviselve, hogy annak erkölcsi sikerét minél több ájtatos szívü résztvevő biztosítsa.

A világ többi népe, szt. Alajos halálának háromszázados évfordulója alkalmából szeptember vége felé «ifjusági zarándoklatot» rendez, mi «általános» zarándoklatot hirdetünk, de óhajtuk, hogy az ifjuság azon — akár szülőinek felügyelete alatt, akár a zarándoklatban résztvevő áldozópapok gondos útmutatása mellett, — minél nagyobb számban részt vegyen.

A főgymnáziumi ifjak is velünk tarthatnak, ha annak rendje és módja szerint, 50 krajczáros bélyeggel ellátott folyamodást intéznek, az igazgatóság útján, a nagyméltóságu vallás- és közoktatásügyi miniszter urhoz, a melyben kéri, hogy mentse fel őket 9 vagy tiz napra az előadások alól; kérésüket azzal indokolva, hogy ők is részt akarnak venni a hódolat nyilvánításaiban, a melyekkel a világ kath. ifjai egyházunk látható fejének a mondott időben hódolni fognak és hogy másrészt nem szeretnék — azt a talán többé vissza nem térő alkalmat elmulasztani, — hogy a klasszikus ó-kor emlékeinek közvetlen szemlélése által gazdagítsák tapasztalataikat.

Ha egy gymnáziumból többen jelentkeznek, irjanak

mindannyian együttesen *egy* folyamodványt és azon leszünk, hogy a magas miniszterium kéréseiket kedvezően elintézzze.

Főtisztelendőséged szives figyelme bizonyára ki fog terjedni arra, hogy a kérvények jókor legyenek benyújtva, talán még a jelen iskola-év végén vagy a jövő iskola-év első napjaiban, nehogy az elkésve beadott kérvényekre az engedély is elkésve érkezék.

Szabadjon Főtisztelendőségedtől bizalommal kérnem, hogy a római zarándoklatot illetőleg buzdítással, felvilágosítással, magánérintkezésében, de különösen szónoklataiban és a római utról szóló tudósításnak a templom ajtajára való kifüggesztéssel, becses utmutatásaival oda fog hatni, hogy annak sikere biztosítva legyen.

Nem szándékom, főtisztelendő Úr, e módozatok fel-
említésével, bölcs intézkedéseinek elébevágni, csak arra óhajtottam velük Főtisztelendőségedet tisztelettel figyelmeztetni, hogy mint minden tisztán katolikus ügy, ugy ez sem számíthat a közvélemény gyártóinak támogatására, de erre nincsen is szükségünk, ha mi, az Úr szolgái, a magunk hatáskörén belül megteszszük a magunkét. Az ilyen úton és módon összesereglett zarándoksereg kegyelettel fogja Rómának, a vértanuk véréből áztatott földjét üdvözölni, hitünk ősi emlékeit köszönteni és áhitatos indulattal felkeresni mindazt, a mihez a katolikus embert szent kegyelet fűzi.

Ezúttal azt az eszmét is bátorkodom felvetni, hogy nem volna-e szép és üdvös dolog, ha a nagyobb, gazdagabb katolikus korporációk, vagy egyes tehetősebb hívők, vagy a hitközségek, szemináriumok és a gymnáziumok egy-egy jeles ifjúnak lehetővé tennék a zarándoklatban való részvételt?

Minden résztvevő még jókor fog részletes programot kapni, egyelőre közlöm a zarándoklat nevezetesebb momentumait: Istenisztelet szt. Alajos sirjánál, hódolatunk ő Szentségénél, az ő szent miséjén való részvétel, szt. Péter templomának, a vatikánnak, a katakombáknak, a forum romanumnak stb. stb. felkeresése. Felemlitem azon szándékomat is, hogy Rómában esténkint, különösen az ifjuságra

való tekintettel, a szemlélendőkről szakszerű felolvasásokat fogok tartani.

A részletes programban útmutatás lesz arra nézve, hogy a tervezett úttal kapcsolatban, miként lehet elrándulni Lorettóba, Nápolyba stb.

A bejelentés egyedül alulirtnál történik, legkésőbb szeptember 10-ig, hogy a végső intézkedések még jókor megtörténhessenek, a mi annál fontosabb, mert a szeptember a világ összes népeinek képviselőit egyesíti majd Rómában és így jókor kell még a jobb szállókat a magyarok számára lefoglalni.

Az árak a következők: Budapest—Fiume—Ancona—Róma és vissza, öt napi (szeptember 25, 26, 27, 28, 29.) ellátással (lakás, étkezés, szolgálat) Rómában, továbbá omnibuszszal a távolabb eső kirándulásokra, az első osztályon utazók számára kilenczvenhat (96) frt; a második osztályon utazók számára hetvenhét (77) frt. A bejelentésnél tizenöt forintot kell a most említett összegből lefizetni, a többit a jegy átvétele előtt, a melyet a vidékieknek postán fogunk megküldeni.

Minél korábban történnek a jelentkezések, annál könnyebb lesz a zarándoklatnak minden tekintetben való szervezése.

Maradok, kiváló tiszteletem őszinte kifejezése mellett

Budapest, 1891. június hó 2-án.

Főtisztelendőségnek

alázatos szolgálja

Dr. Robitsek Ferencz,

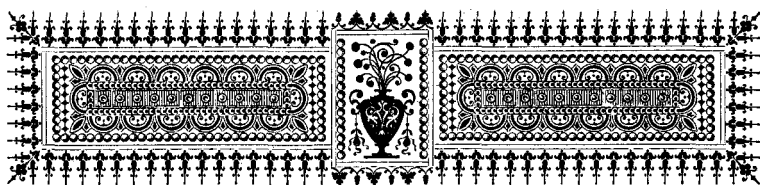
központi papnevelő-intézeti tanulmányi felügyelő.

Budapest, IV., központi papnövelde.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

Esztergom, 1891. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

A PÉCSI ROMÁN STILŰ BAZILIKA.

Irta Dr. RÉZBÁNYAY JÓZSEF.

Minap volt. Az ország színe-java hazánk kies délvidékére sietett, hogy tanuja legyen a nagy vallási ünnepnek, a melyet az apostoli király magas megjelenése és részvétele egyszersmind nemzeti ünnepévé avatott.

Nem kételkedünk abban, hogy voltak a lefolyt századoknak nemzeti ünnepei, amelyeket a király jelenléte tett fényessé és az utókorra feledhetetlenné. Hiszen a multnak tanuja, a történet ércztáblája, nem egy példát mutat. De a multnak a kegyelet adja fényét, a jelen az élet anyja. S míg a hajdankor ábrándos alakjai, a melyeket a boldog visszaemlékezés aranyoz meg, elvonulnak előttünk, feledjük, hogy a jelenkor a való sivár világitásában, a köznap élet mezején, a kifáradt lélek köntösében jelenik meg előttünk, s ez elveszi ragyogásának bűvölő erejét. A jelen nem érezzük a maga varázsával, míg a multnak hatalma elbűvöl a távolból. Mikor a nap legközelebb van, elrejtőzünk előle, de ha távolodik, utána tekintünk és áldásait áradozva említjük. „De a bölcs megérti az időt és a feleletet.“ Nemcsak a mult a termékeny alap, az igazi élet a jelenből fakad. És boldog, a ki az időt megérti. — Vannak minden nemzetnek ünnepei, amelyeken összegyűlnek a nagyok és a melyekből szent lelkesedést merit a honfi, az ifju, az öreg, és a melyeknek nyomait meg-

őrzi az idők komoly múzsája, a történelem. És ha ez nem volna, akkor kiszáradna a szivben a vér és nem éledve a csontban a velő, mert csak az a nép él, amelynek szive még megdobban, a melynek ereiben időnkint felgyúl a lelkesedés és annak nyomán megterem az elhatározás.

Ily vallási és nemzeti ünnep volt a pécsi is. Napjai és eseményei már átadva a történelemnek. De tán nem lesz haszon nélkül való vállalkozás, ha lélekben átfutjuk a közel multat, e jelent, a mely csak minap zajlott le és — ma már a történelemé!

* * *

Ott, hol az ősrómaiak dicsőséggel hordozták hajdan a győztes sást és a labrumot, hol a martirok vére festette pirosra a kopár falat s a földalatti üregbe üldözte az ájtatoskodók seregét a pogány gyűlölet, emelkedett már a IV. században, a krónika tanúsága szerint, egy keresztény épület, a hová rejtve jártak még mindig a ker. hivek imádni az Urat, mély katakombákban. Majd elvonult a ker. egyház egéről a sötét felleg, s helyébe lépett a nyílt hitvallás és az áldozatok ünnepe. A kereszténység uralkodó lön s nem volt oka többé rejtőzni a napvilág elől, de a vértanuság és az üldöztetések örök emlékeül megtartotta továbbra is a földalatti üreget. Mint az árnyék, emlékeztet ez napközben is a napfény muló voltára. Mint a sir a paloták romjaira. A katakombák a „memento mori“ plasztikai kifejezése, a keresztény építészet egyik hit- és erkölcsstani szakasza.

És e körülmény határozó befolyással volt a ker. építészet történeti fejlődésére. A háromszázados üldöztetés és a katakombák saját irányt adtak a keresztény egyházépítészeti stil fejlődésének. Rómában és általában a kereszténység őstalaján mindenütt a román-stil tenyész. Ez a kereszténység föllépésének legelső építészetileg kidomborított eposza.

És ez döntő körülmény volt a pécsi püspöki székesegyház restaurálásának kérdésére is.

A székesegyház restaurálásának kérdése már évtizedek előtt is régi volt. Fölvették már Istenben boldogult Kovács püspök alatt, de nem akadt, a ki a sziszifuszi munkára vállalkozzék. Végre a város jó szelleme idevezérelte azt, a ki a Herkulesz-munkát fölvette. De a legfontosabb kérdés itt a stilnek megválasztása volt. Ezzel a mester és a Maecenas hamar tisztában voltak. Egy negyedik századbéli sirkamra oly nemzeti kincs, mely egy ország sorsára is behat. Itt tehát nem lehetett más választás, mint a katakomba fölé épített eredeti bazilikát román-stilben, első építészeti modorában, minden éléktelemitő függeléktől megszabadítva visszaállítani. Régtől fogva tisztában volt ezzel a világosan gondolkozó püspök!

Egy nagy nemzeti kincs, egy kilencszázados emlék! Lelkünk a multba repül vissza s látjuk lélekben a lezajlott sok százévet . . .

Fenn lengnek a zászlók, hol hajdan sátrak alatt tanyáztak a hősök, hol az ősz Mór ajkairól hangzott hajdanta az Isten ígéje. Vér vérbe vegyült, s testvérkarok emelik vala Salamonnal egymás ellen a fegyvert. Végre kibékültek s a pártos kéz maga tette a rokon király fejére a koronát.

Majd századok tüntek le ismét a történet tábláján, s a nagy idő nem hagyott hátra egyéb nyomot, mint a pusztulás és enyészet jeleit, s a múzsa nem talált egyéb följegyzésreméltót, mint hogy egy csarnok készült az Urnak dicsőségére, a melyet századának egyik büszkesége, egy lelkes főpap, kezdett meg s utódai befejeztek. Szentély emelkedett, amelyhez mindenik század csatolt valamit, de egyik sem adta meg neki az igazi ihletet.

Századok jöttek, századok multak, csatározás közben avult meg az egyház vén köve, s nem egy-

szer rakta le ódon kövére diadalmas harczok után vérrozsadás kardját a magyar; véres küzdelmeket, nehéz időköt látott mindenik darab emléke, és tépte, dúlta a századok viharos szele. Végre is elérkezett az agg Pantheonnak utolsó ideje, ütött az óra, a régi csonka oszlopoknak helyet kellett megengedniök egy újabb világnak, mely csodás varázserővel visszavisz a multba és tárt karokkal fogadja a jelenkor gyermekét. Felszedi a multnak szent emlékeit és fénylő oszlopként bevilágítja a jövőndő századokat. Fölemeli a fátyolt, hogy megmutassa a multat és mosolyogva világítsa meg a jövőt. Jelen és tulvilági életet összekötve, tanit, fölemel és hevit.

Ime! amit az apák alkottak s a nagy utódok újra megelevenitettek.

Helyén valónak találjuk itt, mielőtt még a műnek képét lerajzolva nyujtanók, néhány vonással megörökíteni a nagy férfiú életszakának e legmagasztosabb eseményeit.

A hálátlanság vádja érhetné — s méltán! — az irót és hiányos lenne a kép, ha e vonások nem volnának ecsetelve ehelyütt.

De, a mit itt ecsetelni szándékozunk, nem könnyű feladat. — A nagyok alakját lerajzolva látni lélek-emelő, de a nagy férfiú vonásait megrajzolni nehéz.

Ki pillant be a lélek belső világába? Ki tudja, a nagyokat minő nagy elvek vezetik? S a profán tömegnek odavetni egy szent nevet, a melyhez egy félszázadnak sikereiben és diadalmakban gazdag történelme fűződik, kegyetlen és hütlen árulás.

De a harcz után megkoszorúzni a hőst és a lantnak húrjára venni a bajnokot, hazafias és méltó vállalkozás. A köteles elismerés hangját szólaltatja meg a hálás kegyelet és a méltó köszönet adóját rója le a felbuzduló nemzedék.

Kész örömmel teszszük le a koszorut a nagy pásztornak lábai elé!

Az ünnepség alkalmából ismert egyén tollából terjedelmes rajz jelent meg a főpap életéből. Közöljük ebből a főbb vonásokat! — —

Dr. Dulánszky Nándor 1877. június 27-én helyeztetett át Székesfehérvárról Pécsre. Nov. 8-án inthronizáltatott. Itt jó korán kezdett az emelkedett lelkületű főpap körültekinteni. Tettrevágyó lelkének, alkotó erejének tágas tér kínálkozott. Pécs már helyzeténél fogva is hazánk egyik legkiválóbb pontját képezi. Mindig nevezetes szerepe volt történelmünkben. De püspökei Pécsnek jelentőségét még fényesebbé tették. Mikor dr. Dulánszky Nándor, pécsi püspök, székhelyét elfoglalta, civilizált, tudományos niveauon álló, klerikális szellemben erősen kifejtett egyházmegyét talált. De ez még nem minden, amire az ő nagyrahatott lelke szomjazott. A székesegyházat régi dicsőségében látni; ez volt az ő ideálja. Korán szemet szúrt neki az országos műkincsnek, a székesegyháznak elhanyagolt állapota. Látta a minden jóra, nemesre alkalmas és mégis jórészt parlagon heverő terrenumot az egyházmegyében. Sorra vette az intézeteket, előbb a papnevelő, majd a tanító-képzőintézetet, a jogakadémiát, a leánynevelő-intézeteket, az ének-iskolát. Senkinek nem szólt, hallgatott és tervezett . . .

Korunk nem annyira a leleményes észnek, talán inkább a jellembeli nagyságnak adja meg az elismerést. És ez jól is van így. Mi sem kétesebb fegyver, mint az ész, ha biztos, szilárd jellemre nem támaszkodik. Csak szilárd jellem és izmos akarat vezetheti jó végre a magasztos terveket. Kétes jellem a legnagyobb észszel is — használni nem, csak ártani szokott.

Püspökünknek a patriarchális kor nagy pápái képezik eszmény- és a mintaképeit. Nem sokat beszéltek, de tettek, alkottak. Ő sem szereti előre hirdetni: mi lesz? hogy lesz? de soká érleli és azután,

megfontolva jól, megteremti, mint Prometheus meggyúrja az anyagot és ihlető lelkének egész erejével melengeti, mig nem az élő alak előáll. És ha kész, mosolyogva fogadja a hódolatot. Igaz, nem egyszer kellett hallgatag szívósságáért keserüséget, félreértést és holmi nyegle kifakadásokat eltűrnie, mert hiszen, ha nem átalotta volna előre elhíresztelni, hogy mi miért és hogyan lesz, bizonyára nem merült volna fel a székesegyház építése körül sem egynémely kényes felszólalás, — mert hiszen, ma már minden józan gondolkozó igazat ad neki, és a kik hibáztak, őszintén fájlalják, hogy félreismerték és vétettek ellene; de hát meg vagyon irva róla a Gondviselés által a sors könyvében lángoló betűkkel: „*magnalia patrare et — pati.*“

Tekintetét, figyelmét semmi sem kerülte ki. Kezdetre alkotásait a székesegyházon. Hogy ne is említsük a papnevelő-intézetet, melyet a nagy reformátor megkétszerezett; mit három jeles előde nem volt képes megteremteni, egy kanonokja segítségével, megalkotta ő maga; új szellemet öntött bele; a hittudományi karon nem csekély módosításokat eszközölt. Behozta a bölcsészetet, mint rendes, és a Patristikát, mint rendkívüli tárgyat; a német nyelv és egészségtan tanítását, az ének tanítását a papnevelő-intézetben; majd a tanító-képzőintézetet vette szemügyre s ott sok bizonytalan elemet javított, tökéletesített; a jogakademián is herkuleszi munkát végzett; megalapította az egyházmegyei alapítványi hivatalt, mely — amennyire tudjuk — nálunk e nemben első kezdeményezés, és mint czentralizáció, e téren páratlan, másutt ma már csak példáját követik. Az újonnan építendő székesegyházhoz új egyházi zenét hozott be, illetve a régít újra meghonosítá; e czélból Gregorián-énekiskolát alapított és épített, mely hazánkban szintén első és Európában is ritkítja párját; a leánynevelés előmozdítására öt helyen állított az

irgalmas nénék vezetése alatt iskolát; a népnevelésre nagy gondot fordított; a missiókat, egyleteket pártolta és terjesztette. Hogy papsága igazán Isten szive szerint képződjék, nagy áldozattal, nyilvános exercitiumokat tartott; — támogatta és ápolta a középosztály iparos-ifjainak lelki megmentésére alapított legényegyletet és azt nagy pénzüsszeggel segélyezte s élére egyházmegyei elnököt állított; javitgatja és rendezi a szociális életkérdéseit, szereti és hön ápolja az irodalmat, — rég nem volt a pécsi egyházmegyében annyi író, mint ő alatta! — a püspöki nagy könyvtárra kiváló gondot fordít, — neki magának is fejedelmi könyvtára van! — a lyceumi nyomdát restaurálta; ker. műarcheologiai muzeumnak vetette meg alapját; a tudományok művelését nagyban sürgeti és a rég elhanyagolt tudori oklevél értékét hangsúlyozza, — minden téren doktorokat és tudósokat képezet; a jogakademián a művelődéstörténelem számára tanári széket állított, melyet maga honorál, — első példa hazánkban! — a bosznita növendékek magyar szellemben való neveltetése végett a közoktatásügyi miniszterrel egyérteményüleg intézkedvén, számukra Pécssett állandó intézetet alapított. Pénztárát jótékony-czélokra gyakorta nyitotta meg; *az agg papok segélyalapjának ügyét minden magyarországi püspök között első rendezte és az ezek javára általa első ízben tett alapítványt 10000 frtra egészítette ki; háromezer forintot adott a szegények házára; a legény-egyletnek 1882-ben közel 1300 forintot adott és azóta évenként legalább száz forinttal segélyezte, számtalanszor adott ily összeget a nőegyletnek, legutóbb 3000 forintot adományozott a városnak, 10000 forintot az apáczák iskolájára; a nádasdi püspök-lakot fejedelmi karba helyezte s vagy 20,000 frt költséggel pompás parkot alkotott*

Méltán irhatta róla a király-látogatás és egyházszentelés alkalmával életirója: *egy név járja be*

széles e hazát: Dr. Dulánszky Nándor, pécsi püspök neve, a ki a nagy művek megteremtője, s ezzel nevének örök emléket állított!

Dulánszky pécsi püspöknek kétségtelenül legnagyobb alkotása a püspöki székesegyház restaurálási munkálata. Ezen kezdette meg alkotásait, és attól fogva leginkább ennek élt. Beható tanulmány tárgyává tette az ügyet. Európai körutat tett és sokat virasztott és imádkozott. Az arra termett mestert báró Schmidt Frigyes személyében lelte meg. Keresett ő magyar művészeket is, sőt arra várt egy évig, de maga Trefort minister, a kit ez érdemben felszólított, senkit sem ajánlhatott, senkit sem bocsáthatott rendelkezésére. A kiket hazánkból kaphatott, azokat mind alkalmazta is. Mert csak balgaság mondatta azokkal, akik ilyes hangokat emlegettek, hogy nem patriota az, a ki hazánkban annyi ezer embernek adott keresetet? Csak a napjainkban divatos ostracismus ítéli el kicsinyes irigységből és féltékenykedésből a nagyokat az ily lépésekért! Vagy elitélte-e valaki valaha a nagy Mátyást azért, mert olasz s más külföldi tudósokat hívott az országba és alkalmazott, ott, hol a magyar tudománynak szárnyat akart adni és lendületet?

De e kérdést nem bolygatjuk, már régen tisztázva van az.

A másik: a stil kérdése sem okozott a főpapnak gondot. A haza legrégebb egyházi műkincséről lévén szó, természetes, hogy azt csak ily módon lehetett megújítani.

De hozzá járult még, hogy a székesegyház közbiztonság tekintetében is, alapfalaiban veszélyesen megingatva napról-napra érezhetőbben feltüntette az új alakítási munkálatok szükségességét.

Hozzá még nemsokára meghozatott máj. 28-án az 1881. 39. t. cz., mely a fentartandónak nyilvánított műemlék tulajdonosát a restaurálásra kötelezi, — mely körülmény a pécsi dom vagyonkezelőségé-

nek szabad kezet adott. Így föl lévén szabadítva a szavazatok esélyei alól, a püspök nagy erélylyel látott a restauráció előkészítéséhez, mi annyival is inkább biztosítva volt, mert a pécsi székesegyház tudvalevőleg hazánkban leggazdagabb. Óriási értékű kőszénbányái és egyéb fekvőségei az anyagi gondok súlyát a főpásztor vállairól egyszermindenkorra elhárították. Eredeti terv és költségvetés szerint 700,000 forintra és 7 évre számították az ujjáépítés munkálatait, azonban később a bontás alkalmával kitűnván, hogy az épület sokkal több javítást igényel és jóval roskatagabb, mint eredetileg hitték, az első költségvetés számarányait messze túlhaladták. Azonkívül a kápolnák, melyeket a terv kezdetben érintetlenül hagyott, utóbb ugyszólván alapjokból ujan épülvén, az egész költség kétszeres összegre: több mint másfél millióra rugott.

A bécsi Szent-István-dóm nagy restauratora, b. Schmidt az ujjáalakítási tervet benyujtván, — a határozat megszületett, s a munkálat 1882. jun. 13-án megkezdődött.

A székesegyháznak újra az ősi nemzeti kincscsés kelle válnia. S hol egykor a rómaiak földalatti üregekben imádták az Urat, hol szt. Gellért és Mór hirdetik vala az Ur igéit és a jámbor közhit szerint Péter király tetemei nyugszanak, hol a hős Béla fiai csatároztak egykoron és testvér-vértől ittasult a föld gyászos emlékü Salamon alatt, majd, a testvér-visszály szüntével pártos kéz maga tette fel a rokon király fejére a koronát: e falak, annyi hősesemény tanui, uj karokkal nyultak az ég felé. Megifjodott a vénhedt Pantheon. S hol milliók önték ki bánatuk keserü könnyüit, uj házat épített a keresztények Urának egy ujjabb áldozatra kész, művészi érzékü püspök, hogy ujjabb milliók fájdalmának és keserveinek adjon biztos menedékhelyet.

Kilencz század repült el a büszke dom tisztos

feje fölött. Hogy mennyire nyúlik vissza eredete, nem tudhatjuk bizonyosan. Hihető, hogy első királyunk tervével már foglalkozott. De hogy a dom tiszteletreméltó kövei ugyanazok-e, a melyeket még szent Gellért és Mór keze- és láb-nyomai és áldása megszenteltek, az idők homálya fõdi. Sz. István Pécssett püspökséget alapított, de székesegyházunk alapítójáról és keletkezésérõl semmi bizonyosat sem tudunk. Ha azon történeti konkluziónak hitelt adhatunk, hogy, õsi szokás szerint, az alapító az általa épített székesegyházba temetkezett, úgy a Péter király temetkezésére vonatkozó hagyományos adatot föltételezve, elfogadhatjuk, hogy Péter királyunknak az egyház építésében, vagy legalább is elsõ alapításában és az építkezés megindításában része volt. Sokkal valószínűbb azonban, és minden adat odamutat, hogy a nagy dom, a mely a jelenlegi székesegyházzá átalakított, a XII. század müve. S tekintve a csatározásokat, a melyek Pétertõl egész Kálmán királyunk uralkodása közepéig lezajlottak, ez csakugyan történetileg igazolt feltevés. Koller ugyan említ egy adatot Thurócziból, a melybõl az következik, hogy már a XI. században állott az épület, de hozzáteszi, hogy ugyanazt még 1065-ben, az éjjel, midõn Salamont Gejza harmadszor koronázta meg, tüz emésztette föl.

A XIII. és XIV. században Pécs mint Magyarország egyik legkiválóbb városa emlittetik. Legfõbb disze a Szent-Péterrõl nevezett székesegyház vala, melyet — ugymond — mai napig sem mult felül egy sem. 1303-ban valamelyest renoválták, úgy látszik, boltozták, de a nehéz boltozat a bazilika-stil lapos menyezetéhez mért oldalfalakat kezdette szétnyomni. Eközben 1345. elõtt ismételten szenvedett tüzeset miatt. Midõn pedig a ritka gazdagság hírében álló Zsigmond, a kirõl a történelem föntartotta, hogy fejedelem is vett tõle kölcsõnpénzt, helyreállította, jónak látta falfestményekkel is diszíteni. (E

festmények nyomai az imént foganatba vett ujjáépítés alkalmával tűntek elő.)

1526-ban a város a törökök által felgyújtván, a lángok martaléka lőn, az egyház azonban sértetlen maradt. 1543-ban, miután a várost a török elfoglalta, profán és szentségtelen czélokra használták, de semmi komolyabb sérülést nem szenvedett, kivéve, amit e mostoha időviszontagságai és avatatlan kezek rontottak rajta. Midőn Pécs 1686-ban a töröktől visszavétetett, annak módja szerint kiengeszteltetett és fölszenteltetett a templom gróf Nesselrode püspök által, s a középhajó donga fedélzettel lőn ellátva. Nem tekintettek többé a stilre, hanem azon idők izléstelen építészeti modorában felcziczomázták a templomot. A fazsindelytetőzet, mely az egészen végig futott, épen-séggel nem vált diszére az egyháznak, minthogy annak magtárszerű külalakot kölcsönzött.

Utolsó építészeti átalakítása az egyháznak e század elején történt. Pollák, budapesti építész végzé azt, nagyobb részét Király püspök ideje alatt. Ekkor a tornyokat magasabbra vonták és régi formájukból kivetköztetve csonkára lecsapták és főfalait négyszögű kövekből rakva, főkép a déli oldalon, körülbelül a középfal magasságáig fölemelték, kétségtelenül azért legkivált, hogy a székesegyház oldalfalainak, melyek már-már bedőléssel fenyegették az épületet, két oldalt hatalmas támaszul szolgáljanak. Az izmos falazatra azután 1854-ben Girk György püspök idejében, a 12 apostol szobrát helyezték el, amint még Scitovszky János püspök tervezte. E szobrok most a papnevelő-intézeti kertet diszitik.

Az átalakítások, melyek a legelsőtől kezdve, az 1065-iki tűzvész után, (mikor, mint Thuróczy említi, az egyházat s összes melléképületeit s egyéb járulékait elpusztították a lángok s mindent alapostul megsemmisítettek,) kilencz századon át gyakorta ismétlődtek, a székesegyház eredeti strukturája tiszta-

ságának előnyére egyáltalán nem, de igenis ártalmára voltak. Az időhöz és viszonyokhoz képest majd egyik, majd másik építészeti modort követték, majd meg épen midőn időnkint a művészi szellem és érzék teljesen kialudt, nagyon is otromba formákat alkalmaztak.

A bontások alkalmával nagybecsű régiségekre akadtak. Jelesebbek ezek közül az 1882. júliusban talált tarkós, szakállas lovagkép, továbbá egy csupasz fej; a főfülke éjszaki részén egy román ablak, 9 medaillon-kép stb. stb. Említésreméltó még az egyház éjszaki falán talált fogadalmi kép, Miklós, éneklő-kanonoktól, a XIV. század elejéről. A szentély négyszögű fal-oszlopait hajdan apostolok képei díszítették, melyeknek nyomai szintén előkerültek s melyekről hű másolatokat készítettek. A szoborleletekben dr. Czobor Béla annak idején XII. századbeli műkincseket ismert fel. Legérdekesebb lelet azonban az 1883. évi januárhó huszonnegyedikén fölfedezett eredeti népoltár, mely stilszerűleg visszaállítva, a mai román stilű bazilika egyik fődisze s a maga nemében, úgy őseredeti alkatánál, mint hű mintázatánál fogva, ritkítja párját Európában. Helyeül a régi, eredeti fundus, a főoltár alatti mensatér jelöltetett ki, mely utóbbi, a római Szent-Péter-egyház főoltárára emlékeztet ugyan, de nagyszerű méreteivel, arányaival, oszlopaival, kupolájának égbenyúló hatalmas és minden ízében művészi alkotásaival, részleteivel, a Péter-egyház főoltárát a szakértők ítélete szerint felülmulja. Gazdag aranyozása, csodálatraméltó precíz kidolgozása minden e nembeli alkotással kiállja a versenyt. És így a régi, eredeti népoltár kömmenyezete, aranyos szép pikkelyekkel borított fődélmaradványai visszaállításának kérdése is nemcsak hogy megvan oldva, de a hajdaninak fényét a jelen alkotás messze túlszárnyalja.

És ezzel elérkeztünk a nagy mű esztetikai és

szakszerű ismertetéséhez és részletei harmoniájának, valamint alapeszméi és motívumai theologiai méltóságához.

Mielőtt ezt tennők, illő tisztelettel kell az ős romoktól elbucsuznunk!

Mester! mehetsz pihenni.¹ Kész a kép.
Egy ezredév, mely itt elénkbe lép,
Mit egykor alkotának ősapák,
Méltó utódok újra alkoták.

Üdvözlégy, Isten fölszentelt laka,
Mit hit, remény önvárául raka
S kilencszázéves multunk tép vala,
A halhatatlanságnak záloga!

(Folytatása köv.)

AZ ISTEN ESZMÉJE a nemkeresztény népeknél.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Folytatás.)

Afrika. Egyptom. A rómaiak Egyptomról mint a sok istenség hazájáról gunyolódva beszélnek; de határozottan állíthatjuk, hogy Egyptom őslakói kezdetben monotheisták voltak, s csak is később lettek csillag-, állat-imádókká, sőt végre a fetisismusba is estek. Porphyrius szerint az egyptomiak kezdetben egy Istenben hittek. Jamblicus, ki szorgalommal tanulmányozta a bölcseleti rendszereket, az egyptomiakról hallotta, hogy egy Istent imádtak, ki a világ ura, teremtője, ki az összes elemek felett áll, anyagtalan, teremtetlen, részekre nem osztható, láthatatlan, ki minden önma-

¹ B. Schmidt Frigyes meghalt 1891. jan. 23-án, egy és ugyanaz napon a bold. emlékü Simor bibornok-primással.

gában és önmaga által s a kitől, miután mindent magában foglal, minden származik; a symbolicus tanról pedig azt mondja, hogy az arra oktat, miszerint az istenek nagy száma egy Istenre s a belőle kiváló hatalmak többsége, hatalmának egységére utal.¹ Herodot, Plutarch, Proclus szerint is az Isten egysége képezte az egyiptomi vallás alapját. Sais egyik templomán e felirat állott: «Én vagyok az, a ki van, volt és lesz; még egy halandó sem lebbentette fel az engem takaró fátyolt.» Egy másikon pedig: »Neked ki egy és minden vagy isteni Isis.» A Papyr. Leyd. Anastasy pedig így szól: «A világok ura elfogadá titkainak imádását; ez viszhangzik a napvárosa kerületében, ez hangzik a falakról. Oh hatalmas Isten, az isteni szellemek s egyéb lelkek szelleme; oh, egy, egyetlen, tiszteletreméltó Isten, kinek neve a 8 istenben rejlik.» És «urak ura, ki önmagát alkotja, oh dicsőségek ura, ő az ur!»²

E. de Rougie a nagytekintélyű tudós «Conférence sur la Religion des anciens Egyptiens» czimű művében így szól: «Elfogadhatjuk azt, a mit az ős-Egyiptom az Isten, a világ és az ember felől tanított. Azt mondom Isten, és nem istenek felől. E tanokban az egy Istenben való hit a leghatározottabban ki van fejezve. «Az egy Isten, az egy, az egyedüli s kivüle senki.» «Ő az egyetlen igazságban élő lény. — Egy vagy te, általad ezer lény. — Ő alkota mindenenket, egyedül ő nem alkottatott.» E szövegek Mózes korát legalább 15 századdal megelőzik.»³

«Az egyiptomi pantheon magaslatán — írja Mariette — egy Isten trónol, ki egyetlen, teremtetlen, láthatatlan, s lényének megközelíthetetlen mélysége van elrejtve.»⁴

Hasonlóképen nyilatkozik Maspero is. «Kezdetben vala Non, az ős oceán, melynek feneketlen örvényében a lények csirái kavargtak. Az Isten öröktől fogva alkotá magát e

¹ Champollion-Figeac Egypten 269. l.

² Papyr. Leyd. Anastasy II. 1. 2. 3 id. Dr. A. Scholz. Die Aegyptologie und die Bücher Mosis 60 kr.

³ Vigouroux-Ibach, I. m. III. 1 5. l.

⁴ Mariette Bey Notice du Musée de Boulay 2. edit. Alexandr. 20. l.

folyékony anyag keblében, melynek még sem alakja, sem határozott célja nem volt. Az egyiptomiak ezen istene, egyetlen lény, tökéletes, tudomány és ismerettel bíró, megfoghatatlan oly mérvben, hogy nem vagyunk képesek megmondani, hogy vajjon mire nézve megfoghatatlan. Ő az egyetlen egy, ki lényege által van; az egyetlen, ki valóban él, az ég és föld egyetlen alkotója, az atyák atyja, az anyák anyja stb.¹

Az idéztem tudósokkal egyetértenek, Német és Franciaország egyéb egyptologusai is elfogadják az ő egyptomiak monotheismusát. Ls. Ebers. *Durch Gosen nach Sinai* 528. l.

Az eredeti monotheismus mellett látszanak bizonyítani ama, a legrégebb korból fennmaradt templomok is, melyek minden faragványt és képet nélkülöznek. Egy ilyet fedezett fel Mariette a gúlák közelében.²

Sőt mi több a későbbi korban is akadunk az egy Isten nyomaira. Egy II. Darius korából való hymnus így szól:

Örök
Az ő neve
Mint a nappal csillaga . . .
Ő a lelkek Horusa,
Az élő Isten
Menophis istene . . .
Ammon az ő képe,
Attoum az ő képe,
Chepra az ő képe,
Ra az ő képe,
Ő az egyetlen,
Egyedül ő alkotja magát.
Millio módon,
Ő örökké él
Ő az élet.³

¹ Maspero. *Histoire ancienne des peuples de l' Orient* 2 kiad. 27—28 l. Idér. Vigouroux. III. K.

² Scholz. J. m. 59. l.

³ Brugsch *Reise nach der groszen Oase ÉI-Kargeh* 48—52. l.

Champollion-Figeac¹ állítását, mely szerint az egyiptomiak vallása tiszta monotheismus lett volna, mely külsőképpen symbolikus politeismusban nyilvánult, megjegyzés nélkül nem hagyhatom. Annyiban igaza van, amennyiben az egyiptomiak ősvallása csak egy Istent ismert; de hogy e monotheismus mindenkor tisztán, habár a polytheismussal keverve fennállott volna: ezt adataim alapján tagadnom kell. Hogy az eredeti monotheismussal később szövetkezett a polytheismus, ezt elismerem; de kénytelen vagyok határozottan állítani, hogy a polytheismus idővel teljesen elnyelte a monotheismust, s uralkodóvá lett, sőt állat-tisztelet és fetisimadásba csapott át. Hasonlóképpen alaptalan fennidézett szerzőnek azon állítása is — daczára, hogy kétségkivülinek állítja — hogy az egyiptomiak elmékedés és a természet vizsgálódása által tettek volna szert az egy Isten eszméjére. Ép az ellenkező áll, ők az egy Isten eszméjét, melyet az ős forrásból merítettek, a természet vizsgálása által elvesztették s az Istenség tulajdonait személyesítvén, szétforgácsolták azt.

Miként történt e szétforgácsolás, a következőkben fogjuk látni. A legrégebb emlékek a legfőbb lényt Nurar azaz *κατεζογγυ* Istennek nevezik s legfőbb lényt több más név alatt tisztelték: Ptah, Ammon, Ra, Osiris, Kneph stb. s e nevek csak különböző helyi elnevezései voltak az egy és ugyanazon legfőbb istenségnek. Így pl. az ős-Memphisben a legfőbb lényt Ptah név alatt tisztelték. A berlini museumban levő emlékkövön e szavak olvashatók: «Egyedül nem teremtett teremtője az égnek és földnek, Isten ki önmagától lett istenné és önmagától létezik. Thebában Ammon, On-Heliopolisban pedig ugyanazon istenséget Ra néven tisztelték.² Később azonban a hatalom és művelődés fénykorában e világnézet mindinkább elmosódik az egy és személyes³ Isten ismerete mindinkább határozatlanabb alakot ölt s helyt enged a pantheistikus világ- és természetimádásnak.

¹ Egyipten. 270. l.

² Dr. Gieszwein Misraim és Assur I. 93.

³ Scholz. J. m. 64.

Hermes könyveinek szerzője mintegy jószellemmel megáldva felkiált: «Oh Egyptom! eljövend a nap, midőn vallásod és tiszta erkölcsöd nevetséges és az utóvilág előtt hihetetlen mesékké fog változni s egyedül a sziklába vésett szavaid maradhatnak meg jámborságod egyedüli emlékeül.» E jóslat teljesedett — megszületett az istenek sokasága.

A thebai felfogás szerint 6 főisten volt: Ammon-Ra, az istenek atyja; Mont, ennek fia; Su-Ra; Seb-Sebek vagy Queb, Su fia, Osiris Seb fia és Homo Osiris fia. Ellenben a memphisi tan szerint Pata vagy Ptah az istenek atyja (=Ammon-Ra) a világ teremtője; Ra, Stah fia a tűz és lét; Sa az előbbi fia a lég; Seb ennek fia a föld; Osiris Seb fia a víz és a mult idő; Set ennek fia a lét megsémmitője; Homo Osiris fia a jövő. Ezeken kívül számos helyi istenséggel is birtak pl. Chuam Elefantine sziget birkafejű istene; a krokodilfejű Sabak-Ra stb. Különböznék az istenek ábrázolásáról alább leendő szó. Ezen különböző nevek pedig az egy Istent jelentették, később azonban a hány volt a név, annyi lett az isten, sőt az istenek jelvényei is isteni tiszteletben részesültek. Pl. Osiris = nap s így Osirisből, ki egy volt, két isten lett; Isis = hold, a hold jelvénye pedig a kutyafejű majom s így Isisből három istenség lett; sőt a különféle jelvények vezettek az állattiszteletre is — eleinte az állatokat csak jelvényekül használták — míg végre e jelvények is istenekké lettek. A már említett ebfejű majom a holdat jelenté; a cserebogár a teremtő erőt; az oroszlán a Nilus áradását; a krokodil az ivó-vizet; a kigyó az osztatlan időt, a macska az egépusztítót; a zerge, mely a Nilus áradása elől a pusztába fut, hihetőleg az áradás idejét; a pálma, mely évenként friss ágakat hajt, az évet jelképezte. Sőt még a vöröshagyma, mint vízkór elleni szer — s a lotusvirág (nymphaea nelumbo) mint az istenek nyughelye szintén tiszteltök tárgya volt.

Az istenség kiváló jelvénye egész Egyiptomban a nap volt. Az egyiptomiak ugyanis, az Isten változhatatlanságát folytonos megújulásnak képzelvén, a lenyugvó és felkelő napot az istenség tökéletes jelvényének tartották. A napkul-

tus valódi oka azonban abban rejlett, hogy a világosságot, a fényt az Isten anyagi manifestációjának tekintették. S ez a nyitja annak is, hogy az egyiptomi istenség oly neveket nyert, melyek a napnak a földhöz való változó állásának megfelelnek. Az istenség kelő-, nappali, nyugvó, újra kelő napnak — Harmachis, Schu, Ra, Tum, Af, Osiris, Cheper, Chem stb.-nek hivatnak. Kétségtől, hogy e nevek az egy és ugyanazon Isten különböző szerepeit jelentik.»¹

Az isteneket háromféle alakban ábrázolták: 1) emberi alakban a sajátos jelvénynyel. 2) emberi testtel, de az istenségnek szentelt állati fővel és 3) állati alakban az istenség jelvényével. Így Homo majd emberi, majd karvaly-alakkal bir; néha teste emberi, feje karvaly; máskor teste karvaly, feje emberi. Anubisnak sakál, Khuumnak kos, Stoch-nak ibisfeje van. Khons gyakran szintén karvaly, Sekbet oroszlán fejű; Bastnak macskafeje, Stathornak tehénalakja van; Montnak feje tehénfő, Ptah-t rovar ékesíti, melléhez pedig kigyót szorít és krokodilon áll stb., szóval: a nap és csillagoktól kezdve a csuszó-mászó állatokig misem létezik a physical világban, amit a templomok vagy sirkamrákban festve vagy vésvé ne látnánk, vagy mint jelvényt, vagy mint istenséget vagy pedig mint diszítést.²

Az állattisztelet azonban nem terjedt az egész fajra, hanem csakis egyes példányok tartattak királyi költségen s főurak valának szolgálatukra rendelve — és csak is az ilyeneket temették el nagy pompával. A többi szabadban élő állatokat megehették. Legnagyobb tiszteletben részesült az Apis és Ibis.

Az Apisról azt hitték, hogy az egy mennyei sugár által megtermékenyített tehéntől származik. Hófehérnek kellett lennie, kivéve egy háromszögű foltot homlokán, és egy félholdat jobb oldalán s nyelve alatt egy scarabeushoz hasonló sötét pontnak kellett lennie. A mint nyomára akadtak, nagy pompával indultak annak felkeresésére s ráakadván, négy hónapon át egy kelet felől nyílt tágas épületben táplálták;

¹ Vigouroux Ibach Im. II. 469. s köv. 1.

² U. o. 478. 1.

erre nagy ünnepet hirdettek és Heliopolisbe vitték, itt újra negyven napig őrizték a templomban, míg végre Memphisbe, Ptah szentélyébe kísérték s itt egész Egytom imádása tárgyává lett. Nagy tiszteletben, bőségben tartották, hogy elérje a 25 éves kort; ha előbb hullott el, sirás és zokogás közt temették el a Serapeumban vagy a királyok sirboltjában; ha azonban elérte a 25 évet, titkon vízbe fojtották. A gyász egy ujnak feltalálásaig tartott.

Külömben a sorokban az ibisek, krokodilok és macskák múmiái is roppant tömegben találhatóak. Legujabban is hajósámra szállították a marhák múmiáit Európába — trágjának.

Az Apis, Osiris sz. állatja valószínűleg a termékenyítő erő jelvénye volt, míg megszűnt jelvény lenni, és istenné lett. Jóslatokra is használták; kétes esetekben a nép jelenlétében kérdést intéztek hozzá s feje mozgásával adá tudtul tetszését, vagy nemtetszését — erre természetesen a papok tanították be.

Kambysesről tudjuk, hogy leszurta az Apist és meghódította Egyptomot.

Az állatok tisztelete különben jelenleg is divik Afrikában. Bossmann a guineai Fidában kigyóimádókra akadt — ami ezenkívül Senegalban s az aethiopiai partokon is szokásban van.

Különbséget kell azonban tennünk a papok dogmaticus vallása és a nép vallása között;¹ a pantheismusba, úgy látszik csak a nép merült el; a papság a régi hagyományok alapján tisztább vallási nézeteket őrzött. A papok vallása egyetlen legfőbb lényt ismer, Ptaht, ki testileg nem ábrázolható. Bölcsesége Saisban, Neit jósága Elefantineban Chneph nevezet alatt imádtatott — ez utóbbinak jelképe egy maga körül tekerődző kigyó vala. De tulajdonképen mi volt lényege a papok bölcséleti titkos vallásának, azt adatok

¹ Dr. Scholz J. m. tagadja ezt, mondván: Egyptomban sohasem volt két vallás: a beavatottaké — minden egyptominak annak kellett lennie — és a népé.» De ezen állítását érvekkel nem támogatja, miért ez egyszerű tagadást, számosak érvei ellenében tekintetbe nem vehetjük.

alapján is vajmi nehéz megállapítani. Egy láthatatlan Isten tisztelete, a jövő életben való hit, az erkölcsi és bölcséleti igazságok keresése: ezek képezhették annak alapját. Carrier szerint e titkos vallásban a főisten neve nem található, hanem e szavakkal iratik körül: Nuk-hu-nuk (én vagyok, a ki vagyok.) Titkos összejöveteleikben pedig valószínűleg a naturalismus és rationalismusnak hódoltak.

Vége az egyiptomiaknál a hindu-féle háromságra is akadunk. Az istenség hármasság tulajdonsága, mint: atya, anya, fiu személylyé változott. Minden kerület vagy tartománynak saját triasa volt s minden templomban más és más nevek alatt fordult elő s ez is előmozdítá az istenségek szaporodását Thebeban: *Osiris*, *Isis* és *Homo* volt e háromság. Általában pedig az egyiptomi theogonia az emanatio elvén alapszik. A 8 felsőbb rendű istenségről 12 középrendű, ezekből 7 alsób rendű származik.

A Ptolemeusok idejében Osiris helyét Serapis foglalja el, ő lesz az elemek ura, a vizek fejedelme, a világi hatalmak és a pokol királya, az élet és halál osztogatója, a holtak bírója, a jótékonyosság és félelem, az öröm és sötétség istenévé.

Álljon itt még Serapis híres jóslata: *πῶτα θεός ματεπειτα λόγος και πνεύμα σὸν αἰνῶνς . . . συμφνετα δήτδια παντα, και εἰς ἕν ἔοντα.* (Előbb Isten, aztán az Ige, aztán a Lélek; három együtt született és egyben egyszülő Isten.)¹

Az egyiptomiak ősvallása tehát — mely némiképen fennállott, később is a papok vallásában — a monotheismus volt, s ez csak később fajult polytheismusra, pantheismus és állatimádásra. Az állatimádás korántsem volt az egyiptomi vallás kezdetleges alakja. Sőt inkább ez volt a vallásrendszer legkésőbbi képződése.

Meg kell még hogy említsem a Prisse-féle papyrust, mely 4000 éves s Ptah-Hotep egyiptomi bölcs erkölcsi intelméit tartalmazza. Ez soha sem beszél istenekről, sem mitologicus istenségekről, hanem mindig csak Isten (Nutur)

¹ P. Szathmáry J. m. 169—172 és 238. l. Cantu J. m. I. 605. II. 604. stb. Rotteck. I. m. I. 279. Bougaud I. m. III. 98. l.

nevet említ. Ez iratok Nutort mint tisztán szellemi lényt tüntetik fel, ki a világ teremtője és fentartója, teremtményeinek gondviselője, ki kedvét találja az erényben, a bűnt utálja, a jókat megjutalmazza s a gonoszokat bünteti.¹ Egy érveléssel több, hogy Egyiptom őslakói monotheisták voltak.—

Afrikának jelenlegi pogány lakói részint fetisimádók, részint valami dualismus-félének hívei. Egyes törzsek fő-fetissel is bírnak pl. a kigyó-imádó vidakok. A bissagok a kaktust, a beninek pedig saját árnyékukat tartják fetisnek. Az alchantik főfetise a Tando folyó, a daulaké a Cobi. Akkrában a hiénát, Diskove és Aamabuban az alligatort, Ussueban a sakált, egész Aschantiban pedig a saskeselyüt imádják Isten gyanánt; Dahomeyben a párducot tisztelik, Wassanak lakói, Arábia és közép Afrikában a holdat imádják. A galeák a köveket, fákat, holdat, egyéb csillagokat tisztelik. Egyes néger törzsek emberarcú bálványokkal is bírnak. Madagascar lakói jó és rossz angyalokban hisznek. Jelenleg tehát szomorú képet nyújt Afrika — a fetisizmus, a sabeizmus és bálványimádás uralkodik ott.² Ezek előrebocsátása után lássuk az egyes nevezetesebb törzsek istentantát.

A *fantik* ősidők óta hisznek egy nagy űs szellemben, kit mindenek alkotójának tartanak. E szavaik: yam konyon = nagy barát és yammi = engem létrehozni, az Istent jelentik. Ehhez folyamodnak, hogy áldja meg szeretteiket és verje meg ellenségeiket; de ezen imájok pusztasóhaj, melyet külső istentiszteleti cselekménnyel nem kísérnek. «Isten kezében vagyunk — mondják — s ő azt teszi, a mit legjobbnak tart» és sorsukban megnyugosznak.³ Iste-neiknek emberi természetet is tulajdonítanak s olybá tekintik őket, mint egy zsarnok főnököt vagy királyt, s azt állítják, hogy közülök némelyik jó, de nem a legjobb, mert megsérthető; a másik rossz, de nem a legrosszabb, mert meg-

¹ Gieswein S. m. 95. és 105. l.

² Stanley, «Emin basa expedíciója» című legközelebb megjelenő műve hihetleg szintén fog némi adatokat tartalmazni az eddig alig ismert Közép Afrika lakói vallási eszméiről.

³ Hellvald. J. m. 126. l.

nyerhető. Ezenkívül szent meggyőződésük, hogy őseink rövidlátó kapzsisága következtében a legfőbb isten a fehérekhez pártolt, ezeket halmozza el kegyeivel s ők most kénytelenek az alsóbb rendű istenekben bizni, kik annyira alárendelvék a legfőbb isteneknek, mint ők az európaiaknak. Ezen alárendelt isteneik (fetiseik) hitők szerint a folyamok, erdőkben és hegyek között laknak s ezeket kétértelmű utasításaik teljesedése szerint tisztelik. Utasításaikat a fetisférfiak által adják, kik papok, jogászok, bűvészek és orvosok egy személyben.¹

Bármily vad és oktalan ötlete támadjon a fantinak, azt hiszi, hogy az az élettelen bálvány adománya s annak kivitele rögtön szoros vallási kötelesség tárgyát képezi. E vak-hit nyomaival lépten-nyomon találkozunk minden egyes háznál. Azt tartják ugyanis, hogy a legfőbb lény az emberi nem iránt való szánalomból számtalan élő és élettelen tárgynak az istenség tulajdonságait adományozta és hogy minden egyes embert vezérel tisztelete tárgyának megválasztásánál. Ha a választás megtörtént, úgy tisztelete tárgyát *szuman*-nak nevezi, azaz: maga saját bálványának; ez lehet egy fatuskó, kő, folyó, tó, hegy, gyík, egy balyu, rongy vagy bármi, a min a fanti képzelete megakad. Azon pillanattól kezdve, midőn a választást megejtette, minden szükségében, bajában ezen fetishez folyamodik, könyörgéseit kizárólag saját bálványához intézi. Ha könyörgése közben izgatottság szállja meg, ezt a fetis titokteljes nyilatkozásának, feleletének tartja. E privat fetisen kívül ezenfelül minden családnak, minden falunak is van egy közös fetise s ez boossumnak hivatik. Rendesen megelégesznek saját szumanjokkal, ha azonban csapás éri őket, akkor a boossum papjához (neve «szofu») fordulnak, áldozatot visznek és általa azokat felajánlatják. Ha szárazság, éhség, döghalál uralkodik, az egész lakosság a fő-boossumhoz fordul, s ha ez sem használ, akkor vallási kötelességeik elmulasztását okozzák, ha ellenben a csapás megszűnik, ez a boossum érdeme.

¹ Oberländer J. m. 128.

Sajátságos azon család fetistisztelete, melynek tagjai szétválnak. Ez alkalommal a bálvány külső ábrázolását nem látjuk. Ha ugyanis a családtagok elválnak és nem valószínű, hogy azon boossumhoz, melyhez eddig közösen imádkoztak, valaha ismét közösen fognak imádkozni — a család felkeresi a szofut, — (papot) kinek előadván követelésök célját, az egy szumant összetör s azt vízzel keverve a család összes tagjaival megitatja. Mialatt ezen sajátzerű áldozatot végzik, a szofu kijelenti, hogy boossumja rendeli, hogy a család egyetlen tagja se élvezze ezentul az egyik vagy másik élelmi szert pl. tyukot, bárányt, marha vagy sertéshúst, tojást, tejet vagy a mi éppen eszébe jut. Ettől fogva ezen tiltott ételből a család egyetlen tagja sem eszik, s e tilalom kiterjed a gyermekekre is. Azt tartják ugyanis, hogy az ilyen család elnyelte bálványát s azt testében hordja s a bizonyos ételtől való megtartóztatás a tiszteletnek folytatását képezi.¹

De ki tudja, ezen önmegtartóztatásnak célja nem-e az is, hogy ha egykor a szétválta unokái találkoznának, egymást, mint ugyanazon család származékai felismerhessék?

A *gallák* hisznek egy legfőbb, láthatatlan lényben, kit vak-nak (ég) hívnak s habár róla tiszta fogalommal nem birnak, még is személynek tartják. Al-istenök pedig kettő van: Oglin, férfi, Atete, nő, kik számtalan lény felett uralkodnak s ezeket zar-nak nevezik, jó és rossz tulajdonokkal ruházzák fel őket s áldozatokkal kedveskednek nekik.² Hellwald szerint azonban a galláknak a legfőbb lényről oly fogalmaik vannak, mint a magasabb fejlettségű kulturnépeknek. (?)³

Az *eweerek* a legfőbb lényt Mawu-nak, mindenek legyőzőjének nevezik. Ez teremtett és tart fenn mindeneket, az által, hogy mindent áthat. A természeti tüneményeket Mawu részeinek tartják s azokat mint külön istenségeket tisztelik. Első helyen áll: Dsi, az ég, tüneményeivel mint

¹ Hellwald, J. m. II, 126—129.

² Oberlander, J. m. 408, 409. 1.

³ Hellwald, J. m. II, 239.

áldást osztó. Nebres, a villám ; Agtui, a dörgés, az isteni ítéletek végrehajtója, Anyisba, a föld, minden élő lény táplálója. A szivárvány ama nagy kigyó, mely magában rejti a föld összes kincseit. A levegőben (yame) Abosum székel, az ellenséges hatalom, melynek számtalan tisztátalan szellem van alárendelve s azok ártalmát a fetisek és amulettek ellensúlyozzák.¹

A *bessudnok* (kaffertörzs) a *barimik*, a természetfeletti lények egy osztályában hisznek s azt tartják felölök, hogy az elhunytak árnyával összeköttetésben élnek. A *mangadsák* a legfőbb lényt mpambé-nek, a szomszédos *ajawák* pedig mulungunak nevezik.²

A *niám-niámok*nak elvont fogalmak kifejezésére nem levén szavok, nyelvökben az Isten nevét hiába keresnök; de hisznek benne s imádják.

A *ffansok*nál a kigyó-imádás divik. Ezen szent állataikat templomaikban tartják, ápolják és tisztelik. A templomokból gyakran el is illannak s a város utczáin csusznak. A velök találkozó néger térdreesik; nagy kimélettel karjaiba veszi, bocsánatot kér tőle, hogy érinteni merte s vissza viszi a templomba. A ki a kigyót megsérti, halállal lakol. Papjaik bármely tetszés szerinti tárgyat fetissé avatnak. A *musgok*, (közép Afrikai négerék) kikiről felette keveset tudunk, fetissel birnak, mely egy póznából áll; papjaik is vannak, a honi földre esküsznek; az esküt tevő ujjai között bocsátja át a földet. A *soarhay* négerék egy legfőbb lényben hisznek, ki a mennydörgés által száll hozzájuk. Simboluma egy fatörzs, melyről gyűrű alakban van lefejtve a kéreg s ezt kis gunyhóban tartják. E szent hely küszöbét asszonyoknak és gyermekeknek nem szabad átlépniök — e helyen áldoznak is. A *makololok* minden falujában található egy ember- vagy oroszlán fejű fetis vagy pedig egy varázserjú görbe bot. Néha valamely emelkedettebb helyen gunyhó áll, s abban egy fazék tartatik. A *hottentotok* «birnak valási ösztönnel» hisznek Istenben s azt éhség idején segítésé-

¹ Oberländer J. m. 220.

² Hellvald, J. m. II. 299 és 266.

gül hívják; neve Kaangta = Ur. Végre *Madagascar* sziget lakói szintén bálványimádók voltak, midőn azonban a királyné megkeresztelkedett, annak 1869. szept. 8. kelt rendelete következtében a bálványokat az egész szigeten a tűzbe hányták.¹

* * *

Európa. Görögország őslakói a *pelasgok* — árius faj — isteneiknek sem neveket, sem melléknveket nem adtak — mondja Herodot — hanem egyszerűen isteneknek nevezték azokat, mindazonáltal nekik tulajdonítja az egyiptomiak előtt ismeretlen istenek, mint: Hera, Istia Themis, továbbá a dioscurok, a gratiák, a nereidek feltalálását.² A *latinok* főistenei: Saturnus, Janus, Neptun, ennek neje Salacia és Venilia, Auxur (Jupiter) neje Feronia (Juno) és Vejovis (Pluto.) Alsóbb rangu istenek: Libitina (Venus) Anna Perenna, a hónapok vezére, a virág és gyümölcs védnöke, Albunea, a tyburi nympa, (mint sybilla a tőle származó jóslatokról nevezetes.)

Az *ős-rómaiaknál* Róma a nemzeti istenség és az ország védasszonya; Rumilia, a csecsemők; Alboneo az utasok, Angerona a hallgatás, Velapia, a gyönyör, Sceadia a rábeszélés, Consus, a tanács és Ajus Loentius az eldörzsetek istene vala. Ezenkívül a bünöket és erényeket is istenítették, pl. Fides, Honos, Veritas, Invidia Fraus stb, Sol és Luna is istenek; Febremo láz isten stb. Az *etruskok* legfőbb istene Tina (Jupiter) ki hat fi és ugyanannyi nő nemű istennel kormányozza a világot. Áldoztak Junó és Minervának is. Janus az év istene két, néha négy arczczal. Kedvese Carna vagy Carda nympa volt, az ajtók és küszöbök őre. Vulturnus a szelek istene, ennek leánya Intunnea, Janus neje, ki Fontust a kutak barátságos istenét szülte és mások, soknak csak neve maradt ránk: Voltumnus, Voltumna, Nortia, Ancaria stb.

¹ Oberländer J. m. 222. 238. 240. 262. 282. és Hellvald. J m. 215. 146. 290 és 319. II.

² Pougneville szerint két fő-istenök volt: Uranos (ég) és Gea (föld), Plato szerint pedig a napot, holdat és csillagokat is istenítették. Pougneville, Griechenland 5. l.

Az *umbriaiaknál* is az etrusk istenekkel találkozunk: különleges isteneik voltak: Rupinie, Vindianus és Valentia.

A *Sabinok*, kik Italia népei között a kultura legalacsonyabb fokán állottak, főistenül Sabust tisztelik, továbbá Silvanust és nejét Fasceat; Faunust, Pilumeust, Intercidua és Deverrat; Florát, Terminust, Pomona és Vertumnust.¹

Ezeket előrebocsátván, Hesiod theogoniáját, azután Homer isteneit veendjük szemügyre s végül a görögök és rómaiak istentanárról szólunk.

Hesiod² theogoniája. Kezdetben volt a chaos. Azután támadt a tágas öblü föld, az összes lények alapja; a setét Tartarus az ő örvényeivel; Eros, a szerelem, a halhatatlan istenek legszebbike. Ezek a teremtetlen lények.

A föld mindenekelőtt Uranust nemzé, a csillagos eget, az égboltozatot; a szeretet oltalma alatt pedig egyesülvén az ég a földdel, napfényre hozá Oceánt és Thetist. Ezen első párt más öt pár követé. E tizenkét magzat között legjobb volt Chromos, kinek mátkája és nővére Rhea vala, a tartósság és változások, a haladás anyja. Az ég és földnek azonban egyéb gyermekeik is voltak: a cyclops-ok, két esetben, hármás iker testvérek, ezek adták később Jupiternek a villámokat és mennyköveket: a Hekatonchirok — százkezüek, a szilaj erőszak képviselői. Uranus rettegett e borzasztó gyermekektől s őket a föld gyomrába üzte, mire a föld megharagudván, többi gyermekeit felláztatja és Chronost felfegyverzi. Miután Uranus az Éjt nyomaira vezetvén a földdel kezdett szerelmi viszonyt szőni, fia őt éles kaszával megfosztá férfiúságától. A vércseppekből származtak az Erynnek vagy Furiák és a szelid nymphák. A tengerbe hullott nemi részek körül pedig hab toltul össze, melyből Aphrodite, az ég és vizek leánya született s vele csakhamar egyesült a szerelem és vágy.

Ez Hesiod nagy drámájának első felvonása, mely után

¹ L. Fürstledler Die Götterwelt der Alten. 110—114. l.

² Mikor élt, pontosan meghatározni nem lehet; némelyek szerint a trójai háboru után, mások szerint Homer idejében 900. K. e. mások végre fontos érvek alapján sokkal későbbi korba az V. sz. K. e. helyezik.

egy új korszak kezdődik: Chronos (Saturnus,) az Uranidák és Titánok uralma.

A költő a geneologia fonalán előadja némely hatalmak eredetét. E hatalmak: a sors, a végzet, a halál, az alvás, az álm; továbbá a nevelés, a könyvek, a Hesperidák, a Parcák, a Nemesis, a csalárdság, barátság, öregség, egyenetlenség. Ezeket követik az utóbbiak kárhozatos fiai, a csapások.

A Titánok nemzetségét megelőzik a tenger fiai és leányai. Ez a Pontus család — a tenger egyesülvén a földdel, életet adott a vén Nereus, a nagy Thaumnas és Ceto és Eurybia hajadonoknak. Nereus és Doristól (Oceán leánya) származtak a nereidák (50) tengeri nymphák; Thaumnas és Eletrától (Ocean 2 leánya) Iris és a Harpyák.

Most már a Titánokra kerül a sor. Élökön áll: Ocean és Thetis. Oceannak háromezer folyó fimagzata s ugyanannyi leánya van. Köztök van: Metis, bölcsesség; Tyche, szerencse; Sors, és Styx. A második Titánpártól: Hyperiva (felszálló) és Thiától (világosság) ered a nap, hold és Aurora. A harmadik pártól: a setét Astreus, Pallas és Perseus. Aurora Astreussal három kedvező szelet hozott létre, továbbá a hajnali csillagot és a többi csillagokat. Pallas és Styxtől származott a féltékenység, győzelem, parancs és erő. A negyedik Titán pár Coeus és Phoebe szülte Latonát, az elrejtett istennőt és Astériát, kivel Perseus Hecatet nemzé.

Következik Chronos és Rhea családja. Egymásután három nő, ugyanannyi fimagzatot nemzenek: Hestiát, Demetriát, (Ceres) Heret (Juno.) Továbbá Aides (Hades), Poseidon (Neptun) és Zeust.

Chronos attól félvén, hogy gyermekei egyike utódja leend, azokat születésök perczében elnyelte, Zeus egymaga megmenekedett. Gaea (föld) és Uranus (ég) tanácsára Rhea titkon szülte őt Kréta szigetén és Chronosnak gyermeke helyett egy követ adván, őt elámitá. Zeus felnevelkedvén kényszeríti atyját hogy elnyelt fiai és leányait a követ együtt okádja ki — e követ a leendő győzelem emlékeül a Par-

nass tövében ásta el. Azután megoldja a Cyclopok lánczait, melyekbe őket Chronos verte — és ezek fogják neki diadala eszközeit készíteni.

Mielőtt pedig a költő az utolsó győzelmet festené, Japhet és Clymene családjában bemutatja a Chronos-Rhea előtt való Titánpárt, az emberiség képviselőit. Japhet Clymenevel, Ocean leányával négy fiat nemzett: Atlast, ki állhatosan tűr s a földnek legvégső nyugati részére üzetvén, a Hesperidákkal arra van kárhoztatva, hogy válla és karjaival a földet tartsa. Második fiok: a gögös Mensetis, ki saját merényletének áldozata, Jupiter nyilai által a setétség országába taszított. Harmadik fiok a megváltói szerepet játszó Prometheus, ki az istenek atyjával perpatvarkodott s mindenféle ravaszsággal kivánt az embereken segíteni; de kegyetlenül lakolt: sulyos lánczokkal egy oszlophoz kötötetett s folyton meg-meg ujuló máját keselyű szakgatá. E kinokból a hős Hercules szabadítá őt meg, ki ezzel atyját Zeust akará dicsőíteni.

Megtörténvén a kiengesztelés, Zeus az istenek és emberek atyjává lesz. Le kell azonban győznie még a Titánokat. Az ő s Titánok tíz évig harczoltak a Chronostól származott új istenekkel, azok az Otrys bércein, ezek az Olymposon. Hogy véget vessenek a hosszú küzdelemnek: Zeus és a Chronidák kénytelenek segélyül hívni Bicareus, Cottos és Gugest, Uranus százkaru és ötvenfejű fiait. A viadal borzasztó; a tenger bőg, az ég és föld inog, a léptek és csapások hangja a Tartarusig hallatszik. Zeus összeszedi minden erejét, szünet nélkül szórja az égből a villámokat; a föld lángba borul, az Océán ég s a tüznél a Chaosig hatol. A Titánok legyőzöttek, s a Tartarus legmélyebb zugába taszítottván, lánczra veretnek.

E győzelem után Zeus az istenek által az Olympos királyának kikiáltatott s ő viszont nekik méltóságokat és tisztségeket osztogat. Első jegyese Metis, a bölcsesség; ezt elnyeli, hogy nálánál senki se lehetne bölcsőbb, s hogy egyedül tőle szülessék Athene, a halhatatlan szüz. Ezután Themissel, az arány, igazság és béke örök törvényével egye-

sülvén, nemzi a Horákat, vagy évszakokat, a Moeriseket vagy Parcákat az éj vak leányait. Végre Eurynome és Mnemosynével nemzi a Gratiákat és a Muzsákat a teremtés legédesebb gyöngyöreit.¹

Ime ez Hesiod Theogoniájának vázlata. Vannak, kik a mythosokban Görögország ős uralkodó családjának történelmét vélik feltalálhatni; mások a civilizatio és barbárság közötti harcz költői előadásának tartják azt. Nem tagadom, hogy mind a két vélemény találhat abban támpontot, részemről mégis úgy vélem, hogy e theogonia helyesebben cosmogoniának volna nevezhető: benne a világ teremtésének leírását látom s az őskinyilatkoztatás nyomára ismerek. Hesiod Theogoniáját régi hagyományok, költők művei és az ős cosmogoniákból meríthető és amit itt-ott szétszórva talált, abból költői képzelme egyet mást sajátjából is hozzátevén, egy egészet alkotott.

«Kezdetben volt a chaos» — kinek nem jut itt eszébe a Genesis «tochu va bochu»-ja melyet a Vulgata «inanis et vacua»-val fordít s Allioli szerint azt jelenti, hogy a létesítendő dolgok lényege szétválasztatlanul, rendetlenül, összevissza volt keverve, a mit az őshagyomány alapján a római költő így fejez ki: «Tempore primaevio simul omnia mixta erant.» Ovid pedig Metam. «Rudis indigestaque molesnak nevez.² A föld a teremtendő lények őrvénye, valószínű chaos volt. A Genesis és Hesiod között azonban lényeges a különbség. Az előbbi szerint a chaost Isten teremté időben; az utóbbi szerint pedig a chaos teremtetlen, örök s ez hozta létre a földet s a többi lényeket.

A theogonia előadja sorrendben az égboltozat, a csilagos ég, a nap, hold, a tenger és édes vizek, az idő keletkezését. A cyclopok és százkezüek pedig elménkbe idézik a Genesis VI. 4. szavait: «Gigantes autem erant super

¹ Ls. Cantu Im. 881—891. Hesiod Theogoniáját kiadta Wolf, Halleban 1782. Orelli Zürichben 1836. és Lennep Amsterdamban 1843.

² Ante mare et terras et quod tegit omnia, coelum unus erat toto naturae vultus in orbe. — Quem dixere chaos; rudis indigestaque moles. — P. Ovidius Naso. Metamorphoseon. L. I. v. 5—7.

terram in diebus illis és Baruch 3, 26. ibi fuerunt gigantes nominati illi qui ab initio fuerunt, staturta magna scientes bellum.» Végre úgy látszik, hogy Hesiod is a teremtett lények sorában az embert teszi az utolsó helyre.

Zeus és a Titánok harcza — a jó és rossz folytonos ellenkezését s végre a jónak teljes győzelmét állttja elénk

A theogoniában előforduló istenek pedig nem egyebek, mint személyesített eszmék, természeti erők vagy szenvedélyek; a saját gyermekeit felfaló Chronos, a mindent felémészto idö; Cybele, a föld termékenységé; Eros a szerelem stb.

Az isteni nemzedékek egymásra való következése végre Guigniant szerint a világ teremtésének nagy korszakait ábrázolja az időben és térben s ez a theogonia alap- eszméje; a Titánok harcza az istenekkel annak főcselekménye; a megoldás, a győzelem a költemény czélja s ugyszólván erkölcsisége. Zeus győzelme a Titánok fölött, vagyis a rend. okfejének győzelme a rendetlenség eszközlőin, következöleg a világrrend győzelme a jelen állapot előidézésével. A teremtés főtényezője pedig Eros, a szerelem s ez is megfelel az ös felfogásnak, mely szerint Isten a világot, az isteni eszmében rejlt lények iránt való szeretetből saját dicsőségére teremté.¹

Áttérek most Homerra, kiröl már Lactantius irá: «humana potius, quam divina conscripsit,»² az Ilias és Odyssea alapján állítandom össze istentanát.

Az istenek örök lakása az Olympos, melyet sohasem rendit meg az orkán, esö nem éri, hó nem borítja s felhötlen tiszta ég borul föléje és fényár veszi azt körül. Az istenek méltósága azonban nem egyenlő. Zeus, a mindenható, az istenek között első; nagyobb, erősebb, hatalmasabb az összes isteneknél; a halandó és halhatatlan istenek uralkodója; villámával még az isteneket is leüti trónusaikról. Ezek tanácskozás végett Zeus palotájába gyűlnek és midön Zeus megjelenik, az összes istenek tisztelet jelül felállással üdvöz-

¹ V. ö. Cantu I. 881.

² Div. inst. L. I. c. v.

lik. Zeus a gyámoltalanok védője, megfoghatatlan, mindentudó azonban nem volt, mert az istenek titkon akarata ellen cselekesznek, sőt Hebe őt rá is szedte. Zeus büntető hatalommal bír még az istenek felett is, Hebet büntetésül lánczra veréti, csalása miatt pedig hajzatánál megragadta s a csillagos égből lehajítá. — Zeus az isteneknek megengedi, hogy részt vegyenek a trójai háboruban s ő ad az embereknek különféle adományokat.

A legfőbb istenség eszméjét azonban — mely az egy Istenben való ős hit maradványa — elhomályosítják a Zeusnak tulajdonított emberi tulajdonok és szenvedélyek. Zeus dühösködik, nyugtalan, a gondoktól nem jön álom szemére, gyűlöli az isteneket, főleg Marst, szerelemre hevül Here iránt, gyermekeket nemz: a nymphák az ő leányai; Herét mérgében szemtelennek nevezi.

Míg azonban Zeus egyes tulajdonságaiban: mindenhatósága, korlátlan uralma, büntető hatalmában az ős hit maradványait látjuk, addig a Zeusnak alárendelt istenekben, az istenség egyetlen vonását sem vagyunk képesek felfedezni; puszta emberek, azok is a leggonoszabb fajtából, s majdnem lehetetlen elhinnünk, hogy az emberek, kik náloknál százszorta jobbak voltak, azokat isteni tiszteletben részesíthették. Homer istenei nem tiszteletet, hanem a leggyengébb kifejezést használva, fegyházat érdemelnek.

Az Olymposon mindegyiknek külön lakása van. A trójai háboru alkalmával két pártra szakadnak: Here, Athene, Poseidon, Hermias és Hephastos a görögök; Ares, Phoebus Artemis és Kypris (Venus) a trójaiak pártján állnak s a hadakozó feleket egymásra tüzelik. Az istenek Zeust megsértik: Thetis szemrehányásokkal illeti, Here ellenáll parancsának s Athenével zugolódnak ellene. Venus, Paris által elraboltatja Helenát s ez által okot ad a tiz éves trójai háborura. Here álnokul rászedi Venust, elkérvén tőle a szerelemgerjesztő övet, melylyel szerelemre gyullasztja maga iránt Zeust, kit ölelésében az Álom elaltatott: ez alatt Poseidon segítségére siet a sarokba szorított görögöknek.

Az irigység, e csúf emberi szenvedély is erőt vesz raj-

tok. Here és Athene irigykednek Venusra, mert Paris trójai vezér ennek ítélte oda Eris almáját. Az istenek az Olymposról leszállnak a földre — tetszés szerinti alakban, a midőn itt megjelennek, nem mindenki láthatja őket, aranyos szekereik elé paripákat fognak, magok hajtják azokat, szolgálók kifogják s az égi istállóban viselik gondjukat. Midőn kirándulnak, a Hórák nyitják fel a kapukat. Athene művészi öltönyét maga készíti. Here megmosdik, illatos olajokkal keni meg testét s hogy Zeusnak kedvében járjon Athene ruháját ölti fel. Zeus palotáját Hepheistos készíti, valamint Achilles fegyverzetét is.

Lakmároznak, tanácskoznak s nemcsak az embereket uszítják egymás ellen, hanem magok között is veszekeszenek, versengnek. Az emberek harcaiba keverednek, sőt egymás ellen is harcolnak, megsebesülnek; Venust karján megsebzti Diomedes, úgy hogy Irisnek kell őt a harctérről elvinnie; a seb fájdalmat okoz nekik. Here is megsebesül jobb karján, Hádes vállán; gyógyíttatják magokat. Athene Diomedest arra ösztönzi, hogy sebesítse meg az ígéret szegő Marst, ez meg is sebesül. Athene nyakon dobja Arest és legyőzi, Venust mellen hajtja. Here Artemist szemtelen kutyának nevezi, nyiltokját elragadja, azzal arczul üti és elkergeti, s ez Zeushoz megy panaszra.

Az istenek ígéretöket megszegik.

Fajtalanok: Mars Venussal házasságtörést követ el, Vulas egy finom hálóban megfogja őket, előhívja az isteneket, kik nevetnek furfangján. Erőszakot tesznek a nekik tetsző nőkn pl. Poseidon. A halandók is anyákká lesznek általok s ők is halandókat szülnek. Aeneas Venus fia, Sarpedon Zeusé, Achilles Thetisé.

Mindezek daczára az istenek örök gondviselése határoz az emberek szerencséje vagy szerencsétlensége felett és dicséretökre válik, hogy az erőszakos tett nem nyeri meg tetszésöket, mert csak az erény és igazságban telik kedvök (?) — a mondottak után fából vaskarika.¹

¹ Homer's Iliás és Odyssea von Joh. Hein. Vost. Leipzig.

A görögök és rómaiak vallásának alapja az anyagi tárgyak és természeti erők tisztelete volt. Eleinte a különböző vidékek szerint különböző isteneik voltak, ezeket később egyesíték s ezek számát a más nemzetektől átvett istenségekkel szaporiták. Így a phöniciektől, az egyiptomiaktól is kölcsönözték isteneiket s azokat saját szájok ize szerint átalakíták, honi mondákat fűztek hozzájuk s a költők ebből állíták össze a mythológiát.¹ Mindazonáltal eredetileg az Isten egysége volt az uralkodó eszme; de erről alább.

A görögöknek tizenkét főistenök volt: Zeus (Jupiter) az istenek atyja, kitől minden égi és földi hatalom származik. Thoebos (Apollo) a nap és költészet istene. Poseidon (Neptun) a tenger és folyamok ura. Hephaestos (Vulcanus) a földi tűz és tüzvel járó mesterségek istene. Ares (Mars) a hadak és hadvezetés istene. Hermes (Mercurius) az istenek követe, a kereskedés, közlekedési eszközök, ügyesség és tolvajlás istene. Továbbá nők: Hera (Juno) Zeus neje a földmivelés és termékenység istennője. Pallas Athene (Minerva) a Zeus fejéből kipattant bölcsesség. Artemis (Diana) a vadászat és erdők istennője. Hestia (Vesta) a házi tüzhely, a fedhetetlen erény istennője. Demeter (Ceres) a föld termékenységének jelvi képviselője, végre Aphrodite (Venus) a szerelem istennője.

A főisteneken kívül tisztelték még Plutót (Aides) az alvilág és Dionyzost (Bacchus) a termékek, főleg a bor istenét és Amort.

A rómaiak legnagyobb tiszteletben részesíték a három capitoliumi istenséget: Jupitert, ki a menny és lég ura, az emberi sors intézője, az igazság és erény — védője; Junot, ki az égiek királynéja, a női nem és házasság pártfogója és a családi viszonyok védője; és Minervát, a művészet és ipar pártfogóját, kitől minden szellemi adomány származik.

Kisebb rangu isteneik voltak: Apolló, a nap és költészet istene, Luna, a hold szelid istennője. Az elemek istenei. Neptun, a víz, Vulcanus a tűz, Tellus a földé. Mars

¹ Rotteck. J. m. I. 281.

a harcz istene, Vesta a szüzi erény istennője. Saturnus (Chronos) a földmivelés istene, neje Ops a jólét jelvényes kifejezése stb.

A parkák az emberi élet fonalát fonták és elvágták. Fortuna, az emberi élet sorsát intézte. Mercurius a kereskedők és tolvajok védője volt.

A lárok és penatok a család külön isteneit képviselték, mintegy a házi isteni tisztelet tárgyai voltak.

Ezeken kívül még nemzeti isteneik voltak hőseik: Romulus, Numa, Tadius stb.

Végül megjegyzendő, hogy habár Saturnus Heliod theogoniájában nagy szerepet játszik, a görögök róla teljesen megfeledkeztek, a rómaiaknál azonban tisztelete fennállott. A monda szerint ugyanis, midőn Jupiter ósatyját trónjától megfosztá, ez Latiumba menekült, hol őt az akkori király Janus vendégszeretőleg fogadta s társuralkodóvá tette. Saturnus tehát letelepedett Latiumban s róla egész Italia Saturnianak hivatott. Tán uralkodásának ideje Italia legboldogabb kora volt, melyet a költők «arany kornak» neveznek. Ő tanítá a népet a földmivelés, művészet és pénzverésre. Hálálul deczember havában a Saturnaliakat (farsangi) tartották. Mint nagy szakálás aggastyánt ábrázolták s később midőn az idő istenévé tették, ekkor nyerte jelvényeit: a kaszát, szárnyakat és homokórát.¹

A görög és római istenségek — amint első tekintetre is látszik — személyesített természeti erők vagy az istenség trónusára emelt emberek, kik egykor e földön éltek és jótéteményeikkel az utókor hálájára érdemeket szereztek, Zeusban még csak feltaláljuk az igaz Isten habár eltorzított eszméjét, ő az első, a legfőbb. Ezt bizonyítják Orpheus² énekei: «Jupiter volt az első és utolsó, a fő és közép, tőle vette eredetét minden. Jupiter ember volt és halhatatlan Szüz (?) Jupiter volt a tűz lángja, a tenger forrása, Jupiter

¹ P. Szathmáry. J. m. 237 és 344. Fürstedler J. m. 24. l.

² Az igaz és nagy Istent *πρωτογονον* azaz elsőszülöttnek hívja, mert előtte mi sem született, hanem mindeneket ő hozott létre. Laet. Div. inst. L. I. c. 5.

a nap és a hold, Jupiter király, egyedül ő teremtett mindent. Ő erős Isten, nagyszerű okfeje mindennek; egyetlen dicső test, mely minden lényt átkarol; tüzet, vizet, földet, aethert, éj és nappalt, Metist az első teremtő nőt és a vonzó szerelmet. Minden lényeg Jupiter véghetetlen testében foglaltatik.¹ Jupiter az Optimus, Maximus, Caelus, Aeternus,» a feliratok tanúsága szerint. Idővel azonban Jupiter eszméje megoszlott; a természeti erők, az őskirályok, jeles férfiak ez eszme körébe vonattak. Jupiter köznévvé vált, magában Görögországban nagy számban fordul elő, Itáliában pedig Varro háromszázat számlált. Homer és Heliod összegyűjték az őshagyományokat s képzelmények kibővíté azokat. A későbbi kultúra a képzelem ezen termékeit átalakítá, a vallásos fogalmakat fejtegetni és tudományos vizsgálat alá venni törekszik. Mig a nép egyetlen hősnek tulajdonítja a sokak érzelmeit és tetteit, a tudósok és költők a jellemeket izekre szakgatják s így megalkotják a hitregetant s szaporítják az istenek számát.²

Lactantius a classicus műveltséggel bíró 4-ik századbeli író *Divinarum institutionum* című művének I. könyvében a görög és római istenségekről értekezvén, azokat istenített embereknek tartja.

(Folyt. köv.)

¹ Stobaeus. *Eclog.* I. I.

² Cantu. *J. m.* 772 és 746.

A TIHANYI VIASZKÉP.

— Történeti elbeszélés. —

Irta: POKORNY FRIGYES O. S. B.

(Folytatás.)

IV.

Midőn Ricci Lőrincz kábultságából, melybe az audien-
czia ily váratlan fordulata s még váratlanabb befejezése
sodrá, magához tért: tépő fájdalommal szívében nem az al
Gesu, hanem a collegium Romanum diszes templomába sie-
tett; e szép szentegyháznak egy kápolnaszerű fülkéjében az
oltáron, ott, ahol közönségesen tabernakulum szokott lenni,
állt egy viaszmellkép, melynek arczvonásai, ha a szem a
derengő világosságot megszokta, azonnal déli származásra
vallottak volna, ha a szemét egy kis tűz, az arczát pedig
egy kis életerő hevíti. De még úgy is, a közép, szikár ter-
met, melyet a mellszobor sejtet, a lapos homlokával, hosz-
szukás hegyes orr, a göndör haj, a csinos kis bajusz, a he-
gyes spanyol szakál s az egész napbarnította arcz spanyol
származást árul el. S valóban! e mellkép lojolai szent Ig-
nácznak valódi, természetutáni viaszmellszobra, melyet ak-
kor vettek le róla, midőn a nagynevű alapító földi pályáját
megfutva, halhatatlan lelkét az Urnak visszaadá, romlandó
porhüvelybe pedig teljes papi ornátusban a ravatalon feküdt;
ez az oka annak, hogy a viaszmellszobor szemei fénytele-
nek, üvegesek, arca pedig élettelen, merev és épen nem
vonzó; (egyébiránt úgy vagyunk e tekintetben a Graf egyip-
tomi viaszképeivel is.) Hagyomány szerint három példány-
ban készült e viaszmellkép; hogy a másik kettő meg van-e
még és ha igen, hol vannak? arról semmi biztosat nem
mondhatunk; de hogy a harmadik a collegium Romanum
templomában őriztetett s nagy becsben és tiszteletben tar-
tatott, különösen Ignácznak 1599-ben boldoggá s 1622-ben

történt szentté avattatása után, ezt már ez elbeszélés elején közzétett okmány eléggé bizonyítja.

Tehát ezen viaszmelleszobor előtt veté magát térdre a híres generális, az előtt önté ki néma fohással lelki fájdalmát és szive véghetetlen keservét; majd hosszabb elmélkedés után haza ment s magához hivatván a rendi kormánytanácsosokat, közlé velök kihallgatása lefolyását és szomorú végét.

A legtöbben helyeselték generálisuk eljárását a megpendített reform tekintetében, noha nem hiányzott olyan sem, ki a társulatot ezen az áron is kész lett volna megmenteni. Hosszabb eszmecsere után abban állapodtak meg, miszerint egyelőre várakozó állást foglalnak el, s az egyetlen kath. és hatalmas uralkodót, ki pártjukon van, Mária-Terézia császár-királynőt társaságuk hathatósbb védelmére fogják felkérni; mi hogy annál biztosabban sikerüljön, elfogadták a generális abbéli tanácsát, hogy az elismerés, a hála, a szeretet, a ragaszkodás és hódolatuk jeléül felajánlják, illetőleg elküldik ő fölségének társulatuk alapítójának, loyolai szent Ignácznak eddig Rómában őrzött és tisztelt viaszmelleszobrát.

Mig ezek a jezsuiták kebelében folynak s a szent Ignác viaszöntvényét külön e célra készített szekrényben Bécs felé utnak indítják: a Vatikánban a pápa imazsámulyon térdel, s hosszú elmélkedés s a Szent-Léleknek segítségül hívása után következő fohással fejezi be ájtatosságát.

«Uram! áraszd el világosságod fényével az én gyöngé elmémet, hogy tisztán lássam, mit kelljen e nehéz ügyben tennem, s adj erőt, hogy a felismert jót végre is hajthassam, amen.»

Miután a buzgó ima szivét mintegy megacézolta s elméjét felvilágosította, íróasztalához ült és sajátkezüleg több rendeletet szerkesztett; ilyen rendelet volt az, melyben a szent atya közimák tartását parancsolja, mely imák tárgya a Jézus társasága volt ugyan, de az igazi tárgyat és célt senkisem tudta; azon körülményből, hogy ő szentsége is vagy a házi kápolnájában vagy a már említett Miasszonyunk

templomában a rendesnél többen imádkozott, némelyek sejtteni vélték ugyan a czélt, de ennél többre nem vihették. Ilyen rendelet volt az, mely öt biborosból, több egyháznagyból s néhány leghiresebb ügyvédből álló bizottságot nevezett ki a végből, hogy az szándékának kivitelében segítségére legyen; a bizottságba kinevezett kardinálisok a következők; az igazságosságáról ismert Marefoschi, az éles elméjü Zeleda, a józan ítélőtehetségü és bátorlelkü Casali, a jószívü Caraffa és az őszinteségéről s méltányosságáról nevezetes Corsini. Meghagyatott e bizottságnak, hogy vizsgálja meg a jezsuiták házait és ügyeit mindazon feltűnni nem vágyó elővigyázattal és hallgatagsággal, amilyet egy ily vállalat megkíván.

Vannak emberek, kik mintegy kényszerítik a közöniséget, hogy csodálja őket; ezek közé tartozik Kelemen is. Mindeneknek minden volt ő, mint a nagy apostol, az adott körülmények minemüségé s a szükség nagysága szerint. Sokkal jobban és alaposabban tanulmányozta ő a történelmet s vonta le belőle tanulságait, sokkal jobban ismerte századának szellemét s erőszakos törekvését, semhogy időszerűnek s tanácsosnak tartotta volna önnönmaga s a szent szék ellen még inkább fölingerelni az uralkodókat és a népeket.

Midőn III. Károly spanyol és XV. Lajos francia király arra akarták birni Mária-Teréziát, hogy ő is szorgalmazza Jézus-társaságának eltöröltetését a szent széknél, azt felelte nekik, hogy ő a tisztelendő atyák ellen egy lépést sem fog tenni ugyan, de ha ő szentsége a társulatot feloszlatni találná, ő, mint az egyház jó leánya, a feloszlató rendeletet nem fogja helyteleníteni, vagy végrehajtása elé akadályokat gördíteni. E válasz vétele után történt az, hogy Choiseul ez ügyben Kaunitz Venczel államkancellárhoz és II. József császárhoz fordult, kik most a császár- és királynő kijátszásával minden lehető elkövettek az atyák megsemmisítésére, daczára annak, hogy Mária-Terézia egész életében a legjobb véleménynyel és akarattal volt irántuk és őket nagy becsben tartotta, daczára annak, hogy igen

hizelgett neki a bizalom, melyet a jezsuiták beléje helyeztek s melynek világos jeléül szolgált az Inigo de Loyola viaszöntvénye, melyet Ricci Lőrincz neki küldött s mit ő nagy örömmel fogadott.

Midőn végre XIV. Kelemen pápa Mária-Terézia beleegyezéséről is biztos volt, s miután a bizottság is eljárt volt már a tisztében, vizsgálatokat tartva, tudakozódva és kutatva: a jezsuiták ügye annyira közel volt már a megéréshez, miként alig volt még más valami hátra, minthogy sorsuk fölött a döntő szó kiejtessék. A pápa amint azt ő maga mondta, megkétszerezé imáit, s abban az erős hitben, hogy a Szent-Lélek jelenléte és sugallata által segedelmére lesz, elkészité a breve-t, melyet kiadandó volt.

Daczára az óvatos elővigyázatnak, melylyel a szent atya élt, hogy minden hibát kikerüljön, mégis saját önönmagában is bizalmatlankodott, s hogy semmi szemrehányás ne érhesse, breve-jét a legtudósabb hittanárok és kardinálisok kezébe adá, hogy megolvassák s véleményeiket vele közöljék; sőt annyira vivé elővigyázatát, hogy a breve-t kihirdetése előtt elküldé nemcsak azon fejedelmeknek, kik a jezsuitaharczban részt vettek, hanem azoknak is, kik az egész küzdelem iránt közönyösek maradtak, akarván ugyan nézetüket megtudni, de anélkül, hogy hatalmából, tekintélyéből valamit engedne. S noha az uralkodók feleletei már mind kezében voltak, amelyekből megérté, hogy azok mind elhatározását nemcsak hogy méltányolják, hanem még abbeli ígéretet is tesznek, mely szerint ők a breve-t annak tartalma és értelménye szerint végre is hajtják: még akkor is egy ideig várákozott, nem a gúnyiratok miatti félelemből, melyeket palotájára is ragasztottak, hanem mivel ezerféle más tárgy tolakodott lelki szemei elé.

Végre miután az indító okokon, melyek ezen elhatározásra birták, még egyszer végigment s mindegyiket éretten megfontolta, XIV. Kelemen pápa égre emelt szemekkel aláírá ama híres breve-t, mely a Jézus-társaságát megszünteti 1773-iki évi július 21-én. A breve kezdő szavai: „*Ad perpetuam rei memoriam,*“ s többek között következő igen

nyomós mondat is fordul elő benne: «Az Isten azért helyezé (XIV. Kelemen) nemzetek és királyságok fölé, hogy az Ur szölejében tisztitson, gyomláljon, irtson, építsen és ültessen.»

Ugyanazon évi augusztus 10-én esti 9 óra után olvasta fel egy bizottság Ricci Lőrincz és társai előtt a felosztató breve-t; míg az olvasás tartott, a generális és társai arcán hol néma ijedelem és levertség, hol meg mély bú és fájdalom volt látható. Az olvasás befejeztével csak ennyit mondott a generális:

«Reformációt, azt igenis vártam, de nem egész fölosztást; legyen meg az Isten akarata!»

A pápa, ki le sem feküdt, míg a bizottságok oda jártak, könyezett, midőn Macedonio éjfél utáni két óraker nála megjelent, hogy tudtára adja, miszerint parancsai végrehajtvák.

S így egy szent ferenczredi szerzetes egy szempillanat alatt megsemmisíté több mint két század művét; felosztatá egy a vallás, a politika, pápai ótalom s fejedelmi kegyek által megerősödött, megizmosodott társaságot; azt a társaságot szünteté meg, mely nagy tekintélyénél nem kevésbbé mint nagy kiterjedésénél fogva majdnem oly hosszú életet ígérhetett magának, mint amilyen az anyaszentegyháznak van ígérve, melynek egyik legnemesebb gyümölcseül tekintetett.

Igy semmisült meg azon társaság, mely oly sok és nevezetes művet adott ki, mely ellen annyit irtak, mely az egész világon a fejedelmi udvarokkal való összeköttetésénél fogva tagadhatatlanul igen sok jót művelt; így semmisült meg azon társulat, mely az által, hogy a római udvart tubuzgóan támogatta, azt sokszor gyanussá, önmagát pedig gyűlöletessé tette; így semmisült meg azon társulat, mely mindnyájunk igaz, őszinte sajnálkozását és rokonszenvét — írják az egykoru írók — annyival is inkább megérdemelhette, mert maga a szentséges atya is a hivatott breve-ben azt mondja felöle, hogy ő mindnyájokat összesen és egyenkint igazi atyai gyöngédséggel szereti az Urban.

A pápa nem volt képes sem gyűlölni, sem előítéletet valaki iránt táplálni; s midőn a társaságot megszünteté, nem tette azt más okból, mint hogy arra magát sok, igen sok oknál fogva kötelezettnek hívé. Tévednek, mondá egy hatalmas fejedelem követe, a kik azt hiszik, hogy XIV. Kelemen kényük-kedvük szerint vezethetik; nem egy izben volt már alkalmam őt állhatatosnak s nem engedőnek látni; s mondjanak bármit is felőle, az az egy áll, hogy sohasem hoz döntő határozatot, míg a dolgot éretten meg nem fontolta.

Midőn pedig tudomására hozták a bökverseket és gunyiratokat, sőt paskvilokat is, melyeket felőle kolportáltak, egész szeliden felelé:

«Jól tudom én, hogy igen sokan vannak, különösen az álszentek között, a kik hogy szunyogot ne kelljen nyelniök, egész tevét gyürnek le magukba, inkább azt hívén, hogy a kath. hatalmak, sőt maga az egyház látható feje is igazságtalanul és kegyetlenül cselekedtek, semhogy a jezsuiták a legkisebb ügyben is hibásak lennének; mintha csak az előítélet nem a bírák előnyére szólna, és mintha csak nem hallatlan orozátlanóság lenne az, ha a pápát hamis ürügy felhasználásáról vádolni merik.»

A feloszlató breve a követségek mellőzésével egyenesen a pápai nunciaturákhoz küldetett és pedig annyi példányban, ahány püspökség a nunciatura területén létezett. A nunciosok mindenekelőtt az uralkodókkal közölték a breve tartalmát, azután pedig ezek beleegyezésével az illető püspökökkel, hogy azok egyházmegyéikben a „*Dominus ac Redemptor noster*“ örökké nevezetes bullát kihirdessék.

A római szent széknél félték, hogy Bécsben a feloszlató breve kihirdetése — ámbár Mária Terézia nem minden ellenkezés és vonakodás nélkül végre beleegyezett a társaság feloszlásába — még is akadályokra fog akadni; ezen okból ő szentsége igen szívélyes hangu levelet irt Mária Teréziának — oly figyelem volt ez, minőben egyetlenegy más uralkodó sem részesült, — de a császár és királynő minden várakozás ellenére, minden ellenvetés és kifogás

nélkül adá beleegyezését a breve kihirdetésébe és végrehajtásába, azt mondván csupán, hogy nem illenék hozzá, mint az anyaszentegyház hű és engedelmes leányához, hogy a szent atya eljárása fölött akár helyeslőleg akár ócsárlólag nyilatkozzék. S noha a nagynevű császárnő és király legjobb véleménye a jezsuiták felől egész haláláig nem változott: még is a szent Ignáczi viaszmellszobra, melyet Ricci Lőrincz az egész társaság nevében és érdekében neki felajánlott, az óhajtott czélt, a társaság fenállási biztosságát — ha a hála és hódolat nyilvánításán kívül ilyet is hozzá kötöttek, — el nem érte.

V.

1799-ik évi május hó 10-ét irták. Az aszófői templom kis sekrestyéjében Fuxhoffer Dömjén plébános és esperes kezeit mosta s magába mélyedve imát rebegett, csak fejével igenlőleg intve a kántortanító abbéli kérdésére, ha vajjon zöldszinü mise-mondó ruhát veszen-e magára? Majd keresztet vetve fölvette a vállkendőt, megcsókolta a közepére himzett keresztet, egy szempillantásra fejére tette, aztán reverendája gallérja alá hajtva szalagjait keresztben mellén át megkötötte a jobb szalagot a balon felül. Felöltötte az inget a tisztaság jelvényét. A mester, ki a mezei munkára ment dékányt (sekrestyés) helyettesíté, úgy igazgatta rajta az inget, hogy minden oldalról egyenlő ranczokban essék le két ujnyira a földtől. Aztán odanyujtá neki az övet, melylyel derekát erősen körülövezte, emlékezetbe hozva az által a bilincseket, melyekkel a Megváltó megkötöztetett.

A hallgatni nem szerető mester kétszer-háromszor is köhinte már, mi a beszéd kezdetét vagy legalább az akarást jelenté, de a pap hallgatást intett neki. Ajkait föl nem nyitva elmondá magában a szent imákat, felöltvén a jó cselekedetek jelvényét a manipulomot, melyet előbb megcsókolt, mielőtt azt balkarjára könyökön alul fölvette volna; aztán mellén keresztbe téve magára vette a stolát méltó-

sága és hatalma jeléül; végre magára ölté a mise-mondó ruhát, melyet keskeny szalagokkal megerősített, hogy hátra ne essék. — Ekkor rontott be egy kóczos, vöröshaju, kis, szürke, csillogó szemü gyerek, talán az egyetlen, ki még nem ment ki a földekre, s a mester savanyu képe egyszerre kiderült.

Hamar, Gyuri! hamar, fogd a könyvet, kiáltá a kántortanító, míg ő maga gyertyagyújtás után a khorusra sietett.

A plébános pedig a kelyhet balkezeében tartva, jobb kezét pedig a burzára téve, a nélkül, hogy négyszegletes biretjét leemelte volna, mélyen meghajlott a fafeszület előtt, mely az almáriom felett függött; mit a fiu is ügyetlenül megtévén, előre ment, a sekrestyéből való kilépésre jelt adva; balkarján a mise-mondó könyvvel a főoltár elé tartott, követve a szemeit mély alázatosságban lesütő pap által.

Míg az áldozópap a misekönyv kinyitása után az orgona mélabus hangja mellett lejött, az Oltáriszentséget egész a kövezetig erő térdhajtással üdvözölte, s fenhangon keresztet vetvén magára és kezeit keblén összekulcsolván elkezdé a nagy isteni drámát hittől és szeretettől egészen halavány arczczal; az alatt bent a paplakban egészen más jelenet játszódott le.

A nagyasszony, egy hajlott koru özvegy kántormesterné, kinek bizog járása, — az egyik lába valamivel rövidebb volt — a rendesnél nagyobb terjedelmü teste és nagy repülő csipkefodru s hófehér főkötő alá szorított őszes hajzata azonnal elárulá mindeneknek, a kiket illetett, hogy itt a plébánián oly nő viszi a gazdasszony szerepét, kinek arczárról egy félszázad biztosan leolvasható; kezében hatalmas seprüvel s köténykötője mögé dugott portörő ruhával szobataritáshoz fogott.

«Gyorsan, Kati! siess,» kiáltá az asszonyság egy alig 15 éves barna s tüzes fekete szemü leánynak, «hogy készen legyen a szoba, mire az esperes ur haza jő a templomból.» — Majd folytatá:

«No itt van ni! a jó lug készen, a mosónők a teknőnél

s úgy látszik vendégünk lesz; legalább a padlóba furódott kés, mely az íróasztalról leesett, azt jelenti; Istenem, Istenem! hogy éppen a nagy mosás napján kell jöni a vendégnek; no már bizonyos,» kezdé újra még magasabb hangon, midőn sietségében a papírvágó ollót is lesöpörte, mely esés közben kinyilván, mindkét hegyével szintén a padlózatba vésődött. — «Fejezd be csak, Kati! te a takarítást, én a konyhára sietek.»

Az alatt az esperes elmondá: *Ite missa est.*

Deo gratias — motyogott Gyuri.

Ezután a pap befordult, hogy kis hálaadó ima elrebegeése után az oltárt megcsókolva újra kiforduljon és balkezeit mellére fektetve kinyitott és kinyújtott jobbkezeivel megáldja a hiveket.

Benedicat vos omnipotens Deus, Pater et Filius et Spiritus Sanctus.

Amen, felelt a ministráns keresztet vetve magára.

S míg a pap a baloldali kemény tábláról szent János üdviratát olvasá le, kijelentvén az Ige örökkévalóságát, a nap lángba borította az oltárt, fehérebbé tette a márványt utánzó deszkákat, elhalaványította a két gyertya világát, melyeknek rövid belei már csak két homályos foltot képeztek. A diadalmas csillagzat dus fényébe vont a keresztet, a gyertyatartókat, a misemondó ruhát, a kehelytakarót; mind ez az arany elhalaványult sugarai alatt. És midőn az áldozó pap kezében a kehelylyel mély térdhajtás után elhagyta az oltárt, hogy fedett fővel a misemondó könyvet magával vivő Gyuri által megelőztetve, s a khórusból azonközben lejött mester által követve, a sekrestyébe visszatérjen, s a pár ember is kivonult: a nap egyedüli ura maradt az egyszerű templomnak.

Hazaérvén az esperes, csak úgy állva itta meg pohár tejét; ujjai kissé megvörösödtek az ebédlő friss legétől, mely egy nagy, hosszukás, négyszögü, szürkére festett szoba volt; benne semmi más butorzat, mint egy vendégágy, mosdószekrény, asztal és székek, mind keményfából. A gazdasz-

szony elvette az abroszt, melyet összehajtva az asztal egyik végére terített föl a reggelinek.

«Az igaz, főt. ur nem piszkít be fehérnemüt, s ha minden ruhánk mindig ilyen tiszta maradna, sohasem kellene nagymosást tartani. Igaz! nem gondolja esperes ur! hogy ma vendégeink lesznek? s be sem várva feleletét folytatá: én a mondó vagyok, hogy lesznek, vagy legalább is lesz vendégünk, mert a főt. ur kése meg az ollója is leesvén a padmalyba furódott, de úgy ám, hogy alig birtam kihuzni.» S midőn a pap erre mitsem felelt, újra kezdé:

«Azt mondhatná az ember, hogy le sem tud ülni a főt. esperes ur! meg czukrot sem tett a tejébe.»

Az esperes letette a poharát.

Csakugyan elfelejtettem, mondá, úgy van, elfelejtettem a czukrot; ami pedig az ülést illeti, ugyis tudja, hogy az íróasztal mellett sokat ülök.

S ezzel breviáriumát hóna alá csapva kifelé indult.

«Várjon még, főt. ur! csak nem megy így ki a tegnapi piszokkal reverendáján? Ha tegnap este a tornácra kitette, vagy ma reggel a szent misére az ujat vette volna magára, most tiszta lenne. Még jó ez a reverenda. Csak emelje, ha a mezőn jár; úgy is tudom, megint a puszta templomhoz megy, arra pedig sok a tövis, bógáncs és mindenféle giz-gaz, mely nagyon megviseli a ruhát. Csak azt szeretném tudni, mit keres mindig a romoknál?»

S e beszédáradat között úgy forgatta az esperes urat, mint egy gyermeket s a kefét ugyancsak végig jártatta rajta tetőtől talpig.

No, no! elég már, mondá az esperes kiszabadulva tőle. — Vigyázzanak a tüzre, mert úgy látom, sokan forgolódnak körülötte s evvel kisietett a szabadba.

A szorgos gazdasszony jól sejdített, mert az esperes házából egyenesen délnek, a tihanyi félsziget felé irányítá lépteit s addig meg sem állott, mig az ugynevezett apátii templomrom északnyugati oldalán le nem telepedett, folytatván s nem sokára be is fejezván az napi zsolozsmáját.

A plébános ur igen szerette ezt a romot; sok mindenféléről beszélt az neki, nem egy szép gondolatot támasztva agyában, melyet aztán nagyszerű művének, a kolostorok történetének — Monasteriologia — megírásánál felhasznált. A románstíliú templomrom kiegészítő részét képezte s képezi mai nap is a tihanyi apátság birtokainak. Háttal a falomladékhoz támaszkodva egy tekintettel belátta esperesi kerületének legnagyobb részét, majd jobb kezét szeme fölé tartva szétnézett a látóhatáron, a tihanyi félsziget hegycsúcsain, s kiálló, mintegy a levegőben függő sziklapad-jain és szirttömbjein állapodtak meg.

Forró nyárban rémületes növényzet repeszi szét a hol keményebb hol puhább sziklatalajt. A vidék északi irányban legfőlebb három vagy négy kilométerre terjed ugyan, elzáratván a pécshelyi, a nagyszöllősi és a tótvázsonyi hegyektől, de nyugat s főképp kelet felé 15—20 kilométerre is terülő barna, fehér és sárgás halmok meg partok által határoltatván, melyet csenevész erdők és buja tenyészetű szőlőhegyek tarkáltak sötétfekete és zöldes színű foltokkal. Minden látszólagos szépsége mellett eltekintve a tótól, mely itt kelet és nyugat felé két nagy öblöt képez, a melyek vize majdnem mindig csendes, s átlátszó tükörén ritkán van egy-egy fodor, — rettenetes egy vidék ez, mely már a tavasz végével majdnem kizárólag száraz parlagból és a termőföldet megszagató meszes vagy agyagos emelkedések-, kőgörgetegek- és sziklapadokból áll, melyeket egy ujjnyi humusz sem fed; menedékes lejtők közvetítik a roppant sziklatáblákat, melyek durva növényzettel, mint ökörfark, számartúske, kakukfű stb. vannak ritkán behintve.

Az országút a lovak patkói és a gyorsan guruló kocsi-kerekek dübörgése alatt helyenkint csakugy kong az ürességtől; az ilyen dübörgést sokszorosan nagyítva visszhangoztató helyet a nép igen találóan dobogónak mondja. A megművelhető föld néhány zuga olyan, mintha vörös tócsák, vöröses vagy fehér murvamezők lennének, melyeket csak igen sekélyen szabad szántani s mennél többet és mélyebben szántják, annál több kő jő a felszínre, ugy ellepvén

a szántóföldet, mintha csak követ és nem magot vetettek volna beléje. A szőlő azonban, az vigan tenyészett egész a 80-as évekig, melyekben a filokszerá tette tönkre, annyira, hogy a nép már Amerikába készül. Azt lehetne gondolni, s a földtan igazolja a gondolatot, hogy itt egykor roppant égés volt, mely a magaslatok lába- s oldalához szórta a megsemmisült növényzet hamuját, elégetve az erdőket, a réteket, felolvasztva a kőzeteket, s méhében még most is rejtegetve a parázs fényét és forróságát, mely a nyári esteken olyforma hatással van az emberre, mintha sütőkemenczéből pörkölő hősugarak érik. Szóval a félsziget tűz és víz borzasztó küzdelmének sajátságos vegyületű maradványa s emlékeztető jele.

Olyankor azonban, midőn a természet új életre ébred, a levegő többnyire, mint ez esemény napján is, majdnem tulságosan lágy, a Balaton csendes, csak néha-néha gyengén fodros; az ember szinte áhítja, hogy e némaságban valami nesz támadjon, valaki énekeljen. S az óhajta ma váratlanul kielégítést nyer, mert míg fenn a magas légkörben pacsirták énekelnek, a csalitban fülemilék vernek, közel a földhöz bogarak zümmögnek s a Balaton habjai jobbról-balról susognak, mormolnak: a közeli hegyoldalról ilyenforma népdal üti meg halló érzékünket:

Azért csillag, hogy ragyogjon,
Azért férfi, hogy megcsaljjon,
Azért jöttem e világra,
Hogy bolonduljak utána-utána!

Azért erdő, hogy zöldeljen,
Azért vihar, hogy tördeljen,
Azért a szív, hogy dobogjon,
Bánatában megszakadjon-szakadjon!

Az esperes a magasabbra emelkedő nap oly melegében fürdött, hogy egészen neki dülve a templomrom ajtóküszöbéhez s a természeti panoráma nézésében fáradt szemeit lehunyva elmélkedni kezdett:

Ismét itt a tavasz, a kikelet bájos évadja, az egész

mindenség megújulási költészete! a természet jóvoltából kiki annyi képességgel van felruházva, hogy az életkört, melybe való, betölteni tudja s ennek becsét érezze. A mindenségben tényleg nincs oly zug, még ezen a földrengés és tűzhányás által egykor össze-visszahányt és dobált félszigeten sem, hol az odavaló lény a neki szánt kis világot s ennek kimerithetetlen örömforrását meg ne találná.

Ennek sejtelmére látszik ébredni kikeletkor az egész természet. Ez készíti virágzásra a termőfát őseinek tradíciója szerint; ez adja meg a lombzat üdeségét, a madárnak dalos kedvét. Ez a sejtelem beszél a csalit suttogásából, mikor a tavaszi szellő mint most is, végig rezeg rajta; ez a sajditás szól a fodros Balatonból, mikor párázata a napfénynyel érintkezik s harmat leszáll a pázsitra, a vetésekre. A misztikus erő, mely a lényeknek alakot ad és hatáskört rendel, megadja a hozzávaló erőt is. Innen a csodálatos összhang, a mindenség tavaszi derüje, mely az étellel az Alkotót dicséri.

Igaz, hogy ez a földi paradicsom, amivé a tavasz és saját illúziónk az életet felcícomázza, nem állandóan tartja meg idylhez való diszleteit. Viharok szántanak végig rajta, ege elborul s a fürgeteg beletép a virágba, feldulja a madárfészket, semmivé teszi egyes lények rajongva féltett világát kárpótlás nélkül. A természet s az ember sors történetében az ily dulasok ugyszólva rendszeresítvék. A télszak letarolja, mit az év többi része alkotott, a lombok gyümölcsöstől enyészet sorsára jutnak. Egyes növény vagy állat helyzetén az anyagcserét végző erők ép oly változásokat idéznek elő, ahogy a vulkanikus hatalmak egész hegysegeket tolnak ki helyükből, mint ezeket a hármás hegycsúcsokat is körülöttem, és szigeteket sülyesztenek az ocean mélyébe, vagy tavakat támasztanak, mint ezt a magyar tengert is.

Az emberi történet is nehéz harcokból áll. Egyes ember minden élvezetére rászorgálni tartozik, minden betevő falatjáért küzdeni kénytelen s a mindenki harcza mindenki ellen gyakran a konvencionális társadalmi szabályok fel-

mondásával, elkeseredetten, késhegyig megy. A békés éveket gyakran váltják föl milliók közt dúló háborúk, mikor érdekellentétek jogán prédázik az erősebb a gyöngye javain, mint az a szerencsétlen József császár, mi rajtunk szegény szerzeteseken prédázott, s a nyílt életut felszántott barázdáját beveti nem ritkán embervérrel, hogy gyűlölet nőjön egymás utjába s virága válják hagyományyá, mint az a korzikai Titán, a brutális Bonaparte teszi a harmadik világ-részben.

A világon minden négyszögvonalmi tér kemény tusák színhelye volt és lesz; történetünk minden lapja véres. De a viszontagságok ép oly kevéssé változtatják az emberi hivatást, mint a biztos halál tudata nem képes megrontója lenni az életnek. Harcz után nyugalom, háboru után béke következik, — vihar után a természet kiüdül, az erők harmóniája tökéletesebb, — télszak után pedig megújul minden, a megzavart összhang helyreáll, az élet ismétli funkcióját, az élők jogaikba lépnek: élvezik a létet, szeretnek és szeretetükben boldogok.

Ahogy a sirhalom is kizöldül s a tövében nőtt bokor rejtekhelye lehet boldog madárfészeknek, ahogy csataterék mesgyéin elszántja az ekevas a vérnyomokat, s a pusztulás színhelye fölött közönbösen, de erőteljesebben ring az aranykalász: úgy leli meg az életben minden diszszonancia a maga feloldó jelét.

Majd az égre emelvén szemeit fenhangon folytatá:

«Szentséges Isten, mindezen dolgoknak mindenható Teremtője és bölcs kormányzója! kinek létezését, velünk való törődését egyaránt hirdetik a fényes csillagok, a rezgő harmatcseppek s az illatos virágok, tekints rám, méltatlan szolgádra, onnan a magasból kegyesen, s hogy irgalmad és kegyelmed hatását érezzem, add, hogy egész szivemmel s minden erőmből Neked, egyedül csak Neked szolgáljak. Amen.»

A hangos ima okozta légrezgés jóformán még le sem csendesült, midőn a kis Kati az ellenkező oldalról egyszerre

a lelkész előtt terem s a futástól kipirult és izzadt arczczal, zihálva ki-kilöki inkább a száján, mint mondja:

Főtisztelendő esperes ur! tessék haza jönni; vendég érkezett.

Kicsoda? kérdi a plébános.

Nem tudom, kicsoda, volt a felelet; fényes hintóban, nagy pej lovakkal, liberias kocsis hozta; nem az urasági fogat.

Jól van; menj csak haza, követlek.

S ugy is volt. Alig hogy kizárólagos birtokukba vették az esperes távozása után a majdnem vállperezig fedetlen karu mosónők mesterné asszonyom igazgatása alatt a konyhát, az utczára nyíló ajtót bezárták s a mosóteknő mellett egymást e forró vizgőztől alig látva, megindult a tereferé. Jó példával ment elül a nyelvelésben nem kevésbé mint a munkában maga a gazdasszony, kinek öregfodru főkötője alól, mely a munkaközben fején félrecsuszott, deres haja a még mindig formás fülei mellett el egész a derekáig függött. Épen valami érdekes esemény elbeszéléséhez akart fogni, midőn az utcacsengenetyü átható hangjával torkán forrasztá a szót. Kati tudta a kötelességét s azért minden parancs bevárása nélkül kisietett megnézni, ki kérhet ily alkalmatlan időben bebocsáttatást; egy futólagos tekintet a kinyitott utcaajtón elég volt, hogy az ajtót tárva, a kaput pedig zárva hagyva, besiessen jelenteni a nagyasszonynak, hogy fényes hintó áll a kapu előtt, s a lovak mindenkép beljebb kerülni akarnak.

«Nem megmondtam!» volt a házvezetőnő felkiáltása, «csak én kapjak valamibe, biztosra vehető, hogy nem végezhetem el zavartalanul: de ugy is tudtam, hisz a kés meg az olló előre jelentette; s addig jajgatott, mindenfélét össze-vissza hadart, míg a künn várakozó vendég, ki nem kevésbé türelmetlen lehetett, mint a kapálózó lovak, egyszer csak leszáll, porköpenyét levetve, lábtól a hintóban valami szekrényfélére teríti, vele jól betakarja, s a hangos beszéd után szép csendesesen indulva, a konyhaajtóban, melyen csak ugy kiözönlött a meleg pára, az elképedt gazdasszony előtt megáll.

Dicsértessék az ur Jézus Krisztus! szólt a jövevény; de a hat tátott száj egyike sem záródott le, hogy ament mondjon; ellenben a tizenkét vörös kéz nyugszik, s a tizenkét különféle színü és fényü szem oda tapad báméskodva az uj arczra, mely egy kőszent arczához hasonlított, amelyet semmiféle testi hevület vagy gerjedelem meg nem zavar. A sovány s a közepesnél magasabb testalkatu vendég reverendája egyenes ránczokban hullott alá, mint fekete halotti lepel, nem árulva el testéből semmit sem.

«No! hol a köszöntésre nem felelnek, még pedig papi háznál, ott nem szivesen látják a vendéget; pedig nekem egy csöpp kedvem sincs innét tovább utazni; sőt egyenesen kijelentem, hogy itt maradok egy kis ebédre.»

«Oh! dehogya is nem látjuk szivesen főt. urat, dehogya is nem, dadogja a gazdasszony; hanem hát . . . s ezzel a bocsánatkérések egész özönét előre bocsátva észrevehető zavarral ajánlotta föl a maga szolgálatát s az esperes ur vendégszeretetét, következő izmosabb hang harsanván föl a torkán, miután első ijedelméből és zavarából magához tért:

«Asszonyok! mozogjon a kezetek; úgy történjék meg minden, mintha én is köztetek lennék, azért majd szemmel tartlak bennetek; Kati nyisd ki a kaput, hadd járjon be a kocsi, azután pedig fuss, de úgy, hogy lábad a földet ne érje, főt. esperes urért; ott lesz még a puszta templomnál.» S a vendég felé fordulva: nagyságos ur meg

«Oh jó asszonyom! engem bizony ne nagyságoljon; kisebb ur vagyok én, mint az esperes ur.»

— No hát főt. ur! kerüljön beljebb; s kinyitván az étterem ajtaját, tessék besétálni; mindjárt itt lesz az esperes ur. Bocsánat, én a konyhára nézek, s evvel kiosont a saját birodalmába, a konyhaszerek és baromfiak országába.

Folyt. köv.

A SOCIALISMUSRÓL S A SOCIAL- DEMOKRATÁKRÓL.

Irta: MOLNÁR JÁNOS.

Ha nem akarjuk ölbevetett kezekkel nézni a világ folyását, hanem a szellemek nagy harcaiban derekasan ki-
venni részünket: akkor ép ott kell a résre állanunk, hol a
pusztító áramlat berontani készül; ép ott kell felvennünk a
harcot, hol az ellenség leginkább döngeti kapunkat.

És ezen áramlat, ez az ellenség, mely már Budapesten,
Békés-Csabán, Orosházán, tehát szép hazánk téerein is fel-
ütötte fejét, napjainkban a socialismus, az internationale,
vagy mint tagjainak piros zászlajáról nevezik, a „*spectre
rouge*“, a vörös rém, melyet joggal és helyesen korunk «leg-
égetőbb kérdésének» mondanak és tartanak.

Maga a szentatya is, pünkösdi ünnepén kibocsátott
nagyszerű «*Rerum novarum*» kezdetű encyklikájában ezt a
korszerű tárgyat választotta themájául. Lássuk tehát —
nevesb írók nyomán — röviden, mintegy dióhéjban:

- I. Mi az a socialismus?
 - II. Kik azok a socialdemokraták?
 - III. Honnan eredtek?
 - IV. Kik a tanítóik?
 - V. Mik a tanaik? s végül
 - VI. Mik velök szemben a teendőink?
- I. *Mi az a socialismus?*

Néhány évvel ezelőtt, egész váratlanul, nem két, hanem
három vendégem érkezett, pedig házam csak két vendég
befogadására van berendezve.

Mit tegyek tehát azzal a harmadikkal? mert el nem
küldhettem. Hol és hogyan fogom őt elhelyezni, mikor ne-
kem csak két vendégszobám és két vendégágyam vagyon?
Mikép érjem el azt, hogy az a harmadik is, ha nem is

egyenlő, legalább hasonló kényelmet élvezzen a másik kettővel?

«Vexatio dat intellectum» «a szükség, a zaklatás jó tanácsadó;» és valóban itt is bebizonyult.

Társalgó-szobám vagy mint szokás-mondás szalónom, lett a harmadik vendégszoba; divánom az ágy; amannak az oldala, ennek a derekalja; lepedő meg csak akadt a háznál reá; aztán a három-három vendégvánskósból adnectáltunk v. i. elcsiptünk egyet-egyet a harmadik vendég számára, paplanul pedig szolgált vala a két vendégágyunk fehér-piquet takarója.

Ime, ez az egész okoskodás és működés nem volt egyéb, mint egy kis socialismus, mert a nagy socialismus sem egyéb mint — *vendég elhelyezés.*

Magyarázom azonnal, hogy ki a vendég, hol a vendég?

Idők mennek, idők jönnek; emberek mennek, emberek jönnek; de tempora mutantur, et nos mutantur in illis, v. i. változnak az idők, változnak az emberek is, s velők együtt a körülmények, a gondolkodásmódok, a testi és lelki szükségletek sat. sat.

Nem szólok az ó-világ kasztrendszeréről, csak az újvilág társadalmi rendszerét érintem, s abban főleg az európai viszonyokat.

Bizonyos ideig csak két «rend» létezett az európai államokban, t. i. a papi és a nemesi, — előjogokkal, kiváltságokkal, szabadalmakkal. Később meglazult, sőt végre teljesen meg is szűnt az u. n. feudális, a hűbéri rendszer, és keletkezett egy harmadik «rend: a bourgeoisie, a polgári rend, a gentry, a kisbirtokosok osztálya, a felszabadult és jogokat nyert jobbágyokkal.

A multban is már, de kivált a jelen században azonban egy negyedik rend is lépett elő a társadalom méhéből, t. i. a birtok és pénz nélkül való *munkás osztály*, melyet a kegyetlenségig túlhajtott birtok- és bérletrendszer, a fölötte kifejlődött gyáripár, s a pénz, a tőke kevés kezekben való összpontosítása nemzett, teremtett, mert «les extrêmes

se touchent,» a túlzás tulzást szül, a mód nélkül való gazdagság, mód nélkül való szegénységet.

Hogy csak néhány példát hozzak föl mindezek megvilágítására, ime:

Angliában és Walesben most a lakosságnak csak $22\frac{1}{2}\%$ -a bir föld- és háztelekkel, s ez is igen különböző arányban. 290 személy az ország $\frac{1}{8}$ -át birja; és 4917 személynek annyi jövedelme van a földből, mint más 264,840-nek, v. i. 50-szer több. — Skócziában meg épen csak 15% -a lakosságnak részese a föld és házbirtoknak. Irhonban pedig csak 5% -a.

Statisztikai adatok szerint Franciaországban pl. $7\frac{1}{2}$ millió ember évenként mindössze 91 frank jövedelemmel rendelkezik, v. i. a mi pénzünk szerint körülbelül 36 frt 40 krral, miből egy napra 10 kr. esik. Párisban 100,000 hivatalosan bejegyzett szegény van. Belgiumban 100 ember között átlag véve 10 gazdag csupán, 42 vagyontalan, 48 földhöz tapadt szegény.

Ugyancsak egy belgiami dohánygyárban heti $1\frac{1}{2}$ —3 frankért tömérdek 8—9 éves gyermek synylódik. A hennegau-i kőszénbánya munkásai naponként 13—14 óra hosszat dolgoznak a mi pénzünk szerint 1 frt 10 kr.-ért és napvilágot csakis vasárnap látnak.

Egy németországi szövögyár munkásai egy feliratukban nem régiben panaszkodtak, hogy napi 16—17 órai munkaidő mellett, daczára hogy nejeikkel és gyermekeikkel együtt dolgoznak, hetenkint nem tudnak többet keresni 2—3 frtnál, holott a helyi viszonyok szerint nem egy családos, de még egy magános ember sem képes megélni heti 4 frtból.

Anglia kamatjádék-osztályának 1876-ban 12,000 millió márka tőkéje volt csak nyilvános helyeken letéve, amely tőke 700 millió márka kamatot hozott. Ehhez járul a bérletek, házak és az óriási földbirtokok járadéka. Kevés milliomos mellett koldus nép! S ez maholnap mindenütt így lesz. A nagy jövedelem és vagyon sokkal gyorsabban növekszik, mint az öszjólét, a minek szükségképi következménye, hogy

a napról napra élősködő néposztály ma, valamint általában, úgy viszonylag is jóval nagyobb, mint 10, 30, 40 év előtt volt.

Ha e cikk kerete megengedné, igen szeretném ideiktatni, s valóban azokra, a kik még nem ismerik, nagyon érdekes volna hallani ama módokat, hogy a mai viszonyok közt miként falja föl a nagybirtokos a kisbirtokost: vagy, mint Morus Tamás mondja, habár másra vonatkozólag «a sok juh az embert») továbbá mint teszi tönkre a gyáripár a kis iparost, és a gyármunkást; végül mint nyeli el a tőkepénz, a capitalismus, a középosztályt s a kicsiben termelőket. Mert «Geld macht Geld,» a pénz áruczikk, «a pénz pénzt szül és nevel,» ez most a jelszó, pedig már Aristoteles kimondá, hogy «a pénznek nem volna szabad fiakkal birnia.»

De sajnos, minderre ki nem terjeszkedhetem jelenleg.

Elégedjünk meg azon tagadhatlan tény constatálásával, hogy az a negyedik rend, *ez a váratlan*, sőt rémes, félelmetes *vendég* itt van, kopogtat, és bebocsátást kér a társadalom ajtaján, hangoztatván, hogy élni neki is joga van.

Csoda-e, hogy látván azt a tátongó űrt, mely a gazdaságokat ezen osztálytól elválasztja; azt az égbe kiáltó lelketlenséget, melylyel a birtok, gyár és tőke dolgozik, egyfelől és azt a példátlan nyomort, melyet az a munkás népnél eredményez, másfelől; csoda-e, mondom, hogy mindezek láttára így kiált föl e nép:

«A polgárosultságban szegénység és inség uralkodik! Ha vigasz után kérdezősködünk: akkor a liberálisok azt mondják az éhezőknek, hogy mily boldogok szabad alkotmány alatt, szabad emberekül élni. Mintha bizony az alkotmány olvasása pótolhatná a jóllakást! Emberjogokról beszélnek, de az éhség lecsillapításának természeti jogáról hallgatnak! A vadember élvezi a legelő, a halászat, vadászat és gyümölcsszedés természeti jogát. A liberalismus, a bölcsészek találmányainak ezen legizléstelenebbike, nem kevesbitette, hanem szaporította a szegénységet és becstelenséget. Hihetetlen magasra csigázta a nyilvános kiadásokat, anélkül, hogy a népnek munkát és fentartást teremtett

volna, vagy csak kilátást is nyújtott volna neki jobb jövőre. Bölcseségének kezdete és vége: az éhségre és szuronyokra alapított társadalmi kényszerzserződés.»

De viszont csoda-e, ha mindezek láttára és hallatára megmozdul egyesekben a sziv, és azt kívánják tenni a negyedik renddel, a *munkásokkal*, amit én tettem azzal a harmadik vendéggel, vagyis *elhelyezni* akarják őket a társadalom nagy palotájában, és ha nem is egyenlő, legalább hasonló kényelemben, jólétben részesíteni a többi három osztálylyal.

S ime ezen fáradoznak a józan, a keresztény alapokon működő socialisták, úgy, hogy ez a józan socializmus nem egyéb, mint egy tudományos rendszer, mely azon roppant vagyombeli egyenlőtlenséget, mely manapság az emberek közt létezik, *kiegyenlíteni*, megszüntetni törekszik, mely le akarja hordani ama rideg hegyeket, v. i. a capitalismust, melyek tetejét hó és jég borítja, s melyek a jólét napjának fényét és melegét az épen ezért kopár és terméketlen völgyektől — a munkásosztálytól — elfogják.

Szóval e józan socializmus a társadalom *újjszervezésével*, annak az említettem váratlan vendégnek, a negyedik rendnek a társadalomba való beleillesztésével foglalkozik.

Hogy fog-e ez neki valamikor sikerülni, arról sokan és sokat vitatkoznak.

Igen jeles socialis munkákat, könyveket, s azokban sok pro et contrát olvastam, és noha sokan ellenkező véleményben vannak felőle, én erősen hiszem, hogy fog neki sikerülni, mert valamint a nagy természet annak, a mit szül, helyet is ad és fenmaradást: úgy a társadalom is be fogja fogadni és polgárjoggal ellátni e negyedik rendet, mint tette azt a harmadik renddel, s jobbágysággal, melynek felszabadítását, és mai állapotát még néhány század, sőt évtized előtt is csak álomnak tekinték az emberek, és utópiák, a Senki-szigetek országába helyezték.

Meggyőződésem szerint, tény marad örökre, hogy a socialis-kérdést tüzzel és vassal sem a támadók, sem a védők, szóval, egyik fél sem oldhatja meg és hogy az nem

is gordiusi csomó, melyet ketté vágni lehetne, tehát hogy azt más, józan és helyes módon kell és fogják is dűlőre vinni.

II. No de én nem a józan, nem a keresztény socialistákról kívánok szólni, kiknek száma elenyészően csekély, hanem azokról, kik magukat *social-demokratáknak* nevezik, és kiknek száma legió, sok ezer, sőt millió.

Mig amazoknál a socialismus mint tanrendszer, csak kezdetleges tudomány, emezeknél ez már befejezett, s a gyakorlatba átvitt borzasztó hatalom.

Amazok is, emezek is megegyeznek abban, hogy a társadalom ujjaszervezendő, de mig azokat ennek megvalósításában vezérli a szeretet, ezeket a gyűlölet. Tehát homlokegyenest ellenkeznek egymással, mert a gyűlölet nem egyéb, mint megfordított szeretet. Épen ezért mig amazoknak a kezökben kereszt van, s kebelökben jóakarát, emezeknek revolver a kezökben, petárda a zsebökben.

Csak pár nappal ezelőtt tartott egy részök gyűlést Bpsten, és tetszik tudni hol? A «Nagy gombócához» címzett vendéglőben, és igen helyesen, mert ők nem eszökkel, hanem a gyomrukkal gondolkoznak, levén, kivált nálok a gyomor nem a 6, 7, vagy 8-ik, hanem a legeslegelső nagy-hatalom, és a socialis-kérdés gyomorkérdés.

Ez jellemzi őket egytől-egyig, legyen nevök akár socialista, akár social-demokrata, akár communista, akár anarchista, akár internationalista, akár nihilista, akár petroleur, akár communard vagy proletár.

Közös célja valamennyinek: küzdelem nemcsak a létért és életért, de egyuttal élvezetért; minél kevesebb munka, de annál több munkabér; vagyonfelosztás, közös birtok és ennek megvalósítására mindenkinek harca mindenki ellen, vagy helyesebben, minden nem birtokosnak, minden birtokos ellen.

Lássuk csak III. *honnan keletkezett* ez a vörös rém, ez a vést hozó tömeg, mely strikol itt, föllázad ott; mely fenyeget itt, és rombol amott, szóval, a melynek nyomát tűz és vér, füst és romok jelezik? . . .

A kik tudják, mik az elvek, azok azt is tudják, hogy kérlelhetlenek, vigasztalhatlanok és beláthatlanok azokból a következmények, mert az elvek kiapadhatlan források, olyanok mint a mag, melyben a csira, törzs, galyak, virágok és gyümölcsök mind-mind befoglaltatnak, s hogy kifejlődjének csak idő kell. Így például annak az egy elvnek, hogy az államnak, mint ilyennek nincs vallása, ime mik mindenek a következményei: vallásegyenlőség, (legalább is mint pl. hazánkban, a papiron) közös, hitvallás nélküli iskola, polgári házasságnak hitt ágyasság, a szt. széki biráskodás megszüntetése, az egyházi javak saecularisatíója, magyarul elkobzása, elrablása, sat. mint ezt mind már nem egy helyütt, s részben minálunk is, az oly hitvallás nélküli, helyesebben atheus államok egytől-egyig végrehajtották.

Az elvek mozzgatják tehát a karokat; szülik a katasztrófákat, s ezek születték a sociál-demokratákat is.

És melyek ezen elvek? Nem én, hanem egyházunk bölcs feje, dicsőségesen uralkodó XIII. Leo pápánk mondomta ezt 1878. decz. 28-án kelt «*Quod apostolici muneris*» kezdetű encyclicájában, hogy ezen elvek a 16-ik századbeli hitujításnak, az u. n. reformatiónak elvei.

Mit tett ugyanis a reformatió? Elvetette a tekintély elvét, s ezzel okozta egy embriónak, most már enfant terriblelé, rettegetté fejlődött gyermeknek létét, melynek neve: socialismus. Hogyan? Ezt is kifejtem. A reformatió eltagadta a pápától az isteni tekintélyt, melyet másfél évezred tisztelt az egyház fejében; a szentírást — mondá — mindenki szabadon értelmezheti, tehát itt sincs tekintély; elvetette a szentségeket, kiforgatta az isteni tiszteletet, megváltoztatta az egyház alkotmányát, amint az éppen tanához illet, szóval, mert megtagadta az isteni tekintélyt, forradalmat — mi nem egyéb, mint lázadás a tekintély ellen, s az engedelmisség felmondása — mondom — forradalmat idézett elő a vallási téren.

A tekintély elvetésének elvéből levonták aztán hivei a következményeket, és úgy okoskodván, hogy ha a pápa nem Istentől nyerte hatalmát, vagyis, ha nincs tekintély a

vallás terén, akkor a királyok sem nyerhették Istentől hatalmukat, vagyis, hogy a politika terén sem lehet tekintély, és lön, mint látjuk a történelemben, forradalom a *világi fejedelmek ellen*.

Ismét nem én, hanem Louis Blanc, a kit ugyancsak senki sem mondhat ultramontánnak, mert hisz hirhedt socialista vezér írja «Hist. de la Revol. Française» czimű műve I. 27 lapján:

«A XVI. század (v. i. a reformatió százada) a szellemek forrongásának százada; az egyházban indult meg a forradalom, de ezalatt mindennemű régi hatalomnak bukást készített elő: ez sajátképen való jellege. Az új idők zsengejét a protestantismus hozta létre. További következményei előre láthatók. A pápa, kit az letaszítani akart trónjáról, habár csupán szellemi téren, de mégis csak király. Mihelyt ez bukott, a többieknek is követniök kelle őt bukásában. Ugy hozza magával ezt a tekintély elve, kivált ha az legtiszteltebb alakjában, legmagasabb képviselőjében ingattatik meg. *Minden vallási Luthert elutasíthatlanul követ egy politikai Luther*. Akár akarta Luther, akár nem, Münzernek, a sváb parasztlázadás fejének, utját egyengette. Ezer torok visszhangozta az ő, Róma ellen intézett szózatát, csak hogy a királyok és fejedelmek a szegény nép gunyolói és elnyomói ellen: a parasztháboru pedig előjátéka a francia forradalomnak.»

Ha a politika téren nincs tekintély, a melynek engedelmeskedni tartozunk, — hisz még az állam is tőlünk a néptől származtatja jogát! — akkor, így mentek tovább az okoskodók, akkor a *társadalmi téren* sem lehet tekintély. Kitől nyer ugyanis — kérdezik — tekintélyt és hatalmat a család? Kitől létjogot a birtok? Kitől ily berendezést a társadalom? Ki tilthatja azt, hogy ne nyuljak a föld adományaihoz, kincseihez, midőn ez közös tulajdon, és ki kárhoztathat engem arra, hogy nyomorban tengessem életemet, míg előttem százak és ezrek usznak a jólétben! Ki fog tünni ily butorral berendezett társadalmat! Le vele! és ime kiütött a társadalmi forradalom is.

Hozzájárult még ehhez az is, hogy a reformatio folytán és óta napjainkig a bölcészek folyton szórták tudományos és nem tudományos irataikat a nép közé, melyek összes tartalma: tagadás, Istennek, a léleknek, a mennyországoknak, a pokolnak és minden szellemi létnek tagadása, mert mint Proudhon, e socialista coripheus, igen helyesen megjegyzi: «A katholicismus és az atheismus közt csak a képmutatás és a tudatlanság talál helyet.» És manap is, csak tekintsünk körül, mi történik? . . . Mihelyt újra egy gondolkozó fő, a földi viszonyok szabályozása végett az isteni rendre hivatkozik és annak a társadalomban a dolgok rendezésénél döntő befolyást akar tulajdonítani, rögtön tiltakoznak ellene és gunt üznek az ily, «középkori anachronismus»-ból. Hasonlót cselekszenek akkor is, midőn valaki az emberi tekintélyt az isteni tekintély kifolyása gyanánt tünteti fel. A vallást, mint pusztán alanyi hangulatot az egyedekhez utasítják, kikre azonban, ha vallás érzületüket nyilvánítani merik, sajnálkozással vagy megvető mosolylyal szoktak tekinteni.

Durva anyagiság és vastag önzés foglalta tehát el így a szellem és önmegtagadásnak — mely nélkül társas együttlét nem is képzelhető — helyét, és a socialismus épen azért üli most diadalmát. Mert mi az ily elveknek következménye? Az olyféle socialista okoskodás, a milyet a leghírhedtebb socialista vezérek egyike — Leroux Péter — így ír le egy proletár és a mai társadalom geniusa között folytatott párbeszéd alakjában:

— «Miután nincs többé a földön semmi egyéb, csak anyagi dolgok és javak, csak arany és trágya, v. i. pénz és földbirtok, add ki hát részemet az aranyból és a trágyából!» mondja a proletár a társadalom nemtőjéhez.

— «Részed ki van adva!» — feleli neki a mostani társadalom kísérteties alakja.

— «Én rossznak találom azt!» — vág vissza az ember.

— «De hiszen egykor meg voltál vele elégedve!» — mondja a váz.

— «Egykor?» . . . (felel az ember) egykor volt Isten

az égben, volt mennyország, melyet megnyerni, volt pokol, melytől félni lehetett. A földön is volt társadalom. E társadalomban nekem is volt részem; mert, ha alattvaló voltam is, legalább volt alattvalói jogom, azon jog, hogy lealacsonyítás nélkül engedelmeskedtem. Uram nem parancsolt nekem joggatlanul, csupán önzése nevében; hatalmának forrását Istenben birta, ki megengedte a földön az egyenlőtlenséget. Mindent elvesztettem. Nincs többé mennyország, melyet remélhetnék; nincs többé egyház. Ti felvilágosítottatok engem, hogy Krisztus csaló volt; én nem tudom, van-e Isten, de azt tudom, hogy azok, kik a törvényt csinálják, nem igen hisznek benne, s úgy csinálják a törvényt, mintha nem hinnének benne. Tehát ki akarom venni részemet az aranyból és a földbirtokból.

Mit beszéltek ti engedelmességről? mit beszéltek urakról, főlebbvalókról? e szavaknak nincs többé értelmök. Ti kimondottátok, hogy minden ember egyenlő, tehát nincs többé uram az emberek közt. De nem valósítottátok meg a kikiáltott egyenlőséget; s így még csak az az elvont főhatóság sem létezik rám nézve, melyet ti hazugul majd nemzetnek vagy népnek, majd, egy másik hamis feltevésnél fogva, törvénynek neveztek. Minthogy tehát nincsenek többé sem királyok, sem nemesek, sem papok, s az egyenlőség még sem uralkodik, én magam vagyok a magam királya és papja, egyedül állva és elszigetelve minden hozzám hasonló embertársaimtól; egyenlő vagyok az emberek mindegyikével, és egyenlő az egész társadalommal, mely nem társadalom, hanem önzések halmaza, miként magam is csak önzés vagyok.» (Cantu. Az utolsó 30 év története. 317. l. idézve Dr. Ambrus István által.) — Igen, «a társadalom,» mondja Comte a bölcsész, «manap oszlásban van úgy vallási, mint világi tekintetben; vallási fejtelenség előzte meg és szülte is a világi fejtelenséget,» quod erat demonstrandum, a mit épen bebizonyítani akartam.

De IV. halljuk már most tüzetesen a socialistáknak önmaguk által fennhirdetett tanait, eszméit, irányát, törekvését.

Rendszerbe szedték ezeket azok, a kik a socialisták zászlóvivői, matadorai, mesterei. A többi csak ezek után csiripel, vagyis üvölt.

A francziákat és a németeket illeti e tekintetben a herostratosi dicsőség, mert közölök emelkednek ki e félelmetes zászlótartók. Az első: a francia Saint-Simon gróf, a ki azt hirdeti, hogy a jólét és gazdagságnak egyedüli forrása és alapja a munka, tehát a társadalomban a munkásnak kellene, nem úgy, mint eddig az utolsó, hanem a legelső helyet elfoglalnia.

Ime tehát, már nyitogatják a munkásnép, manap már munkáshad szemeit, mely csakhamar levonja e tan következményeit, és reáczitálja a gazdagokra sz. Pál mondását, hogy: tehát a ki nem dolgozik, ne is egyék.

A második: szintén Francia, Fourier; ez azt mondja, hogy az emberben az ösztön Isten akarata, és épen ezért nem szabad azt elnyomni, hanem inkább kielégíteni. Ezen kielégítésben áll boldogságunk, és e célra adja össze mindenki vagyonát.

Ime, mily borzasztó tantételek!

A harmadik: megint francia és ez Proudhon, a ki felállítá azt az elvet, hogy, la propriété «c' est le vol!» «a birtok, a tulajdon — lopás,» v. i., hogy a birtokosok tolvajok, habár — mentségére legyen mondva — ezt csak a munka nélkül, pl. tőkekamat vagy járadék útján szerzett vagyonról és birtokosokról állítja.

Azt is írja, hogy «Dieu c' est le mal» v. i. «Az Isten maga a rossz. Szeretetet parancsol és gyűlöletet érdemel.» — Hadat kell izenni az angyalnak, főangyalnak, sőt magának Istennek is. Így tisztulnak majd az eszmék, így jő el a szép, a jó, az igaz országa, így áll helyre ismét az egyenlőség, így pusztul el a nyomor.»

Ugy-e bár épületes axiomák?...

A negyedik: az újra francia Louis Blanc, azt mondja, hogy «a hol nincs egyenlőség, ott a szabadság — hazugság.» És ezt a nivellirozást csakis az államtól reményli. Lépjen tehát föl az állam maga is termelővé, állítson föl

nemzeti műhelyeket, így végre minden versenyzőt legyőz. Csakhogy az ő szemében az állam tisztán demokrata állam, kormányzói a néptől függenek és általa el is mozdíthatók; a törvény is csak a nép akarata, szóval ő a social-demokratia megalapítója.

Vajha a modern állam, mely képzelt mindenhatóságában a társadalmi élet minden terén szenvedélylyel üzi a központositást, ne feledné egy írónak bölcs megjegyzését, hogy t. i. a központositás mezején tett minden lépése közelebb viszi őt a socialisták ábrándos államához, mert — Scheffle szerint — «a proletárság vezérei (mint ezt Louis Blancnál láthatjuk) erősen meg vannak győződve arról, hogy korunk központositó irányzata minden agitációnál, sőt magánál a nagy-iparnál is jobban vonzza a proletárságot a social-politika felé. Minden a mi központositást árul el, lépés a socialismus felé,» mert hisz ők ép mindent összpontosítani akarnak és közösen élvezni.

Az ötödik, a német Marx, már ugy kiált föl: «Proletárok, az egész világon egyesüljetek!» s azok hallgattak is szavára, és megalkották az internationalét, v. i. a socialistáknak egész világra szóló nemzetközi szövetségét úgy, hogy ha csak egyet löknek is meg közlök, pl. Oroszországban, megérzi azt a legutolsó is, pl. Amerikában, mint mikor a húr egyik végét megütjük, hangot ad a másik vége is, mert hát ők mind egy huron pendülnek. — Bebel, a porosz socialista, országos képviselő maga hirdeti, hogy csak Németországban 15 nyomdával rendelkeznek; nyomdáik évi forgalma 800 ezer márka, s hogy 300 nyomdászt és 40 szerkesztőt foglalkoztatnak. Tessék ebből számukra és hatalmukra következtetni.

És ez a Marx, ki egyébként zsidó volt, oly körmönfontan és finom elmeéllal tudja fölállítani elméleteit, hogy ha az ember nem kíséri éber figyelemmel és kritikával okoskodását, könnyen el is fogadja azt.

Halljuk csak, mit mond a munkáról. A munkának — úgy mond — kettős értéke van: az egyik a *csere*-érték, a másik a *több*-érték. És ebből ezt hozza ki. Vegyük fel, hogy

egy munkásnak napi szükséglete és bére 1 frt. Ezen 1 forintnak megfelel 6 órai munka, vagyis a munkás 6 órai munkát ad 1 frtéért cserébe. Ugy, de a munkás nem 6, hanem 8, 10, 12 sőt 14 órát is kényszerül azért az 1 frtéért dolgozni, tehát még egyszer annyit ad cserébe, mint a menyit az az 1 frt ér. Ezt a 6 órán felül való munkát ő többértéknek nevezi, és azt állítja, hogy azt a munkás teljesen elveszti, és az tisztán, minden fáradság nélkül a munkaadónak, a gyárosnak, vagy a földbirtokosnak zsebébe hull.

Ugy-e bár mily hangzatos és tetszetős az első tekintetre? És a munkásoknak nem is kelle több!

Feledték, hogy ez az elv hamis; hogy a csereérték mindig a viszonyoktól függ, s hogy abban kettőn áll a vásár; feledték, hogy az a maximális 6 óra a munkás tehetősége, egészsége és szorgalmának különfélesége miatt meg nem állapítható; ki van derítve például — mint egy kimutatásban olvassuk — hogy az angol munkás 10 óra alatt oly munkát végez, melyet az orosz alig 16 óra alatt. Így mondhatni, hogy ugyanazon nemzet munkája különbözik az éghajlat, az étkezés, a szokások különbsége szerint. Vagy mondhatja-e valaki, hogy a felső-olaszországi munkás nem fürgébb, nem erősebb-e a délinél? Hasonló különbségeket észlelhetni a munka szaporasága és anyagi erejére való tekintetből is. Az angol munkás produktív ereje ötvenhatra van becsülve, míg az indiai csak a harminczkettőt éri el. A bányamunkásoknál még nagyobb arányban mutatkoznak a különbségek; mert ugyanazon időben, melyben az angol bányász 400 tonna kőszénat aknáz ki, a porosz csak 350, a francia 295 és a belga 232 tonnát képes kiaknázni.

E tényekből világos, miszerint lehetetlen a munkaidő oly normatívumát megállapítani, mely minden országban, minden munkásra és minden munkára alkalmazható volna. A népeknek, valamint az egyéneknek különböző az ereje, különbözők a szokásai és segédeszközei; szükség tehát tekintetbe venni azt, mit maga a természet létesített. Valamint nem lehet az észbeli munkára nézve a tanulmányi órák általános határát megállapítani, úgy az anyagi mun-

kára nézve sem. De feledték mondani mindezeket, és tele-torokkal kiabálják: 8 órai munka! le a munkaidővel, fel a munkabérrrel! s mesterök, Marx nyomán, a szerint, a mint 10, vagy 12 órai munkát végeztetnek az illetők, 2-od vagy 3-ad napos rablóknak nevezik uraikat.

A hatodik nagymester volna a szintén német Lasalle, és még többen is, de ezek tanáról már nem beszélek, hanem ráadásul csak még egyet említek, és ez az ánglus Owen.

Ennek a jó urnak nincs más panasza, csak az, hogy az ember eddig egy átkos háromságnak: a kinyilatkoztatott vallásnak, a személyes tulajdonnak, birtoknak, és a felbont-hatlan házasságnak volt rabszolgája. El tehát mindezzel, mert csak így fog az ember megszabadulni a babonától és a ha-lál félelmétől, annál is inkább mert — szerinte — mint az imént Bpsten elég vakon ünnepelt Ibsen regényíró szerint is — egy ember sem felelős azért, a mit tett, vagy a mivé lett, és sem jutalmat, sem büntetést nem érdemel, mivel hogy mindenki olyan, a milyenné a szükségesség törvénye szerint lennie kell.

De nem folytatom tovább e mesterek tanait, elég volt ennyi is belőlök.

Nem volnék azonban igazságos, ha letagadnám azt, hogy minden tévedésök és félszepségök daczára, nem kis mértékben lendítettek ők a munkások sorsán. Tisztázták az eszméket, figyelmeztették az emberiséget, körülvonalozták a munkaadó és a munkát végző hatáskörét, egy új irány-nak uttorői voltak, szóval sokat építettek, de még többet rontottak, mert a mit jót mondtak, azt követők vagy meg nem értették, vagy megérteni nem is akarták, a mit pedig rosszat irtak, azt nagyon is megértették és a praxisha, az életbe átvítették.

Innen borzasztó elveik és törekvéseik.

Ime halljuk csak V-ször mit tart a socialdemokrata-tö-meg a vallásról, a morálról, a társadalomról, az államról, a családról, a tulajdonjogról, mindenről?

Megjegyzem, hogy nem a magam fejéből, hanem saját könyveikből, ujságaikból, röpirataikból s egyéb nyomtatvá-

nyaik- vagy beszédeikből állítottam össze e rendszeres mozaikot, és csak rövidség okáért hagyom el a források idézését.

Mit mondanak tehát a *vallásról*?

«Mi minden papnak, minden egyháznak elvből ellenségei vagyunk. Ha ön azt hiszi, hogy mi valamit adunk a kereszténységre, ugy nagyon csalódik. Mi istennélküliek (gottlos) törekszünk lenni. Senki más nem méltó a «socialista» névre, mint csak az, a ki teljes erejével az atheismus, az istentagadás terjesztésén fáradozik.

Az egyház (már t. i. a katolikus) csak a tőkepénz érdekében működő rendőri hivatal, mely rászedi a proletárokat «mit dem Wechsel auf den Himmel,» v. i. a mennyországba szóló váltóval.»

S az internacionálé, a nemzetközi munkásszövetség hivatalos közlönye így ír: «A szövetség magát atheistának, istentagadónak nyilvánítja; az egyházi szertartások, s a felekezetek eltörlését akarja; a hit helyébe lépjen a tudás, az isteni igazság helyébe az emberi.»

Ugyanezt erősíti meg Bebel, a fennebb emlitem porosz képviselő, a ki nyilván kimondta a képviselőházban, hogy: «Mi (t. i. a socialdemokraták, a kiknek ő pártvezére) politikailag köztársaságiak, közgazdaságilag socialisták, valóságilag atheisták vagyunk.

No, de e káromlásokból legyen elég ennyi.

Menjünk tovább. Mit tartanak az *erkölcsről*? A milyen a vallásuk, olyan az erkölcsük, t. i. Isten nélküli, u. n. független morál, mert régi dolog az, hogy mindenkinek olyan a mennyországa, a milyen a hite, vallása.

Az erkölcsi törvény egyedüli s legfőbb szentesítését az önérzet képezi, mondják, egyéb jutalom vagy büntetés nincs, mert a törvényhozó és alattvaló egy, t. i. mi vagyunk.

Mit szólnak a *társadalomról* s az állami fensőbbsegről?

A társadalom, mondják, nem méhköpü, a hol minden dolgozó egy királyné felügyelete alatt serénykedik; a társadalom egy gépezet, a melyben minden polgár szükséges orsó, és pereg gazdaszáti célja megvalósítására.

A tekintély v. i. a fensőbbiség rossz, le kell tehát rontani. A világ kezdete óta — írják — bárhol, bármilyen alakban szemléljük is a tekintélyt, az mindenütt ellenszenvet kelt bennünk, egy legyőzhetlen ellenszenvet látunk a tekintély ellen. A józan ész nevében tehát, le a kormányokkal! A jelszó legyen: anarchia!

Az állammal annak képviselői is, milyenek: a miniszterek, képviselőház, állandó hadsereg, rendőrség, csendőrség, törvényszék, államügyészség, börtönök, adó- és vámigazgatóság, szóval az összes politikai intézők elmúlnak és elmúlnak.

És mit beszélnek a *családról* s annak alapjáról: a *házasságról*?

Ez pláne nem kell nekik, de annál inkább (az ő nyelvükön szólok) az u. n. «szabad szerelem.»

A szerelem megvalósításában, mondják, a nő ép oly szabad, mint a férfi. Ez a szövetség a szerelmesek magánügye, melyhez egy harmadik személynek (mint pl. a papnak) semmi köze. És ha ennek a szövetségnek csalódás, surlódás vagy ellenszenv lesz az eredménye, az erkölcsstan (már t. i. az övék) megköveteli, hogy a viszony felbontassék.

Hát a *birtokról* mit tartanak? Mit mást, mint azt, hogy legyen minden közös, hogy «a mi a tied, az az enyém is!» De nyulnánk csak az övékhez, bezzeg ránk rivalnának, hogy a mi az enyém, az nem a tied!

Szóval nem kell e népnek sem Isten, sem vallás, sem társadalom, sem állam, sem család, sem házasság, sem magánbirtok, sem semmi azokból, a mik a társas együttlét alapjait képezik.

Méltán kapták tehát a «semmi» latin nevéből, *nihilista* czimöket, mert az orosz nihilismus nem egyéb, mint a socialis demokratia teljesen kifejlett alakja, úgy, hogy ha ide iktatom egy híres orosz forradalmárnak: Bakúminnak leírását, melyben az a szerinte «derék» nihilistát lefesti, előttünk fog állani a «comme il faut» v. i. az eszményi socialdemokrata leghivebb fotografiája.

A nihilista — írja e Bakumin — ezen minőségben

szentelt egyén. Neki az ő saját részére nincs többé érdeke, sem érzülete, sem tulajdona; sőt még neve sincs. Mindene egy egyetlen tárgy, egyetlen gondolat, egyetlen szenvedély által van absorválva, s ez a forradalom. Ő benső okból a mai összes polgári renddel, az egyetemes civilizált világgal, a törvényekkel, szokásokkal és erkölcsökkel szakított. Ő ezek elkeseredett ellensége, s csak azért él, hogy azokat megsemmisítse. A nihilista megveti az összes doctrinismust s az összes mai tudományt, és csak egy tudományt ismer, a megsemmisítést. Tanul ő mechanikát, fizikát, vegytant s tán orvostudományt is; de csak a megsemmisítés céljából. A nihilista megveti a közvéleményt. Megvetéssel, gyűlölettel viseltetik a mai morál s ennek összes nyilvánulásai iránt. Neki minden becsületes, a mi a forradalom diadalát elősegíti; a mi pedig ezt akadályozza, erkölcstelen és bünnös dolog.

Ime ilyen a «derék» socialista, rettegjünk tőle, fussunk előle!

De még se fussunk előle, hanem igyekezzünk inkább őt kebelünkre ölelni.

Mert bármikép igyekezzenek is az emberek a munkáskérdést megoldani, VI-szor más módja nem leend annak soha, mint ezen parancsolat teljesítése:

«Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat!»

Volt már egyszer a világon socialismus, communismus, t. i. a kath. egyház kezdetén, midőn «a hívők együtt valának és minden dolog közös vala közöttük. Eladták javaikat és kiosztották mindnyája közt, mint kinek szüksége volt. Mindnyájan egy sziv, egy lélek valának.» S a vallási alapítványok, társulatok és zárdák ma is socialistice vannak berendezve.

Csakhogy mindezt a szeretet, mely az önkéntes lemondást, önmegtagadást méhében hordozza, eredményezte.

Ezt tehát: a szeretetet és önmegtagadást kell *jogi érvényre* emelni, és a társadalmat ezen boldogító jog szerint berendezni.

Ott, hol szeretetből kifolyó önmegtagadás uralkodik,

a pusztító válságok nem lehetségesek; mert az a haragot mérsékeli, az elkeseredést zabolázza, az elmét vezérli; megőrzi a békét, fegyelemben tartja az érzelmeket, a szenvedélyt megfékezi, a bujaságot elnyomja, mérsékli a gazdagok hatalmát, megkönnyíti a szegények nyomorát, fentartja a szüzekben a szemérmet, az özvegyekben a tisztaságot, a házasok közt a barátságot, alázatossá tesz a jólétben és erőssé a szenvedésben, megtanít elviselni a megbántást s jóvátenni a hibát, leküzdeni a kisértést és eltűnni az üldözést, megkönnyíti a munkafelosztást, megőrzi a társadalmat az iparos és üzleti élet mindent magával ragadó hatalmától; távol tartja a viszályokat, gyűlölséget, féltékenységet, általában az erkölcsi és anyagi rend minden akadályait.

Igazságosság, méltányosság, az ígéret megtartása, szavahihetőség, megbizhatóság, szorgalom, engedelmesség, könyörület, részvétel, kiméletek, mások megbecsülése, gyöngédség, mértékletesség, meglegegedés, igénytelenség, pontosság a munkában, kölcsönös segélyezés, takarékoság, áldozatkészség és kötelesség-hűség egyesekben, ép úgy mint az egyesekből álló társadalomban, államokban, ezek azon olaj- vagy inkább balzsamcseppek, a melyekkel a társadalom e tátongó sebét, a socialismust gyógyítani kell és lehet, mert azt pusztán szóvirágos parlamenti beszédekkel, munkásgyűlésekkel, nemzetgazdászati könyvekkel vagy drákói törvényekkel, melyek még soha egy uzsorást sem tüntettek el, hanem legfőlebb csak elbujtattak a föld színéről, behegeszteni soha és senki sem fogja.

És ezen erények mind befoglaltatnak a szeretetben s az önmegtágadásban; ezt kell tehát — ismétlem — jogi érvényre emelni.

Minthogy azonban ezt kényszereszközökkel tenni nem lehet, mert a szeretetnek csak egyetlen egy codificatora van, és ez az élő ker. kath. hit, ezt ápoljuk, fejlesztjük és terjesztjük önnön és mások szívében; ennek behatása legyen a mi lelkünk kihatása; ennek aegise alatt hassunk, alkossunk, gyarapítsunk, s a haza itt is, egyebütt is, a hullámok és fellegek daczára, révbe kerül, fényre derül!

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Az esztergomi hercegprimási képtárban lévő művek jegyzéke. Második bővített kiadás. Esztergom, Buzárovits. 1891. 8° 143. l. 30 kr.

E napokban látott napvilágot ez a szép kis füzet, melyben Maszlaghy X. F. kanonok, a jeles műértő, érdekes előszó után rendszeresen, iskolák szerint felsorolja és ismerteti azokat az olajfestményeket, melyek a bold. emlékü Simor primás által sok áldozattal és hosszú éveken át gyűjtött képtárt alkotják.

Ugyancsak Maszlaghytól már évekkel ezelőtt jelent meg egy jegyzéke a primási képtár képeinek, de részint mivel azóta a képtár jelentékenyen gyarapodott, részint, mert az érdeklődés mindinkább — és méltán — fokozódik a képtár iránt: nagyon szükséges volt már ez az újabb katalógus. Az esztergomi érseki palotában elhelyezett képtár tényleg joggal sorakozik hazánk e nemü nyilvános és magángyűjteményeihez, sőt tekintettel arra, hogy az olasz kezdetleges művészek, hazájukat kivéve, sehol másutt oly nagy számmal képviselve nincsenek, mint ép itt, még amazok felett is áll.

A jegyzék 564 képet sorol fel és ismertet. Függelékül a már egyszer szintén közölt Hardy-féle remek viasz-dom-borképek (50 darab) katalógusa is helyet foglal a füzetben, mely maga igen csinos tetszetős alakban van kiállítva.

Dr. K. V.

Páter Hiláriusz. Papi adomák, ötletek és jellemvondások gyűjteménye (körülbelül félezer.) Összeszedte Babik József egri egyházm. áld., tanítóképző tanár. I. kötet. Eger, lyceumi nyomda 1891. Ára 1 frt 50 kr. Kis 8° 288 l.

Mi is megkaptuk ezt a már előre hirdetett, egyrészt kellemes, vonzó és a jellemek megismerésére igen tanulsá-

gos — de másrészt talán mégsem oly széleskörű olvasóközönység kezébe való könyvet. Olvasgattuk is, s azt találtuk, hogy a sok kitünő élcz közt akad gyöngé is, és hogy igazuk van azoknak, a kik azt mondják, hogy a Simor-féle adomák ép úgy nem mind Simor-félék, mint a Bartakovicsról szóló gyűjtemény nagy részéhez semmi köze sincs Bartakovicsnak. No de a szerző vagy gyűjtő célja talán úgy sem volt első sorban a szoros történelmi hűség, hanem inkább a szórakoztatás, a mulattatás és így nincs szükség arra a szigoru mérővesszőre.

Már az megint más kérdés, hogy Babik, akit az ifjabb írói nemzedék egyik tehetségesebb tagjának ismerünk, más téren, a komoly irodalom terén nem működhetnék-e hasznosabban, mint az ily genre-ü munkák közrebocsátásával!

F. Sz.

Az életpályaválasztás kérdése kiváló tekintettel az iparágakra. Megszívelelésül a szülőknek. Irla Zamathy Bódog okl. ny. r. benczés-tanár. Kőszeg 1891. 8° 115. l. Ára

Mióta divattá lett, a gymnasiumi s egyéb iskolai értesítőkből egyes értekezéseket közzétenni a tanárok tollából, sok szép tanulmányt van alkalmunk olvashatni. Ilyen a Zamathyé is, (mert az előttünk fekvő füzet különnyomata az idei kőszegi gymn. értesítőjének), melyben azt a napról-napra fontosabb és égetőbb kérdést tárgyalja, mikép kell a szülőknek fiaikat az életpályaválasztásban istápolni, vezetni. A pályák mind tultömvé, a megélhetésért való küzdelem mind hevesebb. — Sokan el is buknak a küzdelemben, s egészen másfelé tereltetnek a viszonyok hatása alatt, mint a mire készültek.

Azoknak a szülőknek, gyámoknak, rokonoknak, a kiknek a rájuk bizott ifjak pályaválasztása gondot okoz, — ajánljuk ezt a mindenre kiterjedő, jó tanulmányt. Legalább is segítségökre, okulásukra fog szolgálni annak figyelmes átolvasása.

D. K.

Keresztény anyák arany Abéczéje sz. Anna életéből kiolvasva. Bucsu-émlékül nyújtja a ker. híveknek Babik József tanítóképezdei tanár. Eger, érs. lyceumi nyomda. 32 l. Ára 10 kr.

Egy igen kedves, épületes könyvecske, melyért a szerzőnek igazán gratulálunk. A betűrendben mindenütt talál egy oly szót, melyből kiindulva üdvös intelmekkel szolgál a keresztény anyáknak. Pl. A—anya, B—boldogság, Cs—család, E—erény stb. stb.

Kívánjuk, hogy sokan, nagyon sokan tanulják meg ezt az Abécztét, s ajánljuk annak terjesztését a paptársaknak; a tanulóknak sok haszna, a tanítónak sok lelki — kik itt az anyák — öröme lesz benne.

X. Y.

Ajtatossági gyakorlatok. Imádságok és énekek a középiskolák r. k. ifjúsága számára. Szerkesztette Pokorny Emánuel, főgymn. hiltanár. Az esztergomi főegyházm. hatóság jóváhagyásával. Bpest, kis 8° 284 l. Ára 80 kr.

A Szepesy Imre féle imakönyv megjelenése, tehát évtizedek óta végre ismét egy, a főgym. ifjúság által használható ima- és énekkönyv! Az imák szépek, egyszerűek, kerülük a szóvirágokat, s jobbra az egyház által bucsukkal ellátottak. Az énekek pedig, négyes karra irt hangjegyekkel együtt, kielégítik a magasabb igényeket is, s ügyesen vannak összeválogatva Zsasskovszky, Szepesy, Bogisich, Kothe, Mohl munkáiból, meg a kalocsai jezsuiták gazdag énektárából.

Kívánjuk, hogy a gyűjtő és szerkesztő fáradsága megjelje jutalmát.

Th.

VII. A Győr-egyházmegyei papság irodalmi működése.

(Folytatás és vége.)

Szerdahelyi Antal, nagyprépost, apátkanonok, szül. 1797. jul. 16-án Nagy-Váradon, Bihar m., meghalt 1873. okt. 15-én. Egyházi beszédei vannak Szalay Imre gyűjteményes kiadásában.

Széchenyi Ignác gr., ismeretlen állásban. Papnövendék korában egy értekezést irt latinul: *Dissertatio exegetica super illa verba Eccl. 44: «Ecce sacerdos magnus»* etc. Sopron. 1774.

Sztankovits János, püspök; azelőtt váci nagyprépost és bosoni vál. püspök, kancelláriai előadó; 1838—1848. győri püspök; meghalt az utóbbi év márczius 7-én. Kitűnő szónok hírében állott. Alkalmi beszédei vannak. Kitűnő, melyet Kopácsy József hercegprimás székfoglalója alkalmával, 1839-ben Esztergomban mondott. 1829-ben ő mondotta Bécsben a sz. István napi egyházi beszédet. E beszéde Győrött jelent meg. Életrajzát l. Egyházi Tár. 1838. X. 54.

Takács Ignác, mihályi plébános, szül. 1821. apr. 15. Győrött. Alkalmi beszédeket adott ki.

Takácsy József, rábapatonai plébános, szül. 1809. január 4-én Izsákkfalván, Vas m. — A Koszorú, Uránia, Egyházi Tár, Kassai Nefelejcs jó nevű munkatársa. — Igen sikerült költeményeket irt. Kisfaludy Károly és Sándor, valamint Czuczor is személyesen lelkesítették a költői pályára.

Telekessy István, egri püspök, szül. 1633. aug. 20-án Csömetén, Vas m. Egyházi pályáját mint Győregyházmegeyi pap kezdette, majd 1675-ben kanonok, 1689-ben csanádi- és 1699-ben egri püspök; meghalt 1715, márczius 3. Mint író l. Bartakovics Emlékkönyv 290. l.

Tolnay Gábor, nagy-czenki lelkész, szül. 1852. január 14-én Vámoson, Győr m. A «Jó Pásztor» 1883-tól fogva hozza jelen egyházi beszédeit.

Tóth Antal, győrnádorvárosi plébános, szül. 1812. dec. 31-én Győrött. Jeles egyházi szónok. Egyházi beszédei a Kath. Lelkipásztorban, Pázmány Füzetekben és a Garay-féle kiadásban jelentek meg.

Tóth István, gönyői plébános, Ferencz-József rend lovagja és legujabban kinevezett győri kanonok, szül. 1821. aug. 22-én Sittkén, Vas m. Ugyancsak kiváló tekintély az egyházszónoklati irodalom terén. Beszédei a Pázmány Füzetekben és a Jó Pásztorban jutnak nyilvánosságra.

Tóth István, széplaki plébános, szül. 1836 aug. 17-én. Pápán, Veszprém m. — Az időszaki sajtó egyik legszorgalmasabb munkása. Mindössze 73 czikke jelent meg a Pesti Hirnökben, Religióban, Magyar Politikában, Sopronban, M. Koronában, Jézus szent Szívének Hirnökében, M. Államban, Kath. Társadalomban, Népiskolai Lapokban és Legszentebb Rózsafüzér Királynéjában.

Tóth József, Győr városi plébános és apátkanonok, szül. Loóson, Sopron m., meghalt 1864. január 20-án. Szintén az egyházszónoklati téren tündöklött. Egyházi beszédeit Szaly Imre közölte. Fiatalabb éveiben az «Egyházi Magyar Litteratúra»-nak (1823.) volt munkatársa. Mint győri aligazgató 1823. Bécsben a sz. István napi prédikációt mondotta és azt Bécsben nyomatta ki. Életrajzát I. M. Sion. 1864. II. 80.

Tsida József, Sopron város plébánosa, 1792-ben sz. István napján egyházi beszédet tartott Bécsben, beszéde ugyanott meg is jelent.

Varga János, felsőszakonyi plébános. L. tud. Gyűjt. 1818. III. 17. l.

Varga János, papnöveldei lelkiigazgató Győrött, szül. 1851. jun. 7-én Alsó-Szakonyban, Sopron megyében. — Irt magyar és német nyelven helyi érdekű lapokba, a Népiskolai Lapokba, Jó Pásztorba, Borromaeusba és Religióba. — Ez idő szerint a «Magyarországi Papi Imaegylet Értesítőjé»-nek szerkesztője.

Varga Pál, koronczói plébános, szül. 1854. november 30-án Sárvárt, Vas m. — Becses cikkeivel a vidéki lapok értékét emeli.

Venczell Károly, bánhidai plébános, szül. 1850. febr. 19-én Chinoránban, Nyitra m. meghalt 1887. — Igen alapos és érdekes író. Hosszabb tanulmány cikksorozata: Régi magyar írók arcképcsarnoka. 1883—1884. Uj M. Sionban. — Egyházi beszédeit a Jó Pásztor közölte.

Veninger Ernő, tanítóképző intézeti tanár Győrött, szül. 1854. január 12-én N.-Vásosyban, Veszprém m. — A Győri Közlöny, M. Állam és Egri Népujság munkatársa. — Írói álneve: Gerő, irt V. E. betűk alatt is.

Vida István, tápi plébános, 1747-ben alkalmi beszéde jelent meg Győrött.

Nyéki Veres Mihály, pápóczi prépost, győri apát-kanonok és püspöki helyettes, meghalt 1637. aug. 16-án. Az egyházmegye tulajdonképeni első és legöregebb írója. Munkái roppant, lehet mondani, szokatlan számú kiadásban jelentek meg. Három munkáját ismerjük, melyből a két első egynek látszik lenni: *Dialogus*, azaz: egy kárhozatra szállott gazdag test és lélek keserves beszélgetése. Bécs. 1625. 1636; Várad. 1642. — Egy kárhozatra szállott siralommal teljes egymással való keserves panaszkodó beszélgetések. Bécs. 1633. — *Tintinnabulum tripudiantium*; azaz: A földi részeg szerencsének lakodalmában tomboló jóra intő csengetyűje. Pozsony. 1636. 1644; Kolozsvár 1672. Hely nélkül 1699; Lőcse XVII. században.

Weghoffer András. Ismeretlen állásban. 1789-ben Bécsben alkalmi szent beszéde jelent meg.

Zalka János, hittudor, val. b. t. tanácsos és győri püspök, szül. 1820. december 17-én Veszvényben, Sopronm. — Irodalmi működését Danielik és Ferenczy I. 625. l. — Vutkovich 403. és Esztergom-főmegye írói között. Uj M. Sion 1886.

Zsuppanék István, pázmándi plébános, szül. 1838. decz. 9-én Ujfaluban, Zala m. A «Győri tört. és rég. füzetek»-ben van egy cikke: Gr. Eszterházy Pál nádor 1682. aug. 25. kelt előterjesztvénye Lipót királyhoz, az ország megvédése tárgyában. 1861.

* * *

Források az eddigiek. A sok alkalmi beszédet illetőleg főforrásunk gr. Széchenyi Ferencz catalogusai. A sok czifra és óriási hosszú címeket egyszerűen elhagytuk, gondolván, elég lesz a megjelenés helyét és idejét adni. Az életrajzi adatokban Beidl Alajos székesegyházi kanonok és püspöki irodaigazgató ur volt kegyes segítségemre lenni, miért is ezer hála és köszönet. Legnagyobb köszönettel azonban ft. Dr. Giesswein Sándor szent-széki jegyző urnak tartozom,

mint ki páratlan szivességével lehetővé tette, hogy Győr egyházmegyének úgy élő, mint Istenben boldogult irodalmi férfiai ilyen szép formában mutattathassanak be.

Szöllösy Károly.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

A prágai kiállításról. Szünidei bolyongásaim közben Prága városába is eljutván, mi természetesebb, mint hogy az «aranyos város» nevezetességeinek megtekintése után, a csehek legujabb büszkeségét, a kiállítást is megnéztem. A cseh lapok már előbb mint egy esztendeje hirdették, hogy most vizsgát tesznek Európa előtt, s meg fogják mutatni, mennyire haladtak a modern művelődés minden ágában. És csakugyan igazuk volt; a prágai kiállítás egy törekvő, szorgalmas, Istentől nagy természeti adományokkal megáldott népnek a versenye, mely az elismerés koszoruját vivja ki számukra. Kár, hogy mindezekbe belevegyül az a szerencsétlen nemzetiségi chauvinismus, mely manap annyi veszekedésnek kutforrása s mely különböző pártokra osztja egy szép országnak szorgalmas lakóit. A prágai kiállításon meglátszik, hogy a csehek, amint szokás mondani, ütni akartak egyet a németeken, a miért a németek viszont nem maradtak adósak, mert vagy kicsinylőleg szólnak a kiállításról, vagy pedig egészen hallgatnak róla. Minket az igazságosság vezérel és azért megvalljuk, hogy a prágai kiállítás igen szép, de nem nagyobb szerű, mint a budapesti volt s ámbár mi nem vagyunk oly régi ipari ország, mint Csehország, mégis konkurrálhatunk vele, kivéve a sörfőzést, vagy talán az üvegyipart; mert ha Dreher egész Kőbányát is megrakja sörházakkal, még sem lesz Pilzenje s annyi sörháza, mint a mennyi van a prágai kiállításon képviselve. Engem különben mint a «Sion» munkatársát leginkább érdekelt a sok régi codex, mely egy kiállítási épületnek nagy részét elfoglalja. Láthatók itt a 14. és 15-ik századból származó

bibliák latin és föltünően sok, cseh nyelven; gyönyörű régi antiphonálék, szép festett kezdőbetűkkel és egyéb képekkel; a cseh aristokrata családok régi diszes imádságos könyvei s mindenféle naplói. Ezekre legbüszkébbek a csehek; minduntalan hangoztatják: nem is tudtuk mink van, csak most látjuk. Mielőtt Luther megkezdette volna romboló munkáját, a cseheknek megvolt már az ő virágzó irodalmuk s így itt is hazugságnak bizonyul a protestánsoknak nagy garral hangoztatott mondása, hogy Luther föllépése a tudományok ujászületését eredményezte Európában.

A kéziratban megmaradt könyveken felül roppant sok a régi nyomtatvány, melyek között tulnyomó számban vannak a bibliák és egyéb ájtatossági nyomtatványok; nem olyan gazdag aránylag a régi egyházi-szerek kiállítása, ámbár ezek között is vannak érdekes dolgok. Így például szent Adalbertnek infulája, keztyüi, melyek ha nem is lettek volna a nevezett szentnek tulajdonai, annyi bizonyos, hogy igen régi és figyelemre méltó ereklyék.

A régiségek között mutogatnak egy régi kardot is, melyhez az van írva, hogy szent István I. magyar királynak a kardja volt. Általában azt hiszem, hogy ezen régiségek némelyikéhez egy kis kétely fér, de azért nagyon érdekesek. Itt is, mint az egész kiállításon a hatalmas cseh aristokratia praedominál. A Lobkovitzok, Schwarzenbergok, Nosticzok, Kinskyek, Harrachok régi váraikban sok kincset mentettek meg a cseh dicsőség fénykorából, annak tanuságául, mily jó ha valamely nemzetnek van hatalmas aristokrátiája. De nemcsak erről tanuskodnak az összehalmozott kincsek, hanem arról is, hogy Csehországban is csak az egyház volt régente a tudományok és a szépművészetek ápolója, s minél jobban gyöngült az egyház befolyása, annál inkább hanyatlottak a tudományok és szépművészetek. A husziták és Zsizska idejéből keveset tudnak a csehek fölmutatni; akkor örültek, hogy a régít megmenthették, nemhogy újat alkottak volna.

Mint minden kiállításon, úgy itt is, a sok látni való mellett, sok a hallgatni való is. Különösen este, a fényesen

megvilágított szökőkút mellett cseh nemzeti hymnusokat játszik a katonai zenekar, a cseh publikum pedig zajos «vyborne»-kben ad kifejezést lelkesedésének. Az iparcsarnok árnyában egy dada is elhelyezkedett az ő czimbalmával; mellette álldogál a fia, egy szép kis purdés hegedű. Mindketten cseh nótákat játszanak; a csehek lelkesednek és jól fizetik őket. A kis purdés hegedűje mellől folyton a hallgató közönséget nézegeti s mihelyt észreveszi, hogy nagyobb számban gyűltek össze, odaszól atyjának: «Apa gyűjteni hamar, mert szétmennek» s akkor ő veszi kezébe a tálczát, körüljár vele s gondoskodik róla, hogy a tisztelt publikum meg ne szökjék, mielőtt elismerését csengő ércben le nem róttá volna. Midőn megkérdeztem, hogyan megy az üzlet, nagyon dicsekedett, hogy jól, de fülig elpirult, látván, hogy volt ott magyar ember is, a ki fenti bizalmatlankodó szavait megértette.

Még egy más magyar dolgot láttam a kiállításon, de az már sehogy sem tetszett. Egy Fuchs Náczi nevű nyomdász (alighanem zsidó) nyomdát állított föl a kiállítási területen színes nyomtatványok előállítására. Éppen magyar feliratu «gyakorlatokat» nyomtak, olyan füzeteket, mint a minőkkel egy budapesti cég elárasztja iskoláinkat. Boszankodtam, látván eme legujabb hazafiságot s haragom csak itthon lohadt le, midőn íróasztalomon megláttam magyar földgömbömet, a melyen e felirat áll: «A Föld a legujabb felfedezések nyomán, magyarul szerkesztette Gönczy Pál, a m. kir. közoktatási miniszter megrendeléséből kiadta Felkl János Prágában.» Így már aztán értettem a dolgot, ha nem is jutott volna azonnal eszembe, hogy a capitale stb. Mennyi pénz vándorol ki ilykép évenként Magyarországból Csehországba oly dolgokért, a miket itthon is lehetne készíteni. Mennyit rágalmazták annak idején a boldogult herczegprimást, hogy külföldi *művészekkel* dolgoztat, ők pedig még a közönséges iskolai tanszereket is a külföldön gyártatják. — Az értelmes Baross miniszter azonban tuljár a csehek eszén. Hires budapesti gépgyárából kiállított néhány gépet, melyeknek mindig van

nagyszámu nézője. Igaz ugyan, hogy a cseh atyafiak meglehetősen eldugott helyre állították föl a Baross-féle gépeket, de valamint a jó bornak nem kell czégér, úgy a Baross gépeinek sem kell nagy ajánlás. Észrevették azokat csakhamar a szemes gazdák és a nagy cséplőgépen máris ott diszlik egy nagy fölírás jelentvén, hogy azt a cs. és kir. gödingi családi uradalom megvásárolta. Baross miniszter ur bizonyára jó üzletet fog csinálni Prágában, mert nemcsak zónája, hanem gépei is kitünőek.

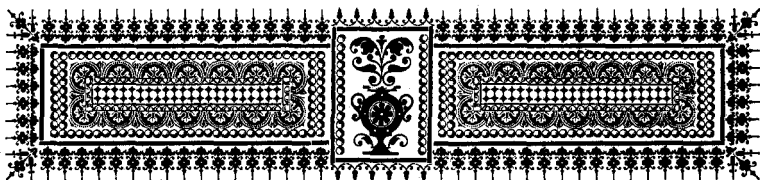
A kiállításon föltűnően sok papot lehet látni s mind csehül beszélnek; természetes ez is tüntetés számba megy a németek ellen; pedig kár a nemzetiségi tüntetésben előljárni, mert a mostani csehek jó nagy része egyházi téren is radikalismussal fizet. Az egyház nem barátja a nemzetiségi hajszáknak s tudjuk, hogy az ugynevezett nationalismust kárhoztatta. Reméljük azonban ez is kiforrja és lejárja magát és a csehek hátat fordítanak a hussitismusnak s mindnyájan őszintén fognak ragaszkodni az egyházhoz, melynek annyira dicső emlékét látják kiállításukon. Fiat!

A munkások helyzetéről. XIII. Leo pápa ő Szentségének körlevele a munkások helyzetéről világszerte nagy mozgalmat idézett elő. A római, kath. lapok még mindig közlik a feliratokat, melyek tömegesen érkeznek mindenünnen a szent atyához. Magyarországból az esztergomi kath. legényegylet küldött hódoló föliratot ő Szentségéhez, melyre a pápa nevében Rampolla biboros államtitkár válaszolt, megköszönvén egyuttal a körlevél magyar, Buzárovits által kiadott, selyembe kötött két példányát is, a melyet Majer István cz. püspök és főkáptalani helynök ur hódoló felirat kíséretében mutatott be ő Szentségének. Miképen gondolkodik ő Szentsége a kath. legényegyletekről, arra vonatkozólag érdekesek ő Szentségének Gruscha bécsi bibornok érsekhez intézett szavai. Lapunk egyik munkatársa ugyanis a napokban Bécsben járván, ott szerencsés volt hosszabb ideig Gruscha bibornok ő eminentiájával beszélgethetni. A munkások helyzetéről czimű körlevél kiadásakor ezeket mondá ő Szentsége Gruscha bibornoknak: «Kiadom e körlevelet, de azt akarom,

hogy ne maradjon csak körlevélnek! Lássá az emberiség, hogy mit akarok tenni és érezze, hogy a «gazdag» egyház nemcsak szép beszédeket tartat, hanem hogy szíve legmélyéből akar igaz javán munkálkodni is! És ép azért rád is és a te legényegyleteidre számítok, hogy ezt a világgal megértetni fogjátok.» A biboros főpap ennek kapcsán ezeket mondotta munkatársunknak: «A kath. legényegyletek hivatása tehát, a szent Atya szavai szerint, jelen korunkban döntő fontosságúnak van kijelentve. A kath. egyház életműködésében tevékeny szerv, a lelkipásztorkodás lényeges része ez, úgy hogy a lelkipásztorok hivatásához nemcsak a keresztelés, prédikálás, misézés, gyóntatás, temetés stb. tartozik, hanem, nem kevésbé a legényegyletek alakítása, fönntartása, okszerű vezetése. Ő szentsége fölfogása ez és én bizonyos vagyok arról, hogy nincs messze az idő, amikor a legényegyletek a Kolping által kontemplált — egyházmegyei — szervezettel egy bibornok protektorátusa alatt a szent székhez lesznek fűzve. Sajnos ugyan, hogy Kolping eszméjét, oly kongregáció létesítése iránt, mely elnököket adna a legényegyleteknek, — kénytelen volt elejteni, de azért tényleg a legényegyletek érdekében működök, különösen az elnökök, egy magasztos eszme szolgálatában álló, egymással szellemileg egyesült társaságot, kongregációt képeznek, melynek tevékenysége a b. e. IX. Pius szerint «opus supererogatorium, quod Deus in hora mortis vestrae pro merito vobis habebit!» És méltán! A jelenkor eretneksége, Krisztusnak és az emberiségnek ellensége a socialdemocrazia. Ez ellenében Istentől Kolping által emelt védbástya a legényegylet, melyre a világtörténelemben nagy hivatás vár. Ezt máris igazolja magának az ellenfélnek nyilatkozata, melyet hallottam, hogy «őket csak a kath. legényegyletek zsenirozzák!» Et haec meminisse juvabit!

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

A PÉCSI ROMÁN STILŰ BAZILIKA.

Irta Dr. RÉZBÁNYAY JÓZSEF.

(Folytatás és vége.)

Kivülről a székesegyház a mai kor izlésétől távoleső nemes egyszerűségével, keresetlenségével és — mondjuk ki — furcsa bazilika — beosztásával éppen nem feltűnő. A mi a genie alkotó erejét feltűnteti, egyedül a négy torony, melyeknek őseredeti alkotása, szilárd, mondhatnók nehéz, massiv idomai és felső piramis-koronája felköltik a legelső pillanatra a szemlélőben a magasztosnak eszméjét és érzetét és önkénytelenül az egyház felett elviharzott viszontagságos multnak háborus képét idézik fel a lélekben. Van ebben valami az ősalkotó erőből, az egyszerűből, szépből és nemesből. Az ihlet ömlik el hatalmas ormain, s az égbeszálló lélek, a szédítő magasba nézve, föltalálja benne a hit s remény erős várait!

A székesegyház hosszan elnyúló homlokfala előtt mered két karcsu obelisk, a feltámadás jelvényével csúcsain. A kereszténység diadala a pogány setéség felett.

A nyugati homlokkal több eszthetikát, csinyt és költészetet mutat. Szürke márvány-béllétü portáját öt árkadoszlop és megfelelő kis márványoszlopos nyílt galleria foglalja át, varians, kecses akanthuslevéllel kombinált oszlopfejezetekkel, a középső há-

rom árkád sz. István, sz. Péter és sz. Mór (Pécs első püspöke) domborműü képeivel. A homlokzat két bástyaszögletén az erő és bátorság jelvénye, két oroslán pihen. Ennek színvonala fölött a két oldal- és a magasabb középhajó tetőjének façadeja bazilika-stilben, karcsu, szivárványos ívablakkokkal, a középhajó homlokának két szögletfalán a véres üldözésekből diadallal kiemelkedő egyház jelképével, a fönix madárral és az odaadó szeretet symbolumával, a fiait saját vérével tápláló pelikánnak, mely itt az egyház jegyesét, Krisztust ábrázolja, dombormetszetü műveivel.

Elöl az egyház déli hosszú frontja szintén árkádokkal és kis oszlopcsarnokokkal diszitett falát félkörív alaku dombormű, „a magyar szentek hódolata“ ékesíti Kiss György szobrásztól. Középen a b. Szűz, Magyarország Védőasszonya ül trónján, ölében a kised Jézussal, oldalt szűz szent Imre herczeggel, szent Gellért-, szent Erzsébettel, — és másik oldalon szent László-, szent Margittal és szent Adalberttel. — Az egyház külső homlok-vonalán a tizenkét apostol szobra áll ugyanazon művész műterméből.

A nyugati portale alatt belépve, paradicsomi kép tárul elénk. Itt bontakozik ki a műremek egész varázsereje a külső takaró egyszerű hatása alól. Kitarja keblét a szűz és elvakit tündöklő szépségével egy pillanatra, — mint a Jeruzsálem leánya s a szentírási énekek éneke. A színek egész pompája és a mennyország fénye áll első perczre előttünk. A mi elragadót, szépet és büvöset alkothat a színek ereje, mind a falakra vetette a művész ecsete. És ha a kor kezünkbe tenné le a birói ítéletet, mi a festőnek adnók habozás nélkül a koszorut.¹

¹ Andreä Károly szül. Mühlheimban, Köln mellett, 1823-ban, tehát közel 70 éves, de alkotásain a kor éppen nem látszik meg. Közel 50 éves művészi pályájának utja Európa világvárosain vezette őt keresztül, mindenütt kiváló alkotó erejének nyomait hagyva maga után. Művész-társa Beckerath Mór, a diszitmények és a sekrestye képeinek festésében pedig Bamberger Gusztáv.

A kapun belépve, a kar (chorus) márványoszlopoktól tartott boltozata alól a festői lépcsőházba jutunk, mely a karzatra vezet.

Lássuk előbb a lépcsőházat! — A lépcsőzet minden fokának végén egy-egy karcsu márványoszlopot látunk, melyre a felkanyarodó serpentin következő lépcsőfokának külső vége támaszkodik, minek folytán felfelé csigázó nyílt oszlopcsarnok (velencei stilben) áll elénk, melynek minden lépcsőfoka alatt diszitményképen a kereszténységnek a világosság felé való törekvését jelképező aranyos gyík, mint őskeresztény symbolum szerepel.

A karzattól fölfelé két sor tömör pillér az egyházat három hajóra osztja. A közép-hajó tetőzete bazilika-stilben, lapos mennyezetével, magasán emelkedik a két oldal-hajó fölött s két oldalt 22—22 ablakkal áttörve, gyengén átszűrődő levegőjével, misztikus képet nyújt. Az alacsonyabb mellékhajók együtvéve oly szélesek, mint a főhajó maga. Az utóbbi nem egész 12 m., a mellékhajókkal együtt körülbelül 22 és fél m. Hosszusága majdnem 70 méter. Mindhárom hajó saját apsisban végződik.

A negyedik pillérpárnál alkalmazott kettős lépcsőzet és ennek megfelelő ivezet az egyházat ismét két részre: felső és alsóra osztja. A felső-egyházba vezető lépcsőzet mellett van a hasonlókép kettős, nagy műbecscsel bíró lejárata a katakombába és a kettős szószék, ambo, egyik az evangelium, másik az epistola olvasására, megfelelőleg a fölötte domborodó főoltár evangelium- és lecke-oldalának. A főoltárról már megemlékeztünk fölebb. Symbolikájáról csak azt kell még mondanunk, hogy félivre domborított füzérfonalain galambok haladnak a középben lévő kis medaillon szőlőgerezdje felé, másfelől a keresztrefeszített szent eszközei, a kiálló szögek felé aranyozott bárányok, délfelől a buzakalász felé delfinek usznak, a nyugati részen, az áldozati kehely

felé angyalok közelítenek. A szőlőfürtöt csipkedő galambok, valamint az ember kettős, földi és tulvilági életét kifejező delfinek a hívők seregét, az angyalok az ég lakóit képviselik, illetve jelképezik, az előbbiek, hogy az Ur testét és véréit megizleljék, az utóbbiak, hogy a menny és föld királyának dicsőségét és mindent fölülmuló áldozatának föntségét zengedezzék. A mennyezet belső felén a négy evangélista symbolikus képe látható.

A főoltár alatt, honnét lépcsőzet vezet le, van a nép- vagy laikus oltár, melynek mensa-lapja a főoltár alapfalába esik. Rajta ós-román stilű és primitív motívumokkal, de szigorú következetességgel kidolgozott, nemes művű dombor-képcsoport, a kereszt, oldalt szűz Mária, János, — és függő, félig elnyuló alakban két oldalt angyal, alatta az apokaliptikus bárányyal. Ez oltárnak alig van párja ós-egyszerűség tekintetében messze földön. Rómában, s általában olasz földön ilyet alig látunk, sőt az összes európai, laachi, bambergi, naumburgi, speyeri, worms, mainzi stb. e stilű egyházak legjelesbjeivel ez ó-keresztény stil tekintetében kiállja a versenyt.

A felső-egyház faloszlopai között igen diszes márványoszlopos ivezet fut végig, mely jobb- és balfelől elválasztja a szentélyt a felső egyház mellék-hajóitól. A szentély legmélyében, az apsis lépcsőzetes alján a püspöki szék (pastor bonus) vagy béma van, elején nagy értékű drágakövel s felül fejedelmi diszítésű baldachinnal, míg a pontifikáló pap számára a mennyezet nélküli trón az oltár közelében, a lépcsőzettől jobbra van elhelyezve. — A püspöki béma lépcsőalján a kilenczágú aranyozott kandeláber. A mennyezetről óriási kerek egyházi csillár függ a szentélybe alá, kerületén a fülkékben a 12 apostol szobrával s hatvan gyertyafogóval. Dus aranyozású bronz gyertyatartók merednek a szentélyt az oldalhajóktól elkülönítő árkádsorok párkányzatain is, melyek közül

a felsőbbek kis árkád-diszitményei előtt angyalok állanak őrt, az alattok, a kanonokok számára elhelyezett, dús faragványu s bibor pluche-sel takart pad-sorok felett.

A két mellékhajó apsisában két aranyozott s zománczozott bronzoltár vonja magára figyelmünket, az északi sz. József, a déli sz. István tiszteletére szentelt oltár, mely közül az előbbin őriztetik a drága emaillozott s az Oltáriszentség rendes symbolumai-val gazdagon diszített tabernaculumban az Oltáriszentség, míg közhasználatra az alsó egyház „Corpus Christi“-kápolnájában is őriztetik a sz. ostya, amint erről mindjárt alantabb leszen szó.

Befutva a felsőegyház fő- és két mellékhajóját, még egy egyházat, a katakombát kell megtekintenünk!

A felső egyházba vezető lépcsőzet mellett jóformán ugyanoly számú lépcső-lejárat vezet jobb- és baloldalt az alsó egyházba vagy katakombába. Ez műérték tekintetében a székesegyház legfőbb s legbecsesebb része, — hazánknak egyik legszentebb kincse. Területe ugyanakkora, mint a felette elnyúló szentély, 25 m. hosszú, 21 m. széles, majdnem 5 méter magas. De nemcsak hazánknak, hanem az egész keresztény világnak egyik legnagyobb kincse ez. A régi katakombának többféle szakszerű leírása jelent már meg, s a mennyiben ez a restauráció alkalmából nem sokat változott, tüzetes leírása fölösleges. Mindössze lejáratainak régiség szempontjából fontos és nagybecsű szoborképeit állították vissza a lejárát négy-négy diszes köfűlkéjében, a bontás alkalmával fölfedezett s dr. Czobor Béla, jeles régiség-tudósunk által nagy szakismerettel megfejtett és kiegészített theologiai és archeologiai eszmecsoportosítás alapján, melyek összesen 41 képben a katakombák mistikájával összefüggő tipiko-bibliographiát, azaz előképes csoportokban az ember és az egész világ ere-

detét, bünbeesését, megváltását és végcélját, a három theologiai sarkpont: a teremtés titka, a megváltás és megszentelés (vagy üdvözülés) mistériuma szerint csoportosítva, a katakombák századának megfelelő kezdetleges, korhoz hű és az első századok műzüléséhez és műfejlődéséhez mért arányokban és motívumokban tárják elénk. E primitív és durva faragványokon éppen nem szabad megütköznünk! Nagy műértelem és sok tanulmány kell ahhoz, hogy valaki a katakombák felett lebegő árnyképek mistikus titkaiba teljesen behatolhasson. Szűk e halvány kép csekély kerete ahhoz, hogy azok teljes magyarázatát felölelhessen. Ide vetünk mégis néhány vonást azok megvilágítására!

Évszázadok előtt, a kereszténység első napjaiban, a világosság korszakának hajnalán a művészet, a mennyiben a szentegyházat, az Isten hajlékát díszítette, csak alsóbbrendű szerepet játszott. Nem a művészetre, hanem az aszkézisre fordították ekkor a főfigyelmet. Nem a nagy fény és költői profán pompa, emelkedettség, nem a csiny és a külső fejlett izlés, hanem a tartalom, az eszmei mélység, a külső héj alatt lappangó csira volt, a mire gondot fordítottak. A háromszázados zord üldözések és a kereszténység történetéből kiemelkedő vérfürdő sokat megmagyaráznak. Sok profán kéj és vágy elhal és sok kérdés elnémul az ajkon, ha visszatekintünk az első századok óriási küzdelmeire! Nem a műbecs és a szépség volt itt az igazi érték, hanem a vallás és a mi a vallásból termett és kifejlett.

Sok kritikus elhallgat, a mint ezt megtudja és némán fog meghajolni az őskor e kegyelettel teljes fölelevenítése előtt!

Az első ker. századok művészetét egy csapásra megmagyarázza a háromszázados vérfürdő! Nem értek ott rá a görög művészet csodás vívmányait tanulmányozni és utánozni, vagy a ker. eszméket és

hitelveket sima, tökéletes idomokba olvasztani és varázsképekbe önteni, a melyek igéző nyelven, megszólaltatják az érzelmeket és felköltik a testi érzékeket, titkos gyönyörbe, édes mámorba ringatják az érzéki ösztönöket, — sőt még e művészi plasztikát, mint a pogány romlottság eszméihez, ugyszólva elválaszthatatlanul hozzáöntött héjat, szándékosan kerültek és az uj, a világot átalakító ker. eszmék hatására bizták, hogy újból teremtsen, törjön magának utat, keressen és építsen alakot. Hogy ez, természetesen nem lehetett műbecscsel bíró, tökéletes és plasztikus, az részint az események hatásából, részint a „disciplina arcani“ őselvéből könnyen megfejthető s ugyszólva kézzelfogható, úgy, hogy nem is lehetett másként.

A ker. hős, a midőn a katakombában elesett, vagy nehéz sebektől vérezve, a föld mélyén elhunyt, vagy a halál torkából menekült, vagy a vértanuk történetén okulva, elrejtőzött, a föld gyomrában, a sebéből előtörő vérrel vetett oda egy pár vonást, vagy egy pár alakot, de nem a szelid Jézus, vagy az Úrnak szentelt alakját, nehogy az ádáz üldözések alatt betörő barbár poroszló szitokkal profanálja, vagy vértől párolgó kardjával megszenségtelenítse: hanem egy szelid galambot, vagy oroszlánt, vagy pelikánt, mint az Ur Jézus symbolumait. — Innen az első ker. művészet tulnyomó symbolikája a szobrászatban, a festészetben, a litteraturában, költészetben és mindenben, a mi csak figyelmét leköti. — A vallás volt az embert egészen átható eszme, ez a vér, mely az egész kereszténységben lüktetett és ez áthatotta minden foglalkozását, uralkodott egész valóján és mindent alárendelve, meghódította és alárendeltté tette a képzőművészeteket. Nem szép szobrok és képek készültek, hanem mély vallásos eszmék és magasztos hitelvek kifejezői, mint a vallás és egyház előképei, durva, keresetlen, gyermekes alakban,

de oly nimbuszszal, mely nemsokára beárnyékolta az egész világot és meghódította az összes emberiség legjavát!

Nem szabad tehát a katakombák stíljében Canova alkotását és mesterfogásait keresnünk, hanem az eszmét és főfonalat, mely az egészen átvonul.

Sőt nyugodtan elmondhatjuk, hogy e faragványok mestere — Zala — a pécsi székesegyház művészei közül, korhoz való hűség s szigorú következetesség dolgában Schmidt mellett leginkább emelkedett feladata igazi magaslatára. Mert a festmények, mint azonnal látni fogjuk, bármily remekek, e szigorú keretből tökéletes, modern arányaikkal és szingazdagságukkal pár századdal előbbre nyulnak az egyházi festészet történetének e stádiumánál, a mit azonban — távol áll tőlünk — hogy hibának nevezzünk, sőt érdemnek jelentünk ki, mert más, a felső, magas műbecscsel bíró egyházat — és más, az alsó, ősrégi, a ker. művészet hajnal- és gyermekkorából való egyházat stilszerűleg díszíteni. És a mily remeke a felső egyháznak a falfestmények képcsoportjai, szint' oly remeke az alsó egyháznak (katakombának) a lejárati kőképcsoportozatok.

Különben az alsó egyház (katakomba) boltozatát három sorban elhelyezett 16 karcsu oszlop és 4 izmos, rengeteg faltömb tartja, melyeken a felső egyház megfelelő pillérei is nyugszanak. Középen az Ur koporsójával (Zalától), privilegiált fő- és két mellékoltára van, az Ur feltámadásának symbolikus képeivel, (Sámson, Jónás) és a bold. Szűz, szent János és bűnbánó Magdolna (erkölcsi feltámadás), festményeivel — Lotz Károly- és Székely Bertalantól.

Az egészen az őskeresztény szellem ihlete s nemes csendjének titokzatos hatalma uralkodik.

S most térjünk át a székesegyház falfestményeire.

A fő- és mellékrajzok falfestményeinek tervszerű compositiója igen szerencsésnek mondható.

Miként az egyház általában, úgy itt is a szent hely az anyaszentegyházat képviseli az alaprajz conceptiójában és mint ilyen, az üdvösség történetének, a bibliának képeivel és eseményeivel van benépesítve. A hajó az egyházat jelképezi s festményei a nép- és a felső hajó szerint két részre: ó- és új-szövetségre oszthatók. A nép-hajó festményei ugyanis a Mózes eljövetele előtti és utáni időből az Üdvözítő eljövetelére célzó nevezetesebb eseményeket, előképeket és az üdvösség történetének kimagaslóbb képeit, a felső egyház főfalainak festményei pedig az ezen előeseményeknek megfelelő új-szövetségi képeket, az ó-szövetségi előképeknek (typusoknak) teljesülését, a megváltás nagy munkájának főbb kidomborodó momentumait, nevezetesen pedig az előképeknek megfelelőleg, Jézusnak, mint megígért Messiásnak, szentségszerzőnek, legfőbb tanítónak, prófétának, áldozati báránynak, vagy Megváltónak és Áldozópapnak symbolikus ábrázolását nyújtják. E szerint a néphajó falfestményeinek egésze az előkészület és várakozás, (*exspectatio et umbra*) a felső hajó falfestményeinek *complexuma* pedig a beteljesülés és valóság bibliai korának theologiai képét tárja elénk (*adimpletio et veritas.*) Az egész beosztás tehát a román stíl rövid és képleges kifejezési módjának megfelelőleg a paulinus-epistoláris felfogás alap gondolatára van fektetve, miként a kiválasztott főbb vonások is sz. Pál leveleinek általánosabb s ismeretebb helyeihez csatlakoznak. Parallel csoportosítást látunk továbbá a próféták, — mint a kik az Üdvözítő eljöveteléről, életéről, szenvedéséről, haláláról stb. jövendöltek — és az egyházatyák elhelyezése között, mint a kik amazok jóslatainak valósulását Jézusra alkalmazzák, tanításának hirdetői, magyarázóí; az előbbiek a néphajó főfalainak felnyúló ablakközeiben,

az utóbbiak a felső egyház főfalainak megfelelő helyein foglalnak helyet. Ugyanezen pendant-elhelyezés elve volt irányadó a négy ó-szövetségi főpap (s próféta) és a négy evangelista helyének kijelölésére nézve. Az előbbiek az ó-, az utóbbiak az új-szövetség nagy épületének sarkkövei, azért képeik a két főhajó négy-négy sarkában fönny ragyognak, a nagy keresztívek homlokzatain. Végül betetőzi a ker. anyaszentegyház dogma-épületének symbolikus egészét a 12 apostol képe, a kik, mint a kereszténység egének csillagai, a 12 legfelsőbb mezőben (casette), mely az egészen fénylő fonálként végig vonul, tündöklenek. Első helyen tűnik fel ker. sz. János, a ki, mintegy atyja az apostoloknak, félkezével még az ó-világba vissza, másikkal az új-világba előre nyulva, megnyitja a nagy apostoli férfiak sorát. S így mindössze 13 casette vágja át középen, legfelül a főhajó mennyezetét. Majd mindezek koronájául a szentek egyességéről szóló alapdogma symbolikus megtestesítését látjuk a menny boltozatán kifejezve. Teljessé leszen az ó-szövetségben megígért, az apostolok által hirdetett s a Krisztus Urunk által valósított megváltás tana a vitézkedő egyház tagjainak felmagasztaltatásában vagyis az által, hogy Krisztusban a szentek megdicsőültek, (kikhez fohászkodunk, kik felettünk örködnek s láthatatlanul velünk összekötve, közöttünk vannak,) mert ezek példája mutatja, hogy ő valóban megváltá a világot, más szóval, őt követve, szentekké lehetünk. Ezért van a mennyezeten az egész ker. világ legkiválóbb szenteinek hosszú sora, szám szerint 56 kép.

Befejezi ezen egész lelki világot és minden időt magában foglaló eszmekört a világ végéről szóló ker. tanítás az utolsó ítéletről, mely szerint Krisztus Urunk egykor, mint ítélő bíró leszen eljövendő megítélni az eleveneket és holtakat. Ez a főfülke (apsis) u. n. oltárképe és az uralkodó kép a béma fölött.

Az apokaliptikus jelenet középpontja az ítélő bíró, metafizikai képben, nem az utolsó ítélet, hanem az ítélet után, az örök boldogság helyén, a paradicsom mennyei mezőjén feltüntetve. a mint kitért könyvének ítélete szerint választottait magához bocsátja: „*Vincenti dabo manna de ligno vitae.*“ Apoc. 2, 7. Az Üdvözítő trónjának két oldalán két angyal, a balról levő gyertyával, a világosság jelképeül, a jobboldali angyal a magyar koronát tartva térdel (a patriotismus erkölcsi momentuma a képrendszer theologiai eszmekörébe olvasztva.) Jobbról továbbá Mária, Magyarország patronája, a koronát és első sz. királyunkat, Istvánt, ajánlva szent Fiának. Balról a székesegyház két védőszentje, sz. Péter és Pál, a kiknek vannak szentelve külön-külön a jobb- és bal mellékhajó falfestményeinek sorozatai, (Péter- és Pál-cycclus,) a mi által az egyház védőszentjei tiszteletének symbolikus momentuma is kellő kifejezést nyer, (így a déli falon: Saul a kövezők ruháit őrzi, Saul megtérése, megkeresztelkedése, elragadtatása, több csodatétele, megkövezése, prédikálása Athénben, bucsuzása és lefejeztetése; az éjszaki falon: Jézus Pétert az anyaszentegyház fejévé teszi, Urunk színváltozásán Péter, mint ennek tanuja, Péter az Urat megtagadja, bűnbánata, Péter az Ur sirjánál, prédikálása, első csodatétele, Péter a börtönben és kereszt-halála.) Az apokaliptikus jelenet alatt, a béma felett tiz szeraf légies alkattal, átszellemült arczzal, az Üdvözítő kinszenvedésének jeleit hordva, stilizált fellegen szárnyalva. A fülke homlokzatán félköríves szalagon olvasható: „*Dignus est Agnus accipere honorem et gloriam.*“ A kép alatt levő vízszintes szalagon pedig: „*Esto fidelis usque ad mortem et dabo tibi coronam vitae.*“

Ime a pécsi székesegyház falfestményeinek theologiája.

Nevezetesen pedig, tárgy szerint, a következő

képeket látjuk, az említett sorrendben: A világ teremtése, bűnbeesés, a paradicsomból való kiűzetés, az ember keservei, Ábel áldozata, Patientia Dei, vizözön, Noé áldozata, Ábrahám és Melchizedech, Ábrahám megvendégeli az Urat, Izsák feláldoztatása, Izsák megáldja Jákobot; az északi oldalon: Józsefet testvérei eladják, József Fáraó előtt, József felmagasztaltatása, Mózes feltalálása, Mózes ítélete, Mózes az égő csipkebokornál, az izraeliták kiköltözése Egyiptomból, Izrael népét Isten mannával táplálja, Mózes a sziklából vizet fakaszt, a tiz parancsolat 2 köztáblája, Sámuel felkeni Dávidot, Dávid király, Salamon, a bölcs király; Salamon az Urnak templomot épít. Következik: a 12 kis és 4 nagy próféta, továbbá: Melchizedech, Áron, Mózes, Illés. A felső hajó ujszövetségi képei: Angyali üdvözlés, napkeleti bölcsek, Jézus megkeresztelkedik, Jézus tanítása a hegyen, Jézus bevonulása Jeruzsálembe, az utolsó vacsora, Krisztus Urunk a keresztet hordozza, Krisztus Urunk levétele a keresztről. — Az egyházatyák közül (helytelen sorrendben) a következők vannak ábrázolva: szt. Bernát, sz. Ágoston, aranyzáju sz. János, nazianzi sz. Gergely, sz. Athanáz, aquinói sz. Tamás, nagy sz. Gergely pápa, sz. Jeromos, sz. Ambrus, nagy sz. Vazul; továbbá a 4 evangélista rendes jelvényével, a 12 apostol ker. sz. Jánossal. Végül 56 szent a legkülönbözőbb rangból és állásból, annak jelzésére, hogy a kath. anyaszentegyházban mindenki üdvözülhet.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a szentély 4 főpillérén ábrázolt magyar szentek: sz. Imre, sz. László, sz. Erzsébet és sz. Margit képeit és a 8 pápát, a kiknek neve a pécsi székesegyház multjához és jelenéhez fűződik, kiknek képei a pillérek fölött, kerek medaillonban vannak megörökítve: II. Sylvester, XVIII. János, III. Kelemen, V. Orbán, XI. Incze, XIV. Benedek, IX. Pius, XIII. Leo.

A falfestészet műbecsét s esztetikai méltatását illetőleg csak annyit mondhatunk, hogy, a mi mindenkinek tetszik és mindenkit elbűvöl, az a festmények ragyogó gazdagsága és bája, a mely, különösen az apsisban levő szerafalakokban utolérhetetlen kecsre emelkedik, ami nem egy bíráló szigorú kritikáját idézte már fel. A remek sikert azonban a művésztől senki el nem vitathatja.

Ugyanezt mondhatjuk a magyar művészek által festett kápolnák képeiről is, melyekben, hogy szintén magyar bíráló szavaival éljünk, a magyar festőművészet diadalát ünnepelte. Meg kell emlékeznünk különösen a Corpus Christi kápolna képeiről, melyek Lotz Károlytól, minden részletökben az Oltáriszentségre vonatkoznak, a mely, mint föntebb érintettük, itt őriztetik, s a Mór kápolna festményeiről, Székely Bertalantól, melyek, kissé talán a rideg stíl rovására, elragadók és szelid benyomást ébresztenek. Hasonló szingazdagsággal vannak megalkotva a Mária-, vagy Imre-kápolna képei, szigorubb következetességgel van festve a Jézus-szive-kápolna képcsoportja.

* * *

Ime, egy futó képben a nagy mű! Egy eszme, mely kövé vált s ezredekre átszáll, mely hirdeti Isten dicsőségét s nagy férfiak alkotó erejét. Egy ajándék, melyet egy emberélet ad a századoknak emlékül s a melyért az utókor hálás marad a nagy mű megteremtőjének örökké!

Készen áll hazánk egyik csodája, s a kíváncsi és az ájtatoskodó népnek ezrei tódulnak feléje, s könyek, sóhajok, fohászok repülnek ő felé, a ki a nagy műnek létet adott, s hirdetik nagy nevét, a melyet maradandó betűkkel vés a századok kövébe a történelem s kiről a város énekese dalt zeng s boldogságáért forrón esengnek majdan oly sokan!

A mű kész már. Áldott legyen Annak neve, a

kitől minden jó ered, s Akitől e jótétemény is való. Áldott, a ki e művet megteremté, áldottak mind, a kik a nagy mű létesítésén fáradoztak s közremunkáltak. Isten áldása legyen magán a százados munkán! Pihenje ott ki fáradalmaival a nagy pásztor, ha gondtól fáradtan a munkából megtér, törülje le könnyező szemét márványkövén az árva, szerencsétlen és elhagyatott, rakja le öldöklő fegyvereit a harcos, némuljon el ott a pártviszály, s támadjon fel a hit, remény s a szeretet, gyuladjon lángra az ifju lelkesedés és hév tüzzel ölelje át az ifjút és véneket, s teremjen bő áldást egyház és haza oltárán az ott elrebegett szent könyörgésnek minden elszálló szava! A hány csillag ragyog az égen s szent van és megdicsőült a mennyben, annyi áldás legyen jutalma annak, a ki létrehozta!

Minap volt csak. A nemzet java Pécsre gyült. Ott volt az ünnepen a nagyok legnagyobbja, a király!

Mintha hallanók a krónikát, vagy Hartwik könyvének lapjait, a melyen följegyezve leljük, hogy „a király a husvét ünnepén bemegy vala az Isten házába és ott megkoronázva ül.“ Lelkünk visszarepül a multba, s megjelenítve látjuk e képeket. A szentélyben látható a király koronás feje . . .

Némuljon el ma dúló harci lárma,
Támadjon fel a földből a halott,
S a merre nap kél, szép hazánk bejárva,
Harsogja élő s holt e szózatot:
«Vezesd e népet, kik ma térden állunk,
Isten előtt ki meghajtád magad,
Fogadd el érte legdicsőbb királyunk,
A mit ma szent véresküvel fogad:
«Életünket és vérünket!»

AZ ISTEN ESZMÉJE a nemkeresztény népeknél.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Folytatás.)

Mig a görögöknél a legfőbb istenségben az Isten fogalma — habár fátyollal takarva — átcsillog; a többi istenekben e fogalom elvész, nem egyebek ők, mint személyesítések. Juno a báj, Neptun a víz, Apolló a nap, Mars a vadság, Vulcan a tűz, Mercurius a találtkonyság és ügyesség, Ceres a föld termékenysége, Vesta a családi élet, Venus a szerelem, Minerva a bölcsesség, Diana a korlátlan szabad élet, Pluto a holtak birodalma, Bacchus az élvezet, Amor a szerelem szeszélyének személyesítése. Századról századra szaporodnak az istenségek s végre számuk meghaladja a harminczezet.

Ne higyjük azonban, hogy a mythologia mely az istenek származását, egymáshozoi viszonyát és kicsapongásait tárja elénk, általános helyesléssel találkozott volna; koránsem; a cultura haladásával, a gúny nem szűnt meg ostromozni a fajtalan isteneket és a csalást napfényre hozni. A bölcselők, a tudomány emberei s a költők, kik megtanultak gondolkozni, elvetve a mythologia meséit, Istenről határozottan magasztosabb fogalommal bírtak. Protagoras száműzetett, mert kétségbe vonta az istenek létét; műveit elégették. Sokrates a gögös sophisták ellenében felállítá az Isten eszméjét s Istenről magasztos fogalommal bírt s annak egységét hirdeté. Kiűritvén azonban a méregpoharat, meghagyá tanítványainak, hogy Aesculapiusnak kakast áldozzanak — ezt azok szokták tenni, kik veszélyes betegségből gyógyultak volt fel. Sokrates sajátos gúnynyal ezzel örömét akará kifejezni, hogy megszabadult az élettől.¹ Antisthenes a cynikusok atyja egy Istenben hitt.² Plato a va-

¹ Cantu, J. m. II. 200.

² Cicero, De vat. deor. lib. I. cap. 13.

lóság és élet fölé emelkedve, az Istenség megismerését egy őskinyilatkoztatásban s a lélek visszaemlékezéseiben kereste és éppen azon időben, midőn a görög polgári társadalom az igazságot a népegy ingadozásának és a sophisták szór-szálhasogatásának veté martalékul, ő a fensőbb örök igazságot és rendet, a mindenek felett álló erkölcsi törvényeket: az Istent hirdeti. Aristoteles szerint kell lenni egy eredeti mozdítónak, és az ég mozdított meg legelőször örökké valólag.¹ Zeno a psychológiában az Istent fogadja el az egész természet törvénye s minden alak és arány okfeje gyanánt.² Pythagoras szerint: Animus, qui per universas mundi partes omnemque naturam commeans atque diffusus; ex quo omnia, quae nascuntur animalia vitam capiunt.» Anaxagoras Istent a végtelen elmének tartja, mely önmagát indítja. Hogy is volna az lehetséges, mond Rotteck — hogy a szellemdús görög nép saját művészi faragványai, mint istenségek előtt hullott volna térdre, ezen márvány és ércszobrok előtt, melyek bizonyos jeles író szavai szerint — ha érzés és lélekkel birandottak, sokkal nagyobb joggal szállandottak volna le állványaikról, hogy az ember alkotó lángeszét, mely durva anyagból, alkotá őket — tiszteljék.» E különben találó szavak azonban oda módosítandók, hogy igenis a nép a durva anyagot is istenség gyanánt imádá; de lehetetlen hinnünk, hogy a magasabb műveltséggel bírók is ugyanezt tették volna; nehogy a népet megbotránkoztatassák, hihetőleg ők is térdet hajtottak az istenek szobrai előtt, de lelkükben élt az egy, láthatatlan Istenben való hit, s valószínű, hogy a mysteriumok tárgyát is az egy Istenben való hit képezte.

A mit eddig a görögökről mondtunk, ugyanez áll a rómaiakról is, átvették azok isteneit, tőlök vették a hitrege-tant; de a józanabbak itt sem osztottak a néphitben. Fel-séges az, mit Cicero mond: «Nihil est praestantius Deo; ab eo igitur mundum regi necesse est. Nulli igitur est naturae obediens aut subjectus Deus: omnem ergo regit ipse natu-

¹ U. o. 356. 364.

² U. o. 376.

ram.»¹ És mi az Isten? erre «in consolatione»² című művében így felel: «Nec vero Deus ipse, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest, nisi mens soluta quaedam et libera segregata ab omni concretionem mortali omnia sentiens et movens.» Ugyan ő a mythologiai istenségeket, azok betegségeit, haragjokat, harcaikat önmagok között, a Titánok és Gigasokkal felemlítvén, azt írja: «Haec dicuntur et creduntur stultissime et plena sunt futilitatis summaeque levitatis.»³ Az Istent a világtól megkülönbözteti: «Non est igitur mundus deus.»⁴ Annaeus Seneca (Stoicus) a korai halálról szólván, az Istenről így nyilatkozik: «Non intelligis auctoritatem ac majestatem judicis tui rectorem orbis terrarum, coelique et deorum omnium Deum, a quo ista minima, quae singula adoramus et colimus, suspensa sunt.»

De halljatok néhány költőt is. Virgilius Maro így énekel:

«Principio caelum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum lunae, Titaniaque altra,
Spiritus intus alit; totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.»⁵

Mit ért a spiritus alatt, másutt kifejti:

«Deum namque ire per omnes
Terrasque, tractusque maris coelumque profundum.
Hinc pecudes, armenta, viros genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas;»⁶

«Plantas in Captivis: Est profecto Deus, qui quae nos gerimus auditque et videt.»

Manilius lib. I. Astronom:

«Deus est, qui non mutatur in aevo.»

¹ De natura deorum, Lib. II. c. 30.

² Ily című műve elveszett. Lactantius idézi.

³ U. a. Lib. II. cap. 28.

⁴ U. a. Lib. III. aap. 9.

⁵ P. Verg. Maronis Aeneidos lib. VI. c. 724.

⁶ P. Virgilius Maro, Lib. IV. vers. 221. Edit. Teubneriana.

Horatius lib. I. od. XII.:

Qui res hominum ac deorum,
 Qui mare et terras variisque mundum
 Temperat horis.

Unde nil majus generatur ab ipso
 Nec viget quicquam simile ac secundum.»

Seneca in Thyeste:

«Res Deus nostras celeri citatus turbine versat.»

Lucanus lib. IX. Pharsal.:

«Estque Dei sedes, ubi terra, et pontus, et aer,
 Et coelum, et virtus. Superos quid quaerimus ultra?

Juppiter est quodcumque vides, quodcumque movetur.»¹

Ezen idézetekből kirí ugyan a pantheistikus világnézet; mindazonáltal az istenséghez méltóbb fogalmakkal találkozunk azokban, mint akár Hesiod theogoniájában, akár Homér költeményében, akár a mythologiában. E bölcselők, költők száma azonban elenyészik azok roppant száma mellett, kik kö és ércz isteneiket imádják. A bölcselők küzdöttek ugyan ezen eszeveszettség ellen,² de helyébe jobbat ők sem voltak képesek állítani. A mysteriumokban a nép hitét bolondságnak hirdették; de lerántani a lepelt nem merték. Szívökben küzdenek a tévely ellen; de külsőképen ők is a félrevezetett, megcsalatott tömeggel tartanak.

«Történt volna-e ez — kérdi Cantu³ — ha a vallás pusztá emberi találmány volna? Ez esetben hasonlóan egyéb találmányhoz és az anyagi művelődéshez folyton tökéletesedett volna; míg ellenkezőleg annál inkább hanyatlik minél jobban távozik az eredeti forrástól; valamig csak azon pontra nem ér, hol szükségképen össze kell roskadnia, hogy

¹ Lásd ez idézeteket Lactantius, J. m. V. fej. Jegyzetek.

² Mily eszeveszettségre vetemült a mythologia, elég legyen megemlíteni, hogy úgyszólván nem volt tárgy, melyet nem istenítettek volna, pl. dea fornax; dea muta; dea Cunina — ki a gyermekeket a bölcsőben őrzi, sőt még deus Stercutus is volt, ki a trágyázásra tanítá az embereket. T. Liviusnál V. K. 50 fej. olvassuk: «Expiandae etiam vocis nocturnae quae nuntia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaque esset, mentio illata, jussumque templum in Nova ira Aio Locutio fieri.»

³ J. m. I. 777.

más kinyilatkoztatásnak engedjen helyet, mely az Isten jogait bitorló természetet a maga korlátai közé szorítsa vissza.»

Össze is roskadt! s a bálványok, melyek egykor a templomok fő kincsét képezték, melyek előtt annyi ezer ember térdre hullott, leszálltak oltáraikról s a muzeumokba kerültek. A mythologia megsemmisült!

De tán már kelleténél tovább is időztem a görögök és rómaiaknál, ideje hogy más népekkel is foglalkozzam. — —

A *gallok* istentanukat valószínűleg a rómaiaktól vették át; vallásos nép valának. «Natio est omnis Gallorum admodum dedita religionibus» írja Julius Caesar.¹ Voltak országos, általánosan elfogadott és tartományi isteneik. Az előbbiekhöz tartozott Mercurius; de természetesen a rómaiakétól eltérő név és fogalommal. Ezt tartották a mesterségek, kereskedés feltalálójának. Jupitert Teranio név alatt ismerték, s annak emberáldozatokkal is kedveskedtek. Továbbá isteneik voltak még Apollo, (Belem név alatt,) Mars, Minerva. «Deum maxime Mercurium colunt — mondja Julius Caesar — hujus sunt plurima simulacra; hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad questus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Martem et Jovem et Minervam. De his eandem fere, quam relique gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere, Minervam operum atque artificorum initia tradere, Jovem imperium coelestium tenere, Martem bella regere.»² Bálványaik sem hiányoztak. «Immani magnitudine simulacra habent.»³ Papjaik druidáknak hívták. «Hi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur.»⁴

A régi *baszkok* (Spanyolország) a harczok urát Jainkoát tisztelték, mint főszellemet. A hagyományokban ezenkívül szó van még egy Bassajaon nevű gonosz istenről, vagyis

¹ Julii Caesaris. Com. de bello gallico. VI. cap. 16.

² U. a. c. 17.

³ U. a. c. 16.

⁴ U. a. c. 13.

vad-urról, kit a népköltészet még mai napig is felhasznál s olyformán rajzol, mint valami erdőben élő elvadult embert.¹

Az északi *skandináv* népek isteneiket két kategóriába sorolták: voltak fő és félisteneik. Lakhelyük a menny (Asgard) s oda a szivárvány hid vezet. Itt az istenek szebbnél-szebb palotákban laknak, legszebb Odiné: a Walhalla, melynek 540 kapuja van, szinaranyból épült s arany levelű fák alkotta berek közepén áll (Glusor.) Itt laktak a hősök szellemei, melyeknek szolgálai a walkyrok, az örök szüzek, fő istenük: Allfadur (Allvater), kit némelyek Odinnal azonosítanak,² mások két különböző személynek tartják.

Alfadur volt tulajdonképeni Istenük, kit láthatatlannak tartottak s az őserdőkben és szabad téreken égi háboru alkalmával tisztelték. Alfadurt mindazon tulajdonokkal ruháztak fel, melyek ismeretével csak is a monotheismus hívei bírhattak; mintha csak Mózes Jahve-ja állna előttünk. Ellenben Odin csak istenített hős volt. Odin a kaukázusi vidékről bevándorolt ázok vezére vala, tudománya s a művészetekben való jártassága miatt felsőbb lénynek tartatott. Alfadur után ő volt rangban az első s tán később annak helyét teljesen el is foglalá s ez lehet oka annak, hogy e két személy egynek tartatik.³

Odin a föld felett uralkodik, ő adja az embereknek a jóstehetség, bölcsesség, és győzelmet. Két hollója naponkint körülröpüli a földet s este uroknak a látottakról számot adnak. Ő az élők és holtak ura, királya; 5 neje volt. A százszok Wodan név alatt tisztelték. Színe a kék.

Őt követi rang szerint fia: Thor. Bakok vontá robogó szekéren száguldozik a légben, ő hozza létre a villámlást és dörgést. Hatalmas kalapácsával mindent izzé-porrá zúzott,

¹ Hellwald. Im. III. 232. és 233. ll.

² Az 1057. év táján elt Saemond Sigfuszrontól fennmaradt mythológiájában olvashatni, hogy a skandinávok a főistent a szerint, a mint őt vagy a jók kegyes jutalmazójának, vagy pedig a gonoszok kérelhetlen ostorozójának tekintették, majd Alfader = Pater universalis, majd Ovin név alatt ismerték és tisztelték. Halász M.

³ Szatmáry I. m. II. 27. és Fürstedler Im. 147. l.

még az óriásokat is, kikkel folyton hadakozott. Színe : a piros. A nász- és temetés istene.

Odin második fia : Balder, minden jónak istene s a férfi szépség prototyponja. Apollóhoz hasonlít.

Freyer szelid, áldástosztó istenség ; tőle származtatták a napfényt és esőt s a föld termékenységét ; ő volt a hold-isten ;¹ a hajadonnak ő szerze férjet, az özvegynek ő adá vissza hadifogolylyá lett férjét. Arany sertéjü vadkanon nyargalt, melynek sertéi éjjel világítanak (északi fény ?)

Thyr, Thor testvére, had-isten.

Brága szintén Odin fia, a bölcsesség, költészet, ékesszólás istene ; ő lelkesíté a bardokat, ő tanítá beszélni az embereket s ő a rúnák, írásjelek feltalálója. Neje Iduna, arany edényben rejtegeti az élet almáját, melynek élvezése nélkül még az istenek is megvéülnének, ő a szépség, örök ifjuság és halhatatlanság istennője.

Heindall, a menny öre, hogy az óriások azt meg ne lephessék. Éjjel-nappal mértföldreke ellát, látja a földön a fűszálat is. Vészkiürtje harsogása az egész világon hallható.

Hodor, az éj istene vak volt.

Uller, ügyes korcsolyázó, (?) ijjász és párbajsegéd vala.

Forsete, az istenek és emberek ügyes-bajos dolgainak bírása, okos és igazságos.

Widar, a némaság istene ; minden veszedelemben ő hozzá folyamodtak.

Végre Wale, csak egy éjen át élt, agyonveretett.

Alfadur tehát a főisten, s őt követi a fennebb elbso-
rolt tizenkét istenség, kik köznéven ázoknak hivattak. Női ázok is voltak s ezek synok névvel birtak. Első volt Fryga, Odin neje, a házások védasszonya, 3 szolgálója volt. Nála alsóbbbrangu : Laga, valami nympaha. Eyra, Gefior, a szüzek védője.

Freya (Venus) a szerelmesek istennője. Upsalában temploma volt. Nevéből származtatják a freien-t = lányt kérni. Napja a péntek (freitag.)

¹ Tudvalevőleg a görögök és rómaiknál is himnemü volt a Deus Lunus.

Siöffna, alsóbb rangu szerelem-istennő.

Löbna vagy Löffna, a meghasonlott szerelmeseket egyesíti.

Wara, a hűtlenség megboszulója.

Syn, Synia, az igazság istennője. Snotra az erény és szemérmetesség istenasszonya.

Loki az istenek esküdt ellensége, miért is az Istenek miként Prometheust, őt is sziklához lánczolák, s csak a világ végén fog felszabadulni.¹

Loki leánya Hela, az alvilág istennője. Az alvilág, a holtak birodalma, hasonló a rómaiak és görögök tartarusához. Palotájának terme a nyomor, asztala az éhség, ágya a gond, takarója a rágalom. Mint vén töpörödött banyát ábrázolják, mellette guggol a tüzet okádó kétfejű eb.

Ide sorolandó még Hermode (Hermes, Mercurius), Odin fia, az istenek ügyes hírnöke; Ymer vagy Aegir, a tenger istene, kinek borzasztó ellensége a tenger fenekén nyugvó s az egész földet körülfogó Midgar kigyó.

Ezen főbb isteneken kívül, kik nem valának egyenranguak, az északi népek mythológiája szerint fél istenek is volt. Ezek közül csak a nevezetesebbeket említem. A görög Parkákhoz hasonlóak a norme-k: Urd (mult), Waranda (jelen) és Skuld (jövő), jelentményök is ugyanaz. A walkyrok rémitően (!) bájos lények. Eredetük ismeretlen. Nevük etymologice annyit jelent, mint holtak választói (wal = agyonverték tömege és kyria = választani) a skaldok dalaiban borzasztóknak tünnek fel; de másképen viruló szép hajadonok, Odin szolgálói. A légben száguldoznak s lovaik sörényéből hull az eső és jég.

A réteken, mezőkön, völgyekben az elfek tanyáznak, különös kedvük abban telt, hogy elcsenték a távol levő

¹ Idősb fiu beleivel három sziklához volt kötve; az egyikén válla, a másikon czombjai, a harmadikon térdei nyugosznak; feje felett egy kigyó függ, mely mérges cseppeket bocsát rá; neje Sygin azonban egy csészében fogja fel a mérget s megtelvéen csészéje, azt kiönti e pillanatban, egy csepp Lokira esik s kimondhatatlan fájdalomt okoz neki, rángatózásai okozzák a földrendést. Lebas. Schwerden 8, 1.

anyától kisdédét s mást tettek helyébe. Különben kedves kis lényeknek tartották őket. A fa-elfek, a fával nőttek, vele pusztultak. A vízi elfek napfelkeltekor a víz fölött tánczoltak. A nix-ek, a vízi tündérek pedig, bokorfödte partokon laknak s énekük és szép alakjokkal csalogatják az embereket. Ide tartoznak még a törpék, kiket szintén szellemi lényeknek tartottak s azt hitték, hogy természetfeletti hatalommal rendelkeznek.¹

E rövid kivonatból első tekintetre is látható, hogy ez északi mythologia a Skaldok, Dánia, Norvégia, Svédhon és Izland dalnokainak műve. Alapját azonban Istenben, a természetfeletti lényben való hit képezte, kinek egyes tulajdonságaiból külön lényeket, isteneket alkottak. — —

A középeurópai germánok mythologiája egy lehetett a skandináv mythossal, isteneik csak névleg különböznek.² Főistenük a nép ősatyja: Tuisko, Tent, ki a földből származott és Mannt, a németek törzsatyját nemzé. Mások szerint azonban Tent, Odintól származik. Wodán az ég atyja, szent fája a tölgy. Tisztelték Donárt (Thor) Frygát, Nertho vagy Herthát. Ez utóbbi az áldás, s csak ritkán száll a földre. Lakása a bájos Rügen sziget.

Az ősnémetek hittek egy legfőbb Istenben, kit oly magasztosnak tartottak, hogy képben nem is ábrázolták. Később azonban a hősök tisztelete őket is a polytheismus karjaiba terelte. Tisztelték a földet, nap, hold és csillagokat, melyek jótevő hatásait tapasztalák.³

A szlávok hittek Istenben s a szláv mythologia ránk maradt töredékeiből következtethetünk arra, hogy hitregeztanuk teljesen ki volt fejlődve. Az összes szlávok legfőbb istene Suwjatowit. A mythologia az isteneket két osztályba: a fehérek és feketék osztályába sorozza. A fehérek közé tartozott a fenn említett Swjatowit; négy feje, a négy világtájt ábrázolja; kezében az élet kürtje. Ennek szolgálja

¹ Fürstedler I. m. 146—159. Szathmáry J. m. II. 27. és Konrad Schwenk. Die Mythologie der Germanen. Frankfurt am Main. 1855.

² Rotteck. I. m, III. 111. 1.

³ Ernst Ludwig Posselt. Geschichte der Deutschen, I. k. 16. 1.

Radegast, emberi alakja van s Jupiter, Apolló, sőt Mars tulajdonaival van felruházva. Zibog, a szerelem istennője. Az élet istennője Zibo, ellentéte Nemise, a halál.

Háromfejű, tri trzy = három és glowa, hlawa, ghollowa = fej.

Triglov, a szláv trimurti. Czizelbog a harc, Ipabog, a vadászat istene.

A feketékhez tartoznak: Czernebog, a véristen, alakja rendesen oroslán. Ilincz, a halál, váralaku s általában kovakövön ábrázoltatik. (A kovakő a feltámadást jelenti.)

Ezeket általánosságban előre bocsátván, áttérhetünk az egyes törzsekhez.

A *poroszok és litvánok* háromsága¹ Perkunas, Pikolens és Potrimpusból állott. Perkunas a poroszok- és litvánoknál a dörgés istene és miután az összes mythológiában a dörgés istene az ég ura, Perkunas a legfőbb Isten. Pikollos az alvilági isten, a mint neve is bizonyítja.² A kárpátvidéki tótok dalaiban is előfordul Pikulik. Ki és mi volt Potrimpos, biztosan nem tudjuk, de miután jelvénye gabona volt, hihetőleg a termények istene volt. Ezen három istenen kívül azonban számos más istenekben is hittek; de azokat mind felsorolni feleslegesnek tartván, csak néhányat említek: Antrimpost a tengerparti lakók tisztelték, Pilwit a gazdagság istene, őt a ruthének és livlandiak is tisztelték. Pergubiros, a gyümölcs és aratás istene. Curcho, Ligo, Schaixtrix stb. Istennők voltak: Czuze, Giltine, a halál-, Laima, a szerencse-, Dewaite Szventa, az eső istennője stb.

Végre a *vendek, csehek* főistene szintén Swjatovit vagy Swantovit volt. Ezenkívül Rugiavit, a háború istene, továbbá Porevit, Porenut, Radagast. Belbog vagy Bielbog (fehér) és Czernybog (fekete) és mások.

A *finnek* Jummar, Jumala név alatt tisztelték az egy Istent, e szó Jumár is annyit jelent, mint Isten, azonban a főistennek alárendelt isteneknek is nyújt áldozatokat.

¹ Hasonló az északi népek háromságához: Thor, Odin és Freyekhez.

² A porosz pickuls, ördögöt; a litván pekla, a lett pekle, a cseh peklo, a lengyel picłó poklot jelent.

A *lettek* és *eszthek* legfőbb istene szintén Jumala.

A *lappok* az Istent Jubmelnek hívták; de kivüle még jó és rossz, fi- és nőnemű istenségekben is hittek.

Még néhány a finnekkal rokon népről is meg kell emlékezmem.

A *cseremiszek*, Juma vagy Kojujuma (legfőbb Isten) név alatt ismerik az Istent. Tisztelik ezenkívül annak nejét Jumon-Avat (istenek anyja.) Az alsóbbrendű istenségek a két előbbinek vagy gyermekei vagy rokonai. A bűnös férfiak a fi-, a bűnös asszonyok a nőistenekhez folyamodnak.

A *csuvaszok* Istent Thore-nak nevezik. Evés előtt így imádkoznak: Thore bar Tyra = Isten adj kenyeret! és evés után: Thpre Syrlak = Uram el ne vess! Az istenek anyját, Thore nejét, Thore Amsch név alatt ismerik. Alsóbb rendű istenek: Keremet, ez a legelőkelőbb, Pulis, Chirisir, Pihambar stb.

A *wotjdkok* legfőbb istene Jumar, Juma vagy Hmar, lakása, szerintük a nap. Gonosz isten a sátán.

A *wogulok* is hisznek Istenben, a világ hegyes uralkodójában s Toromnak nevezik.

Az *osztjdkok* végre a legfőbb istent, Innen Nom (Isten, ki fenn van) név alatt imádják. Vannak alsóbb rendű istenek is.¹

*

Amerika. A 16. században Amerika őslakóiról a priori azt állíták, hogy nem birtak az istenség eszméjével, sőt némelyek az eszme teljes hiányát azok nyelvéből is következtették. Így abból, hogy Brazília lakóinak abc-jében f, l és n betűk sem találhatók, arra következtettek, hogy azoknak sem «fe» sem «lei» sem «rei»-ök azaz: se hitők, se törvényök, se királyuk nincs. Mind ezen légből kapott állításokat azonban a későbbi kutatások halomra dönték és kézzelfogható bizonyítékokkal beigazolták, hogy Amerika őslakóinak mythológiája metaphysicai eszmék bámulatos fejlettségére vall.

Az istent tupa szóval jelölik, s evvel összetétel útján

¹ Konrad Schwenk Die Mythologie der Slaven. Frankfurt a/m. 1855.

több más szót is alakítanak, pl. tupacanunga = az Isten okozta zörej = dörgés; tupaberoba = villám, az isteni fényesség jelvénye. Egyes törzseknél pedig feltalálható az ázsiai trimurti, a hindu háromság.¹

Az *észak-amerikai indiánusok* az Istent nagyszellemnek hívják, és leginkább a nap képében tisztelik; de esetleg állati alakban is tiszteletök tárgyává teszik. Madárnak is tartják, mely szárnyai csattogása által okozza a mennydörgést, s a tenger fenekéről hordja fel a földet — majd ismét az ég zengésében a kakas kukorikolását vélik hallani. A nagyszellemet «nagy nyúlnak» is nevezik, mert a nyulat a termékenység jelvényének tartják.

Az indiánus továbbá mit sem tesz anélkül, hogy meg ne emlékezzenek egy felette álló hatalomról. Vallási szertartással indul a harczba, azzal köt békét, azzal fog a vadászathoz. Szerinte minden erőben a «szellem» nyilatkozik. A mi csodálkozását felkelti, amit nem képes felfogni: a «manito» szóval jelöli, ez elnevezés általában szellemet jelent, mely lehet jó és rossz. Minden rejtett tevékenységet, minden titkos befolyást személyesít, s habár tiszteli is mindazt, mi csodálatra ragadja, de a hozzá hasonlót soha sem tiszteli. Papjaik nincsenek, mindenki a maga papja, a hősök és fél-istenek tisztelete sem található nálok.

A független szellemek részint ártalmasak, részint jóakarók és nagy befolyással bírnak az emberre; vagy meg kell őket nyerni, vagy ki kell őket engesztelni vagy elűzni. A legfőbb szellem az élet ura, az ég és föld alkotója. Az indianus ennek kegyét iparkodik megnyerni, ennek haragját törekszik kiengesztelni, sőt érdekeinek megnyerni. Ez célja imái és áldozatainak. A manito befolyásának tulajdonítja a vadászat jó sikerét, föld gyümölcsét és a gabona bőségét. De viszont a szerencsétlenségeket is a szellemek működésének tartja. Gyermeke halálakor így imádkozik: «Oh manito, te haragszol rám; fordítsd el rólam haragodat, és kiméld meg többi gyermekeimet!» Háboru idején pedig így könyörögnek: «Ti

¹ A moundokban talált ereklyék napimádásról tesznek bizonyosságot Hellwald Baer. Der vorgeschichtliche Mensch. 468. l.

mindnyájan, kik az égben, a föld alatt és a földön vagytok, semmisítsétek meg ellenségeinket, engedjétek, hogy foglyainkká lehessenek, és sátrainkat azok véres fejbőrével ékesítsék!»¹

Az amerikai négerék között pedig el van terjedve az afrikai fetis-imádás s a kigyótisztelet, élén áll a főpap «papa Wodu.» Wodu alatt azon bűverőt értik, melyet a fetis titkos ereje eszközöl. E bűverő «obiah» s a ki azt gyakorolja «obiah ember.» E babona Congo-ból származik.

A fetis rendszeren egy, nem régiben legyilkolt ember sirhantjáról szedett rögből áll, melyet különböző tarka tollakkal és krokodilfogakkal díszítenek fel, s belőle valamely állathoz hasonló torzfejet készítenek.²

A jég és hó borította északon lakó *eszkimóknak* is van fogalmok a természet felett álló lényekről, kiket különféle szertartásokkal engesztelnek ki. Két nagy és több kisebb szellemben hisznek. A nagy szellemek közül az egyik finemü Torngarsuk, jó; a másik nőnemű s gonosz, neve nincs. Az elsőt némelyek kicsinynek, mások nagynak tartják, ismét mások állítása szerint kutya érintése következtében meg kell hálnia; egyesek rútnak, mások óriásnak tartják, vannak, kik állítják, hogy medve alakú. Általában azonban azt hiszik, hogy a betegségek okait és gyógyszereit ismeri. Ma is mondják, hogy öreg anyja is volna, ki a föld mélységében lakik és a tenger állatai felett uralkodik. Torngarsuk különben nem sokat törődik a világgal, annak kormányzását az alsóbb rendű szellemekre bizza, ezek: Ingersoit = tüzszellem, lidérczek; Immavolit = hegyi szellemek; Eokigit, harczszellemek, ezek kelet felé laknak s az ember ádáz ellenségei.³

Brazília őslakói a *tapuják* vagy tupik, tupinambasok (ettől tupa vagy tupán = rettenetes derék vagyis az Isten népe, a rettenetes lény hirnökei) hittek egy felsőbb rendű

¹ Oberländer J. m. 323. és 329. Hellwald J. m. I. 283. és Roux de Rochelle. Vereinigte Staaten ova Nord-America, 49. l.

² Hellwald, J. m. I. 270.

³ Oberländer, J. m. 343. és k. l.

szellemben, ki mindenütt jelen van s mindeneket alkota s ezt a csillagokban, főleg a nagy medvé csillagképben tisztelték. Ezenkívül kinzó szellemekben is hittek s e demonok elsejét Huchának, vagy Anhangá vagy Geroparynak hívták. Tisztelete felette egyszerű volt. Egy kivájt tők, melybe néhány kavics volt rejtve, pamut takaróval leborítva egy szekrény tetejére helyeztetett, — a ki a szellemtől valamit kért, néhányszor dohányfüstöt fújt feléje. Ennyiből állott az egész. De vajjon a Hucha személyesítése volt-e az alvilági istennek, vagy ő volt-e a lelkek legfőbb birája, meghatározni nem lehet.¹ Itt is tehát a dualismussal találkozunk: a jó és gonosz elv személyesítésével.

Az indianusok Joes de Evreux atyával beszélvén kijelenték, hogy látnokaik Tupannal (Isten) soha sem beszéltek, hanem csak Geropary, az Isten szolgájának társaival.

A jó szellemek alkalmas esővel örvendeztetik meg az embert. Az Istentől eltaszított s Geropary gondjaira bizott lelkek ellenben elhagyott falvak és temetőikben tartózkodnak, megakadályozzák az esőt s a kivel találkoznak azt százféléképen gyötrik. *Peru és Mexico* őslakóinak pedig Istentől nemcsak mint természetfeletti szellemi lényről, hanem mint isteni törvényhozóról is volt fogalmok, ki megjelenik, hogy felvilágosítsa az embereket s célját elérvén eltűnik. (Az isteni kinyilatkoztatás?)

A *botokundok* (Brazília) a legfőbb lényt szintén Tupa, Tupua vagy Tupanaeak nevezik. Tarut, a napot, a föld jótevőjét is istennek tartják. Vannak azonban tudósok és utléirók kik azt állítják, hogy a botokundok theogoniájában első helyen a hold áll és ennek tulajdonítják az égzengést, villámlást s a nagyobb szerű természeti tüneményeket; nem annyira a szerencse, mint inkább a szerencsétlenség okozójának tartatik, s attól félnek, hogy egykor a földre hullván, azt megsemmisítendi.²

Az *Amazon* partjain lakó indiánusok három rendbeli természetfeletti lényeket különböztetnek meg s ezeket: Ju-

¹ Fend. Denys. Brasilien 9. 10.

² Denys Brasilien 220.

rupari, Gurupira és Uaiura-nak nevezik. Jurupari a tupinibák gonosz szelleme (juripari = lélek); a Gurupira olyan kopogó szellem-féle; az Uaiura hasonlít a germán koboldhoz, majd törpe, majd kutyaalakban jelennek meg. Ezek azonban csak alsóbb rendű istenségek s a bennök való hit nem akadályozza a főlényben, Tupánban való hitet.¹ Ők is birnak a főlény fogalmával s azt az ég és föld teremtőjének tartják s majd atyának (papa) majd nagy atyának (chuchi) hívják. Szerintök e legfőbb lény emberi alakkal bir s habár láthatlan, betölti a világ ürt s miután megteremtette a földet, a csillagokba szállt s onnét kormányozza a világot.²

Chiliben a dualismusra akadunk: Meulen a jó, Vancuba a gonosz elvvel folytonos harczot visel.

Az *araukanok* hisznek egy legfőbb lényben s azt majd Pillan vagy Guera-Pillan (az ég szelleme), majd Buta-gen (nagy szellem), Thalcave (mennydörgő), Villdernove (mindenek teremtője), Vilpelvilove (mindenható), Malyhella (örök), Aunonollinak (végtelen, hívják. A főistenségen kívül mindkét nemű alsóbb rendű istenekben is hisznek, kiknek élet-története a görög mythológiát juttatja eszünkbe. Isteneiket nemcsak az emberi erények, hanem azok gyarlóságaival is felruházzák; majd egyetértés, majd harczban élnek; győzelmeiket megéneklék, gondjaikat nektárba fojtják. Mindnyájan Meulen, a jó szellem pártján állnak s azon vannak, hogy Vankubat, a hű araukanok sátraitól távol tartsák. Minden egyes embernek van egy-egy védszellem s a veszélyben ezt hívja segítségül. E védszellem már születésekor melléje szegődik, vele örvend, vele búsul, tanácsával támogatja, paizsával oltalmazza s csakis a sir szélén hagyja el. (Örangyal?)³

A *Quaycuras* törzs hisz a legfőbb lényben, az összes létezők teremtőjében, papjai Unigenitus vagy Kinägenitö nevet viselik.⁴

¹ U. o. 304.

² Oberländer J. m. 304.

³ Cäsar Famin Chili 15. 1.

⁴ Denys, J. m. 335.

A *malali* törzs az Istent Tupan névvel jeleli.

A *columbiai* indiánusoknál a dualizmus képezi vallásuk alapját; bálványaik is vannak, ezek helyét néhutt a bototunak nevezett szent harsona foglalja el s ezt nőnek halálbüntetés terhe alatt tilos látnia. A gonosz elvet Yrobannak nevezik.¹

Buenos-Ayres, Paraguay és *Uruguay* ősi lakói is a jó és gonosz elv szakadatlan harczában hittek s hogy az előbbinek segélyére legyenek s azt győzelemre segítsék: a legborzasztóbb kínzásoknak veték alá magokat.²

Peru őslakóinál, az *inkáknál* a naptisztelet divott emberáldozatokkal egybekötve. Nevezetes istenök a vizözön után a Titicaca tóból származó Viracocha, ki a nap, hold és csillagok alkotója s kit a nap mellett tiszteltek.³

Az *Orinoco* felső vidékén lakó népek a természeti erőket tisztelik, nem hiányzik a dualizmus sem. A jó elv Cachimana — ez pedig nem más, mint Manitu a nagy szellem, ki az évszakokat kormányozza és a földnek termékenységet ad. A gonosz elv Jalokiamo, nem oly hatalmas, mint az előbbi, de ravaszabb és fűrgébb; a kürtöt (bototu) ők is tisztelik; egyéb bálványaik nincsenek.⁴

A *tehueltek* (Patagónia) szintén dualisták. A jó szellemek fejét Wita mentzu, a gonoszokét Huakabunak hívják;⁵ mindkettőt egyaránt tisztelik, a jót, hogy folytonosan étellel lássa el őket; a gonoszt, hogy ne ártson nekik.⁶

Az emberevő *mesayáknak* is van fogalmok az Istenről, kit mindenek teremőjének, az ég és föld mozgatójának tartanak, nevet azonban nem mernek neki adni. Ezen istenség látható helyettesének a ragyogó tollazatu Trogon Curucuit (madár) tartják. Szerintök kettős légkör van: a felső átlátszó, és az alsó, mely sötét. Abban az istenség lakik, emebben

¹ C. Famin, Columbien und Guyana 21. 1.

² C. Faminál. Die vereinten Staaten des Rio de la Plata. 11.

³ Schutz, Der Amazonas 47.

⁴ Balbi J. m. 417—419.

⁵ Oberländer J. m. 310.

⁶ M. Állam 1887. évf. 7. sz.

az emberek keletkeznek és ugyanott meg is hálnak, holtuk után jutalom- vagy büntetésben részesülendnek.

Ezek után nem alaptalan Balbi megjegyzése: «Valóban csodálatos, hogy mindezen egész a baromiségbe süllyedt népek, többé-kevésbé tiszta fogalommal bírnak a legfőbb lényről, ki az eget és földet kormányozza — és a gonosz szellemről, ki a jó szellemmel az uralom felett osztozkodik.¹

Az indiánusokat általában vadaknak tartják; az őskori leletek azonban azt bizonyítják, hogy hajdanában ott, hol most az ugynevezett vad emberek tanyáznak, a kultúra virágzott. «Az indianus, — mond Chateaubriand — nem volt vad. Az európai civilizatio nem a tiszta természeti állapotra, hanem a kezdetleges amerikai civilizatióra gyakorolt befolyást. Ha mitsem talált volna, úgy valamit okvetlenül létrehozandott. Így azonban erkölcsökre akadt, melyeket megrontott, mert ő volt az erősebb s amaz erkölcsöket a sajátjaival egyesíteni vonakodott.²

Általában pedig valamint az észak-, úgy a dél-amerikai indianusoknál is meg volt a legfőbb lényben való hit. Egyik mondájokban így szól a férfi alakban megjelent nagy szellem: «Ime, én vagyok az ég és a föld, a fák, a folyók, tavak, szelek s minden létezőnek ura! Én vagyok az emberiség teremtője, fenntartója s miután az vagyok, a népek az én parancsaimnak hódolni tartoznak stb.³

Ezenkívül azonban megjegyzendő, hogy miként a természeti népek általában, úgy ők is az összes érzékek alá eső testeket lelkes lényeknek tartják, a kövek és szikláknak akaratot tulajdonítanak és érzést; a fegyverben, mely tüzet szór, szellem lakik, az óra gépezetében, az iránytűben, minden minden egyes rovarban lélek van. Egy-egy isten lakik a napban, a holdban, s minden egyes égi testben, még a légkört is szellemek éltetik s az istenség megszámlálhatatlan részekre oszlik. — A régi peruiak nemcsak azt hitték, hogy

¹ Schütz J. m. 174. 1.

² J. m. II. 417.

³ Voyagee n Amerique. VII. 93.

minden létezőnek lelke van, hanem hogy az segítségre hívható. Ezen hitőktől mai nap sem tágitanak s valószínű, hogy ebből származott a naptisztelet is. A parsi lakóknál azonban meg volt a világ teremtőjében való hit, kit Pacchamac-nak neveztek. Thoudi szerint e szó értelme: «az, aki a világot semmiből teremtette.»¹

A legfőbb lényben való hiten kívül, a dualizmus is felette el van terjedve. Tulajdonképeni isteneket azonban nem imádtak s azok kultuszának nyomaira nem igen akadunk.²

(Folyt. köv.)

A TIHANYI VIASZKÉP.

— Történeti elbeszélés. —

Irta: POKORNY FRIGYES O. S. B.

(Vége.)

VI.

Nem tudom, hogy a m. t. olvasóval megtörtént-e már, de velem, e sorok szerény írójával, ismételen is megesett, miszerint váratlan, nem is sejdített ok fölmerültével rögtön érintkezésbe jöttem egy oly személylyel, kire az imént, sőt hosszabb idő óta is alig gondoltam; hasonló eset történt az esperes urral is. Alig hogy értésére adá a kis Kati, miszerint ezen vidéken nem ismert urasági egyenruhás kocsistól hajtott fényes fogaton vendége érkezett, azonnal testvérére, Fuxhoffer Józsefre gondolt, ki exjezsuita létére Nádasdy Lipótné, született Trautmannsdorf Mária Jozéfa grófnőnek, Mária Terézia császár királynő egykori kedvencz palotahölgyének családjánál magántanítói tiszteletet töltött be; de már a másik perczben elveté e gondolatot, mondván: az lehetetlen, hogy ő legyen, hiszen ő Bécsben van, onnan nem távozha-

¹ Oberländer. J. m. 332. l.

² Schultz J. m. 47 és 155 ll.

tik, amikor neki tetszik; — eh majd meglátjuk! s ezzel elég serényen haza iparkodott.

Sejtelve nem csalta; alig hogy kinyitá az étterem ajtaját, a két pap, kedves bátyám! — édes öcsém! felkiáltással egymás nyakába borult. Hagyjuk őket magukra, hadd élvezék háborítlanul a viszontlátás édes örömét, legfeljebb azt az egyet jegyezve meg magunknak, miszerint igaza volt ama bölcsész-paedagogusnak, ki azt állítá, hogy a család második főalapelve azon szeretet, mely a gyermekeket egymással összeköti; ime a két testvér negyedévszáz óta nem látta egymást, s e hosszú távollét nem volt képes, de sőt a halál is képtelen egyszerre megsemmíteni az együvé tartozás érzetét, a szeretetnek áldozatra is kész hajlamát. És ez nagyon természetes; mert hol fekszik ezen szeretet forrása? Az anya szívében. Hol dajkálják, érvényesítik s erősítik? Az anya ölén a családi boldogságban, mely a szeretet üde kifolyása.

Kölcsönös szívömlengések és a szeretet áradozásai közt telt el az idő a háziur írószobájában, melybe az első üdvözlések után Dömjén Józsefet vezeték, s melybe távollétében bárkit is bevezetni tilos volt; itt beszélgettek a monasteriologiáról¹ s lapozgattak a kéziratban mindaddig, míg azt nem jelentették, hogy találva van. E szóra visszatértek az ebédlőbe, hol rövid asztali ima s a levesnek hallgatag elköltése után a háziur imigy szólítá meg az ő kedves vendégét.

«Kedves Jóskám! mondj már valamit az ország- és világ dolgairól is; lehetetlen, hogy ne tudj valami érdekeset, mert a birodalmi székvárosból jössz, nagynevű család körében élsz, befolyásos emberekkel érintkezel; mi itt oly keveset tudunk, meg azt is oly későn, hogy már ujság számba sem mehet.»

— Mondhatni, hiszen mondhatok sokat, válaszolt a vendég, de semmi örvendeteset; azt tudod, hogy Rastadtban, a német birodalom s a franczia köztársaság meghatalmazottjai között békealkudozások folytak, melyek egyszerre,

¹ «Monasteriologia Regni Hungariae» két vaskos kötet megjelent Veszprémben, 1803.

nem tudni mi okból, megszakadtak. A német birodalom, mint ilyen, nem akar tovább harcolni a francziák ellen, kikre a hadi szerencse már több év óta, legalább a szárazföldön, majdnem állandóan mosolyog; de mint mondják, Thugus intrikái s az angol pénz kivitték Regensburgban, hogy a német birodalom, ha nem harcol is tovább a francziák ellen, de végleges békét sem köt. Felséges urunk most az angolok mellett szövetségbe vonta az oroszokat, kik Suwarow alatt Olaszországba siettek. Hirlik, hogy most a mi fegyvereinknek kedvez a szerencse. Krays, majd Melas és Suwarow egész Genuáig űzték vissza a francziákat, elvéve tőlük Mantuát, Alessandriát, Majlandot, sőt Turint is, véget vetve mindenütt a köztársasági kormányzatoknak. Károly főherczeg pedig, mihelyt a köztársaság a bécsi kormányral tudatta, hogy hadüzenetnek fogja tekinteni, ha ellene az osztrák örökös tartományokon keresztül vonulnak az oroszok, az osztrák seregnél szokatlan gyorsasággal 110,000 emberrel a Rajnánál termett s két egymásutáni ütközetben Jourdan-t visszavonulásra kényszeríté. Ez történt márczius 21. és 26-án Ostrach- és Stokach-nál; azóta azonban a haderő tétlenül vesztegel; azt mondják, hogy egyenletlenség támadt a főherczeg, s az osztrák kabinet és hadi tanács között, ez utóbbi azt követelvén a főherczegtől, hogy Tirolt tegye hadi operációinak bázisává, mert azt javalja az asztalon kiterített mappa, a főherczeg pedig Svajczt szeretné választani hadműveleteinek színtereül. S így mulik a drága idő, mely alatt a francziák magukat újra összeszedhetik.

Már most a jó kezdet daczára sem hiszem, hogy a legvégén mi legyünk a győztesek; mert, eltekintve a nemzetközi jognak ama hallatlan és páratlan megsértésétől, mely szerint Babarczy huszárjai, nem tudni, kinek a biztatására, orvul megtámadták s megölték a francia békeköveteket, elvéve tőlük papirjaikat is, országaink minden képzeletet meghaladó szomorú állapotban vannak és semmi kilátás, legalább egyelőre és legkisebb remény arra nézve, hogy e kétségbeejtő helyzetből kiemelkedjünk; állításom igazolására csak egy tényt hozok fel. A rosszul és szűkebben vezetett állami köz-

gazdaság a pénzértéknek oly hiányát idézte elő már is, hogy az jóval felülmulja még azt a nyomort is, mely alatt Franciaország a forradalom előtt nyögött; én nem tudom ugyan, hogy ti itt falun hogyan vagytok, de annyit mondhatok, miként a legtöbb uraság Bécsből jószágaira menekszik, mert a székvárosban nem győzi a kiadást; hát ha még az a rettenetes Bonaparte Egyiptomból vissza talál tért! akkor talán még évek múlva sem megy teljesedésbe a költő következő szelid fohásza:

Kegyves béke,
Édes egység
Mulassatok
Fz országban soká még.
Bár az a nap ne viradna,
Midőn a had vad csordája
E völgyet által tombolja.
Midőn az ég,
Melyen az est szelid pírja
Tündökölék,
Városok s falvak parázsa
Által megvörösödjék!»

«Ne adja Isten, hogy hiresztelésed megvalósuljon, hisz mi, a föld szegény népe, jobban érezzük a háboru iszonyait és borzalmait, mint ti. — Hát a nevelésed eredményével meg vagy-e elégedve, szép reményekre jogosítanak-e tanítványaid, megbecsültek-e?»

— Az én tanítványaim, válaszolá a nagyvárosi vendég, szép reményü ifjak, szivemnek igazán kedveltjei. Én igazán szeretem őket és ők viszontszeretnek; jók, szorgalmasak, tudványók; a törvényt lelkiismeretesen tisztelik, engedelmeskednek teljes készséggel s mivel erős a meggyőződésük, hogy én csak valódi javuk eszközlésében fáradozom, grófi létükre gyermeki hódolattal s egész bizodalommal engedték magukat az erény és tudományok sziv- és eszképző ösvényén általam vezéreltetni. Azt mondhatnám, hogy a kis grófok vetélkedtek egymással az isteni félelem-, a testvéri szeretet-, engedelmesség- és szorgalomban; különösen a legifjabbik, a kis Feri (paulai), ki most papnövendék lesz az

esztergomi főegyházmegyében, mert Batthyány József, esztergomi kardinális-primás megígérte, hogy beveszi. Erősen hiszem, hogy az egyháznak példáséletű és ernyedetlen munkásságu szolgájává, a fejedelemnek nemcsak ő, hanem a többi is tántoríthatatlan hűségű alattvalójává, a hazának értelmes, erényes tisztviselőivé s áldozni kész polgáraivá fognak válni.

«Ugy legyen,» fejezé be a házi ur.

— De te, kedves öcsém! vevé föl ismét a beszéd fonálát József, mit csinálsz te, hogyan folynak a te napjaid?

Itt azonban már serényebb volt házi uránál a gazd'asszony, ki nem csak tálalta, hanem föl is szolgálta az ételt, százszor is bocsánatot kérve és nyerve a ritka vendégtől a szerény ebédért; meg-megállt a kredencz mellett és gyönyörködött a vendég jóízű falatozásában.

— Isten áldja meg, főtisztelendő ur! szinte öröm látni, mint izlik az étel; nem csinál esperes urnak is étvágyat? próbálja csak meg.

«Hja, az én kedves bátyám, s ezzel megfogta a balkezt, nagyon korán kelhetett s meglehetősen nagy utról jött, azért van neki olyan jó étvágya, a minék én nagyon örülök.»

— Azért is, viszonzá a nevelő, de még azért is van jó étvágyam, mert valóban igen jó ízűen van minden elkészítve.

— S látja, főtisztelendő ur! a mi urunk még sem eszik, nem csak ma, hanem máskor sem eszik, pedig az ételeket mindig így szoktam elkészíteni; hanem hát az esperes ur nem eszik; naponta két-három morzsát, mint egy madár, hozzá még majdnem folytonosan az íróasztal mellett ül; attól fél, hogy megüti a guta, azért nem eszik, pedig inkább a kalamáris előtt nem kellene annyit gunnyasztania.

«Jó, jó,» szakítá félbe beszédes és szorgos gazdasszonyát a házi ur, «a mit az ember fiatal korában meg nem szokott, azt öreg napjaiban nem gyakorolhatja; soha sem voltam nagyevő. Hozzon inkább még valamit kedves vendégünk-

nek;» s mire e szavak elhangzottak, már régen künn volt a mesterné.

«Most neked felelek, kedves bátyám!

Amit te egy család gyermekeivel tettél, abban én hi-veimet részesítem, én is nevelek; nevelem mindenekelőtt az előljárókat, kiket a törvényes hatalom, mely Istentől van, embertársaik fölé helyezett. A Jézus szent nevében kérem őket, hogy hű kezelői legyenek a reájuk bizott köz- vagy magánvagyonnak, teljesítsék mindenben lelkiismeretesen előljárói- vagy bírói kötelességüket, mert ezt kívánja tőlük az Isten, ezt a közigazság, a haza, az emberiség s különösen polgártársaik.

Nevelem a házásokat, kik az Ur oltáránál egykor egymással szoros frigyét kötöttek, melyet csak a halálnak szabad feloldania. A Jézus szent nevére kérem őket és intem, miként ne felejtsék, hogy az ő szövetségük oly szent, oly szoros, mint a minő Krisztusnak összeköttetése az ő egyházával; buzdítom, hogy ők is úgy szeressék egymást, miként Krisztus szereti az ő anyaszentegyházát, hogy tartsák meg azon hűséget, melyet egymásnak az Ur oltáránál ígértek és esküdtek; tőrjék békével egymásnak gyöngeségeit, gyarlóságait, mert ez az Ur akarhatja. Figyelmeztetem őket, hogy ne feledjék, miszerint nem angyalt választottak maguknak házastársul, hanem embert; ember pedig nincs gyarlóság, nincs hiba nélkül. Azért a mutatkozó hibákat, emberi gyarlóságból eredett botlásokat igyekezzenek szeretettel, szelidséggel orvosolni, s hogy vigyázzanak, nehogy kereszténytelen türehetlenségük a házi békességet felzavarja, s kis körüket, melynek földi mennyországnak kellene lennie, ők maguk pokollá változtassák. Intem őket, hogy ha az isteni gondviselés gyermekekkel áldotta meg házasságukat, ne felejtsék, miként gyermekeik Isten ajándékai, szeretetének zálogai, — hogy az Ur Jézus a szent keresztségben saját drága vérének árán azokat magának vásárolta és őket egykor az ítélet napján, az ő kezeikből visszakövetelni fogja. Igyekezzenek azért gyermekeiket, mint Istennek reájuk bizott sajátjait az Ur félelmében jó keresztényekké, jó polgárokká fölnevelni.

Serkentem őket, hogy tanítsák, szoktassák gyermekeiket szóval és példával, jó korán, keresztény kötelességeik ismeretére és teljesítésére, hogy küldjék őket a ker. tanításokra, az iskolába, hogy az életre szükségeseket megtanulhassák.

Nevelem a gyermekeket, szivükre kötvén, hogy tiszteljék szülőiket, tanítóikat s engedelmeskedjenek nekik, mert ez az Isten parancsolatja. Tanítom, hogy buzgók legyenek az isteni szolgálatban, szorgalmasak az iskolában és tanulásban, jól viseljék magukat mindenben és mindenhol; mert csak így válhatnak belőlük valaha jó keresztények, jó polgárok.

Nevelem a felserdült ifjakat és hajadonokat, kik még birtokában vannak éltük ártatlanságának; buzdítom őket, hogy a Jézus szent nevében fogadják atyai intéseimet; őrizték meg ártatlanságukat, éltük tisztaságát, mint legdrágább kincsüket, melyet, ha egyszer elvesztettek, keserűen megsiratniok lehet ugyan, de visszanyerniök lehetetlen.

Nevelem végre, mert az egyszerű falusi emberek egész a koporsóig nevelésre szorulnak, azon sajnálkozásra méltó embertársaimat, kikre az özvegység, árvaság, öregség, szegénység vagy más nyomoruságok sulya nehezedik. Bátorítom őket, hogy viseljék a reájok mért bármily sulyos keresztet, Isten szent akarataján való teljes megnyugvással, tudván, hogy ha minden baj reánk nehezedik is, ha elhagynának is minket az emberek, van mennyben egy közös Atyánk, kinek tudta s akarata nélkül csak egy hajsza sem eshetik le fejünkről; biztatom őket, hogy bizzanak Ő benne, Ő nem hagyja el őket. Ő, midőn egyik kezével csapást mér reánk, a benne bizakodóknak s hozzá folyamodóknak, a másik kezében már készen tartja a nyújtandó segédelmet is. Figyelmeztetem, hogy az élet mesterétől tanulják meg, miszerint a nyomoruságok utja legbiztosabban vezet a mennyországba, hova az apostol szerint, csak sanyaruságok által juthatunk el.»

De itt már nem túrtöztethette magát tovább az előhaladott kora mellett is fürge s majdnem mindig mosolygó gazdasszony, ki sürgött-forgott a vendég s házi ura körül,

biczegő lába daczára fecske gyorsaságával járva-kelve a konyhából az étterembe, az étteremből a konyhára, várva-lesve a pillanatot, melyben talán ő is belevegyülhet, ha csak futólagosan is, a társalgásba; meg is ragadta tehát gazdájának a nyomoruságot és sanyaruságot érintő szavát, felkiáltván:

— Mintha bizony itt sanyaruságról, nyomoruságról szó lehetne; nem is képzelheti főtisztelendő ur! folytatá a vendéghez fordulva, hogy mennyire elkényezteteti esperes ur a népet; akármire legyen valakinek szüksége, mind csak hozzá s erszényéhez fordul; tiszta lélekkel mondhatom, hogy a plébánia szerény jövedelmeit nem az esperes ur, nem a házi népe, hanem a falu szegénye költi el.

«Jó, jó,» vevé föl a szót Fuxhoffer Dömjén, «csak ne akarja magát rozszabbnak mutatni kedves testvérem előtt, mint a milyen; maga sem őrzi sárkánymódra az éléskamráját; de úgy van az jól. Azért ad nekünk az Ur Isten a mindennapi kenyérből többet, mint a mennyi kell, hogy a fölösleget a szegényeknek, az utasoknak, a bntegeknek, szóval azoknak adjuk, akiknek nincs.»

Ez utóbbi szavakat azonban már nem hallá a házvezetőnő, mert leteván a pecsenyés tálat s a két testvért magára hagyván, a mosóasszonyokhoz sietett, hogy legalább némileg helyreüsse, a mit netalán a felügyeletben mulasztott.

— E szerint, kezdé ismét a vendég, én egészen eltörpülök melletted; sokkal hasznosabb az életed, sokkal áldásosabb a működésed, mint az enyém, s mintsem én azt egy szegény falusi papról csak képzeltem volna is; de hát van-e eredménye nevelésednek, oktatásodnak, van-e lelki örömed is?

«Nem hiányzik az sem, viszonzá Dömjén; de azért neked sincs okod panaszkodni, becsületesen megfutott pályád ellen; mert nemde most már teljes nyugalomban vagy, vagy léssz?» — s az igenlő szóra emigy folytatá:

«Igaz, hogy kevés tanítványod volt, mindössze talán öt-hat; de azok mind oly családból valók, mely nagy, a legelső állások betöltésére volt és van hivatva, mely állá-

sokban nem egyesek, nem egy kis község, hanem a nemzet, az egész ország javára működhetnek; s hogy úgy fognak működni, arra nézve te vagy nekem a legjobb kezesség.»¹

E hizelgő szavakra a vendég mit sem felelt, talán nem is hallotta, vagy legalább nem értette; gondolatai egészen másutt látszottak kalandozni, de nem sokáig lehetett távol a lelke és a figyelme, mert megint bepördült a gazdasszony s fogván a sültet tálat, újra kínálá az étkezőket, várva a dicséretet, az elismerés adóját a jó izü ebédért; de hiába várta. Ugy segített hát magán, hogy midőn a vendég szabadkozott, ő unszolni kezdé:

— De tessék hát, főtisztelendő ur! vagy talán nem izlik ez a zsiba?

— Sőt pompás, szólt a vendég, Bécsben nem adnak ilyen jó izü sültet. Vallja meg csak nagyasszonyom, ugy-e minden idejét a konyhára, e zсібára fordította, mert ily olvadó zamatu és ropogósra sült pecsenye ritkaság. — A saláta meg egész tavaszt varázsol az ember szívébe; maga természetete?

— Igen is magam kertészkedem; a pecsenyesütésnek meg csak tudni kell a módját, nem boszorkányság; jó is lenne, ha ily hitvány kis sültre minden időnket kellene fordítanunk. S ezzel kiosont.

A testvérek ismét magukban maradtak, beszélgetve hol a nagyvárosi életről, hol a háboru folyásáról Olasz- és Németországban, amit illetőleg a háziur megjegyzé, hogy attól tart, miszerint a folytonos háboruk miatt lesz olyan időszak, melyben a gyomrok ürességtől korogni, az anyák sirni s a gyermekek kiabálni fognak, mert nem lesz kenye-

¹ Nádasdy Lipótné, született Trautmansdorf Mária Jozefának Mihály fia és Colloredo, Mária Terézia menyé után 14 unokája lett, négy leány és tíz fiu. Ezek között László, m. k. kincstári tanácsos; Paulai Ferencz (1785—1851.) a későbbi kalocsai érsek; Xaveri Ferencz, cs. k. kamarás, v. b. t. tanácsos, 40 évig hivataloskodott a m. k. udvari kancelláriánál; Mihály, Moseny-, majd Árvagye főispánja, v. b. t. tanácsos, szent István-rend vitéze. — Már ebből is láthatjuk, mennyire igaza volt Dömjénnek, midőn testvére nevelésétől csak jót várt.

rük, — midőn József egyszer csak ezzel a kérdéssel lepi meg őt:

— Tudod-e kedves öcsém! a testvéri szeretet ösztökélésén kívül mi hozott engem tulajdonképen hozzád?

«Hogy tudnám én azt,» volt a válasz, «gondolatolvasó vagyok én?»

— Nevelési pályámat befejeztem, kezdé újra a vendég; a legkisebb s legkedvesebb tanítványom, ki a hittant úgy tanulta, hogy nem csak ösztönszerűleg érzi az Isten, a lélek, az örökkévalóság, a halhatatlanság hitét, hanem igazán tudja is, s nemes lelke oda fel vágyik az örök boldogság honába, az idén papi pályára lép s már be is vétette magát az esztergomi főegyházmegyébe.¹ De mig én, a tisztességes megélhetésért az élet nehézségeivel küzdöttem, a halál nem szünt meg életgyökeremen rágódni, annyira, hogy életerőn győzedelmeskedni s lelkem porhüvelyétől nem sokára elválasztani fogja; nem is ez okoz nekem gondot; revertatur pulvis in terram, unde sumtus erat, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, — térjen vissza porom a földbe, melyből vétetett és szellemem szárnyaljon vissza az Istenhez, aki adá. — Hiszem, hogy lesz az Ur oly irgalmas, s lelkem be fog telni az Isten fényével. Hanem más aggaszt, más valamit szeretnék én biztos kezekre bízni s oly helyen eltenni, hol nemcsak biztosan, hanem értéke szerint megbecsülve s tisztelettel teljesen őriztetnék. Majd meglátod, mit hoztam, — s ezzel öcscsét magára hagyta.

Visszatérvén, hosszukás, négyszögletű, kézi táskaszerű ládát helyezett az asztalra s azt a zsebéből elővett kulccsal kinyitván, kiemelt belőle egy, körülbelül 78—80 cm. magas és 46—48 cm. széles, aranyos keretbe foglalt üvegszekrényt, melynek hátfalához domborműben mellkép volt megerősítve.

¹ Fölszenteltetvén, néhány évi segédlelkészkedés után drégelypalánki plébános, majd esztergomi kanonok s honti főesperessé, végre kalocsai érsekké lett.

«Mit gondolsz, kedves öcsém! ki ez, kit ábrázol e viasz mellszobor?» kérdezé Dömjén Józsefet s a nélkül, hogy a feleletet bevárná, folytatá: «lojoi szent Ignácznak, a mi társaságunk világhírű alapítójának viaszképe ez, 1556-ban hiven, természet után levéve akkor, midőn halhatatlan lelke porhüvelyét elhagyva, a mennybe szállt.»

Miután a két testvér kellő tiszteletének a szent kép iránt illő kifejezést adott, az idősbik imigy folytatá megszokadt beszédét:

«Növendékeim szülei korán elhalván, az öreg anyjukra, Trautmannsdorf Mária Jozefára szállt a gond és felelősség a még kiskorú gyermekek fölnevelését illetőleg; kezdetben az idősebbeknél Krampmüller Ignác teljesíté nem csak a házi pap teendőit, hanem a nevelő tisztét is, ki Mária Terézia császár- és királynő halála után Nádasdy Lipótné udvarába került s haláláig ott maradt. Ő adta halála előtt szent Ignác viasz mellszobrát az öreg grófnénak azzal a kérelemmel, hogy halála esetében is tisztességes és biztos helyről gondoskodjék a viaszöntvény számára. Krampmüller után az ő tanácsára én kerültem a kis grófok mellé. Trautmannsdorf Mária Jozefa halálát közeledni érezvén, gyóntatóatyjának tett ígérését beváltandó, nekem adá a viasz mellképet, mert úgy volt meggyőződve, hogy a kép illetlen fennmaradását saját unokái körében eléggé nem biztosíthatja; ugyanis a legtöbb még nem alapított saját otthont, sőt a ki jámborságánál fogva leginkább tiszteletben tarthatta és őrizhette volna, Ferencz, mint már említém, még csak most fog belépni a papnövendékek sorába. Ezért esett reám a választása; én pedig odáig jutottam, mint azt már szintén mondám, hogy szívesen visszavonulok a nyilvános életből valami csendes zugba, megteendő előkészületeimet a nagy, az utolsó utra; vágyaimnak ez az egyedüli réve, melybe jelenleg kívánkozom, föltéve, hogy e viasz mellszobor illendő megtartását és megőrzését biztosítanom sikerült. Tudom, hogy te szívesen magadhoz vennél, s én nálad is elérném azt, a mit keresek, hogy t. i. éltem hátralevő szakában semmi másra ne kelljen gondolnom, mint a magam örök üdvösségére; de látom, a

te lakásod nem olyan, hogy engem is befogadhatnál.¹ Van azonban ennek más oka is; eltekintve attól, hogy magad is már előhaladtál a korban, nem kétlem, miként a legelső intés- és felszólításra visszatérnél a rendbe, mely, hogy mihamarább visszaállítatik, arról biztosítlak, mert a legjobb, a legmegbízhatóbb forrásból tudom; de ezen örvendetes eseményben főapátod, Somogyi Dániel legjobb belátása és szüksége szerint fog veled rendelkezni.² A mellkép azonban, az biztos menhelyet találhat nálad életedben, halálod után a szerzetedben. Elfogadod-e?»

«Hogy elfogadom-e? Igazán azt kérded, elfogadom-e? Mindkét kezemmel s az egész szívemmel; hogy ne fogadnám el annak a szentnek arczképét szívesen, ki a jeles Jézus-társaságnak aplantervét kieszelte, kihez hasonló egyházi karakter alig fordult még meg a földön, ki a valódi nagyságnak, erkölcsi értéknek, egyházas szellemnek s papi buzgalomnak és életszentségnek oly nemes, tiszta, igaz s önfeláldozás személyesítője! Ezenfelül úgy veszem szép ajánldékokodat, kedves bátyám! mint föltétlen bizalmadnak jelét, mint testvéri szeretetednek s ragaszkodásodnak legbiztosabb zálogát.»

«Tehát ezen tul vagyunk,» mondá az idősebb testvér; «hiszem, hogy ezen bizalmi zálog következtében a gyöngéd viszony, mely szent Benedek-rendje és Jézus-társasága között már ennek keletkezése óta fennállott, a ti szerzetetekben majd megmarad s fenn fog állani akkor is, ha mindketten a másvilágra költözünk. Ugy legyen.»

«És most, — fordult a gazdasszonyhoz, ki e közben belépett, — a kocsis fogjon be, mert Nádasd-Ladány messze van ide.»

Ezen parancs kiadása után mind jobban és jobban közeledett azon időpont, melyben a két fivért, sőt még a nem fukar szavu gazdasszonyt is kedvetlenség fogta el, s a be-

¹ A plébános közönséges parasztházban lakott, melyben csak két szoba volt s melytől a vallásalap évi lakbért fizetett.

² A pannonhalmi szent Benedek-rend visszaállítása csakugyan megtörtént, de a dühöngő háboruk miatt csak 3 évvel későbbben, vagyis 1802. apr. 25-én.

széd untatott, szakadozott lett; mindannyian magukban érezték az indulás lázát, mert a ki elfelé készült, szeretett volna már uton lenni, hogy tulesett légyen a bucsuzás szomorúságán, pedig a kocsis még ki sem vezette a lovakat; a ki pedig otthon maradt, minden perczet meghosszabbítani szeretett volna s nem tudott többé szólani, ugy elbusította őt a kocsi hágcsója előtt mondott utolsó istenhozzád gondolata.

«Már hat óra!» — sóhajtott a gazdasszony, könnyes szemmel hallgatva az óra ütését s áhitattal szemlélve az aranykeretű arczképet, melylyel a plébániai leltár megsza-
porodott s mely már a szoba legjobb, legelső helyét foglalta el a házi ur gondoskodásából. — «Holnap ilyenkor valószínűleg már nagyon messze lesz a főtisztelendő ur!»

«Holnap délután hat órakor, — szolt Fuxhoffer József vidámságot színelve, — vagy még Ladányban, vagy Lep-sényben leszek még, vagy utban Vathra, mert szándéka a grófnak birtokait egymásután mind megtekinteni s engem mindenüvé magával vinni.»

Végre a kocsi dübörgése s a lókapálódzás jelenté, hogy a ritka és adományozó vendég, ha tetszik, indulhat; ismételt ölelés- és csókviszonzással vált el a két testvér egymástól a szobában csak azért, hogy bátyja után az es-peres is a hintóra lopózkodjék, csak ott jelentve ki neki, hogy legalább a falu határáig elkiséri.

A hintóban való társalgás fohászoktól félbeszakított némaságból állott, mignem a hintótól jobbra a tihanyi zárda megpillantásakar ímígyen kezdé Dömjén:

«Nézd a kolostort; keleti oldala a Balatonra, frontja a városra, melyet innét nem láthatunk, s azon tul ismét a Balatonra, déli része a félsziget kopasz- és cserhegyére s azokon tul megint a Balatonra s a somogyi halmokra, északi, ekhós szárnya végre az Attila hegyen át erre mi felénk, ismét csak a Balatonra s az ezt szegélyző zalai hegylánczra tekint. A világról lemondó, benső hitélet ezen csendes me-nedéke lesz az én utolsó nyugvó helyem életemben s ha-

lálomban, s természetesen a viaszmellszoboré is, föltéve, hogy szerzetemet, a mint mondtad, visszaállítják.»

«Arról biztos lehetsz, az már bevégzett tény; bár csak az én társulatomról is hasonlót mondhatnék; de fájdalom! arra, hogy a jezsuiták is visszaállíttatnának, legalább egyelőre semmi kilátás.»

Már a falu határát is elhagyták, mikor a kocsi Fuxhoffer József szavára megállott s a két testvér ismételt köszönetek s az esperes részéről ujlag tett abbeli ígérete után, miszerint a kapott becses ereklye éltefogytaig szeme fénye lesz, szívélyes bucsúvétel- s testvéries összeölelkezéssel egymástól elválván, az egyik a kocsiiban tovább nyugatra, a másik pedig gyalog vissza hazafelé, keletre tartott, hogy ez életben soha többé ne találkozzanak. — —

Már estszürkület volt beállóban, mikor az esperes előre tett alig néhány lépés után megfordult, hogy még egyszer lássa a kocsit, mely szeretett bátyját tőle tova ragadá; de hiába! a hintó már eltűnt a szemhatárról s a plébános egy nagy fohászszal faluja, Aszófő felé fordult. Az est főséges volt, tiszta halaványkék a fényes holdvilágban, mely a Balatont jóval nagyobbnak láttatá, a távolban szunnyadó tóvá változtatva annak partjait is. Lépéseit lassítá, mintegy jól érezve magát a szelid fényben; meg-megállt egyes fény-sávok előtt, azzal az édes borzongással, melyet nagyobb viz közelében érzünk. Lelkében végig ment a mai nap eseményein s a viaszmellszobornál megállva, magábamélyedtségét e szavakkal szakítá félbe:

«Hm! ha a képírás eszméje az alak szépsége a jellemző tulajdonságok kidomborításával, úgy a viaszmellszobor a szépség eszméjének aligha felel meg. De hát az onnan lehet, hogy a viaszöntvény szent Ignácznak már életelen, holt ábrázatáról lett levéve; elég alkalmam volt látni, hogy a holt ember, még ha fiatal is, sohasem ígésző szép; de annál hivebbnek kell lennie az eredeti alakhoz abból az időből, melyben a ravatalon, egyházi diszben kiterítve feküdt. Én egész odaadással hódolok lelki nagysága-, historiai érdemei- s leborulok életszentsége előtt, kérve közbenjárá-

sát és azt, hogy a szeretetet, a kölcsönös nagyrabecsülést, mely szent Benedek-rendje és Jézus-társasága között már ennek megalapításakor létezett, ne hagyja meglazulni közöttünk, az eltörölt szerzetek még élő tagjai között; hogy a gyöngéd viszonyt, mely az én rendem s a Jézus-társasága között már Montserratban, a szent Benedek-rend egyik híres spanyol apátságában szövődött, melyben testi betegségéből való fölépülése után szent Ignác a legnagyobb visszavonultságban hosszabb ideig elmélkedék s társaságának nagy-szerű alapítási tervét kieszelé s megérlelé: visszaállításunk esetében újra föléleszsze, erősitse s virágoztassa.»

S kalapját levéve, imigy folytatá:

«Oh szent Ignác! ki saját hallhatatlanságodról már biztos vagy, de fiaidról aggódní meg nem szüntél, segítsd meg őket hatalmas közbenjárásoddal, a kiket megoktattál példáddal. Segíts meg engem is, ezentul buzgó tisztelődet, ki életemben, mint egy tükörlapon láthatom azt is, mit megjobbitanom, s azt is, mit választanom kelletik. Hozzám hasonlóan szenvedtél, gyöngékedtél s kisértettél, de hő szeretet által megerősödvé, tapostad a dühöngő-, megvetted a hizelgő- s legyőzted a bűnös világot. Atyám, oh én Atyám! kétszerezd meg bennem a te szellemedet, hogy követhesselek, mint a hogy te követéd Krisztust. Vonj magadhoz; eszközöld ki, hogy fussak kenőcsöd illata után. Kérlek segíts meg az Isten előtti könyörgésseddel, hogy reményem hitvallását tántorithatlanul megtartsam s iparkodjam, hogy jó cselekedetek által biztossá téve hivatásom- s kiválasztásomat, én is megnyerhessem az ígért jutalmat, ami Urunk Jézus Krisztus által. Amen.»

* * *

Kevés az már, amit elbeszélésünk kiegészítéseül mondanunk kell. Szent Benedek-rendje csakugyan visszaállított és visszahelyeztetett mindazon birtokokba, jogokba és kiváltságokba, melyekkel eltörültetése előtt birt. Fuxhoffer Dömjén is újra benczés ruhát ölte magára, de nem mozdították el addigi működése teréről egész 1808-ig, mely év-

ben, amitől félt, mint már olvastuk, régóta félt, beállt a katasztrófa; ugyanis szélütés következtében munkaképtelenné válván, esperesi hivataláról való lemondását a veszprémi püspöknek, szent-király-szabadjai Rosos Pálnak, parochiájáról való rezignálását pedig főapátjának, Novák Krizosztomnak benyújtván, ez utóbbinak kegyes beleegyezésével Tihanyba vonult, hol több évi szenvedés után, végre 1814. február 27-én, 73 éves korában jobblétre szenderült. Irodalmi működése, mely 1748—1808-ig tartott, mindig becsesnek fog tartatni.

Igy került az Innigo de Loyola viaszmelleszobra Tihanyba, beteljesülvén a két testvér egyikének reménye, másikának pedig azon jövendölése, mely szerint azt a benczések megbecsülni, tisztelni s őrizni fogják, aminthogy becsülnük, tiszteljük s őrizzük is.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Dr. Schuster's Handbuch zur bibl. Geschichte, für den Unterricht in Kirche und Schule. Mit Karten, Plänen und vielen Holzschnitten. Neu bearb. v. Dr. F. B. Holzammer Domcapitular u. Regens d. bisch. Semin. zu Mainz.) Fünfte, verbesserte Auflage, dritter & vierter Halbband. Herder, Freiburg, 1891. nagy 8°. XVII. és 744 l. Ára 7 Mk. (A teljes mű 15 Mk.)

Immár harmadszor találkoznak t. olvasóink e czimmel folyóiratunk lapjain. A nagy munka ugyanis nem jelenhetett meg egyszerre, hanem csak részenként, és pedig oly gyors egymásutánban, amely csakis a nagy német olvasóközönség élénk pártolásában leli magyarázatát. Az első félkötet ismertetését mult évfolyamunk 941. l., a második félkötetét ez idei folyamunk 225. lapján találják meg olvasóink.

Amazok az ó-szövetségi sz. történetet ölelték fel, a

szerkesztőségünknek most beküldött vaskos nagy kötet az uj-szövetségivel foglalkozik.

Amit dicséretest már az eddigi részek megjelenése alkalmával mondtunk, ugyanazt kell erre a kötetre nézve is ismételnünk és újból kimelnünk, hogy *főleg és első sorban a középiskolai hittanárak* e munkát, mint kézi könyvet, amelyből előadásaikra készüljenek, nem nélkülözhetik. Egy egész kis encyclopaedia ez az uj-szövetségi kötet is, amely minden kérdésre felvilágosítást nyújt, amelyben a tulajdonképi tárgyon kívül történelmi, természettudományos, archaeologikus, apologetikus, dogmatikai kérdések is megfejtvék, amennyiben ilyenek a szentirási történettel érintkeznek. Az ellenvetések helyesen czáfoltatnak meg benne; ama momentumokra pedig, melyek a lelket az áhitat érzelmeire hangolják, különös suly van fektetve. Egyszóval, oly mű ez, amelyre az összes kritika csak a leghizelgőbb jelzőket tudja alkalmazni, amint arról a legkülönbözőbb német kritikai lapok hasábjain volt alkalmunk meggyőződni.

Az illusztrációk, térképek kitünőek, — a betürendes tárgymutató a kötet végén megkönnyíti a nagyterjedelmű munka használatát.

Dr. Kereszty Viktor.

Compendium Theologiae Moralis. Auctore Augustino Lehmkuhl S. J. Ed. 3-a ab auctore recognita. Cum Approb. AEppi Friburg. et Superiorum. Herder, Freiburg; 1891. 8°. 603 l. Ara 7 Mk.

Az újabb moralista írók közt nagyon jeles nevet vitt ki magának Lehmkuhl. Nagy, két kötetes morálisa, mely a «M. Sion» tavalyi évfolyamában (945. l.) behatóan volt ismertetve, rövid két év alatt hat kiadást ért. Sok jelessége közt egy baja van csak e morálisnak, hogy tulságos bő, s így iskolai használatra nem alkalmas. Ezen a bajon segitendő, készített Lehmkuhl egy compendiumot is, amely immár szintén a harmadik kiadásban fekszik előttünk.

E munkánál azt az elvet állította fel a szerző önma-

gának, hogy «breviter, tamen integre» felvegye mindazt, mi a nagy morálisban foglaltatik. Így tehát a felosztás egészen ugyanaz, ami ott, az érvelés hasonlóképen. Ahol pedig az érvek felsorolása rövidebben történik, mint a nagy morálisban: ott idézve vannak ennek megfelelő §§-ai, hogy, aki szükségét érzi, utána nézhessen. Látnivaló tehát, hogy a compendium most már teljesen megfelel rendeltetésének, s az iskolában is használható, amint hogy tényleg már több helyütt használtatik is.

Különös gonddal vannak kidolgozva a szentségekről in specie szóló tractatusok. A censuráknál stb. figyelembe vannak véve a római Szentszék legújabb feleletei és döntvényei is.

F. Sz.

Pax vobiscum — von Henry Drummond. Deutsche authorisierte Ausgabe. 10. Auflage. (46000 bis 50000 Exempl.) Bielefeld und Leipzig, Velhagen & Klasing. — Kis 8°. 63 l. Ára 1 Mk. Diszes kötésben 2 Mk.

Az is az idők jele, hogy egy ilyen könyvecske, mint ez, fordításban is tiz kiadást ér és ötvenezer példányban bir elterjedni, amint azt a kiadók hangosan hirdetik. Az emberek, a «fin du siècle» emberei, ide-oda hányattatva a skepsis és a szenvedélyek hullámain, most már mindenáron békességre vágyódnak, lelki nyugalom után sóvárognak, s im ez a könyvecske azt igéri, hogy megmutatja nekik az odavezető utat.

És vajjon beváltja-e ígérését? Hát bizony legalább is jó helyen tapogatózdik a békesség utját illetőleg. Drummond, a köhyvecske szerzője, világi ember, s így az olvasót szinte meglepi ezzel az asketikus iránynyal, melyet a «lelki béke s a benső nyugalom» themája fölött való meditációjának gyümölcseként könyvében kifejt. Amint t. i. arról elmélkedik, miként van az, hogy még a keresztények közt is oly ritka ember mondhatja a lelki békét magáénak, amely pedig végre is a legnagyobb kincs e földön: ime,

Magyar Sion. V. kötet. 9. füzet.

rábukkan az Üdvözítő ama mondására: «Jőjjetek hozzám mindnyájan, kik fáradoztok és terhelve vagytok, és én megnyugtatlak titeket. Vegyétek rátok az én igámat és tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű, és nyugodalmat találtok lelkeiteknek stb.» (Máté 11.) És e szentirási textusból kiindulva, igazán nagyon épületes, és elég logikus intelmekkel szolgál a keresztyény (már akár katolikus akár protestáns) olvasónak, szépen magyarázva a szelidség s alázatosság előnyeit, az «iga» jelentőséget, stb. — s ha itt-ott a bevezetésben, az alkalmazásban egynéhány kevésbé korrekt kifejezés vagy vélemény meg is zavarja kissé az oly olvasót, aki mindig a szigoru theologiai mérővesszővel szokta az ilyes tárgyú munkákat vizsgálni: ezeket majdnem el lehet nézni a világi írónak, a hermeneutikát nem tanult elmékedőnek, s a lényegről magáról bizonybizony azt kell mondani, hogy Drummond üdvös, komoly és méltó olvasmányt nyújtott a nagy közönség kezébe, a mely a nagymérvű fogyasztással be is bizonyította, hogy érett, hogy rászorul az ilyes olvasmányra.

Anélkül, hogy pessimistákként akarnánk magunkat gerálni, mégis nehéz fel nem vetnünk a kérdést; vajjon elterjedne-e minálunk, magyar nyelven, csak 100 példányban is egy ilyen tárgyú könyv? Avagy minálunk tán nem is érdeklődnek az emberek a kérdés iránt, hogy miként lehet eljutni a lélek benső nyugalmához?

Dr. Kereszty Viktor.

Apologie des Christenthums vom Standpunkte der Sitte und Cultur. Durch Fr. A. M. Weiss, O. Pr. Zweite Auflage. Dritter Band. (Erster Theil. Zweiter Theil.) Freiburg. Herder. 1891. 8-r. 119 l. Ára 8 m. 40 f. Kötve 11 m. 60 f.

Az ujkori nézetek, eszmecserék és küzdelmek rövid összefoglalata ez: élet-halálharcz a természetfölöttinek kiküszöbölésére, illetőleg megvédésére. A mi a «tudományos» világnézetet

jelenleg a hittől elidegeníti, nem egyéb mint épen a «mysteriumnak,» a csodának, a természetfölöttinek a hit részéről való elfogadása. Hogy erről meggyőződjünk, nem szükséges a tudósok elvont okoskodásaiba mélyednünk; föl van ez a világnézet apró pénzre váltva; csak ki kell hámozni a köznapis beszédből, a társadalmi élet szokásaiból, a politikai elvekből vagy opportunistá elvetlen viselkedésből; a mag mindenütt ugyanaz. A ki a dogmát a kereszténység erkölcsi tartalmától el akarja választani s a «mystikát» föladja, hogy az etikával megmeneküljön: az valósággal már hajótörést szenvedett, s fölösleges dolog elképzelődnie, hogy az «ethikus» kereszténység a «mystikus» kereszténységnek reformált, időszerű alakja, mely az emberiségnek hasznára válhatnék, — nem igaz; roncsnál, romnál nem egyéb az. E felfogás mindenütt kísért; különféle álarczban; mindenikre rámondhatjuk: ich kenne dich schöne Maske; álarczai az állami- és koronajogok, — a felvigyázati jog, — a placetum regium, — a társadalmi fejlődés folytonosságának hite, — a tudomány és lelkiismeret szabadsága, — az ész jogai, — az emberi méltóság, — a meggyőződés feltétlen tisztelete, — az állam és a haza bálványozása, — stb. mindez a természetfölöttinek rovására fészkel bele magát az emberek fejébe. Kantnál a «tiszta ész,» nálunk a «tiszta morális,» a humanitás állítólagos felszabadtítása kísért, — az irány azonban változatlan; a természetfölötti ellen dúl a harcz, s mivel az ember természetes életét a történelmi rendben, tehát a valóságban, a természetfölöttitől elválasztani nem lehet: a természetfölöttivel sülyed s bukik a természet is, mint ezt a természetfölöttinek ellenei már is bevallják s mivel a romlásra segíteni képtelenek, komor, sötét pesszimizmussal szegik szárnyát kárba veszett törekvéseiknek! Így lesz a buddhismus, ez a megtestesült kevélység, mely a világot nem tartja érdemesnek arra, hogy hozzá leereszkedjék, — ez a megtestesült gyávaság, mely a tetterő rovására szaporítja a szenvedést, mely a semmiségbe néz, hogy a jelent, a földet, a kötelességet feledje, ép azon kiváltságos osztályok vallása, melyeknek szükségük van a szellemek s

a tömegek lenyügzésére, hogy azokat gazdaságilag is kiszipolyozzák.

Tehát újra föl kell léptetni a kereszténységet, a természetfölöttit az emberi gondolatok közé; ki kell vinni a kegyelem, a malaszt jogait, amely kegyelemből az embernek új élete támadt. Rá kell ismerni az emberre az ő bünbeesésében, de nem szabad eltagadni tőle, hogy hivatva van kikelni a romlásból, sőt hogy természetét csak úgy fogja kifejleszthetni, ha a kegyelemmel hatja azt át; úgy lesz belőle teljes ember, ha előbb kereszténynyé lesz; más szóval a természet nemességét jelenleg csak a kegyelem mentheti meg.

Ime az impozáns gondolatmenet, mely a szerzőt kötetről kötetre vezet.

A harmadik rész két kötetre oszlik, de nem azért mintha a tárgy két részből állana, hanem csakis a terjedelem miatt, mely a két kötetre való osztást sürgeti. A természetfölötti a kereszténységben nyilatkozik meg előttünk; más természetfölötti egyáltalán ismeretlen; sőt nekünk fogalmunk se volna róla, a fogalmat magát is csak a kereszténységből meritjük. Ez egyszersmind a kereszténységnek nagy nehézsége, hogy természetfölötti. A szerző tehát ezt a természetfölötti valóságot, mint tant, mint intézményt, mint erkölcsöt, mint hatalmat és tekintélyt, mint egyházat és malaszteszközöket sorba szétszedi s a második kötetben beleállítja ebbe a természetfölöttibe az embert, akit nevelni s boldogítani kell. Hogyan nevel a kereszténység, — miképp fegyelmez, — hogyan képi a lelket, — az akaratot, a jellemet, — a kedélyt, s minő viszonyba lép a humanitással? A nevelés után föllép a kész élet: a természetfölötti, a hitből, imából, szeretetből táplálkozó élet, — a keresztény élet, melynek vége a megdicsőülés.

A természetfölötti fényesen megoldotta feladatát, — boldogította a természetet; természetfölötti nélkül a természet czéltalan, tehát boldogtalan; s mivel a cél belejátszik a kezdetbe s a kezdet és folytatás a czélnak auspiciuma alatt indulhat csak meg, azt kell mondani, hogy a természetfölötti megoldotta a természetet, annak érthetlenségét,

befejezetlenségét, — kipótolta hiányait, — kiköszörülte csorbáit; — más szóval, az ember, hogy egészen az legyen, hogy egészen ember legyen, kell, hogy előbb keresztény legyen.

Már most e könyv jellemzéseül először azt kell mondanom, hogy a nagy közönségnek szánt apologiát birunk benne. Azért terjengő, kellemesen áradozó; a filozofia meredek ösvényeit kerüli; az elvont bizonyításokba seholsem ereszkedik; hanem mindig oly oldalról közelíti meg a magasatos, de elkerülhetlen tárgyakat, mely lehetővé teszi, hogy készütség nélkül annyira megértesse azokat olvasóival, amennyire az értés azt kívánja.

P. Weiss második jellemvonása az a bámulatos olvasottság, melynél fogva otthonos az egész irodalomban, legyen az új vagy régi, — klasszikus, szent vagy profán. Hasonlít egy szerencsés ütközetet vivő hadvezérhez, ki nemcsak fegyelmezett hadsereggel s jó fegyverekkel rendelkezik, hanem akinek elönyomulását segíti a napfény, mely az ellenség szemébe süt, — a szél, mely a port és füstöt kavargatja, — a meredek partok, az utak, az erdő, a bokrok, — szóval minden ami a csatatéren létezik neki kedvez, őt segíti; úgy van P. Weiss, a kinek nemcsak éles esze, fegyelmezett dialektikája van, hanem akinek ügyeért harcol bár öntudatlanul a humanizmus s a pogányság szellemóriásainak kevélysége, füstös, poros konfuziója, — a költők szenvedélyes heve, — a világreformátorok nevetséges ellapulása, — a művelt világ «erkölcsének» posványja, — a szkepticizmus és pesszimizmus novemberi köde! Minden adatot fölhasznál és belevon! Mily remek például az ó-világ, a római világ halálának ecsetelése, melyben szemünk elé lép a kimerült kultúra, s intézményei, alkotásai a feltartóztatlan enyészet karjaiba hullnak. P. Weissben nagy történeti érzék van; egyes fejek, milyenek: «mikor érte el az ó-kor az ő végét s ki a sirásója?» vagy pedig: «mily állása van a zsidónépnek a műveltségtörténetben,» «a reformáció való jelentősége,» «a középkor szelleme,» — «a nők műveltsége Nero korában,» — «a szépművészetek a humanitás s a kereszténység szol-

gálatában,» — mondom e fejezetek P. Weiss gazdag, tudományos műveltségére vallanak, melynek fokára nem hághattott anélkül, hogy a belevágó tudományokról mély ismeretet ne szerzett volna.

A műnek további jellemvonása az egyszerű, igénytelen előadás, mely alatt magvas tartalom rejlik. Mint Hettinger mondja róla: sokat találunk benne, ami az ember szemei előtt már régen, de még homályos és fejletlen körvonalakban lebegett, s itt világos kifejezést nyert, úgy hogy a legműveltebb theologus is tanulhat belőle. Eszmék, melyek ellentmondásunkra akadnak, melyekkel szemben inkább ellenszenvesen viselkedünk, az ő iránya keretében oly vonzalmat gyakorolnak ránk, hogy gondolkodóba esünk, igazunk van-e; s ha nem is fogadjuk el azokat, legalább látókörrünket tágitják. Ez a mű valóban nem Tisza-virág, — nincs jégre vagy homokba írva, hanem maradandó becse van. Imponál a mindent összefoglaló, éles tekintet, — az energia és eredetiség, melylyel a szerző a gazdag adathalmazt kezeli

Nem azt kell gondolnunk, hogy e mű az elvont tudományok termékeinek becsével bír, — hogy nem praktikus. Igaz, hogy a köznapi felfogás a dogmatikát sem tartja gyakorlatinak, s alighanem csak a matrikula-vezetést, keresztelést, avatást, gyóntatást számítja a praxis ténykedései közé; de aki tudja, hogy mikép nő ki az élet és az életben a cselekvés, gondolkozás, érzés elvekből, mikép színezik ezeket az ismeretek s a fölfogás iránya: nem fog fönnakadni, ha e könyvről azt állítjuk, hogy kitűnően megfelel az élet követelményeinek, hogy fejezetei, ha még oly elvont nevekkel ékeskednek is, — hogy az a racionalizmus, közép-kor, modern világ, eszmény és paedagogia, humanizmus és humanitás, szentség és bűn, hit és műveltség, keresztény alázat és jellem, vértanuság és stoicizmus, állam és család-élet s a mi még van ilyen és hasonló fejezet: mind az élet leglényegesebb gyökereit érintik s elevenítik.

Amellett észrevenni a szerzőben az askétát. Lelkesen ír a bensőséges, s a szerzetes élet előnyeiről; amit az evan-

geliumi tanácsoknak jelentőségéről a világra nézve ír, az oly szép és megkapó, hogy azt bizony a felekezetek sem fogják tagadásba venni. A hitszónok, kinek a keresztény tökéletességről szólnia kell, nagy hasznát veszi P. Weiss művének; olvasás közben eltelik csodálkozással és tisztelettel a katolicizmus vivmányai iránt.

A felsorolt tekintetek méltányosnak fogják feltüntetni azt, amit Weiss Apológiájáról mondunk, hogy írója nagy érdemeket szerzett magának az egyház körül; hogy műve a katolikusoknak hasznára, s a tudománynak pedig becsületére válik.

Kivánjuk, hogy hozza meg gyümölcsét a hitetlenek közt is, — hozza meg azt a gyümölcsöt, melyet a szerző czélba vett s melynek meghozására művét alkalmassá tette.

Dr. Pethő.

Kempis Tamás négy könyve Krisztus követéséről. Dr. Nogáll János. Negyedik kiadás. Nagyvárad, 1891. 16-r. 350 l. Bizományban Wajdits Nándornál. Budapest, üllői-ut 21. szám.

A magyar hitbuzgalmi irodalomban hálával s tisztelettel emlegetjük Nogáll János nevét, melyhez a bevágó művek egész láncolata fűződik, — s mely nélkül nagyon is érezhető ür tátongna az épületes olvasmányok polczain. Hogy ezt a mi magyar s hozzá még katolikus viszonyaink közt áldozatok nélkül tenni nem lehet, azt tudom; azonban a nagyérdemű szerző áldozatkészsége fényes, s tőle egyedül óhajtott jutalomban is részesült, mert művei keletnek örvendnek: ime ez már negyedik kiadása «Krisztus követésének.» S így vagyunk a többivel is; néhányból hasonlóképp új kiadás készül.

«Krisztus követése» a több kötetre terjedő «Lelki Kincstár» első kötete, mely ezennel kétrendű kiadásban jelent meg. A népkiadás nálunk hallatlan példányszámra rúg; — 10,000-nél alább nem adja. A másik, nagy szalonkiadás

4000 példányban jelent meg. Közvetlen megrendeléssel a népkiadásos 40 kr, — könyvkereskedésben 60 kr; a szalon-kiadásos ára (diszes borítékban) közvetlen megrendeléssel 4 forint; van azonkívül szebbnél szebb kötésű, 10—12 frtig emelkedő példány is.

Ismertetésnek, kritikának itt nincs helye. A «Szarvasisták» és «nemszarvasisták» vitái, zavarai, nézeteltérései közt bukdácsoló magyar nyelvérzék nem vont még oly élesen kimért határokat, melyek közt mindannyiszor bátor-ságosan lehessen eligazodni. Hogy Nogáll nyelve az ó-ság zománczával ékeskedik, az tény; — de hogy Pázmány Péter nyelvéen más öreg zománcz van, az is eltagadhatlan.

Kivánjuk, hogy ez a kiadás eltalálja az utat még azokhoz a kisdíákokhoz is, kiknek régi elődje közt állván hajdan a nagyérdemű szerző, magába szivta a könyv szellemét s avval a könyvhöz való vonzódását is.

Dr. Pethő.

A Szentírás apogoliája. Irta Dr. Székely István. A nagyváradi l. sz. egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. Nagyvárad, 1891. A szerző kiadása. Nagy 8-r. 707 l. Ára 4 forint. Kapható a Szerzőnél, etiam erga sacra.

Megjelent tehát ez a szép és időszerű munka is, melynek programját, mint olvasóink emlékezni fognak, ez évi ap-rilisi füzetünk borítékán közöltünk, hozzátevén, hogy azt igazi örömmel közöljük. Igenis, igazi örömmel, mert e munkában a biblikus irodalom föllendülésének jelét láttuk, amire korunkban, az ellenmondás és a kereszténység alapjai ellen való támadások korában oly nagy szükség van; — igazi örömmel, mert már a tervrajzból következtethettünk a megjelenendő munka jelességére.

Annál nagyobb örömünk most, midőn e munka készen áll előttünk. Az imént érintett támadások a tudomány nevében szoktak történni, s éppen az embereknek a hajdankor tekintetében való ignorantiájára számítva, bizonyos effronteriá-

val szoktak föllépni, mely megzavarja a gyöngéket; szükséges tehát, hogy a felelet is tudományos legyen, s határozottsággal fejtse ki álláspontját, kimutatván a keresztény tan dokumentumainak dönthetetlen igazságát. Nevezetesen, az u. n. történelmi praeambulumokat, a kinyilatkoztatás tényeit, melyek a kereszténység első és fődokumentumában, a szentírásban leírva, kell újból és újból ismertetni, bebizonyítani és megvédelmezni. Apologetika: ez manapság legfontosabb ága a theológiának.

Dr. Székely Istvánt már előnyösen ismeri a magyar katolikus olvasóközönség, különösen amaz, az őskori s a szentírással kapcsolatos kérdéseket tárgyaló cikkeiből, melyek egykor a M. Sionban, ujabban pedig a sz. István-társulat «Kath. Szemlé»-jében láttak napvilágot. Tőle tehát, kivált figyelembe véve azt, amit ez új munkájának programjában ígért, mindenki csak jó, alapos dolgozatot várt. De azért azt gondolom, hogy velem együtt mindenki, aki az immár kész, vaskos kötetet kezeibe veszi, azt fogja találni, hogy az fölülmulta várakozását. Az érvek oly kompakt csoportokban sorakoznak szemünk előtt, oly világosan szólnak az értelemhez, hogy, ha mégsem teremtenének meggyőződést az olvasóban, úgy annak csak az illető roszakarata, elfogultsága lenne oka.

De hát lássuk, miről van szó e könyvben.

A szerző három részre osztotta tárgyát, a szentírásnak apologiáját, megvédelmezését a szokásos támadások ellen; az első a kritikai, a második a hermeneutikai, a harmadik az exegetikai.

Az első részben bebizonyítja a szentkönyvek isteni inspirációját, azután áttér a hagiografia történetére, megmagyarázza, mi az a kánoni tekintély s miben különbözik az a történelmi tekintélytől s e magyarázat alapján először az ó-szövetségi könyvek tekintélyéről, hitelességéről, majd az új-szövetségiékről beszél. Ez a sorrend mindenesetre jó; jó mindjárt azzal kezdeni, hogy a biblia nem oly közönséges könyv, mint más régi könyv, nem pusztán emberi mű, hanem Istentől sugalmazott mű.

De véleményem szerint talán még jobb lett volna a fokozást, a climaxot megtartani: először az emberi, tudományos tekintélyt vindikálni, s azután az istenit, s ebben a sorrendben adni az egyes kérdéseket: kánon, czimszerűség, (vagy mint a szerző nevezi: igazciműség = authentia), sértetlenség (integritas), hitelesség (fidedignitas) s végre pro coronide: inspiráció. S miért tartom én jobbnak ezt a sorrendet? Azért, mert az előszóban azt olvasom, hogy Szerző az ő könyvét nem csupán szakembereknek szánta, hanem olyanoknak is, akik kevés tájékozottsággal veszik könyvét kezeikbe, sőt talán éppen abból akarnak tájékozódni, és esetleg, mi még több, abból meríteni maguknak meggyőződést. Már pedig ezekkel szemben először meg kell mutatnom, hogy ime ezeket meg ezeket a könyveket tartotta az egyház kezdetből fogva kánoniaknak, bibliaiaknak, s ezek valóban abból meg abból a korból származva, lényegökben sértetlenül jutottak reánk; igaz is mindaz, amit ezek a szerzők irtak; mert hisz tudták, amit leírnak, s becsületes jellemőknél fogva meg is akarták írni őszintén, amit tudtak. De végre, nemcsak emberi tudással vették ők a tollat kezökbe, hanem Istentől indítatva, igazgattatva, sugalmaztatva irtak.

Egyébiránt, ez a véleményeltérés a sorrendre nézve épenséggel nem lényeges. — Különös tetszéssel, s mondhatnám, a satisfactió érzetével olvastam az ó-szövetségi kánon-történetről szóló fejezetet, mivelhogy a szerző is ép azt az álláspontot foglalja el abban, amelyet a Magy. Sionnak ugyanezen themáról szóló egy értekezése vallott magáénak (1888. évf.), — t. i. az egységes kánonról a zsidóknál. Akkoriban akadt annak az értekezésnek egy kritikusa, aki bizony, a Flávius Josephus szavainak tulajdonitva rendkívüli súlyt és tekintélyt, határozottan ellenkező álláspontra helyezkedett, és annyira védelmezte a kettős kánon, mintha más véleményt táplálni szinte a teljes ignorantíával lenne egyértelmű. Ezért mondom, satisfactióval látom, hogy mások is vannak még a biblikus tudomány művelői között, akik előtt az egységes kánon mellett szóló érvek igenis elfogadhatókul mutatkoznak.

De menjünk tovább.

A második, vagyis hermeneutikai rész már felosztás tekintetében sem tűr hozzászólást. Itt magyarázza meg Sz. a katolikus principiumot, mely szerint a szentírás nem az egyetlen hitszabály, hanem, hogy annak, mint magában holt betűnek az egyház van hivatva megadni magyarázata által az életet. Magáról erről a magyarázatról egy külön fejezetben van szó, és pedig úgy, hogy előbb a téves magyarázati elvek, a farizeusi-talmudi, alexandriai, protestáns stb. módszerek czáfolatnak meg, s azután a kath. hermeneutika szabványai győzetnek be; — e fejezethez csatolkozik egy másik, a bibliai rationalismus történetéről, amely kiválóan sikerült. A rationalisták nem akarnak csodáról hallani, szerintök a tudomány nem ismer csodát. Ezért helyén van mindjárt a következő czikk: «a csoda és a tudomány» czimű, s rögtön ezután a rationalista értelmezés czáfolata. Bezárja e részt a szentírás olvasásáról szóló fejezet, melyben a szerző a laikusok által való, minden hozzáértés nélkül történni szokott bibliaolvasás káros hatását ecseteli, s közli egyszersmind ama szabályokat, melyekkel a gyermekei üdvéért aggodó anyaszentegyház körülirta és meghatározta a szentírás olvasását.

Et nunc venio ad fortissimum virum. A harmadik részben, az exegetikaiban kulminál az új könyvnek értéke, főleg a világi olvasóközönséget tartva szem előtt; itt érvényesül legjobban a szerzőnek is tudománya, jártassága. Itt tárgyalatnak azok a legfőbb kérdések, melyek a természet-tudományok, a történelem, stb. szempontjából napjainkban oly sokszor szoktak a szőnyegre kerülni. A szentírási te-remtéstörténet (hexaëmeron, geologia, darwinizmus) — az emberi faj egysége, — az emberi nem őstörténete (az evolutionista nézetek czáfolatával) a vizözön, — az emberi nem kora, (amiről a szerző már másutt is szépen értekezett), a nyelv eredete és a bábéli nyelvzavar (szintén pompás paragrafus) mindmegannyi fontos és szép tárgy; ezek megbeszélésében a Szerző széles olvasottsága, alapos kutatása fényesen tükröződik vissza. Hasonlókép érdekesen vannak

összeválogatva a többi fejezetek themái is, a Genesis nemzetségtáblája, a patriarchák története, az izraeliták kivonulása Egyiptomból s átkelésök a vöröstengeren; Israel népének története. Az ó-szövetségi tételek záradékaul Szerző igen szépen adja a mózesi törvénynek apologiáját, — az új-szövetségből csakis két kérdést vesz fel: Jézus életét, (a chronológiával, a kettős geneologia összeegyeztetésével, Renan czáfolatával s a feltámadás bebizonyításával), s a kereszténység eredetét, bebizonyítva különösen, hogy a keresztény vallás nem a fejlődés műve, miként azt a rationalismus tanítja, hanem egyszerre és készen fellépő új világnézet; nem is a mosaismus és görög bölcselet származéka, hanem önálló, új dolog, melynek a világ ellenszegült, s mely mégis bámulatos gyorsasággal terjedett el.

Eddig elmondtuk, *mi* van Székely dr. új könyvében. Ideje, hogy reá térjünk arra, *hogyan* van mindaz benne; mert nagy igazság rejlik e mondásban: non verbis sed adverbis meremur. Nos hát, egész röviden mondva, — mert nem terjeszkedhetünk ki ez egyes fejezetek külön méltatására: — Szerző kitünően oldotta meg a feladatot, melyet maga elé tűzött. Felhasználva a legjobb szerzőket, és pedig jobbra az újabb latin, francia, német biblikus irodalmat, oly szépen állította egybe azt a roppant sokoldalú tárgyat, hogy a biblikum studiumnak szinte kimerithetlen kincsbányájából a legérdekesebb, legszükségesebb darabokat mind megtalálja az olvasó ez egy könyvben, és pedig alaposan, gondosan kidolgozva, megcsiszolva. Emellett oly kellemes, gördülékeny magyarsággal írta meg könyvét, hogy az önmagában itt-ott szárazabb levezetések is élvezettel olvashatja nemcsak a szakember, hanem a laikus is. A theológiában szinte kikerülhetlen latin műszókat csaknem mindenütt magyarokkal helyettesíti. Hogy a fejezetek czimei alatt rövidletben az egész fejezet tartalmát közli: szintén mint praktikus, helyes eljárást kell kiemelnünk.

Mindezekből láthatja olvasóközönségünk, hogy itt egy oly munkával gazdagodott magyar theologiai irodalmunk, amelynek megszerzését a legszigorubb kritikus is melegen

ajánlhatja, mint olyat, amely sok más vaskos kötetet fog számára pótolni. Vajha a művelt világiak közül sokan, igen sokan olvasnák a szentírás ezen apologiáját! Kérjük is paptársainkat, hogy, ahol rá alkalmuk van, ajánlják ezt az üdvös olvasmányt világi ismerőseiknek, tudományosan művelt hiveiknek.

A szerző pedig fogadja őszinte gratulációnkat, azon kívánatunkkal együtt, hogy szorgalma, fáradozása megjelje jutalmát könyvének minél nagyobb elterjedése által.

Dr. Kereszty Viktor.

La Gerarchia Cattolica, la famiglia e la cappella pontificie per l'anno 1891. con appendice di altre notizie riguardanti la santa Sede. Roma, Tipografia Vaticana. — (Ára 5 frc.)

Ez a minden évben megjelenő hivatalos schematismusa a kath. egyház főpapjainak, a pápai praelatusoknak, kamarásoknak, stb., nemkülönben a szerzetesrendeknek, mindenkor érdekes, — s az idén annyival érdekesebb, mint más-kor, mert sok változás található benne.

A Szentatyának hivatalos czime: «Jézus Krisztus helytartója, az apostolfejedelem utóda, az összegyház főpapja, a nyugat patriarchája, Itália primása, a római provincának érseke és metropolitája, a római szentegyház földi birtokainak souverainje.»

A bibornokok száma, főleg, miután ezidén már a mi felejthetlen érsekatyánkon, Simor bibornokon kívül még Cristofori, Mihalovics, Haynald és Rotelli bibornokok is elhaltak, 59-re olvadt le.

Van az egyházban 13 patriarchatus, 818 latin szert. és 56 keleti szert. érseki és püspöki szék, — 308 czimzetes püspökség. Az egyház folytonos terjedését, örvendetes virulását jelenti az a körülmény, hogy az említett székek között: 1 patriarchatus, 12 érseki és 65 püspöki szék jött létre, tiz püspökség pedig érsekséggé mozdított elő, csu-

pán XIII. Leo pápa uralkodása alatt. Ugyancsak ez idő óta: 1 apostoli delegatio, 36 apostoli vikariatus, és 16 apostoli praefektura állítottatott fel.

A most létező férfi-szerzetesrendek a következők: Premonstréiek, Vazulrendiek, benczések (14 congregációban), camaldoliak, vallumbrosiak, cisztercziták, trappisták, olivetánusok, karthausiak, antoniánusok, (Kis-Ázsiában, Palaestinában) s még néhány keleti szerzet. Itt említhetjük a jezsuitákat, theatinusokat és barnabítákat is. Koldulók: dominikánusok, többféle ferenczrendiek, ágostonrendiek, karmeliták, de Mercede, trinitáriusok, serviták, minoriták, irgalmasok, passionisták. — A női szerzetek és congregációk oly nagy számmal vannak, hogy azok felsorolása alól fel akarjuk magunkat menteni.

Ami már az előbb említett változásokat illeti, ezek főleg a pápai címekkel distingváltak sorában tűnnek szemünkbe. Igen sokan ki vannak hagyva a névsorból. Mi ennek oka? Az, hogy az illetők nem vették figyelembe az «Osservatore Rom.» egy tavalyi felhívását, mely szerint, aki a schematismusba fel akar vétetni, évenként jelentkezék. Amely felszólításnak ismét az a magyarázata, hogy a világ minden részében időről-időre elhalt pápai kamarások, káplánok stb. neveit az arra hivatottak nem jelentették be, s így rengeteg hosszú névsor gyült fel néhány év alatt, s ez a névsor, ez a kimutatás az igazi státusnak még sem volt megfelelő. A cél azonban így sincs elérve; mert most szintén nem felel meg a katalogus a valóságnak, sőt a mi szinte hihetetlennek látszik, a tényleges, az államtitkári hivatalban alkalmazott monsignorok sincsenek mind felvéve a lajstromba.

A függelékben felsorolvák ama római tudományos intézetek, főiskolák, stb. melyekben a kath. tudomány műveltetik. Ilyenek: a pápai seminárium, Gergely-féle egyetem, Propaganda, a különféle Akadémiák stb. Majd a papnevelő-intézetek, collegiumok következnek, melyekben a különféle nemzetek növendékei neveltetnek a pápai pályára.

Szóval, az egész kimutatás nagyon érdekes és lélek-

emelő, — kár, hogy nincs a végén jó index, amely egy keresett névnek megtalálását rövidebb idő alatt tenné lehetségessé.

Dr. Kereszty Viktor.

A Szent Család naptára az 1892-i szökőévre. IX. évf. Szerkeszti és kiadja két pécsmegyei plebános. (Megrendelhető Budapesten, a Sz. Család naptára kiadóhivatalában, Üllői-út 21.) 100 lap. Ára 30 kr.

Még csak szeptembert irunk, s már a kedves «Szent-Család» naptára, mint első fecskéje a jövő évi naptáraknak, megjelent. Jól is van így, a magyar gazda ember ilyenkor már a jövőre gondol, s a városban megfordulva, utána néz, van-e már kalendárium a következő esztendőre. S ha ez utánjárásában épen a «Szent-Család» naptárára bukkan, a melyet valószínűleg amugy is már ismer és így keres is: jól jár vele. Mert ebben, a naptári és hivatalos czimtári rész után, olyan olvasmányokat fog találni, melyekből épülést, és tanulságot fog meríteni. Például, hogy csak néhányat említsünk, ott van mindjárt a bevezető cikkek után P. Czimmermann és P. Menyhárt zambesi missionáriusok működésének leírása, az előbbinek pompás arczképevel, — vagy egy igen szép cikk sz. László királyunk szentté avattatásának hétszáz éves jubilaumára (szintén képpel); a három kassai magyar vértanu (Crisinus, Pongrácz, Grodecz) martýriumának leírása; az iszákosság ellen egy cikk Stolcz Alában után; a pécsi székesegyház leírása (hét jobbnál jobb képpel) stb.

A képek nagyon jók, tiszták, a nyomás világos, — s az ár bámulatos olcsó. Kivánjuk a buzgó szerkesztőknek és kiadóknak, hogy még szélesebb körben terjedjen el jó naptárunk, mint az eddigi években.

F. Sz.

Jézus sz. gyermeksége művének évkönyve. Magyarországi kiadás 1891-re. (a XII. évf. 1. füzeté.) Az esztergomi főegyházmegyei hatóság jóváhagyásával. 48 l.

Ez a jól ismert füzetke is évről-évre tetszetősebb formában, gazdagabb tartalommal, és mi a fő, az adományok statisztikája szerint örvendetesebb eredmény felmutatásával jelenik meg.

A mostani füzetnek tartalma: Boldogult Simor János bibornok életrajza Számord I.-től (igen jó képpel), Hymnus b. Perboyre Gábor tiszteletére Epölyi F.-től; a sz. gyermekség műve nagy és kis barátaihoz ugyanattól, — azután a rendes rovatok, hasznos utasításokkal együtt.

A szent célra begyűlt összeg teljes kimutatása az év végére van megígérve.

x-y.

VIII. A kassa-egyházmegyei papság irodalmi működése.

Bányász Ödön, nagykövesdi lelkész, szül. 1840. aug. 9-én Monokon, Zemplénm. — Egyházi költő. «Csipkerózsák» cím alatt egy kötet költeményt adott ki 1872-ben.

Danilovics Mihály, kanonok, szül. 1811-ben Kassán. A «Kath. Lelkipásztor»-ba irt.

Falk Antal, terebesi plébános. 1785-ban alkalmi beszéde jelent meg Nagy-Károlyban.

Fábry János, püspök, szül. 1792. jul. 28-án S.-A.-Ujhelyt, meghalt 1867. jun. 25-én Kassán. Írói működését l. Vutkovich 186 és 212 l. Életrajzát l. Egyházi Lapok 1867. I. 258. — M. Sion 1867. V. 480. l.

Füzesséry Sándor, s.-a.-ujhelyi apát-plébános, szül. 1825-ben. Kedvelt alkalmi szónok volt. Két beszédét ismerjük, az egyiket sz.-István-napján, 1861-ben Sáros-Patakon, a másikat 1874-ben a s.-a.-ujhelyi plébánossá lett beiktatása alkalmával mondta.

Horváth Károly, szentszéki irnok, szül. 1831. január 28-án Kassán. Egy kötet «Tollrajzok»-at adott ki 1885-ben Kassán.

Kassay József, volt szerencsi plébános, szül. 1767. márcz. 15-én Kisfaludon, Zemplénm. Tanulmányai végezté-

vel egri kispap lett; hittani tanulmányait Pozsonyban hallgatta. Kassay ezen kedvező körülményt igen szerencsésen használta fel. Ugyanis ugy Pozsonyban mint Pesten az ország minden vidékéről jöttek össze a növendékpapok, mind-egyik más-más dialektust hozván magával. Kassay ezen tájszólások tanulmányozására adta magát. Fáradhatatlanul irt és kutatott. Fáradtságának gyümölcset 1833—1835-ben Pesten, b. Szepessy Ignác pécsei püspök pártfogása mellett egy «magyar-latin» szótárban mutatta be. E szótár, Szepessy közbejött halála miatt csak az «sz» betűig terjedt. Időközben Tarczalon és Szerencsen lelkészkedett. 1804-ben az egri érsekmegyéből kihaláltatván a kassai egyházmegye, Kassay az új egyházmegyébe jutott. 1832-ben a m. tud. Akadémia tagjául választotta. Meghalt Pécsen 1843-ban születése napján. Apróbb művei: Magyar nyelvtanítókönyv, mely a magyar beszédnek és írásnak szabásait megítélve, gáncsolva és megválasztva adja elő. 1817. Sáros-Patak. — Barátságos és ügyes felelet a barátságos szemügyre, melyet Miskolczon lakott Jobflerczer minorita ellen adott ki. 1818. Kassa. (Jobflerczer = Hertzler Jób.) Életrajzát l. M. T. Társ. Évk. 1840—1842. 104. l. Haas M. Emlékkönyv 378. Egh. Tud. 1842. I. 17. Nemzeti Ujság 1842. 35.

Katinszky Géza, tanítóképző-intézeti tanár Kassán, szül. 1848. ápril 13-án Rimaszombatban, Gömör-Kis-Hont-megyében. 1879-ben «Magyar helyesírás»-t adott ki. Megjelent Kassán.

Krajnik Mihály, tiszt. kanonok, mint papnövendék, 1857-ben az egyházirodalmi iskolában a «Munkálatok» számára fordított.

Lesskó István, kassai kanonok és országgyűlési képviselő, szül. 1835. Hétháron, Sárosm. Eleinte szepes-egyházmegyei pap volt, 1862-ben lépett át Kassa egyházmegyébe. Mint országgyűlési képviselő az országgyűlésen elég élénk részt vesz. Beszédei a kath. egyházi lapokban jelennek meg.

Liebhardt Lukács János, azelőtt zirci-ciszterci-rendi tanár, szül. 1813. ápril 8-án Sopronban, meghalt 1872. jun.

15-én Székesfehérvárt mint apát és ungvári gimnáziumi igazgató. Írói szereplését illetőleg lásd Vutkovich 119. l.

Lojda József, segédlelkész, szül. 1849-ben S.-A.-Ujhelyt. A «Havi Közlöny»-be irt.

Matuska Fános, tolcsvai plébános, 1778-ben alkalmi beszédet adott ki Egerben.

Palásthy Pál, esztergomi kanonok, szül. 1825. 29-én. Mint kassa-egyházmegyei pap és hittudor a pesti egyetemenél volt hittanár, mely minőségében esztergomi kanonoknak neveztetett ki. Jelenleg esztergomi segéd-püspök. Írói működését mint pesti kispap költeményekkel kezdte. Egy pár meg is jelent a «Munkálatok» 1846. évi folyamában. Egyebekben l. Esztergom főmegye íróinál, Uj M. Sionban. 1886. — 1890- és 91-ben megírta három kötetben «A Palásthyak» történetét, amint arról annak idején a M. Sion referált is.

Paszlavszyk Sándor, gf. Zichy Rezső nevelője, szül. 1850. aug. 30-án Deregyőn, Zemplénm. A kath. főpapok és főuraknak a középiskolai törvényjavaslat felsőházi tárgyalása alkalmával mondott beszédeit adta ki. 1885-ben. — Egyes költeményei az Összetartásban jelentek meg.

Pergler Fános, püspök, szül. 1819. márczius 7-én Csertészen, meghalt 1876-ban. Írói működését l. Danielik és Ferenczy I. 363. és Vutkovich 86. l. valamint az egri érsekmege íróinál, Uj Magy. Sionban. 1886. Kiegészítésül 1868-ban a «Kath. Lelkipásztor»-ba irt. — A kassai népnevelési és közoktatási ügyben egybehívott értekezleten mondott beszéde 1876-ban az «Egri Egyházmegyei Közlöny»-ben jelent meg.

Podluzsányi Zsigmond, lizskai plébános, 1724-ben Kassán egy hittani munkát adott ki latin nyelven.

Prámer Alajos, sátor-alja-ujhelyi prépost-plébános, szül. 1821. aug. 7-én Tokajban, Zemplénm. — Mint pesti kispap a «Munkálatok» számára 1842-ben lefordította «A keresztény morál» cz. tanulmánycikket. — 1848-ban megjelent tőle: Üdvös és czélszerű-e a káptalanokat eltörölni és azok helyett presbyteriumi tanácsot állítani? Kassa, 1848.

Répaszky József, apát-kanonok, szül. 1828. márc. 5-én Krompachon, Szepesm. Egyházi pályáját mint gróf Péchy Manó nevelője kezdette 1856-ban, 1859-ben kassai gymn. tanár, 1860-ban váraljai-, 1862-ben enyiczkei plébános, 1873-ban theologiai tanár, 1881-ben kanonok. Elsőrendű író és szaktudós. Nagybecsű szakmunkái: Általános dogmatica vagyis alapzatos theologia. (Alapvető hittan.) (Dogmatica Generalis. Theologia Fundamentalis.) 2 kötet négy részben. Kassa, 1878–1880. — Részletes Dogmatika, vagyis Ágazatos Kath. Hittan. 2 kötet négy részben. Kassa, 1883. — Továbbá: sz.-Istvánnapi egyházi beszéd. Kassa, 1879. — 1862-ben kiadta «Sz. László- és iskolai társulati emleány»-t. Kassa, 1874-ben a «Katholikus Világ» cz. tudományos és társadalmi havi közlönyt szerkesztette. — Kisebb tanulmány cikke: A pantheismus rendszerei és a zsinat. 1876. Uj M. Sionban.

Schuster Konstantin, előbb kassai, most váczi püspök, Ferencz-József lovagrend nagykeresztese, v. b. t. tanácsos, szentjobbi apát és bölcselettudor, szül. 1817. jul. 31. Szakolczán, Nyitram. Mint író l. Danielik és Ferenczy I. 407 l. továbbá Kalocsa érsek-megye és a Kegyesrend írói között. Életrajzát l. Vas. Ujs. 1877. 29. Arczképpel.

Szabad Ferencz, apát-kanonok és nagyprépost, szül. 1815-ben Kassán. 1869-ben Kollárscsik István rozsnói püspök fölött mondott gyászbeszéde jelent meg Rozsnyon. — Ugyancsak tőle van a M. Sionban: A kassai papnevelde oklevele.

Szepessy Alajos, ismeretlen állásban. Egyházi beszédei közül néhány a Szalay Imre és Pátkai Pál-féle gyűjteményes kiadásban jelentek meg.

Szekerák Kálmán, sárospataki plébános, szül. 1841-ben Kassán. 1864-ben lefordította Dr. Dudik Beda «Sz. Erzsébet ereklyéinek feltalálása» cz. művét.

Szerdahelyi János, málczai lelkész, szül. 1843. febr. 24-én Málczán, Zemplénm. «Ágcsernyei» álnév alatt egy röpiratot adott ki. Czime: Szózat Magyarország katholikusaihoz. Sajat neve alatt is szokott írni a M. Államba.

Szinnyey-Merse Bertalan, prépost, kanonok és a Német-lovagrend keresztese, szül. 1826. aug. 13-án Szinnyén, Sárosm. A M. Sion számára megírta születéshelye és plébániája történetét. 1867.

Vandracsek Károly, prépost-kanonok, szül. 1824-ben Kassán. Mint pesti kispap költeményeivel és sikerült fordításaival élénkítette a «Munkálatok» tartalmát. Eredeti cikkei: Vallási gyűlölet. 1845. U. ott. — Somogyi Leopold Márton szombathelyi püspök élete. 1845. U. o.

Zvolenszky János, tarkeői lelkész, szül. 1831. június 5-én Eperjesen, Sárosmegye. Tótra fordította Fonyó Pál «Gyakorlati hitelemzését» cz. művét. 1880.

Szöllösy Károly.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

F. hó 26-án délben indult utnak a magyar kath. ifjak zarándoktársasága Rómába, az örök városba, Robitsek Ferencz dr. budapesti papneveldei praefektus ur vezetése alatt, hogy ott sz. Alajos sirjánál elvégezze ájtatosságát, s fiui hódolatát bemutassa a kereszténység közös, szerető atyjánál, a dicső aggastyán XIII. Leo pápánál. Rómában a szepesi és a szatmári püspökök várták már őket. Kétszázon jóval felül voltak a zarándokok, köztük papok, világiak s szép számmal növendékpapok, kiket főpapjaik és előjáróik, daczára a már javában folyó tanévnék, szives örömet bocsátottak el erre az utra, melyből annyi tanulságot, annyi lelki hasznot merithetnek, s honnan egész életükre kiható mély benyomásokat fognak magukkal hozni. A kultuszminiszter is megengedte az azért folyamodó középiskolai ifjakkal, hogy tiz napra távol maradhassanak az előadásokról s résztvehessenek a zarándoklatban. Mi is lélekben a zarándokkal vagyunk, s kívánjuk nekik, ut Dominus benedicat introitum et exitum eorum, et angelus Raphaël comitetur illos!

A francia munkások zarándoklata megelőzte a magyar ifjakét, s már e hó 19-én fogadtatott a szentatya által a sz. Pétertemplom emeleti csarnokában. Langénieux bibornok üdvözlő iratot olvasott fel, melyben a következők foglaltattak:

«20,000 francia munkás járul Szentséged elé, hogy élénken érzett hálájának adjon kifejezést Szentséged előtt. Bizonyosak ők abban, hogy a hang, mely keblökben támadt, sorra visszhangra fog lelteni minden nemzetnél, hogy hirdesse a munkásvilágnak, hogy a pápára kell irányozniok tekintetöket, mert az ő szava az üdvösség. A munkások zarándokutjának műve élő tanujeleként fog fenmaradni a nép es a pápaság feloldhatatlan egységének.» De Mun gróf erre szintén üdvözlő iratot olvasott fel, mely azt fejtegeti, hogy a szociális kérdést lehetetlen az egyház akciója nélkül megoldani.

A pápa 25 perczen át állva olvasta fel francia nyelven szövegezett válaszát, melyben a következőket mondotta:

«Nagy a mi örömünk a felett, hogy a keresztény Franciaország buzgalmát szemlélhetjük, melylyel oly gyakran küld zarándokokat Rómába. Szívesen fogadjuk köszöneteket a legutóbbi enciklikáért, melyet javatokra bocsátotunk ki. Szerencsések vagyunk, hogy hozzájárulhatunk a munkásosztály emeléséhez. Enciklikánk kibocsátása óta ti vagytok az elsők, kiket mint a munkások képviselőit fogadunk. Franciaország, a nemeslelkűségben első nemzet az, mely őket küldi. Az elégtétel, melyet érzünk, annál élénkebb, mert a ti ragaszkodástok az egyház tanaihoz és az egyház fejéhez tökéletes. Az mondattott, hogy bizonyos, hogy a szociális munkáskérdést soha sem fogják tisztán polgári törvények — s volnának bár a legjobbak, — igazán gyakorlati módon megoldani. A megoldás a tökéletes igazságosság szabványainak marad fenntartva, mely azt követeli, hogy a bér legyen a munkának megfelelő és ennél fogva a megoldás a lelkiismeret világába terjed. Az emberi törvényhozás pedig, mely közvetlenül az emberek külső cselekményeit veszi tekintetbe, csak nem foglalhatja magában a lelki-

ismeret vezetését is. A kérdés a felebaráti szeretet közrehatását is igénybe veszi, mely túl terjed az igazságosságon. Egyedül a vallás, kinyilatkoztatott dogmaival és isteni tanításaival, bír azon joggal, hogy a lelkiismeret elé szabja a tökéletes igazságosságot és a felebaráti szeretetet ama teljes odaadással, mely ennek sajátja. Ezért minden szociális problema megoldásának titkát az egyház akciójában kell keresni, kapcsolatba hozva a közhatalom és az emberi bölcsesség segélyforrásaival és törekvéseivel. Örömmel konstatáljuk, hogy már jelentékeny iparvállalatok vezetői tanulmányozták enciklikánk alkalmazását és hogy voltak kormányok is, melyek nem maradtak közönyösek azzal szemben. Mindenütt tenni kell s nem szabad a drága időt terméketlen fejtegetésekre vesztegetni. A kétségbevonhatatlan elvet alkalmazni kell. Az időre és a tapasztalatra kell bízni, hogy az ily bonyolult kérdéseknél elkerülhetetlen homályos pontokat megvilágítsák. Használjátok fel a szabadságot és a nyugalmat, melyet munkaadóitoktól nyertek, vallási kötelességeitek teljesítésére. A munkában legyetek szorgalmasak és tanulékonyak, de kerüljétek az istenteleneket, kik főleg szocialisták neve alatt lépnek fel, hogy a társadalmi rendet hátrányotokra felforgassák. Alakítsatok püspökeitek védnöksége alatt egyesületeket, melyekben mint egy második családban tisztességes örömet, a nehézségekben világosságot, a harcban erőt, a betegségben és az öregségben támaszt fogtok találni. Részesítsétek gyermekeiteket keresztény-erkölcsi nevelésben, biztossítsátok részükre bölcsen egy nyugodt jövő örökét. Mondjátok meg visszatérve szép hazátokba, hogy a pápa szíve mindig együtt érez az elhagyottakkal és a szenvedőkkel. Teljes szivünkéből megáldunk titeket!»

Erre a zarándokok vezetői lábcsókkal hódoltak a Szentatyának, mire ez megújuló üdvkiáltások közt a sedia gestatorián ismét lakosztályába vonult vissza. Langénieux bibornokkal együtt, tizenkét bibornok volt jelen a kihallgatáson. Szept. 21-én az összes francia zarándokok résztvettek a pápa által a Szent-Péteregeyházban tartott szentmisén.

A trieri szent köntös kiállítása. A trieri egyháznak nagy kincse van, ez a világ isteni Megváltójának varratlan köntöse. E szent ereklyét a tudós és istenfélő Korum püspök a kath. hivek lelki épülésére folyó év aug. 20-án a főoltárból, hol befalazva, egy ládában elzárva őriztetik, kiemelte, s köztiszteletre ünnepélyesen a város egyházi és világi előkelőségeinek jelenlétében kitette. Azóta százával-ezerivel jönnek processiók Trierbe a Rajna vidékéről, Westphaliából, Luxenburgból, sőt Belgium- és Franciaországból. Egyesek és kisebb csoportok nem kimélve költséget és fáradságot Németország legtávolabbi vidékéről is elindulnak a zarándokutra. Mindenki bajában megvigasztalódva, szent hitében s reményében megerősödve, Jézus Krisztus iránti szeretetében gyarapodva távozik Trierből. Legutolszor 1844. évben Arnoldi püspök alatt volt kiállítva a szent ereklye. Akkor egy milliónál több ember fordult meg a trieri dóm-ban. — A minden jónak ellensége, a gonosz szellem, nem nézheti jó szemmel a hivek vallásos felbuzdulását, az Istennek, a szenvedő Messiásnak dicsőítését, a hitélet emelését Trierben; azért valamint 1844-ben, ugy most is ellenségeket támasztott a szent köntösnek, kik a drága ereklye valódiságát tagadják s az ereklyék tiszteletét babonának, bálványimádásnak csufolják. Hogy hosszura ne terjedjen «rövid» közleményünk, nem lehet e helyen értekezést írunk az ereklyék tiszteletéről; elég csak arra utalnunk, hogy az ősegyház hivei már szent Ignác és szent Polykárp földi maradványait mint «drága kincset» őrizték s nagy tiszteletben tartották, s hogy az ereklyék tiszteletét, mely Krisztus egyházában mindig divott, az Isten nem egy csodával is kitüntette. Miért tartja a trieri egyház saját ereklyéjét valódinak? Először azért, mert ezer éven át ilyenek tartották püspökei, papjai és világi hivei, az ereklye tehát ezer éves tiszteletnek örvendett eddig; az okos embernek tehát valódinak kell azt tartania mindaddig, míg ennek ellenkezője meggyőző érveléssel kimutatva nincs. Másodszer mert eddig valódisága ellen senki meggyőző érvelést fel nem hozott. Harmadszer, mert az Isten különös *csodás* kegyelmét tapasztal-

talták azok, kik a szent köntös tiszteletére Trierbe zárandokoltak. Ronge, Gildemeister és Sybell 1844-ben irtak ugyan a szent köntös valódisága ellen, de irataik semmi tudományos becscsel nem bírnak. Böhmer, a híres prot. történész Clemens tanárhoz irt levelében Gildemeister és Sybell iratáról nagyon kicsinylőleg nyilatkozik. Ezen urak ily czimű füzeteiben: «A trieri köntös és husz egyéb varratlan szent köntös» így okoskodnak: ott és ott egy ereklyét tisztelnek a «szent köntösből,» vagy «Krisztus szent ruhájából» (Kleid) tehát ott van a szent köntös, tehát a trieri nem valódi. Ilyen érvekre fölösleges a felelet. Arról meg lehetnek győződve a protestánsok, hogy mi készek vagyunk bármely eddig tisztelt ereklyénket tűzbe dobni, ha kimutatják, hogy nem valódi. Azért a katholicizmus iránti gyűlölet fanatikus kitérésénél nem tartjuk egyébnek dr. Szlávik Mátyásnak a Prot. Egyh. és Isk. f. é 29. számába irt ezen sorait sem: „*Ujból kiállítják Krisztusnak varratlan trieri köntösét!* és pedig Korum az u. n. békepüspök. Az 1845-i eseményekből ismeretes e rokk (sic) története. Syball (sic) történetirő kimutatta, hogy még más 18 krisztusi köntösnek reliquiái (a varratlan köntös particulái vagy az Ur egyéb ruhái — szerk.) ismeretesek. E hamisnak, sőt csalásnak bizonyult rokknak kiállítása tehát nyilvános botrány (Szlávik Mátyásnak — szerk.), mely a kath. nép tiszteletének tárgyát nem képezheti. A német kormánynak egy szavába került volna a botrányos dolog megszüntetése, e helyett azonban — mint olvassuk — Korum püspök a rendszeresen gyenge német (porosz — szerk.) kormánytól 6 heti engedélyt kapott a kiállításra. Föl tehát protestánsok, — a kik üdvözülni akartok — föl a német Rómába Krisztus ereklyéjének tiszteletére!»

A király mondta. Szent István föl Kent utódja, a magyar szent korona dicső viselője, szeretett apostoli királyunk az idei hadgyakorlatokon Galgóczon a római kath. klerusnak Boltzár püspök által ékesen formulázott hódolatát a következő kegyteljes szavakkal fogadta: Fogadják köszönetemet itteni megjelenésükért, mert *szívesen látom*

mindenkor szentegyházunk szolgálát és szívesen hallom minden alkalommal a katolikus klerus *hagyományos hűségének* és ragaszkodásának újabb biztosítását. A Mindenható áldása kísérje ezentul is működésüket ép oly nehéz, mint szép és nemes hivatásuk teljesítésében. Ezt kívánom önöknek és társaiknak, kik kegyelmemre mindenkor számíthatnak.» Hasonló fejedelmi jóindulat hangzott el a királyi ajkokról Erdélyben és Temesvárott is. Büszkék is vagyunk mi kath. magyar papok a trón és haza iránti hagyományos hűségünkrel! A századok évkönyvei, a multnak reánk maradt emlékei, tanácsstermek és harczmezők fennen hirdetik, mit tett, mit szenvedett s mint halt meg a kath. papság királyáért és hazájáért. Hagyományos hűségünk most is csorbitatlan, tántoríthatlan, mi most is, midőn vallási és lelkiismereti szabadságunk egére sötét felhőket von a protestáns praeponderantia által befolyásolt állami mindenhatóság, pénzbírságot s börtönt — ha kell — fogunk tudni szenvedni igazainkért, de konspirálni a trón és haza ellen nem fogunk soha sem törökkel, sem tatárral, sem svédekkel sem németekkel vagy francziákkal. Azért Felséges Urunk uralkodói bölcsesége nem is tartotta szükségesnek minket a kifelé való átkos gravitálás örvényétől óvni, mint óvta a lutheranus superintendens vezetése alatt tisztelgő *néhány* protestáns lelkész mondván: «Reménylem és *elvárom*, hogy bármely ajku hiveik körében mindenkor buzgón ápolni fogják a hűség, valóságosság és a *kárhozatos iránytól ment tiszta hazafiság érzelmeit.*» A tapasztalás Magyarhonban azt bizonyítja, hogy csak a kath. egyház képes a hazának hazafias magyar érzelmű papságot nevelni. A kath. pap hazánkban magyar — a kivétel individualis aberráció, és elenyésző csekély — akár tót, akár német vagy oláh legyen az anyanyelve. Azonban akár a protestantizmust, akár a keleti szakadár egyházakat tekintjük, úgy találjuk, hogy a tót protestáns lelkészek pánszlávok s magyarfalók, a szászok pángermánok, az oláhok, mindenek felett oláhok. Hogy a reformátusok jó magyar hazafiak, az nem vallási rendszerüknek érdeme, hanem inkább annak a véletlennek, hogy ők magyaroknak

születtek; s az ő hazafiságuknak is az a sötét oldala van, hogy inkább vonzódnak a szász és tót lutheránusokhoz s a francia huguenottákhoz, mint hozzánk magyar katolikusokhoz, kiket bíróságok elé hurczolni nem szégyenkeznek oly vétségek (?) miatt, melyeket maguk is elkövetnek. — A Felsőnek a kath. klerushoz intézett szavai bizonyára e papság iránti legfőbb jóakaratról tesznek tanúságot. Honnan van mégis az, hogy a magas kormány ugyanezen papságot mint törvénszegőt üldözi? Ennek oka az, mivel a kormány azoknak *kénytelen* legjobb akarata mellett s legjobb meggyőződése ellenére is kedvezni, kikre támaszkodhatik. Amilyen a képviselőház többsége, vagy e többségben uralkodó klikk, olyan mindig a kormány is. Ha tehát azt akarjuk, hogy a kormány is oly jóakarattal legyen irántunk, mint a Felső, a jövő választásoknál oda kell hatnunk, hogy a kormány reánk katolikusokra is *kénytelen legyen* támaszkodni. Küldjünk neki vagy 50 bátor, erős meggyőződésű katolikus férfit a képviselőházba. Egyébiránt tudjuk ezt már mindnyájan. Csak *tennénk* is már valamit. Az esperesi kerületek vegyék a képviselő-választás ügyét is kezökbe. Léptessenek fel ők maguk jelöltek s ne várjanak, míg oda szalad két vagy három pesti ügyvéd híveik közé, kiknek azután esetleg mindegyike leszen: telivér liberalis, ugy katolikus-ellenes értelemben.

Papi exercitiumok. Ez évben Győr, Szombathely és Székesfehérvár egyházmegyék papsága tartott szent lelki gyakorlatokat. Mily szükségesek különösen a papságnak, melytől a világ erkölcsi átalakulása függ, az örök igazságok fölötti elmélkedések szent Ignác utmutatása szerint, azt leginkább tudják azon lelkészek, kik most lelki nyugalomuk s örömükben főpásztoraikat áldják, hogy őket az isteni kegyelem ezen bőséges forrásához vezetni kegyesek voltak. Mily általános szentegyházunkban a lelki szent gyakorlatok szükségességéről a meggyőződés, tanúsítja azok növekvő gyakorisága mellett az, hogy a vatikáni zsinat theologusai s jogtudósai a «de vita et honestate clericorum» czimű s a zsinati atyák elé terjesztendő törvényjavaslat pontjai közé

a lelki szent gyakorlatokat is fölvevették a következő szövegezéssel: Quoniam in medio corrupti saeculi facile eventit, ut de mundano pulvere etiam religiosa corda sordescant, ad ecclesiastici vero ordinis dignitatem et sanctimoniam retinendam ac fovendam *pium spiritualium exercitiorum* institutum vel maxime conducit: *omni studio curent episcopi*, ut clerici, praesertim parochi et confessarii, singulis saltem trienniis vel quadrienniis certo dierum spatio in opportunum aliquem locum iisdem exercitiis peragendis secedant, quo exterioribus curis sepositis, ac vehementiori studio aeternarum divinarumque rerum meditationi vacantes ecclesiasticum spiritum renovare possint. Ita tamen pias eiusmodi secessiones prudenti suo arbitrio episcopi distribuant, ut cultus divinus et spiritualis fidelium necessitas nullum inde detrimentum patiantur.» (Cf. P. Schneemann, acta et decreta ss. conc. Vaticani. 659. p.)

P. Felix S. J. meghalt. A notre-dame-i templom híres szónoka, Felix jézusrendi tag, Lacordaire és Ravignan utódja s Monsabrének elődje jul. 14-én Lille-ben elhalálozott. Felix atya 1810. évben született, 1837-ben pedig a Jézustársaságba lépett, melyben 1854. évben tette le az ünnepeles fogadalmakat. Ekkor senki sem gyanította, hogy Felix atya valaha oly hírneves szónok leend. Igazán jó és jámbor szerzetesnek tartották, de csak közönséges szónoknak, ki nem látszott birni valamely hiresebb szószékre szükéséges tulajdonokkal. Szorgalmas munkásság, állandó tanulás és elmélkedés idővel mégis nagy hírnevet biztosítottak neki. Nancyban egy jezsuita intézetnek feje volt, midőn 1856-ban a párisi érsek őt szemelte ki notre-dame-i szónoknak. Nagy feladat várt reá; arról volt szó, hogy két híres szónok nyomába lépjen, megkezdett munkájukat folytassa, s a nagyszámu hallgató közönséget továbbra is a nagyhirű szószék köré gyűjtse. Ily terhes feladat mást megfélemlített s elriasztott volna, de a szerény egyszerű, engedelmes és szelid szerzetes helyt állott. S azon a szószéken, melyről Lacordaire hatalmas hangja dörgött, s Ravignan elragadó kezzeljes szónoklata hódított, bemutatta magát egy kis ter-

metü férfit, ki összetett kezekkel, gyakran szeméit lecsukva beszélt, egy szónok, egyhangu előadással, ki a nyelv szépségeinek, a szó hatalmának hijával látszott lenni. Azonban beszédeinek logikai eszmemenete, széles és mély tudományon alapuló érveléseinek hatalma elfeledteté a hallgatósággal a virágos nyelvet s egyéb szónoki diszt. P. Felix több évi prédikálása alatt a hallgató-közönség sorai nem gyérül a Notre-Dame-ban. 1856—1872-ig tartotta híres konferenciáit a legmodernebb, leggyakorlatibb themákról.

Irodalmi eseményszámba megy a Collectio Lacensis nemrégiben megjelent hetedik kötete, mely a vatikáni zsinat aktáit öleli fel. Speciális czime: Acta & decreta ss. Concilii oecum. Vaticani. Accedunt permulta alia documenta ad concilium ejusque historiam spectantia. És ezek a «permulta documenta» igen-igen érdekesek. Ezek közt vannak ama relációk, melyeket az egyes bizottságok előadói a nagy, nyilvános üléseket megelőző tanácskozásokban adtak. A «de fide» traktátushoz készülő dekretumokhoz a legjelesebb, legtudósabb püspökök készítették és beszélték meg a terveket eme bizottsági tanácskozásokban, u. m. a mi felejthetetlen érsekatyánk, Simor primás, kinek két relációját találjuk a kötetben, Pie poitiersi püspök, kitől három, Martin Konrád paderborni püspök, kitől hét, Gasser brixeni püspök, kitől tiz reláció közöltetik a gyűjteményben. A nagyszerű vállalat eddigi szerkesztőjének, az 1885-ben elhunyt P. Schneemann jezsuitának — mint ismeretes — rendtársa P. Grandérath lépett nyomába, s mindkettő fáradozásának és szorgos kutatásának gyümölcse ez az 1945. columbára terjedő kötet. A főmomentum ebben természetesen az infallibilitás dogmájának kimondatása, a sok érdekes és változatos epizód, mely azt megelőzte, az atyáknak mélytudományu beszédei, melyek azt előkészítették. A dogmatikus ép úgy, mint a canonista e beszédekben egész kincstárát fogja találni szaktudományának. — Legalább a nagyobb egyházi jellegű könyvtáraknak birniok kellene e munkát.

Protestáns theologus a kath. egyházzól. Amig nálunk a protestantizmus önelégülten konstatálja koronkint a

törvényhozás által mind kedvezőbbé és kedvezőbbé alakuló helyzetét, — v. ö. Tisza Kálmánnak e hó 14-én Pápán az ev. ref. gyűlésen mondott beszédét, — s meglegszik e külső sikerekkel, a «viszonosság» harczokban elért eredményekkel, míg magával a belső hitbuzgósággal mit sem törődik: addig a külföldön nem egy, hanem mindig több és több, komolyan gondolkodó protestáns hatol a dolgok mélyére, a hittant kutatja, az igazságot keresi, s az eredmény: visszatérése a kath. egyházba.

Nemrégiben egy norvég hirneves protestáns theologus, dr. Krogh-Tonning adott ki egy munkát, melyben a kath. egyházzal és hittanról táplált véleményének ad kifejezést. Mindenekelőtt őszintén bevallja, hogy bizony náluk már igen kevesen biznak a reformált egyház fennmaradásában; «mert látjuk, — ugymond — hogy ez nem lehet az az egyház, amelynek *egységeért* az Ur Jézus imádkozott, amelynek hivei *egy szív egy lélek* voltak: hanem hogy az inkább ahoz az országhoz hasonlít, melyről írva van, hogy «önmagában meg lévén hasonolva, fenn nem állhat.» Mennyire imponál ellenkezőleg — ugymond — a római egyháznak *egysége*! Valóban, — teszi hozzá — ez felel meg annak a képnek, mely a szentírásban az egyházzal adva van, — csak hogy nem merjük azt közelebből vizsgálni, nehogy nyugal munkban megzavartassunk, vagy nem is akarjuk, mivel hogy kora ifjuságunktól fogva egyebet, mint gáncsolást arról nem hallottunk. Pedig hát, valljuk be, hogy akár az egységet tekintve, akár a történeti folytonosságot tartva szem előtt, nem lehet pálczát törnünk amaz egyház fölött, mely utóvégre is, a mi anyaegyházunk.» És itt aztán elkezdli czáfolni ama téves nézeteket, amelyeket a legtöbb protestáns szinte anyja tejével besziva, a római egyházzal tart. — Majd áttér az egyes dogmákra, amint azok a római s a protestáns egyházban tanítatnak, s itt is nagyon könnyűnek találná a kibékülést, s az egyesülést, sőt még a gyónást is nagyon észszerűnek, elfogadhatónak mondja.

Ha még tovább fog kutatni, azzal az őszinte jóakarattal, amelyet munkája tanusít: meg is fogja találni az üd-

vösség utját. Mert a komoly, lelkiismeretes, s a lélek üdvét kereső kutatás még egy katolikust sem vitt a protestánsok táborába, de igenis számtalan protestánt hozott vissza a kath. egyházba.

Protestáns befolyás a társadalmi téren. Hogy a protestánsok a kath. egyháznak valaha annyira gunyolt és utált czeremoniáit majmolják s püspökszentelést, templom-, zászló- stb. szentelést végeznek, ahhoz semmi közünk, azt egyeztessék meg puritán egyszerűségekkel ők maguk; hogy azonban kath. vasuti munkások egyleti zászlójukat előkelő vasuti hivatalnok és *református presbyter vezetése alatt* a református templomba viszik szentelésre, ezt már mint minket is érdeklő dolgot ajánljuk olvasóink figyelmébe. Ugyanis a Prot. Egyh. és J. lap aug. 23-iki számában ezeket az ártatlan és naiv sorokat olvasom: «Sok tekintetben érdekes és nevezetes, hogy a volt osztr.-magyar államvasuttársaság munkásainak önszegélyző egylete zászlószentelési ünnepélyét a református templomban s ref. lelkészek közreműködésével tartotta meg. Aug. hó 15-én (ej, hogy megtartják a kath. ünnepet!) d. e. 10 órakor folyt le a szép ünnepély a budapesti ev. reform. leányegyház templomában. Az egylet tagjai más egyletek képviselőivel együtt ünnepélyesen zászlókkal vonultak be a kis templomba. A felszentelendő s még lefedett zászló után 5 diszesen felkantározott ló által (miért nem fogta be mindjárt a gözmozdonyt?) vont kocsin jött az egylet védnöke Rechsergi Schulthes Frigyes ur, előkelő vasuti hivatalnok, a református leányegyház presbytere, *akit a nagyobb rész katolikusokból álló egylet, tiszteletét és szeretetét kimutatandó, megkért* (hm!), hogy az ünnepélynek református templomban, az ő templomában való megtarthatását tegye lehetővé.» Ennek az egész «érdekes és nevezetes» dolognak bizony prozelytáskodó szaga vagyon. Mit szólnának az atyafiak ott a tulsó táborban, ha Zichy Nándor gróf református béresei egyleti zászlójukat kath. templomban szenteltetnék?

Adat Döllinger konokságához. Vannak szívek, melyek az isteni kegyelem érintésére még inkább megkemé-

nyednek, mint a sár, ha napsugár éri. Ilyen volt a gögös Döllingeré. Ennek illusztrálására hozzuk itt a legtisztább forrásból e rövid közleményt. Halála előtt néhány hónappal találkozott Döllinger München egyik utcáján régi barátjával s iskolatársával, a kiváló jámborságáról ismert Sintzel Mihály áldozópappal. Midőn a nyolczvanöt éves agastyán, tudós de eltévelyedett barátját maga felé jönni látta, térdre veté magát előtte az utca kövezetén s könyteit szemekkel feléje terjesztett karokkal kérve kérte: «Döllinger térj vissza, kérlek, térj vissza.» A megindító jelenet tanui könybe lábadt szemekkel álltak a két agg egyházi férfi mellett. Fájdalom, Döllinger az isteni kegyelem eme rendkívüli hívásának sem engedett. «Hagyj csak engem Sintzel» szavakkal ott hagyá halálra szomorodott barátját.

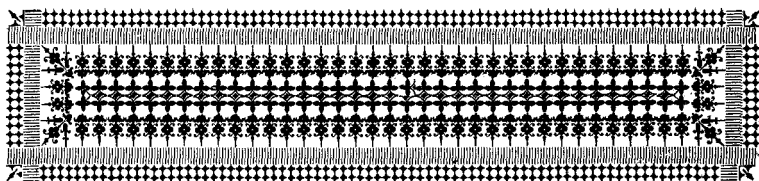
A keresztény nő állása, a mint azt a ker. vallás kivivta, akár házasságra lép a nő, akár szüzességben marad, akár ha tisztos házasság után özvegyiségre jut vagy új házasságra lép, igazán fenségesnek mondható ahhoz a sorshoz mérve, mely a nőnemnek a pogány emberiség körében osztályrésze. Leirhatatlan a nő sorsa különösen, ha özvegyiségre jut, Indiában. Mánú vallási törvénye azt rendeli itt, hogy «az özvegy nő más férfi nevét ki se mondja és a ki második házasság által előbbi férjét megvetné, gyalázzal lesz tetézve itt lent és a más világon. Az özvegy nő köteles magát halálra szálni s nem szabad neki csak virágokat, gyökereket és gyümölcsöt enni.» Innen van, hogy Indiában az özvegy nők élve megégették magukat abban a tűzben, mely elhunyt férjök hulláját hamvasztotta el, és fiaik maguk rakták és szitották ezt az embertelen tüzet. Az angol kormány ezt a vérlázító gyilkosságot igyekszik megakadályozni. De mit ér el igyekezetével? Százazrekre szaporítja a legszerencsétlenebb existenciák számát, a nélkül, hogy tudna sorsukon segíteni. Kalkuttában magában 55,000 testi-lelki nyomoruságban szenvedő özvegy indusnő tengődik. Itt is csak a kath. egyház tud és siet segíteni. Mentő-házakat nyit a szegény indus özvegynők befogadására. Párisban (rue de Bourgogne, 48) női szerzetes-rend keletkezett a nyo-

morult özvegy indus nők felkarolására és a ker. vallás áldásaiba való felemelésére. Az új női szerzet teljes czime ez: «Dames de la Société des catechistes missionnaires de Marie-Immaculée.» A nagpore-i mentőház (Poor House) főnöknője, Tissot atyához irt levelében, ezt írja az indus özvegynek szomorú sorsáról: «Ha találkozik az ember az utcán az ily özvegy nőekkel, nem az elkergetett Agár képe tűnik fel, kit gyermekének szeretete rettenthetlenné tett és a kit a fájdalom csaknem megölt, hogy fián nem segíthetett. Nem. Általában, a bolyongóvá lett özvegy nő már tekintetével is visszariasztja itt az embert. Ha nem tudnók, hogy ebben a lényben lélek lakozik, borzadással fordulnánk el szégyent hirdető arcának aljasságától és egész megjelenésének piszkos rutságától. Azért ezek a nők, mindenkitől elhagyatva, hihetetlen számosan siettetik végüket öngyilkossággal, mihelyt a bűn nem képes nekik táplálékot adni.» Tissot atya, az annecyi missionáriusok főnöke, a *Courrier de Bruxelles*ben közlött jelentésében kívánatosnak mondja, hogy a *szentgyermekség társulatához* hasonló akció induljon meg. Európa keresztény nőit felhívja „*denier de la veuve*“ czimén lelkes adakozásra. Felhívása megérdemli, hogy figyelemre méltassa minden ember, a ki a ker. civilizáció jótéteményeit élvezzi. (Religio)

† **Thalhofer Bálint**, eichstätti nagyprépost jeles bibliikus f. hó 17-én. R. i. p.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

„DAVID CUM SIBYLLA.“

Irta SPULLER GYULA.

A liturgiai szabványok (rubricae) részint előírják, részint a pap tetszésére bizzák, hogy a gyászmisékben az olvasmány (epistola) után a „Dies irae“ kezdetű gyönyörű sequentiát elmondja, melynek első versszaka:

Dies irae, dies illa
Solvat saeculum in favilla
Teste David *cum Sibylla*.¹

Mit keres a pogány Sibylla, a Dávid koronás próféta mellett, a misekönyvben? Nem úgy került oda, mint Pilatus a Credoba!

Vajjon Celanoi Tamás, avagy maga szent Ferencz-e szerzője e megható hymnusnak, avagy még más-e: nem bizonyos. Az is kérdés tárgya szokott lenni, vajjon ez-e első versszaka ugyanazon hymnusnak, avagy mint Kesereő Domokos fer.-r. szerzetes némely régi példányra hivatkozva állítja, a következő:

Ah, anima fidelis!
Quid respondere velis,
Christo venturo de coelis?

Kétségtelen, hogy az egész hymnus nem a misekönyv számára készült; minthogy azonban az egy-

¹ Most, midőn a közelgő novemberhóban a rendesenél gyakrabban imádkozzuk a «Dies irae»-t, nagyon időszerűnek találjuk olvasóink figyelmébe ajánlani e czikket. — *Saerk.*

ház azt oda már a XIV. században felvette, ezzel elismerte, hogy hitellenes dolog nincs benne, — ám bár ezzel Sibyllát még nem canonizálta.

Mily tekintélyt tulajdonítsunk tehát Sibyllának?

Mindenekelőtt mit is jelent a „Dies irae“ első versszaka? Csak annyit és nem többet akar mondani: A világ örökké nem áll, eloszlik; ebben meg egyez keresztény és pogány.

„David“ tárgymásítás (synecdoche), s így = próféta, azután per consequentiam = hívők. A zsol-táros maga ugyanis inkább a természet állandóságát hirdeti, mint a világ pusztulását. Dr. Schenzl¹ szerint a 96. zsol-tár lebegett a szerzőnek szemei előtt. (Nem Sophoniás? hiszen a szavak ezéi! „Dies irae, dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae...“) (Soph. 1, 15.)

Hasonlóképen „Sibylla“ = pogány jövendőmondó asszony = pogány. Szóelemzőleg Sibylla annyit jelentene, mint Istentől ihletett jósnő. Nem is egy Sibylla volt, hanem több. Alex. Kelemen *Sibyllarum turbát* emleget, irván: „Sibyllarum turba, Samia, Colophonia, Cumaea, Erythraea, Phyto,² Taraxondra, Mactis, Thessala, Thesprotis.“³ Mennyi volt? Elágazók a vélemények. Többnyire tizet vagy tizenkettőt neveznek meg.⁴

A hymnus szerzője valószínűleg a Sibylla azon helyére gondolt, melyet az u. n. Constit. Apost. (lib. V. c. 7.) idéznek ilyképen: „Quodsi Greci seu gentiles, nostris scripturis non creduli, cachinnant (resur-

¹ Was haben wir von den sibyllinischen Weissagungen zu halten? cz. értekezésében.

² «Verius forte Πυθώ transposita inspiratione.»

³ Strom. I. c. 21. Valamivel előbb máskép és kevesebbet sorolt elő, ib. col. 435. ed. Migne.

⁴ «Auctor Epitomes temporum, sub Bed, postremu Israelis' rege, hoc modo Sibyllas enumerat. «Hoc anno S. Erythraea in Aegypto claruit. Erant autem aliae praeter ea S. undecim, Hebraea, Persica, Delphica, Aadae, Cimmeria, Samia, Rophia, Cumaea, Libyca, Trocia, Phruggia, Tiburtina.»

rectionem mortuorum); eio fidem faciat vel propheta
tissa eorum Sibylla, ita illos ad vocem alloquens:

Omnia postquam in cineres collapsa iacebunt,
Aeternusque Deus succensum exstinxerit ignem,
Inque hominem Deus ipse iterum formaverat ossa,
Et cineres mortalibus ut fuerant renovatis:
Judicium tunc certo erit, in quo ius feret aequum
Ipse Deus, mundi iudex: ac qui impietate
Peccarint, iterum iniecta tellure tegentur; (!)
Contra iterum in mundo vivent pietatis amici,
Sanctis dante Deo vitam, statum atque favorem.
Se tunc agnoscent omnes, seseque videbunt.

Cum ergo hoc quoque resurrectionem confiteatur
et instaurationem non neget, discernat autem
pios ab impiis: temere nostra non credunt.“

Koruk. — Sibylla, illetőleg egyikök, magát Noé
menyének mondja s a vizözön leírásánál szemtanu-
képen viseli magát.

Ismeretes azon elbeszélés, mely szerint Sibylla
Tarquinius Priscushoz jött három tekercs irattal, nagy
összegért felajánlván azokat a királynak; midőn ez
az árat sokalta, Sibylla az egyik tekercsset tűzbe veté
s a fenmaradt kettőért az előbbi árat kérte; midőn
Tarquinius vonakodott azt megadni, Sibylla a másik te-
kercsset is elégeté s az utolsóért is a teljes összeget
kivánta; nehogy ez is elpusztuljon, most már a bá-
muló király azt megvette, a kívánt pénzt kifizette.
Ezen Sibylla állítólag a cumaei volt, ki Virgilius
Aen. VI. szerint Aeneást az alvilágba vezette, s ki
a rege szerint 1300 évet élt.

A delphii, az „első“ Sibylláról mondja Serapion,
hogy holta után sem szünt meg jósolni; ugyanis ami
halála után testéből a levegőbe szállt, az jelentőség-
teljes szavak és hangok által jövendő; ami belőle
földdé lett s fűvé vált, az ott legelésző barmoktól
megemészte, azok beleiben hirdeti az embereknek

a jövőt; lelke pedig Plutarch szerint a holdban van és ugyancsak jövendő.¹

A keresztény rege mondja, hogy Augustus korában is volt egy Sibylla, ki a császárnak a napban megmutatta a Boldogságos Szüzet a kis Jézussal s megjövendölte a pogányság pusztulását s a keresztény vallás elterjedését.

Ha a mesés régi kort a Sibylláktól meg is tagadjuk, azt nem vonhatjuk kétségbe, hogy több száz évvel Kr. u. születése előtt éltek; bizonyoság erre a Kr. előtt V. században élt Platótól kezdve az írók serege.

Tekintélyök. I. A rómaiaknál.

Tarquinius Priscus *latin* Sibyllájához csatolta Tarquinius Superbus a lydiai Erythraeából származó Sibylla *görög* verseit és két előkelő férfiú őrizetére bízta, kiknek két görög tolmács állott rendelkezésükre. Később (a. U. c. 388.) a *duumviriból decemviri* lettek, kik csak rendkívül esetekben, mint éhség, lázadás, dögvész stb. alkalmával és a tanács határozata folytán kerestek a sibyllinákban (= Sibylla könyveiben) a baj orvoslására gyógyszert; („Decemviri libros Sibyllae adire *iuberentur*“ Livius); végül 15 tagból állott Sibylla papsága (*quindecim viri*).

A választ *acrostichon* szerint keresték, vagyis a bajt jelző szó minden egyes betűjének megfelelő betűvel kezdődő verseket szedtek össze a sibyllinákból s ezek jelentményéből igyekeztek kimagyarázni a teendőket, p. ha dögvész = *λοιμος* dühöngött,² kerestek hat verset, melyek elseje *A*-val, másika *O*-nal, harmadika *I*-val stb. kezdődött és MDS³ kész volt az orvosság . . .

Fölötte érdekes Tacitus, *Annal.* I. XV. c. 44. nemcsak mert Nero is, hogy Róma felgyújtásának

¹ Strom. I. c. 15.

² V. ö. Manz-féle R. E. Sibylla.

³ Az orvosi vényeken, recepteken: M = misce, D = da, S = signa.

gyanuját magáról elhárítsa, a Sibyllához fordult, hanem azért is, mivel Tacitus itt Krisztus Urunkról, a keresztényekről és azok első üldözéséről értesít minket,¹ irván: „Mox petita a diis piacula, *aditque Sibyllae libri*, ex quibus supplicatum Vulcano. . . . Sed non ope humana, non largitionibus principis aut deum placamentis decedebat infamia, quin iussum incendium crederetur. Ergo *abolendo rumori Nero subdidit reos* et quaesitissimis poenis affecit, quos per flagitia invisos vulgus *christianos* appellabat. Auctor nominis eius *Christus*, qui Tiberio imperitante per procuratorem P. Pilatum supplicio affectus erat. Repressaque in presens exitialis superstitio rursus erumpebat, non modo per Judaeam, originem eius mali, sed per urbem etiam, quo cuncta undique atrocita aut pudenda confluunt celebranturque. Igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum *multitudo ingens, haud perinde crimine incendii* quam odio humani generis² convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contacti, laniatu canum interirent; aut crucibus affixi aut flammandi atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis uterentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat et Circensè ludicrum edebat, habituque aurigae permixtus plebi vel circulo insistens. Unde quamquam adversus sontes et novissima exempla meritos miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publica, sed in sevitiam unius absumerentur.“

Virgilius nemcsak Aeneisében beszél a Sibylláról; hanem hires IV. Eclogájában is, melyet Pollio consul fiának születése alkalmából irt. Akárhogy magya-

¹ Bár «Corn. Tacitus . . . mendaciorum loquacissimus» Tert. Apol. adv. Gentes c. 16. szerint s bár a keresztények ellensége, még sem meri őket a gyujtogatással vádolni.

² «Sumus (nos christiani) plane (hostes), non Generis humani tamen, sed potius erroris, Ib. c. 37.

rázzuk e költeményt,¹ nem lehet elvitatni, hogy Sibylla a világ megújulását, boldog kort, Szűz eljöttét, égből származó gyermeket jövendölt, és Virgilius meg volt róla győződve, miszerint a jövendölés beteljesedése közel van.² És csakugyan, egy-két évtized múltán megjelent a Szűz s az isteni gyermek, ki elvette az emberi nemről az átkot, megújítá a világot! Megengedem, hogy Virgilius anyagiasan értette e jóslatot; de hiszen a próféták nevelte zsidópapok és írástudók is földi messiást vártak; miért kívánnók, hogy a pogány Virgilius jobb legyen, mint ők?

Szóval a pogány rómaiaknál oly nagy volt Sibylla tekintélye, miszerint „Romanis in Sibyllae oraculis... acquiescentibus;“ irhatta Strabo.³

Csak Cicero kétkedik, részint mert a Sibylla jóslatai homályosak, részint mert versei nem az őrzöngésnek, hanem a megfontolásnak és számításnak bélyegét viselik magokon (mintha bizony jövendölés == őrzöngés volna); de tán leginkább politikai okból, mert a Sibylla — *royalista* érzelmű; Cicero ugyanis így ír: „Sibyllae versus observemus, quosilla furens fudisse dicitur; quorum interpres nuper falsa quadam hominum fama dicturus in senatu putabatur eum, quem re vera regem habebamus, appellandum quoque regem, si salvi esse vellemus. Hoc *si est in libris*, in quem hominem et in quod tempus est; callide enim *qui* (nem írja: *quae*, tehát férfinak tartotta a szerzőt) illa composuit perfectit, ut quodcunque accidisset, praedictum videretur hominum et temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus alias in aliam rem posse accommodari viderentur. Non

¹ Zaid commentárját: Rajnis, Magyar Virgilius, I. 79–102. Pozsony, 1789. V. ö. Eus. Caes. De vita Const. l. V. c. 19–20.

² Ezt a részét Virgil Eclogájának különben már ismerik a M. Sion t. olvasói: «Az idő teljessége» című értekezéséből, hol idézve volt. (Lásd ezidei évf. 178. l.)

³ De Noury, In Clem. Al. diss. I. c. X. a. 1.

esse autem illud carmen furentis, cum ipsum poëma declarat, est enim magis artis et diligentiae, quam incitationis et motus; tum vero ea, qua ἀπροσάγγιστος dicitur, cum deinceps ex primis versuum litteris aliquid connectitur, ut in quibusdam Ennianis, Q. Ennius fecit, id certe magis est attentis animi, quam furentis. Atque in Sibyllinis ex primo versu cuiusque sententiae, primis litteris illius sententiae carmen omne protexitur. Hoc scriptoris est non furentis, adhibentis diligentiam, non insani. Quamobrem Sibyllam quidem sepositam et conditam habeamus, ut id quod proditum est a maioribus iniussu senatu ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones: *cum antistitibus agamus, ut quidvis potius ex illis libris quam regem proferant, quem Romae posthac nec di, nec homines esse patientur.*¹

II. *Sibylla tekintélye a zsidóknál.* Josephus Flavius a babiloni toronyról irván eképen idézi őt: „De turri autem hac, deque linguis hominum mutatis memininit etiam Sibylla, ad hunc modum loquens: „cum omnes homines una lingua uterentur, altissimam turrim aedificare coeperunt, velut per eam in coelum scansuri. At *Dii ventis emissis* (!), turrim hanc evertère et suam cuique linguam attribuère. Unde urbi Babylon factum est nomen.“² Minthogy Flavius többet Sibylláról nem mond, nem bizonyos, vajjon tulajdonított-e neki némi vallásos tekintélyt, avagy csak ugy idézte-e, mint egyéb profán író?

Kr. e. 83. évben a Sulla-háboruk alkalmával a Tarquinius-féle sibyllinák tönkrementek; ennek folytán a rómaiak a görög városokban összegyűjtették Sibylla jóslatait, melyekből Augustus császár a neki nem tetszőket, mint hamisítványokat kihagyatta.

A zsidók látván a Sibylla kelendőségét, fogták magokat, s azt mondták, hogy nálok van az igazi Sibylla (S.

¹ De divinatione, II. 54.

² Ant. Jud. I. 4. Idézi a helyet Eus. Caes. is: Praep. Evang. IX. 15.

chaldaea) s gyártották a jóslatokat. Régi bűnük a hamisítás! „Vinum tuum mistum est aqua . . .“ (Is. I, 22.) korholja őket a próféta. Az új-szövetség hajnalán keresztre feszítik az Igazságot. Bűnbánatot nem tartottak; mert „sunt . . . seductores, maxime, qui de circumcissione sunt, . . . docentes, quae non oportet, turpis lucri gratia. (Tit. I, 10—11.) Később is csak a régiek maradtak: „Ariani, velut *judaici caupones* — mondja sz. Ambrus — miscent aquam cum vino, quia divinam generationem humanamque confundunt, ad deitatem referentes, quod de carne sit dictum.“¹ És napjainkban?

Habár nincs okunk tagadni, hogy a zsidók jó pénzért készítettek és árultak hamis jóslatokat Sibylla neve alatt;² tévedés volna mindent hamisításnak bélyegezni s minden hamisítást a zsidóknak tulajdonítani, mint ezt teszi Döllinger, irván: „A *sibylla* (állandóan így) könyvekben is Nero, mint a (jeruzsálemi) templom feldulója van említve; a *zsidó szerző*, *mint kortárs* vagy legalább nem sokkal később kori, jól tudá, hogy Titus volt a fővezér; de a tulajdonképeni okozó, ki a hadsereget Jeruzsálem ellen küldte mégis Nero volt.“³ És, „miként kerülhette ki a figyelmet, hogy e töredékek (sibyllinák) *zsidóktól* s nem keresztényektől erednek? egyetlen szó sem fordul elé a keresztények üldözéséről . . . a „héberék sz. népe“ elleni háború, városuk és templomuk feldulása az, mi kiemeltetik.“⁴ És más alkalommal is „*zsidó*“ sibylla-

¹ S. Ambr. De fide, I. 3. n. 65.

² Mintha sz. Ágoston is megengedné, ezt irván De Civ. Dei XVIII. 46: «Mídon (a zsidók) a mi iratainknak nem hisznek, beteljesül rajtok a magoké, melyet vakon olvasnak; hacsak valaki azt nem mondandja, hogy azon jövendöléseket Krisztusról, melyek Sibylla vagy más nevek alatt előfordulnak, ha ugyan léteznek, keresztények költötték, s hogy azok nem tartoznak a zsidó néphez.» A pesti növ. papok fordítása. E hely elöttem homályos. Különben alább meghalljuk sz. Ágoston véleményét a Sibylláról.

³ «Ker. és Egyház.» Ford. a pesti növ. papság. 1869. 260 lap.

⁴ I. m. 263. I. jegyz.

jóslatokról beszél.¹ Ez ellen csak annyit, miként kerülhette ki Döllinger figyelmét, hogy e töredékekben oly dolgok is kiemeltetnek, melyek a zsidó nézetekkel homlokegyenest ellenkeznek?

Alig csalódnunk, ha azt állítjuk, hogy a zsidók tulajdonítottak a Sibyllának prófétai tekintélyt, azonban nem meggyőződésből, hanem — haszonlesésből; s van részök a sibyllinák meghamisításában, melyeket épen ezért nagy Theodosius, Stilicho által, elégetni rendelt; mindazáltal a sibyllinák többféle kiadása napjainkig fenmaradt.

III. *Sibylla tekintélye a keresztényeknél.* A hívők e tekintetben két táborra oszlanak; az egyik Sibyllát teljesen elveti, a másik elfogadja; ezeké a többség az ó- és középkorban; azoké napjainkban.

A régiek közül Tertullian Sibyllát hazugnak tartja, azt mondván róla a pogányoknak az ő tömör, erőteljes, de nem ritkán homályos modorában: „*Vestrae Sibyllae nomen de veritate mentitae, quemadmodum et dei vestri.*“²

A sz. atyák a Sibylláról többnyire tisztelettel szólnak; s általában nem igaz, mintha a sz. atyák neki csak viszonylagos értéket tulajdonítanának, argumentum ad hominem gyanánt idéznék, midőn a pogányokkal vitatkoznak; mert hivatkoznak reá akkor is, midőn nem pogányokhoz, hanem keresztényekhez beszélnek. Így Eusebius Caes. Constantinus császár ajkaira adja e szavakat, melyeket *ad coetum sanctorum* mondott: „Sibylla igitur Erythraea, quae sexta post diluvium aetate se vixisse dicit . . . cum aliquando in adyta importunae superstitionis (Apollinis) irrupisset, *divino plane Spiritu impulsata*, cuncta quae eventura erant de Deo vaticinari versibus coepit; primis versuum elementis (quod genus acrostichis vocatur) historiam ad-

¹ U. o. 399. l.

² Apol. adv. gentes c. 19.

ventus Jesu Christi apertissime declarans. Est autem acrostichis eiusmodi: *Jesus Christus Dei Filius, Servator, Crux*. Versus autem hi sunt:

Judicii signum tellus sudore madescet.
 E coelo tunc Rex veniet per saecula futurus,
 Scilicet ut totum praesens diiudicet orbem.
 Visurique Deum infidi sunt atque fideles,
 Sublimem in carne humana, sanctaque caterva.
 Cinetum, completo qui tempore iudicet omnes.
 Horrida tunc tellus dumis silvescet acutis.
 Rejicient simulacra homines aurique metalla.
 Inferni portas facto simul impetu rumpent
 Squallentes manes, et pura luce fruuntur.
 Tetros atque bonos vindex tunc flamma probabit.
 Voce latens facinus quod gessit quisque, loquetur.
 Subdolaque humani penduntur pectoris antra.
 Dentum stridor erit, gemitusque et luctus ubique.
 Et sol astrorumque chorus percurrere coelum
 Insimul absistent, lunae quoque flamma peribit.
 Fundo cernentur valles consurgere ab imo.
 In terris nihil excelsum spectare licebit.
 Lataque planities montes aequabit: et aequor
 Intactum rate stabit: adustaque fulmine tellus.
 Una deficiet flagrans cum fontibus amnis.
 Stridula de coelo fundet tuba flebile carmen.
 Supremum exitium lamentans, fataque mundi.
 Et subito stygium chaos apparebit hiatu:
 Reges divinum stabunt cuncti ante tribunal.
 Vndaque sulphureae descendet ab aethere flammae.
 Ac cuncti in terris homines mirabile signum
 Tunc cernent oculis, sanctis optabile signum.
 Omnibus id iustis vitae est melioris origo;
 Rursus vesani dolor atque offensio mundi:
 Collustrans undis bisseño in fonte fideles,
 Regnabit late pascentis ferrea virga.
 Unus et aeternus Deus, hic Servator et idem
 Xristus, pro nobis passus, quem carmina signant.

Et hoc quidem *divino, ut credibile est afflatu a virgine praedicta sunt . . .*

*Multi tamen huic praedictioni fidem derogant, quamvis Sibyllam Erythraem revera vatem fuisse fateantur. Suspiciantur autem a quodam ex nostrae religionis hominibus, poëticae artis non ignaro, eos versus esse confictos et falso et suppositio titulo Sibyllae adscribi . . . Sed veritas ipsa in propatulo est omnibus; cum hominum nostrorum diligentia temporum seriem adeo accurate collegerit, ut iam nemo suspicari possit, post adventum et condemnationem Christi, carmen illud esse compositum, falsoque divulgari, quasi Sibylla hos versus diu ante vaticinando profuderit. Quippe inter omnes constat, Ciceronem cum hoc carmen legisset, Latino sermone illud interpretatum esse ac suis operibus inseruisse . . .*¹ Ezekből kitűnik, miszerint Constantinus, vagy ha úgy tetszik Eusebius Caesareensis Sibyllát valóságos prófétának tekinti; jóslatát nem utólagosan gyártottnak, hamisnak, hanem valónak állítja s ezt azzal bizonyítja, hogy Krisztus előtt az köztudomású volt, Cicero által latinra lett fordítva az eredeti görögből. Azon sokan, kik Sibylla e jóslatát elvetik, pogányoknak látszanak lenni: „*suspiciantur* — a quodam ex nostrae religionis hominibus . . . esse confictos.“

Hasonlóképen vélekedik sz. Ágoston is; irván De Civ. Dei művében: „Némelyek szerint az erythraei Sibylla ezen időben (Achaz és Osee) jövendölt. Hogy pedig Sibylla nem egy, hanem több volt, Varro írja. Az *erythraei Sibylla Krisztusról sok világos jövendölést irt össze*; ezeket előbb mi is olvastuk, nyelvre és szerkezetre rossz latin versekben, melyek, mint azt utóbb megtudtuk, egy ismeretlen s ügyetlen fordítótól származnak. Mert a híres Flaccianus, a folyékony beszédű és nagy tudományú férfiú, ki proconsul is volt,

¹ Ad coetum Sanctorum (De vita Const. I. V.) c. 18—19.

midőn Krisztusról beszélgetnénk, egy görög codexet hozott elő, melyben, mint mondá, Sibylla versei foglaltat-
tak s ebben mutatott nekünk egy helyet, ahol a ver-
seknek kezdőbetűi oly rendben következnek egymás
után, hogy e szavakat leheté belőle kibetűzni: Ἰησοῦς
Χριστὸς Θεοῦ υἱὸς Σώτηρ; mi latinul ezt teszi: Jesus
Christus, Dei Filius Salvator“ . . .¹ Azután idézi a sz.
atya Sibylla e verseit, kevésé más fordításban, mint
azt Eusebius latin fordítójánál láttuk és rövidebben,
mert az acrostichisból hiányzik a — crux Σταυρος;
s mondja: „Ezen Sibyllának — legyen az aztán akár
az erythraei, akár, mint mások inkább hiszik, a cumaei
éneke, melynek itt csak egy darabja van felhozva,
nemcsak nem tartalmaz semmit, mi a hamis vagy
csinált istenek tiszteletéhez tartozik, hanem még azok
és tisztelői ellen szól; úgy hogy azok közé sorolan-
dónak látszik, kik az Isten városához tartoznak! . . .

A roueni egyházmegyében sokáig fenmaradt azon
szokás, mely szerint karácsonykor körmenetet tartot-
tak, s visszatérve a templomba, 12 férfi fogadta a körme-
netet, kiknek fele prófétának, másik fele pogánynak volt
öltözve; ezekhez járult 13-iknak egy nő, ki Sibyllát
jeleníté. Miután a hat prófétának öltözött előadta
azon jövendöléseket, melyek a Megváltó eljövételé-
ről szóltak; a pogányok várását a másik hat tolmá-
csolá, kik közt előkelő szerepe jutott annak, ki Vir-
giliust képviselte. Végül kérdék Sibyllát: „Tu Sibylla,
vates illa!“ Mintegy: S., te általános ismert jósnő,
mondd csak, mit tudsz te a Megváltóról? Mire elő-
adta a fentebb Eusebiusból idézett verseket.²

A megtisztelő helyzet, melyet a mysteriumoknál
a Sibyllának kijelöltek, mutatja, mint vélekedtek róla
a középkorban.

¹ 1. 18. c. 23. A fordító pesti növ. papság megmagyarítá e helyen
S. e verseit is; a kezdőbetűk e szavakat adják: Jézus Krisztus Isten Fia,
Megváltó.

² Schenz, i. h.

Aqu. sz. Tamás bizonyos középuton jár; amennyiben Sibylla jövendöléseit Krisztus Urunkról valóknak elismeri; azonban a próféta nevet tőle elvitatja: irván: „Prophetæ daemonum non semper loquuntur ex daemonum revelatione, sed interdum ex *inspiratione divina*; sicut manifeste legitur de Balaam, cui dicitur Dominus esse locutus, licet esset propheta daemonum; quia Deus utitur etiam malis ad utilitatem bonorum. Unde et per prophetas daemonum aliqua vera prænuntiat: tum ut credibilior fiat veritas, quæ etiam ex adversariis testimonium habet: tum etiam quia cum homines talia credunt, per eorum dicta magis ad veritatem inducuntur. Unde *etiam Sibyllæ multa vera prædixerunt de Christo . . .*“¹

Az is ismeretes, hogy a Vatikánban, a Sixtina-kápolnában, a s. Maria della Pace, s egyéb templomokban a próféták alakjai mellé a Sibylláké is festve van, egy Rafaeltől, egy Michel Angelotól, és pedig pápák parancsára. Ezek is azt akarták kifejezni, hogy, amint a zsidó népet a próféták, úgy a pogányokat a Sibyllák figyelmeztették, készítették elő a Szabadító eljövetelére. Azt a hypothesis sem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a pogányok közt is megvoltak az ős kinyilatkoztatás némi nyomai, s talán ez, s később a reveláczióknak a LXX. utján való terjedése is megkönnyíti számunkra a Sibylla-jóslatok magyarázását.

* * *

Az Ur akarja, hogy minden ember üdvözljön és az igazság ismeretére jusson: Ninivébe küldötte Jónást, Corneliushoz Pétert. Ha adott a zsidó népnek öt girát, ne irigyeljük a pogányoktól az egyet: Balaamot, Sibyllát. A próféták hivatása volt a Megváltó eljövetelére elkészíteni a zsidókat, Balaamé, Sibylláé, elkészíteni a pogányokat.

¹ Summa Theol. II. 2. qu. 72. a. 6.

A Sibylla való jövődöléseket mondott.¹ Vajjon azután azok között lesz-e helye, kik mondani fogják „Uram, Uram! nem a te nevedben jövődöltünk-e?” (Máté 7, 22.) Azt én „nem tudom, Isten tudja“ (II. Kor 12, 2); hanem mégis nekem sz. Ágostonnal együtt „azok közé sorolandónak látszik, kik az Isten városáho. tartoznak.“

AZ ISTEN ESZMÉJE a nemkeresztény népeknél.

Irta ERHARDT VIKTOR.

(Vége.)

V. *Ausztrália és a szigettenger.* Ausztrália lakói a sötét erdőkben lakó gonosz szellemekben és a varázslásban hisznek.² A szigettenger (Oceánia) lakói pedig leszámítva az izlam és buddhismus hiveit, polytheisták, pantheisták, sabbacisták és fetisimádók.

A *tahitiak* theogoniája szerint az összes istenek az éj (po) gyermekei. Taarao az első a főisten. (Havai szigeten, Tanarao-, Tonga szigeten Targorvának hivatik.) A főisten azonban nincs öröktől fogva, akkor keletkezett, midőn a világ az éj vagy chaosból létrejött. Bölcsaik közül némelyek azt tartják, hogy a világ az istenek előtt is létezett már és Taarao istenített ember, mások szerint ellenben isten-ember volt. Taarao elsőszülött fia Oro. Ha az istenek az emberekkel érintkezni akarnak, felvén a madár alakját a Tuba vagyis a bálványképbe szállnak s ebből származott a

¹ Nem állítom, hogy valamennyi; hanem az a melyik, neveztessek azután akár cumaeinak, akár erythraeabelinek. — Sem nem akarom a Sibyllának tulajdonított tekintélyt, a *sibyllindkról* is érteni.

² Oberländer. J. m. 188 és 705.

theogoniai combinatio, hogy Taarao az atya, Oro a fiu s a madár a lélek.

Nemzeti istenök: Oro,¹ ki megnösvén két gyermek atyjává lön s ők négyen, Taarao s ennek nejével Ofenfemaiteraival, az éj szülötteivel a mennyei hierarchia bizonyos nemét képezték. Van ugyan fogalmok egy mindenek felett álló Istenről — de ennek neve ismeretlen előttük.

A tahiti fetisismus miriádnyi istenei közül csak néhányat szabadjon felemlitenem: Hiro² és Atna-maos tengeristenek, kik a czetek felett uralkodván, azokat csoportonkint kormányozzák s ők határozták meg, kit nyeljenek el azok s kinek ne ártsanak. A lég istenei könnyűek, kecsesek s csodálatos tulajdonokkal bírnak; az egész föld csakugy hemzseg tőlök, a légben ők susognak, a leveleken ők zöldellenek, a szirteket ostromló hullámok tetején ők képezik a habot. Külön-külön istennel birtak az orvosok, munkások, kézmivesek, földmivesek, ácsok, kőmivesek, a játéknak is saját istene vala.

A szó szoros értelmében állítólag nem voltak bálványimádók, mert sem kezeik munkáját, sem a látható természet valamely részét nem imádták, bizonyos madarokról azonban babonás véleménynyel birtak, a szerencse vagy szerencsétlenséggel azonosíták őket; ezeket sem meg nem ölték, sem nem bántották, mindazonáltal nem tisztelték azokat.³

¹ Annyira félnék tőle, hogy a neki szentelt kagylót még érinteni sem merik.

² A szigetek Mercuriusa — a tolvajok istene. Hiro ember volt, de emberfeletti gonosszággal bírt; tolvaj, rabló, zsvány volt, még a bálványokat sem kimélte meg, magát Orot is a földre teperte. Ilyen embernek nézetök szerint, okvetetlenül istennek kellett lennie. Őt mindenki tiszteli. Rablásra indulván, kikérik segítségét — a zsákmány egy részét neki áldozzák, az oroszlárészt természetesen maguknak tartják meg; rá is szedik őt. Például: a tolvaj sertéslopásra indulván megígéri Hironak, hogy a húsából neki is fog juttatni: végrehajtván a lopást, a sertés farkát áldozza fel Hironak s emellett még arra is kéri őt, hogy miután ígétét teljesítette, el ne árulja őt. Oberländer J. m. 159 és 161. l.

³ Domeny de Rienzi Oceanien I. 58. II. 118. stb.

Ujabb adatok szerint azonban a tahitiai vallása bálványimádás s a bálványokat megtestesült láthatatlan isteneknek tartják. Bálványaik kétfélék: az emberi alak durva utánzatai tii-knek neveztetnek; a tollak szövetek, kóczyos-eknek hivatnak; az előbbieket a családok védistenei és alacsonyabb rangúak — az utóbbiak hatalmasabbak, magasabb rangúak, hatalmuk egész szigetekre terjed.

Ha a bálvány nem felel meg kötelességének pl. ha nincs termés, vagy a háború ritkítja az emberek sorait — a bálványt rangjától megfosztják s helyette mást választanak.

A *havaiak* az istenség tulajdonságaiból mindmégannyi istent vagy szellemet alkottak, kik a bálványok és bizonyos állatok testében laknak. Az égi és földi tünemények felett is istenségek uralkodnak: az évszaknak, esőnek, szélnek, hullámnak saját istene van. Népszerű istenség: Rono, ki egykor hatalmas havai király volt, meggyilkolván feleségét zsarnokká lett s egy kanoóban távozott s többé vissza nem tért. Idővel istenítették s visszatérését várják; tiszteletére évenként játékkünnepélyt rendeznek. A halászok főleg a tenger isteneit tisztelik: Rac, Apua és Kane-Apuát. A havai csoporthoz tartozó Molokai szigeten nemcsak minden családnak, hanem a család minden egyes tagjának, minden szolgának is saját istene van. Moho-Aru istent a csethal képében imádják. A vulkánok istennője Pele, ennek családja Tahitiből importáltatott. A bálványok iránt különben nem valami nagy tisztelettel viseltetnek; mérgökben elhajtják magoktól, egy másikat faragnak, vagy úgy elverik azokat, hogy a fa szilánkjai szerte repülnek.¹

Nicobar lakosainak van valami homályos fogalmuk egy ismeretlen Istenről, egy magasztos lényről, kit Knallen névvel jelölnek.^{2 *)}

¹ Oberländer. J. m. 150.

² Domeny de Rienzi. J. m. I. 126.

*) Kisping tengerész világgá ereszté a nesztét, hogy a nicobari népnek farka volna mint az ördögnek s a képtelenséget még Linné, Buffon is elfogadta; pedig a mit a tengerész a hátgerincz nyulványának tartott nem volt egyéb, mint egy hátul lefüggő keskeny szövet — à la fraq — mely öltözetük kiegészítő részét képezé.

A *batták* (emberevők) egyetlen legfőbb Dibata-assi-assi nevű istenben hisznek, kivüle hisznek ugyan még más háromban is, de ezeket az előbbi teremtményeinek tartják.

A *nuka-hivaiak* vallása hasonlít a fennebb említett, tahiti- és havaiakéhoz s ugyanazon forrásból kellett származnia. Tisztelik a temető (morai) istenségét. Házi isteneik is vannak s nyakukban embercsontból faragott bálványképeket hordanak. A közönséges istenségeket legyezőik nyelére, botjaik-, furkósaikra vésik; ezeket azonban nem nagy tiszteletben tartják.¹

Az *utanatok* csekély vallásos fogalmakkal bírnak, az esküt azonban ismerik s ígéretök megerősítéseül felszakítják bőrüket, vért eresztenek testökből s azt tóvízzel vegyítvén megiszszák.²

Az *uj-caledoniai* cannibálok számos természetfeletti lényben hisznek.

Tonga lakói hisznek fensőbb, talán örök lényben is, kiket hotua-isteneknek neveznek s kik az embereket érde-meik szerint jó vagy rossz sorsban részesítik. A gonosz istenekben való hit is divik. Ős-isteneik száma mintegy háromszázra rug. A 20 legfőbbeknek templomaik és papjaik vannak. Ezek közül néhányat kell, hogy felemlítsek: Tali-ai-Tubo = hadisten; Tui-fua Boluto, összejövetelek alkalmával övé az első hely; Higullo; Tubo-toty az utazás istene; Alai-Valu, a betegségben tanácsadó; A'lo A'lo a szél, eső, aratás és a növények gyarapodásának istene; Hala A'pi A'pi; T'ogui leku Méa és Tubo Bugo tengeri és szántóföldi utak istenei. Tougaloa a művészetek és művészek istene, ő huzta ki Touga szigetét is a tengerből. Gonosz isteneik (Hotua-bu) szintén számosak; de csak öt vagy hatot ismernek, kikről azt tartják, hogy a szigeten laknak s az embereket tévutra vezetik, csipkedik s a sötétben hátaikon ugrálnak, nekik tulajdonítják a «boszorkány-nyomást» és rémálmokat. Papjaik, templomaik nincsenek.

¹ U. o. 343.

² Oberländer, J. m. 134.

A világ Mui-n, a legnagyobb istenen nyugszik, miért is őt fekvő helyzetben képzelik, földrengéskor azt mondják, hogy az isten megúván a fekvést, kellemesebb helyzetbe iparkodik jutni — ekkor ordítanak s a földet megvesszőzik s így szerintök, kényszerítik, hogy nyugton maradjon. De hogy maga az isten min fekszik, ezt kutatni sem merik — mert ki mehet oda — mondják — hogy arról meggyőződhetsek!

Huahine szigeten főistenül Tanát (Taaroa?) tisztelik. A neki tisztelt helyen hajdanában egy ágy állott, melyben az isten évenként egy éjszakát töltött. Tana — kit 1817-ben elégettek — szörnyalaku volt: fatörzsből faragott emberi alak volt az ugyan, de nyaka és karja hiányzott. A bálványt kőcoba csavarták s évenként nagy ünnepélyességgel új ruhákba öltöztették s ezt követé úgy a papság mint a laikusok rogyásig való ivása. Nőnek ezt halálos büntetés terhe alatt még látnia sem volt szabad. A bálványt egyetlen férfi érintheti, ki «Te-amo-attua»-nak hivatott az az: istenhordozó. Hivatala elég terhes volt. Nőtlennek kellett lennie, részint mert nő arra méltó nem volt, hogy feleségévé lehessen, részint mert a nő élet őt megbecstelenítendette. Kokusfára nem volt szabad másznia, — a fa ezáltal «tabu»¹

¹ Mi a «tabu»? Tabu vagy tapu annyit jelent mint szent, sérthetetlen, minden a közönséges használat alól kivett személy vagy tárgy, kire vagy mire az istenség szállott. Az ily tabu megsértése halál büntetést vont maga után. A tabut papi hírnök adá a népnek tudtára s az vagy csak egy bizonyos helyre, vagy minden helyre, egy időre vagy örök időre szólt. Ha az egész sziget «tabu» a férfiaknak nem volt szabad rendes munkájokat végezniök, hanem reggel és este közös imára kellett összejönniök. Ha teljes vagy szigorú tabut hirdettek, nem volt szabad tüzet rakni, senkinek sem volt szabad tengerre szállania; a kakasokat, kutyákat, sertéseket el kellett zárni, mert ha ezek közül csak egy is nyilvánosan láttatnék, gazdája fejével lakolt. A főnök minden birtoka «tabu» s ők azt mindenre kimondhatják. A tilalom megszegését az istenek bizonyosan betegség vagy halállal büntetik. Az asszonyok ellenben a tabu alól fel vannak mentve, vagyis ők nem lehetnek «tabu» mert gyengék, s ha ők is tabu volnának, ki szolgálna akkor a szentelt férfiaknak? a férfiú feje mint a gondolat széke s a főn a haj különösen tabu. A mi nem tabu az noa vagyis használható. — Oberländer. J. m. 140. — Do-many de Rienzi. J. m. I. 59-64.

lett volna, vagyis ezután senkinek sem lett volna szabad arra felmennie. Ha Tana, valamely távolabb eső templomba rándult, e férfinak kellett a sulyos bálványt hátán czipelni, minthogy pedig szégyenére válandott volna fáradalmai bevallása, azt mondák, hogy az isten fáradt el, mikor is a bálvány egy köre állitá. Ha esetleg valamely nő ily köre ült, vagy csak érintette is, halállal lakolt.¹

Nyugati Károly-szigetek. Régi hagyomány szerint a legrégebbi mennyei szellemek: Sabiicor és neje Helmeldi; ezek fia: Eliölep és lányok Ligobüd. Eliölep felesége Letöleül ifjan halt meg, s lelke az égbe szállt; gyermeköknek Lögücilengnek két felesége volt, egy mennyei, kitől két gyermeke született: Carrer és Melilio — egy a földi, ki Ulifát anyjává lett. Ez ifju tudván azt hogy atyja, mennyei szellem, őt látni óhajtá s az ég felé repült; — de alig emelkedett fel, már is visszahullott a földre — ez keserűséggel töltvén el szívét, keserves sirásra fakadt. E sikertelenség leveré, de meg nem töré őt — tüzet rakott s a fel szálló füst segélyével másodszor is felemelkedett a levegőbe s így eljutott atyjához.

Az *Ualan* sziget lakosai istene: Sitel-kaziüenziap, ki egy Pezneme törzsből származó férfiú volt — vagy talán megforditva ő e törzs atyja.²

A *károly-szigeti* lakók némely törzsei továbbá; Aluelap, Laguelap és Olifát nevek alatt a háromság egy nemét tisztelik. A csoporthoz tartozó egyik szigeten a szellemeket tisztelik, szerintök minden egyes szigetcsoport felett bizonyos genius uralkodik, kit Hannonaknak neveznek; tudják azonban, hogy e geniusok náloknál végtelenül nagyobb lényeknek vannak alárendelve.

A *manaiá szigetcsoport.* Öt istenségben hisznek: Oro, Tame, Tachio, Tohiti és Matoro.³

Marquesas-sziget sziget lakói bálványaiktól igen félnek, a betegségeket is tőlök származtatják.

¹ Oberländer. J. m. 162.

² Domeny oe Rienzi. Oceánien. II. 290.

³ U. a. III. 24.

Samoa szigeten a tüzet isteni adománynak tartják; a földrengésnek különös istene van.¹

A *Vitiék* istene *Ové*, az összes emberek teremtője, ki az égben és holdban lakik, mellette egy barlangban tartózkodik *Ndengei* kigyó alakban, ki szintén istennek tartatik.

Uj-Seeland. Régibb adatok szerint az uj-seelandiak bálványait nem imádták; az istenség faragott utálatos képeit csak jelvényül használták. A bennszülöttek vallomásai-ból pedig kitünik, hogy két testvér-főistenben hisznek: *Mani Mua* és *Mani potiki*, kik közül az első, az öregebb, az utóbbit az ifjabbat megölte és felfalta, s állítólag innét kell származtatni azon kegyetlen szokásukat, mely szerint a harczban leölteket megeszik.

Nicholas szerint a főisten *Mani Raugu-Raugui* s neve annyit jelent, mint mennylakó. Ezt követi *Tipoko*, a harag, a halál istene, *Towaki* (*Tauraki*) az elemek ura ettől származnak a vihar és zivatarok. E három után következnek a fennemlített *Mani Mua* és *Mani-Potiki*, az előbbi vízben alkotó a földet, az utóbbi pedig azt sziklához erősített horog segítségével kivonta a víz felületére. Helyi istenekkel birnak.

Bizonyos szigetlakó kérdeztetvén, milyennek képzei az Istent, így felelt: halhatatlan árnyéknak. *Tuai* törzsfő pedig ugyanazon kérdésre így válaszolt: «*Atua* szellem mindenható lehelet» s egyuttal gyengén lehelt is, hogy szavait érthetőbbé tegye. Hiszik azonban azt is, hogy *Atua* testet ölthet magára. Isteneik hierarchiát alkotnak — a legfőbbnek azonban mindannyian alárendelvék.²

Az *uj guineai* papuáknak szintén vannak bálványaik.

A *vakuk* hasonlóképen papuák, két hatalmas lényről birnak némi homályos fogalommal; az egyiket rosznak tartják neve: *Manuivel*; a másik jó *Narvoje*. Áldozatot csak az utóbbinak hoznak. Házi bálványaik, a korvárok, többnyire mintegy 10 cm. nagyságu fából faragott idomtalan nagyfejű alakok, széles szájjal és hosszú orral, testüket öltöny, fejüket kendő takarja. E házi bálvány életökben nagy szerepet ját-

¹ Oberländer 148 és 138.

² Domeny de Rienzi, J. m. III. 171. s kk.

szik; jelen van a lakodalmakon, születéseken és temetéseken; minden bajaikban hozzá fordulnak, azokat neki elpanaszolják, — ha ily alkalommal benső aggodalom szállja meg őket, ezt a korwár szavának tartják s tervöktől elállnak. Isten-ítéleteik is vannak, ilyen a forró vízpróba; a perlekedő felek karjaikat könyökig forró vízbe dugják, akinek karján hólyagok támadnak, vétkesnek tartatik.

Java lakóinak vallása sok változáson ment át. Az ősvajai irodalom egyes töredékei bizonyítják, hogy a régi időben túlnyomó volt a schiva-tisztelet, a buddhizmus csak későbbben honosodott meg. Hagyományaik szerint őseik India Telinga tartományából kapták volna vallásukat. Jó és rossz geniusokban is hisznek, kik a légben, fákon laknak, éjjel járnak; némelyek a csecsemőket ellopják, mások bájos női alakban jelenvén meg elbűvölik a férfiakat, mások ismét a falvakat, házakat őrzik.

Celebes lakói gonosz szellemekben hisznek.

Sandwich vagy Ha-uai szigetek. Az itt lakó népek theológiájának fősajátsága, hogy a legfőbb istent nélkülözi. Az istenség tulajdonságai ugyannyi egyes isteneket vagy gonosz szellemeket képeznek, kik érdem szerint jót vagy rosszat tesznek az emberekkel. Rendes tartózkodási helyök a bálványkép vagy bizonyos állatok teste. A hatalmasabbnak a kevésbé hatalmasak alárendelvék. A királyok, hősök s némely papok lelkei szintén alsóbbrendű istenségek s ezek száma legio.

Két hatalmas istenség: Kaono-Hiokala és Kua-Pairo, ezek foglalkozása abban állott, hogy az elhunyt királyok lelkeit felfogták, az ég bizonyos részébe vezették s ha a szükség úgy hozta magával, megint visszakísérték a földre, hogy utódaik felett örködjének s nekik tanácsokat adjanak.

Az istenek him- és nőneműek.¹

* * *

Végre a Talmud Istenről szóló tanának is kell egy kis helyet szoritanunk. Sok nyakatekert fogalommal találkoztunk

¹ Domeny de Rienzi. II. 119.

eddig; de mindezeknél nyakatekertebb a Talmud tana. E szerint «Isten a napnak első három órájában ül és tanulmányozza a törvényt; a másik három alatt igazságot szolgáltat: a következő három óra alatt a világot táplálja, az utolsó három óra alatt pedig ül és játszik Leviathánnal, a halak királyával. És éjjel — teszi hozzá Manachem — a Talmudot tanulmányozza. Az égi iskola, melyben Isten az angyalokkal együtt üzi tanulmányait, Aschmodainak, az ördögök királyának is nyitva áll, ki naponként föl is száll az égbe és ott tanul. A Leviathánnal való boldog játszadozás azonban csak a (jeruzsálemi) templom pusztulásaig tartott. Azóta Isten nem játszik többé; nem is tánczol már egyelőre, mint egykor Évával eljárta az első tánczot, miután felpiperézte és haját befonta. Ellenkezőleg: sir az Isten a templom elpusztulása óta, mert ez alkalommal nagyot *vétkezett*. E bűn annyira égeti az Isten lelkiismeretét, hogy azóta az éj mindhárom részén át ül és ordít, mint egy orosz-lány: jaj nekem, hogy házamat szétdőlni, a templomot felégetni engedtem! . . . Mi több a világban, melyet előbb egészen betöltött, azóta nem foglal el csak négy rőfnyi kis helyet.

A zsidók számkivetését még különösen önmagára nézve is bánja az Isten, midőn naponként két nagy könyecseppet oly zajjal hullat a tengerbe, hogy a világ egyik végétől a másikig hallható, még földrengéseket is okoz e könyhullatás. Ezenkívül a hold is bebizonyította Istennek, hogy jögtalanul teremtette őt kisebbre a napnál s Isten kénytelen volt azt mondani: «mutassatok hát be engesztelő áldozatot *érettem*, amiért kisebbre teremtettem a holdat a napnál.» Hirtelenkedéstől sem ment az Isten; ha erőt vesz rajta a harag, elhamarkodva cselekszik. Sőt az esküvel is visszaélt; mert nagy igazságtalanságra célzott, midőn esküvel fogadta, hogy a pusztában tévelygő zsidók nem lesznek részesei az az örök életnek; később azonban megbánta az esküjét és nem is tartotta meg. A Talmud egy más helye pedig azt tanítja, hogy Istennek, ha elhamarkodva megesküdött, tulajdonképen már valaki által fel kellett oldoztatnia. Történt ugyanis, hogy Izrael egyik bölcse így hallotta Istent sóhaj-

tozni: «jaj nekem, ki old fel engem esküm alól?» Midőn ezt a rabbinus társainak elbeszélte, ezek számárnak nevezték, hogy Istent azonnal fel nem oldozta alól. Különbön létezik az ég és föld között egy hatalmas Mi nevű angyal, kinek hatalma van, Istent minden esküje és fogadása alól felmenteni, absolválni. Valamint meggondolatlanul esküdött, úgy *hazudott* is a Talmud szerint, hogy Ábrahámot és Sárát összebékítse; tehát — teszi hozzá a Talmud — a béke kedvéért szabad hazudni.

De a szent Isten oka még a bűnösöknek is e földön, miután ő megteremtette az ember gonosz természetét, ő készíti az embert elkerülhetetlen végzet által a bűnre és ő kényszerítette a zsidókat erőszakkal a Törvény elfogadására. S csak így érthető, hogy Dávid házasságtörése és Eli fiainak gaztettei — a Talmud szerint — nem voltak bűnök.¹

Mily istenkáromló szavak! ilyeneket még a «vadak» theogoniájában sem találunk! — —

Ha a mythológiákat és theogoniákat közelebbről vesszük szemügyre, azok közös vonása tagadhatatlan: az azokban előforduló istenségeket ugyanis 6 osztályba sorozhatjuk. Az 1. osztályba tartoznak a felső lég, az aether személyesítései: a görögöknél Zeus, a rómaiaknál Jupiter, az egyiptomiaknál Kneph, az északi népeknél Wodan; Parabrahma, Maniton, Toupa. Továbbá ugyanezen osztályba tartoznak az alsó körlég aer = *ηρα* személyesítései is: Juno Jupiter neje, Cybele, Iris. A 2. osztályba tartoznak az égi tünemények: a nap, Apolló, az egyiptomiak Horusa, Kronusa, a perzsák Mythrása (tűz) a görögök Phoebusa — ugyanez volt az amerikaiak istensége, az inkák a nap fiainak nevezték magukat. A nap Hyperivanak is neveztetett, mert a létezők között legfenségesebb; Titánnak, mert sugara végtelen; Horusnak, mert az órákat jelzi; világít és ragyog; Apollónak, mert sugarai járványok és a hirtelen halál okozói; Anaxnak is neveztetett vagyis urnak, mert az égboltozaton egyedül ő uralkodik és Sol-nak (Solus, Sola), mert egyetlen, páratlan.

¹ A Talmudzsidó Dr. Rohling Ágost. Magy. Gemini. 33—35. II.

A *hold*. Jeremiás 7, 18. Melech, a syrusoknál Astaroth vagy Astara, a rómaiaknál Phoebe — az égen Luna, a földön Diana, — ennek megfelel Isis, Artemis, a germánok Holda vagy Huldája. Urania és Lunus név alatt is szerepel. Az *éj* Latona, a *hajnalpír* Aurora s ezt Hyperion a nap és a sötét lég nemzé.

A 3. osztályba sorolhatók a légi tünemények: a *szél* Aeolus, Boreas, Zephyr.

A 4. osztályt képezik az istenség tulajdonságainak személyesítései: *a*) a bölcsesség, Minervában (Alea, Nike, Pallas, Musica) *b*) a mindenhatóság Marsban (Ares, Ahriman, Wodan, Loda.) *c*) az igazság Themisben ki az ég és föld leánya; gyermekei: a törvényhozás Eunomia; az erkölcs és rendszeret Dike; a béke Irene. *d*) az okosság a két arcu Janusban. (Nóé, ki az özönviz előtt és után is élt.) *e*) az ügyesség Mercurban, a szolgában, mert az ügyesség az ész szolgája, az egyiptomiaknál Thost. *f*) a gondviselés, sors a Fatumban, az élet fonala a parkák kezében; a germánok nem messze Glücksburtgtól tisztelték. *g*) a jóság Ceresben (Demeter, Herta.) *h*) a szeretet, szépség képviselője Venus adventitia (amint a szellemi szerelem Venus Urania) a görögök Aphroditeja, a phoeniciek Astarteja, a germánok Freya-ja. Gyermekei a görög Eros, a római Cupido és Amor. Az érzéki Venus gyermeke Priapus (Pandemos) Geniusnak is hivatott (a *gignendo*) társai és kísérői a kecses graciák.

Az 5. osztályt képezik az erények személyesítései: Hilaritas, Laetitia, Misericordia, Liberalitas, Pietas, Justitia, Libertas, Spes, Felicitas, Foecumditas, Pax, Concordia, Salus, Virtus, Fides, Karpocrates (néma), Pudicitia, Aequitas, Victoria — de a szemtelenség, irigység, veszekedés, csalás, boszu, harag is személyesítettik.

Végre a 6. osztályba tartoznak azon istenek, kik a földet és természetet személyesítik; — a rómaiaknál a föld Tellus (görög Gaea, egypt. Issi, germ. Hertha). A földet takaró növényzet Flora (gör. Chloris); a földnek azon képessége, hogy a virágból fákot növeszt Veronia név alatt fordul elő; Pomona, a gyümölcs istennője.

Az egész természet symboluma Pan, Faunus.

A természeti erőket a symphák személyesítik. A hegyi nymphák az Oreadok; a rétiek a Limonidok, a fák és erdők nymphái a Dryadok és Hamadryadok, az édesvízü forrásoké a Najadok, a tengerben a Nereidák, a völgyekben a Napaëak és a folyamokban a Porumidák laknak. Szóval minden a mi él és mozog, minden élettelen tárgy saját szellemmel bír s így nem csoda, ha Varro szerint a római mythológiában a deificatiók száma meghaladja a harminczezetet. Azért is joggal mondja gúnyolódva szent Ágoston: «Cum mas et foemina junguntur, adhibetur deus jugalinus. Sit hoc ferendum. Sed domum est ducenda quae nubit, adhibetur deus domiducus. Ut maneat cum viro, additur dea manturna, quid ultro quaeritur? parcatur humanae verecundiae; peragat caetera concupiscentia carnis et sanguinis procurato secreto pudoris. Quid impletur cubiculum turba numinum, quando paranymphe discedunt, et ad hoc impletur, non ut coram praesentia cogitata major sit cura pudicitiae, sed ut foeminae sexu infirmae, novitate pavidae illis cooperantibus sine ulla difficultate virginitas auferatur. Adest enim deus virginensis et deus pater subigus, et dea mater prema, et dea pertunda et Venus et Priapus. Quid est hoc? Si omnino laborantem in illo opere virum ab diis adjuvari oportebat, non sufficebat aliquis unus vel aliqua una? . . . Si adest dea pertunda, ibi quid faciat? erubescat, eat foras, agat aliquid, et maritus . . . Sed quid dicam, cum ibi sit Priapus nimis mascubus, super cujus inmanissimum et turpissimum fascinum sedere nova nupta jubebatur more honestissimo et religiosissimo matronarum.»¹

Az összehasonlító tudomány továbbá az egyes istenségek és istenített hősökben a szent történelem kimagasló alakjaira vél ismerni. Például Noe=Saturnus=Xixuthrus; Sem=Pluto; Cham=Jupiter és Japhet=Neptun. Mozes=Osiris=Bachus. Huetius Apollot Mozesnek, ellenben Vassius Lamechnek tartja.

¹ De civ. Dei Lib. VI. cap. IX. Tom. VIII. edit. Parisensis.

A pogányok e tévelyeit már a Bölcsesség könyve is megrója: «Hívságosak pedig mind az emberek, kikben az Isten tudománya nincsen; és a látható jókból nem ismerhették meg azt, ki vagyon és a munkákra figyelmeztvén, nem ismerték meg, ki az alkotó, hanem vagy a *tüzet* vagy a gyors *levegőt*, vagy a *csillagkört*, vagy az igen nagy *vizet*, vagy a *napot* és *holdat* tartották a földkerekség igazgató isteneül.¹

Értekezésem végéhez jutottam s ha a nyájas olvasónak volt türelme eddig követni, sziveskedjék velem most már a következtetést is levonni.

Az Isten eszméje a legtöbb népnél elhomályosott; de teljesen soha ki nem vezett. Vannak ugyan egyes törzsek pl. a Hindostánból származó s a nagy Oczeánban kalandozó tzenarik (czigányok), az amerikai kihalóban levő Charrnasok, a Mariannen lakói. kikről azt állítják, hogy az «Isten» fogalommal nem bírnak; de mindenekelőtt megjegyzendő, hogy az utleirók, még tudósok is gyakran felületes ítélletel sújtják az egyes, főleg kisebb törzseket; se nyelvöket nem értik, se szokásaikat nem teszik tüzetes tanulmány tárgyává, sőt azok vadsága és kegyetlenségeiktől visszariadva, nem is tehetik. Van rá példa, hogy egész népekről az mondatott, hogy nincs vallásuk pl. az amerikai indiánusokról, holott később kisélt, hogy biz azok magasztos fogalommal bírnak a nagy szellemről; sőt még farkkal bíró emberekről is firkáltak — s mi volt e fark? — egy posztó darab. Az ily felületes állításokra mitsem adhatunk. De há esetleg csakugyan volnának egyes kisebb népek, — mert nagyobb nincs — melyek minden metaphysikai fogalmat nélkülöznek: ezek csak kivételek s csekély számuk az emberiség Oczeánjában elvész. Ezenkívül az ily állítólag vallástalan népek, az emberiség elzüllött, elnyomorodott, tagjai szabályt tehát nem képezhetnek. Az óriás nagy többség hisz az Istenben.

Értekezésünk folyamán továbbá meggyőződünk arról is, hogy a legrégibb ismert népek, közelebb állván az ősfor-

¹ Dom. k. 13. 1—2.

ráshoz, legtisztább fogalommal is bírnak az Istenről, nálók még fényesen ragyog az *egy* Istenben való hit — de minél távolabb állnak azok az ősforrástól — az Isten-eszme is annál jobban homályosodik.

Továbbá csattanós bizonyítékát adtuk annak is, hogy nem a kultúra fejtette ki az egy Isten eszméjét, sőt ellenkezőleg, a kulturnépek, mielőtt azokká lettek volna, egy Istenben hittek, a kultúrával pedig a polytheismusba estek. A chald, assyr, babyloni, a zend, hindu népek, az egyiptomiak és chinaiak az ősidőben egy Istenben hittek, a kultúra fejlődésével s más népekkel való érintkezés következtében pedig polytheistákká lettek — s a görögök, midőn a kultúra legmagasabb fokára jutottak, nehogy más népek előttük ismeretlen istenét megsértsék, az ismeretlen istennek is ol-tárt emeltek. De ebből az is világos, hogy a vadon állapot, nem lehet az emberiség eredeti állapota — az oly nép, mely bírja az egy Isten eszméjét, vad nem lehet. A vadság mindenkor sülyedés s a sülyedéssel vész egyszersmind a tisztább Isten-fogalom, míg végre elhomályosodván, Sabäismus, polytheismus, pantheismus és fetisismussá fajul. Darwin is elismeri, hogy sok nemzet a közművelődés terén visszaesett, mások meg barbárságba sülyedtek. Az amerikai indiánus sem volt mindig «vad,» bizonyítják az építészeti és szobrászati ereklyék; vaddá az indiánust az európai tette, midőn mint vadra hajtóvadászatot tartott s felizgatván szenvedélyeit, Európa büneivel őt is megmételyezé.

Tagadhatatlan tehát, hogy az Isten eszméje általános és állandó; de a mi oly általános és állandó — mond tudós Répászky — annak alapja, azaz oka is általános és állandó, mert a jelenség és oka szoros összefüggésben állnak egymással. Az Isten eszméjének és az Isten létezéséről való hitnek ily általános és állandó okát pedig másutt nem találjuk, mint egyrészt magában az Istenben, ki mint valóság megismerhető; más része az ember érzelmes természetében, mely mindenkor és mindenütt ugyanaz. Az érzelem az ismerés tehetsége: ez tehát a valót megismerheti, Isten pedig a legfőbb valóság.

«Az egészséges ész az, mi az ember lelkéből nem engedni kihalni az Isten eszméjét, ez az, mi mellett természetes törvénye szerint és teljes határozottsággal Isten létezése nyilatkozik.»¹

Aq. sz. Tamás pedig Cont. Gent. II. 34. így ír: «Amit mindnyájan egyértelműleg mondanak, az hamis nem lehet. Mert a hamis vélemény a szellem gyengesége, annak hibája, tehát nem származik lényegéből. Tehát csak a véletlen kifolyása: a mi pedig véletlen az nem lehet mindig és mindenütt. Egyes embernek lehet beteges izlése az érzéki dolgokban — de mindnyájának nem. Épp oly kevésbé lehet hamis az ítélet, melyet mindnyájan a vallás-erkölcs kérdéseiben kimondanak.»

És Perronne: «Quod Deus existat, vox naturae est, ideoque constans et uniformis; multiplices vero ac depravatae de Deo sententiae non sunt, nisi peculiare uniuscujusque aberrationes, circa quas propterea populi dissenserunt, quaeque non extitissent, nisi praecessisset idea divinitatis.»²

Az Isten léte tehát természeti igazság s az egy Isten eszméje megelőzi az Istenről való téves fogalmakat — s az ősember egy Istenben hitt; az ősvallás monotheismus volt.

Midőn pedig látjuk, hogy az összes nem keresztény népek — csekély kivétellel — a polytheismus, pantheismus stb. fertelmében vannak elmerülve, lehetetlen, hogy Zaka-riással fel ne sóhajtsunk:

«Illuminare Domine his, qui in tenebris et in umbra mortis sedent.»

¹ Kath. Hittan. I. 326.

² Prallectiones theol. I. 1. pag. 316. Edit Migne.

KÉPEK A HAZAI HITUJITÁS IDEJÉBŐL.

Irta: KOLLÁNYI FERENCZ.

Valahányszor csak kezünkbe veszünk egy XVI. vagy XVII. századbéli levelet, egyházlátogatási jelentést, vagy a hitujitási mozgalmakkal csak a legtávolabbról is foglalkozó irást, mindannyiszor bizonyos elkedvetlenítő érzés vesz erőt rajtunk — hátramaradottságunk miatt. Mert bizony hogy mi még mindig el vagyunk maradva az egyházi történetírás mezéjén, ezekből láthatjuk legjobban.

Nem vád akar ez lenni, hanem csak sajnálkozás, esz-közeink elégtelensége felett. S nem is általában mondjuk mi ezt.

A magyar katolikus egyház születése, fejlődése, s ötszázados élete — hála a munkás kezeknek — már jó részben tisztán áll előttünk. Amit a tudás, szorgalom, utánjárás, lankadni nem tudó lelkesültség s áldozatkészség képes volt a régi kor maradványaiból fölkeresni, az ma már közkin-csünkké vált, vagy legalább reményünk van ahhoz, hogy a közel jövőben azzá lesz. Az okiratok napfényre hozva, összegyűjtve, kiadva, feldolgozva lévén, mind erősebb világításban áll előttünk az öt első század egyházi életének képe. A rég mult idők szereplő emberei megjelennek szemünk előtt, s látjuk őket élni, munkálkodni, meghalni. Látjuk, mint hajtotta a magyar nemzet fejét Jézus szelid igája alá, mint lett ugyanaz a magyar nemzet a kereszténység védőfalává az előre nyomuló izlam ellen, s mint vitt vezérszerepet a művelt Nyugateurópa keresztény népei között. Sőt feltárul előttünk az a sok apró kicsiség is, ami mind összevéve teszi a mindennapi életet. Az emberek cselekvései, az ő egymáshoz való viszonyaik, a család, a gyermek, a nevelés, az erények és bűnök — tehát maguk azok a rég porló emberek, kibontakozva a mult sötétségéből elénk lépnek, hogy bizonyosságot tegyenek arról a letűnt régi jó időről, amikor oly erős volt a hit, oly

tiszta az erkölcs, oly önzetlen, eszményi a lelkesülés az emberek szívében.

Hanem azután majdnem egyszerre vége szakad mindennek. Az a nagy nemzeti szerencsétlenség, mely Mohácsnál oly félelmes gyászba borítá hazánkat, mintha csak záróköve lenne már megizmosodott tanultságunknak. Megszakad az összekötő kapocs a XVI. század emberei között és közöttünk, s vagy két századon keresztül csak alig pislogó mécscsel kezében, tapogatódzva halad történetírásunk az újabb kor felé. Látja az embereket, de nem ismeri őket, vagy csak keveset, a kiválóbbakat közülök. Tudja mit tettek, de nem ismeri tetteik rúgóit. Rajzol, de nem fest, nem színez, vagy legalább nem egészen élethiven.

Pedig ennek a két századnak története a legérdekesebb, ezek ismerése ránk nézve a legérdekesebb. Napról-napra tapasztaljuk ezt. Ellenfeleink, a protestansok, nem mulasztanak el egyetlen egy alkalmat sem, hogy bennünket vakmerően rágalmazzanak. A sérteni akaró állítások egész özönét bocsátják világgá, meghamisítatlan célzatossággal, de annál inkább meghamisított hűséggel. Ránk fognak soha meg nem történt dolgokat, mint pl. a közel múltban is, azt állítván, hogy a legtöbb helyen a katolikusok vették el a protestánsoktól a templomot; tetszelegnek a «megtisztított evangyélium» gyors elterjedésével és győzelmével, és sárral dobálják meg az antireformáció legnemesebb jellemeit, míg az ő prédikátoraik — szerintök — mindannyian valóságos szentek és apostoli lelkületű férfiak. És teszik mind ezt oly önhittséggel és elbizakodottsággal, mintha soha sem kellene attól tartaniok, hogy a tények a legcsúfosabban meghazudtolják őket.

És eddig bizony — hiába akarnók tagadni — nem is igen tarthattak ettől. Egyik-másik «történelmi hazugságuk» ugyan már eddig is kellő elbánásban részesült az igazságot kereső kutatás részéről, de különösen a hitújítási eszmék elterjedése, ennek okai, apostolai, első hivei még távolról sincsenek az igazi világitásba helyezve. Amit mi ezekről ekkorig mindössze is felmutathatunk, legfeljebb jellemző rész-

letek, értékes apróságok vagy — s leginkább ez — nagy vonásokban adott vázlatok. Körülbelől megirtuk mi már a reformáció történetét, annak okait, s az antireformáció hatását, eredményeit, de oly általánosságban, annyi tétovával, oly szintelenül s határozatlanul, hogy ellenfeleink nem csak nem érezték az erkölcsi kényszert, mely elhallgattatta volna rágalmaikat s nagyításaikat, hanem még harciasabb kedvre kerekedtek.

Hogy mi czélt érjünk, — a mi célunk pedig nem lehet más, mint az igazság kiderítése, — arra mindenek előtt szükséges, minden a hitujításra vonatkozó legcsekélyebb adatnak napfényre hozása, összegyűjtése. Csak ha előbb ez megtörtént, lehet reménylenünk a hitujítási mozgalmak való történetének megírását.¹

Ez adatoknak legérdekesebb, legjelentősebb részét pedig éppen az eddig — fájdalom — kiadatlan XVI. és XVII. századbéli okiratok s különösen egyházlátogatási könyvek szolgáltatják. Aki csak egy ily főesperesi jelentést átlapozott is, kénytelen bevallani, hogy a legbecsesebb valósággyi, népismei, kulturtörténeti, néperedési adatok vannak azokban eltemetve. S ami a fő, mind megbízhatók, hitelesek. Mert a vizitáló főesperes, kezében a királyi felhatalmazással s a püspöki meghagyással, nem azon célból járta be a kerületében lévő községeket, hogy a katolikusok hibáit tarkargassa, s a protestansok esetleges erényeit elhazudja, hanem hogy püspökének a tényleges állapotról lelkiismeretes jelentést tegyen, s a körútjában tapasztalt bajokra — azok orvoslása céljából — figyelmét felhívja.

¹ Köztudomású dolog, hogy néhány évvel ezelőtt a Sz. István társulat kebelében élénk mozgalom indult meg, a reformációra vonatkozó okiratok összegyűjtése és kiadása ügyében. Arról is van tudomásunk, hogy a terv keresztülvitelével megbízott bizottság már munkához fogott, s a többi közt, az alább előforduló adatokat is lemásoltatta. Nem hihetjük ugyan, még a kissé hosszas hallgatás daczára sem, hogy a bizottság már is csendes nyugalomra tért, mindazonáltal, az attól való félelem, hogy az életre való terv elejtetik: arra bátorít, hogy úgy ahogy lehet, mi is igyekezzünk felkelteni az érdeklődést az ügy iránt.

E végből felkeres minden helyet, minden kis zúgot, nemcsak a katolikusok, hanem a kálvinisták, lutheránusok, anabaptisták lakóhelyeit is. Szívélyesen üdvözli a lakosokat, nyájasan beszélget velök, s nem ritkán meghívja, nemcsak az előkelőbbeket a népből, hanem magát a prédikátort is asztalához, Igaz, nem annyira saját jószántából, mint inkább attól való félelmében — mint Draskovich György pozsonyi prépost azt az 1634. évben irt jelentéséhez adott előszavában őszintén bevallja,¹ — hogy a jelenléte által amúgy is felizgatott eretnekek a szives fogadtatás helyett valami más, kevésbé kellemes dologban találják részesíteni.

Azután sorban látogatja a templomot, iskolát, paplakot, s mindent megvizsgál, feljegyez apróra. Milyen karban van az épület, a felszerelés, mennyi vagyonnal, egyházi ruhával rendelkezik a templom, mennyi jövedelme van a plébánosnak, mit fizetnek a hívek lelkészüknek, az iskolamesternek stb. A népet kikérdezi papja felől, ki viszont híveiről nyújt felvilágosítást. Sok esetben összeírja azt is, hogy hány gyermek jár iskolába, hányan s milyen nemzetségűek lakják a községet, hányan vannak katolikusok és hányan az eretnekek.

Közben-közben aztán hol jellemző apróságokat, hol szomorú jelenségeket beszél el. Így pl. a fentebb említett Draskovich elmondja, hogy Pozsony megyében a lutheránusok éppen úgy mint a katolikusok csak reggel és este szoktak az angyali üdvözletre harangoztatni; a kálvinisták pedig csak este. A Szentlelket nem csak a magyarok, hanem a tótok is magyar nyelven káromolták. Csallóközben alig volt rá eset, hogy valaki a betegek közül, kivéve az előkelőbbeket, az utolsókenet szentségét fölvette volna. A pozsonyi főesperesség három kerületében nem talált a vizitátor templomot, amelyben az oltáriszentség előtt öröklámpa égett volna.

A mostani malaczkai és bazini kerületben, a tótok közt, az a szokás uralkodott, hogy télen a leányok közna-

¹ Visitatio Ecclesiarum Comitatus Posoniensis Anno Christi 1634. Prímási egyházi levéltár.

pokon este a fonóban gyűltek össze. Ez magában véve még nem lett volna baj; de megjelentek ott a legények is, és — mint manapság is több helyen megtörténik —, a fonás helyett sikamlós beszédekkel, evés-ivással, tánczczal, szerelmeskedéssel töltötték az időt, s mint a prépost megjegyzi — néha még más egyébbel is.

De főleg a lelkészkedő papságról olvashatunk e jelentésekben sok érdekeset. Megismerjük neveiket, származásukat, életkorukat, működésük idejét, helyét, körülményeiket, s a mi a legfőbb — a szellemet, mely őket élteni. Még nem egészen olyanok, aminőknek lenniök kellett volna, vagy legalább aránylag csak kevésről mondható el ez: de már meglátszik rajtuk a nevelés hatása, s Pázmány fegyelmet teremtő erős kezének nyomai. Magánéletük hasonlíthatlanul rendezettebb, tisztább, mint volt a megelőző korban; hitük tisztasága minden kétségen felül áll; elég tanultak, hogy állásuk kötelességeinek megfelelhessenek, s elég buzgók is arra, hogy ezt megtegyék. Rendesen breviáriumboznak, lelkesen prédikálnak, szorgalmasan gyóntatnak.

Van azonban köztük még elég rossz és hiábavaló szolgálója az egyháznak. Vannak nők, amiért is a prépost nem mulasztja el lelkére kötni a népnek, hogy miután a katolikus pap törvényesen nem házasodhatik, senki leányát, vagy nő rokonát ilyenhez ne adja, hanem inkább a birák és más hivatalnokok tartsák kötelességüknek az ily személyeket úgy a plébániáról, mint a faluból kiüzni. Vannak köztük részegek, könnyű vérű világfiak, állásuk méltóságával mit sem törődő furcsaságok.

Igy Pozsonyban egy Lőrincz nevezetű káplány volt, aki valami multság alkalmával tánczolt. Emiatt a prépost, akinek tudomására jutott a dolog, három napra a toronyba csukatta őt, hol kenyéren és vízen kellett böjtölnie. A jelentés szerint használt az orvosság, mert az illető megjavította erkölceit. Ami ily erélyes föllépés után nem is valami nagy csoda. Ugyancsak Pozsonyban történt az is, hogy a kántorok ujév napján a hóhérhoz is elmentek énekelni, s itt annak legényeivel dorbézoltak.¹

¹ p. 10.

Jesseni Gáspár, zohori plébános, ki a főesperesi látogatás idejében mindössze 27 éves volt, s csak nem rég került ki a Pazmaneumból, a parochiam recte gubernandi methodusát úgy oldotta meg, hogy egyik tánczoló hivét megverte botjával. Pedig ha egy kissé több bort talált inni, jó-maga is azonnal tánczra kerekedett. Az emiatt őt korholó prépostnak azonban javulást ígért. S a prépost annál is inkább hitt az ígélet őszinteségében, mit így fejez ki: «majd megszeli-
dül,» mivel a breviáriumot rendesen végezte, s házánál semmiféle nőt nem tartott, hanem két fiúval szolgáltatta ki magát. Csak prédikációit nem szerette a nép hallgatni, azon rossz szokása miatt, hogy beszédközben a vég-szótagokat elharapta.¹

Egész más okból volt a szentmiklósiaknak panaszuk, Máté nevű, lengyel származású plébánosuk ellen. Nemcsak fennhéjázó modora bántotta őket, hanem az a különös szokása is, hogy éjjel, mikor a községbeliek már nyugalomra tértek volt, elővette puskáját, és a pihenni akarók legnagyobb gyönyörüségére lövöldözött. Előbbi állomásán — Dióson, nem akarván esős időben a sárt tapodni, karingben és stólával vállain lóra ült, s így követve az előtte menő kántort s keresztvivő gyermeket — végezte a temetéseket, nevetségére a népnek, mely nem volt ily diszes látványosság-hoz szokva.²

Perneken Bajmóczi György volt a plébános. A főesperes szerint egyszerű, jólelkű öreg ur, aki azonban az öregek rendes hibájában szenvedett, szerette a bort. A Bocskay-féle zavargások alatt Zsarnóczán tartózkodott; itt a hajdúk kezeibe kerülvén, ezek levágták füleit s megcsonkították. Új állomásán pedig vizályba keveredvén egy bazini tiszttel, ez őt megverte.³

A zifferi parochus — azelőtt prédikátor — a templomban tartotta szalonáját.⁴ Csütörtök helységben pedig mindenféle

¹ p. 33.

² p. 50.

³ p. 53.

⁴ p. 120.

gabonával telt kosarakat és ládákat talált a prépost az Isten-házában; pedig erről a templomról maguk a kálvinista lakosok is dicsekedve hirdették, hogy sz. István idejében épült, s máskülönben is, még ez időben is egyike volt a legszebben ékesített egyházaknak. Két prédikátor működött a községben: egy német — lutheránus, s egy magyar — Kálvin tanainak hive. Különös, hogy bár a lakosság túlnyomó része magyar volt, mégis a templomot a németek foglalták le maguknak, minek következtében a kálvinista pásztor kénytelen volt a községházán tartani beszédeit, mely oly állapotban volt, hogy inkább szolgálhatott volna korcsmaul, mint templomul. Ezt még a főesperes is szóvá tette, azt ajánlván nekik, hogy osztozzanak meg inkább a templomon, ahol egyik a másik után, kényelmesen elvégezheti teendőit.¹

Németajgrubon, akkor Csataj leányegyházában, a magyarok számaránya meghaladván a németekét, Illésházy magyar prédikátort hozott a községbe. Ez 1631 táján visszatért az egyház kebelébe, s lett belőle ugyanott, legalább nevére nézve, katolikus plébános. E kivételes állapotot ugyan eléggé megmagyarázzák a különleges viszonyok, s az általános paphiány, de a következmények azt is mutatják, hogy nem volt benne köszönet. Mihály pap, bár máskülönben elég jámbor léleknek látszott, nem birta levetközni előbbi szokásait. Nem csak feleségét és gyermekeit tartotta magánál, ami még kisebb hiba lett volna, hanem misézni sem tudott, s a szentségeket sem volt képes az előirt szertartások közt kiszolgáltatni, valamint az ünnepeket sem ülte meg. Így történt azután, hogy a haeretikusok gyűlöltek, mert elhagyta táborukat, a katolikusok pedig nem szerették, mert nélkülözték benne a papot. A 200 főből álló lakosságnak csak hatodrésze volt katolikus; «et illa spiritu alget» írja Draskovich.²

Hasonló helyzetben voltak a kereszturiak is Petrovich Jánossal, aki náluk a plébános helyét foglalta el. Ennek a

¹ p. 235.

² p. 130.

szánelomra méltó fiatal embernek ugyanis oly gyenge szemei voltak, hogy a legjobb világitás mellett sem olvashatott. A jó eszű, kifogástalan erkölcsű, jeles szónoki tehetséggel megáldott ember a Pázmáneumban végezte tanulmányait, de felszentelni éppen szembaja miatt nem lehetett, s így csak a négy kisebb renddel jött ide, hogy legalább kereszteljen, temessen és prédikáljon. De a nép minden áron misézőt akart s gyóntatót, szóval felszentelt áldozárt, aki a szentségeket kiszolgáltassa neki. Ilyent kívántak még maguk a lutheránusok is, az összes lakosságnak közel kétharmada, akiket, mint a főesperes mondja, egy buzgó pap könnyű szerrel megnyerhetett volna az egyház számára. Az is fel van jegyezve a kereszturiakról, hogy valami szerfelett nagy vendégszeretet minden jóra való hajlandóságuk mellett is aligha volt bennük; mert hogy borral vagy eczettel kínálták meg vendégüket, nem volt eldönthető. Különben ki tudja, volt-e jobb nekik?¹

A sárfői parochus — Hobaszich Pál — a prépost bizonyos meglepetéssel írja jelentésében, annyira idegenkedett a nőktől, hogy még házába sem engedte őket soha belépni, bár a sokféle fegyver, mely szobáiban el volt helyezve arra engedett következtetni, hogy valaha katona volt.²

Hogy mily kevésbé volt tisztában a várkonyi plébános — Ugróczi Mihály — állása méltóságával, mutatja az, hogy maga szokta volt learatni gabonáját. Midőn Draskovich emiatt megróttá őt, azzal mentegetődzött, hogy a nagy munkaidőben nem kapott aratókat. Ez azonban bajjal volt igaz, mert nemcsak háztartását ő vezette, hanem még a tyúkokkal is maga vesződött. Hívei különben azt mondták felőle, hogy azért az Isten szolgálatának is eleget tesz.³

Tömérdek panasz volt a prácsai lelkész — Konyhai Pál — ellen. Nyers, megférhetlen természet volt, aki a breviáriumos helyett inkább a korcsmát látogató. Ha távozott hazulról, pénzét a szentségházban rejtette el. A kántorral folyton hadilábon állt; házánál szakácsnéja vitte az ural-

¹ p. 174.

² p. 131.

³ p. 199.

mat stb., nem csoda tehát, ha senkisémm szerette, senkisémm tisztelte. De van valami, amivel talán némileg menthetjük őt; midőn Szent-Benedeken plébánoskodott, a törökök kezébe esett, s ezek maszlagot itattak vele. Nem lehetetlen, hogy ez bomlasztotta meg idegeit.¹

Szereden a katolikusok a legjobb egyetértésben éltek a protestans atyafiakkal. Bár az ötszáz főből álló lakosság nagyobb része a hitújítók tanaihoz szitott, s azelőtt lutheranus prédikátor is működött a községben: mióta a fiatal Thurzó grófok visszaadták a templomot a katolikusoknak, Pálfalvi János, esztergomi kanonok, állott közmegelégedésre a plébánia élén. Még az atyafiak is rendesen eljártak szentbeszédeit meghallgatni, de már a szentmise elől megszöktek; emellett természetesen saját prédikátoraikat is felkeresték néha, a magyar ajkuak Nagymácsédon, a tótok Súron. Csak egy fájt nekik szerfelett, hogy ők, akik a templomot helyreállították, annak fenntartásához mindenkor hozzájárultak, a plébánost pontosan fizették, nem temetkezhettek a temetőbe. Hihetetlen, úgymond Draskovich, mily keservesen panaszkodtak emiatt, s mily alázatosan esedeztek e bajuk orvoslásaért. A főesperes meg is ígérte nekik, hogy annál inkább ajánlani fogja kérelmük teljesítését az érseknek, mivel a harangozás már ugy is meg van nekik engedve, s máskülönben sem tartozik a ritkaságok közé, hogy a katolikusok a protestansokkal közös helyre temetkezzenek. A plébános fizetéséhez itt a várúr is hozzájárult, évenként 50 frtot — ugyanennyit adtak a községbeliek is — 2 ártányt, minden napra egy kancsó bort, egy font húst, s két czipót adván néki, s ezenfelül még ruhára valót is, a lelkész iránt való jóindulatához mért minőségben.²

Kürthön (szintén Pozsony megyében) kettő tünt fel a vizitatornak: hogy a lakosoknak — Luther és Kálvin hivei — golyvájuk volt, s hogy az egykor szép templom olyannyira el volt hagyatva, hogy a barmok ki és bejárhattak benne.³

¹ p. 146.

² p. 166.

³ p. 202.

Érdekes az is, hogy midőn Chelesztőn (a ma Somorjához tartozó Csölösztő) a senior és a prédikátor el akarták a katolikusoktól elfoglalt templomukból távolítani az oltárt, melynek oltárképe sz. Istvánt ábrázolá, a nép, — egy szálíg Kálvinisták — ezt meg nem engedte.¹ Pedig ekkor már 1634-et irtak, s a protestantizmus elérte terjedésének tetőfokát.

Mily látogatott bucsújáróhely lehetett régente Boldogfalva, mutatja az, hogy egy alkalommal, az évet — mikor — nem találjuk följegyezve, Kisasszonynapján csak baraczkot 37 kocsival fogyasztottak el a mindenfelől odasereglett bucsusok. Itt történt, hogy a prépost kérdezősködésére, valjon hova lettek a templomból az egyházi szerek, egy Farkas Jakab nevű vén róka, különben aposztata, azt adta válaszul, hogy az apáczák mindent Pozsonyba vittek «etiam Fa legint, Crucifixum ea voce petulanter significans;» mire Draskovich egyszerűen kikergette a templomból a vakmerőt.²

Még a nép hiszékenysége által teremtett csodás események elbeszéléséről sem feledkezik meg a vizitáló főesperes, bizonyoságaul annak, hogy a mi jó népünknek akkor is csak megvoltak a maga «csodás kútjai,» (ha nem is éppen Szentpéteren.)

Igy a többi között elmondja, hogy Konyha község határában (akkor Pernek filialisa) a faluhoz közel eső réten, egy szikladarab volt látható, melyen két bemélyedés oly hiven tükrözte vissza két emberi talp körvonalait, mintha csak úgy lett volna kivésve. Hogy honnan került ez a kőbe, nem tudta senki sem; némelyek úgy vélekedtek, hogy valamely remete e sziklán állva végezte hosszú időn át imádságait, s így keletkezett a két mélyedés. Annyi bizonyos, — teszi hozzá Draskovich, hogy 1600 körül a helybeli molnár, a rét birtokosa, házába vitetvén a szikla darabot, hogy ott valamire felhasználja, azonnal elveszíté szeme világát. Ennek következtében a kő ismét visszakerült előbbeni helyére, s ettől kezdve minden hó első napján nagy számmal sereglettek köréje a környékbeli hivek, hogy ott térdre esve

¹ p. 199.

² p. 133.

imádkozzanak. Maga a prépost is abban a véleményben volt, hogy jó lenne e helyre kápolnát építeni.¹

Spácán pedig, a czinteremben, egy másik nagy kődarabot mutattak neki, mely a lakosok előadása szerint, minden év Kisasszony napján izzadni szokott. Az emberek azután felfogták az előszivárgó nedvet, s mint bizonykodtak, jó eredménnyel használták — szembaj ellen.²

Modorfalván, közvetlenül a templom mellett lévő forrásban mindaddig megjelenni látták a Megváltó keresztjét, míg abban egy szemérmetlen asszony meg nem mosakodott³ stb.

Mindezek tagadhatatlanul érdekes, jellemző, a kor gondolkozásmódjára, erkölcsére, fonák viszonyaira élénk világot hintő vonások, amelyek ismerése nélkül bajos megérteni, vagy legalább tövéről-hegyéig átlátni az ellenreformációnak, nemcsak a közélet terén, de a szívek mélyén is forrongó küzdelmeit. De ha érdekességre nézve nem is, — hiába, ez mindig apró részletezést kíván, — értékre, jelentőségre nézve meghaladják ez adatokat az Oláh Miklós korabeli eszerei látogatások jelentései.⁴ És pedig nemcsak azon okból, mert régiebbek, hanem mivel a reformáció terjedésének idejéből származván, nagyban hozzájárulnak azon szerfelett érdekes kérdés tisztázásához, hogy voltaképen mily okok játszottak közre a hitújítás rohamos térfoglalásában?

Elvitázhatatlan tény az, hogy több ily ok, szerencsés vagy szerencsétlen — amint vesszük, — találkozása szülte a nemzet hitegységére nézve oly sajnálatos eredményt. Ez okokra nézve azonban, a katolikusok és a protestansok — magától érthető — nem egyeznek meg. Részünkről körül-

¹ p. 55.

² p. 112.

³ p. 118.

⁴ Nem lehet eléggé sajnálni, hogy a jelentések eredetijét, bár néhány évvel ezelőtt még többen látták, sőt használták, most a legszorgosabb kutatás daczára sem lehet a primási levéltárban feltalálni. Így tehát kénytelenek voltunk a két meglevő másolat közül Kemp Mihályét használni, mely 1833-ban készült.

belül ezekben szokták a hitújítási eszmék gyors elterjedését elősegítő körülményeket összefoglalni: a katolikus Ferdinánddal szemközt álló «nemzeti pártnak» szövetkezése a protestantizmussal; a «cujus regio illius religio»-féle elvnek erőszakos alkalmazása; a lelkészkedő klérusnak, s kivált a főpapságnak hiánya; a török dúlás; a reformátorok azon törekvése, hogy az emberi gyengeségek és szenvedélyek kedvéért tágítsanak a katolikus morál szigorán. Az ellentáborból pedig rendszerint a következőket hozzák fel a hitújítási eszmék rohamos diadalának megmagyarázására: a klérus romlottsága által keltett közundor; a közóhaj, a pápista babonáktól megtisztított evangyéliumi tan után; a hirdetett új tanok észszerűsége; egyes jólelkű főurak támogatása és segélyezése; a török kegyes pártfogása és védelme.¹

Meg vagyunk győződve róla, hogy a kérdést, melyik félnek van igaza, egyszerű vita, okoskodás útján soha senki sem fogja eldönthetni, s így mi az elősorolt okok mérlegelésébe nem is bocsátkozunk. Megtettük ezt már más számtalanok, s még sem értek céljt. S mi nem is azt tűztük ki magunk elé feladatul, hogy kiderítsük, megmutassuk, megcáfolhatatlanul bebizonyítsuk, mi szerzett hazánkban győzelmet a hitújítási eszméknek a katolicizmus felett. Erre sem az anyag, amelylyel jelenleg rendelkezünk, sem a keret, amelyben mozgunk, nem elégséges. Mi csupán arra vállalkoztunk, hogy olvasóink figyelmét felhívjuk azon rendkívül érdekes dolgokra, amelyek erre vonatkozólag az Oláh és Pázmány korából való egyházlátogatási okmányokban, s némely más hasonló tartalmú okiratban olvashatók. De midőn ezt tesszük, nem állhatunk ellen azon kínálkozó alkalomnak, hogy azon helyekről és viszonyokról ítélve, amelyekről a jelentések és okmányok szólanak, néhány következtetést ne vonjunk le, éppen a fent említett kérdés érdemére nézve.

(Folyt. köv.)

¹ *Lampe*: *Historiae Ecclesiae Reformatae in Hungaria et Transylvania*, p. 41, 71, 95, 103. *Ribini*: *Memorabilia Ecclesiae Augustanae Confessionis in Regno Hungariae*, p. 16, etc.

GIBBON EDE

és a kereszténység gyors terjedésének okai.

Irta Dr. PETHŐ.

Valamint a természet a növény izeit, rostjait s egész alkatát a talaj, az éghajlat, az eső és napsugár szövetségén szövi, s mindezen tényezők végeredményekép azt kivirágoztatja: épugy az emberek jelleme, fölfogásuk és világnézetük nem más, mint az életükre befolyó tényezőknek, mint meg annyi finom szálnak szövedéke. A különféle befolyás értelmi és erkölcsi életükre, környezetük és az események gyúrják és alakítják jellemüket és világnézetüket, s aki ez utóbbit nemcsak kellően ismerni, de méltányolni és megítélni is kívánja, annak azon szálak szétszedése elsősorban nagy szolgálatokat tehet. Jellemük és világnézetük fejlődése föltünteti gyenge oldalait is, észrevételi velünk, mikép gyakorolt befolyást ez vagy az a körülmény tanulmányaikra s bölcsészeti álláspontjuk megválasztására; ezáltal gyakran leszállítja állításaik és meggyőződésük objektív értékét.

A hitetlenek írók apodiktikus mondatai néha nagy benyomást tesznek a hinni kész olvasóra, mert a papirra nyomtatott mondat csak az értelmi belátás, csak a tudományos kutatás rideg kifejezésének látszik lenni; de ha az író életében nyomozzuk föl az állítás gyökereit, sokszor szétfoszlik az értelmi és tudományos sugárfény, mely az állítást koszorúzza, s mi felleljük az indító okokat, melyek nem az értelem, hanem inkább az érzelem, a változatos befolyásoltatás révén, alakították itéletté, apodiktikus meggyőződéssé a merő vélekedést, a kételyt, a természeti hajlamot s közvetkezőleg minket is följogosítanak, hogy ugyanazon réven leszállítsuk értéküket.

Valóban ha a hirneves materialistának Lange-nak mü-

veit, vagy Buckle művelődéstörténetét olvassuk, amit különben iskolázott tehetség nélkül csak hitünk vagy lelkiismereti tisztaságunk veszélyeztetésével tehetünk: meglep a tudományosság zománczával fölékitett határozott, s rendületlen meggyőződésnek látszó hit és erkölcsellenes állítások láncolata; de ha életükben és iskoláztatásukban az egyoldalú és legtöbbször hibás tanulmányoknak, alaptalan és könnyelműen elhitt nézeteknek, a keresztény tanban és világnézetben való járatlanságuknak és előítéleteiknek nyomára jövünk: szétfoszlik a tudományos meggyőződés nimbusa, s kézzelfoghatólag veszszük észre a hibát, mely szellemi műveik és alkotásaiknak, sőt mondhatni egész személyes meggyőződésük és világnézetüknek épületén tátong.

Nagy sajnálkozással tettem félre ilyenkor a könyvet; a nagy tévedések és esések nem a bosszúság, hanem a bánkódás érzelmeit követelték ezen kiváló tehetségek gyászos emlékének.

Az angol, de sőt a világirodalomban is egyike a kiválólag hirdetett és kürtölt műveknek Gibbon római története: a római világbirodalom hanyatlásainak és bukásának története. Íróját a múlt század második fele ünnepelte, s nevét ama forrongó korszak legkiválóbb neveihez sorolta. Irodalmi hírneve mindenfelé elhatott, fényes tehetségei, nagy szorgalma és méltóságos irányja, nemkülönben irodalmi tevékenységének tárgya, a római világbirodalom hatalma és óriási bukása — meleg, mondhatni lelkesült érdeklődés tárgyává tették nemcsak művét, de személyiségét is. Ő maga is megírta életrajzát, s mások is hozzájárultak, hogy a század kimagasló nagy alakjának fényoldalai ép úgy mint árnyai egyaránt kitűnjenek nemcsak tudományos tevékenységében, hanem erkölcsi életében is.

«Kezdetben, írja Gibbon önéletrajzában, homályos és kétséges volt előttem minden, a mű czime, a birodalom hanyatlásának tulajdonképeni korszaka, a bevezetés határai, a fejezetek beosztása, az elbeszélés sorrendje, s gyakran kísértetben voltam, hét év fáradoalmát félredobni. Ugy tartják, hogy az író stylusa szellemének képe, de a nyelv megválasztása

és uralása csak a gyakorlat eredménye. Több kísérletet tettem, míg a száraz krónika és a retorikus deklamáció közt a középhangra akadhattam; háromszor irtam az első fejezetet, kétszer a másodikat és harmadikat, s csak azután gondoltam, hogy hatásukat biztosítottam. A hátralevő uton már biztosabb és egyenletesebb léptekkel haladtam; de a 15- és 16-ik fejezetet, melyek három egymásra következő földolgozás és változtatás után, nagy kötetből jelenlegi terjedelmükre zsugorodtak össze, anélkül, hogy az eseményekből és a kifejtett nézetekből valamit is elszednénk, látom, még szűkebbre szoríthatnók. Az ellenkező hibát vethetni föl tömött és fölületes tárgyalása ellen a Commodustól Alexanderig terjedő uralkodásoknak.»

Hosszu, lelketőlő fáradalom és munkásság után született meg végre az első kötet, mely 1776-ban jelent meg. Gibbon ismeretlen neve egyszerre a hir szárnyaira kelt a művelt világ köreiben, míg műve minden könyvtár és minden olvasó birtokává készült válni. Az első hatás fölülmulta Szerzője várákozását; néhány nap alatt elkapdosták az első kiadás készletét, a másodikat rögtönözték, s ugyanoly sietséggel következett a harmadik kiadás.

Az első kötetben találni azon híres 15- és 16-dik fejezetet, mely a kereszténység csodálatos, gyors elterjedését természetes okokból magyarázza. Ismerjük sz. Ágoston mondatát s ennek kíséretében az egész kereszténység meggyőződését, hogy ha az evangeliumot csodák nem bizonyítanák, maga az evangelium gyors és ellentállhatlan hódítása eléggé bizonyítaná, fönséges csoda értékével, annak isteni eredetét. A ki ezen hittel szemben a természetes okokat és körülményeket az evangelium terjedésében, mert hiszen létezésüket és szereplésüket a gondviselés terváiban senki sem tagadja, annyira nyomatékosítja, annyira előtérbe helyezi, hogy hatásuknak tulajdonítsa az egész eredményt, vagyis az evangelium gyors terjedését egészben a természetes okoknak vindikálja: az alighanem az evangelium isteni eredetét is tagadni fogja. Mondom «alighanem,» mert hiszen lehetséges, hogy az evangelium gyors terjedését kinyilatkoz-

tatott s hitrekészítő csodának nem kell elismerni; de mindenestre gyanus szemmel nézünk ezen nagy argumentum gyöngítőjére.

Igy volt ez Gibbonnal is; alighogy a mű megjelent, sikra keltek ellene nemcsak katolikus részről, hanem az anglikán egyház hívő theologusai is. Főleg azon kétely és hittagadástól megőrült időben érteté meg a helyes érzék a hívőkkel, hogy az ilyen vállalat fölér a hittagadással és az evangelium isteni eredetének kétségbe vonásával. Mondja ugyan Gibbon, hogy az evangelium terjedésének mellékokaival foglalkozik, melyek közreműködtek a terjesztésben, de kiérezte mindenki, hogy az előadás kétszinűsége alatt a szerző azon szándéka lappang, hogy a mellékokokat egyedüli s elégséges okoknak tüntesse föl, s ezáltal ajtót, kaput nyisson a kételynek és apostaziának. A lóláb igazán kilógott; az érzék ismeretté, a sejtés meggyőződéssé változik, ha a nagy történet lapjain végig futunk. Mindenütt kirí az ellenséges érület a kereszténység ellen; a gyanu, a bizalmatlanság a legfőbb és legnemesebb keresztény jellemek képét feketére festi; nem bizik Athanáz hitében, Ciprian tiszta jellemében, mindenütt aljas, önző indokokból sarjadozó cselekvés ijeszti őt; a szentek feddhetlen jelleme mögött nagyravágyó, vérszomjazó, zsarnok motivumokat lát; némelyikét csalásról, lelkiismeretlenségről vádolja; az egyházi tan és a tradíció folytonosságáról fogalma sincs; előtte a zsinatok csak a majoritások üzelmei s az elnyomásnak jelentőségével bírnak. A theológiát sehogysem érti, a sz. atyák nyilatkozatainak magyarázatában önféjét követi, az egyházi tan magyarázatait vagy nem ismeri vagy el nem fogadja. Gondolhatjuk, hogy minő zöltséget produkálhat a szent atyák iratainak oly magyarázata, mely a theologiai magyarázat kánonjait szükségeseznek nem tartja, s hitükről és fölfogásukról azon fogalmak szerint alkot itéletet, melyek nehéz műveik olvasásakor egy minden hittanban járatlan anglikán fejében keletkeztek.

Ha Gibbon történetének az egyházra és általában a kereszténységre vonatkozó részleteit tekintjük, s nagy tévedéseinek okait föl kutatni próbáljuk, megerősítést nyer

mindaz, amit ezen cikk bevezető részletében mondtunk. Gibbon szellemi fejlődése, benső élete, jellemének vonásai amint életében föl-föltűnnek, megmagyarázzák, hogy miért fogta föl az idevágó igazságokat vagy eseményeket így s miért nem máskép, — mint élte be magát ily fölfogásba és itéletekbe, — s fölfedik előitéleteinek s tudományos tévhitének fejlődési utait.

Szivünk fáj és sajnáljuk, midőn a látszat szalmaszálának ismerjük a logika vaskapcsainak vélt következtetéseket, gyöngé deszkaállványnak az alapot, melyre nézeteit állítá s egymásközt összeköttetésbe hozta. Sirni kíván lelkünk, ha észreveszi a hamis argumentáció, a szemkápráztatás komoediáját, mely által G. fölfogása és élete a hitelenség medrébe szorult s ott titáni erőkkkel egymásra gördítette a rengeteg történeti molest — végzetes csalódásban.

De hánynyal történt az így!

Gibbon azon jelesekhez tartozott, kik az igazságot keresték, s a legfontosabb kérdésekben, melyek az Istent, az ember rendeltetését, tehát a hitet illetik: szomszédhozó lélekkel vigaszt s világosságot kívánnak. De a skepsisre való hajlandóság és az önfejlőség, amiből bőven kijutott Gibbonnak, rossz nevelés és ki nem elégitő oktatás és iskoláztatás esetében könnyen radikális undorra sőt gyűlöletté fokozták a természetes lélek romlatlan igazságszomját, főleg a materialismusba lapult tizenharmadik század gyermekében. A ki az istentagadás és a ledér filozofia özönvize és ezen forrásokban táplálkozó irodalom hullámaitól csapdostatott körül, aki hozzá még az ismeretlen fensőbb igazságok ismerete nélkül küzdött nemesebb ösztönének célja felé: azon, ha elbukik, nem igen csodálkozhatunk.

Gibbon Ede 1737. ápril 27-én született Putneyben. Nevelését sokféle iskolában és collegiumban nyerte. Anyja korán elhalt, némi kárpótlást e legérzékenyebb veszteségért nagynénjében talált. Nagynénje, ki «a vallási igazságokat elhinni törekedett,» mint a későbbi Gibbon írja, nem igen okosan vezethette a gyermeket, mert ennek följegyzéseiben olvasuk, hogy bármily könyvet, melynek czime figyelmét fölkel-

tette, megfontolás és tétovázás nélkül olvashatott és «Mistress Porten (igy hívták a nénit), aki szívesen mélyedt vallási és erkölcsi meditációkba, nem hogy nem fékezte, de még szitotta a tudvágyat, mely a fiu erőit meghaladta.»

Ily nevelés befolyása alatt a kis Gibbon gyöngé és beteges testben, melyet 16-ik éveig mindenféle nyavalya gyötört, nagyon is szabadon gondolkozó lelket hordozott, s a játékoktól való visszavonultsága épen betegsége miatt, még csak fokozta és érlelte benne a gyerekfilozófot. Hogy mennyire fejlődött ki már benne a mult század jelentésében vett «filozófia,» az iránt nagyon korán és nagyon praktikus kérdésben kellett önmagával tisztába jönnie.

1752-ben az oxfordi Magdolna-kollegiumba vétetett föl. Származása és nevelése kilátást nyujthattak neki, az oxfordi egyetemből az anglikán államegyház magas méltóságaira juthatni, de a 15 éves fiúról már ezeket írja egyik életirója: «Szelleme már más hajlandóságokat mutatott, melyek teljesen ellentétes célhoz vezettek. A szabad és féktelen kutatás, melynek már eddig is hódolt; képtelenné tették oly szük pályára, amilyen az uralkodó egyháznak vagy orthodox hitvallásnak van kitűzve.»¹

Gibbon nagyon elégedetlen oxfordi tartózkodásával és tanáraival: «14 hónapot töltöttem a Magdolna-kollegiumban, — ugymond — ez leghenyébb s leghaszontalanabb kora életemnek; ítéljen az olvasó az iskola és a tanítvány fölött, de én el nem hiszem, hogy a természet tőlem a képességet minden tudományos munkára megtagadta volna. A szemet szűrő kibeszélésnek is, hogy t. i. fiatal és készületlen voltam, hogy korán távoztam, lehet helyet engedni s én nem kívánom efféle érveknek erejét elvenni. Nem voltam szükiben tizenhat éves koromban sem szorgalomnak, sem tehetségeknek; gyermekéveimben folytatott olvasgatásaim is bár vak, de mélyen gyökerezett vonzalmamról tanuskodnak a könyvek iránt, s ezt a sekély árt megtanithatták volna, hogy mély ágyban s tiszta hullámokkal folyjon. Idömet hasznos és kellemes tanulmányokkal töltöttem volna, képzeletem féktelensége kor-

¹ William Youngman előszava Gibbon német fordításához.

látoztatott s én magam a henyélésre való csábításokból kiragadtattam volna, melyek végtére távozásra készítettek Oxfordból.»¹

Nyakig van undorral az akkori tanártestület és képtelensége iránt, s szinte csodálkozunk az oxfordi iskolák nagy hírnevén, ha úgy volt amint Gibbon írja, hogy a tanárok és a tanítványok ott minden mással foglalkoztak, csak a tudománnyal nem: Torypolitikával, adomák és pletykákkal; hogy iskolába nem jártak, hogy legközelebbi tanára oly jeles egyéniség volt, «aki tudta, hogy fizetik, de elfelejtette, hogy kötelmei vannak. Nem hogy fölügyelt s ellenőrizte volna növendéke tanulmányait, de soha sem volt, jelen akár merő formalitásból is egyetlen előadáson sem, a tanárok és tanítványok egy kollegiumban laktak s alig hogy ismerték egymást.»²

A különben is szabadgondolkozású Gibbon ily szellemi ugaron nem csoda, hogy elvadult; rendetlen, kicsapongó életre vetemedett; esztelenség, hóbort és bűn sövényezték utjait s mint őmaga is beismeri, az ily ifjúság a kényszer és fegyelem rendkívüli mértékére szorult volna. Rászorult, de nélkülözte; társainak legnagyobb része bizonyára elkallódott, értékük a szellemi életre nézve elveszett; de aki mindannak daczára föltalálta még magában a lélek nemesebb részének életképes vágyait, birt-e valami biztosítékkal; birt-e garanciával, hogy e szellemi törekvéseiben eltalálja a helyes irányt s nem lesz-e szerencsétlenebb törekvései miatt azoknál, kik a törekvést sohasem ismerték?

Gibbon e rendetlen, szellemileg s még inkább erkölcsileg elvadult állapotban fogott hozzá theologiai kételyei tisztázásához. Ezen amily furcsa, oly fontos foglalkozását s annak eredményeit következőleg ecseteli: «Gyermekkoromtól fogva szerettem a theologiai vitáskérdéseket; szegény nagynéném gyakran zavarba jött a mysteriumok miatt, melyeket elhinni iparkodott, és az oxfordi fojtott, nehéz lég nem törhette meg ezen ruganyos hajlamomat. A henyélés

¹ Önéletrajza Life p. 34.

² Life p. 42.

vak tevékenysége a vallási vitáskérdések veszélyes tévutaiba sodort s 16 éves koromban a római egyház tévhitére vete-medtem. Megtérésem története legalább arra szolgál, hogy szellememet megismertesse. Kevéssel azelőtt dr. Middleton «szabadelvű kutatása» meghúzta a theologiai zsbivásár kolompját; sok tintát és epét fogyasztottak az első egyház csodáinak védelmében, s legelkopottabb védőiket, két oxfordit meg is koronáztak akadémikus méltóságokkal. Middleton nevét nem szerették, ami természetesen engem elátkozott iratainak s ellenségei feleleteinek olvasására vitt. Merész kritikája, mely a hitetlenség örvénye felé nehezedik, lelkemre különös benyomást tett. Stylusának szépsége és érvelésének szabadelvűsége lesiklott «előítéleteim» pajzsán. Én folyton tiszteletben tartottam a szentek és az egyházatyák jellemét és nevét, kik ellen Middleton támadásait intézte; s ő nem rontotta le meggyőződésemet, hogy a csodák adománya az első négy vagy öt század egyházában valóban megvolt. De nem voltam képes ellentállni történeti érvének, hogy a pápaság főtana ugyanazon korban már főnállt ugy elméletben, mint gyakorlatban s helyesen következtettem, hogy a csodák az igazság jelei, s hogy igaznak kell lenni az egyháznak, melyet az Istenség látható közbelépése kitüntet. A csodás események, melyeket Vazul, Chrysostom, Ágoston és Jeromos váltig állit és erősit, készítettek hinni a coelibatus fensőbb érdemeiben, a szerzetes élet intézményeiben, a keresztvetés, sz. olajok, sz. képek hasznában, a purgatorium létezésében és Krisztus testének és vérének rettenetes áldozatában, mely lassankint a transsubstantiatio csodájává nőtte ki magát.»¹

Gibbon tehát, mivel nem kételkedhetett Vazul, Chryfosztom, Ágoston és Jeromos becsületességén, a vallást és Istent ostromló Middleton művei által a kath. egyházba térítettett. A historiai érv súlyának nem volt képes ellentállni, mely azt hajtogatta, hogy a pápaság főtana már az első századokban főnállt, s következöleg, hogy aki a kereszt-

¹ Life p. 44.

ténységet elfogadja, annak a pápasághoz kell szegődnie. Gibbon tehát katolikus lett; Londonban fölkeresett egy kath. papot, s letette a hitvallást. Nincsenek közelebbi adataink ezen megtérő lélek benső világáról; előző élete s későbbi apostaziája után tett vallomásai engem legalább nagyon hajlandóvá tesznek, hogy e megtérésnek bensőségét kétségbe vonjam. Ugy látszik, hogy az ilyen kora ifjuságától fogva a skepsis férgétől megfűrt léleknek hite, inkább a történeti érv által fölébresztett s egy darabig uralkodó tudományos nézethez, mint a lélek és sziv hódolatából forrászó s egészen az Isten igazságára támaszkodó isteni erényhez hasonlított; — pedig ez a természetfölötti hit! — Ezen fölületes, átmeneti állapot, melyet ő hitnek tartott, annyira sekély s lehetgyöngye benyomást hagyott benne, hogy később azt írja: nem képzelhetem, hogy én valaha hihettem e transzsubtanciációban, hogy mégis hinni véltem, az talán csak önámítás volt. Ez-e azon fogalom, melyet a hitetlenné vált, öntudatos ember szétfoszlott hitéről bir? vagy nem lebeg-e ellenkezőleg azon első áhitat tűzétől s az ifju odaadás gyengédségétől áthatott hitnek mindig vonzó képe a későbbi apostata előtt, ki egykor igazán hitt? Főleg, ha egy zaklatott s hosszú fáradoalmak és benső küzdelmek után révpartra vergődött ifjunak hitéről van szó? oly hitről, mely meghódította lelke minden erőt, mely megvettette vele apja, családjá ellenkezését, s bezárta örökre az oxfordi Magdolna-kollegium ajtaját s busás kilátásait? Mindenesetre furcsa, rejtélyes lelkiállapot az ilyen ugynevezett hit; de hogy a kegyelem éltető gyökeréből sarjadozott volna elő, ki hinné?

De ha valódi, kegyelemmel eszközölt megtérésről volna itt szó, s nemcsak számításról, akkor a későbbi hitehagyást s Gibbonnak e hitehagyás befolyása alatt álló írói szellemét nagyrészt a hitben való tudatlanságnak kell tulajdonítani. Tudatlansága a hit dolgaiban, önfejűsége és kevélysége, mely mindent saját esze és belátása szerint állit igaznak és hamisnak, pardon nélkül s azon bágyadt lehetőség szerény megengedése nélkül, hogy tán még sincs az úgy, amint ő gondolja, csakhamar árnyékukat vetették az ifju konvertita

lelkére. Ezen fejletlen hitet és tudatlanságát a komikum hátáraig emelik újból támadt kételyei, melyeket megtérése után csak néhány nappal egy lausanne-i kálvinista prédikátor tudományának sikerült benne támasztani, most természetesen retrograd irányban, a kath. hit ellen.

(Folyt. köv.)

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

Vie du Cardinal Bonnechose, archevêque de Rouen. Par Msgr. Besson, évêque de Nîmes. Uzès & Alais, Paris, 1887. 2 vol. Ara?

Épen most, október 28-án van nyolczadik évfordulója ama férfiú halálának, akiről ez a kétkötetes munka szól, aki életében nemcsak a francia egyházpolitika terén mozgott mindig az előtérben, hanem aki nevét hazája határain túl is ismertté, előnyösen ismertté tudta tenni.

Ritkán olvas az ember oly érdekes életrajzot, mint amilyen a Bonnechose kardinálisé, — s ez legyen magyarázata annak, hogy azt itt, a mi olvasóink számára, a föntnevezett könyv alapján készített rövid kivonatban közöljük, meg lévén győződve arról, hogy szívesen veszik, ha a XIX. század történetének egy oly darabját, mely jóformán szemeik előtt zajlott le, előttük egy igen előkelő szerepet játszott főpap életének tükrében feltüntetjük.¹

Bonnechose bibornok ugyanis nemcsak kiváló főpap, hanem nagy politikus is volt, diplomata volt, bölcs és befolyásos vezére volt évtizedeken át az «ultramontán» pártnak Franciaországban, akiről az mondatott, hogy nagyobb tekintélynek és befolyásnak örvend, mint akár a francia

¹ A széles körben elterjedt, nagytekintélyű Hist. polit. Blätter már néhány hó előtt kedveskedett közönségének ez életrajz ismertetésével, (107. 3. 4. 5.) mely szintén előttünk fekszik.

követ Rómában, akár a pápai nuntius Párisban; aki magának életcélul tűzte ki, hogy közbenjáró legyen az egyházi és világi hatalom között: s aki mindamellet, mint pap és mint főpásztor is mindenkor hiven tudta kötelességeit teljesíteni.

Hogyan fejlődött ő ilyen férfiúvá? Valóban, nem közönséges uton. Franciaországban a papi pályára lépők rendszerint már kora gyermekégekben jutnak a kis semináriumba, onnan a nagyba, s így zsenge koruktól kezdve az egyház szellemében neveltetve, jutnak el minden nagyobb lelki küzdelem nélkül a szentélybe.

Nem így Bonnechose. Az ő gyermek- és ifjúkora nagyon is sok változatosságot mutat fel. Ősrégi nemes családból és — vegyes házasságból származott. Atyja ugyanis valamikor a szerencsétlen XVI. Lajos udvari apródja levén, a forradalom kitörésekor futni volt kénytelen, s Hollandiába kerülve, ott egy protestáns, bár különben kitűnő lelki tulajdonokkal bíró nővel lépett házasságra. Ebből a házasságból született (1800., a szülőknek egy rövid párisi tartózkodása alatt) Bonnechose Henri. Szülőinek különböző vallása nem lehetett a fogékony gyermekre rossz hatás nélkül, annyival inkább, mert ott, ahol laktak, véletlenül ép az előkelőbbek protestánsok voltak, míg a katolikusok jobbra az alsó néposztályokból kerültek ki. Ugy tetszett a korán reflektáló gyermeknek, mintha a protestáns vallás inkább lenne a művelt emberek számára való, míg a katolikus kissé babonás színben tűnt fel előtte. A szülők ugyan soha vallási tárgyokról nem beszéltek, hanem abban egyeztek meg, hogy gyermekeik tanulják meg mindakét vallás tanait, s majdan azután, érett korukban szabadon válaszszanak. Maga Bonnechose bevallja későbbben, hogy ez az egyezés atyja részéről oly megfoghatatlan gyöngeség volt, amelynek igen rossz következményei lehettek volna; mert — ugymond — nem lehet elég korán a gyermek szívébe az igazság magvait elültetni; minél hamarább kell a katolikus öntudatot belé oltani. Szerencsére, azt isteni malaszt, s az ifjúvá fejlődött gyermek tiszta ítéllete a helyes utra terelték őt.

1815-ben visszakerültek B-ék Franciaországba, és az ifju Henri a roueni collegiumban kezdte meg középiskolai tanulmányait, melyeket fényes sikerrel bevégezve, a párisi Sorbonne-ban a jogot hallgatta, különösen Guizot és Villemain előadásait élvezve. És ezen időre esik az ő mélyebb kutatása a vallási kérdések terén is. Az apa látta, hogy a tizen-nyolcz éves ifju telítve van protestáns előítéletekkel, míg a katolikus vallást alig ismeri, — és belátva mulasztását, egy párisi papot kért fel, társalogna néhányszor hetenkint fiával a katekizmus alapján. És ime a nyílt eszü ifju csakhamar tisztában volt azzal, hogy az igazság egyesegyedül a kath. egyházban található fel, — s bár édes anyja miatt eleinte aggályoskodott, férfiasan követte meggyőződését, meggyónt, és először éltében a szent áldozáshoz járult, — s e naptól fogva szilárd, öntudatos katolikussá lett.

Eközben jogi tanulmányait is befejezte, hivatalt vállalt, s gyorsan futotta meg a legszebb carrièret. Huszonöt éves korában már törvényszéki ügyész volt Riomban. Az élet mosolyogva mutatta a legszebb jövőt az előkelő modoru ifjunak, aki a társadalom minden körében a legszivesebben látott vendég volt, úgy hogy joggal kecsegtette magát minden öröm és élvezet reményével, amit csak e földi lét az ő kiváltságos kegyenczeinek nyujthat.

Ámde csakhamar más fordulatot vett az ő élete. Atyja, akin igazi szeretettel csüggött, hirtelen meghalt, — és mint azt sokszor lehet látni, hogy egy csapás, egy szerencsétlenség csak eszköz a Gondviselés kezében, hogy választottjait tulajdonképi hivatásukra figyelmeztesse: úgy keltett az ifju ügyészben is ez az eset, mely megmutatta neki minden földi boldogságnak hiu mulandóságát, komolyabb reflexiókat, s egészen más világnézetet.

Ehez járult, hogy Besançonban, hová mint főügyész áthelyeztetett, megismerkedett Rohan bibornokérsékekkel s annak papjaival, akiknek társaságát mind szivesebben kereste fel s akiknek úgy tudományosan művelt beszélgetései, mint jámborságuk nagy és vonzó befolyást gyakorolt reá. Most már sokszor járt az Isten házába, nagy élvezettel olvasta a

szentek életét, különösen egy Loyolai sz. Ignáczt, egy salesi sz. Ferenczt, s eleinte homályosan, később mindig világosabban látta, hogy ő tulajdonképen a papi pályára van hivatva. Hosszú elmélkedés és beható önvizsgálat után végre harmincz éves korában búcsút mondott fényes állásának és még fényesebb jövőjének, s megtette a döntő lépést.

1830-at irtak ekkor; Párisban a juliusi forradalom iszonyu zürzavart támasztott; ez nem volt az a hely, hol B. nyugodtan készülhetett volna felismert hivatására. Strassburgba távozott tehát, és itt vette fel az egyházi rendet 1833-ban.

Itt azonban, tanulmányai közben másnemű veszélyek környékezték őt. Barátságot kötött Bautain abbéval, azzal a Bautain abbéval, aki «Philosophiá»-jában a rationalismust ostorozva, az ellenkező hibába esett, s az ész sphaeráját nagyon is szűk körre szabván, a hitét tulságosan kiszélesbitette. Könyvéhez Bonnechose irta az előszót, — és ime hire járt, hogy Rómában az index-congregatio el fogja itélni ezt a könyvet. Mindketten megrémültek, és Rómába siettek, ahol jóhizeműségöket bebizonyítva, s egyszersmind teljesen alávetve magukat ez egyház tekintélyének, elhárították magukról a sújtó ítéletet. A jóságos XVI. Gergely pápa azzal a nyájas mondással bocsátotta el őket magától: «Peccatis tantum excessu fidei.»

Viszont az a három hónap, melyet ez alkalommal Bonnechose az örök városban — először — töltött: kitünő hatással volt ez ifju papra. Hogy is ne? A keresztény világ templomai, az őskeresztény emlékek tömege egy oly lelkiületű férfura mint ő volt, csak előnyösen hathatott. Később is sokszor vissza-visszavágyódott ő Rómába, s ime csakhamar ugy is alakultak körülményei, hogy ott hosszabb időt is tölthetett. Alig töltött ugyanis néhány esztendőt hazájában mint a jullyi collegium hitszónoka és tanára, meghívást kapott, hogy Rómában, a «San Luigi dei Francesi» templomban egy böjti cycluson át prédikáljon. Ő örömmel engedett e meghívásnak, szónoklatai pedig annyira tetszetek az előkelő francia hallgatóságnak, hogy közóhájá vált, mi-

szerint ő foglalja el a templom s a mellette levő francia hospitium igazgatójának ép üresedésben levő állását.

B. nagy buzgalmat fejtett ki új állásában, s nevét tiszteltté tette úgy Rómában, mint hazájában. Már ekkor megtörtént, hogy midőn egyszer-másszor ügyes, megbízható közvetítőre volt szükség a Vatikán és a francia udvar között, mindkettő hallgatagon megegyezett az ő személyében, És ezek a közvetítések voltak mintegy alapvonalai annak az egyházpolitikai szereplésnek, melyet később B. kifejtett. Lajos-Fülöp király, XVI. Gergely pápa halálakor egyenesen Neuillybe hívatta őt, hogy vele Franciaország érdekeit a pápaválasztás alkalmából megbeszélje, amelyeknek majd Rómába visszatérve befolyása által érvényt szerezzen. Igaz, hogy erre már nem volt ideje; mert mikor az örök városba visszaérkezett, már IX. Pius pápa meg volt választva: mindazáltal látszik ebből, mennyire becsülték otthon is a jeles papot, s az ő befolyását.

Igy teltek az évek, s szaporították B. érdemeit, úgy hogy a negyvenes évek végén már az egyházban is kitüntetésekre számíthatott az a férfiú, aki mikor pappá lett, a világi kitüntetések egész sorozatáról mondott le. Egyszerre kínáltatott meg 1847-ben a carcassonnei püspökséggel hazája részéről, s az «auditor rotae» állásával a Vatikán részéről. B. most már inkább hazájába óhajtott visszatérni.

Franciaország épp ekkor ismét válságon ment keresztül; Napoleon Lajos kezdett elnökösködni, a későbbi III. Napoleon császár. Ezzel érintkezésbe kellett lépnie az új püspöknek, amit annál könnyebben megtett, mennél inkább belátta, hogy a jelen körülmények között Napoleon az egyetlen, aki Franciaországot az anarchia zavaraitól megóvhatja. Napoleon nagyon megkedvelte a szellemdús főpapot és sokszor óhajtotta magánál látni. Érdekes feljegyezni, hogy B. a hirhedt dec. 2-ki államcsiny előestéjén is ép az Élyséepalotában volt, s mint később elbeszélte, az elnök egyetlen vonásában sem vette észre, hogy miben töri az a fejét. Másnap megtörtént az államcsiny.

Meg levén győződve, hogy az egyház békéjét s előnyeit csak úgy biztosíthatja, ha az új császárral is fenn tartja a jó viszonyt, B. azután is érintkezésben maradt vele; — viszont ez csakhamar felismerte a püspökben a diplomatát s sokszor értekezett vele egyházipolitikai kérdésekről. Nemsokára a concordatumra vonatkozó megbízással Rómába is küldte őt, s a sűrű audientiák, melyeket a püspök IX. Pius pápánál kapott, bizonyynyal óhajtott célhoz vezettek volna, ha Napoleon meg nem ijedt volna a vallástalan irányú lapok tirádáitól.

De hát hogyan működött B., mint főpásztor, egyházmegyéjében? A legbuzgóbban. Gyakran prédikált, kiszolgáltatta a szentségeket, rendezte a rendeznivalókat, vigasztalta és gyámolította a szükségben, nyomorban szenvedőket, úgy Carcassonneban, mint később Évreuxben, hova a császár és a pápa kívánatára 1856-ban áthelyeztetett, hogy ott a különböző körülmények által megzavart békét helyreállítsa, — és még később, 1858-tól kezdve a roueni érseki széken, hova a császár bizalma és becsülése őt emelte. És szívesen szentelte volna B. minden erejét és tehetségét főpásztori köteleinek; csak hogy azt kezdte látni, hogy Napoleont illetőleg optimista volt, s hogy ez perfidiára is képes. 1859-ben, mint ismeretes, Napoleon megtúrte, sőt hozzájárult ahhoz, hogy a Romagna elvétessék a pápától. B., aki kezdettől fogva élt-halt a pápaságért s annak jogaiért, kénytelen volt ismét a politika terére lépni. Több más főpappal s világi katolikussal együtt erélyesen védelmezte a pápa jogait, — de hasztalan. Hadd álljanak itt azok a sorok B.-nak a császárhoz intézett leveléből, melyek szinte prófétai ihlettel látszanak irottaknak. «Ha a fait accompli igazolja a Romagna feldarabolását, Sire, akkor ne is büntessük ezentul a társadalomban a már elkövetett bűntényeket... Nagy, sőt óriási veszélyt látok én ez eseményben, nemcsak az általános békére nézve, hanem Felséged trónjára nézve, Felséged fiának uralkodására nézve, sőt egész Franciaországra nézve is, s nem tagadhattam meg magamtól, hogy ne szóljak.» Persze, mindez nem használt semmit,

Napoleon minden jel szerint az olasz szabadkőmives sectáknak tulságosan le volt kötelezve.

1863-ban megürült a párisi érseki székhely, s mindenki meg volt győződve, hogy azt csakis B. nyerheti el. De ezáltal csalódott a közvélemény, B. nagy öröme; mert azt a terhet nem szívesen vállalta volna el. Rouland miniszter azt mondta neki, hogy a császárnak óhaja igenis az lett volna, hogy ő legyen a párisi érsek; de félt, hogy ő Párisban nemcsak érsek, hanem valódi politikai nagyhatalom lesz, amelyet az ultramontánok igen könnyen felhasználhatnának. ... E miniszteri szavakból eléggé kitűnik, hogy B.-nak már ekkor akkora tekintélye és befolyása volt, hogy a miniszterek érdemesnek találták arra féltékenykedni.

Maga a császár azzal akarta új jelét adni B. iránti jó hajlamainak, hogy a szentszéktől a bibornoki kalapot kérte számára. IX. Pius a legszívesebben tüntette ki a biborral a nála is jóhírnevű főpapot még ugyanazon évben, és Napoleon, aki maga adta át nagy ünnepélyességgel a biretumot az új kardinálisnak, azt hitte talán, hogy ezt örökre lekötelezte magának. B., igaz, hálás is volt uralkodója iránt; ámde csakhamar ismét fordult egyet a sors kereke: Napoleon mindig több és több jelét adta kétszínűségének.

A hirhedt 1864. szept. 15. conventio, melylyel Napoleon magát kötelezte, magára hagyni a pápát, s így mintegy kiszolgáltatta ezt a piemontiaknak, teljesen elidegenítette tőle a római szentszék jogaiért lelkesülő bibornokot. Épen Rómában időzött akkor, tituláris templomát (S. Clemente) átveendő, mikor e szerencsétlen conventióról értesült, — s azonnal kijelentette a francia nagykövetnek, kinél szállva volt, hogy ily kormánynyal, mely miatt pirulni kénytelen, nem vállal többé solidaritást.

Lett is alkalma nemsokára rá, hogy kimutassa római érzületét, — akkor, midőn ugyanazon év decz. 8-án megjelent a pápai «Quanta cura» encylika a syllabussal együtt; B. az elsők közt volt, kik azt a senatusban megvédelmezték a kormány s a hírlapok rágalmai ellen.

És ez időtől fogva szívesen visszavonult volna egészen

a politikától, szerette volna minden idejét egyházmegyéje vezetésének szentelni, hisz őt teljesen kielégítették volna főpásztori teendői. De részint egész multja, részint a folyton ujjáalakuló körülmények kényszerítő hatalma minduntalan a küzdőterre sodorta őt. Alig fejeződött be az 1866-i osztrák-porosz háboru — és pedig úgy látszik, más eredménnyel, mint ahogy azt Napoleon várta — a császár St.-Cloudba kérte őt magához, hogy vele a pápa helyzetéről tanácskozzék. Lehet, hogy megbánta a conventiót, de visszalépnie, s a fenyegetett pápai államot fegyveresen is megvédenie a garibaldiánusok ellen — mint azt neki B. könyörögve tanácsolta — már nem volt bátorsága. B., aki szive egész melegevel csüggött Rómán s a pápa jogain, nagyon kezdett aggódni a pápáért. Látta, s különösen, mikor sz. Péter és Pál centenáriuma alkalmából a közel ötszáz püspök közt, kik az örök városban összegyűltek, ő maga is majd két hónapot töltött ismét ottan, egészen meggyőződött róla, mély fájdalmára: hogy a pápát most már semmi földi hatalom nem védelmezi.

Alig volt otthon két évig, már megint a vatikáni zsinatra felhívó szózat ragadta őt ki székhelyéről. Ez alkalommal ismét meg kelle jelennie a császár előtt, s őt az infallibilitás mibenlétéről, a pápa világi hatalmáról, a vallásszabadságról, stb. forma szerint katechizálnia. A zsinaton magán kezdettől fogva az infallibilitás kimondása mellett foglalt állást. Tudjuk, hogy a dogma 1870. jul. 18-án kihirdetett, — azt is tudjuk, hogy az isteni Gondviselés sietette ennyire a kihirdetést, amely, ha még néhány napig késik, ki tudja, mennyi időre lett volna elodázandó! A hadizenet Francia- és Poroszország közt ugyanis megtörtént, s a várható nyugtalan időkben a püspökök nem maradhattak Rómában, vissza kelle sietniök székhelyeikre. Ismeretes, hogy a forradalmár olaszok nemsokára (szept. 20-án) betörték a védtelen Rómába, megfosztották a pápát birtokaitól, s ő fogoly lett saját palotájában, amint hogy ma is az.

De Bonnechosenak ez időben már nemcsak a pápát, hanem saját hazáját is kellett siratnia. Napoleont elérte az

isteni büntetés kétszinü csalárdságáért; — az az ember, ki husz esztendeig élvezte a legnagyobb fényt és dicsőséget, kinek egy szavától oly sokáig rettegett Európa, most az ellenség foglya volt, s csakhamar a chislehursti magánynak csendes, senki által figyelembe nem vett lakója, — Franciaország maga pedig a zürzavarnak, a nyomornak képét nyujtotta. A roueni érseki palota is kórházzá alakult át, s hogy a zavar teljes legyen, deczember elején a német hadsereg egy része is bevonult e városba. A bibornok-érsek nem vesztette el lélekjelenlétét. Személyesen megismerkedett Manteuffel tábornokkal, s sokat kivitt nála a szorongatott városbelieknek, az ő hiveinek könnyebbülésére. Szerencsére, a háboruk a mi századunkban már nem tartanak soká, így a francia-poroszháboru is hamarosan bevégeződött.

Csakhogy azt is tudjuk, mily óriási hadisarczot rótt a győző a legyőzöttre. Magára Rouen városára hetedfélmillió frank vettetett ki. Ezt a város semmikép sem győzte, s ismét csak a bibornok volt az, akinek közbenjárását kérte a lakosság, hogy eszközöljön ki némi leengedést a németektől. B. vállalkozott az interventióra, s életének igen érdekes epizódja az, melyben a német intéző körökkel ez ügyben érintkezésbe lépett. Szigoru téli időben (február közepén) utazott Versaillesba, a német főhadiszállásra, hogy ott Bismarck herczeggel, s ha szükséges lenne, magával Vilmos német császárral találkozzék. (A porosz király már ekkor ki volt kiáltva német császárrá.) Versailles túl volt tömve német katonasággal, a bibornok csak Manteuffel *salvus conductus*ával juthatott be a városba, s csak nagy nehezen kaphatott szállást a papnöveledében, ott is csak úgy, hogy két tiszt átengedte neki szobáját. Azután levelet irt Bismarck herczegnek, audientiát kérve tőle. A kancellár oly udvarias volt iránta, hogy válaszában a többi közt azt írta, hogy szivesen előzné meg ő a bibornok látogatását, ha nem félne, hogy megzavarja őt a semináriumban, — így szerencsésnek fogja magát érezni, ha másnap délben fogadhatja a főpapot.

Ez a kitüzött órában csakugyan elment a kancellárhoz, s általa a legkitüntetőbb módon fogadtatott, elannyira,

hogy a kancellár a terrasseig a bibornok elé ment, s őt a kocsiból kíségetve, kísérte dolgozószobájába. Itt a bibornok eladta ügyét, kimutatva Rouen városának teljes képtelenségét a nagy hadisarc előteremtésére. Bismarck hg. igen szívélyesen válaszolt, ámbar kijelentette, hogy ez ügyben csak a császár dönthet, s ajánlja a főpapnak, hogy forduljon egész bizalommal a császárhoz. Hanem csakhamar más témákra tért át, — ismerte már Bonnechosenak mint diplomatának hírnevét, — és igen érdekes párbeszéd fejlődött ki a két férfi között.¹ Névszerint Franciaország jövőjéről beszélgettek; a kancellár a revolucziót perhorreszkálta, s azt mondotta, legjobban szeretné, ha vagy V. Henrik (Chambord) jutna a trónra, aki azonban, — ugymond — nem bír a kezdeményezés adományával, vagy ismét egy Napoleonida, csakhogy persze a herczeg még nagyon fiatal. Viszont a bibornok az ő kedvencz tárgyáról, a szívéhez nőtt Rómáról, az olasz kérdéstről szeretett volna nyilatkozatokat hallani a kancellártól. Ismételve hangoztatta a szentszék függetlenségének szükséges voltát; — de e dologban a kancellár nem vigasztalhatta meg az ő vendégét; kijelentette ugyan, hogy az 1859-i háboru neki sehogy sem tetszett, hogy Napoleonnak kötelessége lett volna a pápát segílyezni; de hát most már Poroszország nem avatkozhatik a dologba, nem üzenhet háborut Olaszországnak; az ő protestáns alattvalóitól sem kívánhatja, hogy a pápáért véreket ontsák, hogy majd talán később lehet ezen segíteni stb.

Bismarck hg. közbenjárására néhány nap mulva a császár és külön a trónörökös is fogadták Bonnechoset. És különös, mihelyt a tulajdonképi ügyön átestek, — a császár Rouen város javára minden lehető igért, (aminthogy le is szállította harmadára a reá kivetett sarcot) — ő is mindjárt politikáról kezdett a bibornokkal beszélni. Elmondta neki sedani találkozását Napoleonnal, kifejezte aggályait Fran-

¹ Bessont idáig még nem czáfolta meg Bismarck hg. erre a beszélgetésre nézve, mint tavaly egy magyar journalista interwiewját.

cziaország jövődö kormányzatát illetöleg, — söt még azt is elbeszélte, mit mondott tisztikarának, mikor Versaillesban letelepedtek. «Önök tudják» — ezt mondta — «hol vagyunk e perczben, s hogy nyolczvan évvel ezelött micsoda merénylet történt itt. Innen indult ki Francziaországnak minden szerencsétlensége. Amely nép így bánik királyával, azt eléri az Isten büntetö keze.» B. a császár előtt is felhozta a pápa szomoru helyzetét, s azt a benyomást vitte haza magával az ö válaszából, hogy «az uj császár hivatva fogja magát érezni valami nagy dologra, amivel a katolikus világot kielégitheti.»

Mennyire optimista volt megint e véleményében a bibornok, arról ö maga, ha hamarabb nem, másfél év mulva, a «májusi törvények»-ből bőven meggyöződhetett. Akkoriban irt is egy levelet régi ismerösének, Manteuffel tábornoknak, amelyben megjósolta, hogy ez a «kulturharcz» csakis a katolikusok gyözelmével végződhetik.

A commune rémuralma alatt B. kizárólag egyházmegejének élt, — s csak akkor kezdett ismét a politikában némi részt venni, mikor már a köztársaság némileg megszilárdult. Maguk a vezérférfiak közeledtek hozzá, teljes bizalommal, s püspökségek betöltésénél, de különösen Rómával való érintkezésökben soha nem mulasztották el B. véleményét kikérni.

Eközben szomoruság is érte öt akárhány. Az excsászár halála, Lulu herczeg tragikus vége is meghatották öt, de legnagyobb fájdalommal töltötte el öt IX. Pius pápa halálának hire 1878. februárban. A nagy pápa, kinek sorsát folyton aggódó figyelemmel kísérte, kinél csaknem évenként megjelent, s kinek jóindulatát annyi éven át élvezte, nem volt többé. Rómába sietett ismét, hisz a conclavében is részt kelle vennie.

Naplójegyzetei, melyeket e fontos napokról hátrahagyott, s melyeket életirója szöszerint közöl, a legérdekeesebbek közé tartoznak.

Dicsön uralkodó szentatyánk, XIII. Leo pápa, szintén mindig a legbensöbb jóakaratot tanusította iránta, ahány-

szor csak B. nála megfordult. És méltán, mert a bibornok, hajlott kora és magas méltósága daczára még mindig fáradhatlanul küzdött otthon az egyház jogai mellett, még mindig kereste az érintkezést a folyton változó ministeriumokkal, hogy az egyháznak békéjét megóvhassa.

E fáradozásai közben érkezett el aranymiséjének napja. E napot (1883. jun. 5.) papjai és hivei örömnünneppé varázsták a nyolczvanhárom éves aggastyán számára, aki ekkor már egyszersmind harminczötéves püspök volt, s a bibornoki testületnek is husz év óta tagja. A szeretet és ragaszkodás nyilvánulásait, melyekkel e napon minden oldalról, kezdve a szentatya levelén és áldásán, elhalmoztatott, hosszas fáradozásának édes jutalma gyanánt tekintette.

És ez volt az utolsó kimagaslóbb esemény életében. Még egyszer és utolszor elment az örök városba, amelyen annyi szeretettel csüggött, még egyszer jelentkezett, mintegy bucsuzásra, a szentatyánál, — s néhány hónapra reá, okt. 28-án csendesesen, jóformán minden betegség nélkül szenderült át az örökkévalóságba. — —

Ezt a rendkívül érdekes életet Besson püspök igazi lelkesedéssel írja le kétkötetes könyvében. Bámulattal adózik hősének, aki mint főpásztor, mint szónok, mint diplomata betöltötte helyét; aki ezenfelül tömérdek megtérést eszközölt; ő, ki maga is egykor — gyermekkorában — közel járt a haeresis veszélyeihez, nagyon jól tudta, mily buzgalommal kell az eretnekeket visszaterelni az egyház aklába, — és, kivált a műveltebb osztálybeliekre igen nagy hatást tudott gyakorolni. A magas, szikár, galambösz, egyenestartású s amellett szelid tekintetű főpap már külső megjelenésével is imponált mindenkinek, mennyivel inkább azoknak, kik erényeit, jámborságát, buzgóságát is ismerték!

Már e vázlatból is láthattuk, mennyire gazdag érdekes momentumokban B.-nak tevékeny élete. S az életiró nagy szorgalommal gyűjtötte össze mindeme momentumokat. Valóban, aki a francia egyház történetét a XIX. században akarná megírni, nem mellőzhetné Bessonnak ezt a munkáját.

Dr. Kereszty Viktor.

Munkálatok. Kiadta a budapesti növendékpapság magyar egyházirodalom iskolája. Ötvennegyedik évf. Budapest, Buschmann 1891. XXII. és 392 l.

A budapesti központi papnevelde egyházirodalmi iskolájának működő tagjaitól már megszoktuk, hogy derék dolgozatokkal jelenjenek meg a közönség előtt. Az idén is szép kötetet nyújtanak az irodalom iránt érdeklődőknek; e kötet tartalma, mint rendesen, most is részint fordításokból, részint dolgozatokból kerül ki.

A fordítás választása ezidén dr. Haas G. E. rendkívül érdekes, bár kissé bizarr módszerű tanulmányára esett, melynek általános czime: «a modern társadalom hamis eszméi az igazság fényénél,» mely azonban több különálló, s egymással nem egészen összefüggő cikkből van összeállítva. Bárki ajánlta is a növendékpapoknak ezt a munkát fordításra, nagyon eltalálta, mi felel meg a kornak, — akik olvasni fogják, láthatják majd a praktikus alkalmazásból, mily messze távozott a világ conventionális felfogása attól az állásponttól, melyen egykoron állott, amikor t. i. még a keresztény eszmék befolyása alól nem vonta ki magát. A fordítás is igen jó, — élvezet olvasni.

Az eredeti művek között első helyen áll egynéhány igen jó költemény, melyek olvasásánál örömmel látjuk, hogy még nem veszett ki egészen a költői véna ifjainkból, s azzal a reménnyel kecsgetjük magunkat, hogy a vallásos költészetnek ezután is lesznek még hivatott művelői; — majd komolyabb dolgozatok következnek prózában: A karthágói presbyter (kép a keresztény ősidőkből), — a római pápa primátusa (dogmatikus tanulmány), — az Itala és a Vulgata (biblikus értekezés).

Méltán megilleti a dicséret az összes közreműködőket, kívánjuk, haladjanak mindinkább előre a tudományok tudományában, — és a tollforgatás mesterségében.

F. Sz.

Jezsuita-mesék. Művelődéstörténeti adatok. Irta Duhr Bernát S. J. Magyarra fordította Rózsa József. II. füzet. Szeged, Endrényinél, 1891. 8-r. 177 l. Ára 65 kr.

Olvasóink juniusi füzetünkéből (453. l.) már ismerik ezt a füzetes vállalatot; ottan elmondottuk, mi a szerzőnek, s mi a fordítónak célja ezen igen tanulságos történelmi helyreigazitásokkal, s egyszersmind közöltük az I. füzet tartalmát.

Most vettük a II. füzetet, melynek szintén igen érdekes tárgysorozata van. És pedig: (az I. füzetbeli öt szám folytatásaként): 6. A jezsuiták a harminczéves háborúnak előidézői. 7. A jezsuitáknak istenkáromlása. 8. A jezsuita kamarilla II. Jakab udvarában. 9. A Bertalan-éj, a jezsuita szellemnek borzasztó tivornyája. 10. A bünre való kötelezés. — Csupa érdekes tétel, s még érdekesebb czáfolat. Akik meg akarják a már megjelent s még megjelenendő füzeteket szereznii, jelentkezzenek (postautalvánnyal) a fordítónál (Magyar-Bánhegyesen).

Óhajtandó lenne azonban, hogy a füzetek kissé gyorsabb egymásutánban lássanak napvilágot.

F. Sz.

Énekfüzér. A kath. hívek, különösen az ifjuság számára összeállítá Számord Ignác esztergomi jav. lelkész. A ftdő főegyh. hatáság jóvohagyásáóal. II. kiadás. Esztergom, Buzárovits 1891. Ára vászonba kötve 20 kr.

A nagym. püspöki kar megbizásából kiadott tanterv szerint a kath. iskolákban az egyházi ének is tanítandó; ennek nemesítő hatásáról az utasítás így szól: «Semmi sem képeőbb a szívet Isten imadására hangolni, a lelket az áhitat szárnyain égbe emelni s a templomban a buzgóságot fokozni, mint a jól vezetett és begyakorlott egyházi ének.» Nagy hátrányára van azonban az énektanításnak az, ha a gyermekek kezében nincs alkalmas, egyöntetű és olcsó énekes könyv. A gyermekek sokféle — rendszerint drága — imakönyvet vesznek, melyben az énekek különböző szöve-

güek s így az egyházi énekekben kellő eredményt el nem érnek.

E bajon vélt Számord I. esztergomi beneficiatus segíteni, midőn a kath. hívek, különösen az ifjuság számára egy kis énekes könyvet állított össze «Ének-füzér» czim alatt, mely mintegy 80 éneket s több, búcsúval egybekötött imát tartalmaz; és mely olcsóságánál fogva a szegényebbek által is megszerezhető. Ez énekes könyv 7000 példányban jelent meg, és annak összeállítója kéri az összes lelkeskedő papságot, kegyeskedjék azt az iskolákba behozni s a felnőttek között is terjeszteni.

Igen alkalmas karácsonyi és vizsgai ajándéknak is.

F. Sz.

A rózsahelyi K. R. gymnasium vázlatos története. Az alapítás hatodik negyedszázados évfordulójának emlékeül. Irta Dr. Csösz Imre a kegyes tanítórend tagja. Rózsahely. 1890. Salva Károly könyvnyomdája. 8-rét. 180 lap. Ára 1 forint 20 krajczár.

Hazai tanügyünk sajnálatosan szegény történetének egy becses adalékát képezi a jelen munka, mely dicséretes fáradsággal összeállítva, lelki szemeink elé vezet a kies Liptómegye egyik nevezetes kulturális intézményének keletkezését, fokozatos fejlődését, kül- és beléletének figyelemre méltóbb mozzanatait.

A mű a rózsahelyi gymnázium fennállásának 150. évfordulója alkalmából jelent meg, mint azt a t. szerző előszavában bővebben is előadja.

«Bevezetésében» nem helytelenül rövid polemiát tartalmaz azon kérdésre nézve, melyek valánk hazánk kulturális elmaradottságának tulajdonképi tényezői és jogos-e a szemrehányás, melylyel idevonatkozólag a külföld részéről nem ritkán találkozzunk.

Az eszme igen jó, de alig tartozik egy monographia keretébe és nem képezheti annak tárgyát különösen azon terjedelemben, melyben azt szerző nyújtja. Már itt jelent-

kezik azon tulterjengés, mely a munka folyamán többször is nyilatkozik.

Majd közelebb lép feladatához és tájékoztatást nyújtandó az egész anyagról, előadja, hogy azt négy korszakra osztva fogja tárgyalni; t. i. 1729—62.; 1762—90.; 1790—1835.; 1835—1890.

Az első időszak tárgyalásánál hosszasan foglalkozik kal. sz. József életével és a kegyes tanító rendnek hazánkban történt meglepedésével. Aztán áttér az intézet alapítására *gr. Löwenburg Jakab* által, ki 20,000 frtot tett le örök alapítványul az intézet fentartására. Nemes tettét III. Károly 1729. évi április hó 16-án erősítette meg. Alig egy hónap mulva, május 10-én, már megérkeztek Rózsahegyre az első piaristák és szerényen, de lángoló lelkesedéssel fogtak hozzá feladatuk teljesítéséhez. Ezek után a tanrendszert és a követett módszert ismerteti a szerző, hű képet vázolván a XVIII. század első tizedeinek iskoláiról. Igen érdekes azon órarend, melyet az 56. és 57. lapokon találunk. Reggel $6\frac{1}{2}$ órakor csengettek először az ifjuságnak; 7 órakor másodszer. Aztán $9\frac{1}{2}$ -ig volt előadás és utána mise. Délután 2—4-ig folytak az előadások és 4 óra után rendszerint litánia tartatott. Négy óra előtt minden nap $\frac{1}{4}$ órán át hitelemzés volt. A vasárnap sok jámbor foglalkozásnak volt szentelve. Minden hónapban gyóntak a tanulók és különféle jámbor társulatokat tartottak fenn.

Plasztikusan ecseteli Sz. az előadások menetét és érdekesen ismerteti az iskola beléletét, mely a Trotsendorfféle köztársasági szervezetet tükrözteti vissza.

Hasonló részletességgel szól a további időszakok lefolyásáról is és felsorolja mindazon nevezetesebb mozzanatok, melyek az intézet életében felmerültek. Szorgalmasan használta a t. szerző a gymnázium évkönyveit és beható tanulmánya tárgyává tette az iskolaügy általános fejlődését, hogy az érintkezési pontokat világosan feltüntethesse. Azért is egész készséggel rójuk le az érdemlett elismerés adóját a szorgalmas munka iránt, de nem hallgathatjuk el az irány nehézkességét, a több helyütt mutatkozó hosszadalmasságot

és a rendkívül sok, nem ritkán valóban boszantó sajtóhibákat. Ezek azonban nem érinthetik a munka érdemét és csak jelentéktelen csökkentésére válhatnak értékének.

Dr. Walter Gyula.

Alkalmi szent beszédek. Irta és kiadta Lepsényi Miklós, sz. ferencz-r. áldozdr, a „Hitvédelmi folyóirat“ és „Jó Pásztor“ szerkesztője. Pozsony, 1891. Wigandnál, — nagy 8-r. 315 l. ára 2 frt.

Ismét prédikációk tehát! A sok folyóirat mellett, melyek — és pedig, úgy látszik, szép anyagi sikerrel — prédikációkat közölnek, még külön kötetek is jelennek meg. Ha a bennök nyújtott beszédek jók, van is létjoguk.

Most a szorgalmas pozsonyi ferenczrendi hitszónok, aki maga is szerkeszt prédikációkat tartalmazó füzetes vállalatot, kiadta még alkalmi beszédeit is. Rendtársainak ajánlja azokat szeretete jeléül, — és ezek, de még mások is, hiszszük, jól fel fogják használhatni a csinos, kerekded, közvetlenséggel megírt beszédeket.

Térszüke miatt nem terjeszkedhetünk ki az egyes beszédek ismertetésére és bírálatára.

A vaskos kötetben van huszonnégy alkalmi beszéd, négy májusi Mária-prédikáció, négy szentbeszéd az oltári-szentségről, — azonkívül még gyóntatószéki intelmek is közöltetnek benne, melyeket habituális bűnösök vezetésénél üdvösen lehet majd alkalmazni.

x-y.

Schematismus canonicorum regularium sacri candidi ac exempti ordinis Praemonstratensis regiae praepositurae s. Joannis Baptistae de Castro Jászó. Ad a. schol. 189 $\frac{1}{2}$. Cassoviae. Typis Ries Lud. 1891. 216 old.

Ez a névtár, melyet köszönettel vettünk a kassai főgymn. igazgató urtól, nem közönséges névtár, hanem egy becses emlékkönyv, melyet a rend, prépost-praelátusának, Kaczvinczky Viktornak aranymiséje alkalmából igen disze-

sen állítottatott ki, hogy azzal — valamint az ötven év előttel is — kedveskedjék a jubiláris főpapnak. Emlékkönyvnek neveztem a szép kötetet, mert megemlékezésre méltó dolgokat tartalmaz. Az I. szám alatt a rend epochális napjai vannak feltüntetve, azután a jászói, leleszi, váradi (pecze-sz.-mártoni) prépostságok története mondatik el szép latinsággal, kimutattatik aztán a rend jelenlegi személyzete, — a régi s újabb rendtagoknak irodalmi munkássága, plébániáik névsora, az elhunyt rendtagok névsora s rövid élet-curriculumuma (1770-től kezdve).

A rendnek jelenleg 98 tagja van, közöttük 1 prépost-praelátus, 71 áldozópap, 15 egyszerű fogadalmat tett növendék és 11 novicius. Működésre nézve 5 a teologia profeszszora, 35 gymnáziumi tanár, 5 a kassai konviktusban foglalkozik, 9 a lelkipásztorság, 6 a gazdaság terén, 3 különböző hivatalban működik, 6 egyetemeken tanul, 4 nyugalomban van, 13 teologia-hallgató. A szerzetnek 1 theologiai intézete, 3 főgymnáziuma, 1 konviktusa, 12 parochiája, 53 filiáléja van. A főgymnáziumokban az ifjuság száma 1196. A sematizmusban igen becsesek a Mallyo József prémon-trei kanonoktól összeállított történeti adatok.

De külön ki kell emelnünk a szép kiállítást, melyet jelentékenyen emel még a praelátusnak kitünő arczképe, nemkülönbben a jászói, leleszi, pecze-szent-mártoni prépostságoknak elég csinos képe.

X.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

T. Olvasóink különös figyelmébe ajánljuk, — miután nem régiben kételyek merültek fel közöttük, névszerint a hontmegyeiek közt a szóban levő kérdés iránt, — a mélt. és ft. káptalani helynök ur által kiadott XIV. számú körle-

vél amaz engedélyét, melylyel kijelenti, hogy a „*Magyar Sion*“-ra a templom pénztárából is szabad előfizetni. Az illető, 4534. sz. pont szóról szóra ekkép hangzik:

«Figyelemmel ama jó és hasznos szolgálatokra, amelyet az esztergomi papnövelde theologiai tanárai által szerkesztett «*Magyar Sion*» című folyóirat a katolikus tudomány művelése és elterjesztése szempontjából Egyházunknak tesz, szives örömet teljesitem e folyóirat szerkesztőségének ama kérelmét, hogy a t. lelkészkedő papságot nyíltan is fölhatalmazzam arra, amit a főegyházmegyei hatóság hallgatag beleegyezésével részben már eddig is tett, t. i. a szóban levő folyóiratnak a templompénztárakból való előfizetésére. Mídon erre az engedélyt ezennel megadom, nem mulaszthatom el megjegyezni azt, hogy ezen engedély nem terjed ki azon templompénztárakra, amelyeknek évi jövedelme a templom évi szükségleteinek fődözésére vagy épen nem, vagy csak alig elégséges.

Esztergom, 1891. szept. 21.

A kath. ifjak nemzetközi római zarándoklata megtörtént. Több ezerre rug a magasztos ideálokért lelkesülő ama francia, német, osztrák, belga, lengyel, magyar stb. ifjaknak száma, kik szeptember végén szép rendben, tapasztalt férfiak vezetése alatt találkoztak Rómában, hogy szent Alajos, az ifjuság védszentje iránt tiszteletüket kimutassák, az angyali ifju sirjánál a tisztaság erényének hódoljanak, benne megerősödjenek, s ő szentségét XIII. Leo pápát, a keresztény ifjuság bölcs atyját láthassák, fiui ragaszkodásukkal s hódoló szeretetökkel vatikáni fogságában megvigasztalják, s áldásában részesüljenek. A magyar zarándokok, kik háromszáznál többen voltak, szept. 26-án utaztak el Budapestről, Fiumén és Anconán át Rómába. Szept. 28-án fogadta a pápa az ifjuság nagy zarándok-seregét a szt. Péter-templomban, több püspök és praelatus jelenlétében; másnap abban a nagy szerencsében részesíté hű fiait a Szentatya, hogy jelen lehetek szent miséjén, s részesülhettek atyai áldásában ugyancsak az apostolok fejedelme ragyogó bazilikájában, hol 60 ezer ember mutatta be Krisztus helyettesével Istennek a

sz. áldozatot. A pápa okt. 1-én fogadta az ifjusági egyesületek küldötteit s a zarándoklat vezetőit s hozzájuk szép latin beszédet intézett, melyben szól az ifjuság iránti szeretetéről, a számos veszélyről, mely annak hitét és erkölcsét fenyegeti, különösen a *laicus* vagyis felekezeti nélküli iskolákban, melyek europszerte a végből támadtak, hogy az isteni hit magvát az ifju kebelből csirájában kiirtsák. Beszél azután a religiónak nemesítő, nevelő hatalmáról, melynek fényes tanúsága szt. Alajos. E vallást, ugymond folytatólag, az igaz egyház tanítja, az igaz egyházzal pedig szükségkép össze van forrva a római pápa, mert «Ubi Petrus ibi Ecclesia» a hol Péter van, ott az egyház; miből következik, hogy az egyház iránti szeretetet és engedelmisséget nem lehet a pápa iránti szeretet- és engedelmisségtől elválasztani. Végre a pápa helyzetére tér át a beszéd, melyről ő szentsége többi közt így nyilatkozik. Azok, a kik azt hirdetik, hogy a pápa szabad, meghamisítják a szabadság igazi fogalmát; mert mi csoda szabadság az, ha mások szeszélyétől függ, hogy azt bírjuk vagy attól megfosztassunk. A politikai viszonyok gyakori változásai még azt is eredményezhetik, hogy az a szabadság is, melynek védpaizsa alatt hozzánk jöttetek, a hatalom urainak parancsszavára elvész.» — Mennyi igazság rejlik a Szentatya e végső szavaiban, megmutatta a szabadkőművesek által felbőszített római csöcseléknek a zarándokok ellen véghezvitt, vadállatokhoz illő *tüntetése*. Ugyanis egy francziának tartott svájci származásu fiatal ember a Pantheonban Viktor Manó sirjánál «vive le pape,» mások szerint «vive le pape-roi» szavakat írta a vendégkönyvbe. Az őrtálló veterán ezt észrevevén azonnal a rendőrséghez futott, noha a «patrioták» már sokszor különb és nem épen megtisztelő dolgokat írtak vala abba a könyvbe anélkül, hogy legkisebb bántódásuk lett volna; a türelmes veterán egyszerűen kivágta a könyvből az oda nem illő lapot. A rendőrség a tapintatlan zarándokot az összecsiszított italianissimik dühe elől alig bírta a questurára kísérni. Most az a hír lön terjesztve, hogy a «haza atyjának» sirját a zarándokok meggyalázták, s varázsütésre a falakon termett plakátokkal oly-

nemü tüntetést rendeztek a francia zarándokok ellen, mely ellenkezik nemcsak az igazsággal s a garancia-törvényekkel, de a műveltség s polgárosodás első elemeivel is. Egy ifju tapintatlansága miatt szenvednie kellett az *összes zarándokoknak*, kiket a feldühödött népcsoportok üldöztek, inszultáltak, szidalmaztak és ütlegeltek, úgy hogy házakba és templomokba voltak kénytelenek menekülni, s haza is csak úgy utazhattak, hogy éjnek idején rendőri s katonai fedezet alatt szöktek a dolgok új rendjével boldogított Rómából. A rajongás, gyűlölet és erőszakos durvaság botránja hű képét hagyhatta a zarándokok lelkében ama *szabadságnak*, melyet a katholicizmus s ennek feje Rómában élvez. A római zarándoklatok nagy anyagi hasznára voltak a közgazdasági tönk szélére jutott Olaszországnak, s így már a hazaszeretet is kiméletet és udvariasságot parancsolt volna az idegenekkel szemben; de Rómának a porta piá-n betódult csöcseléke annyira telítve van szabadkőmivesi szektárius szellemmel, hogy képtelen gondolkozni az igaz hazafinak józan eszével. E józan ész hiányáról tettek tanúságot az olaszok már akkor, midőn a katholicus *világ fővárosát* Olaszország fővárosává degradálták. A francia kormány, a helyett, hogy elégtételt követelne alattvalóinak bántalmazásáért, meghagyta a püspököknek, hogy hagyják abba a római zarándoklatokat. Akár csak a mult idők támadnának fel újra rendőri államaikkal! Egyébiránt a francia katholicusok nem egyhamar viszik Olaszországba felváltani 20 frankos arányaikat! Néhány, zarándokokat szállító külön-vonat a római vitézség hírére már is visszarepült Franciaországba, anélkül, hogy belőle az utasok kiszáltak volna.

Meg kell még említenünk, hogy a katholicus ifjoknak szent Alajos halálának háromezázados évfordulójára rendezett nemzetközi római zarándoklatának emlékére az angyali ifju porhüvelyét rejtő szent Ignác templomának kapuja felett emléktáblát helyeztek el. P. Angelini S. J. által készített következő felirattal: «Iuvenes Fortissima pectora, quos e citimis et dissitis regionibus fides et pietas ad sacros Aloysii cineres advocat, vobis palma nobilis re-

servata est, ut proculcata ab impiis religionis jura una mente, uno animo, studio concordi vindicetis.» — Azt sem hallgathatjuk el, hogy Szentatyánk a magyar zarándoklatnak külön kihallgatáson fogadott vezetőit a következő általunk *kényelem-szerető* magyar papok által nagyon is megszívlelendő szavakkal bocsátotta el: *Laboremus, laboremus usque ad extremum halitum.*“ Ő Szentsége, ugy hiszem elevenünkre tapintott. Eddig mulasztást mulasztásra halmoztunk. *Jóra való restség* volt főbününk. «Vétkezünk sokat,» írja találóan a Magy. Állam okt. 8-iki számában. «Vétkeztek vezéreink és vétkeztek közkatonáink, midőn két évtizeden át felburjánozni hagyták azt a liberalizmust, mely egy századnak tanúsága szerint mindenkor és mindenütt a kath. egyház jogainak elkobzásával, a kath. lelkiismeret semmibevételével, a társadalom alapját képező erkölcsi világrend felforgatásával, az Isten megtagadásával tetézte be uralmát, szolgaságra vetvén a lelkeket, elharácsolván a vagyont, elősegítvén a társadalom teljes felbomlását.» Azért végre valahára szünjék meg az alvás, ébredjünk! Váltsa fel a henyelést a munka: laboremus! legyen vége a szavaknak: i fatti son maschi, le parole son femminili! A hívők politikai szervezése, ez a feladat! Az esperesi kerületek *tiltakozásai* a hatalom jogtiprása ellen *a papiron* nagyon ártatlan dolognak bizonyultak eddig, s fognak bizonyulni ezután is, ha a szavaknak sulyt nem adnak a tettek.

Az ősrégi tiszteletreméltó primási széknék hosszas üresedése már oly botrányokat kezd érlelni, melyek a magyar katolikusok fájdalmára s a magyar név szégyenére az ország első egyházi méltóságát ország-világ előtt csak diskreditálják. Amig Esztergom városának egyházi és világi lakosai s a nagy főmegye papjai és hivei, bizva a primási szék betöltésében *egyedül* illetékes Szentséges atyánk és dicsőséges apostoli királyunk jóakaró bölcsességében, még az óhaj legszerényebb nyilvánításától is tartózkodnak a kinevezendő áldornagy személyét illetőleg, s várva, remélve lesik az időt, hogy új főpásztoruknak hódolatukat bemutathassák: addig a szerénység megtaposásával a legilletéktelenebb he-

lyeken *primás-jelölés* történik. Január 23-a óta a napilapok mindenuntalan szőnyegre hozták a kérdést, badarnál badarabb megokolással kísérgetik alaptalan kombinációikat. Hisz már alig van valaki a püspöki karban, akit ne kandidáltak volna primásnak! Ebbe az ügybe mindenkinek van beleszólása, mindenkinek van véleménye, amit nem is késik hangosan hirdetni. Még a föltételeket is megszabják, milyen legyen a jövőendő primás!

No de hagyján, — erre még tán azt lehetne mondani, hogy osztatlan és önzetlen érdeklődéssel kíséri az egész közvélemény a kérdést. — Csakhogy egyéb is történik a hazában. Még a felekezetek is kandidálgatnak. A kálvinisták jelöltjét megnevezte Szász Károly ref. superintendens, — s a világ bámult ennyi érdeklődésen. No hiszen, csapnának hühót a kálvinisták, ha nekünk eszünkbe jutna az ő superintendens-jelöltjeikről véleményt nyilvánítani! A kormány jelöltjét valamint a maga s az egész nemzet jelöltjét, kinek a megbizásából nem tudjuk, megnevezte a képviselőházban Ugron Gábor; egyes liberalis és zsidó lapok sem késték jelöltjüket megnevezni s magasztalva ajánlani. Ki a hivatalos jelöltje a hazai zsidóságnak, még nem mondhatjuk, mert a rabbinusok még nem nyilatkoztak. Hát nem botrány ez? Képzeljük, mennyire röstellik főpapjaink az ily meghurczoltatást! A nagy Windthorst egy izben ezeket mondá: «Ha a katholikussellenes sajtó egyszer hosszabb ideig nem talál rajtam gáncsolni valót, akkor rám nézve ütött az óra, hogy komoly lelkiismeretvizsgálatot tartsak.» Így gondolkoznak — azt hisszük — a magy. kath. egyház főpapjai is. Ha a kálvinisták, liberálisok és zsidók nemcsak nem találják rajtuk gáncsolni valót, de dicséretekkel is halmozzák el, akkor ők nemcsak nem örülnek, hanem kutatnak szívök rejtekében, hogy vajjon mit tettek, mit mulasztottak el, ami által az egyház ellenségeinek gratiáját kiérdemelték. Így fogjuk mi fel Szász Károly tolakodó enunziációját s Ugron Gábornak *kiméletlen*, az európai parlamentekben hallatlan interpellációját. Ez utóbbi, midőn a primási szék betöltését illetőleg meginterpellálta a minisztert még az egyházjogban való teljes járatlanságáról is tett

bizonyosságot, azt állítván, hogy érseket Róma mellőzésével is lehet a primási székre ültetni. Ha lehetne érseket más érseki székre Róma mellőzésével ültetni, akkor püspököt is lehetne más püspöki székre transferálni. Pedig tudhatja Ugron ur, hogy ez nem szokott történni. Bővebben e kérdést nem feszegetjük, hiszen nem is képzeljük, hogy Ugronhoz hasonló egyháztudós akár csak egy is volna még e hazában. E helyen még két dolgot kell megjegyeznünk. Először azt, hogy a *Kölnische Zeitung*, melyre Ugron Gábor famozus interpellációjában mint a római hivatalos közegek «félhivatalos»-ára hivatkozik, csak úgy nem félhivatalos közlönye a Vatikánnak mint teszem a «Pesti Hirlap» nem az. Másodszor megjegyezzük azt, hogy midőn a pápáról van szó, nem lehet beszélni külföldi befolyásról; mert a pápa a magyar kath. hierarchiának elmozdithatlan legmagasb csucsá, feje. Bismarcktól tanulhatná ezt meg Ugron, aki protestáns létére kijelentette, hogy a pápát a német katolikusokra nézve nem tekinti külföldi potentátnak. Azért némely egyházmegye schematizmusában nagyon helyesen a legelső helyen van az uralkodó pápának a neve.

Külföldi lap a magyar egyházi állapotokról. Habár sokszor van alkalmunk azt látni, hogy a külföld nincs helyesen tájékozva hazai viszonyainkról, (ezt jobbára fölületes napilapokban tapasztaljuk): másrészt el kell ismernünk, hogy az alaposabb, renomméjokra valamit adó lapok és folyóiratok iparkodnak tárgyilagosan értesíteni közönségüket mindama kérdésekről, melyeket hasábjaikon tárgyalnak. — A nagytekintélyű *Hist.-polit. Blätter*, mely ezer és ezerszámszámra számlálja olvasóit, határozottan ez utóbbiak közé tartozik. E félévi 2. és 3. füzetében behatóan tájékoztatja publikumát az u. n. elkeresztelési viták kezdetéről, mibenlétéről, mai stádiumáról. És bizony, a ki átolvasta e cikkeket, s az abban ismételt előforduló megrovásokat, az láthatja, hogy a katolikus külföld nem valami enyhén ítél meg minket, hogy idáig hagyjuk fejlődni a dolgokat. Már a czime e cikkeknek, (das neueste Anstürmen gegen den Katholicismus in Ungarn) megmondja nekünk, hogy nagyon jól tudja

az illető szerző, aki nevét különben teljesen elhallgatja, miről van e vitákban tulajdonképen szó, — s a tárgyalás folyamán ki is mutatja, hogy e viták voltaképen csak folyományai annak a régi gravaminális politikának, melyet protestáns atyánkfiai kezdettől fogva hazánkban úgy az országgyűléseken mint a társadalmi működésben üztek. Nevezetesen a vegyes házasságok tárgyában örökös panaszokkal voltak eltelve; s amint e cikkek szerzője alaposan kimutatja, kezdve II. József császár türelmi rendeletén, az e célra tartott országgyűlések hozott határozatainak végig ki lehet mutatni, mint birtak a protestánsok örökös képmutató jajgatásaikkal mindig több és több engedményt maguknak kicsikarni. Így jutottak az állapotok daczára boldogult érsekatyánk Símor kardinális nemes törekvéseinek odáig, ahol ma állunk, s hogy a mai stadium nem válik a magyar katolikusoknak dicsőségére, azt a cikkek írója nemcsak lezetlenül, hanem sok helyütt meglehetősen élesen is kimondja. Ellenben el nem mulasztja illő dicsérettel kiemelni a lelkeskedő papságot, mely a birság, s esetleges elzárás daczára is hiven teljesíti kötelességét.

Hogy nem árt néha meghallgatni a külföld pártatlan és részrehajlatlan véleményét is mirőlünk, kik itthon a mi magyar organumainkban megszoktuk az író neve mögött mindjárt annak pártállását, tendenciáját is figyelembe venni, azt, úgy hisszük, fölösleges bizonyítani.

Német protestáns tudósok, még pedig theologusok most már azon veszekednek, kell-e egyáltalában dogma a keresztény valláshoz, vagy nem kell. Dreyer azt mondja, hogy nem kell, hogy létezhetik kereszténység dogma nélkül is, mert hisz a dogma megkövült valami, s kizárja a haladást, a szellemi fejlődést, ennek pedig létjoga van a keresztény vallás terén belül is. — Kaftan dr. berlini egyetemi professzor, bár szintén nincs megelégedve az eddigi dogmákkal, mégis azt véli, hogy dogmának kell lenni, mert más-kép mit fognak a hivek «hinni»? Igaz, hogy «az eddigi symbolumokban sok a disputabilis kérdés az egyes felekezetek közt,» de hát ez nem akadály. Tartsa dogmának mindenki

azt, amit lényegesnek hisz, — a földolog mégis a bizalom, hogy üdvözülni fog. «*Sinite eos, caeci sunt, et duces caecorum.*»

Tisza Kálmán a gyermekek és ifjak neveléséről.

Sajátságos jelenség honunkban, hogy míg a protestans világi férfiak minden téren első sorban felekezetüket szolgálják s ennek daczára a legmagasabb állami hivatalok nyitva állnak előttük, addig a katolikus világiak, ha a közélet terén prosperálni akarnak, egyházukra nézve előbb meghalni, elveszni kénytelenek. Hát ez liberalizmus? Nem inkább protestans hegemonia ez? Hogy üldözte Tisza Kálmán és más telivér kálvinisták gróf Apponyit csak azért, mivel jézustársaságiak nevelték, noha soha egyháza érdekében fel nem szólt, hogy emlegette Apponyinak barátságát az a Tisza, aki a dunántuli ref. egyházkerület főgondnoka, felekezetének egyik legnagyobb zelotája! Halljuk csak, mikép kell nevelni a kálvinista sarjadékot Tisza receptje szerint! Talán önzetlen, béketűrő, liberális magyar hazafinak? Dehogy, kálvinistának, felekezetinek! «Ily viszonyok között — mondja a felekezeti oszlop-ember *s e mellett* 15 évig magyar miniszterelnök — okvetlenül gondoskodnunk kell arról, hogy a jövő nemzedéknek már gyermekkorában kebelébe csepegtessük a vallásos buzgalmat s a *hitfelekezethez való ragaszkodást*. Szükséges e mellett még az is, hogy minél inkább képesek legyünk hitsorsosaink közül azokat, kik magasabb tudományos műveltségre törekednek, *egyházunk szárnyai alatt álló* intézetekben kiképeztetni, vagy amennyiben ez a legfelsőbb fokig teljesen nem is lehetséges, (mert nincs kálvinista egyetem — *szerk.*) legalább oly korban legyenek az illetők kénytelenek ezen magasabb tudományos műveltséget más intézetekben keresni, mikor már saját intézetünkben addig neveltettek, *hogy öntudatosan* (mint Tisza, de azért ő nem volt felekezeti politikus soha?!) *vallhatják s vallják magukat egyházunk hiveinek.*» (A főgondnok pápai beszédéből.) Igy nálunk csak a buzgóbb, ugynevezett ultramontán papok és püspökök beszélnek, s ime Beksits Gusztáv a kath. papokat, mind valamennyit, kész a képviselőházból kizárni, holott

a kálvinista főgondnokok, felügyelők, tanácsbírák, presbyterek s egyéb egyházi hivatalt viselő protestáns neباتsvirágok még miniszterek is lehettek. Apponyi azt gondolta, hogy nem lehet soha miniszter, ha megmarad szt. István-társulati elnöknek, ami nem is egyházi hivatal, *a kálvinisták pápája* 15 évig bizton ült a magy. miniszterelnöki székben a katholicizmus legnagyobb kárára, mert a főgondnok kálvini fegyelme alatt mellettünk moczczanni sem mert senki, s megingott s szintelenné lön a kath. jellem világi férfaiinkban. Eme protestans praeponderantiával szemben, mely a képviselők s állami hivatalnokok sorában nem tür prononcirozott katholicust, de kálvinistát fennt s alant egyaránt, illenék már katholicus részről sorakozni. Mennél tovább várunk, annál nehezebb lesz.

Katholicus élet. A budapesti kath. kör, a fővárosi kath. társadalom e bölcsője, új elnököt választott az érdemdús Lévay Imre eddig kegyesr. főgymn. igazgató úr helyébe, ki rendjének tartományi főnökévé választatván, elnöki tiszteről, melyet bámulatos buzgósággal viselt, lemondott. Az új elnök katholicus arisztokracziánk egyik disze, a hatalmas és nagy, egyházunknak annyi szolgálatot tett Eszterházy család sarja: gróf Eszterházy Miklós Móricz, ki megválasztatása után nemes szivét és gondolkodását feltüntető eme gyönyörű szavakat mondá: Igérem, hogy mindenkoron hű öre leszek azon zászlónak, melynek jelszava: *in hoc signo vinces!*» A fiatal, még csak harmincz egynéhány éves hitbajnokot, egyházunk reményét s büszkeségét Isten tartsa! — Sopronban a kath. konvent új kath. iskolát emelt 56 ezer forinton, holott már előbb a szt. Mihályról czimzett iskolára 24 ezeret költött. Nagy érdeme van a katholicizmus haladása s virágzása körül Póda Endre apát-plébános urnak, ki nek buzgósága annyira tudta fokozni hiveinek áldozatkészességét, hogy *80 ezer frton* «váltotta meg kath. elemi iskoláinak függetlenségét.» Vajha Budapesten is létesüljön kath. autonomia a sopronynak és pozsonynak mintájára s rendezze a főváros is iskolaügyét kath. szellemben! — A tudós nagyváradi püspök szept. 20-án megnyitotta az apáczákra bi-

zotr. -kath. kiseddóvó-képző intézetet ékes beszéd kíséretében, melyből álljanak itt e tanulságos sorok: «Tudja az egyház azt, hogy ha jobb jövőt akarnak biztosítani a hazának, a családoknak ősi vallását kell visszaállítani; *szakítani kell a beteges közönyösséggel, mely csak a szellemi és anyagi törpe-ségnek a kulforrása, fel kell hagyni a Fröbel-féle Isten-nélküli természet dicsőítésével*, kiküszöbölni a semmit-mondó frázisokat és a gyermekeket és általuk a családokat azon utra terelni, melyen egyedül található fel az üdv.» — — Okt. 1-én Német-Bolyban Troll Ferencz pécsi kanonok megáldotta a *visszaállított* kath. iskolát. A főérdem a kath. magyar nép-nevelő egyesületé, mely nagy áldozattal tette lehetővé az örvendetes eseményt. Sziebert nagylelkű polgár ezer forintot adott az iskolaalapra örömében a fölött, hogy az iskola visszanyerte katolikus jellegét. Ugyanaznap volt az ottani kath. legényegylet zászlószentelési ünnepéye. Deo sint laudes! — — A domonkosrendi apácák, kik Kőszegen már több évig áldásosan működnek a leánynevelés terén, Vasváron a második kolostort emelték. Puly György pápai praelatus, vasvárszombathelyi nagyprépost a nemes-szívű jótevőjük. — Biharmegye, daczára némely protestansok ellenkezésének azt határozta (Tisza Kálmánné öröme) hogy a megyei kórházban a betegápolást apácákra bizza; tette pedig ezt nem vallásos buzgóságból, hanem egyedül azért, mert az apácáknál olcsóbb és jobb ápolónők nincsenek.

Mitől félnek a protestansok? Az ember azt hinné, hogy a hatalmas magyar kath. hierarchia ejti rémületbe a protestans atyafiakat, úgy hogy a sok theologiae doktortól féltik Luther és Kálvin örökségét, pedig korántsem! Gyenge nők, apácáink a rémei jelenleg a protestantizmus öreinek. Nem szükséges — mondja a vándorpüspök Szász Károly a dunamelléki egyházkerület közgyűlésében tartott beszédében — a felekezeti leánynevelés fontosságáról szólnom; tudjuk mi történik a leánynevelés terén a másik felekezet részéről (kérem, mi nem vagyunk felekezet); látjuk, mint kelnek ki s emelkednek az *apáczaiskolák*; látjuk *mily veszedelem fenyeget* erről az oldalról; az az európaszerte mutatkozó áram-

lat elsodrással fenyegeti felekezeti társadalmunkat, családainkat; mikor protestans szülők leányai, a leendő anyák, apáczaiskolában, még Sacrécoeurben is! növekednek.» Dicséri azután Halas városát, hogy leányiskoláját neveldévé igyekezik átalakítani «az alföld kellő közepén, a gazdag Bácska küszöbén *vallási s nemzeti propagandára* a legalkalmasabbul kínálkozó ponton.» Tehát vallási propagandát is akarnak üzni?! Jó hogy vannak apáczáink; mert különben a halasi propaganda-intézet még megdöntené a kalocsai érseki széket! és megtértené a . . . jezsuitákat!

Exegetikai felfedezés czim alatt a multkor szinte hihetetlen dolgokat említett a «Stimmen aus M. Laach.» Egy világi ur, a szabad Észak-Amerikában, Jób könyvéről irt egy könyvet, jó vaskosat («A wonderful discovery in the book of Job» czimüt), — és abban csodálkozásának ad kifejezést, hogy ugyan mikép tarthatják az exegeták, katolikusok ugy amint protestánsok olyan nagyon nehéznek a Behemoth és a Leviathan magyarázatát (40. és 41. ff.), holott az olyan világos! Semmi más az a két titokzatos szörnyeteg, mint prófétai megjósolása a — gőzgépnek és a locomotivnak. Bámulsz, nemde, ó világ? Pedig nincs máskép. Olvassa bárki a 40. f. 10. és kk. verseit, s nem fog kétkedni többé. «Ime a Behemot . . . csontjai mint a rézcsövek, porczogója mint a vaslemezek (!) . . . ime elnyeli a folyóvizet és nem csudálkozik, stb.» Vagy a 41. 6—12 verseket: «Teste öntött paizsok gyanánt egymásra fekvő pikkelyekből van egyberaggatva; egyik a másikhöz van foglalva, és csak a lég sem megy át azokon . . . Prüsszentése tűz fényessége, és szemei, mint a viradás pillái» (ki nem gondol a lokomotivra?!); «szájából szövetnekek jönnek ki, mint a meggyujtott tűz szikrái. Orrlyukaiból füst jő (!) mint a meggyujtott és forró fazékból. Lehelése meggyujtja a szenet és láng tör ki szájából.» (No lám!)

Megjegyzendő, hogy a szerző mindezt a legkomolyabban alkalmazza a gőzgépre és mozdonyra! Ime, hová vezet az u. n. szabad kutatás, és független szentírásmagyarázás, melyet a protestánsok nagy hangon hirdetnek! Ime, miket

hozhatni ki a vallásos czélu szentírásból, ha azt bárki, akár ért valamit a theológiához, akár nem, tetszése szerint kutathatja, értelmezheti. Gratulálunk a vivmányhoz, lesz ám még furcsább is ennél!

Anyák jutalma. Franciaországban Charette nevü városka polgármestere kihirdette, hogy a város 100 franknyi jutalmat szavazott meg azon nőnek, ki egy év leforgása alatt törvényes gyermeket szül. Megjegyzendő, a nevezett városban mult évben egyetlen egy születési eset sem fordult elő!! E szomorú symptoma Franciaország minden igaz barátját elsomoritja s gondolkodóba ejti. A valaha annyira irigyelt boldog ország nagyon beteg. A szabadkőmivesi uralom gazdasági és vallásüldözö politikája szegénynyé és erköcstelenné teszi a lakosság nagy zömét; innét van az, hogy Franciaország népszaporodása messze elmaradt a többi nemzetekétől. Az anyák nem szülnek a respublikának polgárokat s polgárnőket. Miért? Vagy azért, mert nem akarnak, vagy azért, mert nem képesek. Nem akarnak szülni, mert az elszegényedés miatt nem képesek a gyermeket fölnevelni, nem képesek szülni, mert az erköcstelen életmód a libido vaga, a paupertas meretrix, erre alkalmatlanokká teszi őket. Nyomorultakká teszi az embereket a bün; ennek veteményes kertje pedig a szabadkőmivesi vallásüldözés és fanatikus türelmetlenség, mely az állami iskolák olvasókönyveiben még nevét sem türi meg az Istennek, mely a kórházakból kiüzi az apáczákat, bár a világi ápolónők négy-szer drágábbak s tiszerte roszabbul ápolnak. Tehát a 100 franknyi jutalom nem segít a bajon. Isten, vallás, lelkiismeret, szabadság kell Franciaországnak! Akkor azután apadni fog a fiatal gonosztevők ijesztö száma is, melyért Guillot, Franciaország egyik törvényszékének tagja az istentelen iskolarendszert teszi felelössé.

A freiburgi Herder-czég (Badenben), miként ismeretes, azt a nagy feladatot vállalta magára, hogy a Wetzter-Welte-féle nagy *Kirchenlexikon*-t újból kiadja. Évek óta folyik a nagy munka, most már a nyolczadik nagy kötet kezdődött meg, (az L betü közepében). Ami a közlemények

tudományosságát; alapos voltát illeti, ahoz kifogás nem férhet, hisz a legjelesebb theologusok dolgoznak a vállalatban, — ugy, hogy azt lehet mondani, hogy, ha már az első kiadás jeles volt, a mostani, mely sokkal bővebb, még a legkényesebb kutatót is kielégitheti. Kaulen, a jeles bonni tanár, ki a bold. Hergenröthernek a szerkesztésben nyomába lépett, mindent elkövet, hogy a nagy mű megfeleljen a várakozásnak, s hiven tüntesse fel a XIX. század második felének katolikus theologiai kulturáját, amely, hála Istennek, valóban örvendetes haladást mutat.

És ime, ki hinné, a Herder-czég e vállalatban deficittel dolgozott, legalább idáig. És nem is jelentéktelen deficittel, hanem 200,000 márkányival. Nincs annyi előfizetője a vállalatnak, amennyi fődözné az óriási költségeket. Ezért a czég most utazót küldött az egész művelt Európába, amit eleddig soha sem tett, s bámulatos olcsó feltételek mellett kínálja a munkát. Évenkint fizetendő 10 frtért, összesen 80—81 frtért az egész művet megkapja az aláíró, és pedig az eddigi hét kötetet szépen bekötve, bérmentesen, a többlet, amint megjelennek.

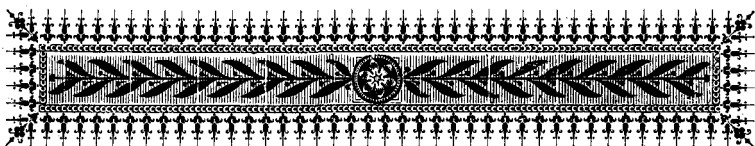
Mi mindenkinek, aki a theologia iránt érdeklődik, ajánljuk az aláírást. Egyébkint pedig Herder aggodalmait fölöslegeseznek tartjuk; mert, ha most nem is kél el minden példánya a füzetes vállalatnak, rövid 10—20 év mulva, azt hiszszük, egy szálíg el fogja adni azt, ami még a Kirchenlexikonból raktárán van.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

CLAYDIYS FRANCISCVS VASZARI PRIMAS
REGNI VIVAT BEATVS.

Magyarországnak új primása van!

Nagyot fordult az idő kereke azóta, hogy utolszor találkoztunk olvasóinkkal; nagy dolgok, örvendetes események mentek végbe rövid négy hét óta a katolikus egyházban.

Magyarországnak új hercegprimása van! Be van töltve az esztergomi érseki szék! A nagy főegyházmegye hosszú, több mint kilencz hónapi árvaság után új atyát kapott, aki máris szeretettel készül keblére ölelni fiait, hiveit.

Hála, örök hála az Istennek, aki végét szakította árvaságunknak, — igen, hála Neki, aki öröme és vigasságra változtatta immár oly hosszantartó gyászunkat és szomorúságunkat.

Vaszary Kolos, — ez az a név, melyet ezentul hódoló tisztelettel fog kiejteni, és, csak mondjuk ki, máris igaz szeretettel ejt ki minden magyar katolikus; ez az a név, melynek viselője — eddig a sz. Benedek-rendűek pannonhegyi főmonostorának, s az ehez tartozó apátságoknak főapátja — az isteni Gondviselés bölcs végzése szerint a mi érsekatyánk, a mi főpapunk lett.

De hát hogy is történt ez így? Ó ne akarjon itt senki emberi módokat, előzményeket keresni, kutatni! Magyarország új primása, a mi új érsekünk nem kereste a magas méltóságot; nem, őt keresték fel az ő csendes elvonultságában, hogy jöjjön, és

foglalja el az első helyet az ország főpapi karában az utolsó helyett, amelyet eddig betöltött. „A Domino factum est istud, et est mirabile in oculis nostris.“ Lelkünk mélyében meg vagyunk győződve, hogy az Ur Isten keze működött itten

És e meggyőződésünknek sok, nagyon sok oka, igaz alapja van. Ezért mondtuk, hogy nemcsak hódoló tisztelettel, hanem igazi szeretettel fogadjuk új érsekkünket.

Tisztelettel és szeretettel azért is, mert ismerjük őt papi buzgalmáról, az egyház iránti hű ragaszkodásáról, törhetetlen hazafiságáról, kiapadhatlan szívjóságáról, példányszerű alázatosságáról; ismerjük mindnyájan, kik valaha vele érintkeztünk, vagy róla csak hallottunk is.

Ismerjük őt különösen és első sorban mi, a primási székváros lakói, akik láttuk őt közöttünk működni, akik közé ő most jóformán *haza jő*.

Pannonhalmáról jő Esztergomba, mint egykoron, kilenczszáz évvel ezelőtt Asztrik; — abból a szerzetesrendből jő és emelkedik az ország első főpapi székebe, amely rendnek fiai egykoron pogány őseinket Jézus szelid igája alá terelték s így a magyar nemzetet a keresztény civilizáció útjára rávezették.

A magyar nemzet most készül ezeréves emlékét megülni európai létének. Tehetné-e ezt vajjon ma, ha akkoron nem hajtja fejét a keresztviz alá? Ünnepelhetne-e most, ha az az első bölcs és szent király, az az igazi apostol nem hí hithirdetőket, nem tölti meg az általa alapított pannonhalmi monostort buzgó s csakhamar magyarul prédikáló benzésekkal?

És ime most, az ezredéves ünnep közeledtével, mintha az isteni Gondviselés maga is figyelmeztetni akarna minket arra a régi, buzgó keresztény szellemre, mely eltöltötte az ujonnan megtért magyarokat, ismét egy oly férfiú ül az ősrégi, ugyancsak sz. István király által alapított esztergomi főpapi

székbe, aki szintén a szent Benedek öltönyét viseli, mint ahogy viselték amaz első időkben az esztergomi érsek, Asztrik, a csanádi püspök sz. Gellért, a pécsi püspök sz. Mór.

Ki ne tudná, ki ne érezné szive legmélyén, hogy annak a régi, buzgó keresztény szellemnek föllendülésére ép a mi napjainkban oly nagy szükség van?

Ki ne lenne meggyőződve arról, hogy magyar hazánk boldogságát, virágzását a második évezredben is ép úgy csak a keresztény eszmék és tanoknak megvalósítása fogja eszközölhetni, amint az első évezredet meg nem érhattük volna itt a kereszténység áldásai nélkül?

Ezért kellene nekünk oly főpapok, ezért van szüksége a kilencz millió magyar katolikusnak oly főpásztorra, aki fel tudja fogni magasztos hivatását; aki azt a hideg közönyt, mely sok katolikusnak szívét hatalmába kerítette, fel tudja égetni, érdeklődéssé, a vallás és egyház iránt való szeretetté, lelkesedéssé tudja változtatni; — akinek magának lánggal ég szeretete Isten, egyház és haza iránt, aki a szó és a példa hathatós erejével tud hatni hiveire.

Új érsekünk, ime, telve hitbuzgalommal, telve szeretettel érkezik körünkbe.

Benne bizunk mindannyian, az Isten szive szerint való férfiuban, a Szentlélek által kiszemelt, kiválasztott lelki vezérünkben. Reá függesztvék reménynyel teljesen a mi szemeink, s alapja e reményünknek, s az egész magyar egyház reményének az ő főpapi erényeinek bőséges telje.

Talis decebat, ut nobis esset pontifex

Hozza Isten őt minél előbb közénk, mi szívünk mélyéből fogjuk hangoztatni: Benedictus, qui venit in nomine Domini.

Életrajzát kívánja valaki az új primásnak? Hát van egy szerzetesnek életrajza? — Csendes visszavonultságban művelte ő szívét, foglalkoztatta elméjét, tanult, tanított, imádkozott.

Hogy mégis egy-két életadatát közöljük, álljon itt pár sor, a napilapok közlései nyomán.

Új érsekatyánk 1832. február 12-én született Keszthelyen, Zalamegyében. A szent keresztségben Ferencz nevet nyert. A Kolos név szerzetesi neve. — Szüleit korán elvesztette s az élet korán önállósághoz szoktatta. Hét testvér között ő volt a legfiatalabb. «Multa tulit fecitque puer: sudavit et alsit.» Iskoláit Keszthelyen végezte a premontreiek vezetése alatt álló gimnáziumban. Itt bevégezve a hat osztályt, tizenöt éves korában belépett a benczés-rendbe s mint novicius, majd mint philosophus Pannonhalmán folytatta tanulmányait, a hol bevégezvén a teológiát is, 24 éves korában pappá szenteltetett. (1855. május 26.) Komáromban mondta első szentmiséjét, ahol már előzetesen egy évig mint tanár működött az ottani algymnáziumban. Ezután is még egy évig itt tanított; szünidejét pedig otthon, Keszthelyen buzgó papi működésre használta fel. 1856—1861-ig Pápán működött az ottani algymnáziumban. Itt kezdette meg irodalmi tevékenységet. A pápai gimnázium igazgatója ekkor Füssy Tamás volt. Vele együtt itt indította meg Vaszary az *Ifjusági Plutarch* című ifjusági folyóiratot, mely füzetekben megjelenve, az ifjuságnak volt szánva. Sok szép közlemény jelent meg tőle ezekben a füzetekben. Itt jelentek meg: *Hunyady János*, *Fehér György*, *Festetich György* és *Szilágyi Erzsébet* című történeti élet- és jellemrajzai.

Ugyanekkor már élénk részt vett a megyei közélet mozgalmában is. Beszédeit, politikai lelkes szónoklatait, melyeket a vármegye gyűlésein mondott, máig is lelkesülten emlegetik.

Az ezután következett éveket, 1861—1869-ig, Esztergomban töltötte, mint a történelem tanára. Ez időre esik jeles szakirodalmi buvázkodásának eredménye; megírta a tanuló ifjuság számára először a világtörténetet, mely három

kötetben *Világtörténelem* cím alatt már 1863-ban megjelent s még abban az évben rendes iskola-könyv gyanánt is elfogadtatott. Két évre rá pedig, 1865-ben, Horváth Mihály történeti munkája nyomán, mely hivatalosan az iskolából ki volt tiltva, megírta *Magyarország története* című munkáját, szépen, lelkesen, igaz magyar szellemben. Szóval pedig kibővítette ő. Tanítványai rajongva csüngtek szavain s nem egyszer éljenzések közt hagyta oda a tantermet. Hazafias lelkét öntötte szavaiba. Ragyogó szemeiben ott lobogott a honszeretet lángja.

1869—1885-dik évig Győrött működött mint házfőnök s igazgatótanár. Itt is kizárólag hivatásának élő, lelkes, buzgó tagja volt a rendnek. 1874-től kezdve még a győri jogakadémia is vállalt órákat, a miveltségtörténetet adván elő.

Mikor a tanárképzés reformja életbe lépett, ő volt az első, a ki letette a tanári vizsgálatot az egyetemen s a pannonhalmi benczésrendnek ő lett az első okleveles tanára az új rendszer szerint.

Az irodalom terén Győrött is buzgón munkálkodott. *Győrvidros és megye monografijá*-ba ő írta meg Pannonhalma történetét, mely a történetíró kiváló képzettségére vall.

Két forrásmunkája is jelent meg. Az egyik: *Adatok az 1825. évi országgyűlés történetéhez*, melyben Guzmics Izidor naplóját méltányolja. A másik: *Adatok az 1830. évi országgyűlés történetéhez*. Kiválóbb történelmi munkája *A várnai csata* című műve, mely forrás-tanulmányokon alapuló kritikai munka, czáfolva a közforgalomba hozott hibás történeti adatokat.

Mint győri igazgató a közügyek terén is kiváló működést fejtett ki. Tagja volt Győr város törvényhatósági bizottságának, a központi választmánynak, a nevelésügyi és alapítványi bizottságoknak, továbbá tagja volt a győri állami tanítóképző-intézet igazgatótanácsának s a győri állami polgári leányiskolai gondnokságnak, a győri kath. autonómiai választmánynak s a kath. iskolaszéknek.

Szeretet, tisztelet környezte őt minden oldalról. Hogy is ne? hisz az oly szorgalmas, munkás szerzetes, sok sikere

daczára szerény, alázatos maradt, aki különösen rendtársai iránti szeretetét minden legaprólékosabb dologban kimutatta. Innen nagy népszerűsége ezek előtt, úgy hogy senki sem csodálkozott rajta, hogy midőn 1885-ben megürült a főpáti méltóság, őt érte az a kitüntetés, hogy rendtársainak őszinte bizalma s benső szeretete folytán a pannonhalmi főpátsági méltóságra emelkedhessék. (1885. évi április hó 28-dikán.)

A választás Zalka János dr. győri megyés püspök vezetése alatt folyt le s az eredményt általános meglegedés kísérte.

A főpáti installációk nagy fényvel szoktak végbemeni. A köztiszteletben álló férfiú megünneplésére készült is megye és város erősen. Hanem hát az történt, hogy a szerény férfiú titokban szépen kitért az ünnepeletetés elől s egyik nap kora reggelén a győri püspökvár kápolnájában Zalka János megyés püspök egész csöndben, csupán az udvari papok jelenlétében — avatta föl az új főpátot.

A győriek csak másnap értesültek az előbbi napon végbement ünnepies cselekményről. Csak a szent-mártoniak tudtak meg valamit a dologról, akik visszajövet alkalmával siettek is új uruk üdvözlésére.

Ekkor történt, hogy az új főpát azzal viszonzta az üdvözlést, hogy összes írói honoráriumait, a miket történeti munkái után kapott s összetakargatott, — odaadta a szent-mártoni iskola alapjára. Ugyanekkor egyházi, közoktatási és jótékonyági czélokra — 10.000 frt alapítványt tett.

Igy ünnepelte meg főpáttá való felavatását.

Azt szokták mondani: honores mutant mores. Vaszary Kolosra e mondás épen nem alkalmazható. A főpáti diszes állás és méltóság egész lényén semmit sem változtatott. Szerénysége, alázatossága és jószívűsége fényes helyzetében csak annál lebilincselőbbé és hódítóbbá vált. Társalgásában annyira nyájas és leereszkedő volt, hogy szinte zavarba hozta kegyessége azt, a ki vele érintkezett.

Rendtársainak szeretete mindig féltékenyen őrzött kincse volt, s ő maga viszont a leggyöngédebb atyai szeretettel viseltette alattvalói iránt. Valóban ez utóbbi tekintetben Vaszary Kó-

los egy volt a maga nemében. Lakosztályának termei a napnak úgyszólván minden órájában tárva-nyitva voltak társai előtt. Legkisebb rendtársa is teljes bizalommal járulhatott eléje, s mint a fiú atyja előtt, feltárhatta neki szívét. Vajmi gyakran fordultak hozzá rendtársai ügyes-bajos dolgaikban, s mindenkit gyámolítva vagy megvigasztalva bocsátott el magától. Igen jellemző az ő végtelen jóságos modorára nézve, hogy bármely látogatóját, sőt a nála naponkint többször megforduló saját titkáriját is, távozás alkalmával az utolsó szoba ajtajáig szokta kísélni. Nem csoda, ha alattvalói rajongó szeretettel viseltettek iránta.

Rendtársai után legtöbbit érintkezett a szegényekkel. Az adakozás nála pszichologiai szükség, nem pedig helyzetének kifolyása. Már mint tanár jövedelme jó részét a szegényekre fordította «Ime! a Kolos szegényei» — mondták tanártársai, látván a nyomorultakat, kik már lesték jövőtelét. Főapátságának pedig kivált első éveiben egész sereg koldus vette körül, ha lakásából kilépett, úgyhogy utóbb környezetének kellett gondoskodnia, nehogy folyton utját állják.

Hat évi főapátsága szakadatlan láncolata a nagyobb-szerű alkotásoknak.

Az egyházi ügyek terén mindjárt főapátsága első évében történt az, hogy a zalavári apátságot a pannonhalmival egyesítették. Az apátság ez által magyar kezekbe került. Ennek az eseménynek emlékére Rada községben gyönyörű templomot épített a főapát, gondoskodván annak föl-szereléséről mint bőkezű kegyur. Ehhez sorakozik a tihanyi ősrégi templomnak stilszerű renoválása, melynek freskóit hazai festőművészeink által készíttette. Ezeken kívül restauráltatta a templomokat, melyeknek, mint egyházmegyei főhatóság, ő a patronusa.

A közoktatás és népnevelés emelésén is hatalmasan működött. A győri főgymnázium és a szentiváni leánynevelő-intézet palotászerű épületein kívül, melyek az ő áldozatkészségéből emelkedtek fel, ugyancsak Szent-Ivánon kisdédóvóintézetet létesített. Továbbá Zala-Apátiban kisdédóvót, Varsányban és Tömörd pusztán népiskolákat építtetett

s rendezte Szent-Ivánon a fuiskolát. Az ő főapátsága alatt létesült a dömlöki apátság területén a kis-czelli leányiskola és kisedővóda s ő rendszeresítette örökös alapítvánnyal a kajári kisedővóintézetet. A szegénysorsu tanulók számára 24 ösztöndíjat biztosított.

Ezek mind oly kimagasló tények, melyek egy gondos atya, főpásztor s nevelésbarát jószívére vallanak.

Ime, ez volt Vaszary Kolosnak élettörténete idáig. — De most kezdődik csak igazi élettörténete, az az új szaka életének, melyben még sokkal több áldást és jótéteményt fog hinteni mindenfelé, — s melyet, hogy a jóságos Isten minél hosszabbra nyujtson, az a mi imádságunk, és legforróbb óhajtásunk.

*
*
*

Minden szentek ünnepének előestéjén terjedt el az örvendetes hír és Esztergom városában, hogy az országnak van már primása, hogy az esztergomi főmegye nem árva többé, s hogy új atyja: a pannonhalmi főapát. Kitoró örömet és lelkesedést szült ez a hír mindenfelé. Hisz a város legnagyobb része régóta ismeri, tiszteli, szeretettel és hálával emlegeti az egykori jeles tanárt, az ifjuság barátját, a társadalom közbecsülésben állott alakját.

A hivatalos lap még nem hozta meg a kinevezést, és Esztergom már is mintegy varázsütésre zászlódiszt öltött, este pedig az egész város örömének jeléül fényesen ki volt világítva.

A lelkesedés nem bírta megvárni a formasierint publikálandó örömhirt.

Másnap, november 1-én jelent meg a «Budapesti Közlöny»-ben a legfelsőbb királyi kézirat:

Vallás- és közoktatásügyi magyar miniszterem előterjesztésére: *Vaszary Kolos Ferencz*, a Szent Márton hitvalló és püspökről nevezett pannonhalmi Szent Benedek rendü főapátsági egyházkerület főpásztorát, Pannonhalmának és a magyar szent korona alá tartozó Szent Benedek rendü összes apátságok főapátját és örökös elnökét, Ma-

gyarország hercegprimásává és esztergomi érsekké kinevezem.

Kelt Bécsben, 1891. évi október hó 27-én.

Ferencz József, s. k.

gróf *Csáky Albin*, s. k.

*

Az egyházmegyének *Majer István* káptalani helytartó ő mltga hozta tudomására hivatalosan az örvendetes hirt, a következő körlevéllel:

«A miért a mi főmagasságu és főtisztelendő Urunknak *Simor János* bibornoknak szomoruan gyászos halála óta folytonos imádsággal kértük az isteni könyörületességet, hogy a mi egyházunkat az ő jegyesétől, minket pedig szerető atyánktól megfosztott árvaságunkat új pásztor és új atya küldésével megvigasztalja: azt immár az isteni kegyelem bőségéből szerencsésen elértük. Ő cs. és ap. királyi felsége okt. 27-éről kelt legmagasabb elhatározásával méltóságos és főtisztelendő *Vaszary Kolos Ferencz* urat, a sz. Márton hitvalló püspökről nevezett ősrégi hirneves pannonhegyi főmostornak és a magyar szent korona alá tartozó sz. Benedekrendü apátságoknak főapátját, a jeles *Ferencz József* rend nagykeresztes vitézét, szent Benedeknek leghűbb fiát kegyelmesen Magyarország hercegprimásává és esztergomi érsekké kinevezte. Az imádandó isteni Gondviselésnek, mely állandó gondossággal őrködik a mi Urunk *Krisztus* vérével szerzett egyháza fölött, ujját és különös rendelkezését látjuk abban, hogy a legelső magyar egyház élére sz. Benedeknek nagyérdemü rendjéből való férfiut állított, amely rend eddig is sok nagy és jeles férfiut adott az egyháznak, olyanokat is, kik méltók valának, hogy szent Péternek trónjára emeltessenek, vagy a bíborosok, primások, érsekek, püspökök méltóságával ékesíttessenek, hogy a keresztény nép előtt példaként ragyogjanak.

Mint magyarok meg éppenséggel térdet hajtva adunk hálát az Isten atyai Gondviselésének, felemelvén szemeinket a helyre, honnét, miként innen-onnan ezer év előtt, jön most is a mi segítségünk, a sz. Pannon-hegyére, szent Mártonnak

monostorára, melynek dicsőségét a magyar haza történet-írója Thuróczy e szavakkal magasztalja: «Ez a dicső lak az, melyben Magyarországon először szólottak a hazához, megnyitva a tudomány csarnokát, latinul a muzsák, melyből egykor mint nevelőházból helyezték át az egyházak kormányzására a főpásztorokat, melyben apostolok képeztettek, martirok neveltettek, tudósok fáradtak és szentek éltek.»

Szivemnek túlarádó örömezzelmével hozom tehát tudomástokra, Krisztusban szeretett testvéreim, a kegyelmes királyi kinevezést, mely árvaságunknak gyászát megszüntette és atyánkul oly férfit adott, kinek, hogy sz. Benedek szabályainak az apátokról szóló szavaival éljek, «az isteni törvényben való tudománya és jártassága, bölcsessége, szeretete, az Isten háza iránt való buzgósága, mindenkinek adott jó példája általánosan ismeretes.» A kegyelmesen kinevezett főpásztor a főegyházmegye iránt már régen őszinte odaadással viseltetett, mert előbb Komáromban, később magában a főmegye székvárosában a mi Esztergomunkban is mint a benczés gymnasium professzora nyolcz éven át az ifjuság oktatásában dicséretesen és bölcsen munkálkodott. Sokan vannak a főegyházmegyében, kik egykor az ő lábainál hallgatták az oktatást, kik ma is büszkélkednek, hogy az ő ajkairól szivhatták a tudományt, az egyház- és a hazaszeretetet, kiknek mindannyiánál áldással van övezve az ő emlékezte. Nem csodálható tehát, hogy kineveztetésének első hírére öröme kelt Esztergom városa, mindenki sietett, hogy szivből fakadó érzelmeinek kifejezést adjon s nem volt senki, aki elmaradt volna az örvendezőktől. Mindnyájan örvendő lélekkel adtak hálát Istennek; méltán «vigadozik Sion hegye és örvendeznek Júda leányai,» tudván, hogy az igazi érdem nyert felmagasztaltatást.

A kegyelmesen kinevezett érsek, amig mi hangosan örvendezénk, — tudom — szívének mélyéből könyörgött Istenhez, hogy neki, kinek vállaira ily nagy kötelesség hárult, adja malasztját és égi világosságát. S ezért azon üdvözlöten kívül, melylyel a főmegyei papság érzelmeit ma előtte tolmácsoltam, — imádkozunk is buzgón, meg levén győződve,

hogy ő maga is ezen a mi imádságainkban fogja a mi fiui ragaszkodásunknak biztosítékát látni. Ezennel elrendelem tehát, hogy midőn a kegyelmes királyi kinevezést a hivekkel közlitek, hívjátok fel őket, hogy Istennek hálát adva, Hozzá könyörögjenek, hogy az új főpásztornak hosszú és szerencsés kormányzást engedjen. Az legyen a Mindenhatóhoz intézett állandó imádságainknak tárgya, hogy megőrizve a dicső primási székre lépő Érsek-atyánknak életét és egészségét, őt védelmezze és segítse a mindenség Ura, hogy lecsillapítván a viharzó szeleket, a tornyosuló hullámokat, a magyar katolikus egyháznak hajóját a reábizott halhatatlan lelkekkel együtt a békesség és megelégedés kikötőjébe vezérelje.

Esztergom, Mindenszentek napján 1891.

Majer István,

vál. stagnai püspök, általános káptalani helytartó.

*

Azóta minden nap új meg új örömet hozott nekünk. A város őszinte és megleghangú üdvözlésére az új primás nov. 2-án egy oly levelet küldött a polgármesterhez, melynek olvasásánál örömkönyek gyűlnek az ember szemébe. Hadd álljon itt ez a levél szószerint:

«Tekintetes *Helcz* Antal dr. polgármester urnak, Esztergomban.

Esztergom városának, szeretett hiveimnek tekinteteséged által tolmácsolt lelkesedése, örömnilyánítása s üdvözlése primási legkegyelmesebb kineveztetésem alkalmából miélynem meghatott s legbensőbb örömmel töltött el. Leendő székhelyem egyszersmind emlékeimnek, Esztergom városa iránt mindenkor megőrzött szeretetemnek központja. Ugy érzem, hogy hosszú távollét után Esztergomba hazaérkezem. A Mindenható segítsége s szeretett hiveimnek lelkes támogatása mellett, hazánk és szentegyházunk javára, apostoli királyunk dicsőségére és Esztergom városa jogosult érdekeinek előmozdítására irányuló, legjobb akaratú hazafiúi s főpásztori törekvésem siker nélkül nem maradhat. Ezen érzelmeim mellett fogadja tekinteteséged és a város közön-

sége lelkes üdvözlésükért szívem legmélyéből fakadó köszönetemet és legbensőbb örömem őszinte kifejezését.

Viszontlátásig:

Vaszary Kolos.»

*

Nov. 4-én Bécsbe érkezett az új primás, s a Pazmaneumba szállott, mely immár, mint esztergomi fundatio, az ő bécsi otthona lesz. Utjának célja volt, hogy a királynál tisztelegjen, — és hogy a nunciaturánál is elvégezze az u. n. canonicus processus informativust. Ez ünnepélyes aktsúról a következő tudósítást olvastuk:

Miután minden elvégeztetett, ami magára a processusra vonatkozott, a «tridentina fidei professió»-ra került a sor. E hitvallást a hercegprimás erős hangon, világos hangsúlyozással mondá, nemsokára azonban olyan megindulás vett rajta erőt, melyet nem birt leküzdeni. Mikor a szent miseáldozatról beszélt, zokogás fogta el és meg kellett állapodnia, hogy összeszedhesse magát. Ujult erővel mondá azonban a hitvallást a kath. apostoli egyházzól, mint minden egyház tanítójáról. Ismét könyezett, mikor megfogadta, hogy törhetetlenül és tisztán élete utolsó lehelletéig fogja a kath. hitet védeni és hirdetni. Az eskütételnél fölemelkedett, letérdelt a nuncius lábaihoz és jobbát az evangéliumra téve, elmondá az eskümintát.

Az informacionális eljárás okiratai áttétettek ezután a kongregációhoz, mely előtt a végleges processzus fog lefolyni; azután — remélhetőleg december 21-én — fog megtörténni a prekonizálás.

Este a nunciaturában diszebed volt, melyen az új primás remek latin beszédet tartott. A többi közt ezeket mondta: «Szegényen költözködöm Pannónhalmáról az esztergomi érseki rezidenciába, nem viszek magammal egyebet Szent-Márton hegyéről, csak egy szót, amely mélyen bele van vésve szívébe s ez a szó: *pax*. De e rövid szó magában foglalja az egyháznak és fölkenntjeinek misszióját s én is hű maradok hozzá végső napomig.»

Bécsből, nov. 6-án a magyar fővárosba érkezett a primás, s ott a központi papnöveldeben vett szállást; mivelhogy a primási palotát még nem vette át. Pár napi ottlétét hivatalos látogatásokra használta fel; de csakhamar visszasietett Pannonhalmára, hogy ott utolszor ülje meg rendtársaival együtt nov. 11-ét, sz. Márton püspök ünnepét, aki fővédszentje a pannonhalmi főmonostornak.

De november 16-ára ismét Budapesten kellett lennie az új primásnak. E napot tüzte ki a Felső, hogy azon az új primástól elfogadjja a hűségesküt.

És e naptól fogva lépett Vaszary Kolos az esztergomi érseki javadalom birtokába.

Az esztergomi főkáptalan üdvözlését és hódoló tisztelgését november 17. már a budavári primási palotában fogadta, — szintugy egyéb küldöttségeket is.

Most még Róma szóljon — a Szentatya elnöklete alatt összeülő, prekonizáló konzisztóriumban, és akkor elkezdjük az örvendetes készülődést a legszebb, legdícsőbb naphoz, a consecratió és az inthronizáció fényes ünnepnapjához.

Addig is, Isten tartsa, Isten óvja főpapunkat, — kísérje áldásával minden léptét, adjon neki erőt, egészséget, mindenek fölött pedig bőséges malasztot, hogy nehéz és fáradságos hivatását az egyház és a haza jólétére, s mindnyájunk örömére betölthesse.

Ellenkezik-e a nyelvek sokfélesége az emberi nem egységes származásával?

Irta Dr. GIESSWEIN SÁNDOR.

A nyelvek életében két tényező észlelhető, mely folytonos változásukat előidézi. Ezek: a hangváltozás s a jelentménybeli változás.

A nyelv, midőn egyik nemzedékről a másikra átmegy, mind anyagában, a hangokban, mind az ő szellemében, a szók jelentésében, bár alig észlelhető változáson megy keresztül; az unokák nyelve már nem egészen egyező nagyapjukéval. Két egymásután következő nemzedéknél a nyelvbeli különbség csak minimalis, alig észrevehető, de idővel e minimalis különbségek összegezése oly változásokat hoz létre, hogy a szépunokák már alig értik meg dédöseik nyelvét.

A halotti beszéd nyelve csakis behatóbb tanulmányozás után lesz érthetővé, s ép úgy jár a német, francia, angol, ha nyelvének irodalmában egy fél ezredévvél visszamegy.

Az általános tapasztalat azt tanítja, hogy a beszélt vagyis az élő nyelvek egyik sajátja a *változékonyság*; miként az emberi test a szakadatlan anyagcsere folytán egyrészt kopik és fogy, másrészt a hiányt újból pótolja, úgy a nyelv is, míg él, míg ajakról fülbe s fülből ismét ajakra száll, hogy úgy mondjam, a folytonos anyagcsere processusán megy keresztül; csak az a nyelv, a mely nem él, mely a könyvek sirboltjába költözött, marad változatlan, mint az összeaszott mumia.

Ha e körülményt figyelembe vesszük, csodálkoznunk kell azon a vakmerőségen, melylyel több a darwinismussal kacsingató nyelvtudós, — mint pl. Schleicher, Pott, Müller Frigyes (bécsi tanár), De la Calle, Hovelacque, Sayce s. m.

— kimondotta azt a tételt, hogy a nyelveknek egy ősnyelvből való leszármaztatása merő képtelenség.

Pott¹ és Schleicher,² kik e téren mintegy vezérszerepet visznek, azt vélik, hogy arra a gondolatra, hogy minden nyelv egy ősanjától ered, csakis a 'héber monda' vezethetett, mely szerint mi mindnyájan egy emberpártól származunk.

Ez állításukat csakis a theologiában való járatlanságuk mentheti ki némileg.

A theologus tudvalevőleg nem jönne zavarba, még ha be is lehetne bizonyítani, hogy a jelenlegi nyelvek nem származhattak egy közös forrásból, mert ugyanaz a szentkönyv, mely az emberiségnek egy pártól való származását tanítja, beszél a bábéli nyelvzavarról is. A szentírás szövege nem beszél el részletesen, hogyan és minő mértékben történt e zavar, s ép azért a Genesis 11. fejezetének magyarázatánál az exegeták véleményei nagyon sokfelé mennek.

Sokan azt hiszik, hogy az emberek eleinte mind csak egy nyelvet beszéltek, — mely szerintök a zsidó-nyelv volt — de a bábéli torony építésénél az emberek legnagyobb része ezt elfelejtette, s Isten helyette más nyelv ismeretét öntötte elméjükbe.³

Az újabb exegesis e felfogástól eltér; igen jeles katólikus exegeták és tudósok, mint pl. Delattre⁴ és de Harlez,⁵ — kiknek nézetét Vigouroux is valószínűnek tartja, — azt hiszik, hogy e nyelvzavar csakis a sémi törzsekre terjedett ki, mert véleményük szerint a népek széteszlása megelőzte a bábéli toronyépítését. A régiek közül pedig nyssai

¹ Pott, Antikaulen.

² Schleicher A. die deutsche Sprache. 4. Aufl. 39. l.

³ Igy nevezetesen sz. Ephraem: 'Propria lingua infusa singulis antiquam omnibus communem e memoria discussisse videtur, nisi enim linguam, quam hactenus usurparant, obliti fuissent, nec opus quod susceperant, intermississent, sola quippe oblivio primaevi sermonis, qui apud unam dumtaxat familiam remansit, consilium aedificandae urbis dissolvit.' Opp. syr. I. 59.

⁴ Revue des Questions historiques. 1876. juillet. 33. l.

⁵ de Harlez, La Linguistique et la Bible, Controverse 1883. 573. l.

szent Gergely ama nézetének ad kifejezést, hogy e nyelvzavar mintegy természetes folyamánya volt amaz egyenletlenségnek, melyet Isten a torony gögös építői között lábra kapni engedett.¹

E különféle magyarázatokból kitűnik, hogy a theologust e hely magyarázatánál semmi sem kötötte meg, sem a szöveg betűje, sem az egyház általános hagyománya. Midőn ugy a theologusok mint a nem-theologusok régebben egyhangulag azt tételezték föl, hogy valamennyi nyelv egy közös anyának gyermeke, őket csak a 'testvériség érzete' vezérelte, melyet a keresztény tan újból felfrissített az emberi szivekben.

Előítéletről csak a darwinistánál lehet szó, ki ember és állat között nem ismer lényeges különbséget, de a négert meg indiánt még sem tekinti testvérjének.

A nyelvek sokfélesége a theologusban nem fogja megingathatni az emberiség egységes származásának tanát. Előtte csak az a kérdés merülhet fel, vajjon a nyelvek sokfélesége természetes okból magyarázható-e meg, vagy pedig csakis természetfölötti okokból, csoda segítségével fejthető-e csupán meg. E kérdés megoldásánál kénytelen a nyelvtudománynál felvilágosítást keresni.

A nyelvtudomány pedig erre nézve a következő felvilágosításokat adja. 1) Igen is *lehetséges*, hogy a legkülönbözőbb alkatu és anyagu nyelvek egy közös forrásból származzanak; 2) egyes nyelvcsaládok között csakugyan található annyi megegyező anyag, mely közös eredetüket valószínűvé teszi.

A nyelvtudomány kimutatta először is a közös eredet lehetőségét az által, hogy a legeltérőbb szókat is egy többől szakadtaknak tudta feltüntetni. Ki hinné mindjárt első tekintetre azt, hogy az a szó, melyet az angol most így ejt ki: *jú* (kiírva *ewe*), s annyit tesz mint *juh*, egy eredetű azzal, mely az oroszban így hangzik: *ovcza*? A régibb alakok s a mostani orthographia mutatják csak meg, hogy e két szó az *ov* vagy *av* indogermán szógyökérből származik le,

¹ Contra Eunomium XII Ed. Migne T. II. col. 995.

melynek alapjelentése ‚szelid‘; sőt az etymologia segítségével ki tudjuk mutatni azt is, hogy a francia *agneau* = ‚bárány‘ szóban is ugyanaz a szógyökér lappang, mert ez a latin *agnus*-ból származik, ami rövidítése *ovi-gnus*-nak, s így annyit jelent mint ‚juhnemzedék.‘ Csakis az összehasonlító nyelvészet vezetett arra, hogy az a szó, melyet a mostani francia rendszeren így ejt ki: *kat* (*quatre*), s a német *vier*, eredetében egy s ugyanaz volt. *Quatre* régiebb alakja a latin *quattuor*, melynek ősi formája *katvar* volt, de ugyanebből származik a gót *fidvôr* (e helyett *pidvôr*), minek összevonása az ó-felnémet *fior*, s ebből lett az uj-felnémet *vier* (angolban *four*).

Könnyü dolog volna egy egész sereg francia és német közös eredetü szót összeállítani, melyek mostani alakjában, különösen ha csak a kiejtést vesszük figyelembe, egy betü sem egyezik.

Ilyenek például *boeuf* és *kuh*, *cent* és *hundert*, *cerf* és *Hirsch*, *chef* és *Haupt*, *chien* és *Hund*, *cing* és *fünf*, *dire* és *zeigen*, *dix* és *zehn*, *faire* és *thun*, *hier* és *gestern*, *larme* és *Zähre*, *poisson* és *Fisch*, *venir* és *kommen* stb.¹

A laikus előtt e szók közös eredete első tekintetre szinte hihetetlennek látszik, de a nyelvész, tartozzék bármely iskolához, azon egy cseppet sem kételkedik; az egy töből való származást ugyszólván matematikai bizonyossággal ki tudja mutatni. Ezt pedig úgy éri el, hogy mindakét ágnál annyira visszamegy, amennyire csak teheti, a szó legrégiebb ismert alakjáig, ezt azután analizálja, kiveszi belőle a szógyökeret, s megkísérli a hangtani szabályok tekintetbe vételével annak ősi formáját rekonstruálni; ez eljárás mellett az egymáshoz semmikép sem hasonló szóknak közös gyökerét megtalálja. Vegyük pl. e két szót *larme* és *Zähre* elemzés alá; a francia szó nem más mint a latin *lacruma* (*lacrima*) összevonása, aminek régiebb formája *dacruma* volt, — *l* és *d* a latinban többször váltakozik, mint pl. *oleo* és *ol-or* (e. h. *ol-or*) mutatja, — a német szónak legrégiebb

¹ L. ‚Az összehasonlító nyelvészet fő problémái‘ cz. művem. 102. l. kk.

alakját a gót *tagr* s az ófelnémet *zahar* mutatja, ez utóbbi mintegy öreganyja lévén az újfelnémet szónak, az előbbi (*tagr*) pedig öregnagynénje; a *tagr* és *zahar* ugyanis testvérek, mert a gót *t*-nek a felnémetben rendszeren *z* felel meg (Grimm törvénye). A gót *tagr* és latin *dacru-ma* (gör. *δάκρυ*) már a nem-nyelvész előtt is közeli rokonságban levőnek mutatkozik. Így lehet a többi föntemlitett és még számos egyéb francia és német szót egy ősalakra levezetni; de igen soknál ezt most csak azért tudjuk megtenni, mert a latin és az ó-germán nyelvekben e szónak régi formái megvannak; ha a latin és az ó-germán nyelvek nyom nélkül elvesztek volna, a francia-német szögyeztetés nem nagy sikerrel járna; talán nem is gondolnánk arra, hogy a francia és német nyelv egy családba tartozik.¹

De még azt is bizonyosra vehetjük, hogy azon esetben, ha a francia és német nyelv csak a legújabb időben lettek volna irodalmi nyelvekké, azok sokkal inkább eltérnének egymástól, mint a hogy jelenleg eltérnek; mert az irodalmi nyelv bizonyos féket rak a nyelv fejlődésére, s mérsékli az alakok gyors elváltozását.

Igen sok nyelvnel azonban ép ez az eset fordul elő; nem ismerjük őket más alakban, mint a mostaniban, s azért más nyelvekkel összehasonlítva egész idegenszerűeknek tünnek fel; pedig meglehet, hogy régibb alakjukban a testvéri vonás köztük még felismerhető volt.

Néha a régi formák hiányát pótolják a testvérdialectusokban fellelhető alakok; a sok testvérn nyelv közül hol az egyik, hol a másik őrizte meg jobban az ősi formát, egyik is, másik is közvetítőül szolgál egy harmadiknak összeveté-

¹ Igen helyesen jegyzi meg erre nézve Schleicher, a ki különben a polygenismus egyik előharczósa: «Wäre die Schrift bis auf den heutigen Tag noch nicht erfunden, so würden die Sprachkenner wohl niemals auf den Gedanken gekommen sein, dasz Sprachen wie z. B. Russisch, Deutsch und Französisch schliesslich von einer und derselben Sprache abstammen. Vielleicht wäre man dann überhaupt gar nicht darauf verfallen, gemeinsamen Ursprung für irgend welche Sprachen, seien sie auch sehr nahe verwandt, vorauszusetzen. (Die Darwinsche Theorie und Sprachwissenschaft. S. 19.)

sénél. Így van ez pl. az uralaltáji nyelveknél, melyek egyike sem bír a XII. századnál régibb irodalmi emléket felmutatni, s melyek közül a legtöbb csakis a legújabb időben lett 'írott' nyelvvé. Azt a számos idetartozó nyelvet, melyet az Ádria- és Csendes-tenger partjai között beszélnek, a rokonság félreismerhetetlen vonásai fűzik egybe, de ha e nyelvcsaládból csak a két legszélső tag, például a magyar és a mandsu léteznék, alig gondolna valaki arra, hogy ezek egy családból valók.

Már pedig tudjuk azt, hogy igen sok nyelv megszűnt lenni, anélkül, hogy nyomot hagyott volna maga után, s így igen könnyen lehetséges, és nagyon is valószínű, hogy oly összekötő kapcsok, melyek most különféle családba sorolt nyelveket összekötöttek, kihaltak; az idegenszerűség csak azért oly felőtltő közöttük, mert most egymástól elszigetelve állanak.

Ha eme szempontokat figyelembe vesszük, be kell látnunk, hogy azok, kik a nyelvek közös származásának *lehetetlenségéről* beszélnek, e tekintetben nem állanak a tudomány színvonalán; ők lehetnek a nyelvészet egyes ágai-ban jeles szaktudósok, de bizonyára nem jeles logikusok.

S most térjünk át tételünk pozitív részének bizonyítására. Nem lehet szándékunk vizsgálatunkat az összes nyelvcsaládokra kiterjeszteni. Valamennyi nyelvcsalád között a rokonságot feltüntetni lehetetlen, s valószínűleg mindenkorra lehetetlen is marad, ama fentjelzett körülménynél fogva, hogy sok nyelv, mely összekötő kapocs lehetett volna, kiveszett, s hogy igen sok nyelv régibb alakjait nem ismerjük.

Megelégedhetünk azzal, ha néhány jelentékenyebb nyelvcsaládnál, melyeket egymás közt idegeneknek tartottak, az egykori összetartozás nyomaira rámutatunk; ezt nevezetesen az indogermán és sémi, és másrészt az indogermán és ural-altáji nyelvcsaládnál akarjuk megtenni.

Mindakét irányban már többféle kísérlet fekszik előttünk, s ha ezek közül a legtöbb nem vezetett eredményre, ez onnan van, mert többnyire a *'készs szókai'* vették fel az összehasonlítás alapjául; ez eljárás számos tévedésre vezet-

het, mert a most egyformán hangzó szók származásukra nézve nagyon is eltérők lehetnek; nem szabad pl. azt mondanunk, hogy az angol *jú* (kiírva *ewe*) és a magyar *juh* egy származású, bár hangzásra és jelentményre nézve megegyeznek, mert mindakettőnek egészen különböző ősf ormája van. Midőn különböző családba tartozó nyelveket vetünk egybe, nekünk a szók alkotó elemeire, a szógyökerekre kell visszamennünk; ha más tekintetben egyező alakokat találunk, ez egyezés csak esetleges lehet; de ha a szógyökök nagyobb számban egyeznek, akkor ezekre nézve közös eredetet kell feltételeznünk.

A) A hamito-sémi és indogermán nyelvcsalád egymáshoz való viszonya.

A hamiticus és sémi nyelveket az újabb nyelvtudomány egy családba foglalja össze, melyet hamito-semiticus nyelvcsaládnak nevez.

A hámi nyelvekhez sorolják az ó-egiptomi (hieroglyphikus és demotikus) meg a kopt nyelvet, továbbá a libyai (tamašeq, kabył, berber) és galla-nyelveket; a sémi nyelvek csoportját pedig az assyrbabyloni, héber-phoeniciai, arami (syr-chald), továbbá az arab és aethiop nyelvek teszik ki az ő dialektusaikkal. A két csoport együttvéve a hamito-semitikus nyelvcsaládot alkotja.

Az indogermán nyelvcsalád fő csoportjai: az ind (szanszkrit és leányai), az erâni (persa, zend, afgan), az örmény, a hellén, az albán, az itáliai (latin és leányai) a kelta (breton, ir, skótfelföldi), a litu-szláv (litván, lett, szláv dialektusok) s a germán nyelvekből állanak.

Habár a két nyelvcsalád egyes tagjai mostani alakjukban egészen idegeneknek, sajátos characterrel bírónak tetszenek, mégsem tagadhatja senki elfogultság nélkül, hogy a hamito-semitikus és indogermán nyelvcsalád ősi egységét hatalmas argumentumok támogatják. Az a széles örvény, melyet köztük még nem régiben egyes nyelvtudósok, mint

Schleicher,¹ Sayce,² de la Calle,³ Müller Frigyes,⁴ Stade,⁵ látni véltek, ma már — úgy hiszszük — szerencsésen át van hidalva.

Czéltalan s eredménytelen experimentációnak tartjuk ugyan azt a többször megújított kísérletet, az indogermán nyelvek szerkezetét a sémiekből, vagy megfordítva, levezetni;⁶ de ez a körülmény nem zárja ki a két nyelvcsalád ősi egységét. Ezt az egységes vagy legalább parallel formát azonban abban az időben kell keresnünk, mikor még nem létezett sem tulajdonképeni sémi, sem indogermán nyelv, hanem a mindkettőnek alapul szolgáló ősnyelv.

Ha az ősegyiség ellenei a sémi és indogermán nyelvek alapján eltérő szerkezetére utalnak, evvel mitsem bizonyítanak; az összefüggés a két család között nézetünk szerint akkor állt fenn, mikor még egyiknél sem consolidálódott a nyelv structurája, vagyis mikor mindkettő még a gyökérszók stadiumában volt, olyan stadiumban, minőben pl. a chinai nyelv még manapság is leledzik.

Magában véve igen csekély a szerkezetbeli hasonlatosság az ó-egiptomi és a sémi nyelvek között. Az előbbiben, s a hamitikus nyelvekben egyáltalán, nem leljük föl azt a sajátságot, melyet a sémi nyelvek jellemző és kizárólagos tulajdonának tekintenek, a *triliteralismust*, vagyis azt a sajátságot, hogy a gyökérszók (radices) tulnyomó része három mássalhangzóból áll, melyek mintegy a szónak csontvázát teszik ki.

S mégis annyi az egyező szógyökér a sémi és hami nyelvek körében, nevezetesen oly meglepő a megegyezés a névmásoknál, hogy a két csoportot ma a nyelvtudomány

¹ Deutsche Sprache, 21. l.

² Introduct. to the Science of Language II. 176. l.

³ La Glossologie, 366. l.

⁴ Grundriss der Sprachwissenschaft. I. Bd. 1. Abth. 141. l.

⁵ Lehrbuch d. Hebräischen Sprache, 17. l.

⁶ Igy pl. legújabbán B. Westermayer, der sprachliche Schlüssel, oder die semitisch-ursprachliche Grundlage der griechischen Declination und der indogermanischen überhaupt. Paderborn, 1890.

kétségtelenül egy családhoz tartozónak tekinti. Ennélfogva azt kell feltételezni, hogy a semitismusnak föntérintett jellemző tulajdonsága csak azóta fejlődött ki, mióta a sémi ősnyelv elvált a közös anyától, a hamito-semitikus ősnyelvtől, mely még félig elszigetelő szervezetű volt, a laza agglutináció kezdetével, amilyen pl. még a hieroglyphikus nyelv legrégebb alakja.

E hamito-semitikus ősnyelvet megelőzhette egy még régebbi alaku, amely úgy a hamito-semitikus, mint az indogermán s uralaltaji stb. nyelvcsaládok közös anyja lehetett. Ezt a nyelvet még primitívebb szerkezetűnek, elszigetelőnek kell képzelnünk, benne még alig volt ragozás meg hajlítás, hanem a szók egymáshoz való viszonyát segédszók jelezték, mint az ó-chinai nyelvben; a nyelvtani szerkezet fejlődése csak a szétválás után vette kezdetét, amiből aztán könnyen megfejtethető, hogy az indogermán és sémi stb. nyelvek egészen más módon dolgozták fel az eredetében egyforma nyersanyagot.

Ha már most meggondoljuk, hogy a sémi és hámi nyelvek szétválása még a Kr. e. 5-ik évezredben ment végbe, minthogy Misraim fiai már a 4-ik évezred kezdetével rendezett államot alapítottak a Nilus völgyében, s hogy az indogermán nyelvek kiválása a közös ősből még régebben történhetett meg, legalább is az 5-ik évezred kezdetével, s hogy másrészt úgy a sémi, mint az indogermán nyelvek legrégebbi irott emlékei nem mennek túl a 2000 Kr. e. éven, míg az indogermán és sémi ősnyelvek csoportokra való szakadása körülbelül a 3000 és 2000 közti időszakra esik, akkor az e kétféle néposzlás közti időszakot (5000—3000) elegendőnek kell tartanunk arra, hogy úgy az egyik, mint a másik család nyelvét egy sajátos irányban fejleszsze.

A szétválás e régi korát figyelembe véve senki sem fogja azt várni, hogy pl. az arab és franczia vagy akár a héber és szanszkrit nyelv között valami rögtön szembezőkő hasonlatosságot felfedezzen. A családi hasonlatosságot nem kell a déd-unokáknál keresni, hanem az ősoknél, az indogermán és sémi ősnyelvek között.

Ez a hasonlatosság nem is került ki századunk legjelesebb nyelvtudósainak figyelmét, bár egyik másik nem helyes oldalról fogta azt fel.

Olshausen, Ewald, Lepsius, Schwartz, Benfey, Bunsen, Lassen, Müller Miksa és Steinthal az indogermán és sémi ősnyelvek rokonságát határozottan állítják; Eugène Burnouf és Pictet legalább valószínűnek tartják. A hasonlatosság kiderítésével újabb időben főképp Ascoli,¹ Raumer Rezső,² Delitzsch Frigyes³ és Noeldechen⁴ foglalkoztak.

A nyelvtudomány most már ledöntötte azt a válaszfalat, melyet a polygenismus védői a sémi és indogermán nyelvek között emeltek.

Ez a képzelt válaszfal t. i. nem más, mint a sémi nyelvek föntjelzett *triliteralismusa*, melylyel szemben az indogermán nyelvek gyökereit a *monosyllabismus* jellemzi.⁵

A sémi nyelvek elemezése azonban arra az eredményre vezetett, hogy a három mássalhangzós gyökerek nem szoros értelemben vett gyökérszók, mert eredeti egytagu gyökerekből, az ugynevezett ősgyökerekből fejlődtek ki. A sémi és indogermán nyelvek összehasonlításánál eddig többnyire az képezte a nehézséget, hogy az indogermán nyelvész más értelemben vette a *gyökér* terminust, mint a semitista; az előbbinél a gyökér már többé fel nem bontható elemet, az utóbbinál pedig egyszerűbb őselemből fejlődött szóalapot repraesentál.

A sémi hárombetűs gyökérszó fejlődését legvilágosabban a tökéletlenül hárommássalhangzós gyökerek (*verba mediae geminatae, concava és defectiva*) egybevetése tünteti föl. Ha pl. összehasonlítjuk a következő héber gyökereket: *gâdad gûd* és *gâdâh*, metszeni, behatolni, *gâraz, gûz* és *gâzâh*

¹ Del nesso ario-semitico. Milano 1864. Studj Ario-Semitici. 1867.

² Gesammelte sprachwissenschaftl. Schriften. 1863. Untersuchungen. 1863—1874.

³ Studien über Indogermanisch-Semitische Wurzelverwandtschaft. Leipzig, 1873.

⁴ Semitische Glossen zu Fick und Curtius. Magdeburg, 1877.

⁵ Ezt a nehézséget hozza fel főképp Pott, Antikaulen, 282. l.

,metszeni, nyirni,' *hâmam*, *hûm* és *hâmâh* ,mozgatni,' *mâšaš* és *mûš* ,tapogatni' stb., azonnal belátjuk, hogy e csoportok egy-egy egytagu ősalak származékai, s a *gad*, *gaz*, *ham*, *maš* ősgyökerek vagy alapgyökerekből vannak tovább képezve.

De a tökéletesen hárommássalhangzós gyökereknél is találunk akárhányat, melyben az ősgyökert még egész világosan fölismerhetjük. A hárommássalhangzós alakok ugyanis vagy praefixumok (főkép *v*, *j*, *n*, *i'*, *s*, *h*, *t* vagy sziszegőhangzók), vagy belső bővülés (hehezetes hangzók vagy *r* és *l*) vagy utóképzők által lettek az egytagu ősgyökerekből alkotva.

Igy pl. a már említett *mašaš*, *muš* gyökér mellékalakja *jâmaš*; *mâlal*, *mûl* ,metélni' mellékalakja (belső bővüléssel) *mâhal*.

A *h* vagy *s* praeformativummal képzett gyökerek tulajdonképen causativalakjai (Hiphil, Hophal) az egytagu ősgyökérnek, a *t*-vel képzettek pedig annak reflexiv alakjai (arab *taqattala* és *taqatala*.¹

Számos hárommássalhangzós gyökér, melynek egyforma alapjelentése van, egy-egy csoportot, gyökércsaládot alkot. A gyökér két első mássalhangzója mindig megegyezik, ez fejezi ki mintegy az alapjelentését; csak a harmadik változik, ez meg a jelentmény árnyéklátát fejezi ki.² Igy pl. a fentemlített *gâzaz*, *gâzâh*, *gûz* alakok mellett a következő gyökereket találjuk: *gâzal*, *gâzam*, *gâza'*, *gâzar*; mindezek alapjelentése ,metszeni,' s így mindannyian a *gaz* alapformára utalnak. Hasonló csoportok: *qâšab*, *qâšah*, *qâša'*, *qâšaš*, — *qâtab*, *qâtal*, *qâton*,³ melyek a *qas* és *qat* ősgyö-

¹ V. ö. Stade, Lehrb. d. Hebr. Gramm 112 l. §. 144. s. kk.

² Ez utóképző gyanánt szereplő végmássalhangzók eredete ugyan nincs földerítve. Hogy a többi között miként keletkeznek új hárombetűs gyökerek, mutatja az uj-arab *gâb* ,hozni', a mi nem más mint a *gâ'* (jönni) igének összevonása az azt követő *b* praepositíóval (*gâ'-b*- valamivel jönni, hozni). V. ö. Wahrmund, Prakt. Gramm. d. neu-arabischen Sprache, 3. Aufl. 105. l.

³ A transcriptióra nézve megjegyezzük, hogy ' = *aleph*, ' = *ajin*, č = cs, g = arab. *dsim*, h = *ha* (héb. *hetk*), h = hontos *ha*, q = *kof* (emphaticus) š = magyar s, (héber šin), s = *samech* s = *sade*, t = *ta* (héb. teth) z = *sa*.

kerekre mennek vissza (e gyökerek alapjelentése szintén metszeni, s valószínűleg mellékalakjai a *gaz* ősgyökérnek); a *par* ősgyökérből, melynek alapjelentése ,hasítani, szakítani,‘ a következő nagyszámu származékok alakultak: *pârad* ,elválasztani,‘ *pâras* ,hasítani,‘ *pâras* ,szétdarabolni,‘ *pâraš* ,elválasztani,‘ *pâras* ,szakítani,‘ *pâraq* ,törni,‘ *pârak* ,eltörni,‘ *pâram* ,szét-tépni,‘ *pârat* ,szórni,‘ *pâra^c* ,oldani,‘ *pârah* ,szülni,‘.

Ebből kitetszik, hogy a sémi nyelvek három mássalhangzós gyökereit egytagu ősgyökerekre lehet bontani, melyek semmit sem különböznek az indogermán nyelvek szógyökereitől; az egytagu gyökereken kívül ez utóbbiakban is vannak bővített alakok, (másodlagos gyökerek) mint pl. a *mar*, *mal* ,örölni‘ gyökér mellett a következő alakok: *mark*, *malk*, *marg*, *malg*, *mard*, *mald*, *mardh*, *maldh*, *mart*, *malt*, *smar*, *smal*, *smart*, *smalt* stb.

Midőn a két nyelvcsalád anyagát egybevetjük, természetesen az eredeti ősgyökerekre kell visszamennünk; a következőkben megkísértjük a két nyelvcsalád több egybevágó gyökerét egybevetni.

INDOGERMÁN

nyelvbéli gyökerek :

ku ,vájtnak lenni, dagadni,‘ pl. a következő szókban skr.¹ ,*çvi*, ,dagadni,‘ gör. *κοῖ-λος* ,vajt,‘ lat. *cavus*, *cae-lum*.

E gyökérrel összefüggnek, mint bővített, vagy parallel gyökerek, a következők :

kap, (**kamp**) ,hajlítani‘ pl. a gör. *κάμπ-τω*, skr. *ḍāpa*

SÉMI

nyelvbéli gyökerek :

ku ,vájtnak lenni‘ péld. ezekben ar. *kuwva*, héb. és aram. *kav* ,ablak‘.

Mint parallel gyökerek említendőek :

kap, **kaf** ,hajlítani, görbíteni,‘ pl. ezekben ar. *kaffa*,

¹ Rövidítések: skr. = szanszkrit, héb. = héber, ar. = arab, (a sémi csoportban, ha más megjelölés nincs, mindig a héber értendő), ófn. = ófel-német, kfl. = középfelnémet, én. = éjszakknémet (skandináv), sl. = sláv (ó-bulgár vagyis egyházi szláv nyelv), lat. = latin, gör. = görög,

,iv' szókbán; **kup** ,hajlott, — vájt vagy domború', pl. skr. *kūpa*, gör. *κύπη* ,gödör'; **kam** ,domborodni', pl. gr. *κάμνος* ,boltozat, kályha,' lat. *camera* ,a boltozott, szoba'; végül még **kumbh**, **kubh**. Mindezek alapjelentése a hajlotság, mely kétféle irányban fejlődött tovább t. i. a homorúság és a domborúság fogalmának jelzésére.

E gyökér mellékalakjának tekinthető még **gabh** ,ásítani, üresnek, mélynek lenni.'

kan ,hangzani, csengeni' pl. skr. *kvana* ,hang', *kanali* ,hangzani', lat. *can-o*.

kar, **kru** ,kemény, szilárd', például ezekben: gör. *κρέμας*, lat. *cruor* ,aludt' (megkeményedett) vér, *cornu*, *quer-cus* (a kemények).

bővített alakja:

krus péld. ezekben gör. *κροσταίνω* ,megdermedni', *κρόσταλλος*, lat. *crusta*.

kar, **kal** ,hini, nevezni, pl. ezekben: gör. *καλ-έω* lat. *cal-are* ,hivni', német

héb. *kāfaf* ,hajlítani', *kaf* ,kéz (a hajlitható'; — **gab**, **kab** ,domborunak lenni' pl. ezekben: ar. *gubba* ,kúpolya, sátor', héb. *gubbâh*, sátor' és *gab* ,ürmérték', — arab. *kabba* ,gurítani', *kubbat* ,gömb'.

Itt is találkozunk a **gab** ,vájtnak lenni' mellékalakkal pl. ar. *gabbâ* mélyíteni', chald. *gubbâ* ,verem', héb. *gebe* ,cisterna'.

qan péld. ezekben: ar. *qâna* (med. j.) ,hangzani', héb. és aram. *qinâ* ,ének, siralomének'.

qar ,kemény' péld. ar. *garra* ,kemény volt', héb. *qerah* ,jég, kristály'.

bővített alakja:

qaras, **qaraš** pl. aram. *qeras* ,dermedni, megaludni,' ar. *qarasa* ,megaludni, megfagyni', *qars* ,dér'.

qar, **qûl** ,hivni, hangzani' pl. ezekben: héb. *qârâ*, aram. *qerâ* ,hivni, kiáltani,

hellen ,hangzani' bővített alakok: *klam* pl. lat. *clamare*, *kark* (*krak*).

kart (*kar*) ,metszeni, hasítani', pl. ezekben: skr. *krntati* ,metszeni', lat. *crêna* (e. h. *cretna*) ,bevágás'.

E gyökérnek számos parallel és mellékalakja van mint pl. *skar*, *skard*, *skarp*, *skalp*, (l. *scalpo*, *sculpo*) *skur*, *skir* stb.

kad, *skad* (*skid*) ,hasítani, törni', rendkívül termékeny gyökércsalád, melyből származik a többi között: skr. *khâdâti* ,harapni', *skhad-ate* ,elhasítani', gör. *σχάζω* (*σχυδ-ω*), lat. *scindo*, *scandula* stb. Mellékalakok: *ghan*, *ghand*, *ghad*, *ghas* ,ütni, verni, törni'.

gan ,hajlítani', pl. skr. *gânu*, gör. *γόνυ*, lat. *genu* ,térd'.

gam ,telve lenni', pl. lat. *gemo* (a szívem telve van).

gar, *gal* ,nyelni, kiabálni' pl. skr. *girati*, *gilati* ,nyelni', lat. *vorare* (e. h. *gvorare*), skr. *gala*, lat. *gula*, német *kehle*; — skr. *grnati* ,hívni', *γῆπος* ,hívás', l. *gallus* (a

olvasni', ar. *qara'a* ,olvasni, recitálni'; — héb. *qôl*, aram. *qâlâ* ,hang', ar. *qâla* ,mondani'. — Bővített alakja: héb. *qâhal* ,összehívni'.

qarat, *qaras*, *karat* parallel gyökerek a metszés alapjelentménnyel pl. ar. *qarata*, héb. *kârat* ,metszeni', *qâras* ,hasítani, harapni', ar. *qarada* ,metszeni', *qarasa* ,szúrni' stb. V. ö. kopt *korg* ,kivágni'.

qat ősgyökér, melynek alapjelentménye ,metszeni', igen számos származékkal bir pl. ar. *qatta*, *qata'a* ,metszeni', héb. *qâtâb* ,kivágni', *qâtal* ,ölni', *qâton* ,kicsiny', (*decurtatus fuit*), *qâtaf* ,tépni' stb. Rokon ősgyökerek még *qas*, *has*, *gaz*, *gad*, mindannyian a ,metszeni' törni alapjelentéssel.

gan ,hajlítani' pl. ar. *gana'a* ,meghajolni'.

gam ,telve lenni' pl. ar. *gamma* ,telve van,' héb. *gam* ,együtt'.

gar, *gal* ,nyelni — kiabálni' pl. ar. *gargara* ,szörcsölni — kiáltani', *gari'a* ,nyelni' chald. *garger* ,mohón inni'.

kiabáló), én. *kalla*, ang. *call*,
,hivni', sl. *glagoliti* (redu-
plicatio) ,mondani'.

bővített alakjai:

gras ,nyelni', **grag** ,kiál-
tani', **gars** ,hangzani' stb.

gar ,ébernek lenni', pl.
skr. *gar*, gör. *ἐγείρω*.

ghad, **ghas** l. föntebb a
kat gyökérenél.

ghar ,égni, világitani'.

tan ,kiterjeszteni' pl. skr.
tan lat. *ten-ere*, *ten-do*, *ten-uis*,
ném. *dehn-en* stb.

tar ,áthatni, fúrni, dör-
zsölni, zúzni' pl. gör. *τορᾶν*
,fúrni', lat. *tero*, gör. *τεῖρω*
,gyötörni'. Bővített alakjai:
tark ,forgatni', **trav-tru**
,zúzni', **trud** ,taszítani'.

pat ,kiterjeszteni, széles-
nek lenni' pl. zend. *pathana*
,széles', gör. *πετάνωμι*, lat.
pat-ere.

par, az indogermán nyel-
vekben *spar* bővült alakban

bővített alakjai:

garas, nyelni—hangzani',
pl. ar. *garasa* ,enni—hang-
zani'.

gur ,ébernek lenni' pl.
héb. *cûr* ,virrasztani', chald.
côrêr ,ébreszteni' stb.

gad, **gaz** ősgyökerek mint
mellékalakjai a **qat**, **qas** gyö-
kereknek.

har pl. ar. **harra** ,meleg
voltage'.

tan ősgyökér a ,kiterje-
dés' alapjelentménnyel pl.
jâ-tan ,kiterjedni', *nâtan* és
tânâh adni (a kezét kiter-
jeszteni), aeth. *tin* ,hosszu-
ság'.

tar, **dar** ősgyökerek ha-
sonló alapjelentménnyel.
Pl. ezekben: héb. *tûr*, *dûr*
,körülmenni, fogogni', *dârar*
,fogatni', *dârak* ,tiporni', v.
ö. ar. *tariq* ,ut', *taraha*
,üttni'; — héb. *dâraš* ,dör-
zsölni', *târad* ,taszítani'.

pat ősgyökér ,kiterjesz-
teni' pl. héb. *pâtâš* ,kiter-
jeszteni', *pâtâh* és *pâtah*
,nyitni', *pâtar* ,nyilvánítani,
magyarázni'.

par ősgyökér, melynek
alapjelentménye elválasz-

pl. lat. *sparus*, ném. *Speer*.
Alapjelentmény 'széttépní'.

bhar ,fúrni, metszeni', pl.
skr. *bhurij* ,olló', gör. *φαρ-
βύξ*, lat. *for-are*, *for-fex*,
sl. *bri-ti* ,nyirni, *britva* ,be-
retva'; ném. *bohren*.

bhid, **bhad** ,hasítani' pl.
lat. *fi-n-do*, gót. *beitan* =
briszen. V. ö. **bhas** ,harapni'
gyökeret pl. skr. *ba-bhasti*
,enni harapni', gör. *φά-ω*.

bhrag, **bharg** ,világítani',
pl. ezekben: gör. *φλέγ-ω*,
lat. *flag-ro*, *fulg-eo*.

ma, bővített alakban **mad**,
man ,mérni' pl. ezekben lat.
met-ior, ném. *meszen*.

mak ,zúzni, nyomni' pl.
gör. *μάσσω* (*μασ-ιω*), lat.
macerare, sl. *monka* (*muka*)
,liszt'.

mar, **mal** ,zúzni, őrlni,
— átvitt értelemben: el-
gyengülni, meghalni, ölni'.
Rendkívül termékeny gyö-
kér, a többi közt ebből szár-
mazik gör. *μαραίνω*, *μαρ-
ασμός*, (elhervadni), *μάρα-
σσαι* ,küzdenni', lat. *mors*,
mare és ném. *Meer* ,holt
viz', továbbá *molina*, *Mühle*,

tani, széttépní, pl. a *pârad*,
pârak, *pâras* stb. gyöke-
rekben (l. föntebb 12. l.)

bar, faragni, metszeni' pl.
bârâ' ,metszeni, faragni, enni,
— teremteni, nemzeni, *bâ-
râh* ,metszeni, törni, enni'.

bad ősgyökér ezekben:
bâdad, *bâdal* ,elválasztani',
bâdaq ,hasítani'. Ugyanilyen
jelentménynyel birnak e ro-
kon ősgyökerek: **bas**, **bat**,
pad, **pat** pl. *bâsa'* ,hasítani,
törni', *basar* ,lemetszeni',
bâtat, *bâtal*, *bâtar* ,hasítani,
metszeni, tépni'.

bâraq pl. héb. *bârâq* ,vil-
lámlás', ar. *baraqa* ,villog,
villámlík'.

mad ,kiterjesztteni, mérni,
pl. héb. *mâdad*, ar. *madda*
,mérni, kiterjesztteni'.

mah pl. héb. *mâhâh* ,tö-
röl, dörzsöl'.

mar, **mal** ősgyökér ugyan-
azon alapjelentménynyel pl.
héb. *mârah* ,dörzsölni', ar.
maraga ,kenni', héb. *mâraq*
,simitani', ar. *marada* ,be-
teg', — héb. *mâlah* zúzni',
mâlat ,simitani' *mâlas*
,puha.,

E két gyökérnél tehát a
jelentményátvitelben is há-

mahlen, stb. Számos bővített alakja van, mint *mark*, *marg*, *mard*, *mardh*, *mars*, *mald*, *smart*, *smald* stb.; ezeknek származékai péld. *mordeo*, *Schmerz*, *Schmalz*; *mollis* (*moldvis*), zúzott', gör. *μαλθαξος* stb.

lak, *lakv* pl. gör. *λάσσω*, *ἔ-λαξ-ον*, *λαξ-άζω* ,hangzani, beszélni', l. *loquor*, *loc-utus*.

sak, (*ska*, *ski*) ,metszeni, taszítani' pl. lat. *sec-o*, ném. *Säge*.

sonló processust észlelünk a két nyelvcsaládban.

lag (*la^c*) pl. ezekben: héb. *lâ^cag*, hebegni, zavartan beszélni', *lâ^câh* ,vakmerően beszél', ar. *la^cana* ,átkozni'.

sak pl. ar. *šagga* ,hasítani', *šagada* ,osztani', *šaqafa* ,hasítani'.

Ez csak kis böngészés az indogermán-sémi szóegyeztetésből, ugyszólván csak a legszembevetőbb hasonlóságokat válogattuk ki. Az itt adott példákat könnyen lehetne még annyival, sőt többel is gyarapítani. Noeldechen mintegy 300 többé-kevésbé egyező sémi és indogermán szógyökeret sorol fel, s ha van is közte kifogásolható vagy kérdéses egyeztetés, másrészt nem meríti ki az egész anyagot. Lehetnek a közölt egyezések közt hangutánzatok is, de ez nem von le semmit az egyeztetés értékéből, mert egy és ugyanazt a természeti hangot vagy neszt száz meg százféle módon lehet az articulált beszédben visszaadni, mint pl. a német *schmalzen* és magyar *csattan*, n. *knarren* és m. nyikorog, n. *wiehern* és m. *nyerit* egy hangot fest, s mégis mily különböző módon! Sokszor előfordul, hogy különben közel rokon nyelvek ép a hangutánzatokban térnek el egymástól.

Figyelemreméltó továbbá az a körülmény is, hogy egyik-másik gyökér mindkét családban egyformán fejlődött és bővült, ami azt mutatja, hogy az ősnyelv, melyből mindkét család anyja kivált, már némileg a monosyllabismus

stadiumán túl volt. Sőt a gyökérképzők, (determinativumok) melyek által a primitív gyökérből másodlagost alkotnak, mindkét nyelvcsaládban nagyrészt ugyanazok.

Az indogermán és sémi nyelvek gyökéregyezésének fontosságát akkor fogjuk föl igazában, ha meggondoljuk, hogy a gyökerek száma egyikben sem valami nagy, a sanskrit nyelv gyökereinek számát mintegy 800-ra teszik, de e számban igen sok parallel vagy bővített alak külön numerus alatt áll, ha a képzett gyökereket levonjuk, nem marad több mint 587¹ valódi gyökér: a zsidó nyelv összes szókincese pedig mintegy 500 többnyire három mássalhangzós gyökérből van leszármaztatva. De ezek még mindig nem a primitív gyökerek, ez utóbbiak száma még sokkal kisebb. Ha tehát a sanskrit és héber nyelvben csak 80—100 egyező gyökeret, (részben primitív, részben másodlagos gyökeret) találunk, ez oly jelentékeny egyezés, hogy a két nyelvnek közös ősanjától való származását nem lehet csak úgy egyszerűen tagadásba venni.

Mi azonban azt hisszük, hogy az indogermán és sémi nyelvek összehasonlítása még távol van befejezésétől. Hogy teljes sikert érhessünk el, szükséges lesz a *hamito-semitikus* ősnyelv rekonstruálása. Az egyiptomi nyelvnek fontosságát e szempontból már Bunsen, Reinisch és Brugsch kiemelték; s remélhető, hogy a hamitikus nyelvek behatóbb tanulmányozása még közelebb hozza majd a sémi és indogermán nyelvcsaládokat.

B) Az indogermán és ural-altaji nyelvek egymáshoz való viszonya.

Ha az indogermán és az ural-altaji nyelvek között akarunk párhuzamot vonni, azon kedvezőtlen helyzetben találjuk magunkat, hogy nem ismerjük még az ural-altaji ősnyelvet. Eddig Budenz és Donner fáradozásai folytán csak

¹ M. Nüllor, *Science of Thought*, 375. l.

a finn-ugor ősnyelv rekonstruálása sikerült. De azért így is neki foghatunk már a gyökér egyeztetéshez.

E két család összehasonlításánál mindenekelőtt föltűnik a pronominalis gyökök, nevezetesen a személyes névmások gyökereinek meglepő egyezése, ami pedig a nyelvész előtt sokat nyom a latban.

Igy pl. az első személy gyökere indogermán *ma* (skr. *ma*, gör. *με*, lat. *me*, gót *mi*); s ural-altaji *me*, *mi*, *ma* (bővítve: *men*) mint pl.¹ *én* (e. h. mén), tb. sz. *mi*, f. *minä* (*mie*, *mä*) tb. sz. *me*, l. *mon*, cs. *men'*, z. *me*, o. *ma*, török *men*. jakut *min* stb.

A 2-ik személyü névmás gyökere: indogermán *tu* (skr. *tuam*, gör. *τύ*, *ού*, lat. *tu*, sl. *ty* stb.) az ural-altajiban *te*, *ti* mint *te* tb. sz. *ti*, f. *sinä* (e. h. tinä) tb. sz. *te*, *työ*, l. *ton* tb. sz. *tije*, z. *te* tb. sz. *ti*; mandsu *si* tb. sz. *sue*, mongol *tsi* (*ši*) tb. sz. *ta*, török *sen* tb. sz. *siz* stb.

Egyéb pronominalis gyökök közt megegyez: indogermán *ka* (skr. *kas*, *kā*, *kad*, lat. *qui*, *quae*, *quod*, gót. *hvas*, *hwō*, *hva*) és magyar *ki*, f. *ke*. l. *kä*, m. *ki*, török *ki*, *kim*, stb.; továbbá egybevetethetjük még az indogerman *ta'* pronominalis gyökeret (skr. *ta*, *tad*, gör. *τύ*, lat. *is-te*, gót. *that-a*, német *der*, *die*, *das*) s a finnugor *ta*, *te* = 'ez' gyökeret pl. f. *tä*, l. *ta*, m. *tä*, votják *ta*, z. *taja*.

A praedicativ vagyis névszói gyökök közül következő szembetűnően megegyezőket említjük föl:

¹ Rövidítések: f. = finn, m. = mordvin, l. = lapp, z. = zürjén, v. = vogul, o. = osztják, cs. = cseremis. A finnugor szónyomozásra nézve Budenz 'Magyar-ugor összehasonlító szótárát' vettük alapul. Az indogermán és finnugor nyelvek összehasonlítását megkísérelték Anderson N. Studien zur Vergleich. der Ugrofinn. u. Indogerm. Sprachen, Dorpat 1879, és Keppen Fedor, Materialy k voprosu o pervonačalnoj rodině i pervobytnom rodstvě indoevropaiskago i finno-ugorskago plemeni. St.-Petersburg, 1886.

INDOGERMÁN

kap pl. a latinban *cap-io*.

kar ,görbének lenni, körülmenni' pl. l. *circus, corona*.

kru, krav ,kemény volt, dermed' l. főntebb *cruor, xpoω, crusta*.

kar ,csinálni, készíteni pl. skr. *karoti* ,tenni', lat. *cerus* ,alkotó' *cre-are*.

klu ,hallani' pl. ezekben skr. *gru* ,hallani', gör. *χλβ-ω*, l. *clu-ere*, gót *hliu-tha* ,hallás'.

kad, skad ,hasítani' v. ö. a sémi *qat, qas, has, gad, gaz* gyökereket.

kam, kumbh ,görbülni), (vájtt vagy domboru), lásd főntebb l. a megfelelő sémi gyökérről.

gar, gars ,nyelni, kiabálni' a megfelelő sémi gyökerekkel.

tak ,illeszteni, eszközölni, készíteni, nemzeni' pl. gör.

FINNUGOR

kap pl. magy. *kap*, f. *kaappa*.

kar, ker pl. ezekben *karika, ker-ék, ker-ül, ker-ing*.

kur, kör pl. f. *kuori-ren*, észt. *körre* = magy. *kér-eg*.

kar pl. votj. *karo* ,lenni', permi *karny, kerny* ,alkotni'.

kul, kol ,hallani' pl. f. *kuule*, ost. *xul*, cs. *kol*, magy. *hall*.

kat ,hasítani' m. pl. *kat-kee* ,szakadni', magy. *hasad, has-it*. (Budenz 114. sz.)

kom, kum a görbülség alapjelentményével f. *komo* vájtt (cavus), észt., *kumm* f. *kuma* ,bolt', magy. *hom-oru* (Budenz 137. sz.). Ide sorolhatjuk alkalmasint a *gomb, gömb* szókat is.

kur, gur, gor ugyanazon alapjelentménynyel pl. f. *kurkku* = magy. *torok* (a magyarban *k* helyett *t*-hang), m. *kurga* ,száj', z. *gorš* ,torok', *gora* ,hang', *gorzi, goröd* ,kiabálni', votj. *kvara* ,hang'.

tak, tek ,készíteni, tenni', pl. f. *teke* ,facere, agere',

τίρω, τέχνη, τέρχω, — sl. *twkati* ,szőni‘.

tar ,dörzsölni, zúzni‘ pl. skr. *tarati*, lat. *tero*; bővített alakja *s-tra-g* (*tergo*, *stringo*.)

tap, **tup** (*stup*, *stump*) ,ütni, taszítani‘ pl. gr. *τόπω*, sl. *tep-on* ,ütök‘.

pa, **pi** ,gyülni, utálni‘ pl. ezekben: skr. *pīyati* ,gúnyolni‘, *pā-pa* ,gonosz, gót. *fijan* ,gyülni‘, honnan *fijand-s* = *Feind*.

bhar ,metszeni, fúrni‘, l. főntebb . . . l. a megfelelő sémi gyökérrel.

var, **val** ,forogni, forgatni‘ pl. gör. *ῥεῖλ-ώω*, lat. *volvo*, *valujan* (ném. *wälzen*), sl. *val-iti*.

vor pl. gör. *ὄρωω* (*ῥορῶω*) ,látni‘, s a germán *war* gyökér, figyelni alapjelentménnyel, m. pl. ezekben ófn. *wara*, kfn. *war* ,figyelem‘, amiből nfn., *wahrnehmen*, *gewahren* és *Warte*, *warten* (expectare).

vad ,nedvesíteni, nedves

l. *takke* ,facere‘, magy. *tev* (*teszek*); = v. *tüg-*, z. *teč-*. (Budenzen, 224. sz.)

tar, **tör**, **tur** ,törni, zúzni‘ pl. magy. *tör*, *töröl*, *törgöl* (*dörzsöl*) č. *turž* ,dörzsöl‘, v. *taur* ,apróra zúzni‘. (Budenzen, 243, 244. sz.)

tap, **čap** pl. f. *tappa*, csépel, agyonüt‘, m. *tapa*, l. *čuoippe*, magy. *csap* és *csépel*. (Budenzen 280 sz.)

pa, **pu**, hasonló alapjelentménnyel pl. ezekben: f. *paha* ,gonosz‘, magy. *bü*, *bán*, *bánt*, f. *vaino* ,gyülnőség‘.

for, **far** pl. ezekben *farag*, *forgács*‘, z. és votj. *pur* ,kés‘; ennek ugylátszik mellékalakja a *por* gyökér ,törni, zúzni‘ alapjelentménnyel (v. ö. magy. *por*). Lásd Budenzen, 471. és 561. sz. a.

for, **per** pl. ezekben *forog*, *for-d-ul*, *per-dül*, észt. *pör* ,tekercs, fordulat‘; č. *pörd-* ,megfordulni‘.

var pl. ezekben magyar *várni*, v. *ur* ,várni, őrizni‘, m. *varža* ,megnézni‘, *varča* ,szemlélni‘. Az alapjelentmény szintén a. m. ,nézni‘. (Budenzen, 592. sz.)

ved, **vet** ,cseppfolyósnak‘

lenni' pl. skr. *uda*, lat. *unda*, sl. *voda*, gör. ὕδωρ (ἄδαρ-), ófn. *wazar* ,viz'. (v. ö. ang. *wet* ,nedves'.)

mar ,zúzni, örölni, harapni' l. f. a l. a megfelelő sémi gyökérrel.

rak ,összerakni, rendezni' pl. skr. *rač-ana* ,rendezés', sl. *ronka* (*ruka*) kéz (a készítő).

ru ,összetörni, zúzni, tépni' pl. *ruta* ,szétzúzott', lat. *ru-o*, *ruina*, sl. *rov-u* ,gödör,'

bővített alakjai:

rup, **rump** (lat. *rumpo*, ófn. *roup* = *Raub*) és **rug**, **ruk**, **runk**.

ruk, **luk** ,fényleni, melegíteni', pl. skr. *ruč* ,fényleni', gör. λύγος, λευκός, lat. *lux*, *luc-co* stb.

sak ,metszeni, hasítani', (l. fönt. a megfelelő sémi gyökérrel.)

svar, **sver**, **ser** ,rendezni, sorba szedni', pl. l. *ser-o*, *ser-ies* (gör. εἶπω).

nedvesnek lenni' alapjelentménnyel, pl. ezekben f. *vete* (nom. *vesi*. gen. *veden*) m. *ved*, cs. *vüt*, v. *vit* = magy. viz.

mar törni, harapni alapjelentménnyel, pl. ezekben magy. *mar*, f. *muru* ,töredék', *murta* ,törni'.

rak pl. ezekben magyar *rak-ni*, f. *rakenta-* ,készíteni, építeni', z. *rekti-* ,rendezni'.

ru, **rov**, **rog** ,ütni, zúzni, — összedölni' alapjelentménnyel, pl. ő. *ru* ,ütni', magy. *ró*, *rov*, *rogy*, *roh-an*, *romol*, *ront*, f. *rako* ,hasadék', *rankea* ,összedölni' stb.

lug gyökér ,fényleni' alapjelentménnyel, melyből származik a magy. *lá-t*, *lá-ng*, észt. *lohna* ,láng' f. *liekki* u. a. (l. Budenz, 738. és 732. sz. a)

sek, **sak** pl. magy. *szeg*, oszt. *senk* ,ütni', v. *säkvét* ,törni' és magy. *szak-ad*, *szak*, f. *sukku*, o. *šuk* ,darab'. (Ez utóbbiakat azonban Budenz a *szab* gyökerével hozza összefüggésbe.)

ser pl. magy. *szer* és *sor*, oszt. *sir* ,rend, szabály,' v. *sir* ,faj', f. *suora* ,egyenes'.

Az *atya* és *anya* neveinek egyezésére azért nem fektetünk oly nagy súlyt, mert e nevek a legtöbb nyelvben meg-egyeznek. Az *atya* fogalom jelzésére az indogermán nyelvek a *pa* és *ta* gyökereket használják, így lat. *pater*, gör. *πατήρ* mellett találjuk a *tata*, *ἄτα*, gót. *atta* mellékalakokat.

A finnugor nyelvekben ezeknek megfelel magy. és vog. *apa*, és magyar meg ost. *atya*, l. *aðde* stb.; a sémi nyelvekben *ab*, az egiptomiban pedig *atfe* (ó-egipt.) és *iôt* (kopt) alakokat találjuk. Az *anya* fogalmának jelzésére az indogermán nyelvekben *ma* gyökér szolgál (mater. *μήτηρ* stb.), a finnugor nyelvekben ennek megfelel magy. oszt. *anya*, votják *anaj* stb. a sémieken *um*, *im* gyökeret találunk (heb. *em*, tb. sz. *immot*, ar. *umm*) az egiptomiban szintén *ma* gyökeret (hierogl. *ma-t*, kopt. *mau*).

Végül még néhány számnév gyökér hasonlatosságát emeljük ki. Ezek nevezetesen a hét és tíz nevei, az előbbi mind a három nyelvcsaládban, az utóbbi az indogermán és finnugor családban egyezik meg. Mint a következőkből láthatjuk:

INDOGERMÁN

gyökér.

sapt m. pl. skr. *saptan*,
gör. *ἑπτὰ*, l. *septem*, gót.
sibun.

daç (**dak**) pl. skr. *daçan*,
gör. *δέξα*, l. *decem*, ó-ir
deich, gót. *taihun*, sl. *deseti*.

FINNUGOR

gyökér.

säbet, például oszt. *tabet*
(*label*), v. *sat*, f. *seit-semü*
magy. *hét*, — sémi, héb.
šeba'.

deksä, **daksa** pl. f. *yh-*
deksä, č. *in-dekse* = egy a
tizből v. i. kilencz, z. és
votj. *das*, magy. *tíz*.

Valóban nagy hit kell ahhoz, azt gondolni, hogy ennyi egyezés pusztán a véletlen játéka. Az eddig részletesebb elemzés alá vett három nyelvcsalád, az indogermán, sémi és finnugor arra tanítottak meg bennünket, hogy az idegenszerű, az egymástól eltérő az ő különféle alakulásaikban annál inkább fogy és eltűnik, minél közelebb megyünk eredeti forrásaikhoz. Mindinkább szaporodnak ama bizo-

nyitékok, melyek azt mutatják, hogy a három család ős-anya, az indogermán, hamito-semitikus és uralaltaji ősnyelvek egy közös anyának, egy még régibb ősnyelvnek származékai voltak.

Mindezek után ama következtetéseket vonhatjuk le, a) hogy nyelvtudományi szempontból lehetségesnek kell tekinteni azt, hogy valamennyi nyelv egy közös ősnyelvnek származéka; és b) hogy legalább is valószínűnek kell mondanunk azt, hogy az indogermán, hamito-semitikus és uralaltaji ősnyelv egy közös forrásból vette eredetét.

Tettek kísérleteket a chinai, maláji és indogermán nyelvek s másrészt a japáni, tamul és ural-altaji nyelvek egybevetésével is. Ennek azonban most még nem érkezett el ideje; mielőtt ily egybevetéseket tennénk, tisztában kell lenünk az indo-chinai család illetve a japáni és tamul vagy dravida népek ősnyelvével. De azért nem szabad e munkákat kicsinylenünk; lehet bennök sok téves állítás, látszaton alapuló hasonlítgatás, de lesz azért bennök valódi alapon nyugvó egybevetés is. A további kutatás fogja majd kideríteni, mennyi helyes belőle, s mennyi az elvetendő. Hisz az indogermán és finnugor nyelvek terén tett kezdetleges hasonlítgatások sem váltak be mindannyian; az összehasonlító nyelvészet alapvetői is hol skepsisre, hol gúnyra akadtak; de, a tudomány nagy hasznára, az igazi tudós nem törődik ilyesmivel, hanem halad tovább az ő útján kitűzött célja felé, mely nem más, mint az igazság kiderítése.¹

¹ Ez egész cikk nem más, mint egy magyarított fejezet Dr. Giessweinnak most sajtó alá rendezendő művéből: Die Hauptprobleme d. Sprachwissenschaft in ihren Beziehungen z. Theologie, Anthropologie & Philosophie, — ami ismét csak jelentékenyen bővített német kiadása lesz «Az összehasonlító nyelvészet főproblémái»-nak, mely művet mi is előnyösen ismertettük. (L. 1890. évf. 472. l.)

KÉPEK A HAZAI HITUJÍTÁS IDEJÉBŐL.

Irta: KOLLÁNYI FERENCZ.

(Folytatás.)

Az Oláh-korabeli főesperesi jelentések az 1559—62-ig terjedő időközben készültek, s a Turóc-, Liptó-, Árva-, Nyitra-, Bars-, Pozsony-, Hont-, Komárom-, Esztergom-megyei plébániákra vonatkoznak.

Viszonyítva a későbbi, az 1613- és 1634-iki jelentésekhez, amazok sokkal rövidebbek. Rendszerint sem a plébános jövedelmére, sem a néphez való viszonyára, sem pedig az iskola-ügyekre vonatkozólag nem nyújtanak felvilágosítást, hanem megelégednek a templom rövid leírásával, a talált egyházi szerek és ruhák felsorolásával, s néhány a plébános hitére és életmódjára vonatkozó megjegyzéssel. Csak ritkábban találunk bennük valamely tüzetesb feljegyzést az új tanokhoz szitók viselkedéséről, a földesurak eljárásáról, vagy a nép erkölcséről. Mindazonáltal, megbecsülhetlen közvetlenséggel nyilatkozik meg e lapokon az akkori kóros állapot.

Ha nem tudnók, hogy a szétválási processus ekkor még folyamatban volt s nem ment tökéletesen végbe, hogy ekkor még maguk a protestántizmusnak előharczosai is megmaradtak egy kicsit katolikusoknak, főleg hogy sokan a hitujítás terjesztői közül a népet valósággal ámitották, elhitetvén vele, hogy ők az egyháztól elszakadni nem akarnak, hanem csak némely visszaélést megszüntetni s kiirtani, továbbá, hogy a sz. mise, a gyónás, a szentségek kiszolgáltatása, a halottakért való imádkozás, a szentek tisztelete még az új tanok követőinél is megvolt, hogy a kath. papok is bajuszt és szakált viselvén,¹ a nép egyáltalában

¹ Oláh ugyan 1558-ban kiiktatás terhe alatt meghagyta egyházmegyéje papjainak, hogy hosszú bajuszukat és szakállukat három nap alatt levágtatván, a tonzurát felvegyék, de aránylag nagyon kevesen teljesítették a parancsot. Péterffy: Sacra Concilia Regni Hung. II. p. 34.

nem tudta még a külső megjelenésből sem megkülönböztetni az igaz hit tanítóját a tévtan terjesztőjétől: hihetetlennek tünnék fel előttünk, hogy a vizitáló főesperes sok esetben maga sem volt képes eldönteni, hogy ez vagy az a plébános megőrizte-e hitének tisztaságát vagy sem. Pedig így volt. Akárhányszor olvassuk e jelentésekben: kétes, fel van-e szentelve, nem tudni katolikus-e, gyanus, mind a két részre sántit stb.

És valóban, ez alakoskodók között nem is lehetett a főesperesnek mindig eligazodnia. Ime magyarázatul néhány eset. A főesperes elment Tót-Prónára, ahol egy Péter nevű pap plébánoskodott. Megvizsgálván a templomot, mindent rendben talált, a ruhákat, a szentségek kiszolgáltatásához szükséges szereket stb. úgy hogy a legjobb véleménynyel kezdett lenni a plébános iránt, annál is inkább, mert a hitek is dicsérettől áradoztak fölöle. S mégis, mit kellett nem sokkal reá róla hallania? Hogy a szent misét az előirt egyházi öltönyök nélkül csak cappában végzi, mint szokták az eretnekek. Nincs-e igaza, midőn mintegy saját mentségére megjegyzi: egyedül Isten vizsgálja a sziveket, mi csak azokból ítélnünk a mit látunk.¹ Az udvarnoki (Nyitramegye) pap, Bertalan, szintén mindent katolikus módon végzett, de az Oltáriszentséget úgy tartotta mint a lutheránsok.² Saskőn (Árvamegye) a plébános hasonlóképen megmaradt a katolikus szertartások mellett, kivéve, hogy seregesen gyóntatott és absolvált.³ Thurán (Túrócmegye) Lengyel János templomában, semmiféle szentséget vagy a szentségek kiszolgáltatásához szükséges dolgot nem talált az esperes, a mi méltán azon gyanut ébreszté benne, hogy a plébános sacramentarius. Megerősíté őt gyanujában az a körülmény is, hogy felszenteltetési bizonyítványát nem tudta előmutatni, bár erősen állította, hogy az ut veszélyei miatt Len-

¹ Protocollum Transumptorum Archivii Ecclesiastici Primatialis Veteris, continens Visitationalia Acta Anni 1559, 1560, 1561, 1562, 1613, 1634. p. 58.

² p. 19.

³ p. 2.

gyelországban lakó rokonainál hagyta. Ez is esküvel erősítette, hogy hiva az egyháznak, s valjon lehetett-e az? ¹ Német-Prónán a templomban minden a maga rendjén volt, a képek, a zászlók stb.; a plébános rendesen prédikált, sürgette a bűjtöt, az ünnepek megülését, de két szin alatt áldoztatott, s lutheránus módon misézett. ² A szobotisti (Nyitra-megye) parochus is katolikusnak vallotta magát, de az érseki rendeletet még a kezébe sem akarta venni, nem hogy elolvasta volna. ³ A modori plébános a főesperes előtt misézvén hűségesen alkalmazkodott az előirt ritushoz; de a hivek elárulták, hogy nem csak két szin alatt áldoztat, (ezt megtették mások is minden lelkiismeretfurdalás nélkül, ha a kegyur vagy a hivek kívánták,) hanem hogy máskor a misét is éppen úgy végzi, miként a lutheránusok. ⁴

Azonban a főesperesek nem mindig maradtak kétségben az illető plébános orthodoxiája felől. A legtöbb helyen részint a lelkész beismerése alapján, részint a hivek vallomásai után, vagy legalább a templom állapotából s a szentségek kiszolgáltatásának módjából sikerült megállapítaniok, hogy a meglátogatott plébános, legalább külsőleg, hű maradt-e az egyházhoz vagy sem. De még ott is, ahol a vizitator oda írhatta jegyzékében a név mellé «catholicus», mennyi megrovást kelle hozzáfűznie, hány szomoru tényét a legmélyebb erkölcsi sülyedésnek feljegyeznie, hány kiáltó jelét a meglazult egyházi fegyelemnek, a botrányos tudatlanságnak, a kötelességmulasztásnak, az önmagáról való megfeledkezésnek!

De beszéljenek a számok.

Az árvai, bajmóczi, tapolcsányi, galgóczi kerületekben, 47 plébános közül — a többi parochia üresedésben volt, 7 helyen pedig eretnek pásztor tanyázott, — csak 13 volt nőtlen, a többi 34 neve mellett ott találjuk a főesperes jelentésében «uxoratus.» Pedig mindnyájan katolikusoknak val-

¹ p. 54.

² p. 59.

³ p. 72.

⁴ p. 130.

lották magukat, s a főesperes még ki is dicsér közülök néhányat, mint pl. a szucsáni (Turóczmegye) alesperest Miklós papot, akit «vere laudabilis»-nak, s a mosóczit, (jelenleg mindkét hely a beszterczei egyházmegyéhez tartozik) akit jámbor és tisztességes életűnek mond. A nőtlének közé számítottuk a brezaniak (Besztercze egyh. megye) papját is, aki felől azt írja az esperes, hogy nincs ugyan még felesége, de már azon töri a fejét, hogy szerez magának.¹

Semmivel sem volt jobb az arány a barsi főesperességben, ahol ugyancsak 1559-ben 11 kath. nős pap állott 7 nőtlennel szemben. De a nőtlének közt is milyenek voltak? A maróthi pl. oly tisztátalanul tartotta templomát, hogy a keresztelő medencze telve volt férgekkel, chrismája pedig egyáltalában nem volt.² Kapronczán pedig olyan pap intézte a plébánosi teendőket, aki még első miséjét sem végezte el.³

És ne gondoljuk ám, hogy ez a szó «uxoratus» akkor talán valami mást jelentett, pl. hogy az illető ágyasságban élt; voltak köztük kétségkívül ilyenek is, de a legtöbb a szó szoros értelmében csakugyan megházasodott, anélkül, hogy csak sejtelmével is birt volna annak, hogy az egyházi törvények értelmében házasságuk érvényes semmi módon nem lehet. Midőn 1560-ban a dubovai (Árvamegye) plébánost, Koza Boldizsárt, egyik kartársa bepörölte az esztergomi szentszék előtt, s az ellene beterjesztett vádpontok közt volt az is, hogy felesége és gyermeke van, Koza védője nemcsak nem tartotta szükségesnek ezt tagadni, hanem még bizonyos tekintetben a vádlottnak előnyére is magyarázta. Én ugyan nem vagyok az az ember, így szólt a védelem, aki a vétkezt mindenáron védelmezni akarnám, de annyit mondhatok, hogy azon a vidéken, Zólyom megyében, a szent házasság, a tiszta nászágy sokkal többre becsülszik, mint a papi nőtlenség, kivált ha ez tisz-

¹ p. 8.

² p. 22.

³ p. 26.

tátalan. Nincs tehát benne semmi különös, Koza, a többi szomszédos városok lelkészeinek példája által indítatva szintén elvett egy asszonyt, aki nem fiatal ugyan már, de jó családanya.¹ Valóban, ilyenek után nem csodálkozhatunk afelett, ha a főesperes azt írja jegyzékében: «uxoratus more patrio.»²

S ha még csak ez az egy kifogás lett volna ellenük emelhető! De mennyi mindenféle más panaszt is hallunk felőlük, arról nem is szólva, hogy hányan áldoztattak az egyház akarata ellenére két szin alatt!

Ott van pl. a thaszári (Barsmegye) plébános, akit az érsek a visitatiót megelőző évben különféle büntények miatt kiközösített volt, s a főesperes ennek daczára misézve találta őt.³ Ott van a herestényiek (Barsmegye) lelkésze, a kiről a legbotrányosabb dolgokat beszéltek el hiteltérdemlő egyének; hogy több gyermeke van ágyasaitól, hogy egy alkalommal oly módon akart megszojtetni egy nemes leányt, hogy papi ruhájába burkolván őt, lovára háta mögé ültette, gyalázatos szándékának kivitelében mindazonáltal megakadályozta őt egy nemes birtokos, aki a siró leányt kiszabadítá körmei közül. Pedig ez nemcsak a szentségeket szolgáltatta ki az egyház által megszabott szertartások szerint, hanem rendesen borotválkozott, és tonzurát is viselt. A főesperes megkötözve akarta őt az érsek elé vinni, s csak akkor állott el szándékától, midőn a plébános esküvel fogadta, hogy a jövő zsinaton megjelenik, s maga helyett addig is kezeseket állított.⁴

Ott van a maróthi pap, Kenesych Balázs, akinek még felszenteltetési okmánya is hamisított volt, s aki mégis katholicusnak mutatta magát. Vele történt, hogy midőn egy alkalommal Báthba rándulván Zsember legnépesebb utcáján

¹ «Processus in Controversia inter Raphaelem Steger et Balthasarem Koza de plebania S. Nicolai Dubovenss Ecclesiae. Primási levéltár A. V. Nr. 109.

² Acta Visitationalia. p. 61.

³ p. 32.

⁴ p. 34.

lovagolt keresztül, Madách János nevü nemes birtokos utját állotta, lehúzta lováról, s kegyetlenül elverte, úgy hogy félholtan maradt az uton fekve. A plébános ur ugyanis, mint Madách néhány nap mulva magának a főesperesnek elbeszélte, s tanukkal igazolta, azelőtt bíró volt az ő birtokán, s mint ilyen meglopta őt. Miután nem volt rávehető, hogy a vikárius előtt, kinél Madách bepanaszolta őt, megjelenjék, az elkeseredett ember ily módon kárpótolta magát a szenvedett veszteségeért.¹

A blatniczai (Turóczmegye, most Neczpáll filiálisa) lengyel származású plébános, mint a főesperes jelenti szintén ragaszkodik az egyházhoz, csak erkölcsi élete minden kritikán aluli. Kocsmás, veszekedő, erkölcstelen, aki kihágásainak következtében a megelőző évben eszének használatát is elveszté; a főesperesi látogatás idejére ugyan már helyre jött egy kevésbé, de nem minden utóbaj nélkül.² Háj (Turóczmegye) lelkésze is ilyenforma volt; annyira szerette és kereste az italt a kocsmában, hogy minden jövedelmét erre fordítván, még tisztességes ruhában sem járhatott. Más kifogás nem volt ellene.³ A bellai (ma szintén Neczpállhoz tartozik) parochus is tetőtől-talpig katolikus volt, de egy kicsit féleszü, aki ha többet ivott, ugrált, tánczolt, lármázott.⁴

Wruthokon egy félparaszt lengyel vitte a plébánia ügyeit, aki azonban felszenteltetési bizonyítványát nem tudta előmutatni, miután — ugymond — elégett. Ez is elitta mindenét, úgy hogy feleségével együtt rongyokban járt. Máskülönbén ragaszkodott az egyház törvényeihez, bőjtölt, megülte az ünnepeket, templomában Oltáriszentséget, szentelt vizet rendesen tartott.⁵ A kosztoláni plébános feleségét a bresztováni lelkész szoktette meg.⁶ A belleszi pap — mint az esperesnek mondá — Rómában ordináltatott, de a

¹ p. 35.

² p. 59.

³ u. ott.

⁴ u. o.

⁵ p. 58.

⁶ p. 67.

formátákat elveszíté. Igen, jegyzi meg a visitator, de a feleségére tudott vigyázni, hogy el ne vesszen. Temploma telve volt piszokkal, rendetlenséggel, ami maga is mutatta, hogy nincs benne semmi tisztelet, semmi érték az egyház és a lelkiek iránt.¹ Mindezeket tudva ki ütköznék meg azon, hogy Dobrakutyay Mihály komáromi főesperes, kerületét látogatván ilyen kérdéseket intézett a naszvadi templomgondnokokhoz papjuk felől: nem részeges-e, nem él-e ágyaságban, nem haragos vagy veszekedő természetű-e, nem ölt-e embert, nem ontott-e vért, nem halt-e meg gyermek keresztelés, felnőtt gyónás nélkül az ő idejében? És dicséretére legyen mondva Kömley Mihály uramnak, így hívták az illető plébánost, senki sem tudott felőle semmi roszt mondani.²

Mert talán nem szükséges hangsúlyoznunk, hogy bármily szomorú állapotot tárnak is fel előttünk az átlapozott főesperesi jelentések, bármily általános volt is a baj, azért volt akárhány jámbor szolgája is az egyháznak. Voltak plébánosok, akik soha sem szüntek meg saját és hiveik lelki üdvösségén buzgón munkálkodni, s a reájuk bízott hiveket Krisztus szellemében vezetni, gondozni, s akiknek magánéletük is tiszta és példás volt. Ilyeneknek mondják az esperesi jelentések pl. a semiczit, kérit, séllyeit, berencsit, szentmihályúrit, deákiit, udvarnokit, prassiczit, sasvárit, egbellit, pernekit, sissóit, nadlányit. Ilyen volt az egerszeghi, mint a főesperes írja: «verus Christi minister»; a csiffári, Kosztolányi Mihály «loci illius bonus pater»; a szlécsi «in exemplo laudatae vitae habetur», a nagymegyeri «in quo nulla zizània» és mások többen.³

¹ p. 65.

² p. 142.

³ Lányi szerint a nagyobb rész elszomorító esperesi tudósításoknál sokkal kellemetesebben hangzik a zólyomgyei dubowai község irata is Oláh érsekhez, amelyben lelkészükről a legmegnyugtatóbb tanúságot adják, hogy már 18 éve legserényebben és ájtatosan teljesíti hivatalát, kereszttség nélkül egy gyermek, gyónás nélkül egy beteg sem mult ki, nincs ünnep, melyen kétszer nem hirdetné az ígét, fülgyónást, egy szín alatti áldozást, szentelt víz hintést

S hogy még voltak ilyenek az általános romlottság közepette is, az isteni Gondviselés után a nagynevű Oláh Miklós primásnak köszönhető, akit a tapasztalt sebek orvoslásában tanusított dicséretes buzgalmáért, fáradhatatlan munkásságáért, az aprólékossáig terjedő gondosságáért, csüggedetlen lelkesültségéért, soha eléggé kidicsérni nem lehet.

Ő ugyanis lehetőleg rendezvén a joghatósága alá tartozó apátok, prépostok s más ily javadalmasok ügyeit, összes figyelmét és gondját a kuratus papság reformálására fordítá. 1558-ban kinyomatta saját költségen a breviariumot, s megküldé papjainak¹; ugyanezen évben erélyes rendszabályokat hozott az egyháziak nagyon is világias viselete ellen; főesperesi látogatásokat rendelt el; évről-évre zsinatot tartott, papnevelőt alapított, iskolákat szervezett; országgyűlési határozatokat, királyi rendeleteket eszközölt ki az elrablott egyházi javak visszaadása érdekében, a kegyurak tulkapásai, az eretnekek hatalmaskodásai ellen; sőt országos gondjai között, minden idejét lefoglaló elfoglaltsága mellett még arra is lelt módot, hogy egyházmegyéje egyik-másik kerületét személyesen felkeresse, s itt a kör-

gondosan tart.» (Magyar Egyháztörténelem II. 113. 1.) Hát ez bizony elég kellemesen hangzik, csak az a baj, hogy nem felel meg egészen a valóságnak. Mert mint a Lányi előtt ugylátszik ismeretlen pör aktáiból kitűnik, a kidicsért plébános a már fentebb említett Koza Boldizsár nős volt s a nagy-szombati zsinat előtt lutheránus módon áldoztatott, misézett és gyóntatott; sőt a papi nőtlenségről, mint alább látni fogjuk, még a zsinat után is eretnek nézeteket vallott.

¹ Jellemző, hogy a hitújítók még ebből is fegyvert kovácsoltak a katholicizmus ellen. Az érsek t. i. úgy intézkedett, hogy az imádkozók kényelmére, a breviarium elé adni szokott naptárban minden nevezetesebb napot vörös színnel jelöljenek meg. S a prédikátorok ebbe kapaszkodtak bele. Farizeusi botránykozással kürtölték a tudatlanabbak fülébe, hogy lám, mennyi abban a naptárban a római pápák által rendelt bálványimádási ünnep! Ki fogja azokat megtartani? S ha valaki megtartja, ki fog akkor családjáról gondoskodni, s egyéb kötelességeinek megfelelni, midőn több mint 200 napon (ennyi volt vörös színnel megjelölve) tétlenségre kell kárhoztatnia magát?! A primás végre is úgy segített a dolgon, hogy a második kiadásból kihagyatta a megkülönböztetést. Péterffy: Concilia Regni Hung. II. p. 33.

nyék plébánosait maga köré gyűjtván, — Znió-Váralján pl. 200-nál többen sereglettek össze a szomszédos Bars-, Nyitra- és Zólyommegyékből¹ — maga oktassa, bátorítsa, lelkesítse őket szent hivatásuk kötelmeinek pontos és hűséges teljesítésére.

Nem is volt a primás fáradozása egészen eredménytelen. A főesperesi jelentések tanusítják, hogy találkoztak az eltévedettek közt oly jobb lelkűek, akik az érsek szavainak hatása alatt belátván hibáikat, éltük hátralevő napjait arra szentelték, hogy egyházas szellemű munkásságukkal váltsák meg maguknak Istennél a bocsánatot, az emberek-nél a feledést. A velykevezi (Árvam.) plébánosról pl. egész örömmel írja a főesperes, hogy a váraljai gyülekezet óta nagyon megváltozott; megújította templomában a szentségeket, elkezdette az egyházi szertartásokat végezni, a böjtek megtartását, az ünnepek megszemlélését szigoruan követeli, s úgy tanításaiban mint erkölcsiépítésére van hűveinek, annak az egynek kivételével, hogy még mindig két szín alatt áldoztat.² Hasonló örvendetes jelei a javulásnak mutatkoztak a draskócziak (Turóczm.) papján is, aki szintén visszatért az egyházba, s felvette a küzdelmet az eretnokség ellen; csakhogy még ez is két szín alatt áldoztatott, s néha a kocsrát látogatta.³

Csakhogy voltak olyanok is, kiken már nem fogott sem a tanítás, sem a buzdítás, sem a feddés, sem a büntetés! Akiknek a szívük már megkérgesedett, akikben már megcsontosodott a közöny a lelkiek iránt! Akik évtizedeket láttak elviharzani fejük felett, anélkül, hogy valaha egy nemesebb eszmét szívtak volna magukba, vagy valaha felül tudtak volna emelkedni a köznapi élet gondjain s örömein, akik tanulatlanságuk folytán csak úgy éltek napról-napra, mind többet szedve fel magukra a salakból, mely hozzájuk tapadva, végre abba az örvénybe vonta le lényük nemesebb

¹ Katona: *Historia Critica*. XXIII. p. 137. Ribini: i. m. p. 120.

² p. 54.

³ p. 55.

felét, a melyből a magára maradt ember számára az erő legnagyobb megfeszítése mellett sincs kiemelkedés.

Más kérdés az, hogy várhatott-e joggal tőlük többet, különbet valaki? Tőlük, akik soha semmiféle egyházi nevelésben nem részesültek, soha magasztos hivatásukról tiszta fogalommal nem bírtak, egyházi fegyelemről nem hallottak, s a hit és erkölcs dolgaiban még a legparányibb jártassággal sem rendelkeztek? Megtanultak ugy, ahogy misézni, a szentségeket kiszolgáltatni, ellesték a külső szertartásokat, s azzal felszenteltették magukat s — vagy talán enélkül is — elmentek valamelyik faluba plébánosnak. Ki kereste akkor, hogy hol végezte az illető tanulmányait, kitől kapott jurisdiciót, ki investálta őt? Nem lévén rendes egyházkormányzat, kellő ellenőrzés, ment kiki oda, ahova mehetett, ahol szívesen látták, vagy legalább megtűrték.

Bárki megítélheti, mily készültséggel, mennyi hivatással léptek abban az időben egyesek a papi pályára, a következő esetből.

Németfalvai Kristóf, dubovai (Árvam.) plébános 1542-ben azon kérelemmel kereste fel levelében Streleczi János krakkói barátját, hogy hívassa magához a Schiling Frigyes házában tanítóskodó Koza Boldizsárt, és közölje vele azon izenetét, hogy miután már lemondott az ő javára plébániájáról, melynek évi jövedelme meghaladja a 200 frtot, s lemondását ugy a patronus mint a lakosok közmegegyezéssel elfogadták, itt volna az ideje, hogy felszenteltetéséről gondoskodják, és javadalmát mielőbb elfoglalja. A levél megírásától számítva nem telt bele egy hónap, midőn Koza Malochovszky Domonkos laodiceai püspök s krakkói suffraganeus által annak rendje és módja szerint felszentelve csakugyan megjelent Dubován, hogy átvegye a plébániát.

Zólyomgyében, s ugylátszik a felső-vidéken általában, ez időben kétféle módja divott a plébánosi beigtatásnak. Ha a város, község vagy a birtokos kegyur csak két vagy három évi időtartamra szerzett magának papot, ez esetben a kiszemelt s meghívott lelkész, megérkezvén rendeltetése helyére, egyszerüen beszállásolta magát a paro-

chialis lakba, s ezzel meg volt az installatio. Valamivel több zajjal és fénynyel ment végbe a beigtatás az olyannál, akit életfogytiglan választottak meg vagy neveztek ki plébánosnak. Az ilyent küldöttségileg, ünnepélyes beszédben hívták lakásából a templomba, ahová körülseregelve hiveitől, zászlók elővitele mellett tartotta első bevonulását. Ugyanily módon kísérték vissza is, miután a templomban elvégezte miséjét és prédikációját. Ez volt akkor hivatva pótolni az investiturát, aminek tulajdonképpen az archidiakonus jelenlétében kellett volna végbe mennie.

Természetes, hogy így azután nem tartozott a ritkaságok közé az, hogy valaki évek hosszú során át elplébánoskodott valamelyik községben anélkül, hogy akár a megyés püspök, akár pedig a fő- vagy alesperes tudott valamit felőle; valamint megtörtént Kozával is, aki mint élet-hossziglan kinevezett plébános szintén az előbb említett ünnepélyesebb módon lett hivatalába iktatva, hogy Oláh helynöke, Görög Mátyás, csak 1560-ban, tehát működésének 13. esztendejében erősítette meg állásában, s ekkor is csak ideiglenesen, a jövő zsinatig, hogy a szentségeket érvényesen szolgáltatassa ki hiveinek, s azon feltétel alatt, ha a plébánia, mint Koza benyújtott kérvényében állította, valóban üresedésben van.

Nem lehet csodálni, hogy az ilyen uton-módon plébániához jutott Koza — pedig ismételnünk kell, hogy ő legalább nevelő volt azelőtt, sem a kellő tanultságot, sem bármi néven nevezendő theologiai jártasságot nem tanusított hivatala betöltésében. Beismerte ezt ő maga is, midőn a pörnek, melybe plébániája miatt 1560-ban Steger Rafael beszterczei kórházi lelkészszel keveredett, folyamán kihallgattatására került a sor.

Midőn ugyanis a vizsgálatot vezető elnök azt a kérdést intézte hozzá, meg tudná-e mondani, mi különbség van a latin és a görög egyház között, egész őszintén ki nyilatkoztatta, hogy nem tudja, és csak midőn a bíróság tagjai szégyenletes dolognak nyilváníták, hogy meglett kora férfi s pap létére még e különbséget sem is-

meri, adta azt a semmitmondó feleletet, hogy az a latin egyház, amelyben a jelenlevők mindnyájan élnek.

A további kérdésekre folytatólag elmondá, hogy Krakóban lett pappá szentelve, hogy jelenleg nős, de az egyházi rend felvétele előtt nem volt az, hogy gyermeke is van attól az asszonytól, akit Krakóból magával hozott «et ipsa fuit praegnans ex se quum ipse ordinabatur.» Figyelmeztetvén őt a bíróság arra, hogy a római kath. egyházban az egyházi rend szentsége kötelezőleg maga után vonja a nőtlenséget is, amennyiben törvényszerűen felszentelt pap érvényes házasságot nem köthet, sz. Pál apostolra hivatkozott, aki azt tanácsolja: hogy „a paráznság eltávolításáért mindenkinek tulajdon felesége legyen.” (Kor. 7. 2.)

Ámde, válaszolák neki, azt is sz. Pál tanítja, hogy „aki feleség nélkül vagyon, azokról gondoskodik, melyek az Uréi, mint tessék az Istennek; aki pedig feleséges, azokról gondoskodik, melyek a világi, mint tessék feleségének, és megszolgált”; (32—33.) és hogy eretnokség azt hinni, hogy a római kath. egyházban az egyházi rend szentségének felvétele után meg lehet nősülni. Mindezt, menté magát Koza, az érsek által összehívott zsinaton hallotta először.

Vallomásának további folyamán elbadta még, hogy a Nagyszombatban megtartott zsinat előtt két szin alatt áldoztatta hiveit, ettől kezdve azonban csak egy szin alatt nyújtotta nekik az Úr szent testét és véré, s nem szünt meg a szószékről figyelmeztetni őket, hogy így rendelik ezt a régi zsinati határozatok. Ugy szintén elismerte azt is, hogy volt idő, midőn a szentmisében a kánont fennhangon s tótul mondotta (mint az eretnekek), valamint hogy seregesen is gyóntatott, de már mindezeket elhagyta, s eltökélt szándéka magát teljesen megjavítani, s lemondva előbbeni tévedéseiről és hibáiról, az egyház kebelében annak törvényei szerint élni és működni.¹

Ime egy a sok közül. Ilyenek, sőt ennél még minden

¹ Processus in controversia inter Raphalem Steger et Balthasarem Koza etc. p. 45. Primási levéltár. A. V. Nr. 109.

tekintetben sokkal rosszabbak voltak azok a plébánosok, adminisztrátorok, vagy nevezzük őket bár hogyan, akikre szegény jó népünk lelkiüdvössége legalább nagy részben bizva volt, abban az időben, amikor a protestantizmus számtalan hatalmi eszköz hozzájárulásával, minden képzelhető helyre beférkőzni törekedett. Ezeknek az embereknek kellett volna felvenniök a harcot a lázító eszmékkel, a lázadó emberekkel! Ezeknek kellett volna őrt állaniok a vallás és erkölcs érdekei fölött; ők lettek volna hivatta felvilágosítani a népet az ámitók tanainak tarthatlansága felől. Őnek kellett volna szóval és példával előljárniok az ellentállásban, vagy ami akkor ezzel egyet jelentett, az önmegtagadás, áhitat, az erényes cselekedetek gyakorlásában!

Van-e tehát abban valami különös, megmagyarázhatatlan, hogy ez a tudatlan, szedett-vedett népség, mely sok esetben még fel sem volt szentelve; csak formákat lopott vagy szerzett valahol magának, e nehéz feladat megoldására a szó legteljesebb értelmében képtelennek bizonyult? Hogy gyáván meghátrált az ellenfél előtt, sőt mert igen gyakran veszélyeztetve látta az előtte legdrágábbat, az anyagiakat, s mert ott megtalálta azt, amit oly sóvárogva keresett, a szabadosságot: egészen átszökött annak táborába? Nem kell-e inkább egészen természetesnek találnunk, hogy ismeretével sem bírván magasztos rendeltetésüknek, oda dobva saját alacsony szenvedélyeiknek, hosszú időn át még ellenőrizve vagy figyelmeztetve sem lévén, sem önmagukban sem más kívülállóban nem lelték meg ama erkölcsi tényezőket, melyek nemcsak a követendő utat jelölik ki, hanem erőt is adnak az ezen uton való haladásra?

És nem volt-e ezen állapotnak mintegy szükségképeni következménye az is, hogy a nép az után indult, kit papjának tartott, habár az nem érdemelte meg e szép nevet, s csaknem öntudatlanul belekerült abba a hálóba, melyet a számitás és tudatlanság, az ámitás és a jóhiszemőség, a ledérség és az új tan apostolainak magukra erőszakolt keneteljessége egymással szövetkezve szőtt neki?

Igazuk van tehát a protestánsoknak, tökéletesen igazuk

van, midőn azt állítják, hogy az új tanok elterjedését nagyban előmozdítá a római katolikus papság romlottsága is. Ezt mi hasztalan akarnók tagadni, mert a tények ellenünk vallanak.

De e tények a napnál világosabban mutatják azt is, hogy az a papság tulajdonképen nem volt római katolikus, sőt a szó igaz értelmében papság sem volt, hanem — mindig csak általánosságban akarunk szólani — oly tanulatlan, laza erkölcsű, silány egyének, akik illetéktelenül viselvén a papi nevet és ruhát, a püspök vagy bármely más egyházi hatóság tudtán és akaratan kívül végezték az egyházi ténykedéseket; s akik, ha a főesperesek látogatása alkalmával még katolikusoknak vallották is magukat, nehogy a bitorolt állástól rövid uton megfosztassanak: hitükben, erkölcsükben, egész szellemükben már «reformáltak» voltak, mert már megnősültek, mert már két szin alatt áldoztattak stb. Joggal mondhatjuk tehát, hogy ők, mielőtt még nyíltan szakítottak volna az egyházzal, már kiváltak az egyházból, mint kiválik a foyadékból a salak.

Az egyház e tekintetben még a roszakarat részéről is csak egy pontban volna kárhoztatható, hogy t. i. szolgálói közt megtúrte ezen, az ő szellemétől idegenkedő, az engedelmességet neki felmondó, sőt hitében és erkölcsükben reá nézve ellenséges szellemű hadat. Ámde a legegységibb történelmi jártasság is kénytelen bevallani, hogy az egyház, a katolicizmus, e miatt nem okolható. Mert ugyan ki akadályozta volna meg, hogy ily erkölcsi torzalakok a jó ügy szolgálatába férkőzzenek, vagy ki utasította volna ki az oda már egyszer beférkőzöttöket, s ki gondoskodott volna arról, hogy a kurátus papságban mutatkozó s évről-évre növekedő hiány alkalmas egyénekekkel pótolassék, midőn azoknak helye, akiknek ez feladatuk lett volna, akik erre hivatva lettek volna, nemcsak alkalmas egyénekekkel nem volt betöltve, de — lehet mondani — teljesen üresen állott?

A mohácsi ütközetre következő tíz évben az egész országban csak három felszentelt püspök volt. Így volt sokáig üresedésben Eger, Kalocsa, Várad, Gyulafehérvár, Csanád,

Győr, Pécs, Nyitra, Veszprém püspöki széke. Megtörtént nem egyszer s nem egy helyen az is, hogy valamely egyházmegyének volt ugyan kinevezett főpásztora, de székét nem foglalhatta el, mert már előbb lefoglalta valamelyik világi ur. Sőt pl. Gyulafehérvár egyszerre két püspököt is kapott, (az egyiket Ferdinánd, a másikat Szapolyai nevezte ki), de a püspökség egy harmadiknak, Bodó Ferencz hadvezérnek kezében volt. Igazán jól mondja Pázmány, «hogy püspökök nem lévén, az füst és háboruságnak zavarja alatt csúszának és mászának be az új tanítók.»

Még legkedvezőbb helyzetben volt e tekintetben az ország valamennyi egyházmegyéje közt az esztergomi főmegye. Nemcsak azon okból, mert kezdettől fogva majdnem egész kiterjedésében a katolikus Ferdinánd uralma alá tartozott, hanem azért is, mert mindössze alig három éven át nélkülözötte a főpásztort. Igaz, hogy Várday Pál (1525—49-ig) nem az az ember volt, aki képes lett volna az előtte összetorlódó óriási nehézségekkel megküzdeni, de annál inkább ilyen volt Oláh Miklós. S mégis, mit tapasztalunk e megyében is éppen a vaskezü Oláh alatt? Hogy a protestantizmus, bár itt-ott tért és erőt veszít, lassan mégis folyton terjed; mert nem lévén az érseknek szeminárium, ahonnan tanult, buzgó papokat küldhetett volna megyéjébe: a plébániáknak nagyrésze vagy olyan papok kezében volt, akik «nem az ajtón mentek be a juhok aklába, hanem másunnan hágtak be,» s akikkel, mint az új tan eszméi által már megmételyezettekkel, a legjobb akarat mellett sem boldogult, — vagy pedig egyáltalában nélkülözték a papot.

Voltak kerületek, ahová az erélyes érsek keze el sem hatott, amelyeket a kiküldött főesperes a török miatt meg sem látogathatott, ahol tehát a klérus nem volt az egyház szellemében reformálható; pedig itt még azon szempontból is kívánatos lett volna a főpásztori gondoskodás, mivel a török mindenütt kedvezett a hitújítóknak, s birtokain alig türt meg katolikus papot.

Az ilyenek közé tartozott pl. a sarlói districtus. Ide

sem juthatván el a főesperes, irt a sarlói plébánosnak, ki egyuttal a kerület alesperese is volt, hogy jöjjön mielőbb Lévára, s tegyen jelentést paptársai felől. Nem jött. Irt neki újból, lelkére kötvén, hogy a jövő zsinaton okvetlenül megjelenjék. Erre már válaszolt, azt üzenvén, hogy oda sem mehet, mert a török mindenéből kifosztotta, s így a szükséges utiköltséggel nem rendelkezik. Különben is folytonos rettegésben él a török miatt, ki egyik kartársát nemrég félholtra verte.¹

(Folyt. köv.)

GIBBON EDE

és a kereszténység gyors terjedésének okai.

Irta DR. PETHŐ.

(Vége.)

Gibbon kételyeit az olasz iskolák Petrucciói is meg tudnák oldani.

A ki e kételyekről s azok megdönthetlen állásfoglalásáról az ifju és az öreg Gibbon lelkében, Gibbon saját följegyzései nyomán értesül, az le fogja tudni szállítani silány értékűkre e hirneves írónak állításait az egyházi és vallási dolgokban; fogalmat nyer azon apodiktikus itéletek és nézetek fölületességéről, melyek a tekintély színházias arroganciájával kotyognak bele abba, amihez nem értenek. Gibbon későbbi meggyőződését, mely tehát történetének megírásában is elmaradhatlanul fölbukkant, valahányszor az egyházzól irt: saját gondolkozásának és a kálvinista Mentor éles értelmének tulajdonítja, aki őt azonban később, midőn észre vette, hogy Gibbon nem ott akar kiszállni a lejtőn csúszó szánból, hol a Mentornak tetszett, hanem tovább siklik a

¹ p. 40.

tagadás jegén, nagy bölcsen magára hagyta. Hogy ezen mély gondolkozás mily kanállal volt mérve, s hogy ki fülhatott meg benne, arról a változatlanul ideszúrt önéletrajzi följegyzés ad tudomást: «Jól emlékszem vissza örömökre, melyet éreztem, midőn filozófiai érvet sikerült fölfedeznem a transzsubstanciáció ellen; hogy t. i. a sz. irás szövegét, mely a valóságos jelenlétről szól, csak egy érzék tanúsága, a látérezké, erősíti, a valóságos jelenlétet magát pedig 3 érzék: a látás, a tapintás és az izlés tagadja. A római hitvallás különféle cikkelyei szétfoszlottak, mint az álom és teljes meggyőződés szerint vettem magamhoz 1754-ben a kálvinista úrvacsorát. Ezentúl beszüntettem vallási töprengéseimet és föltétlően hittel nyugodtam meg azon tanok- és titkokban, melyeket a katolikusok és protestánsok megegyezőleg tanítanak.»¹

Most tehát tudjuk, hogy micsoda filozófiai éles értelem és szakavatottság, micsoda fölvilágosult hittani fölfogás az, mely az ifju Gibbont megnyugtatta s végleges megállapodásra bírhatta. Le tudjuk vonni e nyilatkozatból a mértéket, melyet a történetirő s hozzá hasonló celebritások teológiája és filozófiája igényel, hogy a legfontosabb dolgokban föltétlően hittel és meggyőződéssel ítéljen. Ilyen «filozófiai érv» elég ahhoz, hogy valaki a kinyilatkoztatástól a hitetlenséghez térjen; ez érv pillérei oly erősek, hogy reájuk építhetni azt a számárhidat, mely a legvégtetesebb és legvalóságosabb örvény fölött átvezessen nem egy embert, hanem egy ember nyomában egy egész kort, egy egész közvéleményt! Mily fölületességet kívánnak tőlünk, hogy ily ember szavainak súlyt és értéket tulajdonítsunk?

Hogy Krisztus valósággal jelen van az oltáriszentségben, azt egy érzék, a szem bizonyítja, mely a szavakat olvassa: ez az én testem! Ez filozófia! Hiszen a szem a valóságos jelenlétről épenséggel semmit sem szól, hanem csak arról szól, hogy ezt a mondatot, «ez az én testem» fehér lapra lenyomva olvassa, épugy amint olvassa Tatár Péter füzeteiben a csontos Siegrid valóságos hőstetteit és Jules

¹ Life p. 59.

Werne valóságos utazását a holdban és csillagokban. S azért hitte-e előbb Gibbon a valóságos jelenlétet, mert szeme a könyv lapjain olvasta: ez az én testem? hiszen akkor veszélyben forog, hogy a csontos Siegfridről is elhisz sok mindent, legalább addig, míg a többi érzék föl nem ocsítja, ha pedig föl nem ocsítja amint azt távollevő dolgokkal — tehát Siegfriddel szemben — nem is teheti, akkor mindazt Gibbon végleg elhiszi. Gibbon tehát azért hisz el valamit, mert szeme a könyvben olvassa! Ez nagy nyomatékot fog szerezni történetírói tekintélyének.

Ilyen erős «filozófok» a mi nagy tudósaink, akik aztán történeteket irnak, a kereszténység jelentőségét, értelmét, szellemét, tanait s azok fejlődéseit vitatják, s teljes meggyőződésben vannak az iránt, hogy legilletékesebb bírák. Így történik azután, hogy szerintök Athanáz húsz évig védte a Sabellianismust; s csak később vette észre, hogy nem egészen orthodox s következőleg a legalkalmasabb ember, hogy róla nevezzék el a legrégebb, legbővebb hitvallást; ugyancsak szerintük Petavius bebizonyítja de Trinitate szóló művében, hogy az antenicaeai atyák nem igen hittek Krisztus istenségében; hogy Ciprián és Chrysostom deklamációira nem kell sokat adni; hogy denique jól kell szétszedni a kereszténység mámoros és ábrándos történetének önámítás által szőtt leplét, mely eddig mindent takar, mindent szépít, mely az egyházatyákat becsületes embereknek és a zsinatokat nem intrigás fészkeknek tartotta. Ezen nyilatkozatokat Gibbonban olvashatni! Gratulálok az ilyen nemes vállalat kétségbevonhatlan teologikus és filozófikus képzettségéhez, mely hivatva van teljesen megütni a mértéket s meg van bizva a történet homályaiba tiszta fénye sugárcévéit önteni.

Mosheim történeti «tényeivel» saturálva, telve kételylyel és gyanakodással a sz. atyák tiszta jelleme iránt, rettenthetlenül kritizálja irataikat, egy kalap alá szorítván a hitczikkelyt az egyéni véleménynyel, a parancsot a tanácssal, az üdvözülés feltételeit a leghősiesebb erénnyel v. i. a minimumot a maximummal. Előtte mindegy a két szó: Si vis ad vitam ingredi s a másik: Si vis perfectus esse;

Ő nem tudja, hogy e közt különbség van. Ő a sz. atyák morálisában nem találta föl a distinkciót a parancs és a tanács közt, nem veszi észre, hogy mikor hirdetik a szigorú kötelezettséget s mikor buzdítanak. Görres József talán rámondaná: eine geschichtliche Wurstmacherei!

Ilyen nézetek és irányok jelzik a nagyhirű Gibbon alkotásait a történet irodalmában. A római birodalom hanyatlása és bukásának megírására az eszmét Rómában nyerte. Élte 27-ik évében 1764. okt. 15. «eszmélődve ült a kapitolium romjai közt, mialatt a barátok Jupiter templomában a Vesperát énekelték, akkor villant át lelkén először a gondolat, hogy a város hanyatlása és bukásának történetét megírja.»¹

Ezen történetben történeti hirre emelkedett a 15-ik és 16-ik fejezet a kereszténység terjedésének természetes «másodrendű» okairól.

A híres «másodrendű» okok a következők: türelmetlen vallási buzgalom, ez az első ok; a második az, hogy a közvetlen közelben beálló más világot várták; harmadik, hogy ráfogták, hogy csodaerővel bírnak t. i. jómaguk; negyedik, szigorú erkölcsük és erényük; ötödik az első egyház szervezete.

Szerinte az első okból folyt bátorságuk, mely nem akarta magát megadni oly ellenségnek, kit legyőzni minden áron el volt szánva. A következő három, tehát a második, harmadik és negyedik fölfegyverezte az elszánt bátorságot. Az ötödik ok kormányozta törekvéseiket, s oly nyomatékkal látta el azokat, melynél fogva gyakran önkénytes harcosok kis de bátor csoportja szétvert vagy legalább terrorizált nagy, rendezetlen, s harczhoz nem értő tömeget.

A történelem nyomban föltakarja e «másodrendű» okok elégtelenségét, ha magukra maradnak fensőbb isteni közreműködés nélkül; kimutatja azt, hogy ez «okok» más okot föltételeznek, melyet segítenek, támogatnak ugyan, de a mely nélkül hatályuk semmi.

¹ Life p. 129.

A türelmetlen vallási buzgalom bátorságot teremt! De honnan a vallási buzgalom? nemde a mély, lelkes hitből. S honnan a mély, lelkes hit? tán a római világ skepticismusából, mely a polytheismust mesévé degradálta? a skepticismus de facto nem fogadta el a mély, lelkes hitet; a római művelt, skeptikus világ nem is ismerte a kereszténységet, példa rá Seneca, Antoninus Pius, Plinius stb.; maga Gibbon bevallja, hogy az előkelő világ a kereszténységet nem ismerte. Aki skeptikus volt, az a kereszténységgel sem törődött.

A középosztály pedig s a műveletlen nép nem volt skeptikus. Hiszen összeforrt egész élete, egész szellemi világa a pogánysággal, annak ritusaival; nem volt egykedvű szokásainak megvetői iránt; vádolta őket minden rosztól, őket okozta az Istennek haragjáért, szárazság és dögvészért. A tudatlan osztályok sohasem skeptikusok, ez pszichológiai képtelenség.

S mi birta a közönséges népet rá, hogy ily türelmetlen vallási buzgalomra hevüljön v. i. hogy kereszténynyé legyen? Gibbon a rómaiakat rendkívül toleransoknak festi; Róma minden istentiszteletnek, minden babonának, minden tévelynek tárt kapukat nyitott; szokása volt egy népnek babonáját sem vetni meg, eltűrték még Isis és Osiris templomait is Rómában; ezt Gibbon nagy rokonszenvvel festi, mint a múlt század filozofjához illik; azután pedig az engesztelhetlen türelmetlenségből, melyet a keresztények vallottak, kihozza, hogy a pogány engedékenységnak elkerülhetlenül a kurtábbat kellett huznia!

De uram, honnan abban a plebejus, s a legtágabb türelmességben fölnövekedett pogányokban az a hódító türelmetlenség, alighogy keresztények lettek? Nem ellenkezett-e ez egészen természetükkel, atyáiktól öröklött nézeteikkel, római köz- és magánéletükkel?

A vallási türelmetlenség nem valami egyszerű adat, mely magában birná okát, az csak kifolyása, hatása más belső, erőteljes tényezőknek! Kifolyása a meggyőződésteljes hitnek. Tehát az első ok: a mély lelkes hit!

A második ok az volt, hogy a közvetlen közelben beálló más világot várták. Mindenesetre a túlvilág, az ítélet hatalmas nyomatékot adnak az emberi törekvéseknek. Fölfegyverzik az akaratot szenvedélyei megtörésére, más lelkek mentésére; erőt adnak a halálba is. De kérdem, ki várta a beálló más világot? Nemde aki hitte? Aki nem hitte, az csatlakozott a művelt, római világhoz s annak satyrikusához:

«Esse aliquos manes, et subterranea regna
Nec pueri credunt, nisi qui nondum aere lavantur.»

Iuven. Sat. II. 149.

A kérdés tehát az lesz, miért hitték a keresztények a közelgő túlvilágot egy oly korban, melyben az alvilág a poeták s nem a vallás határába tartozott.

Tehát a második okban is redukáljuk a kérdést erre: honnan az a mély, lelkes hit?!

A harmadik ok a legnaivabb mezben mutatja be magát. Nem tudom, hogy fejezte ki magát az auktor eredeti angol szövegében; de a német szövegben a szeretetreméltóságig gyermekded toaletbe van bujtatva az állítólagos harmadik világhódító hatalom. A németben ugyanis ezt olvashatni: *Die dritte Ursache ist der Anspruch auf Wunder.*» A filozófiának szabad sokszor a legsületlenebb badarságot mondani, ez privilegiuma, csodálónak pedig meg van engedve, hogy elhigyék vagy változatos dispoziójuk szerint esetleg elragadtassanak a bölcsesség mélységei fölött:

«Omnia enim stolidi magis admirantur amantque,
Inversis quae sub verbis latitantia cernunt.»

«Der Anspruch auf Wunder,» v. i. igényelni csodatevő hatalmat; állítani, hogy bírjuk; mondani, hogy csodákat művelünk, — ez megfejtí a kereszténység gyors terjeszkedését. Kérdem, kicsoda a vallásalapítók közül, kicsoda a szétforgácsoló eretnekek közül ne állította volna, hogy csodákat művel? Maga a polytheismus nem foglal-e mendemondáiban csodákat? Nem műveltek-e folyton csodákat Delfiben és

Hierapolisban? «Hat der Polytheismus keine Ansprüche auf Wunder erhoben?»

Tehát a merő igény állítólagos csodatevő hatalomra, ez hódította meg a pogány népeket a kereszténységre? ha az igény elég e célra, akkor bárki bármikor teheti imádójává az egész világot.

A negyedik ok: a keresztények tiszta erkölcse! Roppan munká volt az, a tudatlan, nagyrészt romlott, plebejus népben, melynek szemei előtt csillogott a bűn, mely körül volt véve a csáb és tagadás hizelgő szavától, oly erényt ápolni s teljes virágzásba hozni, amilyen megszégyenítette a büszke filozófokat Platótól Celsusig. Az erkölcsi nevelésben a filozófia mindig kudarcot vallott, mert azt a természettől keresztény lelket elrontani lehet, de benső hajlamainak és természetes fejlődésének törvényei ellen nagygyá, nemessé fejleszteni nem lehet. Gibbon soh'se nevelt valakit tiszta, szepültelen erkölcsre; nincs fogalma az utról és módról, melyen azt elérhetni; azért megbocsátjuk e tárgyban a belátás hiányát, melyet tanusít.

A keresztények tiszta erkölcsének oka ismét a lelkes, mély hit. Ezt Gibbon sem tagadhatja; a sz. atyáknak általa elferdített, s föl nem fogott moralisa csak hitből származó indokokat ismer. A hit gyökeréből nőtt fel s feslett ki utólérhetlen színpoimpában a keresztény, tiszta erkölcs.

Az ötödik ok, az egyház szervezete; nem érdemli meg a bővebb méltatást. A szervezet mindenesetre sokat tesz; de a szervezetben a működő, szervező hatalom nem a merő forma, hanem a szellemi rész. A szervezet különben is csak akkor életképes, ha van benső erő, mely áthatja és élteni. Az egyházi szervezetben e benső, éltető erő: a hit.

A rövid elmefuttatás, melyre Gibbon «másodrendű» okai indítottak, a mély, lelkes hitben találja föl a «másodrendű» tényezők közvetlenebb okát. Aki még egy lépéssel tovább megy, s a lelkes, mély, szent, világmegvető, s angyaltiszta hit okát kutatja, az az istenit érinti a kereszténységben, az isteni hatalmat a legbékeségesebb s legalaposabb revolúcióban. Gibbon, ki a fölületesség alaposágával akarta fölku-

tatni azon nagy átváltozás rugóit, megállt azon nagyon is másodrendű okoknál, melyeken a mindent egybeolvasztó multszázadi filozófok nagy örömmel kaptak s a kérdést megoldottak deklarálták.

E fölületes fölfogásról írja Jounemann, Gibbon életírója: «Ha a keresztény egyházat a tiszta, szellemi vallásnak és azon vegyes motivumoknak egyesülésében tekintjük, melyek emberi érdekek és szenvedélyekből erednek: tagadhatlan, hogy a Gibbon által fölhozott okok igen nagy hatással voltak. Hanem hogy az alárendelt okok megmagyarázhatnák az egyháznak mint egésznek behozatalát, az teljesen alaptalan állítás. A csodatevő hatalomra emelt igénynek azon körülmények közt csak a kereszténység igazságának föltevésében lehetett foganata, s akkor isteni eredetének nagy bizonyosságát képezi. Mivel a halhatatlanság reménye s a valási buzgalom Jézus halottaiból való föltámadására támaszkodott, azért mindkettő csak ezen esemény folyamányának tekinthető. A szigoru erény gyakorlása egyességben a sz.-írás változatlan tanaival, alapítójának istenségéről tanuskodik; mert mely merően emberi forrásból származhattak az Isten és felebaráti szeretet tökéletes elvei? és az egyszerű szervezet, az ősegyház szelid és szeretetteljes fegyelme nyilván bizonyítja, hogy az emberi elvek és szenvedélyek az ő alakulásában nem szerepeltek.»

Különben minden dogmatika fölemlíti a római birodalom és társadalom helyzetéből származó előnyöket a hit terjesztésére nézve; de épen ez előnyökben ismeri föl a gondviselés intézkedését; mert hogy akarná az Isten a népek történetét és eseményeit intézni és vezetni tekintet nélkül a legfőbb, központi, történeteket döntő és alkotó eseményre, a kereszténységre?

A «másodrendű» okok igazán nagyon is másodrendűek voltak azok előtt, kik hinni nem akartak. Ki lehet forgatni mindent, a «másodrendű» okokat is érvényükből s ha a kegyelem nem működik, akkor a «másodrendű» okok ugyan soha sem térítik meg a világot. A hangoztatott keresztény erényre is volt sok ráfogás, sok rágalom, sok félreismerés;

Tacitus szerint ezen keresztény erény művelői «odio generis humani convicti;» Plinius szerint Ep. x. 97.: «Fuerunt alii *similis amentiae* cives Romani. — Multi enim omnis aetatis, omnis ordinis, utriusque sexus, etiam vocantur in periculum et vocabuntur.»

Nem volt mindenki elragadtatva a tisztaság, a világmegvetés, az önkénytes szegénység által; amit a nemzetgazdaság manapság kifogásol, azt többé kevésbé a római időkben is hangoztatták. A keresztény erkölcs értelmét szintén csak a hit, csak a kegyelem nyújthatja. Az első keresztények hősiek tettét, kik mindenüket eladták s a befolyt összeget az egyháznak adományozták, nem foghatták föl a pogányok dicséretes, csodálatra méltó erényképen; Prudentius megénekelte versekben épen ezen erényes tettek főnök fölfogását:

Tum summa cura est fratribus
 (Ut sermo testatur loquax)
 Offerre, fundis venditis
 Sestertiorum millia.
 Addicta avorum praedia
 Foedis sub auctionibus
 Successor exheres gemit
 Sanctis egens parentibus.
 Haec occultuntur abditis
 Ecclesiarum in angulis
 Et summa pietas creditur
 Nudare dulces liberos.

Prudent. *περι στεφάνων*, Hymn. 2.

Az állítólagos csodaigénylés pedig természetesen elbolondíthat maroknyi népet, de abból erényes s a halálig hű vértanukat s hitvallókat az akkori körülmények közt nem képezhetett. Hogy ír Ciceró a jósdák csodadolgairól, nem alkalmazhatták-e szavait a keresztények csodadolgaira is? És Lucian (in Alexandro c. 13.) és barátja Celsus (ap. Orig. l. VII.) irhattak-e szemtelenebbül a zsidó profétákról?

Curiosum gyanánt s hogy fogalmat szerezzünk azon kritikáról, melyet Gibbon a keresztény ügyeken és jelleme-

ken gyakorol, citálom a 15-ik fej. egyik jegyzetét: «kiemelendőnek látszik, hogy Clairvauxi Bernát, aki annyi csodát beszél el sz. Malachiásról, a maga csodáiról soha sem emlékezik, melyeket kísérői pontosan leírnak. Van-e az egyházitörténelemben csak egy szent is, aki mondta volna, hogy csodatevő hatalma van?» S ebből következteti, hogy csodákat nem kell hinni!

Ily kritikus értékkel s a ker. erkölcs és erény ily bárgyú fölfogásával írta meg Gibbon a művébe vágó keresztény történelem részleteit.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A szent István-társulat tag-illetményei 1891-re. A „Kath. Szemlén” kívül: 1) Naptár 1892-re, 2) Szentséges Atyánk XIII. Leo pápának beszédei és levelei, fordította dr. Prohászka Ottokár. 3) Évkönyv 1891-re.

Jerünk sorban. A «Naptár»-ról nincs sok mondanivalónk; valamivel vaskosabb, több és változatosabb olvasmányt nyújt, mint máskor, egynéhány köztük valóban szép és tanulságos, — képei, bár még mindig nem kifogástalanok, mégis jobban sikerültek, mint az előző években.

Kitűnő gondolat volt a szentatyának, XIII. Leo pápának valóban közérdekű beszédeit és encyklikáit fordításban és kivonatban nyújtani a tagoknak. Ugy tudjuk, és pedig hiteles forrásból, hogy maga a szentatya is, tudomást vévén a szeptemberi zarándoklat alkalmával a dologról, nagy megelégedésének adott kifejezést, hogy így a nép közé is eljutnak az ő szavai, s többszörös olvasásuk, megfontolásuk, megszívlelésük lehetővé van téve.

Ép oly jó választás volt a fordítást Dr. Prohászka szerkesztőtársunkra bizni, mint ki a latin és olasz nyelvet tökéletesen birván, meg a helyes érzéket is a levelek és

beszédnek lényegének kiválasztására, csakis jót, tökéleteset nyújthatott. Az előszó pompás, örömmel olvastuk azt át újra meg újra. — Vajha mennél többet forgatnák e könyvet a tagok, vajha szívnának abból szeretetet, lelkesedést a pápa magasztos hivatása és személye iránt!

Az «Évkönyv» az igazgatónak s a társulat többi hivatalnokainak lelkes buzgalmáról, szorgalmáról teszen tanubizonyosságot, közli a nagygyűlés lefolyását, a társulat vagyoni mérlegét, tagjainak névsorát stb.

F. Sz.

Die christliche Eschatologie in den Stadien ihrer Offenbarung in A. & N. Testamente. Mit besonderer Berücksichtigung der jüdischen Eschatologie im Zeitalter Christi. Von Dr. Leonhard Atzberger, Prof. theol. in München. Mit Approb. der hochw. Erzbischofs von Freiburg. Freiburg (Breisgau) Herder. 1890. 8-r. 382 l. Ára 5 Mk = 3 forint.

Mikor ezévi juniusi füzetünkben (l. 452. l.) ugyanezen szerzőnek «Der Glaube» című apologetikus munkáját ismertettük, felemlítettük, hogy ő tulajdonképp egy másik művével vivott ki magának nevet a theologiai irodalom terén, azzal, melynek címét itt olvashatni.

Ez az ő classius munkája, amelyet, hogy most mutatunk csak be röviden közönségünknek, habár már tavaly láttott napvilágot, annak oka egyszerűen nem más, mint, hogy a Herder-czég azt csak mostanában küldötte be nekünk.

E munkájában A. a kinyilatkoztatott eschatológiával foglalkozik. Tehát amaz igazságokat, melyeket «az utolsó dolgok»-ra nézve maga az ész is belát, csak röviden tárgyalva, a főszólyt a szentírás és traditio nyújtotta eschatologikus tanra fekteti. Módszerűen pedig a történeti taglalást választotta, azaz, kimutatni iparkodott, hogy melyek voltak, az első szálak, melyeket az «utolsó dolgokra» nézve az isteni kinyilatkoztatás az ó-szövetségben nyújtott, miképp ha-

ladt fokozatosan ez a kinyilatkoztatás az újabb ó-szövetségi sz. könyvekben, végül, mikép lett betetőzve az Ur Jézus s az apostolok világosan körvonalozott tanításában.

Különös figyelmére méltatja a zsidóknak eschatologikus nézeteit Krisztus Urunk korában, amelyek ugyan nem tartoznak positive és szervesen a revelációhoz, de mégis abból, és pedig az ó-szövetségiből származtak, s bizonyos értelemben előkészítették az új-szövetségi kinyilatkoztatást. Tudjuk ugyanis, hogy ép amaz időben a zsidó theologiai irodalom nagyon kezdett virágozni, az apocryph könyvek egész legiója támadt, melyekben az eschatologia is nagyban szerepelt. De még a görög befolyást sem hagyhatjuk figyelmen kívül, mely különösen az egyiptomi zsidók vallási nézeteit éppen nem hagyta érintetlenül. Jó tehát látnunk, mikép működött a keresztény kinyilatkoztatás magyarázólag, rektifikálóan mindeme nézetekre.

Ami az egész munka methodusát illeti, meg kell valani, hogy az ó-keresztény és a középkori exegetikai traditiót nem nagyon használta fel a Sz.; de ezt azért nem tette, mert műve tulajdonkép az újabb protestáns iskola ellcn irányul, és így inkább az újabb katolikus és protestáns irodalomra volt tekintettel, amelyet behatóan ismer, s oly pontossággal idéz, hogy a tovább kutatni akaró mindent megtalálhat, amire szüksége van. Széles olvasottsága azonban nem egészen nyújt kárpótlást az előadásnak németes, tudós szárazságáért, — amit azonban, szorosán tudományos könyvről lévén szó, nem akarunk gáncsképen felemlíteni.

Akik az eschatológiával foglalkoznak, biblikusok, moralisták, dogmatikusok, hitszónokok, haszonnal fogják forgatni e könyvet.

Dr. Kereszty Viktor.

Die Entstehung d. Christenthums. Von Fr. A. M. Weiss O. Pr. — Mit Approb. d. hochw. Erzbischofs von Freiburg u. d. Ordensoberen (Sonderabdruck aus d. Verfassers „Apologie d. Christenthums.“ III. Bd.) Freiburg

(Breisgau), Herder, 1891. Kis 8-r. 158 l. Ára 1 Mk 50 Pf. = 90 kr.

P. Weiss dominikánus nagyszabásu apológiájának, s névszerint a legujabban megjelent III. kötetnek ismertetését már birják olvasóink ezidei szeptemberi füzetünkben (lásd 690 l.), s azért e másfélszáz lapnyi füzetnek, mely nem egyéb, mint különlenyomata az ott tárgyak kérdések egyik legnevezetesebbikének, recenziójában rövidebbek lehetünk.

Miért is készült ez a különlenyomat? Bizonyynyal azért, hogy a kereszténység keletkezéséről szóló fejtegetés szélesebb körben terjedjen el. Mert a «művelt» világban nagyon furcsa nézetek divnak ám erre nézve. Volt nekünk magyaroknak is egy «tudós» kultuszminiszterünk, Trefort, aki nem átalotta egy akadémiai beszédében kimondani, hogy a kereszténység a zsidóságból, a görög műveltség hozzájárulásával, ugy magától, szinte szükségképen fejlődött ki. A «M. Sion» régibb olvasói emlékeznek rá, hogy akkor több munkatársunk is megczáfolta a nagy akadémikust (Dudek, Fischer-Colbrie stb., v. ö. különösen 1887. évf. 561. s kk. ll.); de azért nem hizelgünk magunknak azzal, hogy most már fölösleges arról beszélni, mikép jött létre, az Istenség közvetlen beavatkozása és concret tények által a kereszténység. — Ellenkezőleg, minél többször, minél behatóbban kell ezt az igazságot korunk fiainak hangoztatni, megmagyarázni, bebizonyítani.

Ezt akarja P. Weiss is e különlenyomattal, melynek tárgyai a következők: Az ó-világ vége; milyen volt a kultúra akkor, mikor a kereszténység terjedni kezdett; általános hanyatlás mutatkozott minden téren; az ó-világnak sirásója Mark Aurél császár; a kereszténység nem természet-szerű haladása a kulturának, hanem közvetlen isteni mű; — a zsidóság helyzete a műveltségtörténelemben stb. hasonló fontos, lényeges kérdés.

Az a körülmény, hogy eme kérdések a nagy «apológiából» kiszakítvák, — ottan két fejezet — éppen nem teszi a munkát töredékszerűvé, habár az elején egy kis előszó s a végén egy kis epilógus még előnyösebbé tennék annak egy-

ségét. De így is pompásan, alaposan és világosan, amellet igen kellemesen folyó előadással van begyőzve a főtétel e könyvecskében: hogy a kereszténység nem természetesen fejlődött ki az ó-világ vallási nézeteiből, hanem az Istennek természetfölött beavatkozása által jött létre.

Sokhelyütt lehet erről jó katolikus munkákban olvasni, de nem árt minél több szerzőnek különböző felfogásával, érveivel, olvasottságával megismerkednünk. S ezek közt előkelő helyet foglal el a jeles, s ma már az egész világon ünnepelt dominikánus apologeta, akinek ezt az iratkáját, már olcsósága tekintetéből is, melegen ajánljuk.

Dr. Kereszty Viktor.

A kassai püspökségi könyvtár codexeinek és incunabulumainak jegyzéke. Összeállította Récsei Viktor, pannonhalmi benczés, a római árk. akad. tagja, okl. főgymn. tanár és könyvtáros. A kiadvány tiszta jövedelme a felsőmagyarországi muzeum alapjának van szánva. Budapest, 1891. Hornyánszky. 8-rét. XII. és 108 lap. Ára 1 frt.

A kassai püspökségi könyvtár eddigelé kevésbé volt ismeretes. E tény oka egyrészt a könyvtár eddigi rendezetlenségében, másrészt azon körülményben rejlik, hogy nem találkozott senki, ki a könyvtár valamelyes ismertetésére vállalkozott volna.

Igaz, hogy a könyvtár nem igen régi, sem nem nagyon nagy. Miután u. i. a kassai püspökség csak 1804-ben alakult, midőn azt az egri egyházmegyéből kihasították, a könyvtár is csak e századból származik. Nem lehetetlen mindazáltal — mint a t. szerző írta — hogy vagy *Cserűdy* (Cserődy) János egri püspök által a XVI. század végén, vagy — a mi valószínűbb — *Kisdy* által 1659-ben vettetett meg a könyvtár alapja. Jelentékenyebb gazdagodása azonban e századból származik. A nagytudományú *Ocskay* Antal, továbbá *Fábry*, *Perger* és *Schuszter* püspökök szaporították leginkább a könyvtár kincseit.

Legtöbbit köszön mégis a könyvtár Kassa jelenlegi tudománykedvelő és bőkezű főpapjának, régészeti irodalmunk lelkes művelőjének, *Bubics Zsigmond* püspöknek, ki nemcsak sok és ritka kincscsel szaporította azt, hanem szakszerű rendezéséről is gondoskodott, *Récsei* Viktor szakértelmére és szorgalmára bízván azt.

Hosszas és fáradságos munkálkodásának gyümölcseit — igen helyesen — nem akarta csupán a könyvtár néma falai közé rejteni, hanem megírta jelen munkáját, mely a könyvtár kézirati és ősnymtatványi kincseit ismerteti.

Munkája négy fejezetre oszlik.

Az első fejezetben az 1300—1500. évekből származó codexek foglaltatnak.

A második fejezet a későbbi, 1550—1650-ből eredő hazai kéziratosokat ismerteti, melyek közül a m. kir. kamara egyidejű, eredeti számadáskönyvei érdemelnek különös figyelmet.

A harmadik fejezet az ősnymtatványokat sorolja fel, Panzer után egészen 1536-ig terjeszkedve.

A negyedik fejezet végül a régibb magyar nyomtatványokat tárja elének 1711-ig.

A munka nem ismerteti behatóbban az egyes műveket, hanem csak czimeiket adja, még pedig a ma divó szokástól némileg eltérve, egészen az eredeti írásmódor szerint és az eredeti rövidítésekkel együtt, mert mint a t. szerző mondja; «én már csak az eredetiséget kedvelem a régiségben is.» (XI. lap.)

A munka igen becses adaléka anélkül is szegény bibliographiai irodalmunknak és szerzője elismerést érdemel nemcsak szorgalmas fáradozásaiért, hanem azon nemeslelkű önzetlenségeért is, melylyel meleg pártolásra méltó művének tiszta jövedelmét egy hazafias közczélra, a felsőmagyarországi muzeum alapjának növelésére ajánlotta.

Dr. Walter Gyula.

Compendium Ceremoniarium Sacerdoti et ministris Sacris observandarum in sacro ministerio. Auctore M. Hausherr S. J. Editio tertia emendatior. Friburgi Brisgoviae. Herder. Kis 8-r. 178 l. ára füzve 1.50 márka, kötve 2 márka.

Hausherr «Compendium Ceremoniarum»-ja harmadik kiadásban jelent meg. Kiválólag praktikus könyvecske. 178 lapon, hat részben tárgyalja mindazon ceremóniákat, melyek a katedrálisokon kívül megtartatni szokott istenitiszteletekben előfordulnak. E ceremóniák pontos, tüzetes, ügyes elvégzését e könyvecskéből játszva tanuljuk s olvasásközben ébred bennünk az az egyházas érzék, mely megérti azt, hogy miért kell az istenit külsőleg szertartással végezni s hogyan kell e szertartásokban az isteninek méltó kifejezést adni.

A ceremóniák tárgyalása rövid és átnézetes, s ezt keressük mi átlag egy Compendiumban; a könyvhöz néhány lapra terjedő tárgymutató csatlakozik, melylyel egy perc alatt megtaláljuk azt, amire éppen szükségünk van, az index alphabeticus a legcsekélyebb dolgokat is felöleli.

Az utolsó részlet a breviarium recitálásáról szól; itt alighanem archaeologikus szempontból találkozunk a táblával, mely az 50—51 északi szélesség alatt lakó papoknak hirdeti, hogy mikor esik a dél és a napnyugta közt lefolyó időnek közepe, s következőleg, hogy mikor lehet a matutinum anticipálását megkezdeni. Ez a tabella praktikus értékkel nem bír, mert mindenki anticipálhat nyáron épügy mint télen délután két órától kezdve.

A bevezetésben fölemlíti H. sz. Ignác példáját, aki azt mondta magáról, hogy többre becsüli a rubrikák pontos megtartását könyeknél s érzékelhető áhítatnál; — a szentek e nagy tisztelete a rubrikák iránt, az a súly, melyet megtartásukra fektettek, bizonyára nagyon ajánlja, hogy H. compendiumát is kellő figyelemben részesítsük.

Dr. Pethő.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

A mi örömnapot, az új Primás kineveztetésének napját, az összes hazai sajtó is megülte. Nincs egyetlen egy distonáló hang, mely megzavarná azt az öszhangzó dicsőítést, azt az általános örömujjongást, amelyet a primási székek Vaszary Kolos által való betöltése egész hazánkban okozott. Egyik-másik lapnak nyilatkozatai oly szépek, oly érdekesek, hogy ez örömteljes hónapnak emlékeül méltóknak tartjuk azokat az elhányattatás veszélyétől megóva, legalább részben fölvenni füzetünkbe, — s így egyuttal olvasóink számára egy kis szemlét lehetségessé tenni a lapok véleményéről a primás-kinevezést illetőleg.

Legyen az első hely a veterán *«Magyar Allam»*-é, egyetlen katolikus napilapunké; ez együtt ad kifejezést örömének az esztergomi — és a kalocsai érsek kinevezése fölött. Lendületes cikke, némi kihagyásokkal, im így szól:

Auxilium nostrum a Domino!

Megvigasztalta Isten a magyar Siont, levette árvaságunkat és örömmel töltött el kilencz millió katolikust.

A hazának minden völgyében elterjedt immár az örömhír, hogy Esztergomnak és Kalocsának századok viharát átélte érseki székei, melyeket a modern korszellem terrorizmusával már-már hatalmába látszott keríteni, új fényre, új dicsőségre ragyognak, szent Istvánnak felkent utódja apostoli lelkével oly férfiakat választván egyházunk élére, kiknek magas érdemeik, nemes lelkületük, az egyházhoz való töretlen ragaszkodásuk és tiszta hazaszeretetük a kősziklára épített egyházat és abban a magyar katholicizmust még erősebbé teszik.

Magyarország új hercegprimásának és Kalocsa új főpapjának egy közös nagy tulajdonságuk van: a szeretet, az igazi apostoli szeretet, melyre oly nagy szüksége van ko-

runknak, az emberiségnek, a hazának, mert ez az Istenért és hazáért lánggal égő szeretet alkalmas egyedül arra, hogy az egyházat összekösse a szivekkel, hogy felgyujtsa a nemes példa magasztos erejével a hivekben is azt a lelkesedést melylyel ez apostolok az egyházért és a hazáért lán-
golnak

Kilenczszázados a magyar katholicizmus. Szent Benedeknek fiai voltak uttörői a civilizációnak és a katholicizmusnak Magyarországon, s ime most újból e nagyérdemű rend ad egyházfejedelmet, midőn a hazának fennállását csak egy oly bölcs és a belső békét megszilárdító politikával lehet biztosítani, mely nem forgácsolja szét az erőket, de egyesíti azokat, hogy a haza nagygyá, hatalmassá, népe boldoggá lehessen.

Az egyház, a magyar katholicizmus, élén új főpásztoraival teljes erkölcsi erejét hozza támogatásul a magyar államnak a második évezredre; feltétele csak egy van, de ebből nem enged, nem engedhet s ez az, hogy az állam ne vessen akadályokat nemes működése elé, adja meg neki a teljes szabadságot, mert kilencz századnak makula nélkül való hazafisága biztosíték és egyuttal jogczim a követelésre, hogy a katholicizmus csak boldogítani fogja a hazát, a mint a multban az volt az egyetlen erőssége; kapocs, mely őt a keresztény nyugathoz füzte; csatorna, melyen át a civilizáció és tudomány hozzánk jött. A katholicizmus nélkül a magyarok soha sem alapithatnak hazát, amint nem alapithattak sem a hunok sem az avarok, a katholicizmus nélkül nem rázta volna le soha Magyarország a török igát, a katholicizmus nélkül nem kelt volna soha életre nálunk a tudomány, mert a visszavonás átkos szelleme felemészette, szolgaságra juttatta volna nemzetünket, feláldozta volna a hazát.

Érti mindezeket a Magyar Sionnak új őre, ki a nagy Simornak, — áldassék az ő emlékezete az idők végtelenségeig, — örökébe jön; érti, mert hiszen ő nemzete történetének buvára, a nagy mult tanulságainak egybeállítója vala, kinek könyvéből tanulta egy egész nemzedék sze-

retni a hazát, megismerni a multat, hogy annak tanulságai szerint irányithassa a jelent, a jövőt.

A magyar katholicizmus ismerve, látva hercegprimásának tiszta hazaszeretetét, örömmel tekint azon évek sorozata elé, melyeket az Isten bőkezűséggel fog adni új főpásztorunknak, mert ő méltó és képes arra, hogy az alkotó nagy primás után is dicsőséget szerezzen emlékezetének, áldást nemzetének.

«Közel van az Ur mindazokhoz, kik őt segítségül hívják, mindazokhoz, kik őt segítségül hívják igazságban. Megőrzi az Ur mindazokat, kik őt szeretik és elveszit minden gonoszt,» mondja a zsoltáros.

Legyen áldott az Isten, és adja áldását egyházunk új vezéreire, kiket a magyar katholicizmus milliói örömmel üdvözölnek!

*

Igen szépen ír a primás-kinevezés alkalmából a „Religio“ is:

A primási szék árvaságának, az esztergomi főmegye özevységének — ugymond — csakugyan vége szakadt. A «Gondviselés embere» lesz Magyarország vallásügyeinek körünkől kiválasztott legfőbb őre s intézője.

Hála, hála legyen az Istennek!!! Ez a forró ima az első szózat, mely a mennyből alászállott örvendetes hír első hallatára Magyarország minden vallásos, minden nemes és hazafias keblű gyermekének, de különösen az ősi kath. hithez ragaszkodó 9 millió katolikusnak szívét megnyilatkoztatja.

Mert a primási szék betöltése mindig a *hit* és *hazafiság* nagy aktusa vala; de most, annyi aggódás és fájdalom után, ezeken felül a primási szék betöltése kiválóan a *sziv ünnepevé* magasztosul, s az új primás úgy jelenik meg a szemhatáron, mint Isten anygala, mennyei szeretettel a szivében s a béke olajágával a kezében.

Claudius napja, a nagy főpap nevenapja, zárta be tehát a hosszantartó és kínos állapotok sötét időközét s hozta meg nekünk ezt a most már igazán megczáfolhatatlan öröm

hirét s hirdetését, hogy Magyarország primási székében **Simor János** után **Vaszary Kolos** fog ülni, abból a nagyérdemű szerzetes rendből, a mely nemzetünket a keresztény civilizáció áldásainak útjára rávezette.

Hazánkfiái, katolikus hitfeleim, testvéreim: nem látjátok ebben a jóságos Isten ujja mutatását?!

Európai létünk első ezeréves, fényben és árnyékban, dicsőségben és szomorúságban oly gazdag nagy korszakának immár vége szakadt; egy új ezredéves lét küszöbén állunk. Ismeretlen korszak hajnala virradt ránk. Isten a beneczés rend szellemére bizza a két ezredév forduló pontján Magyarország vallásosságának, erkölcsének, kulturájának, virágzásának, haladása s hatalma alapjának sorsát. Nem providenciális esemény ez? Nem mennyei intés mutatkozik-e abban, hogy éppen azt a szellemet helyezi Isten Magyarország második évezrede megszentelésének élére, a mely első évezredünk elején a sz. Gellérték, Mórok és Asztrikok nagy nemzedékét állította Magyarországon az Isten igéjének szószékeire s az új-szövetség isteni áldozatának szentséges oltárai elé?!

Szivesen, örömtől s bünbánó könnyeket fakasztó zokogástól hullámzó kebellet borulunk le az imádandó isteni Felség szent végzete előtt, mert a ki az Ur és az apostoli szentszék legfőbb követe gyanánt hozzánk küldetik, annak az egyénisége oly vonzó, hogy csak felhangzania kellett a nevének, s máris az egész ország megkedvelte és szereti őt.

Szereti, mert mindenkinek a legkedvesebb dolgot hozza: az Isten akaratában való megnyugvást, a béke olajágát.

«Benedictus qui venit in nomine Domini!»

*

Az „*Egyházi közlöny*“ 21. számából egy egész ünnepi «primás-számot» készített össze, melyből közöljük, nagyjából, az első igazán szépen megírt cikket:

Pannonhalma! — Haec illa domus est, in qua primum in Hungaria aperta litterarum palaestra, auditae sunt musae patriae latinum loqui; ex qua, veluti e seminario quodam

diviniore, ad gubernandum Ecclesiarum clavum transferebantur praesules, in qua formabantur apostoli, crescebant martyres, exercebantur doctores, vivebant Sancti. — *Thuróczy*. Cron. Hung.

Magasan szárnyaló örömmel telt el lelkünk, mert több mint hét hónapos árvaság után, a kegyes isteni Gondviselés ismét szerető atyát, nemes gondolkozásu főpapot vezérelt karjaink közé.

Mély érzelmekkel telt el keblünk, mert az, ki ma a magyar Sion ormán áll, hogy magasztos példájával világoskodják Máriaországának, azon fönkelt gondolkozásu rendnek tagja, a mely rendnek édes magyar hazánk megneemesedését első sorban köszönhetjük

Pannonhalmáról vonul az új főpap Esztergomba. Pannonhalmáról, ama szent helyről, melyhez nemzetünk dicső multjának legkimagaslóbb mozzanatai fűződnek, ama szent és ős monostorból, melyből hazánk egére oly sok ragyogó csillag szállott föl. Haec illa domus est ex qua veluti e seminario diviniore, ad gubernandum Ecclesiarum clavum transferebantur praesules!

Pannonhalmáról vonul az új főpap Esztergomba. Pannonhalmáról, ama helyről, melyhez művelődésünk zsenge korának legelső emlékei kötnek . . . És ha szabad a multat a jövő tükrének tekintenünk, ha szabad a következtetés logikai erejére támaszkodnunk, úgy bizton állithatjuk, hogy *Vaszary Kolos* a hozzá fűzött reményeknek, minden tekintetben, meg fog felelni.

Vaszary magyar volt teljes világ-életében. Magyarnek született, magyarnek nevelték. Magyar vér lüktet ereiben, a magyart jellemző lelkesedés tüze lobog szívében. Meg van benne tehát az alap, a melyre mostani fényes állása segítségével, jövő nagyságának épületét helyezheti. Mert ha működésének, jövő cselekvésének alaphangját ezen jellemző vonása fogja képezni, kétségtelen, hogy a népszerűség fokán emelkedve, számos oly kérdés megoldása, a mely első pillanatra nehéznek, tán lehetetlennek látszik, könnyüvé, lehetővé válik.

Mint magyar nevelésü férfiban s mint hazai tudományosságunk egyik kitünőségében, bizonyynyal meg lesz benne az érzék a magyar kultúra, a kulturális intézmények, a nemzeti irányban haladó egyházas mivelttség fejlesztésére, istápolására is. Nevének halhatatlanságát nem pusztán kövekből rakott holt emlékekben, hanem a szellemi institucziók örök életet lehelő monumentális alkotásaiban fogja keresni.

Ezt reméljük, ezt várjuk az új főpaptól első sorban; ezért rebeg forró imát ajkunk, hogy a kegyes Mindenható ezen irányban ihlesse őt

Pannonhalmáról vonul az új primás Esztergomba. Szerzetes. És ezzel az egy szóval sokat, mindent megmondunk. Azok közül való, a kiket az igénytelen és egyszerű jelzővel szokás említeni, tán azért, hogy önalkotta nagyságuk annál fönségesebb fényben ragyogjon, Azok közül való, a kik megtanulnak előbb engedelmeskedni, hogy tudjanak parancsolni; azok közül a kik a *fraterna charitas* magasztos tanából indulva ki, előljáróikban, a *primus inter pares* lélekemelő elvének révén, szerető jóbarátot, igazán gondos, odaadó atyát tisztelnek.

Pannonhalmáról vonul az új primás Esztergomba. Pap a javából. És ez megnyugtatja aggódó kebleinket. Meggyőződésünk az, hogy bárki lett volna is az új primás, annak az ugynevezett függő egyházi kérdésekben csak egy nézete, egy véleménye, egy meggyőződése lett volna, az, a melynek egyedül helyes értelmezője Krisztus Urunk földi helytartója, Szentséges Atyánk, a római pápa. Nyugodtan várjuk a jövőt. Ha küzdelem lesz, legyen küzdelem. A vezér vértezett, erős, bátor, kitartó, áldozatkész! Pannonhalmáról jött. És *haec illa domus est, in qua crescebant martyres!*

Ifju lelkesedésünk hevével, érző szívünk szeretetével, odaadó fiui hódolattal üdvözljük *Vaszary Kolost* szeretett hazánk főpapi székében. Legyen működése áldott, mint volt nagynevü elődjeié; és ha majdan, hosszú és fényes uralkodásban eltölt esztendőik végén, magához szólítja őt a kegyes Mindenható, ragyogjon ott fenn a megdicsőülés fényé-

ben s éljen itt lenn a hitbuzgó, igazán magyarul érző unokák hálás szívében.

*

Az „*Egri Népújság*“ így ír: Mindenszentek ünnepe nagy örömet hirdetett a magyar katolikus egyháznak. Dalmatosan leng a zászló a magyar Sion ormán, mert a magyar katolikus egyház árvaságának vége van, a primási szék be van töltve.

Magyarország apostoli királya, az őt megillető jognál fogva, esztergomi herceg-primássá *Vaszary Kolost*, a szent Benedek-rend pannonhalmi főapátját nevezte ki.

Majd tiz hónapon át hazafias aggodalom közt várta az országot, ki lesz a magyar katolikus egyház feje? ki lesz az ország herceg primása?

A király atyai és fejedelmi gondoskodása abból a nagyérdemű rendből töltötte be a primási széket, a mely rendet sz. István királyunk hívott meg az országba, hogy nemzetünket a keresztény műveltség áldásaiban részesítse.

Hogy mi indította az uralkodót arra, hogy Magyarország e legelső állására nem a magyar püspöki karból nevezett ki: azt nem kutatjuk. Annyit azonban irhatunk hazánkfiainak, hogy a kinevezett új herceg-primás *Vaszary Kolos*, Jézus szíve szerint való pap s nagy hazafi, kit mindenki csak szeretni és tisztelni tud.

Szívből üdvözljük az új herceg-primást! Adja Isten, hogy teljesüljenek mind ama remények, melyeket az egyház és a haza az ő kineveztetéséhez fűz!

*

De még a nem bevallott kath. lapok nagyrésze is nagyon szépen emlékezik meg az új primásról. A sok helyett álljon itt a nagyon elterjedt „*Budapesti Hírlap*“ nov. 2-iki vezérczikke:

Az isteni gondviselésbe vetett hittel üdvözljük szolgáját, *Vaszary Kolost* Magyarország hercegprimásának. A királynak első alattvalója, ki legközelebb következik utána s a szent koronát urunk fejére teszi. Magasabb főméltóság az övénél hazánkban senkinek nem adatott s a tiszteletnek

oly nagy mértéke veszi körül, minőt sem születés, sem hivatal a honpolgárok legkitünőbbjeinek nem nyújt. Az alkotmány rendeli így és kilencz évszázad hagyománya nevelte az esztergomi érsekség diszét ily nagyra. A magyar katolikus egyház feje, kilencz millió lélek főpásztora és kormányzója, a király tanácsadója, az ország törvényhozója, magyar herczeg, megyéjében nyolczszázezer ember püspöke, óriási javadalom birtokosa, kincsek, jogok és érdekek őre és intézője, — roppant felelősség nyugszik vállain, kinek ekkora hatalom adatott. Egy szegény szücsmester fia, egy árva gyermek, egy szegény szerzetes, egy szerény tudós emelkedett ily magas polczra. És ő ez állást nem kereste.

Elgondolkozva, meghatottan nézzük, hogy ez így történt. Keressük a jövő rejtélyét, hogy miért kellett így történnie? Csodálkozunk, hiszünk és bizunk.

Vaszary Kolosnak, az új primásnak, élettörténete alig van. A kolostor czellájában nincsenek történetek. Szubjektív élet fejlődik ottan, az ember magába merülve műveli lelkét, olvas, tanul, társalog, imádkozik, tanít és tür. Lemondó alázatossággal az egyén elvész a rendben s csak a szerzetnek van története, nem a szerzetesnek. Méhek dolgoznak a kasban.

Igy képezte magát Vaszary Kolos a magyar benczések jeles rendjében, mely hazánk kereszténységének és nemzetünk művelődésének történetével oly szorosán összeforrt és kitűnő ember lett belőle s míg az évek folytak s az évtizedek elmultak, hatvan esztendő s lett és meg sem álmodá, hogy belőle püspök legyen, primás és herczeg. A ki utolsó vala, elsőnek tétetett és a ki az asztal végén ült, felszólított, hogy az asztal fejénél foglaljon helyet. A szerzetes engedelmeskedett.

De most már nem szerzetes többé, hanem herczeg-primás!

Minő primás lesz? Mit fog cselekedni, hogy nevét Magyarország történetében megörökítse? Nagy az ő hivatása, nagy az ő kötelessége. Mit várjon tőle az egyház, mit a haza? Tette szőlította a király, tettekre hívja nem-

zete. Most fog kitünni, nagyra nevelte-e lelkét a kolostorban.

Sóvárogva várjuk, hogy nemes és nagylelkű férfiak vezessék Magyarország közügyeit. Elveszünk a középszerűségek tehetetlenségének miatta. A hitélet is elsenyved, mint a politika és az erkölcsök megromlanak, ha a vallás főpásztorai közönséges lelkűek. De hát a magyar nemzet mivé legyen, ha elhagyják és elhanyagolják azok, kiknek a legtöbb hatalom bízott kezükre? Magyarország primása, a magyar katolikusok vezére, a püspökök és papok tisztjei és katonái, a mit a primás mivel, ugyanazt mivelik ők is, százan, tizezeren. Legyen hát az új primás a hitnek apostola és a magyar hazafiságnak, nemzetiségnek és közmívelődésnek győztes hadvezére

Hiszünk benne és bizunk.

A magyar nemzet millióinak szeme oda néz, kíséri. A harangok zúgnak, a nép éljenez. Meg vagyunk elégedve, az ország örül, hogy Vaszary lett a primás. Sokáig éljen honának! Szorgalmas munkáját áldás koronázza, hogy az időnek megfeleljen s nagy érdemekkel tetőzze dicsőségét. Ezt adja Isten!

A kalocsai érseki szék is betöltetett, egyidejűleg az esztergomival, a szivjóságáról általán ismert szepesi püspököt, *Császka Györgyöt* érte a kitüntetés. Ad multos annos!

Megszivlelendő dolgokat érintett a pápa ő szentsége a multkor, úgy az aixi érsekhez irt levelében, mint Harmel Leóhoz, a francia zarándoklat vezetőjéhez intézett szavaiban az okt. 2-i tüntetésről. Leveléből kiveszszük a következőket: «Már az első ürügynél szabad teret engedtek az italianissimók haragjuknak, mire vad ordítás hangzott végig az egész városon. Megsértették egy magasztos templom fenségét, durva inzultusokkal illették a pápát, sárral dobálták a katolikus nevet, és mindenütt ismétlődött a zarándokok bántalmazása; mit sem törődtek a vendégszeretet törvényeivel és a megtámadottak ártatlanságával; valóságos ellenségként bántak velök azért, mert csak is az apostoli szentszék iránti hódolat hozta őket Rómába. Mindezen támadásokból világos,

hogy nőttön nő ellenségeink haragja, és minden kétszínűség s takargatás daczára mind világosabban láthatni az Ellenünk és az apostoli szentszék ellen szőtt *összeesküvéseket.*» Hogy ezen összeesküvések hova czéloznak, megtudjuk XIII. Leonak egy audiencia alkalmával Harmelhez és családjához intézett szavaiból, melyek szivét szoritják össze minden becsületes embernek. «Hozzon köztudomásra mindent, — mondja a pápa — ami a pápaság és Franciaország ellen elkövetetett. A legujabb események mélyen megszorítottak; mert a kormányok egyetértének a gonoszokkal. Minden előre ki volt csinálva. Az ünnepély szt. Mihály arkangyal ünnepén nagyon kellemetlen volt nekik: (az italiánissimiknek) mert éltették a pápa-királyt! A forradalmárok 48 órán keresztül teljes szabadsággal tüntethettek a pápaság és Franciaország ellen. A kínszenvedés története ismétlődik; már itt az olajfák hegye, a töviskorona, a kereszt, ezek után jő a kálvária hegye. Igen, — folytatá Szentséges Atyánk az Isten akaratába való megnyugvás kifejezésével, — igen a kálvária hegye, s nekünk fel kell oda mennünk. Áldozatot kívánnak, azt akarják, hogy a pápa szenvedjen, s hogy ő legyen az áldozat. Jól van hát, most van az előkészület ideje, meg fogjátok látni, hogy *ostromolni fogják a vatikánt.* Gyermekeim! a jelenlegi pápát nem fogjátok többé látni, neki a kálvária hegyén meg fog kelleni hálnia, de a halál után következik a feltámadás.» — Az öskeresztényekről csak azt jegyezte fel a szentírás, hogy *imádkoztak* az egyház szorongatott fejéért; tudom, hogy mást is jegyzett volna fel, ha törvényadta jogukkal élve szavazataikkal elsöpörhették volna a hatalom polczáról az Isten országának ellenségeit, mint azt több ország katkolikusai a jelen időkben megtehették

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

AZ EMBER AZ UJABB APOLOGIÁKBAN.

Irta VÁRNAL.

Ha az utóbbi időben számosan megjelent hitvédelmi munkákat, a nagyobbakat és kisebbeket elolvastuk: a tárgyat és a módszert annyira kimerítettnek hisszük, hogy alig képzelhetjük el, miszerint érzésben még valami újat lehessen mondani. Pedig tévedünk. Vegyük csak kezünkbe Duilhé de Saint-Projet pár év előtt megjelent apologiáját,¹ s csodálkozní fogunk, mennyi újat találunk abban tárgyra és alakra nézve, sőt új az egész. És belátjuk, hogy ez nem is lehet máskép. Az egyház tana ugyanis különféle időben különféle szempontból támadtatván meg: kell, hogy a védelem is különféle legyen, ami-

¹ Németül: Apologie des Christenthums auf dem Boden der empirischen Forschung von F. Duilhé de Saint-Projet, Ehrenkanoniker, Professor der Apologetik am kath. Institute zu Toulouse, Laureat der Academie Française. In Vorträgen mit Zusätzen und einer Einführung von Carl Braig, Doctor d. Philosophie, Pfarrer zu Wildbad. Freiburg, Herder. 1889. — Ismertettük mi is folyóiratunkban e jeles munkát, az 1889. évf. 714 lapján. Azóta magyar fordításban is megjelent, ily czimmel: A keresztény hit tudományos védelme a legújabb kutatások nyomán. Irta stb. . . . Fordította a csanádi növ. papság m. e. i. iskolája. 1891. — Ezt is ismertettük idei évfolyamunk 542. lapján. — *Szerk.*

nek beigazolására elég az egyház történelmi múltjába egy röpke pillanatot vetni.

Mikor a három századon át üldözött keresztény eszme a katakombák rejtekéből elébujni és az antik műveltséggel szembeszállni merészelt: akkor a hitvédők feladata az volt, hogy a hitet a pogányok ama gyűlölete ellen megvédjék, mely a keresztényeket mint minden gonoszságnak kutfejét, és hitöket mint államveszélyest állította oda. Justinus, Athenagoras, Tertullian tehát a keresztény dogmák föntségét s tisztaságát, a keresztények erkölcsszigorát s alattvalói hűségét voltak kénytelenek a pogányok ellen védeni. Tették ezt, korukhoz képest, a klasszikus bölcsezet fényes apparatusával, mint valódi klasszikus bölcsek. — A negyedik században Athanasius és Ágoston már az eretnekségek: az áriánusok, donatisták, pelagiánusok sat. ellen küzdöttek. Itt tehát ismét más volt a védelemnek tárgya ugy mint alakja. Ők mindketten, miután a klasszikus bölcsezet minden eszközét magukévá tették volna: most annak hasznavehetlen héját elvetvén, a keresztény speculációt juttatták diadalra. — Mikor utóbb a talmud a koránál szövetkezve tört a keresztény hit ellen: aquinoi sz. Tamás a mór aristotelicismus ellen a maga bölcseleti summájával lépett fel. Benne az apologia a maga rendszeres bevégzését s tetőpontját érte el. — A hitujítás idejében a szorosan vett apologiát a controversiás theologia váltotta fel. — A tizennyolczadik század másik felében Bossuet és Fénélon a scepticismus, a deismus, a rationalismus és naturalismus ellen küzdvén, ismét más fegyverekkel jelentek meg a küzdtéren. Szóval, ahonnan megtámadva lön a hit, onnan kelle azt meg is védeni. Innen a nagy különbség s változatosság az apologetikus művekben. A hitvédőnek mindig a maga korát s annak szempontját kell fölfognia, s máskép védekezünk eretnekekkel, máskép hitetlenekkel, istentagadókkal szemben.

Napjainkban a természettudomány részéről támadtatik meg a keresztény tan s jelesül hitünknek eme két ágazata: hiszek egy Istenben, mennynek és földnek teremtőjében — és: hiszem az örök életet, tehát az apostoli hitvallás alphája s omegája. Isten nem teremté a világot, az az őszanyagból fejlődött ki. Az ember csak egy magasb rangu emlősállat, mely az agynak feloszlásával, mint a melyben minden szellemi tehetsége van, csak úgy végzi be életét s éri végét, mint minden egyéb állat. Ez napjainkban a természettudósok eretneksége, ez ellen megvédeni a hitet: ime ez a feladata a mai apologetának. És erészben csakugyan egészen új mezben jelenik meg az apologetikus tudomány. Elég csak Duilhének jelzett művét kezünkbe venni, hogy az újdonság által egészen meglepetve találjuk magunkat.

Igaz ugyan, hogy a természettudósok idevágó hypothesisinek badarsága s tarthatatlansága már az első pillanatra olyannyira szembeszökő, hogy azoknak czáfolata szinte fölösnek látszik: ámde ily röviden mégsem szabad végezni velök, mert ami tudományos készlettel vagy legalább a tudomány színével (ha mindjárt csak áltudomány is) állittatik, az tudományos czáfolatot is követel; ami ismét a természettudományokban való jártasságot tételez föl.

Szentséges Atyánk, a bölcs XIII. Leo pápa, a természettudósok diadalrivalgásaival szemben nem ok nélkül követel egy *tudós* theológiát, mely nemcsak a szent irodalomban, hanem a profán tudományokban is jártas legyen; egy philosophiát, mely a természettudományos s a történelmi fölfedezéseket is tudja magáévá tenni, nehogy a kor haladását és a tudomány vívmányait csak elleneink tudják hasznukra fordítani. És Ő Szentsége ebben nem is követel valami újat, mert hiszen a scholasticusok, foglalkozván az ember problémájával, maguktól jutottak annak belátására, hogy misem előnyösebb a philosophia szá-

mára mint a természet titkainak nyomozása és a természeti dolgokkal való foglalkozás. Ime, Albertus Magnus, sz. Tamás s egyéb tudósok nem szoritkoztak a speculativ tudományra olyannyira, hogy szorgalmuk jó részét a természet megismerésére ne fordították volna. De olvassuk csak Duilhé munkáját s látni fogjuk nem annyira azt, hogy mily előnyös theologusnak foglalkozni a természettudományokkal, mint inkább azt, hogy mennyire hátrányos, azokban idiotának lenni. Duilhé csak ebbeli tág és alapos ismereteinek révén ülhette a természettudósok áltudománya, agyarkodása, erőködése fölött azt a diadalt, melyet munkájával az apologetikának szerzett.

Hiszszük, hogy a M. Sion olvasói a kettős ismertetés után érdeklődnek a jeles munka iránt. Részben ezért, részben, hogy azt az érdeklődést még inkább fölkeltsük bennök: a könyv anthropologiai részéből „az ember eredete s lényege“ czimű fejezetet egy kis tanulmány tárgyául vesszük e néhány lapon.

* * *

A transformismusnak, a majomember elméletének, daczára az immár sokszorosán hebizonyított abszurditásnak, még mindig elég sok a hive a természet-tudósok között. Jóllehet pedig ők természeti ösztönükhöz képest majmolják egymást, azért még sincs egyetértés, összhangzás köztök. A legellentmondóbb állítások állnak egymással szemben. A tudós urak vitájuk hevében még össze is vesznek s gorombasággal, röpiratokkal, bohóságokkal dobálják egymást. Tárgyukra tömérdek sok tintát pazarolnak, majmolván a tudományt is, de biz az csak majmolás marad, mert agyafurt állításaik, erőszakolt lehozásaik, kicsapongó képzeletök nevetséges szüleményei tudományszámba nem jöhetnek.

Lássuk csak, az ember eredetét s lényegét, ezt

a komoly, ezt a méltóságos tárgyat mennyire önkényesen s ledéren kezelik a természettudósok legnevesbjei.

Lefévre azt állítja, hogy a gorilla és az emberi nem legalantasabb képviselője, az ősausztráliai ember között kevesebb a különbség, mint az emberhez hasonlító majom és a félmajom között.

Vogt Károly az ember eredetét ekkép adja elő, illetőleg képzeletben magának: „Mikor — ugymond — egy *meg nem határozott* időben megjött az órája, megszületett a lények sorában, a maga kirendelt helyén egy kétlábu és kétkezű emlősállat, szőrrel fődve, mint *a többi* majomállat. Mint vékonykaru s ügyes kezű kuszó leteríté prédáját egy letört faággal vagy fölszedett kavicscsal. Az élettel való küzdelemben kifejlesztett egy szervezetet egyenlőbb arányokkal, rendezte vágygyal, és kevésbé tompa agyat. A szükség iskolájában megtanult ez az *emberállat* menedéket s nyughelyet készíteni magának. Hatalmasabb erőknél ellentállt ügyességével s nagyobb számával. A tenyésztés megválasztása (*selectio*) megtette a többi.”

Häckel Ernő az emberi lélekre nézve ezt mondja: „Az ember lelke (*psychéje*) mint *functiója* a velőcsőnek, ezzel együttesen fejlődött ki, és valamint még most is minden emberi egyedben az agy és a gerinczvelő egy velőcsőből ered: úgy az emberi szellem, vagy az egész emberiném lélektevékenysége is lassan és fokozatosan az alantasabb gerinczállatlélekből fejlődött ki.” Eszerint tehát az embert az első gerinczes állattól, mint őstől, kell leszármaztatni.

De melyik volt az az első gerinczes állat, az a mi őünk? Azt megtudjuk Darwintól. „Jelenleg — ezt mondja az angol tudós — *senkisé sem mondhatja meg*, mely leszármazási vonalban kell a három felsőbb, egymáshoz legközelebb álló osztályt: az emlősállatokat, a madarakat, a csúszó-mászókat az alantabb két osztály egyikétől: a hüllők és halaktól el-

származtatni. A multnak *homályában* csak annyi puhatolható ki, hogy a gerinczesek őseinek egy víziállatnak *kell*ett lenni, amely a mai ascidiához (tengeri hal) hasonlóbb volt, mint bármely más alakhoz.

De ha mégsem ez az a mi keresett ősünk? mert hát a transformismus enged még tovább visszamenni. Hangzik ugyanis az a mesés állítás is, hogy egy bizonyos víziállat oldalain rügyek képződtek, melyek az állat mozgását észrevétlenül elősegítették s önkénytelen használat folytán megizmosodtak. Az állatok átöröklötték azokat utódaikra, ami által ezek vizilakótársaik fölött előnyt vívtak ki maguknak. Ezen rügyek az uszóelemhez való alkalmazkodás folytán mindinkább alkalmasabbak lettek. A furfangos állatok folytonos gyakorlás által testök kellő részein újabb előnyt növesztettek maguknak. Ezen féregalakok legügyesbjei az őstenger legkedvezőbb helyeire vándoroltak, s szerves kinövéseikből uszonyok lettek.

Amennyire elhihetjük Darwinnak, hogy a gerinczesek őse halféle alak volt, ugyannyira elhihetjük azt is, hogy ezen alaknak ismét féreg volt az őse, és így az embert voltaképen féregtől kell leszármaztatni. Ez az evolutio theoriája!

Egy más tudós ismét ezt mondja az emberről „az állatok királyáról“: „Valamennyi lény képez egy életlánczot, amelyben csak a mi tudatlanságunk talál hézagokat, azaz hogy *nem tudjuk* a kihalt vagy kiveszett alakokat. A lények hierarchiájában az ember az első rangot foglalja el, de nem áll a soron kívül. Ugyanazon szervek, ugyanazon fölszerelés, ugyanazon functiók, ugyanazon születés, ugyanazon élet, ugyanazon halál. Nincs a halálnak két neme, egyik a félisten, az ember, másik az egyszerű állat számára. A félisten és az állat egyformán halnak el. A sziv megáll, a lélegzés kifogy, az idegrendszer elveszti tulajdonságait, azután föloszlanak a testet összetartó vegytani parányok, hogy új összeköttetésbe menjenek

által... Begyőzött dolognak vehető (?), hogy az ember és az állat között nincs áthidalhatatlan örvény.

Hallottuk, mikép származtatja le Darwin a gerincesek (vertebrata) őseit a haltól. Lássuk most, mikép származtatja le az embert a majomtól. „A majomfaj — így adja elő a metamorphosist — két törzsre szakadt: az uj — és az ó-világ majmaira. Az utóbbiaktól származott egy távol időkorban az ember, a mindenség csodája s dicsősége, jóllehet nem igen nemes vérből. Az ember egy egészen szőrrel fődött emlősállattól származik, melynek farka s mozgatható hegyes fülei voltak, mely *valószínűleg* fákon lakott és az ó-világot lakta. A természetvizsgáló, kinek e lény rokonságát vizsgálnia kellendett vala, azt a négykezűek osztályába sorozta volna.“

A meglehetősen fukar Darwint kiegészíti a többet tudó Hæckel. „A régen kihalt őseMBER — ugymond ez — koponyájának alakjára nézve *valószínűleg* igen hosszú fejü, ferde fogu volt, haja gyapjas, színe sötét, barnás. Hajzata az egész testen *valószínűleg* sűrűbb volt mint a mai embernél, a karok aránylag hosszabbak, erősebbek, lábai ellenben rövidebbek, ki nem fejlett lábikrával, teste csak félig egyenes volt, nagyon behuzott térdekkal.“ A harmadik geológiai időszak (Tertiärzeit) hosszú tartama alatt — ezt mondja a további fejtegetés — az ó-világ keskenyorrú majmai, ellentétben a laposorruakkal, elvesztették farkukat, levetették szőrüket, első lábaik már előzőleg fogó ujjakat hajtottak. Fejcsigolyájuk tulnyomta arcukat. Utóbb az első végtagok kezékké, a hátsók lábakká lettek. Az igazi ember meglett végre, miután az állati hang értelmes hanggá fejlődött ki. A beszéd fejlődése természetyszerűleg magával hozta az illető szervek: a gége, az agy kifejlését. „Csak a tagolt beszéd segítette az embert a tátongó örvényen át, mely közte és az állat kö-

zött létezett, s lett a kezdődő szellemérettel a homo primigenius.“

Szöhetnek még tovább az idézetek fonalát, de ha a végtelenbe szönnők is: mit érnek minde hypothesisek, ez önkényes fantasztikus állítások, melyeknek az empiriában semmi alapjuk, semmi tarthatóságuk nincsen, melyeknél az illető tudósok nem tudnak másra, hanemcsak a valószínűségre (és ez is inkább valószínűtlenség) hivatkozni? Jöhet-e az ilyen kócska kapkodás, jöhet-e a merő valószínűtlenség, a merő phantasia tudományszámba? Az anthropologia tehát a legfontosabb kérdésre, tárgyának alapjára: az ember eredetére nézve mi bizonyost sem tud mondani, amint nem is mondhat, elvetvén a teremtetés actusát. Mert az átmenet a *semmiből* a létre, a szervtelen létből az életre a *fejlődés* fogalma által meg nem magyarázható. A semmi helyébe pedig az őanyagot, mint önnönmagától valót, odaállítani: metaphysikai s physikai képtelenség. Ugyanis mindennek, ami van, az okság elvének fogva okának, az okoknak pedig egy végokának kell lenni. Ha volt tehát az őanyag is oka, pedig volt, hogy t. i. az universum fejlődjék belőle: úgy kell végokának is lennie. Ez a physikai életben, mint okozatban, nem lehet, kell tehát, hogy kivüle legyen. Az anthropologia nem mondhat mást, mint: ignoramus, ignorabimus. És ezt vallja is közvetve, valahányszor a „valószínű“ a „nem tudjuk“ szavakat használja. Pedig hányszor használja csak az előző idézetekben is! Nevetséges dolog azért, ha az egyház ellenei kárörömeikben azt lármázzák, hogy ime Darwin megdöntötte a bibliát, vagy hogy a természettudomány és a biblia közt összeütközés van. Mert kérdjük, lehet-e csak szó is összeütközésről ott, hol az egyik fél csak ignoramus-szal felel?

Menjünk tárgyunk második részére: az ember lényegére.

Önnönmagát megtagadni s minden empiriának ellentmondani tesz, azt állítani, hogy ember és állat között nincs lényeges különbség. Ez csakugyan annyi, mint lemondani az emberi méltóságról, lemondani az észről s állattá degradálni magát. Azonban ez önlealacsonyító tudósok, azaz a tudomány gúnyolóinak e neme ellenében vajmi könnyű bevitatni, hogy ember és állat között *lényegre és természetre* nézve igenis különbség van.

A fizikai különbség ismérvei a legkisebb részletekig megvannak vizsgálva. Természet tudomány, bölcsélet, költészet fölséges bizonyítékokkal szolgálnak arra nézve, hogy az emberi test *összszervezésében* nagyobb tökély van, mint az állatiéban.

Voltak, kik az ember egyenes állását merőben mechanikai okokból akarták megmagyarázni, és pedig mikép! „Az embernek — azt mondják ezek — valamely fönsíkon *kellott* létrejönnie, ahol maga körül hegyes vidéket látott. Itt kényszerülve volt fejét magasra emelni, míg *az eget látta*. Felkuszván a magas sziklára, természet szerűleg egyenes testtel kellett másznia. Így vetkőzött ki a négy kéz használatának szokásából.“ Nem gúnyolása-e ez a tudománynak? És kérjük: hát ha az az ember nem akart épen az égre nézni? Azután, ha lejött a meredeken, vajjon természet szerűleg nem inkább négykézláb jött-e volna le, mert ez csak könnyebb. Avagy miért nem vetkőzött ki a medve vagy a mókus a négy kéz használatának szokásából annyi idő óta, holott a természeti ösztön ugyanaz volna?

Vannak ellenben a transformisták közt is — a józan ész becsületére legyen mondva — kik az ember és állat közötti különbséget elismerik. Wallace, Darwin egyik neves elődje, érzésben így nyilatkozik: „Az ember azon egy tehetségével, hogy magát ru-

házni tudja, hogy fegyvereket s eszközöket készít magának, elvette a természettől azt a hatalmat, mely szerint ez az ő alakját s alkatát, lassan bár, de tartandóan befolyásolja, miszerint az embert környező medium változásaival összhangzásba hozza. Ezt a hatalmat a természet a többi életlények fölött ellentállhatlanul gyakorolja. Ámde megszületett egy lény, melynél a finom erő, amit léleknek nevezünk, nevezetesen felülmúlja a tisztán testi elem erejét. Ez a szellemi képesség takarta rajta a meztelenséget és adott fegyvert kezébe a vadállatok ellen. Így hajtotta az ember a természetet a maga céljaira. Azon naptól kezdve, melyen az első állatbőr takaróul szolgált neki; melyen az első nyers lándzsát vadászatra használta; melyen az első tűz az élelem megfőzésére használtatott és az első vetőmag elvetetett: oly nevezetes átalakulás, oly nagy forradalom ment véghez, aminőnek a világtörténelemben eddig párja nem volt. Mert egy lény lépett fel, mely a mindenség változásainak nem volt többé természeti kényszerűséggel alávetve; egy lény, mely bizonyos tekintetben a természet fölött állt, mert ő annak hatásait meghatározni s magát vele összhangzásban megtartani tudta, nem a testi változások, hanem a szellem haladása által. *Az ember magamagában külön lény.* Nemcsak hogy kikerülte a természet selectióját, hanem el is vett egy részt a természet hatalmából, melyet ez általánosan gyakorolt, mielőtt ő a világ színhelyén megjelent volna. Miután az emberre nézve a haladás nem onnan származik, mintha, ami neki a legmegfelelőbb volt, az benne tulélt volna: azon következtetésre kell jutnunk, hogy az a haladás *erejének* tulajdonítandó, és hogy ez az erő elválaszthatlanul össze van kapcsolva ama fölséges tehetségekkel, melyek minket a többi életlények fölött oly magasra emelnek.“

De még szembeötlőbb az ember és állat közti

különbség, ha az emberi organismust aesthetikai szempontból tekintjük. A természet mechanikus működése sohasem fogja a formák ama gyöngéd harmoniáját létrehozni, melyet az emberi alak feltüntet. Az emberi alak harmonikus szépségéből kisugárzik az a megszentelt láng, melyet léleknek nevezünk. Vegyük el a testtől a szellem sugárzó tekintetét, a lélek édes mosolyát: és nem marad az emberben egyéb, hanem csak az élettelen plasztikai szépség, melyet egyéb természeti alakzatokban is csodálunk. Igen, az emberi szépségnek annyira lényeges tényezője a lélek visszasugárzása, hogy maga a rútság is széppé lesz, ha a szellem szikrája keresztülvillámlik rajta. Az emberi test szépségvonalaiban minden a szellemre irányul: a finomul metszett arcz, a domboru homlok, a főszervek, a főnek egész structurája.

És hogy még inkább s részletesebben kitüntessük az ember physikai fölényét az állat fölött: vizsgáljuk a három physikai ismérvet, melyeken ez a fölény alapszik.

Az első, a legfontosabb, és amelyet a tudósok a legkevésbé tagadják: *az ideg- és agyrendszer tökéletessége*. Az agy az embernél a kifejtettség maximumát éri el. Az emberi agy szerkezete, tömege már egy más, magasabb természetet gyanított velünk. A fennen viselt főnek alakzata, structurája természetes folyamánya a specifice emberi agyszerkezetnek. A modern kutatás tökéletesen igazolja aquinoi sz. Tamás szavait: „Szükséges, hogy az ember valamennyi élőlény között, testi nagyságához arányitva, a legtöbb agygyal birjon. Csak így terjeszkedhetik benne szabadon az érzékidegek tevékenysége befelé, ami ismét szükséges föltétele az észmüködésnek. Azért az agynak, melyben az érzéki benyomások bevégződnek, nem szabad alant feküdnie, hanem kell hogy az a test minden része fölött kimagasodjék.“

A második ismerv *az emberi kéz*. Hogy mily erős

kapocs, mily csodálatos viszony van az ész, szó és kéz között, azt a legvilágosabban a siketnémák oktatása mutatja, a kéz alkotó erejéről nem is szólva. A művelt ember *eltakarja* ami alacsony a testén, elvonja, hogy úgy mondjuk, a szemtől az állatot. Ellenben leplezetlenül viseli arczát, Isten képmását, leplezetlenül homlokát, a gondolat székrét, leplezetlenül kezét, erőtevékenységének symbolumát s szervét. „Az ember homloka födetlen marad, hogy viselje a koronát, keze meztelen és szabad, hogy kezelje a jogart.“

A harmadik physikai ismérv negatív valami: *az emberi test gyengesége, hiányos felfegyverzése*, akár a támadásra, akár a védelemre. Mutatja ezt fogainak szerkezete, bőrének meztelensége, bizonyos érzékeinek gyengesége, úgy hogy ezek az állat ösztönszerű megkülönböztetésének élet sohasem érik el, például a mérges növényekből eredő veszedelemmel s egyebekkel szemben. Már az idősb Plinius is megjegyzi, hogy mialatt a természet a többi lételemeket minden szükségességgel ellátta, felruházta, fölfegyverezte, biztosan vezető ösztönnel ellátta őket: azalatt az emberek iránt, kiket meztelenül tett a földre, inkább mint mostoha, semhogy mint édes anya viselte magát. *Nudus in nuda humo!*

Ime mily nyomorultan születik az ember! Ő semmi, s mégis mindennek kell válni s mi minden válik is belőle! Azért, ha igaz volna is, hogy az ember agya által kevesebbet különbözik bizonyos majmoktól, mint ezek egymástól: úgy éppen ez a physikai aránytalanság a szerv és a productum között arra mutat, hogy igenis lényeges különbség van az eszes és esztelen lény között, daczára minden testi analogiának. A brutális ösztönét követő, haladásképtelen, a fák lombjaiban merőben állati életet élő s tagolatlan rikácsolásával a vadon némaságát zavaró majom agya azonos legyen az ember agyával, ki nyomorult kezde-

téből egész a teremtés urává fejlődött ki? Maga Broca, a materialistikus transformista, nem átallotta idézni a szavakat: „Az ember alakja, alkata, organikus képességének összoglalatja után majom: de szelleme, gondolatainak alkotása után isten.” — Elég, ha Isten képmásának mondjuk.

Ha már e physikai ismérvek kétségtelenné teszik az ember és állat közötti lényeges különbséget: mennyivel inkább még a psychikai ismérvek: az *ész* és a *szabadság*. Ezeket tekintve, a monistikus fejlődés, haladás semmikép sem hidalhatja át a tátongó örvényt, mely az embert az állattól elválasztja. Hogy pedig az ész és a szabadság kizárólag az ember tulajdonai: az tényekkel s megfigyeléssel oly szigoruan van bebizonyítva, mint az empiriai kutatásnak bármely pozitív eredménye.

Szükséges azonban, hogy különbséget tegyünk eszesség és ész között. Ha az eszességet akként vesszük, mint a megismerés tehetségét általában, tehát az érzékekkel való felismerést: akkor ezen eléggé meg nem határozott formában állati észről is szólhatunk, mert van elég tünemény az állat érzéki megismerésében, mely a fogalmi megismerésnek legalább látszatával bir. De mi az ész az eszesség alakjának vesszük, amennyiben az ész az abstractio, az általánosítás, a feltalálás tehetsége. Az ész azon tehetség, melylyel elveket, melylyel az első és szükséges gondolatformákat és az anyagtalan gondolat tartalmat: a létet, a lényegyet, az okot, az egységet, a többséget, az igazságot, a jóságot, a szépséget, az időt, a tért, a végtelenséget felfogni tudjuk. Az eszesség ily értelemben véve lényeges föltétele a szabadság, a felelősség, a szellemiség, a halhatatlanság, a személyiség fogalmi felfogásának. Ez értelemben az ész az ember kizárólagos tulajdona.

Annak begyőzésére, hogy két ember között nagyobb szellemi különbség lehet, mint ember és állat

között, a természettudósok előhozakodnak a fossilis emberrel, úgy amint nekik reá szükségök van, a vademberrel, úgy amint azt ők képzelik maguknak, összehasonlítják őt a legértelmesebb állatok valamelyikével, azután azt hozzák le, hogy észre nézve nagyobb különbség van a génie meg a vadember, mint az ember és gorilla között. Ámde kérjük, megengedhető-e ez az eljárás? Szabad-e az egységes hülyéket s ezeknek állapotából az egész nemnek lényegére következtetéseket tenni? Hogyha ezt tenni nem szabad az életlények testi fejlődésére nézve (mert hát hány testileg elmaradt, eltörpült egyed van!) miért volna szabad tenni az emberiségnek épen szellemi fejlődésére nézve? De ha ezt meg is engednők: úgy az nemcsak nem árt tételünknek, hanem még inkább bizonyít mellette. Megengedve ugyanis, hogy valamely hülye vagy a vadember oly alantan állana, hogy benne az eszesség minden nyoma kiveszett volna: ez az ő állapota merőben esetleges tünemény volna. A szerencsétlennek esze gyógyíthatlanul beteges, vagy látszólag megsemmisült, művelés, használat hiányában. De azért az ész *potentiája* kiveszett-e benne? Éppen nem. Hogy ez megvan, az csak inkább begyőzve volna a tény által, hogy a fossilis ember, hogy a vadember ivadéka művelt emberré, génie-vé fejlődött ki. Az állatnál, legyen az még úgy dresszirozva, az egyformaság állandó; az ő ítélő, feltaláló, haladó tehetsége mindig csak zerus, közte tehát és az ember között áthidalhatlan örvény fekszik.

Nézzük most a másik pszichikai ismérvet, a szabadságot. Erről Bossuetnél ezeket olvassuk: „A bennünk tevékeny ítélőtehetség elvéből megszületik egy más: a szabadság. A lélek, az eszesség által a testi tárgyakon felülemelve, nem engedi magát elragadtatni az ezekből eredő benyomások által; ő szabad, ő ura marad úgy a tárgyaknak, mint önnönmagának.

Ő afelé fordul, ami tetszik neki s megfontolja azt, amit elérni akar, miszerint a célra azokat az eszközöket használja, melyeket maga megválaszt.“ Bossuet mint philosophus beszél. Nekünk, mellőzve a philosophiát, a physiologia és az empirikus psychologia eljárásához kell tartanunk magunkat, mert az exact tudomány nem filosofál, ő csak az empiriából indul ki és csak ezen mozog. Vizsgáljuk meg tehát physiologicé azt, amit a tudósok embernél és állatnál a visszaható (reflexio) mivelet játékanak neveznek.

Minden érzéki benyomás, ugy az embernél mint az állatnál, az agyba vezetetik s eredményez egy visszaható mozgást, vagyis a benyomással és az idegingerrel szoros viszonyban álló visszahatást. Ez a visszaható mozgás merőben mechanikus dolog, mely tudatunkon kívül történik. Hogy hasonlattal éljünk: ha kezünk véletlenül forró érczczel jön érintkezésbe: visszahuzzuk azt, anélkül, hogy e mozgás kezdetét meggondoltuk vagy akartuk volna. Ha ezt a visszaható mozgást analizálni akarjuk: három részt kell megkülönböztetnünk benne, ami a további megértésre nézve igen fontos.

Az első: physiologiai végbemenetel, mely az érzékeszközben kezdődik, az érzékidegen keresztül megy, az agyba ér és *érzéki érzést* eszközöl.

A másik: psychologiai végbemenetel, mely megfordítva az érzéki érzésben kezdődik, a képzeletbe tovább megy, gondolkodik s *elhatározásban* végződik.

A harmadik: ismét psychologiai végbemenetel, mely az agyban kezdődik, a mozgató idegeket rezgésbe hozza s *indulatban* végződik.

Ezeket előrebocsátva, az ember hatalmában áll a mondott végbemenetek középsőjével a másik kettőt módosítani, a visszaható mozgás vezetését, ha ez még annyira az inger hatása alatt van, megszakítani, az agyrezgésre a feleletet meg nem adni. Példa reá, hogy az ember, csupán az illem kedvéért, képes a

nevetést, a trüsszentést, az ásitozást mérsékelni, visszatartani, jóllehet az inger nyomása alatt áll. Az ember tehát meg nem adja magát a mechanikai nyomásnak, mint az állat a physiologiai erőnek. Az idegszövet reánk nézve nem egyszerű vezető (conductor), hanem eszköz is, miszerint a visszaható mozgás egy részét a visszahatás céljának biztosítsuk. Az ember a már megindult mozgást meg nem semmisíti ugyan de vezeti, eltéríti azt, vagy hagyja magában elrezegni. Sőt képes azt meg is változtatni. Az agyrezgésnek, mely okához képest mint fájdalom vagy mint harag akar kitörni, meg tudunk felelni az ellenkezővel. Avagy nem tudunk-e a felindulásnak megvetést, egykedvűséget, vagy gunyoros mosolyt ellenébe tenni? Nézzük az állatot. Ez vivisectio alatt kénytelen fájdalmát külsőleg nyilvánítani, ő máskép nem tehet. Az ember tud, amire ezer példa van, orvosi műtétet a fájdalom külső nyilvánítása nélkül kiállani, tudja fájdalmát elrejtteni. A hősökrol nem is akarunk szólni, kik hóhérjaikkal szemben csaknem érzéketlenül viselik magukat. Az erkölcsi heroismus, legyen az való vagy színlett, specificice emberi, s különbözik lényegesen attól, amit állati bátorságnak vagy tompaságnak nevezünk. Ime, mennyire tanuskodik a tények tanúsága öntudatosságunk mellett!

És még egy fontos tényezőt kell, hogy felhozzunk: ez a *beszéd*, a *nyelv*. Mivelhogy az állatnál az ideg- és agyrezgésnek tovább vezetése szükségszerűleg, vagy ha tetszik physiologiai mechanismussal történik: azért az állat nem is tud beszélni, értjük a műnyelvet, mert ennek lényeges föltétele, a külbenyomás mozgásingerét megkülönböztetni, uralni tudni. A megkülönböztető tehetség, és a másik tehetség: az ingernek ugy mint visszahatásának parancsolni tudni, ez az eszességnek, a szabadságnak momentuma, melynél fogva az ember valamit tud, amit az állat nem tud.

Beszélnék ugyan „állati nyelvről“ — „állati tudatról“ is: ámde meg kell különböztetni a természeti vagy ösztönszerű nyelvet, mely embernek és állatnak egyaránt közös, a mű- vagy ha úgy tesszik az észnyelvtől, mely csak az embernek tulajdona. Az állat nyelve nem egyéb, mint hangos kifejezése a visszaható mozgásnak; ő csak egy érzékbenyomást, egy érzést ad közvetlenül vissza; ő csak az, ami a visszhang a kiáltásra. Az emberi nyelv ellenben kifejezés eszes formában. Ő adja a benyomást, az érzést, és hozzá még a gondolatburkot is. Az emberi megkülönböztetés actusának önállóságából semmi sincs az állatban, nála a beszéd és az érzéki észlelet között természetes, szükségszerű, csálhatlan összefüggés van. Az állat physiologiailag képtelen hazudni. Az embernek fontolgotó s minden érzéki inger fölötti szabadsága alkot műnyelveket. Az anatómikus és physiologiai képesség, a hangokat tagolva kiejteni, itt másodrendű föltétel és vonatkozik a beszédnek csak egy magánálló nemére: a szónyelvre. Az állat beszéde, mivel természeti, ösztönszerű s veleszületett: nem változik, nem tökélyesbül, nem halad. A kifejezés képessége minden állatnemnél s mindenütt változhatlan valami. Ellenben az emberi beszéd, illetőleg a műnyelv, az eszes — szabad meg-egyezés eredménye, lényegénél fogva változó s tökélyesbülésképes. Beszédünk formái megszámlálhatatlanok, s ebben leginkább szembeszökő az emberi lényeg megkülönböztető jele. A nyelvben nyilvánul leginkább az ember eszessége, a nyelv egymaga elegendő ismérve az ember és állat közötti lényeges különbségnek.

A Wandiemensland lakói, a tasmaniai emberek, eddig az emberilét legalsóbb fokának tartattak, Topinard még az ausztráliai ember mögé is helyezi őket, John Lubbock szerint pedig az utazók éppen kétesnek tartják, ha vajjon még az eszes lényekhez szá-

mitandók-e. Quatrefages, francia tudós után jobban tanuljuk ezeket az embereket ismerni, és amit tanulunk rólok, az nekünk igen becses adat thesisünkhez. Ezek az emberek látszólag legközelebb állnak az állathoz, és Quatrefages mégis mint mond rólok? „Legelőször is megemlítendő — mondja — hogy az említett szigetlakóknak, az utazók megegyező tanúsága szerint, sok nyelvök van. Száz embernél, kik a sziget különféle részein laknak, nyolcz tájnyelv állapított meg. A közös életre kényszerített foglyok egymást oktatták s megalapítottak egy lingua francá-t, egy közös dialectust. Nixon, tasmaniai püspök, nyolcz gyermeket fogadott magához, kik ugyanannyi, egymástól igen eltérő nyelven beszéltek.“ Ez csak eléggé mutatja, hogy az emberinemnek még legalsóbb fokán álló egyede között meg a legértelmesebb állat között fekvő örvény is éppenséggel mérhetetlen.

Mindhiába, a transformisták minden hóbortja (mert csak hóbort az, és nem tudomány) el nem veszi tőlünk isteni eredetünket, meg nem foszt legszebb czimünktől: quia filii Dei estis vos. Hogy ők mégis, még pedig elég tág körökben hívőkre találnak, az csak annak a szomorú jele, hogy az emberek nem tudnak vagy nem akarnak gondolkozni. Másokat az ujság csábja bolondít el, mint a ragyogó mérgező gomba. Az egyház ellenei végre vakon és mohón fölkapnak mindent, ami az egyház ellen kijátszatik, akár ütőkártya legyen az, akár nem. Mi meg vagyunk győződve róla, hogy az a tudós, aki a legerősebben vitatja, hogy az ember és állat között nincs különbség, mégis becsületében megsértve találná magát, ha mi őt bizonyos állatokkal nem mondjuk azonosítanók, hanem csak párhuzamba is vonnók. Ami azt mutatja, hogy ő maga sem hisz magának.

Legyen zárszavunk, amit Sidney Shmit oly elmésen mond: „Én oly biztosnak érzem magam a többi lények fölötti fölényem tudatában; én oly gyö-

keres megvetéssel vagyok minden paviánok szelleme iránt, kikkel valaha találkoztam; én olyannyira meg vagyok győződve, hogy a farkatlan kék majom sohasem lesz vetélytársam költészet, zenészet, festészetben, hogy éppen bé nem látom, miért ne legyen igazságos a „lélekrészecskék“ iránt s miért legyen féltékeny az értelmiség foszlányaira, mely e bestiákban észlelhető.“

KÉPEK A HAZAI HITUJÍTÁS IDEJÉBŐL.

Irta: KOLLÁNYI FERENCZ.

(Vége.)

Hontmegyében, hasonlóképen a töröktől való félelem miatt, mindössze csak három helyet kereshetett fel Dereczkey, ugymint Hodrusbányát, Selmecket és Szent-Antalt. Midőn utját tovább folytatni akará, a lakosok óva intették, hogy ezt ne tegye, mert a hitetlen pogányok közt könnyen szerencsétlenül járhat. Megerősítette ezt egyik barátja is, Nagy István bozóki katona, akivel utjában találkozott, azt állítván, hogy semmiképen sem lenne biztonságban ezen a vidéken, ahol a török mindig barangol, s félmérföldnyire sem haladhatna anélkül, hogy kezeikbe ne essék. Még mi katonák sem merünk a rendes utakon járni. — toldta hozzá, hanem az erdőkben bujkálva lovagolunk.¹ Nem is volt kedve ezek után a főesperesnek tovább utazni, hanem hogy mégis megfeleljen küldetésének, a környékbeli lelkészeket kiközösítés terhe alatt berendelte márczius 28-ára (1561.) Selmeckre.

A kitűzött időre megjelentek a selmeczi plébános két káplánjával, az odaváló tót hitszónok, a hodrusbányai, szentantali, bakabányai, báthi, tótbakai, szebellébi, pecseneki stb.

¹ p. 154.

plébánosok, s kívülök öt selmeczi tanácsos élükön a polgármesterrel. A kölcsönös üdvözlések után a főesperes négy pontban fejt ki a gyülekezet előtt az érsek akaratát: 1) Hogy a jövő évben Nagyszombatban megtartandó zsinaton mindnyájan megjelenjenek; 2) hogy a pápai bullát végrehajtsák; 3) miután ő most egyházaikat meg nem látogathatja, lelkiismeretesen vallják be, vannak-e templomaikban szentségek, kegyszerek, hogyan szolgáltatják ki azokat, hogyan tanítják a népet; s végre 4) mindannyian buzgókodjanak az egyház iránti hűségben és engedelmisségben.

Semmisem mutatja inkább, hogy mily kevésbe vették a nevezett lelkészek az érsek akaratát és rendeleteit, s hogy mily csekély hatással voltak rájuk a főesperes komoly szavai, mint a felelet, melyet Dereczkey beszédjére adtak. Amint ugyanis a vizitator bevégezte beszédjét, az egybegyültek körülbelül két óra hosszán át kizárták őt a tanácskozás színhelyéről, hogy maguk közt állapíthassák meg az adandó választ. Letelvén a két óra, behívták őt, s tudatták határozatukat: hogy majd írásban küldik meg feleletüket Nagyszombatba, miután előbb a többi bányaváros véleménye felől is tájékozniok kell magukat. Kettő közülök azonban minden szó nélkül távozott, egy pedig nyomban kijelentette, hogy nem engedelmeskedik.¹

És ilyen, a főpásztor parancsait fitymáló, a megrendszabályozásukra, megjavításukra kiküldött főesperes fáradozását kijátszó papokkal minden kerületben találkozunk. Némelyek, — hirül vevén az esperes közeledését, egyszerűen ott hagyták plébániájukat, mint a hibbei (Liptó), szklenói (Bars), krasznai (Trencsén), csejthei (Nyitra) verbói (Nyitra) stb. lelkészek, s vagy olyan helyet kerestek, ahol az érseki megbizott szemeitől nem kellett tartaniok, vagy pedig viszatértek, s elfoglalták előbbi állomásukat. Mások, mint pl. a berzenczei (Barsm.) egyenesen kijelentették az esperes előtt, hogy nem szándékoznak helyükön maradni, de a zsinatra sem fognak elmenni. A csesztvei (Nógrádm.) inkább

¹ p. 158.

akart a papságtól bucsút venni, mint misézni. A pöstyéni pap, midőn a főesperes említette előtte, hogy ágyasát el kell bocsájtania, minden tévovázás nélkül megmondotta, hogy készebb más hazát keresni, mint attól megválni. A barsiak lelkesze nem akarta megvallani, hogy hol s ki által ordináltott; midőn pedig a vizitator a királyi rendeletre hivatkozott, azt felelte, hogy csak hozakodjék elő vele, majd bele dobja a kloákába. Sőt előfordult az az eset is, hogy a plébános, (csak nevezzük őket még mi is így) nem átkodott szembeszállni felebbvalójával, mint pl. Bassánban Zólyomi Albert, akit hivei kidobtak a parochiális lakásból, mert megszőketett egy nemesleányt, s aki ettől fogva egy jobbágy házában lakott. Ez a jeles férfiú éppen a kocsmában ült, amikor a főesperes megérkezett. Amint megtudta, hogy minő vendéget kapott, fegyvereiért szaladt, s torkaszakadtából kezdett kiáltozni — persze részeg fővel, hogy ez lesz meg az lesz, ha neki békét nem hagynak. Csitították őt, hogy ne dühöngjön, hanem nyissa ki inkább a templomot; majd kinyitom — ugymond — bestiák ezzel a kulcscsal ni, s fegyvereire mutatott. Nehogy még nagyobb botrány keletkezzék, az esperes otthagya az eszeveszettet, aki egyike volt azoknak, akik a váraljai gyűlésről elmaradtak, tehát már nem katolikus.¹

De legszembetűnőbb és jellemzőbb a nyitrai kerület lelkészeinek viselkedése, mert ezek hivek maradtak hitükhöz, s egy pontban mégis megtagadták az engedelmességet. A főesperes ugyanis összegyűjtván őket, felvetette előttük a kérdést, hogy miként vélekednek a legközelebb (1560-ban) megtartott zsinaton felolvasott hitcikkelyek felől, valjon fognak-e a jövőben azokhoz alkalmazkodni, s készek-e erre nézve ígéretet is tenni? Mire az egybegyűlték mind, egyenkint és összesen kijelentették, hogy mindent készséggel fognak teljesíteni, amit a zsinat előírt, hiveiket orthodox szellemben fogják oktatni, sőt ha a multban valamiben tévedtek volna, azt a jövőben igyekezni fognak helyrehozni,

¹ p. 66.

s kötelezik magukat, hogy ha ezentul a vizitator valami hitellenes dolgot fog náluk tapasztalni, a megérdemlett büntetésnek magukat szó nélkül alávetik, csak azt ne kívánják tőlük, hogy feleségeiket elküldjék, mert ebben az egyben lelkiismeretük nem engedi őket engedelmeskedni.¹

A főpásztori intézkedések hatásának gyengítéséhez még az a körülmény is nagyban hozzájárult, hogy a papság szünetnélkül változtatván lakhelyét, ezáltal is tág rés nyílt azok számára, akik, talán csak a könnyebb megélhetés kedvéért ezernyi hibával tolokodtak az egyház szolgálatába. Mert ha a főesperesnek sikerült is egyik-másik községben rendeznie a vallási ügyeket, megszüntetni a felburjánzott visszaéléseket, ha a következő évben újból megtette körutját: a legtöbb plébánián egészen új, ismeretlen embereket talált, akiknél ha újból megkezdette reformatori munkáját, rendszerint azt kelle tapasztalnia, hogy a jóra még kevésbé fogékonyak mint voltak elődjeik. Csak egy adatot hozunk fel. Midőn Árva és Turóczmegyékben a főesperes 1560-ban felkereste azon környéket, amelyet a megelőző 1559-ben már meglátogatott, 20 plébánia közül csak 5 helyen talált olyan plébánosokat, akik a múlt évben is helyükön voltak, a többi 15 községben mind új emberek működtek.

Azonban mindez nem lett volna képes az erélyes érsek fáradozásainak eredményét annyira csökkenteni, működésének hatását megbénítani, hogy ne mondjuk megsemmisíteni, hogy a katholicizmus oly siralmas állapotba jusson, mint volt az esztergomi főegyházmegyében alig husz évvel Oláh halála után, midőn 900 javadalomból 800 protestáns kezébe jutott: ha az elsorolt bajokhoz nem járul az általános paphiány; mert valamennyi közt ez szolgáltatta ki a nép zömének hitét a legteljesebb mértékben a kóborló ámitók akna-munkájának.

Mily arányokat öltött ez a hiány már Oláh érseksége idejének derekán, kitetszik a következő számokból: A kéri kerületben 13 plébánia volt üresedésben, a galgóciban öt,

¹ p. 75.

a sarlóiban 16, a verebélyiben 14; Esztergom megyében a katedrális főesperesség kerületében 1560-ban csak két helyen volt plébános: Magyar-Szölgyénben és Nagy-Ölveden; a komáromi főesperesség 40 plébániája közül csak 12 volt betöltve; a tornai főesperesi kerület 26 parochiája közül pedig 20 állott lelkész nélkül.

Pedig a hivek éppen nem voltak válogatósak, és sokszor megelégedtek a legroszabbal is, csak hogy elmondhassák, hogy van papjuk, aki néha miséz, prédikál, keresztel, temet nálók. Midőn a barsi főesperes 1561-ben bejárván kerületét Kistapolcsánba érkezett, az odavaló lelkész, Veresváry Mihály, tanácsosnak látta elillanni előle, de elfogatván Szent-Benedekbe vitetett. És mi történt? A szentbenedeki lakosok küldöttséget menesztettek a főespereshez, kérvén őt, engedje meg, hogy Veresváry náluk maradjon miután már régtől fogva nincs semilyen papjuk. S az esperes beleegyezett, csak azt kötvén ki, hogy javítsa meg magát. Mire azután Szegedy Mihály uram tüstént leborotváltatta új plébánosuk szakállát s tonzurát nyíratott neki, hogy legalább papi kinézése legyen.¹

Számtalan községet fosztott meg lelkészétől a török kegyetlenkedése is. Nemcsény, Vezekény, Néved, Tanya, Szent-György bars megyei községeket vagy teljesen elpusztította az ellenség, vagy legalább kirabolta. A szentgyörgyi plébános még 1559-ben is fogságban volt. Ujléván, Ujbarson, Koszmálon, senkisem akart plébános lenni a török miatt stb.

Igy bontakoznak ki előttünk a főesperesi jelentésekből szoros egymásutánban a *protestantizmus rohamos elterjedésének okai*: a főpapság megfogyatkozása Mohácsnál, az alsó klérus elhanyagolt, ellenőrizetlen állapota, az egyházi szolgálatra alkalmas egyének hiánya, a hitükben, erkölcsükben megmétélyezett egyének beférkőzése az egyház szentélyébe, az egyházi hatóság tehetetlensége ezekkel szemben, a török dúlás. *Ezen okok* miatt veszett el az egyházra nézve a szegény, hiszékeny nép, mely elhanyagolva, elámitva, tév-

¹ p. 39.

utra vezetve azok által, akiket saját papjainak tartott, akiknek tehát hitt, akikben megbizott, csaknem öntudatlanul jutott a protestantizmus járma alá.

Már a nemességről nem mondható ugyanez. A fő- és középnemességnek mások voltak viszonyai, igényei, vágyai, azok más nevelésben részesültek, más körülmények közt éltek, ugyanazon okok tehát nem lehettek ugyanazon hatással reájuk, mint a pórnépre. Az ő eltántorodásukban is van kétségkívül része a paphiánynak, az elhanyagolt vallási nevelésnek, a rossz példának, az új hit inycsiklandó tanainak; de mindezekhez kellett még más okoknak is járulniok, ami az ő egyéniségüket jobban érintette, hatalmasabban vonzotta, amint hogy csakugyan járultak is. Kiváltképen két ily tényezőt állapíthatunk meg az ő hitehagyások okául: az egyik a politikai versengés, amelyben az új vallási eszmék a kath. Ferdinánddal szemközt álló, ugynevezett «nemzeti» párttal azonosították nagyon ügyesen magukat, a másik pedig a fejtelenségben dúsz prédával kecségtetett birtóvágy és kapzsiság.

Mert ne gondolja ám senki, hogy az a tan, mely hitehagyott, esküszegő, erkölcstelen emberektől származott, mely lázadást hirdetett, szabadságot prédikált, a műveltebb osztályban, a birtok és hatalom képviselőinél, talán az emberek jobb meggyőződésének erejét és tisztaságát hódította meg; hogy talán azok lettek ebből az osztályból első híveivé, akik megundorodtak az egyház testén tátongó sebektől, s egy erkölcstelen, szelid, önzetlen, hitében buzgó kor hajnalhasadását látták az új eszmék terjedésében. Korántsem. E nagy mondások csak a protestáns nagyképűsködés által kitalált üres frázisok, amikhez az igazságnak semmi közük. Ami az embereket a reformáció karjaiba vetette, az nem a meggyőződés, nem az új tan igazságában gyökerező hit, nem a jobb után való sóvárgás volt, hanem annál az ugynevezett papságnál a tudatlanság s a kathol. morál szigorától való szabadulási vágy, a népnél a hiszékenység, a fő- és középnemességnél pedig szennyes érdekek.

Oláh már 1539-ben, midőn mint az özvegy Mária ki-

rályné s németalföldi kormányzó titkárja néhány havi látogatásra hazajött, fájdalmas megütközéssel tapasztalta, mennyire kiveszett a hatalmasok szivéből minden törvény-és jogtisztelet. Visszajöttem — írja Nádasdy Tamáshoz, Isten segítségével egészségben, hogy a királyné ügyeiben intézkedjem, hogy végre valahára megláthassam barátaimat, ismerőseimet, s a rég elhagyott hazát; azonban leszámítva az örömet, mit néhány kedves arcz látása okozott, csak keserűség az, amit tapasztalok. Az ország alig lélezkzik, az urak — kevés kivétellel — jellemtelenségükben csak pénzt és kincseket szomjaznak, s a nép oly nyomorult állapotban él, hogy a gyász és könnyek teszik összes mindenét.¹

De mi volt ez ahhoz képest, amit később, az érseki széken, közvetlen közletről érdekelve kellett tapasztalnia, midőn a baj már átszivárgott a többi néposztályba is? Midőn nemcsak a főnemesek fosztogatták ki az egyház javait, hanem a közbirtokos osztály, sőt maga a nép is ebből akarta vagyonát gyarapítani?

Mert a hatalmasok példája nem maradhatott határ-nélkül a köznemességre. Amint azok az érseki, püspöki, káptalani, prépostsági, monostori javak lefoglalásában feltalálták a legkönnyebb meggazdagodás lehetőségét: a közbirtokos osztály is azonnal utánozni kezdé őket, s magáévá tette a templom, a plébánia birtokait s jövedelmeit. A különbség csak az volt, hogy amazok többel rendelkezvén, többet mervén, nagyban raboltak; ezek ellenben, az adott viszonyokhoz mértén kicsiben. De a következmény mindkét esetben ugyanaz volt. Hogy az idegenből való gazdagodás hasznát biztosítsák maguknak, a hatalmas főur csak úgy mint az egyszerűbb földesur a hitujítás karjaiba veté magát, mely erre őt nyíltan felhatalmazá, erőszakoskodásait szentesíté, s a birtokaikból kiforgatott plébániák csak úgy lelkész nélkül maradtak, mint főpásztor nélkül a terjedelmes egyházmezyék.

Vagy ha volt is pap a községben, ez csak úgy szá-

¹ Pray: *Epistolae Procerum*. II. p. 78.

míthatott arra, hogy megtűrik őt, ha nyugodtan feladta egyháza jogait; ellenkező esetben elűzetett, s a földesur szerzett magának olyat, aki az új vagyron és birtokjog szellemében az ő szája ize szerint prédikált.

Az időről-íddre, különösen Oláh buzgólkodása következtében hozott országos határozatok ugyan eleget sürgettek, hogy az egyházi javadalmak kivétetvén a világiak kezéből alkalmas egyéneknek adassanak, hogy hitbuzgó eseperesek, plébánosok neveztessenek ki, hogy ha valaki az egyházi jövedelmeket a világias czélokra fordítja ezektől megfosztassék,¹ sőt Ferdinánd is több hasonló tartalmu rendeletet adott ki; de midőn maguk a királyok is egyházi javakból jutalmazták hűveiket, midőn nehogy pártfeleiket elriaszssák, nem merték alattvalóikat a törvények megtartására kényszeríteni, lehetett-e várni, hogy az egyház a maga igazához jut, kivált azok részéről, akik csakhogy az elrabboltakat maguknak megtarthassák még hitűkkel is készek voltak szakítani?

Nem is volt ez intézkedéseknek sok foganatjuk. Itt-ott, ahol az érseknek módjában állott saját hatalmából erőlyesebb rendszabályokhoz folyamodni történt ugyan valami, de a legtöbb helyen bizony ott veszték az egyház elvett javai.

A zavarosban való halászás akkor öltvén legnagyobb mérvet, midőn a török hódítás, az ellenkirályok versengése és a hitújítási eszmék terjedése következtében ugyszólván minden társadalmi rend felbomlott, s a törvény az önkény, a jog a hazafiatlan önzés martaléka lett, az Oláh idejében kerületeiket meglátogató főesperesek, már mint bevégzett tényekre mutathattak jelentéseikben azon veszteségekre, melyeket az egyház szenvedett, s amelyekből mi is elszámálunk néhányat.

Árva-Nagyfaluban Dávid László alispán elvette a plébánia szántóföldjeit, a melyek fejében a parochus néhány font viaszgyertyát tartozott beszerezni, miután, ugymond, a

¹ Az 1551. 9. §. az 54, 58, 60 és 67. évi Decretumok.

templomnak nincs szüksége világitóra.¹ Novákon (Nyitram.) Majthény Kristóf a templom malmát foglalta el, 7 papehotai jobbágyát pedig arra kényszeríté, hogy az ő számára dolgozzék.² Alsó- és Felső-Elefánton (Nyitram.) a kegyurak Elefánty Simon, János, Lőrincz a templom minden ingó és ingatlan vagyonát eltulajdonították.³ Csermend községben (Nyitra) az egyik jobbágyember 26 frttal tartozott a templomnak, de a földesur — Berényi András, nem engedte, hogy adósságát lefizesse.⁴ Sárfőn a templomot megillető bordézmát a kegyurak szedték be.⁵ A bajmóczi kerület lelkészei nem kapták meg a sedecimát. Livinán, ma Nadlány (Nyitram.) filiálisa, Dömjén nevű földesur nem csak a templom összes javait lefoglalta (a szántóföldekre vonatkozólag azt állította, hogy azokat úgy vette meg a királytól) hanem még az oltárt is széthányatta, s kemenczét rakatott belőle magának. Nadlányban pedig ugyanő lefoglalta a plébános szántóföldjeit és erdejét.⁶ Koross lakosai azt a panaszt emelték földesurok ellen, hogy a megőrzés végett neki átadott két kelyhet és tányérkát nem akarja visszaszolgáltatni.⁷ Nyitra-Ludányban Babindali György leromboltatta az apátsági templomot, s köveit várépitésre használta.⁸ Az ardanóczyi (Nyitram.) templomnak egy jámbor asszony azon meghagyással hagyományozott egy hordó bort, hogy annak árán zászlót szerezzenek; de a bort elvette Dumbayné asszony.⁹ Az assakürthi templomot a főesperes teljesen kifosztva találta; földjeit — pedig egyike volt a leggazdagabb egyházaknak — részben a nyitrai püspök emberei, részben a Ghiczzy-féle örökösök művelték.¹⁰

¹ p. 1.² p. 10.³ p. 12.⁴ p. 13.⁵ p. 14.⁶ p. 15.⁷ p. 16.⁸ u. o.⁹ p. 17.¹⁰ p. 18.

Nagy-Szelezsényben a templomot magtárnak használták. Manigán (Nyitra) a patronusok buzát tartottak a templomban, amit az asszonyok ugyanott szoktak megrostálni is.¹ Nyitra-Oszlánban egy jámbor házaspár 45 frtot hagyott végrendeletileg a templomépités költségeire; a pénzt azonban Ghiczy József erőszakkal elvette a templom gondnokaitól, és saját céljaira fordította.² Liptó-Szent-Márián Barisovszky János kegyur elvette a templom kelyhét, monstancziáját, lefoglalta rétvét, s visszatartotta a plébános tizedét.³ Liptó-Teplán Mythoska Mihály nevű nemes ur a templom szántóföldjeit tette magáévá.⁴ A háji (Turócz) plébános nagy kárt szenvedett, mert kaszálóját elvette Rakoczky György.⁵ A vruthoki parochiának Pál nevű plébánosa pénzt és barmokat hagyományozott, de ezt a falu köznemessége, egyuttal a templom kegyurai, szétosztották maguk között, s a templomot, ugyszintén a plébánialakot is, annyira elhanyagolták, hogy midőn a vizitator arra járt, mindkettő közel állott az összeomláshoz, a czinteremben pedig ökrök, kecskék, sertések, ludak ütötték fel tanyájukat.⁶ Irmeren, miután a patronus lefoglalta a plébánia lakot, a lelkész kénytelen volt egy jobbágy házában meghúzni magát.⁶ Udvard komárommegyei község templomát nem lehetett helyreállítani, mivel a lakosok a templom pénzét szétosztották maguk között.⁸

Mint látjuk, majd a kegyurak — s ez a leggyakoribb — vették birtokukba a templom és a parochia javait, majd a községbeli birtokosok osztokodtak meg testvériesen rajtuk, majd pedig a földesur és a hivek darabolták fel maguk közt azokat.

¹ p. 66.

² p. 43.

³ p. 45.

⁴ p. 52.

⁵ p. 56.

⁶ p. 57.

⁷ p. 73.

⁸ p. 138.

Még legtisztességesebben jártak el e tekintetben né- mely komárommegyei község, mint Imely, Martos lakosai, akik eladták ugyan az összes egyházi javakat, de nem hogy a pénzt maguknak megtartsák, hanem hogy a begyűlt ősz- szegen magukat a töröktől megváltsák.

Ha valahol a fosztogatás által a plébános a megélhe- tés eszközeitől lett megfosztva, az illető, mint mondtuk, egyszerűen megvált állásától. Ez történt pl. Szent-Györgyön (Turóczm.), ahol a plébános nem tűrhétván a földesur ha- talmaskodását, kénytelen volt megválni állásától.¹ Kovar- czon (Nyitra) Apponyi István lefoglalta a plébános minden szántóföldjét, minek következtében az öreg parochus — Miklós pap — «bonus, totus fidelis» megvált javadalmától.² Kosztolnáról is ily módon üldözte ki a földesur a paro- chust.³ Manigán, Vezelén, Jablonczán szintén.⁴ Ásvány, Szent-Pál, Hédervár, Zámoly, Vámos györmegyei községek- ben hasonló okból nem volt lelkész.⁵ Kamenek — nyitra- megyei faluban — Kosztholyáni György eltulajdonítván a templom és a plébánia javait, senki sem akart plébá- noskodni.⁶

Az így megüresedett helyeket aztán a patronus vagy földesur rendszerint hitehagyott papoknak vagy szerzete- seknek adta. Ha az illető birtokos esetleg a filialisban la- kott, akkor odahozott valami eretneket. Ezt tette pl. Livi- nán (Nyitra) Dömjén nevű földesur, ugyanaz, aki az oltár- ból kályhát csináltatott.⁷ Vagy megtörtént az, hogy az uraság nem hívott senkit sem a kitért plébános helyére, ha- nem maga csapott fel papnak. Így Czabajon — Nyitram. — egy iudex perpetuus, miután elüldözte a kosztolnai lelkészt, akihez mint filia Czabaj is tartozott, maga gyónta-

¹ p. 57.

² p. 65.

³ p. 61.

⁴ p. 66.

⁵ p. 140.

⁶ p. 42.

⁷ p. 63.

tott, absolvált, azt állítván magáról, hogy neki ehhez épen annyi joga van mint akármelyik felszentelt papnak, vagy akár magának az érseknek.¹

Talán nem kell tovább mennünk annak bizonyításában, hogy a fő- és köznemesség tisztességtelen birtokvágya és a protestantizmus terjedése közt szoros okozati összefüggés van. A felhozottak eléggé megmagyarázzák reformatus atyánkfainak azon teli tüdővel hirdetett állítását, hogy ügyök diadalra vezetéséért mélységes köszönet illeti meg a főurak, s általában a nemesség pártolását. Hiába, azok az eddig még eléggé meg nem bolygatott régi akták sokkal megvesztegethetlenebbek, mint hogy bárkinek is el lehessen tagadnia, hogy akkor, amidőn az új tanok leginkább rá voltak utalva a segélyre és támogatásra, tehát a terjedés első évtizedeiben, nem ám az áldozatkészség, a lelkes buzgóság, a meggyőződés, mint ők feltüntetni szeretik, sőt még nem is az összetartozás erőteljes érzete, mely, meg kell vallanunk, később oly elismerésre méltó szép tettekben nyilvánkozott a protestáns főurak és gazdag nemeseknél, segítette zöld ágra vergődni a hitújítási eszméket s azok hirdetőit, hanem a politikai versengés következtében maga előtt legfeljebb csak erkölcsi korlátokat találó birvágy, mely ezeken túl tevén magát, saját érdekében az új vallás szolgálatába adta magát.

Ez volt legfőbb oka a földesurak rablásainak, ez volt oka sok helyen, ahol a plébános kénytelen volt állásától megválni, a nép magára hagyatottságának, s ez volt oka annak is, hogy a nagybirtokos osztály oly hatalmas támaszává lett a neki szabad kezet hagyó protestantizmusnak, s pártfogásába vevén minden hitehagyott papot még az új vallás terjesztésébe is befolyt.

A «megtisztított evangéliumi hitnek» első apostolai, legbuzgóbb hirdetői ugyanis — nagyon kevés kivétellel — csupa merő szökött barátok, hitehagyott papok voltak. Ezeknek jutott akkor a térítés szomorú szerepe hazánkban;

¹ p. 61.

igaz, hogy csak előttünk szomorú, mert az ellenfél mint vallása előharczosait s martirjait tiszteli s magasztalja őket. Legyen az ő kedvük szerint. Nekünk elég azt tudnunk, hogy megtagadva vallásukat, megszegve esküjüket, elpártoltak oda, ahol sokat ígértek, de semmit sem adhattak nekik abhól a lelki nyugalomból, mit önvigaszukra kerestek. Tehát szerencsétlenek, akiket nekünk rettentő tévedésük miatt lehet sajnálni, sőt kell is, de akiknek az egyházból való kiválását csak azon okból fájlalhatjuk, mert száz és ezer könnyenhívő lelket is magukkal rántottak az örvénybe.

Azok közül, akik már a főesperesi látogatások előtt nyíltan szakítottak a katholicizmussal, s a kik neve mellé a vizitator oda írta a «haereticus» nevet, a legtöbbnél azt is feljegyezve találjuk, hogy hol szenteltettek fel, ki által s mikor? Érdekes tudni, hogy 33 ilyen apostata pap közül, a kiknek fölszenteltetési helyét és évét sikerült megállapítanunk, csak 12 vette fel hazánkban a szent rendeket, úgy mint Pozsonyban 6, Nagyszombatban 3, Esztergomban 2, Egerben 1; a többi 21 mind külföldön ordináltatott, a legtöbben Krakkóban és Bécsben, az előbbi helyen 10, az utóbbin 7.

A főesperesi jelentések nyomán módunkban áll közelebbről is megismerkedni ez uj módi apostolokkal.

Nehogy azt gondolja valaki, hogy akarattal kerestük ki a legsötétebb színeket lefestésükre, nem mutatjuk be őket külön, s nem adunk felőlük általános vonásokban leírást. Ugy is hiába mondanók el, mennyi erkölcsi züllöttség, mily szemérmertlenség, mekkora elvetemültség lakott bennük, mily sátáni gyűlölet égett szívében a katolikus egyház és vallás iránt; az olvasó még akkor sem látná őket magukat, hanem csak egyes tulajdonságaikat. Sokkal jobb lesz őket úgy állítani szem elé, amint az esperes előtt megjelentek, elbeszélve tetteiket, visszaadva szavaikat, — ezekből legjobban megítélheti mindenki egész egyéniségüket.

Kezdjük a lévai plébánoson, ahogy a főesperes őt még mindig nevezi. Vízkelety Mátyás Nagyszombatban

vette fel az egyházi rend szentségét, Tompa György püspök kezeiből. A főesperesi látogatás idejében már «feleséges» és családos ember volt, s minden ízében eretnek, aki Luther, Melanchton, Bullinger Henrik és Brenz János irataiból táplálta szellemét. A főesperessel félnapon keresztül nyugodtan vitatkozott, védelmezvén tévedéseit; de midőn a vizitator szóba hozta az érseket, kitört belőle az elfojthatatlan düh, mit iránta érezett; miért akarsz te engem — kérdező — az Antikrisztushoz vinni? Persze — fűzi hozzá a főesperes, el volt bizakodva a várbeli katonaság védelmében.¹ A következő években, 1560–61-ben ismét felkereste Lévát a főesperes, de Vizkelety elrejtőzött előle; midőn pedig a szöllősi plébánost, a barsi kerület alesperesét küldötték ki hozzá, hogy a zsinatra hívó levelet neki kézbesítse, Horváth Bertalan várkapitány azzal fenyegetőzött, hogy a legközelebbire, aki valami írást hoz, három botot veret.²

Hasonló szellemű ember volt a prónászékiek plébánosa is Liptóme gyében, Németlipcsei Lőrincz személyében, akit 1557-ben Krakkóban szenteltek pappá, s alig 3 év múlva már mint javithatlan eretnek szerepel. A temploma úgy nézett ki — a jelentés szerint — mint valami sertés-ól, a kereszteléshez csak tiszta vizet használt, a szent olajok nélkül; csak abban az esetben misézett t. i. a maga módja szerint, ha áldozói voltak; ha beteghez hívták provideálni, az asztalon konzekrált stb. Inkább beillenék — mondja róla a főesperes — barompásztornak mint lelkipásztornak.³

A liptó-szent-péteri lelkész azt állította a főesperes előtt, hogy Velenczében nyerte felszenteltetését, de a formákat nem tudta előmutatni. Nem is hitte senki felőle, hogy valódi pap, hanem hogy vagy az eretnekek kegyelméből lett azzá, vagy pedig csak annak adta ki magát. Hozzáértő hiveinek védszárnyai alatt oly biztonságban

¹ p. 23.

² p. 39.

³ p. 46.

érezte magát, hogy a főesperesnek szemtől-szembe mondotta, hogy a katolikus egyház szertartása mind elvetendő és kárhóztatandó babona.¹

Szent-Iván közelében, a Vág partján volt egy kolostor, a hová a szomszédos községek lakosai szivesen elzarándokoltak, különösen a templom bucsújának idején. Ez azonban sehogysem tetszett a mondott község «lelkészének,» aki Krakkóban 1551-ben csiszárból lett pappá, s aki, mint afféle nagyszakállu és kevéstudományu ember — mint a főesperes megjegyzi — hátat fordítván a katolikus egyháznak, a következő módon akarta egy alkalommal megakadályozni a hívek bucsújárását. Megpillantván ugyanis egy a kolostor felé huzódó csapatot, kiszaladt a földekre szántani, hogy azokat is rávegye példájával utjuk félbeszakítására s a munkára. Miután azonban azt látta, hogy azok nem hajlandók magukat ezáltal megzavartatni, tehetetlensége dühében ahhoz a hidhoz futott, amelyen a népnek, a folyó tulsó oldalán fekvő kolostorhoz mentében, át kellett volna haladnia, s azt hamarosan szétrombolta. De még így sem ért célzt, mert a hívek fölemelt ruhákkal gázoltak át a sekély vizen; mit látván a kijátszott aposztata, a legéktelenebb szidalmakat kiáltozta a szegény emberek után.²

Nagy-Palugyán is (Liptóm.) szépen viselte magát egy ily eretnekké vedlett plébános. Fekete Mátyás volt a neve, de a vizitator szerint még a nevénel is feketébb a lelke. Ezt is Krakkóban szentelték fel 1557-ben, s már négy évre rá semmiféle szentség vagy kegyszer nem volt templomában. Ezenkívül részeges, káromkodó, erkölcstelen, játékos volt, aki a szent misét sátáni áldozatnak szokta nevezni. Egy alkalommal, éppen bucsúnapján, mint rendesen boros fővel lévén, egyik nála levő paptársának szelid figyelmeztetésére, hogy ne botránkoztassa meg a népet garázda magaviseletével, azzal válaszolt, hogy a boros kannát az illető fején összetörte.³

¹ p. 48.

² p. 49.

³ p. 50.

A turócz-szent-mártoniak lelkésze még azt is elátkozta, aki nőtlen életet él.¹ Egy másik Liptóban szent István képét bemázolta szénnel, a feszületet pedig összetörte és elégette. Nem csoda, ha ezek után azt olvassuk felőle, hogy a legszennyesebb beszédeket vitte, hogy «uxorem suam vocat grammaticam, quam libenter et die nocteque se legere dicit; dicitur insuper aliam personam fovere suspectam, quam interim legere multi credunt et dicunt.»²

A katholicizmus ellenségei az egyházat szeretik felelőssé tenni azoknak a rossz papoknak viselkedéseért, a kik, mint fentebb kimutattuk, igen sok esetben az egyházi hatóság tudtán és akaratan kívül végezték a plébánosi teendőket. Pedig az egyház ezeket soha sem védelmezte, őket és tetteiket soha sem szépitgette vagy mentegette, ellenkezőleg, egyedül az egyház emelte fel ellenük szavát, s az adott viszonyok közt azonnal minden lehetséges eszközt felhasználta, a kérést, figyelmeztetést, tanítást, feddést, büntetést, szóval mindent, hogy a megtévedt embereket önmagukkal kibékítse, s őket megtisztítva, megjavítva, magához emelje, s szolgálatára képesekké tegye.

De hát ki felelős azokért az ocsmányságokért, kinek tudandók be azok az előbb elbeszélte szemérmetlen arczatlanságok, amelyeket a hitehagyott papok és szerzetesek végbe vittek? Az egyháznak kétségkívül nem, mert hisz ők az egyházzal teljesen szakítottak, vele minden összeköttetést megtagadtak, magukat nyíltan és határozottan az új tanok követőinek vallották. Tehát az új vallásnak? *Bizonyára; mert ez oldotta fel redjüket nézve a kath. erkölcsstan törvényeit, s ez engedett náluk szabad folyást az emberi szenvedélyek ama piszkos áradatának, melyben az uj módi ígéhirdetők oly mélyen elmerültek.* De tagadhatatlan az is, hogy ha protestantizmus táborába szegődött főurak és gazdag nemesek nem veszik őket annyira pártfogásukba, ha érdekeiket nem azonosítják az övéikkel, ha nem nyújtanak

¹ p. 55.

² p. 53.

nekik oltalmat az őket kihágásaik miatt megfenyíteni akaró egyházi felsőbbség ellen: nem ragadtatták volna magukat ennyire.

Nem szükséges sokat lapoznunk az Oláh-féle vizitációkban, hogy magunknak erről meggyőződést szerezzünk. Nézzük meg pl. a tornai főesperesi kerületről irt jelentéseket. A főesperes itt 1561-ben 14 községet járt be, s ezekben 6 aposztata papot és szerzetest s csak két olyan lelkészt talált, akik nem voltak ordinálva, a lutheranizmus szolgálatában.

Mindezeknek püspökük, érsekük, királyuk, legfőbb patronusuk volt a két eretnek földesur Magócsy Gáspár és Bebek György. Meg is látszott rajtuk.

Görgön (Abauj-Tornamegyében), Bebek birtokán, egy szökött barát plébánoskodott, aki egyaránt szidta és gyalázta a királyt, érseket s főesperest. Midőn 1560-ban Mecske Ferencz tornai archidiakonus az Oláh-tól kapott megbízás értelmében össze akarta hívni kerülete papjait s egyik szolgálóját Görgöre is elküldte levelével, melyben a gyűlés helye és napja felől intézkedett, a volt monachus a kézbesített irattal azonnal Bebekhez ment s annyira felingerlé őt, hogy cselédjeinek megparancsolta, hogy a főesperes emberét fogják meg, s verjék el. Nem tudom — mondja a főesperes — mi történt vele, ha kezeikbe kerül, mert egész Tornáig üldözték őt.¹ A tornaiak pásztora pedig világosan megmondotta a főesperesnek, hogy kisebb gondja is nagyobb annál, mint hogy a király és az érsek rendeleteivel törődjék. De ez legalább nem volt ordinálva, mint a szikszói pap, (Abauj-Torna), aki az érseket sátánfejedelemnek, a katolikusokat pedig ördögfajzatának nevezte. Az én uram és királyom — így szólt — Bebek ur; ő az én védelmezőm minden ügyeimben, ti pedig pápisták vagytok.²

Sőt maguk az illető urak is mintegy kérkedve emlegették ez aljas lelkű emberekkel való összeköttetésüket. Csak üldözze a felség és az érsek papjainkat — mondotta

¹ p. 162.

² p. 161.

egy izben Magócsy Bornemisza György püspöknek — ha néhány százezer forintot ki akar dobni. Csodálom különben, ezzel fejezte be szavait, hogy az érsek annyira gyűlöli ami *igaz* prédikátorainkat, akik *törvényesen* házasodtak meg, míg a pápistákat védelmezi «qui sunt ovium latrones, qui cum meretricibus versantur die nocteque, et sic eunt vulgo brembelézny és mésézni, bolundoskodni az oltárhoz.»¹

És ez a mondás jellemzi az egész protestantizmust, a régít úgy mint a mostanit.

Az ő emberéik — szerintük — mind *igazak, törvénytisztelők*, kifogástalan jellemek, még ha esküszegők, hitehagyottak s a szemérmertlenségig erkölcstelenek és durvák is; a katolikusok ellenben, vagy amint ők szeretik nevezni a pápisták, egytől-egyig latrok, ámitók, a sátán szövetségesi. Amit ők tesznek, az mind szép, helyes, törvényes; amit mi, az mind bálványimádás, istenkáromlás és «bolundoskodás.»

Pedig milyen egészen másképp hangzanak a tények. Nem is említve Luther, Calvin, s az ő többi vallásalapítóiok magánéletének kimondhatlan piszkait, mit látunk a hazai protestantizmusnak terjedésében? Azt, hogy az ő hitük első hirdetői, az ő kidicsért apostolaik, az erkölcstelenség fertőjébe sülyedt esküszegő hittagadók. Az ő püspökeik, érsekeik, mint maguk fennen hirdetik, a velük egy húron pendülő földesurak. Az ő legkedvenczebb könyveik, mint elég arcátlanok bevallani «feleségeik.» Az ő tudományuk, a becsmérés és szitkozódás. Az ő segédeszközeik, az ámitás és csalás. Az ő segélyforrásaik az állatiasságában felszabadított ember legundokabb vágyai. Az ő szövetséges társaik a hitetlen török, a pártoskodás, s a piszkos birvágy és kapzsóság.

Ime, ezt beszéljük, erről tanuskodnak fényesen a hazai hitújítás idejéből ránk maradt képek és adatok.

¹ p. 163.

EREDETI ADAT a hazai reformatio történetéhez.*

Közlő: RÉCSEI VIKTOR.

«Non est pax impiis.» Bizony nincs. S nem volt azoknak sem, akik a protestantismusnak hazánkban való elterjedése idejében az új tanok hívei s vezéreiként szerepeltek. Mert alig, hogy a «megtisztított evangéliumi hit» követőkre talált, nálunk épp úgy mint más országokban, kezdetét vette közöttük a visszavonás, izetlenkedés, az elkeseredett ellenségeskedés és vádaskodás. Különösen két nagyobb tábor nézte egymást ellenséges szemmel: a Luther és a Kalvin hívei.¹

A lutheránusok második superintendense az 1576. táján megválasztott Bójthe István volt, aki nemcsak nem mozditotta elő a két pártnak sokak által annyira óhajtott kibékülését és egyesülését, hanem néhány évvel hivatalbalépése után maga is nyíltan a kálvinistákhoz lépett át; minek folytán közte és régi hívei közt elkeseredett vita keletkezett, melyben nem a legépületesebb dolgokat mondogatták el egymás felől. Az olvasó alább veszi azon könyvnek Bójthe ellen intézett mérges hangú előszavát, melyet a «püspökük» által faképnél hagyott dunántuli lutheránusok ügyök védel-

* Miután t. olvasóink épp e füzetben veszik *Kollányi F.* dolgozatárunk befejező közleményét az általa összegyűjtött XVI. századbeli adatokból, hiszszük, hogy szívesen veendik eme rokon tárgyú, s eddig kiadatlan adatot is. Eredeti írásmódját azért tartottuk meg, hogy a historikusok azt forrás gyanánt idézhessék. — *Szerk.*

¹ Ma, 300 év után, midőn épp Budapesten zsinatolnak mindkét felekezeti protestáns atyánkfiai, megint egyesülésről álmodoznak, de bizony annyi a veszekedés köztök, hogy szó sem lehet arról az egyesülésről. A napilapok eleget beszéltek e «tárgyalásokról.» — *Szerk.*

mére 1596-ban összeállítottak, s két évre rá magyar nyelven publikáltak.

* * *

A kassai püspöki könyvtárban a sok nagy értékű codex, incunabulum s érdekes hungarikák közt van egy unikum, melynek párfját eddig Szabó Károly sem találta sehol.

Ennek czime: «Summaia Azoknak az Articvlvsoknak, kikreol vetekeodesek tamadtanak az Augustana Confessióban valo tanettok között es akkik Ez keovetkeozendo irásban (mely az Eggyessegnek köniueböl Magyar nieluen irattatott) Isten igeinek felelemmel megmagyaraztattanak. Ecclesiastici 4. Mind halalig viaskodgyal az igassagert, es az Isten meggyözi ezted az the ellensegedet. Anno MDXDVIII. 8-r. A – L. 4. = 10¹/₂ iv = 84 számozatlan levél. Colophonja: Nyomtatattott *Kereszturat* Manlius Janos által.

Barna czifrázott s aranyozás nyomait magán viselő bőrkötésének első lapjára kívül e szavak vannak nyomatva: «Egregio et vera nobilitate insigni Domino Michaeli Gallen Spectabilis et Magnifici *Comitis Francisci de Nadasd* familiari etc. Dno. suo obseruandissimo 1598.»

E mű bevezetése valóságos egykoru történeti forrást képez a reformatio keletkezésére nézve hazánkban és a híres *Böjthe István* superintendens és pártfelei, valamint a dunántuli két protestáns felekezet vizsgálódásaira érdekes világot vet. Oly adatokat tartalmaz, melyeket, mivel eddig hozzáférhetlen volt ez egyetlen példány, sem Fabó sem Révész nem használtak fel.¹ És azért nem vélünk fölösleges dolgot végezni, midőn a *Sopron-, Vas- és Zalamegye* protestáns egyháztörténetére vonatkozólag oly fontos adatot közzétesszük.

Az előszó, szóról-szóra megtartván az eredeti helyesírást, következőképen szól:

¹ Ribini megemlíti munkájában (*Memorabilia Ecclesiae Augustanae Confessionis in Regno Hungariae.* p. 297.) e könyvet, az előzményekkel együtt, sőt leírva czímét röviden elmondja az előszó tartalmát is. — *Szerk.*

Minden tisztesseGES ES ISTENFELŐ RENdeknek, kik egez Magyar Orzagban s kivaltkeppen Sopron-, Vasuar- és Zalavarmegyekben vadnak.

Az kegyelmes Istentül sok ideig valo io egesseget chöndez bekeseget es örök boldogsagot kivanunk stiztunc zerent valo alazatos zolgalatunkat aianlyok,

VIZHA VONIAS TAMADOT AZ mint tudgiatok feienkent, Istenfelő nepek, kik Sopron, Vasuar és Zalauarmegyeket lakiatok az ti tartomantokban lakozo edgyhazi rendek között, az hüt dolgaban, es ez vezedelmes vizhavonias, vtalatos zitkokat, es nieluel valo ember öldökleseket is zörzöt iras által nemely zömeliectül, kikirül követközendökeppen emleközünk.

Ez vizhavoniasnak es abbul köuetközött zitkoknak sokan azt tarttyak, hogy mi legyunk okay, kik ez köuetkzendö irast kezünk irasauul es esküesünkel iouallottok. Sokan miultatul fogua ez a vizhauonias köztük tamada, az Papistasagnak neuuelis terhelnek bennünket, es vgyan azt tarttyak, az hamis attyafiaktul el hitetteten, hogy ebbül az mi tudomanunkbul semmi egyeb a Papistasagnal nem köuetközik. S mind ezek mellett egyeb gyulöseges hireket es neuezetöketicis zolnak felölünk, hogy zömelyünket alnokul gyalazuan, igaz tudomanyunkatis gyülölegösse tegyek.

De hogy mind ez világ előtt meg tessék, hogy hamis legyen az igazság nem baratinak ilyen felölünk valo ertelmek, im mi Isten lölkenek segetsegeből megiriok ez ielen valo irasunkban, rövideden de igazan, az ti tartomantokban valo Isten aniazentegyhazanak Historiat, hogy ebbül ezekbe vegyek mindenek, kik zakadtanak legyen el, attul az igaz tudomantul, kit az fölseges Isten itt az mi édes hazankban a Papistasagnak sötetsege vtan kinilatkoztatott, es kik legyenek az föllyül meg neuezött vizhavoniasnakis okai.

Ez vtan mi legyen az mi tudomanunk, hütünk és valasunk azok felöl az Articulusok felöl, kikirül köztünk veteködés tamadott az edgyessegnek köniueből magyar nieluen, ez irasban megienttieik, hogy az is megh tessék, ha Papis-

takka löttünk-e auagy nem, az mint nemellyek alnokul karhoztatnak bennünket.

Mind ezeket az ezt, vrasagtokat az mint illik alazatosan kerüik, hogy feienként Vrasagtok Isteni felelemmel megherche es minket minden hamis vadolasok ellen mentsen es otalmazzon, evegre, hogy Vrasagtok zarnia es otalma alatt, az Christusnak üdüösseges Euangeliomia folyhasson és teriedhessen az mi munkalkodasunk által sokaknak üdüössegere, es hogy effele hamis vadolasok által, az mi tanettasunktól az zegeni kösseg ne idegenettesek lölkök üdüössegének nagy karaual. Effelöl io remensegünk leuen, igy kezdyük el irasunkat.

Minek vtanna az fölseges Isten az ü valasztott ezközö által, Luther Marthon által, az ö aniazentegyhaszat a Papisasagnak Aegiptomabul meg zabadetotta, (Anno 1517.) hirdettetteis az ü üdüösseges Euangeliomának igeiet, legelőzör Saxoniaban, ahol Luthernek lakasa volt. De ammikeppen az ü zent Fiat nem chiak edgy nemzetsegnek, hanem ez zeles földön valo minden nepeknek kültö vala: azonkeppen az ü Evangeliomianak ego zöuetneketis ez mi üdönkben nem chiak nemetorzagban, hanem egieb nemzetsegek közöttis meggyuitotta. Mert igaz az, a mit Z. Pál mond Isten felöl, hogy ü nem kivannia senkinek elveztet, hanem inkabb akaria, hogy mindenek megterienek es üdüözüllyenek. (I. Tim. 2.) Mely is akarattyarul Istennek Z. Peteris vgyan ezen ertelemmel tezen vallast. (I. Pet. 2 et 3.) Söt ü maga az elő Istennis azt mondgya. Elek en Isten nem akarom az bünös embernek halalat, hanem hogy megterien es ellyen. (Ezec. 18 et 33.)

Ebbul az Istennek hozzank valo io akarattyabul lött, hogy ez az mi edes hazank sem maradott az Euangeliomnak tündöklö vilagossaga nélkül, hanem ezelött nem sokban hatuan esztendöuel kezte ittis hirdettetni Isten az ö Evangeliomiat, iambor, Istenfelö tudos emberek által, (Ab anno 1535.) annak eröt gyarapodast is adott, es mind az mi üdönkig, az mint láttyok megtartotta közöttünk.

De meg az Euangeliom kinilatkoztatasanak elein, az

pokolbeli ördög az igassagnak ellensegeket tamaztott: Mert föltamasztotta az Euangeliom hirdető Luther Marton ellen az barátokat es az Romai Körözttysengnek minden támogatóit: ezek mellett Carolostadiust, Zuingliust Oecolampadiust es egyebeket, kikkel noha el nem niomhatta, de azért keslelte az Euangeliomnak foliasat es teriedeset. (Anno 1519—1524.)

Ezek ellen mivel hogy kivantatott tülő, Luther Marton az Körözttienség vallasat Augustaban, az ötödik Caroli Chia-zarnak irna kültő iambor, Istenfelő Herczegek által, kik az Euangeliomnak kiteriedeset vele edgyetemben nagy zivük zerent kiuntak. Az mely varosban lött dologrul az a vallas megh mas Augustana Confessionak hivattatik. (Anno 1530.)

Itt az mi hazankba is, hogy az Euangeliom hirdetesenek es teriedesenek az ördög eszköz által akademia ne lenne, akkorbéli Körözttyen tanettek gondoltak, hogy edgy bizonyos megirattatot vallast köuetnenek, mely zerent az ü tanetésokba foglalatoskodnának. S miuehogy az Angustana Confessio Istennek az Euangeliom hirdetesere bizonyos valasztatott zömelitől, a zentirasnak foliasa zerent irattatott volt, es sok főfő nepektől s istenfelő Herczegektől is ualattatott, (Anno 1576.) ök sem ualattottanak mas Confessiot, hanem azt be veuen, az zerent tanetottanak egyebeketis, es abban valo alhatatos megmaradasokrul mind Isten előtt s mind az ü aniazentegyhaza előtt tudomanyt töttenek.

Ennek pedig a vallasnak őrizesere, es Isten vtan valo otalmazasara, s az egez aniazentegyhasznak itt az ti Vrasagtok tartomanniaban valo igazgatasara valasztottak Superintendensrül amaz tudos es Istenfelő *Zegedi Matthe* Praedicatort, ki meg megemlekozuen tiztiről gondot is viselt edgyessegben es nagy bekessegben tartotta az ü tizuj allat valo aniazentegyhaszakat. S minek vtana ebbeli zorgalmatossagaban tiztesseges venseget ert, sok vigiazast es farradozasi utan, ebbul az Siralomnak völgyeből az örök aniazentegyhasznak tarsasagara vitetött.

Ennek az arniek vilagbul valo kimulasa vtan, miért hogy az aniazentegyhasz olyan előliraro nélkül nem lehetett,

ismeg ideiere es tudomaniara nezuen valaztatott *Böithe Istuan* Praedicator vgyan azonkeppen, mint amaz első, hogy semmit az Isten igeieből vetetött Augustana Confessio zerent valo Isteni tiszteletben meg ne változtatna, hanem maga is az zerent tanettana segiebeketis arra igazgatna. Erre az mi közönseges gülesünkben fogadast is tött Böithe Istuan, (Anno eodem) de mi nemü ziuel es lölki ismerettel chieleködtö legyen azt az ő utolso chieleködöti meg ielentik. Mert gondviseletlensegeből auag inkab vgan akaratiabol lassan lassan az Carolostadius deogleletes tudomannianak hintegetői a ti vrasagtok tartomanniaba be mazkaltanak, kik az előbbi igaz es üdvösseges tudomant változtatuan, botrankozast zörzöttek.

Ezt latuan nemelylek, az kikhöz tiztök zerent illet, intettek Böithe Istuant velunk edgietemben az előbbi edgiesegre, (Anno 1591.) de noha sokzor igerte erre valo gondviseletet mind az által nem chieleködtö Böithe Istuan, hanem chiak hallogatta hogy ha valamintel mulathatta volna.

Böithe Istuannak, illyen hallogatasat ertuen azok, az kiknek ezt erteni köllött, nem chiak Böithe Istuant, hanem feienkent mindniaiunkat parochiolatokkal kezere töttek az előbbi edgyiessegre. Mi Böithe Istuant sokzor kertök s intettek is hogy ez dologra gondot viselleyen: De ü mikor leginkabb gondviselese kiuantatott, akkor magat beres zolgaua teuen, tiztit letöttö s közzülünk kiment, sem köniörgesünket sem sokzor valo esedezesünket elő nem vöttö, hogi a korbeli igiünkben gondot viselt volna reank. Mit köllött tenünk: Az vtan valo gülesünkben mijs mind Isten előtt, s mind az ü aniazentegyhaza előtt tudomant töttünk, hogy mind ollyan igyünkben, mely sokaknak üduössegere valo volt elhagiot bennünket misem akariok ütöt Superintendensünknek tartani es ezt az üreank küldettetöt karomlo leuelevel indettatuan, levelünkbe neki megis ielentöttök.

S ki vezet ha mi nem: Hogy Böithe Istuant Superintendensünknek nem ismeriük, sem tarttiok, mi kik Superintendensegenek ideieiben tülö zerelmes attyafiaeknak tartatunk, feienkent lopokka, paraznakka, emberöldöklökke, hüt-

tül zakatokka es mindenfele förtelmes bünökben heuerökké lettük előttü. Szinten mint Christus is nem akaruan a Sido Papi feiedelmeknek es az Pharisaenusoknak dögleletes tudomaniokat köuetni tülök Samaritanusnak, ördöngösnek, részegesnek es a Publicanusok tarsanak hiuattatott es iteltetött. Ez volt rövideden, eleietöl foguan valo allapottya, a ti jóságokban valo Isten aniazentegy hazanak mind az mostani vizha voniasnak ideieig. Immar ti vrasagtok tegien bar iteletöt felölö, ha mi vagiunk-e okai ennek az vizhavoniasnak, és Böithe Istuantol zarmazott agnökhöz illendö vtalatos zitkozodasnak.

De mig az lezen Böithe Istuantol mi azt kerdgyök ti Vrasagtok zünö es zömelle előtt: Lata-e ü nekünk olyan bünökbe valo eletünket az minemüket kiniomtattott tudatlan verseyben alnokul reank kialtott? Ha azt mondgya, hogy latta, azt kerdgyük tülö. Miert nem tartotta meg superintendensnek tartuan magat amaz bölch Salamon mondasat.: Az mellyeket az the zömeid lattanak ne hand elő hamar feddesedben, merth felö, hogy az vtan meg nem jobbethatod dolgotat, ha megzegyenetted felebaratodat. (Prov. 25.) Ha azt mondgya, hogy tizti kezere töttö ötet erre noha nem igaz, mert letöttö mar akkor az ü tiztet, mikor ezt cheleködtö, mind az által helen hagyuan mondasat arra kerdgyük: miert nem követtö ez chieleködetiben amaz Christus regulajat: ha vetközendik az te felebaratod ellened mennyel es fedgyed meg ütet tinen magatok közt ha megfogadya zodat megniered felebaratodat, ha pedig zodat nem fogadgya, vegy edgy auagy ket zömelt melled hog edgy auagy ket bizonsag zaiban alhasson meg minden ige. Ha azoknak sem fogadgya zauokat mond meg az aniazentegy haznak. Ha pedig az Aniazentegy haznak zauat nem fogadgya olyanak tarchyad mint a pogant es publicanust. (Matth. 18.) Mikor es mellyünkkel cheleködtö ezt Böithe Istuant.

Ha azt mondgya, hogy ünem latta azokat, az kiket reank kialtott (az mint hogy nemis latta) hanem chiak hallotta: Azt kerdgyük tülö michoda embertül hallotta? olytule kinek zaua hihetö uagy kedig chiak valami chiel chiap

hazug embertül? Ha azt mondgya, hogy zaua meg hihető embertől hallotta, azt fellyuk, hofi nem igazat mond, mert azt mondgya Salamon: Az hazugsagot az igaz ember gyü- löli: (Prov. 13.) Ha pedig hazug es chialard embertül mondgya, hogy hallotta, elhizzük söt magunkis vallyok, merth Salamonis velünk tarttja s így zoll: Az hamis tanu es chielchiap ember zol hazugsagokat. (Prov. 14.) Ezt nem tagadhattya Böithe Istuan, merth lölki ismereti sem hadgy tagadast neki tenni azert, mit mondgyunk, mi ü felölö? chiak azt az mit Salamon mond: az gonoz ember enged az alnok nyelunek, es az chialard az hazug aiakoknak. (Prov. 17.) Hát gonoz es chialard ember Böithe Istuan, mert ü engedett ezeknek. S mind vagyon dolga? meg ielenti zent Pal s azt mondgya, hogy Istennek gyülösegeben vagyon ü, mikor így zoll: Detractores deo sunt odibiles. (Rom. 1.) Söt meg emberseges emberek előttis vlatatossa löt, az mint Salamon iria így zoluan: Abominatio hominum detractor. Ebbül fejtse ki ha lehet magat Böithe Istuan.

De mig ebben foglalatoskodik ismeg azt kerdgyük tülö mind ez vilag előtt: miert chieleködtö ez vlatatos zitkoknak reank kialtasat? Nem remenyök, hogy azt mondgya, hogy haragjabul es reank valo bozzonkudasabul chieleködtö volna: de ha azt mondgya, tudgya mit mond Christus: Omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio. (Matth. 5.) Azert emleközsek meg amaz bölch Syrach inteserül: Ne legy gyors az haragra, mert az bolondok kebelebe nyugzik az harag. (Eccli. 7.) Ha penig fordettya zauat s azt kezdi mondani, hogy azert chieleködtö, mert igazak az kiket zolt es, mert gyülöli az mi tisztatalansagunkat, noha Istennel bizonittunk hogy hazud mivel az által az egez emberi nemzetsegnek romlott voltat magunkban ismeruen, azt mondgyok az zent Esaias Prophetauat edgyetemben: Tisztatalanokka lettünk mí mindniaian, es mint az ho zamos azzoni allatnak ruhaia olyan minden mi igassagunk (Esa. 64.): Mert ninch senki igaz ninch ertelmes ninch Isten keresö: Mindniaian el haniatlottanak és hazontalanokka löttének ninch ki jöt chieleködgyek ninchen chiak edgis. (Psal. 52.) De azert az bölch

Syrachal mi intünk teged Bötthe Istuan: Ne vtald meg az ü büneitől elterö embert, se zömere ne hanyrad neki azokat, hanem megemléközzel, hogy mindniaian az romlandóság alatt vagyunk. Merth valamely napon megh ter az istentelen az ü Istentelensegebül azt mondgya Ezechiel, hogy nem art neki az Istentelensege. (Ez. 33.) Söt erreis intiök, hogy gondolkodgyek Istennek amaz mondasarul, melyet Esaias ir mikor idg zoll: Akkik azt mondgyak, mennyl tülem es ne közelech hozzam, merth tiztatalan vagy, ezek füsteleznek azen haragomban, es mind nap estig egö tűzre. Ebböl is lassa mint feitözhetik ki, mert bizoni feie fölöt az Sulyok, mert nem erzi. (Esa. 65.)

Vegezetre miert hogy Cicero azt mondgya, Carere debet omni uitio qui in altum paratus est dicere (or. contra Salust.): azt kerdgyük, ha azt tartotta e maga felöl, az mit Cicero mond, mikor minket hazugsaggal terhelni igyeközött. Ha azt mondgya hogy nem: hat miert hagta által az embersegnek hatarat. Miert nem emleközött megh arrul, az mit Isten Esaias Prophetiajaban mond: Ne felietök az embereknek gyalazatyatul, es az ö karomkodosoktul ne tegyetök. Mert mint a ruhazatot vgy ezi meg üket az fereg es mint az gyapiut vgy ragya meg üket az moly. (Esai. 51.) Ha pedig a Cicero mondasza zerent valonak itelte magát lenni ebbeli cheleködetiben, tahat mi batran kepmutatónak meriök Bötthe Istuant mondani Hieronimussal, ki idgi zoll: Hypochrita est qui aliud est & aliud simulat. (In c. 22. Matth.) Merth az ü maga felöl valo iteletit, cheleködeti hamisetya: Bir többrül ne, hanem chak zegeni Kalman deak dolgarul (kit kezeuel ölt meg) gondolkodgyek is, zemetöt talal Bötthe Istuan az maga haza előttis chiak gyözzö söpörni, gerendat talal az maga zömebe is chiak vethesse ki. (Matth. 7.) Kepmutato Bötthe vesd ki előbb az gerendat az teven zemedbül, s akkor oztan inkab ki latod vetni az Zalkat az the felebaratod zemedbül. Ha vezed tulünk Bötthe Istuan, tahat az böloch Syrachal iodra igyeközuen intünk: Ne fueris Hypochrita in conspectu hominum & non scandalizeris in labijs tuis: Attende in illis ne forte cadas, et ad-

ducas animae pax inhonationem, & revelet DEUS absconsa tua & in medio Synagogae elidat te, quoniam accessisti maligne ad dominum & cor tuum plenum est dolo & fallacia. (Eccli 1.) Mert az the iövendö állapotod felöl igy zoll Job: Az kepmutatonak örömö chak edgy zempillantásig vagyon. Ha mind az egig föl emelkedik is az ü keulsege, es feie az fölhöket errjs, mint edgi zemet vegre elvez, es akkik ütet az elütt lattak az mondgyak: Hol vagyon? mint az el röpüllö alom nem talaltatik megh, elmulik mint az eieli latas. Az zem mely ütet latta az előtt, nem lattya többül, sem többül nem nezi ütet az u hele. Az ü fiai zegenseggel törettetnek meg es az ü kezei meg adgyak neki az ü faidalmat. Az ü tete-mej ifiusaganak vetkeiuel telnek be, es az porban vele alusznak. (Job. 20.)

De Isten iteletire hadgyok mi Bötthe Istuan cheleködetit. Es noha mind ezeket meltan, s igazannis vgyan tellyes meg razattatott es kifolio mertekkel önthetnenk vizha az ü kebelebe, mind az által nem chieleközzök, hogy bozzu alloknak ne iteltessünk köuetuen az böloch Salamon inteset ki azt mondgya. Ne mond azt az mint velem cheleködött enis vgy cheleközöm vele es megh füzetek min-dennek az ü cheleködeti zerent. (Prov. 24.) Hanem Istenünkre bizzok mi bozzuallast, mert tudgyok ki mondta azt, mea est vltio & ego retribuam. (Deut. 32.)

Immar ti Vraságtokra fordettyok zonkat. S ha ti Vraságtok vgyan valoba kiuannya meg erteni okat az reank kialtatott sok vlatatos zitkoknak zent Pallal edgyetemben azt mondgyok, hogy azert munkalkoszunk és zidalmaztatunk, mert bizunk az elő Istenben akki minden embereknek s kivaltkuppen az igazaknak üdvözettöiö. (I. Tim. 4.) Zent Janosnak amaz irasat is pelda zerent magunkra alkalmaztatuan ahol azt mondgya Propter quid Cain occidit Abel? quia opera eius erant maligna fratris autem iusta, (I. Joh. 3.) azt mondgyok, hogy az mi Cainunkis azert üldöz ben-nünket, mert az ü cheleködeti rakuak alnoksaggal az mi hütünk kedig tudomaniunk es vallasunk miért hogy Isten igeieböl vetetött, igaz.

Hogy kedig merö igassag legen az ammiert mi üldöztetünk, kergettetünk és zidalmaztatunk, az mi következő vallasunk meg ielenti, melbe mind azt meg irtok mi legyen az mi hütünk, tudomaniunk es vallasunk, azok felöl az articulusok felöl kikirül veteködes tamadott, s mind kedig azt minemü ertelmeket es veleködeseket nem ioualhatunk, vgy az azon articulusok felöl lölki ismeretünknek nagy serelme nélkül.

Vrasagtoknak azért megis alazatosan köniörgünk, hogy mind ezeket Vrasagtok Isten felelemmel tekenchie meg es az igassagnak ilyen üldözeset ne zenuedgye, hanem inkab az Euangeliomnak tülönk hirdettetött igassagat oltalmazza es annak üldözöit, az io es tisztesseseges hirnek neunek gyalazoiual edgietemben tauoztassa, melire az bölch Salamon is inti Vrasagtokat fegyöbeketis idgy zoluan, Cum detractoribus ne commiscearis quoniam repente consurget perditio eorum. (Prov. 24.)

Mi penig noha gyalaztatunk, noha zidalmaztatunk, üldöztetünk es kergettetünk, mind az által elegendönek tarttyok magunknak az Christusnak amaz vigasztalásat: Boldogok vadtok mikor atkoznak titeket, üldöznek es minden gonoz zot zolnak ellenetek az emberek hazuduan, en eretem, Eorüllyetök es vigadgyatok mert nagy az ti iutalmatok mennieknek orzagaban. (Matth. 5.) Vrasagtokat immar Istennek ajanluan, minden iokat es az igassagban valo alhatatos megh maradast kivanunk Vrasagtoknak. Mert tudgyok, hogy az ki mind halalig hüsegben marad annak adatik az örök életnek koronaia. (Apoc. 2.)

Az örök mindenható Isten az mi Vrunk Jesus Christusnak Zent Attya, zentöllyen megh minket az ü zent igeienek igassagaban, es azt az draga kencsiet tarchia megh nekünk es az mi maradekinknak, hogy abbul büseges gyümölchöt teremptsünk az örök életre. Amen Amen.

*

Ezután következik a tárgyalás 65 levélen keresztül, melyet az aláírók érdekes névsorukkal fejeznek be.

Phylloxera az Ur szőlőjében.

— Csevegés. —

Irta: RUSTICUS.

Mikor mint diaconus kikerültem tiszteletbeli fizetésten száraz káplánnak, és megjelentem a kerületi őszi gyűlésen, (persze csak ebédhez): az esperes ur azt verte fejembe, hogy: «theoria sine praxi, est rota sine axi.» Tehát minden csak a praxison alapszik. Nagyon szép és jó! de hát még nem minden: mert tán azt is el lehet mondani, hogy: «praxis sine theoria est axis sine rota.» Ám próbálja meg valaki másban a praxist minden fölé helyezni, máshol-bárhon, csak ne alkalmazza senki per extensum ezen elvet az egyházi functióban; mert Jézus Krisztus a mi főmesterünk és legelső tanárunk az ő clericusainak nem a praxist tüzte ki zsinórmértékül, hanem a «quaecumque mandavi vobis»- és a «haec facite» elvet. Ő három évig praelegált, és a vizsgát a Szent-Lélek tartotta meg! tehát a theoria előbb, aztán sz. Péter predicatiója! Szép az a gyakorlatiság és leleményesség, de én azt hiszem, hogy a lelki téren ez nem áll egy színvonalban holmi Edison-féle villamos «leleményességgel»; mert itt nem arról van szó, hogy valaki gseftet csináljon, hanem «agitur de salute animarum» és ha itt valakinek a theorián kívül vagy esetleg theoria nélkül egy jó ötlete támad, arra ne kérjen senki «privilegiumot,» hanem jusson eszébe, hogy «dabitur vobis in illa hora,» hogy mit tegyünk, hogy valamely lélek javát meglegljük. Olyan «praktikus fogás,» a mely néha például a konok bünöst «sarokba szoritja» és önmegadásra bírja, nem a «feltaláló» érdeme, hanem a kegyelem működése. És hogy az, kitünik leginkább onnan, hogy az amolyan praktikus ötletek legtöbbször ott jönnek elő, hol erős a hit, és nagy a buzgóság, míg a közönséges napszámosoknál elvétve akadunk csak olyan praktikus ötletekre. De az egyház

soha sem számított az ilyen genialitásokra, sőt ellenkezőleg, óva int: «ne sibi quis confidat» — mert könnyen megtörténik ilyenkor, hogy az amolyan «szikra» meggyujthatja az ördög tömjénét, a kevély önbizalmat, és ezzel után sutba kerül a: «non nobis Domine, sed nomini tuo da gloriam.» De meg hová is jutnánk, ha a pap csak saját felfogására volna kénytelen támaszkodni! Na ne adj Isten! lenne abból «mixtum compositum»!

Nekünk nem a saját eszünk és felfogásunk az irányadó, hanem az egyház szabályai; mert mi nem emberi művet munkálunk, hanem «opus Dei.» «Ego sum magister vester» és nem a praxis sine theoria.

Ami a vasut számára a vágány, az nekünk a «rubrica»; amint a vonat a vágányt elhagyja kisiklik, ép úgy a papi functio, ha a rubrica teréről a saját eszejárása és felfogása terére reálép, kiköppen utjából és kátyuba kerül. Persze különbséget kell tenni a rubrica pusztá ismerete, és annak alkalmazása között; mert a rubricákat nem szabad pusztán üres formulákból összerakott száraz váznak tekinteni, hanem keresni kell a theoreticus formában a szellemet, spiritum qui vivificat; és így lesz a száraz theoria mechanismusából a jó felfogás — praxis — által egy élő organismus. Ha most valaki a theoriát (az egyház tanát) elvetve, saját deoctumát teszi helyébe akár tudatlanságból, akár privát felfogása szerint: rontja az organismust, az egyöntetűséget, mi gyakran az «unitatem fidei»-t is veszélyeztetheti; mert ha a rubricák nem is dogmák, hanem inkább a dogmák sugarai: a ki könnyedén tulteszi magát rajtok, könnyen megtörténik, hogy megfosztja a napot sugárfényétől, és veszélyeztetheti a hitet magát.

A rubrikákat nem a véletlen szülte; azok a «mustármag fájának» virágai. A rubricák nem úgy születtek az egyházban, mint holmi udvari ceremoniak szabályai; itt az áll, hogy: «inspirati locuti sunt sancti Dei homines,» Szent Damasus, Jeromos, Leo, Gelasius, nagy Gergely, VIII. Gergely, V. Pius, és ezekkel együtt munkálkodó tudósok és szentek, végre a most is működő congregatio rituum, a rubrikákban nem

száraz mechanikát akartak teremteni, hanem a vallást az ő gyakorlatában olyan ruhába öltöztetni, amelyről rögtön fel lehessen ismerni benne a «sponsa Christit.» Nem cafrangok, nem cicomák ezek, melyeket egy divat-szabó önkényével szabad Jézus «menyasszonyára» aggatni, hanem jellemző öltözék, mely őt megilleti.

Legnyomorultabb ellenvetés a rubrikák ellen az: hogy «ab initio non fuit sic.» Ha valaki visszakivánja a katakombák rubricáit — az csak akkor következetes, ha vele a katakombákat is visszakivánja; az nem gondolja meg, hogy idem Christus heri et hodie, s hogy az új rubrikák alatt csak a régi test van, és hogy akár újak, akár régiek: mást nem mutatnak, mint az egyházi életet, minden időben, és minden népeknél.

Rosz ökoszkodás a rubricae praeceptivae és directivae közötti különbségben az utóbbiakat úgy tekinteni, hogy van is nincs is. Azt hiszem, aki a directiv rubricákat nem-bánon módon kezeli, az a praeceptivákkal sem sokat törődik. Ezen különbözet azért van téve, hogy meg lehessen itélni az «imputatio ad peccatum» elvét, de nem azért, hogy ez által a rubrikák illusoriusakká legyenek.

De ki tudná betartani azt a tömérdek sok rubrikát? Valamennyit — senki talán. De nincs is minden papnak mindenkor szüksége mindnyájára; amennyire szüksége van, annyit megtarthat fejében; és mikor olyanra van szüksége a melyet nem tud, nem kell neki «hasból» csinálni olyakat, hanem vegye elő a fonsokat, és olvassa el, majd megtudja azt, a mit nem tudott eddig. Legere et relegere! Igaz! nem káptalan az ember feje; de ott a sekretarius, nyuljon utána, az majd suggeret omnia.

Persze ha valaki a rubricának a szellemét nem ismeri, az ép oly secaturának fogja tartani a rubricát, mint akár a baka a klip-klappot. De hát lehet-e cerimoniaát képzelni rubrica nélkül? aki eltörülni vágyik a rubricát, az a cerimoniaát akarja megölni. Aztán sajtáságos dolog, hogy sok pap, aki oly könnyen tulteszi magát az egyházi rubricákon, nem ritkán mily szigoruan tartja meg a rubricákat a — —

ferbliben, vagy a santalában! — Tán azért itt, mert itt a «bőrére» megy, ha a rubricákat nem tudja. És vajjon ott — nem szintén a «bőrébe» kerülhet, ha a «játék» (az élet) végén azt találja meghallani, hogy: «serve nequam» eljártszottad a tulvilági örökséget, csak a «rubricák» miatt, ha t. i. azokat malitiose el és megvetette?»

*

A rubrikák ellen kétféleképen vétkezünk, t. i. akarva és nem akarva, az az ha készakarva elvetjük, másitjuk, vagy véletlenségből, gyakorlat hiján néha hibázunk.

Mint mindenben, úgy itt is a tulzás kerülendő; vigyázni kell ugyanis nehogy a pap a rubrica miatt a ténykedés fönsége ellen vétsen. Például: tőlem egyszer egy buzgó káplán azt kérdezte (valahol olvasott róla), hogy hogyan szoktam lélegzeni a breviarium-recitálásnál? Arra azt mondtam: «ahogy a tudóm engedi, és ha ön a lélekzetvétélre vigyáz, és rubrica szerint akar lélegzeni, majd nem figyel a textusra.» A ki pedig egyszerűen tulteszi magát rajtok az vagy szintén vét, a mennyiben lényeges hibát követhet el, vagy miután ceremonia rubrica nélkül nem lehet, okosabb akar lenni mint az egyház, és ő maga csinálja hozzá a rubricát, és ebből származnak aztán azok a cifra ceremóniák, melyeket néha látunk: például szentséges mise fekete ruhában, vagy pedig az a bizonyos «Halbtrauer» (t. i. duplex napon mise a halottért violaszinben, hanem de festo, cum comm. pro defuncto!)

Különös: némelyek panaszkodnak a sok rubrica ellen; ők magok pedig halomszámra csinálják magoknak; úgy hogy az utódnak elég baja van, míg leszoktatja a népet a sok rubricaellenes ceremóniától. Ellenem egész forradalom támadt, midőn plébániámban az első éjjeli misét szentségkítétel nélkül végeztem. «Lám az új plébános okosabb akar lenni mint az öreg volt.» — Egy franciscánus administrator Sylveszter estéjén mindig szentséggel tartott processiót a templom körül; — az utód nem tette, volt érte zaj!

Van a rubrica-betartásnak, amellet, hogy kötelesség, igen sok jó oldala, melyet különösen az emberi gyarlóság le-

győzésére jól fel lehet használni. — Az isteni tiszteletnek komoly fenségünek kell lenni, és semmi sem rontja ezt inkább, mint holmi egyéni szokások, melyek lehetnek szerzetek és csináltak is — magyarán mondva affectáltak — de származhatnak véletlenségből is. A testalkat, vérmérséklet, egy kis önefeledettség szüli aztán azon külsőségeket, melyek visszataszítók — sőt nevetségre ingerlő grimaszokká válhatnak, és rontják az áhitatot. Ezen a bajon csak a rubrikák erős betartása segít. — Némelyik pap például elfeledi azt a tételt «palma palmam aspiciat» — és kitér, fel-emeli magasba szétnyújtott karjait. Láttam egy ilyen imádkozó Eliseust, a ki annyira behuzta — hozzá még — a fejét is a vállalai közé, hogy azt hátulról alig lehetett látni. Egy másik a praefatio éneklésénél folyton le-fel huzogatta taktusban a karjait. Egy kis gömbölyü emberke Dominus vobiscumkor formaliter végig gurult az oltár szélén. Más olyan sebesen forog, hogy a casula röpköd utána. Ismét egy más kifordul és D. vobiscumkor egész két kört csinál a kezével. Mít mondjak azon mesteri fogásokról, melyeket némelyik a kehely feletti keresztelnél vagy a «pax»-nál tesz? Pedig ilyesmit hamar elkap az ember, ha nem vigyáz magára, és be nem éri a rubricával, hanem okosabb akar lenni. Ha pedig figyelmezteti őt valaki, arra az a válasz: «azt én ugy szoktam tenni.»

«Qui spernit modica, paulatim decidet.» A rubricák be nem tartása kicsiben eljuttat odáig, hogy az egyház szigorú parancsait is elveti némelyik; természetes, hogy a falon előbb a vakolat kezd peregni, aztán hullanak a kövek. Az egyház tana helyébe lép az önokoskodás, az ő cifra felfogásával. Tudok esetet, hogy bizonyos (szerzetes) áldozár jól besörözött és sóskifizett és (vasárnap) 11 órakor misézni ment; és azzal védekezett, hogy a rektor ur dispensálta a jejunium naturale alul azokat, a kiknek vasár- és ünnepnapon 11 órakor kell misézni. Egy másik öreg ur azt mondta, hogy 60 éven túl nem kell megtartani a jejunium naturalét, és reggelizett mise előtt. Quo usque adhuc?

Hát a habendi cupido mit mindent nem művel? Egy

egész vidékről hallottam, hogy ott, ha a stipendiumok torlódnak, kettőért (per fél fél mise) végeztetik a Requiem. Egy plébános, nehogy elveszítse a stipendiumokat, mondják, hogy a megholt egyházmegyei papokért előirt misék helyett litániákat végzett, és így néhány napot nyert. Avagy hogyan lehet a rubricát a pénzzel egyensúlyba tenni? például festo duplici a mise in colore, utána fekete pluviále és libera. Et capra et caules! Persze minderre csak egy rím van: «tamen successit.» — Van a sekrestyémben egy öreg missale, melyet jobb hiányában néhányszor használtam kezdetben, és akkor láttam benne a hosszabb ceremoniák és oratioknál a devalválást, hogy voltak benne az imák egyes részei () közé szorítva, különösen Purificatio és D. Palmarumnál! Mikor plébániámban az első litániát tartottam, mesterem tán érezvén, hogy baj lenne belőle, jobbnak látta megkérdezni, vajjon az egész loreтоми litániát énekelje, avagy csak rövidítve mint azelőtt? Másszor temettem egy helyen; hej, de «átröpült» a kántor ur a «venitén» és a «benedictuson.» Rá volt «szokva.» Próbálta volna «azelőtt» valaki a meczkát vagy stolát amugy «rövidítve» fizetni, majd kapott volna atyai intést; de hát a «rubricá»-ról a paraszt ugy sem tud semmit, mert az «deákul» van.

A ki körüljár csak egy megye határában is, észreveheti, hogy igazán a hány ház annyi szokás; igen, «szokás», de nem szabály. Az az «usus» és «consuetudo» az az öljöje a rubricának, és kibuvó ajtó sokszor a munka alól is. Egy plébános nem igen prédikált, helyette azután vagy félóráig össze-vissza imádkozott mindent, (usque, «pro peste animalium»). Az utód prédikált; de nem imádkozott annyit, az öreg «foghijasok» bezzeg dűnnyögtek, hogy rontja a «szokást.»

Nézetem szerint minden plébániának kellene, hogy legyen minden legkisebb ceremóniára kiterjedő «directoriuma,» mely ex offo felül volna vizsgálva és helyben hagyva vagy corrigálva; illetőleg a római és megyei ritualékhez szabva. Ezáltal eléretnék az, hogy idegen papnak vagy ujnak nem kellene mindenütt a «falu ritualéját» a harangozót consul-

tálni, hanem fungálhatna bátran, a szerint, és úgy a hogy a semináriumban tanulta azt.

Panaszkodnak, hogy sok a rubrica. Dehogy sok, sok a «vad» rubrica; ezekkel nehéz boldogulni; ezeket kellene kinyesni; akkor nem hallanók egyszerű subás emberektől azt a beszédet, ha itt amott megfordulnak más vidéki templomokban istenszolgálaton, hogy: «lám a papok se tanulnak mindenütt egyformán, és ezek közt is egyik jobban érti mint a másik.» De hogy ki érti «jobban,» ha ezt megkérdéznők, aligha nem cifra választ kapnánk. — Kövessük azt, a ki «legjobban» tudja előadni, hogyan kell «jól» végezni mindent, t. i. a római kath. egyház rubricáit; tartsuk meg, és ne csináljunk olyakat saját eszünk, kedvünk, hasznunk vagy kényelmünk szerint, mert: «suspecta est cuiuslibet nutricis pietas, quae affectum putat transscendere tantae matris.»

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

A katolikus Hitoktatás kézikönyve. Irta Schöberl X. F. Főpásztori helybenhagyással. Magyarul kiadta Tóthfalussy Béla Bpest erzsébetvárosi segédlelkész. 1891. I. kötet. 279 l., II. k. 243 l., III. k. 177 l.

A «M. Sion» egy régebbi számában (l. 304. l.) bőven és részletesen volt ismertetve Schöberlnek nagy terjedelmű Hitoktatási Kézikönyve, melynek magyar fordítása fekszik most előttünk. Mikor e mű megjelent, méltó feltűnést keltett hazájában is, mi bizonyára nem kis érdem, ha meggondoljuk azt, hogy a nagy Németország minden esztendőben bőven hozza az irodalmi piacra e nemű termékeit, s hogy különösen katechetikai irodalma nemcsak számra, hanem belső értékre nézve is leggazdagabb a világon. A

«Magyar Sion» is sietett tehát tudomást venni a becses munkáról s megismertetni azt olvasó közönségével.

Ezen körülmény azonban korántsem gátolhat abban, hogy most, midőn a fővárosi lelkészkedő papság egy lelkes tagja hazai nyelvünkön szólaltatta meg a nagy munkát, néhány szóval ismét meg ne emlékezzük arról, s föl ne hívjuk rája az érdeklődők figyelmét. Ezt a kis ismétlést Schöberl nagy munkája nagyon is megérdemli, úgy egészben véve, mint különösen amaz előnyeinel fogva, a melyek azt más ily nemű munkáktól annyira megkülönböztetik. Ilyen első sorban a munka *történelmi része*, mely a kath. hitoktatás történetét az isteni Üdvözítőtől kezdve egész napjainkig adja elő. Egy önmagában is teljes és befejezett egész ez a *kath. hitoktatásnak teljes és rendszeres története*. Fontos a hitoktatóra nézve, ki megismerheti ebből hivatása tárgyának fejlődését, annak tökéletesedését, s a nagy hitoktatók példájából erőt, lelkesedést merithet feladatának mennél sikeresebb betöltésére. De fontos mindazokra, kik a nevelés, a kultura története iránt érdeklődéssel viseltetnek, mert a kath. egyház sok százados működése a hitoktatás terén a kulturhistóriának, az egyetemes nevelés történetének is egyik lényeges fejezetét képezi. Itt gondos tanulmányok alapján, a történetíró szigorú tárgyilagosságával, finom érzékkel és tapintattal összehordva találjuk mindazt, mit a kath. egyház a közneveléstan e legfontosabb ágában hosszú századok során nagyot és maradandót alkotott.

De kiváló előnyét képezi Schöberl munkájának továbbá az a szigoruan *tudományos rendszeresség*, mely különösen a munka harmadik, hogy úgy mondjam módszertani részében nyilvánul. Nemcsak az egyoldalú tapasztalás, a gyakorlat maga, volt itt a szerző alapja, melyre munkáját felépíteni kívánta, hanem a paedagógia s a didaktika nagy törvényeinek ismerete. Minden szabály, minden elv módszertani, didaktikai igazságokon nyugszik itt, mit a hitoktatónak épügy figyelembe kell vennie, mint minden más tantárgy előadójának. Azonkívül pedig nemcsak magára a hittan tanítására találunk itt részletes utasításokat, hanem a hit-

oktatók második, talán még fontosabb feladata, a fegyelmezés is részletesen ismertetve van. Három részre, a jus inspectionisra, jus legislationisra, és a jus correctionisra osztva fel a hitoktató eme feladatát, mindegyikre vonatkozólag szolgál alapos utmutatásokkal a pedagógiai pszichológia alapján, a gyermeki lélek természetét s annak sajátosságait tartva szem előtt. Olyan fejezetek, melyeket más katechetikai műben hasztalan keresnének.

A fordítás helyes, egyenletes és magyaros. S a mily méltó volt a munka a lefordításra. Oly méltó munkát végzett a fordító is. Műve egy egyszerű, de érdemekben gazdag szerzetesnek: *Lukács Vitális* kapuczinusrendű atyávan ajánlva. Ára 4 frt. vagy megfelelő intenczió. Megrendelhető a fordítónál Budapest, Erzsébetvárosi plébánia. Melen ajánljuk az érdeklődők figyelmébe.

Gy. Ö.

Johann Friedr. Herbart's Paedagogische Schriften. Von Jos. Wolff. Hauptlehrer in Coblenz. I. L. Paderborn. 1891. Ferd. Schöningh. 8-r. VIII. és 474. l.

Az újabb paedagogusok közül Herbart eszméi hódították meg a legnagyobb tért. Alig van név, melyet a neveléssel foglalkozók sűrűbben emlegetnének, mint azon híres göttingai tanáré, ki egy félszázad előtt, — 1814. aug. 14. — költözött el 65 éves korában az élők sorából.

Tagadhatlan, hogy Herbart egyike volt a legnagyobb gondolkozóknak és főleg neki köszöni a paedagogia, hogy azt ma — mint tudományt — oly lelkesült hévvel és odaadással művelik. Nem ismeretlen dolog azonban az sem, hogy Herbart rendszerének sok gyöngé oldala van és a leggyöngébb — a keresztény tanok figyelembe vételének és köteles tiszteletének hiánya.

Anélkül, hogy érdemeiből valamit levonni akarnánk, ki kell mondanunk, hogy Herbart elvei katolikus szempontból tarthatatlanok és rendszerét csak annyiban követheti a kath. tanfőfény, amennyiben egyes paedagogiai kér-

désekre nézve éles esze, mélyre kutató szelleme hasznos iránypontokat jelelt.

A tévedések azonban, melyek Herbart rendszerében foglaltatnak, nem éppen szembeszökők. Sőt annyira mélyen fekvők, hogy azoknak észrevételéhez nem mindennapi bölcsészeti képzettség szükséges. Innen van az, hogy a «Herbartianismus» oly körökben is terjedni kezd, a melyekből azt határozottan ki kellene küszöbölni. Segitette Herbartnak ezen irányu terjedését, eszméinek diadalát azon körülmény, mely szerint egyrészt honfiai rendkívül sokat foglalkoznak most vele és csak magasztalásától áradozván, tévedésbe ejtették a közönséget, másrészt pedig, hogy egyes kisebb kath. szellemű tájékoztatásokon kívül alig volt még rá vonatkozó behatóbb munka és különösen nem létezett műveinek a szükséges utmutatásokkal ellátott kiadása.

E fáradságos, sok tanulmányt, alapos paedagogiai képzettséget igénylő munkára vállalkozott most Wolff József koblenzi tanár, ki a «Sammlung der bedeutendsten paedagogischen Schriften aus alter und neuer Zeit» czimű, Schulz Bernárd, Gansen János és Dr. Keller Antal által megindított vállalat X. kötetében kezdi meg Herbart műveinek katholikus szempontból tett megjegyzésekkel kísért kiadását.

A jelen kötetet «Einleitung» czim alatt 114 lapra terjedő tanulmány nyitja meg, a melyben a kiadó sorra veszi Herbart rendszerének legfontosabb részleteit. A bevezetés után két munkáját közli Herbartnak: «Allgemeine Paedagogik» 115—299. l. és «Umriss pädagogischer Vorlesungen» 301—474 lap.

A «bevezetés» először azon helyről szól, melyet Herbart bölcsészeti rendszerében a neveléstan elfoglal és kimutatja, hogy arra Herbart igen nagy sulyt fektetett. Alapját az «erkölcsstan» képezi. A lélektan pedig csak segédtudománya, amennyiben az erkölcsstanban kitűzött célok eléréséhez szükséges eszközöket szolgáltatja. Herbart erkölcsstana azonban kiáltó ellentétben áll a kath. erkölcsstannal és már annak elvei is meggyőzhetnek mindenkit arról, hogy Herbartot katholikus szempontból mindenben követni nem le-

het! Hiszen Herbart «erkölcstana» Istenről mitsem tud és az egész «erényesség,» melyet pedig sokszor hangoztat, csak puszta külső máz, minden mélyebb alap nélkül. Minő «erkölcstan» ez, világosan mutatja Herbart követőinek azon vallomása, hogy «ezen erkölcstant a közönséges népnél szükségből a keresztény erkölcstannal lehet pótolni.» Miféle erkölcstan tehát az?! Nem más, mint oly vánkos, melyen a bűnös kényelemmel nyugodhatik.

Azután a lélektan főtételeit ismerteti a kiadó Herbart műveiből és feltünteti a tévedéseket. Csak e két részszer; az erkölcs- és lélektannal foglalkozik a «Bevezetés,» mint azon tudományokkal, melyeket Herbart a neveléstan-nal oly szoros összefüggésbe hozott. Azután áttér Herbart neveléstudományának ismertetésére, kísérve azt oly megjegyzésekkel, melyek annak hibáit czáfolhatlanul tüntetik elő.

Azonban jóllehet élesen bírálja a kiadó Herbart tévedéseit, sokkal méltányosabb, hogysesem valódi érdemeit tagadja. «Egyoldalúság és a valódi tényálladékkal ellenkező eljárás volna — írja — Herbarttól és az ő elvei alapján megindult mozgalomtól a nevelés-ügy körül szerzett minden érdemet elvitatni. Nézetünk szerint Herbart sok jót tett, sok hasznosat kezdeményezett.»

Herbarté névszerint az érdem, hogy a neveléstudomány a szó szorosabb értelmében vett tudomány rangjára emelkedett. Az alapok ugyan, melyekre e tudományt fektette, nem egészen helyesek; az épület, melyet ez ingatag alapon emelt, sok hiányt és fogyatkozást tüntet fel: de az bizonyos, hogy a tervezet érdeme az ő nevéhez fűződik.

Végül tagadhatlan, hogy a hibák és tévedések mellett, melyek Herbartnál találhatók, sok szellemdus gondolatot, éles megfigyeléseket és találó megjegyzéseket nyújtott e tudományra nézve. A nevelési és tanítási eljárás körül tett észrevételei minden nevelőnek és tanítónak hasznos szolgáltatokat tehetnek.

Nem eredménytelen fáradság, nem czéltalan munka tehát Herbart műveinek tanulmányozása. Nemcsak haszna-

vehető ujjmutatásokat fog a tanügy embere e művek tanulmányozása által találni, hanem ösztönt és serkentést is nyerni hivatásbeli kötelmeinek komoly és buzgó teljesítésére. Ha pedig a tévedésekre bukkan, csak erősülhet azon meggyőződése, hogy a czélirányos és áldásos nevelés elveit kizárólag a kath. hitigazságok mellett kell keresnie.

A hibák és tévedések felismerése körül pedig Herbart műveinek jelen kiadása a legbiztosabb kalauz gyanánt szolgálhat:

Dr. Walter Gyula.

A Jézus-Társasági szentek és boldogok tisztelete. Oktató és imádságos könyv, Gonzaga sz. Alajos 300-ados örömnepének emlékére összedlított Pámer László j. t. t. Kalocsa, 1891. kis 8-r. 356 l. Ara vászonkötés vörösmetsz. 80 kr, arany metsz. 1 frt, bőrkötés arany metsz. 1 frt 30 kr, bőrkötés arany metsz. és csattal 1 frt 40 kr.

A «hazafiatlan» kalocsai jezsuiták¹ rövid idő alatt három imakönyvet adtak ki, azonkívül annyi különféle apró füzetet, életrajzot, elmélkedést, ájtatossági gyakorlatot dobta a könypiacszra, hogy a magyar geniusz, mely az Isten ígését magyarul szomjuhozza, ugyancsak eltelhetik lelki táplálékkal s fölösleges neki akár az anabaptisták német konferenciára, akár a kálvinista vallásos estélyekre eljárnia. A szerző zalai származásu, hogy Zala nem magyar név, arról nem tehet; de bizonynyal jó magyarérzületü lesz, mert hisz mindjárt az első lapon a jezsuiták «szeretett rokonait és édes hazáját» emlegeti. No már ez így jól van! «lieb Vaterland magst ruhig sein» mondja a porosz, s «Pozsony végvára áll» mondaná rá a magyar!

A «haza oltárán» elkövetett e libáció után áttérek Pámer László könyvére.

Czime teljesen tájékoztat; a könyv a jezsuita szentek és boldogok rövid életrajzát, általuk használt vagy hozzájuk intézett imákat és ájtatossági gyakorlatokat tartalmazza. Találkozunk a tiszteletreméltó P. Pongrácz István és P.

¹ Célzás egy nemrég a jezsuiták ellen intézett támadásra. — Szerk.

Grodécz Menyhért kassai vértanukkal is, kiket, mint tudva van, nem a török huzatott nyársba, hanem magyar kálvínisták, — s kiknek életrajza nagyon helybenhagyja azt az «imádságot a hazáért,» mely az imagyüjteményt berekeszti.

E könyvben imák alakjában lép lelkünk elé a Jézus-társaságának nagysága, termékeny fönsége. A társaság szelleme a szentek szelleme; hajlékaiban otthon van a tökéletesség; szívében martyr-vér pezseg, mely a társaság több mint 800 vértanujának halálában érvényesítette a régi fel-fogást, hogy «anima in sanguine est.» Valóban a lélek, a szellem vért szomjaz, de nem másokét, hanem a magáét; ezt akarja ontani oly oltárookra, melyeket nem a frázis rikácsolása tesz ünnepeltekké, hanem a kereszt s azok az elvek, melyek róla lesugároznak.

Ez imádkozó nagyság árnyában jól esik észrevenni azt a gyengéd, mély tisztelettől és szeretettől befuttatott gyermeki érzületet és kegyeletet, melylyel szerzőnk a társasághoz simul, — s irodalmi zsengejét, mely egyszersmind buzgalmas áhitatának követelménye, annak szolgálatára följánlja, némi viszonzásául azon áldásoknak és jótéteményeknek, melyek erejében a lelkes odaadás emberévé nőtte ki magát.

Teljesüljön a szerző kívánsága.

Dr. Pethő.

Jézus szentséges szíve. Oktató imádságos könyv; melléklettel szűz Mária sz. Szíve tiszteletére. Hübner Agoston S. F. főgymn. tanár Patisz György S. F. nyomán. Budapest, 1891. kis 8-r. Ára 80 kr. A megrendelés a „Hirnök” szerkesztőségéhez (Kalocsa, Kollegium) intézendő.

Ime ismét egy jezsuitától készített és jezsuitától átdolgozott könyv, melyet a magyar közönség évek óta óhajtott és főleg a jezsuitáknál Kalocsán sok, sok levélben sürgetett is. Aki kezébe veszi e gyönyörű könyvet, látni fogja, hogy nem hiába késett az; sok gondba és fáradságba került ily szépen összeválogatni minden szükség-

ges részletet. De oly zamatos imádságos könyvvé vált, mely, mint hiszszük, a legkeresettebb könyvek közé lesz sorozható, annál is inkább, mert megvan benne a *reggeli* imádságtól kezdve, *minden más alkalomra* szolgáló imádság. De azon kívül tartalmazza mindazon ájtatosságokat, melyek Jézus sz. Szive tiszteletére szokásosak: a szent kilenczedet, a keresztutat, stb. Alkalmas helyeken világos magyarázatokat, szivreható és vigasztaló oktatásokat szöközbe.

E könyv valódi kincses háza a legszebb imádságoknak és ájtatosságoknak Jézus sz. Szive tiszteletére.

A kiállítása méltó a tárgyhoz: csinos diszitésekkel és képekkel ellátva.

Az imádságok mindig nagyobb betűkkel vannak nyomva.

Árát igazán csak bámulni lehet: az 512 oldalra terjedő könyv vászonkötésben 80 kr.! Hogy mikép lehetett azt ily olcsón kiállítani, alig értjük.

Ki 10 példányt rendel, a tizenegyediket ingyen kapja; így minden tízre egyet.

F. Sz.

A magyar kath. szentszékek rendtartása különös tekintettel a házassági és bünyügyekben való eljárásra. A budapesti m. kir. tud. egyetem hittudományi kara által a Horváth-alapítványból jutalmazott pályamű. Irta dr. Surányi János, győri székesegyházi kanonok. Győr, Surányi János könyvnyomda-intézete, 1891. 259 lap, ára 1 frt 50 kr.

A jelen mű nagy hiányt van hivatva pótolni. Szent-székünk törvénykezési gyakorlatában ugyanis nagy az eltérés, s az egyöntetűség hiánya nagyban megnehezíti az igazságnak gyors és pontos kiszolgáltatását. Tudjuk, hogy a felsőbb bíróságok akárhány ítéletet és végzést csak is az alaki jog megsértése következtében voltak kénytelenek megsemmisíteni. E visszasság főoka köztekintélylyel bíróegységes minden szentszékre kötelező perrendtartás hiányá-

ban rejlik. Ennek megalkotására akarta az érdekes szerző egyengetni az utat, a ki «távolról sem hizeleg magának, hogy egy minden tekintetben tökéletes művet alkotott.»

A mi meggyőződésünk az, hogy sz. igen hasznos, és czélszerű munkát végzett, s hogy műve, mely Khlósz, Kitionich és Gózony e tárgyra munkáit háttérbe szorítja, a megalkotandó egységes és kötelező szentszéki perrendtartásnak nagyon alkalmas keretül fog szolgálni; mert benne a kánoni peres eljárás nemcsak a tárgynak megfelelő *rendszerbe* van foglalva, hanem helyesen, alaposan, világosan s majdnem kimerítő terjedelemben elő is adva. Ezen a műre kedvező s annak olvasásából meritett ítéletünkben megerősít minket a sz. eddigi írói működése s a magy. kir. tudományegyetem hittudományi karának tekintélye, mely szerző művét pályadíjjal koszoruzta.

Tartalmát tekintve az első részben rövid visszapillantást vet a sz. az egyházi bíraskodás történelmi fejlődésére. A második rész foglalkozik a magy. kath. szentszékek szervezésével, hatáskörével, egymáshoz való viszonyával és személyzetével, valamint a birói illetőséggel s az ügyfelekkel és azok képviselésével. Ugyane részben *második czim* alatt adatnak elő a rendes és sommás eljárásnak a per kezdetére, folytatására és befejezésére szolgáló szabályok, tekintet nélkül a peres ügy természetére. A harmadik czim alatt tárgyalja a sz. a magy. kath. szentszékek perrendtartását házassági ügyekben, előadva mind a köteléki mind pedig az ágy- és asztaltóli válóperekben való eljárást. A harmadik czim alatt foglaltatik a büntetőjogi igazságszolgáltatás szentszékeinknél, a mely a tárgy természetének megfelelően az egyházi büntetésekre s a büntetőjogi eljárás részleteire terjeszkedik ki.

A tisztelt sz. azt vallja, hogy több szem többet lát. E kijelentése által felhiva érezzük magunkat, hogy azokhoz, miket eddig általánosságban mondottunk, néhány konkrét észrevételt csatoljunk. Szerény nézetünk szerint a birói illetőségről szóló §-ban helyén lett volna a katonai személyek illetékes forumáról is megemlékezni. A házassági

ügyekben követendő peres eljárást czélszerűbb lett volna nem külön tárgyalni, miáltal a felesleges ismételések kikerültettek volna, s a házassági ügyek tárgyalásának sajátossága is jobban előtérbe lépett volna. Igen hasznos lett volna a «gyakrabban előforduló bontó akadályok» sorában tárgyalni még a clandestinitást, a függelékben pedig szószerint közölni azon pápai bullákat, s kongregációi instructiókat, melyek különösen a házassági peres eljárásban zsinórmértékül szolgálnak, mert azokból az ítéletek megokolásánál, a házasságvédői beadványokban stb. gyakran kell idézni. Meglehet, hogy tévedünk; de oly benyomást tett reánk szerző műve, mintha belőle valami hiányoznék, mintha fogyatékosan volna meg benne az, amire a kezdő jegyzők olyannyira szorulnak: az *utmutatás*, mikor, mit és hogyan kell tenni, hogy az ügymenet rendes mederben folyjon, a kellő sorrendben, megszakítások, s *ugrások* nélkül. A peres eljárás egyes elég bőven tárgyalt részletei között nincsenek meg az egészet szerves egészzé összekötő kapcsok.

A 37. lapon közölt *felsőbb bírósági fokozat*, a pápai delegáltakra nézve már nem áll; legalább az esztergomi egyháztartományra nézve Simor primássága végén több éven át már nem a nyitrai püspök, hanem az egri érsek volt a pápai delegatus.

A 183. lapon azt mondja Sz., hogy a köteléki perekben nincs helye *a felek esküjének* a bizonyító eszközök sorában; pedig a nősztehetetlenséget bizonyító eszközök sorában, amint kell is, maga hozza azt fel.

A 192. lapon ez áll: Köteléki ügyekben is (t. i. auditorialis konzisztoriumban) a szavazattöbbség határoz pl. 5, 4 ellen. *Szavazategyenlőség esetén azonban nem az elnök dönt szavazatával*, hanem a házasság érvénye mellett *kell* mondani ítéletet.» Kár, hogy a sz. nem mondja meg, hogy az alaki jog e szabályát, honnan meritette. Mi nem emlékszünk törvényre, mely elbírná, s a birói gyakorlat, melyről tanuszkodhatunk, az, hogy ha az ülnökök szavazatai egyenlően oszlanak meg, az a fél győz, melyhez az elnök csatlakozik szavazatával. Azt aláírjuk, hogy a házasság érvénye mellett

kell mondani ítéletet, ha pro és contra egyenlő a szavazatok száma *az elnökét is beleszámítva*. Valószínűleg a szerző is csak ezt akarta mondani, mit azonban nem fejezett ki elég világosan.

Ahol a felek kihallgatásáról (174. l.) van szó, jó lett volna megemlíteni, hogy az önvallomások mint *általános és részleges kérdőpontokra adott feleletek* veendőek fel a jegyzőkönyvbe, s s hogy a köteléki perekben ekkor szokta lenni a házasságvédő az előirt esküt. «A szentszék a kihallgatással rendesen két ülnököt biz meg,» mondja a sz. — A „*rendesen*“ szóhoz magyarázatképen álljon az, hogy az esztergomi főszentszék a kihallgatással csak egy ülnököt, mint vizsgálóbíró, szokott megbizni.

Nem tudjuk micsoda alapon állítja a szerző, hogy a szülők, testvérek (mint tanúk) nem hiteltetnek meg, mert a gyakorlatból az ellenkezőről győződünk meg. Nem áll az, hogy a házassági kényszerről nem lehet szó, midőn a szülők iránti tiszteletből — metus reverentialis — hajol meg az akarat; mert a metus reverentialis is lehet *gravis* különösen főranguaknál.

Ezen s ezekhez hasonló apró hiányok daczára jó lélekkel ajánljuk sz. jeles művét olvasóinknak.

Dr. Horváth Ferencz.

Monographie de la Basilique Saint Épure à Nancy. Publiée sous le haut patronage de Son Eminence le Cardinal Foulon Archevêque de Lyon et de Vienne. Par un religieux de N. D. de Neiges. Ordre de Cîteaux. Kiadták a sz. János Ev. és sz. Ágostonról nevezett francia irodalmi társulatok. 1891. Folio. 189 lap, 147 a szövegbe nyomott kisebb-nagyobb képpel és 72 képtáblával. Ára 80 forint.

Ismerve a külföld irodalmi viszonyait, tudva a nagy pártolást, melyben ott még a terjedelmes és költséges kiadványok is részesülnek, nem szoktunk csodálkozni, ha oly művek kiadásáról értesülünk, melyeknek kelete pl. hazánkban egészen kétségesnek volna mondható.

Ha azonban az előttünk fekvő diszművet látjuk; ha pazar fényű kiállítását szemléljük; ha a remek kivitelű illusztrációkban gyönyörködünk: lehetetlen azon gondolat elől elzárkóznunk, mily kedvezők lehetnek azon irodalmi állapotok, melyek egy ily munka kiadását lehetővé teszik.

A Nancy-ban legujabban épült nagyszerű góth izlésű egyház e monografiája u. i. oly irodalmi termék, mely még a művelt nyugaton, a diszkiadványokról általánosan ismert Franciaországban is a legnagyobb ritkaságok közé tartozik.

Szerzője egy szerény trappista-rendű szerzetes, kinek nevét sehol a műben nem találjuk; ki alázatosságában a czimlapon, egész apró betűkkel, alig észrevehetőleg csak e szavakban ad magáról némi életjelt: „*Par un religieux de N. D. de Neiges.*“ A trappista zárdának, melyben lakik, (a Gard megyében, St. Julien de Cassagnes mellett) főnöke azon *P. François D'Assise*, ki már háromszor utazta de hazánkat és legutóbb a jelen év nyarán járt itt, hogy az előttünk fekvő munkára is megrendelőket szerezzen.

E jámbor atya ugyszólván egész életét utazásban töltötte. Beutazta nemcsak Európát több ízben, hanem végig vándorolta egész Éjszak-Amerikát is, hogy szegény rendjének franciaországi zárdáira kegyadományokat gyűjtsön.

Fiatal korában igen jeles hitszónok volt és a sikerek, melyeket angol és francia nyelven tartott szónoklataival Amerikában aratott, a legbámulatosabbak voltak. Irodalmilag is tevékeny volt és most élményeinek kidolgozásával foglalkozik. Több kötetre menő munkát szándékozik kiadni e kedélyes czim alatt: «A vándorló trappista.» Az ő fáradozásainak köszöni létét azon zárda is, melynek egyik tagja — az ő buzdítására — a jelen nagyszerű munkát írta.

A mű, melynek első 206 előfizetője között uralkodónk *Ö Felsőge, I. Ferencz József*, Franciaország érsekei, püspökei, a nevezetesebb európai könyvtárak találhatóak, három részre oszlik.

Az első a *sz. Epure*, (S. Aper) Toul VII. püspökének tiszteletére emelt egyház régibb történetét adja elő.

Picart Benedek szerint a XI. században épült, egyszemélyes *Magyar Sion*. V. kötet. 12. füzet.

rűbb, román stílusú templom volt, Nancynak szent-Epure-terén. Mások szerint, nevezetesen Lionnois véleménye értelmében későbbi a templom és csak a XIII. század vége felé épült. Annyi bizonyos, hogy a XIV. század első tizedeiben már létezett. Egy 1322-ből fenmaradt okirat u. i. említi e templomot, mint már régebben létezőt. Calmet állítása tehát, mely szerint 1340—48 között létesült volna, téves. Ez időtáiban csak átalakításokon mehetett a templom keresztül azon alkalomból, midőn azt a nancyi káptalan VI. Kelemennek «Ex iniuncto» kezdetű, Avignonban 1343. márczius 16. kelt bullája szerint elfoglalta. További építkezések történtek még a templomon a XV. század folyamán, de ezen időtől fogva — leszámítva a kisebb-nagyobb javítási munkálatokat — változatlanul állott fenn egészen a század közepéig.

A templom e történetések ismertetése után áttér szerző annak részletesebb leírására és egyenként, kimerítően szól az épület egyes részéről, azok művészi becséről; festményeiről; felszereléseiről: az egyházi edényektől kezdve egészen a harangokig.

A második részben a jelenlegi remek székesegyház történetét találjuk.

Az idő pusztító hatalma szomorú nyomokat hagyott hátra az ősrégi templomon. Annyira meg volt már rongálva, hogy végzetes veszedelmektől tartván, 1857-ben be is zárták és az isteni tiszteleteket egy más templomban tartották. Régi ohaj volt ugyan e műemlék megfelelő restaurálása, de annak megvalósítását az anyagi eszközök hiánya sokáig késleltette. Ébren tartotta azonban és hathatósan fokozta az ohaj megvalósítását azon körülmény, hogy Nancy többi temploma sem felelt meg a város tekintélyének, úgy hogy *Hugo Victor* meglátogatván ez idő körül Nancyt, annak templomairól igen kedvezőtlenül nyilatkozott; azon országos bizottság pedig, melyet ez ügyben a kormány 1859-ben odaküldött, e szavakat írta jelentésében: «Nancy templomai valóban borzasztók.» («Les églises de Nancy sont véritablement horribles.»)

Végre a város akkori egyik lelkésze *Simon* erősen feltette magában, hogy megkísérel mindent az újjáépítés foganatosíthatására. Mintegy hat évi (1859–65.) fáradozásai által sikerült is annyit gyűjtenie, hogy a munkálatokat megkezdhette. Azoknak nagyobb mérvű folytatása és szerencsés befejezése azonban utódának, a soknemű alkotásaiból híres *Trouillet* József lelkész, pápai praelatus és címz. kánonoknak volt fentartva, kinek idevonatkozó munkásságát a III. rész vázolja.

Ez a *Trouillet* kitűnően értett a gyűjtéshez, — kiszámitatott, hogy életében összesen nem kevesebb, mint 29348 négyszögméter területet vásárolt koldult pénzen és ebből 13141 négyszögmétert be is épített! Plébániákat, templomokat, iskolákat emelt, ahol csak lehetett.

1865-ben Nancy lelkészévé választatván, minden ügyeket arra fordította, hogy a sz. *Epure* egyházat felépítse. Betutazta egész Franciaországot, Belgiumot, Ausztriát és környöradományokat gyűjtött e célra. Az Ur gazdagon megjutalmazta buzgalmát, mert sikerült a szükséges pénzt megszereznie és a sz. *Epure* templomát fényesen felépítenie. Mily lankadatlan tevékenységet fejtett ki e férfiú, legszebben bizonyítják a templomnak e műben foglalt, mély szakértelemmel irt részletes ismertetései. Ami u. i. a templomban található: a sok műkincs, a sok drága edény és egyházi ruha; a remek festmények; a gyönyörű ablakok stb. mind az ő fáradozásainak gyümölcse. De legékesebben hangoztatják érdemeit XIII. Leo pápa szavai, melyeket róla mondott: «Fidem excedere videtur privatum hominem et non divitem audere potuisse, totque et tantae molis opera suscipere ac perficere.» Elhunyt 1887. márczius 18-án.

*Trouillet*nek érdemei elévülhetlenné e templom építése körül és emlékéét kegyelettel fogják őrizni Nancy évkönyvei.

Nagy érdemű munkát végzett azonban e remek mű írója is, ki fáradságot nem kimélve több évet töltött annak összeállításában.

Az illusztrációk külön kötetben vannak mellékelve és gyönyörű gyűjteményt képeznek. A munka jövedelme a

trappisták említett zárdájának javára van szentelve. Azértis különösen ajánljuk azt t. olvasóinknak, megjegyzevén, hogy alulírott a legnagyobb készséggel vállalkozom annak esetleges közvetítésére.

Dr. Walter Gyula.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK.

Felhívás előfizetésre. Az év vége közeledik. A „Magyar Sion,” mely már közel három évtizedes multra tekinthet vissza, a jövő 1892. évben is folytatni akarja pályafutását. A jövő évben is akar egy művelt, a tudományok és az egyházi élet iránt érdeklődő olvasóközönséget látni maga körül. Ezt a közönséget ezután is legjobb ereje és tehetsége szerint tájékoztatni fogja a theologia s az azzal kapcsolatos tudományágak haladása iránt, a világegyház helyzete iránt; — e közönség előtt komoly és tudományos alapon fogja kutatni, mint eddig, a magyar egyház történetének lapjait; — e közönséggel meg fogja ismertetni a hazában és a külföldön megjelenő, s az egyházi tudományt bármikép érintő nevezetesebb új könyveket; — regisztrálni fogja a szellemi élet mozgató eszméit a világ különböző pontjain.

Felosztása, berendezése a jövő évben is ugyanaz leend, mint az előző években. Önálló, eredeti tudományos cikkek, — könyvbírálatok és ismertetések, — érdekes, az egyház életét illető rövid közlemények fogják képezni a havonkint (mindig a hó vége felé) megjelenő füzetek tartalmát. — Minden egyes füzet mint eddig, úgy ezután is teljes öt ivből álland.

Reméljük, hogy minden eddigi előfizetőnk ezen-

tul is meg fogja rendelni a „Magyar Sion,” teljes tisztelettel és bizalommal kérjük őket, hogy folyóiratunkat szives pártolásukban részesítsék. — De még arra is bátrak vagyunk őket kérni, hogy ugyane folyóiratunkat minél szélesebb körben megismertetni és ajánlani kegyeskedjenek.

A „Magyar Sion” előfizetési ára egész évre 6 frt, félévre 3 frt, (melyet a plébános urak több megyében, az esztergomiban névszerint, egyházhatósági engedély alapján a templompénztárból is fizethetnek). Legczélszerűbb postautalványt használni, ily czimmel: A „Magyar Sion” szerkesztőségének Esztergom, papnövelde.

Ismételve kérjük az előfizetést minél előbb, és minél tömegesebben megtenni.

*

Az egyházi életnek két kimagasló jelenségére esik lelkünk tekintete, midőn az 1891. év alkonyán annak sok változatát el-elgondoljuk. Az egyik az egész világról Rómába, s sz. Alajos sírjához özönlő zarándoklat, a másik a trieri sz. köntös tiszteletére megindult népáradat. Amarról, s az olasz «hazafiak»-ra örökre szégyenletes végéről többször szólottunk «rövid közleményeink»-ben. S vajjon levon-e csak egy mákszemnyit is a fanatikus, vagy helyesebben fanatizált csöcseléknél durvasága abból a lélekiemelő látványból, melyet a különböző nemzetek együttes és egymásután való hódolata az angyaltiszta ifju sírjánál ép úgy, mint a nagy vatikáni fogoly lábainál nyújtott? Bizonyára nem. Ez egy mondvacsinált botrány volt, amaz önkénytes megnyilatkozása a keresztény szellemnek.

A másik jelenség, a másik látvány, amely az őt német városban Trierben játszódott le, ép oly nagyszerű volt, s amennyiben nem zavartatott meg semmi által, (egy-két protestans lap és könyv ereklje-gyűlölő tirádája által ugyan nem!) még örvendetesebb is volt.

Két millió különböző nemzetiségű zarándok látogatta meg a trieri dómot, ahol az Ur Jézus sz. köntöse volt ki-

állítva, rövid hét hét alatt! A két év előtti párisi világtárlat, hat hónap alatt, óriási reclam daczára, aligha csődített több idegent fényes csarnokaiba; pedig ott élvezet, mulatság várt a látogatókra: míg Trierben csak imádkozni lehetett. Magyarok is voltak Trierben, s azt az emléket, amit onnét magokkal hoztak, úgy mondják, semmi sem fogja kitölteni lelkükből. Kora reggeltől késő estig nem láttak egyebet, mint könyekig meghatott, buzgón imádkozó seregeket, — nem hallottak egyebet mint ájtatos közös imákat és énekeket.

Természetes, hogy az alkalom nagy irodalmi termelést is szült, százakra és százakra megy a könyvek, brochureök, hírlapi cikkek száma, melyekben pro és contra a trieri sz. köntösről van szó, — és vigasztaló jelenség, hogy az ellentábor sokkal gyérebben hallatta szavát ezidén, mint más alkalmakkor, sőt protestáns írók is, mint egy Goltz, méltánylólag nyilatkoztak az ereklyék tiszteletéről: «Páratlan az a durvaság» — ugymond ‚Deutsche Entartung‘ cz. könyvében — «melylyel némely felvilágosultak a szentek és az ereklyék tiszteletét megtámadni szokták. A legnagyobb szellemek, költők, hősök, bölcsészek, minden időkből, tisztelték valamiképp az ereklyéket, csak a hívő népnek legyen ez megtiltva? Melyik anya nem akarna gyermekével egy sírboltban temetkezni? Melyik emberi érzéssel bíró férfiú nem ohajtozik halálos ágyán hazájába, szülőföldjére vissza? Csak a kereszténynek nem lenne szabad egy marék földet a Golgotha hegyéről, vagy egy forgácsot Krisztus keresztjéből, vagy egy szentnek földi maradványait, vagy a sz. köntöst, különös tiszteletben tartani?»

Egyszóval, igen sok tünemény mutatja, hogy vége már a mult század hitetlen írói által előidézett áramlatnak, a világ keresztény akar lenni!

A római kérdés az osztrák delegációban. A mult hónapban — mint ismeretes — Zallinger kath. tiroli képviselő a liberalis urak nagy bosszúságára az osztrák delegációban szóba hozta szentséges Atyánk türhetlen helyzetét Rómában, követelve, «hogy az egyház feje azon állapotba helyeztessék vissza,

melyet számára a történelmi jog s az isteni gondviselés kijelölt. Mint katolikusoknak,» mondá, «kötelességünk a sz. szék számára szabadságot és teljes s valódi függetlenséget követelni; ezen függetlenség és önállóság azonban csak biztos alapokon nyugvó *territoriális szuverenitás* mellett lehetséges. A ki ez ellen küzd, az küzd a pápa által kormányzott egyház függetlensége ellen. A letűnt századokban ismételve látjuk erőszakosan elvételni Rómát a pápa-királytól, de egyik vagy másik hatalomnak (Ausztriának is) közbejöttével a pápa mindannyiszor visszavezettetik törvényes birtokába. *A mai politikai konstelláció nem engedi ezt fegyveres akciótól várunk, de az eszmék hatalma utat tör magának feltartóztatlanul.* Az eszme: független és szabad egyházfő nélkül nincs független és szabad egyház, nem nyugszik, nem pihen; szava mindig hangosabbá és érthetőbbé lesz. Hangosan kiáltja oda Olaszországnak: a római kérdés nem belügy, nem nemzeti, nem piemonti, nem pusztán olasz, hanem nemzetközi, katolikus kérdés. A római állapotoknak hallgatag türese nem volna más, mint a legitim trónok elleni forradalmak elismerése.» Ezen amily bátor és nyílt ép oly körültekintő és tapintatos nyilatkozatra Kálnoky gr. külügyminister felelt; diplomáciai finomsággal formulázott felelete *eseményszámba* megy, s a katolikusokat némileg megnyugtatta, anélkül, hogy monarkiaínknak szövetséges társa iránt elvállalt kötelezettsége ellen vétene. A Zallinger által szóba hozott tárgy — mondja a külügyek vezetője — egy *problema*, és pedig «oly problema körül forog, mely már szóló előtt is nagy szellemeket foglalkoztatott, s nyilatkozásra birt. Eddig e problema gyakorlati megoldását *nem találták meg*, s úgy hiszem, hogy a magas delegáció nem várja tőlem, hogy e *nehéz kérdés* fejtegetésébe bocsátkozzam. Két pontot azonban kiemelek, mint olyanokat, melyeket a kormány szem előtt tart. Az egyik az, hogy a kormány teljes tudatában van annak, hogy hazánkban a katolikus lakosság enormis többségben van, s nem téveszti szem elől, hogy ennek érzelmei s jogos kívánságai lehetőleg tekintetbe veendők. A kormánynak is csak az az ohaja,

hogy a szent Atya állapota olyan legyen, mely magában foglalja a teljes függetlenséget úgy, amint ez a kath. egyház fejét megilleti, s neki szükséges, olyan legyen, hogy a pápaságot s a pápát magát is kielégítse, mert csak akkor, ha a megelekedés ezen a részen is tartós leend, lesz a pápaság és az olasz királyság között visszaállítva a béke úgy, amint mi ohajtjuk. Ezek ami leghőbb vágyaink, és ha valamit tehetünk (hogy teljesüljenek) soha sem fogjuk elmulasztani ez irányban tőlünk telhetőleg működni. A második pont, melyet kiemelni akartam az, hogy az összlakosság kívánsága az olasz nemzettel békében és barátságban élni. Mi ezen szomszédal jó szomszédi viszonyban akarunk élni minden irányban, sőt tovább megyünk, mert vele politikai szövetségre léptünk, s e szövetség politikánk egyik alapköve. Ugy hiszem uraim, hogy ily feleletet kellett adnia magának Zallinger urnak is. Mi tehát bátor kézzel nyulhatunk, mint ő tette, e problémához, anélkül, hogy az olasz nemzet érzelmeit megsértenők, melyeket sérteni sem okunk sem kedvünk. Ezen két pont kiemeléséből következtetés le nem vonható, mert mint már kezdetben mondtam, e probléma gyakorlati megoldásának eszközeit és utait egyelőre még senki sem találta meg.» A liberalis lapok eleinte úgy voltak Kálnoky grófnak e diplomatikus beszédével, mint a macska a forró kásával; nem mertek hozzányulni. Azután neki estek Zallingernek s tapintatlanságról vádolták; pedig a derék tiroli képviselő nemcsak katolikus a javából, de kiváló politikus is; s látjuk, hogy interpellációja Kálnokyt nemcsak zavarba nem hozta, de alkalmat adott neki, hogy a szent Atya iránti meleg rokonszenvét a világ előtt nyíltan kifejezhesse. Végre azon voltak liberalis lapjaink, hogy a nekik kellemetlen beszédet kiforgassák igazi értelméből, ahelyett, hogy a katolikusok fejének szabadságáért álltak volna sikra. Pedig liberalis lapjaink körülbelül haza-árlást követnek el, ha a pápa függetlenségét és szabadságát meg nem védik, sőt mi több ha az olasz carbonariknak az ellene való konspirációban segédkezet nyújtanak; mert míg a pápa magyar földön jogokat gyakorol, vallási

dolgokban törvényt adva, bíraskodva, kötve, oldva lelki ismereteket: addig hazája függetlenségét szíven viselő egy magyar ember sem akarhatja, bármily vallásu legyen is, egy sem türheti, hogy a pápa alá legyen vetve valamely idegen államnak. Amely államnak ugyanis alá van vetve a pápa: annak alá vagyunk vetve mi magyar katolikusok is. Vagy el kell szakítani minket Rómától, vagy pedig meg kell védeni a pápát elnyomói ellen Rómában, tertium non datur; mivel inkább meghalunk, hogysen Krisztus helytartójától elszakadjunk. Amely országban katolikusok vannak, azon ország kormányának jogában áll a római kérdés oly megoldását követelni, mely a pápa függetlenségét és szabadságát teljesen biztosítja. A pápa jogi viszonyaiban nem lehet inkább olasz, mint magyar, német vagy francia stb. Helyzetének okvetlenül nemzetközinek kell lennie. Ezt kívánja az országoknak s az állami főhatalmaknak egymástól való teljes függetlensége.

Kálnoky gróf beszédében világosan ki van mondva: 1) hogy a római kérdés még nincs megoldva, hogy a pápa jelenlegi helyzete nem azon mód, mely Róma bitorlásának problémáját megfejtené. 2) hogy e problema csak akkor lesz megfejtve, ha a pápa függetlensége és szabadsága ugy lesz biztosítva, hogy abba a pápa is belenyugszik, 3) hogy monarkiánk külügyi kormánya a római kérdés oly megoldását maga is ohajtja, mely a szent Atya szándékainak megfelel, s hogy e megoldás létrehozásában jóakarólag közreműködni is kész, feltéve, hogy ez a monarkia külügyi helyzetének komplikációja nélkül lehetséges. Ezekből világos, hogy felséges Urunk külügyi kormánya kész *mindig* latba vetni *erkölcsi* befolyását szent Atyánk érdekében. És ez már maga is nagy vigasztalására lesz a fogoly pápának, s nagy megnyugtatásunkra szolgál nekünk katolikusoknak. Csak azt nem tudjuk helyeselni Kálnoky gróf beszédében, hogy őt ezen dicséretes álláspont elfoglalására csak Ausztria lakossága kath. többségének respektálandó érzelmei bírják, nem pedig az a vas logika, hogy államiségünk függetlenségébe ütközik, hogy országunk katolikusai felett

bármily hatalmat gyakoroljon oly pápa, ki idegen államnak alattvalója, s nem független és szabad lelki hatalma gyakorlatában. Ezért a német császár, vagy az angol királyné kormánya nem kevesebb illetékességgel foglalná el ugyanazt az álláspontot a római kérdéssel szemben, melyet a kath. Austria hagyományaihoz híven Kálnoky gróf elfoglalt. De e mellett is bizonyos az, hogy a római kérdés vagy mint a Pester Lloydnak tetszik a pápai kérdés — egyre megy — *még nincs eltemetve*, mint azt az olasz szabadkömives forradalom hirdeti, s nem is lesz eltemetve, míg a római pápa azt fogja hirdetni a világnak, hogy helyzete türhetlen, hogy sub hostili potestate constitutus, míg helyzetének megváltoztatása, jobbra vagy rosszabbra fordulása azok akaratától kényekedvétől fog függni, kik a kath. lelkiismeretek szabadságának legfőbb palladiumát Rómát, a pápák városát minden jogczim nélkül egyedül az erősebbnek jogára támaszkodva elfoglalták. Tehát azon legyünk, hogy «Roma intangibile» visszaadassék a pápának? Ha a római kérdés oly megoldást nyer, melyet a pápa is elfogad, anélkül, hogy abban Róma visszaadása benfoglaltatnék, mi sem sürgetjük a restitutiot; de míg a pápa Rómát vissza követeli, s a pápai fejedelemség visszaállítását sürgeti, mint lelki hatalma szabad gyakorlatának egyedüli föltételét, mi is elvárjuk kormányunktól, hogy ezen irányban működjék. Egy szóval meggyőződésünk az, hogy a római kérdésben *az utolsó szó a pápáé*; míg ez el nem hangzik, addig a római kérdést sem agyonhallgatni, sem agyonbeszélni nem lehet, annál kevésbbé *eltemetni*.

Deczember 14-én és 17-én consistoriumot tartott a Szentatya, melyek arról nevezetesek, hogy öt magyar főpapot praeconizált azokban, *közlük a mi uj érsekünket, Magyarország uj primását, Vaszary Kolos ő főméltóságát. Ad multos annos!* (A többi négy: Császka György kalocsai érsek, Firczák Gyula munkácsi püspök, Szmrecsányi Pál szepesi püspök, és Drohobeczky Gyula körösi püspök.

Most már tehát rövid idő választ el minket esztergomiakat, attól az örvendetes naptól, melyen uj főpásztorun-

kat székhelyén, a mi körünkben fogjuk üdvözölhetni. Hiszszük, hogy jövő füzetünkben a consecratióról és inthronizációról, már mint tényekről fogunk szólhatni t. olvasóinkhoz.

Allokucziót is tartott a Szentaty a decz. 14-i consistoriumban, és, czélozva az októberi eseményekre a többi közt ezeket mondotta:

Az egyház ellenségei kétfélék. Egyik részük egyenesen halad céljai felé, a nélkül, hogy valamely tartózkodásra kényszeritené magát. Ezek kijelentik, hogy *a pápaságnak meg akarják adni a halálos döfést és eltökélték magukban, hogy még erőszakot is alkalmaznak*, ha hatalmukban fog állani. Az egyház másik fajta ellenségei látszólag kisebb ellenségeskedést esküdnek az egyház ellen, de nem átallják a nép előtt a pápa magatartását olyannak feltüntetni, mely *Olaszországra nézve veszedelmes.* Ellene szegülnek bizonyos törvények eltörlésének, melyek a pápa jogainak kedvezni látszanak, minthogy az jobban illik terveikbe és abba a helyzetbe hozza őket, hogy kifelé igazolják, befelé pedig konszolidálják magukat. Kijelentik, hogy tiszteletben tartják a pápa lelki hatalmát, de azért törekednek arra, hogy az *egyházat az államnak alárendeljék.* Minden alkalomnál kiviláglik, hogy a dolgok mostani állása mind *sulyosabbá és türhetetlenebbé* válik. A pápa kijelenti, hogy *meg fog maradni a IX. Pius pápa által követett magatartás mellett s ez alapon fogja visszakövetelni a függetlenséget, kivált Rómára nézve*, melyet a Gondviselés és százados hagyomány a pápákhoz utal

Isten óvja szent Atyánkat, Krisztusnak helytartóját.

Előfizetési díj egész évre 6 forint osztr.-m. ért.

A szerkesztésért felelősek: Dr. KERESZTY VIKTOR, Dr. WALTER GYULA.

TARTALOM.

I. Értekezés.

- A Bibornok-Primás halála. 1. l.
- A Darwinismus. *Dr. Pethő*től. 41, 114.
- A Garam-sz.-benedeki monostor. (*Knauz N.* munkájából) 20.
- A nazarénus szerzetesek Péliföldön. *Haiczl Kálmán*tól. 481.
- A pécsi románstíliú bazilika. *Dr. Rézbányai József*től. 561, 641.
- A socialismusról és a socialdemokratákról. *Molnár János*tól. 612.
- A tihanyi viaszkép. *Pokorny Frigyes*től. 515, 596, 672.
- Az ember az újabb apológiákban. *Várnait*től. 881.
- Az idő teljessége. *Dr. Kereszty Viktor*től. 3, 89, 161, 241, 321.
- Az iskolai és templomi katechezis. *Dr. Mayrhofer József*től. 284.
- Az Isten eszméje a nemkeresztény népeknél. *Erhardt Viktor*től. 418, 491, 573, 655, 734.
- Csevegés a programról. *Henrici*től. 435.
- «David cum Sybilla.» *Spuller Gyula*tól. 721.
- Ellenkezik-e a nyelvek sokfélesége az emberi nem egységes származásával. *Dr. Giesswein Sándor*től. 816.
- Emlékezés boldogult érsekatyánkra. 82.
- Eredeti adat a hazai reformáció történetéhez. *Récsei Viktor*től. 917.
- Észrevételek a «feloldozás és utolsókenet» című cikkekre. *Balics Antall*től. 104.
- Gibbon Ede és a kereszténység gyors terjedésének okai. *Dr. Pethő*től. 761, 855.
- Jézus fogantatása. (Didon után francziából ford. *Dr. Kereszty Viktor.*) 203.

- Kell-e az eszméletlen beteget utolsókenet előtt feloldozni?
Dr. Halmos Ignácztól. 364.
- Képek a hazai hitujítás idejéből. *Kollányi Ferencztől.* 749,
 840, 899.
- Magyarországnak új hercegprimása van! (Arcképpel.) 801.
 Még egyszer a feloldozás és utolsókenetről. *Spuller Gyulá-
 tól.* 220.
- Phylloxera az Ur szőlőjében. Csevegés. *Rusticustól.* 928.
- Róbert mester esztergomi érsek. *Nogáll Lászlótól.* 194,
 268, 346.
- Szent Alajos. *Dr. Pethőtől.* 401.

II. Irodalom és művészet.

- Atzberger*: Der Glaube. Apolog. Vorträge &c. Ism. *Kereszty
 Viktor dr.* 452.
- Atzberger*: Die christl. Eschatologie in den Stadien ihrer
 Offenbarung im A. & N. T. Ism. *Kereszty Viktor dr.*
 865.
- Az esztergomi hgprimási képtárban levő művek jegyzéke.
 Ism. *K. V. dr.* 630.
- Babik József*: Keresztény anyák arany abéczéje sz. Anna
 életéből. Ism. *X. Y.* 632.
- Babik József*: Péter Hiláriusz. Papi adomák stb. Ism. *F.
 Sz.* 630.
- Balits Lajos*: A római kath. egyház története Magyaror-
 számban. II. kötet. Ism. *Tomann.* 379.
- Bellaagh Aladár*: Káldi válogatott egyházi beszédei. Ism.
Kereszty Viktor dr. 302.
- Bellesheim*: Geschichte d. kath. Kirche in Irland. II. kötet.
 Ism. *Vargha Dezső dr.* 546.
- Besson*: Vie du Card. Bonnechose. Ism. *Kereszty Viktor
 dr.* 770.
- Binder-Scheicher*: Prakt. Handbuch d. kath. Eherechts.
 Ism. *F. Sz.* 301.
- Budapesti növ.-papság*: Munkálatok. 34. évf. Ism. *F. Sz.*
 782.

- Csösz Imre dr.*: A rózsashegyi kegyesrendü gymnasium vázlatos története. *Ism. Walter Gyula dr.* 784.
- Dahlmann S. J.* Die Sprachkunde und die Missionen. *Ism. Pethö dr.* 310.
- Duilhé de St. Projet*, (ford. a csanádi növ. papság): A keresztény hit tudományos védelme. *Ism. F. Sz.* 542.
- Drummond*: Pax vobiscum. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 689.
- Didon*: Jésus Christ. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 63.
- Dühr-Rózsa*: Jezsuita-mesék. *Ism. F. Sz.* 450, 783,
- Egger* (ford. Szecsey): A kath. ifju a divatos világban. *Ism. K. V.* 303.
- Elbel-Bierbaum*: Theologia moralis. *Ism. Krammer.* 144.
- Fourrière* (ford. Endler): Homers Entlehnungen aus d. Buche Judith. *Ism. K. V. dr.* 447.
- Györmegyei papság irodalmi működése. *Ism. Szöllösy Károly.* 146, 233, 458, 632.
- Gyürky Ödön*: Költemények. *Ism. J-y.* 73.
- Hausherr*: Compedium Cerimoniarum &. *Ism. Pethö dr.* 870.
- Heckner*: Prakt. Handbuch d. christl. Baukunst, Malerei, Plastik. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 443.
- Hettinger*: Timotheus. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 136.
- Horvát János*: A kath. egyház szertartásai. Elemi iskolák számára. *Ism. K.* 74.
- Horvát János*: A kath. egyháztörténet rövid foglalatja több szent életrajzával. *Ism. Horváth dr.* 75.
- Hudra János*: A piaristák Zemplénmegyében 1727—1890. *Ism. Walter Gyula dr.* 142.
- Jézus sz. gyermeké* művének évkönyve 1891. *Ism. X-y.* 703.
- Karkecz*: Hitzónoklati folyóirat I. évf. *Ism. Krammer dr.* 145.
- Karsch Lollion dr.* Szentirási szövegkritika. Szentirási régiségtn; kath. szentirási hermeneutika. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 377.
- Kassa-egyházmegyei papság irodalmi működése. *Ism. Szöllösy Károly.* 704.

- Kemenes*: Isten és az ember. *Ism. Dilettans.* 343.
- Két pécsmegyei plébános*: A Szent-Család naptára 1892-re.
Ism. F. Sz. 703.
- Kotelmann*: Gesundheitspflege in Mittelalter. *Ism. Walter Gyula dr.* 448.
- La Gerarchia Cattolica etc. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 701.
- Laurán Ágoston dr.*: Egyházpolitikánk. Napi kérdések.
Ism. Horváth dr. 231.
- Lehmkuhl*: Compendium theologiae moralis. *Ism. F. Sz.* 688.
- Lepsényi Miklós*: Alkalmi sz. beszédek. *Ism. x-y.* 786.
- Majer István*: Ötödik ezer műkereszt. *Ism. Walter Gyula dr.* 454.
- Montefeltro-Fagicza*: Hit és szeretet, szentbeszédek. *Ism. F. Sz.* 139.
- Német folyóiratok*: Hist. polit. Blätter, Stimmen aus M.-Laach. Kath. Missionen. *Ism. K. V.* 391.
- Nix S. J.*: Cultus SS. Cordis. *Ism. F. Sz.* 444.
- Palásthy Pál*: A Palásthyak. (II. kötet). *Ism. Horváth dr.* 312.
- Pámer*: A jézustársasági szentek és boldogok tisztelete. *Ism. Dr. Pethő.* 939.
- Patiss S. J.*: Marienpredigten. Fastenpredigten. *Ism. Walter Gyula dr.* 141.
- Patiss-Hübner*: Jézus sz. Szive. Oktató imakönyv. *Ism. F. Sz.* 940.
- Nogáll*: Kempis T. 4. könyve Krisztus követéséről. *Ism. Pethő dr.* 695.
- Pesch H. S. J.*: Die Wohlthätigkeitsanstalten d. christl. Barmherzigkeit in Wien. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 374.
- Pokorny Emanuel*: Ájtatossági gyakorlatok. (Középiszkolák számára.) *Ism. Th.* 632.
- Prohászka Ottokár*: Isten és a világ. *Ism. F. Sz.* 379.
- Priester d. Diöc. Brixen*: S. Aloysius-Büchlein. *Ism. Walter Gyula dr.* 456.
- Récsei Viktor*: A kassai püspökségi könyvtár codexeinek és incunabulumainak jegyzéke. *Ism. Walter Gyula dr.* 868.
- Religieux de Cîteaux*: Monographie de la Basilique S. Épure. Nancy, *Ism. Dr. Walter Gyula.* 944.

- Roder S. J.*: Considerationes pro reformatione vitae in usum sacerdotum. *Ism. K. V. dr.* 230.
- Roskoványi*: Supplementa ad collectiones monumentorum & litteraturae. Tom. VII–X. *Ism. Horváth dr.* 140.
- Rosty S. J.* Márcziusi ibolyakoszoru sz. József tiszteletére. *Ism. F. Sz.* 226.
- Schell*: Hitzsónoklati gyorsiró. *Ism. H. K.* 228.
- Schematismus Praemonstratensium ex Jászó 189 $\frac{1}{2}$.* *Ism. X.* 786.
- Schöberl*: Lehrbuch d. Katechetik. *Ism. Spuller Gyula.* 304.
- Schöberl* ford. *Tóthfalussy*: A kath. hitoktatás kézikönyve. *Ism. Gy. Ó.*
- Schuster-Holzammer*: Handbuch d. bibl. Geschichte. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 225, 687.
- Surányi*: A magy. kath. szentszékek rendtartásai *Ism. Dr. Horváth. I.* 941.
- Székely István*: A szentírás apologiája. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 696.
- Szent-Család naptára szerkesztői*: Az ujjaalakított pécsi székesegyház. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 544.
- Számord Ignác*: Énekfüzér. *Ism. F. Sz.* 783.
- Szent István társulat* tagilletményei 1892-re. *Ism. F. Sz.* 864.
- Villányi Sz.*: Néhány lap Esztergomváros és megye multjából. *Ism. F. Sz.* 545.
- Waller Gyula dr.*: Simor János bibornok-hgprimás emlékezete. *Ism. K. V. dr.* 227.
- Weiss O. Pr.* Apologie d. Christenthums vom Standpunkte d. Sitte & Cultur III. Bd. *Ism. Pethő dr.* 690.
- Weiss O. Pr.*: Die Entstehung d. Christenthums. *Ism. Kereszty Viktor dr.* 866.
- Wolf*: Herbarts Paedag. Schriften. *Ism. Dr. Waller Gy.* 936.
- Zanathy*: Az életpályaválasztás kérdése tekintettel az iparágakra. *Ism. D. K.* 631.

III. Rövid közlemények.

76, 151, 236, 314, 394, 474, 552, 636, 708, 787, 870, 949.